İBN CERÎR ET-TABERÎ

İslam Klasikleri 15/5

Târihu't-Taberî

Taberî Tarihi

-5-

ANKARA OKULU

İBN CERÎR ET-TABERÎ

224/839 Taberistan'ın merkezi Âmül'de doğdu; hiç evlenmedi. Çiftçilikle uğraşan babası, onun gelirini sağladı. İlk öğrenimini Âmül'de yaptıktan sonra ilim tahsili için beş yıl kadar sürecek ilk seyahatini on iki yaşındayken Rey'e yaptı. Orada İbn İshâk'ın *Sîretü İbn İshâk*'ının icazetini elde etti ve sonrasında Bağdat'a gitti. Daha sonra sırasıyla Basra, Vâsıt, ve Kûfe'ye gitti. Sonra da Dımaşk yanında Suriye sahil şehirlerine uğrayıp Mısır'a geçti. Bütün bu şehirlerdeki ilim adamlarından istifade ettikten sonra Bağdat'a döndü.

Hayatının elli yıldan fazlasını geçirdiği Bağdat'ta babasının bıraktığı araziden gelen parayla geçindi. Abbasilerin teklif ettiği kadılık ve Dîvân-ı Mezâlim reisliği dâhil hiçbir görevi kabul etmedi. Ömrünün sonuna kadar ilimle meşgul olan Taberî birçok talebe yetiştirdi. Eserleriyle kıraat, tefsir, meânî, hadis, fıkıh ve tarih alanlarında büyük bir otorite hâline geldi.

"İmâmü'l-Müfessirîn" diye anılan Taberî, sünnet ve hadis ilimleri sahasında Tirmizî ve Nesâî tabakasında bir muhaddis; fıkıh, ilm-i hilâf ve mukayeseli fıkıhta mezhep kurucusu bir müctehid; tarih alanında ise "şeyhü'l-müverrihîn" kabul edildi. Ayrıca Arap dili ve edebiyatı, aruz ve beyan ilimlerine vâkıf, aynı zamanda bir şair, ahlak ve terbiye sahalarında kitap yazmış; felsefe, mantık, cedel, tıp, cebir ve riyâziyyât alanında zengin bir kültüre sahip büyük bir şahsiyettir.

Hanbelîler ve Zâhirîler kendisine düşmanlıkları yüzünden büyük sıkıntı çekti. Mutaassıp Hanbelîler evini taşladılar. Vefatında Şiîlikle itham edilmesi yüzünden geceleyin çok az bir cemaatin iştirakiyle cenazesi gizlice kıldırılıp defnedildi (310/923).

Cemalettin SAYLIK

Mardin Midyat Deyrizbin'de 1953'te doğmuştur. 1973'te Mardin İmam Hatip Lisesinden, 1977'de ise İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden mezun oldu. Resmî eğitim süreci yanında aralarında Halil Gönenç ve Abdulvahhap Aydın hocaefendilerin bulunduğu üstatlardan Arap dili ve edebiyatı alanında özel dersler aldı. 1994'te Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansını tamamladı. 1987'de Türkiye'nin Bağdat Büyükelçiliğine ataşe olarak; 2006'da Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliğine eğitim müşaviri olarak atandı. Muhtelif yıllarda bakan danışmanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığında Dış İlişkilerle İlgili Bakanlık müşaviri olarak görev yapmış ve emekli olmuştur.

Ankara Okulu Yayınları: 272/5

İslam Klasikleri: 15/5

Bu Proje T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Telif Hakları Genel Müdürlüğü Tarafından Desteklenmektedir

© Ankara Okulu Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Editör: Mehmet Azimli
Son okuma: Kasım Gezen
Dizgi, kapak: Ankara Dizgi Evi
Baskı, cilt, kapak baskısı: TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Birinci baskı: Nisan 2021

Tk.No: 978-605-7596-08-6
ISBN : 978-605-7596-99-4

Ankara Okulu Yayınları
Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA
Tel: (0312) 341 06 90 GSM: 0542 382 74 12
web: www.ankaraokulu.net
e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.net
ankaraokuluyayinlari@gmail.com

Târihu't-Taberî
Taberî Tarihi
-5-

Peygamberler ve Hükümdarlar Tarihi

İBN CERÎR ET-TABERÎ
(ö. 310/923)

Çeviren
Cemalettin SAYLIK

Ankara Okulu Yayınları
Ankara 2021

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN 9

HİCRETİN 37. YILI 11
Ali'yle Muâviye Arasında Antlaşma 11
Savaş Seferberliği 16
Savaştaki Azim ve Kararlılık 24
Ammâr b. Yâsir'in Öldürülmesi 44
Herîr Gecesi 48
Tahkim Olayı 55
Hâricîlerin Ayrılmaları 72
Hakemlerin Buluşması 75
Nehrevân Savaşı 80
HİCRETİN 38. YILI 104
Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar 104
HİCRETİN 39. YILI 149
Muâviye'nin Hamleleri 149
Ziyâd b. Ebih Fars'ta 154
HİCRETİN 40. YILI 155
Muâviye'nin Hicaz Hamlesi 155
İbn Abbâs'ın Azli 158
Ali b. Ebî Tâlib'in Öldürülmesi 160
Hasan b. Ali'ye Biat Edilmesi 176
HİCRETİN 41. YILI 178
Muâviye Kûfe'de 178
Kays b. Sa'd 180
Hâricîler ve Muâviye 182
Büsr b. Ertât Basra Valisi 183
Abdullah b. Âmir Basra Valisi 187
HİCRETİN 42. YILI 189
Hâricîlerin Harekete Geçmesi 189
Ziyâd'ın Muâviye'ye Gitmesi 193
HİCRETİN 43. YILI 198
Müstevrid b. Ullefe el-Hâricî 198
Abdullah b. Hâzim Horasan Valisi 229
HİCRETİN 44. YILI 230
İbn Âmir'in Azli 231
Ziyâd b. Ebih Meselesi 233
HİCRETİN 45. YILI 234
Ziyâd'ın Basra Valiliği 235

HİCRETİN 46. YILI 244
Abdurrahman b. Hâlid'in Katli 244
HİCRETİN 47. YILI 246
HİCRETİN 48. YILI 247
HİCRETİN 49. YILI 248
HİCRETİN 50. YILI 249
Ziyâd Kûfe Valisi 249
Ferezdak 256
HİCRETİN 51. YILI 268
Hucr b. Adî 268
Rebî' b. Ziyâd Horasan Valisi 302
HİCRETİN 52. YILI 304
HİCRETİN 53. YILI 304
Ziyâd'ın Ölümü 305
HİCRETİN 54. YILI 309
Mervân Medine Valisi 310
İbn Ziyâd Horasan Valisi 312
HİCRETİN 55. YILI 316
İbn Ziyâd Basra Valisi 316
HİCRETİN 56. YILI 317
Yezîd'i Veliahtlığı 318
Saîd b. Osman Horasan Valisi 322
HİCRETİN 57. YILI 324
HİCRETİN 58. YILI 324
Hâricî Mücadelesi 329
HİCRETİN 59. YILI 331
Abdurrahman b. Ziyâd Horasan Valisi 331
HİCRETİN 60. YILI 337
Yezîd'in Veliahtlığının İlanı 338
Muâviye b. Ebî Süfyân'ın Ölümü 339
Muâviye'nin Hilafet Süresi 339
Eşleri ve Çocukları 344
Bazı Meziyetleri ve Sireti 345
Yezîd b. Muâviye'nin Halife Olması 354
Amr b. Saîd Medine Valisi 359
Hüseyin Kûfe'ye Davet Ediliyor 364
Hüseyin'in Kûfe'ye Hareket Etmesi 403
HİCRETİN 61. YILI 423
Kerbelâ Olayı 423
Selm b. Ziyâd Horasan-Sicistan Valisi 502
HİCRETİN 62. YILI 509
Medinelilerin İsyanı 509

HİCRETİN 63. YILI 514
Harre Vakası 514
HİCRETİN 64. YILI 529
İbn Zübeyr İsyanı 529
Kâbe'nin Yakılması 531
Yezîd b. Muâviye'nin Ölümü 532
Muâviye b. Yezîd'in Halife Olması 533
Basralıların Durumu 536
Kûfelilerin Durumu 558
Mervân b. el-Hakem'in Halife Olması 565
Horasan'ın Durumu 581
Tevvabûn Hareketi 588
Hâricîler 602
Muhtâr es-Sekafî 608
Kâbe'nin Yıkılması 622
HİCRETİN 65. YILI 623
Aynülverde Savaşı 623
Mervân'ın Veliaht Tayini 653
Mervân b. el-Hakem'in Ölümü 654
Cârif Tâûnu 656
Nâfi' b. Ezrak'ın Öldürülmesi 656
Kâbe'nin İnşası 666
Horasan İsyanı 667
DİZİN 671

EDİTÖRDEN

Ankara Okulu Yayınları "İslam-Klasikleri" projesi üst başlığı kapsamında yayımlanan serinin on beşinci (15.) kitabı olarak Osmanlı'dan bu yana Türkçeye kazandırılmaya çalışılan ancak tam çevirisi bir türlü yapılamayan yazarının "İslam Tarihinin Heredot'u" olarak nitelendirildiği *Taberî Tarihi*'nin ilk tam Türkçe neşrine devam ediyoruz.

Bu eseri çevirmek gerçekten cesaret ister ve bu sebeple yıllardır yapılan teşebbüsler akim kalmıştır. Türkiye'de bu eserin Osmanlı döneminde Farsçadan çevrilmiş eksik (muhtasar) bir çevirinin Latinize edilmiş hâli bulunuyor. Ayrıca kütüphanelerde 1940'lı yıllarda Hz. Ömer dönemine kadar yapılabilmiş bir çeviri bulunuyor. Bu sebeple bu çevirimiz Taberî'nin ilk kez tam olarak neşri olmakla ayrıca önem arz etmektedir.

Taberî'nin insanlığın başlangıcından başlayıp kendi vefatına yakın döneme kadar yazdığı ve sonraki tarihçilere öncülük ettiği bu ihtişamlı eserin Dört Halife döneminin sonu ve Emevilerin ilk dönemlerini anlatan 5. cildiyle karşınızdayız. Eserin her cildini (11 cilt) kısa aralıklarla projemizin on beşinci kitabı olarak yayımlamaya devam edeceğiz.

İlk dönem algısını güzellikleriyle, olumsuzluklarıyla olduğu gibi önünüze sermeye devam ediyoruz. O dönemi panoramik olarak gözlemlemek üzere sizi *Taberî Tarihi*'nin 5. cildiyle baş başa bırakıyoruz...

Hayırlara vesile olması dileğiyle...

Mehmet Azimli[1]

Çorum-2021

1 Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Bismillahirrahmânirrahîm

Hicretin 37. Yılı [5]

Ali'yle Muâviye Arasında Antlaşma

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar ve Ali'yle Muâviye Arasında Gerçekleşen Mütareke

Yılın birinci ayında –muharremde– Ali'yle Muâviye arasında mütareke gerçekleştirildi. İki taraf, savaşın sonlandırılması ümidiyle bu ay süresince mütareke kararı aldı. Hişâm b. Muhammed, Ebû Mihnef el-Ezdî'den naklen şöyle anlattı: Sa'd Ebü'l-Mücâhid et-Tâî bana Muhill b. Halîfe et-Tâî'den naklen şöyle dediğini rivayet etti: Ali'yle Muâviye Sıffîn Savaşında sulh ümidiyle mütarekede karar kılınca karşılıklı elçi teatisinde bulundular. Ali, Adî b. Hâtim, Yezîd b. Kays el-Erhabî, Şebes b. Rib'î ve Ziyâd b. Hasafe'yi Muâviye'ye gönderdi. Muâviye'nin huzuruna girince Adî b. Hâtim Allah'a hamdettikten sonra şöyle dedi: "Sana bir teklifle geldik. Bu teklifle Allah bizi söz birliğinde bir araya getirecek, ümmetimizi birleştirecek, kanımızın dökülmesini engelleyecek, yolları emniyet altına alacak ve arayı düzeltecektir. Amcan oğlu, Müslümanların büyüğüdür ve İslam'daki geçmişi, en faziletli ve eserleri en güzel olanlarıdır. İnsanlar onun etrafında toplanmıştır. Allah bu tercihleriyle onlara yol göstermiş, bu konuda senden ve maiyetindekilerden başka muhalefet eden de kalmamıştır. Ey Muâviye! Bu tutumunu bırak. Sakın ki Allah senin ve senin tarafında olanların başına Cemel Savaşı gibi bir bela getirmesin!" Muâviye: "Sen barış için değil, âdeta bizi tehdit etmeye gelmişsin. Heyhat ey Adî b. Hâtim! Vallahi ben İbn Harb'im. Ben tehditlere gelmem. Vallahi sen İbn Affân'ın (ra.) üzerine adam sevk edenlerdensin. Hatta sen onun katillerindensin ve dilerim ki Allah ona mukabil seni öldürsün. Ey Adî b. Hâtim heyhat! En kuvvetli kolla sağdın," dedi. Bunun üzerine Şebes b. Rib'î ve Ziyâd b. Hasafe –aynı cevabı vermek için âdeta yarışarak– şöyle dediler: "Seninle sulh yapmak amacıyla geldik. Oysa sen bize darbımeseller söylü-

yorsun. Faydası olmayan söz ve işleri bırak, bize ve size faydası olan şeyler söyle." Ardından Yezîd b. Kays konuştu ve şöyle dedi: "Biz sana ancak bildirmemiz emredilen hususları tebliğ etmek için geldik. Senden duyduklarımızı da karşı tarafa ileteceğiz. Biz bu göreve bağlı olarak sana tebliğde bulunacak, sana karşı delillerimizi ortaya koyacağız ki bunlarla ülfete ve cema-
[6] ate dönesin. Bizim adamımız, senin ve Müslümanların fazlını bildiği bir zattır. Sanırım o senin için meçhul değildir. Din ve fazilet ehli için Ali'nin dengi yoktur. Seninle onun arasında tercihte tereddüt etmezler. Öyleyse ey Muâviye! Allah'tan sakın ve Ali'ye muhalefet etme! Vallahi takvayla amel etmekte, dünyada sade ve basit bir hayat sürmekte ve bütün hayırlı meziyetleri şahsında toplamakta ondan daha iyisini görmedim."

Bunun üzerine Muâviye, Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Sizler bizi itaat ve cemaate davet ettiniz. Sizin kastettiğiniz cemaat malumdur. Sizin adamınıza itaate gelince biz onu tasvip etmiyoruz. Zira adamınız Halifemizi öldürdü ve cemaatimizi dağıttı. Bizim hasımlarımızı ve katillerimizi himaye etti. Sizin adamınız Halife'yi öldürmediğini iddia ediyor. Bu sözü inkâr etmiyoruz. Ancak adamımızın katillerini görmüyor musunuz? Onların adamınızın adamları olduklarını bilmez misiniz? Öyleyse onları bize teslim etsin. Biz de onları öldürelim. Biz de bu çerçevede sizi, itaat ve cemaate davet ediyoruz."

Şebes ona: "Ey Muâviye! Eline imkân geçse Ammâr'ı öldürmeyi uygun görüyor musun?" dedi. Muâviye şöyle dedi: "Neden yapmayayım? Vallahi elime geçse Sümeyye'nin oğlunu Osman değil, Osman'ın kölesi Nâtil için de öldürürüm." Şebes ona: "Yerin ve göğün ilahına yemin olsun ki adil değilsin. Kendinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki kelleler uçurulmadıkça ve genişliğine rağmen yer ve gök sana dar edilmeden, bunu görmeyeceksin," dedi. Muâviye: "Bunlar olursa yer sana daha çok dar gelecektir," dedi.

Bunun üzerine heyet, Muâviye'nin yanından ayrıldı. Onlar ayrılınca Muâviye, Ziyâd b. Hasafe'ye haber göndererek yanına gelmesini istedi. Ziyâd onunla baş başa görüştü. Allah'a

hamdüsenada bulunduktan sonra ona: "Ey Rebîa'nın kardeşi! Ali aramızdaki akrabalık bağımızı kesti ve adamımızın katillerini himaye etti. Ailen ve aşiretinle ona karşı senden yardım talep ediyorum. Allah adına sana söz veriyorum ki galip gelmem hâlinde Basra ve Kûfe'den hangisini istiyorsan seni oraya vali tayin edeyim," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Sa'd Ebü'l-Mücâhid bana Muhill b. Halîfe'den naklen Ziyâd b. Hasafe'nin şöyle dediğini anlattı: Muâ- [7]
viye sözünü tamamlayınca Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra: "Rabbimden açık bir hüccet üzereyim ve bana ihsan ettiği nimetlerin bilincindeyim. Bu sebeple zalimlere yardımcı olmayacağım," dedim ve ayağa kalktım. Muâviye yanında oturan Amr b. el-Âs'a: "Bizden kim bunlarla konuşursa (konuşsun) hiçbiri bize olumlu bir cevap vermez. Allah onların cezasını versin! Onların hepsi âdeta aynı kalbe sahiptir"

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid el-Ezdî bana Abdurrahman b. Ubeyd Ebi'l-Künûd'dan naklen şöyle anlattı: Muâviye, Habîb b. Mesleme el-Fihrî, Şürahbîl b. es-Simt ve Ma'n b. Yezîd b. el-Ahnes'i Ali'ye gönderdi. Ben yanındayken heyet huzuruna çıktı. Habîb, Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Osman b. Affân (ra.) hidayet üzere olan bir halifeydi. Allah'ın kitabıyla amel eder ve onun emrine tâbiydi. Onun varlığını istiskal ettiniz ve ömrünün uzamasından rahatsız oldunuz. Ona zulmettiniz ve onu sınırlarına tecavüz ederek onu öldürdünüz. Onu öldürmediğini iddia ediyorsan onun katilerini bize teslim et. Biz onları öldürelim. Ayrıca istifa et ve bu mesele, şûrâya tevdi edilsin. İnsanlar kimi isterlerse onu işbaşına getirsinler." Ali b. Ebî Tâlib ona: "Sen kim oluyorsun ki azilden ve emîrlik işinden bahsediyorsun. Sus! Sen bu işin erbabı ve adamı değilsin!" dedi. Bunun üzerine Habîb kalktı ve ona: "Beni arzu etmediğin şekilde göreceksin," dedi. Ali ona: "Sen süvarilerini ve piyadelerini getirirsen ne yapabilirsin? Elinden geleni ardına koyma. Yoksa saygısızlık ve kötülük yapacağını mı sanıyorsun? Git ve yapacağını yap," dedi.

Bunun üzerine Şürahbîl b. es-Simt şöyle dedi: "Ben, benden önce konuşan arkadaşım gibi konuşacağım. Ona verdiğin ce-

vaptan başka söyleyecek bir sözün var mı?" Ali: "Evet, sana, arkadaşına verdiğim cevaptan başka söyleyeceklerim var," dedi. Sonra Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Şanı yüce olan Allah, Muhammed'i (sav.) hak ile gönderdi ve onun vasıtasıyla insanları dalaletten ve helak olmaktan kurtardı. Onunla tefrikaya son verip birliği sağladı. Ardından Allah
[8] onun ruhunu teslim aldı. O görevini yerine getirdi. Ondan sonra insanlar Ebû Bekir'i (ra.) halife seçtiler. Ebû Bekir de Ömer'i halife bıraktı. İkisi de güzel idare ettiler ve ümmeti adaletle yönettiler. Biz Ehl-i beyt olarak onların işbaşına geçmesine itiraz ettiysek de onları hoş gördük. Osman (ra.) da işbaşına geçti, insanların eleştiri ve suçlamalarına konu olan işler yaptı. İnsanlar ona karşı harekete geçtiler ve onu öldürdüler. Akabinde insanlar bana geldiler. Ben onların idaresinden uzak bulunuyordum. Bana: 'Biatimizi kabul et,' dediler. Ancak ben bunu kabul etmedim. Onlar bana: 'Biatimizi kabul et. Zira ümmet senden başkasına razı değildir. Kabul etmezsen korkarız ki ümmet dağılacaktır," dediler. Bunun üzerine onların biatini kabul ettim. Ancak bunların içinden iki adam bana biat ettikleri hâlde bana muhalefet etti. Bir de Muâviye muhalefet etmektedir. Allah, dinin geçmişinde ona bir pay vermemiş ve İslam'ın mazisinde bir sadakati olmamıştır. O bir Talîk oğlu Talîk'tir.[1] Bu hiziplerden bir hiziptir. O ve babası kerhen İslam'a girinceye kadar Allah'a, Resulü'ne ve Müslümanlara düşmanlık edip durdular. Hayret verici olan şu ki muhalefetinde ona katılıyor, arkasından gidiyorsunuz; onlara muhalefet etmemeniz, karşı durmamanız ve kimseyi onlara tercih etmemeniz gereken Peygamberinizin (sav.) Ehl-i beytini bırakıyorsunuz. Sizi Allah'ın kitabına, Peygamberinin sünnetine davet ediyor, bâtılı ortadan kaldırmaya ve dinin esaslarını ihya etmeye çağırıyorum. Sözlerime son verirken kendim adına, sizler ve her mümin ve mümineye, her Müslüman ve müslime için Allah'tan mağfiret diliyorum."

İkisi ona: "Osman'ın (ra.) mazlum olarak öldürüldüğünü kabul et," dediler. Ali onlara: "Ben onun mazlum olarak veya zalim olarak öldürüldüğünü söyleyemem," dedi. İkisi: "Kim

1 Talîk: Serbest bırakılan esir veya tahliye edilen tutuklu anlamına gelmektedir. Bir terim olarak Mekke fethinde teslim olanlar için kullanılan tabirdir (çev.).

onun mazlum olarak öldürüldüğünü söylemezse biz ondan berîyiz," dediler ve kalkıp gittiler. Bunun üzerine Ali şu ayeti okudu: "*Bil ki sen ölülere işittiremezsin. Arkalarını dönüp giderlerken sağırlara da daveti duyuramazsın. Sen (kalbi) kör olanları da sapıklıklarından kurtarıp hidayete erdiremezsin. Ancak ayetlerimize inanıp teslim olanlara duyurabilirsin.*"[2] Ardından Ali arkadaşlarına dönüp şöyle dedi: "Bunlar dalalet-lerinde, hakkınız(ı koruma) ve Rabbinize itaat hususundaki azim ve kararlılığınızdan, daha azimli ve kararlı olmamalılar."

Ebû Mihnef dedi: Âmir b. Cüveyn soyundan Ca'fer b. Huzeyfe bana şöyle anlattı: Âiz b. Kays el- Hizmerî, Sıffîn'de san- [9]
cak için Adî b. Hâtim ile çekişti. –Nitekim Hizmer grup olarak Benî Adî'nin grubundan daha kalabalıktı.– Bunun üzerine Abdullah b. Halîfe et-Tâî el-Bevlânî, Ali'nin huzurunda onların üzerine giderek dedi ki: "Ey Benî Hizmer! Siz Adî'ye mi dikleniyorsunuz? İçinizde Adî'nin dengi olan veya babası Adî'nin babası gibi olan var mı? Adî kırbayı ve suyu Raviye gününde koruyan ve savunan kişi değil midir? O İbn Zilmirbâ'[3] ve Arapların cömert adamının oğlu değil midir? Malını cömertlikte bitirip tüketenin oğlu, komşusunu himaye eden kişi değil midir? O ihanet etmeyen, fücur bilmeyen, cahillik yapmayan, cimrilik nedir bilmeyen, minnet etmeyen ve korkusuz adam değil midir? Babalarınız arasında, babası gibi olan var mı? Aranızda onun gibisi var mı? İslam'da en üstününüz değil mi? Resulullah'a (sav.) giden temsilciniz değil mi? Nuhayle'de, Kādisiye'de, Medain'de Celûlâ vakasında, Nihavend'de ve Tüster'de sizin başınızda değil miydi? Onunla bir meseleniz mi var? Vallahi kavminiz içinde sizin talebinizi talep eden yoktur," dedi. Bunun üzerine Ali b. Ebî Tâlib ona: "Ey İbn Halîfe yeter. Ey insanlar! Bana gelin, Tâîler bana gelsin," dedi. Hepsi yanında toplandılar. Ali onlara: "Sözü edilen vakalarda reisiniz kimdi?" Tay: "Adî," dediler. İbn Halîfe: "Ey Müminlerin Emîri! Onlara, riyaseti Adî'ye teslim etmeye razı değiller mi?

2 Neml, 27/80-81.

3 Cahiliye döneminde ganimetin dörtte birini alan lider anlamına gelmektedir.

diye sor," dedi. Ali onlara sordu. Onlar: "Evet, razıyız," dediler. Ali onlara: "Sancağı taşımak Adî'nin hakkıdır," dedi. Bunun üzerine sancağı ona teslim ettiler. Benî Hizmer bağırıp çağırdı. Ali onlara: "Onu önceden beri reisiniz olarak görüyorum. Onun kavmi ondan başkasını istemez," dedi ve çoğunluğun görüşünü kabul etti. Neticede Adî sancağı teslim aldı. Hucr b. Adî dönemi gelince Abdullah b. Halîfe çağrıldı ve Hucr ile birlikte Cebeleyn'e gönderildi. Nitekim Abdullah, Hucr'un adamlarındandı. Adî ona, kendisini geri getireceğini ve bunun için talepte bulunacağını vadetmişti. Ancak bu iş uzayınca şu beyitleri dile getirdi:

Beni unutuyorsunuz. Hani suyolunda kılıçlar omuzlarında âdeta parçalanmıştı.

[10] *Allah, Adî b. Hâtim'e müstahakkını tam olarak versin. Zira beni ihmal etti ve terk etti.*

Ey İbn Hâtim! Hizmer'in o akşam vakti senin riyasetini reddettiğinde benim gayretimi unuttun mu?

Onlara karşı seni savundum ve bunun üzerine geri çekildiler. Zira en şedit, en sert davranan bendim.

Nihayet yüz çevirip çekildiler ve bulunduğum yerde duramadılar. Beni âdeta ormandaki aslan olarak gördüler.

Akrabalar korkuya kapılınca, akraba olmayanlar da uzak durunca sana yardım ettim ve tek başıma muzaffer oldum.

Benim mükâfatım, aranızda âdeta tecrit edilmiş bir mahpus ve zillete mahkûm bir yaşam sürmek oldu.

Bana defalarca beni geri döndüreceğine dair söz verdin. Ancak senin vaadin hiç kâr etmedi.

***

Savaş Seferberliği

Birliklerin Oluşturulması ve Savaş İçin İnsanların Seferber Edilmesi

Ravi dedi: İnsanlar beklemedeydi. Muharrem ayının sonu yaklaşınca Ali, Mersed b. el-Hâris el-Cüşemî'ye emir vererek Şamlılara şöyle seslenmesini istedi: "Müminlerin Emîri size diyor ki: Hakkı göz önünde bulundurup ona dönmeniz için size mühlet verdim ve Allah'ın kitabını bir hüccet olarak dik-

katinize sunarak sizi ona davet ettim. Ancak azgınlığınızdan dönmediniz ve hakka icabet etmediniz. Artık size karşı harp ilan ediyorum! Allah hainleri sevmez." Bunun üzerine Şamlılar, reis ve komutanlarına durumu bildirdiler. Muâviye ve Amr b. el-Âs da birlikleri oluşturmaya, insanları seferber etmeye ve ateşleri yakmaya başladılar. Ali de geceyi birlikleri oluşturmak ve insanları seferber etmekte geçirdi ve askerleri denetleyerek teşvik etti.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb el-Ezdî bana babasından şöyle nakletti: Ali onun maiyetinde düşmanla karşı karşıya geldiğimiz her yerde bize: "Onlar savaşı başlatmadan [11] siz başlatmayın. Zira sizler hamdolsun haklısınız. Savaştığınız zaman düşmanı hezimete uğratırsanız, sırtını dönüp kaçanı öldürmeyin. Yaralılara saldırmayın, hasmınızın avretini açmayın ve ölülerin cesetlerini parçalamayın. Onların kamplarına ulaştığınız zaman sakın mahremleri deşifre etmeyin, izinsiz hiçbir eve girmeyin, karargâhlarındakiler dışında onların mallarından hiçbir şey almayın, hiçbir kadına eziyet etmeyin. Onlar ırzlarınıza sövseler, emîrlerinize ve hayırlı insanlarınıza küfretseler bile onlara dokunmayın. Zira onlar fiziken ve psikolojik olarak zayıftır."[4]

Ebû Mihnef dedi: İsmâil b. Yezîd bana Ebû Sâdık'tan naklen Hadramî'nin şöyle dediğini anlattı: Üç yerde Ali'nin insanları teşvik ettiğini gördüm. Sıffîn'de, Cemel'de ve en-Nehr gününde şöyle seslendiğine şahit oldum: "Ey Allah'ın kulları! Allah'tan sakının, gözlerinizi haramdan koruyun, sesinizi kısın ve az konuşun. Kendinizi karşılaşmaya, mübarezeye, mücadeleye, vuruşmaya, boğaz boğaza ve ısırarak dövüşe ve düşmanın yakasına yapışıp mücadeleye devam etmeye hazırlayın. Sebat edin ve Allah'ı anın. Umulur ki kurtuluşa erersiniz. Birbirinizle çekişmeyin. Aksi takdirde gücünüz biter ve başarısız olursunuz. Sabırlı olun. Zira Allah sabredenleri sever. Allah'ım, onlara sabır ve zafer ihsan et ve ecirlerini büyük eyle."

4 Hz. Ali'nin bu talimatı savaş hukuku için esas teşkil etmektedir. Uygulamada buna riayet edilmesi halinde her zaman ve her yerde yol gösterici ve ahlaki bir ahit mesabesindedir (çev.).

Ertesi gün sabah vakti Ali, sağ ve sol kanatlarla piyade ve süvarilere komutanlar tayin etti. Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc el-Kindî bana şöyle anlattı: Ali, Kûfe süvarilerinin başına Eşter'i, Basra süvarilerinin başına Sehl b. Huneyf'i, Kûfe piyadelerinin başına Ammâr b. Yâsir'i, Basra piyadelerinin başına da Kays b. Sa'd ve sancağı yanında olduğu hâlde Hâşim b. Utbe'yi getirdi. Basra kurralarının başına Mis'ar b. Fedekî et-Temîmî'yi getirdi. Kûfelilerin başında da Ammâr b. Yâsir ve Abdullah b. Büdeyl'i getirdi.

Ebû Mihnef dedi: Abdullah b. Yezîd b. Câbir el-Ezdî, Yezîd b. Muâviye'nin kölesi Kāsım'dan şöyle anlattı: Muâviye ordusunun sağ kanadına İbn Zülkelâ' el-Himyerî'yi, sol kanadına Habîb b. Mesleme el-Fihrî'yi getirdi. Şam'dan yola çıktığında
[12] da öncü birliğinin başına aynı zamanda Dımaşk süvarilerinin komutanı olan Ebü'l-A'ver es-Sülemî'yi, Amr b. el-Âs'ı da Şam ordusu süvarilerinin genel komutanlığına, Mesleme b. Ukbe el-Meriy'yi Dımaşk piyadelerine ve Dahhâk b. Kays'ı da Şam ordusu piyadelerinin genel komutanlığına getirdi. Şam ordusundan bazı askerler, ölmek üzere biat ettiler ve sarıklarının bezleriyle birbirlerine bağlandılar. Bu grup beş saf hâlinde vaziyet aldı. Savaş vaziyeti aldıklarında on saf hâlinde konuşlandılar. Irak ordusu da on bir saf hâlinde vaziyet aldı. İki taraf savaşın birinci gününde karşı karşıya geldiler. Kûfe ordusunun başında Eşter, Şam ordusunun başında da Habîb b. Mesleme el-Fihrî vardı. Çarşamba günüydü. Günün çoğunda şiddetli bir muharebe oldu. İki taraf da birbirine denk mücadele gösterdiler ve savaş meydanından çekildiler. Ardından Hâşim b. Utbe sayısı ve teçhizatı iyi olan süvari ve piyadelerin başında meydana çıktı. Karşılarında ise Ebü'l-A'ver'in komutasındaki Şam askerleri vardı. İki gün boyunca savaştılar. Süvariler süvarilerle, piyadeler de piyadelerle harp ettiler. İki taraf da sebat ve sabır göstererek savaştılar. Ardından da muharebeye son vererek karargâhlarına döndüler. Üçüncü günde Ammâr b. Yâsir meydana çıktı. Karşı taraftan da Amr b. el-Âs meydana çıktı. İki taraf kıyasıya savaştı. Ammâr şöyle diyordu: "Ey Iraklılar! Allah'a ve Resulü'ne düşmanlık edip onlara karşı

mücadele eden, Müslümanlara zulmeden ve müşriklere destek çıkanları görmek ister misiniz? Bunlar Allah'ın, dinini aziz kıldığını ve Resulü'nü galip getirdiğini görünce Peygamber'e (sav.) gelerek Müslüman oldular. Vallahi ondan sonra Müslümanlara düşmanlık yapmakta ve zalimle uzlaşmaktadırlar. Sebat edin ve onlara karşı savaşın. Zira onlar Allah'ın nurunu söndürmeye çalışmakta ve Allah'ın düşmanlarına destek çıkmaktadırlar."

Bu muharebede Ziyâd b. en-Nadr, Ammâr'ın maiyetinde süvarilere komuta ediyordu. Ziyâd karşı taraf üzerine hamle yaptı. Ancak onlar bu hamleye direndiler. Ammâr da piyadelerle saldırdı ve Amr b. el-Âs'ı yerinden püskürttü. Bu muharebede Ziyâd b. en-Nadr, Amr b. Muâviye b. Müntefîk b. Âmir b. Ukayl adında ana bir kardeşiyle –anneleri Benî Yezîd'den idi– karşı karşıya geldiler. Karşılaşınca birbirlerini tanıdılar ve savaşmaktan imtina ederek birbirlerinden uzaklaştılar. İnsanlar da geri çekildiler.

Ertesi gün Muhammed b. Ali ve Ubeydullah b. Ömer çok sayıda askerle savaş meydanına çıktılar. Çok şiddetli bir muharebeye tutuştular. Ubeydullah b. Ömer, İbnü'l-Hanefiyye'ye haber göndererek: "Karşıma çık," diye mübarezeye davet etti. [13] Muhammed, kabul ederek ona doğru yürüyüşe geçti. Müminlerin Emîri onu görünce: "Bu iki savaşçı kimlerdir?" diye sordu. Ona: "İbnü'l-Hanefiyye ve Ubeydullah b. Ömer'dir," denildi. Bunun üzerine Ali bineğini sürdü ve Muhammed'e seslendi. Muhammed durdu. Ali ona: "Bineğimi tut," dedi. Muhammed bineği tutunca Ali, Ubeydullah'ın üzerine yürüdü ve ona: "Ben seninle vuruşacağım, gel," dedi. Ubeydullah: "Seninle vuruşmaya ihtiyacım yok," dedi. Ali: "Gel," dedi. Ancak Ubeydullah: "Hayır," diyerek geri çekildi. İbnü'l-Hanefiyye[5] babasına şöyle dedi: "Babacığım, neden beni onunla vuruşmaktan menettin. Bıraksan onu öldüreceğimi ümit ediyorum." Ali (ra.): "Onunla mübarezede bulunsaydın onu öldüreceğini ümit ediyordum. Seni öldüremeyeceğini tahmin ediyordum," dedi. Muham-

5 Hz. Ali'nin oğlunun künyesidir. Daha çok annesinin künyesiyle bilinmektedir. Annesi Havle bint Ca'fer olup Hanefiyye adıyla şöhret bulmuştur.

med: "Babacığım, bu fâsıka karşı nasıl çıkarsın? Vallahi onun babası seninle mübareze talebinde bulunsaydı onu muhatap almanı istemezdim," dedi. Ali: "Oğulcuğum, babası hakkında yalnızca hayır söyle," dedi. Bu sırada insanlar karşılıklı olarak meydandan çekildiler.

Ravi dedi: Savaşın beşinci gününde iki taraf Abdullah b. Abbâs ve Velîd b. Ukbe'nin komutasında savaştılar. Muharebe çok şiddetli oldu. İbn Abbâs, Velîd b. Ukbe'ye yaklaştı. Velîd, Benî Abdülmuttalib'e sövmeye başladı ve "Ey İbn Abbâs! Akrabalık ilişkisini kestiniz ve imamınızı öldürdünüz. Allah'ın size nasıl muamele edeceğini umuyorsunuz? İstediğiniz size verilmeyecek bu yüzden emelinize ulaşamayacaksınız. Allah sizi helak edecek ve size karşı hasmınıza yardım edecektir." İbn Abbâs ona haber göndererek mübarezeye davet etti. Ancak Velîd imtina etti. O gün İbn Abbâs karşı tarafın saflarına saldırarak bizzat kendisi çetin bir mücadele verdi.

Ardından Kays b. Sa'd el-Ensârî ile İbn Zülkelâ' meydana çıktılar ve çetin bir mübarezeye tutuştular. Sonra karşılıklı olarak meydandan çekildiler. Bu sahneyle savaşın altıncı gününün sonuna gelindi.

Savaşın yedinci gününde Eşter meydana çıktı. Karşısına Habîb b. Mesleme ortaya çıktı. İki taraf kıyasıya savaştı ve öğleye doğru meydandan çekildiler. İki taraftan hiçbiri diğerine üstünlük sağlayamadı. Salı gününe rast gelen gün de böyle geçti.

Ebû Mihnef dedi: Mâlik b. A'yen el-Cühenî bana Zeyd b. Vehb'den naklen şöyle anlattı: Ali dedi ki: "Ne zamana kadar bu insanlara karşı topyekûn harekete geçmeyeceğiz?" Akabinde salı akşamı –salı günü ikindiden sonra– ayağa kalktı ve insanlara şöyle seslendi: "Allah'a hamdolsun, O'nun feshettiğini hiç kimse akdedemez. O'nun akdettiğini de hiç kimse feshedemez. Dileseydi yarattıklarından iki kişi ihtilaf etmez ve ümmet de O'nun emrinde ayrılığa düşmez, hiç kimse kendisine iyilik yapanın iyiliğini inkâr etmezdi. Mukadderat bu kavimle bizi karşı karşıya getirdi ve bu mekânda buluşturdu. Rabbimiz bizi görüyor ve işitiyor. Dilese acilen intikam alır ve

değişimi gerçekleştirir. Böylelikle de zalimin yalanını ortaya çıkarmış ve hak da akıbetini bilmiş olur. Ancak Allah, dünya- [14]
yı amel diyarı, ahireti de karar yurdu kıldı. Böylece kötülük yapanları yaptıklarından dolayı cezalandıracak ve güzel davranışlarda bulunanları da güzellikle mükâfatlandıracaktır. Yarın bu kavimle karşılaşacaksınız. Bu nedenle bu gece kıyamı uzatın ve Kur'an'ı çok okuyun, Allah'tan sabır ve zafer dileyin. Hasımlarınıza karşı azimli ve kararlı ve sadık olun." Ardından ayrıldı. İnsanlar da kılıçlarının, mızraklarının ve oklarının bakımını yapmaya başladılar. Ka'b b. Cuayl et-Tağlibî yanlarından geçti ve şu beyitleri dile getirdi:

Ümmet acayip bir durumla karşı karşıyadır. Yarın kim galip gelirse mülk onundur.

Sözlerim yalan değil, doğrudur ve yarın Arapların büyükleri helak olacak."

Ravi dedi: Gece olunca Ali çıktı ve gece boyunca insanları seferber etti. Sabah olunca da saldırıya geçti. Muâviye de Şamlılarla onu karşıladı. Ali karşı taraftaki kabileleri tek tek sorarak kim olduklarını öğrendi. Ona Şamlıların kabileleri tanıtıldı. Ali karşı tarafın kabilelerinin isimlerini ve konuşlandıkları yerleri tanıyınca Ezd kabilesine: "Karşı tarafın Ezdlilerine karşı savaşacaksınız." Has'am kabilesine: "Karşı taraftaki Has'amlılara karşı bana yardımcı olacaksınız," diyerek Iraklı her kabileyi Şam ordusundaki koluna karşı konuşlandırdı. Irak tarafındaki herhangi bir kabilenin Şam ordusunda kolu yoksa o kabileyi başka bir kabileye karşı konuşlandırdı. Mesela Becîle kabilesinin Şam'da hatırı sayılır bir mensubu yoktu. Bu nedenle bu kabile Lahm kabilesine karşı görevlendirildi. İki taraf çarşamba günü topyekûn saldırıya geçtiler ve gün boyu şiddetli bir muharebeye tutuştular. Akşam olunca iki taraf birbirlerine karşı üstünlük sağlamadan savaş meydanını terk ettiler. Perşembe sabahı Ali namazı hava aydınlanmadan kıldırdı.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb el-Ezdî bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı: Ali'nin o güne kadar sabah namazını, bu kadar erken kıldırdığını görmedim. Namazdan sonra insanları harekete geçirdi ve Şam ordusuna

saldırdı. Ali önce kendisi karşı taraf üzerine yürürdü. Şamlılar onun saldırıya geçtiğini görünce ona yönelerek yüz yüze gelecek şekilde onu karşılarlardı.

Ebû Mihnef dedi: Mâlik b. A'yen bana Zeyd b. Vehb el-Cühenî'den naklen şöyle anlattı: Ali çarşamba sabahı savaş meydanına çıktı ve hasımlarına yönelerek şöyle dua etti: "Ey yükseltilmiş, korunmuş ve mahfuz olan, geceyle gündüzün tecelli
[15] ettiği, güneşle ayın içinde seyrettiği ve yıldızların menzillerinin bulunduğu, ibadetten usanmayan meleklerin ikametgâhı olan göğün Rabbi! Ey insanların, hayvanların, böceklerin, görülen ve görülmeyen; sayılamayacak kadar çok olan büyük mahlukatın karargâhı kıldığın yeryüzünün Rabbi! Ey denizde insanların yararına seyreden gemilerin, yerle gök arasında yönlendirilen bulutların, kaynatılmış ve âlemi kuşatan denizin, yeryüzüne çakılmış kazık gibi duran ve mahlukatın faydalandığı dağların Rabbi! Bizi düşmanımıza galip kılarsan, bizi azgınlıktan ve zulümden koru ve hakka bağlı kıl. Onları bize galip kılarsan, bana şehadeti nasip eyle ve ashabımı fitneden koru!"

Ravi dedi: Çarşamba günü taraflar yüz yüze gelerek şiddetli bir muharebeye tutuştular. Muharebe gece vaktine kadar sürdü. Taraflar ancak namaz vakitlerinde muharebeyi durduruyorlardı. İki tarafın can kaybı oldukça fazlaydı. Gece olunca taraflardan hiçbiri hasmına üstünlük sağlayamadan çarpışmaya ara verdiler. Sabah olunca Ali hava aydınlanmadan, sabahın köründe sabah namazını kıldırdı. Akabinde Şam ordusuna karşı harekete geçti. Şamlılar onun harekete geçtiğini fark edince ileri gelenleriyle onu karşıladılar. Ali'nin ordusunun sağ kanadına Abdullah b. Büdeyl, sol kanadına Abdullah b. Abbâs komuta ediyordu. Irak kurralarının başında Ammâr b. Yâsir, Kays b. Sa'd ve Abdullah b. Büdeyl vardı. İnsanlar sancaklarının altında yerlerinde hazır bekliyorlardı. Merkezde ise Ali b. Ebî Tâlib sağ ve sol kanatlarda yer alan Kûfe ve Basra askerleri arasında Medinelilerle birlikte yerini almıştı. Medinelilerin ekseriyeti Ensardan oluşuyordu. Yine Ali'nin maiyetinde hatırı sayılır Huzâalı, Kinâneli ve diğer Medineliler vardı.

Ali komutasındaki ordusuyla Şamlılara karşı taarruza geçti. Muâviye büyük bir kubbe çadır kurdurmuş ve üstünü pamuklu kumaşla örtmüştü. Şam ordusunun çoğunluğu ölmek üzere ona biat etmişlerdi. Dımaşk süvarileri onun kubbe çadırının etrafını çevirmişlerdi. Abdullah b. Büdeyl komutasındaki sağ kanatla Habîb b. Mesleme üzerine yürüdü. Onu sürekli gerileterek, komutasındaki sol kanadı püskürterek öğleye doğru onları Muâviye'nin karargâhına kadar sürdü.

Ebû Mihnef dedi: Mâlik b. A'yen bana Zeyd b. Vehb el-Cühenî'den naklen şöyle anlattı: İbn Büdeyl askerlerine şöyle hitap etti: "Muâviye ehil olmadığı bir işe talip oldu ve bunun için denk olmadığı kişiye karşı mücadeleye kalkışarak bâtılla hakkı iptal etmek istedi, Arap ve *ahzâb* ile[6] üzerinize geldi. Onlara dalaleti süslü göstererek fitnenin sevgisini kalplerine yerleştirdi, durumu anlaşılmaz hâle getirdi ve onların kalplerindeki kiri artırdı. Sizse Rabbinizin yolunda bir nur ve apaçık bir hüccet üzeresiniz. Öyleyse kalbi katılaşmış azgınlara karşı savaşın, onlardan korkmayın. Elinizde tertemiz ve hayırlı olan Allah'ın kitabı olduğu hâlde onlardan nasıl korkarsınız? '*Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer müminlerseniz bilin ki asıl korkulacak olan Allah'tır. Onlarla savaşın ki Allah sizin ellerinizle onları cezalandırsın, onları rezil etsin, sizi onlara galip kılsın ve mümin toplumun kalbini ferahlatsın.*'[7] Bizler bir kere Peygamber (sav.) ile birlikte onlarla savaştık. Şimdi de ikinci kez savaşıyoruz. Vallahi bu mücadelede onlar daha takva sahibi, daha temiz ve daha reşit değildir. Haydi, düşmana karşı savaşalım. Allah sizi mübarek kılsın." İbn Büdeyl, askerleriyle birlikte çetin bir şekilde savaştı. [16]

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Ebî Amre el-Ensârî bana babasından ve bir kölesinden naklen şöyle anlattı: Ali, Sıffîn gününde insanları teşvik etti ve şöyle konuştu:

Allah sizi elim bir azaptan kurtaracak; hayra, Allah'a ve Resulü'ne iman etmeye, Allah yolunda cihada sevk eden bir tica-

6 Ahzâb, sözlükte hizipler anlamına gelmektedir. Kur'an'da Kureyş ve Gatafân kabilelerinden oluşan ve Müslümanları bertaraf etmek için savaşan kabile ve gruplar kastedilmektedir (çev.).

7 Tevbe, 9/13-14.

reti size göstermiştir. Bunun mükâfatı günahların bağışlanması, adn cennetinde güzel meskenlerdir. Ayrıca Allah size şöyle haber vermiştir: "Allah kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşanları sever." O hâlde saflarınızı kenetlenmiş bir yapı gibi düzgün kılın. Zırhlıları öne geçirin ve zırhsız
[17] olanları arkaya alın. Dişlerinizi sıkın. Zira bu (taktik), kılıçları başlardan uzaklaştıran bir husustur. Mızrakları meyilli kullanın. Zira bu durum, mızrakların ucunu korumak için daha uygun bir hareket tarzıdır. Gözlerinizi yumun. Zira bu durum kalbe sükûnet ve sebat gücü verir. Bağırıp çağırmaktan imtina edin. Zira bu başarısızlığı bertaraf eder ve vakarlı bir duruştur. Sancaklarınızı eğmeyin ve indirmeyin. Onları yalnızca yiğitlerinize teslim edin. Zira ırzı ve mahremi koruyacak olanlar, zorluklar gelip çattığında sebat ve sabır gösterenler sancaklarıyla düşmanın üzerine giden vefa ehli yiğitlerdir. Sağından ve solundan, önünden ve arkasından düşmana vurarak sancaklarını yere düşürmezler. Bir kişi için düşmanının hakkından gelmesi ve kardeşine yardım etmesi ve düşmanı kardeşine terk etmemesi yeterlidir. Aksi takdirde kınanır ve aşağılanmış olur. Nasıl kınanmaz ki bir kişi iki kişiye karşı mücadele ederken diğer kişi gücünü kullanmadan kaçar veya seyrederek düşmanı kardeşine musallat eder. Kim böyle davranırsa Allah onu cezalandırır. Öyleyse kendi kendinizi Allah'ın cezasına maruz kılmayın. Zira dönüşünüz Allah'adır. Nitekim Allah şöyle buyurur: "*De ki eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmanın size faydası asla olmaz. O takdirde yaşatılacağınız süre de azdır.*"[8] Allah'a yemin ederim ki dünyadaki kılıçtan kurtulursanız ahiretteki cezadan kurtulamazsınız. Sizler doğruluk ve sabırla yardım dileyin. Zira Allah sabırdan sonra zaferi ihsan eder."

***

Savaştaki Azim ve Kararlılık

Ebû Mihnef dedi: Ebû Revk el-Hemdânî bana şöyle anlattı:
[18] Yezîd b. Zeyd el-Erhabî insanları savaşa teşvik etti ve dedi ki: Sağlam Müslüman dini ve düşüncesi sağlam olandır. Vallahi

8 Ahzâb, 33/16.

bu insanlar, kaybettiğimizi düşündükleri dini hâkim kılmak ve ortadan kaldırdığımızı düşündükleri bir hakkı ihya etmek için bizimle savaşmıyorlar. Onlar bu dünyada azgın krallar olmak için savaşıyorlar. Onlar size galip gelirlerse –Allah onlara galibiyeti ve mutluluğu göstermesin– Saîd, Velîd[9] ve sefih ve sapık olan Abdullah b. Âmir gibi davranacaklar. Onlar meclislerinde kendisine, babasına ve dedesine verilmesi gereken bir diyetmiş gibi Allah'ın malından bahsediyorlar. "Bu mal benimdir," der ve hiçbir günah endişesi duymazlar. Sanki annesi ve babasından kalma bir miras gibi telakki ediyor. Oysa bu Allah'ın malıdır. Kılıçlarımız ve mızraklarımızın gücüyle Allah onu bize ihsan etti. Ey Allah'ın kulları, zalimlere ve Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenlere karşı savaşın, hiçbir kınayıcının kınaması sizi bundan alıkoymasın. Zira onlar size galip gelirlerse dininizi ve dünyanızı ifsat edeceklerdir. Nitekim onları tanıyorsunuz ve onları denediniz. Allah'a yemin ederim ki bugüne kadar kötülükleri hep artarak devam etmiştir.

Abdullah b. Büdeyl sağ kanadın başında olduğu hâlde şiddetli bir çarpışmayla hasımlarına karşı savaştı, onları Muâviye'nin kubbe çadırına kadar sürdü. Bunun üzerine, Muâviye'ye ölmek üzere biat eden askerleri, emir ve talimatını almak için ona geldiler. Muâviye sağ kanat komutanı İbn Büdeyl'e direnmelerini istedi. Ayrıca Habîb b. Mesleme'ye de haber göndererek komutasındaki sol kanatla devreye girmesini istedi. Bunun üzerine Habîb, komutasındaki askerlerle saldırıya geçti ve hasımlarını hezimete uğrattı. Iraklıların sağ kanadı geri çekildi, meydanda İbn Büdeyl ile iki yüz veya üç yüz kurra kaldı. Bunlar sırt sırta vaziyet alarak direnmeye çalıştılarsa da geri çekilmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Ali, Sehl b. Huneyf'e emir vererek komutasındaki Medinelilerle devreye girmesini söyledi. Ancak Şamlılar çok kalabalık birliklerle onların üzerine yürüdüler. Onları sıkıştırarak sağ kanada kadar sürdüler. Sağ kanatla merkezdeki Ali'nin karargâhı arasında Yemenli askerler vardı. Bunlar da hezimete uğrayınca geri çekilme Ali'nin karargâhına kadar dayandı. Bunun üzerine Ali

9 Saîd b. el-Âs ve Velîd b. Ukbe.

sol kanada geçti. Sol kanattaki Mudar da hezimete uğradı ama Rebîa sebat etti.

Ebû Mihnef dedi: Mâlik b. A'yen el-Cühenî bana Zeyd b. Vehb
[19] el-Cühenî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ali, maiyetinde oğulları olduğu hâlde sol kanada doğru yöneliyordu. Yanında yalnızca Rebîa kalmıştı. Oklar boynunun etrafında ve omuzlarının üzerinden geçiyordu Oğulları da önüne geçip Şamlı askerlerle arasına girerek ona siper oluyorlardı. Ancak Ali onların bu davranışlarından hoşlanmıyor, tekrar öne geçerek onları yanına veya arkasına alıyordu. Bu sırada Ebû Süfyân'ın –veya Osman'ın veya Benî Ümeyye'den bir kişinin– kölesi Ahmer, Ali'yi gördü ve "İşte Ali! Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki onu öldüreceğim ya da o beni öldürecek! Bunu yapmazsam Allah beni yaşatmasın," dedi ve Ali'nin üzerine yürüdü. Bunun üzerine Ali'nin kölesi Keysân onu karşıladı. Birbirlerine karşılıklı birer darbe indirdiler. Ancak Ahmer onu öldürdü. Bu kez Ali süratle üzerine gitti ve zırhının yakasından tutarak kendine doğru çekerek onu omuzlarına aldı, sonra yere çarparak omuzlarını ve kollarını kırdı. Arkasından Ali'nin iki oğlu Muhammed ve Hüseyin ona saldırıp kılıçlarıyla işini bitirdiler. Akabinde Ali'nin yanına döndüler. Manzara gözümün önündedir. İki oğlu yanına dönünce Hasan ayakta duruyordu. Ali ona: "Oğulcuğum! Sen de iki kardeşin gibi davransaydın ya," dedi. Hasan: "Ey Müminlerin Emîri! Bana ihtiyaç duymadılar," dedi. Bu arada Şamlılar, Ali'ye çok yaklaşmışlardı. Buna rağmen yavaş yürüyordu. Hasan ona: "Ne olur daha hızlı yürüsen de düşmanına karşı direnen askerlerinin yanına varsan," dedi. Ali: "Ey oğlum! Babanın bir gün eceli gelecek, hızlı yürümek o günü ne yaklaştırabilir ne de uzaklaştırabilir. Vallahi ölüm babanın umurunda değildir. Ölüm mü ona yoksa o mu ölüme rast gelecek bunlar onun umurunda değildir."

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc el-Kindî bana Eşter'in kölesinden naklen şöyle dediğini anlattı: Irak ordusunun sağ cenahı hezimete uğrayıp da Ali sol cenaha geçince Eşter kendilerine destek vermek için sağ cenaha doğru koşarken Ali'nin
[20] yanından geçti. Ali ona: "Ey Mâlik!" dedi. Mâlik: "Lebbeyk!"

dedi. Ali: "Bu insanlara git ve onlara de ki: Ondan kaçamayacağınız ölümden nereye kaçacaksınız? Bu hayat sizin için zaten kalıcı değildir." Bunun üzerine Mâlik kaçan insanları karşıladı ve onlara Ali'nin söylediği sözleri söyledikten sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Ben Mâlik b. el-Hâris'im. Ben Mâlik b. el-Hâris'im!" Sonra insanların kendisini daha çok Eşter adıyla tanıdığını düşünerek: "Ben Eşter'im! Ey insanlar bana gelin," dedi. Bunun üzerine bir grup ona yöneldi. Ancak bir grup da yanından ayrıldı. Bu kez de şöyle seslendi: "Babalarınızın uzvunu ısırasınız! Bugün ne kötü savaştınız. Ey insanlar Mezhic (kabilesini) bana gönderin." Bunun üzerine Mezhic ona yöneldi. Onlara: "Sert taşı ısırdınız. Rabbinizi razı etmediniz, düşmanınızla savaşta ona karşı ihlasla hareket etmediniz. Oysa siz savaşın evlatları, baskınların adamları, sabah vaktinin mertleri, düşmanı kovalayan süvariler, hasımların ölümü ve vurucu güç Mezhic'siniz. Sizden öç alınamaz, kanınız akıtılamaz ve hiçbir yerde bastırılamazdınız. Memleketinizin en sert ve sayıca kavminizin en büyüklerisiniz. Bugün ne yaparsanız yarın anılacaktır. Öyleyse yarın kötü anılmaktan sakının. Düşmanınıza karşı koymakta sadık olun. Zira Allah sadıklarla beraberdir. Mâlik'in ruhunu elinde tutan Allah'a yemin ederim ki bunlardan –Şamlıları işaret etti– hiçbiri Muhammed (sav.) karşısında bir sivrisineğin kanadına bile denk değildir. Sizler vuruşmayı iyi yaptığınız sürece varsınız. Yüzümü ağartın ki yüzüme kan aksın. Siz bu büyük kitlenin üzerine gidin. Zira Allah onları dağıtırsa selin arkasının önüne uyduğu gibi, etrafı da dağılacaktır."

Onlar: "Dilediğin yere bizi götürebilirsin," dediler ve büyük çoğunluğu sağ cenahın yakınında sebat ettiler. Eşter de onları geri getirmeye başladı. Hemdân'dan bir grup genç de ona katıldı. Bunlar sekiz yüz savaşçıydı, sağ kanatta sebat göstermişler ve en son onlar da hezimete uğramıştı. Yüz seksen can kayıpları oldu. Ayrıca on bir reisleri de öldürülmüştü. Bunlar sırayla sancakları birbirlerinden devralarak hepsi de öldürüldü. İlk olarak Küreyb b. Şüreyh öldürüldü, ondan sonra sırayla Şürahbîl b. Şüreyh, Mersed b. Şüreyh, Hübeyre b. Şüreyh,

[21] Yerîm b. Şüreyh ve Sümeyr b. Şüreyh adındaki altı kardeş öldürüldüler. Arkasından sancağı Süfyân b. Zeyd, sonra Abd b. Zeyd ve arkasından Küreyb b. Zeyd devraldı. Bu üç kardeş öldürüldükten sonra sancağı Umeyre b. Beşîr sonra Hâris b. Beşîr devraldı ve ikisi de öldürüldü. Arkasından Kalûs'tan Vehb b. Küreyb sancağı devraldı. Vehb düşman saldırısını karşılamaya kalktıysa da kavminden bir adam ona: "Allah sana rahmet etsin, kavminin eşrafı bu sancağı savunurken öldürüldüler. Kendini ve kavminden geri kalanları da heba etme. Sancağınla geri çekil," dedi. Bunun üzerine meydandan çekilirken (kabilesinden bir grup): "Keşke Araplardan bizim kadar bir grup daha olsa da ölmek üzere bizimle ittifak etseler, onlarla birlikte ölene veya zafere ulaşıncaya kadar savaşsak," diye söyleniyorlardı. Derken Eşter'e rast geldiler. Eşter onlara: "Buyurun ben sizinle ölünceye veya zafere ulaşıncaya kadar geri dönmemek üzere ittifak kurayım ve sözleşeyim," dedi. Bunun üzerine ona katıldılar. İşte bu konuda Ka'b b. Cuayl et-Tağlibî şöyle dedi:

Mavi gözlü[10] Hemdânlılar müttefik arayışı içindedir.

Eşter sağ cenah istikametinde saldırıya geçti. Ancak geri çekilen sabır, vakar ve vefa ehli birçok insan ona katıldı. Eşter hangi birlikle karşı karşıya gelse onları hezimete uğrattı, onlara baskın gelerek onları geri püskürttü. O böyleyken Ziyâd b. en-Nadr'ın cenazesi askerî karargâha götürüldü. Eşter: "Bu kim?" dedi. Onlar: "Ziyâd b. en-Nadr'dır. Sağ kanatta Abdullah b. Büdeyl ve maiyeti bertaraf edilince Ziyâd sağ kanadın sancağını devraldı ve sebat ederek savaştı ve öldürüldü," dediler. Daha o götürülürken bu kez de Yezîd b. Kays el-Erhabî taşınarak karargâha götürüldü. Eşter: "Bu kimdir?" dedi. "Yezîd b. Kays'tır. Ziyâd b. en-Nadr öldürülünce Yezîd b. Kays sağ kanadın sancağını devraldı ve savaşarak öldürüldü," dediler. Eşter: "Vallahi sabrıcemil ve asil davranış budur. Kişi öldürmeden
[22] ve öldürülmeden veya ölümle burun buruna gelmeden savaş meydanından ayrılmaktan hicap duymaz mı?"

10 Mavi gözlü ifadesi alçak ve düşük insandan kinayedir. Düşman Bizanslılara benzediğinden dolayı olmalıdır.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb el-Kelbî bana Hür b. Sayyâh en-Nehaî'den naklen şöyle anlattı: O gün Eşter atın üzerindeyken elinde Yemen işi bir kalkan vardı. Onu indirince içinde dökülmeye yüz tutmuş su varmış gibi görünüyordu. Onu kaldırınca da parıltısı gözleri kamaştıracak kadar parıldamaktaydı. Eşter kılıcıyla vuruyor ve şöyle diyordu:

Şiddetli ve zahmetli hamleler. Sonra da her şey aydınlığa kavuşur.

Ravi dedi: Hâris b. Cümhân el-Cu'fî, Eşter'i gördü. Ancak demir bir yüzlük taktığı için onu tanımadı. Ona yaklaştı ve "Allah, Müminlerin Emîri'yle Müslüman cemaat için hayrını versin," dedi. Eşter onu tanıdı. Ona: "Ey İbn Cümhân! Senin gibi bir kimse bu durumumda benden nasıl geri kalabilir!" dedi. Bunun üzerine İbn Cümhân ona baktı ve onu tanıdı. Zira iri yarı ve uzun boylu bir adamdı. Sakalı da seyrekti. Eşter'e: "Sana canım feda. Vallahi senin burada olduğunu daha yeni anladım. Ölünceye kadar senden ayrılmayacağım," dedi. Kays'ın iki oğlu Münkız en-Nâitî ve Himyer en-Nâitî onu görünce Münkız, Himyer'e: "Araplar arasında bu adam gibisi yoktur. Ancak onun bu muharebesi iyi niyete dayanıyorsa," dedi. Himyer ona: "Niyeti yaptığından farklı olabilir mi?" dedi. Munkız: "Korkarım ki bir mülk peşindedir," dedi.

***

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc bana Eşter'in kölesinden naklen şöyle anlattı: Sağ kanattan kaçanların büyük çoğun- [23]
luğu Eşter'in komutası altında toplanınca onları teşvik etti ve şöyle dedi: "Dişlerinizi sıkın ve topyekûn hasımlarınızla karşılaşın. Babalarının ve kardeşlerinin öcünü almak isteyen, düşmanlarına öfkelenen ve öç almaktan alıkonmamak ve dünyada ayıplanmamak için kendilerini ölüme hazırlayan insanlar gibi saldırın. Allah'a yemin ederim ki insanlar için en kötü mağlubiyet, dinlerinde mağlup olmalarıdır. Sizin hasımlarınız dininiz sebebiyle sizinle savaşmaktadır. Onlar sünneti öldürmek, bid'ati ihya etmek ve Allah'ın, güzel basiretinizle sizi dalaletten kurtarmışken sizi tekrar dalalete düşürmek istiyor. Ey Allah'ın kulları! Dininiz için kanlarınızın akmasına

hoşnut olun. Zira Allah sevabınızı verecektir. Naim cennetleri Allah'ın katındadır. Harpten kaçmak, izzet ve şerefi yok eder; feyden mahrum ederek hayatta ve ölümden sonra zelil kılar; dünyada ve ahirette rezil eder."

Eşter, Şam ordusuna karşı saldırıya geçti ve onları ikindiyle akşam arasında Muâviye'nin karargâhına kadar geriletti ve Abdullah b. Büdeyl ile maiyetinde bulunan ve bir toprak yığını gibi yere yapışıp kalan, sayıları iki yüz ila üç yüz arasındaki kurraya kadar ilerledi ve Şam askerlerini yanlarından uzaklaştırdı. Onlar kardeşlerinin kendilerine yaklaştıklarını görünce: "Müminlerin Emîri ne yaptı?" diye sordular. Onlar: "Müminlerin Emîri sağdır ve sol kanattadır; önüne çıkan düşmana karşı savaşmaktadır," dediler. Abdullah ve arkadaşları: "Allah'a şükür, biz onun ve sizin öldürüldüğünüzü sanıyorduk," dediler. Abdullah b. Büdeyl arkadaşlarına: "İleriye doğru hamle yapalım," dedi. Bunun üzerine Eşter onlara haber göndererek: "Böyle hareket etme. İnsanlarımızla birlikte sebat ederek savaş. Bu bizim için daha hayırlı olduğu gibi senin ve adamlarının can güvenliği için de daha iyidir," dedi. Ancak Abdullah dinlemedi ve Muâviye'nin karargâhı üzerine yürüdü. Etrafında dağ gibi düşman ordusu vardı. Elinde iki kılıç olduğu hâlde adamlarının önünde vuruşuyor, ona yaklaşanları öldürüyordu. Bu minval üzere yedi kişiyi öldürdü. Muâviye'ye yaklaşınca maiyetindeki adamlarından bir grupla birlikte her taraftan kuşatıldı. Abdullah yine de öldürülünceye kadar savaştı. Yanındaki arkadaşlarından bazıları da öldürüldü, bazıları da yaralı olarak geri çekildiler. Bunun üzerine Eşter, İbn Cümhân el-Cu'fî'yi onların imdadına gönderdi. O onları takip eden Şam askerlerine saldırarak İbn Büdeyl'in adamlarından kurtulan gruba nefes aldırdı ve Eşter'in yanına döndüler. Eşter onlara: "Benim görüşüm sizin görüşünüzden daha doğru değil miydi? Size askerle birlikte sebat etmenizi
[24] emretmemiş miydim!" dedi. Muâviye: "İbn Büdeyl savaşarak ilerlerken onu görüyor musunuz? O onların koçudur," demişti. İbn Büdeyl öldürülünce Muâviye adamlarını gönderdi ve "Onlara bakın o kimdir," diye söyledi. Şamlı olan bu adamlar ona baktılar ancak tanımadık, dediler. Bunun üzerine Muâviye

bizzat gidip başında durdu ve "Evet, bu Abdullah b. Büdeyl'dir. Vallahi Huzâa'nın kadınları imkân bulsalar erkekleri yanında bizimle savaşırlardı. Onu yatırın," dedi. Onu yatırdılar. Muâviye; "Bu adam şairin anlattığı gibidir:

O savaşın erbabıdır. Savaş onu ısırırsa o da onu ısırır. Bir gün savaş ona karşı ciddiyetini gösterirse o da azmini ortaya koyar.

Bu beyit Hâtim et-Tâî'ye aittir. Eşter, Muâviye ordusuna karşı saldırıya geçti. Bunun üzerine Muâviye, Eş'arîler ve Akkiler ile karşı koydu. Eşter, Mezhic'e: "Akk'e karşı koyun," dedi. Sonra Hemdân arasında durdu ve Kindelilere: "Eş'arîlere karşı savaşın," dedi. İki taraf arasında şiddetli bir muharebe cereyan etti. Eşter bu hengâmede kavminin karşısına geçip: "Bunlar Akkîlerdir, onlara saldırın," diyordu. Bunun üzerine Akkîler dizleri üzerine çöküp şöyle diyorlardı:

Akk'in başlarına getireceğinden vay Mezhiclilerin annesinin hâline! Onların annesi ağladıkça ağlayacak!

İki taraf akşama kadar savaştı. Eşter, Hemdân ve çeşitli kabilelere mensup savaşçıların başında savaşıyordu. Şamlılara saldırdılar ve onları gerileterek Muâviye'nin etrafında birbirlerine bağlanmış vaziyette bulunan beş safa kadar püskürttüler. Hatta ilk dört safı da bertaraf ederek Muâviye'yi koruyan beşinci safa ulaştılar. Bunun üzerine Muâviye atının getirilmesini söyledi. Ata bindi (ve kaçmak istedi). Muâviye sonraları şöyle derdi: "Kaçmak istedim ancak Ensardan İbn İtnâbe'nin sözünü hatırladım. (İbn İtnâbe Cahiliye dönemi insanıdır. İtnâbe de Belkayn'dan bir kadındır.):

İffetim ve hayâm azimli kahramana karşı ileriye atılmam, beni kaçmaktan alıkoydu.

Kötülüğe karşı malımı harcamam ve övgüyü malımla satın almam da bana mâni oldu.

Nefsim her coşup harekete geçmek istediğinde ona, yerinde dur ki övülesin ve rahat edesin derim.

Bu sözler beni kaçmaktan alıkoydu.

Ebû Mihnef dedi: Mâlik b. A'yen el-Cühenî bana Zeyd b. [25] Vehb'den naklen şöyle anlattı: Ali, sağ cenahının kendi mev-

kiine ve saflarına geri döndüğünü, karşısındaki düşmanını geri püskürterek karargâhlarında ve merkezlerinde onlarla vuruştuklarını görünce onlara yöneldi ve onların önünde durarak şöyle dedi: "Geri çekildiğinizi, saflarınızı terk ettiğinizi, azgın ve kaba sabalarla Şam Arabının sizi nasıl gerilettiklerini gördüm. Oysa sizler Arapların mert insanlarısınız ve Kur'an tilavetiyle geceleri ihya eden, yanlış yolda olanlar yollarını şaşırdıklarında siz hak davanın insanlarısınız. Geri çekildikten sonra tekrar dönmeseydiniz, yerinizden ayrıldıktan sonra saldırıya geçmeseydiniz, muharebeden kaçanın hak ettiği cezayı hak etmiş olacak ve helak olanlardan olacaktınız. Ancak sizi gerilettikleri gibi onları gerilettiğinizi, saflarınızdan ayırdıkları gibi sizin de onları saflarından ayırdığınızı, kılıçlarınızla onları bertaraf etmek suretiyle kovulan susamış develer gibi baştakileri sondakilere karıştıklarını görmem galeyanımı teskin etti ve ruhumun elemini dindirdi. Artık sabır ve sebat edin. Size güven duygusu ihsan edildi, Allah imanla size sabır ve sebat verdi. Kaçan bilmelidir ki Rabbini kızdırmış ve kendini helake götürmüştür. Kaçışta Allah'ın gazabı ve daimi bir zillet ve kalıcı bir rezillik, feyin elden gitmesi ve hayat düzeninin bozulması söz konusudur. Kaçanın ömrü kaçışla uzamaz ve Rabbinin rızasına nail olmaz. Bu akıbete uğramadan kişinin ölmesi, bu durumlara düşmesinden daha iyidir."

Ebû Mihnef dedi: Abdüsselâm b. Abdullah b. Câbir el-Ahmesî bize şöyle anlattı: Sıffîn'de Becîle kabilesinin sancağı Ahmes b. el-Gavs b. Enmâr'daydı ve onu Ebû Şeddâd –Kays b. Mekşûh b. Hilâl b. el-Hâris b. Amr b. Câbir b. Ali b. Eslem b. Ahmes b. el-Gavs– taşıyordu. Becîle ona: "Sancağımızı sen taşı," dedi. Ebû Şeddâd: "Başkası taşısa benden daha iyidir," dedi. Ancak onlar: "Senden başkasını istemiyoruz," dediler. Ebû Şeddâd: "Vallahi sancağı ben taşırsam, sizi altın kaplamalı kalkan sahibinin yanına kadar götürmeden geri durmam,"
[26] dedi. Onlar: "Dilediğini yap," dediler. Bunun üzerine sancağı aldı ve saldırıya geçerek askerlerini altın kaplamalı kalkan sahibinin yanına kadar götürdü. Adam, Muâviye'nin adamlarından oluşan büyük bir grubun arasındaydı. Ravilerin anlattığı-

na göre bu şahıs Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd el-Mahzûmî idi. Bu mevkide iki taraf şiddetli bir muharebeye tutuştular. Ebû Şeddâd kılıcını çekerek kalkan sahibine karşı saldırıya geçti. Ancak Muâviye'nin kölesi Rûmî önüne çıktı ve ayağına indirdiği bir darbeyle ayağını kesti. Ebû Şeddâd da ona bir darbe indirdi ve onu öldürdü. Bunun üzerine her taraftan mızraklar ona yöneltildi ve öldürüldü. Onun ardından sancağı Abdullah b. Kıl' el-Ahmesî aldı ve şu beyitleri dile getirdi:

Allah Ebû Şeddâd'ı uzak etmesin. Zira o çağırıcının davetine icabet etti.

Kılıcıyla düşmanın üzerine gitti. Kovalamada o ne güzel adamdı.

Vuruşmada ve celadette de güzeldi.

O da öldürülünceye kadar savaştı. Bunun üzerine sancağı kardeşi Abdurrahman b. Kıl' aldı. O da savaştı ve öldürüldü. Arkasından Affîf b. İyâs sancağı aldı. İki taraf savaşa ara verinceye kadar sancak onda kaldı. Kays b. Ebî Hâzim'in kardeşi Hâzim b. Ebî Hâzim el-Ahmesî de öldürüldü. Nuaym b. Suheyb b. Uleyye el-Becelî de o gün öldürüldü. Bunun üzerine amcası oğlu ve adaşı Nuaym b. el-Hâris b. Uleyye –Muâviye tarafındaydı– Muâviye'ye gitti ve ona: "Öldürülen bu kişi amcam oğludur. Onu bana ver onu defnedeyim," dedi. Muâviye: "Onu defnetme. O bunu hak etmiyor. Vallahi biz Osman b. Affân'ı ancak gizlice defnedebildik," dedi. Nuaym: "Vallahi ya defnedilmesine izin verirsin ya da karşı tarafa iltihak eder ve seni terk ederim," dedi. Muâviye: "Arap şeyhlerini görüyorsun. Onlar kendi hâllerinde bırakıldılar. Sen de amcanın oğlunun defnedilmesini benden istiyorsun. Dilersen onu defnet ya da bırak," dedi. Bunun üzerine Nuaym onu defnetti.

Ebû Mihnef dedi: Hâris b. Hasîre el-Ezdî bana Ezd'in Nemir kolundan bazı yaşlı zevattan naklen şöyle anlattı: Ezd, Ezd'e karşı görevlendirilince Mihnef b. Süleym, Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle konuştu: "Büyük bir hata ve cesim bir beladır ki biz kavmimize kavmimiz de bize karşı görevlendirildi. Vallahi bu kendi elimizle ellerimizi kesmemiz, kanatlarımızı kılıçlarımızla koparmamız gibidir. Biz kendi grubumuza destek vermez ve liderimize sadakat göstermez-

[27] sek küfretmiş oluruz. Böyle davransak da onurumuzu çiğnemiş ve ocağımızı söndürmüş olacağız." Bunun üzerine Cündeb b. Züheyr şöyle dedi: "Vallahi biz onları dünyaya getiren babaları olsak ya da onlar bizi dünyaya getiren babalarımız olsalar sonra da grubumuzdan ayrılıp imamımızı kötüleseler, milletimize ve zimmetimize zulümle hükmetseler, onlar yanlış yollarından dönmedikçe, davetimize icabet etmedikçe biz üzerinde ittifak ettiğimiz yolumuzdan ayrılmayız. Aksi takdirde aramızda çok can kaybı olacaktır."

Mihnef, teyzesi oğlu olan Mihnef'e: "Allah senin niyetini aziz kılsın. Vallahi küçüklüğünde de büyüklüğünde de hep kötümser olarak bilindin. Vallahi iki görüş arasında tercih yapmak durumunda kaldığımızda Cahiliye döneminde olsun, Müslüman olduktan sonra olsun hep zor olan ve çetin olanı tercih ettin. Allah'ım bizi belayla imtihan etmek yerine bize afiyeti ihsan etmen, bizim için daha sevimlidir. Allah'ım her birimize dilediğini ver," dedi.

Ebû Büreyde b. Avf da şöyle konuştu: Allah'ım aramızda razı olacağın hükümle hükmeyle. Ey kavmim! Bu insanların yaptıklarını görüyorsunuz. Bizim için cemaatin istikameti uyulacak yoldur. Eğer hasımlarımız doğruysalar, kötülükte örnek olmak –bildiğimiz kadarıyla– dünyada ve ahirette zarar verir.

Ardından Cündeb b. Züheyr ileriye atıldı ve Şam Ezdîlerin başıyla mübarezede bulundu. Ancak Şamlı, Cündeb'i öldürdü. Ayrıca onun adamlarından Abdullah b. Sa'lebe'nin iki oğlu İcl ve Sa'd, Mihnef'le birlikte onun grubundan Nâcid'in iki oğlu Abdullah ve Hâlid, Uveyf'in iki oğlu Amr ve Âmir, Abdullah b. Haccâc, Cündeb b. Züheyr ve Ebû Zeyneb b. Avf b. el-Hâris öldürüldüler. Abdullah b. el-Husayn el-Ezdî, Ammâr b. Yâsir'in grubundan olan kurrayla birlikte çıktı ve onunla vuruldu.

Ebû Mihnef dedi: Hâris b. Hasîre bana Nemir'den bazı yaşlılardan naklen şöyle anlattı: Akabe b. Hadîd en-Nemrî, Sıffîn gününde şöyle dedi: "Bilesiniz ki dünyanın merası çer çöp oldu, ağaçları soldu ve dalları kırıldı. Yenisi çürüdü, tatlısının tadı acı oldu. Size doğru söyleyen bir adam olarak haber vereyim ki

dünyadan usandım ve ruhum ondan sıkıldı. Şehadeti hep arzu [28]
ettim, bulunduğum ordularda ve baskında hep onu kolladım durdum. Ancak Allah onu bugüne kadar bana nasip etmedi. Şimdi şu andan itibaren onu kollayacağım ve ondan mahrum olmamayı arzu ediyorum. O hâlde siz ey Allah'ın kulları, Allah'a düşmanlık yapanlara karşı niçin cihattan geri kalıyorsunuz? Yoksa önünüzde duran ve canınızı alacak olan ölümden mi korkuyorsunuz? O ölüm ki önünüzde durmaktadır ve ruhunuzu muhakkak alacaktır. Yoksa bir kılıç darbesinden mi korkuyorsunuz? Bu darbenin karşılığında Allah'ın yüzüne bakmak ve ahirette peygamberler, sıddıklar, şehitler ve hayırlı insanlarla buluşmak karşılığında dünyayı vereceksiniz. Bunu yapmamak isabetli bir görüş değildir." Sonra gitti ve dedi ki: "Ey kardeşlerim! Bu dünyayı öteki dünya karşılığında sattım. İşte yüzümü ona çevirdim. Allah ümidinizi boşa çıkarmasın." Bunun üzerine kardeşleri Abdullah, Avf ve Mâlik ona uydular ve dediler ki: "Senden sonra dünya rızkını istemeyiz. Senden sonra Allah hayatı kahretsin. Allah'ım kendimizi Senin rızan için feda ediyoruz." Sonra ileriye atıldılar ve savaşarak öldürüldüler.

Ebû Mihnef dedi: Sıla b. Züheyr en-Nehdî bana Müslim b. Abdullah ed-Dabâbî'den naklen şöyle anlattı: Kabilemle birlikte Sıffîn'e katıldım. Şemir b. Zilcevşen ed-Dabâbî de bizimle beraberdi. Edhem b. Muhriz el-Bâhilî onunla mübarezeye çıktı. Edhem, Şemir'in yüzüne kılıçla vurdu. Şemir de ona bir darbe indirdi ancak ona zarar veremedi. Akabinde Şemir yüküne gitti ve susadığı için su içti. Ardından mızrağı aldı ve şöyle dedi:

Ben kardeşim Bâhile'nin davacısıyım. Bir mızrak darbesiyle isabet kaydetmezsem,

Ya da savaşta bir kılıç darbesiyle ölüme veya katile denk bir vuruşla.

Sonra Edhem'e saldırdı ve onu öldürdü. Sonra "Bu onun karşılığı," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Amr b. Amr b. Avf b. Mâlik el-Cüşemî bana şöyle anlattı: Bişr b. İsmet el-Müzenî, Muâviye'ye iltihak etmişti. İnsanlar Sıffîn'de savaşırken Bişr b. İsmet, Mâlik [29]

el-Akadiyye'yi –asıl adı Mâlik b. el-Cülâh el-Cüşemî'dir ancak daha çok el-Ukadiyye adıyla bilinmektedir– Şamlıları şaşırtıcı bir şekilde, âdeta kıyım kıyım öldürürken gördü. Müslüman ve cengâver bir adamdı. Bişr, gördüğü manzara karşısında öfkelendi ve Mâlik'e saldırarak onu mızrakla vurdu ve yere düşürdü fakat ayrıldıktan sonra böyle bir cengâveri vurduğuna pişman oldu ve şöyle dedi:

Rabbimden ve içinden bana nefret duyan Mevsûm atının sahibinden beni affetmelerini diliyorum.

Toz duman içinde ve vuruşmanın sinsice gerçekleştiği bir anda fırsat kollayarak mızrakla onu vurdum.

Bu sözleri İbnü'l-Akadiyye'ye ulaşınca şöyle söyledi:

Ne olur, Bişr b. İsmet'e haber verin ki ben başkalarıyla vuruşmakla meşgulken

Fırsatı kolladı ve sinsice isabet kaydetti. Evet, savaşçılar öyledir. Kimisi mertçe vururken kimisi de sinsidir.

Ardından Abdullah b. Tufeyl el-Bekkâî, Şam askerlerinden bir gruba saldırdı. Sonra ayrılınca Iraklılardan Muâviye'ye iltihak eden Benî Temîm'den Kays b. Kurre onu takip etti ve mızrağı sırtına dayadı. Ancak Abdullah b. Tufeyl'in amca oğlu Yezîd b. Tufeyl, olaya müdahale ederek mızrağı Temîmlinin omuzları arasına dayadı ve "Vallahi onu vurursan ben de seni vuracağım," dedi. Bunun üzerine Temîmli: "Allah adına söz ver, mızrağımı adamının sırtından çekersem sen de mızrağını çekeceksin," dedi. Yezîd ona: "Tamam, sana Allah adına söz veriyorum," dedi. Bunun üzerine Temîmli mızrağını İbn Tufeyl'in sırtından çekince Yezîd de mızrağını Temîmlinin sırtından çekti. Temîmli ona: "Kimlerdensin?" dedi. Yezîd: "Benî Âmir'den," dedi. Temîmli: "Size kurban olayım. Sizinle nerede karşılaşsam asil insanlarsınız. Beni öldürseydin bugün ailem ve kabilemden öldüreceğiniz on birinci kişi olacaktım," dedi. İnsanlar Kûfe'ye dönünce Yezîd b. Tufeyl'e, amca oğulları arasında olabilecek şekilde serzenişte bulununca Yezîd şöyle karşılık verdi:

Görmedin mi, Sıffîn'de bütün dostlar seni terk ederken ben samimiyetle seni savundum.

Hızlı ve gür sesli bir at sırtında sana saldıran Hanzalî'yi senden defettim.

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc bana şöyle anlattı: Şam [30] ordusundan bir adam meydana çıktı ve karşı tarafı mübarezeye davet etti. Abdurrahman b. Muhriz el-Kindî et-Tamahî karşısına çıktı. Bir saat boyunca mücadele ettiler. Sonra Abdurrahman Şamlıya karşı bir hamle yaptı ve göğüs çukuruna mızrağını saplayarak onu öldürdü. Sonra indi, adamın zırhını ve silahını aldı. Maktul Habeşli çıktı. Bunun üzerine Abdurrahman: "*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn* (*Biz Allah'tan geldik yine Allah'a döneceğiz)*. Nefsimi kime karşı tehlikeye atmışım! Siyah bir köle," dedi. Yine Akk kabilesinden bir adam çıktı ve hasımlarını mübarezeye davet etti. Bunun üzerine karşısına Kays b. Fehdân el-Kinânî el-Bedenî çıktı. Akkli ona saldırdı. Ancak Kays onu vurdu. Arkadaşları onu taşıdılar. Bunun üzerine Kays b. Fehdân şöyle dedi:

Sıffîn'de Akk, iki tarafın süvarileri karşılaşınca onları öfkeyle vurduğumuzu öğrendi.

Biz savaş sancaklarını taşırken hakkını veririz. Kılıç ve kalkanlarımızı beyaz olarak vururuz ve kırmızı olarak çıkarırız.

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc bana şöyle anlattı: Kays b. Fehdân adamlarını teşvik eder ve şöyle derdi: "Saldırdığınız zaman topyekûn saldırın. Meydandan ayrıldığınız zaman da birlikte ayrılın. Gözlerinizi yumun, az konuşun ve hasımlarınızı bertaraf edin. Sizin tarafınızdan Araplara bir eksiklik gelmesin." Ravi dedi: Benü'l-Hâris b. Adî'den Nüheyk b. Uzeyr, Benî Zühl'den Amr b. Yezîd ve Saîd b. Amr öldürüldüler. Kays b. Yezîd –Ali'nin tarafından Muâviye'nin tarafına firar etmişti– meydana çıkarak karşı tarafı mübarezeye davet etti. Ona karşı kardeşi Ebü'l-Amerrata b. Yezîd çıktı. Ancak birbirlerini tanıyınca durdular ve yerlerine dönerek her biri (kendi tarafına) kardeşiyle karşı karşıya geldiğini söyledi.

Ebû Mihnef dedi: Âlu Âmir b. Cüveyn et-Tâî'den Ca'fer b. Huzeyfe bana şöyle anlattı: Sıffîn gününde Tay kabilesi şiddetli bir muharebe çıkardı. Bunun üzerine onlara karşı kalabalık gruplar çıkarıldı. Hamza b. Mâlik el-Hemdânî onların yanına

geldi ve "Kimlerden oluyorsunuz? Allah sizi esirgesin!" dedi. Abdullah b. Halîfe el-Bevlânî –şair ve hatip bir Şiiydi– dedi ki:
[31] "Biz ovanın, sahranın ve aşılmaz hurma ağaçlı dağın Tayleriyiz. Biz iki dağın ve Uzeyb ile el-Ayn arasındakinin hamileriyiz. Biz mızrakların, vuruşmanın Tayleriyiz. Biz sabahın süvarileriyiz!" Hamza b. Mâlik: "Ne mutlu sana! Kavmini güzel anlattın," dedi. Bunun üzerine Abdullah şöyle dedi:

Bu topluluğun yardımının farkına varmadıysan bize gel, hayretler içinde kalarak bizim farkımızı göreceksin!

Ardından iki taraf arasında şiddetli bir çarpışma oldu. Bunun üzerine Abdullah b. Halîfe şu beyitleri dillendirdi:

Çağırıcı savaş için çağrıda bulununca gönüllü olarak azimle kılıcıma sarılır ve korku salardım.

Yüzünü kapatanı indiririm ve mübarezeye çıkanı öldürür, çevik ve cesur savaşçıyı bertaraf ederim.

Bişr b. Asûs et-Tâî el-Milkatî de şu beyitleri dile getirdi:

Ey ovanın ve dağların Tayyi! Kılıç ve mızraklarla savaş meydanına çıkın!

Büyükleriniz ve cengâverlerinizle çıkın ve cahillerin büyükleriyle savaşın!

Onlar ki dalalet yolunu meslek edinmişlerdir.

O gün İbnü'l-Asûs'un gözü çıktı. Bu konuda şöyle dedi:

Keşke bu diğer gözüm de diğeri gibi çıksaydı da insanlar arasında ancak bir rehberle yürüseydim.

Ah! Keşke Mutarrif, Sa'd ve Müstenîr b. Hâlid'den sonra yaşamasaydım!

Savaş sırları ortaya çıkarınca onlar gibisini anaların doğurmadığı anlaşılır.

[32] *Sonra ayağıma kastettin ve yarısı kesildi. Arkasından elime kastettin ve kolumu da aldın.*

Ebû Mihnef dedi: Ebü's-Salt et-Teymî bana Muhârib yaşlılarından naklen şöyle anlattı: Onlardan Hanser b. Ubeyde b. Hâlid adında bir adam vardı. Çok cesur bir insandı. Sıffîn gününde insanlar savaşırken arkadaşlarının hezimete uğradıklarını görünce şöyle seslenmeye başladı: "Ey Kays topluluğu! Sizin nezdinizde şeytana itaat Rahmân'a itaatten daha kıy-

metlidir! Savaştan kaçmak Allah'a isyandır ve O'nun gazabını gerektirir. Sabır ve sebat da Allah'ın rızasını gerektirir ve O'na itaattir. Siz O'nun gazabını rızasına ve O'na isyan etmeyi itaat etmeye tercih ediyorsunuz. Ölümden sonra huzur ve rahatlık ancak nefsini hesaba çekenler için söz konusudur." Sonra şu beyitleri dile getirdi:

Hayır, sırtını çevirip kaçan kurtulamaz. Ben ne vazgeçer ne de kaçarım.

Ben silahsız gaddarlarla da olmam.

Hanser ağır yaralanıncaya kadar savaştı. Sonrasında Ferve b. Nevfel el-Eşcaî ile birlikte uzlete çekilen beş yüz kişinin arasındaydı. Deskere ve Bendenîceyn'de konaklamışlardı. O gün Neha' kabilesi şiddetli bir muharebe çıkardı. O günkü çarpışmada onlardan Bekir b. Hevze, Hayyân b. Hevze, Benî Bekir en-Neha'dan Şuayb b. Nuaym, Rebîa b. Mâlik b. Vehbîl ve Alkame b. Kays el-Fakīh'in kardeşi Ubey b. Kays öldürüldü. Alkame'nin de ayağı kesilmişti. Şöyle dedi: "Keşke ayağım sağlıklı olsaydı, diye temenni etmiyorum. Ondan dolayı Rabbim nezdinde güzel mükâfatımı dilerim. Rüyamda kardeşimi veya bazı kardeşlerimi görmeyi arzu ediyordum. Bunun üzerine kardeşimi rüyada gördüm. Ona: 'Orada neyle karşılaştınız?' dedim. Bana: 'Biz ve onlar karşılaştık ve Allah'ın huzurunda hesap verdik. Bizim delillerimiz onları susturdu,' dedi. Kendimi bildiğimden beri bu rüyayla sevindiğim kadar hiç sevinmiş değilim."

Ebû Mihnef dedi: Süveyd b. Hayye el-Esedî bana Hudayn b. [33]
el-Münzir'den naklen şöyle anlattı: Sıffîn vakasında önce bazı kişiler Ali'ye giderek dediler ki: "Gördüğümüz kadarıyla Hâlid b. Muammer, Muâviye'yle mektuplaştı. Korkarız ki ona iltihak eder." Bunun üzerine Ali ona ve bizim bazı eşrafımıza haber göndererek onları davet etti. Huzuruna çıkınca Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Ey Rebîa topluluğu! Siz benim yardımcılarımsınız. Benim davetime icabet ettiniz. Benim indimde Araplar arasında en güvenilir insanlarsınız. Ancak bana intikal eden bilgilere göre Muâviye, adamınız Hâlid b. Muammer'le mektuplaşmaktadır. Onu getirttim ve sizi de topladım ki sizi ona şahit tutayım ve ona söyleyeceklerimi

de dinleyesiniz." Sonra ona yöneldi ve şöyle dedi: "Ey Hâlid b. Muammer! Bana intikal eden bilgiler doğruysa Allah ve huzurumda bulunan Müslümanlar şahit olsunlar ki sen Irak'ta kalmak, Hicaz'a veya Muâviye'nin hâkimiyetinde olmayan bir yere gitmekte muhayyersin. Eğer hakkında söylenenler yalansa bizim kalplerimiz senden dolayı mutmaindir." Bunun üzerine Hâlid yemin ederek bunu yapmadığını söyledi. Bizden bazı adamlar da: "Böyle davrandığını bilseydik onu öldürürdük," dediler. Şakīk b. Sevr es-Sedûsî: "Hâlid b. Muammer, Ali ve Rebîa'ya karşı Muâviye ve Şamlılara yardım edersе muvaffak olamaz," dedi. Ziyâd b. Hasafe de şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! İbn Muammer'e yemin ettir, sana ihanet etmesin," dedi. Bunun üzerine Ali ondan söz aldı ve ayrıldık. Savaşta perşembe günü sağ cenah hezimete uğrayınca Ali yanında oğulları olduğu hâlde bize geldi ve insanların içinde bulunduğu hâli umursamayarak yüksek sesle: "Bu sancaklar kimindir?" dedi. Biz: "Rebîa'nın sancaklarıdır," dedik. Ali: "Bunlar Allah'ın sancaklarıdır. Allah bunların sahiplerini korusun. Allah onlara sabır ve sebat ihsan etmiştir," dedi. Sonra bana: "Ey genç! Sancağınla bir arşın ilerler misin," dedi. "Olur. Vallahi on arşın bile olabilir," dedim. Bana: "Yeter yerinde dur," deyinceye kadar sancağı ileriye doğru aldım ve bana emrettiği yerde durdum, adamlarımda yanımda vaziyet aldılar.

***

Ebû Mihnef dedi: Ebü's-Salt et-Teymî bize şöyle anlattı:
[34] Teymullah b. Sa'lebe'nin yaşlılarının şöyle dediklerini duydum: Kûfe'si ve Basra'sıyla Rebîa kabilesinin sancağı Basra'dan Hâlid b. Muammer'deydi. Ayrıca sözü geçen zevatın şöyle dediklerini duydum: Hâlid b. Muammer ve Süfyân b. Sevr es-Sedûsî kendi aralarında anlaşarak Bekir b. Vâil'in sancağını Basra'dan Hudayn b. el-Münzir'e teslim ettiler. Kendi aralarındaki rekabet sebebiyle: "Sancak bizden olan ve soyu sopu bilinen bu adamda olsun. Sonra bu konuda nihai görüşümüzü ortaya koyacağız," dediler.

Ardından Ali, Rebîa kabilesinin sancağını Hâlid b. Muammer'e teslim etti. Ravi dedi: Muâviye, Himyer kabilesinin

savaşacağı üç kabileden birini kurayla belirledi. Irak tarafında sayısal olarak en büyük kabileler bunlardı. Bu üç kabile Hemdân, Mezhic ve Rebîa kabileleriydi. Kura Rebîa'ya düştü. Bunun üzerine Zülkelâ': "Allah kahretsin, ne kötü bir şans! Vuruşmaktan hoşlanmadın!" dedi. Zülkelâ', Himyer ve onunla irtibatlı olanların başında savaş meydanına yöneldi. Ubeydullah b. Ömer b. el-Hattâb da Şam kurralarından dört bin kişinin başında, onlarla birlikteydi. Zülkelâ' sağ kanadın başında olduğu hâlde Rebîa'ya karşı saldırıya geçti. Rebîa, Irak ordusunun sol cenahını oluşturuyordu. İbn Abbâs da bu cenahtaydı ve onları komuta ediyordu. Zülkelâ' ve Ubeydullah b. Ömer, süvari ve piyadeleriyle şiddetli bir saldırıda bulundular. Seçkin ve salih kullar dışında Rebîa'nın sancakları âdeta sarsıldı. Akabinde Şamlılar meydandan ayrıldılar. Ancak kısa bir müddet sonra tekrar saldırdılar. Ubeydullah b. Ömer şöyle diyordu: "Ey Şamlılar! Bu Irak kabilesi, Osman b. Affân'ın katilleri ve Ali b. Ebî Tâlib'in yardımcılarıdır. Bu kabileyi hezimete uğratırsanız, Osman'ın intikamını almış olursunuz ve Ali'yle Iraklılar helak olurlar. Bunun üzerine şiddetli bir saldırı gerçekleştirdiler. Ancak Rebîa onların karşısında sebat etti; zayıf ruhlularla başarısız olanlar dışında sancaktarlar, metanet ve sabır timsali olanlarla şeref ve izzet ehli güzel bir sabır gösterdiler. Bunlar yerlerinde sebat ettiler. Hâlid b. Muammer kavminden bazı kişilerin (savaş meydanından) ayrıldıklarını görünce o da ayrıldı. Sonra sancaktarların sebat ettiğini ve askerin de sabır ve metanetle savaştıklarını görünce döndü ve ayrılanlara seslenerek dönmelerini söyledi. Bunun üzerine kavminden onu itham etmek isteyenler: "Ayrılmak istedi an- [35]
cak bizim sebat ettiğimizi görünce geri döndü," dediler. Buna karşı Hâlid: "Bizden kaçanlar oldu da onları geri çevirmek için ayrıldım. Sonra bana uyanlarla birlikte size geldim," diyerek şüphe uyandıran bir davranış sergiledi.

Ebû Mihnef dedi: Bekir b. Vâil'den bir adam bana Mihrez b. Abdurrahman el-İclî'den naklen şöyle anlattı: Hâlid o gün şöyle demişti: "Ey Rebîa topluluğu! Allah her birinizi ikamet ve doğum yerinden getirdi, sizi yeryüzüne çıkardığından beri

benzeri görülmemiş bir şekilde topladı. Eğer el kaldırmaz ve düşmanınız karşısında geri çekilir ve saflarınızdan ayrılırsanız, Allah sizin yaptıklarınıza razı olmaz, küçük olsun büyük olsun kiminle karşılaşırsanız, 'Rebîa dokunulmazlarını rezil etti, savaşmaktan çekindi. Bu yüzden onların cenahından Araplar saldırıya uğradı,' derler. Sakın bugün Araplar ve Müslümanlar sizden dolayı kötümserliğe kapılmasın. Sizler ilerlemeye ve ileriye atılmaya devam eder ve Allah rızası için sabrederseniz –nitekim ilerlemek sizin âdetiniz, sabır da sizin seciyenizdir–, niyetiniz halis olarak hareket ederseniz, Allah size dünyada şeref ve ahirette keremiyle muamele edecektir. Allah, güzel işler yapanların ecrini zayi etmeyecektir."

Bunun üzerine Rebîa'dan bir adam kalkıp dedi ki: "Vallahi Rebîa işlerini sana devrettiği için kaybetmiştir. Bize emir vererek ölünceye kadar, kanımız akıtılıncaya kadar yerimizden ayrılmamamızı, yerimizi terk etmememizi söylüyorsun. İnsanların çoğunun ayrıldıklarını görmüyor musun?" Kavminden bazı adamlar da kalktılar ve onu azarlayarak dillerine doladılar. Hâlid kalktı ve onlara şöyle dedi: "Bu adamı aranız-
[36] dan uzaklaştırın. Zira aranızda kalırsa size zarar verecek, ayrılırsa sizden bir şey eksilmeyecektir. Bu, sayıyı eksiltmez ve memleketi doldurmaz. Âlicenap bir kavmin hatibi olarak Allah cezanı versin! Nasıl da doğruluk ve istikametten saptın!" Rebîa, Himyer ve Ubeydullah b. Ömer arasındaki muharebe şiddetlendi ve aralarında can kaybı arttı. Öldürülenler arasında Sümeyr b. el-Hâris el-İclî de vardı. Çok çetin bir savaşçıydı.

Ebû Mihnef dedi: Ceyfer b. Ebü'l-Kāsım el-Abdî bana Yezîd b. Alkame ve Zeyd b. Bedr el-Abdî'den naklen şöyle anlattı: Sıffîn gününde Ziyâd b. Hasafe, Abdülkays'a gitti. Himyer kabileleri Zülkelâ' komutasında Bekir b. Vâil'e karşı seferber olmuşlardı. İçlerinde Ubeydullah b. Ömer b. el-Hattâb da vardı. Şiddetli bir muharebe oldu. Öyle ki tamamen yok olmaktan endişe ettiler. Ziyâd b. Hasafe: "Ey Abdülkays! Bugünden sonra Bekir diye bir kabile olmayacak," dedi. Bunun üzerine atlara bindik ve karşılıklı olarak birbirimizi durdurmaya çalıştık. Ancak kısa bir süre geçmişti ki Zülkelâ' yaralandı, Ubeydul-

lah b. Ömer öldürüldü. Bunun üzerine Hemdân: "Onu Hânî b. Hattâb el-Erhabî öldürdü," dedi. Hadramût: "Onu Mâlik b. Amr et-Tin'î öldürdü," dedi. Bekir b. Vâil de: "Benî Âiş b. Mâlik b. Teymullah b. Sa'lebe'den Muhriz b. Sahsah onu öldürdü," dedi. Onun kılıcını Zülvişâh aldı. Muâviye, Kûfe'de Bekir b. Vâil'i bundan sorumlu tuttu. Onlar: "Bizden olan ve Basra'da ikamet eden Muhriz b. Sahsah adında bir şahıs onu öldürdü," dediler. Bunun üzerine Muâviye ona haber göndererek kılıcı ondan aldı. Nemir b. Kāsıt'ın reisi, Teymullah b. Nemir'den Abdullah b. Amr'dı.

Hişâm b. Muhammed dedi: "Ubeydullah b. Ömer'i Muhriz [37] b. Sahsah öldürmüş ve kılıcını Zülvişâh almıştı. O, Ömer'in kılıcıydı." Ka'b b. Cuayl et Tağlibî bu konuda şu beyitleri dile getirmişti:

Bilesiniz ki gözler Sıffîn'de o silahşor için ağlıyor. Onun süvarileri meydanı terk ederken o yerinden ayrılmadı.

Esmâ'nın gözleri önünde Vâil'in kılıçlarını değiştiriyordu. Eğer ölüm sahası onu yakalamasaydı o delikanlı olarak yaşamaya devam edecekti.

Ubeydullah'ı yerde terk edilmiş olarak bıraktık. Damarlarından kanlar fışkırarak yatıyordu.

Bu beyitler daha fazladır. Aynı günde onlardan Bişr b. Mürre b. Şürahbîl ve Hâris b. Şürahbîl de öldürülmüştü. Esmâ bint Utârid b. Hâcib et-Temîmî, Ubeydullah'ın zevcesiydi. Daha sonra Esmâ, Hasan b. Ali'yle evlendi.

Ebû Mihnef dedi: Kardeşimin oğlu Gıyâs b. Lekīt el-Bekrî bana şöyle anlattı: Ali, Rebîa kabilesi alanına geçince kendi aralarında konuştular ve dediler ki: "Ali sizin sancağınız altına sığındıktan sonra vurulacak olsa rezil olursunuz." Şakīk b. Sevr de onlara: "Ey Rebîa topluluğu! İçinizde tek bir can bile kalsa Ali aranızdayken ona ulaşılırsa Araplar nezdinde hiçbir mazeretiniz olmaz. Onu koruyabilirseniz hayatta sizin için bir şeref olarak anılacaktır." Bu nedenle Ali onların yanına geçince benzeri daha önce görülmemiş bir muharebede bulundular. Nitekim Ali bu hususta şu beyitleri dile getirdi:

Siyah bir sancak, gölgesi dalgalanmaktadır. Onu ileriye taşıyın denilince Hudayn ileriye atılır.

Onu ölümün üzerine sürmekte ölüm havuzlarından kan ve ölüm akmaktayken.

İbn Harb'e mızrak ve kılıç darbelerini tattırdık. Bunun neticesinde sırtını dönüp gitti ve savaştan imtina etti.

Allah muharebede sabır gösteren, ölümün üzerine giden bu kavme mükâfatını ihsan buyursun. Onlar iffet ve asalet timsalidir.

[38] *Erkeklerin homurtuları duyulurken en güzel haberler onların haberleri, en güzel meziyetler onların meziyetleridir.*

Rebîa'yı kastediyorum. Onlar kalabalık bir orduyla karşılaşınca cesur, savaşçı ve yardımsever insanlardır.

***

Ammâr b. Yâsir'in Öldürülmesi

Ebû Mihnef dedi: Abdülmelik b. Ebî Hurre el-Hanefî bana şöyle anlattı: Ammâr b. Yâsir meydana çıktı ve şöyle dedi: Allah'ım! Biliyorsun ki Senin rızan kendimi bu denize atmamda olduğunu bilsem kendimi atarım. Allah'ım bilirsin ki Senin rızan kılıcımın ucunu göğsüme dayayıp sonra üzerine eğilip sırtımdan çıkarmakta olduğunu bilsem onu da yaparım. Allah'ım! Bugün bu fâsıklara karşı cihat etmekten daha hayırlı bir amel olmadığını biliyorum. Bundan daha hayırlı bir amel bilsem onu yapardım.

Ebû Mihnef dedi: Sak'ab b. Züheyr el-Ezdî bana şöyle anlattı: Ammâr b. Yâsir'in şöyle dediğini işittim: Vallahi bir kavim görüyorum. Onlar bâtıl ehlini bile tereddüde sevk edecek şekilde sizi vuracaklar. Allah'a yemin ederim ki bizi döve döve Hecer hurmalıklarına kadar götürseler bile hak üzere olduğumuzu, onların da bâtıl üzere olduklarını bileceğiz.

Muhammed b. Abbâd b. Mûsâ bize şöyle anlattı: Muhammed b. Fudayl bize Müslim el-A'ver ve Habbe b. Cüveyn el-Arenî'den naklen şöyle dediğini anlattı: "Ben ve Ebû Mes'ûd, Medain'de Huzeyfe'ye gittik. Yanına girince bize: "İkinize de merhaba," dedikten sonra şöyle dedi: "Geride bıraktığınız Arap kabileleri içinde sizin kadar sevdiğim kimse yoktur." Ben bu övgünün Ebû Mes'ûd'a ait olduğunu düşündüm. Ona şöyle

dedik: "Ey Ebû Abdullah! Bize hadis rivayet et. Zira fitneden korkuyoruz." Huzeyfe: "İçinde İbn Sümeyye'nin bulunduğu [39] gruba katılın. Zira Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğunu işittim: "Onu yoldan çıkmış asi bir grup öldürecektir. Onun son azığı da kıvamsız bir süttür." Habbe dedi: "Sıffîn gününde onun (Ammâr b. Yâsir'in) şöyle dediğine şahit oldum: 'Bana dünyadaki son azığımı getirin.' Bunun üzerine ona geniş ve halkası kırmızı bir bardak kıvamsız süt getirdiler." Huzeyfe rivayetinde kıl kadar hatada bulunmadı. Ammâr şöyle dedi:

Bugün sevgililere, Muhammed ve hizbine kavuşacağım!

Vallahi bize vura vura bizi Hecer hurmalıklarına kadar götürseler yine hak üzere olduğumuzu, onların da bâtıl üzere olduklarını bileceğiz. Ölüm kılıcın ucunda ve cennet kılıcın parıltısı altındadır.

Muhammed bana Halef, Mansûr b. Ebî Nüveyre ve Ebû Mihnef'ten anlattı. Hişâm el-Kelbî'den naklen Ebû Mihnef'in şöyle dediği bana anlatıldı: Mâlik b. A'yen el-Cühenî bana Zeyd b. Vehb el-Cühenî'den naklen o gün Ammâr b. Yâsir'in şöyle dediğini anlattı: "Allah'ın rızasını talep edip de mal ve evlat peşine kim düşmez?" Bunun üzerine bir grup insan ona yöneldi. Ammâr onlara: "Ey insanlar! İbn Affân'ın kanının peşine düştüklerini söyleyen ve onun mazlum olarak öldürüldüğünü savunan bu insanlar üzerine yürüyelim. Vallahi onların gayesi Osman'ın kanı değildir. Onlar dünyanın tadını aldılar, onu sevdiler ve ondan hoşlandılar. Onlar bilirler ki hak onlar hakkında uygulanırsa içine gömüldükleri dünyadan onları mahrum edecektir. Hem onların İslam'ın geçmişinde insanların itaatini ve başlarına geçmeyi hak edecek bir konumları yoktur. Bu sebeple de onlara uyanları, 'İmamımız mazlum olarak öldürüldü,' sözüyle kandırdılar. Bundan gayeleri zorba krallar olmaktır. Bu hileyle, gördüğünüz duruma geldiler. Bu hile olmasa iki kişi onların peşinden gitmez. Ya Rabbi! Bize yardım et. Nitekim bize yardımın çok oldu. Eğer bu işi onlara bırakırsan kullarına yaptıklarından dolayı onları elim bir azaba duçar et!" dedikten sonra yürüdü. ve ona uyan grup da peşinden gitti. Amr'a yaklaşınca dedi ki: "Ey Amr! Dinini Mı-

sır (valiliği) karşılığında sattın. Yazıklar olsun! Yazıklar olsun! Nice kereler İslam'da saplantıların oldu." Ubeydullah b. Ömer b. el-Hattâb'a da şöyle dedi: "Allah seni kahretsin! İslam düş-
[40] manının oğlu ve İslam düşmanı olana uymak suretiyle dinini sattın." Ubeydullah: "Hayır, ben Osman b. Affân'ın (ra.) kanının davacısıyım," dedi. Ammâr: "Seni bildiğim kadarıyla şahitlik ederim ki bu fiilinle Allah'ın rızasının peşinde değilsin. Sen bugün öldürülmezsen yarın öleceksin. Düşün, herkese niyetiyle muamele edildiğinde sana nasıl muamele edilecektir?"

Mûsâ b. Abdurrahman el-Mesrûkī bana Ubeyd b. Sabbâh, Atâ b. Müslim ve A'meş'ten naklen Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin şöyle dediğini anlattı: Sıffîn'de Ammâr b. Yâsir'in Amr b. el-Âs'a şöyle dediğini işittim: Bu sancağın sahibine karşı Resulullah (sav.) ile beraber üç kere savaştım. Bu da dördüncüsüdür ve bu kez de bu sancak ilk üç hâlinden daha hayırlı ve daha takvalı değildir.

Ahmed b. Muhammed bize Velîd b. Sâlih, Atâ b. Müslim ve A'meş'ten naklen Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin şöyle dediğini anlattı: Sıffîn'de Ali'yle birlikteydik. Onun hamle yapmasını engellemek maksadıyla atını tutmaları için iki muhafızı görevlendirmiştik. Muhafızların ihmali olduğunda Ali hamle yapar ve kılıcını kanla boyamayıncaya kadar dönmezdi. Hatta bir gün yine hamle yaptı ve kılıcı bükülünceye kadar savaştı. Sonra döndü ve kılıcı onlara atarak: "Bükülmeseydi geri dönmeyecektim," dedi. A'meş: "Vallahi bu vuruşma tereddütsüz bir vuruşmadır," deyince Ebû Abdurrahman: "Onlar bir söz duydular ve onun gereğini yaptılar. Onlar yalancı olmadılar." Ebû Abdurrahman dedi: Ammâr, Sıffîn'de hangi yöne yönelirse o tarafta bulunan Resulullah'ın (sav.) ashabının onun peşinden gittiklerine şahit oldum. Onun, Ali'nin sancaktarı Mirkāl, Hâşim b. Utbe'ye gelip şöyle dediğini gördüm: "Ey Hâşim! Tek gözlülük ve korku mu? Savaşı kuşatmayan bir tek gözlüde hayır yoktur." Derken iki saf arasında bir adam göründü ve dedi ki: "Vallahi bu imamına muhalefet edecek, askerine ihanet edecek ve gayretini esirgeyecek. Ey Hâşim bin," dedi. Hâşim bindi ve yürüyüşe geçerek şöyle dedi:

Tek gözlü bir adam ki, akrabalarını gözetir ve hayat içindeki mücadelesi onu usandırmıştır.

Çaresi yok, ya yenecek ya da yenilecektir.

Ammâr da şöyle diyordu: "Ey Hâşim ilerle! Cennet kılıç- [41]
ların gölgesinde, ölüm de mızrakların uçlarındadır. Göklerin kapıları açılmış ve huriler ziynetlerine bürünmüşlerdir.

Bugün sevgililere, Muhammed ve hizbine kavuşacağım!

Ammâr ve Hâşim öldürüldüler ve dönmediler. Ravi dedi: Resulullah'ın (sav.) ashabından orada bulunanlar ikili hakkında bir malumata sahiptirler ve bu işin bir nişanesi olduklarını bilirler. Gece olunca kendi kendime, karşı tarafa geçeyim de bakayım Ammâr'ın öldürülmesi hakkında bizim bildiklerimizi onlar da biliyorlar mı?" diye düşündüm. –Nitekim savaşa ara verdiğimizde onlarla karşılıklı olarak konuşurduk.– Atıma bindim. Ortam sakindi. Karşı tarafa geçtim. Bir de ne göreyim, Muâviye, Ebü'l-A'ver es-Sülemî, Amr b. el-Âs ve Abdullah b. Amr –bu zat aralarında en iyisiydi– dörtlüsü birlikte yürüyorlardı. Aralarındaki konuşmayı kaçırmamak için atımı sürerek aralarına girdim. Abdullah babasına dedi ki: "Babacığım, bugün bu adamı öldürdünüz. Oysa Resulullah'ın (sav.) onun hakkında sözü vardır." Amr: "Ne söyledi?" diye sordu. Abdullah şöyle dedi: "Mescidi bina ederken bizimle beraber değil miydin? Herkes tek kerpiç, tek taş taşırken Ammâr ikişer kerpiç ve ikişer taş taşıyordu. Bu sırada baygınlık geçirdi. Bunun üzerine Resulullah (sav.) yanına vardı ve yüzündeki toprağı silerek: «Ey Sümeyye'nin oğlu! Herkes bir kerpiç bir taş taşırken sen sevap kazanmak için ikişer kerpiç, ikişer taş taşıyorsun. Sen böylesin. Ama buna rağmen seni, asi bir grup öldürecek!»" Bunun üzerine Amr atını Muâviye'ye doğru sürerek: "Ey Muâviye! Abdullah'ın söylediklerini duymadın mı?" dedi. Muâviye: "Ne söyledi?" diye sordu. Amr ona rivayeti söyledi. Muâviye: "Sen ahmak bir yaşlısın. Hâlâ konuşurken âdeta idrarında kayıyorsun. Ammâr'ı biz mi öldürdük? Ammâr'ı onu savaşa getirenler öldürdü," dedi. Ardından da insanlar çadırlarından çıkarak: "Ammâr'ı öldürenler onu savaşa getirenlerdir," diye bağırıyorlardı. Bilemiyorum Muâviye mi yoksa onlar mı daha ilginçtir!

Ebû Ca'fer dedi: Rivayete göre Ammâr öldürülünce Ali, Rebîa ve Hemdân'a: "Siz benim zırhım ve mızrağımsınız," dedi. Bunun üzerine on iki bin savaşçı gönüllü olarak etrafında toplandılar. Ali katırına bindi ve onların önüne düşerek saldırıya
[42] geçti. Hepsi de tek yürek gibi savaşıyorlardı. Şamlıların dağılmayan tek bir safı kalmadı. Önlerine çıkanları âdeta biçtiler. Muâviye'ye kadar ilerlediler. Ali şöyle diyordu:

Onları vuruyorum ancak gözleri çıkık, karnı büyük Muâviye'yi göremiyorum!

Sonra Muâviye'ye: "İnsanlar bizim için niye öldürülüyor? Karşıma çık da Allah hakkımızda hükmünü versin. Kim hasmını öldürürse muradına ermiş olacak," diye seslendi. Bunun üzerine Amr, Muâviye'ye: "Adam sana insaflı davrandı," dedi. Muâviye: "Hayır insaflı olmadı. Biliyorsun ki kim karşısına çıkarsa onu bertaraf ediyor," dedi. Amr: "Ama onunla vuruşmak sana yakışır," dedi. Muâviye: "Sen benden sonrası için emîrliğe göz diktin," dedi.

Hişâm, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle dedi: Abdullah b. Abdurrahman b. Ebî Amre bana Süleyman el-Hadramî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ebû Amre'ye: "Onları görmez misin? Onların –Şamlıların– şekli ve şemaili ne güzeldir. Bizim topluluğumuzun hâli ne kötüdür!" dedim. O bana: "Sen kendine bak ve kendini ıslah et. İnsanları bırak, onlar nasıl olursa olsun," dedi.

***

Herîr Gecesi

Hâşim b. Utbe el-Mirkāl ve Herîr Gecesi

Ebû Mihnef dedi: Ebû Seleme bana şöyle anlattı: Hâşim b. Utbe ez-Zührî akşama doğru insanlara şöyle seslendi: "Kimin muradı Allah ve ahiret yurduysa bana gelsin." Hâşim adamlarından bir grupla birlikte defalarca Şamlılara saldırdı. Hangi tarafa saldırırsa o taraf sabırla direniyor ve çetin bir şekilde vuruşuyorlardı. Bunun üzerine askerlerine: "Gördükleriniz
[43] sizi korkutmasın. Vallahi onlarda gördükleriniz Arap hami-

yeti, onun sancakları altında ve merkezlerinde direnmekten başka bir şey değildir. Ancak onlar dalalet içinde, sizlerse hak üzeresiniz. Sabırlı olun, birlikte sabredin ve bir araya gelin. Birlikte düşmanımız üzerine teenniyle yürüyelim. Sebat edin, birbirinize yardım edin, Allah'ı anın ve kardeşlerinize sual etmeyin, fazlaca sağa sola dönüp bakmaktan kaçının, hasımlarınız gibi dayanın ve Allah için onlara karşı cihat edin. Nihayetinde Allah bizimle onlar arasında hükmünü verecektir ve O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."

Arkasından kurradan bir grupla hamlesini sürdürdü ve akşama doğru adamlarıyla birlikte kıyasıya savaştılar ve sevinecekleri durumlara şahit oldular. Derken karşılarına bir genç çıktı, şöyle diyordu:

Ben Gassân krallarının oğullarındanım. Ben Osman'ın dinindenim.

Osman b. Affân'ı Ali'nin öldürdüğüne dair, beni sarsan bir haber aldım, bana inan!

Sonra da saldırıyor ve hiç istikametini değiştirmeden kılıcıyla vuruyor, sövüp sayıyor ve hiç susmuyordu. Hâşim b. Utbe ona: "Ey Allah'ın kulu! Bu sözün sonu husumettir ve bu vuruşmanın sonunda hesap vermek vardır. Allah'tan kork. Zira Allah'a döneceksin. Allah seni bu tutumundan dolayı ve ne yapmak istediğin hakkında seni sorguya çekecektir," dedi. Adam: "Ben sizinle savaşacağım. Zira bana anlatıldığına göre lideriniz namaz kılmıyor. Siz de namaz kılmıyorsunuz. Size karşı savaşacağım, zira sizin lideriniz halifemizi öldürdü, siz de ona yardımcı oldunuz," dedi. Hâşim ona: "Senin İbn Affân ile ne alakan var? Onu, Muhammed'in ashabı ve onların oğullarıyla birlikte insanların kurraları öldürdüler. Zira dine aykırı işler yaptı, kitabın hükümlerine muhalefet etti. Onlar dinin ehlidir ve insanların meseleleri hakkında hüküm vermekte senden ve senin adamlarından daha layıktırlar. Ben bu ümmetin ve bu dinin bir an için ihmal edildiğini sanmıyorum," dedi. Adam: "Vallahi ben yalan söylemiyorum. Zira yalan zararlı bir şeydir," dedi. Hâşim: "Bu işin ehli olanlar bu işi daha iyi bilir. İşi ehline ve bilenlere bırak," dedi. Bunun üzerine adam şöyle

[44] dedi: "Vallahi bana nasihat ettiğini sanıyorum," dedi. Hâşim: "Sen liderimizin namaz kılmadığını söylüyorsun. Hâlbuki o, Resulullah (sav.) ile birlikte namaz kılan ilk kişidir, insanlar arasında Allah'ın dinini en iyi bilendir ve Resulullah'a (sav.) en yakın kişidir. Benimle birlikte gördüğün kişilerin hepsi, Allah'ın kitabını okuyorlar, gece uyumaz ve namaz kılarlar. Bu şakiler ve yollarını şaşıranlar seni saptırmasın," dedi. Genç adam: "Ey Allah'ın kulu! Seni salih bir kişi olarak görüyorum. Bana söyler misin? Ben tövbe edebilir miyim?" dedi. Hâşim: "Evet, ey Allah'ın kulu! Allah'a tövbe edersen, senin tövbeni kabul eder. Zira O, kullarının tövbesini kabul eder, günahlarını affeder ve arınanları sever," dedi. Bunun üzerine genç adam Şamlılardan ayrıldı ve bulunduğu yoldan döndü. Şamlılardan bir adam ona: "Iraklı seni kandırdı," dedi. Genç adam: "Hayır bana nasihat etti," dedi. Akabinde Hâşim ve adamları kıyasıya savaştılar. Ona süratli anlamında, Mirkāl denirdi. Zira savaşta çok hızlı hareket ederdi. Hâşim ve adamları arkalarından gelenlerin işini kolaylaştıracak şekilde savaştılar ve zaferi gözleriyle gördüler. Akşam vakti Tenûh'a ait bir birlik onların üzerine yürüdü. Hâşim ve adamları onlara saldırdı. Hâşim savaşırken şöyle diyordu:

Tek gözlü adam yakınlarını bir yere doğru götürüyor. Hayatı usanıncaya kadar yaşamıştır.

Hasımlarını mızrakla vurarak helak etmektedir.

Rivayete göre Hâşim o gün dokuz veya on kişi öldürmüştür. Ancak Hâris b. el-Münzir et-Tenûhî ona saldırdı ve onu mızrakla vurarak yere düşürdü. Ali ona haber göndererek sancağı takdim etmesini emretti. Hâşim elçiye: "Karnıma bak," dedi. Hâşim'in karnı yarılmıştı. Bunun üzerine Ensardan Haccâc b. Gaziyye şöyle dedi:

İbn Büdeyl ve Hâşim'i öldürmekle iftihar ederseniz. Bilin ki Zülkelâ''ı ve Havşeb'i biz öldürdük.

Şiddetli muharebeden sonra kardeşiniz Ubeydullah'ı da âdeta dövülmüş bir et yığını olarak meydanda bıraktık.

[45] *Deveyi ve sahiplerini biz kuşattık ve bertaraf ettik. Ve biz size karışık bir zehir içirdik!*

Hişâm, Ebû Mihnef'in şöyle dediğini anlattı: Mâlik b. A'yen el-Cühenî bana Zeyd b. Vehb el-Cühenî'den şöyle anlattı: Ali aralarında Velîd b. Ukbe'nin de bulunduğu Şamlılardan bir grubun yanından geçti. Ona sövüyorlardı. Ona durumları haber verilince onların karşısında bulunan adamlarına şöyle dedi: Bunlara karşı çıkın, vakar ve sükûnetinizi koruyun. İslam'ın vakarı ve salihlerin tarzıyla hareket edin. Vallahi cehalete en yakın olanlar, onların lideri ve onlara emir veren Muâviye, İbn Nâbiğa, Ebü'l-A'ver es-Sülemî ve had cezasına çarptırılmış şarapçı İbn Ebî Muayt'tır. Asıl beni tahkir eden ve kötüleyenler onlardır. Bugünden önce de benimle savaşmadılar. O zaman ben onları İslam'a davet ederken onlar beni putlara tapmaya çağırıyorlardı. Allah'a hamdolsun. Daha önce fâsıklar bana husumet beslediler. Allah, onları kötü etsin. Bu büyük bir musibettir. Makbul olmayan, İslam'dan ve ehlinden tedirgin olan bazı fâsıklar bu ümmetin yarısını kandırdılar ve kalplerine fitne sevgisini yerleştirdiler. İftira ve bühtanla arzularını yönlendirdiler. Allah'ın nurunu söndürmek üzere bize savaş açtılar. Allah'ım onların bağını ve sözünü çöz, günahları sebebiyle onları helak et. Zira dostun zelil olmaz, düşmanın da aziz olmaz.

Ebû Mihnef dedi: Nümeyr b. Va'le bana Şa'bî'den naklen şöyle anlattı: Ali, sancakları altında duran ve yerlerinden ayrılmayan bir grupla karşılaştı. Bunun üzerine insanları onlara karşı harekete geçmeye teşvik etti. Onların Gassân kabilesinden oldukları söylendi. Ali şöyle dedi: "Bunlar, onlara nefes aldırmayacak, kafaları bölecek, kemikleri parçalayacak, kolları ve elleri koparacak, alınları demir çubuklarla çatlatacak, kaşları göğüsler ve çeneler üzerine dökecek peş peşe mızrak darbelerine maruz kalmadan yerlerinden ayrılmayacaklar. Sabır ehli ve sevap peşinde olanlar nerede?" Bunun üzerine Müslümanlardan bir topluluk, etrafında toplandılar. Ali, oğlu [46] Muhammed'i çağırdı ve ona şöyle dedi: "Bu grubun üzerine istifini bozmadan, vakarla yürü. Mızraklar onların göğüslerine yönlendirildikten sonra emrim sana iletilinceye kadar bekle." Muhammed emri yerine getirdi. Ayrıca Ali onlar kadar

bir grup daha hazırladı. Muhammed onlara yaklaşıp da mızrakları göğüslerine yönlendirince Ali, hazır tuttuğu gruba saldırıya geçmelerini emretti. Muhammed de maiyetindekilerle saldırıya geçti. Bunu üzerine Şam birliği yerini terk etti, onlara kayıplar verdirdiler. Ardından akşamdan sonra iki taraf arasında şiddetli bir çarpışma cereyan etti. İnsanların çoğu, namazlarını ancak imayla kılabildiler.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Bekir el-Kindî bana şöyle anlattı: Abdullah b. Ka'b el-Murâdî, Sıffîn'de öldürüldü. Esved b. Kays el-Murâdî, (o henüz ölmeden önce) yanından geçti. Abdullah b. Ka'b ona: "Ey Esved!" diye seslendi. Esved: "Lebbeyk," dedi. Esved onu tanıdı. Abdullah'ın ruhunu teslim etmesine ramak kalmıştı. Esved ona: "Vallahi vurulman bana çok dokundu. Bilesin ki buna şahit olsaydım sana yardım edecek ve müdafaa edecektim. Sana dokunanı tanısaydım o kaybolmadan onu öldürecek veya ben de senin durumuna düşecektim." Sonra yanına vardı ve şöyle dedi: "Vallahi senin komşun ona kötülüğünün dokunmayacağından emindi. Sen Allah'ı çok ananlardansın. Bana vasiyetini söyle. Allah sana rahmet etsin." Abdullah: "Sana vasiyetimdir: Allah'tan sakın ve Müminlerin Emîri'ne sadakatle bağlı ol. Onun safında, o galip gelinceye kadar veya sen Allah'a mülaki oluncaya kadar, ahdini bozan ve biat etmeyenlere[11] karşı savaş. Ayrıca Müminlerin Emîri'ne selamımı ilet ve ona de ki: Muharebede gayretini ortaya koy ve onu arkanda bırak. Zira sabahladığında muharebeyi arkasında bırakan üstün gelmiş demektir." Bunu söyledikten kısa bir süre sonra ruhunu teslim etti. Bunun üzerine Esved hemen Ali'ye gitti ve durumu haber verdi. Ali: "Allah rahmet etsin. Hayattayken düşmanımıza karşı savaştı, ölürken de bize nasihat etti."

Ebû Mihnef dedi: Benî Muttalib'in kölesi Muhammed b. İshâk bana şöyle anlattı: "Bu hususları Sıffîn'de Ali'ye tavsiye eden Abdurrahman b. Hanbel el-Cumahî idi."

***

11 Burada kullanılan "muhillin" kelimesi sözlükte helali haram kılanlar anlamına gelmektedir. Bir kavram olarak ise ahdini bozan ve Hz. Ali'ye biat etmeyerek ona başkaldıranlar manasında kullanılmaktadır (çev.).

Hişâm dedi: Avâne bana şöyle anlattı: İbn Hanbel o gün şöyle diyordu:

Beni öldürecek olsanız ben İbn Hanbel'im ve içinizde Na'sel kelimesini kullanan bendim.

Şimdi söz sırası Ebû Mihnef'in rivayetine döndü. Ebû Mih- [47]
nef dedi: İki taraf o gece sabaha kadar savaştı. Bu geceye Herîr[12] gecesi denildi. Öyle ki mızraklar kırıldı, oklar tükendi ve insanlar kılıçlara yöneldi. Ali sağ ve sol cenahlar arasında gidip geliyor ve kurradan oluşan birliklere karşılarındaki birliklere saldırmalarını emrediyordu. Sürekli askere talimat veriyor ve onları sevk ve idare ediyordu. Sonunda, sabahladığında muharebe meydanı arkasında kalmıştı. Eşter sağ cenaha, İbn Abbâs da sol cenaha komuta ediyorlardı. Ali ise merkezin başındaydı. İnsanlar her tarafta vuruşuyorlardı. Cuma günüydü. Eşter sağ cenahla saldırıyor ve vuruşuyordu. Perşembe akşamı, perşembeyi cumaya bağlayan gece ve cuma sabahı kuşluk vaktine kadar bu cenahın başında bulunuyordu. Askerleriyle Şam askerlerine saldırırken: "Şu mızrağın boyu kadar ilerleyin," diyordu. Bir mızrak boyu kadar ilerleyince: "Bu yay kadar ilerleyin," diyordu. O kadar ilerleyince yine aynı şeyi söylüyordu. Derken insanlar ilerlemekten usandılar. Eşter bu durumu görünce: "Allah sizi gün boyunca davarların sütünü emmekten muhafaza etsin," dedi ve atının getirilmesini istedi. Sancağını da Hayyân b. Hevze en-Nehaî'ye bırakarak birlikler arasında seyretmeye başladı. "Kim zafere kadar veya Allah'a kavuşuncaya kadar kendini Allah'a adayarak Eşter'le birlikte savaşmak ister?" dedi. İnsanlar, Hayyân b. Hevze'yle birlikte onun etrafında toplandılar.

Ebû Mihnef, Ebû Cenâb el-Kelbî'den naklen Umâre b. Rebîa el-Cermî'nin şöyle dediğini anlattı: Vallahi Eşter yanımdan geçti. Ona tâbi oldum. Çok sayıda savaşçı da etrafında toplandılar. Bunun üzerine sağ cenahtaki yerine döndü ve askerlerine: "Hep birlikte saldırın! Amcam ve dayım size feda olsunlar. Öyle saldırın ki bununla Rabbinizi hoşnut edin ve dini aziz kı-

12 Herîr kelimesi Arapçada (köpek için) saldırmadan önce hır hır biçiminde sesler çıkarmak veya değirmenin uğultusu anlamına gelmektedir (çev.).

lın," dedi. Akabinde atından indi ve atının yüzüne vurdu. Sonra sancaktarına: "Sancağı ileriye al," dedikten sonra saldırdı ve askerleri de onunla birlikte saldırdılar. Şam askerlerini geriletti, onları karargâhlarına kadar sürdü. Burada Şamlılar onunla şiddetli bir muharebeye giriştiler. Eşter'in sancaktarı öldürüldü. Ali, Eşter'in ilerlemesi karşısında onu askerle takviye etti.

***

Abdullah b. Ahmed bana şöyle anlattı: Babam bana Süley-
[48] man, Abdullah ve Cüveyriye'den naklen şöyle dediğini anlattı: Amr b. el-Âs, Sıffîn'de Verdân'a şöyle dedi: "Benle sen kırmızı at gibiyiz. İleriye geçse sakatlanır, geride kalsa kesilir. Geride kalsan boynunu vururum! Bana bir bağ getirin," dedi ve ayaklarını onunla bağladı. Ona: "Ey Ebû Abdullah! Vallahi seni ölüme götüreceğim. Elini omzuma koy," dedi. Amr ileriye doğru atılırken ona göz kulak oluyor ve ona: "Seni ölüme götüreceğim," diyordu.

***

Söz tekrar Ebû Mihnef'in rivayetine döndü. Amr b. el-Âs, Iraklıların muharebeyi daha şiddetli hâle getirdiklerini görünce, helak olmaktan korkmaya başlayınca Muâviye'ye: "Sana, bizi kenetleyecek, onları tefrikaya sokacak bir teklifte bulunayım mı?" dedi. Muâviye: "Olur," dedi. Amr: "Mushafları kaldıralım ve (mushafın) içindekiler sizinle aramızda hakem olsun, diyelim. Eğer bazıları bu teklifi reddetse diğer bir kısmı evet, bu teklifi kabul edelim, diyecektir. Böylece aralarında tefrika ortaya çıkacaktır. Hepsi mushafın içindekileri kabul ettik derseler, bu savaşı bir müddet için durdurmuş oluruz," dedi. Bunun üzerine mushafları mızrakların ucuna astılar ve "İşte Allah'ın kitabı sizinle aramızda hakem olsun! Şamlılar yok olurlarsa Şam'ın hududunu kim koruyacak? Iraklılar helak olursa Irak'ın sınırlarını kim muhafaza edecek," dediler. İnsanlar mushafların kaldırıldığını görünce: "Allah'ın kitabına icabet edip ona döneceğiz," dediler.

***

Tahkim Olayı

Mushafların Kaldırılması ve Hakemlik Teklifi

Ebû Mihnef, Abdurrahman b. Cündeb el-Ezdî ve babasından naklen Ali'nin şöyle dediğini anlattı: "Ey Allah'ın kulları! Hak ve doğru bildiğiniz yolda ilerleyin ve düşmanınızla savaşın. Zira Muâviye, Amr b. el-Âs, İbn Ebî Muayt, Habîb b. Mes- [49]
leme, İbn Ebî Serh ve Dahhâk b. Kays din ve Kur'an davası peşinde değillerdir. Ben onları sizden iyi bilirim. Onların çocukluk çağlarını da, yetişkinlik çağlarını da iyi bilirim. Onlar kötü çocuklar ve kötü yetişkinlerdir. Dikkatinizi çekiyorum. Onlar mushafı yüceltmediler ve yüceltmezler de. Onlar (mushafın) içindekilerini bilmezler. Mushafları sizi kandırmak, yağcılık yapmak ve bir oyun olarak kaldırdılar." Muhatapları ona: "Allah'ın kitabına davet edilirsek bu daveti reddetmeyi içimize sindiremeyiz," dediler. Ali onlara: "Ben onlarla bu kitabın hükümlerine boyun eğsinler diye savaştım. Zira onlar Allah'ın emirlerine karşı gelmişler ve O'na olan ahitlerini bozmuşlar ve kitabını bir kenara itmişlerdir," dedi. Bunun üzerine Mis'ar b. Fedekî et-Temîmî ve Zeyd b. Husayn et-Tâî es-Sinbisî kurradan oluşan bir grupla birlikte –bunlar sonradan Hâricî oldular–: "Ey Ali! Allah'ın kitabına davet edilirsen buna icabet et. Aksi takdirde seni tamamen karşı tarafa teslim ederiz. Ya da İbn Affân'a yaptığımızı sana da yaparız. Bize düşen Allah'ın kitabıyla amel etmektir. Onun için teklifi kabul ettik. Vallahi ya bu teklifi kabul edersin ya da sana yapacağımızı yaparız," dediler. Ali şöyle dedi: "Şunu aklınızın bir köşesine yazın. Ben sizi savaşı durdurmaktan menediyorum. Sizin bana söylediğinizi unutmayın. Bana itaat ederseniz savaşın diyorum. Bana itaat etmezseniz dilediğinizi yapın." Onlar: "O zaman Eşter'e haber gönder gelsin," dediler.

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc el-Kindî bana Neha'dan bir adamdan naklen şöyle anlattı: İbrâhim b. Eşter'in Mus'ab b. ez-Zübeyr'in yanına gidip şöyle dediğine şahit oldum: Ali'yi tahkimi kabul etmeye zorladıklarında yanında bulunuyordum. Ona: "Eşter'e haber gönder sana gelsin," dediler. Bunun

üzerine Ali, Yezîd b. Hânî es-Sebîî'yi Eşter'e göndererek gelmesini istedi. Yezîd, Eşter'e gitti ve ona Ali'nin emrini iletti. Eşter ona: "Ali'ye söyle şu anda bulunduğum pozisyon sebebiyle beni yerimden ayırmamalıdır. Ümit ediyorum ki bana zafer nasip olacaktır. Bu yüzden acele etmesin," dedi. Yezîd b. Hânî döndü ve Ali'ye durumu aktardı. Derken insanlar bizim etrafımızda toplandılar ve kargaşa ortaya çıktı ve Eşter tarafından seslerin yükseldiği görüldü. Bunun üzerine Ali'ye: "Vallahi sen Eşter'e savaşa devam etmesini emrettiğini düşünüyoruz," dediler. Ali: "Bunu nereden çıkarıyorsunuz? Onunla
[50] gizlice konuştuğumu mu gördünüz? Sizin huzurunuzda ona talimatımı gönderdim ve siz de bunu duyuyordunuz," dedi. Onlar: "Ona haber gönder sana gelsin yoksa senden ayrılacağız," dediler. Bunun üzerine Ali: "Ey Yezîd! Ona söyle bana gelsin, zira fitne başladı," dedi. Yezîd ona haber verdi. Eşter: "Yoksa mushafların kaldırılması meselesi mi?" dedi. Yezîd: "Evet," dedi. Eşter: "Vallahi mushaflar kaldırıldığında ihtilaf ve tefrikaya sebep olacağını sanmıştım. Bu, kötü kadının oğlunun işidir. Allah'ın bize olan yardımını görmüyor musun? Şimdi bunları nasıl bırakıp geleceğim?" dedi. Yezîd ona: "Sen burada zafer kazanırken Müminlerin Emîri'nin bulunduğu yerde yalnız bırakılması veya hasımlarına terk edilmesini ister misin?" dedi. Eşter: "Hayır, vallahi bunu istemem. Süphanallah, bu nasıl bir şey?" dedi. Yezîd dedi ki: "Onlar, Eşter'e haber gönder sana gelsin yoksa İbn Affân'ı öldürdüğümüz gibi seni de öldürürüz," dediler. Bunun üzerine Eşter savaş meydanını bırakıp onların yanına gitti ve şöyle dedi: "Ey Iraklılar! Ey zillet ve zafiyet ehli! Hasımlarınıza üstün geldikten sonra ve onlar da onları kahredeceğinizi bildikten sonra mushafları kaldırıp sizi içindeki hükümlere davet ediyorlar. Oysa onlar, Allah'ın Kur'an'daki hükümlerini ve Kur'an'ın kendisine indirildiği Peygamber'in (sav.) sünnetini terk etmişlerdir. Onlara icabet etmeyin, bana atın koşusu süresi kadar bir mühlet verin. Zira zaferin tahakkuk edeceğini umuyorum." Onlar: "O zaman biz de senin günahına ortak oluruz," dediler. Eşter: "Bana söyleyin, iyileriniz öldürüldü ve düşükleriniz kaldı. Ne zaman

haklı idiniz? Siz savaşırken ve hayırlılarınız öldürülürken haklı idiyseniz şimdi savaşmaktan imtina edince bâtıla sapmış olmuyor musunuz? Yoksa şimdi mi haklı oluyorsunuz? O zaman sizin üstün olduklarını kabul ettiğiniz ve sizden daha hayırlı olan ve bu yolda öldürülen insanlarınız cehennemlik mi oldular?" Onlar: "Ey Eşter bırak bunları! Allah için savaştık ve Allah için onlarla savaşmaktan imtina ediyoruz. Biz sana ve adamına itaat etmiyoruz. Bizden sakın," dediler. Eşter: "Kandırıldınız ve buna razı oldunuz. Savaşı durdurmaya davet edildiniz ve buna icabet ettiniz. Ey kara alınlılar! Namazlarınızı dünyadan sakınmak ve Allah'a kavuşmak için kıldığınızı sanıyorduk. Şimdi sizin firar etmenizi, ölümden kaçmak ve dünyaya meyletmek olarak görüyorum. Ey pis şeylerle beslenen yaşlı develer misali kimseler! Kötü olasınız. Bundan sonra hiç izzet göremeyeceksiniz. Zalim kavim gibi defolun gidin!" dedi. Onlar Eşter'e sövdüler. O da onlara sövdü. Kırbaçlarıyla atının yüzüne vurdular o da onların atlarının yüzüne kırbaç- [51]
la vurmaya başladı. Ali onlara seslendi. Bunun üzerine durdular. Onlara: "Kur'an'ı aramızda hakem olarak kabul ettik," dedi. Akabinde Eş'as b. Kays yanına geldi ve ona şöyle dedi: "İnsanların hoşnut olduklarını ve karşı tarafın Kur'an'ın hakemliği davetine icabet etmekten memnuniyet duyduklarını görüyorum. Dilersen Muâviye'ye gideyim ve ona talebinin ne olduğunu sorayım." Ali: "İstersen git sor," dedi. Eş'as, Muâviye'ye gitti ve ona: "Ey Muâviye! Mushafları niçin kaldırdınız?" dedi. Muâviye: "Biz ve siz Allah'ın kitabında yer alan emirlere dönelim diye kaldırdık. Siz tercih ettiğiniz bir adam göndereceksiniz, biz de bir adam göndereceğiz. İkisinden Allah'ın kitabıyla hüküm vermelerini, onun dışına çıkmamalarını isteyeceğiz. İkilinin verdikleri hükme razı olacağız," dedi. Eş'as b. Kays ona: "Bu doğru olandır," dedi ve Ali'ye gidip Muâviye'nin söylediklerini aktardı. İnsanlar: "Razı olduk ve kabul ettik," dediler. Şamlılar: "Biz Amr b. el-Âs'ı seçtik," dediler. Eş'as ve sonradan Hâricî olan grup da: "Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi seçtik," dediler. Ali: "Başta bana muhalefet ettiniz, bari şimdi bana muhalefet etmeyin," dedi. Ancak Eş'as, Zeyd b. Husayn et-Tâî ve

Mis'ar b. Fedekî: "Ebû Mûsâ'dan başkasına razı olmayız. Zira o bizi uyarmıştı ve onun sakındırdığı duruma düştük," dediler. Ali: "Ona güvenmiyorum. O benden ayrı kaldı ve insanları benden uzak tuttu. Arkasından kaçtı ve birkaç ay sonra ona aman verdim. İşte İbn Abbâs, ona bu sorumluluğu verelim," dedi. Onlar: "Sen ve İbn Abbâs umurumuzda değilsiniz. Biz senden ve Muâviye'den eşit mesafede olan birini istiyoruz. Birinize diğerinden daha yakın olan kimse olmasın." Ali: "Eşter'i seçiyorum," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb el-Kelbî bana şöyle anlattı: Eş'as: "Yeryüzünü ateşe veren Eşter'den başkası değildir!" dedi.

***

Ebû Mihnef, Abdurrahman b. Cündeb ve babasından naklen şöyle anlattı: Eş'as dedi ki: "Biz Eşter'in tahakkümü altında değil miyiz?" Ali: "Onun tahakkümü nedir?" dedi. Eş'as: "Onun tahakkümü senin ve onun dediğinin olması için kılıçla birbirimize vurmamızdır," dedi. Ali: "Yani Ebû Mûsâ'dan başkasını kabul etmiyorsunuz," dedi. Onlar: "Evet," dediler. Ali:
[52] "O zaman dilediğinizi yapın," dedi. Bunun üzerine ona haber gönderdiler. Ebû Mûsâ savaştan uzak durmuş ve Urd'a çekilmişti. Bir kölesi ona gitti ve dedi ki: "İnsanlar anlaştılar." Ebû Mûsâ: "Elhamdülillah," dedi. Köle: "Seni hakem yaptılar," dedi. Ebû Mûsâ: "*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn*," dedi.[13] Ardından Ebû Mûsâ geldi ve ordugâha girdi. Eşter de geldi ve Ali'nin huzuruna çıktı ve ona: "Beni Amr b. el-Âs'a karşı görevlendir. O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki gözüme kestirirsem onu öldüreceğim," dedi. Diğer yandan Ahnef geldi ve ona şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Sen bir dâhiyle, İslam'ın başlangıcında Allah'a ve Resulü'ne karşı savaşan bir adamla vuruldun.[14] Ben bu adamı[15] denedim ve onu sağdım. Onu bıçağı kör, derinliği olmayan bir kişi olarak gör-

13 Malum olduğu üzere bu tabir daha çok zor bir olayla veya bir musibetle karşılaşıldığında söylenir ve "Allah'tan geldik ve O'na döneceğiz," manasına gelmektedir (çev.).

14 Bu kişi Amr b. el-Âs'tır (çev.).

15 Bu adam, tabiriyle Ebû Mûsâ el-Eş'arî kastedilmiştir (çev.).

düm. Aslında bu insanlara karşı iş görecek kişi, âdeta onların avucuna girecek kadar onlara yakın ve aynı zamanda yıldızlar kadar onlardan uzak duracak kişidir. Bana hakemlik görevi vermezsen bile bana ikinci veya üçüncü derecede bir görev ver. Böylece Amr'ın bağlayacağı düğümü ben çözeceğim, onun çözeceği düğüme karşılık ben senin için daha sağlam bir düğüm bağlayacağım." Ancak insanlar Ebû Mûsâ'da ve kitabın hakemliğinde ısrar ettiler. Bunun üzerine Ahnef: "Ebû Mûsâ'da ısrar ederseniz onu bazı adamlarla takviye edin," dedi. Bunun üzerine yazdılar: Bismillahirrahmânirrahîm. Bu ahitname Müminlerin Emîri Ali'yle... diye yazmaya başlamıştı ki Amr (buna itiraz ederek): "Onun ve babasının ismini yaz. O sizin emîrinizdir, bizim emîrimiz değildir," dedi. Ahnef, Ali'ye: "Müminlerin Emîri ibaresini silme. Korkarım onu silersen bir daha sana dönmeyecek. İnsanların birbirlerini öldürmeleri pahasına da olsa bu ibareyi silme," dedi. Ali gün boyunca bundan imtina etti. Sonra Eş'as b. Kays: "Allah müstahakkını versin! Bu ismi sil," dedi. Bunun üzerine silindi. Ali: "Allahu Ekber! İki tarz ve iki örnek birbirinin aynısı. Hudeybiye gününde Resulullah'ın (sav.) kâtipliğini yapıyordum. Müşrikler ona, Allah'ın resulü değilsin ve buna şahitlik yapmayız. İsmini ve babanın ismini yaz," dediler. Amr b. el-Âs: "Süphanallah![16] Yani bununla mümin olduğumuz hâlde kâfirlere mi benzetiliyoruz," dedi. Ali: "Ey İbn Nâbiğa! Ne zaman fâsıklara yardımcı ve Müslümanlara hasım olmadın. Seni doğuran annene benzersin!" dedi. Bunun üzerine Amr kalktı ve: "Bugünden sonra hiçbir mecliste seninle bir araya gelmeyeceğim," dedi. Ali: "Allah'tan dileğim benim meclisimi senden ve senin benzerlerinden arındırmasıdır," dedi. Ardından da ahitname yazıldı.

[53] Ali b. Müslim et-Tûsî bana Habbân, Mübârek ve Hasan'dan naklen Ahnef'in şöyle dediğini anlattı: Muâviye, Ali'ye yazarak "Sulh istiyorsan bu kelimeyi sil," dedi. Bunun üzerine Ali istişarede bulundu. Ali'nin bir kubbe çadırı vardı. Benî Hâşim'in buraya girmesine izin verir ve bana da müsaade

16 Bu kelime, Allah'ı tenzih etmek, anlamına gelse de Arapçada hayret ve şaşkınlık ifadesi olarak da kullanılmaktadır (çev.).

ederdi. Ali: "Muâviye'nin, bu kelimeyi sil, diye yazmasına ne dersiniz? –Mübârek: Bu kelimeden maksat "Müminlerin Emîri" ifadesidir.– Ali: "Allah onun müstahakkını versin! Nitekim Allah'ın resulü Mekkelilerle mütareke akdini yaptığı zaman 'Allah'ın resulü Muhammed' ifadesini yazdırınca onlar bu ifadeye itiraz ettiler. Bunun üzerine, 'Bu ahitname Muhammed b. Abdullah ile...' diye yazdırdı," dedi. Ben de ona: "Ey adam! Senin durumunla Resulullah'ın durumu farklıdır. Vallahi biz sana biat etmekle hakkın olmayan bir şeyi sana vermiş değiliz. Bu işe senden daha layık birisi olsaydı ona biat eder ve seninle savaşırdık. Allah'a yemin ederim ki biatle elde ettiğin ve hasımlarınla onun için savaştığın bu kelimeyi silersen bu vasıf sana bir daha dönmeyecek," dedim. Ravi dedi: Nitekim Ahnef'in dediği gibi oldu. Ahnef'in görüşü kimin görüşüyle karşılaştırılırsa ona üstün gelirdi.

***

Şimdi söz sırası Ebû Mihnef'in rivayetine geldi. Ahitname yazıldı. Bismillahirrahmânirrahîm. Bu ahitname, Ali b. Ebî Tâlib ve Muâviye b. Ebî Süfyân'ın üzerinde mutabık kaldıkları anlaşmadır. Ali, Kûfeliler ve onlarla birlikte hareket eden mümin ve Müslümanlar adına mutabık kalırken Muâviye de Şamlılar ve onlarla birlikte hareket eden mümin ve Müslümanlar adına mutabık kalmıştır. Bizler Allah'ın hükmü ve kitabı üzerinde mutabık kaldık ve Allah'ın kitabından başkasına itibar etmeyeceğiz. Allah'ın kitabı Fâtiha'sından hatimesine kadar aramızda yegâne hüküm kaynağıdır. O'nun ihya ettiğini ihya edecek ve öldürdüğünü öldüreceğiz. İki hakem –Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Abdullah b. Kays ve Amr b. el-Âs el-Kureşî– Allah'ın kitabında bulacakları hükümlerle amel edeceklerdir. Allah'ın kitabında bulamadıkları hükümleri, adil ve dağıtıcı olmayan ve *câmi'* (toplayıcı ve birleştirici) sünnet esas alınacaktır. Her iki hakem Ali, Muâviye, iki ordunun ve insanların ahit ve misakını alarak onların ve yakınlarının güvencede oldukları teminatını almışlardır. Ümmet, görevlerinde onlara yardımcı olacaktır. Her iki gruptan müminler ve Müslümanlar Allah'ın ahdi ve misakıyla bizler bu ahitnamede yer alan hükümlere

bağlıyız ve her ikisinin hükmü, müminleri bağlamaktadır. [54] Buna göre emniyet ve istikamet üzere olacaklar ve birbirlerine karşı silah bırakmakla mükelleftirler. Nereye giderlerse kendileri, yakınları, malları hazır bulunan ve gurbette bulunanları emniyette olacaklardır. Abdullah b. Kays ve Amr b. el-Âs, Allah'ın ahdi ve misakıyla bağlı olarak ümmet arasında hüküm vermek ve bir isyana muhatap olmamak için ümmeti bir daha harbe ve tefrikaya geri döndürmemekle mükelleftirler. Hüküm verme süreci ramazan ayına kadardır. Ancak gerekli görürlerse iki hakem bu süreyi rızayla uzatabilirler. Hakemlerden biri ölürse onun temsil ettiği tarafın emîri onun yerine bir hakem tayin edecektir. Ancak adalet ve insaf ehli olması konusunda gayret gösterecektir. Hakemlerin müzakerelerini icra edecekleri yer, Şamlılar ve Kûfeliler arasında hakkaniyetin gözetildiği bir mekân olacaktır. Hakemler dilerlerse yalnızca kendilerinin istedikleri kişileri söz konusu mekâna alabileceklerdir. İkili istedikleri şahitleri şahit tutabileceklerdir. Onların şahitliğini bu ahitnamede kayda geçireceklerdir. Onlar bu sahifede yer alan hükümlere aykırı davrananlara veya zulüm ve saptırmaya yeltenenlere karşı birbirlerine yardım edeceklerdir. Allah'ım bu mutabakat sahifesinde yer alan hükümlere uymayanlara karşı Senin yardımını diliyoruz!

Ali'nin adamlarından şahitler: Eş'as b. Kays el-Kindî, Abdullah b. Abbâs, Saîd b. Kays el-Hemdânî, Verkā b. Sümey el-Becelî, Abdullah b. Muhil el-İclî, Hucr b. Adî el-Kindî, Abdullah b. Tufeyl el-Âmirî, Ukbe b. Ziyâd el-Hadramî, Yezîd b. Huceyye et-Teymî ve Mâlik b. Ka'b el-Hemdânî. Muâviye'nin adamlarından şahitler: Ebü'l-A'ver es-Sülemî Amr b. Süfyân, Habîb b. Mesleme el-Fihrî, Muhârik b. el-Hâris ez-Zübeydî, Ziml b. Amr el-Uzrî, Hamza b. Mâlik el-Hemdânî, Abdurrahman b. Hâlid el-Mahzûmî, Subey' b. Yezîd el-Ensârî, Alkame b. Yezîd el-Ensârî, Utbe b. Ebî Süfyân ve Yezîd b. Hür el-Absî.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb el-Kelbî bana Umâre b. Rebîa el-Cermî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Mutabakat sahifesi yazılınca Eşter de çağrıldı. Şöyle dedi: "Bu sahifede sulh veya mütareke üzerine adım yer alırsa sağ elim bana eşlik etmesin

[55] sol elim de bana fayda etmesin! Ben Rabbim tarafından bildirilen açık bir delil üzerinde, düşmanım da dalalet üzerinde değil miyim? Zulüm üzere ittifak etmeden zaferi görmediniz mi?" Eş'as b. Kays ona: "Vallahi ne zafer ne de zulüm görmedin. Sen bize gel. Bizden başka gidecek yerin yoktur," dedi. Eşter: "Vallahi dünya için dünyada, ahiret için de ahirette seninle birlikte olmamak gerekir. Allah bu kılıcımla onlardan hayırlı olmadığın ve kanının onların kanından temiz olmadığı birçok kişinin kanını akıttı." Umâre dedi: O adama –Eş'as– baktım, âdeta burnu kömür gibi kesilmişti.

Ebû Mihnef, Ebû Cenâb'dan naklen şöyle dedi: Eş'as söz konusu mutabakat sahifesiyle çıktı ve onu insanlara okuyup anlatmaya başladı. İnsanlar da onu okudular. Derken Benî Temîm'den bir grubun yanından geçti. Grubun içinde Ebû Bilâl'in kardeşi Urve b. Udeyye de vardı. Eş'as sahifeyi onlara okuyunca Urve b. Udeyye: "İnsanları Allah'ın hükmüne karıştırıyorsunuz. Hüküm ancak Allah'ındır," dedi ve kılıcıyla saldırarak Eş'as'ın bineğinin arkasına hafifçe vurduğunda binek sıçradı. Bunun üzerine adamları ona seslenerek: "Elini tut," dediler. Eş'as döndü. Onun kabilesi ve birçok Yemenli kendisi için öfkelendiler. Bunun üzerine Ahnef b. Kays es-Sa'dî, Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî, Mis'ar b. Fedekî ve Benî Temîm'den birçok kimse bu işten teberri ettiler ve özür dilediler. Eş'as da mazeretlerini kabul etti.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Zeyd Abdullah el-Evdî bana şöyle anlattı: Amr b. Evs adında Evd'den bir adam Sıffîn'de Ali'nin safında savaştı, Muâviye tarafınca birçok kişiyle esir alındı. Amr b. el-Âs, Muâviye'ye: "Onları öldür," dedi. Bunun üzerine Amr b. Evs, Muâviye'ye: "Benim dayımsın, beni öldürme," dedi. Benî Evd de ona: "Bizim adamımızı bize bağışla," dediler.
[56] Muâviye: "Onu bırakın bakalım. Eğer doğru söylediyse sizin şefaatinize gerek yoktur. Yalan söylediyse şefaatiniz söz konusu olacaktır," dedi. Muâviye ona: "Ben nereden dayın oluyorum? Vallahi Evd ile aramızda bir hısımlık olmadı," dedi. Amr b. Evs: "Sana haber versem bana aman verecek misin?" dedi. Muâviye: "Evet," dedi. Amr: "Bilmez misin ki Ümmü Habîbe

bint Ebî Süfyân Peygamber'in (sav.) zevcesidir. Ben onun oğlu, sen de onun kardeşi ve benim dayımsın," dedi. Muâviye: "Ne yaman adamsın! Bunların içinde senden başka buna akıl erdirecek kimse yoktur," dedi. Sonra Evdlilere: "Adamın şefaatine ihtiyacı kaldı mı?" dedi ve adamın serbest bırakılmasını emretti.

Ebû Mihnef dedi: Nümeyr b. Va'le el-Hemdânî bana Şa'bî'den naklen şöyle anlattı: Sıffîn'de Ali çok sayıda esir almıştı. Ancak onları serbest bıraktı. Onlar da Muâviye'ye döndüler. Amr da birçok esir almış ve "Onları öldürelim," dedi. Esirlerinin serbest bırakıldıklarını görünce Muâviye: "Ey Amr! Seni dinleseydik çirkin bir duruma düşecektik. Görüyorsun ki onlar esirlerimizi serbest bıraktılar," dedi ve ellerindeki esirlerin serbest bırakılmalarını emretti.

Ebû Mihnef dedi: İsmâil b. Yezîd bana Humeyd b. Müslim ve Cündeb b. Abdullah'tan naklen şöyle anlattı. Ali, Sıffîn'de insanlara şöyle dedi: Öyle bir işe tevessül ettiniz ki gücümüzü zaafa uğrattı, kuvvetimizi bertaraf etti ve zillet ve zafiyet getirdi. Ne zaman ki üstünlük sağladınız, düşmanınız teslim olmaktan korktu, can kayıpları arttı ve yaralarının elemini hissetti, bunun üzerine mushafları kaldırdılar ve sizi Kur'an'ın hükümlerine davet ettiler. Amaçları, sizin azminizi kırmak, savaşı bir oyun ve kandırmacayla durdurarak sizin helake uğramanızı sağlamaktı. Siz de onlara istediklerini verdiniz. Sizler yumuşak davranmak ve onları hoş görmekte ısrar ettiniz. Allah'a yemin ederim ki bundan sonra doğru olanı yakalayacağınızı ve kararlı ve azimli olacağınızı hiç sanmıyorum.

***

Ebû Ca'fer dedi: Rivayete göre Ali'yle Muâviye arasında düzenlenen mutabakat metni 13 Safer 37 Çarşamba günü yazıl- [57]
mıştır. Beklenen oydu ki Ali ve Muâviye, her birinin maiyetinde dört yüz arkadaşı ve bağlısı olduğu hâlde ramazan ayında iki hakemin müzakere mekânı Dûmetülcendel'e intikal edeceklerdi. Abdullah b. Ahmed bana şöyle anlattı: Babam bana Süleyman b. Yûnus b. Yezîd, Zührî'den naklen şöyle dediğini

anlattı: Sa'saa b. Sûhân, Sıffîn'de insanların mücadele ettiklerini görünce ne olur dinleyin ve aklınızı kullanın! Vallahi Ali galip gelirse Ebû Bekir ve Ömer gibi yönetecek, Muâviye galip gelirse hiç kimse için hakkı ihkak etmeyecektir.

Zührî dedi: Şamlılar sabahlayınca mushafları kaldırdılar ve karşı tarafı, (mushaf) içinde yer alan hükümlere davet ettiler. Bu davet karşısında Irakayn ehli mehabete kapıldılar ve bunun üzerine iki hakem görevlendirdiler. Iraklılar Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yi, Şamlılar de Amr b. el-Âs'ı seçtiler. İki hakemin tayin edilmesi üzerine Sıffîn Savaşına katılan iki taraf dağıldılar ve hakemlerin, Kur'an'ın yükselttiğini yükseltmelerini ve alçalttığını alçaltmalarını şart koştular ve Muhammed'in (sav.) ümmeti için doğru bir seçim yapmalarını istediler. İki hakem, Dûmetülcendel'de bir araya geleceklerdi. Ön görüldüğü şekilde bir araya gelemezlerse ertesi yıl Ezruh'ta bir araya geleceklerdi.

Ali ayrılınca Harûriye fırkası muhalefet ederek huruç etti –bu, ilk başkaldırmalarıydı–, ona savaş ilan ettiler. Ona: "Âdemoğlu Allah'ın hükmüne bağlıdır," diyerek itiraz ettiler. Onlar: "Hüküm ancak Allah'ındır," diyerek savaştılar. İki hakem Ezruh'ta bir araya gelince oraya intikal eden insanların içinde Mugīre b. Şu'be de vardı. İki hakem, Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb ve Abdullah b. ez-Zübeyr'e de haber göndererek çok sayıda insanla Ezruh'a intikal etmelerini söylediler. Muâviye de Şamlılarla bölgeye intikal etti. Ali ve Iraklılar ise oraya gitmekten imtina ettiler. Mugīre b. Şu'be Kureyşli bazı kanaat adamlarına: "İki hakemin anlaşıp anlaşamayacaklarını bilebilecek bir adam düşünebilir misiniz?" diye sordu. Onlar: "Bunu bilebilecek kimse göremiyoruz," dediler. Mugīre: "Vallahi ben onlarla ayrı ayrı ve baş başa görüşürsem bunu bilebileceğimi tahmin ediyorum," dedi. Mugīre, önce Amr b. el-Âs ile görüştü. Ona: "Ey Ebû Abdullah! Sana soracağım soruya cevap verir misin? Bu savaştan uzak duran bizim gibi insanlar hakkında ne düşünüyorsun? Bizler bu konuda müteredditi kalmışken sizler savaş konusunda belirgin bir tutuma sahip oldunuz. [58] Bizler teenniyle hareket etmeyi tercih ederek ümmetin bir

araya gelmesinden emin olmak istedik," dedi. Amr: "Sizin gibi uzlete çekilen insanları, hayırlı insanların gerisinde ve dalalet ehlinin önünde görüyorum," dedi. Mugîre başka bir soru sormadan ayrılıp Ebû Mûsâ'nın yanına vardı. Ona, Amr'a sorduğu sorunun aynısını sordu. Ebû Mûsâ ona: "Sizi görüşü en istikametli insanlar olarak görüyorum. Müslümanların bekası sizdedir," diye cevap verdi. Bunun üzerine Mugîre başka bir şey sormadan ayrıldı. Akabinde kendileriyle konuştuğu Kureyşli kanaat insanlarına giderek onlara: "Bu iki adam anlaşamayacaklar," dedi. İki hakem bir araya gelip müzakereye başlayınca Amr b. el-Âs dedi ki: "Ey Ebû Mûsâ! Düşünüyorum ki ilk vereceğin hüküm vefa ehlinin hakkını teslim etmek ve vefasızların vefasızlığını mahkûm etmek olmalıdır." Ebû Mûsâ: "Ne demek istiyorsun?" diye sordu. Amr: "Gördüğün gibi Muâviye ve Şamlılar geldiler, onlarla sözleştiğimiz süre içinde buraya intikal ettiler," dedi. Ebû Mûsâ: "Evet, öyle," dedi. Amr: "Bunu kaydet," dedi. Ebû Mûsâ bu notu kayda geçirdi. Amr: "Ey Ebû Mûsâ! Bu ümmetin başına getireceğimiz bir ismi belirlemeye var mısın? Evet, diyorsan bana bir isim söyle. Uygun görürsem sana uyacağım. Aksi takdirde ben bir isim söyleyeceğim, sen bana uyacaksın," dedi. Ebû Mûsâ: "Sana Abdullah b. Ömer'i teklif ediyorum," dedi. Abdullah b. Ömer uzlete çekilenlerdendi. Amr: "Ben sana Muâviye b. Ebî Süfyân'ı teklif ediyorum," dedi. İki hakem kısa bir müddet sonra birbirlerine söverek insanların huzuruna çıktılar. Ebû Mûsâ: "Ben Amr'ı, Allah'ın haklarında, '*Onlara, kendisine ayetlerimizi verdiğimiz ancak onlardan sıyrılan ve bu yüzden şeytana uyup azgınlardan olan kimsenin haberini oku!*'[17] buyurduğu kişiye benzetiyorum," dedi. Sonra Amr konuştu: "Ey insanlar! Ebû Mûsâ'yı Allah'ın hakkında, '*Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir,*'[18] buyurduğu kişi gibi görüyorum," dedi. Hakemlerden her biri diğeri hakkında verdiği misali vilayetlere yazdıkları mektuplarda kayda geçirdiler.

17 A'râf, 7/175.
18 Cuma, 62/5.

İbn Şihâb dedi: Muâviye akşam vakti ayağa kalktı ve insanlara hitap etti. Allah'a senada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Kim bu mesele[19] hakkında konuşursa bize kendini göstersin." İbn Ömer dedi: Hislerimi uyardın.[20] İslam için babanla savaşan insanların söylediklerini konuşmak istedim. Ancak tefrikaya yol açacak veya kanın akmasına sebep olacak bir söz söylemekten veya bana görüşümden farklı şeyler isnat
[59] edilmesinden endişe ettim. Allah'ın cennette vadettiği şeyler bana daha sevimli oldu. Eve gidince Habîb b. Mesleme bana geldi ve bana: 'Adam konuşunca seni konuşmaktan meneden neydi?' diye sordu. Ben, tefrikaya yol açacak veya kanın akmasına sebep olacak bir söz söylemekten veya bana görüşümden farklı şeyler isnat edilmesinden endişe ettim. Allah'ın vadettiği cennet bana başkasından daha sevimli oldu," dedim. Habîb: "Sen korundun," dedi.

***

Şimdi söz sırası Ebû Mihnef'in rivayetine geldi. Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc el-Kindî bana şöyle anlattı: Mutabakat sahifesi yazıldıktan sonra Ali'ye: "Eşter mutabakat sahifesinde yer alan hususlardan hoşnut değil ve bu insanlarla savaşmaktan başka bir şeye razı değildir," denildi. Ali şöyle dedi: "Vallahi ben de razı olmadım, razı olmanızdan da hoşnut olmadım. Ancak siz razı olmakta ısrar edince ben de razı oldum. Razı olduktan sonra da Allah'a isyan edilmedikçe, kitabına muhalefet edilmediği sürece dönmek ve değişikliğe gitmek uygun olmazdı. Allah'ın emirlerini terk edenlerle savaşın. Onun emrime uymadığı ve yolumdan çıktığı şeklinde ileri sürdüğünüz iddiaya gelince, Eşter o kişilerden değildir. Onun hakkında böyle bir endişem de yoktur. Keşke aranızda onun gibi iki kişi olsa. Keşke aranızda onun gibi düşmanım hakkındaki görüşlerimi paylaşan bir kişi olsa. O zaman sizin yükünüz bana hafif gelecek ve umarım ki sizin eğriliğiniz düzelecekti. Ben yaptığınızdan sakınmanızı söyledim ancak

19 Hilafet (ed.).

20 Metinde böyle geçse de "Hislerim uyandı," şeklinde olması akışa daha uygundur (ed.).

bana itaat etmediniz. Benim sizinle olan durumum Hevâzinlinin şu beytinde ifade edildiği gibidir:

> *Gaziyye ile benim durumum ancak şöyledir: O yoldan saparsa ben de saparım, o doğru yola girerse ben de o yola meylederim.*

Maiyetindeki bir grup ona: "Ey Müminlerin Emîri! Biz senin davrandığın gibi davrandık," deyince Ali: "Evet, ancak onların savaşı durdurma davetlerine neden icabet ettiniz? Mutabakat metnine gelince biz orada sizin hukukunuzu sağlama bağladık. İnşallah dalalete sapmazsınız," dedi.

Mutabakat metni safer ayında yazılmış ve iki hakemin buluşma tarihi sekiz ay sonra, yani ramazan ayı olarak öngörüldü. Ondan sonra insanlar ölülerini defnettiler. Akabinde Ali, A'ver'e emir vererek yola çıkmak için çağrıda bulunmasını emretti.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb babasından [60] naklen bana şöyle dediğini anlattı: Sıffîn'den ayrılınca geliş yolundan farklı bir yol izleyerek Fırat Nehri güzergâhını takip ettik ve Hît'e ulaştık. Ardından Sandûdâ istikametini takip ettik. Burada Ensardan (bir grup) Benî Sa'd b. Harâm (önderliğinde önlerine) çıktılar ve Ali'yi karşılayarak misafir etmek istediklerini söylediler. Ali geceyi onlarda geçirdi, sabah yola çıktı. Biz de onunla beraberdik. Nuhayle bölgesini geçince Kûfe'nin evleri göründü. Tam burada bir evin gölgesinde oturan ve yüzünden hasta olduğu anlaşılan yaşlı bir adama rast geldik. Ali bizimle birlikte ona doğru yürüdü ve ona selam verdi. Biz de selam verdik. Adam güzel bir şekilde selamı aldı. Onun Ali'yi tanıdığını sandık. Ali ona: "Yüzünün renginin normal olmadığını gördüm. Yoksa rahatsız mısın?" dedi. Adam: "Evet," dedi. Ali: "Hastalıktan mustarip olduğunu sanıyorum," dedi. Adam: "Başkasında olmasını istemiyorum," dedi. Ali: "Maruz kaldığın bu hastalıkla Allah'ın rızasını umuyorsundur." Adam: "Tabii ki," dedi. Ali: "Rabbim rahmetini senden esirgemesin ve günahlarını mağfiret buyursun. Kimsin, ey Allah'ın kulu!" dedi. Adam: "Adım Sâlih b. Süleym'dir," dedi. Ali: "Kimlerden oluyorsun?" dedi. Adam: "Aslen Tay Selâmân'ındanım. Ancak

muhit ve hâlihazırdaki nispetim Benî Süleym b. Mansûr olarak bilinir," dedi. Ali: "Süphanallah! Senin babanın mensup olduğun kabile ve intisap ettiğin kabilenin isimleri ne güzel! Bizimle birlikte gazalarımıza katıldın mı?" Adam: "Hayır, vallahi katılmak isterdim ancak gördüğün gibi sıtma beni gazanızdan geri bıraktı," dedi. Ali şöyle karşılık verdi: "'*Allah ve Resulü için nasihatte bulundukları takdirde, zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara günah yoktur. Zira iyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur. Allah bağışlayan ve esirgeyendir.*'[21] Bana söyler misin? İnsanlar Şamlılarla aramızda olup bitenler hakkında ne diyor?" Adam: "İnsanların bir kısmı –onlar (insanları) kandıranlardır– Şamlılarla aranda cereyan eden duruma sevindiler. Bir kısmı da –onlar insanlar içinde sana sadık olanlardır– sıkıntı ve üzüntü içindedir," dedi. Ali ayrılırken ona: "Doğru konuştun. Allah rahatsızlığından dolayı günahlarını bağışlasın. Haddizatında hastalık iyi bir şey değilse de kulun günahlarının bağışlanmasına vesiledir. Gerçek sevapsa dille hayrın söylenmesi, elle icra edilmesi ve ayakla harekete geçilmesi suretiyle elde edilir. Ancak Allah samimi niyet ve temiz kalple kullarından büyük bir topluluğu
[61] cennetine sokacaktır," dedi. Kısa bir süre sonra Abdullah b. Vedîa el-Ensârî'yle karşılaştılar. Abdullah ona yaklaştı, selam vererek onunla birlikte yürüdü. Ali ona: "Bizim durumumuz hakkında insanlar ne diyor? Bu hususta neler duyuyorsun?" diye sordu. Abdullah: "Kimisi takdir ediyor kimisi de hoşnut değildir. Tıpkı Allah'ın '*Fakat onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesnadır,*'[22] ayetinde buyurduğu gibi." Ali: "Bu konuda kanaat sahipleri ne diyor?" diye sordu. Abdullah: "Onlar diyorlar ki Ali'nin büyük bir taraftar kitlesi vardı. Ancak bunları dağıttı. Muhkem bir kalesi vardı, onu yıktı. Yıktığını acaba ne zamana kadar inşa edebilecek ve dağıttığını ne zamana kadar toplayabilecektir? Ali, ona karşı isyana kalkışıldığı zaman kendisine itaat edenlerle birlikte isyan edenlerin üzerine gidip zafere kavuşunca-

21 Tevbe, 9/91.
22 Hûd, 11/118-119.

ya veya bu uğurda helak oluncaya kadar mücadele etseydi, o takdirde azim ve kararlı hareket etmiş olurdu," dedi. Ali şöyle dedi: "Ben mi yıktım, onlar mı? Ben mi dağıttım, onlar mı? Onların, 'Ali, kendisine karşı isyana kalkışıldığı zaman kendisine itaat edenlerle birlikte isyan edenlerin üzerine gidip zafere kavuşuncaya veya bu uğurda helak oluncaya kadar mücadele etseydi, o takdirde azim ve kararlı hareket etmiş olurdu,' şeklindeki sözlerine gelince; vallahi bunu düşünmedim değil. Bu yolda canımı cömertçe verebilir ve seve seve ölümü tercih ederdim. Hatta onlar üzerine gitmeye azmetmiştim. Ne var ki bu ikisi –Hasan ve Hüseyin– hemen bana yetiştiler. Bu diğer ikisi de –Abdullah b. Ca'fer ve Muhammed b. Ali– önüme düştüler. Bu ikisi helak olursa bu ümmet içinde Muhammed'in (sav.) soyunun kesileceğini düşündüm ve bunun olmasını istemedim. Diğer ikisinin –Abdullah b. Ca'fer ve Muhammed b. Ali– helak olmasını arzu etmedim. Allah'a yemin ederim ki bugünden sonra düşmanla karşılaşacak olursam, ne seferde ne de konaklarken bunlar yanımda olmayacaktır." Ardından yürüyüşünü sürdürdü ve Benî Avf mahallesini geçince sağ taraftaki yedi veya sekiz mezar dikkatini çekti. Ali: "Bu kabirler kime aittir?" diye sordu. Kudâme b. el-Aclân el-Ezdî: "Ey Müminlerin Emîri! Sen sefere çıktıktan sonra Habbâb b. Eret vefat etti ve Kûfe'nin dışında defedilmesini vasiyet etti. Daha önce insanlar evlerinde veya bahçelerinde defnedilirlerdi. Habbâb, Allah rahmet eylesin, Kûfe'nin dışında defnedildi. Arkasından da diğer kabirlerin sahipleri yanına defnedildi," dedi. Ali: "Allah Habbâb'a rahmet etsin. İsteyerek Müslüman oldu. Gönüllü olarak hicret etti ve mücahit olarak yaşadı ve vücudundaki rahatsızlıklarla imtihan edildi. Allah güzel amele sahip olanların ecrini zayi etmeyecektir," dedi ve kabirlerin [62]
yanına giderek kabirleri başında durdu ve şöyle dua etti: "Ey ıssız diyarın, kimsesiz yerlerin insanları olan mümin erkek ve kadınlar, Müslüman erkek ve kadınlar! Size selam olsun. Siz bizim geçmişlerimizsiniz biz de sizin takipçileriniziz. Size kavuşmamız yakındır. Allah'ım bize ve onlara mağfiret buyur. Affınla bizi ve onları affet! Allah'a hamdolsun. O sizi ondan

(topraktan) yarattı ve sizi ona döndürdü. Sizi onda diriltecek ve üzerinde toplayacaktır. Ahireti düşünen ve hesap gününe hazırlanan, kendisine yetecek kadar rızık edinen ve Rabbinden hoşnut olanlara ne mutlu!" Ardından Sevrîler sokağına gelince: "Artık bu evlerin arasından geçelim," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Abdullah b. Âsım el-Fâişî bana şöyle anlattı: Ali, Sevrîlerin mahallesinden geçerken ağlama seslerini duydu. "Bu sesler neyin nesi" diye sordu. Ona: "Sıffîn'de katledilenlere ağlama sesleridir," denildi. Ali: "Bilesiniz ki ben, bunlardan kim sabrederek, Allah'ın rızasını umarak öldürüldüyse onların şehit olduklarına şahitlik ederim," dedi. Ardından Fâişîlerin mahallesinden geçerken aynı şekilde sesler duydu. Buna dair aynı sözleri tekrarladı. Ardından Şibâmîler semtinden geçerken şiddetli ve karışık sesler duydu. Bunun üzerine durdu. Harb b. Şürahbîl b. eş-Şibâmî çıkıp yanına geldi. Ali ona: "Kadınlarınıza güç yetiremiyor musunuz? Onları bu şakırtıdan menedemiyor musunuz?" dedi. Harb b. Şürahbîl: "Ey Müminlerin Emîri! Bir, iki veya üç ev olsaydı buna güç yetirebilirdik. Ancak bu semtten yüz seksen kişi öldürüldü. Her evde ağlama var. Biz erkekler ağlamıyoruz. Aksine seviniyoruz. Onların şehit olmalarına sevinmez miyiz?" dedi. Ali: "Allah, öldürülen ve hayatını kaybeden insanlarınıza rahmet etsin," dedi. Harb bineği üzerinde seyreden Ali'ye yaya olarak refakat etti. Bunun üzerine Ali ona: "Dön," dedi. Sonra durup şöyle dedi: "Senin gibi biri, benim gibi biriyle bu şekilde yürürse bu hükümdar için bir fitne, mümin için de bir mezellettir." Arkasından Nâitîler mahallesinden –bunların çoğunluğu Osman'ın taraftarıydı– geçti. Ali, Nâitîlerin Benî Ubeyd kolundan Abdurrahman b. Yezîd'in şöyle dediğini duydu: "Vallahi Ali hiçbir şey başaramadı. Gitti, hiçbir şey elde edemeden
[63] döndü." Ancak Ali'yi görünce sustular. Bunun üzerine Ali: "Bu yıl Şam'ı görmeyen bir topluluğun çehreleri. Az önce yanlarından geldiğimiz insanlar bunlardan hayırlıdır," dedi ve şu beyitleri dile getirdi:

Kardeşin o kimsedir ki başına gelen bir musibet seni sıkboğaz ederse senin sıkıntın için üzüntüsünü ifade etmekten sakınmaz.

Olaylar her taraftan seni kuşatınca sürekli seni eleştirip duran kimse senin kardeşin değildir.

Akabinde yürüyüşünü sürdürdü ve Emîrlik Konağına girinceye kadar Allah'ı zikretti.

***

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb el-Kelbî bize Umâre b. Rebîa'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Ali'nin taraftarları onunla birlikte karşılıklı sevgi ve muhabbet hisleriyle Sıffîn'e gittiler. Ancak nefret ve düşmanca tavırlar içinde geri döndüler. Sıffîn'deki karargâhlarından henüz ayrılmadan, hakem hâdisesinin etkisi yaygın bir hâl aldı. Dönüş yolunda yol boyunca itiştiler, karşılıklı olarak birbirlerine sövüp durdular ve kırbaçlarla birbirlerine vurdular. Hâricîler: "Ey Allah'ın düşmanları! Allah'ın hükmüne karşı yumuşak davrandınız bulundunuz ve tahkime razı oldunuz!" derken diğer grup: "İmamımızdan ayrıldınız ve birliğimizi bozdunuz," dediler. Ali, Kûfe'ye girerken onunla girmediler ve Harûrâ'ya geçtiler. Onlardan Harûrâ'da konaklayanlar on iki bin kişiydi. Onların çağırıcısı şöyle seslendi: "Şebes b. Rib'î et-Temîmî savaş komutanı, namaz emîri Abdullah b. el-Kevvâ el-Yeşkerî'dir. Fetihten sonra emîrlik şûrâyladır. Biat Allah'adır. İyiliği emredip kötülükten vazgeçirmek esas olacaktır."

***

Ali'nin Ca'de b. Hübeyre'yi Horasan'a Göndermesi

Rivayete göre bu yıl içinde Ali, Ca'de b. Hübeyre'yi Horasan'a gönderdi.

Bu olaya ilişkin rivayet şöyledir:

Ali b. Muhammed dedi: Abdullah b. Meymûn bize Amr b. Şüceyre ve Câbir'den naklen Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet [64]
etti: Ali, Sıffîn'den döndükten sonra Ca'de'yi Horasan'a gönderdi. Ca'de, Ebreşehr'e geçti. Oradakiler ahitlerini bozdular ve vergi vermekten imtina ettiler. Bunun üzerine Ali'nin yanına döndü. Ali bu kez Huleyd b. Kurre el-Yerbûî'yi gönderdi. Huleyd, Nîsâbûrluları muhasara etti. Bunun üzerine Nîsâbûr

ve Merv halkı onunla sulh yaptılar. Huleyd aman üzerine teslim olan kralların oğullarına ait iki cariye ele geçirdi. Onları Ali'ye gönderdi. Ali onları İslam'a davet edip evlendirmeyi teklif etti. Ancak bu teklifi reddettiler ve kendilerini iki oğluyla evlendirmesini istediler. Ali bu talebi kabul etmedi. Dihkānlardan biri Ali'ye iki cariyeyi kendisine hediye etmesini istedi. Ali bu isteği kabul ederek ona teslim etti. Her iki cariye de dihkānın yanında kaldı. Adam onları ipek yaygılar üzerinde oturtuyor ve altın tabaklarda yemeklerini veriyordu. Ancak bir müddet sonra Horasan'a döndüler.

***

Hâricîlerin Ayrılmaları

Hâricîlerin Ali'den Ayrılmaları Daha Sonra Dönmeleri

Bu yıl içinde Hâricîler hakem olayını ileri sürerek Ali'den ayrıldılar. Ancak Ali onlarla konuşunca döndüler ve Kûfe'ye girdiler.

Hâricîlerin Ali'den ayrılmalarına ilişkin rivayetler:

Ebû Mihnef, Ebû Cenâb ve Umâre b. Rebîa'dan naklettiği rivayette şöyle dedi: Ali, Kûfe'ye dönüp de Hâricîler ondan ayrılınca taraftarları ona: "Senin boynumuzda ikinci bir biatin vardır. Biz dostlarının dostu, düşmanlarının düşmanıyız," dediler. Buna karşı Hâricîler şöyle dediler: "Siz ve Şamlılar yarış hâlinde olan iki at gibi küfürde yarışıyorsunuz. Şamlılar sevdikleri ve sevmedikleri hususlar üzerine Muâviye'ye biat ederken sizler Ali'ye, dostuna dost, düşmanına düşman olmak üzere biat ettiniz." Ziyâd b. en-Nadr onlara şöyle dedi: "Vallahi Ali'ye ne zaman biat ettiysek Allah'ın kitabı ve Peygamber'in (sav.) sünneti üzerine biat ettik. Ne zaman ki siz ona muhalefet ettiniz o zaman ona gelerek: 'Sen kime dost olursan biz de onun dostuyuz; kimin hasmı olursan biz de onun hasmıyız,' dediler. Biz de öyleyiz. O hak ve hidayet üzeredir. Ona muhalefet eden dalalettedir ve insanları dalalete düşürendir." Arkasından Ali, İbn Abbâs'ı onlara gönderdi ve ona: "Ben gelinceye kadar onlarla husumette bulunma ve tartışmakta acele etme," dedi. İbn Abbâs

çıktı ve onların yanına gitti. Onlar yanına vardılar ve tartışmaya başladılar. İbn Abbâs dayanamadı ve tartışmaya girerek: "Siz iki hakeme neden karşı çıktınız? Hâlbuki Allah şöyle buyurur: '*İkisi (karı-koca) sulh isterlerse Allah aralarını düzeltir.*'[23] Kaldı [65] ki söz konusu Muhammed'in ümmetiyse bu daha çok ehemmiyet kazanmaktadır," dedi. Hâricîler şöyle dediler: "Biz diyoruz ki Allah, hükmünü insanlara bıraktığı, üzerinde düşünmelerini ve ıslah etmelerini istediği konularda hüküm vermek O'nun emri gereğince onların hakkıdır. Hüküm verdiği konulardaysa kulların hüküm vermeleri söz konusu değildir. Allah, zina edene yüz değnek vurulmasına ve hırsızlık yapanın elinin kesilmesine hükmetti. Kulların bu konuda farklı hüküm verme hakları yoktur." İbn Abbâs: "Ama Allah şöyle buyurmuştur: '*Bu konuda adalet ehli iki kişi hüküm verirler,*'[24] dedi. Onlar: "Av konusuyla karı-koca arasındaki ihtilafta hüküm vermeyi, Müslümanların kanları hakkında hüküm vermek gibi mi görüyorsun?" dediler. Hâricîler: "Biz İbn Abbâs'a, seninle hakkında konuştuğumuz bu ayete göre dün bizi öldüren ve kanımızı akıtan Amr b. el-Âs'ı adalet ehli mi görüyorsun? Eğer o adilse biz adalet ehli değiliz ve onunla savaş hâlindeyiz. Allah'ın verdiği hüküm hakkında hüküm vermeyi insanlara bıraktınız. Aslında Allah, Muâviye ve hizbi hakkında hükmünü vermiştir. Onlar ya dönecekler ya da öldürüleceklerdir. Daha önce de onları Allah'ın kitabına davet ettik ancak reddettiler. Sonra onlarla aranızda bir mutabakat metni yazdınız. Onunla bir mütareke yaptınız ve işi zamana yaydınız. Oysa Beraat suresi indikten sonra Müslümanlarla savaş ehli arasında cizye vermeyi kabul edenler dışında, mütareke ve işi zamana yayma menedilmiştir."

Ali, Ziyâd b. en-Nadr'ı da onlara gönderdi. Ona: "Bak en çok hangi reislerinin etrafında toplanıyorlar," dedi. Ziyâd onları izledi ve Ali'ye haber vererek: "Onların en çok Yezîd b. Kays'a uğradıklarını gördüm," dedi. Bunun üzerine Ali, insanlarla birlikte çıktı ve Yezîd b. Kays'ın büyük çadırına gitti. Ali burada abdest alıp iki rekât namaz kıldı ve onu İsbahan ve Rey'e emîr

23 Nisâ, 4/35.
24 Mâide, 5/95.

olarak tayin etti. Arkasından çıktı ve onlara gitti. İbn Abbâs ile tartışma hâlindeydiler. Ali, İbn Abbâs'a: "Onlarla tartışmayı bırak. Allah senden razı olsun, ben seni bundan sakındırmadım mı?" dedi. Akabinde bir konuşma yaptı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Allah'ım öyle bir yerdeyiz ki burada felaha eren ahirette de felaha erecektir. Burada münakaşa eden ve çıkmaza giren ahirette kördür ve yolunu daha çok şaşıracaktır." Sonra onlara: "Lideriniz kimdir?" dedi. Onlar: "İbnü'l-Kevvâ," dediler. Ali: "Bize karşı neden huruç ettiniz?" dedi. Onlar: "Sıffîn'de hakemliğe razı olmanızdan," dediler. Ali: "Allah için söyleyin, onlar mushafları kaldırınca siz, 'Allah'ın kitabı hakkındaki davetlerine icabet edelim,' dediği-
[66] nizde size: 'Ben onları sizden iyi bilirim. Onlar din ve Kur'an ehli değildir. Onların çocukluk çağlarını da, yetişkinlik çağlarını da iyi bilirim. Onlar kötü çocuklar ve kötü yetişkinlerdir. Siz doğru ve hak olarak bildiğiniz yolunuza devam edin. Bunlar bu mushafları bir müdahene ve tuzak olarak kaldırdılar,' dediğim hâlde siz bu söylediklerimi reddettiniz ve: 'Hayır, onların davetine icabet edelim,' demediniz mi? Ben size: 'Bu sözümü ve bana karşı gelişinizi unutmayın,' dedim. Ne zaman ki mushaf teklifini kabul etmekte ısrar ettiniz; iki hakeme Kur'an'ın ihya ettiğini ihya etmelerini, Kur'an'ın öldürdüğünü öldürmelerini şart koştum. Onlar Kur'an'ın hükümleriyle hükmederlerse buna muhalefet etme hakkımız yoktur. Aksi takdirde biz onların verecekleri hükümden berîyiz." Onlar Ali'ye: "Bize söyle insan kanı hakkında insanların hakemlik yapmasını adil görüyor musun?" dediler. Ali: "Biz insanları değil, Kur'an'ı hakem yaptık. Kaldı ki Kur'an iki kapak arasında yer alan yazılı metinlerden oluşmaktadır. O konuşmaz. İnsanlar onun hakkında konuşur," dedi. Ona: "Neden onlarla bir müddet üzerinde anlaştın?" diye sorunca Ali: "Cahil öğrensin, âlim de iyi tespitte bulunsun. Bu mütareke sırasında belki Allah bu ümmeti ıslah eder. Şehrinize girin, Allah'ın rahmeti üzerinize olsun," dedi. Bunun üzerine son kişiye kadar şehre girdiler.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb el-Ezdî babasından naklen bana benzer bir rivayet anlattı.

Hâricîler şöyle demişlerdir: "Doğru söyledin. Dediğin gibiydik ve söylediğin şeyleri yaptık. Ancak yaptıklarımız küfrü gerektiren şeylerdi. Bu sebeple tövbe ettik. Sen de bizim gibi tövbe et ki sana biat edelim. Aksi takdirde sana muhalefet edeceğiz," dedik. Bunun üzerine Ali bizim biatimizi aldı ve şöyle dedi: "Şehre girin. Altı ay bekleyeceğiz ki vergiler toplansın ve hayvanlar semizlensin. Sonra düşmanımız üzerine gideceğiz. Ancak onların sözlerine itibar etmiyoruz. Zira yalan söylemişlerdir."

Ma'n b. Yezîd b. el-Ahnes es-Selemî hakemlerin müzakerelere başlamasının gecikmesi sebebiyle geldi ve Ali'ye: "Muâviye taahhüdünü yerine getirdi. Sen de taahhüdünü yerine getir. Bekir ve Temîm bedevileri seni caydırmasın," dedi. Bunun üzerine Ali bu konudaki işlerin yürürlüğe konulmasını emretti. Nitekim Sıffîn'den ayrıldıklarında, iki hakemin dört yüzer kişilik maiyetleriyle Dûmetülcendel'e intikal etmeleri ön görülmüştü.

Vâkıdî ise şöyle dedi: Sa'd da diğer Müslümanlarla birlikte tahkim sürecine şahit oldu. Oğlu Ömer ona ısrar etti ve onu Ezruh'a götürdü. Ancak Sa'd pişman oldu ve Beytülmakdis'ten umre niyetiyle yola çıktı.

Hakemlerin Buluşması [67]

İki Hakem'in Dûmetülcendel'de Buluşması

Bu yılda iki hakem buluştular.

İki hakemin buluşmasına ilişkin rivayetler:

Ebû Mihnef dedi: Mücâlid b. Saîd bana Şa'bî ve Ziyâd b. en-Nadr el-Hârisî'den naklen şöyle anlattı: Ali, Şüreyh b. Hânî el-Hârisî'nin komutasında dört yüz kişilik bir grubu gönderdi. Abdullah b. Abbâs da bu grubun içinde namaz kıldırmak ve onları yönetmekle görevli olarak bulunuyordu. Ebû Mûsâ da onların içindeydi. Muâviye de Amr b. el-Âs'ın riyasetinde Şamlılardan dört yüz kişilik bir grup gönderdi. İki grup Ezruh'taki Dûmetülcendel'e intikal ettiler. Muâviye, Amr'a mektup gönderince elçi, götürdüğü ve getirdiği mektupların muhtevasından bihaber olarak gidiyor ve dönüyordu. Şamlılar da

ona bir şey sormuyorlardı. Ali'nin elçisi gelince onun adamları İbn Abbâs'a gidip: "Müminlerin Emîri sana ne yazdı?" diye soruyorlardı. Ketum davranınca tahminde bulunuyor ve "Şöyle yazmış olmalıdır," diyorlardı. İbn Abbâs onlara: "Neden makul düşünmüyorsunuz? Görmüyor musunuz? Muâviye'nin elçisi gelince ne getirdiği, gidince de ne götürdüğünü kimse bilmez, onlardan tek bir söz çıkmaz. Oysa siz her gün tahminde bulunarak [dedikodu yapıyorsunuz]."

Ravi dedi: Burada bulunan insanlar arasında şu zevatlar da vardı: Abdullah b. Ömer, Abdullah b. ez-Zübeyr, Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî, Abdurrahman b. Abdi Yagūs ez-Zührî, Ebû Cehm b. Huzeyfe el-Adevî ve Mugīre b. Şu'be es-Sekafî. Diğer yandan Ömer b. Sa'd çölde, Benî Süleym Suyu bölgesinde bulunan babasının yanına giderek ona şöyle dedi: "Babacığım! Sıffîn'de olup bitenler hakkında sana bilgi intikal etmiştir. İnsanlar Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Amr b. el-Âs'ı hakem olarak görevlendirmişlerdir. Kureyş'ten bir grup da orada hazır bulunuyor. Sen de hazır bulun. Zira sen Resulullah'ın (sav.) arkadaşı ve Şûrâ heyetindensin. Bu ümmetin hoşlanmadığı bir işe de taraf olmadın. Sen hazır bulun, zira insanlar içinde hilafeti en çok hak eden sensin." Sa'd: "Hayır buna tevessül etmem. Ben Resulullah'ın (sav.) şöyle buyurduğuna şahit oldum: 'İleride bir fitne vuku bulacak. O zaman insanların en hayırlısı bir kenara çekilen ve ondan sakınan kişidir.' Vallahi ben bu işe hiçbir surette şahit olmayacağım," dedi.

[68] İki hakem bir araya geldiler. Amr b. el-Âs dedi ki: "Ey Ebû Mûsâ! Bilmez misin ki Osman (ra.) mazlum olarak öldürüldü?" Ebû Mûsâ: "Şahitlik ederim ki mazlum olarak öldürüldü," dedi. Amr: "Bilmez misin ki Muâviye ve yakınları onun velileridir?" dedi. Ebû Mûsâ: "Evet, bilirim," dedi. Amr: "Allah şöyle buyurmuştur: '*Kim mazlum olarak öldürülürse, onun velisine (hakkını alması için) yetki verdik.*'[25] O hâlde senin, Os-

25 İsrâ, 17/ 33. Amr ve Muâviye bu ayeti Osman'ın hakkını aramak için bir dayanak olarak zikrederken ayetin devamı olan "*ancak veli, kısasta haddi aşmasın!*" ifadesini görmezden gelerek binlerce insanın ölümüyle sonuçlanan Sıffîn Savaşına sebebiyet vermişlerdir (çev.).

man'ın velisi olan Muâviye'yi kabul etmene ne mani vardır? Kureyş'te onun ailesinin yerini de biliyorsun. Eğer insanların: 'Muâviye İslam'da bir geçmişi olmadığı hâlde işbaşına geldi,' demelerinden korkuyorsan, buna karşı ileri süreceğin gerekçelerin vardır. Buna karşı şöyle diyebilirsin: 'O mazlum Halife Osman'ın velisidir ve onun kanının davacısıdır. O iyi bir siyasetçi ve iyi bir yöneticidir. Aynı zamanda Peygamber'in (sav.) zevcesi Ümmü Habîbe'nin kardeşidir, Peygamber'in yanında bulunmuş ve bu sebeple de sahabedendir.'" Ayrıca Amr, Ebû Mûsâ'ya: "Muâviye işbaşına geçerse hiçbir halifenin sana vermediğini verecektir," diye makam vaadinde bulundu. Ebû Mûsâ şöyle dedi: "Ey Amr! Allah'tan kork. Muâviye'nin şerefli bir konumu olduğunu zikrettin. Aslında insanlar soy ve sopları sebebiyle bu makama getirilmezler. Eğer dayanak bu olsaydı, bu makam Ebrehe b. Sabbâh ailesinin hakkı olurdu. Bu makam için kıstas dinde ihlas ve fazilettir. Kaldı ki Kureyş içinde en itibarlı kimseye verecek olsam Ali b. Ebî Tâlib'e vermem gerekir. Senin: 'Muâviye, Osman'ın kanının davacısı oldu, bu yüzden ona bu makamı ver,' demene gelince, ben kıdemli Muhacirleri bırakıp ona verememem. Bana makam vaadinde bulunmana gelince, vallahi Muâviye bütün makamlarından feragat edip onları bana verse onu işbaşına getirmem. Ben rüşvetle Allah adına hüküm veremem. Dilersen Ömer b. el-Hattâb'ın hatırasını ihya edelim."

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb el-Kelbî bana şöyle anlattı: Ebû Mûsâ şöyle dedi: "Vallahi gücüm yetse Ömer b. el-Hattâb'ın (ra.) hatırasını ihya ederdim," dedi. Amr ona şöyle dedi: "İbn Ömer'e biat etmek istersen benim oğluma biat etmene ne engel var? Hem de onun faziletini ve istikametini biliyorsun." Ebû Mûsâ: "Senin oğlun sadık bir adamdır. Ancak onu bu fitneye soktun," diye cevap verdi.

Ebû Mihnef dedi: Muhammed b. İshâk bana İbn Ömer'in [69]
kölesi Nâfi''den naklen şöyle anlattı: Amr b. el-Âs şöyle dedi. "Bu makamın hakkını ancak yiyen ve yediren, tecrübeli bir insan verebilir." İbn Ömer bu işe kayıtsız davranıyordu. İbnü'z-Zübeyr ona: "Aklını kullan ve uyanık ol," dedi. Abdullah b.

Ömer ona: "Hayır, vallahi bu makam için asla rüşvet vermem," dedi. Ancak Amr b. el-Âs'a şöyle dedi: "Ey İbnü'l-Âs! Araplar kılıç ve mızraklarla vuruştuktan sonra mukadderatını sana tevdi etti. Bir daha onları fitneye sokma!"

Ebû Mihnef dedi: Nadr b. Sâlih el-Absî bana şöyle anlattı: Sicistan gazasında Şüreyh b. Hânî ile beraberdim. Bana dedi ki: Ali bana birkaç sözü, Amr b. el-Âs'a iletmemi söyledi. Dedi ki: "Onunla karşılaşırsan ona: Ali sana diyor ki: 'Allah nezdinde en hayırlı insan, kendisi için ağır ve sıkıntılı da olsa hakkı tercih eden ve kendisine maddi faydası olsa bile bâtıldan sarfınazar eden ve hak ile amel edendir. Ey Amr! Vallahi sen hakkın nerede olduğunu bildiğin hâlde, neden hakkı görmezden geliyorsun? Sen azcık bir dünya menfaatine Allah'a ve dostlarına düşman oluyorsun. Sana verilen şeylerin hemen uçuverdiğini göreceksin. Sana yazık oluyor! Sakın hainlerden taraf olma, zalimlere destek verme. Ben senin pişman olacağın günü bilirim. O gün öleceğin gündür. O gün, 'Keşke Müslümana husumet beslemeseydim ve verdiğim karar karşılığında rüşvet almasaydım,' diyeceksin." Şüreyh dedi: Bu sözleri Amr'a tebliğ edince yüzünün rengi değişti ve dedi ki: "Ben ne zamandan beri Ali'nin nasihatini kabul ettim, onun emrine itaat ettim ve görüşüne itibar ettim?" Ona: "Ey Nâbi-
[70] ğa'nın oğlu! Neden Mevlan ve Peygamber'inden (sav.) sonra Müslümanların büyüğünün nasihatini kabul etmekten imtina ediyorsun. Senden hayırlı olan Ebû Bekir ve Ömer bile ona danışırlar ve görüşüyle amel ederlerdi," dedim. O bana: "Benim gibi kişiler senin gibilerle muhatap olmaz," dedi. Ona: "Sen ebeveyninden hangisiyle benden üstünsün? Cimri babanla mı yoksa Nâbiğa lakaplı annenle mi?" dedim. Bunun üzerine kalkıp gitti ve ardından ben de kalktım.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb el-Kelbî bana şöyle anlattı: Amr ve Ebû Mûsâ, Dûmetülcendel'de buluşunca Amr ona iltifatlarda bulunmaya başladı ve ona: "Sen Resulullah'ın (sav.) arkadaşısın ve yaşça benden büyüksün. Önce sen konuş sonra da ben konuşayım," dedi. Amr, Ebû Mûsâ'yı takdim etmeye alıştırmıştı. Bu davranışı tamamen bir oyundu ve ona öncelik vererek Ali'yi

azletmesini amaçlamıştı. Ravi dedi: İki hakem kendi amaçladıklarını göz önünde bulundurarak müzakerede bulundular. Amr, Ebû Mûsâ'dan Muâviye üzerinde karar kılmasını istedi. Ancak Ebû Mûsâ reddetti. Sonra kendi oğlunu yapmasını teklif etti. Ebû Mûsâ onu da reddetti. Ebû Mûsâ, Amr'dan, İbn Ömer üzerinde karar kılmasını istedi. Ancak Amr teklifini reddetti ve Ebû Mûsâ'ya: "Bana görüşünü söyle," dedi. Ebû Mûsâ: "Benim görüşüm, bu iki adamı azledelim ve bu işi şûrâya bırakalım. Müslümanlar kendileri için dilediklerini seçsinler," dedi. Amr: "Doğru görüş senin görüşündür," dedi. Ardından ikisi toplu hâlde bulunan Müslümanlara doğru yöneldiler. Amr: "Ey Ebû Mûsâ! İnsanlara, görüş birliğine vardığımızı bildir," dedi. Bunun üzerine Ebû Mûsâ konuştu ve şöyle dedi: "Amr ile görüş birliğine vardık. Umarım ki üzerinde ittifak ettiğimiz görüşle Allah bu ümmetin durumunu düzetir," dedi. Amr: "Doğru söyledi ve hayırlı konuştu. Ey Ebû Mûsâ! Buyur konuş," dedi. Ebû Mûsâ konuşmak isteyince İbn Abbâs ona: "Ey Ebû Mûsâ! Sakın. Vallahi seni kandırdığını sanıyorum. İttifak ettiyseniz bırak o konuda önce o konuşsun, sonra sen konuş. Zira Amr gaddar bir adamdır. İttifak ettiğiniz hususta sana samimi davrandığından emin değilim. Sen tavrını ortaya koyunca o sana muhalefet edecektir," dedi. Ebû Mûsâ saf bir adamdı. Amr ona: "Tamam, ittifak ettik," deyince Ebû Mûsâ öne çıktı ve Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle konuştu: "Ey insanlar! Biz bu ümmetin durumunu değerlendirdik. Amr ile üzerinde ittifak ettiğimiz [71] görüş kadar ümmetin durumunu düzeltecek ve dağınıklığını giderecek başka bir görüş yoktur. Buna göre Ali'yle Muâviye'yi azledeceğiz ve bu ümmet kendi işine kendisi bakarak istediklerini işbaşına getirecekler. Ben Ali ve Muâviye'yi azlettim. Artık kendi sorumluluğunuzu üstlenin ve bu işe ehil olarak gördüğünüz kimseyi işbaşına getirin." Ebû Mûsâ konuşmasını yaptıktan sonra yerinden ayrıldı ve Amr (konuşma) yerine geçerek Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Bu adam söyleyeceğini söyledi ve adamını azletti. Ben de onun adamını azlediyor ve Muâviye'yi yerinde bırakıyorum. Zira o, Osman b. Affân'ın velisi, kanının davacısı ve onun makamına herkesten daha çok layıktır." Bunun üzerine Ebû Mûsâ dedi ki: "Sana ne

oluyor? Allah seni muvaffak etmesin. İhanet ettin ve günahkâr oldun. Senin durumun tıpkı köpeğin durumuna benzer. Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini çıkarıp solur." Amr: "Senin durumun tıpkı ciltlerle kitap yüklenmiş merkebin durumu gibidir," dedi. Bunun üzerine Şüreyh b. Hânî, Amr'a saldırdı ve ona kırbaçla vurdu. Amr'ın oğlu da Şüreyh'e saldırıp kırbaçla vurdu. Ancak insanlar onları ayırdılar. Daha sonra Şüreyh şöyle diyordu: "Sonucu ne olursa olsun keşke Amr'a kılıçla vursaydım. Buna o kadar pişmanım ki hiçbir şeye o kadar pişman değilim." Şamlılar Ebû Mûsâ'dan kendilerine iltihak etmesini rica ettiler. Ancak o bineğine bindi ve Mekke'ye gitti.

İbn Abbâs dedi: "Allah, Ebû Mûsâ'nın görüşünü kötü etsin. Onu uyardım ve iyi düşünmesini söyledim. Ancak anlamadı." Ebû Mûsâ da şöyle diyordu: "İbn Abbâs beni o fâsıkın ihanetinden sakındırmıştı ancak ben ona güvenmiştim, hiçbir şeyi ümmete sadakate tercih etmeyeceğini sanmıştım." Akabinde Amr ve Şamlılar döndüler ve Muâviye'nin huzuruna çıkarak hilafet unvanıyla onu selamladılar. İbn Abbâs ve Şüreyh b. Hânî, Ali'nin yanına döndüler. Ali sabah namazını kılınca kunut duasını okur ve şöyle derdi: "Allah'ım, Muâviye'ye, Amr'a, Ebü'l-A'ver'e, Habîb'e, Abdurrahman b. Hâlid'e ve Dahhâk b. Kays'a lanet et!" Muâviye bunu haber alınca o da kunut duasında Ali'ye, İbn Abbâs'a, Eşter'e, Hasan ve Hüseyin'e lanet okuyordu.

Vâkıdî ise iki hakemin buluşmasının 38 yılının Şaban ayında gerçekleştiğini söylemiştir.

***

Nehrevân Savaşı

[72] **Ali Hakemi Tahkim İçin Görev Yerine Gönderirken Hâricîlerin Tavrı ve Nehrevân Savaşı**

Ebû Mihnef, Ebü'l-Muğaffil ve Avn b. Ebî Cuhayfe'den naklen şöyle anlattı: Ali tahkim için Ebû Mûsâ'yı göndermek isteyince Hâricîlerden Zür'a b. Burc et-Tâî ve Hurkus b. Züheyr es-Sa'dî ona geldiler ve huzuruna çıkarak ona: "Hüküm yalnız Allah'ındır," dediler. Ali: "Hüküm yalnız Allah'ındır," dedi.

Hurkus ona: "Günahından tövbe et ve hakem işinden dönerek bizi düşmanımız üzerine götür ki Rabbimize kavuşuncaya kadar onlarla savaşalım," dedi. Ali onlara: "Ben sizden bunu istemiştim. Ancak bana muhalefet ettiniz. Sonra karşı tarafla bir mutabakat metni yazdık ve bizi bağlayan şartlar koştuk, taahhütlerde bulunarak sözler verdik. Allah şöyle buyurur: '*Anlaşma yaptığınız zaman Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı iyi bilir.*'"[26] Hurkus ona: "Bu günahtır ve ondan dolayı tövbe etmen gerekir," dedi. Ali: "Günah değil görüş ve amelde bir zafiyettir. Kaldı ki sizi bu hususta uyarmış ve ondan sakındırmıştım," dedi. Zür'a b. Burc ona: "Ey Ali! Vallahi, insanları Allah'ın kitabı hakkında tahkim etmekten vazgeçmezsen Allah'ın rızasını umarak ve O'nun zatına yönelerek seninle savaşacağım," dedi. Ali: "Yazıklar olsun sana! Ne bedbaht bir kişisin. Seni öldürülmüş ve rüzgârın esmesiyle bedeni toz toprak içinde kalmış olarak tasavvur ediyorum." Zür'a: "Keşke bunlar olsa," dedi. Ali: "Haklı olsaydın, hak uğrunda ölmek için dünyadan sarfınazar edilebilir ancak şeytan size musallat olmuştur. Artık Allah'tan sakının. Uğrunda savaştığınız dünyadan size hayır gelmez," dedi. Bunun üzerine ikili "Hüküm yalnız Allah'ındır," diyerek yanından çıkıp gittiler.

Ebû Mihnef dedi: Abdülmelik b. Hurre el-Hanefî bana şöyle anlattı: Bir gün Ali minbere çıktı ve bir hutbe irat etti. O konuşurken Muhakkime Hâricîleri mescidin muhtelif köşelerinde "Hüküm yalnız Allah'ındır," şiarını haykırmaya başladılar. Bunun üzerine Ali: "Allahu ekber! Söz haktır, ancak onunla bâtıl murat edilmektedir. Susarlarsa emirlerimizden onları sorumlu tutarız. Konuşurlarsa onlara karşı delillerimizi ortaya koyarız, bize başkaldırırlarsa onlarla savaşırız," dedi. Bunun üzerine Yezîd b. Âsım el-Muhâribî şöyle dedi: "Allah'a [73] hamdederim. O'nu terk etmedik ve O'ndan müstağni olmadık. Allah'ım, dinimizde düşüklüğü kabul etmekten Sana sığınırız. Allah'ın emri konusunda düşüklüğü kabul etmek, O'nun hü-

26 Nahl, 16/91.

kümleri konusunda kandırmaktır ve insanı Allah'ın gazabına sevk eden bir zillettir. Ey Ali! Bizi öldürmekle mi korkutuyorsun? Vallahi, umarım ki yakında sizi onunla vuracağız. Hem de kılıçların yan tarafıyla değil keskin tarafıyla vuracağız ve bizden kimin orayı (cehennemi) boylamaya daha müstahak olduğunu bileceksiniz." Daha sonra Yezîd b. Âsım el-Muhâribî ve üç kardeşi kendi adamlarını harekete geçirdi. Yezîd ve iki kardeşi en-Nehr gününde öldürüldüler. Dört kardeşten biri de daha sonra yapılan Nuhayle Savaşında öldürüldü.

Ebû Mihnef dedi: Eclah b. Abdullah bana Seleme b. Küheyl'den naklen Kesîr b. Behz el-Hadramî'nin şöyle dediğini anlattı: Bir gün Ali insanlara hitap etti. Bu esnada mescidin içinde bulunan bir adam "Hüküm yalnız Allah'ındır," dedi. Ardından başka bir adam da aynı sözü tekrarladı. Arkasından birkaç adam daha bu sözü tekrarladılar. Bunun üzerine Ali şöyle dedi: "Allahu ekber! Bu hak bir sözdür. Ancak onunla bâtıl murat edilmektedir. Bilesiniz ki bizden ayrılmadığınız sürece sizin üzerimizde üç hakkınız vardır: Allah'ın adını anacağınız mescitlerden sizi menetmeyiz. Elleriniz ellerimizle birlikte olduğu sürece sizi feyden mahrum etmeyiz, bize savaş açmadıkça biz size karşı savaşmayız." Ardından hutbesini bitirip yerine geçti.

Ebû Mihnef dedi: Kāsım b. Velîd'den bize şöyle anlatıldı: Hakîm b. Abdurrahman b. Saîd el-Bekkâî, Hâricîlerle aynı fikirdeydi. Bir gün Ali konuşma yaparken yanına geldi ve şöyle dedi: "*Sana ve senden öncekilere, şirk koşarsan amelin boşa gider ve hüsrana uğrayanlardan olursun, diye vahyolunmuştur.*"[27] Ali ona: "*Sabret! Allah'ın vaadi haktır ve iman etmeyenler seni hafife almasın!*"[28] dedi.

Ebû Küreyb dedi: İbn İdrîs bize şöyle dedi: İsmâil b. Semî' el-Hanefî ve Ebû Rezîn'den naklen şöyle dediğini işittim: Tahkim mutabakatı sağlanıp da Ali, Sıffîn'den dönünce bazı taraftarları ona muhalif bir şekilde döndüler. en-Nehr'e varınca

27 Zümer, 39/65.
28 Rûm, 30/60.

orada konakladılar. Ali, insanlarla birlikte Kûfe'ye gitti. Muhaliflerse Harûrâ'da konakladılar. Bunun üzerine Ali onlara Abdullah b. Abbâs'ı gönderdi. Ancak o, bir netice elde edemeden geri döndü. Ardından Ali onlara gitti ve onlarla konuştuktan sonra aralarında uzlaşma sağlandı. Bunun üzerine bir adam [74] ona gelerek şöyle dedi: "İnsanlar senin küfründen döndüğünü söylüyorlar." Ali bu durum karşısında öğle namazında insanlara hitap etti. Muhaliflerin muhalefetinden söz etti ve onları ayıpladı. Ancak mescidin içinde yerlerinden kalkan muhalifler: "Hüküm ancak Allah'ındır," sözünü haykırmaya başladılar. Onlardan bir adam da parmaklarıyla kulaklarını tıkayarak: "*Sana ve senden öncekilere, eğer Allah'a şirk koşarsan senin amelin boşa gider ve hüsrana uğrayanlardan olursun, diye vahyettik,*"[29] ayetini okudu. Buna karşılık Ali de şu ayeti okudu: "*Artık sabret. Zira Allah'ın vaadi haktır. Sakın iman etmeyenler seni hafife almasınlar.*"[30]

Ebû Küreyb bize İbn İdrîs ve Leys b. Ebî Süleym'den naklen arkadaşlarının şöyle dediklerini anlattı: Ali minber üzerinde ellerini ovuşturup durdu ve şöyle dedi: "Allah'ın hükmü iki kere sizin hakkınızda beklenir. Sizin üzerimizde üç hakkınız vardır: Bu mescitte namaz kılmanıza mani olmayız. Elleriniz ellerimizle birlikte olduğu sürece sizi feyden mahrum etmeyiz, bize savaş açmadığınız müddetçe sizinle savaşmayız."

Ebû Mihnef, Abdülmelik b. Ebî Hurre'den naklen şöyle anlattı: Ali, tahkim mutabakatını yürürlüğe koymak üzere Ebû Mûsâ'yı gönderince Hâricîler kendi aralarında görüştüler. Bu maksatla Abdullah b. Vehb er-Râsibî'nin evinde buluştular. Abdullah b. Vehb, Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Vallahi Rahmân'a inanan ve Kur'an'ın hükmüne teslim olan bir kavim için dünyaya rıza göstermek, ona dayanmak ve onu tercih etmek –ki bunlar sıkıntı ve helakten başka bir şey değildir– yaraşmaz. Bu hususları emri bilma'rûf ve nehyi anilmünkere ve hakkı söylemeye tercih etmek müminlere yakışmaz. Kim ki bu dünyada kendisine minnet edilir ve kendisine

29 Zümer, 39/65.
30 Rûm, 30/60.

zarar verilse kıyamet günü onun mükâfatı Allah'ın rızası ve cennetinde ebedî kalmaktır. Öyleyse ey kardeşlerim! Ehli zalim olan bu beldeden dağlardaki bazı yerleşim yerlerine veya beldelere gidelim ve bu dalalete sevk eden bu bid'atleri reddedelim." Hurkus b. Züheyr ona şöyle dedi: "Bu dünyanın metaı azdır, ondan ayrılık vakti yakındır. Dünyanın ziyneti ve güzelliği sizi dünyaya bağlamasın, hakkı talep etmekten alıkoymasın ve zulmü inkâr etmekten menetmesin. Allah takva sahibi olan-
[75] lar ve iyilik yapanlarla beraberdir." Hamza b. Sinân el-Esedî de şöyle dedi: "Ey kavmim! Görüşünüz isabetlidir. Başınıza sizden birini getirin. Sizin bir lidere, bir dayanağa, etrafında toplanacağınız ve ona döneceğiniz bir sancağa ihtiyacınız vardır." Bu görevi Zeyd b. Husayn et-Tâî'ye teklif ettiler. Ancak o bundan kaçındı. Sonra onu Hurkus b. Züheyr'e teklif ettiler, o da bunu kabul etmedi. Arkasından liderliği Hamza b. Sinân ve Şüreyh b. Evfâ el-Absî'ye teklif ettiler. Ancak onlar da teklifi kabul etmediler. Onu, Abdullah b. Vehb'e önerdiler. Abdullah: "Tamam getirin. Vallahi onu dünyaya olan rağbetim saikiyle almam, onu bıraksam da ölüm korkusu sebebiyle bırakmam," dedi. Bunun üzerine 10 Şevval'de ona biat ettiler. Ona Zü's-Sefinât[31] deniliyordu. Ardından Şüreyh b. Evfâ el-Absî'nin evinde toplandılar. İbn Vehb şöyle dedi: "Allah'ın hükmünü kurtarmak üzere bir beldeye gidelim. Zira siz hak davasının ehlisiniz." Şüreyh şöyle dedi: "Çıkıp Medain'e gidelim; orada konaklayarak, kapılarını tutalım, orada ikamet edenleri içinden çıkaralım. Ardından da Basra'daki kardeşlerimize haber göndererek bize katılmalarını söyleriz." Zeyd b. Husayn dedi ki: "Toplu hâlde çıksanız, takip edileceksiniz. Bu sebeple tek tek ve ağırlıksız bir şekilde çıkın. Medain'e gitmeyin. Zira orada sizi engelleyecek insanlar var. Bu sebeple Nehrevân Köprüsüne kadar gidin ve orada konaklayarak Basra'daki kardeşlerinizle mektuplaşın." Onlar: "Doğru görüş budur," dediler.

Abdullah b. Vehb onlardan Basra'da bulunanlara mektup yazarak üzerinde ittifak ettikleri hususları bildirdi ve onları

31 Sözlükte devenin dizi anlamına gelen bu kelimeyle anılması, secdede uzun süre kalması sebebiyle dizinin sertleşmesinden dolayıdır.

kendilerine katılmalarına teşvik etti. Mektubu onlara ulaştırınca ona katılma hususundaki davetine hemen icabet edeceklerini bildirdiler. Yola çıkmaya azmedince geceyi ibadet ederek geçirdiler. Cuma gecesi ve cuma gününü öyle geçirdiler. Cumartesi günü de yola çıktılar. Şüreyh b. Evfâ el-Absî çıkınca şu ayeti okuyordu: "*Musa korku içinde ve etrafı gözetleyerek oradan çıktı. Rabbim! Beni zalimlerin güruhundan kurtar, dedi. Medyen'e doğru yöneldiğinde: Umarım Rabbim beni doğru yola iletir,*"[32] dedi. Tarafe b. Adî b. Hâtim et-Tâî de onlarla birlikte çıktı. Babası arkasından giderek onu ikna etmeye çalıştı ancak ona yetişemedi, Medain'e kadar gidip döndü. Sâbât'a varınca Abdullah b. Vehb er-Râsibî yirmi kadar süvariyle birlikte onunla karşılaştı ve onu öldürmek istedi. Ancak Amr b. Mâlik en-Nebhânî ve Bişr b. Zeyd el-Bevlânî onu engellediler. Adî, Ali'nin atadığı Medain Valisi Sa'd b. Mes'ûd'a haber göndererek asilerin hareketi konusunda onu uyardı. Bunun üzerine vali tedbir aldı ve Medain kapılarını tutarak süvarilerle [76] şehirden çıktı. Medain'de vekil olarak kardeşinin oğlu Muhtâr b. Ebî Ubeyd'i bırakıp asilerin peşine düştü. Abdullah b. Vehb durumdan haberdar olunca ondan sakınmak için yolunu değiştirerek Bağdat güzergâhı istikametinde seyretmeye başladı. Sa'd b. Mes'ûd da akşama doğru beş yüz süvariyle Kerh mevkiinde onlara yetişti. Abdullah otuz süvariyle onların üzerine gitti ve bir müddet vuruştular. Ancak Sa'd b. Mes'ûd ve süvarileri onlara karşı kendilerini savundular. Sa'd'ın arkadaşları da ona: "Sana bir emir gelmediği hâlde bunlarla neden savaşıyorsun? Bırak gitsinler ve Müminlerin Emîri'ne yazarak bu konuyu sor. Sana onları takip etmeni emrederse onları takip edersin. Yok, eğer başkasına bu görevi verirse sen selamette kalırsın," dediler. Ancak Sa'd onları dinlemedi. Gece olunca Abdullah b. Vehb yola çıktı ve Dicle'yi aşarak Cûhâ'ya geçti ve oradan da Nehrevân'a ulaştı. Burada kendisinden ümitlerini kesen arkadaşlarıyla buluştu. Onlar: "Helak olduysa onun yerine Zeyd b. Husayn veya Hurkus b. Züheyr'i başa getirelim," demişlerdi. Kûfelilerden bazı insanlar da Hâricîle-

32 Kasas, 28/21-22.

re katılmak üzere yola çıktılar. Ancak akrabaları onları dönmeye zorladılar. Bunların içinde Tirmâh b. Hakîm'in amcası Ka'kâ' b. Kays et-Tâî ve Abdullah b. Hâkim b. Abdurrahman el-Bekkâî de vardı. Ali'ye Sâlim b. Rebîa el-Absî'nin de Hâricîlere katılmak istediği haber verildi. Bunun üzerine Ali onu yanına çağırdı ve onu ikna ederek bu azminden vazgeçirdi.

Hâricîler Kûfe'den ayrılınca, Ali'nin arkadaşları ve taraftarları ona gelip biat ederek: "Biz dostlarının dostu, hasımlarının hasmıyız," dediler. Ali biatte Resulullah'ın sünnetine uymayı şart koştu. Rebîa b. Şeddâd el-Has'amî de ona geldi. –Bu zat Ali'nin safında Cemel ve Sıffîn savaşlarına katılmıştı ve Has'am kabilesinin sancağını taşımıştı.– Ali ona: "Allah'ın kitabı ve Resulullah'ın sünneti üzerine biat et," dedi. Rebîa: "Ebû Bekir ve Ömer'in sünneti üzerine," deyince Ali ona: "Be adam, Ebû Bekir ve Ömer, Resulullah'ın sünnetiyle amel etmedilerse hakka ittiba etmiş olamazlar," dedi. Bunun üzerine Ali'ye biat etti. Ancak Ali ona baktı ve dedi ki: "Bunun Hâricîlerle birlikte hareket ettiğini ve atların ayakları altında ezildiğini görür gibiyim!" Nitekim Nehrevân Savaşında Basra Hâricîleriyle birlikte öldürüldü.

Basra Hâricîlerine gelince: Onlar beş yüz kişi olarak toplandılar ve başlarına Mis'ar b. Fedekî et-Temîmî'yi getirdiler. İbn Abbâs onların hareketinden haberdar oldu ve Ebü'l-Esved
[77] ed-Düelî'yi onların üzerine gönderdi. Ebü'l-Esved büyük köprüde onlara yetişti. İki taraf karşı karşıya geldiler ve gece vaktine kadar beklediler. Gece, vuruşmalarına mani oldu. Mis'ar, adamlarıyla gece vakti harekete geçti ve insanlara yönelerek ilerlemeye başladı. Öncü birliğinin başında Eşras b. Avn eş-Şeybânî vardı. Mis'ar yürüyüşünü sürdürdü ve en-Nehr'de Abdullah b. Vehb'e yetişti. Hâricîler huruç edince Ebû Mûsâ Mekke'ye kaçtı. Ali, İbn Abbâs'ı Basra'ya iade ederek Kûfe'de ayağa kalkıp insanlara hitap etti. Şöyle dedi: "Allah'a hamdolsun. Zaman ağır musibetler ve belalar getirdi. Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed O'nun resulüdür. Şüphesiz isyan pişmanlık getirir. Ben sizi bu iki adam ve tahkim meselesi konusunda uyarmış ve emrimi vermiştim. Ancak buna uymadınız

ve dilediğiniz gibi hareket ettiniz. Benimle sizin durumunuz Hevâzinli şairin şu beyitlerinde ifade ettiği durum gibidir:

Eğri bir vaziyetteyken onlara emrimi verdim. Ama onlar hemen anlayacaklarına ertesi sabah akılları başlarına geldi.

Bilesiniz ki seçtiğiniz bu iki hakem, Kur'an'ın hükümlerini arkalarına attılar ve Kur'an'ın öldürdüğünü ihya ettiler. İkisi de Allah'ın hidayeti dışında kendi arzularına uydular. Açık seçik bir delile ve uygulanmış bir sünnete istinat etmeden hükmettiler. Ancak farklı hükümlere vardılar. İkisi de doğruyu bulamadılar. Bu sebeple Allah, Resulü ve salih Müslümanlar onlardan berîdir. Şam'a gitmek üzere hazırlanın ve seferber olun. Pazartesi günü karargâhınızda hazır olun," dedikten sonra minberden indi.

Ali, en-Nehr'de bulunan Hâricîlere şöyle yazdı: Bismillahirrahmânirrahîm. Allah'ın kulu Ali'den Zeyd b. Husayn, Abdullah b. Vehb ve onların maiyetinde olanlara! Hükümlerine rıza gösterdiğimiz bu iki hakem, Allah'ın kitabına muhalefet ederek Allah'ın hidayeti dışında kendi hevalarına ittiba etmişlerdir. Onlar sünnetle amel etmedikleri gibi Kur'an'ın hiçbir hükmünü de icra etmediler. Bu yüzden Allah, Resulü ve müminler onlardan teberri etmişlerdir. Bu mektubum size ulaşınca bize gelin. Zira bizim ve sizin düşmanınız üzerine gideceğiz. Biz daha önce üzerinde bulunduğumuz durumdayız. Ve's-Selam.

Onlar da ona şöyle yazdılar: "Sen Rabbin için öfkelenme- [78]
din, kendin için öfkelendin. Küfre girdiğini ve tövbe etmek istediğini söylersen seninle aramızı düzeltmeye bakacağız. Aksi takdirde seninle savaşacağımızı ilan ederiz. Allah hainleri sevmez." Ali mektuplarını okuyunca onlardan ümidini kesti, onları bırakıp Şamlılarla karşılaşmak ve onlarla savaşmak üzere Şam üzerine gitmeyi düşündü.

Ebû Mihnef, Muallâ b. Küleyb el-Hemdânî ve Cebr b. Nevf Ebü'l-Veddâk el-Hemdânî'den naklen şöyle anlattı: Ali, Hâricîlerden ümidini kesince Nuhayle'deyken ayağa kalktı ve insanlara şöyle hitap etti: Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Kim Allah için cihadı terk ederek O'nun emirle-

ri konusunda müdahenede bulunursa, (bunun karşılığında) Allah ona bir nimetle ihsanda bulunmazsa o helak olmanın kenarındadır. Öyleyse Allah'tan sakının ve Allah'a düşmanlık eden ve O'nun nurunu söndürmek isteyenlerle savaşın. Dalalet içinde olan, Kur'an okumayıp kurradan olmayan, dine vâkıf olmayan, te'vilde ilim sahibi olmayan ve İslam'ın geçmişinde hizmeti bulunmayan günahkârlara, hakkı çiğneyen zalimlere karşı savaşın. Vallahi size hükmederlerse Kisrâ ve Herakliyus gibi muamelede bulunacaklar. Mağriblilerden olan düşmanlarınızın üzerine gitmek için hazırlanın. Basra'daki kardeşlerinize de haber göndererek size katılmalarını istedik. Onlar gelip de size katılınca inşallah harekete geçeceğiz. Kuvvet ve kudret ancak Allah'tandır."

Ali, Abdullah b. Abbâs'a mektup yazarak onu Benî Sa'd b. Bekir'den Utbe b. el-Ahnes b. Kays ile gönderdi. Mektupta şöyle yazdı: "Biz Nuhayle'deki karargâhımıza geçtik. Mağriblilerden olan düşmanlarımızın üzerine gitmeye karar verdik. Elçim sana gelince insanlarla yola çık, emrim sana gelinceye kadar da bekle. Selamla."

Mektup eline geçince onu insanlara okudu ve insanların Ahnef b. Kays ile birlikte yola çıkmalarını emretti. Bunun üzerine onlardan bin beş yüz kişi onunla yola çıktı. İbn Abbâs bu sayıyı az buldu, kalkıp insanlara hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Ey Basralılar! Müminlerin Emîri'nin emri bana gelince ona gitmek üzere Ahnef b. Kays komutasında seferber olmanızı emrettim. Ancak sadece
[79] bin beş yüz kişi çıkmış bulunuyor. Oysa oğullarınız ve köleleriniz hariç altmış bin kişisiniz.[33] Câriye b. Kudâme es-Sa'dî komutasında seferber olun ve kendinizi suçlu duruma düşürmeyin. Kim yazılmaktan geri kalır ve imamına isyan ederse onu cezalandıracağım. Sizi seferber etmesi için Ebü'l-Esved'i görevlendirmiş bulunuyorum. Kim suçlu duruma düşerse yalnızca kendini sorumlu bilsin."

33 Bunda anlaşılıyor ki bir nevi nüfus sayımı yapılmıştır. Yalnızca savaşçılar altmış bin kişiyse aileler ve çocuklar da nazarıitibara alınırsa o gün Basra'nın nüfusu yüz binleri bulmuştur (çev.).

Bunun üzerine Câriye, Basra'dan çıktı ve kamp kurdu. Ebü'l-Esved de çıktı ve insanları seferber etti. Câriye'nin komutası altında bin yedi yüz kişi toplanmıştı. Câriye harekete geçti ve Nuhayle'de Ali'yle buluştu. Ali, Nuhayle'de bekleyişini sürdürdü ve Basra'dan gelen iki birlik kendisine yetişmeden yola çıkmadı. Basra'dan gelen iki birlik üç bin iki yüz kişiden oluşuyordu. Ali, Kûfelilerin reislerini, Esbâ''ın reislerini, kabile reislerini ve ileri gelenleri yanında toplayarak onlara hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Ey Kûfeliler! Siz kardeşlerim ve yardımcılarımsınız, hak yolunda yardımcılarım ve kanınızı akıtmayı helal kabul eden düşmanlarıma karşı cihatta arkadaşlarımsınız. Arkasını döneni vururum. Bana gelenin tam olarak itaat etmesini isterim. Basralılara haber göndererek size katılmalarını istedim. Ancak onlardan yalnızca üç bin iki yüz kişi geldi. Bana hileden uzak bir tavır içinde, açık ve seçik bir sadakatle yardımcı olun. Siz.... Sıffîn'e çıkış yerimiz...[34] Hepiniz seferber olun. Sizden ricam her kabilenin reisi, aşiretindeki savaşçıları, onların savaşmayı idrak edecek yaşa ulaşmış oğullarını ve kölelerini yazıp bana bildirsinler."

Bunun üzerine Saîd b. Kays el-Hemdânî kalktı ve dedi ki: "Dinledik ve itaat ettik. Sevgi ve samimiyetimle istediğin ve talep ettiğin hususları yerine getirenlerin ilkiyim." Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî de kalktı ve benzer şeyler söyledi. Adî b. Hâtim, Ziyâd b. Hasafe, Hucr b. Adî ve kabilelerin eşrafı da aynı şeyi söylediler.

Ardından reisler kendilerine tâbi olanları yazdılar ve Ali'ye teslim ettiler. Oğulları ve kölelerine de emir vererek kendileriyle birlikte sefere çıkmalarını ve geri kalmamalarını istediler. Neticede kırk bin savaşçı, oğullarından savaşma çağına gelmiş on yedi bin ve kölelerden sekiz bin kişiyi ona bildirdiler. Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Savaşçılarımızı, oğullarımızdan rüşt çağını idrak etmiş ve savaşma gücü ve celadeti olanları sana bildirdik. Bunlara bizimle birlikte çıkmalarını emrettik. Oğullarımızda zayıf olup da mezralarımızda işlerimizi icra edenler- [80]

34 Orijinal nüshada boşluk var. İbnü'l-Esîr ve Nüveyrî de bu kelimeleri zikretmemiştir.

se kalacaklar." Kûfelilerden elli yedi bin, kölelerinden de sekiz bin olmak üzere toplamda altmış beş bin kişiydiler. Basra'dan ise üç bin iki yüz kişi katılmıştı. Ali'nin askerleri toplamda altmış sekiz bin iki yüz kişiden oluşuyordu.

Ebû Mihnef, Ebü's-Salt et-Teymî'den naklen şöyle anlattı: Ali, Medain Valisi Sa'd b. Mes'ûd es-Sekafî'ye şöyle yazdı: Ziyâd b. Hasafe'yi sana gönderdim. Kûfe savaşçılarından yanında olanları onunla gönder, bunu da inşallah acilen gerçekleştir. Kuvvet ancak Allah'tandır.

Ravi dedi: Ali insanların: "O bizi Harûriye üzerine gönderse de onlardan başlasak. Onların işini bitirdikten sonra da oradan bizi ahdini bozanlar üzerine götürse," diye söylediklerini haber aldı. Bunun üzerine Ali kalktı ve insanlara hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Müminlerin Emîri bizi bize karşı isyan eden Hâricîler üzerine götürse de onlardan başlasak, sonra da onların işini bitirince ahdini ihlal edenlere yönlendirse," diye söylediklerinizi haber aldım. Zira şu an bu Hâricîlerden başkaları, bizim için onlardan daha mühimdir. Bunların bahsini getirmekten vazgeçin, sizinle savaşan ve zorba krallar olmak ve Allah'ın kullarını köle edinmek isteyenlerin üzerine gidin.

Bunun üzerine insanlar her taraftan: "Ey Müminlerin Emîri! Nereye istersen bizi götür," diye seslendiler. Akabinde Sayfî b. Fesîl eş-Şeybânî kalktı ve ona şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Senin hem taraftarınız hem de yardımcınız biziz. Düşmanlarının düşmanı ve dostlarının dostuyuz. Sana itaat edenin tarafındayız. Kim olurlarsa olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, bizi düşmanlarının üzerine götür. Sen inşallah asker azlığı ve tâbilerinin niyetlerinin zafiyeti sebebiyle mağlup olmayacaksın." Benî Sa'd'dan Muhriz b. Şihâb et-Temîmî de kalktı ve şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Senin şian, sana yardım etmek hususunda tek yürek gibi azimli ve ka-
[81] rarlı, düşmanına karşı cihatta ciddidir. Müjdeler olsun! Sen muzaffersin. Hangi grup üzerine götürmek istersen götür. Biz senin şianız ve sana itaat etmek ve düşmanına karşı cihat et-

mekle sevabın hayırlısını diliyoruz. Seni terk etmek, senden geri kalmak büyük bir vebaldir."

Ya'kūb bana İsmâil, Eyyûb ve Humeyd b. Hilâl'den naklen Hâricîyken sonradan onlardan ayrılan Abdülkays'tan bir adamın şöyle dediğini anlattı: Hâricîler bir köye girdiler. Bunun üzerine (orada bulunan bir kişiye); "Resulullah'ın (sav.) sahabesi Habbâb'ın oğlu Abdullah mısın?" dediler. Abdullah: "Evet," dedi. Ona: "Babanın Resulullah'tan (sav.) naklen, onun bir fitneyi haber verdiğini, bu fitnede oturanın ayakta olandan, ayakta olanın yürüyenden, yürüyenin koşandan hayırlı olduğunu ve 'Ey Abdullah! O fitneye yetişirseniz sen öldürülen ol!' diye söylediğini duydun mu?" dediler. –Ravi Eyyûb: İyi bilmiyorum, ancak "Ey Abdullah! Katil olma!" diye söylediğini sanıyorum.– Abdullah: "Evet," dedi. Ravi dedi: Bunun üzerine onu nehrin kenarına götürdüler ve boynunu vurdular. Kanı bir ayakkabı kayışı gibi nehre aktı. Onun çocuğunun annesinin karnını –hamile olmasına rağmen– yardılar.

Ebû Mihnef, Atâ b. el-Aclân ve Humeyd b. Hilâl'den naklen şöyle anlattı: Basra'daki Hâricîler yola çıktılar ve en-Nehr'deki Hâricîlere yaklaştılar. Onlardan bir grup yola çıkmışlardı. Derken bir adamla merkep üzerinde seyreden bir kadına gözleri ilişti. Grup karşıya geçti. Adama seslendiler ve onu tehdit ederek korkuttular. Ona: "Kimsin?" dediler. Adam: "Ben Resulullah'ın (sav.) ashabından Habbâb'ın oğlu Abdullah'ım," dedi ve yere düşen hırkasını almak için eğildi. Ona: "Seni ürküttük mü?" dediler. O: "Evet," dedi. Ona: "Korkmaya gerek yok. Babanın, Resulullah'tan (sav) naklettiği bir hadis anlatabilir misin? Belki bize yararı olur," dediler. Adam: "Babam bana Resulullah'tan (sav) şöyle anlattı: 'Bir fitne zuhur edecek. O fitnede kişinin kalbi, bedeni ölmüş gibi ölecektir. Mümin olarak akşamlar ve kâfir olarak sabahlar veya kâfir olarak akşamlar ve mümin olarak sabahlar," dedi. Onlar: "Biz bu hadis için sana sorduk. Ebû Bekir ve Ömer hakkında ne dersin?" dediler. Abdullah onları hayırla |82|yâd etti. Onlar: "Osman hakkında ne [82]
dersin? Hilafetinin başlangıcı ve son dönemi nasıldı?" dediler. Adam: "O, başlangıçta da son döneminde de doğru yoldaydı,"

dedi. Ona: "Tahkimden önce ve tahkimden sonra Ali hakkında ne dersin?" diye sordular. Abdullah: "O Allah'ı sizden daha iyi bilir, O'nun dinini daha iyi sakınır ve daha basiretlidir," dedi. Onlar: "Sen heva ve hevesine uyuyorsun, insanları fiilleriyle değil isimleriyle değerlendiriyorsun. Vallahi seni çok kötü öldüreceğiz," dediler ve kollarını arkadan bağladılar. Sonra onu ve dokuzuncu ayında hamile olan karısını götürdüler. Yolda hurma yüklü bir ağacın altında durdular. Ağaçtan bir hurma düştü. Onlardan biri hurmayı alıp ağzına attı. Onlardan biri ona: "Hak etmeden ve ücret ödemeden mi?" dedi. Bunun üzerine adam ağzındaki hurmayı attı, kılıcını alarak ayağa kalktı ve sağ istikametinde yürümeye başladı. Derken yanından zimmîlere ait bir domuz geçti. Adam domuza kılıcıyla vurdu. Ona: "Bu yeryüzünde fesat çıkarmaktır," dediler. Bunun üzerine domuzun sahibine giderek onu razı etti. Bunları gören İbn Habbâb dedi ki: "Bu yaptıklarınızda samimiyseniz bana zarar vermeyeceğinizi umuyorum. Ben bir Müslümanım ve bir suç işlemedim. Kaldı ki bana: 'Korkma!' dediniz ve böylece bana aman vermiş oldunuz," dedi. Ancak onu götürdüler ve yere yatırarak boğazladılar. Kanı nehrin suyuna karıştı. Ondan sonra kadına yöneldiler. Kadın onlara: "Ben bir kadıncağızım. Allah'tan sakınmaz mısınız?" dedi. Ancak karnını deşerek onu öldürdüler. Sonra üç Taylı kadını öldürdüler. Ayrıca Ümmü Sinân es-Saydâviyye'yi de öldürdüler. Durum Ali ve maiyetinde bulunan Müslümanlara iletilerek Hâricîlerin Abdullah b. Habbâb'ı öldürmeleri ve insanların yollarını kesmeleri bilgisi verildi. Bunun üzerine Ali, onlar hakkında duyduklarını araştırması ve durumu kendisine olduğu gibi hiçbir şeyi gizlemeden yazması için Hâris b. Mürre el-Abdî'yi onlara gönderdi. Hâris yola çıktı ve onları sorgulamak için en-Nehr'e kadar gitti. Ancak (önüne) çıktılar ve onu öldürdüler. Haber Ali'ye ve insanlara intikal etti. İnsanlar ayağa kalktılar ve dediler ki: "Ey Müminlerin Emîri! Bunları arkamızda bırakıp ailelerimizi ve mallarımızı bunların insafına nasıl bırakacaksın! Bizi bunların üzerine götür. Bunlarla hesabımızı bitirdikten sonra düşmanlarımız olan Şamlılar üzerine gidelim." Eş'as b. Kays el-Kindî de huzuruna çıktı ve onunla benzer sözlerle

hitap etti. Oysa insanlar, Eş'as'ın onlarla aynı fikirde olduğunu sanıyorlardı. Zira Sıffîn'de: "Bunlar bizi Allah'ın kitabına davet etmekle insaflı davrandılar," diyordu. Bu kez Ali'ye onların üzerine gitmeyi tavsiye edince insanlar Eş'as'ın onlarla aynı fikirde olmadığını anladılar. Ali yapılan tavsiyeler doğrultusunda karar verdi ve sefere çıkma çağrısında bulundu. Akabinde yola çıktı ve köprüyü geçerek orada iki rekât namaz kıldı. Ardından Deyr Abdurrahman'da, ondan sonra da Deyr [83] Ebû Mûsâ'da konakladı. Ondan sonra da Şâhî köyüne, ardından Debâhâ güzergâhında ve ardından Fırat kıyısını takip etti. Bu seferinde bir müneccime rast geldi. Müneccim ona, günün bir saatini söyledi ve bu saat dışındaki bir vakitte seyretmesi hâlinde maiyetindekilerle zarara uğrayacaksınız, dedi. Ancak Ali ona muhalefet etti ve sakındırdığı vakitte seyretti. Ali, en-Nehr vakası akabinde Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Müneccimin bize önerdiği saatte hareket etseydik hakikati bilmeyen cahiller, müneccimin önerdiği saatte seyretti ve öylece zafer kazandı," diyeceklerdi.

Ebû Mihnef dedi: Yûsuf b. Yezîd bana Abdullah b. Avf'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Ali, Enbâr'dan hareketle en-Nehr ehlinin üzerine yürümek isteyince Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi öncü olarak Medain'e göndererek orada konaklamasını ve emirlerini beklemesini istedi. Ardından Ali oraya intikal etti. Arkasından Kays ve Sa'd b. Mes'ûd es-Sekafî en-Nehr'de ona katıldılar. Ali onlara: "Bize kardeşlerimizin katillerini teslim edin. Onlara kısası uygulayalım ve sizi bırakarak Şamlılarla karşılaşalım. Belki bu süre zarfında Allah kalbinizi değiştirir ve sizi daha hayırlı bir duruma döndürür," diye haber gönderdi. Hâricîler ona: "Hepimiz onların katilleriyiz, onların ve sizin kanınızı akıtmayı helal telakki ederiz," dediler.

Ebû Mihnef dedi: Hâris b. Hasîre bana Abdurrahman b. Ubeyd Ebi'l-Künûd'dan naklen şöyle anlattı: Kays b. Sa'd b. Ubâde onlara şöyle dedi: "Talep ettiğimiz kişileri bize teslim edin ve bozduğunuz antlaşmaya dönün. Bizim ve sizin düşmanlarımızla tekrar savaşmaya dönün. Sizler büyük bir günah işlediniz. Bizi müşrik olmakla itham ettiniz. Şirkse büyük

bir zulümdür. Müslümanların kanını akıtıyorsunuz ve onları müşrikler olarak görüyorsunuz." Abdullah b. Şecere es-Sülemî şöyle dedi: "Hak yolumuzu aydınlattı. Ya Ömer gibisini getirir ya da artık size uymayız." Kays b. Sa'd: "Biz onu insanımız olarak görüyoruz. Siz de onu öyle mi görüyorsunuz? Allah hakkı için sizden rica ediyorum. Nefislerinizin azgınlığını öldürün. Ben fitneye yenik düştüğünüzü görüyorum," dedi.

[84] Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî de onlara seslendi ve şöyle dedi: "Biz ve siz önceki hâlimiz gibi olmalıyız. Aramızda ayrılık olmamalıdır. Bizimle neden savaşıyorsunuz?" Onlar: "Bugün size biat etsek yarın hakem olayını kabul edeceksiniz. Allah hakkı için sizden rica ediyorum. Gelecekte vuku bulacak olaylar endişesiyle bu yılın fitnesini acilen başlatın," dediler.

Ebû Mihnef dedi: Mâlik b. A'yen bana Zeyd b. Vehb'den naklen şöyle anlattı: Ali, en-Nehr'e geldi ve ahalisine şöyle dedi: "Ey münakaşa ve husumette inadın ortaya çıkardığı çete! Heva ve heves sizi haktan uzaklaştırdı. Hafiflik sizi esir aldı. Musibet ve zihin bulanıklığına kapıldınız. Ben sizi uyarıyorum. Ümmet yarın sizi bu nehrin etrafında ve bu düz arazide yere serilmiş hâlde görebilir. Hem de Rabbinizden açık seçik bir delile sahip değilsiniz. Bilmez misiniz ki ben sizi tahkimden sakındırdım, kavmin tahkimi teklif etmelerinin size karşı bir hile ve tuzak olduğu uyarısında bulundum. Onların gayesinin din ve Kur'an olmadığını söyledim. Onları sizden iyi bilirim. Onları çocukluklarında da yetişkinliklerinde de iyi tanıdım. Onlar hile ve ihanet insanlarıdır. Benim görüşümden ayrılırsanız azim ve kararlılıktan uzaklaşırsınız, diye uyardım. Ancak bana muhalefet ettiniz ve tahkimi kabul etmek zorunda kaldım. Tahkimi kabul edince bunu şartlı kabul ettim ve bunu taahhüt altına aldım. Kur'an'ın ihya ettiğini ihya etmeyi ve Kur'an'ın öldürdüğünü öldürmeyi iki hakeme şart koştum. Ancak ihtilafa düştüler ve kitap ve sünnete muhalefet ettiler. Biz de onların kararlarını reddettik. Şimdi daha önce durduğumuz yerdeyiz. Size ne oldu? Siz nereden bu noktaya geldiniz?" Onlar: "Biz tahkime razı olmakla günah işledik ve bunun neticesinde küfre girdik. Ancak tövbe ettik. Sen de bizim gibi

tövbe etsen, biz seninleyiz ve sendeniz. Bundan imtina edersen bizden ayrı dur! Biz seninle karşılıklı bir husumet içinde olacağımızı ilan ederiz. Allah hainleri sevmez," dediler. Ali: "Taş yağmuruna tutulasınız! Sizden tek bir kişi kalmaz olsun! Resulullah'a (sav.) iman ettikten, onunla hicret edip onunla birlikte cihat ettikten sonra küfre girdiğimi kabul edeceğim, öyle mi? Bunu kabul etsem dalalete düşer ve hidayete erenlerden olmam," dedi ve yanlarından ayrıldı.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Seleme ez-Zührî –annesi Enes b. Mâlik'in kızıdır– bana şöyle anlattı: Ali, Nehrlilere şöyle dedi: "Ey insanlar! Nefsiniz sizi bu tahkim olayından teberri etmeye sevk etti. Oysa ben karşı olmama rağmen bu teklifi siz [85] kabul etmiştiniz. Size karşı tarafın bu teklifi bir hile ve tuzak olarak ortaya attıklarını haber vermiştim. Ancak asiler gibi bana karşı geldiniz, uğursuz asiler gibi benden uzaklaştınız. Bunun üzerine görüşümü bırakıp görüşünüzü kabul ettim. Vallahi sizler kafası çalışmayan ahmak insanlarsınız. Yazıklar olsun size! Bir harama tevessül etmedim. Sizi işlerinizden alıkoymadım. Bu işlerde hiçbir şeyi sizden saklamadım. Sizi göremediğiniz bir yere adım attırmadım. Size hileyle yaklaşmadım. Müslümanların durumu hakkında tutumumuz açıktır. Buna rağmen sizler iki adam seçmeye karar verdiniz. Biz de onlara Kur'an'a göre karar vermelerini, onun dışına çıkmamalarını şart koştuk. Ancak yollarını kaybettiler ve göz göre göre hakkı terk ettiler. Onların heva ve hevesi onları zulme sevk etti. Oysa peşinen ve kötü kararlarını ve zalim hükümlerini vermezden önce adaletle hükmetmeyi, hakka sadık kalmayı şart koşmuş ve taahhütlerini almıştık. Onlar hak yolunu şaşırıp bilinmez hükümlerini verince, kendimize olan güvenimizi elimizde tuttuk. O hâlde insanlar iki hakem seçtiler diye bize savaş açmayı nasıl meşru görüyor ve cemaatten ayrılıyorsunuz, kılıçlarınızı omzunuza alıp insanların yolunu kesip onların boynunu vuruyor ve kanlarını akıtıyorsunuz. Bu apaçık bir hüsrandır. Vallahi bu gerekçeyle Allah'ın haram kıldığı cana kıymak şöyle dursun bir tavuk bile öldürürseniz Allah nezdinde büyük vebaldir!"

Ancak Hâricîler birbirlerine seslenerek: "Onlarla konuşmayın, muhatap olmayın. Rabbinize kavuşmaya hazırlanın. Cennete gidiş, cennete gidiş!" diye bağrışıyorlardı. Bunun üzerine Ali çıktı ve insanları seferber etti. Sağ kanadın başına Hicr b. Adî'yi, sol kanadın başına da Şebes b. Rib'î'yi –ya da Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî'yi– getirdi. Süvarilerin başına Ebû Eyyûb el-Ensârî'yi, piyadelere Ebû Katâde el-Ensârî'yi, Medinelilerin başına –sekiz ya da dokuz kişiydiler– Kays b. Sa'd b. Ubâde'yi getirdi.

Ravi dedi: Hâricîler de seferber oldular. Sağ kanada Zeyd b. Husayn et-Tâî'yi, sol kanada Şüreyh b. Evfâ el-Absî'yi, süvarilerin başına Hamza b. Sinân el-Esedî'yi ve piyadelerin başına Hurkus b. Züheyr es-Sa'dî'yi getirdiler.

[86] Ravi dedi: Ali, Esved b. Yezîd el-Murâdî'yi iki bin süvariyle onların üzerine gönderdi. Esved üç yüz süvarinin başında bulunan Hamza b. Sinân ile karşı karşıya geldi. Ali, Ebû Eyyûb'a aman sancağını verdi. Ebû Eyyûb onlara: "Kim öldürmemiş ve bu sancağın altına gelirse onun için aman vardır. Kim Kûfe'ye veya Medain'e dönerse onun için aman vardır. Kardeşlerimizi öldürenleri bertaraf ettikten sonra sizi öldürmek istemiyoruz," dedi. Bunun üzerine Ferve b. Nevfel el-Eşcaî: "Vallahi Ali'ye karşı neden savaştığımızı bilemiyorum. Ben ayrılacağım ve Ali'ye uymak ya da onunla savaşmak konusunda ne yapacağımı basiret üzere kararlaştırıncaya kadar savaşmayacağım," dedi ve beş yüz süvariyle Hâricîlerden ayrıldı ve Bendenîceyn ve Deskere'de konakladı. Başka bir grup da dağınık bir vaziyette Hâricîlerden ayrılarak Kûfe'ye geçti. Onlardan yüz civarında savaşçı da Ali tarafına geçti. Hâricîler toplam dört bin kişiydiler. Bunlardan ancak iki bin sekiz yüz kişi Abdullah b. Vehb'in yanında kaldılar. Bunlar Ali'nin ordusuna karşı saldırıya geçtiler. Ali süvarileri ön tarafa konuşlandırmıştı. Piyadeleri süvarilerin arkasına, okçuları da birinci safın önüne yerleştirmişti. Ali askerlerine: "Onlar saldırmadıkça siz saldırmayın. Onlar saldırırlarsa –hepsi yayadır– size ulaşıncaya kadar yorgun düşecekler ve sizler onları püskürteceksiniz," dedi. Hâricîler saldırıya geçip de hasımlarına yaklaşınca İsbahan Valisi Yezîd b. Kays'a:

"Ey Yezîd b. Kays! Hüküm yalnız Allah'ındır, İsbahan istemese de!" diye seslendiler. Bunun üzerine Abbâs b. Şerîk el-Absî ve Kabîsa b. Dubey'a el-Absî onlara: "Ey Allah'ın düşmanları! İçinizde Şüreyh b. Evfâ gibi nefsine karşı haddi aşan bir kişi vardır. Sizler de onun benzerlerisiniz," dediler. Onlar: "Bir adam ki fitneye maruz kalmış ve bizler de tövbe edenleriz. Bu konuda aleyhimize bir deliliniz olamaz. Haydin cennete, haydin cennete!" diyerek saldırıya geçtiler. Önde süvariler konuşlanmıştı. Saldırının şiddeti karşısında süvariler duramadılar, yarısı sağ kanada öbür yarısı da sol kanada doğru çekildiler. Bunun üzerine saldırılarını sürdüren Hâricîler, piyadelere saldırdılar. Ancak okçular onları ok yağmuruna tuttu. Tam bu sırada süvariler sağdan ve soldan saldırıya geçerek onları kuşattılar. Piyadeler de kılıç ve mızraklarla onları karşıladılar. Çok geçmeden onları bertaraf ettiler.

Hâricîlerin süvarilerinin başında olan Hamza b. Sinân yok olacaklarını görünce atlılarına seslenerek atların sırtından inmelerini söyledi. Onlar inmeye fırsat bulamadan Esved b. Kays el-Murâdî saldırıya geçti. Ali tarafından taarruza geçen süvariler karşısında âdeta bir anda yıkılıp bertaraf oldular.

Ebû Mihnef dedi: Abdülmelik b. Müslim b. Selâme b. Sümâ- [87]
me el-Hanefî bana Hakîm b. Sa'd'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Basralı Hâricîlerle karşılaşır karşılaşmaz onları bekletmedik. Âdeta onlara ölün dendi ve güçlerini gösteremeden, zararları büyümeden ölüverdiler.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb bana şöyle anlattı: Ebû Eyyûb, Ali'ye dedi ki: "Ey Müminlerin Emîri! Zeyd b. Husayn'ı öldürdüm." Ali: "Sen ona ne dedin, o sana ne dedi?" diye sordu. Ebû Eyyûb: "Mızrağı göğsüne sapladım, sırtından çıktı," dedi. Bunun üzerine ona: "Ey Allah'ın düşmanı! Cehenneme gideceksin, müjdeler olsun!" dedim. Zeyd: "Hangimizin cehennemi daha çok hak ettiğini göreceksin," dedi. Ali durdu ve sesini çıkarmadı.

Ebû Mihnef, Ebû Cenâb'dan naklen şöyle dedi: Ali ona: "O cehennemi daha çok hak etmiştir," dedi. Ravi dedi: Âiz b.

Hamle et-Temîmî geldi ve: "Ey Müminlerin Emîri! Kilâb'ı öldürdüm," dedi. Ali: "İyi ettin! Sen hak ehlisin, bâtıl ehli birini öldürdün," dedi. Sonra Hânî b. Hattâb el-Erhabî ve Ziyâd b. Hasafe geldiler ve her biri Abdullah b. Vehb er-Râsibî'yi kendisinin öldürdüğünü iddia ettiler. Ali: "Nasıl öldürdünüz?" diye sordu. Onlar: "Ey Müminlerin Emîri! Onu görünce tanıdık ve hızlı davranarak mızraklarımızla ona vurduk." Ali: "İhtilaf etmeyin. İkiniz onu öldürdünüz," dedi. Ardından Ceyş b. Rebîa Ebü'l-Mu'temir el-Kinânî komutasındaki askerlerle Hurkus b. Züheyr'e saldırdı ve onu bertaraf etti. Abdullah b. Zahr el-Havlânî de Abdullah b. Şecere es-Sülemî'ye saldırdı ve onu öldürdü. Şüreyh b. Evfâ da bir duvarın dibine sığındı ve uzun süre duvardaki bir gedikten savaşmaya devam etti. Bu süre içinde Hemdân'dan üç kişi öldürmüş ve şu beyitleri dillendirmişti:

Ailesinde nimet ve bolluk içinde yaşayan Absî cariye bilmiştir:
Ben bu akşam gediğimi koruyacağım!

Bunun üzerine Kays b. Muâviye ed-Dühnî ona saldırdı ve ayağını kesti. Ancak savaşmaya devam etti ve şöyle dedi:

Lider akil olarak muhitini korumaya devam eder.

Sonra Kays b. Muâviye ona karşı bir hamle yaptı ve onu öldürdü. Bunun üzerine insanlar şöyle dediler:

Hemdân bir adamla gün boyu vuruştu. Sabahtan akşama kadar süren vuruşmada,
[88] *Allah, adama karşı Hemdân'a zafer ihsan etti.*

Şüreyh de şöyle dedi:

Onlara vurdukça vuracağım. Ebû Hasan'ı görsem onu vuracak ve hareketsiz bırakacağım.

Başka bir beyitteyse şöyle dedi:

Onları vurdukça vuracağım. Ali'yle karşılaşsam ona parlak Meşrefi bir kılıç giydireceğim.

Ebû Mihnef dedi: Abdülmelik b. Ebî Hurre bana şöyle anlattı: Ali, Zü's-Südeyye'yi aramaya çıktı. Maiyetinde Süleyman b. Sümâme el-Hanefî Ebû Cebre ve Reyyân b. Sabre b. Hevze vardı. Reyyân, Zü's-Südeyye'yi nehrin kenarında, kırk veya elli

kadar maktulün arasında buldu. Cesedi çıkarılınca omzunda kadın memesi gibi bir et parçası olduğu görüldü. Bu et fazlalığının tıpkı meme ucu gibi bir ucu ve üzerinde siyah kıllar vardı. Bu et parçası çekilince diğer kola kadar uzanıyordu. Bırakılınca da tekrar kısalıp yerine dönüyordu. Adamın cesedi çıkarılınca Ali: "Allahu ekber! Vallahi yalan söylemedim ve yalanlanmadım. Vallahi çalışmayı bırakmasaydınız Allah'ın resulünün diliyle bunlara karşı hakkı amaçlayarak ve haklılığımızdan emin olarak savaşanlar için vadettiği mükâfatı anlatabilirdim," dedi. Ardından Ali geçerken yere yıkılmış Hâricîlerin cesedini gördü ve şöyle dedi: "Yazık oldu size! Sizi kandıran sizi hüsrana uğrattı." Yanındakiler: "Ey Müminlerin Emîri! Onları kim kandırdı?" dediler. Ali: "Şeytan ve kötülüğü telkin eden nefs-i emmare; nefis onları hülyalarla kandırdı, günahları onlara güzel gösterdi, onlara galip geleceklerini telkin etti," dedi. Ravi şöyle dedi: İçlerinde henüz ölmemiş olanları tespit ettik. Dört yüz kadar kişiydiler. Ali onların bağlı bulundukları aşiretlere teslim edilmelerini emretti ve onlara: "Onları yanınıza alın ve onları tedavi edin. İyileştikten sonra da onları Kûfe'ye ulaştırın, karargâhlarında bulunan şeyleri alın," dedi.

Ravi dedi: Ardından Ali, silah ve binek gibi savaşta kullandıkları araç ve gereçleri Müslümanlar arasında taksim etti. Eşya, köleler ve cariyelerse kendisine takdim edildiğinde, onları sahiplerine iade etti. Adî b. Hâtim oğlunu aradı ve cesedini bularak onu defnettikten sonra şöyle dedi: "Sana muhtaç olduğum bir sırada, musibetinle beni imtihan eden Rabbime hamdolsun!" Ali'nin bazı askerleri de öldürülen Hâricî yakınlarının cenazelerini aynı şekilde defnettiler. Bu durum Müminlerin [89]
Emîri'ne ulaşınca: "Artık yola çıkın. Onları hem öldürüyor hem de defnediyorsunuz!" dedi. Bunun üzerine yola çıktılar.

Ebû Mihnef, Mücâhid'den naklen Muhill b. Halîfe'den şöyle anlattı: Onların kabilelerinden Benî Sedûs kolundan Ayzâr b. el-Ahnes adında bir adam Hâricîler gibi düşünüyordu. Onları karşılamaya çıktı, Medain'in civarında Adî b. Hâtim'le karşılaştı. Adî'nin maiyetinde Esved b. Kays el-Murâdî ile Esved b. Yezîd el-Murâdî vardı. Ayzâr onlarla karşılaşınca ona: "Gani-

metle ve afiyette mi yoksa zalim ve günahkâr olarak mı döndün?" diye sordu. Adî: "Hayır, afiyette ve ganimetle döndüm," dedi. Esved b. Kays ve Esved b. Yezîd ona: "Bu sözleri kötü niyetle söyledin, ey Ayzâr! Seni Hâricîlerin görüşünde olan bir kişi olarak biliriz. Bizden ayrılma. Seni Müminlerin Emîri'ne götürecek ve durumunu ona anlatacağız," dediler. Çok geçmeden Ali geldi. İkili, adamın durumunu ona anlattılar. Ali: "Onun kanını akıtmak bize helal değildir. Onu ancak hapsedebiliriz," dedi. Adî b. Hâtim: "Ey Müminlerin Emîri! Onu bana bağışla. Ondan sana bir zarar gelmeyeceğini taahhüt ederim," dedi. Bunun üzerine Ali onu Adî için bağışladı.

Ebû Mihnef dedi: İmrân b. Hudeyr bana Ebû Miclez ve Abdurrahman b. Cündeb b. Abdullah'tan naklen şöyle anlattı: Bu karşılaşmada Ali'nin adamlarından yalnızca yedi kişi öldürüldü.

Ebû Mihnef, Nümeyr b. Va'le el-Yenâî'den naklen Ebü'd-Derdâ'nın şöyle dediğini anlattı: Ali, Nehrevânlıların işini bitirdikten sonra Allah'a hamdüsenada bulundu ve şöyle dedi: "Allah size ihsanda bulundu ve zaferle aziz kıldı. Artık beklemeden düşmanınız üzerine gidin." Onlar: "Ey Müminlerin Emîri! Oklarımız bitti, kılıçlarımız köreldi ve mızraklarımızın uçları bozuldu ve birçoğu kırıldı. Şehrimize dönelim ki en güzel şekilde hazırlanalım. Belki de Müminlerin Emîri öldürülen arkadaşlarımızın silah ve teçhizatlarıyla bizi takviye eder," dediler. Bu sözleri söylemeyi üzerine alan Eş'as b. Kays'tı. Bunun üzerine Nuhayle'ye geçti ve burada konakladı. İnsanlara kamptan ayrılmamayı ve kendilerini cihada hazırlayarak düşman üzerine gitmek için aileleriyle çocuklarına biraz gitmelerini emretti.
[90] İleri gelenlerden bir grup hariç insanlar birkaç gün burada ikamet ettikten sonra gizlice evlerine gittiler. Kamp âdeta boşalmıştı. Ali bu vaziyeti görünce Kûfe'ye girdi ve Şam üzerine gitme fikrinden vazgeçti.

Ebû Mihnef bir raviden naklen Zeyd b. Vehb'in şöyle dediğini anlattı: Nehrevân Savaşından sonra Ali'nin ilk sözü şöyle oldu:

Ey insanlar! Düşmana karşı gitmeye hazırlanın. Zira ona karşı cihat insanı Allah'a yaklaştırıp ulaştıran bir vesiledir. Onlar hak karşısında şaşkınlar. Kitaba karşı katıdırlar. Dinde yıkık döküktürler. Azgınlıkta şaşkındırlar. Dalalet dalgalarında çırpınırlar. "Onlar için gücünüz yettiğince kuvvet ve cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın."[35] Allah'a tevekkül edin. Vekil olarak Allah yeter. Yardımcı olarak Allah yeter!

Ravi dedi: Ancak ne seferber oldular ne de hazırlandılar. Ali bu işi yapacaklarından ümidini kesince onların büyüklerini ve ileri gelenlerini çağırdı. Onların görüşlerini sordu ve onları beklemede bırakan sebepleri sordu. Kimisi rahatsız olduğunu, kimisi de isteksiz olduğunu söylerken bu işte aktif olanlar sayıca azdı. Bunun üzerine ayağa kalktı ve şöyle konuştu:

Ey Allah'ın kulları! Size ne oluyor ki seferber olun diye emrettiğimde yere çakılıp kalıyorsunuz! Yoksa dünya hayatını ahirete, zillet ve zafiyeti izzete mi tercih ettiniz? Sizi ne zaman cihada davet etsem sanki ölüm sarhoşluğundaymışsınız gibi gözleriniz dönüp duruyor ve aklınız başınızdan gidiyor. Siz akıl etmiyorsunuz. Sanki gözleriniz kördür ve göremiyorsunuz. Allah iyiliğinizi versin. Siz rahat zamanda aslanlar gibisiniz. Ancak savaşa davet edildiğiniz zaman kurnaz tilki gibisiniz. Sizler benim indimde hiçbir zaman güvenilir değilsiniz. Sizler hedefe ulaştıran bir kafile değilsiniz. Kendilerine sığınılan aziz kimseler de değilsiniz. Allah'a yemin ederim ki savaşın fitilini yakmakta çok kötüsünüz. Tuzağa düşürülüyorsunuz ama tuzak kuramıyorsunuz. Etrafınız eksiliyor ancak bundan sakınmıyorsunuz. Düşmanınız size karşı uyumazken sizler gaflet içindesiniz. Savaşçı akıllı ve uyanık olur. Kim düşmanıyla mütarekeye giderse zillete düşer. Mücadele hâlinde olanlar mağlup olur. Mağlup olan da kahrolur ve hakkı gasp olunur. Sonra şöyle dedi: Sizin üzerinizde hakkım var, sizin [91] de benim üzerimde hakkınız vardır. Sizin benim üzerimdeki hakkınız, maiyetimde olduğunuz sürece size nasihat etmek, feyinizi temin etmek, cehalette kalmamanız için size öğret-

35 Enfâl, 8/60.

mek ve öğrenmeniz için sizi eğitmektir. Benim üzerinizdeki hakkım ise biate vefa göstermeniz, huzurumda ve gıyabımda bana karşı sadakatle davranmanız ve emirlerime itaat etmenizdir. Allah size hayır murat ederse hoşlanmadığım şeylerden uzak durur ve sevdiğim hâllere meyledersiniz. O takdirde de muradınıza erer ve emelinize ulaşırsınız.

Ebû Mihnef'in dışındaki raviler, Ali'yle Hâricîler arasında gerçekleşen Nehrevân vakasının 38 yılında vuku bulduğunu söylemişlerdir. Nitekim siyercilerin çoğu da bu görüştedir.

Bu görüşü te'yit eden bir rivayet de şöyledir: Umâre el-Esedî bana Ubeydullah b. Mûsâ, Nuaym ve Ebû Meryem'den şöyle rivayet etti: Şebes b. Rib'î ve İbnü'l-Kevvâ, Harûrâ'ya gitmek üzere Kûfe'den yola çıktılar. Ali insanlara silahlarıyla çıkmalarını emretti. Ancak mescide gittiler ve mescit onlarla doldu. Ali onlara haber gönderdi ve "Mescide silahlarınızla girmekle ne kötü ettiniz. Murâd Kabristanına kadar gidin ve emrimi bekleyin," dedi.

Ebû Meryem dedi: Bunun üzerine Murâd Kabristanına kadar gittik ve gün içinde bir müddet orada bekledik. Derken insanların döndüğü haberini aldık. Dedim ki: "Gideyim de onları göreyim." Gittim ve saflarının arasından geçtim, Şebes b. Rib'î ile İbnü'l-Kevvâ'nın yanına kadar ilerledim. İkisi binekleri üzerinde duruyorlardı. Yanlarında Ali'nin elçileri vardı. Onlara, Allah hakkı için insanları geri döndürmelerini söyleyerek, gelecek yılın fitnesine karşı bu yılın içinde hızlı hareket ederek fitne çıkarmaktan Allah sizi sakındırsın, diyorlardı. Bunun üzerine bir adam kalktı ve Ali'nin elçilerinden birinin bineğini öldürdü. Elçi indi ve "*innâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn*" dedi ve eyerini taşıyarak gitti. Elçiler: "Biz sadece onlara karşı savaş ilan edilmesini istiyoruz," diyorlardı ve Allah hakkı için onlardan ricada bulunuyorlardı. Ancak bir müddet bekledikten sonra Kûfe'ye döndüler. Ramazan veya Kurban Bayramı idi.

Ravi dedi: Ali daha önce bize şöyle anlatıyordu: "Bazı insanlar okun yaydan fırladığı gibi dinden ayrılacaklar. Onların

alameti, içlerinde eli doğuştan noksan yaratılmış bir adamdır." Defalarca bu sözü Ali'den duydum. Nâfi' de onu duymuştu. – Hatta bunu çok duyduğu için yemeğini yerken tiksiniyordu– Nâfi' de bizimle beraber gündüz mescitte namaz kılar ve geceyi de mescitte geçirirdi. Ben ona bir abiye hediye etmiştim. Ertesi gün onunla karşılaşınca ona, Harûrâ'ya gitmek üzere [92] Kûfe'den çıkanların arasında olup olmadığını sordum. Nâfi': "Onların peşine düştüm. Ancak Benî Sa'd mıntıkasına varınca bazı çocuklarla karşılaştım. Benim silahımı aldılar ve benimle dalga geçtiler. Bunun üzerine döndüm." Ardından yaklaşık bir sene geçtikten sonra Nehrliler isyan edince Ali onların üzerine gitti. Ben onunla çıkmadım. Ancak kardeşim Ebû Abdullah onunla çıktı. Ebû Abdullah bana şöyle anlattı: Ali onların üzerine gidip de Nehrevân kenarında onlarla karşı karşıya gelince onlara haber gönderip Allah adına ricada bulundu. Onlardan geri dönmelerini istedi. Bu amaçla da onlara elçiler gönderdi. Sonunda onun elçilerini de öldürdüler. Bunun üzerine harekete geçti ve onlarla savaştı. İşlerini bitirince adamlarına Muhaddec'i bulmalarını istedi. Ancak bazıları onu bulamadıklarını söylediler. Hatta bazıları: "Onların arasında değildi," dediler. Daha sonra bir adam gelerek ona: "Ey Müminlerin Emîri! Cesedini bir su arkında iki maktulün cesedinin altında bulduk," dedi. Ali: "Onun yaratılıştan eksik elini kesin ve bana getirin," dedi. Eli getirilince ona baktı ve onu kaldırıp göstererek: "Vallahi yalan söylemedim ve yalanlanmadım," dedi.

Ebû Ca'fer dedi: Ebû Meryem'in: "Geri döndüm ve bir sene ya da bir seneye yakın bir müddet geçince en-Nehrliler huruç ettiler," ifadesi gösteriyor ki Ali'yle Harûrâlılar arasında vuku bulan savaş, tahkim meselesi için Harûrâlıların Ali'nin tavrını reddetmelerinden bir sene sonra vuku bulmuştur. Tahkim olayını reddetmeleriyse önceden sabit olduğu üzere 37 yılında olmuştur. Durum böyle olunca ve Ebû Meryem'den naklettiğimiz rivayette anlatıldığı gibi Ali'yle Hâricîler arasında cereyan eden savaş 38 yılında vuku bulmuştur.

Ali b. Muhammed, Abdullah b. Meymûn, Amr b. Şüceyre, Câbir ve Şa'bî'den şöyle dediğini anlattı: Ali, Sıffîn'den dönün-

ce Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî ve Ümmü Ca'de Ümmü Hânî bint Ebî Tâlib'i Horasan'a gönderdi. Ca'de, Ebreşehr'e vardı. Oradakiler ahitlerini bozmuş ve itaatten imtina etmişlerdi. Bunun üzerine Ali'nin yanına döndü. Ali bu kez Huleyd b. Kurre el-Yerbûî'yi onların üzerine gönderdi. Huleyd, Nîsâbûr'u kuşattı. Bunun üzerine onunla sulh yaptılar. Ardından Mervliler de onunla anlaştılar.

***

Bu yılda –H 37– hac mevsiminde Ubeydullah b. Abbâs, hac emîri oldu. Ubeydullah, Ali'nin Yemen ve ona tâbi olan yerle-
[93] rin valisiydi. Bu sırada Mekke ve Tâif'in valisi Kusem b. Abbâs'tı. Medine Valisi Sehl b. Huneyf el-Ensârî'ydi. Bir rivayete göre de Temmâm b. Abbâs'tı. Basra'da ise Abdullah b. Abbâs valilik görevini ifa ediyordu. Basra Kādısı ise Ebü'l-Esved ed-Düelî'ydi. Mısır Valisi Muhammed b. Ebû Bekir, Horasan Valisi de Huleyd b. Kurre el-Yerbûî'ydi

Rivayete göre Ali, Sıffîn seferine çıkınca Kûfe'de vekil olarak Ebû Mes'ûd el-Ensârî'yi bıraktı. Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakī bana Abdullah b. İdrîs'ten şöyle dediğini nakletti: Abdülazîz b. Rufey''den naklen Leys'in şöyle dediğini duydum: Ali, Sıffîn seferine çıktığı zaman Ebû Mes'ûd el-Ensârî, Ukbe b. Amr'ı Kûfe'de vekil olarak bıraktı. Şam'daysa Muâviye b. Ebî Süfyân olarak görev yapıyordu.

[94] **Hicretin 38. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

İbn Ebî Bekir'in Öldürülmesi

Bu yılda meydana gelen olaylardan biri de Muhammed b. Ebû Bekir'in Mısır'da öldürülmesidir. Muhammed Mısır valisiydi. Ali'nin onu Mısır'a tayin etmesi ve Kays b. Sa'd'ı valilikten azletmesinin sebebini zikretmiştik. Şimdi de öldürülmesinin sebebini, nerede öldürüldüğünü ve durumunu zikredeceğiz. Ancak bundan önce ilk kısmını zikrettiğimiz Zührî'nin rivayetinin, son kısmını anlatacağız. Rivayet şöyledir: Abdullah bana Yûnus'tan naklen Zührî'nin şöyle dediğini

anlattı: Muhammed b. Ebû Bekir'in Mısır'a gitmekte olduğu ve vali olarak gönderildiği Kays b. Sa'd'a anlatılınca onu karşıladı ve kendisiyle baş başa görüşerek gizlice ona telkinlerde bulundu. Ona: "Görüşünün burada etkisi olmayan bir adamın yanından geldin. Beni azletmeniz size tavsiye vermeme engel değildir. Bu durumunuz hakkında tecrübeliyim. Bu tecrübemle Muâviye, Amr ve Hirbetalılara nasıl oynuyor (tuzak kuruyor) idiysem sen de onlara aynısını oyna. Başka türlü oynarsan helak olursun," dedi ve ona nasıl oynadığını anlattı. Ancak Muhammed onun kendisini kandırmak istediğini sandı ve tavsiyelerinin aksine hareket etti. Muhammed gelip de Kays b. Sa'd, Medine'ye gitmek üzere yola çıkınca Muhammed, Mısırlıları Hirbeta üzerine gönderdi. İki taraf savaştılar. Ancak Muhammed hezimete uğratıldı. Durum Amr ve Muâviye'ye haber verildi. Bunun üzerine [Muâviye ve Amr] Şamlılarla harekete geçerek Mısır'ı fethettiler ve Muhammed b. Ebû Bekir'i öldürdüler. Mısır, tamamen hâkim oluncaya[36] kadar da Muâviye'nin elinde kaldı. Kays b. Sa'd, Medine'ye geçti. Mervân ve Esved b. Ebi'l-Buhterî onu tehdit ettiler. Derdest edileceği veya öldürüleceğinden endişe edince bineğine bindi ve Ali'ye gitti. Bunun üzerine Muâviye, Mervân ve Esved'e yazarak onlara kızdı ve "Ali'ye görüş ve oyun kabiliyeti olan Kays b. Sa'd'ı kazandırdınız. Vallahi Ali'ye Kays b. Sa'd yerine yüz bin savaşçı kazandırsaydınız bu kadar üzülmezdim," dedi. Kays b. Sa'd, Ali'nin yanına vardı. Ali'ye hakikati anlatınca, Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürüldüğü haberi kendilerine ulaşınca Ali, Kays b. Sa'd'ın kurduğu oyunlarla büyük işler yaptığını ve Kays b. Sa'd'ın azletmesini tavsiye edenlerin kendisine doğru söylemediğini anladı.

Ebû Mihnef'in, Muhammed b. Ebû Bekir'in Mısır'a gidişi ve valilik görevine başlaması hakkındaki rivayeti daha önce [95]
zikredildi. Şimdi de aynı rivayetin devamında onun geri kalan hikâyesini zikredelim: Yezîd b. Zabyân el-Hemdânî'den şöyle rivayet edildi: Hirbetalılar, Muhammed b. Ebû Bekir'in üzerlerine gönderdiği İbn Mudâhim el-Kelbî'yi öldürünce Muâviye

36 İslam dünyasına (ed.).

b. Hudeyc el-Kindî es-Sekûnî, Osman'ın kanını ileri sürerek harekete geçti. Ona başka kişiler de katıldı. Bunun sonucu olarak Muhammed b. Ebû Bekir yönetimindeki Mısır'da işler karıştı. Mısırlıların Muhammed b. Ebû Bekir'e karşı harekete geçtiklerini ve onu hedef aldıklarını haber alan Ali: "Mısır için iki adamdan biri lazımdır. Ya azlettiğimiz –yani Kays– adam ya da Mâlik b. el-Hâris el-Eşter," dedi. Ali, Sıffîn'den dönünce Eşter'i el-Cezîre'deki görevine iade etmişti. Kays b. Sa'd'a da: "Bu tahkim meselesi bitinceye kadar benim yanımda kal ve korumalarımın başında ol, sonra da Azerbaycan'a git," dedi. Tahkim meselesi bitince Ali, Nusaybin'de bulunan Mâlik b. el-Hâris el-Eşter'e şöyle yazdı: "Sen dini ayakta tutmak, asilerin gücünü kırmak ve korkulu gediği kapatmakta yardımına başvurduğum adamlardansın. Muhammed b. Ebû Bekir'i Mısır'a vali olarak göndermiştim. Ancak ona karşı asiler türedi. O savaş ve hayat tecrübesi olmayan bir gençtir. Bana gel, bu işi değerlendirelim ve ne yapmamız gerektiğini kararlaştıralım. Adamlarından emanet ve nasihat ehli olan bir kişiyi de yerine vekil olarak bırak. Selamla."

Bunun üzerine Eşter, Ali'ye gitti ve huzuruna çıktı. Ali, Mısır'ın durumunu ve Mısırlıların tutumunu anlattıktan sonra ona: Bu olayın hakkından ancak sen gelebilirsin. Yola çık, Allah yardımcın olsun. Sana tavsiyelerde bulunmuyorum çünkü senin görüşlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum. İşlerinde Allah'ın yardımını dile ve sertlikle yumuşaklığı bağdaştır. Gerektiğinde yumuşak davran ancak fayda etmediği zaman sertliği elden bırakma.

Ravi dedi: Eşter, Ali'nin yanından ayrıldı ve yol hazırlığını yaparak Mısır'a gitmek üzere yola çıktı. Muâviye'nin casusları ona, Ali'nin Eşter'i Mısır'a vali tayin ettiği bilgisini iletttiler. Olay Muâviye'ye ağır geldi. Zira Mısır'da gözü vardı. O, Eşter'in Mısır'a gitmesi hâlinde işinin daha da zor olacağını biliyordu. Bu sebeple Muâviye haraç ehlinden Caystar adındaki kişiye haber göndererek ona şöyle dedi: "Eşter, Mısır'a vali oldu. Eğer beni ondan kurtarırsan hayatta kaldığın sürece senden haraç almayacağım. Bir çaresine bak!" Bunun üzerine

Caystar çıktı ve Kulzüm'e giderek orada bekledi. Eşter de Mı- [96]
sır'a gitmek üzere Irak'tan ayrılmıştı. Kulzüm'e varınca Caystar onu karşıladı ve ona: "Kalacağınız ev burada. Yiyeceğiniz ve bineğiniz için yeminiz de hazır. Ben haraç ehlindenim." Eşter gösterilen evde konakladı. Dihkān da ona yiyecek ve yem getirdi. Yemeğini yedirdikten sonra da ona zehir kattığı bal şerbetini getirerek içirdi. Eşter şerbeti içince öldü. Diğer yandan Muâviye Şamlılara: "Ali, Eşter'i Mısır'a vali yaptı. Allah'a dua edin ki Allah sizi ondan kurtarsın," dedi. Onlar da her gün ona beddua ediyorlardı. Ona zehri içiren Muâviye'ye giderek Eşter'in ölümünü haber verdi. Bunun üzerine Muâviye insanlara hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulundu ve şöyle dedi: "Ali b. Ebî Tâlib'in iki sağ kolu vardı. Bunlardan biri –Ammâr b. Yâsir– Sıffîn'de kesildi. Diğer el de –Eşter– bugün kesildi."

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc, Eşter'in bir kölesinden naklen bana şöyle anlattı: Eşter ölünce yükünde Ali'nin Mısırlılara hitaben yazdığı mektubu bulduk. Mektup şöyledir:

Bismillahirrahmânirrahîm. Allah'ın kulu ve Müminlerin Emîri'nden yeryüzünde Allah'a karşı isyan edilince, zulüm karanlığıyla iyileri ve kötüleri gölgeleyince, huzur verecek hak kalmayıp hiçbir münkerden sakınılmayınca Allah için öfkelenen İslam ümmetine! Size selam olsun. O'ndan başka ilah olmayan Allah'a hamdederim. Size Allah'ın kullarından birini gönderdim. O korku zamanında uyumak nedir bilmez. Bela endişesiyle düşman üzerine gitmekten sakınmaz. Kâfirlere karşı ateşten de daha yakıcıdır. O Mezhic kabilesinin kardeşi Mâlik b. el-Hâris'tir. O, Allah'ın kılıcıdır. Sert tabiatlı olmadığı gibi zayıf karakterli de değildir. Size ileriye atılmayı emrederse ileriye atılın. Seferber olmanızı emrederse seferber olun. Zira o ancak emrimle ileriye atılır veya ileriye atılmaktan sakınır. Onu sizin için kendime tercih ettim. Zira o size karşı samimidir ve düşmanınıza karşı çok güçlüdür. Allah sizi hidayetiyle korusun ve kuvvetli iman üzere sabit kılsın. Selamla.

Muhammed b. Ebû Bekir, Ali'nin Eşter'i vali olarak gönderdiği haberini alınca canı sıkıldı. Eşter ölünce ve Muhammed b.

Ebû Bekir'in Eşter'in tayinine canının sıkıldığını duyunca Ali
[97] ona şöyle yazdı: "Bismillahirrahmânirrahîm. Allah'ın kulu ve Müminlerin Emîri Ali'den Muhammed b. Ebû Bekir'e! Esenlik diliyorum. Senin yerine Eşter'i tayin etmemin senin canını sıktığı haberini aldım. Cihatta seni gevşek gördüğüm, cehdini ve gayretini küçümsediğim için bunu yapmadım. Seni valilikten azletsem külfeti daha kolay ve daha çok beğeneceğin bir göreve getiririm. Mısır'a vali olarak tayin ettiğim zat, bize karşı sadık bir insandı ve düşmanımıza karşı çok şiddetliydi. Artık o ömrünü tamamladı ve ecelini idrak etti. Biz ondan razıyız, Allah da ondan razı olsun ve sevabını kat kat versin ve dönüşünü güzel eylesin. Düşmanına karşı sabırlı ol ve savaşa hazırlıklı ol. Rabbine hikmetle ve güzel öğütle davette bulun. Allah'ı çokça zikret ve daima O'nun yardımını dile ve O'ndan sakın. O seni sıkıntından korur ve görevinde sana yardımcı olur. Allah bize ve sana, ancak O'nun rahmetiyle nail olunabilecek hususlarda yardımcı olsun! Selamla.

Muhammed b. Ebû Bekir cevaben Ali'ye şöyle yazdı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Muhammed b. Ebû Bekir'den Allah'ın kulu ve Müminlerin Emîri'ne! Esenlik diliyorum. O'ndan başka ilah olmayan Allah'a hamdederim. Müminlerin Emîri'nin mektubu bana ulaştı. Onu anladım ve içindekileri kavradım. Benim kadar Müminlerin Emîri'nin görüşüne rıza gösteren yoktur. Düşmanlarına karşı da benden daha çok ceht eden ve dostlarına daha çok merhamet eden kimse yoktur. Hâlen çıkmış ve kamp kurmuş bulunuyorum ve insanların emniyetini temin etmiş bulunuyorum. Ancak bize savaş ilan eden ve bize muhalefet edenler müstesna. Ben Müminlerin Emîri'nin emrine amadeyim. Onu korur ve ona sığınırım ve görevimin başındayım. Her durumda yardımı dilenen ancak Allah'tır. Selamla.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cehdam el-Ezdî –Şamlı bir zat– bana Abdullah b. Havâle el-Ezdî'den naklen şöyle anlattı: Şamlılar Sıffîn'den ayrılınca iki hakemin kararını beklediler. İki hakem görev yerinden ayrılıp da oradakiler dağılınca Şamlılar Muâvi-

ye'ye hilafet üzere biat ettiler. Böylece Muâviye'nin gücü daha da arttı. Buna karşı Iraklılar Ali'ye karşı ihtilafa düştüler. Bu aşamada Muâviye'nin en büyük derdi Mısır'dı. Nitekim Mısırlılardan korkuyor ve onlardan endişe ediyordu. Zira Mısır, Şam diyarına yakındı ve Mısırlıların Osman taraftarlarına karşı tavırları müsamahasızdı. Aynı zamanda Mısır'da Osman'ın öldürülmesinden hoşnut olmayan ve Ali'ye muhalif olan bir grubun olduğunu biliyordu. Muâviye umuyordu ki Mısır'ı elde ederse Ali'yle savaşında da galip olacaktır. Zira Mısır'dan büyük miktarda haraç tahsil ediliyordu. Bu maksatla Muâviye [98] maiyetinde bulunan Kureyşlileri çağırdı. Bunların içinde Amr b. el-Âs, Habîb b. Mesleme, Büsr b. Ebî Ertât, Dahhâk b. Kays ve Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd de vardı. Bunlardan başka Ebü'l-A'ver Amr b. Süfyân es-Sülemî, Hamza b. Mâlik el-Hemdânî ve Şürahbîl b. es-Simt el-Kindî de vardı. Muâviye onlara: "Sizi neden çağırdığımı biliyor musunuz? Sizi mühim bir iş için davet ettim. Umarım ki Allah bu işte yardımcı olacaktır." Hazirûn –veya onlardan biri–: "Allah gaybı bilmeyi kimseye nasip kılmamıştır. Ne istediğini nasıl bilelim?" dediler. Amr b. el-Âs ise şöyle dedi: "Vallahi şu haracı büyük olan, silah ve teçhizatı bol ve nüfusu çok olan memleketin durumunu görüşmek için bizi çağırdığını düşünüyorum. Bu konudaki görüşümüzü öğrenmek için bizi çağırdın. Bunun için bizi davet edip topladıysan azmet ve harekete geç. Ne güzel düşünmüşsün. Onu fethetmek senin ve adamların için onur, sana muhalefet edenler için zillettir ve bununla düşmanlarını bastıracaksın." Muâviye cevaben ona: "Ey İbnü'l-Âs! Bu işi önemsediğini görüyorum," dedi. –Nitekim Amr b. el-Âs, Ali'ye karşı savaşmak üzere Muâviye'ye biat etmiş, bunun karşılığındaysa haracını ödemek şartıyla Mısır ömür boyu onun olacaktı.– Muâviye arkadaşlarına dönerek: "Bu –Amr– zanda bulundu. Sonra zannını hakikate dönüştürdü," dedi. Onlar: "Ama biz bilmiyoruz," dediler. Muâviye: "Ancak Ebû Abdullah isabet etti," dedi. Amr: "Ben Ebû Abdullah'ım. Zannın üstün olanı, yakine benzeyenidir," dedi.

Ardından Muâviye Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Düşmanınızla savaşınızda Allah'ın size olan yardımını gördünüz. Üzerinize geldiklerinde gücünüzü kıra-

caklarından ve memleketinizi tahrip edeceklerinden şüphe etmiyorlardı. Sizi derdest edeceklerini düşünüyorlardı. Ancak Allah onları öfkeleriyle ve arzu ettiklerinden hiçbir şeye nail olmadan geri döndürdü. Sonra onları Allah'ın hükmüne davet ettik. Allah hükmünü bizden yana verdi, bize birlik olmayı nasip etti ve aramızı düzeltti. Onları da tefrika hâlinde ve birbirlerini tekfir eden, birbirlerinin kanını akıtan düşmanlar hâline getirdi. Vallahi ümit ediyorum ki bizim için bu iş tamamlanacaktır. Benim görüşüm odur ki Mısırlıları kazanmaya çalışalım. Benim görüşüm hakkında ne dersiniz?" Amr: "Bana sordun, ben de sorularına cevap verdim, sana tavsiyelerimi yaptım," dedi. Muâviye: "Amr bu işe azmetmiş ve kesin kararını vermiştir. Te'vil ve tefsir yapmadı. Ben ne yapmalıyım?" dedi. Amr şöyle dedi: "Ben sana ne yapacağını söyleyeyim.
[99] Benim görüşüm, onların üzerine başında güvendiğin azimli ve kararlı bir adamın bulunduğu büyük bir ordu göndermendir. Bu ordu Mısır'a girince bizim görüşümüzde olan Mısırlılar da ona katılacak ve oradaki düşmanlarımıza karşı destek vereceklerdir. Ordun ve oradaki taraftarların orada sana karşı savaşanlar karşısında birleşirlerse umarım ki Allah sana yardımcı olacak ve zafer ihsan edecektir." Muâviye ona: "Sana göre onlara karşı yapacağımız benim bilmediğim başka bir şey var mı?" dedi. Amr: "Bilmiyorum," dedi. Muâviye: "Bana göre var ve başkaca yapacağımız şeyler de var. Bence orada bulunan taraftarlarımıza ve düşmanlarımıza mektuplar yazalım. Taraftarlarımıza sebat etmelerini, onlara destek vereceğimizi söylerken düşmanlarımıza sulh teklifinde bulunup teşekkürümüzle ümit verecek, savaşla tehdit edeceğiz. Eğer savaş yapmadan işleri yoluna koyabilirsek tercih ettiğimiz husus gerçekleşmiş olur. Aksi takdirde onlarla ondan sonra savaşırız. Ey İbnü'l-Âs! Sana acelecilik kısmet edildi, bana da teenniyle hareket etmek," dedi. Amr: "Öyleyse Allah'ın sana gösterdiği şekilde hareket et. Vallahi bu işin sonu onlarla savaştır," dedi. Ravi dedi: Bunun üzerine Muâviye, Ali'ye muhalif olan Mesleme b. Muhalled el-Ensârî ve Muâviye b. Hudeyc el-Kindî'ye şöyle yazdı: Bismillahirrahmânirrahîm. Allah sizi büyük bir işe yöneltti. Bununla ecrinizi büyük kıldı, şerefinizi

yüceltti ve Müslümanlar arasında sizi tezyin etti. Sizler mazlum halifenin kanını talep ettiniz ve kitabın hükmü terk edilince Allah için öfkelendiniz ve zulüm ve azgınlık ehline karşı cihat ettiniz. Sizi Allah'ın rızası ve Allah'ın dostlarının acil yardımıyla müjdeliyorum. Netice sizin razı olacağınız şekilde tecelli edecektir. İşler neticeye ulaştıktan sonra ikinizin hakkını vereceğiz. Bu sebeple düşmanınıza karşı sabır ve sebat edin. Yüz çevirenleri de hidayetinize ve korumanız altına çağırın. Ordu size gelecek ve hoşlanmadığınız her şey bitecek ve arzu ettikleriniz gerçekleşecektir. Selamla.

Muâviye mektubu yazdı ve onu Subey' adındaki kölesiyle gönderdi.

Elçi yola çıktı ve Mısır'da bulunan iki zata götürdü. Bu sırada Mısır'da vali olarak Muhammed b. Ebû Bekir görev yapıyordu ve bu iki zata karşı savaş açmıştı. Üzerine gidildiğinde de ihanet etmemiş olacak. Elçi, Muâviye'nin mektubunu Mesleme b. Muhalled'e teslim etti. Muâviye b. Hudeyc'e yazdığı mektubu da ona verdi. Mesleme ona: "Muâviye b. Hudeyc'in mektubunu ona teslim et, onu okuduktan sonra da bana getir ki ikisinin cevabını yazayım," dedi. Bunun üzerine elçi Muâvi- [100]
ye b. Hudeyc'e mektubunu götürdü ve ona okuttuktan sonra dedi ki: "Mesleme b. Muhalled bana: Muâviye b. Hudeyc mektubu okuduktan sonra mektubunu bana geri getir ki ikimiz adına Muâviye'ye cevap yazayım," dedi. Muâviye b. Hudeyc: "Ona söyle yazsın," dedi ve mektubu ona teslim etti. Elçi tekrar Mesleme b. Muhalled'e gitti. Mesleme kendisi ve Muâviye b. Hudeyc adına cevaben bir mektup yazdı: Bu iş için kendimizi feda ettik ve Allah'ın emrine uyduk. Bu hususta yalnızca Rabbimizin sevabını umuyor ve bize muhalif olanlara karşı yardımını diliyor, imamımıza karşı çıkanlardan ve cihadımızda atılganlığımızı zaafa uğratanlardan acilen intikam almasını diliyoruz. Biz bulunduğumuz bölgede azgınlık ehlinden olanları uzaklaştırdık ve adalet ehlini ayağa kaldırdık. İktidarında ve dünyanda bize maddi destekte bulunacağından bahsettin. Allah'a yemin ederiz ki bunun için ayağa kalkmadık ve bunu murat etmedik. Allah bizim dileğimizi kabul eder ve hedefle-

rimizi gerçekleştirirse kâfidir. Dünya da ahiret de âlemlerin Rabbine aittir. Allah ikisini de kullarından dilediğine verebilir. Nitekim kitabında bunu vadetmiştir ve o vaadine muhalefet etmez. "*Allah onlara dünya nimetini ve ahiret sevabının güzelliğini verdi. Allah iyi davrananları sever.*"[37] Bize acilen süvarilerini ve piyadelerini gönder. Zira düşmanımız bize harp ilan etmiştir. Biz onlara göre azız ama bizden korkmaktadırlar. Biz onlara güç yetirecek durumdayız. Bize yardım gönderirsen Allah size fethi müyesser kılacaktır. Kuvvet ve kudret ancak Allah'ındır. Allah bize yeter. O ne güzel vekildir. Selamla.

Ravi dedi: Muâviye mektubu aldı. Bu sırada Filistin'de bulunuyordu. Rivayette adları zikredilen adamları tekrar toplayarak onlara: "Ne diyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "Görüşümüz odur ki Mısır'a ordu gönder. Allah'ın izniyle onu fethedeceksin," dediler. Bunun üzerine Muâviye: "Ey Ebû Abdullah –yani Amr b. el-Âs– bu işe hazırlan!" dedi. Ravi dedi: Muâviye, Amr b. el-Âs'ı altı bin askerle sefere çıkardı. Onu yolcu edince ona şöyle tavsiye etti: "Ey Amr! Sana Allah'tan sakınmanı tavsiye ederim. İnsanlara yumuşak davran. Zira hilm berekettir. Sana teenniyle hareket etmeyi tavsiye ederim. Zira acele işe şeytan karışır. Sana yöneleni kabul et, yüz çevireni affet. Affa olumlu icabet ederse ne güzel! Aksi takdirde mazeretten sonra satvet daha haklı bir davranış ve akıbeti daha güzeldir. İnsanları sul-
[101] ha ve birliğe davet et. Muzaffer olursan, sana yardım edenler senin indinde, insanların önünde olsunlar. Ancak herkese güzel davranmaya gayret edeceksin." Ravi dedi: Amr sefere çıktı ve bir müddet sonra Mısır topraklarına girdi. Bunun üzerine Osman taraftarları ona geldiler. Amr onların yanında ikamet etti ve Muhammed b. Ebû Bekir'e şöyle yazdı:

Ey Ebû Bekir'in oğlu! Benden uzak dur ve canını kurtar. Muzaffer olunca sana dokunmak istemiyorum. Bu diyarda insanlar sana muhalefet etmek ve emirlerini reddetmek üzere fikir birliği içindedir. Sana uydukları için de pişman olmuşlardır. Gidişat kötüleşirse seni terk edeceklerdir. Bu sebeple Mısır'ı terk et. Bu sana nasihatimdir. Selamla.

37 Âl-i İmrân, 3/148.

Amr ayrıca ona Muâviye'nin mektubunu da gönderdi. Mektupta şunlar yazılıydı:

Azgınlık ve zulmün akıbeti çok kötüdür. Akıtılması haram olan kanı akıtan, dünyada cezadan kurtulamadığı gibi ahirette de helak edici akıbetten kurtulamaz. Osman'a karşı senden daha azgın, daha ayıplı ve daha muhalif kimse bilmiyoruz. Ona karşı mücadele edenlerin içinde oldun ve kanını akıtanlar arasında yer aldın. Benim sana karşı gaflet içinde olduğumu, senin yaptıklarını unuttuğumu sanıyorsun. Sonra benim komşum olan ehlinin çoğunluğu benden yanadır. Onlar benim gibi düşünüyor, sözlerime itibar ediyor ve sana karşı benden yardım talebinde bulunuyorlar. Senin üzerine sana öfke duyan, kanını içmek isteyen ve sana karşı cihatla Allah'a yakın olmak isteyen insanlar gönderdim. Onlar seni parçalayacaklarına dair Allah'a taahhütte bulundular. Onların seni öldürmekle yetineceklerini bilseydim seni uyarmaz, seni sakındırmazdım. Osman'a zulmün, verdiğin eziyet, şiddet ve tecavüzün sonucu olarak demir harbelerin boyun damarlarına ve kulak arkasına saplanmasıyla seni öldürmelerini arzu ederdim. Ancak bir Kureyşlinin cesedinin parçalanmasını arzu etmem. Ve nerede olursan ol, Allah seni mukadder bir kısastan asla kurtarmayacaktır. Selamla.

Ravi dedi: Muhammed ikisinin mektuplarını kapattı ve Ali'ye gönderdi. Ayrıca kendi yazdığı mektubu da ekledi. O şöyle yazdı:

İbnü'l-Âs, Mısır'ın hududundan içeriye girdi. Onlarla aynı görüşte olan Mısırlıların çoğu da ona katıldılar. Kalabalık ve devasa bir orduyla gelmiş bulunuyor. Maiyetimde olanlarda bir başarısızlık görüyorum. Mısır'a ihtiyacın varsa beni asker ve mali destekle takviye et. Sana selam olsun.

Bunun üzerine Ali ona şöyle yazdı:

Bana mektubun ulaştı. İbnü'l-Âs'ın büyük ve devasa bir [102]
orduyla Mısır'ın Şam diyarına yakın bir bölgesine indiğini ve onunla aynı fikirde olanların da ona katıldıklarını ifade etmişsin. Onunla aynı görüşte olanların ona gitmesi senin muhitin-

de ikamet etmelerinden hayırlıdır. Yine maiyetindekilerden bazılarında başarısızlık gördüğünü söylüyorsun. Sen zaafa uğrama. Onlar başarısız olsa da sen beldeni muhkem hâle getir ve taraftarlarını etrafına topla. Hasımlarının üzerine sadakati, savaşçılığı ve yiğitliğiyle bilinen Kinâne b. Bişr'i gönder. Ben de sana insanları, binişi kolay ve zor olan binek hayvanları sırtında göndereceğim. Düşmanına karşı sabır ve sebat üzere ol ve basiretle yoluna devam et. Niyetinle onlarla savaş. Sabırla ve Allah'ın rızasını umarak onlara karşı cihat et. Senin askerlerin hasımlarından daha az olsa da Allah az olanları aziz, çok olanları da zelil kılabilir. Fâsık oğlu fâsık Muâviye'yle kâfir oğlu fâsık Amr'ın mektuplarını okudum. İkisi günah ve isyan için birbirlerini sevmekte ve tahkim olayında rüşvetle birbirleriyle ittifak etmişlerdir. Dünyada kötülük ehlidirler ve kendilerinden öncekiler gibi dünyadan nasiplerini aldılar. Onların gürültüsü ve parıltıları seni ürkütmesin. Eğer onlara cevap vermediysen onlara layık oldukları cevabı ver. Sen onlara gereken cevabı verebilirsin. Selamla.

Ebû Mihnef dedi: Muhammed b. Yûsuf b. Sâbit el-Ensârî bana Medineli bir zattan naklen şöyle dediğini anlattı: Muhammed b. Ebû Bekir, Muâviye b. Ebî Süfyân'a cevaben şöyle yazdı:

Bana mektubun ulaştı. Mektupta Osman olayı hakkında, senden özür dilemeyeceğim bazı hususları bana hatırlatıyorsun. Bana, nasihat ediyormuş gibi senden uzak durmamı söylüyorsun. Merhametli bir insanmışsın gibi cesedimi tahrip etmekle korkutuyorsun. Başınıza musallat olmayı ve muharebede sizi bertaraf etmeyi ve size karşı zafer kazanarak dünyada işinizi bitirmeyi diliyorum. Nice zalime yardımcı oldunuz ve nice mümini öldürüp bedenini tahrip ettiniz. Sizin de onların da dönüşü Allah'adır. İşlerin dönüşü de Allah'adır. O merhamet edenlerin en büyüğüdür. Sizin tehditlerinize karşı yardım edecek olan ancak Allah'tır. Selamla.

Muhammed, Amr b. el-Âs'a da şöyle yazdı:

Ey İbnü'l-Âs! Mektubunda zikrettiğin hususları okudum. Zafer kazanarak bana zarar vermek istemediğini söylemişsin.

Bâtıl ehli olduğuna şehadet ederim. Yine bana nasihat ettiğini ifade etmişsin. Yemin ederim ki sen indimde güvenilmez bir [103] kişisin. Mısırlıların benim görüşümü ve emrimi reddettiklerini, bana uydukları için pişman olduklarını ifade etmişsin. Bu durumda olanlar senin ve şeytanın dostlarıdır. Âlemlerin Rabbi olan Allah bize kâfidir. Yüce arşın Rabbine tevekkül ettik. Selamla.

Ravi dedi: Amr b. el-Âs yola çıktı ve Mısır'a yöneldi. Bunun üzerine Muhammed b. Ebû Bekir insanlara hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulundu ve Resulü'ne salatüselam getirdikten sonra şöyle dedi: Ey Müslümanlar ve müminler! Hakları çiğneyen, dalaleti canlandıran, fitne ateşini tutuşturan ve zorbalıkla insanlara musallat olanlar şimdi de size karşı husumetlerini ortaya koymuşlar ve askerleriyle üzerinize gelmişlerdir. Ey Allah'ın kulları! Kim cenneti ve mağfireti istiyorsa onlara karşı çıksın ve Allah için cihat etsin. Bunlara karşı Kinâne b. Bişr komutasında yola çıkın! Allah sizi esirgesin.

Ravi dedi: İki bin kadar gönüllü, Kinâne ile harekete geçtiler. Muhammed de iki bin kişiyle yola çıktı. Amr b. el-Âs, Muhammed b. Ebû Bekir'in öncü birliğinin başında bulunan Kinâne'ye doğru hareket etti. Kinâne'ye yaklaşınca Amr, Kinâne üzerine birliklerini peş peşe gönderdi. Kinâne, saldıran her birliğe hücum ederek onları vuruyor ve Amr'ın yakınına kadar püskürtüyordu. Kinâne defalarca bu muharebe tarzını tekrarladı. Amr bu vaziyeti görünce Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî'ye haber gönderdi. Muâviye çok sayıda savaşçıyla devreye girdi ve Kinâne'yle birliğini her taraftan kuşattılar. Şam askerleri de her taraftan saldırdılar. Kinâne vaziyeti görünce atından indi. Askerleri de indiler. Kinâne şu ayeti okuyordu: *"Allah'ın izni olmadan hiçbir nefis ölecek değildir. Bu, takdir edilmiş bir eceldir. Her kim dünya nimetini isterse kendisine ondan veririz. Kim de ahiret sevabını dilerse ona da bundan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız."*[38] Kinâne şehit oluncaya kadar, kılıcıyla onlarla vuruştu. Allah rahmet eylesin.

38 Âl-i İmrân, 3/145.

Bunun üzerine Amr b. el-Âs, Muhammed b. Ebû Bekir üzerine yürüdü. Kinâne'nin öldürüldüğü haberini aldıklarında Muhammed'in askerleri dağılmaya başlamışlardı. Muhammed yalnız başına kalmıştı. Muhammed vaziyeti görünce bulunduğu yeri terk etti ve yolun yakınındaki metruk bir eve sığındı. Amr b. el-Âs ise Fustât'a girdi. Muâviye b. Hudeyc ise
[104] Muhammed'i bulmak için peşine düştü. Yolda bazı köylülerle karşılaştı. Onlara: "Tanımadığınız bir kimseyle karşılaştınız mı?" diye sordu. Onlardan biri: "Hayır, ancak o metruk eve girdiğimde orada oturan bir adam gördüm," dedi. İbn Hudeyc: "Kâbe'nin Rabbine yemin ederim odur," dedi. Koşarak gittiler ve eve girdiler. Onu oradan çıkardılar. Susuzluktan ölmek üzereydi. Onu Fustât'a götürmek için yanlarına aldılar. Ravi dedi: Amr b. el-Âs'ın ordusunda bulunan Muhammed'in kardeşi Abdurrahman b. Ebî Bekir, Amr b. el-Âs'a gitti ve "Kardeşimi esirken nasıl öldürürsün? Muâviye b. Hudeyc'e haber göndererek onu engelle," dedi. Amr, Muâviye'ye haber göndererek Muhammed'i getirip kendisine teslim etmesini söyledi. Muâviye: "Kinâne b. Bişr'i öldürdünüz. Ben Muhammed'e dokunmayacağım! Öyle mi? Heyhat! *'Sizin kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlı? Yoksa kitaplarda sizin için bir beraat mı var?'*[39] dedi. Muhammed ona: "Bana su verin," dedi. Muâviye b. Hudeyc ona: "Sana bir damla su içirene Allah içirmesin! Osman'ı oruçlu ve ihramlı olduğu hâlde ona su vermeyerek öldürdünüz. Allah ona mühürlü halis bir içki sundu. Ey İbn Ebî Bekir! Vallahi seni öldüreceğim ve Allah sana kaynar su ve irin içirecek!" dedi. Muhammed ona: "Ey dokumacı Yahudi annenin oğlu! O senin ve andığın kişilerin işi değildir. O Allah'ın takdiridir. Dostlarına içirir, düşmanlarını susatır. Onlar da sen, benzerlerin ve dostlarındır. Vallahi kılıcım elimde olsaydı bana böyle musallat olamazdınız," dedi. Muâviye[40] ona: "Sana

39 Kamer, 54/43.

40 Ünlü bir komutan olan Muâviye b. Hudeyc cumhura göre sahabidir. Kindî ve Yemenlidir. Mısır fethinde bulunmuştur. Emevilerin müttefikiydi. Yermük muharebesiyle Kuzey Afrika'daki muharebe ve fetihlerde bulunmuş ve Sicilya'ya baskın yapmıştır. Kuzey Afrika'da komutanlık ve valilik görevinde bulunmuş ve Hz. Ali'ye biat etmemiştir (çev.).

ne yapacağımı bilir misin? Seni bir eşeğin karnına sokacak ve seni onunla ateşte yakacağım," dedi. Muhammed: "Bana böyle davranırsanız, bilin ki nice Allah dostlarına da böyle yapılmıştır. Dilerim ki beni onunla yakacağın ateş, Allah'ın dostu İbrahim gibi benim için bir serinlik ve esenlik olsun. Allah o ateşle Nemrud ve dostlarına yaptığı gibi seni ve dostlarını cezalandırsın. Allah seni, daha önce zikrettiğini, imamını (yani Muâviye) ve bu adamı (Amr b. el-Âs) alev alev yanan ve alevi yavaşladıkça alevini artırdığı bir ateşle yaksın!" Muâviye ona: "Seni Osman'a karşılık öldüreceğim," dedi. Muhammed: "Senin Osman'la ne alakan var? Osman zulmetti ve Kur'an'ın hükmünü bir kenara itti. Hâlbuki Allah: "*Kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmezse o fâsıklardandır,*"[41] buyurmuştur. Onun bu uygulamasına kızdık ve onu öldürdük. Sen ve benzerlerin [105] ise onun uygulamalarını güzel gösterdiniz. İnşallah Allah bizi onun günahından kurtardı. Sen ve senin gibiler onun büyük günahına ortaksınız ve seni de onun benzeri kılsın." Ravi dedi: Muâviye b. Hudeyc kızdı ve onu öldürdü. Sonra cesedini bir eşeğin leşine koyup onu ateşe verdi.[42] Haber Âişe'ye ulaşınca ona çok üzüldü ve namazdan sonra kunut duasını okuyarak Muâviye ve Amr'a beddua etti ve kardeşi Muhammed'in aile fertlerini himayesine aldı. Kāsım b. Muhammed b. Ebî Bekir de onun himayesinde bulunuyordu.

Vâkıdî ise bana şöyle anlattı: Süveyd b. Abdülazîz kendisine Sâbit b. Aclân ve Kāsım b. Abdurrahman'dan naklen şöyle anlattı: Amr b. el-Âs dört bin kişiyle yola çıktı. Maiyetinde Muâviye b. Hudeyc ve Ebü'l-A'ver es-Sülemî de vardı. İki taraf Mesennât'ta karşılaştılar. Çok şiddetli bir muharebeye tutuştular. Muharebede Kinâne b. Bişr b. Attâb et-Tücîbî de öldürüldü. Muhammed b. Ebû Bekir yanında savaşacak kimse bulamayınca kaçtı ve Cebele b. Mesrûk'un yanında saklandı.

41 Mâide, 5/48.

42 Bu rivayet doğruysa bunu gerçekleştirenlerin ne İslami ne de insani hiçbir ilkeye itibar etmedikleri açıktır. Bir facia olduğu kadar, utanç verici bir hâdisedir ve bunu geçekleştirenin vasıf ve unvanları ne olursa olsun kendilerini kurtarmaz. Bunu ancak ruh sağlığı bozuk veya sadist tabiatlı bir kişi yapabilir (çev.).

Onun yeri Muâviye b. Hudeyc'e haber verildi. Muâviye onu kuşatınca Muhammed çıktı ve öldürülünceye kadar savaştı.

Vâkıdî dedi: el-Mesennât vakası 38 yılı Safer ayında, Ezruh vakası ise aynı yılın Şaban ayında cereyan etmiştir.

Şimdi söz sırası tekrar Ebû Mihnef'in rivayetine geldi. Amr b. el-Âs, Muhammed b. Ebû Bekir'i ve Kinâne b. Bişr'i öldürdüklerinde Muâviye'ye şöyle yazdı:

Muhammed b. Ebû Bekir ile Kinâne b. Bişr ve onların komutası altındaki kalabalık Mısırlı gruplarla karşı karşıya geldik. Önce onları hidayet yoluna, sünnete ve Kur'an'ın hükümlerine davet ettik. Ancak onlar hakkı kabul etmediler ve dalalete dayandılar. Bunun üzerine onlara karşı cihat ettik ve Allah'ın yardımını diledik. Allah onların arkalarını ve yüzlerini çarptı ve bize arkalarını döndüler. Allah, Muhammed b. Ebû Bekir'i, Kinâne b. Bişr'i ve onların ileri gelenlerini öldürdü. Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur. Selamla.

***

Bu yıl içinde Muhammed b. Ebî Huzeyfe b. Utbe b. Rebîa b. Abdi Şems öldü.

İbn Ebî Huzeyfe'nin Öldürülmesi

Öldürülmesi hakkındaki rivayetler:

Siyerciler Muhammed b. Ebî Huzeyfe'nin ne zaman öldü-
[106] rüldüğü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Vâkıdî onun 36 yılında öldürüldüğünü söylemiştir. Öldürülmesinin sebebi şöyledir: Muâviye ve Amr, Mısır'da yönetimi ele geçiren Muhammed b. Ebî Huzeyfe'nin üzerine gittiler. İkili Ayn Şems'e indiler ve buradan şehre girmeyi denediler. Ancak giremeyince Muhammed b. Ebî Huzeyfe'yi kandırdılar. Muhammed b. Ebî Huzeyfe yerine, Hakem b. es-Salt'ı vekil olarak bıraktı ve bin kişiyle Arîş bölgesine gitti. Muhammed kaleye çekildi. Ancak Amr mancınıklarla saldırdı. Muhammed otuz kadar adamıyla kaleden indi. Amr onları ele geçirdi ve öldürdü. Bu olay Ali'nin Kays b. Sa'd'ı Mısır'a göndermesinden önce gerçekleşti.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî ise şöyle dedi: Muhammed b. Ebî Huzeyfe, Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesi ve Amr b. el-Âs'ın Mısır'ı ele geçirmesinden sonra derdest edildi ve Filistin'de bulunan Muâviye'ye gönderildi. Muâviye onu hapse attı. Muhammed kısa bir müddet sonra hapisten kaçtı. Muhammed, Muâviye'nin dayısının oğluydu. Bu sebeple Muâviye insanlara, Muhammed'in kaçışına kızdığını göstermek istedi ve Şamlılara: "Kim onun peşine düşecek?" diye sordu. Ravi dedi: Aslında Muâviye onun kurtulmasını istiyordu. Has'am'dan Abdullah b. Amr b. Zallâm adında cesur ve Osman taraftarı olan bir adam: "Ben takip edeceğim," dedi ve hemen peşine düştü. Ona Havrân'da bulunan Belkā topraklarında yetişti. Bir mağaraya sığınmıştı. Yabani eşekler yağmurdan korunmak için mağaraya girdiler. Onu görünce de ürktüler ve kaçtılar. Mağaranın yakınında bulunan bazı orakçılar: "Vallahi bu eşeklerin kaçmasının bir sebebi olmalıdır," deyip mağaraya gittiler ve onu gördüler. Mağaradan çıkınca Abdullah b. Amr b. Zallâm'la karşılaştılar. Abdullah onlara onu sordu ve vasıflarını söyledi. Onlar: "İşte şu mağaradadır," dediler. Bunun üzerine mağaraya gitti ve onu çıkardı. Onu Muâviye'ye götürüp teslim ederse Muâviye'nin onu serbest bırakacağını düşündü. Bunu istemediği için de boynunu vurdu.

Hişâm, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle dedi: Hâris b. Ka'b b. Fukaym bana Cündeb, Hâris b. Ka'b'ın amcası Abdullah b. Fukaym'dan şöyle anlattı: ...[43] Muhammed b. Ebû Bekir tarafından Ali'ye seslenerek yardım talebinde bulunuyordu. O sırada Muhammed onların emîriydi. Bunun üzerine Ali kalk- [107]
tı ve insanlara toplanma çağrısında bulunulmasını istedi. İnsanlar toplanınca onlara hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulundu; Muhammed'e (sav) salatüselam getirdikten sonra şöyle dedi: "Bu çağrı Muhammed b. Ebû Bekir ile Mısırlı kardeşlerinizin çağrısıdır. Allah'ın düşmanı ve Allah düşmanının dostu İbnü'n-Nâbiğa onların üzerine gitmiştir. Dalalet ehli, bâtıl uğrunda, tağut yoluna dayanmak için bir araya gelmekte sizin, hakkınız için bir araya gelmek hususunda sizden daha

43 Burada asıl nüshada bir noksanlık vardır.

gayretli olmamaları gerekir. Kaldı ki onlar size ve kardeşlerinize karşı savaşı başlatmışlardır. Öyleyse kardeşlerinize yardım ve destek olmakta acele ediniz. Ey Allah'ın kulları! Mısır, Şam'dan mali olarak da nüfus olarak da daha büyüktür. Mısır'da mağlup olmamalısınız. Mısır'ın elinizde kalması sizin için izzet, düşmanlarınız için de zillettir. Yarın inşallah Kûfe ile Hîre arasında Ceraa'da benimle buluşacaksınız." Ravi dedi: Ali sabah olunca erkenden yola çıktı ve Ceraa'ya vardı. O gün burada öğleye kadar bekledi, ancak tek bir adam oraya gelmeyince döndü. Akşam olunca insanların ileri gelenlerine haber göndererek gelmelerini istedi. Adamlar konağa geldiler. Ali hüzünlüydü ve sıkıntı içindeydi. Onlara şöyle hitap etti: "Benim hakkımdaki takdiri ve fiillerime dair tasarrufu için Allah'a hamdederim. Ey topluluk! Allah beni, emrettiğimde itaat etmeyen, davet ettiğimde icabet etmeyen sizin fırkanızla imtihan etmiştir. Sizden başkası işlerini iyi bilirler! Bu bekleyişinizle neyi bekliyorsunuz? Hakkınız uğrunda neden cihat etmiyorsunuz? Bu dünyada haklarından mahrum olarak ölüm ve zilleti mi bekliyorsunuz? Vallahi, ölüm gelirse – ki gelecektir– beni ve sizi birbirimizden ayıracaktır. Ben size dargınım ama size karşı cimri değilim. Allah iyiliğinizi versin. Düşmanın memleketinize girdiğini ve size baskında bulunacağını duyduğunuz hâlde din gayretiyle bir araya gelmiyor ve hamiyet hissiyle kendinizi savunmuyorsunuz. Hayret verici değil mi! Muâviye kaba ve düşük kimseleri atiyyesiz ve yardımda bulunmaksızın davet ettiğinde ona icabet ediyorlar ve dilediği yönde, yılda iki üç kere sefere çıkmak için davetini kabul ediyorlar. Buna karşın siz, akıl sahipleri ve insanların bakiyesi olduğunuz hâlde, yardım ederek ve bir kısmınıza atiyyeler vererek sizi davet ettiğimde yanımdan ayrılıyor, bana isyan ediyorsunuz." Bunun üzerine Mâlik b. Ka'b el-Hemdânî el-Erhabî ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! İnsanları sefere çıkar. Düğünden sonra güzel koku yoktur. Ben böyle bir gün için kendimi hazırlıyordum. Sevap ancak hamle yapmakla elde edilir. Allah'tan sakının ve imamınıza icabet edin. Onun davasına yardımcı olun. Onun düşmanlarıyla [108]

savaşın. Ey Müminlerin Emîri! Ben Mısır'a gideceğim." Ravi dedi: Bunun üzerine Ali, çağırıcısı Sa'd'a emir vererek çağrıda bulunmasını istedi. Sa'd şöyle seslendi: "Ey insanlar Mâlik b. Ka'b komutasında sefere çıkın!"

Akabinde Mâlik b. Ka'b yola çıktı. Ali onu yolcu etmek için onunla çıktı. Ali çıkanların hepsinin iki bin civarında olduklarını gördü. Mâlik'e: "Yoluna devam et. Vallahi sen onlara yetişmeden işlerinin biteceğini sanıyorum," dedi. Ravi dedi: Mâlik b. Ka'b askerlerinin başında yola çıktı. Beş günlük bir yolculuktan sonra Haccâc b. Gaziyye el-Ensârî en-Neccârî Mısır'dan, Abdurrahman b. Şebîb el-Fezârî de Şam'dan geldiler. el-Fezârî Ali'nin Şam'daki casusuydu. Ensârî ise Muhammed b. Ebû Bekir'in maiyetindeydi. Ensârî Ali'ye, görüp gözlemlediklerini ve Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesini anlattı. Fezârî ise ona, Amr b. el-Âs tarafından, Mısır'ın fethini ve Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülüşünü haber vermek üzere gönderilen müjdeciler peş peşe Şam'a varmadan yola çıkmadığını söyledi. Fezârî: Muhammed'in öldürülüşünü minberde ezan okunarak kutlandıklarını, söyledi. "Ey Müminlerin Emîri! Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesi haberi Şam'a ulaştığında, onlardan daha çok mutlu olan ve daha çok sevinen kimse görmedim, onların sevinci kadar büyük bir sevinç görmedim," dedi. Ali: "Onlar ne kadar sevindiyse biz de o kadar, hatta kat kat daha fazla üzüldük," dedi ve Abdurrahman b. Şüreyh eş-Şibâmî'yi Mâlik b. Ka'b'a gönderdi ve onu yoldan geri döndürdü. Ravi dedi: Ali, Muhammed b. Ebû Bekir'e üzüldü, bu üzüntü yüzüne yansımış ve onu belirgin bir şekilde etkilemişti. Sonra Ali kalktı ve insanlara hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulundu ve Resulü'ne salatüselam getirdi. Sonra şöyle dedi: "Bilesiniz ki Mısır'ı, insanları Allah yolundan saptıran, İslam'ı eğip büken zulüm ve haksızlık ehli fâsıklar istila etmişlerdir. Bilesiniz ki Muhammed b. Ebû Bekir şehit olmuştur. Allah rahmet eylesin. Onun şehadeti Allah'ın rızası için olsun. Vallahi benim bildiğim, o kazayı bekleyen, hesap ve sevap için amel eden, fâsıka buğzeden ve müminin hidayet yolunu seven bir kişiydi. Vallahi taksiratta bulunmadım ki kendimi

suçlayayım. Ben harbin zorluklarına katlanırım, bu konuda ciddi bir tecrübem vardır. Olayların üzerine gider ve kararlı davranmayı bilirim. İsabetli görüşle sizi idare ediyorum. Sizi açıkça yardıma çağırıyorum ve açıkça imdat çağrısında bulunuyorum. Ancak benim sözlerimi duymazdan geliyor ve emrime itaat etmiyorsunuz. Bunun sonucu işlerim kötüye gidiyor.
[109] Siz öyle bir kavimsiniz ki sizinle öç alınmaz, Elli küsur gündür sizi kardeşlerinizin imdadına çağırdım. Ancak bozlayan geniş ağızlı deve gibi sesler çıkararak düşmana karşı cihat etmeye ve sevaba niyeti olmayanın yere yapışıp kaldığı gibi ağırdan aldınız. Sonra içinizden gerilere düşen askercikler çıktı. Sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi davranıyorlar. Of size!" Sonra minberden indi ve Basra'da bulunan İbn Abbâs'a şöyle yazdı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Allah'ın kulu ve Müminlerin Emîri Ali'den Allah'ın kulu Abdullah b. Abbâs'a! Esenlik diliyorum. O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a hamdederim. Mısır istila edilmiş ve Muhammed b. Ebû Bekir şehit edilmiştir. Onun Allah'ın rızasına vesile olmasını ve mükâfatının Allah indinde mahfuz olmasını diliyoruz. Bu olaydan önce onlara kendisine yardım etmelerini emrettim. Bu çağrımı onlara gizli ve açık olarak başlangıçta ve sonunda yaptım. Kimisi kerhen geldi, kimisi yalanla mazeret uydurdu. Kimisi de hâlâ oturmaktadır. Allah'tan dileğim onlara karşı bana bir çıkış yolu ve bir kurtuluş vesilesi nasip etmesi ve acilen beni onlardan kurtarmasıdır. Vallahi düşmanla karşılaşmakta şehadet arzum olmasa bunlarla tek bir gün beraber olmak istemezdim. Allah bize ve sana rüşdü nasip etsin ve takvasına ve hidayetine nail eylesin. O her şeye kadirdir. Selamla.

İbn Abbâs ona şöyle yazdı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Abdullah b. Abbâs'tan Allah'ın kulu ve Müminlerin Emîri Ali b. Ebî Tâlib'e. Ey Müminlerin Emîri! Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi senin üzerinde olsun! Mektubun bana ulaştı. Mektupta Mısır'ın istila edildiğini ve Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürüldüğünü ifade etmişsin.

Her hâl karşısında yardım dilenecek olan Allah'tır. Allah, Muhammed b. Ebû Bekir'e rahmet eylesin ve ondan dolayı senin ecrini esirgemesin. Allah'tan dilerim ki onlarla imtihan edildiğin raiyen karşısında sana kurtuluş ve çıkış yolu nasip etsin, melekleriyle seni aziz ve muzaffer eylesin. Allah senin için bunu yapacak, seni aziz kılarak duana icabet edecek ve düşmanını bertaraf edecektir. Ey Müminlerin Emîri! Sana ifade etmeliyim ki muhtemelen insanlar ağırdan aldıktan sonra (düşecekleri sıkıntılı durumlardan dolayı) canlanıp faal olacaklardır. Ey Müminlerin Emîri! Onlara yumuşak davran ve onlarla güzel geçin, arzu ve temennilerine cevap ver. Onlara karşı Allah'ın yardımını dile. Allah seni onların sıkıntısından korusun. Selamla.

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc bana Mâlik b. Havr'dan naklen şöyle anlattı: Ali şöyle dedi: Allah, Muhammed b. Ebû [110] Bekir'e rahmet etsin. Henüz genç biriydi. Vallahi Mirkāl Hâşim b. Utbe'yi Mısır'a vali yapmayı düşünmüştüm. Vallahi Hâşim orada vali olsaydı fâsık Amr b. el-Âs ve avenesine meydanı boş bırakmaz ancak kılıcı elinde olduğu hâlde öldürülebilirdi. Muhammed gibi kan akıtmadan ölmezdi. Allah Muhammed'e rahmet etsin, gayret ederek sorumluluğunu yerine getirmiştir.

***

Bu yıl içinde Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesinden sonra Muâviye, Abdullah b. Amr b. el-Hadramî'yi, Amr b. el-Âs'ın Mısır valiliğini kabul etmeleri için Basra'ya gönderdi.

Yine bu yılda A'yen b. Dubey'a el-Mücâşiî öldürüldü. Ali onu, İbn Hadramî'yi Basra'dan çıkarması için göndermişti.

***

İbnü'l-Hadramî'nin Yakılması

İbnü'l-Hadramî, Ziyâd ve A'yen ve Onlardan Öldürülenlerin Öldürülme Sebebi

Ömer b. Şebbe bana Ali b. Muhammed ve Ebü'z-Zeyyâl'den naklen Ebû Neâme'nin şöyle dediğini anlattı: Muhammed b. Ebû Bekir Mısır'da öldürülünce İbn Abbâs, Basra'dan ayrılıp

Kûfe'ye gitti ve Ziyâd'ı yerine vekil bıraktı. Bu sırada İbnü'l-Hadramî, Muâviye tarafından Basra'ya gönderildi. İbnü'l-Hadramî, Benî Temîm'de konakladı. Bunun üzerine Ziyâd, Hudayn b. el-Münzir ve Mâlik b. Misma''a haber göndererek dedi ki: "Ey Bekir b. Vâil topluluğu! Siz Müminlerin Emîri'nin yardımcıları ve güvendiği insanlarsınız. İbnü'l-Hadramî'nin nerede ikamet ettiğini görüyorsunuz. Bazıları da onun etrafında toplandılar. Müminlerin Emîri'nin görüşü bana ulaşıncaya kadar bana koruma sağlayın." Hudayn: "Olur," dedi. Benî Ümeyye'ye meyilli olan Mâlik ise –Cemel vakasında Mervân ona sığınmıştı–: "Bu konuda benim ortaklarım vardır onlarla istişare edip bakacağım," dedi. Ziyâd, Mâlik'in ağırdan aldığını görünce Rebîa kabilesinin ihtilafa düşmesinden korktu ve Nâfi''e haber göndererek: "Bana tavsiyede bulun," dedi. Nâfi' ona Sabire b. Şeymân el-Huddânî'yi tavsiye etti. Ziyâd ona haber göndererek: "Bana ve Müslümanlara ait beytülmâle koruma sağlamaz mısın? Zira beytülmâl sizindir. Ben de Müminlerin Emîri'nin eminiyim," diyerek korunma istedi. Sabire ona: "Olur. Ancak beytülmâli taşı ve benim evime gel," dedi. Ziyâd: "Tamam," dedikten sonra
[111] beytülmâli taşıyarak Huddân'a intikal etti, Sabire b. Şeymân'ın evinde konakladı. Beytülmâli ve minberi Huddân Mescidine nakletti. Ziyâd'la birlikte elli adam da ona refakat ediyordu. Bunlar arasında Ebû Ebî Hâdır da vardı. Ziyâd, Huddân Mescidinde cuma namazını kılıyor ve yemek veriyordu. Ziyâd, Câbir b. Vehb er-Râsibî'ye: "Ey Ebû Muhammed! İbnü'l-Hadramî'nin boş durmadığını görüyorum. Onun sizinle kesinlikle savaşacağını düşünüyorum. Senin adamlarının bu konudaki fikirlerini bilmiyorum. Onlarla istişare et ve bak bu konuda ne düşünüyorlar," dedi. Ziyâd namaz kıldıktan sonra mescitte oturdu. İnsanlar da oturdular. Câbir şöyle dedi: "Ey Ezd topluluğu! Temîm, asıl olanın kendileri olduğunu ve savaşta sizden daha çok sebat ehli olduklarını söylüyor. Bana gelen haberlere göre onlar, sizin korumanızdaki zatı alıp Basra'dan çıkarmak için üzerinize geleceklerdir. Sizler bu zatı ve beytülmâli korumanız altına aldığınız hâlde böyle bir harekete yeltenirlerse ne yapacaksınız?" Bunun üzerine Sabire b. Şeymân –saygıdeğer

bir kişiydi– şöyle dedi: "Ahnef gelirse, ben varım. el-Hutât gelirse yine ben varım. Gençler gelirse bizim de gençlerimiz vardır." Ziyâd bu konuda şöyle dedi: "Bu söz üzerine gülesim geldi ve ayağa kalktım, bir numara yaparak ayıp etmemek için bir şeyleri bahane ederek oradan ayrıldım." Ardından Ziyâd, Ali'ye şöyle yazdı: "İbnü'l-Hadramî, Şam'dan geldi ve Benî Temîm'e misafir oldu. Burada Osman'ı andı ve insanları savaşa davet etti. Temîm ve Basralıların çoğunluğu ona biat ettiler. Yanımda beni himaye edecek kimse kalmadı. Kendim ve beytülmâl için Sabire b. Şeymân'dan himaye talebinde bulundum ve onların mıntıkasına taşındım. Osman taraftarları İbnü'l-Hadramî'ye gidip geliyorlar. A'yen b. Dubey'a el-Mücâşiî'yi gönder ki kavmini İbnü'l-Hadramî'nin safında yer almaktan alıkoysun. Sonra bakarsın; eğer İbnü'l-Hadramî'nin topluluğu dağılırsa senin maksadın hâsıl olur. Yok, eğer daha ileri giderler ve isyana devam ederlerse sen onlara karşı harekete geç ve onlarla savaş. Eğer yanındakiler bu işi ağırdan alırlar ve hedefini gerçekleştiremeyeceğini düşünüyorsan, onları oyala ve zaman kazanmaya çalış. Bu süre zarfında kulak kabart ve gözetle. Belki Allah'ın yardımı sana yetişir, O'nun askerlerinin gölgesi seni kuşatır ve zalimleri bertaraf eder." A'yen geldi ve Ziyâd'ın yanına gitti. Onun misafiri oldu. Ardından kavmine gitti ve yanına adamlar toplayarak İbnü'l-Hadramî'ye karşı harekete geçti ve onları itaate çağırdı. Ancak ona sövdüler ve tehdit ettiler. Bunun üzerine yanlarından ayrıldı. Sonra bir grup bulunduğu yere girip onu öldürdüler. A'yen öldürülünce Ziyâd onlara karşı savaşmak istedi. Ancak Benî Temîm, Ezd'e haber göndererek: "Sizin himayenizdeki kişiye ve adamlarına karşı bizim bir eylemimiz olmadı. Neden himayemizdeki adama saldırıyorsunuz, bu adamdan ne istiyorsunuz, bizimle niçin savaşmak istiyorsunuz?" dediler. Bunun üzerine Ezd savaşmaktan cayarak: "Himayemizdekilere karşı bir eylemleri olursa onlara engel olacağız. Onlara dokunmazlarsa biz de onların himayesindekilere dokunmayacağız," dediler ve savaşmaktan imtina ettiler. Bunun üzerine Ziyâd, [112]
Ali'ye şöyle yazdı: "A'yen b. Dubey'a geldi ve aşiretinden kendisine itaat edenleri topladıktan sonra ciddiyet ve sadakatle

İbnü'l-Hadramî'ye gitti ve onları itaate teşvik ederek ayrılık çıkarmaktan sakınmalarını istedi. Kavmin önemli bir kesimi ona muvafakat ettiler. Bu durum karşı tarafı ürküttü, İbnü'l-Hadramî'nin yanında duran ve zafer vaadinde bulunduğu grup bölündü, aralarında arbede çıktı. Akabinde A'yen ailesinin yanına döndü ve buradayken evine girerek ona suikast yaptılar. Bunun sonucu hayatını kaybetti. Allah ona rahmet eylesin. Bunun üzerine onlarla savaşmak istedim. Ancak bana güç ve destek vermesi gerekenler bunun için davranmadılar. İki kabile kendi aralarında yazışarak birbirlerine karşı harekete geçmekten imtina ettiler."

Ali mektubu okuyunca Câriye b. Kudâme es-Sa'dî'yi davet ederek onu Benî Temîm'den elli adamla gönderdi. Onunla birlikte Şerîk b. el-A'ver'i de gönderdi. –Bir rivayete göre de Câriye'yi beş yüz adamla gönderdi.– Ziyâd'a mektup yazarak ona yaptıklarının doğru olduğunu, Câriye'ye yardımcı olmasını ve tavsiyelerde bulunmasını emretti. Câriye, Basra'ya giderek Ziyâd'ın yanına vardı. Ziyâd ona: "Tedbirli ol ve arkadaşının başına gelenin senin de başına gelmesinden sakın ve onlardan hiç kimseye güvenme." Ardından Câriye kavmine gitti ve onlara Ali'nin mektubunu okudu ve onlara birtakım vaatlerde bulundu. Onların çoğu ona icabet ettiler. Bunun üzerine İbnü'l-Hadramî üzerine gitti, onu Sünbîl'in evinde kuşattı, evi ateşe vererek onu ve maiyetindekileri yaktı. Onun maiyetinde yetmiş –bir rivayete göre de kırk– kişi vardı. İnsanlar da dağıldı. Ziyâd da Emîrlik Konağına döndü ve Ali'ye mektup yazarak onu Câriye'yle birlikte Basra'ya gelen Zabyân b. Umâre'yle gönderdi. Şöyle yazdı: ...[44] Câriye bize geldi ve akabinde İbnü'l-Hadramî üzerine gitti ve onu öldürdü. [Olay şöyle vuku buldu:] Önce onu uyardı ve itaate davet etti. Maiyetindekilerle birlikte dönmediler ve icabet etmediler. Bunun üzerine onları Benî Temîm'e ait bir evde kıstırdı ve evi ateşe vererek onları yaktı ve ev yıkıldı. Azgınlıkta bulunan ve isyan edenler uzak ola." Bunun üzerine Amr b. el-Arendes el-Avdî şöyle dedi:

44 Metinde bir noksanlık var (çev.).

Ziyâd'ı konağına geri döndürdük. Temîm'in sığıntısı ise duman olup gitti.

Sığıntısını yaktıran kavme Allah lanet etsin. İki dirhemle koyunlar için ancak kuraklık vardır.

Boğulmamak için düşüklerine seslense de kellesini alevle pişirdi- [113]
ler.

Oysa biz öyle insanlarız ki âdetimizde bize sığınanı korur ve savunuruz.

Biz bizim evimize sığınanı himaye etmekte tereddüt etmedik. Himaye dileyeni ancak asalet korur.

Onlar komşuya saygı duymadılar. Zira komşunun hakkını yücelten ancak asil insanlardır.

Daha önce Zübeyr'e de bir akşam vakti ihanet etmişler ve elbiselerine kadar onu soymuşlardır.

Cerîr b. Atiyye b. el-Hatafî de şöyle dedi:

Zübeyr'e ihanet edip ona vefa göstermediniz. Oysa Ezd, Ziyâd'a vefa gösterip onu himaye etti.

Ezd'in himayesinde olan Ziyâd izzet ve ikram içindeyken Mücâşi'in himayesinde olanlar kül oluverdiler.

Ebû Saîd'in ipine bağlanırsan bil ki o eli kılıç tuttuğu sürece insanları savunur.

Atları ölüm kargaşasına doğru sürdü ve ölümü mızraklarla kuşattı.

***

Hâricî Muhalefeti

Hirrît b. Râşid ve Ali'ye Muhalefeti

Bu sene içinde –38– vuku bulan olaylardan biri de Benî Nâciye'den Hirrît b. Râşid'in Ali'ye muhalefetini ilan etmesi ve ondan ayrılmasıdır.

Hişâm b. Muhammed, Ebû Mihnef, Hâris el-Ezdî ve Hâris'in amcası Abdullah b. Fukaym'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hirrît b. Râşid, Ali'ye geldi. –Hirrît'in maiyetinde Benî Nâciye'den üç yüz adam vardı ve Kûfe'de ikamet ediyorlardı. Ali'yle birlikte Basra'dan gelmişlerdi. Cemel Savaşında olduğu gibi Sıffîn ve Nehrevân savaşlarında da onun yanında

yer almışlardı.– Hirrît adamlarından otuz atlıyla Ali'ye geldi ve onun önünde dikilerek dedi ki: "Ey Ali! İki hakemi kabul ettiğin için vallahi senin emirlerine itaat etmeyecek, senin arkanda namaz kılmayacak ve yarın senden ayrılacağım!"
[114] Ali ona: "Anan seni kaybetsin! Bununla Rabbine isyan etmiş, ahdini bozmuş ve nefsine zarar vermiş olursun. Bana söyle, neden bunu yapacaksın?" dedi. Hirrît: "Zira sen Kitapta tahkimi kabul ettin ve iş başa düşmüşken hakta zafiyet gösterdin ve kendilerine zulmedenlere dayandın. Ben seni ayıplıyor ve onlara kızıyorum ve hepinize muhalifim," dedi. Ali ona: "Gel seninle Kitabı müzakere edeyim, sünnette seninle tartışayım, hak hususunda senden iyi bildiğim konularda muhaverede bulunayım. Umarım ki şu anda bilmediğin hususları bilmiş ve tanımış, yabancısı olduğun hakikatleri görmüş olursun," dedi. Hirrît: "Ben sana döneceğim," dedi. Ali: "Şeytan seni fitneye düşürmesin, cehalet seni hafifliğe sevk etmesin. Vallahi seni aydınlatmamı istersen, nasihatimi kabul eder ve beni dinlersen sana hidayet yolunu göstereceğim," dedi.

Hirrît, Ali'nin yanından çıktı ve evine gitti. Ben de onun peşinden süratle gittim. Amca oğullarından biri benim dostumdu. İstedim ki onunla görüşeyim ve Hirrît'in durumunu haber vereyim ve Müminlerin Emîri'ne itaat etmesi için amcası oğluna telkinde bulunmasını, dünyada da ahirette de bunun kendisi için daha hayırlı olacağını anlatmasını söyleyeyim. Çıktım ve adamın evine gittim. Ancak Hirrît benden önce varmıştı. Ben de evinin kapısının yanında durdum. İçerde arkadaşları da vardı, bunlar Ali'yle olan görüşmesinde bulunmamışlardı. Vallahi adam onlara Ali'ye söylediklerini ve Ali'nin ona verdiği cevapları zikretmeden dedi ki: "Ben bu adamdan ayrılmak istiyorum. Yarın sabah kendisine gitmek üzere yanından çıktım. Benim görüşüm odur ki yarın onunla ilişkimi keseceğim." Arkadaşlarının çoğu ona: "Onunla görüşmeden bunu yapma. O sana kabul edebileceğin bir şey söylerse onu kabul edersin. Aksi takdirde onunla ilişkini kesebilecek durumdasın," dediler. Hirrît onlara: "Güzel söylediniz," dedi. Akabinde yanına girmek için izin istedim. Bana izin verdiler. İçeri girdim ve de-

dim ki: "Allah için sana söylüyorum. Müminlerin Emîri'nden ve Müslüman cemaatinden ayrılacak, kendini suçlu duruma düşürecek ve aşiretinden gördüğüm bu insanlarla vuruşacaksın, öyle mi? Oysa Ali hak üzeredir." Hirrît: "Ben yarın sabah ona gideyim de açıklamasını dinleyeyim ve bana ne söyleyeceğine bakayım. Bunlar haklı ve hayırlı şeylerse kabul edeceğim. Kötülük ve zulüm ise terk edeceğim," dedi. Ravi dedi: Bunun üzerine amcası oğluyla baş başa görüştüm. –Onun en yakın adamlarındandı ve Araplar tarafından takdir edilen Müdrik b. er-Reyyân'dı.– Ona dedim ki: Seninle hukukumuz vardır. Hem de kardeşlik bağımız var ve birbirimizi seviyoruz. Ayrıca Müs- [115]
lümanın Müslüman üzerinde hakkı vardır. Senin amcan oğlu sana anlattığı gibi bazı yanlış tasarrufları oldu. Onun nezdinde ciddiyetle girişimde bulun, onun görüşlerini reddederek yaptıklarının büyük bir hata olduğunu hatırlat. Korkarım ki Müminlerin Emîri'nden ayrılırsa kendini ve aşiretini ölümle karşı karşıya getirmiş olur. Müdrik şöyle dedi: "Allah iyiliğini versin. Ne iyi kardeşsin. Nasihat edip merhamet ettin. Benim adamım Müminlerin Emîri'nden ayrılmak isterse ben de adamımdan ayrılarak ona muhalefet edeceğim ve herkesten daha çok aleyhinde olacağım. Sonra onunla baş başa görüşeceğim ve ona nasihatte bulunarak Müminlerin Emîri'ne itaat edip sadakat göstermesini, emri altında ikamet etmesini söyleyeceğim. Onun iyiliği ve selameti bundadır."

Ardından yanından çıktım ve Müminlerin Emîri'nin yanına dönerek olup biteni anlatmayı düşündüm. Ancak arkadaşımın sözlerinden mutmain oldum ve evime döndüm. Sabah olup da kuşluk vakti girince Müminlerin Emîri'ne gittim. Onun yanında bir müddet oturdum, bana söylediğini onunla baş başa görüşerek anlatmak istedim. Oturmam uzadı ve gelenler çoğaldı. Bu sebeple arkasında oturdum ve duyabileceği şekilde konuştum. O da bana kulak verdi. Ona Hirrît b. Râşid'den işittiklerimi ve ona söylediklerimi aktardım. Amcası oğluna söylediklerimi ve bana verdiği cevabı da anlattım. Ali bana: "Onu bırak. Hakkı teslim eder de hakka dönerse kabul ederiz. İmtina ederse onun peşine düşeriz," dedi. Ona: "Ey

Müminlerin Emîri! Onu neden şimdi yakalatıp bağlamıyor ve hapsetmiyorsun?" dedim. Müminlerin Emîri: "Her suçladığımız kimseye böyle davransak hapishanemizi doldurmuş oluruz. Onlar bize açıkça karşı gelmedikçe bunu –yani insanları basıp hapse atmayı ve cezalandırmayı– uygun görmüyorum," dedi. Ravi dedi: Bunun üzerine sustum ve yerime geçerek insanların arasında oturdum.

Ali bir süre bekledikten sonra bana: "Beri gel," dedi. Onun yakınında oturdum. Bana gizlice dedi ki: "Adamın evine git ve ne yaptığını benim için öğren. Zira her gün bana bu saatten önce gelirdi." Bunun üzerine evine gittim. Ancak evde in cin yoktu. Adamlarının ikamet ettikleri diğer evlerin kapılarına gidip seslendim ancak cevap veren yoktu. Geri döndüm. Beni görünce: "İkamet ediyorlar mı yoksa göçtüler mi?" Ben: "Göz göre göre göçmüşler," dedim. Ali: "Adamlar yapacaklarını yaptılar. Semûd kavmi uzak olduğu gibi onlar da uzak olsunlar! Mızraklar onlara yöneltilse, kılıçlar başlarının üzerine indi-
[116] rilseydi pişman olacaklardı. Bugün için şeytan onları fitneye düşürüp dalalete sürükledi. Yarın da onlardan berî olacak ve onları terk edecektir," dedi.

Sonra Ziyâd b. Hasafe kalktı ve şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Bunların bizden ayrılmasından başka bir zararları olmasaydı onların kaybedilmesi bize ağır gelmez ve onlara teessüf etmezdik. Zira onlar bizimle beraber olsalardı bize sayıca az bir artıları olur ve bizden ayrılmaları da sayıca az bir eksileri olur. Ancak gidecekleri yerlerde sana itaat eden çok sayıda insanı ifsat etmelerinden endişe ediyoruz. Bana, onların peşine düşmeme izin ver, Allah'ın izniyle onları sana geri döndüreyim." Ali: "Onların nereye gittiklerini biliyor musun?" diye sordu. Ziyâd: "Hayır. Ancak çıkacağım ve sorup onların izini süreceğim," dedi. Ali: "Allah yardımcın olsun, çık ve Deyr Ebû Mûsâ'ya kadar git, emrim sana gelinceye kadar da bir yere gitme. Eğer toplu hâlde ve insanların gözü önünde hareket ediyorlarsa valilerim onlar hakkında bana yazacaklardır. Yok, eğer dağınık bir şekilde ve gizlenip saklanarak hareket ederlerse izlerini kaybettirmiş olurlar. O takdirde de amille-

rime onlar hakkında yazı çıkaracağım," dedi ve tek nüshadan ibaret bir mektup yazıp onu çoğalttırarak amillere gönderdi. Mektup şöyledir:

Bazı şahıslar kaçarak çıktılar. Onların Basra diyarına doğru yöneldiklerini sanıyoruz. Bölge insanlarına bunlar hakkında sor ve onların izini sürmeleri için her tarafa casuslarını gönder. Sonra da onlar hakkında elde ettiğin bilgileri bana yaz. Selamla.

Ziyâd b. Hasafe çıktı ve evine giderek adamlarını topladı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Ey Bekir b. Vâil topluluğu! Müminlerin Emîri bana kendisi için önemli bir konuda bir görev verdi ve bu görevi ciddiyetle yerine getirmemi emretti. Sizler onun şiası ve yardımcılarısınız, onun nezdinde en güvenilir kavimsiniz. Hemen bana katılın ve acele edin." Ravi dedi: Vallahi bir saat içinde onlardan yüz yirmi ya da yüz otuz adam onun yanında hazır oldu. Ziyâd: "Bu kadar kâfi. Daha fazlasını istemiyoruz," dedi. Grup yola çıktı, köprüyü geçerek Deyr Ebû Mûsâ'ya kadar giderek burada konakladılar. Ziyâd gün boyunca burada Müminlerin Emîri'nin emrini bekledi.

Ebû Mihnef dedi: Ebü's-Salt el-A'ver et-Teymî bana Ebû [117]
Saîd el-Ukaylî ve Abdullah b. Vâl et-Teymî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Müminlerin Emîri'nin yanında otururken ona bir görevli geldi. Elinde Karaza b. Ka'b el-Ensârî tarafından Ali'ye hitaben yazılan bir mektup vardı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Müminlerin Emîri'ne bildirmeliyim ki bizim buradan Kûfe tarafından gelip Niffer'e doğru seyreden atlılar geçti. Aşağı Fırat bölgesinde Zâzân Ferrûh isminde namaz kılan[45] bir dihkân Niffer tarafındaki dayılarının yanından geliyordu. Önüne çıktılar ve kendisine: "Müslüman mısın yoksa kâfir misin?" diye sordular. Adam: "Müslümanım," dedi. Ona: "Ali hakkında ne dersin?" dediler. Adam: "Hayırlı olduğunu ve Müminlerin Emîri ve insanların efendisi

45 Diğer bazı kaynaklardaysa Müslüman olup namaz kılan, şeklinde ifade edilmiştir (çev.).

olduğunu düşünüyorum," dedi. Ona: "Ey Allah'ın düşmanı! Kâfir oldun!" dediler ve onlardan bir grup ona saldırarak onu parçaladılar. Yanındaki adama: "Sen necisin?" diye sordular. Adam: "Ben zimmîyim," dedi. Onlar: "Buna dokunulmaz," dediler. O zimmî adam bize geldi ve olayı haber verdi. Bu insanlar hakkında bilgi almaya çalıştımsa da bu konuda bana bilgi veren olmadı. Müminlerin Emîri bana bu konudaki emirlerini yazsa ona göre hareket edeceğim. Selamla.

Bunun üzerine ona şöyle yazdı:

Senin bölgenden geçen çeteye ilişkin yazdıklarını okudum. Onlar masum Müslümanı öldürürken gayrimüslime aman vermişlerdir. Onlar şeytanın fitnesine maruz kalmış böylece dalalete düşmüşlerdir. Onlar Kur'an'ın ifadesiyle fitne olmadığını sanarak kör ve sağır gibi davrandılar. Amellerinin hesabı sorulunca neler görüp neler işitecekler! Sen görevini yapmaktan geri durma, haracına mukayyet ol. Sen zikrettiğin üzere itaat ve sadakatine bağlı kal. Selamla.

Ebû Mihnef dedi: Ebü's-Salt el-A'ver et-Teymî bana Ebû Saîd el-Ukaylî ve Abdullah b. Vâl'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ali, Ziyâd b. Hasafe'ye mektup yazdı ve onu ulaştırmamı istedi. Henüz bir gençtim:

Sana, emrim gelinceye kadar Deyr Ebû Mûsâ'da konaklayıp beklemeni söylemiştim. Zira malum grubun hangi yönde hareket ettiklerini bilmiyordum. Bana intikal eden bilgilere göre onlar Niffer diye bilinen bir beldeye doğru gitmişlerdir.
[118] Onların izini sür ve onlar hakkında bilgi almaya çalış. Onlar Sevâd halkından namaz kılan bir adamı öldürmüşlerdir. Onlara yetişirsen onları bana getir. İmtina ederlerse onlara karşı güç kullan ve Allah'ın yardımını dile. Zira haktan sapmışlar, haksız yere kan akıtmışlar ve yol emniyetini ihlal etmişlerdir. Selamla.

Ravi dedi: Mektubu ondan aldım ve yola çıktım. Ancak uzağa gitmeden döndüm ve Müminlerin Emîri'ne: "Ey Müminlerin Emîri! Mektubunu Ziyâd b. Hasafe'ye teslim ettikten sonra ben de onunla birlikte düşmanına karşı gideyim mi?"

diye sordum. O şöyle dedi: "Ey kardeşimin oğlu, git! Dilerim ki sen de hak yolunda bana yardım edenlerden ve zalimlere karşı bana destek verenlerden olursun." Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Vallahi ben öyleyim, söylediğin insanlardanım ve senin dilediğin gibiyim," dedim.

İbn Vâl dedi: "Vallahi Ali'nin bana söylediklerini kızıl develere değişmem.

İbn Vâl dedi: Akabinde Ali'nin mektubunu Ziyâd b. Hasafe'ye ulaştırdım. Harika ve asil atımın üzerindeydim ve silahımı kuşanmıştım. Ziyâd bana: "Ey kardeşimin oğlu! Vallahi sana ihtiyacım var ve bu seferimde benimle birlikte olmanı arzu ediyorum," dedi. Ona: "Bunun için Müminlerin Emîri'nden izin istedim ve bana izin verdi," dedim. Ziyâd buna sevindi.

Ravi dedi: Ardından yola devam ettik ve Niffer'e ulaştık. Onlara söz konusu grubu sorduk. Bize dediler ki: "Cercerâyâ'ya doğru çıktılar." Onların peşine düştük. Bize: "Mezâr'a doğru yöneldiler," dediler. Mezâr'da onlara yetiştik. Orada konaklayıp bir gün bir gece burada ikamet etmişlerdi. Bu süre içinde istirahat etmişler, hayvanlarına yem vermişler ve dinç idiler. Onlara yetiştiğimizde güçsüz düşmüş, yorulmuş, meşakkate maruz kalmış ve bitap düşmüştük. Bizi görür görmez hemen atlarına bindiler ve beklediler. Onlarla karşı karşıya geldik, bir süre öylece bekledik. Derken adamları Hirrît bize seslenerek: "Ey kalpleri ve basiretleri kör olanlar! Siz Allah'ın kitabı ve Peygamber'inin sünnetinden yana mısınız yoksa zalimlerden yana mı?" dedi. Ziyâd b. Hasafe ona: "Ey gözleri kör, kalpleri hissetmeyen, kulakları sağır olanlar! Biz Allah'ın tarafındayız; Allah ile kitabı ve Peygamber'inin sünnetini yaratıldığı günden yok olacağı güne kadar dünyaya tercih edenleriz," dedi. Hirrît bize: "Bana söyleyin ne istiyorsunuz?" dedi. Tecrübeli ve ince ruhlu olan Ziyâd ona: "Görüyorsun yorgun ve açız. Geliş amacımız, benim arkadaşlarımla senin arkadaşlarının karşısında açıktan konuşmakla çözülecek gibi değildir. Karşılıklı inelim, sonra baş başa kendi aramızda görüşüp meselemizi bütünüyle ele alarak müzakere edeceğiz. Sonra bakacağız, sana getirdiğimiz teklifin kendin için hayırlı olduğuna kana-

[119] at getirirsen onu kabul edersin. Senden duyacağım hususları bizim için ve sizin için afiyet ve selamet vesilesi olarak görürsem, ben de onu reddetmeyeceğim," dedi. Hirrît: "O zaman inelim," dedi. Ravi dedi: Ziyâd bize yöneldi: "Bu su kenarında inelim," dedi. Bunun üzerine suya kadar gittik ve orada konakladık. İner inmez de onar, dokuzar ve sekizer kişilik halkalar hâlinde ayrılıp oturduk, yemeğimizi önümüze koyup yedik ve yanımızdaki sudan içtik. Ziyâd bize: "Atlarınıza yem verin," dedi. Bunun üzerine yem torbalarını boyunlarına astık. Ziyâd da bizimle onlar arasında durdu. Onlar da bir kenara çekilerek indiler. Ziyâd bize yöneldi ve bizim halkalar hâlinde oturduğumuzu görünce: "Fesüphanallah! Siz savaş insanlarısınız. Vallahi bunlar şu anda, bu hâlinizde size saldırırlarsa bundan daha iyi bir fırsat bulamazlar. Acele atlarınızın başına geçin," dedi. Bunun üzerine süratle hareket ettik. Kimimiz elbisesini silkeliyor ve ondan sonra abdest alıyor, kimimiz su içiyor, kimimiz de atına su veriyordu. Bunları bitirince Ziyâd yanımıza geldi, elinde kemikli bir et parçası vardı. İki veya üç kere dişleriyle etini ısırıp yedikten sonra deriden bir su matarasını çıkarıp ondan su içti ve elindeki kemiği attı. Akabinde şöyle dedi: "Arkadaşlar, biz bu insanlarla karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz. Vallahi sayıca onlara denksiniz. Sizi ve onları gözlemleyip bir tahminde bulundum. Onlarla aramızdaki fark beş kişiyi geçmiyor. Kanaatim odur ki onlarla aramızda savaş olacaktır. Netice savaş olursa aciz taraf olmayın." Sonra dedi ki: "Herkes atının yularını tutsun. Ben onlara yaklaşacağım ve adamlarını çağırıp konuşacağım. İstediğim hususlar üzerinde bana biat ederse mesele yoktur. Aksi takdirde size seslendiğimde atlarınıza binin ve hep birlikte bana yönelin."

İbn Vâl dedi: Ziyâd önümüzden ileriye doğru yürüyüşe geçti. Ben de ona refakat ediyordum. Bu arada karşı taraftan bir ses duydum. Şöyle diyordu: "Bu insanlar üzerimize geldiler. Ancak yorgun ve bitkindiler. Biz ise rahat ve dinçtik. Onlara fırsat verdiniz. İndiler ve yiyip içerek istirahat ettiler. Vallahi bu kötü oldu. Zira onlarla aramızda savaş dışında bir netice olmayacaktır!" Bunun üzerine sustular. Onlara yakın bir nok-

taya gelince Ziyâd b. Hasafe onların adamını çağırdı ve ona: "Seninle baş başa görüşüp durumumuz hakkında konuşalım," dedi. Bunun üzerine adam beş kişiyle Ziyâd'a doğru yürümeye başladı. Ben de Ziyâd'a: "Arkadaşlarımızdan üç kişi daha çağırsan da aynı sayıda olarak öyle karşılaşalım," dedim. Ziyâd bana: "İstediğin üç kişiyi çağır," dedi. Bunun üzerine arkadaşlarımızdan üç kişiyi çağırdım. Böylece beşe karşı beş kişi [120] olduk. Ziyâd ona: "Bize ve Müminlerin Emîri'ne niçin kızdın, bizden neden ayrıldın?" diye sordu. Hirrît şöyle dedi: "Adamınızı imam olarak kabul etmiyorum ve sizin hayat tarzınıza razı değilim. Bu sebeple ayrılmayı düşünerek şûrâya davet edenlerle birlikte olmak istedim. İnsanlar bütün ümmet için bir adam üzerinde ittifak ederlerse ben de onlarla beraber olacağım." Ziyâd: "Ey adam! İnsanlar, senin ondan ayrıldığın zat kadar Allah'ı bilen, onun kadar Allah'ın kitabına ve Peygamber'inin sünnetine vâkıf bir kimse bulabilirler mi? Kaldı ki o Resulullah'ın yakınıdır ve geçmişinde İslam'a hizmet etmiştir," dedi. Hirrît, Ziyâd'a: "Sana söyleyeceğimi söyledim," dedi. Ziyâd ona: "O Müslümanı neden öldürdün?" dedi. Hirrît: "Ben öldürmedim. Onu adamlarımdan bir grup öldürdü," dedi. Ziyâd: "Onları bize teslim et," dedi. Hirrît: "Buna imkân yoktur," dedi. Ziyâd: "Senin tavrın bu mu?" dedi. Hirrît: "Evet, duyduğun gibi," dedi. Bunun üzerine adamlarımıza seslendik. O da adamlarına seslendi ve onlarla karşı karşıya geldik. Vallahi aramızda cereyan eden vuruşma gibisini ömrümde görmedim. Mızraklarımız kırılıncaya kadar mızraklarla savaştık. Sonra kılıçlarımız bükülünceye, onların ve bizim atlarımız vuruluncaya kadar kılıçlarla vuruştuk. Bizden ve onlardan çok sayıda yaralı vardı. Bizden iki kişi öldürüldü. Bunlar Ziyâd'ın sancağını taşıyan Süveyd adındaki kölesiyle oğullardan Vâfid b. Bekir idi. Biz de onlardan beş kişiyi öldürdük. Derken akşam oldu. Bunun üzerine birbirimizden ayrıldık. Biz de onlar da (yorgunluktan) birbirimiz üzerine gitmekten iğrenir hâle geldik. Yaralananlar arasında Ziyâd ve ben de vardık.

Ravi dedi: Akabinde onlar bir kenara çekildiler. Biz de geceyi geçirmek için istirahate çekildik. Ancak bir saat geçirdik-

ten sonra çekip gittiler. Bunun üzerine biz de onların peşine düştük ve Basra'ya kadar onları takip ettik. Burada Ahvaz'a gittikleri ve orada konakladıkları bilgisini aldık. Kûfe'den iki yüz kadar adam onlara katıldı. Bunların harekete geçmek için kuvvetleri yoktu. Bunlar harekete geçince onlar da Ahvaz'a giderek onlara katıldılar, orada ikamet ettiler. Ziyâd b. Hasafe, Ali'ye şöyle yazdı:

Bizler Allah düşmanı Nâcî'yle Mezâr'da karşılaştık. Onları hidayete, hakka ve doğru söze davet ettik. Ancak hakka dönmediler, benlik ve gurur onları günaha sevk etti, şeytan onlara amellerini süslü gösterdi. Böylece onları yoldan saptırdı ve bize kastettiler. Bunun üzerine öğleden akşama kadar onlarla şiddetli çatışmaya girdik. Bizden iki salih insan şehit olurken onlardan beş kişi öldürüldü. Ardından da muharebeden çekil-
[121] diler. Bizde de onlarda da çok sayıda yaralı vardı. Gece olunca gece karanlığında apar topar Ahvaz bölgesine çekip gittiler. Ahvaz'ın bir nahiyesine indikleri bilgisini aldık. Biz de Basra'da yaralılarımızı tedavi ediyoruz. Emirlerini bekliyoruz. Allah'ın rahmeti üzerinde olsun. Selamla.

Mektup Ali'ye teslim edilince onu insanların huzurunda okudu. Bunun üzerine Ma'kıl b. Kays kalktı ve şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Allah iyiliğini versin. Bunların peşine düşen kişinin maiyetinde her kişiye mukabil on kişi olmalıydı. Onlara yetiştiklerinde onların kökünü kazıyacaklardı. Onların sayıları kadar bir grubun onlarla karşılaşması doğru olmamış. Bu sayıdaki bir gruba karşı tâbi ki direnecek ve sebat edecekler. Zira onlar da Araptır ve aynı sayıdaki insanlar aynı sayıdaki hasımlara direnir ve hakkını alır." Ali ona: "Ey Ma'kıl b. Kays! Onların üzerine gitmek için hazırlan," dedi ve Kûfelilerden iki bin kişiyi onun emrine verdi. Bunların içinde Yezîd b. Muğaffil el-Ezdî de vardı. İbn Abbâs'a da şöyle yazdı:

Maiyetindekilerden güçlü, cesur ve salih olarak bilinen bir adamı iki bin askerin başında ve Ma'kıl'a katılmak üzere sefere çıkar. Basra bölgesindeyken askerlerine komuta edecektir. Ma'kıl'la buluşunca Ma'kıl her iki birliğin komutanı olacaktır.

Basra askerlerinin komutanı onu dinleyecek, ona itaat edip muhalefet etmeyecektir. Ziyâd b. Hasafe'ye de Kûfe'ye dönmesini emret. Ziyâd ne güzel adamdır ve askeri de ne güzel askerdir!

Ebû Mihnef dedi: Ebü's-Salt el-A'ver bana Ebû Saîd el-Ukaylî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ali, Ziyâd b. Hasafe'ye şöyle yazdı:

Mektubun bana ulaştı. Allah'ın kalplerini mühürlediği Nâcî ve arkadaşları hakkında zikrettiğin hususları anladım. Şeytan onlara amellerini süslü gösterdi. O yüzden bocalayıp dururlar ve iyi şeyler yaptıklarını sanırlar. Senin ve onların başından geçenleri dile getirmişsin. Sen ve adamlarının gayreti Allah içindir. Mükâfatınızı da O verecektir. Allah katında nail olacağınız mükâfat için size müjdeler olsun! Bu sevap cahil insanların uğrunda canlarını verdikleri bu dünyadan hayırlıdır. Zira sizin elinizde olan şeyler yok olurken Allah'ın katında olan şeyler kalıcıdır. "*Elbette sabırlı davrananlara amellerinin en güzeliyle mükâfatlarını vereceğiz.*"[46] Karşılaştığınız düşmanlarınız hidayetten dalalete sapmakla ve işledikleri günahlarla hakkı reddetmeleri ve fitneye dalmaları onlara yeter. Onları iftiralarıyla baş başa bırak. Onları azgınlıklarında şaşkın vaziyette bırak. Onlara iyice kulak ver ve gözlemle. Pek yakında kimileri esir, kimileri ölü olarak bertaraf edileceklerdir. Sen ve adamların sevaba nail olarak bize dönün. Zira itaat ettiniz [122] ve dinlediniz. Güzel bir imtihan verdiniz. Selamla.

Nâcî ise Ahvaz bölgesine geçti. Burada haraç ödememek için birçok köylü ve çok sayıda harami ve onun görüşünü paylaşan bir grup Arap onun etrafında toplandılar.

***

Ömer b. Şebbe bana Ebü'l-Hasan ve Ali b. Mücâhid'den naklen Şa'bî'nin şöyle dediğini anlattı: Ali, Nehrevânlıları bertaraf edince çok sayıda insan ve kendisine destek veren bazı kabileler ona muhalefet ettiler. Bunların içinde Benî Nâciye

46 Nahl, 16/96.

vardı. İbnü'l-Hadramî, Basra'ya ulaştı. Ahvazlılar anlaşmayı ihlal ettiler. Haraç ehli de haraç ödememe hırsıyla hareket ederek Sehl b. Huneyf'i Fars bölgesinden çıkardılar. Nitekim Sehl, Ali'nin Fars bölgesi amiliydi. Bunun üzerine İbn Abbâs, Ali'ye: "Ziyâd'la seni Fars bölgesi meselesinden kurtarabilirim," dedi. Bunun üzerine Ali ona, Ziyâd'ı Fars bölgesi üzerine göndermesini emretti. İbn Abbâs bu amaçla Basra'ya geçti ve Ziyâd'ı çok sayıda askerle Fars bölgesine gönderdi. Ziyâd emrindeki kuvvetle Fars bölgesini kontrol altına aldı. Bunun üzerine buranın ahalisi haraçlarını tekrar ödemeye başladılar.

***

Şimdi söz sırası Ebû Mihnef'in rivayetinde. Ebû Mihnef dedi: Hâris b. Ka'b bana Abdullah b. Fukaym el-Ezdî'den şöyle dediğini anlattı: Ben ve kardeşim Ka'b, Ma'kıl b. Kays'ın söz konusu ordusundaydık. Sefere çıkmak istediğinde Ali'ye gitti ve ona veda etti. Bunun üzerine Ali ona şöyle dedi: "Ey Ma'kıl! Gücün yettiği kadar Allah'tan sakın. Zira bu Allah'ın müminlere emridir. Kıble ehline zulmetme. Zimmet ehline de zulmetme. Büyüklenme. Zira Allah mütekebbirleri sevmez." Ma'kıl: "Yardımı dilenecek olan ancak Allah'tır," dedi. Ali ona: "Allah en hayırlı yardımcıdır," dedi. Abdullah dedi: Akabinde biz de Ma'kıl'la birlikte yola çıktık ve Ahvaz'a vardık. Burada konakladık ve Basralıları bekledik. Bize katılmakta gecikmişlerdi. Bunun üzerine Ma'kıl b. Kays kalktı ve bize şöyle seslendi: "Ey insanlar! Basralıları bekledik, ancak geciktiler. Allah'a hamdolsun az değiliz ve insanlara karşı bir korku hissi içinde de değiliz. Bu zelil ve az olan düşman üzerine yürüyelim. Allah'tan dileğim sizi onlara karşı muzaffer kılması ve onları helak etmesidir."

[123] Ravi dedi: Kardeşim Ka'b b. Fukaym kalktı ve ona: "Doğru söyledin. Rehberin Allah olsun. Ben de ümit ederim ki Allah bizi onlara karşı muzaffer kılacaktır. Farklı bir durum olursa hak için ölüm, dünyaya karşı bir teselli vesilesidir," dedi. Akabinde Ma'kıl: "Allah'ın yardımıyla yola çıkın," dedi. Bunun üzerine yola çıktık. Vallahi Ma'kıl daima bana sevgiyle yaklaştı ve ikramda bulundu. Askerlerinden hiçbirine beni değiş-

mezdi. Bana sürekli: "'Hak için ölüm, dünyaya karşı bir teselli vesilesidir!' sözü nasıl aklına geldi? Vallahi doğru, isabetli ve güzel söyledin," dedi. Vallahi yolculuğumuzda henüz bir günü tamamlamamıştık ki Abdullah b. Abbâs'ın postası hızlı bir şekilde bize ulaştı. Elinde bir mektup vardı. Mektupta şunlar yazılıydı: "Elçim ikamet ettiğin yerde veya yolda sana yetişirse olduğun yerde kal, sana gönderdiğimiz askerlerimiz sana varıncaya kadar yerinden ayrılma. Sana Hâlid b. Ma'dân et-Tâî'yi gönderdim. Kendisi ıslah, din ve savaş adamı olup yiğit bir insandır. Onu dinle ve değerini bil. Selamla."

Ma'kıl mektubu insanlara okudu ve Allah'a hamdetti. Aslında o istikamet onları endişelendirmişti. Ravi dedi: Bunun üzerine et-Tâî gelinceye kadar orada bekledik. et-Tâî geldi ve komutanımızın yanına girerek emîr unvanıyla ona selam verdi. İki taraf aynı karargâhta birleşti. Ardından onların üzerine gittik. Bunun üzerine Râmahürmüz dağlarında bulunan muhkem bir kaleye sığınmak için oraya doğru çekilmeye başladılar. Beldenin ahalisi bize gelip durumu haber verdiler. Biz de onların peşine düştük. Dağa yakın bir yerde onlara yetiştik. Önce saf düzenine girdik ve akabinde üzerlerine yürüdük. Ma'kıl, sağ kanadın başına Yezîd b. Muğaffil'i, sol kanadın başına da Basralılardan Mincâb b. Râşid ed-Dabbî'yi getirdi. Hirrît b. Râşid en-Nâcî de adamlarını saf düzenine soktu ve Arapları sağ cenaha, beldenin ahalisiyle köylüleri ve haraç vermeye son vermek isteyenlerle onlara tâbi olan Kürtleri sol kanada aldı. Ardından Ma'kıl b. Kays aramızda gidip gelerek bizi teşvik ediyor ve şöyle diyordu: "Ey Allah'ın kulları! Gözlerinizi bunlara dikmeyin. Gözlerinizi yumun, az konuşun ve kendinizi vurmaya hazırlayın. Müjdeler olsun bunlara karşı savaşmak büyük sevaptır. Sizler dinden sapanlarla, haraç vermekten imtina eden kaba köylüler ve Kürtlerle savaşıyorsunuz. Bana bakın, ben saldırınca siz de tek bir yürek gibi saldırıya geçin." Ma'kıl başından sonuna kadar safın önünde seyrederek bu talimatı verdi. Akabinde dönüp safın ortasında yerini aldı. Gözlerimiz onun üzerindeydi ve ne yapacağını bekliyorduk. Sonra sancağı iki kere dalgalandırdı ve saldırıya geçtik. [124]

Vallahi karşımızda bir saat duramadılar. Benî Nâciye'den ve onlara tâbi olan Araplardan yetmiş kişiyi ve yerlilerle Kürtlerden üç yüz kişiyi öldürdük. Ka'b b. Fukaym dedi: Araplarda kimlerin öldürüldüğüne bakıyordum ki dostum Müdrik b. Reyyân'ın öldürüldüğünü gördüm. Hirrît b. Râşid ise kaçarak kurtuldu ve deniz sahiline yöneldi. Gittiği yerde kavminden büyük bir topluluk vardı. Onların içinde ikamet etti ve aralarında dolaşarak Ali'ye karşı durmaya davet ediyor, Ali'den ayrılış nedenlerini anlatıp hidayetin Ali'ye karşı savaşmakta olduğunu söylüyordu. Onlardan çok sayıda insan ona uydu. Ma'kıl, Ahvaz'da ikamet ederek Ali'ye zaferi bildiren bir mektup yazdı. Mektubu Ali'ye ben götürdüm. Mektup şöyledir:

Bismillahirrahmânirrahîm. Ma'kıl b. Kays'tan Allah'ın kulu ve Müminlerin Emîri Ali'ye. Esenlikler dilerim. O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a hamdederim. Dinden sapanlarla karşılaştık. Bize karşı müşriklerden de destek aldılar. Ancak onları Âd ve İrem gibi bertaraf ettik. Onlar hakkında senin talimatına aykırı hareket etmedik. Onlardan kaçanları ve esirleri öldürmedik, yaralılara saldırmadık. Allah sana ve Müslümanlara zafer ihsan etti. Hamd ancak Allah içindir.

Mektubu Ali'ye ulaştırınca onu adamlarına okudu ve onlarla istişarede bulundu. Onlar ona: "Bizce Ma'kıl'a yaz ve o asinin üzerine gitmesini söyle. Onun peşine düşsün ve onu öldürünceye veya sürünceye kadar takip etmeye devam etsin. Biz onun sana karşı, insanların verdikleri ahitleri bozmayacağından emin değiliz," dediler. Bunun üzerine ona mektup yazdı ve bana teslim ederek beni geri gönderdi. Mektup şöyleydi:

Dostlarına yardım etmesi ve düşmanlarını perişan etmesi dolayısıyla Allah'a hamdolsun. Allah seni ve Müslümanları mükâfatlandırsın. Zira güzel bir imtihan verdiniz ve görevinizi ifa ettiniz. Benî Nâciye'nin adamını sor. Onun bir beldede ikamet ettiğine dair sana bilgi intikal ederse onun üzerine git ve onu öldür veya uzaklaştır. O Müslümanlar için bir düşman ve zalimler için dost olmaya devam ediyor ve öyle kalacaktır. Selamla.

Bunun üzerine Ma'kıl onun nereye kadar gittiğini, nerede karar kıldığını araştırdı. Ona, adamın sahil bölgesine gittiği, kavmini Ali'ye itaatten alıkoyduğu, muhitinde bulunan Abdülkays ve onlara bağlı Arapları ifsat ettiği bilgisi verildi. Nitekim onun kavmi Sıffîn yılında zekât vermekten imtina ettikleri [125] gibi bu yılda da zekât vermediler. Böylece iki yıllık zekât borçları vardı. Ma'kıl b. Kays; Kûfe ve Basralılardan oluşan aynı orduyla onların üzerine gitti. Fars bölgesi üzerinden deniz sahili bölgesine intikal etti. Hirrît b. Râşid, Ma'kıl'ın üzerine gelmekte olduğunu haber alınca kendisi gibi düşünen Hâricîlere gitti ve onlara gizlice: "Sizinle aynı görüşteyiz. Ali, insanları Allah'ın hükmü hakkında hakem yapmaması gerekir," dedi. Sonra Hâricî olmayanlara da açıkça şöyle dedi: "Ali bir hakem tayin etti ve ona rıza gösterdi. Ancak kendi seçtiği hakem onu azletti. Ali'nin kendisi için rıza gösterdiğine ben de razı oldum." Kûfe'den çıkarken onun düşüncesi böyleydi. Osman'ın taraftarı olanlara da gizlice: "Vallahi ben de sizin gibi düşünüyorum. Osman mazlum olarak öldürüldü," dedi. Böylece her grubu ayrı ayrı onlardan yana olduğuna ikna etti. Zekât vermeyenlere de: "Zekâtınızı elinizden bırakmayın ve onunla akraba bağınızı güçlendirin ve dilerseniz kendi fakirlerinize verin," dedi. Onların içinde İslam'a giren çok sayıda Hristiyan vardı. Müslümanlar kendi aralarında ihtilafa düşünce: "Vallahi ayrıldığımız din bu insanların dininden daha iyidir. Onların dini onları kan akıtmaktan, yol emniyetini ihlal etmekten ve malları gasbetmekten alıkoymamaktadır," dediler ve önceki dinlerine döndüler. Hirrît onlara da: "Hristiyanlardan Müslüman olup da sonra Hristiyanlığa dönenler hakkında Ali'nin hükmünü bilir misiniz? Vallahi Ali bunların sözünü dinlemez, mazeretlerini kabul etmez, tövbelerini kabul etmez, onları tövbe etmeye davet etmez. Onlar hakkındaki onun hükmü onları ele geçirir geçirmez boyunlarını vurmaktır," dedi.

Adam onları kandırıp bir araya getirinceye kadar boş durmadı. Benî Nâciye'den olanlarla bölgede bulunan diğer insanlar ona geldiler ve etrafında çok sayıda insan toplandı.

***

Ali b. Hasan el-Ezdî bana Abdurrahman b. Süleyman, Abdülmelik b. Saîd b. Hâb, Hür ve Ammâr ed-Dihnî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ebü't-Tufeyl dedi ki: Ali b. Ebî Tâlib'in Benî Nâciye üzerine gönderdiği orduda bulunuyordum. Onların üzerine vardığımızda üç gruptan oluştuklarını gördük. Bizim komutan bu gruplardan birine: "Necisiniz?" dedi. On-
[126] lar: "Hristiyan'ız ve dinimizden daha iyisini görmedik. Bu sebeple dinimizde sebat ettik," dediler. Komutan onlara: "Siz bir kenara çekilin," dedi. Sonra ikinci gruba: "Siz kimsiniz?" dedi. Onlar: "Biz Hristiyanken Müslüman olduk ve İslam'da karar kıldık," dediler. Komutan onlara da: "Bir kenara çekilin," dedi. Akabinde üçüncü gruba: "Siz kimsiniz?" diye sordu. Onlar: "Hristiyanken Müslüman olduk. Ancak önceki dinimizden daha iyisini görmedik," dediler. Komutan onlara: "Müslüman olun," dedi. Ancak onlar reddettiler. Bunun üzerine askerlerine: "Elimi başıma üç kere koyduğumda onlara saldırın. Savaşçıları öldürün, kadın ve çocukları esir alın," dedi. Muharebeden sonra Ali'ye esirler getirildi. Maskale b. Hübeyre onları iki yüz bin dirheme satın aldı. Ancak yüz bin dirhem getirip vermek istediyse de Ali kabul etmedi. Bunun üzerine parayı geri götürdü ve esirleri hürriyete kavuşturduktan sonra Muâviye'nin yanına kaçtı. Ali'ye: "Esirleri geri almayacak mısın?" denilince Ali: "Hayır," dedi ve onlara dokunmadı.

***

Şimdi söz sırası Ebû Mihnef'in rivayetine geldi. Hâris b. Ka'b bana şöyle dedi: Ma'kıl b. Kays tekrar bize dönünce Ali'nin bir mektubunu bize okudu:

Bismillahirrahmânirrahîm. Allah'ın kulu ve Müminlerin Emîri Ali'den mektubumun muhatabı olan müminlere, Müslümanlara, Hristiyanlara ve mürtetlere. Size, hidayete tâbi olanlara; Allah'a, Resulü'ne, kitabına, öldükten sonra dirilmeye inananlara, Allah'ın ahdine sadık kalan ve hainlerden olmayanlara selam olsun. Sizi Allah'ın kitabına, Peygamber'inin sünnetine, hakla ve Allah'ın kitabının hükümleriyle amel etmeye davet ediyorum. Sizden kim ailesine döner, elini çekip

helake götüren ve Allah'a, Resulü'ne ve Müslümanlara karşı savaşan ve yeryüzünde fesat çıkaran bu öfke insanından ayrılırsa canı ve malı emniyette olacaktır. Bize karşı savaşında ve bize itaatten kaçınmakta ona uyanlara karşı, Allah'ın yardımını dileriz. Onunla aramızda vekil olarak Allah vardır, aramızda hakem olarak hükmünü vermesini diliyoruz. Yardımcı olarak Allah yeter.

Ardından Ma'kıl, aman sancağını çıkarıp dikti ve şöyle dedi: "Hirrît, bize karşı savaşan ve bize karşı savaşı ilk başlatan adamları hariç, kim altına sığınırsa emniyette olacak." Bunun üzerine kavmi dışında olanların çoğu dağıldılar. Ma'kıl b. Kays, askerlerini seferber etti. Yezîd b. Muğaffil el-Ezdî'yi [127] sağ kanadın başına, Mincâb b. Râşid ed-Dabbî'yi de sol kanadın başına getirdi. Akabinde Hirrît'e doğru harekete geçirdi. Kavminin Müslümanları, Hristiyanları ve zekât vermeyenleri onunla birlikteydi.

Ebû Mihnef dedi: Hâris b. Ka'b bana Ebü's-Sıddîk en-Nâcî'den naklen şöyle anlattı: O gün Hirrît kavmine: "Dokunulmazlarınızı savunun, kadınlarınız ve çocuklarınız için savaşın. Vallahi galip gelirlerse sizi öldürecekler ve esir alacaklar," diyordu.

Bunun üzerine kavminden bir adam ona: "Vallahi bunlar senin dilin ve elinin kazandıkları yüzünden başımıza geldi," dedi. Hirrît: "Kılıç kınamayı geçti (iş işten geçti). Şimdi kavmim büyük bir musibete maruz kaldı!"

Ebû Mihnef dedi: Hâris b. Ka'b bana Ebü's-Sıddîk en-Nâcî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ma'kıl, sağ ve sol kanatlar arasında gidip gelerek bizi teşvik etmek için şöyle diyordu: "Ey Müslüman insanlar! Bu meydanda size vadedilen büyük ecirden daha fazlasına sahip olamazsınız. Allah sizi, zekâtı meneden, İslam'dan çıkan ve biatlerini zulüm ve husumet üzere ihlal eden bir kavme karşı harekete geçirdi. Sizden kim bu uğurda ölürse onun için cennet vardır. Ben buna şehadet ederim. Sağ kalanlara da Allah zaferle göz aydınlığı ve ganimet ihsan edecektir." Ma'kıl bütün askerleri bu şekilde

teşvik ettikten sonra askerin ortasında sancağıyla yerini aldı ve sağ kanat komutanı Yezîd b. Muğaffil'e haber göndererek düşmana karşı taarruza geçmesini emretti. Yezîd saldırıya geçti. Ancak karşı taraf sebat ederek şiddetle karşı koydular. Bunun üzerine Yezîd karargâhına çekildi. Ma'kıl bu kez sol kanat komutanı Mincâb b. Râşid ed-Dabbî'ye haber gönderdi ve taarruza geçmesini söyledi. Mincâb saldırıya geçti. Ancak düşman sebatla uzun süren bir mukavemet gösterdi. Bunun üzerine Mincâb da karargâha çekildi. Bu kez Ma'kıl sağ ve sol kanatlara haber gönderdi. "Saldırıya geçtiğimde hepiniz topyekûn saldırın!" diye emretti. Ardında sancağını dalgalandırdı ve saldırıya geçti. Bunun üzerine bütün askerleri saldırdılar. Düşman bir saat kadar direndi. Derken Cerm'den Nu'mân b. Suhbân er-Râsibî, Hirrît b. Râşid'i görünce ona saldırdı ve ona mızrakla vurup bineğinden düşürdü. Sonra ikili karşılıklı birer kılıç darbesiyle vuruştular, Nu'mân b. Suhbân onu öldürdü. Ondan başka yüz yetmiş kişi daha öldürüldü. Artık düşman askerleri sağa sola dağılmaya başlamışlardı. Ardından Ma'kıl süvarileri onların ikamet yerine gönderdi. Burada
[128] ele geçirilenler esir alındı. Esirler arasında çok sayıda erkek, kadın ve çocuk vardı. Ma'kıl bunlardan Müslüman olanları serbest bırakarak onlardan biat aldı ve ailelerini onlara teslim etti. Mürtet olanları İslam'a girmeye davet etti. Onlar da Müslüman olunca onları da serbest bıraktı ve ailelerini onlara teslim etti. Ancak onlardan Rumâhs b. Mansûr adında yaşı geçkin bir Hristiyan: "Vallahi kendimi bildim bileli, dinimden çıkıncaya, doğruluk dini olan dinimden çıkıp kötülük dini olan dininize geçinceye kadar böyle bir hata işlemedim. Vallahi hayatta dinimi bırakıp dininize girmeyecek ve ona yaklaşmayacağım," dedi. Bunun üzerine onun boynunu vurdu. Arkasından Ma'kıl insanları topladı ve onlara: "Geçmiş yıllar için tahakkuk eden zekât borçlarınızı ödeyin," dedi. Onlardan iki yılın zekâtını aldı. Sonra Hristiyanlara yöneldi, onları ve ailelerini beraberinde götürmek için yanına aldı. Hemşehrileri olan Müslümanlar da onlara veda etmek için onlarla çıktılar. Ancak Ma'kıl onların döndürülmelerini emretti. İki taraf ayrı-

lırken musafahada bulunup ağladılar. Erkekler de kadınlar da karşılıklı ağladılar. Ravi dedi: İtiraf edeyim ki onlara acıdığım kadar başka hiç kimseye acımadım.

Ravi dedi: Ma'kıl b. Kays, Ali'ye şöyle yazdı: Müminlerin Emîri'ne askerlerimiz ve düşmanları hakkında bilgi vereyim. Kılıçlarla düşmanımız üzerine gittik. Bir de baktık ki hiddet, şiddet ve ciddiyet sahibi birçok kabile bize karşı bir araya getirilmiş. Onları itaate, cemaate ve Allah'ın kitabına ve sünnete davet ettik. Onlara Müminlerin Emîri'nin mektubunu okuduk ve bir aman sancağını diktik. Bunun üzerine onlardan bir grup bize meyletti. Ancak bir grup da bize karşı savaş vaziyetinde kaldı. Bize meyledenleri kabul ettik ve sırtını dönenlere karşı sebat içinde savaştık. Allah onların yüzlerine vurdu ve onlara karşı muzaffer olduk. Onlardan Müslüman olanlara ihsanda bulunarak Müminlerin Emîri adına onların biatini aldık ve zekât borçlarını tahsil ettik. Mürtet olanları da İslam'a dönmeye davet ettik. Aksi takdirde öldüreceğimizi bildirdik. Bir kişi hariç, onlar da İslam'a döndüler. Dönmeyen o kişiyi öldürdük. Hristiyanlara gelince onları esir aldık. Boyun eğmeleri ve mütevazı davranmaları gerektiği hâlde cizye vermekten imtina eden ve Kıble ehline karşı savaşma cüretinde bulunan diğer zimmet ehli için ibret olsun diye onları yanımıza alıp getirdik. Ey Müminlerin Emîri! Allah sana rahmetini esirgemesin, seni cennetiyle mükâfatlandırsın. Sana selam olsun.

Ma'kıl esirleri getirdi ve yolu üzerindeki Erdeşir Hurre'de Ali'nin amili Maskale b. Hübeyre eş-Şeybânî'ye uğradı. Esirler beş yüz kişiydi. Kadınlar ve çocuklar ağlamaya başladılar. Er- [129]
kekler: "Ey Ebü'l-Fazl! Ey erkeklerin hamisi ve esirlerin kurtarıcısı! Bize ihsanda bulun. Bizi satın al ve hürriyete kavuştur," diye seslendiler. Maskala: "Allah'a yemin ederim ki onlara tasaddukta bulunacağım. Zira Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır," dedi. Ma'kıl'a bu husus bildirilince: "Vallahi bu sözü onlara acıdığı için söylediğini bilmesem Benî Temîm ve Benî Bekir'in yok olması pahasına da olsa onun boynunu vururdum," dedi. Arkasından Maskala, Zühel b. el-Hâris ez-Zühelî'yi Ma'kıl b. Kays'a göndererek: "Benî Nâciye'yi bana sat," dedi.

Ma'kıl: "Tamam, bir milyon dirhem karşılığında," dedi ve esirleri ona teslim etti. Ona: "Parayı acilen Müminlerin Emîri'ne öde," dedi. Maskala: "Tamam önce peşinat olarak bir kısmını göndereceğim. Geri kalanları da inşallah daha sonra öderim," dedi. Ma'kıl b. Kays, Müminlerin Emîri'ne gitti ve olup bitenler hakkında onu bilgilendirdi. Ali ona: "İyi ve güzel yaptın," dedi. Ali, Maskala'nın parayı göndermesini bekledi. Ancak Maskale'nin esirleri serbest bıraktığı, onları serbest bırakması karşılığında kendisine ödemede yardımcı olmalarını talep etmediği bildirildi. Ali: "Sanırım Maskala bir külfetin altına girdi. Yakında onu fakirlik ve zaruret içinde göreceksiniz," dedi ve ona şöyle yazdı: En büyük ihanet ümmete ihanettir. En büyük kandırma, şehir halkının imamını kandırmasıdır. Müslümanların malından senin zimmetinde beş yüz bin dirhem vardır. Elçim sana geldiği zaman hemen borcunu öde. Aksi takdirde mektubumu okur okumaz bana gel. Nitekim elçime, sana geldikten sonra seni bir saatliğine bekletmeden bana getirmesi talimatını verdim. Ya da parayı ödeyeceksin. Selamla.

Elçi, Ebû Cürre el-Hanefî'ydi. Ebû Cürre ona: "Para hemen gönderilsin, aksi takdirde hemen Müminlerin Emîri'ne gitmek üzere yola çık," talimatı verdi. Maskala mektubu okuyunca [parayı ödeyemediğinden] yola çıktı ve Basra'ya uğradı. Burada birkaç gün kaldı. İbn Abbâs ona para hakkında sordu. Zira Basra'ya bağlı beldelerin geliri önce İbn Abbâs'a gönderilirdi. İbn Abbâs da gelen paraları Ali'ye gönderirdi. Maskala, İbn Abbâs'a: "Tamam birkaç gün bana mühlet ver," dedi. Ancak Maskala Basra'dan [Ali'ye doğru yola çıktı.] Ali birkaç gün ona mühlet verdikten sonra para işini sordu. Bunun üzerine ona iki yüz bin dirhem verdi ve geri kalanı ödeyemedi.

Ebû Mihnef dedi: Ebü's-Salt el-A'ver bana Zühel b. el-Hâ-
[130] ris'ten naklen şöyle dediğini anlattı: Maskala beni ikamet yerine davet etti. Derken akşam yemeği ona getirildi. Birlikte yemek yedik. O bana: "Müminlerin Emîri benden bu parayı istiyor. Ancak ödeyemiyorum," dedi. Ona: "Vallahi dilersen bir hafta içinde bu parayı toplayabilirsin," dedim. Maskala: "Vallahi bu yükü kavmime yüklemek istemem, kimseden de bir

şey talep etmem. Vallahi Hind'in oğlu benden alacaklı olsaydı ya da İbn Affân'a borçlu olsaydım bu parayı bana bırakırlardı. Görmüyor musun? Eş'as'a her yıl Azerbaycan haracından yüz bin dirhem veriyordu," dedi. Ona: "Bu zat bu anlayışta değildir. Vallahi senin zimmetinde olan bir malı heba etmez," dedim. Bunun üzerine bir süre sustu. Ben de bir şey demedim. Vallahi bu görüşmeden sonra bir geceden fazla kalmadı, Muâviye'ye katıldı. Olay Ali'ye haber verilince şöyle dedi: "Ona ne oldu, Allah müstahakkını versin. Efendiler gibi davrandı ancak köleler gibi kaçtı ve bir asi gibi ihanet etti. Vallahi ikamet etseydi ve ödemekte aciz kalsaydı en fazla onu hapse atardık. Bir şeyleri olsaydı onları tahsil ederdik. Alacak malı olmasaydı ondan vazgeçerdik," dedi. Akabinde ona ait eve gitti ve onu yıktırdı. Onun kardeşi Nuaym Şii idi ve Ali'ye sadık bir insandı. Maskala ona Şam'dan bir mektup yazdı, bunu Benî Tağlib Hristiyanlarından Hulvân adında bir kişiyle gönderdi. Mektupta şunlar yazılıydı:

Senin hakkında Muâviye'yle konuştum. Sana emîrlik vermeyi ve sana ikramda bulunmayı vadetti. Sana elçim gelince bana gel. Selamla.

Mâlik b. Ka'b el-Erhabî gelen kişiyi alıkoydu, onu Ali'ye gönderdi. Ali mektubu alıp okudu ve onun elini kesti, bunun sonucu hayatını kaybetti. Nuaym de kardeşi Maskale'ye şu beyitleri yazdı:

Allah seni ıslah etsin. Zan ile hareket ederek beni töhmet altında bırakma. Benim Hulvân'la ne işim var?

O kişi hırs ve tamahla bir menfaat elde etmeye yeltendi. Ancak şimdi o uzaklardadır. Ona üzülme zira o ihanet etmiştir.

Onu akılsızca göndermekle neyi murat ettin. Oysa düşürmek istediğin insan gaflete düştüğü görülmemiştir.

O kişiyi Ali'nin satvetine maruz bıraktın. Ali bir aslandır ve aslanları geride bırakmak için koşmaktadır.

Senin bir endamın vardı ve sözün dinlenirdi. Ayrıca Irak'ı himaye eden ve Şeybân'ın hayırlısı olarak bilinen bir kişiydin.

Öyle bir duruma düştün ki bu duruma açık veya gizli olarak kimsenin düşmesini hoş görmezdin.

İnsanlara ait zimmetindeki hakları sabırla ödeseydin yaşayanlarımızı ve ölülerimizi ihya etmiş olacaktın.

Ancak Şamlılara iltica ettin ve Hind'in oğlunun himayesini istedin. Bu durum bizi yaraladı.

İşte bugün kefaletin pişmanlığını yaşıyorsun. Artık söyleyecek bir sözün yoktur. Zira olan olmuştur.

Şimdi de hayatta olan herkes sana kızgındır. Allah hiç kimseyi nefretle yüceltmiş değildir.

Mektup ona ulaşınca gönderdiği elçisinin öldüğünü anladı. Kısa bir müddet sonra Tağlibliler de adamları Hulvân'ın ölümünden haberdar oldular. Bunun üzerine Maskale'ye gelerek ona: "Adamımızı gönderdin ve ölümüne sebep oldun. Ya onu dirilteceksin ya da diyetini ödeyeceksin," dediler. Maskala: "Onu diriltemem ancak diyetini ödeyeceğim," dedi ve diyetini ödedi.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı: Ali, Benî Nâciye'nin hezimetinden ve liderlerinin öldürülmesinden haberdar olunca şöyle dedi: Annesi evladını kaybetti. Ne kadar akılsızdı ve ne kadar Rabbine karşı cüretkârdı. Bir gün bana geldi ve: "Senin adamların arasında bazıları var ki korkarım senden ayrılacaklar. Onlar hakkında ne düşünürsün?" diye sordu. Ona şöyle dedim: "Ben töhmetle hareket etmem, zanla cezalandırmam. Bana muhalefet eden ve karşı durup açıkça düşmanlık edenlerle ancak savaşırım. Böylelerini de ancak davet ettikten ve onların gerekçelerini ellerinden aldıktan sonra savaşırım. Eğer tövbe eder ve bize dönerlerse onları kabul ederiz ve o zaman onlar bizim kardeşlerimizdir. Eğer bize karşı savaşmak azminden caymazlarsa Allah'ın yardımını dileyerek onlara karşı savaşırız." Bir müddet için bana soru sormaktan geri durdu. Ancak bir daha bana geldi ve şöyle dedi: "Korkarım ki Abdullah b. Vehb er-Râsibî ve Zeyd b. Husayn sana karşı insanları ifsat ederler. Senin hakkında öyle sözler sarf ettiklerine şahit oldum ki bu sözlere şahit olsaydın hemen onları öldürecek veya bertaraf edecektin. Belki de sürekli hapiste bırakacaktın." Ona: "Sana danışıyorum, onlara ne yap-

mamı tavsiye edersin?" dedim. O: "Sana tavsiyem onları çağır ve onların boynunu vur," dedi. Bu sebeple onun ne takvalı ne de akıllı olduğunu anladım. Ona: "Vallahi senin ne takvalı ne akıllı ne de yararlı bir kişi olduğunu sanıyorum. Vallahi sana [132] yaraşan odur ki ben onları öldürmek istesem sen bana: 'Allah'tan kork. Onlar kimseyi öldürmemiş, sana karşı başkaldırmamış ve senin emrinden çıkmamışlardır,' diyecektin," dedi.

***

Bu yılda Ali tarafından Kusem b. Abbâs hac işlerini yerine getirmekle görevlendirildi. Ahmed b. Sâbit bana İshâk b. Îsâ'dan naklen Ebû Ma'şer'in şöyle dediğini anlattı: O sırada Kusem, Mekke valisi olarak görev yapıyordu. Aynı dönemde Yemen'de valilik görevini Ubeydullah b. Abbâs icra ediyordu. Basra Valisi Abdullah b. Abbâs'tı.

Horasan valisi hakkında ihtilaf vardır. Bazılarına göre Horasan Valisi Huleyd b. Kurre el-Yerbûî'di. Bir rivayete göre de İbn Ebzâ Horasan valisi olarak görev icra ediyordu. Şam ve Mısır'da ise Muâviye ve valileri görev yapıyorlardı.

Hicretin 39. Yılı [133]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Muâviye'nin Ordularını Ali'nin Etrafında Konuşlandırması

Muâviye'nin Hamleleri

Ali b. Muhammed b. Avâne'nin anlattığına göre Muâviye, Nu'mân b. Beşîr'in komutasında iki bin askeri Aynüttemr'e gönderdi. Burada Mâlik b. Ka'b'ın komutasında Ali'ye bağlı bin askerin bulunduğu bir garnizon vardı. Mâlik askerlerine izin vermiş ve askerler Kûfe'ye gitmişlerdi. Mâlik'in yanında yalnızca yüz asker kalmıştı. Akabinde Nu'mân b. Beşîr iki bin askerle onların üzerine gitti. Mâlik, Ali'ye yazarak Nu'mân ve askerlerinin gelişini haber verdi. Bunun üzerine Ali insanlara hitap ederek sefere çıkmalarını emretti. Ancak insanlar ağırdan aldılar. Derken Mâlik, Nu'mân ile karşı karşıya geldi. Nu'mân'ın komutasında iki bin asker olduğu hâlde Mâlik'in

yanında yalnızca yüz asker vardı. Mâlik askerlerine sırtlarını köyün duvarına vererek savaşmalarını emretti. Bu arada Mâlik yakınında bulunan Mihnef b. Süleym'e yazarak kendisinden takviye istedi. Mâlik, komutasındaki bu küçük birlikle onlara karşı çok çetin bir şekilde savaştı. Mihnef de ona, oğlu Abdurrahman komutasında elli asker gönderdi. Onlar ölümüne çarpışan Mâlik ve askerlerinin imdadına yetiştiler. Akşam vaktiydi. Şamlılar onları görününce büyük bir takviye geldiğini sanarak çekildiler. Ancak Mâlik onların peşine düştü ve onlardan üç kişiyi öldürdü. Onlar Şam istikametinde yollarına devam ettiler.

***

Abdullah b. Ahmed b. Şebbeveyh el-Mervezî bana babası, Süleyman, Abdullah, Abdullah b. Ebî Muâviye, Amr b. Hassân ve Benî Fezâre'den bir zattan naklen şöyle dediğini anlattı: Muâviye, Nu'mân b. Beşîr'i iki bin askerle gönderdi. Bunlar Aynüttemr'e kadar gelip buraya baskın yaptılar. Burada İbn Fulân el-Erhabî, üç yüz kişilik bir birliğin başında bulunuyordu. Adam Ali'ye yazarak ondan yardım istedi. Bunun üzerine Ali insanlara emir vererek harekete geçmelerini istedi. Ancak onlar ağırdan alınca minbere çıktı. Ben vardığımda konuşmasının "şehadet" kısmını telaffuz etmişti. Şöyle dedi:

[134] Ey Kûfeliler! Şamlıların öncü birliklerinden birinin size doğru seyrettiğini her duyduğunuzda kapılarınızı kilitleyip deliğe giren kertenkele veya inine giren sırtlan gibi evinize kapanıyorsunuz. Size ümit bağlayan, aldanmış ve payına düştüğünüz kimse de hedefini şaşıran oka sahip olmuştur. Çağrı anında hür değilsiniz, imdat sesi karşısında güvenilecek kardeşler değilsiniz. *İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn* (Allah'a aitiz ve O'na döneceğiz.) Sizden başıma neler geldi! Körsünüz, görmüyorsunuz. Dilsizsiniz konuşmuyorsunuz. Sağırsınız duymuyorsunuz. *İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn*!

***

Şimdi söz Avâne'nin rivayetine döndü. Şöyle dedi: Bu yılda Muâviye, Hît üzerine Süfyân b. Avf komutasında altı bin asker

göndererek beldenin irtibatlarının kesilmesini ve ona baskın düzenlenmesini, akabinde Enbâr ve Medain üzerine giderek bu şehirlerin halkına baskınlar yapılmasını istedi. Süfyân harekete geçti ve Hît'e kadar gitti. Ancak burada kimseyi bulamadı. Akabinde Enbâr'a gitti. Burada Ali'ye ait bir garnizon vardı. Burada normalde beş yüz asker varken bunlar dağılmış ve yalnızca yüz kadar asker kalmıştı. Süfyân bunlara saldırdı. Ancak küçük bir grup olmalarına rağmen Ali'nin askerleri onlara direndiler. Süfyân'ın süvari ve piyadeleri bunlara saldırarak, garnizon komutanı Eşres b. Hassân el-Bekrî'yle otuz kadar askerini öldürdüler. Ardından da Enbâr'daki mallarla, halka ait malları yağmalayarak Muâviye'ye döndüler. Haber Ali'ye ulaşınca Kûfe'den çıktı ve Nuhayle mevkiine kadar gitti. İnsanlar: "Biz senin yerine bu işi yaparız," dediler. Ali: "Ne benim yerime ne de kendi adınıza bir şey yaptığınız var," dedi ve Saîd b. Kays'ı onların peşine gönderdi. Saîd, Hît'e kadar geldi ancak onlara yetişemedi ve geri döndü.[47]

***

Ravi dedi: Yine bu yılda Muâviye, Abdullah b. Mes'ade el-Fezârî'yi bin yedi yüz kişilik bir birlikle Teymâ üzerine gönderdi ve ona, uğradığı çöl ahalisinden zekâtlarını almasını ve zekâtını vermekten imtina edenleri öldürmesini, ardından da Mekke, Medine ve Hicaz'a gitmesini, aynı görevi orada da ifa [135] etmesini emretti. Abdullah b. Mes'ade'nin etrafında kavminden çok sayıda insan toplandı. Haber Ali'ye intikal edince Müseyyeb b. Necbe el-Fezârî'yi onların üzerine gönderdi. Müseyyeb harekete geçerek Teymâ'ya kadar gitti ve İbn Mes'ade'yle karşı karşıya geldi. O gün güneşin batımına kadar şiddetli bir muharebeye tutuştular. Müseyyeb, İbn Mes'ade'ye saldırdı ve ona üç

47 Ayrıntıları vermeyen kaynaklarda Muâviye'nin Ali'nin hakkını ve üstünlüğünü kabul ettiği, ancak Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını istediği anlatılır. Oysa ayrıntıları veren büyük kaynaklarda aslında Muâviye'nin davasının müstakil bir Şam vilayetiyle yetinmek olmadığı ifade edilmiştir. Asıl dava Hz. Ali'nin ve Hâşimîlerin nüfuzunu kırmak ve tek otorite olarak Emevi hakimiyetini sağlamaktır. Önce Mısır'ı ele geçirdiler ve ardından da Irak'a saldırılar düzenleyerek Ali'nin (ra.) hâkimiyetine son vermeyi planlamışlardır (çev.).

darbe indirdi ancak isabet kaydetmedi. İbn Mes'ade ise "İmdat, imdat!" diye bağırıyordu. Bunun üzerine İbn Mes'ade ve maiyetindekiler kaleye girdiler. Geri kalanlar da Şam'a kaçtılar. Çöl Arapları da İbn Mes'ade'nin topladığı zekât develerini yağmaladılar. Müseyyeb, İbn Mes'ade'yle maiyetini üç gün boyunca kuşatma altına aldılar. Ardından kalenin kapısına odun yığıp ateşe verdi. Helak olacaklarını anlayınca kalenin üstünden Müseyyeb'e seslenerek: "Ey Müseyyeb senin kabilendeniz!" dediler. Bunun üzerine Müseyyeb onlara acıdı ve onların ölmelerini istemedi. Müseyyeb ateşin söndürülmesini emretti ve adamlarına: "Casuslardan aldığım bilgiye göre Şam'dan üzerimize asker gönderilmiş. Bu sebeple (kuşatmayı bırakarak) bir kenara çekilin," dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ade ve adamları gece vakti kaleden indiler ve Şam'a gittiler. Abdurrahman b. Şebîb, Müseyyeb'e onların peşine düşelim dediyse de o kabul etmedi. Abdurrahman ona: "Müminlerin Emîri'ne ihanet ettin ve onlar hakkında hile yaptın," dedi.

***

Yine bu yıl içinde Muâviye, Dahhâk b. Kays'ı Aşağı Vâkısa üzerine gönderdi ve ona emir vererek uğradığı çöl Araplarından Ali'ye bağlı olanlara baskınlar yapmasını istedi. Muâviye, Dahhâk'ın emrine üç bin asker verdi. Dahhâk harekete geçti ve insanların mallarına el koydu ve karşılaştığı çöl Araplarını öldürdü. Akabinde Sa'lebiye'ye uğradı ve Ali'nin garnizonlarına baskınlar düzenleyerek onların eşyasını ele geçirdi. Sonra Kutkutâne'ye kadar gitti ve Amr b. Amîs b. Mes'ûd üzerine gitti. Amr, Ali'ye ait bir süvari birliğinin başında bulunuyordu. Bu sırada ailesi de yanındaydı ve hacca gitmek istiyordu. Dahhâk, Amr'ın adamlarına baskın yaptı ve Amr'ı yolundan alıkoydu. Ali olayı haber alınca Hucr b. Adî el-Kindî'yi dört bin askerle Dahhâk'ın üzerine gönderdi ve her birine ellişer dirhem verdi. Hucr, Tedmür'de (Palmiye) Dahhâk'ı yakaladı ve onlardan on dokuz kişi öldürdü. Hucr'un adamlarından iki kişi öldürüldü. Gece, iki tarafın muharebesine engel oldu. Bunun üzerine Dahhâk ve adamları kaçarken Hucr ve adamları da geri döndüler.

***

Bu sene içinde Muâviye'nin kendisi Dicle'nin yakınına ka- [136]
dar gittikten sonra geri döndü. İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, İbn Cüreyc ve İbn Ebî Müleyke'den naklen şöyle dediğini anlattı: 39 yılında Muâviye, Dicle'ye kadar gitti.

Ahmed b. Sâbit bir ravi, İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den benzer bir rivayet nakletti.

***

Bu yılda hac işlerini kimin yerine getirdiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları: "Bu yıl da hac işlerini Ubeydullah b. Abbâs idare etmiştir," derken bazıları da: "Abdullah b. Abbâs bu görevi ifa etti," demişlerdir. Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe bana şöyle anlattı: Denilir ki Ali, İbn Abbâs'ı hac mevsimini yönetmek ve insanlara namaz kıldırmak için 39 yılında gönderdi. Muâviye de İbn Şecere er-Ruhâvî'yi gönderdi.

Ravi dedi: Ebü'l-Hasan ise bunun yanlış olduğunu ve İbn Abbâs valilik görevini icra ettiği sürece Ali öldürülünceye kadar hac işlerine bakmadığını söylemiştir. Yezîd b. Şecere'nin bu konuya dair çekiştiği Kusem b. Abbâs'tır. İkili, Şeybe b. Osman'ın namazı kıldırması hususunda mutabakata varmışlardı. Şeybe 39 yılında namazı kıldırdı.

Ebû Zeyd'den naklettiğim gibi Ebü'l-Hasan, Ebû Ma'şer'den de aynı şeyi nakletmiştir. Bu rivayeti bana Ahmed b. Sâbit er-Râzî bir ravi, İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den nakletmiştir.

Vâkıdî de şöyle dedi: Ali 39 yılında Ubeydullah b. Abbâs'ı hac işlerini idare etmek için gönderdi. Muâviye ise Yezîd b. Şecere er-Ruhâvî'yi insanların hac işlerini idare etmek üzere gönderdi. İkili Mekke'de bir araya gelince kendi aralarında çekiştiler ve biri diğerine bu işi bırakmak istemiyordu. Bu sebeple Şeybe b. Osman b. Ebî Talha üzerinde uzlaştılar.

***

39 yılında Ali'nin valileri İbn Abbâs dışında 38 yılında görev yapan valileriydi. Bu yılda İbn Abbâs, Basra valiliğini bırakarak görevi Ziyâd'a devretmişti. Ziyâd'ı –Ziyâd b. Ebîh– haraç işlerine, Ebû Esved ed-Düelî'yi de yargı işlerine tayin etmişti.

Ziyâd b. Ebih Fars'ta

[137] ## İbn Abbâs'ın Ziyâd'ı Fars ve Kirmân Üzerine Göndermesi

Bu yılda İbn Abbâs, Kûfe'den Basra'ya gidişinde Ali'nin talimatıyla Ziyâd'ı Fars ve Kirmân üzerine gönderdi.

İbn Abbâs'ın Ziyâd'ı Fars bölgesine göndermesinin sebepleri:

Ömer bana Ali'den nakle şöyle anlattı: İbnü'l-Hadramî öldürülüp insanlar da Ali hakkında ihtilafa düşünce Farslar ve Kirmânlılar haraç vermemeye heveslendiler. Her bir bölgenin ahalisi kendi bölgelerini kontrolleri altına alarak amilleri bölgelerinden attılar.

Ömer bana Ebü'l-Kāsım, Seleme b. Osman ve Ali b. Kesîr'den naklen şöyle anlattı: Ali, haraç ödemekten imtina edince Fars bölgesine kimi oraya amil olarak göndereceği hakkında istişarelerde bulundu. Câriye b. Kudâme ona: "Ey Müminlerin Emîri! Sana görüşü kuvvetli, siyaseti bilen ve yönetim işinde kifayetli bir adam söyleyeyim mi?" dedi. Ali: "Kimdir?" dedi. Kudâme: "Ziyâd," dedi. Ali: "O buna ehildir," dedi ve onu Fars ve Kirmân bölgelerine vali yaptı. Onu dört bin askerle görev yerine gönderdi. Baş döndürücü bir harekâtla bölgeyi yola getirdi.

Ömer bana Ebü'l-Hasan'dan naklen Ali b. Mücâhid'in şöyle dediğini anlattı: Şa'bî şöyle dedi: Dağlık bölge ahalisi ayaklanınca, haraç mükellefleri haraç ödemekten imtina edince Ali'nin valisi Sehl b. Huneyf'i bölgelerinden attılar. Bunun üzerine İbn Abbâs, Ali'ye: "Seni Fars bölgesinin meselesinden kurtarayım," dedi. Akabinde Basra'ya gitti ve Ziyâd'ı kalabalık bir orduyla Fars bölgesine gönderdi. Ziyâd askerleriyle Farslıları bastırdı ve haraç ödemeye başladılar.

Ömer bana Ebü'l-Hasan'dan naklen Eyyûb b. Mûsâ'nın şöyle dediğini anlattı: İstahr'da yaşlı bir zat bana şöyle dedi: Babamdan şöyle dediğini işittim: Ziyâd dönemini idrak ettim. Fars bölgesinin emîriydi. Âdeta bölge fitne ateşiyle tutuşmuştu. Ziyâd vaziyeti idare etmeye devam etti ve bölgenin insanları istikamet üzere itaat ettiler. Ziyâd savaşa hiç başvurmadı.

Hatta Farslar: "Yumuşaklığında ve vaziyeti idare etmekte bu Arap kadar sireti Kisrâ Ânûşirvân'a benzeyen, ne yaptığını bilen başka bir adam görmedik," diyorlardı.

Ravi dedi: Ziyâd, Fars bölgesine gidince onların reislerine [138] haber gönderip onları topladı. Kendisine yardım edenlere vaatlerde bulundu ve onlara ümit verdi. Kimilerini korkuttu, kimilerini de tehdit etti. Bir kısmını, bir kısmına vurdurdu. Onları birbirlerinin açıklarından haberdar etti. Kimi topluluklar kaçtı, kimileri de yerlerinde kaldılar; birbirlerini öldürdüler. Ancak Fars bölgesi ona boyun eğdi. Karşı çıkan olmadığı gibi herhangi bir savaş da çıkmadı. Aynı işi Kirmân'da da yaptı. Akabinde Fars bölgesine döndü ve şehirleri gezerek insanlara ümit verdi. İnsanlar huzura kavuştu. Böylece Ziyâd ülkeyi düzene soktu. Ardından İstahr'a geçti ve burada konaklayarak İstahr Çölü ile İstahr arasındaki kaleyi tahkim etti. Bu kale artık Ziyâd Kalesi olarak anılıyordu. Ziyâd malları kaleye nakletti. Daha sonra da Mansûr el-Yeşkerî bu kaleye çekilmişti. Bu sebeple de günümüze kadar Mansûr Kalesi olarak anılmaktadır.

Hicretin 40. Yılı [139]

Muâviye'nin Hicaz Hamlesi

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Muâviye, Büsr b. Ertât'ı üç bin askerle Hicaz üzerine gönderdi:

Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî'nin rivayet ettiğine göre Avâne'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Muâviye b. Ebî Süfyân, tahkim olayından sonra Benî Âmir b. Lüey'den Büsr b. Ebî Ertât'ı bir askerî birlik başında gönderdi. Büsr ve askerleri Şam'dan hareketle Medine'ye gittiler. O sırada Ali'nin Medine Valisi Ebû Eyyûb el-Ensârî'ydi. Bunun üzerine Ebû Eyyûb, onlardan kaçarak Kûfe'ye gitti. Büsr de Medine'ye girdi. Medine sakinlerinden hiç kimse onunla savaşmadı. Büsr minbere çıktı ve şöyle seslendi: "Ey Dînâr, ey Neccâr, ey Züreyk! Benim şeyhim nerede? Benim şeyhim nerede? Ona ahdim vardır! O nerede?" diye Osman'ı andı. Sonra şöyle dedi: "Ey Medineliler!

Vallahi Muâviye'nin bana olan talimatı olmasaydı bu şehirde buluğ çağına giren erkek bırakmaz, hepsini öldürürdüm." Arkasından da onların biatini aldı ve Benî Selîme'ye haber göndererek onlara: "Vallahi Câbir b. Abdullah'ı bana getirmezseniz, benim indimde size aman ve biat yoktur." Bunun üzerine Câbir, Ümmü Seleme'ye gitti ve ona: "Ne düşünüyorsun? Korkarım ki öldürüleceğim. Bu biat dalalet biatidir," dedi. Ümmü Seleme şöyle dedi: "Kanaatimce biat et. Ben oğlum Amr b. Ebî Seleme'ye biat etmesini emrettim. Damadım Abdullah b. Zem'a'ya da biat etmesini söyledim." –Nitekim onun Ebû Seleme'den kızı Abdullah b. Zem'a'nın eşiydi.– Bunun üzerine Câbir ona giderek biat etti. Büsr, Medine'de bazı evleri yıktı. Ardından Mekke'ye gitti. Ebû Mûsâ kendisini öldürmesinden endişe edince ona: "Resulullah'ın arkadaşına bunu yapacak değilim," dedi ve onu bıraktı. Bu karşılaşmadan önce Yemen'e: "Muâviye tarafından gönderilen bir süvari birliği, insanlardan tahkim olayını kabul etmeyenleri öldürmektedir," diye yazmıştı. Arkasından Büsr, Yemen üzerine gitti. Ubeydullah b. Abbâs burada Ali'nin valisi olarak görev yapıyordu. Büsr'ün Yemen'e gitmekte olduğunu haber alınca Kûfe'ye kaçtı ve Ali'ye gitti. Yerine de Abdullah b. Abdülmedân'ı vekil olarak
[140] bıraktı. Büsr onu ve oğlunu öldürdü. Akabinde Ubeydullah'ın ikamet yerine gitti ve orada bulunan Ubeydullah'ın iki küçük oğlunu boğazladı. Bazı rivayetlere göre de Büsr, Ubeydullah'ın iki oğlunu çöl ahalisinden Benî Kinâneli bir adamın yanında bulunca onları öldürmek istedi. Bunun üzerine adam ona: "Bu iki çocuğun bir günahları olmadığı hâlde onları neden öldüreceksin? Onları öldüreceksen önce beni öldür," dedi. Büsr: "Yapacağım," dedi ve önce adamı sonra da iki çocuğu öldürdü. Ardından Şam'a döndü. Bir rivayete göre de Kinâneli adam iki çocuğu korumak için öldürülünceye kadar savaştı.[48] Bu iki

48 Büsr b. Ertât'ın sahabi olmadığı konusunda ittifak vardır. Kaynaklarda ateşli bir Hz. Ali düşmanı olarak bilinir. Bu seferinde işlediği cinayetlerle anılmıştır. Resulullah'ın şehrinde en şeni cinayetleri işlemekten çekinmeyen bu kişi, Yemen'de Müslüman kadınları esir almaktan da geri durmamıştır. Abbâs b. Abdülmuttalib'in bu iki küçük torununu annelerinin gözü önünde katletmiştir. Muâviye'nin gözdesi olan bu komutan ileri gelen sahabe tarafından da lanetlenmiştir (çev.).

yavrunun adları Abdurrahman ve Kusem idi. Büsr bu seferinde, Yemen'de Ali'nin şiasından çok sayıda insan öldürdü. Ali, Büsr'ün yaptıklarını haber alınca üzerine Câriye b. Kudâme'yi iki bin; Vehb b. Mes'ûd komutasında da iki bin olmak üzere toplam dört bin asker gönderdi. Câriye, Necran'a kadar gitti ve burada bazı yerleri yaktı ve Osman yanlısı bazı adamları bertaraf etti. Bunun üzerine Büsr ve askerleri ondan kaçtılar. Câriye onların peşine düştü ve Mekke'ye kadar gitti ve Mekkelilere: "Bize biat edin," dedi. Onlar: "Müminlerin Emîri hayatını kaybetmiştir kime biat edeceğiz," dediler. Câriye: "Ali'nin adamlarının biat ettiğine biat edin," dedi. Önce ağırdan aldılar ancak sonra biat ettiler. Arkasından Medine'ye geçti. Burada Ebû Hüreyre namazı kıldırıyordu. Câriye gelince kaçtı. Câriye: "Vallahi Ebû Sinnevr'i (Ebû Hüreyre) ele geçirseydim boynunu vuracaktım," dedi. Medinelilere, Hasan b. Ali'ye biat edin," dedi. Medineliler biat ettiler. Câriye bir gün kaldıktan sonra Kûfe'ye hareket etti. Ancak Ebû Hüreyre döndü ve insanlara namaz kıldırmaya devam etti.

***

Rivayet edildiğine göre bu yılda Ali'yle Muâviye arasında mütareke yapıldı. Savaş hâline son vermek için iki taraf arasında birçok yazışmalardan sonra mutabakata varıldı. Bunların zikredilmesi kitabın hacmini kabartır. Bu mutabakata göre Irak Ali'nin, Şam da Muâviye'nin hâkimiyetinde olacak ve taraflar birbirlerinin topraklarında askerî harekât, baskın ve saldırı düzenlemekten imtina edeceklerdi.

Ziyâd b. Abdullah, Ebû İshâk'tan naklen şöyle dedi: İki taraf da birbirlerine itaat etmemekte ısrar edince Muâviye, Ali'ye şöyle yazdı: "Kabul edersen, Irak senin Şam da benim olsun. Bu ümmetin üzerinden kılıcı kaldırarak Müslümanların kanını akıtmaktan vazgeç." Ali kabul etti ve iki taraf bunda mutabık kaldılar. Bunun üzerine Muâviye ordusuyla Şam'da ikamet etti ve Şam diyarının vergilerini aldı. Ali de Irak'ta hükmünü sürdürdü ve oranın vergilerini alarak askerlerine taksim etti.

İbn Abbâs'ın Azli

[141] **İbn Abbâs'ın Basra'dan Mekke'ye Geçmesi**

Siyercilerin çoğunluğuna göre bu yılda Abdullah b. Abbâs, Basra'dan ayrılarak Mekke'ye gitti. Bazıları da bu görüşü reddederek onun Müminlerin Emîri Ali tarafından bu göreve getirildiği ve Müminlerin Emîri vefat edinceye kadar bu görevde kaldığı söylenmiştir. Yine bazıları şöyle demiştir: Ali öldürüldükten sonra Hasan, Muâviye'yle sulh anlaşması yapıncaya kadar bu görevde kalmış, anlaşmadan sonra Mekke'ye intikal etmiştir.

İbn Abbâs'ın Irak'tan ayrılması ve Mekke'ye gitmesinin sebebi:

Ömer b. Şebbe bana bir grup ravi, Ebû Mihnef ve Süleyman b. Ebî Râşid'den naklen Abdurrahman b. Ubeyd Ebi'l-Künûd'un şöyle dediğini anlattı: Abdullah b. Abbâs, Ebü'l-Esved ed-Düelî nin yanından geçti ve ona: "Hayvanlardan olsaydın deve olurdun. Çoban olsaydın meraya ulaşamaz ve yürüyüşte o mesleği iyi yapamazdın." Bunun üzerine Ebü'l-Esved, Ali'ye şöyle yazdı:

Allah seni emin bir vali ve sorumlu bir çoban (yönetici) kıldı. Seni tecrübe ettik de seni büyük bir emanet ehli ve reayaya karşı samimi bulduk. Onlara feylerini temin ediyor ve kendini onların dünyasından mahrum bırakıyorsun. Onların mallarını yemez, aralarında hüküm verirken rüşvete meyletmezsin. Senin amcan oğluysa senin bilgin dışında elinin altındaki malı yedi. Bu durumu senden saklamaya tahammül edemedim. Bu hususu araştır. Allah senden rahmetini esirgemesin. Bu hususta görüşünü bana yaz sana uyacağım. Selamla.

Ali ona şöyle yazdı: Senin gibiler, imama ve ümmete nasihatte bulunmuş, emanetin hakkını vermiş ve hakkı göstermiştir. Senin adama, bana onun hakkında ilettiğin hususları yazdım. Ancak senin yazdığını ona söylemedim. Senin vâkıf olduğun ve ele alınmasında ümmetin maslahatının bulunduğu hususları bana bildirmekten sakınma. Sen bu görevi ifa

edecek ehliyet ve liyakattesin. Bu aynı zamanda senin ifa etmen gereken bir görevdir. Selamla.

İbn Abbâs'a da bu konu hakkında yazdı. İbn Abbâs ona şöyle cevap verdi: Sana intikal eden bilgi bâtıldır. Elim altında bulunan malları sıkı bir şekilde elimde tutuyor ve koruyorum. Zanları tasdik etme. Selamla.

Ravi dedi: Ali ona şöyle yazdı: Bana ne kadar cizye tahsil ettiğini, nereden tahsil ettiğini ve nereye harcadığını yaz! [142]

Bunun üzerine İbn Abbâs ona şöyle yazdı: Bu memleketin ehlinin malını zimmetime geçirdiğime dair sana intikal eden bilgileri ciddiye aldığını görüyorum. Valilik görevine istediğin kişiyi getir, ben bu görevi bırakacağım. Selamla.

Ardından İbn Abbâs dayıları olan Benî Hilâl b. Âmir'i davet etti. Bunun üzerine Dahhâk b. Abdullah el-Hilâlî ile Abdullah b. Rezîn b. Ebî Âmir el-Hilâlî geldiler. Akabinde bütün Kays onun etrafında toplandı. Sonra malı taşıdı.[49]

Ebû Zeyd dedi: Ebû Ubeyde şöyle dedi: Bu, toplanmış erzaktı. O onun için toplanan miktarı yanına alıp taşıdı. Bütün Ahmâs harekete geçip onun peşinden gitti ve et-Taf[50] mevkiinde onlara yetiştiler. Burada karşı karşıya geldiler ve malı almak istediler. Ancak Kays: "Vallahi gözümüz açık olduğu sürece bu mala dokundurtmayız," dediler. Bunun üzerine Sabire b. Şeymân el-Huddânî şöyle dedi: "Ey Ezd topluluğu! Vallahi Kays kabilesi Müslüman kardeşlerimiz, komşularımız ve düşmana karşı yardımcılarımızdır. Bu maldan size düşen pay mütevazı miktardadır. Yarın bu insanların dostluğu sizin için bu maldan hayırlıdır." Ezd: "O zaman ne düşünüyorsun?" diye sordu. Sabre: "Onları bırakın ve dönün," dedi. Ezd ona itaat ederek geri döndüler. Bekir ve Abdülkays kabileleri: "Sabre kavmi için güzel düşündü," dediler ve onlar da ayrıldılar. Ancak Benî Temîm: "Vallahi ayrılmayacağız ve gerekirse onlarla vuruşacağız," dediler. Ahnef: "Akrabalık olarak onlara sizden daha uzak olanlarla vuruşmaktan imtina etmiştir," deyince

49 Beytülmâldeki malları yanında götürdü (ed.).
50 Kerbelâ yakınında bulunan bir mevki (çev.).

Benî Temîm: "Hayır, vallahi onlarla vuruşacağız," dediler. Ahnef: "Onlara karşı size yardım etmeyeceğim," dedi ve ayrıldı. Ravi dedi: Benî Temîm başlarına İbnü'l-Müccâa'yı getirdiler ve Kays ile vuruştular. Dahhâk, İbnü'l-Müccâa'ya saldırdı ve mızrakla yaraladı. Abdullah b. Rezîn de onunla kapıştı ve yere düşerek dövüştüler. Çok sayıda yaralı vardı ancak can kaybı yoktu. Bunun üzerine Ahmâs: "Biz bir şey yapamadık. Biz vazgeçip ayrıldık ancak onlar vuruştu ve birbirlerinin yüzüne vurdular," dediler. Benî Temîm'e de: "Biz sizden daha çok kanaat ehliyiz. Malı amca oğullarınıza bıraktığımız hâlde siz onun için vuruşuyorsunuz. Bu insanlar malı taşıyıp muhafızlığını yaptılar. Onları bırakın ve geri dönün," dediler. İbn Abbâs ve maiyetinde yirmi kişi olduğu hâlde Mekke'ye gitti.

[143] Ebû Zeyd bana şöyle anlattı: Ebû Ubeyde'den şöyle dediğini –bizzat ondan işitmedim– duydum. İbn Abbâs, Ali öldürülünceye kadar Basra'dan ayrılmadı ve Hasan'a giderek Muâviye'yle yaptığı sulh anlaşmasında hazır bulundu. Akabinde eşyasının bulunduğu Basra'ya döndü ve buradan beytülmâlden aldığı az miktardaki malla taşındı. Ravi dedi: Bunlar bir miktar erzaktı.

Ebû Zeyd dedi: Bu rivayeti Ebü'l-Hasan'a anlattım. Ancak o bunu reddetti ve Ali öldürüldüğünde İbn Abbâs Mekke'deydi, Hasan ile Muâviye arasında yapılan sulhta hazır bulunan Ubeydullah b. Abbâs'tı," dedi.

***

Ali b. Ebî Tâlib'in Öldürülmesi

Bu yılda Ali b. Ebî Tâlib öldürüldü. Onun tam olarak ne zaman öldürüldüğü hakkında ihtilaf vardır. Ahmed b. Sâbit bana İshâk b. Îsâ'dan naklen Ebû Ma'şer'in şöyle dediğini anlattı: Ali, 17 Ramazan 40 Cuma günü öldürüldü.

Vâkıdî de aynı görüştedir. Hâris bana İbn Sa'd'dan naklen Vâkıdî'nin bu görüşte olduğunu anlattı. Ebû Zeyd ise bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ali b. Ebî Tâlib, Kûfe'de 11 Ramazan Cuma günü öldürüldü. Ravi dedi:

Ancak ramazanın bitimine on üç gün kala 40 yılında öldürüldüğüne dair rivayetler de vardır. Bazı rivayetlere göre de 40 yılı Rebîülâhir ayında öldürüldüğünü söyleyenler de vardır.

Öldürülmesinin sebepleri

Mûsâ b. Osman b. Abdurrahman el-Mesrûkī bana Abdurrahman el-Harrânî Ebû Abdurrahman ve İsmâil b. Râşid'den şöyle dediğini anlattı: İbn Mülcem ve adamlarının hikâyesi şöyledir: İbn Mülcem, Burak b. Abdullah ve Amr b. Bekir et-Temîmî kendi aralarında toplandılar ve insanların durumunu müzakere ederek yöneticilerini suçladılar. Ayrıca Nehrevân'da öldürülenleri anarak onlara rahmet dilediler ve "Onlardan sonra hayatı ne yapacağız? O kardeşlerimiz insanları Rablerine ibadet etmeye davet ediyor ve Allah yolunda kınayanın kınamasından korkmuyorlardı. Keşke kendimizi feda edip dalalet imamları üzerine gitsek, onları öldürerek İslam [144] diyarını onlardan kurtarsak ve kardeşlerimizin intikamını alsak," diye söylediler. İbn Mülcem –Mısırlılardandı–: "Ben sizi Ali b. Ebî Tâlib'den kurtarırım," dedi. Burak b. Abdullah da: "Ben sizi Muâviye b. Ebî Süfyân'dan kurtarırım," dedi. Amr b. Bekir ise: "Ben sizi Amr b. el-Âs'tan kurtarırım," dedi. Bu kişiler kendi aralarında birbirlerine söz verdiler ve Allah adına yemin ederek bu taahhütlerinden caymayacakları ve her biri öldürmeye gideceği şahsı öldürmeden veya bu uğurda ölmekten geri durmayacaklarını söylediler. Üçlü kılıçlarını aldılar ve onları zehirlediler. Kendi aralarında 17 Ramazan günü üzerinde sözleştiler. Aynı günde herkes hasmının üzerine gidecekti. Nitekim her biri hedef aldığı kişinin bulunduğu şehre intikal etti.

İbn Mülcem el-Murâdî, Kinde'dendi. Kûfe'ye geldi ve burada adamlarıyla buluştu. Onun sırrını açığa vurabilirler diye onlara ketum davrandı. Bir gün Teym er-Ribâb'dan bir grupla karşılaştı. Ali, Nehrevân Savaşında onlardan on kişiyi öldürmüştü. Bu grup öldürülen adamlarını anmışlardı. Burada Teym er-Ribâb'dan Katâmi bint eş-Şicne adında bir kadınla karşılaştı. Nehrevân Savaşında babası ve kardeşi öldürül-

müştü. Kadın fevkalade güzeldi. İbn Mülcem onu görünce aklını çeldi ve asıl meselesini unuttu. İbn Mülcem onu istedi. Kadın ona: "Acımı dindirmezsen seninle evlenmeyeceğim," dedi. İbn Mülcem: "Senin acını dindirecek şey nedir?" diye sordu. Kadın: "Üç bin dirhem, bir köle, şarkıcı bir cariye ve Ali b. Ebî Tâlib'in öldürülmesi," dedi. "Bunlar senin mehrin olsun. Ancak beni isteseydin Ali'yi öldürmeyi zikretmemen gerekirdi," dedi. Kadın: "Hayır, onun alnını hedef al. Onu öldürürsen hem acını hem de acımı dindirir ve benimle mutlu bir hayat sürersin, yok öldürülürsen Allah'ın yanındaki, dünyanın ve dünya ehlinin ziynetinden daha hayırlıdır," dedi. İbn Mülcem: "Vallahi beni bu şehre getiren sebep Ali'nin öldürülmesinden başka bir şey değildir. Senin talebin tarafımdan kabul edilmiştir," dedi. Kadın: "Sana yardımcı olacak ve işinde sana destek verecek birilerini bulayım," dedi ve kavmi olan Teym er-Ribâb'dan Verdân adında bir adama haber göndererek onunla konuştu. Adam kadına olumlu cevap verdi. İbn Mülcem, Eşcâ''dan Şebîb b. Becre adında bir adama gitti ve ona: "Dünya ve ahiret şerefini istemez misin?" dedi. Adam: "Nedir o?" diye sordu. İbn Mülcem: "Ali b. Ebî Tâlib'in öldürülmesi," dedi. Adam: "Anan seni kaybetsin! Kötü bir şey ortaya attın. Ali'ye nasıl güç yetireceksin?" dedi. İbn Mülcem: "Camide pusu kuracağım. Sabah namazına gelince ona saldırıp
[145] öldüreceğiz. Kurtulabilirsek acımızı dindirmiş ve öcümüzü almış oluruz. Öldürülürsek Allah'ın yanındaki, dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır," dedi. Eşcâ': "Keşke Ali değil başkası olsaydı, bana daha kolay gelecekti. İslam'daki edasını ve Peygamber'le (sav.) olan geçmişteki hizmetlerini bilirsin. Onu öldürmek kalbime ferahlık vermiyor," dedi. İbn Mülcem şöyle dedi: "Bilmez misin ki Nehrevân'da salih ve âbit insanları katletti!" Şebîb: "Evet," dedi. İbn Mülcem: "Onu öldürdüğü kardeşlerimiz karşılığında öldüreceğiz," dedi. Şebîb ona icabet etti. Akabinde Katâm'a gittiler. O, büyük mescitte itikâftaydı. Ona: "Ali'yi öldürmek için anlaştık," dediler. Kadın: "Bu işi yapacağınız zaman bana gelin," dedi. Daha sonra Ali'nin öldürüldüğü cuma gününün gecesinde İbn Mülcem kadına

gitti ve "Bu gece için iki arkadaşımla sözleştik, her birimiz hasmını bu gecenin sabahında öldürecektir," dedi. Kadın ipek istedi ve onu göğüslerine sardı. İkili kılıçlarını alıp Ali'nin çıkacağı bahçe kapısının karşısında oturdular. Ali çıkınca Şebîb ona kılıçla vurdu ancak kılıç kapının kasasına veya kemerine isabet etti. Ancak İbn Mülcem kılıçla Ali'nin kafasının tepesine vurdu. Verdân ise kaçtı ve evine girdi. Akrabalarından bir adam da onun evine girdi, onu ipeği göğsünden çıkarırken gördü. Ona: "Bu ipek ve bu kılıç neyin nesidir?" dedi. Verdân ona olup biteni anlattı. Bunun üzerine adam ayrıldı ve kılıcını alıp geldi ve kılıcıyla başına vurarak onu öldürdü. Şebîb ise karanlıkta Kinde evlerine doğru kaçtı. İnsanlar bağırıp çağırdılar. Bunun üzerine Hadramût'tan Uveymir adında bir adam ona yetişti. Şebîb'in elinde kılıç vardı. Uveymir onun kılıcını aldı ve üzerine çöktü. Ancak insanların Şebîb'in peşine düştüklerini görünce korktu ve onu bıraktı. Şebîb kalabalığın arasında kurtuldu. İnsanlar İbn Mülcem'e saldırdılar ve onu yakaladılar. Bu arada Hemdân'dan Ebû Edmâ diye bilinen bir adam kılıcını aldı ve ayağına vurarak onu yere yıktı. Ali namaza geç kalınca Ca'de b. Hübeyre b. Ebî Vehb sabah namazını kıldırdı. Arkasından Ali: "Bana adamı getirin," dedi. Bunun üzerine Ali'nin huzuruna götürüldü. Ali ona: "Ey Allah'ın düşmanı, sana iyilik yapmadım mı?" dedi. Adam: "Evet," dedi. Ali: "Seni bu işe sevk eden nedir?" dedi. Adam: "Kırk sabah bu kılıcı biledim ve Allah'tan onunla yarattıklarının en kötüsünü öldürmesini diledim," dedi. Ali: "Onunla öldürüleceğini görüyorum ve seni yarattıklarının kötülerinden olarak görüyorum," dedi.

Anlatıldığına göre İbn Mülcem, Ali'ye vurmadan önce Benî Bekir b. Vâil'de otururken Ebcer b. Câbir el-İclî Ebû Haccâr'ın cenazesi götürülüyordu. Adam Hristiyandı ve etrafında Hris- [146]
tiyanlar vardı. Haccâr ve aralarında Şakîk b. Sevr'in de bulunduğu bir grup (Müslüman) da kendileri nezdindeki konumu sebebiyle bir kenarda cenaze töreninde yürüyorlardı. İbn Mülcem: "Bunlara ne oluyor?" diye sordu. Ona durum anlatılınca şu beyitleri söylemeye başladı:

Haccâr b. Ebcer Müslüman ise Ebcer'in cenazesi ondan uzak tutulmuştur.

Haccâr b. Ebcer kâfir ise bir kâfir için kötü bir şey değildir.

Buna razı olur musunuz ki Kays ve bir Müslüman böyle bir cenazede bulunsun. Bu ne kötü manzara!

Benim niyet ettiğim iş olmasaydı cilalanmış beyaz ve gösterişli kılıçla onların topunu dağıtacaktım

Ancak niyet ettiğim işi Allah'a götüren bir vesile olması niyetiyle bunun yerine onu düşünüyorum.

Rivayete göre Muhammed el-Hanefiyye şöyle demiştir: Ali'nin büyük mescitte vurulduğu gece şehir halkından birçok kişiyle bahçe kapısına yakın bir yerde namaz kılıyorduk. İnsanların kimisi rükûda, kimisi secdede, kimisi de kıyamdaydı. Gecenin ilk demlerinden sonuna kadar usanmadan namaz kılıyorlardı. Derken Ali sabah namazı için çıktı ve "Ey insanlar! Namaz, namaz," diye seslenmeye başladı. Ancak bu kelimeleri telaffuz ederken bahçe kapısından çıkmış mıydı? Onu bilmiyorum. Sonra bir parıltı gözüme ilişti ve "Ey Ali! Hüküm Allah'ındır, senin ve adamlarının değil," sesini işittim. Sonra bir kılıç gözüme ilişti ve ardından bir kılıç daha gördüm. Arkasından da Ali'nin: "Adamı kaçırmayın," diye seslendiğini duydum. Bunun üzerine insanlar her taraftan onu kuşattılar. Derken İbn Mülcem derdest edildi ve Ali'nin yanına götürüldü. Ben de insanlarla birlikte girdim. Ali'nin şöyle dediğini işittim: "Cana can! Ölürsem beni öldürdüğü gibi onu öldürün. Kalırsam onun hakkında düşüneceğim."

Anlatıldığına göre insanlar Ali'ye yapılandan dolayı panik içinde Hasan'ın yanına girdiler. İbn Mülcem de bağlanmış vaziyette önünde duruyordu. Derken Ali'nin kızı Ümmü Külsûm ağlayarak: "Ey Allah'ın düşmanı! Babama bir şey olmayacak. Allah seni rezil edecek," diye seslendi. İbn Mülcem: "O zaman kime ağlıyorsun? Vallahi bu kılıcı bin dirheme satın aldım ve bin dirheme zehirledim. Bu kılıç darbesi bütün şehir halkına indirilseydi hiçbirisi kurtulamazdı," dedi.

Rivayete göre Cündeb b. Abdullah, Ali'nin huzuruna girdi ve ona: "Ey Müminlerin Emîri! İnşallah seni kaybetmeyiz. Ancak

kaybedersek Hasan'a biat edelim mi?" diye sordu. Ali: "Size bu [147] konuda ne bir emir veriyorum ne de yasaklıyorum. Siz daha iyi bilirsiniz," dedi. Arkasından Hasan ve Hüseyin'i çağırdı ve onlara şöyle dedi: "İkinize vasiyetimdir: Allah'tan sakının. Dünya sizi istese de siz dünyayı istemeyin. Sizden uzak tutulan bir şeye ağlamayın. Hakkı söyleyin ve yetimi esirgeyin, çaresize yardımcı olun, ahiret için çalışın. Zalime hasım, mazluma yardımcı olun. Allah'ın kitabına göre amel edin. Hiçbir kınayıcının kınaması sizi Allah yolundan alıkoymasın." Sonra Muhammed el-Hanefiyye'ye baktı ve şöyle dedi: "Kardeşlerine söylediklerimi belledin mi?" Muhammed: "Evet," dedi. Ali: "Sana da aynı tavsiyelerde bulunuyorum. Sana iki kardeşine hürmet etmeni tavsiye ediyorum. Zira onların senin üzerinde büyük hakları vardır. Onların emrinden çıkma ve onların bilgisi dışında bir şeye karar verme," dedi. Sonra Hasan ve Hüseyin'e: "Muhammed hakkında size vasiyetimdir: O kardeşiniz ve babanızın oğludur. Biliyorsunuz ki babanız onu severdi," dedi. Hasan'a da şöyle dedi: "Oğulcuğum! Sana vasiyetimdir: Allah'tan sakın. Namazı vaktinde eda et. Zekâtı da zamanında öde. Abdesti güzel al. Zira temizlik olmadan namaz olmaz. Zekâtı menedenin namazı kabul olmaz. Hatayı affetmeni, öfkeni bastırmanı, akrabalık bağını gözetmeni, cehalet karşısında yumuşak huylu davranmanı, dinde vukuf sahibi olmanı, işlerinde teenniyle ve istişare ederek hareket etmeni, Kur'an'la haşir neşir olmanı, komşulara güzel davranmanı, marufu emretmeni ve kötülükten sakındırmanı ve fuhşiyattan sakınmanı tavsiye ederim."

Ölüm vakti gelince de vasiyetini yaptı. Vasiyeti şöyle idi:

Bismillahirrahmânirrahîm. Bu Ali b. Ebî Tâlib'in vasiyetidir. O, Allah'tan başka ilah olmadığına, tek olduğuna ve şeriki olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahitlik eder. Allah onu hidayetle ve müşrikler istemese de bütün dinlerden üstün kılmak üzere hak dinle gönderdi. Benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm hepsi Âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun şeriki yoktur. Bana bu emredildi ve ben Müslümanlardanım. Ey Hasan! Sana, bütün evlatlarıma ve yakınlarıma vasiyetimdir. Rabbiniz olan Allah'tan sa-

kının ve ancak Müslümanlar olarak can verin. Hep birlikte Allah'ın ipine sarılın ve dağılmayın. Ben Ebü'l-Kāsım'ın (sav.) şöyle dediğini işittim: "İnsanların arasını düzeltmek, (nafile) namaz ve oruçtan üstündür." Yakınlarınızı gözetin ve akrabalık bağını sağlam tutun ki Allah hesabınızı kolaylaştırsın. Yetimler hakkında Allah'tan sakının, Allah'tan sakının ve onların ağızlarına gem vurmayın. Sizin huzurunuzda kaybolma-
[148] sınlar. Komşularınız hakkında Allah'tan sakının. Zira bunlar Peygamberimizin (sav.) vasiyetidir. Onlar hakkında o kadar tavsiyede bulundu ki onları mirasçı kılacağını sandık. Kur'an hakkında da Allah'tan sakının. Onunla amel etmek hususunda başkaları sizi geçmesin. Namaz konusunda da Allah'tan sakının. Zira o dininizin direğidir. Rabbinizin Evi hakkında da Allah'tan sakının ve yaşadığınız müddetçe onu terk etmeyin. Zira o terk edilse hürmeti gözetilmeyecek. Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat konusunda Allah'tan sakının. Zekât hakkında da Allah'tan sakının. Zira zekât Rabbin gazabını kaldırır. Peygamberinizin zimmeti (zimmîler) hakkında Allah'tan sakının. Sakın sizin aranızda zulme uğramasınlar. Peygamberinizin ashabı hakkında da Allah'tan sakının. Zira Resulullah (sav.) onlar hakkında tavsiyede bulunmuştur. Fakir ve muhtaçlar konusunda Allah'tan korkun ve onları geçim kaynaklarınıza ortak edin. Köleleriniz konusunda da Allah'tan korkun. Namaz! Namaz! Allah yolunda kınayıcının kınamasından korkmayın. Allah size zulmeden ve size karşı haddi aşanlara karşı size yeterlidir. Allah'ın size emrettiği gibi sözün güzelini söyleyin. Marufu emretme ve kötülükten sakındırma işini terk etmeyin. Aksi takdirde kötüler işbaşına gelir ve dua edersiniz de duanız kabul olmaz. Kendi aranızdaki bağlarınızı sağlam tutun ve infaktan geri durmayın. Birbirinize sırtınızı dönmekten, aranızdaki bağları koparmaktan ve dağılmaktan sakının. Hayır ve takva üzerinde yardımlaşın ancak günah ve haksızlık üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan sakının. Zira O'nun cezası şiddetlidir. Ey Ehl-i beyt Allah sizi korusun ve Peygamberiniz(in sünnetini) nezdinizde muhafaza eylesin. Sizi Allah'a emanet ediyor ve selam ve Allah'ın rahmeti üzerinizde olsun diyorum.

Akabinde yalnızca "La ilahe illallah" sözünü telaffuz etti ve ruhunu teslim etti (Ramazan 40). Onu oğulları Hasan, Hüseyin ve Abdullah b. Ca'fer yıkadılar. Üç kat kefenle ve gömlek kullanılmadan tekfin edildi. Hasan dokuz tekbirle namazını kıldı. Ondan sonra altı ay süreyle Hasan işbaşında kaldı.

Ali, müsle yapılmaması hususunda Hasan'ı uyarmış ve şöyle demişti: "Ey Abdülmuttalib'in oğulları! Müminlerin Emîri öldürüldü, Müminlerin Emîri öldürüldü deyip de sakın Müslümanların kanını akıtmayın. Sakın katilimden başka öldürülen olmasın! Ey Hasan! Onun darbesiyle ölürsem onun darbesi mukabilinde ona bir darbe indir, ancak müsle yapma. Zira Resulullah'ın (sav.) şöyle dediğini işittim: "Sakın kuduz köpek de olsa müsle yapmayın." Ali ruhunu teslim edince Hasan, İbn Mülcem'in getirilmesini emretti. İbn Mülcem ona: "Sana bir teklifim var. Allah'a ne kadar söz verdiysem sözümü yerine getirdim. Ben Hicr-i İsmâil'de Ali ve Muâviye'yi öldüreceğime dair Allah'a söz vermiştim. Dilersen beni Muâviye'yle baş başa bırak. Sana Allah adına söz veriyorum, onu öldüremezsem veya onu öldürüp de kurtulursam sana gelip teslim olacağım," [149] dedi. Hasan ona: "Vallahi sen cehennemi gözünle görmeden seni bırakmam," dedi. Akabinde onu öldürdü. Sonra insanlar cesedini alıp hasırların içine koyup yaktılar.

Burak b. Abdullah'a gelince: Ali'nin vurulduğu gece Muâviye için pusu kurdu. Muâviye sabah namazı için çıkınca Burak kılıcıyla ona saldırdı. Ancak kılıç kalçasına isabet etti ve Burak yakalandı. Muâviye'ye: "Bende sevindirici bir haber var. Onu sana bildirsem bana yararı olacak mı?" dedi. Muâviye: "Evet," dedi. Adam: "Benim arkadaşım bu gece Ali'yi öldürdü," dedi. Muâviye: "Belki öldürememiştir," dedi. Burak: "Hayır, öldürmüştür. Zira Ali korumasız çıkıyor," dedi. Ancak Muâviye emir verdi ve adam öldürüldü. Muâviye gelmesi için tabip Sâidî'ye haber gönderdi. Onu muayene ettikten sonra: "İki şıktan birini seç. Ya kılıcın izini kızdırılmış bir demirle dağlayacağım. Ya da sana, çocuk yapmana mani olacak ama şifa bulacağın bir şurup vereceğim," dedi. Muâviye: "Ateşe dayanamam. Çocuk meselesine gelince Yezîd ve Abdullah benim için göz aydınlığı

olarak yeterlidir," dedi. Bunun üzerine tabip ona söz konusu şurubu verdi ve şifa buldu. Ancak ondan sonra çocukları olmadı. Bunun üzerine Muâviye maksureler yapılmasını, gece muhafızlarının görevlendirilmesini ve namaz kıldırırken yanı başında muhafız bulundurulmasını emretti.

Amr b. Bekir'e gelince: Aynı gecede Amr b. el-Âs için pusu kurdu. Ancak o gece karın şikâyetiyle Amr çıkmadı ve Hârice b. Huzâfe'ye –Amr'ın koruma amiri olup Benî Âmir b. Lüey'dendi– emir vererek namazı kıldırmasını istemişti. Hârice namaz için çıkınca onu Amr sanarak saldırdı ve vurarak onu öldürdü. İnsanlar onu derdest ettiler ve Amr'a götürerek emîr unvanıyla onu selamladılar. Katil, Amr'a: "Bu kim?" dedi. Onlar: "Amr b. el-Âs," dediler. Adam: "Ben kimi öldürdüm," dedi. Onlar: "Hârice b. Huzâfe," dediler. Adam: "Ey fâsık ben seni sanmıştım," dedi. Amr: "Sen bana niyet etmiştin ancak Allah'ın takdiri Hârice b. Huzâfe'yi istedi," dedi. Amr onun öldürülmesini emretti. Haber Muâviye'nin kulağına gidince Amr'a şu beyitleri yazdı:

Ölüm ve öldürmenin sebepleri çoktur. Lüey b. Gālib'in yaşını başını almış adamının ölümü de ilginçtir.

Ey Amr sakin ol, sen onun amcasısın. Onun adamı da yakın kişilerin ötesindedir.

Sen kurtuldun, ancak Murâdî kılıcını Mekke şeyhi Ebû Tâlib'in kanıyla ıslatmıştır.

[150] *Onun gibi bir kişi de bana kılıçla vurdu ve bu darbelerin izi bizde sabit kaldı.*

Sana gelince her gün ve her gece Mısır'da ceylanlar gibi olan beyazlara latifelerde bulunuyorsun.

Ali'nin öldürüldüğü haberi Âişe'ye ulaşınca şu beyti dillendirdi:

O bayan asasını attı ve huzur içinde ikamet etti. Tıpkı yolcunun evine dönünce gözünün aydınlandığı gibi.

"Onu kim öldürdü?" "Murâd'dan bir adam," denildi. Bunun üzerine şu beyti dile getirdi:

O uzaklarda da olsa onun ölümünü ağzı toprakla dolu olmayan bir genç haber verdi.

Bunun üzerine Zeyneb bint Ebû Seleme: "Bu sözlerle Ali'yi mi kastediyorsun?" diye sordu. Âişe: "Ben unutuyorum. Unuttuğumda bana hatırlatın," dedi. Ali'nin öldürüldüğü haberini Süfyân b. Abdi Şems b. Ebî Vakkās ez-Zührî haber vermişti. İbn Ebî Meyyâs el-Murâdî ise Ali'nin öldürülmesi hakkında şu beyitleri dillendirmişti:

Ne hayırlı insansın! Ebû Hasan, Haydar'ı biz vurduk! Bu darbeyle kafası yarıldı.

Bir kılıç darbesiyle onun mülkünü ortadan kaldırdık. Zira o büyüklenmiş ve azmıştı.

Biz ise sabah vakti kerem sahibiyiz ve onurlu insanlarız. Ölüm ölüme karşı elbisesini giyip izarını kuşanırsa...

Başka bir şiirde de şöyle dedi:

Ne Araplarda ne de Acemlerde cömert hiçbir insanın Katâmi'nin mehri gibi bir mehir verdiğini görmedim.

Bu mehir üç bin dirhem, bir köle ve şarkıcı bir cariyeyle Ali'nin keskin bir kılıçla vurulmasıdır.

Ne kadar pahalı olursa olsun hiçbir mehir Ali'den daha pahalı değildir. İbn Mülcem'in öldürmesi kadar büyük bir öldürme yoktur.

Ebû Esved ed-Düelî ise şu beyitleri dile getirdi:

Ne olur, Muâviye b. Harb'e söyle: Sevinenlerin gözü aydın olmasın.

Oruç ayında mı bütün insanların hayırlısıyla bizi feci bir musibete maruz bıraktınız?

Süvarileri sefere çıkaran, gemiye binen en hayırlı süvariyi öldür- [151]
dünüz!

O ayakkabı giyen ve yedi büyük sureyi ve Kur'an'ı okuyandır.

Ebû Hüseyin'in yüzüne mülaki olduğun zaman görenlerin gözlerini kamaştıran dolunayı görmüş gibi olursun.

Kureyş nerede olursa olsun bilir ki sen asalet ve din olarak hepsinden daha hayırlısın.

Öldürüldüğü gün kaç yaşında olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazılarına göre 59 yaşındayken öldürüldü demişlerdir.

Mus'ab b. Abdullah'tan bana şöyle dediği anlatıldı: Hasan b. Ali: "Babam öldürüldüğünde 58 yaşındaydı," diyordu.

Bazılarından bize şöyle dedikleri anlatıldı: "Ali, 65 yaşındayken öldürüldü."

Ebû Zeyd bana şöyle dedi: Ebü'l-Hasan bana Eyyûb b. Ömer b. Ebî Amr'dan naklen Ca'fer b. Muhammed'in şöyle dediğini anlattı: "Ali, 63 yaşındayken öldürüldü." Ravi dedi: Bu görüş, bu konudaki görüşlerin en sahih olanıdır.

Ömer bana Yahyâ b. Abdülhamîd el-Himmânî ve Şerîk'ten naklen Ebû İshâk'ın şöyle dediğini anlattı: Ali 60 yaşındayken öldürüldü.

Hişâm dedi: Ali işbaşına geçtiğinde 58 küsur yaşındaydı. Halifelik süresi ise 4 yıl 9 aydı. İbn Mülcem –adı Abdurrahman b. Amr'dır– onu 17 Ramazan 40 tarihinde öldürdü. 4 yıl 9 ay işbaşında kaldı. Öldürüldüğünde 63 yaşındaydı.

Hâris bana İbn Sa'd'dan naklen Muhammed b. Ömer'in şöyle dediğini anlattı: Ali (as.) öldürüldüğünde 63 yaşında-
[152] ken 17 Ramazan 40 Cuma sabahı öldürüldü ve Emîrlik Konağının yakınındaki Cemaat Mescidinin civarında defnedildi.

Hâris bana İbn Sa'd'dan naklen Muhammed b. Ömer'in şöyle dediğini anlattı: Ali perşembeyi cumaya bağlayan gece (cuma sabahı) vuruldu ve ramazanın bitimine on bir gün kala cumartesiyi pazara bağlayan gece 40 yılında 63 yaşındayken vefat etti.

Hâris bana İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, Ali b. Ömer ve Ebû Bekir es-Sebrî'den naklen Abdullah b. Muhammed b. Akīl'in şöyle dediğini anlattı: Cihat yılı (82) girdiğinde Muhammed b. el-Hanefiyye'nin şöyle dediğini işittim: "Bu yıl 65 yaşındayım. Böylece babamın yaşını geçmiş bulunuyorum." Ona: "Öldürüldüğünde kaç yaşındaydı?" diye soruldu. Muhammed: "Öldürüldüğünde 63 yaşındaydı," dedi.

Hâris dedi: İbn Sa'd, Muhammed b. Amr da aynı şeyi söyledi. Bize göre de doğru olan budur.

***

Ali'nin Hilafetinin Kaç Yıl Sürdüğü Hakkında

Ahmed b. Sâbit bana İshâk b. Îsâ'dan naklen Ebû Ma'şer'in şöyle dediğini anlattı: Ali'nin hilafeti beş yıldan üç ay eksikti.

Ebû Zeyd bana Ebü'l-Hasan'ın şöyle dediğini anlattı: Ali [153] dört sene dokuz ay ve bir gün –ya da tam dört sene dokuz ay– işbaşında kaldı.

***

Ali'nin Vasıfları

Hâris bana İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, Ebû Bekir b. Abdullah b. Ebî Sebre'den naklen İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve'nin şöyle dediğini anlattı: Ebû Ca'fer, Muhammed b. Ali'ye: "Ali'nin vasıfları nelerdi?" diye sordum. O: "Koyu esmer tenli, gözleri iri ve ağır bakışlı, göbekli, saçı dökülmüş ve boy olarak kısaya yakındı," diye cevap verdi.

***

Ali'nin (as.) Nesebi

Ali b. Ebî Tâlib. Tâlib'in adı: Abdi Menâf b. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdi Menâf'tır. Annesi Fâtıma bint Esed b. Hâşim b. Abdi Menâf'tır.

***

Zevceleri ve Evlatları

İlk eşi Resulullah'ın kızı Fâtıma'dır. Fâtıma vefat edinceye kadar üzerine evlenmedi. Ali'nin Fâtıma'dan evlatları: Hasan ve Hüseyin ve bir rivayete göre Fâtıma'nın Muhsin adında bir erkek çocuğu daha vardı ve küçükken öldü. Kızları da Zeyneb el-Kübrâ ve Ümmü Külsûm el-Kübrâ idi.

Fâtıma vefat ettikten sonra Ümmü'l-Benîn bint Hizâm – Ebü'l-Mecl b. Hâlid b. Rebîa b. Vahîd b. Ka'b b. Âmir b. Kilâb– ile evlendi. Bu zevcesinden Abbâs, Ca'fer, Abdullah ve Osman adlı çocukları oldu. Kerbelâ'da Hüseyin (as.) ile birlikte öldürüldüler. Abbâs dışında onların nesli devam etmedi.

Ali, Leylâ bint Mes'ûd b. Hâlid b. Mâlik b. Rib'î b. Selmâ b. Cendel b. Nehşel b. Dârim b. Mâlik b. Hanzale b. Mâlik b. Zeyd [154]

Menât b. Temîm ile evlendi ve ondan Ubeydullah ve Ebû Bekir adındaki çocukları oldu. Hişâm b. Muhammed bunların da et-Taf'ta Hüseyin'le birlikte öldürüldüklerini söylemiştir. Muhammed b. Ömer ise şöyle demiştir: Ubeydullah b. Ali, Muhtâr b. Ebî Ubeyd tarafından Mezâr'da öldürüldü. Ona göre Ubeydullah ve Ebû Bekir b. Ali'nin (as.) de evlatları yoktu.

Ali, Esmâ bint Umeys el-Has'amiyye ile evlendi. Hişâm b. Muhammed'den bana anlatıldığına göre bu zevcesinden Yahyâ ve Muhammed el-Asgar adındaki çocukları oldu. Hişâm b. Muhammed dedi: Bunların da evlatları yoktu.

Vâkıdî'ye gelince: Hâris'in İbn Sa'd'dan bana anlattığına göre İbn Sa'd şöyle dedi: Vâkıdî bize şöyle nakletti: Esmâ'nın Ali'den Yahyâ ve Avn adındaki çocukları oldu. Bazılarına göre de Muhammed el-Asgar, ümmüveledin (cariyesi) oğludur. Vâkıdî de bu görüştedir. Vâkıdî: "Muhammed el-Asgar da Hüseyin'le birlikte öldürüldü," demiştir.

Ali'nin Sahbâ'dan –Ümmü Habîbe bint Rebîa b. Büceyr b. Abd b. Alkame b. el-Hâris b. Utbe b. Sa'd b. Züheyr b. Ceşm b. Bekir b. Habîb b. Amr b. Ganem b. Tağlib b. Vâil ümmüveled olup Hâlid b. Velîd'in Aynüttemr'de Benî Tağlib'e karşı icra ettiği askerî harekâtta esir alınmıştır.– Ömer b. Ali ve Rukayye bint Ali adındaki çocukları oldu. Ömer b. Ali, 85 yıllık bir ömür sürerek uzun yaşadı. Bu sebeple Ali'nin (as.) mirasının yarısını hak kazandı. Yenbu''da vefat etti.

Ali, Ümâme bint Ebi'l-Âs b. er-Rebî' b. Abdüluzzâ b. Abdi Şems b. Abdi Menâf'le evlendi. Ümâme'nin annesi, Zeyneb bint Resulullah (sav.)'tır. Ondan Muhammed el-Evsat adlı çocuğu oldu.

Ali'nin Muhammed b. Ali el-Ekber adında ve Muhammed el-Hanefiyye olarak bilinen oğlu vardır. Onun annesi Havle bint Ca'fer b. Kays b. Mesleme b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Yerbû' b. Sa'lebe b. ed-Düvel b. Hanîfe b. Lüceym b. Sa'b b. Ali b. Bekir b. Vâil'dir. Tâif'te vefat etmiştir ve namazını İbn Abbâs kıldırmıştır.

Ali, Ümmü Saîd bint Urve b. Mes'ûd b. Muattib b. Mâlik es-Sekafî'yle de evlenmiş ve ondan Ümmü'l-Hasan ve Remle el-Kübrâ adındaki kızları oldu.

Ali'nin, anneleri farklı kızları vardı. Ancak annelerinin [155] isimleri bize rivayet edilmemiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: Ümmü Hânî, Meymûne, Zeyneb es-Suğrâ, Remle es-Suğrâ, Ümmü Külsûm es-Suğrâ, Fâtıma, Ümâme, Hadîce, Ümmü'l-Kirâm, Ümmü Seleme, Ümmü Ca'fer, Cümâne ve Nefîse. Bunların annelerinin başka evlatları da vardır.

Ali, Kelb'den Muhayyât bint İmriülkays b. Adî b. Evs b. Câbir b. Ka'b b. Uleym'le de evlendi. Ondan Câriye adında bir kızı oldu. Henüz küçükken öldü. Vâkıdî dedi: Henüz küçükken mescide giderdi. Ona: "Dayıların kimlerdir?" diye sorulurdu. O da köpekleri kastederek "vah, vah," derdi.

Ali'nin sulbünden olan evlatları on dört erkek ve on yedi kızdır.

Hâris bana şöyle anlattı: İbn Sa'd bize Vâkıdî'den naklen şöyle anlattı: Ali'nin nesli beş evladıyla devam etti: Hasan, Hüseyin, Muhammed b. el-Hanefiyye, Abbâs b. Külâbiyye ve Ömer b. et-Tağlibiyye.

***

Ali'nin Valileri

Bu yılda onun Basra Valisi Abdullah b. Abbâs'tı. Bu konudaki ihtilafları daha önce zikrettik. Bu vilayette zekât işleri, ordu ve yardımcı idareciler ona bağlıydı. Vilayet dışına çıktığı zaman, önceden zikrettiğim gibi yerine vekil bırakırdı.

Yargı işlerine de Ali tarafından tayin edilen Ebû Esved ed-Düelî bakıyordu. Ali'nin Basra'ya Ziyâd'ı tayin etmesini, akabinde onu Fars bölgesine savaş ve haraç işlerinden sorumlu olarak gönderdiğini ve oradayken öldürüldüğünü zikretmiştim.

Onun, Bahreyn ve ona bağlı yerlerle Yemen ve ona bağlı beldelerin valisi Ubeydullah b. Abbâs'tı. Daha önce Büsr b. Ertât'ın bölgeye baskın yapması ve Ubeydullah'ın durumu ele alınmıştı.

Tâif ve Mekke'yle bunlara bağlı yerlerin başında vali olarak Kusem b. Abbâs bulunuyordu.

[156] Medine Valisi Ebû Eyyûb el-Ensârî'ydi. Bir rivayete göre de Sehl b. Huneyf bu görevi icra ediyordu. Daha önce Büsr b. Ertât'ın Medine'ye yönelik harekâtında valinin durumuna değinilmişti.

***

Ali'nin (as.) Siretinden

Yûnus b. Abdüla'lâ bana Vehb, İbn Ebî Zi'b, Benî Hâşim'in kölesi Abbâs b. el-Fazl, babası ve dedesi İbn Ebî Râfi''den naklen şöyle anlattı: Dedesi, Ali'nin beytülmâl haznedarıydı. Haznedar dedi: Bir gün Ali eve girince kızının süslendiğini ve üzerinde beytülmâle ait olduğunu bildiği bir incinin bulunduğunu gördü. Ali: "Bu inciyi nereden aldın? Allah'a karşı sorumluluğum gereği elini keseceğim," dedi. Haznedar onun ciddiyetini görünce ona: "Ey Müminlerin Emîri! Vallahi ben kardeşimin kızını bu inciyle tezyin ettim. Ben vermeseydim o nasıl alabilecekti?" dedim. Bunun üzerine sustu.

İsmâil b. Mûsâ el-Fezârî bana Abdüsselâm b. Harb ve Nâciye el-Kureşî'den naklen amcası Yezîd b. Adî b. Osman'ın şöyle dediğini anlattı: Bir defasında Hemdân'dan çıkarken Ali'nin (as.) iki grubun vuruşmakta olduklarını gördü. Onları ayırıp oradan ayrıldı. Derken bir ses işitti. "Allah'ım! Sen yardım et," diyordu. Ali o tarafa doğru süratle intikal etti. Hatta ayakkabısının yere çarpma sesini duyuyordum Şöyle diyordu: "İmdat sana geldi!" Bir de ne görsün bir adam başka bir adamı tutmuş onunla tartışıyordu. Adam: "Ey Müminlerin Emîri! Bu adama dokuz dirheme bir elbise sattım ve ona eksik veya kusurlu para vermemesini şart koştum. –Nitekim bu şart o gün için genel geçer bir şarttı.– Ona bu bozuk dirhemleri getirdim ve değiştirmesini istedim. Ancak imtina etti. Ben de ondan vazgeçmedim. Bunun üzerine bana bir tokat attı," dedi. Ali diğer adama: "Dirhemleri değiştir," dedi. Tokatlanana da: "Seni tokatladığına dair delilin var mı?" dedi. Adam delil getirince diğer adamı oturttu ve tokatlanan adama: "Haydi kısas hakkı-

nı al," dedi. Adam: "Ey Müminlerin Emîri! Ben affettim," dedi. [157] Ali: "Ben senin hukukun konusunda ihtiyatlı hareket etim. Sonra (tokat atan) adama değnekle yedi kez vurarak: "Bu hâkimin (kamu) hakkıdır," dedi.

Muhammed b. Amâre el-Esedî bana Osman b. Abdurrahman el-Esbahânî, Mes'ûdî ve Nâciye'den naklen babasının şöyle dediğini anlattı: Konağın kapısının yanında duruyorduk. Tam o sırada Ali geldi. Onu görünce mehabetinden bir kenara çekildik. Biraz geçince arkasından gittik. Derken bir adam: "Allah için yardım edin," diye seslendi. Bir de ne görelim, iki adam kavga ediyor. Her ikisinin göğsüne eliyle vurarak onlara: "Uzaklaşın," dedi. Onlardan biri: "Ey Müminlerin Emîri! Bu adam benden bir koyun satın aldı. Ben ona kusurlu ve noksan dirhem vermemesini şart koştum. Ancak o bana kusurlu dirhem verdi. Ben ona dirhemini geri verince bana bir tokat attı," dedi. Ali, öbür adama: "Ne diyeceksin?" diye sordu. Adam: "Ey Müminlerin Emîri! Doğru söyledi," dedi. Ali: "Şartı yerine getir," dedi. Sonra tokat atana: "Otur," tokatlanana da: "Gel kısas hakkını al," dedi. Tokatlanan adam: "Ey Müminlerin Emîri! Onu affedebilir miyim?" dedi. Ali: "O senin bileceğin şey," dedi. Tokat atan adam ayrılınca Ali: "Ey Müslümanlar onu alıkoyun," dedi. Bunun üzerine onu yakaladılar ve bir adam, çocukların mektebe taşındıkları gibi onu sırtına alarak getirdi. Ali ona on beş kırbaç vurdu: "Bu o adamın hürmetini çiğnemenin cezasıdır," dedi.

İbn Sinân el-Fezârî bana Ebû Âsım, Sükeyn b. Abdülazîz, Hafs b. Hâlid ve Ebû Hâlid b. Câbir ve Hasan'dan naklen şöyle anlattı: Ali (as.) öldürülünce Hasan bir konuşma yaptı ve şöyle dedi: "Bu gece bir adam öldürdünüz. Hem de bu gecede Kur'an indirildi, İsa (as.) semaya yükseltildi ve Musa'nın (as.) adamı Yûşa' b. Nûn öldürüldü. Vallahi ondan önce hiç kimse onu geçmedi ve ondan sonra da hiç kimse ona yetişemeyecek. Vallahi Resulullah (sav.) onu seriyenin b ışında gönderirken sağında Cebrail, solunda da Mikail ona refakat ederlerdi. Vallahi ne altın ne de gümüş bıraktı. Sadece sekiz yüz –ya da yedi yüz– dirhem bıraktı ve onu da hizmetçisine tahsis etti."

[158] **Hasan b. Ali'ye Biat Edilmesi**

Bu yılda –40 yılı– Hasan b. Ali'ye (as.) biat edildi. Rivayete göre ona ilk biat eden Kays b. Sa'd'dı. Ona: "Elini ver, Allah'ın kitabı ve Peygamberinin sünnetine uymak ve ahdini bozanlarla savaşmak üzere sana biat edeyim," dedi. Hasan (ra.) ona: "Allah'ın kitabı ve Peygamberinin sünnetine uymak üzere. Zira o şart bütün şartların arkasından gelir," dedi. Kays ona biat etti ve sesini çıkarmadı.

Abdullah b. Ahmed b. Şebbeveyh el-Mervezî bana Süleyman, Abdullah, Yûnus ve Zührî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ali (as.) Kays b. Sa'd'ı Iraklılardan oluşan öncü birliğinin ve Araplardan oluşturduğu Şurtatü'l-Hamîs'in[51] başında aynı zamanda vali olarak Azerbaycan'a gönderdi. Bu askerî birlik kırk bin kişiden oluşuyordu. Bunlar ölmek üzere Ali'ye biat etmişlerdi. Kays gönderilen orduya, Ali (as.) öldürülünceye kadar komuta etti. Ardından Iraklılar Hasan b. Ali'ye (as.) biat ederek hilafet makamına getirdiler. Hasan savaştan yana değildi. Ancak mümkün olduğu kadar Muâviye'den kendisi için birtakım tavizler almak karşılığında, cemaate dâhil olmak istiyordu. Abdullah b. Abbâs, Hasan'ın (as.) kendisi için tavizler alma peşinde olduğunu öğrenince Muâviye'ye yazarak, aldığı malların kendisine bırakılması şartıyla aman diledi. Muâviye şartını kabul etti.

[159] Mûsâ b. Abdurrahman el-Mesrûkī bana Osman b. Abdülhamîd veya İbn Abdurrahman el-Harrânî el-Huzâî Ebû Abdurrahman'dan naklen İsmâil b. Râşid'in şöyle dediğini anlattı: İnsanlar Hasan b. Ali'ye biat ettiler. Akabinde insanlarla birlikte Medain'e geçti ve Kays b. Sa'd'ı on iki bin askerden oluşan öncü birliğinin başında sefere çıkardı. Bu sırada Muâviye Şamlıların başında yola çıktı ve Meskin'e geldi. Hasan henüz Medain'deyken bir tellal, askerler arasında: "Kays b. Sa'd öldürülmüştür, seferber olun," diye seslendi. Bunun üzerine insanlar harekete geçtiler ve Hasan'ın (as.) çadırını yağma-

51 Şurtatü'l-Hamîs, Hz. Ali döneminde ihdas edilen özel bir askerî birliktir. Her türlü şartta Hz. Ali'yi savunmak ve gerektiğinde kendini feda etmek üzere biat eden savaşçılardan oluşmaktaydı (çev.).

ladılar. Hatta altındaki yaygıyı almak için bile onunla çekiştiler. Hasan çıktı ve Medain'deki el-Maksûre el-Beydâ'ya geçti. Muhtâr b. Ebî Ubeyd'in amcası Sa'd b. Mes'ûd, Medain amiliydi. Henüz genç bir delikanlı olan Muhtâr amcasına: "Şeref ve zenginlik ister misin?" dedi. Amcası: "Ne demek istiyorsun?" dedi. Muhtâr: "Hasan'ı bağla ve onunla Muâviye'den aman al," dedi. Sa'd b. Mes'ûd ona: "Allah'ın laneti senin üzerine olsun! Resulullah'ın (sav.) kızının oğluna saldırıp onu bağlayacağım, öyle mi? Ne kötü adamsın!" dedi. Hasan (as.) işlerin karmakarışık bir vaziyet aldığını görünce Muâviye'ye haber göndererek sulh yapılmasını istedi. Muâviye de ona Abdullah b. Âmir ve Abdurrahman b. Semüre b. Habîb b. Abdi Şems'i gönderdi. İkili Medain'de bulunan Hasan'a giderek onun isteklerini kabul ettiler ve talepleri arasında bulunan Kûfe beytülmâlinden beş milyon dirhem alması karşılığında onunla sulh yaptılar. Arkasından Hasan Iraklılara hitaben şöyle dedi: "Ey Iraklılar! Üç şey beni sizden uzaklaştırdı: Babamı öldürmeniz, bana vurmanız ve eşyamı yağmalamanız."

Artık insanlar Muâviye'nin emri altına girdiler ve Muâviye [160] Kûfe'ye girdi. İnsanlar ona biat ettiler.

Ziyâd b. Abdullah Avâne'den naklen el-Mesrûkī'nin, Osman b. Abdurrahman'dan aktardığı rivayete benzer bir nakilde bulundu. Ancak şu ilaveyi yaptı. Hasan, Muâviye'ye yazarak sulh ve aman istedi. Hasan, Hüseyin ve Abdullah b. Ca'fer'e: "Muâviye'ye yazarak sulh ve aman talebinde bulundum," dedi. Hüseyin ona: "Allah adına sana sesleniyorum, Muâviye'nin davasını tasdik edip Ali'nin davasını yalanlamayasın!" dedi. Hasan ona: "Sus, bu durumu senden iyi bilirim," dedi. Hasan'ın (as.) mektubu Muâviye'ye ulaşınca [Muâviye ona] Abdullah b. Âmir ve Abdurrahman b. Semüre'yi gönderdi. İkili Medain'e geldiler ve Hasan'a dilediklerini verdiler. Bunun üzerine Hasan, on iki bin kişiden oluşan öncü birliğinin başında bulunan Kays b. Sa'd'a yazarak Muâviye'nin emrine girmesini emretti. Bunun üzerine Kays kalktı ve onlara şöyle dedi: "Ey insanlar! Bir dalalet imamına itaatle imamsız bir savaşa girmek arasında tercih yapın." Onlar: "Hayır, biz dalalet imamının emrine

girmeyi tercih ederiz," dediler ve Muâviye'ye biat ettiler. Kays da onlardan ayrıldı. Hasan, emri altındaki beytülmâli ve Dârâ Becerd'in haracını almak ve Ali'ye alenen sövülmemek üzere Muâviye'yle sulh yapmıştı. Bunun üzerine Hasan emri altındaki Kûfe beytülmâlindeki malları aldı. Nitekim beytülmâlde beş milyon dirhem vardı.

***

Bu yılda hac işlerini Mugîre b. Şu'be sevk ve idare etti. Mûsâ b. Abdurrahman bana Osman b. Abdurrahman el-Huzâî Ebû Abdurrahman'dan naklen İsmâil b. Râşid'in şöyle dediğini anlattı: Hac mevsimi –Ali'nin öldürüldüğü yılda– girince Mugîre b. Şu'be, Muâviye adına uydurma bir mektup yazdı ve 40 yılında hac işlerini sevk ve idare etti. Rivayete göre Mugîre, konumunun farkına varılmasından endişe ettiğinden terviye gününde hacıları Arafat'a çıkardı, arife gününde de kurban kestirdi (bayram yaptı). Başka bir rivayete göre de Utbe b. Ebî
[161] Süfyân'ın hac emîri olarak sabah vakti geleceğini haber alınca hac işini öne aldı.

Bu yılda Îliyâ'da Muâviye'ye biat edildi. Mûsâ b. Abdurrahman bana Osman b. Abdurrahman'dan naklen İsmâil b. Râşid'in şöyle dediğini anlattı: Muâviye daha önce Şam diyarında el-Emîr olarak anılırdı. Ebû Müshir'den naklen bana Saîd b. Abdülazîz'in şöyle dediği anlatıldı: Ali (as.) Irak'ta Müminlerin Emîri olarak anılırken, Şam diyarında Muâviye, el-Emîr olarak anılıyordu. Ali (as.) öldürülünce Muâviye'ye Müminlerin Emîri adıyla hitap ediliyordu.

[162] **Hicretin 41. Yılı**

Muâviye Kûfe'de

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Hasan b. Ali (as.) hilafeti Muâviye'ye bıraktı ve Muâviye Kûfe'ye giderek Kûfeliler ona biat ettiler.

Bu konudaki rivayetler:

Abdullah b. Ahmed el-Mervezî bana babası, Süleyman, Abdullah, Yûnus ve Zührî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Irak-

lılar Hasan b. Ali'ye biat edince sürekli onlara: "Dinleyecek ve itaat edeceksiniz. Barıştıklarımla barışacak, savaştıklarımla savaşacaksınız," şartını dile getiriyordu. Hasan bu şartı ileri sürünce Iraklılar tereddüde düştüler ve: "Bu adam size sahip çıkmayacak, bu adam savaş istemiyor," dediler. Hasan (as.) hilafet için biat aldıktan kısa bir süre sonra vuruldu. Bu darbe canını yakmıştı. Bu olay [Hasan'ın] onlara olan kızgınlığını artırdı ve onu endişeye sevk etti. Bunun üzerine Muâviye'ye yazarak ona şartlarını bildirdi. Dedi ki: "Bu şartları kabul edersen seni dinleyecek ve sana itaat edeceğim. Bu şartları yerine getirmelisin." Hasan'ın mektubu Muâviye'nin eline ulaştı. Nitekim Muâviye daha önce altını imzaladığı beyaz bir sahifeyi Hasan'a göndermiş ve "İstediğin şartları yaz ve bana gönder. Senin şartların kabulümdür," diye bildirmişti.

Mektup Hasan'a ulaşınca daha önce Muâviye'ye yazdığı şartların kat kat fazlasını yazdı ve yanında muhafaza etti. Muâviye de Hasan'ın (as.) mektubunu yanında muhafaza etti. Hasan (as.) ile Muâviye karşılaştıklarında, [Hasan] Muâviye'den gönderdiği mühürlü sahifedeki şartları yerine getirmesini istedi. Ancak Muâviye imtina etti. "Bana gönderdiğin mektupta istediğin şartları kabul ediyorum," dedi. Hasan (as.): "Ben de gelen mektubuna göre şartlar istedim. Zira bana açık senet [163] verdin ve bunun için taahhütte bulundun," dedi. İki taraf arasında ihtilaf baş gösterdi. Ancak Muâviye, Hasan'a (as.) taahhüt ettiği şartların hiçbirini yerine getirmedi. Diğer yandan Kûfe'de toplandıklarında Amr b. el-Âs, Muâviye'yle konuşarak ona, çıkıp insanlara hitap etmesi için Hasan'a emretmesini söyledi. Ancak Muâviye bunu hoş karşılamadı. "Ne diye onun çıkıp konuşmasını istiyorsun!" dedi. Amr: "Onun çıkıp konuşmasını ve insanlar tarafından aczinin görülmesini istiyorum," dedi ve bu isteğinde ısrar etti. Nihayet Muâviye çıktı ve insanlara hitap etti. Akabinde bir adama emir vererek çıkıp konuşması için Hasan b. Ali'ye (as.) seslenmesini istedi. Adam: "Ey Hasan! Kalk ve insanlara hitap et," dedi. Hasan şehadet kelimesini söyledikten sonra, üzerinde düşünmediği bir konuda irticalen konuştu ve şöyle dedi: «Ey insanlar! Allah sizi evve-

limizle hidayete erdirdi, ahirimizle kanlarınızı korudu. Bu dönemin de bir sonu vardır ve dünya sırayladır. Nitekim Allah, Peygamber'ine şöyle buyurmuştur: "*De ki... Bilmiyorum, belki de bu durum sizin için bir imtihandır ve bir süreliğine bir metadır.*"[52]» Bunu söyleyince Muâviye: "Otur," dedi ve Amr'a olan şiddetli öfkesi bir türlü dinmedi: "Bu, senin yüzünden oldu," dedi. Akabinde Hasan (as.) Medine'ye döndü.

Ömer bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hasan b. Ali (as.) Kûfe'yi Muâviye'ye teslim etti. Muâviye rebîülevvelin bitimine beş gün kala –bir rivayete göre de cemâziyelevvelde– 41 yılında şehre girdi.

***

Kays b. Sa'd

Muâviye'yle Kays b. Sa'd'ın Barışması

Bu yılda Muâviye'yle Kays b. Sa'd arasında sulh yapıldı. Nitekim Kays, Muâviye'ye biat etmekten imtina etmişti.

Bu konudaki rivayetler:

Abdullah b. Ahmed bana babası, Süleyman b. el-Fazl, Abdullah, Yûnus ve Zührî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ubeydullah b. Abbâs, Hasan'ın Muâviye'den aman istediğini öğrenince Muâviye'ye yazdı ve elindeki malların kendisine bı-
[164] rakılması kaydıyla aman diledi. Muâviye bu şartını kabul etti. Muâviye ona İbn Âmir'i çok sayıda süvariyle gönderdi. Ubeydullah gece çıktı ve onlara iltihak ederek ordusunu terk ederek başsız bıraktı. Ancak içlerinde Kays b. Sa'd vardı. Hasan (as.) da kendisi için birtakım şartlar koştu ve ardından Muâviye'ye biat etti. Şurtatü'l-Hamîs de Kays b. Sa'd'ı başlarına getirdi. Komutan ve asker olarak birbirlerine söz vererek Ali'nin (as.) şiası için mal ve can güvenliğiyle fitne zamanında öldürdüklerinden dolayı sorumlu tutulmama şartını ona kabul ettirinceye kadar Muâviye'yle savaşma taahhüdünde bulundular. Muâviye, Ubeydullah b. Abbâs ve Hasan (as.) ile meselesini hallettikten sonra, insanlar arasında en önemli oyun kuru-

52 Enbiyâ, 21/111.

cu olarak bildiği ve komutası altında kırk bin asker bulunan Kays b. Sa'd meselesini çözmeye çalıştı. Muâviye, Amr ve Şamlılar onlara karşı konuşlandılar. Muâviye, Kays b. Sa'd'a haber gönderdi ve ona Allah'ı hatırlatarak: "Kime itaat etmek için savaşacaksın? Ona itaat ettiğin adam da bana biat etti," dedi. Ancak Kays onun karşısında yumuşamaktan imtina etti. Bunun üzerine Muâviye ona altını imzaladığı bir defter gönderdi. "Bu deftere istediğin şeyleri yaz, kabul edilecektir," dedi. Ancak Amr, Muâviye'ye: "Ona bir şey verme ve onunla savaş," dedi. Muâviye: "Sakin ol. Bunların hakkından gelinceye kadar kendi sayıları kadar Şamlılardan öldürecekler. O zaman hayatın ne anlamı var. Vallahi mecbur kalmadıkça onunla savaşmayacağım," dedi. Defter Kays'ın eline ulaşınca Kays kendisi ve Ali şiası için cana ve mala verdikleri zarardan dolayı aman şartını talep etti. Ancak Muâviye'den herhangi bir mal talebi olmadı. Muâviye, Kays'ın şartlarını kabul etti. Böylece Kays ve maiyetindekiler onun itaatine girdiler. Fitne zuhur ettiğinde, beş kişi Arap dâhileri sayılırdı. Bunlar Arap kanaat erbabı ve oyun kurucuları olarak kabul edilirdi. Bunlar Muâviye b. Ebî Süfyân, Amr b. el-Âs, Mugîre b. Şu'be, Kays b. Sa'd ve Mucirlerden Abdullah b. Büdeyl el-Huzâî'dir. Kays ve İbn Büdeyl, Ali'nin (as.) yanındayken Mugîre b. Şu'be ve Amr, Muâviye'nin yanında duruyorlardı. Ancak Mugîre b. Şu'be tahkim olayına kadar Tâif'te uzlete çekilmişti. Tahkim olayında Ezruh'ta toplandılar.

Bazılarına göre de Hasan (as.) ile Muâviye arasında sulh rebîülâhir ayında yapılmış ve Muâviye aynı yıl Kûfe'ye cemâziyelevvel ayının başında girmiştir. Bir rivayete göre de re- [165]
bîülâhir ayında girmiştir. Bu görüş Vâkıdî'nin görüşüdür.

***

Hasan ve Hüseyin'in Medine'ye Gitmek Üzere Kûfe'den Ayrılması

Bu yılda Ali'nin (as.) iki oğlu Hasan ve Hüseyin Kûfe'den ayrılarak Medine'ye intikal etmişlerdir.

Bu konuda şöyle haber verilmiştir:

Avâne'den naklen Ziyâd el-Bekkâî'den bana anlatıldığına göre Hasan (as.) ile Muâviye arasında Meskin'de sulh yapılınca Hasan insanlara hitap ederek şöyle dedi: "Ey Iraklılar üç şey beni sizden uzaklaştırdı: Babamı öldürmeniz, beni vurmanız ve eşyamı yağmalamanız." Ravi dedi: Ardından Hasan, Hüseyin ve Abdullah b. Ca'fer maiyetleri ve ağırlıklarıyla Kûfe'ye döndüler. Hasan, Kûfe'ye dönüp de yarası iyileşince Kûfe mescidine çıktı ve şöyle konuştu: "Ey Kûfeliler ! Komşularınız, misafirleriniz ve Peygamberinizin (sav.) Ehl-i beyti hakkında Allah'tan sakının! Onlar ki Allah onları günahtan arındırdı ve onları tertemiz etti." Bunun üzerine insanlar ağlamaya başladılar. Akabinde Medine'ye taşındılar. Ravi dedi: Basralılar, Dârâ Becerd haracının ona verilmesine mani oldular ve "Bizim feyimizdir," dediler. Hasan, Medine yolundayken Kādisiye'de insanlar onu karşıladılar ve ona: "Ey Arapları zillete duçar eden adam!" diye seslendiler.

***

Hâricîler ve Muâviye

Hâricîlerin Muâviye'ye Karşı Çıkışları

Bu yılda Ali'nin (as.) döneminde uzlete çekilen Hâricîler, Şehrezevr'de Muâviye'ye karşı başkaldırdılar.

Bu konudaki rivayet şöyledir:

Avâne'den naklen Ziyâd'dan bana şöyle anlatıldı: Hasan,
[166] Kûfe'den ayrılmadan Muâviye, Nuhayle'ye geldi. Bunun üzerine Şehrezevr'de Ferve b. Nevfel el-Eşcaî maiyetinde uzlete çekilmiş ve beş yüz kişiden oluşan Harûriye Hâricîleri: "Şimdi şüphe konusu olmayan durum tahakkuk etti. Muâviye üzerine gidin ve ona karşı cihat edin," dediler. Bunlar başlarında Ferve olduğu hâlde Kûfe'ye geldiler. Muâviye onların üzerine Şamlılardan süvariler gönderdi. Ancak [Hâricîler] Şam süvarilerini hezimete uğrattılar. Bunun üzerine Muâviye, Kûfelilere: "Vallahi bozgunculanınızı durdurmadığınız sürece benden size aman yoktur," dedi. Kûfeliler Hâricîlere karşı çıktılar ve

onlarla savaştılar. Hâricîler onlara: "Yazıklar olsun size! Bizden ne istiyorsunuz? Muâviye sizin ve bizim düşmanınız değil mi? Bırakın onunla savaşalım onu öldürürsek sizi düşmanınızdan kurtarmış oluruz. O bizi öldürürse bizden kurtulmuş olursunuz," dediler. Kûfeliler: "Hayır, vallahi sizinle savaşacağız," dediler. Hâricîler: "Allah Nehrevân Savaşında öldürülen kardeşlerimize rahmet etsin. Onlar siz Kûfelileri daha iyi biliyorlardı," dediler. Eşcâ' grubunun lideri olan Ferve'yi adamları azletti. Bunun üzerine başlarına Tay'dan Abdullah b. Hürr'ü getirdiler. Kûfeliler onlarla savaştılar ve onları bertaraf ettiler. Muâviye Kûfe'ye, Abdullah b. Amr b. el-Âs'ı vali olarak tayin etti. Mugīre b. Şu'be ona geldi ve dedi ki: "Kûfe'ye Abdullah b. Amr b. el-Âs'ı vali yaptın. Amr b. el-Âs'ı da Mısır'a tayin ettin. Böylece aslanın iki çenesi arasında kaldın." Bunun üzerine Muâviye, Abdullah'ı azlederek Mugīre b. Şu'be'yi Kûfe'ye tayin etti. Amr, Mugīre'nin Muâviye'ye söylediğini haber alınca Muâviye'ye gitti ve şöyle dedi: "Mugīre'yi Kûfe'ye amil yaptın. Haracı da ona mı bağladın?" Muâviye: "Evet," dedi. Amr: "Mugīre'yi haraç işlerine tayin edersen malı çarçur edeceğinden ondan bir şey alamayacaksın. Haraç amili olarak senden korkan ve sakınan birini ata," dedi. Bunun üzerine Muâviye, Mugīre'yi haraç işlerinden aldı ve namaz kıldırma görevine getirdi. Mugīre, Amr ile karşılaşınca ona: "Abdullah aleyhinde Müminlerin Emîri'ne sen mi fikir beyan ettin?" diye sordu. Mugīre: "Evet," dedi. Amr: "Bu onun karşılığıdır," diye karşılık verdi. Bana anlatıldığına göre Abdullah b. Amr b. el-Âs henüz Kûfe'ye gitmemiş ve görevine başlamamıştı.

***

Büsr b. Ertât Basra Valisi [167]

Bu yılda Humrân b. Ebân, Basra'yı ele geçirdi. Bunun üzerine Muâviye, Büsr'ü üzerine gönderdi ve Benî Ziyâd'ı öldürmesini emretti.

Bu konudaki rivayetler:

Ömer b. Şebbe bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hasan b. Ali (as.) Muâviye'yle 41 yılının ba-

şında sulh yapınca Humrân b. Ebân Basra üzerine yürüdü ve orayı ele geçirip hâkimiyetini kurdu. Bunun üzerine Muâviye, Benî Kayn'dan bir adamı göndermek istedi. Ancak Ubeydullah b. Abbâs onunla konuştu ve söz konusu kişiyi değil başkasını göndermesini tavsiye etti. Bu sebeple Muâviye, Büsr b. Ertât'ı onunla savaşmak üzere gönderdi. Ravi dedi: Büsr'e Benî Ziyâd'ı öldürmesini emretti.

Mesleme b. Muhârib bana şöyle anlattı: Büsr, Benî Ziyâd'ın bazı oğullarını alıp hapse attı. Bu sırada Ziyâd, Fars bölgesinde bulunuyordu. Ali (as.) onu oraya isyan eden Kürtler üzerine göndermişti. Ziyâd onlara galip geldi ve İstahr'da ikamet etti. Ravi dedi: Bunun üzerine Ebû Bekre bineğine binip Muâviye'ye gitti. Bunun için de Büsr'den bir süre mühlet istedi. Büsr ona gidiş ve dönüş için bir hafta mühlet verdi. Ebû Bekre yedi gün yol gitti ve hızlı gittiği için iki binek telef etti. Muâviye'yle konuştu ve Muâviye onlara dokunulmaması hususunda yazdı.

Ravi dedi: Bazı üstatlarımız bana şöyle anlattılar: Ebû Bekre yedinci günde döndü. Henüz güneş doğmuştu. Büsr de Ziyâd'ın oğullarını çıkarmış, onları öldürmek için güneşin batmasını bekliyordu. Zira süre bitmiş olacaktı. İnsanlar bunun için toplanmış ve gözleri merakla Ebû Bekre'yi bekliyorlardı. Derken asil bir at veya bir beygir üzerinde bir sancağın dalgalandığını ve bineğini yorduğu görüldü. Sırtından indi ve elbisesinin kenarından tutarak salladı ve tekbir getirdi. İnsanlar da tekbir getirdiler. Adam yürüyerek geldi ve Ziyâd'ın oğullarını öldürmeden Büsr'ün yanına yetişti ve ona Muâviye'nin mektubunu verdi. Bunun üzerine Büsr onları serbest bıraktı.

[168] Ömer bana Ali b. Muhammed'den şöyle dediğini anlattı: Büsr, Basra minberi üzerinde Ali'ye (as.) sövdü. Sonra "Allah adına soruyorum. Kim doğru konuştuğumu biliyorsa tasdik etsin. Kim de yanlış konuştuğumu biliyorsa beni yalanlasın," dedi. Ebû Bekre: "Allah için söylüyorum biz seni yalancı olarak biliyoruz," dedi. Bunun üzerine Büsr emir vererek onun

boğdurulmasını emretti. Ancak Ebû Lülüe ed-Dabbî üzerine kapanarak mani oldu. Bunun üzerine Ebû Bekre ona yüz cerib[53] arazi ikta etti. Ravi dedi: Ebû Bekre'ye: "Ne yapmak istedin?" dediler. "Allah adına bize sorduğu hâlde onu nasıl tasdik edebiliriz?" dedi. Büsr, Basra'da altı ay kaldıktan sonra ayrıldı. Muhafızların başına kimi getirdiğini de bilmiyoruz.

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed, Süleyman b. Bilâl ve Cârûd b. Ebî Sebre'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hasan (as.) Muâviye'yle sulh yaptı ve akabinde Medine'ye gitti. Ardından Muâviye, Büsr b. Ertât'ı Receb 41 yılında Basra'ya gönderdi. Bu sırada Ziyâd, Fars bölgesinde bir kaleye çekilmişti. Muâviye, Ziyâd'a: "Sende Allah'ın malı var. Nitekim bir vilayetin başına getirildin. Elindeki malları teslim et," diye yazdı. Ziyâd ona şöyle yazdı: "Benim yanımda maldan bir şey kalmadı. Yanımdaki malı gerektiği şekilde harcadım. Bir kısmını ortaya çıkacak badirelere karşı kullanılmak üzere bazı (emin) kimselere emanet ettim. Artakalanı da Müminlerin Emîri'ne (Allah'ın rahmeti onun üzerinde olsun) gönderdim." Muâviye ona: "Bana gel, senin durumuna bakacağız ve icraatını değerlendireceğiz. Seninle anlaşabilirsek mesele yok, tekrar emin olan yerine dönersin," diye yazdı. Ancak Ziyâd ona gitmedi. Bunun üzerine Büsr, Ziyâd'ın büyük oğullarını alıkoydu ve hapse attı. Bunlar, Abdurrahman, Ubeydullah ve Abbâd'dı. Akabinde Ziyâd'a şöyle yazdı: "Ya Müminlerin Emîri'ne gidersin ya da oğullarını öldüreceğim!" Ziyâd ona şöyle yazdı: "Bulunduğum yerden ayrılmayacağım. Allah benimle adamın arasında hükmünü verecektir. Elinin altındaki oğullarımı öldürürsen akıbet Allah'a dönüştür ve sizinle aramızda görülecek bir hesap vardır. Ve zulmedenler hangi akıbete uğrayacaklarını yakında bileceklerdir!" Bunun üzerine Büsr, Ziyâd'ın oğullarını öldürmeye yeltendi. Ancak Ebû Bekre ona gitti ve şöyle dedi: "Benim ve kardeşimin evlatlarını alıkoydun. Onlar masum çocuklar. Kaldı ki Hasan, Muâviye'yle yaptığı sulh anlaşmasında nerede olurlarsa olsunlar Ali'nin taraftarlarına aman verilmiştir. Ne bu çocuklara ne de babalarına karşı bir

53 1 cerib: 1366 metre kareye tekabül eden bir alan ölçüsüdür (çev.).

harekette bulunmaya hakkın yoktur!" Büsr: "Senin kardeşinin zimmetinde mallar var ve bu malları teslim etmekten imtina etmektedir," dedi. Ebû Bekre: "Onun zimmetinde bir
[169] şey yoktur. Kardeşimin oğullarına dokunma. Ben sana Muâviye'den onların tahliyesine ilişkin yazı getireceğim," dedi. Büsr ona birkaç gün mühlet verdi. "Onların tahliyesine ilişkin Muâviye'den bana yazı getirirsin. Aksi takdirde Ziyâd, Müminlerin Emîri'ne gitmezse onları öldüreceğim," dedi. Ravi dedi: Ebû Bekre Muâviye'ye gitti ve onunla Ziyâd'la oğulları hakkında konuştu. Muâviye, Büsr'e yazarak bundan vazgeçmesini ve Ziyâd'ın oğullarını serbest bırakmasını istedi. Bunun üzerine Büsr onları serbest bıraktı.

Ahmed b. Züheyr bana Ali ve Sakīf'ten yaşlı bir zattan naklen Büsr b. Ubeydullah'ın şöyle dediğini anlattı: Ebû Bekre, Kûfe'de Muâviye'nin yanına gitti. Muâviye ona: "Ey Ebû Bekre! Ziyaret için mi yoksa bir iş için mi bize geldin?" dedi. Ebû Bekre: "Yalan söylemem. Bir iş için geldim," dedi. Muâviye: "Ey Ebû Bekre! Senin şefaatin kabul edilir, senin değerin var ve şefaat ehlisin. Senin talebin nedir?" dedi. Ebû Bekre: "Kardeşim Ziyâd'a aman vereceksin ve evlatlarını tahliye etmesi ve onlara dokunmaması için Büsr'e yazı yazacaksın," dedi. Muâviye: "Ziyâd'ın çocukları için sana dilediğin gibi yazı yazacağız. Ziyâd'a gelince onun zimmetinde Müslümanların malı var. Onu teslim ederse ona dokunmayız," dedi. Ebû Bekre: "Ey Müminlerin Emîri! Onun zimmetinde mal varsa inşallah onu sana teslim etmekten kaçınmaz," dedi. Muâviye, Ebû Bekre için Büsr'e yazarak Ziyâd'ın çocuklarına dokunmamasını istedi. Sonra Ebû Bekre'ye: "Bize bir tavsiyen olacak mı?" dedi. Ebû Bekre: "Evet, ey Müminlerin Emîri! Sana tavsiyem şudur: Kendini kontrol et ve yönettiklerini gözet. Salih amel işlemeye bak. Zira büyük ve ağır bir sorumluluk olan Allah'ın yarattıkları üzerinde O'nun halifeliği görevini üstlenmiş bulunuyorsun. Allah'tan sakın. Zira senin için aşamayacağın malum bir son vardır. Peşinden seni sürekli bir şekilde takip eden melekler vardır. Eceline yaklaştığını ve yaptıklarından seni hesaba çekecek olana ulaşacağını unutma. O senin hâlini sen-

den iyi bilir. Akıbet hesaptır ve tevkiftir. Hiçbir şeyi Allah'ın rızasına tercih etme."

Ahmed bana şöyle dedi: Ali bize Seleme b. Osman'dan şöyle dediğini anlattı: Büsr, Ziyâd'a: "Gelmezsen senin oğullarını asacağım!" diye yazdı. Ziyâd ona: "Bunu yaparsın çünkü sen bunun ehlisin. Seni gönderen de insan ciğerini yiyen kadının oğludur," diye yazdı. Bunun üzerine Ebû Bekre bineğine bindi ve Muâviye'ye gitti. Ona: "Ey Muâviye! İnsanlar çocukları öldüresin diye sana biat etmediler!" dedi. Muâviye: "Ne oldu, ey Ebû Bekre!" dedi. Ebû Bekre: "Büsr, Ziyâd'ın çocuklarını öldürmek istiyor," dedi. Bunun üzerine Muâviye, Büsr'e: "Alıkoyduğun Ziyâd'ın çocuklarını serbest bırak," diye yazdı.

Muâviye, Ali'nin (as.) öldürülmesinin akabinde Ziyâd'a [170] mektup yazarak onu tehdit etmişti. Ömer b. Şebbe bana Ali, Hibbân b. Mûsâ ve Mücâlid'den naklen Şa'bî'nin şöyle dediğini anlattı: Ali (as.) öldürülünce Muâviye, Ziyâd'a yazarak onu tehdit etti. Bunun üzerine Ziyâd bir konuşma yaptı ve şöyle dedi: "Ne hayret verici bir durumdur. İnsan ciğeri yiyen kadının oğlu, nifakın mağarası ve "Ahzâb"ın elebaşı bana yazarak beni tehdit ediyor. Oysa benimle onun arasında doksan bin askerin başında Resulullah'ın (sav.) iki amcazadesi –İbn Abbâs ve Hasan b. Ali– var. Bunlar kılıçlarını omuzlarına almış ve geriye adım atmayacak insanlardır. Ama sıra bana gelirse beni güçlü bir kılıç erbabı olarak görecektir." Nitekim Ziyâd, Hasan b. Ali (as.) Muâviye'yle sulh anlaşması yapıncaya, Muâviye Kûfe'ye gelinceye kadar Fars bölgesi valiliğini sürdürdü. Ziyâd bunun üzerine Ziyâd Kalesi olarak bilinen kaleye çekildi.

***

Abdullah b. Âmir Basra Valisi

Abdullah b. Âmir'in Basra Valiliği ve

Sicistan ve Horasan'ın Savaş İşlerine Tayin Edilmesi

Bu yılda Muâviye, Abdullah b. Âmir'i Basra valiliğine, Sicistan ve Horasan'ın savaş işlerine tayin etti.

Abdullah b. Âmir'in Basra valiliğine getirilmesinin sebepleri ve valiliği döneminde vuku bulan olaylar:

Ebû Zeyd bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Muâviye, Utbe b. Ebî Süfyân'ı Basra'ya göndermek istedi. Ancak İbn Âmir onunla konuştu ve dedi ki: "Orada mallarım ve emanetlerim var. Beni oraya göndermezsen onları elimden kaçırmış olacağım." Bunun üzerine Muâviye onu Basra'ya tayin etti. İbn Âmir, Basra'ya 41 yılı sonunda geldi. Aynı zamanda Horasan ve Sicistan da ona bağlandı. Abdullah muhafızlarının başına Zeyd b. Cebele'yi getirmek istedi. Ancak Zeyd görevi kabul etmedi. Bir rivayete göre Habîb b. Şihâb eş-Şâmî'yi bu göreve getirdi. Başka bir rivayete göre de Kays b. el-Heysem es-Sülemî'yi bu göreve atadı. Amr b. Yesribî ed-Dabbî'nin kardeşi Umeyre b. Yesribî ed-Dabbî'yi de kādı olarak atadı.

Ebû Zeyd bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dedi-
[171] ğini anlattı: Muâviye'nin valisi İbn Âmir'in valiliği döneminde Yezîd Mâlik el-Bâhilî –el-Hatîm olarak bilinir, bu isimle anılması yüzüne bir darbenin isabet etmesinden dolayıdır.– Sehm b. Gālib el-Hüceymî'yle çıktılar ve köprünün yanına varınca Benî Büceyr'den Ubâde b. Kurs el-Leysî'nin –sahabidir– namaz kıldığını gördüler. Onu tanımadılar ve öldürdüler. Ardından da İbn Âmir'den aman dilediler. Onlara aman verdi ve Muâviye'ye yazarak: "Onları senin zimmetine aldım," dedi. Muâviye ona: "Bu zimmeti ihlal etsen ondan sorumlu olmazsın," diye yazdı. Ancak ikili İbn Âmir azledilinceye kadar onun amanında kaldılar.

***

Bu yılda Ali b. Abdullah b. Abbâs, Ali (as.) öldürülmeden önce doğdu. Bu görüş Vâkıdî'ye aittir.

Ebû Ma'şer'in görüşüne göre bu sene hac emîrliğini Utbe b. Ebî Süfyân yaptı. Ahmed b. Sâbit, bir ravi ve İshâk b. Îsâ'dan naklen bana rivayette bulundu.

Vâkıdî'ye gelince: Ondan anlatıldığına göre şöyle demiştir: Bu sene hac emîrliğini Anbese b. Ebî Süfyân yaptı.

Hicretin 42. Yılı [172]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Müslümanlar el-Lân gazasına çıktılar. Rum gazasını da gerçekleştirdiler ve –ravilerin anlattıklarına göre– patriklerinden bir grubu öldürdüler.

Bir rivayete göre de Haccâc b. Yûsuf bu yılda doğmuştur.

Bu yılda Muâviye, Mervân b. el-Hakem'i Medine'ye vali olarak atadı. Mervân, Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel'i kādılığa getirdi. Mekke'ye Hâlid b. el-Âs b. Hişâm'ı tayin etti. Kûfe'ye Mugīre b. Şu'be'yi ve kādılığa da Şüreyh'i getirmişti. Basra'ya Abdullah b. Âmir'i, kādılığa da Amr b. Yesribî'yi atamıştı. Abdullah b. Âmir tarafından Horasan'a Kays b. el-Heysem tayin edildi.

Ali b. Muhammed, Muhammed b. el-Fazl el-Absî ve babasından naklen şöyle dediği anlatıldı: Muâviye, Abdullah b. Âmir'i Basra ve Horasan'a tayin edince o da Kays b. el-Heysem'i Horasan'a tayin etti. Kays, Horasan'da iki sene görev yaptı.

Hamza b. Ebî Sâlih es-Sülemî, Ziyâd b. Sâlih'ten naklen Kays'ın Horasan valiliği konusunda şöyle rivayet edilmiştir: Muâviye için işler yoluna girdikten sonra Kays b. el-Heysem'i Horasan'a tayin etti. Daha sonra burayı İbn Âmir'e bağlayınca İbn Âmir, Kays'ı görevinde bıraktı.

***

Hâricîlerin Harekete Geçmesi

Nehrevân'da öldürülenlerden uzak duran ve bu savaşta ağır yaralanıp şifa bulan Hâricîler, Ali b. Ebî Tâlib (ra.) tarafından affedilmişlerdi. Bunlar bu yılda harekete geçtiler.

Bu konuya dair rivayetler: [173]

Hişâm b. Muhammed, Ebû Mihnef, Nadr b. Sâlih b. Habîb, Cerîr b. Mâlik b. Züheyr b. Cezîme el-Absî ve Ubey b. Umâre el-Absî'den naklen şöyle anlattı: Hayyân b. Zabyân es-Sülemî Hâricîler gibi düşünüyordu. O da Nehrevân'da yaralanan ve

Ali (as.) tarafından affedilen dört yüz Hâricîden biriydi. O ailesi ve aşiretiyle yaşamaya başladı. Ancak bir ay kadar bu şekilde devam ettikten sonra aynı görüşte olan bir grupla birlikte Rey tarafına geçtiler. Onlar, Ali'nin (kv.) öldürüldüğü haberi onlara ulaşıncaya kadar burada ikamet ettiler. Bunun üzerine Hayyân on küsur kişi olan ve aralarında Sâlim b. Rebîa el-Absî'nin de bulunduğu arkadaşlarını çağırdı. Grup ona gitti. Hayyân Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Ey Müslüman olan kardeşler! Bana ulaşan habere göre Murâd'dan kardeşiniz İbn Mülcem, Ali b. Ebî Tâlib'i öldürmek için sabahın köründe Cemaat Mescidine açılan kapının karşısında pusu kurarak Ali'nın çıkışını beklemiş. Sabah namazı için kamet getirilince Ali çıkıp gelmiş. Bunun üzerine İbn Mülcem üzerine çullanarak kılıçla kafasına bir darbe indirmiş ve iki gece sonra ölmüştür." Sâlim b. Rebîa el-Absî: "Allah onun kafasının arka tarafına kılıçla vuranın elini korusun (eline sağlık)!" dedi. Ravi dedi: Grup birlikte Ali'nin (as.) öldürülmesinden dolayı Allah'a hamdetmeye başladılar. Allah Ali'den razı olsun, sözü geçen insanlardan razı olmasın, onlara rahmet etmesin.

Nadr b. Sâlih dedi: Daha sonra Mus'ab b. ez-Zübeyr'in emîrliği döneminde Sâlim b. Rebîa'ya bu hususu sordum. Adam bana itirafta bulundu ve şöyle dedi: "Bir zamanlar onlar gibi düşünüyordum. Ancak o görüşten vazgeçtim." Biz de onun o görüşü terk ettiğine kanaat getirdik. Bu konuyu ona hatırlattıklarında, bu konu onu üzüyordu. Ravi dedi: Hayyân b. Zabyân arkadaşlarına şöyle dedi: "Vallahi dünyada yaşayan tek bir kişi kalıncaya kadar; gece ve gündüz, yıllar ve aylar âdemoğlunun hayatında ne kadar devam ederse etsin muhakkak ona ölümü tattıracak, iyi kardeşlerinden ayrı düşü-
[174] recek ancak acizlerin onun için ağladığı, hüznünü ve sıkıntısını yaşayana devamlı zarar veren bu dünyadan ayıracaktır. Allah'ın rahmeti üzerinizde olsun! Haydi şehrimize gidelim ve kardeşlerimize gidip onları iyiliği emretmeye, kötülükten sakındırmaya, Ahzâb'a karşı cihat etmeye davet edelim. Zira başımızda zalimler bulunduğu, hidayet yolu terk edildiği ve

kardeşlerimizin katilleri meclislerde emniyet içinde oturdukları sürece bizim için mazeret yoktur. Allah bizi muzaffer kılarsa hidayete, rızaya ve doğru olana sarılacağız. Allah mümin topluluğun kalplerini ferahlatsın. Öldürülecek olursak da zalimlerden ayrılacağımız için rahata kavuşacağız. Seleflerimiz bizim için örnektir." Adamları ona: "Hepimiz senin söylediğini söylüyoruz ve görüşünü takdir ediyoruz. Bizi şehrimize götür. Biz seninleyiz, yol göstericiliğine ve emrine tâbiyiz." Bunun üzerine Hayyân, Kûfe'ye dönmek üzere adamlarıyla birlikte yola çıktı. Bu konuda şu beyitleri dile getirmiştir:

Ey iki dost! Nehrevân'da öldürülenlerden sonra bende sabır, teselli ve arzu kalmadı,

Tek arzum kalabalık birliklerde harekete geçmek ve Allah'a davet ederek O'na yalan söylememektir.

Katırım Rey'in kemerini geçince artık ömrün sonuna kadar ona dönecek değilim.

Yardımcılarım az da olsa yakında seyredeceğim ve seyredenlerle beraber ikinizi rezil etmeyeceğim.

Ravi dedi: Hayyân geldi ve Kûfe'ye girdi. Muâviye, Kûfe'ye girinceye kadar da orada kaldı. Akabinde Muâviye, Mugīre b. Şu'be'yi Kûfe'ye vali olarak gönderdi. Mugīre esenlik içinde yönetmeyi severdi. İnsanlara da güzel davranırdı. Kimsenin heva ve hevesini araştırmazdı. Hatta ona gelip: "Falanca Şia gibi, falanca da Hâricîler gibi düşünür," denilerek şikâyette bulunulurdu. Ancak o: "Allah daima, ihtilaf hâlinde olmanızı takdir etmiştir, ihtilafları hakkında Allah kulları arasında hükmünü verecektir," diyordu. Bu sebeple insanlar onun yönetiminde emniyet içinde yaşıyordu. Hatta Hâricîler bile buluşup kardeşlerinin Nehrevân'da başlarına gelenleri anarak: Yerinde oturmanın zarar ve zulüm; kıble ehline karşı cihattaysa fazilet ve sevap vardır.

Ebû Mihnef dedi: Nadr b. Sâlih bana Ubey b. Umâre'den naklen şöyle anlattı: Hâricîler Mugīre b. Şu'be'nin valiliği döneminde üç kişinin liderliğine sığındılar. Bunlardan biri de Müstevrid b. Ullefe'ydi. Üç kişiyle birlikte çıktı ve Dicle kenarındaki Cercerâyâ'ya doğru gitti.

[175] Ebû Mihnef dedi: Âl-i Âmir b. Cüveyn'den Ca'fer b. Huzeyfe et-Tâî bana Muhill b. Halîfe'den şöyle anlattı: Hâricîler Mugîre b. Şu'be döneminde üç kişinin liderliğinde toplandılar. Bunlar Teym er-Ribâb'dan Müstevrid b. Ullefe, Hayyân b. Zabyân es-Sülemî ve Muâz b. Cüveyn b. Husayn et-Tâî es-Sinbisî'yidi. Bu zat Ali'nin (as.) Nehrevân'da öldürdüğü Zeyd b. Husayn et-Tâî'nin amca oğluydu. Muâz b. Cüveyn b. Husayn et-Tâî ise Hâricîlerin ölüleri arasında yaralı kurtulan ve Ali'nin (as.) affettiği dört yüz kişiden biriydi. Bunlar Hayyân b. Zabyân es-Sülemî'nin evinde toplandılar ve kendi aralarında danışarak başlarına kimi getireceklerini görüştüler. Müstevrid onlara şöyle dedi: "Ey Müslümanlar ve müminler! Allah size sevdiğinizi görmeyi nasip etsin, sevmediğinizi sizden uzak etsin. İstediğinizi başınıza getirin. Hain bakışları ve kalplerin gizlediğini bilen Allah'a yemin olsun ki sizden kim bana emîr olursa olsun benim için fark etmez. İstediğimiz dünyanın şerefi değildir. Zaten bu dünyada kalıcı olmanın imkânı yoktur. Bizim istediğimiz ebedî âlemde ebediyettir." Hayyân b. Zabyân da şöyle dedi: "Bana gelince benim buna ihtiyacım yok. Ben sana ve kardeşlerimden her birine razıyım. Bakın içinizden kimi isterseniz onun ismini söyleyin, ona ilk biat edecek olan benim." Muâz b. Cüveyn b. Husayn ise şöyle dedi: "İkiniz Müslümanların büyükleri ve nesep olarak da salih ameliniz, dindarlığınız ve değerinizle üstün olmanıza rağmen böyle söylüyorsanız Müslümanların başına kim geçecek? Kaldı ki herkes bu işi yapamaz. Müslümanlar üstünlükte eşit olurlarsa onların başına geçecek olanın savaşmayı en iyi bilen, dinde en fakih olan ve üstlendiği görevi en iyi taşıyabilecek kişi olmalıdır. İkiniz Allah'a hamdolsun bu işe layıksınız. Biriniz bu işi üstlenin." İkili: "Sen bu işi üstlen. Biz sana razıyız. Allah'a hamdolsun. Dininde ve görüşünde kâmil bir insansın," dedi. Muâz onlara: "İkiniz yaşça benden büyüksünüz. Biriniz bu görevi üstlensin," dedi. Bu kez de hazır bulunan Hâricîler topluca dediler ki: "Üçünüze razıyız. İçinizden istediğinizi başa getirin." Ancak üçünden her biri diğerlerine: "Sen üstlen, ben sana razıyım ve bu işe istekli değilim," diyordu. Bu müzakere

böyle uzayınca Hayyân b. Zabyân şöyle dedi: "Muâz b. Cüveyn: İkiniz benden yaşça büyük olduğunuz için üstünüz olmak istemiyorum," dedi. Ben de sana, bana dediğin gibi diyorum, benden yaşlı olduğun hâlde senin üstün olmak istemiyorum. Bana elini ver, sana biat edeyim," dedi. Bunun üzerine Müstevrid elini verdi ve Hayyân'ın biatini aldı. Ardından Muâz b. Cüveyn ona biat etti. Sonra da bütün topluluk ona biat ettiler. Bu olay cemâziyelâhirde gerçekleşti. Grup ayrıca hazırlık yapmaya, hazır olmaya ve 43 yılının şaban ayı başında yola [176] çıkmaya söz verdiler.

***

Bir rivayete göre de bu yılda Büsr b. Ertât el-Âmirî Medine, Mekke ve Yemen üzerine yürüdü ve bu seferinde birçok Müslümanı öldürdü.

Bu görüş Vâkıdî'nin görüşüdür. Bu seferin tarihi konusunda Vâkıdî'ye muhalefet edenlerin görüşünü daha önce zikretmiştim.

Vâkıdî'nin anlattığına göre Dâvûd b. Hayyân kendisine Atâ b. Ebî Mervân'dan şöyle nakletmiştir: Büsr b. Ertât, Medine'de bir ay kaldı ve insanları araştırdı. Ona, her kim için: "Bu Osman'a karşı hasımlarına yardımcı olmuştur," denildiyse onu öldürdü.

Atâ b. Ebî Mervân şöyle dedi: Hanzale b. Ali el-Eslemî bana şöyle haber verdi: Büsr, Benî Ka'b'dan bir grubu çocuklarıyla birlikte kendilerine ait kuyunun yanına gördü ve onları kuyuya attı.

***

Ziyâd'ın Muâviye'ye Gitmesi

Bu yılda Ziyâd, Muâviye'ye gitti. Ömer bana Ebü'l-Hasan ve Süleyman b. Erkam'dan şöyle anlattı: Ziyâd, Fars bölgesinden Muâviye'ye gitti. Ziyâd getirdiği malları ona teslim etti ve onunla barıştı.

Ziyâd, Fars kalelerinden birine çekildikten sonra geldi. Ömer bana Ebü'l-Hasan ve Mesleme b. Muhârib'den şöyle

dediğini anlattı: Abdurrahman b. Ebî Bekre, Ziyâd'ın Basra'daki mallarına bakıyordu. Ziyâd'ın mallarının Abdurrahman'ın elinde olduğu Muâviye'ye haber verildi. Ziyâd, Abdurrahman'ın elinde bulunan malları için endişe ettiğinden Abdurrahman'a yazarak mallarını muhafaza etmesini söyledi. Muâviye de vali Mugīre b. Şu'be'ye yazarak Ziyâd'ın mallarını araştırmasını istedi. Mugīre geldi ve Abdurrahman'ı yanına alarak: "Baban bana kötülük ettiyse de Ziyâd iyilik yaptı," dedi. Muâviye'ye de: "Abdurrahman'ın elinden almam caiz olan bir şeye rastlamadım," diye yazdı. Muâviye, Mugīre'ye: "Ona işkence yap," diye yazdı. Ravi dedi: Bazı üstatlar şöyle dediler: Muâviye ona yazınca Mugīre, Abdurrahman'a işkence yaparak kendini mazur göstermek, Muâviye'ye emrini yerine getirdiğini iletmek istedi. Ancak Abdurrahman'a da: "Amcanın sana korumanı emrettiği şeyleri yanında tut," dedi. Mugīre, Abdurrahman'ın yüzüne bir ipek kumaş parçası koydu ve üzerine su püskürttü. Kumaş parçası yüzüne yapışınca kendinden geçti. Bu eylemi üç kere tekrarladı ve akabinde onu serbest bıraktı. Muâviye'ye de: "Ona işkence yaptım ancak bir şey elde edemedim," diye yazdı ve Ziyâd'ın ona olan iyiliğini unutmadı. [177]

Ömer bana Ebü'l-Hasan ve Abdülmelik b. Abdullah es-Sekafî'den naklen Sakīfli bazı yaşlı zevatın şöyle dediklerini anlattı: Mugīre, Muâviye'nin huzuruna girdi. Muâviye ona baktı ve şöyle dedi:

Kişi sırrını birilerine tevdi edecekse onu tevdi edeceği kişi sadık bir dost olmalıdır.

Sır vereceksen onu sır olarak saklayacak, nasihat edecek birine vereceksin ya da sır vermeyeceksin.

Mugīre şöyle dedi: Ey Müminlerin Emîri! Sırrını bana tevdi edersen beni nasihat eden bir müşfik ve sağlam bir emanet ehli olarak göreceksin. Ey Müminlerin Emîri! Bu sır ne olabilir?

Muâviye: "Ziyâd aklıma geldi. Onun Fars diyarında kalıp gelmekten imtina etmesini hatırlayarak uykum kaçtı," dedi.

Mugîre, Ziyâd'ın ehemmiyetini küçümsemek isteyerek: "Ey Müminlerin Emîri! Ziyâd o kadar önemli değildir," dedi. Muâviye şöyle dedi: "Cimanın en kötüsü acizliktir. Bir Arap ünlüsü, elinde mallar var ve Fars kalelerine kendisini kapattı. Birtakım tedbirler almakta ve tuzaklar kurmaktadır. Bu aileden birine biat edeceğinden emin değilim. Hileyle bana savaş açması muhtemeldir." Mugîre: "Ey Müminlerin Emîri! Ona gitmeme izin verir misin?" dedi. Muâviye: "Evet, git ve ona karşı nazik ve yumuşak ol," dedi. Ardından Mugîre, Ziyâd'a gitti. Mugîre'nin kendisine geldiğini haber alınca: "Muhakkak önemli bir iş için gelmiştir," diyerek girmesine izin verdi. Mugîre bir holde güneşte oturmakta olan Ziyâd'ın yanına girdi. Ziyâd: "Başarılı bir öncü!" dedi. Mugîre: "Ey Ebû Mugîre! Haber sana ulaşacak. Muâviye endişeye kapılınca beni sana gönderdi. Hasan'dan başkasının bu işe tevessül edeceğini bilmiyordu. Hasan, Muâviye'ye biat etti. Sen de işler rayına oturmadan kendin için bir şey al. Aksi takdirde Muâviye senden müstağni olacak," dedi. Ziyâd: "Bana akıl ver. En uzak hedefe atış yap ve lüzumsuz şeyleri geç. Zira müşavir emanet ehlidir," dedi. Mugîre şöyle dedi: "Halis görüş, acı olabilir. Su karıştırılmış sütün tadında hayır yoktur. Benim görüşüm ipini onun ipine bağlaman ve ona gitmendir." Ziyâd: "Bakayım. Allah'ın dediği olur," dedi.

Ömer bana Ali'den naklen Mesleme b. Muhârib'in şöyle dediğini anlattı: Ziyâd kalede bir yıldan fazla kaldı. Muâviye [178] ona şöyle yazdı: "Kendini neden helak ediyorsun. Bana gel ve bana bilgi ver. Topladığın vergilerden sana ne kadar ulaştı, ne kadar elinden çıktı ve ne kadarı sende kaldı? Sana aman veriyorum. Dilersen bizim yanımızda ikamet edersin. Dilersen tekrar emniyetli olan yerine dönebilirsin." Bunun üzerine Ziyâd, Fars diyarından yola çıktı. Mugîre b. Şu'be, Ziyâd'ın Muâviye'ye gitmeye karar verdiğini haber alınca Ziyâd henüz çıkmadan kendisi yola çıktı. Ziyâd İstahr'dan Errecan'a, oradan da Mâhbehzâzân'a geçti. Oradan da Hulvân güzergâhından Medain'e ulaştı. Bunun üzerine Abdurrahman, Muâviye'ye giderek Ziyâd'ın gelişini haber verdi. Arkasından da

Ziyâd, Şam'a ulaştı. Mugîre de bir ay sonra ulaştı. Muâviye ona: "Ey Mugîre! Ziyâd senden bir aylık mesafe daha uzakta olmasına rağmen ve ondan önce çıktığın hâlde senden önce geldi. Akil adam akil adamla konuşursa onu ilzam eder," dedikten sonra "Dikkatli ol ve bana sır verme," dedi. Mugîre: "Ziyâd, ziyade ümidiyle geldi. Bense noksanlık korkusuyla geldim. Yürüyüşümüz buna göreydi," dedi. Ravi dedi: Muâviye, Ziyâd'a Fars diyarının mallarının neticesini sordu. Ziyâd ona, mallardan bir kısmını Ali'ye (ra.) taşıdığını, bir kısmını da infak etmesi gereken yerlere infak ettiğini anlattı. Muâviye, infak ettiklerinde ve elinde kalanlarda onu tasdik etti. Elinde kalanları da ondan teslim alarak: "Sen bihakkın halifelerimizin eminiydin," dedi.

Ömer bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ebû Mihnef, Ebû Abdurrahman el-İsbahânî, Seleme b. Osman, Benî Temîm'den yaşlı bir zat ve diğer güvenilir bazı raviler bize şöyle anlattılar: Muâviye, Fars diyarında bulunan Ziyâd'a yazarak kendisine gelmesini istedi. Bunun üzerine Ziyâd, Fars bölgesinden çıktı ve maiyetinde Mincâb b. Râşid ed-Dabbî ve Hârise b. Bedr el-Gudânî vardı. Muâviye, Abdullah b. Hâzim'i bir grupla birlikte Fars bölgesine göndererek: "Belki yolda Ziyâd'la karşılaşırsın. Onunla karşılaşırsan onu al ve gel," dedi. İbn Hâzim Fars diyarına gitmek üzere yola çıktı. Bazılarına göre Ahvaz Çarşısında onunla karşılaştı. Bazılarına göre de Arcan'da onunla karşılaştı. İbn Hâzim, Ziyâd'ın bineğinin yularını tutarak: "Ey Ziyâd, in yoksa elini yulara bağlarım," dedi. Bunun üzerine Mincâb b. Râşid ona: "Ey Sevdâ'nın oğlu çekil yoksa (asıl ben senin) elini yulara bağlarım," dedi: Bir
[179] söylentiye göre de İbn Hâzim onlara rast geldiğinde Ziyâd oturuyordu. İbn Hâzim onunla kaba konuşunca Mincâb ona sövdü. Ziyâd da ona: "Ey İbn Hâzim ne istiyorsun?" dedi. İbn Hâzim: "Basra'ya gelmeni istiyorum," dedi. Ziyâd: "Zaten Basra'ya geliyorum," dedi. Bunun üzerine İbn Hâzim, Ziyâd karşısında mahcup oldu ve ayrıldı.

Bazıları da şöyle derler: Ziyâd ve İbn Hâzim, Arcan'da karşılaşınca aralarında bir tartışma oldu. Ziyâd ona: "Muâvi-

ye'nin amannamesi bana geldi. Ona gidiyorum. İşte mektubu!" dedi. İbn Hâzim: "Müminlerin Emîri'ne gidiyorsan sana diyecek bir şey yok," dedi ve ayrılarak Sâbûr'a giderken Ziyâd da Mâhbehzâzân'a gitti. Ardından da Muâviye'ye gitti. Muâviye ona Fars diyarının mallarını sordu. Ziyâd: "Erzak, atiyyeler ve merkeze taşınanlar şeklinde harcadım. Geride kalanları da emanet olarak bazı kişilere verdim," dedi. Muâviye (kendisine inanmayarak) tekrar tekrar bunları sorunca aralarında Şi'be b. el-Kil'am'ın da bulunduğu söz konusu kişilere yazarak: "Size tevdi ettiğim emanetleri tezekkür edin ve '*Biz emaneti göklere, arza ve dağlara arz ettik. Ancak onlar onu taşımaktan imtina ettiler!*'[54] ayetini hatırlayın da onları muhafaza edin," dedi. Mektuplarda emanetlerin meblağını da yazdı ve mektupları kendi elçisiyle gönderdi. Elçiye, bu haberi Muâviye'ye ulaştıracak kimselerle de temas kurmasını söyledi. Elçi bu işi açığa vurunca haber yayıldı. Bunun üzerine derdest edilerek Muâviye'ye götürüldü. Muâviye, Ziyâd'a: "Beni kandırmadıysan bu mektuplara ihtiyacım var. Artık dilediğin şeylerle benimle uzlaşabilirsin," dedi. Ziyâd elinde olduğunu söylediği mallar karşılığında Muâviye'yle anlaştı. Muâviye de kabul etti. Ziyâd şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Valilik görevinden önce malım vardı. İsterim ki o mal kalsaydı, valilik döneminde elde ettiğim olmasaydı!" Akabinde Ziyâd, Kûfe'de ikamet etmek için Muâviye'den izin istedi. Muâviye izin verdi ve Ziyâd, Kûfe'ye gitti. Mugīre ona saygı gösteriyor ve takdir ediyordu. Muâviye, Mugīre'ye yazarak: "Ziyâd, Süleyman b. Surad, Hucr b. Adî, Şebes b. Rib'î, İbnü'l-Kevvâ ve Amr b. el-Hamık'ı cemaat namazlarına al," dedi. Bu grup Mugīre ile birlikte namazda bulunuyorlardı.

Ömer b. Şebbe bana Ali ve Süleyman b. Erkam'dan şöyle dediğini anlattı: Bana haber verildiğine göre Ziyâd, Kûfe'ye geldi. Namaz vakti girince Mugīre ona: "Öne geç ve namazı kıldır," dedi. Ziyâd: "Kıldırmam. Vilayetinde namazı kıldırmak [180] senin hakkındır," dedi. Ravi dedi: Bir kere Ziyâd, Mugīre'nin yanına girdi. Mugīre'nin yanında eşi Ümmü Eyyûb bint Umâre

54 Ahzâb, 33/82.

b. Ukbe b. Ebî Muît vardı. Mugîre onu yanına oturttu ve "Ebû Mugîre'den sakınma," dedi. Mugîre ölünce henüz genç olan bu eşiyle Ziyâd evlendi. Ziyâd kendisine ait filin getirilmesini söylerdi. Fil getirilir ve durdurulur, Ümmü Eyyûb da onu seyrederdi. Bu yüzden ona Ebü'l-Fîl denirdi.

***

Bu yılda hac emîrliği görevini Anbese b. Ebî Süfyân icra etti. Ahmed b. Sâbit bana bir ravi ve İshâk b. Îsâ'dan naklen Ebû Ma'şer'den öyle nakletti.

[181] **Hicretin 43. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda vuku bulan olaylardan biri de Büsr b. Ertât'ın Rumlar üzerine gitmesi, kışı Rum diyarında geçirmesi ve Kostantiniye'ye kadar ulaşmasıdır. Vâkıdî'nin bu görüşünü bir kısım tarihçiler reddetmiş ve "Büsr hiçbir zaman kışı Rum diyarında geçirmemiştir," demişlerdir.

Bu yılda Ramazan Bayramı gününde Amr b. el-Âs, Mısır'da ölmüştür. Amr daha önce Ömer b. el-Hattâb (ra.) döneminde dört yıl, Osman döneminde de dört yıldan iki ay eksik süreyle Mısır valiliği yapmıştır. Muâviye döneminde de iki yıldan bir ay eksik süreyle bu görevde bulunmuştur.

Yine bu yılda Muâviye, babasının ölümünden sonra Abdullah b. Amr'ı Mısır valiliğine getirmiştir. Vâkıdî'ye göre Abdullah iki seneye yakın bu görevi icra etmiştir.

Bu yılda Muhammed b. Mesleme safer ayında Medine'de vefat etti. Onun namazını Mervân b. el-Hakem kıldırdı.

***

Müstevrid b. Ullefe el-Hâricî

Müstevrid b. Ullefe el-Hâricî'nin Öldürülmesi

Hişâm b. Muhammed'in anlattığına göre Müstevrid b. Ullefe el-Hâricî bu yılda öldürülmüştür. Bazılarına göre de 42 yılında öldürülmüştür.

Bu konudaki rivayetler:

Daha önce Nehrevân Savaşında yaralı olarak kurtulan Hâricîlerin toplandıklarını ve onlardan Rey'e yönelen ve isimlerini zikrettiğim üç kişiye bağlananları anlatmıştım. Bu üç kişiden biri Müstevrid b. Ullefe'ydi. Onların Müstevrid'e biat ettiklerini, 43 yılı Şaban ayının başında yola çıkmak için sözleştiklerine değinmiştik.

Hişâm, Ebû Mihnef, Ca'fer b. Huzeyfe et-Tâî ve Muhill b. Halîfe'den naklen şöyle anlattı: Kabîsa b. ed-Demmûn –Mugīre'nin koruma şefiydi–, Mugīre b. Şu'be'ye giderek şöyle dedi: "Şemmer b. Ca'vane el-Kilâbî bana geldi ve Hâricîlerin Hayyân b. Zabyân es-Sülemî'nin evinde toplanıp kendi aralarında sözleştiklerini ve şaban ayı başında sana başkaldıracaklarını haber verdi." Bunun üzerine Mugīre, Kabîsa b. ed-Demmûn'a [182] –Sakīf'in müttefiki olup aslen Hadramût'tan Sadifli olduğu rivayet edilir–: "Emniyet kuvvetleriyle Hayyân b. Zabyân'ın evine git ve evi kuşatarak onu bana getir," dedi. Nitekim onlar Hayyân'ı Hâricîlerin emîri olarak görüyorlardı. Kabîsa emniyet ekibi ve çok sayıda ahaliyle harekete geçti. Hayyân b. Zabyân ansızın ve hiçbir şeyden haberi olmadığı hâlde evinde baskına maruz kaldı. Yanında Muâz b. Cüveyn ve yirmi kadar arkadaşı vardı. Onun zevcesi –evladının annesi olan cariye– ayaklandı ve kılıçlarını alarak yatağın altında sakladı. Adamlar kılıçlarına davrandılar ancak kılıçları bulamayınca teslim oldular. Kabîsa onları derdest ederek Mugīre b. Şu'be'ye götürdü. Mugīre onlara: "Sizi Müslümanların gücünü bölmeye sevk eden sebep nedir?" dedi. Onlar: "Böyle bir niyetimiz yoktur," dediler. Mugīre: "Aksine buna niyet ettiğinizi haber aldım. Sizin toplu hâlde olmanız da bunu doğruluyor," dedi. Onlar: "Bu evde toplanmamızın sebebi Hayyân b. Zabyân'ın bize Kur'an okutmasıdır. Onun evinde toplanıyoruz ve Kur'an okuyoruz," dediler. Mugīre: "Onları hapse atın," dedi. Grup yaklaşık bir yıl hapiste kaldı. Adamları, onların tutuklandıklarını öğrenince tedbirli davranmaya başladılar. Liderleri Müstevrid b. Ullefe çıktı ve Hîre'de Kelb kabilesinden Adesîlerin konağı civarında bir evde konakladı ve adamlarına haber verdi. Ona gidip gelmeye

ve hazırlık yapmaya devam ediyorlardı. Arkadaşlarının ona gidip gelmeleri artınca Müstevrid b. Ullefe et-Teymî onlara: "Bu mekândan ayrılalım. Yerinizin keşfedilmeyeceğinden emin değilim," dedi. Bunun üzerine bir kısmı falânca yere gidelim derken bir kısmı da falan yere gidelim, dediler. Derken Haccâr b. Ebcer ve akrabalarından bir grupla birlikte bulunduğu evden, onları yukarıdan gördü. Tam bu sırada iki atlı geldi ve Hâricîlerin bulunduğu eve girdi. Derken daha hızlı olan iki atlı daha geldi ve onlar da eve girdiler. Çok geçmeden bir atlı daha gelip eve girdi. Arkasından bir kişi daha geldi ve içeri girdi. Bu durum onun ilgisini çekti. Onların çıkışı yaklaşmıştı. Haccâr,
[183] bebeğini emziren evin kadınına: "Bu eve giren atlılar kimdir?" dedi. Kadın: "Kim olduklarını bilmiyorum, ancak bu eve sürekli yayalar ve atlılar gidip geliyor. Günlerdir bu durumu garip karşılıyoruz. Zira bunların kim olduklarını bilmiyoruz, " dedi. Bunun üzerine Haccâr atına bindi, onun kölesi de onunla çıktı. Haccâr ilerleyerek söz konusu evin kapısına kadar gitti. Kapıda Hâricîlerden bir adam vardı. Onlardan kim kapıya gelirse kapıda bekleyen gidip lidere haber verir ve içeri almak için onun iznini alırdı. Onların tanıdığıysa izin almadan içeri girerdi. Haccâr kapıcıya gidince kapıcı onu tanımadı ve ona: "Sen kimsin, Allah'ın rahmeti üzerine olsun! Ne istiyorsun?" dedi. Haccâr: "Arkadaşımla görüşmek istedim," dedi. Kapıcı: "Adın nedir?" diye sordu. "Haccâr b. Ebcer," dedi. Kapıcı: "Yerinde kal, senin için onlardan izin alıp geleyim," dedi. Haccâr: "Gir ve yol göster," dedi. Adam içeri girince Haccâr da süratle onu takip etti ve büyük bir sofanın kapısına kadar gitti. Kapıcı adamların yanına girmiş ve onlara: "Tanımadığım bir adam geldi. Senden izin istiyor. Onu tanımadığım için ona: "Kimsin?" dedim. Adam: "Haccâr b. Ebcer," dedi. Haccâr onların: "Haccâr b. Ebcer mi? Vallahi hayırlı bir iş için gelmemiştir," diye endişe içinde söylendiklerini işitti. Bu sözleri işitince dönmek ve onlar hakkındaki merak ve tereddüdünde bununla yetinmek istedi. Ancak onları görmeden ayrılmaktan imtina etti ve ilerleyerek sofanın kapısında durdu ve "Selamün aleyküm," dedi. Onlara baktı ve kalabalık olduklarını gördü. Silah ve zırhları da

görünüyordu. Onlara: "Allah sizleri hayır üzere toplasın! Afiyet içinde olasınız. Kimsiniz?" dedi. Teym er-Ribâb'dan Ali b. Ebî Şemmer b. Husayn –Nehrevân gününde kaçan sekiz Hâricîden biri olup Arapların ünlü silahşoru, âbit ve hayırlı bir kişiydi– ona: "Ey Haccâr b. Ebcer! Haber almak gayesiyle geldiysen aradığını buldun. Başka bir amaçla geldiysen gir ve bize niçin geldiğini söyle," dedi. Haccâr: "Girmeme gerek yok," dedi ve oradan ayrıldı. Bunun üzerine birbirlerine: "Bu adama yetişin ve onu alıkoyun. Zira sizi ihbar edecek," dediler. Bunun üzerine onlardan bir grup onun peşine düştüler. Güneş batmak üzereydi. Yanına vardıklarında atına binmişti. Ona: "Bize söyle bakalım, kimsin ve niçin geldin?" dediler. Haccâr: "Sizi korkutacak veya endişelendirecek bir şey için gelmedim," dedi. Ona: "Bekle sana gelelim ve seninle konuşalım. Ya da sen bize gel ve bize haber ver. Biz de sana durumumuzu anlatıp işimiz hakkında bilgi verelim," dediler. Haccâr: "Ne ben size yaklaşırım ne de sizden biri bana yaklaşsın," dedi. Ali b. Ebî Şemmer b. [184] Husayn: "Bu gece bize iyilik yapıp bizim hakkımızda bilgi vermeyeceğine dair söz veriyor musun? Zira yakınlığımız ve hukukumuz vardır," dedi. Haccâr: "Bu gece ve daima benden yana emniyettesiniz," dedi ve ayrılarak Kûfe'ye gitti ve yakınlarını da götürdü. Diğerleri: "Bu adamın bizi ihbar etmeyeceğinden emin değiliz. Hemen buradan ayrılalım," dediler. Bunun üzerine akşam namazını kıldılar ve Hîre'den ayrılarak her biri bir tarafa gitti. Ayrılırken liderleri onlara: "Benî Seleme'den Süleym b. Mahdûc el-Abdî'nin evinde bana yetişin," dedi. Hîre'den çıkarak Abdülkays'a kadar gitti ve Benî Seleme'ye vardı. Sonra hısmı Süleym b. Mahdûc'a haber gönderdi. Süleym geldi, yanındaki beş veya altı arkadaşıyla birlikte onu eve aldı. Haccâr b. Ebcer yerine döndü. Onun, sultana veya insanlara kendileri hakkında ifşaatta bulunduğuna dair haber bekliyorlardı. Ancak o hiç kimseye bir şey söylemedi, ondan hoşlanmayacakları bir haber almadılar.

Ancak Mugīre, Hâricîlerin ona başkaldıracakları ve kendilerinden bir adamı başlarına getirdiklerini haber aldı. Bunun üzerine kalktı ve Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra in-

sanlara şöyle seslendi: "Ey insanlar! Biliyorsunuz ki ben hâlâ emniyet ve afiyet içinde yaşamanızı arzu ediyor ve sizi eziyetten uzak tutuyorum. Vallahi bu iyi niyetim akılsızlarınız için kötü bir yöntem olabilir. Akıllı ve takva sahibi insanlara bir diyeceğimiz yok. Ancak korkarım ki cahil ahmakların günahı, takva sahibi akil insanlara zarar vermemesi mümkün olmayacak. Ey insanlar! Akılsızlarınızı alıkoyun ki umum insanlar belaya duçar olmasınlar. Bana intikal eden bilgiye göre bazılarınız şehirde ihtilaf ve ayrılık çıkarmayı düşünüyor. Allah'a yemin ederim ki bu şehirde Arapların hangi semtinde çıkarlarsa çıksınlar onları yok edeceğim ve onlardan sonra gelenlere ibret kılacağım. Pişmanlıktan önce insanlar bunu iyi düşünsünler. Kimseye bir hüccet ve mazeret bırakmamak için buradayım."

Bunun üzerine Ma'kıl b. Kays er-Riyâhî kalktı ve şöyle dedi: "Ey Emîr! Bu bahsettiğin insanların isimleri sana verildi mi? Bunları biliyorsan, bunların kim olduğunu bize söyle. Bunlar bizdenseler senin yerine biz onların hakkından gelelim. Bizden değilseler şehrimizin itaat ehline emir ver de her kabile bu gibi ahmaklarını sana getirip teslim etsin." Mugīre: "Bana
[185] isim verilmedi. Ancak bana, şehirde bir grup başkaldırmak istiyor diye söylendi," dedi. Ma'kıl ona: "Allah senden razı olsun. Ben kavmim arasında dolaşacağım ve senin için gerekeni yapacağım. Aynı şekilde her reis kendi kavmi nezdinde senin adına gerekenleri yapsın," dedi. Bunun üzerine Mugīre minberden indi ve insanların reislerine haber göndererek onları davet etti. Onlara şöyle dedi: "Bu durum malumunuzdur. Söylediklerimi de duymuşsunuzdur. Artık her biriniz kavminiz nezdinde gerekeni yapın. Aksi takdirde vallahi bildiğiniz tutumumu bırakacak ve garipseyeceğiniz bir tavra girecek ve sevdiğiniz hâlden hoşlanmadığınız bir hâle yöneleceğim. Hiç kimse kendinden başkasını kınamazsın. Uyarıda bulunan mazur görülür." Bunun üzerine reisler aşiretlerine gittiler. Onlara Allah ve İslam adına seslenerek fitne uyandırmak isteyen veya birlikteliği bozma peşinde olanları haber vermelerini istediler. Sa'saa b. Sûhân geldi ve Abdülkays'ta harekete geçti.

Hişâm dedi: Ebû Mihnef şöyle dedi: Esved b. Kays el-Abdî bana Mürre b. Nu'mân'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Sa'saa b. Sûhân aramızda ayağa kalktı; et-Teymî ve adamlarının Süleym b. Mahdûc'un evinde konakladıklarını haber almasına ve kendilerinden ayrılmasına ve görüşlerinden hoşlanmamasına rağmen aşiretinde yakalanmalarını ve kavminden bir hane halkına kötülük gelmesini istemedi. Bu yüzden güzel konuştu. Bizim eşrafımız çok, sayımız fazlaydı. Sa'saa ikindi namazını kıldıktan sonra aramızda ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın kulları! Allah'a hamdolsun ki Müslümanlar arasında fazileti taksim edince size en güzel payı verdi. Bunun neticesinde Allah'ın kendi zatına yakıştırdığı ve melekleriyle elçilerine tensip buyurduğu dinine icabet ettiniz; Allah, Resulü'nün ruhunu teslim alıncaya kadar onda karar kıldınız. Arkasından insanlar ihtilafa düştüler. Kimi topluluk sebat etti, kimi topluluk da dinden çıktı. Kimileri hile yaptılar, kimileri de bekle ve gör tavrını takındı. Ancak sizler Allah'ın dinine bağlı kalarak Allah'a ve Resulü'ne imanınızda sebat ettiniz. Mürtetlere karşı savaştınız ve neticede Allah'ın dini ayakta kaldı ve Allah zalimleri helak etti. Bu sebeple Allah daima ve her durumda size ihsanını esirgemedi. Ümmet ihtilafa düşünce bir grup: 'Talha, Zübeyr ve Âişe'yi istiyoruz,' derken bir grup: 'Mağribli- [186]
leri istiyoruz,' dedi. Bir topluluk da: 'Abdullah b. Vehb er-Râsibî el-Ezdî'yi istiyoruz,' dediler. Siz ise 'Allah'ın onlar sayesinde bize ikramda bulunduğu Ehl-i beytten başkasını istemiyoruz,' dediniz. Bu, Allah'ın size yardımı ve tevfikiyle oldu. Siz daima hakka bağlı kaldınız, haktan ayrılmadınız ve onu esas aldınız. Böylece Allah Cemel gününde ahdini bozanlarla Nehrevân'da dinden sapanları sizinle ve sizin görüşünüzde olup hidayetiniz üzere olanlarla helak etti. –Ancak Sa'saa, Şamlılardan bahsetmedi. Zira iktidar o zaman onların elindeydi.– Hiçbir topluluk bu dinden sapan ve günahkâr olan bu topluluk kadar Allah'ın, sizin, Ehl-i beytin ve Müslümanların düşmanı değildir. Bunlar imamımızdan ayrıldılar, kanımızı akıtmayı helal edindiler ve bizi tekfir ettiler! Sakın onları evlerinizde barındırmayasınız veya onları saklamayasınız. Arap kabilele-

ri arasında dinden sapan bu topluluğa en çok sizin düşman olmanız gerekir. Vallahi bana bunlardan bazılarının kabilemizin bir tarafında bulundukları bildirildi. Ben bunu araştırıyor ve soruşturuyorum. Bana anlatılanlar doğru çıkarsa ben onların kanlarını akıtarak Allah'a yaklaşacağım." Sonra şöyle dedi: "Ey Abdülkays! Bizim yöneticilerimiz sizi ve sizin görüşünüzü iyi bilir. Bundan dolayı onlara aleyhinize gerekçe vermeyin. Zira onlar, size ve sizin gibi olanlara karşı süratle hareket etmeye hazırdır." Akabinde oturdu. Bunun üzerine bütün kavmi: "Allah onlara lanet etsin! Allah onlardan berîdir. Vallahi onları barındırmayız. Onların yerini öğrenirsek onları sana haber vereceğiz," dediler. Ancak Süleym b. Mahdûc bir şey söylemedi. Kavmine hüzünlü ve endişeli olarak döndü. Evinde kalan adamları çıkarmak istemiyordu. Zira onları çıkarırsa onu ayıplayacaklardı. Zira aralarında bir hısımlık vardı. Hem de onlar onu güvenilir bir kimse olarak biliyorlardı. Evinde takip edilmelerini istemiyordu. Onlarla o da helak olacaktı. Süleym evine döndü. Müstevrid'in adamları da ona gelmeye başladılar. Hepsi de Mugīre'nin insanlara yaptığını ve aşiret liderlerinin kendi insanlarına söylediklerileyle yaptıklarını ona haber verdiler ve ona (Müstevrid'e): "Bizi çıkar. Vallahi aşiretlerimizde yakalanmaktan endişe ediyoruz," dediler. Onlara: "Görmüyor musunuz ki Abdülkays'ın lideri de diğer aşiret liderleri gibi kendi aşiretine baskı yapmaya başladı," dedi.
[187] Onlar: "Evet, vallahi görüyoruz," dediler. Müstevrid: "Ancak ev sahibi henüz bana bir şey söylemedi," dedi. Onlar: "Vallahi o senden utandığı için bir şey söylemediğini düşünüyoruz," dediler. Bunun üzerine onu çağırdı ve ona: "Ey İbn Mahdûc! Duyduğuma göre aşiret reisleri kendi kavimlerine karşı harekete geçmiş, benim ve adamlarım hakkında onlara tembih ve uyarıda bulunmuşlar. Size de bu konuda bir şey söyleyen oldu mu?" dedi. İbn Mahdûc: "Evet, Sa'saa b. Sûhân bize hitap etti ve bizi uyararak arananlardan hiç kimseyi barındırmamamızı istedi. Ayrıca başka söylemleri de oldu ancak onları telaffuz etmek istemiyorum; zira benim sizi istiskal ettiğimi sanacaksınız," dedi. Müstevrid ona: "Bize ikramda bulundun ve hüs-

nükabulde bulundun. İnşallah evinden ayrılıyoruz," dedi. İbn Mahdûc: "Vallahi benim evimde baskına maruz kalsaydınız beni öldürmeden sana ve arkadaşlarına ulaşamazlardı," dedi. Müstevrid ona: "Allah seni böyle bir akıbetten korusun," dedi.

Mugîre'nin hapishanesinde bulunanlar Kûfelilerin vilayetlerindeki Hâricîleri sürmek ve onları yakalamayı kararlaştırdıklarını duyunca Muâz b. Cüveyn b. Husayn şu beyitleri dillendirdi:

Ey satıcılar! Kendini Allah'a satanın yola çıkma vakti geldi.

Günahkârların yurdunda ikamet etmekle cahillik yaptınız. Zira her biriniz avlanıp öldürülecektir.

Düşman kavme karşı harekete geçin. Zira aralarında ikamet etmeniz bir gaflettir.

Ey kavmim o gaye için harekete geçin. Zira o gaye adil ve hayırlı bir gayedir.

Keşke içinizde sefere hazır ve koşan bir atın sırtında zırhlı ve silahlı olarak harekete geçsem.

Keşke aranızda düşmanınıza karşı düşmanca harekette bulunsam da önce bana ölüm şerbetini içirse!

Korkutulduğunuz ve kovulduğunuz hâlde ahdini bozanlara karşı kılıcımı kınından çıkarmamam bana ağır gelmektedir.

Onların topluluğunu henüz şanlı insanlar dağıtmış değildir. O yüz çevirip gitti desen de geleceğini görürsün.

Savaşın şiddetinde kılıcıyla kahramanca vuruşur. Ancak kimi şartlarda da sabırlı olmayı bilir.

Zulme ve hakarete uğramanız bana zor geliyor. Hele esirin bağlı hâlde ve hüzün içinde yaşamasına tahammül edemiyorum.

Aranızda olduğum hâlde size saldırırlarsa iki taraf arasında tozu dumana katarım. [188]

Nice topluluğu hezimete uğrattım ve nice baskına şahit oldum. Nice ünlüyü bertaraf ettim.

Diğer yandan Müstevrid, adamlarına haber göndererek onlara: "Bu kabilenin içinden çıkın ve bizim yüzümüzden herhangi bir Müslümana zarar gelmesin," dedi. Nitekim insanlar arasında onlar gibi düşünenler vardı. Hâricîler gizlice sözleş-

tiler ve dörder, beşer ve onar kişilik gruplar hâlinde şehirden çıktılar ve üç yüz kişilik bir grup oldular. Sonra Sarât'a giderek orada bir gece kaldılar.

Mugîre b. Şu'be onlardan haberdar oldu. Bunun üzerine aşiret liderlerini çağırdı ve onlara: "Bu eşkıyaları talihsizlik ve kötü fikirleri isyana sevk etti. Sizce onlar üzerine kimi göndereyim?" dedi. Adî b. Hâtim kalktı ve ona: "Hepimiz onların düşmanıyız, onların akılsız olduklarını söylüyoruz ve sana bağlıyız. Bizden kimi istersen onların üzerine gidecektir," dedi.

Arkasından Ma'kıl b. Kays ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Etrafında gördüğün şehrin eşrafından kimi gönderirsen, onun itaat ettiğini ve dinlediğini göreceksin. Herkes onlarla arasına mesafe koymakta ve yok olmalarını arzu etmektedir. Onların üzerine göndereceğin hiç kimse benim kadar onların düşmanı değildir ve onlara karşı benim kadar sert değildir. Beni onların üzerine gönder. Ben Allah'ın izniyle onların hakkından geleceğim," dedi. Mugîre ona: "Allah'ın adıyla yola çık," dedi ve emrine üç bin savaşçı verdi. Mugîre, Kabîsa b. ed-Demmûn'a şöyle dedi: "Ali'nin şiasıyla temas kur ve onları Ma'kıl b. Kays ile sefere çıkar. Zira Ma'kıl onların önde gelen adamlarındandı. Tanınan şiasını gönderirsen bir araya gelecekler ve birbirleriyle ünsiyet duyup sadakat içinde olacaklar. Kaldı ki şia bu dinden sapanların kanını akıtmakta daha isteklidir ve başkasından daha cüretkâr davranacaklar. Nitekim daha önce de onlarla savaştılar."

Ebû Mihnef dedi: Esved b. Kays bana Mürre b. Münkız b. Nu'mân'dan şöyle dediğini anlattı: Ben de Ma'kıl b. Kays'ın ordusundaydım. Sa'saa b. Sûhân, Ma'kıl b. Kays'tan sonra konuştu ve şöyle dedi: "Ey Emîr! Beni onların üzerine gönder.
[189] Vallahi ben onların kanının akıtılmasını caiz ve gerekli görüyorum, bu yükü taşımaya yeterliyim." Mugîre: "Sen otur, sen bir hatipsin," dedi. Bu söz onu kızdırdı. Mugîre'nin bu sözü söylemesinin sebebi, Sa'saa'nın Osman b. Affân'ı kusurlarıyla anarken Ali'yi çokça anıyor ve onu üstün tuttuğunu haber

almasıydı. Hatta bir kere onu çağırdı ve şöyle dedi: "İnsanlara karşı Osman'ı kusurlarıyla andığını ve Ali'nin faziletini de açıkça dillendirdiğini sakın duymayayım. Senin zikrettiğin Ali'nin faziletini bilmiyor değilim. Hatta ben senden fazlasını da bilirim. Ancak bu malum iktidar galip geldi. Biz Ali'yi kusurlarıyla insanlara açıkça anlatmakla sorumlu tutulduk. Buna rağmen bize emredilenlerin birçoğunu zikretmekten imtina ediyor, sadece söylemekten imtina edemeyeceğimiz hususları ifade ediyoruz. Bununla da bu insanların üzerimize gelmesine takıyye yaparak mani oluyoruz. Sen Ali'nin faziletlerinden bahsedeceksen arkadaşlarınla baş başa olduğun zaman, evlerinizde bahset. Bunu açık bir şekilde ve mescitte dillendirirsek Halife bunu hazmedemez ve bizim mazeretimizi kabul etmez." Sa'saa: "Tamam, öyle davranacağım," dediği hâlde, Sa'saa'nın topluluk içinde tekrar aynı şekilde konuştuğu Mugīre'nin kulağına gidiyordu. Sa'saa ayağa kalkıp Mugīre'ye: "Beni onların üzerine gönder," deyince ona muhalefet ettiği için Muğīre'nin kendisine içerlediğini gördü. Bu sebeple de ona: "Otur sen bir hatipsin," dedi. Bu da Sa'saa'yı kızdırdı ve şöyle dedi: "Ben yalnız hatip miyim? Vallahi ben güçlüyüm, hatibim ve reisim. Vallahi Cemel Savaşında mızraklar iç içe girdiğinde, vücutlar yarılıp başlar kesildiğinde Benî Abdülkays'ın sancağını taşırken beni görseydin, avını parçalayan aslan olduğumu bilecektin." Mugīre: "Şimdilik bu sana yeter. Yemin ederim ki sana fasih bir lisan verilmiştir," dedi. Kabîsa b. ed-Demmûn ise çok geçmeden Ma'kıl'ın ordusunu hazırladı. Üç bin kişiden oluşan ordu, şianın seçkinleri ve silahşorlarından oluşuyordu.

Ebû Mihnef dedi: Nadr b. Sâlih bana Sâlim b. Rebîa'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Ma'kıl b. Kays yanına gelip ona veda ettiğinde Mugīre b. Şu'be'nin yanında oturuyordum. Mugīre ona: "Ey Ma'kıl b. Kays! Şehrin silahşorlarını senin emrine verdim. Onlar seçilmiş kişilerdir. Bizim cemaatimizden ayrılan, dinden sapan ve bizi tekfir eden bu topluluğun üzerine git. Önce onları tövbe etmeye ve cemaate katılmaya davet et. Bunu yaparlarsa onları kabul et ve elini onlardan çek. Dave-

tini kabul etmezlerse onlarla savaş ve onlara karşı Allah'tan yardım dile!" dedi.

[190] Ma'kıl b. Kays şöyle dedi: "Onları davet edecek ve onları uyaracağız. Allah'a yemin ederim ki kabul etmeyecekler. Onlar hakkı kabul etmezlerse biz de onlardan bâtılı kabul etmeyeceğiz. Allah senden razı olsun. Bunların nerede konakladıklarını haber aldın mı?" Mugîre: "Evet, Simâk b. Ubeyd el-Absî –Medain amiliydi– bana yazarak onların Sarât'tan ayrıldıklarını ve Behüresîr'e geçtiklerini ve buradan Kisrâ evlerinin ve Medain'in Beyaz Sarayının bulunduğu eski şehre geçmek istediklerini ancak Simâk onların geçişini engellediğini bu sebeple Behüresîr'de ikamet ettiklerini haber verdi. Onların üzerine git ve onların izini takip ederek onlara yetiş. Hiçbir beldede onları davet edeceğin mühletten fazla ikamet etmelerine fırsat verme. Davetini kabul ederlerse mesele yok. Aksi takdirde onlara karşı harekete geç. Zira bir beldede iki günden fazla kalırlarsa haşir neşir oldukları herkesi ifsat ederler," dedi. Bunun üzerine Ma'kıl aynı gün yola çıktı ve Sûrâ'da konakladı. Mugîre kölesi Verrâd'a emir vererek Cemaat Mescidinde insanlara: "Ey insanlar! Ma'kıl b. Kays bu dinden sapanlara karşı yola çıktı ve bu gece Sûrâ'da ikamet etmektedir. Onun askerlerinden hiç kimse ondan geri kalmasın. Bilesiniz ki Emîr çıkacak ve onlardan her birini takip edecek. Onların geceyi Kûfe'de geçirmemelerini ve bugünden sonra bu orduya kayıtlı tek bir askeri Kûfe'de görürsek artık o şahıs kendini cezaya maruz bırakmış olur," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb bana Abdullah b. Ukbe el-Ganevî'den naklen şöyle anlattı: Ben de Müstevrid b. Ullefe'nin grubu içinde bulunuyordum. Onların en genciydim. Yola çıktık ve Sarât'a vardık. Grubumuz tamamlanıncaya kadar burada ikamet ettik. Sonra yola çıktık ve Behüresîr'e vardık. Buraya girdik. Simâk b. Ubeyd el-Absî bizden haberdar oldu. O eski şehirde ikamet ediyordu. Onların tarafına gitmek için köprüyü geçmek isteyince bizimle savaştı ve köprüyü kesti. Bunun üzerine Behüresîr'de kaldık. Müstevrid b. Ullefe beni çağırdı ve "Ey kardeşimin oğlu yazı yazmasını

biliyor musun?" dedi. "Evet," dedim. Bunun üzerine bir deri parçası ve divit getirilmesini istedi. Sonra bana şöyle yaz dedi: "Allah'ın kulu ve müminlerin emîri Müstevrid'den Simâk b. [191] Ubeyd'e! Biz, hükümde zulmettikleri, hududu muattal bıraktıkları ve feyi (amme malı) zimmetlerine geçirdikleri için kavmimize karşı çıkmış bulunuyoruz. Seni Allah'ın kitabına, Peygamber'inin sünnetine ve Ebû Bekir ile Ömer'in velayetine; Osman ile Ali'den berî olmaya davet ediyoruz. Zira onlar dinde olmayan şeyler ihdas ettiler ve kitabın hükümlerini terk ettiler. Davetimizi kabul edersen rüştüne ermiş olursun. Aksi takdirde biz uyarımızı yapmış ve sana savaş ilan etmiş oluruz. Seninle aramızda aman olmadığını ilan ederiz. Allah hainleri sevmez." Akabinde Müstevrid bana: "Bu mektubu Simâk'e götür ve ona teslim et. Sana ne diyeceğini anla ve bana gel," dedi.

Ravi dedi: Henüz yeni yetişmiş bir gençtim. Hayat tecrübem henüz yoktu ve birçok hususta malumatım yoktu. Müstevrid'e: "Allah senden razı olsun, bana kendini Dicle'ye at desen, sana yok demem. Ancak Simâk'in yakama yapışıp beni senden alıkoymasından, ümit ettiğim cihattan beni geri bırakmasından endişe etmiyor musun?" dedim. Müstevrid gülümsedi ve bana: "Ey kardeşimin oğlu! Sen elçi olarak gideceksin. Elçiye dokunulmaz. Sana dokunulacağından endişe etseydim seni göndermezdim. Sen benim kadar kendine karşı müşfik değilsin," dedi. Bunun üzerine çıktım ve bir geçiş yolundan Dicle'yi geçerek onlara gittim. Simâk'in etrafında kalabalık bir topluluk vardı. Onlara doğru yönelince on kadar adam hızla bana doğru geldiler. Beni derdest edeceklerini ve onların tavrının bana karşı Müstevrid'in anlattığından farklı olacağını sanarak kılıcımı çektim ve onlara: "Ruhumun elinde olduğu Allah'a yemin ederim ki Allah'a mazeret beyan ederek hakkınızdan gelinceye kadar bana ulaşamayacaksınız," dedim. Bana: "Ey Allah'ın kulu, kimsin?" dediler. Onlara: "Ben müminlerin emîri Müstevrid b. Ullefe'nin elçisiyim," dedim. Bana: "Neden kılıcını kınında çektin?" dediler. "Hızla yöneldiğinizden beni derdest edip bana kastetmenizden korktum," dedim. Onlar: "Sen emniyettesin. Sana refakat etmek, kılıcının kabzasını

tutmak ve niçin geldiğini öğrenmek için sana doğru geldik," dediler. Onlara: "Beni adamlarıma geri gönderinceye kadar aman içinde değil miyim?" dedim. Onlar: "Elbette," dediler. Bunun üzerine kılıcımı kınına soktum ve ilerleyerek Simâk b. Ubeyd'in yanı başında durdum. Onun adamları da benim et-
[192] rafımı çevirmişlerdi. Kimisi kılıcımın kabzasını tutuyor, kimisi de kolumdan tutuyordu. Ona Müstevrid'in mektubunu iletttim. Mektubu okuyunca başını kaldırdı ve bana: "Tevazuu ve ihlasıyla bildiğim Müstevrid'in kılıcıyla Müslümanlara başkaldıracağını, benden Ali ve Osman'dan teberri etmemi ve beni velayetine davet edeceğini tahmin etmezdim. Onun davetine uyacak kadar kötü bir insan değilim," dedi. Sonra bana baktı ve şöyle dedi: "Evladım, adamına git ve ona: Allah'tan kork ve bu fikrinden vazgeç ve Müslüman cemaatine katıl. İstiyorsan Mugīre'ye yazarak senin için aman talebinde bulunayım. Mugīre'yi ıslah ehli ve afiyeti seven bir insan olarak göreceksin." Ona dedim ki: "Ben onları iyi bilirim. Heyhat! Bu hâlinize duyduğumuz korku sebebiyle bu talepte bulunarak ahirette Allah nezdindeki amanı murat ettik." Simâk bana: "Yazık sana! Sana nasıl acıyabilirim?" dedi ve adamlarına şöyle dedi: "Onlar bu adamı gizli ortamlarda aralarına almışlar, ona Kur'an okuyarak ağlamışlar, niyaz ve tazarruda bulunmuşlar. O da onların hak üzere olduklarını sanmış. Oysa onlar hayvanlar gibidir hatta onlar yolca daha sapıktır. Vallahi bunlar kadar dalaletleri apaçık olan ve bunlardan daha uğursuz bir topluluk görmedim!" dedi.

Ona: "Sana sövmek için veya senin ve adamlarının sözlerini dinlemek için gelmedim. Bana söyle, bu mektuptaki hususlara cevap verecek misin, vermeyecek misin? Liderime döneceğim," dedim. Simâk bana baktı ve adamlarına şöyle dedi: "Bu çocuğa hayret etmez misiniz? Vallahi benim yaşımın, babasının yaşından daha büyük olduğunu sanıyorum. Buna rağmen bana: 'Bu mektup hakkında bana cevap verecek misin?' diye soruyor. Evladım adamına git. Atlar etrafınızı kuşatıp mızraklar göğüslerinize saplanınca pişman olacaksın ve keşke annemin evinde olsaydım diyeceksin." Bunun üzeri-

ne yanından ayrıldım ve nehri geçerek adamıma gittim. Ona yaklaşınca bana: "Sana ne cevap verdi?" dedi. Ben: "Hayırlı bir cevap vermedi. Bana şöyle şöyle dedi ve ben de olup biteni anlattım." Müstevrid şu ayeti okudu: "*Şüphe yok ki kâfir olanları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir. Onlar iman etmezler. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için büyük bir azap vardır.*"[55]

Ravi dedi: İki veya üç gün yerimizde bekledik. Bu sırada [193] Ma'kıl b. Kays'ın üzerimize gelmekte olduğu belli oldu. Bunun üzerine Müstevrid bizi topladı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Bu Ma'kıl b. Kays denen ahmak sizin üzerinize gönderilmiştir. Müfteri ve yalancı Sebeiyyedendir. O Allah'ın ve sizin düşmanınızdır. Bana görüşünüzü söyleyin." Bazılarımız ona: "Vallahi biz Allah için ve Allah'a düşmanlık edenlere karşı savaşmak için yola çıktık. Bizim üzerimize geliyorlar. Onları bırakıp nereye gideceğiz. Burada bekleyeceğiz. Allah onlarla aramızda hükmünü verecektir. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır," dediler. Başka bir grup da şöyle dedi: "Uzlete çekilelim ve yerimizden ayrılarak insanları davet edelim ve duayla onlara karşı hüccetimizi ortaya koyalım."

Müstevrid şöyle dedi: "Ey Müslümanlar! Vallahi ben dünyalık için yola çıkmış değilim. Dünyanın şan ve şerefi veya dünyada ismimin anılması için çıkmadım. Beka peşinde de değilim. Bütün yönleriyle dünya benim olsun da istemiyorum. Dünyada mücadele edenlerin talep ettikleri menfaatlerin kat kat misli benim nezdimde ayakkabı bağı değerinde değildir. Ben şehadet arzusuyla ve dalalet ehlinin zillete uğramasıyla Allah'ın beni ihsana yöneltmesi ümidiyle çıktım. Size danıştığım konuyu düşündüm ve burada ikamet etmemek gerektiği kanaatine vardım. Zira onlar dinç ve savaşmaya muktedir bir vaziyette gelecekler. Bu sebeple alabildiğine seyrederek gitmeyi uygun gördüm. Onlar bunu haber alınca peşimize düşecekler, neticede yolculuk zahmetiyle birbirlerinden kopabilir

55 Bakara, 2/6.

ve dağınık bir duruma düşerler. İşte böyle bir durumda onlarla savaşmamız gerekir. O hâlde Allah'ın adıyla yola çıkalım."

Ravi Abdullah b. Ukbe el-Ganevî şöyle dedi: Yola çıktık ve Dicle kenarında ilerleyerek Cercerâyâ'ya ulaştık. Burada Dicle'yi geçerek Cûhâ güzergâhında yola devam ettik ve Mezâr'a vardık. Burada ikamet ettik. Abdullah b. Âmir bulunduğumuz yeri haber aldı. O, Mugīre b. Şu'be'nin Hâricîler üzerine gönderdiği orduyu nasıl hazırladığını ve askerin sayısını sordu. Ona sayıları haber verildi. Abdullah b. Âmir'e: "Mugīre, Ali (as.) ile birlikte Hâricîlere karşı savaşan ve onun adamlarından olan şerif ve reis bir kişiyi seçti ve Hâricîlere düşmanlıkları sebebiyle Ali şiasını onunla gönderdi," diye bilgi verildi. Abdullah b. Âmir: "Mugīre isabetli bir görüşe varmış," dedi. O da Şerîk b. el-A'ver el-Hârisî'ye –Ali'nin (as.) görüşlerini paylaşıyordu– haber göndererek dedi ki: "Dinden sapan bu gruba karşı üç bin kişi seçerek harekete geç ve onların peşine düşe-
[194] rek onları Basra bölgesinden uzaklaştır veya onları bertaraf et." Kendi aralarında konuşurken ona: "Allah düşmanlarına karşı Basralılardan onların öldürülmesini helal bilenlerle harekete geç," deyince, Şerîk bu ifadeyle Ali'nin (as.) şiasını kastettiğini ancak açıkça bunu telaffuz etmek istemediğini sandı. Şerîk askerlerini seçti ve görüşleri şiadan yana olan Rebîa silahşorlarına ağırlık verdi. Nitekim onların ileri gelenleri ona icabet ediyorlardı. Ardından da bu insanlarla yola çıktı ve Mezâr'da bulunan Müstevrid'in üzerine gitti.

Ebû Mihnef dedi: Husayre b. Abdullah b. el-Hâris bana babası Abdullah b. el-Hâris'ten naklen şöyle dediğini anlattı: Ma'kıl b. Kays komutasında sefere çıkan askerler arasında bulunuyordum. Ona refakat ettim ve bir an için ondan ayrılmadım. İlk menzilimiz Sûrâ oldu.

Abdullah b. el-Hâris dedi: Burada bir gün bekledik ki bütün askerleri ona iltihak etsinler. Akabinde düşmanımızı kaçırmamak için süratle harekete geçtik ve bir öncü grup gönderdik. Arkasında Kûsâ'da konakladık. Burada da bir gün bekledik, geride kalanlar bize yetiştiler. Ma'kıl gece vakti Kûsâ'dan bizi

yola çıkardı. Gecenin bir kısmı geride kalmıştı. Medain'e yaklaştık. Burada insanlar bizi karşıladılar ve Hâricîlerin ayrıldıklarını haber verdiler. Vallahi bu durum bize zor geldi. Zira takipten ve uzun yolculuktan iyice yorulmuştuk.

Ravi dedi: Ma'kıl b. Kays ilerleyerek Behüresîr şehrinin kapısına kadar gitti. Ancak şehre girmedi. Simâk b. Ubeyd onu karşıladı ve hizmetçileriyle kölelerine emir vererek kesimlik hayvanlar, arpa ve yonca ikmalinde bulundular. Yapılan ikmal orduya yeterli olmuştu.

Ma'kıl, Medain'de üç gün kaldıktan sonra adamlarını topladı ve şöyle dedi: "Bu dinden sapan dalalet ehli, arkalarını dönüp gitmekle sizin aceleyle hareket ederek onların peşine düşmek suretiyle dağılacağınızı ve birbirinizden koparak hareket edeceğinizi, onlara yetiştiğinizde yorgun ve hâlsiz düşmüş olacağınızı umdular. Ancak aynı duruma onlar da düşecekler." Ma'kıl bizi Medain'den çıkardı, üç yüz kişilik bir öncü birliğin başında Ebü'r-Revvâğ eş-Şâkirî'yi yola çıkardı. Ebü'r-Revvâğ onların izini takip etti. Ma'kıl da onun izini takip etti. Ebü'r-Revvâğ onların yerini soruyor ve o istikamette ilerliyordu. Onların peşinden Dicle'yi geçerek Cercerâyâ'ya vardılar. Buradan yine onların gittiği istikameti izledi ve bu minval üzere ilerleyerek [195] Mezâr'da onları ikamet ederken yakaladı. Onlara yaklaşınca Ebü'r-Revvâğ adamlarıyla istişare ederek Ma'kıl gelmeden onlarla karşılaşmak ve savaşmak hususundaki fikirlerini sordu. Bazıları: "Onların üzerine gidelim ve onlarla savaşalım," derken bazıları da: "Vallahi acele etmeni uygun görmüyoruz. Emîrimiz gelsin ve hep birlikte onlarla savaşalım," dediler.

Ebû Mihnef dedi: Telîd b. Zeyd b. Râşid el-Fâişî bana Ebü'r-Revvâğ'ın birliğinde bulunan babasının şöyle dediğini anlattı: Ebü'r-Revvâğ bize şöyle dedi: "Ma'kıl b. Kays beni öncü olarak gönderince onların izini takip etmemi ve onlara yetişince kendisi yetişene kadar savaşmakta acele etmememi emretti."

Bunun üzerine bütün adamları ona: "O zaman ne yapacağımız bellidir. Bizi bir kenara çek. Komutanımız gelinceye kadar

onlara yakın bir yerde olalım," dediler. Bir kenara çekildik. Akşam vaktiydi. Gece sabaha kadar nöbet tutarak geceyi geçirdik. Kuşluk vakti olunca bize saldırdılar. Biz de onlara karşı koyduk. Onlar üç yüz kişi biz de üç yüz kişiydik. Bize yaklaşınca şiddetli bir saldırıda bulundular. Vallahi hiçbirimiz sebat edemedik ve bir süreliğine hezimetimiz devam etti. Arkasından Ebü'r-Revvâğ bize: "Ey kötü süvariler, Allah gün boyu sizi kötü etsin! Hücum! Hücum!" diyerek seslendi. Ebü'r-Revvâğ saldırdı ve biz de saldırdık. Onlara yaklaşınca onlara karşı hamle yaptık. Ancak yine çekilmek zorunda kaldık, onlar da peşimize düştüler. Epeyce bizi kovaladılarsa da iyi eğitilmiş asil atlar üzerinde olduğumuzdan bize zarar veremediler. Hafif bazı yaralılarımız vardı. Ebü'r-Revvâğ bize: "Anneleriniz sizi kaybetsin! Tekrar saldırmak için onların yakınına kadar sokulalım, emîrimiz gelinceye kadar onları oyalayalım. Zira ordumuza kadar geri dönersek çok kötü bir duruma düşeriz. Düşman karşısında hezimete uğramış, savaş şiddetlenmeden ve can kaybına uğramadan kaçmış oluruz," dedi. Bizden bir adam ona: "Allah, hakkı söylemekten imtina etmez. Vallahi bizi hezimete uğrattılar," deyince Ebü'r-Revvâğ: "Allah senin gibileri aramızda artırmasın. Biz muharebeyi terk etmediğimiz sürece hezimete uğramış sayılmayız. Ordu gelinceye kadar onların üzerine gidip yakınlarına kadar sokulduğumuz ve tamamen çekilmediğimiz sürece iyi durumda sayılırız. Vallahi Ebû Humrân Humeyyir b. Büceyr el-Hemdânî hezimete uğra-
[196] dı denilse umursamazdım. Ne var ki Ebü'r-Revvâğ (kaçarak) yenilgiye uğradı denilecek. Onlara yakın durun. Sizin üzerinize gelip de onlara karşı koymakta âciz kalırsanız (taktik olarak) geriye çekilin. Sizin üzerinize gelmeye devam ederlerse savunma durumuna geçin. Sizden vazgeçip çekilirlerse onların üzerine gidin ve onlara yakın durun. Bir saat içinde ordu yardımımıza gelir," dedi. Ravi dedi: Hâricîler her saldırıya geçtiklerinde Ebü'r-Revvâğ'ın askerleri geri çekilerek savunma durumuna geçiyorlardı. Geri çekildiklerindeyse onların peşine düşüyorlardı. Hâricîler, Ebü'r-Revvâğ'ın askerlerinin peşlerini bırakmadıkları ve kuşluk vaktinden ilk namaz (öğle)

vaktine kadar onları kovalayıp durmalarına rağmen vazgeçmeyeceklerini anlayınca öğle vakti girince Müstevrid namaz için atından indi. Ebü'r-Revvâğ ve askerleri de bir veya iki mil uzağa çekildiler, askerler atlarından inerek öğle namazını kıldılar. İki adamı da gözetleyici olarak bıraktılar. İkindi namazını kılıncaya kadar yerlerinde beklediler. Ardından bir genç onlara Ma'kıl b. Kays'tan mektup getirdi. Köylüler ve yolcular yakınlarından geçerken (onların nasıl) savaştıklarını görüyorlardı. Bunlardan, Ma'kıl'ın takip ettiği istikamette seyredenler, Ma'kıl'a uğrayıp ona, adamlarıyla Hâricîlerin savaştıklarını haber veriyorlardı. Ma'kıl onlara: "Nasıl savaşıyorlardı, nasıl gördünüz?" diye soruyordu. Onlar: "Harûriyenin senin adamlarını kovaladıklarını gördük," diyorlardı. Ma'kıl: "Adamlarımın dönüp onların üzerine gittiklerini görmediniz mi?" diye sorardı. Onlar da "Evet, onlara saldırıyorlar ve geri çekiliyorlardı," diye cevap veriyorlardı. Ma'kıl: "Benim bildiğim Ebü'r-Revvâğ, hezimete uğramış olarak size dönmez," dedi ve başlarında durarak Muhriz b. Şihâb b. Büceyr b. Süfyân b. Hâlid b. Minkar et-Temîmî'yi çağırdı ve ona şöyle dedi: "Zayıf kişilerle kal ve onlarla yavaş gelerek bana yetişin. Güçlülere de çağrıda bulun. Onlar acele ederek benimle gelsinler. Acilen kardeşlerinize yetişelim. Zira düşmanlarıyla karşı karşıyadırlar. Dilerim ki onlara varmadan Allah düşmanlarını helak eder."

Ravi dedi: Güçlü, cesur ve asil atlılardan yedi yüz civarında savaşçıyı seçti ve süratle seyretmeye başladı. Ebü'r-Revvâğ'a yaklaşınca Ebü'r-Revvâğ şöyle dedi: "Bu atların tozu- [197]
dur. Asker varmak üzeredir. Düşmana doğru yaklaşalım ki bizi düşmandan kaçmış ve korkuya kapılmış görmesinler." Ebü'r-Revvâğ ilerleyerek Müstevrid ve adamlarıyla yüz yüze geldi. Akabinde Ma'kıl, askerlerinin başında onların etrafını sardı. Ancak onlara yaklaşınca güneş battı. Bunun üzerine atından indi ve askerleriyle namaz kıldı. Ebü'r-Revvâğ da inerek başka bir yerde, askerleriyle namaz kıldı. Hâricîler de namaz kıldılar. Ma'kıl b. Kays, Ebü'r-Revvâğ'a yaklaşınca onu çağırdı. Ebü'r-Revvâğ ona gidince: "Ey Ebü'r-Revvâğ! İyi yap-

tın. Senin hakkındaki kanaatimiz buydu. Sabır gösterip askerini koruman," dedi. Ebü'r-Revvâğ: "Allah senden razı olsun. Onların çok zorlu saldırıları vardır. Sakın sen öne geçme. Onlara karşı savaşacak kişileri ileriye sür. Sen askerlere arkadan destek ver," dedi. Ma'kıl: "Güzel bir fikir," dedi. Ma'kıl bu sözleri henüz söylemişti ki Hâricîler ona ve askerlerine karşı saldırıya geçtiler. Onu kuşatınca askerlerinin çoğu onu bırakıp kaçtılar. Ancak o indi ve sebat etti: "Ey Müslümanlar! Yere inin yere inin!" diye seslendi. Ebü'r-Revvâğ eş-Şâkirî, iki yüz kadar silahşor ve hamiyet ehli onunla birlikte inerek vuruştular. Müstevrid ve askerleri onlara saldırınca kılıç ve mızraklarla onları karşıladılar. Ma'kıl'ın süvarileri bir müddet onu bırakıp çekilmişlerdi. Bunun üzerine Miskîn b. Âmir b. Üneyf b. Şüreyh b. Amr b. Udus –en cesur ve en savaşçı olanlardan biriydi– onlara şöyle seslendi: "Ey Müslümanlar! Komutanınız atından inerek çarpışırken nereye kaçıyorsunuz? Utanmıyor musunuz? Kaçmak ayıptır, rezalettir ve aşağılıktır!" dedi ve dönüp saldırıya geçti. Bunun üzerine çok sayıda süvari de dönüp saldırıya geçtiler. Ma'kıl b. Kays da onunla birlikte sahaya inen, sabır ve sebat ehli bazı adamlarıyla sancağı altında onlarla vuruşuyordu. Onları evlere kadar püskürttüler. Çok geçmeden Muhriz b. Şihâb da geriden gelenlerle birlikte yetişti. Onlar gelince Ma'kıl onları sağ ve sol kanatlar şeklinde savaş vaziyetine soktu. Ebü'r-Revvâğ'ı sağ kanadın, Muhriz b. Buceyr b. Süfyân'ı sol kanadın başına, Miskîn b. Âmir'i de süvarilerin başına getirdi. Onlara: "Sabaha kadar saflarınızdan ayrılmayın. Sabahladığınızda harekete geçerek onlarla karşılaşacağız," dedi. İnsanlar saflarından ayrılmayıp beklediler.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb bana Abdullah
[198] b. Ukbe el-Ganevî'den şöyle dediğini anlattı: Ma'kıl b. Kays bulunduğumuz yere ulaşınca Müstevrid bize: "Ma'kıl, süvarileri ve piyadeleri size karşı savaş vaziyetine sokmasına fırsat vermeden şiddetli bir saldırıyla onlara saldırın. Belki Allah bu saldırıyla onun işini bitirir," dedi. Bunun üzerine şiddetli bir saldırıda bulunduk. Onlar geri çekildiler ve dağılarak kaçtılar. Ma'kıl ise askerlerinin kaçtığını görünce atından indi ve

sancağını kaldırdı. Bazı adamları da onunla birlikte atlarından indiler ve uzun müddet savaşarak bize karşı koydular. Arkasından askerlerine seslendi. Bunun üzerine dört bir tarafımızdan bize saldırdılar. Biz de çekildik ve sırtımızı evlere vererek uzun süre onlara karşı savaştık. Aramızda yaralılar ve az sayıda can kaybı vardı.

Ebû Mihnef dedi: Hasîre b. Abdullah bana babasından naklen şöyle anlattı: O gün Umeyr b. Ebî Eşae el-Ezdî öldürüldü. Ma'kıl'la birlikte, atından inip yüz yüze savaşanlardandı. Kavminin reisiydi. Ravi dedi: Ben de onunla birlikte inenlerdendim. Umeyr b. Ebî Eşae'nin biz onlarla vuruşurken o da kılıcıyla ileriye atılıp savaşırken şu beyti dillendirdiğini hiç unutmuyorum:

O bilir ki benden kaçtıkları zaman ve o hakir ve aşağılık adamlar zaafa uğradıklarında

Ben korku anında çevik ve cesaret sahibiyim.

Umeyr çok çetin bir şekilde savaştı. Onun gibi savaşanı görmedim. Çok sayıda hasmını yaraladı. Bir kişiden fazla kimseyi öldürdüğünü bilmiyorum. O kişiyle göğüs göğse vuruştu, onu yere yatırarak göğsüne çöktü ve onun kafasını gövdesinden ayırmadan, onlardan bir adam mızrağını göğsüne sapladı ve adamın üzerinden yere düşerek can verdi. Onlara saldırdık ve onları köye kadar püskürttük. Sonra muharebe alanına döndük. Umeyr'in cesedinin yanına gittim. Diledim ki henüz son nefesini vermemiş olsun. Ancak ruhunu teslim ettiğini gördüm ve arkadaşlarımın yanına döndüm.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb bana Abdullah b. Ukbe el-Ganevî'den şöyle dediğini anlattı: Gecenin ilk dem- [199]
leriydi. Karşı karşıya bulunuyorduk. Gecenin aynı saatinde istihbarat için gönderdiğimiz adam geri dönmüştü. Yoldan geçen bazı yolcular da Basra'dan kalkan bir ordunun üzerimize gelmekte olduğunu haber vermişlerdi. Biz bu haberi nazarıitibara almasak da bulunduğumuz bölgenin ahalisinden bir adama ücret vererek ona: "Git bak, acaba Basra'dan üzerimize bir ordu geliyor mu?" dedik. Adam döndü ve Kûfelilerle kar-

şılıklı duruşumuz devam ediyordu. Adam bize: "Evet, Şerîk b. el-A'ver üzerinize geliyor. Gelen grup öbür gruptan bir fersah mesafede bulunuyor. Bu gece veya sabah vakti sizin yanınıza varacaklarını düşünüyorum," dedi. Bu haber üzerine pişmanlık duyduk.

Müstevrid adamlarına: "Ne düşünüyorsunuz?" diye sordu.

Biz ona: "Senin görüşün bizim de görüşümüzdür," dedik. "Ben her iki orduya karşı durmanın uygun olmadığını düşünüyorum. Biz en iyisi geldiğimiz istikamette geri dönelim. Zira Basra ordusu Kûfe bölgesinde bizi takip etmez. Bizi bizim vilayetin ordusu takip edecek," dedi. Ona: "Niçin?" diye sorduk. Müstevrid: "Bir vilayetin ordusuyla savaşmak her iki vilayetin ordularıyla savaşmaktan daha kolaydır," dedi. Adamları: "Bizi dilediğin istikamete yönelt," dediler. Müstevrid: "Bineklerinizin sırtından inin onları bir saat kadar dinlendirin ve yemlerini verin," dedi. Bineklerimizin sırtından indik ve onlara yem verdik. Karşı tarafla aramızda bir saatlik mesafe vardı. Gece vakti onlara baskın yapmamıza karşı tedbir olarak köyden uzaklaşmışlardı. Onları dinlendirip yemlerini verdikten sonra bineklerimize bindik. Müstevrid bize: "Köye girin ve arkasından çıkın. Yanınıza da bir köylüyü alın, sizi arkadan dolaştırıp geldiğiniz yola yönlendirsin. Kûfelileri böyle atlatalım. Zira onlar sabaha kadar sizden habersiz bir şekilde geceyi geçirecekler," dedi. Ravi dedi: Bunun üzerine köye girdik ve yanımıza bir köylüyü aldık. Ona: "Bizi bu safın gerisinden dolaştır ve geldiğimiz yola yönlendir," dedik. Adam dediğimiz gibi yaptı ve geldiğimiz yola kadar götürdü. Biz de aynı yoldan geri döndük ve Cercerâyâ'ya ulaştık.

Ebû Mihnef dedi: Husayre b. Abdullah bana babası Abdullah b. el-Hâris'ten naklen şöyle dediğini anlattı: Onların ayrıldıklarını ilk fark eden ben oldum. Emîre: "Allah senden razı
[200] olsun. Uzun bir müddettir düşmanın durumu beni tereddüde sevk etti. Onlar karşıda duruyorlardı ve onları görüyorduk. Ancak bir süreden beri onları göremiyorum. Korkarım bir tuzak kurmak için yerlerinden kayboldular," dedim. Emîr: "On-

ların tuzağından neden korkuyorsun?" dedi. Ona: "O zaman bunun için hazırlık yap," dedim. O: "Sen dur bakayım ey Attâb! İstediklerinle çık ve köyün yakınına kadar git, onlardan birisini görecek misin veya onlara ait bir ses işitecek misin? Köy halkına da onları sor," dedi.

Bunun üzerine Attâb savaşçıların beşte biriyle çıktı ve süratle köye gitti. Ancak konuşacak kimse bulamayınca köylülere seslendi. Bazı köylüler çıkınca onlara Hâricîleri sordu. Onlar: "Çıktılar ancak nereye gittiklerini bilmiyoruz," dediler. Attâb döndü ve emîre durumu haber verdi. Ma'kıl: "Geceye güvenim yoktur. Mudar nerede?" dedi. Bunun üzerine Mudar geldi. Onlara: "Şurada durun," dedi. Sonra: "Rebîa nerede?" dedi ve Rebîa'yı bir tarafa konuşlandırdı. Temîm'i bir tarafa, Hemdân'ı bir tarafa ve geri kalan Yemenlileri de bir tarafa yerleştirdi, her birinin arkası öbürünün arkasına gelecek şekilde onları konuşlandırdı. Sonra aralarında tur atarak her bölüğün yanında durdu ve dedi ki: "Ey insanlar! Onlar gelir ve sizden başkasına karşı saldırıda bulunurlarsa emrim size ulaşmadan yerinizi terk etmeyiniz. Herkes sabaha kadar sadece bulunduğu mevkii savunacaktır. Sabah ne yapacağımızı kararlaştıracağız." Asker sabaha kadar bir gece baskını endişesiyle bu vaziyette birbirlerini korudular. Sabah olunca indiler ve namazlarını kıldılar. Onlara Hâricîlerin geldikleri yoldan döndüklerini haber verdiler. Bu arada Şerîk b. el-A'ver de Basra ordusuyla geldi ve Ma'kıl b. Kays'ın yanında indiler. Ma'kıl onu karşıladı. Bir müddet birbirlerinin hâl hatırlarını ve mevcut durumlarını sordular. Ma'kıl, Şerîk'e: "Ben onlara yetişinceye kadar onları takip edeceğim. Umarım ki onlara ulaşmadan Allah onları helak eder. Ben onları yakalamakta taksiratta bulunsam çoğalabilirler," dedi. Bunun üzerine Şerîk aralarında Hâlid b. Ma'dân et-Tâî ve Beyhes b. Suheyb el-Cermî'nin de bulunduğu adamlarının önde gelenlerinden bazılarını topladı. Onlara: "Ey hazirûn! Hayırlı bir işe var mısınız? Kûfeli kardeşlerimizle birlikte, bizim de onların da düşmanları olan bu güruha karşı hareket etmeye var mısınız? Allah onların kökünü kazıyınca geri döneceğiz," dedi. Hâlid b. Ma'dân ve [201]

Beyhes el-Cermî: "Hayır, vallahi yapmayız. Biz onları topraklarımızın dışına sürmek ve bölgemize girmelerini engellemek için geldik. Allah bizi onların külfetinden kurtarırsa şehrimize döneceğiz. Kaldı ki Kûfeliler, memleketlerini bu köpeklerden kurtaracak durumdadır," dediler. Şerîk: "Ne olur, bunlara karşı bana itaat edin. Zira onlar kötü insanlardır ve onlarla savaşmanızda sizin için ecir ve yöneticileriniz nezdinde sizin için takdir vardır," dedi. Beyhes el-Cermî ona: "Vallahi bu durumumuz Benî Kinâneli şairin dediği gibidir:

Bir anne ki başka bir annenin yavrularını emzirmiş ve kendi yavrularını ihmal etmiştir. Böylece o, yamaması gereken yeri yamamamıştır.

"Kürtlerin Fars dağlarında ahitlerini reddettiklerini duymadın mı?" dedi. Şerîk: "Duydum," dedi. Beyhes: "Buna rağmen bize, seninle gelip Kûfelilerin diyarını korumamızı, onların düşmanlarına karşı savaşmamızı ve kendi diyarımızı ihmal etmemizi emrediyorsun," dedi. Şerîk: "Kürtler nedir ki? Sizden bir grup bile onların hakkından gelir," dedi. Beyhes: "Bizi üzerine götürmek istediğin bu düşmanın hakkından gelmeye de Kûfelilerden bir grup yeterlidir. Ömrüm hakkı için bizim yardımımıza mecbur kalsalar, onlara yardım etmemiz gerekir. Ancak onlar henüz bize muhtaç değildir. Onların bölgesinde olduğu gibi bizim bölgemizde de bir isyan var. Onlar kendi bölgelerindekini, biz de kendi bölgemizdekini bertaraf edelim. Kaldı ki sana uyup da onların üzerine gitsek,kendi emîrine karşı cüret etmiş ve onun görüşüne başvurman gereken bir meselede kendi başına hareket etmiş olursun. Emîr bunu senden kabul etmez," dedi. Şerîk bu muhalefeti görünce adamlarına: "Yola çıkıp gidelim," dedi. Ma'kıl'a gitti –nitekim ikili, Şia fikrine bağlı olup aralarında bir sevgi ve muhabbet vardı– ve ona: "Vallahi maiyetimdekilerin nezdinde gayret göstererek sizinle birlikte düşmanınız üzerine gitmek için bana uymalarını istedim. Ancak onlar talebimi kabul etmediler," dedi. Ma'kıl ona: "Kardeşiz, Allah sana hayırlı bir mükâfatta bulunsun. Buna gerek yok. Dilerim ki bitap düşmüşler ve onlardan kurtulan bir haberci dahi olmasın," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Sak'ab b. Züheyr bana Ebû Ümâme Ubeydullah b. Cünâde'den naklen Şerîk b. el-A'ver'den şöyle dedi- [202]
ğini anlattı: Ma'kıl: "Dilerim ki bitap düşmüşler ve onlardan kurtulan bir haberci dahi olmasın!" sözünü sarf edince bundan hoşlanmadım ve Ma'kıl'a acıdım. Zira zalimce bir söz gibi geldi bana. Ancak Allah'a yemin ederim ki o zulüm ehlinden değildi.

Ebû Mihnef dedi: Husayre b. Abdullah bana babası Abdullah b. el-Hâris el-Ezdî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Müstevrid b. Ullefe ve adamlarının geldikleri yoldan geri döndüklerini haber alınca sevindik, Medain'de onlarla karşı karşıya geleceğiz hatta Kûfe'ye yaklaşırlarsa bu onlar için daha çok helak edici olur, dedik. Ma'kıl, Ebü'r-Revvâğ'ı çağırdı ve ona: "Adamlarınla birlikte Müstevrid'in peşine düş ve ben yetişene kadar onu bir yerde alıkoy," dedi. Ebü'r-Revvâğ: "Askerimi artır. Zira sen gelmeden bizimle savaşmaya kalkarlarsa sayımızın fazla olması bize güç verecektir. Zira daha önce bizi yormuşlardı," dedi. Bunun üzerine Ma'kıl ona üç yüz kişi daha verdi. Böylece Ebü'r-Revvâğ altı yüz kişiyle onların peşine düştü. Hâricîler süratle yol aldılar ve Cercerâyâ'ya vardılar. Ebü'r-Revvâğ da süratle onları takip etti ve Cercerâyâ'da onlara yetişti. Hâricîler orada konaklamışlardı. Ebü'r-Revvâğ da güneş doğarken konakladı. Hâricîler, Ebü'r-Revvâğ'ı öncü birliğiyle karşılarında görünce birbirlerine: "Bunlarla savaşmamız onlardan sonra gelenlerle savaşmaktan daha kolaydır," dediler.

Ravi dedi: Onlar bize karşı harekete geçtiler. Önce on, sonra yirmi kadar süvariyi bize karşı meydana çıkarırken biz de onlara karşı aynı sayıda süvariyi meydana sürüyorduk. İki tarafın süvarileri birbirlerini bir müddet kovalıyordu, birbirimizden karşılıklı ve dengeli olarak intikam alıyorduk. Hâricîler bu vaziyeti görünce toplandılar ve bize karşı toptan bir saldırı gerçekleştirdiler.

Bu saldırı neticesinde bizi meydanın dışına attılar. Bunun üzerine Ebü'r-Revvâğ askerlerine: "Ey kötü süvariler, ey kötü

muhafızlar! Düşmanınıza karşı ne kötü savaştınız! Bana gelin, bana gelin!" diye seslendi.

[203] Ebü'r-Revvâğ yüz kadar süvari seçti ve şu beyitleri dillendirerek onlara yöneldi:

Gerçek delikanlı, mızrakların sesi karşısında korkaklar kaçarken korkuya kapılmayandır.

O bilir ki savaş patlak verince savaş gününde korku salan kahraman bir cengâverim!

Ebü'r-Revvâğ uzun bir süre onlarla çetin bir şekilde savaştı. Arkasından da bütün askerleri her taraftan saldırarak şiddetli bir muharebede bulundular ve onları karargâhlarına kadar püskürttüler. Müstevrid ve arkadaşları bu vaziyeti görünce Ma'kıl'ın bu sırada gelmesi hâlinde kendilerini bertaraf etmesinin önünde bir engel kalmadığını düşündüler ve yola çıkarak Dicle Nehri'ni geçtiler. Ebü'r-Revvâğ da onların peşine düştü. Müstevrid eski şehre doğru yürüyüşünü sürdürdü. Simâk b. Ubeyd durumu haber alınca eski şehre geçti, adamları ve Medainlilerle birlikte şehrin kapısını tuttu, surlara da mahir okçular yerleştirdi. Hâricîler durumu haber alınca Sâbât'a giderek orada konakladılar. Ebü'r-Revvâğ onları yakalamak için seyrine devam ederek Medain'de Simâk b. Ubeyd ile buluştu. Simâk onların gidiş istikametlerini ona bildirdi. Ebü'r-Revvâğ aynı yoldan giderek onları Sâbât'ta yakaladı.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb bana Abdullah b. Ukbe el-Ganevî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ebü'r-Revvâğ bize karşı askerlerini konuşlandırınca Müstevrid adamlarını topladı ve şöyle dedi: "Ebü'r-Revvâğ'ın maiyetinde size karşı konuşlanan bu askerler Ma'kıl'ın seçkin askerleridir. Vallahi onun silahşorları ve muhafızları üzerinize geldiler. Vallahi bu askerlerini atlatıp onlar bunlara yetişmeden bir saatliğine onunla karşılaşabileceğimi bilsem bunları atlatıp onun üzerine gideceğim. Biriniz çıksın Ma'kıl'ın nerede olduğunu ve nereye vardığını araştırsın," dedi. Ben çıktım ve Medain'den gelen bazı köylülerle karşılaştım. Onlara: "Ma'kıl b. Kays hakkında bir malumatınız var mı?" dedim. Onlar:

"Ma'kıl'ı karşılayıp nereye vardığını ve nerede konaklamak istediğini öğrenmesi için Simâk b. Ubeyd tarafından gönderilen elçi döndü ve Simâk'e onun Deylemâya'da –Behüresîr'e bağlı Dicle kenarında bir köy olup Kudâme b. el-Aclân el-Ezdî'ye [204] aitti– konakladığını bildirdi," dediler. Onlara: "Buradan oraya olan mesafe ne kadardır?" diye sordum. Onlar: "Üç fersah veya ona yakın bir mesafedeler," dediler.

Ravi Abdullah el-Ganevî dedi: Arkadaşıma döndüm ve aldığım bilgileri ona aktardım. Bunun üzerine adamlarına: "Bineklerinize binip yola çıkın," dedi. Yola çıktılar ve Sâbât Köprüsüne kadar gittiler. –Bu köprü Nehrü'l-Melik Köprüsü olarak bilinir.– Müstevrid, köprünün Kûfe yönündeki tarafında, Ebü'r-Revvâğ ve adamlarıysa Medain tarafında bulunuyordu. Geldik ve köprü üzerinde durduk. Müstevrid bize: "Sizden bir grup insin," dedi. Bunun üzerine bizden elli kadar kişi indi. Müstevrid: "Köprüyü kesin," dedi. İndik ve köprüyü kestik. Onlar bizi atlarımızın sırtında görünce üzerlerine gitmek için onların tarafına geçmek istediğimizi sanarak saf düzenine girdiler ve hazırlık yapmaya başladılar. Onlar hazırlık yapmakla meşgulken biz köprüyü kestik. Arkasından da yanımıza Sâbât'tan bir rehber aldık ve ona: "Deylemâya'ya varıncaya kadar önümüze düş," dedik. Seyrederken atlarımız âdeta parlıyordu. Atlar eşkin giderek ve koşarak yol alıyordu. Bir saat geçmeden Ma'kıl ve adamlarını görecek noktaya ulaştık. Onlar yola çıkmaya başlamışlardı. Tam o sırada bizi gördü. Arkadaşları da etrafından ayrılmışlardı. Adamlarından bir kısmını öncü olarak yola çıkardığından öncüleri de yanında değildi. Bazıları da uzaklaşmışlardı. Onlar olanların farkında değillerdi. Ma'kıl bizi görünce sancağını kaldırdı ve inerek: "Ey Allah'ın kulları! Yere, yere!" diye seslendi. Bunun üzerine iki yüz kadar adamı onunla yere indi. Biz de onlara saldırmaya başladık. Ancak her defasında dizleri üzerine dikilerek bizi mızraklarıyla karşılıyorlardı. Bu yüzden onlara karşı etkili olamadık. Bunun üzerine Müstevrid bize: "Onları bırakın, atlarına yönelin ki atlarını onlardan uzaklaştırasınız. Onların atlarını devreden çıkarırsanız bir anda kurbanlık durumuna

düşecekler," dedi. Ravi dedi: Onların atlarına yöneldik, onlarla atları arasına girerek birbirlerine bağlanmış atlarının yularlarını kestik. Bunun üzerine her biri bir tarafa gitti. Sonra
[205] uzaklaşanlarla önden gidenlere yönelerek onlara saldırdık ve onları birbirlerinden ayırdık. Arkasından da Ma'kıl b. Kays ve adamlarına yöneldik. Onlar hâlâ dizleri üzerinde dikilmiş vaziyetteydiler. Onlara karşı bir hamle yaptık. Ancak onları dağıtamadık. İkinci bir hamle yaptık. Ancak yerlerinden ayrılmadılar. Bunun üzerine Müstevrid bize: "Onlarla karşılaşın. Yarınız yere inip onlarla karşılaşın," dedi. Bunun üzerine yarımız indik, yarımız da atlarımızın sırtında kaldı. Ben de atın üzerinde olanlardandım. Atlarından inenlerimiz onlarla vuruşmaya başladılar. Biz süvariler de onlara saldırmaya başladık. Onları gözümüze kestirdik. Onlarla vuruşurken onlara baskın geldiğimiz görüldü. Derken Ebü'r-Revvâğ'ın öncü süvarileri görüldü. Bunlar onların seçkin adamları ve silahşorlarıydılar. Bize yaklaşınca saldırmaya başladılar. Bunun üzerine hepimiz yere indik ve onlarla vuruşmaya başladık. Onların da bizim de komutanımız öldürüldü. O gün Hâricîlerden benden başka kurtulan olmadığını biliyorum. Ben onların içinde en genç olan kişiydim.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb bana Abdullah b. Ukbe el-Ganevî'den naklen şöyle anlattı: Abdullah bu rivayeti iki kere bize nakletti. Bir kere Mus'ab b. ez-Zübeyr'in emîrliği döneminde Bâcumeyra'da, bir kere de Deyrülcemâcim'de Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as'ın maiyetindeyken bize anlattı. Nitekim bu zat, hezimet günü Deyrülcemâcim vakasında öldürüldü. Onu kılıcıyla karşı tarafla vuruşurken gözümle gördüm. Deyrülcemâcim'de ona: "Mus'ab b. ez-Zübeyr ile birlikteyken Bâcumeyra'da bana bu rivayeti anlatmıştın. Sana nasıl kurtulduğunu sormamıştım," dedim. O şöyle dedi: "Sana anlatayım. Komutanımız öldürüldükten sonra beş veya altı kişi hariç bütün adamları öldürüldü. Bunun üzerine karşı taraftan bir gruba saldırdık. Yaklaşık yirmi kişi olan bu grup dağıldı. Bu sırada eyerli ve gemi ağzında duran bir ata rast geldim. Sahibi öldürülmüş mü yoksa vuruş-

mak için sırtından inip orada bırakmış mıydı, bilemiyorum. Hemen gemini elime aldım, ayağımı üzengiye takarak bindim ve kaçmaya başladım. Vallahi peşime düştüler. Bana yetişmişlerdi ki ayaklarımla atın böğürlerini dürttüm, en asil atlardan olduğunu gördüm. Onlardan bazıları peşimden koştularsa [206] da bana yetişemediler. Ben atımı koşturmaya devam ettim. Akşam üzeriydi, onları geride bırakıp artık kurtulduğumu anlayınca yürüyüşle koşmak arasında bir seyir takip ettim. Derken bir köylüyle karşılaştım. Ona: 'Önüme düş ve beni büyük yola, Kûfe yoluna çıkar,' dedim. Adam bana yolu gösterdi. Vallahi bir saat içinde Kûsâ'ya vardım. Seyrime devam ettim, nehirde geniş ve sığ bir yere varınca atımı suya sürdüm ve nehri geçtim. Akabinde Deyr Ka'b'a vardım. Burada indim ve atımı bağlayarak onu dinlendirdim. Ben de biraz kestirdim. Ardından süratle seyrettim ve âdeta atın sırtına yapıştım. Gecenin bir kısmında da yoluma devam ettim ve kalan kısmında da uyumadım. Sonra sabah namazını Kubbin'e iki fersah mesafedeki Muzâhimiye'de kıldıktan sonra yoluma devam ettim, kuşluk vakti girince Kûfe'ye girdim. Girer girmez Şerîk b. Nemle el-Muhâribî'ye gittim. Ona olup bitenleri anlattım, ondan Mugīre b. Şu'be'den bana aman almasını rica ettim. Bana: "İnşallah amana kavuşacaksın. Bize müjde getirdin. Vallahi geceyi endişeyle insanların hâlini düşünerek geçirdim," dedi.

Abdullah b. Ukbe dedi: Arkasından Şerîk b. Nemle el-Muhâribî çıktı ve acilen Mugīre'ye gitti. Yanına girmek için izin istedi. Mugīre izin verdi. Şerîk ona: "Sana vereceğim bir müjde ve benim bir talebim var. Talebimi karşılarsan müjdeyi vereyim," dedi. Muğîre: "Talebin karşılanacaktır. Müjdeyi ver," dedi. Şerîk: "Abdullah b. Ukbe el-Ganevî'ye aman vereceksin, zira Hâricîlerle beraberdi," dedi. Mugīre: "Ona aman verdim. İsterdim ki hepsini bana getirseydin de onlara aman verseydim. Şimdi müjdeyi ver," dedi. Şerîk: "Onların tümü bertaraf edildi. Benim adamım da onlarla beraberdi ve bana anlattığına göre ondan başka kurtulan olmadı," dedi. Mugīre: "Ma'kıl b. Kays ne yaptı?" dedi. Şerîk: "Onun bizim adamlarımızın akıbeti hakkında bir bilgisi yoktur," dedi. Daha konuşmasını bitirme-

mişti ki Ebü'r-Revvâğ ve Miskîn b. Âmir b. Üneyf geldiler ve zafer müjdesini verdiler. Onlar olayı şöyle anlattılar: "Ma'kıl b. Kays ile Müstevrid b. Ullefe birbirlerine saldırdılar, Müstevrid'in elinde mızrak, Ma'kıl'ın elinde de kılıç vardı. Karşılaşınca Müstevrid mızrağı Ma'kıl'ın göğsüne sapladı. Mızrağın ucu
[207] Ma'kıl'ın sırtından çıktı. Ma'kıl da Müstevrid'in kafasına kılıcını indirdi ve kılıç beynine kadar saplandı. Her ikisi de hemen orada can verdiler."

Ebû Mihnef dedi: Husayre b. Abdullah bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı: Müstevrid'i takip etmek üzere Sâbât'a gitmiş ve orada konaklamıştık. Müstevrid b. Ullefe, köprüye kadar gelip köprüyü kesmişti. Biz onun köprüyü geçip üzerimize geleceğini sandık. Bu sebeple Mazlem Sâbât'tan[56] çöle doğru çekilerek Medain ile Sâbât arasında konuşlanıp savaş vaziyeti aldık. Uzun bir süre geçmesine rağmen üzerimize gelmediklerini gördük. Bunun üzerine Ebü'r-Revvâğ: "Bunlar bir iş çeviriyorlar. Bize bunlar hakkında malumat getirecek bir adam yok mu?" dedi. Ona: "Ben ve Vehîb b. Ebî Eşae el-Ezdî, bu konuda bilgi alıp sana getireceğiz," dedim. İkimiz atlarımıza bindik ve köprünün yakınına kadar gittik. Ancak köprünün kesilmiş olduğunu gördük. Biz onların köprüyü bizden korktukları için kestiklerini sandık. Süratle geri döndük ve komutanımıza gittik. Gördüklerimizi ona aktarınca bize: "Ne düşünüyorsunuz?" diye sordu. Biz: "Köprüyü bizden korktukları ve Allah bizim korkumuzu kalplerine saldığı için kestiler," dedik. Ebü'r-Revvâğ şöyle dedi: "Ömrüme yemin olsun ki onlar kaçmak için çıkmadılar. Belki size tuzak kurmak için çıktılar. Duyuyor musunuz? Vallahi onlar mutlaka şöyle demişlerdir: Ma'kıl üzerimize ancak seçkin adamlarını gönderdi. Yapabilirseniz bunları burada bırakın ve ciddiyetle Ma'kıl ve adamlarının üzerine gidelim. Onları gafil olarak ve sizin onların üzerine gitmeyeceğinize dair bir ruh hâli içinde göreceksiniz. Köprüyü kestiler ki sizi onunla meşgul etsinler ve onlara yetişmenize mani olsunlar. Böylelikle de emîriniz üzerine ani olarak gitsin-

56 Mazlem Sâbât: Sâbât'ın bir dış mahallesi. Sık ağaçları sebebiyle Sâbât'ın karanlık bölgesi anlamında bu isimle anılmıştır (çev.).

ler. İmdat, imdat!" Ravi dedi: Ebü'r-Revvâğ'ın bize söylediklerinin doğru olduğu aklımıza yatkın geldi. Köy halkına seslendik. Apar topar bize gelince onlara acilen köprüyü kurun dedik ve onları sıkıştırdık. Çok geçmeden köprüyü kurdular. Ardından köprüyü geçtik. Sağa sola takılmadan süratle intikal ettik. Onların izini takip ettik. Onları kime sorduysak: "Önünüzdeler, onlara yetişmek üzeresiniz," diyorlardı. Onları hırsla takip ediyorduk. Derken ilk karşılaştığımız insanlar Ma'kıl'ın kaçan askerleri oldu. Birbirlerine dönüp bakmadan kaçıyorlardı. Bunun üzerine Ebü'r-Revvâğ onlara: "Bana gelin, bana!" diye seslendi. Bunun üzerine ona yönelerek ona sığındılar. Onlara: "Yazık size gerinizde ne var?" diye sordu. Onlar şöyle dedi: "Bilmiyoruz. Biz dağınık bir vaziyetteyken aniden onları karargâhımızın içinde [208] aramızda gördük. Bize saldırdılar ve bizi birbirimizden ayırdılar." Ebü'r-Revvâğ: "Komutan ne yaptı?" diye sordu. Kimisi: "Atından indi ve savaşıyor," kimisi de: "Muhakkak öldürülmüştür, dediler. Ebü'r-Revvâğ: "Ey insanlar! Benimle gelin. Yetişince emîrimiz sağ ise onunla birlikte savaşacağız. Öldüyse yine onlara karşı savaşacağız; çünkü biz bu vilayetin silahşorlarıyız ve bu düşmana karşı savaşmak üzere seçildik. Vilayetinizin valisinin ve halkının sizin hakkınızdaki kanaatleri bozulmasın. Allah'a yemin ederim ki Ma'kıl'ı öldürdüklerini görürseniz ya siz onları ya da onlar sizi yok etmeden meydandan ayrılmamanız gerekir. Allah'ın izniyle harekete geçin," dedi. Ebü'r-Revvâğ yürüdü, biz de yürüdük. Kime rast geldiyse ona sesledi ve geri döndürdü. Adamlarının ileri gelenlerine de seslenerek dedi ki: "Gerekirse insanların yüzüne vurun ve onları geri çevirin." Bunun üzerine karargâha varıncaya kadar insanları geri döndürüp durduk. Bir de ne görelim, Ma'kıl b. Kays'ın sancağı dikilmiş, insanların silahşorları ve ileri gelenlerinden iki yüz veya daha fazla savaşçıyla hepsi de piyade olarak insanların görebileceği en şiddetli şekilde savaşıyorlardı. Onlara nazır bir vaziyete geldiğimizde Hâricîlerin arkadaşlarımıza baskın gelmek üzere olduklarını gördük. Ancak arkadaşlarımız sabır ve sebat içinde onlara karşı savaşıyorlardı. Bizi görünce saldırıya geçtiler ve Hâricîlerin üzerine gittiler. Hâricîler bir miktar geri çekil-

di ve biz de onlara yetiştik. Ebü'r-Revvâğ, Ma'kıl'a baktı. Ma'kıl öne geçmiş, arkadaşlarını teşvik ediyor ve cesaretlendiriyordu. Ebü'r-Revvâğ ona: "Sağ mısın? Amcam ve dayım sana feda olsun," dedi. Ma'kıl: "Evet," dedi. Derken saldırıya geçtiler. Bunun üzerine Ebü'r-Revvâğ adamlarına: "Emîrinizin sağ olduğunu görmüyor musunuz? Düşmanınıza saldırıya geçin," diye seslendi. O saldırıya geçince biz de hep birlikte düşmana saldırdık. Onların süvarilerini çok kötü vurduk. Ma'kıl ve adamları da onlara saldırdı. Bunun üzerine Müstevrid atından indi: "Ey nefsini satanlar! Yere, yere!" diye seslendi. Sonra da onlara: "Vallahi sizin için cennet vardır. O'ndan başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki kim halis bir niyetle bu zalimlere ve kibirlerine karşı cihat ederken öldürülürse onun için cennet vardır," dedi. Bunun üzerine son kişiye kadar indiler. Biz de son kişiye kadar indik, kılıçlarımızı kınından çıkarak üzerlerine gittik. Gün için-
[209] de uzun bir süre, çok şiddetli ve benzeri görülmemiş bir şekilde vuruştuk. Bu arada Müstevrid, Ma'kıl'a: "Ey Ma'kıl! Karşıma çık," diye seslendi. Bunun üzerine Ma'kıl onun karşısına çıktı. Ona: "Allah için kendinden ümidini kesmiş bu köpeğe karşı çıkma," dedik. Ma'kıl: "Hayır, vallahi kim beni mübarezeye davet ederse meydandan kaçan ben olmayacağım," dedi ve elinde kılıcıyla üzerine gitti. Hasmı da mızrakla üzerine gitti. Ma'kıl'a: "Sen de onun gibi mızrakla üzerine git," diye seslendik. Ancak Ma'kıl dinlemedi. Müstevrid ona yöneldi ve mızrağını vücuduna sapladı. Mızrakın ucu Ma'kıl'ın sırtından çıktı. Ma'kıl da aynı anda onun kafasına kılıcını indirdi ve kılıç beynine kadar nüfuz etti. Müstevrid ölmüş olarak yere yığıldı. Ma'kıl da öldü. Hasmına karşı çıkınca bize: "Ölürsem komutanınız Amr b. Muhriz b. Şihâb es-Sa'dî el-Minkarî olsun," dedi. Ma'kıl öldürülünce Amr b. Muhriz sancağı aldı ve: "Ölürsem Ebü'r-Revvâğ komutanınız olsun. Ebü'r-Revvâğ öldürülse komutanınız Miskîn b. Âmir b. Üneyf olsun," dedi. O zaman henüz genç bir adamdı. Sancak elinde olduğu hâlde düşmana saldırdı ve insanlara, düşmana saldırmalarını emretti. Çok geçmeden onları bertaraf ettiler.

***

Abdullah b. Hâzim Horasan Valisi

Bu yılda vuku bulan olaylardan biri de Abdullah b. Âmir'in Abdullah b. Hâzim b. Zabyân'ı Horasan valiliğine getirmesi ve Kays b. el-Heysem'in bu görevden ayrılmasıdır. Bu görevlendirmenin sebebi şöyledir: Ebû Mihnef bana Mukātil b. Hayyân'dan naklen şöyle anlattı: İbn Âmir, Kays b. el-Heysem'in haracı ödemekte geç kaldığını gördü. Bu nedenle onu azletmek istedi. İbn Hâzim ona: "Beni Horasan'a tayin edersen orayı iyi yönetirim ve seni Kays b. el-Heysem'den de kurtarırım," dedi. Bunun üzerine İbn Âmir ona kararnamesini yazdı veya yazmayı düşündü. Kays, kendisini hafife aldığı ve hediye vermekten imtina ettiği için İbn Âmir'in ona içerlediğini ve yerine İbn Hâzim'i tayin ettiğini haber aldı. İbn Hâzim de Kays b. el-Heysem'in kendisine sorun çıkaracağını ve onunla hesaplaşacağından endişe ederek Horasan'ı terk etti ve geri döndü. İbn Âmir ona kızdı. "Sınır şehrini kaybettin," diyerek ona vurdu ve onu hapse attı. Arkasından da Benî Yeşker'den bir adamı Horasan'a gönderdi.

Ebû Mihnef dedi: İbn Âmir, Kays b. el-Heysem'i azledince Eslem b. Zür'a el-Kilâbî'yi Horasan'a gönderdi. Ali b. Muham- [210]
med dedi: Ebû Abdurrahman es-Sekafî üstatlarından naklen bize şöyle anlattı: Muâviye döneminde İbn Âmir, Kays b. el-Heysem'i Horasan'a amil olarak tayin etti. İbn Hâzim ona: "Horasan'a zayıf bir adam gönderdin. Korkarım ki bir savaş olursa insanlarla birlikte savaştan kaçar, Horasan elden çıkar ve dayıların rezil olurlar," dedi. İbn Âmir: "Ne düşünüyorsun?" dedi. İbn Hâzim: "Bana bir ahitname yazarsın. Ahitnamede, o düşmanlarından vazgeçecek olursa ben onun yerine geçeceğim, diye yaz," dedi. İbn Âmir ona bir ahitname yazıp verdi. Ardında Tohâristan'da bir grup başkaldırdı. Onun üzerine Kays b. el-Heysem istişarede bulundu. İbn Hâzim ona: "Etrafındakiler toplanıncaya kadar bir kenara çekil," dedi. Kays ortalıktan çekildi, bir veya iki merhale uzaklaşınca İbn Hâzim ahitnameyi çıkardı ve yönetim işini üstlendi. Düşmanlarla karşılaştı ve onları hezimete uğrattı. Haber Basra, Kûfe ve Şam'a ulaşınca Kayslılar öfkelendiler ve "İbn Hâzim, Kays ve

İbn Âmir'i kandırdı," dediler. Konuyu sık sık gündeme getirdiler ve Muâviye'ye şikâyet ettiler. Muâviye ona haber göndererek gelmesini istedi. İbn Hâzim, Muâviye'ye gitti ve söylenenler için özür diledi. Muâviye ona: "Yarın kalk ve insanlara özrünü beyan et," dedi. İbn Hâzim arkadaşlarına döndü ve onlara: "Bana konuşma yapmam emredildi. Oysa ben hatip değilim. Siz minberin etrafında oturun ve ben konuştuğumda beni tasdik edin," dedi. Ertesi gün kalktı ve Allah hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Hutbe okuma külfetine, buna mecbur olan imam veya düşünmeden kafadan atan bir ahmak katlanır. Ben her iki sınıftan da değilim. Beni bilenler bilirler ki fırsatlar konusunda basiret sahibiyim ve fırsatların üzerine atılmayı bilirim. Tehlikelere de göğüs gererim. Seriye göndermekte mahirim, adil paylaştırırım. Allah için söylüyorum beni böyle bilenler tasdik etsinler." Bunun üzerine minberin etrafında oturan adamları: "Doğru söyledin," dediler. İbn Hâzim: "Ey Müminlerin Emîri! Sorumun bir muhatabı da sensin. Söylediklerim hakkında sen de bildiğini söyle," dedi. Muâviye: "Doğru söyledin," dedi.

Ali dedi: Ma'mer adında Benî Temîm'den yaşlı bir zat ilim ehlinden naklen bize şöyle anlattı: Kays b. el-Heysem, İbn Hâzim tarafından mecbur edilerek Horasan'dan İbn Âmir'e geldi. İbn Âmir ona yüz değnek vurdu ve saçını tıraş ettirip hapse attı. Annesinin talebi üzerine de onu tahliye etti.

[211] Bu yılda rivayete göre hac emîrliğini Mervân b. el-Hakem yaptı. Mervân aynı zamanda Medine valisiydi. Bu yılda Mekke Valisi Hâlid b. el-Âs b. Hişâm, Kûfe Valisi Mugīre b. Şu'be, Kûfe Kādısı Şüreyh, Basra, Fars diyarı, Sicistan ve Horasan Valisi Abdullah b. Âmir, Basra Kādısı ise Umeyr b. Yesribî'ydi.

[212] **Hicretin 44. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd komutasında Müslümanlar Rum diyarına girdiler ve kışı orada geçirdiler. Büsr b. Ertât da deniz seferine çıktı.

***

İbn Âmir'in Azli

Abdullah b. Âmir'in Basra Valiliğinden Azli

Bu yılda Muâviye, Abdullah b. Âmir'i Basra valiliğinden azletti.

Azledilmesinin sebebi:

Bunun sebebi şöyledir: İbn Âmir yumuşak ve kerem sahibi bir kişiydi. Sefih insanları kötülüklerinden alıkoymuyordu. Bu yüzden Basra, valiliği döneminde bozuldu. Ömer b. Şebbe bana Yezîd el-Bâhilî'den naklen şöyle dediğini anlattı: İbn Âmir, Ziyâd'a insanların bozulmasından ve kötülüğün ortaya çıkmasından bahsetti. Ziyâd: "Onlara karşı kılıcı kınından çıkar," dedi. İbn Âmir: "Kötülük yaparak onları düzeltmek istemem," dedi.

Ömer bana Ebü'l-Hasan'dan naklen şöyle anlattı: İbn Âmir, yumuşaktı ve nezaketle hareket ederdi. Yönetimde yumuşaklığı esas alırdı. Hatta valiliği döneminde ceza vermez, hırsızın elini kesmezdi. Ona bu husus sorulunca şöyle dedi: "Ben insanların kalbini kazanmak istiyorum. Babasının ve kardeşinin ellerini kestiğim bir insanın yüzüne nasıl bakacağım!"

Ömer bana Ali'den naklen Mesleme b. Muhârib'in şöyle dediğini anlattı: İbnü'l-Kevvâ –adı, Abdullah b. Ebî Evfâ'dır– Muâviye'ye gitti. Muâviye ona insanları sordu. İbnü'l-Kevvâ şöyle dedi: "Basralılara gelince sefihleri bu şehre tahakküm ediyor. Valisi de zayıftır." İbnü'l-Kevvâ'nın bu sözleri İbn Âmir'in kulağına gidince Tufeyl b. Avf el-Yeşkerî'yi Horasan'a amil tayin [213] etti. Onunla İbnü'l-Kevvâ arasında yakın bir alaka yoktu. Bunun üzerine İbnü'l-Kevvâ şöyle dedi: "İbn Decâce beni az tanır. Yoksa Tufeyl'in Horasan valiliğinin bana zararı olacağını mı sandı? Keşke yeryüzünde ne kadar Yeşkerî varsa benim hasmım olsa İbn Âmir de onları işbaşına getirse." Ancak Muâviye, İbn Âmir'i azletti ve Hâris b. Abdullah el-Ezdî'yi Horasan'a gönderdi. el-Hazmî ise şöyle dedi: İbn Âmir: "İnsanlar içinde İbnü'l-Kevvâ'ya en çok kim husumet duyuyor?" diye sordu. "Abdullah b. Ebî Şeyh," dediler. İbn Âmir onu Horasan'a tayin etti. Bunun üzerine İbnü'l-Kevvâ söz konusu sözünü söyledi.

Ömer, Ebü'l-Hasan, Sakîf'ten yaşlı bir zat ve Ebû Abdurrahman el-İsbahânî'den naklen şöyle rivayet edildi: İbn Âmir, Muâviye'ye bir heyet gönderdi. Heyet Muâviye'nin yanında Kûfe heyetine rast geldi. İçlerinde İbnü'l-Kevvâ el-Yeşkerî de vardı. Muâviye onlara Irak'ı özellikle Basralıları sordu. İbnü'l-Kevvâ ona şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Basra'nın sefihleri oranın ahalisini yedi bitirdi. Onların valisi de onlara karşı zayıf kaldı, İbn Âmir'i âciz bıraktı ve zaafa uğrattı." Muâviye ona: "Basralılar hazır olduğu hâlde onların aleyhinde konuşuyorsun!" dedi. Heyet Basra'ya dönünce İbn Âmir'e bunu ilettiler. Bunun üzerine İbn Âmir öfkelendi ve şöyle dedi: "Iraklılardan İbnü'l-Kevvâ'ya en çok husumet besleyen kimdir?" diye sordu. Ona: "Abdullah b. Ebî Şeyh el-Yeşkerî," diye cevap verdiler. Bunun üzerine İbn Âmir onu Horasan valisi olarak tayin etti. İbnü'l-Kevvâ bunu haber alınca zikredilen sözünü sarf etti.

Ömer bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: İbn Âmir görevini icra etmekte bir zafiyet sergileyip Basra'da şartlar onun aleyhinde yaygın bir hâl alınca Muâviye ona yazarak kendisini ziyaret etmesini istedi. Ebü'l-Hasan bana bu olayın 44 yılında gerçekleştiğini ve Basra'da Kays b. el-Heysem'i halef olarak bıraktığını anlattı. İbn Âmir, Muâviye'ye gitti ve onu görevine iade etti. Ona veda edince Muâviye ona şöyle dedi: "Ben senden üç şey talep edeceğim. Bana: 'Bunlar senin olsun,' diye söyle." İbn Âmir: "Onlar senin olsun. Ben Ümmü'l-Hakem'in oğluyum," dedi. Muâviye: "Sana verdiğim görevi bana iade edecek ve kızmayacaksın." İbn Âmir: "Onu sana iade ettim," dedi. Muâviye: "Arafat'taki malını bana hibe edeceksin," dedi. İbn Âmir: "Onları sana hibe ettim," dedi. Muâviye: "Mekke'deki evlerini hibe edeceksin," dedi. İbn Âmir: "Onları sana hibe ettim," dedi. Muâviye: "Sılairahim senin hakkındır," dedi. Bunun üzerine İbn Âmir: "Ey Müminlerin Emîri! Senden üç şey isteyeceğim. Sen de 'Onlar senin olsun,' de," dedi. Muâviye: "Onlar senin olsun, ben Hind'in oğluyum," dedi. İbn Âmir:
[214] "Bana Arafat'taki malımı iade edeceksin," dedi. Muâviye: "İade ettim," dedi. İbn Âmir: "Benim amillerimden hesap sormaya-

caksın ve izimi takip etmeyeceksin," dedi. Muâviye: "Bunları yaptım," dedi. İbn Âmir: "Kızın Hind'i bana nikâhlayacaksın," dedi. Muâviye: "Onu da yaptım," dedi.

Ravi dedi: Rivayete göre Muâviye ona şöyle dedi: "Senin izini takip etmek ve eline geçenin hesabını senden sormak karşılığında seni görevine iade etmek ile elde ettiğini sana bırakmak karşılığında görevinden azledilmek arasında bir tercih yap," dedi. İbn Âmir elindekini kendisine bırakmak karşılığında görevini bırakmayı tercih etti.

***

Ziyâd b. Ebih Meselesi

Muâviye'nin Ziyâd b. Sümeyye'nin Nesebini Kendi Babasına Dayandırması

Rivayete göre bu yılda Muâviye, Ziyâd b. Sümeyye'nin nesebini babası Ebû Süfyân'a dayandırdı.

Ömer b. Şebbe bana şöyle anlattı: Rivayete göre Ziyâd, Muâviye'yi ziyaret ettiğinde Abdülkays'tan bir adam ona refakat etmekteydi. Ziyâd'a: "İbn Âmir'in bana bir iyiliği oldu. Müsaade edersen ona uğramak istiyorum," dedi. Ziyâd: "Aranızda cereyan edecek hususları bana anlatman şartıyla evet," dedi ve ona müsaade etti. Adam İbn Âmir'e uğrayınca İbn Âmir: "Hey, hey! İbn Sümeyye yaptıklarımı kötülüyor ve amillerime karışıyor. Düşündüm ki Kureyş'ten bir grup getireyim de Ebû Süfyân'ın Sümeyye'yi görmediğine dair yemin etsinler," dedi. Adam dönünce Ziyâd ona, aralarında geçenleri sordu. Ancak adam anlatmaktan kaçındı. Ancak Ziyâd ısrar edince ona İbn Âmir'in söylediklerini anlattı. Bunun üzerine Ziyâd bunu Muâviye'ye haber verdi. Muâviye korumasına: "İbn Âmir gelirse onun bineğini en uzak kapıda alıkoy," dedi. Koruma, İbn Âmir'e böyle davrandı. Bunun üzerine İbn Âmir, Yezîd'e gitti ve bu durumu iletti. Yezîd ona: "Ziyâd aleyhinde konuştun mu?" dedi. İbn Âmir: "Evet," dedi. Bunun üzerine Yezîd onunla birlikte gitti ve onu içeriye aldı. Muâviye ona bakınca kalktı ve içeri girdi. Yezîd, İbn Âmir'e: "Otur, belki onunla görüşebil-

mek için daha çok evde oturacaksın," dedi. İkili çok oturunca Muâviye çıktı ve elindeki asayla kapılara vura vura şu beyti dile getirdi.

[215] *Bizim bir üslubumuz, sizin de bir üslubunuz vardır. Arkadaşlar bunu bilirler.*

Sonra Muâviye oturdu ve şöyle dedi: "Ey İbn Âmir! Ziyâd aleyhinde sen mi konuşuyorsun? Vallahi Araplar bilirler ki Cahiliye döneminde Arapların en şereflisiydim ve İslam bu şerefimi ancak artırmıştır. Ben Ziyâd'ı bir azlıktan dolayı kendime katmıyorum, bir zillete karşı da onunla aziz olmayı istemiş değilim. Ben onun bir hakkı olduğunu bildim ve bu hakkı yerli yerine koydum". İbn Âmir: "Ey Müminlerin Emîri! Ziyâd'ın arzu ettiğine göre hareket edelim," dedi. Muâviye: "O zaman biz de arzu ettiğin gibi oluruz," dedi. Bunun üzerine İbn Âmir, Ziyâd'ın yanına gitti ve gönlünü aldı.

Ahmed b. Züheyr bana Abdurrahman b. Sâlih, Amr b. Hâşim, Ömer b. Beşîr el-Hemdânî ve Ebû İshâk'tan naklen şöyle anlattı: Ziyâd Kûfe'ye gelince: "Başkasından talep etmediğim bir iş için size geldim," dedi. Kûfeliler: "Bizden dilediğini talepte bulunabilirsin," dediler. Ziyâd: "Nesebimi Muâviye'ye dayandıracaksınız," dedi. Onlar: "Yalancı şahitlik yapmayız," dediler. Bunun üzerine Basra'ya gitti ve bir adam ona şahitlik yaptı.

***

Bu yılda hac işlerini Muâviye sevk ve idare etti.

Bu yılda Mervân maksureyi ihdas etti. Muâviye, Şam'da da bu uygulamaya gitti. 43 yılında valilik görevinde bulunanlar bu yılda da görevlerini icra etmeye devam ettiler.

[216] **Hicretin 45. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Muâviye'nin Hâris b. Abdullah el-Ezdî'yi Basra'ya vali olarak tayin etti.

Ömer bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Muâviye 45 yılının başında İbn Âmir'i azletti ve yerine

Hâris b. Abdullah el-Ezdî'yi Basra valisi olarak tayin etti. Dört ay görev yaptıktan sonra da onu azletti. Bir rivayete göre de bu zat Hâris b. Amr ve İbn Abdi Amr'dır. Şamlılardandı. Aslında Muâviye, İbn Âmir'i azledip yerine Ziyâd'ı tayin etmek istiyordu. Muâviye, Hâris'i bir yarışa sürülen üçüncü at gibi (bir muvazaa olarak) kullandı. Hâris muhafızlarının başına Abdullah b. Amr b. Gaylân es-Sekafî'yi getirdi. Ancak Muâviye Hâris'i azletti ve yerine Ziyâd'ı tayin etti.

***

Ziyâd'ın Basra Valiliği

Ömer bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Bazı ilim insanları bize şöyle anlattılar: Ziyâd Kûfe'ye gelince Mugīre onun Kûfe'ye vali olarak geldiğini sandı. Ziyâd, Selmân b. Rebîa el-Bâhilî'nin evinde ikamet etti. Mugīre, Vâil b. Hucr el-Hadramî Ebû Huneyde'yi, "Bana bunun hakkında bilgi al," diyerek ona gönderdi. Vâil ona gitti ancak ondan bilgi alamadı. Yanından çıktı. Adamın meraklı bir kişiliği vardı. Dönerken bir karganın öttüğünü gördü. Bunun üzerine Ziyâd'a döndü ve ona: "Ey Mugīre'nin babası! Bu karga senin Kûfe'den yola çıkacağını gösteriyor," dedi. Akabinde Mugīre'nin yanına döndü. Aynı gün Muâviye'nin elçisi Ziyâd'a geldi ve ona: "Basra'ya git," dedi.

Abdullah b. Ahmed el-Mervezî ise bana şöyle anlattı: Babam bana Süleyman, Abdullah, İshâk –İbn Yahyâ– ve Ma'bed [217] b. Hâlid el-Cedelî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ziyâd –İbn Ebî Süfyân diye anılır– Muâviye'nin yanından bize geldi ve Selmân b. Rebîa el-Bâhilî'nin evinde ikamet ederek Muâviye'nin emrini bekledi. Kûfe Valisi Mugīre b. Şu'be, Ziyâd'ın Kûfe valiliği için emir beklediğini duydu. Bunun üzerine Katan b. Abdullah el-Hârisî'yi davet etti ve ona: "Sende iş var mı? Müminlerin Emîri'ne gidip dönünceye kadar benim yerime Kûfe'ye bak," dedi. Katan: "Bu işe ehil değilim," dedi. Bu kez de Uteybe b. Nehhâs el-İclî'yi davet ederek bu teklifte bulundu. Uteybe teklifini kabul etti. Mugīre, Muâviye'ye gitmek üzere yola çıktı. Muâviye'nin huzuruna çıkınca kendisini azletmesini ve Karkisya'da Kays'ın civarında kendisine bir mesken ikta

etmesini istedi. Muâviye bunu duyunca onun şerrinden endişe etti ve ona: "Ey Ebû Abdullah! Vallahi görevine döneceksin," dedi. Mugîre kabul etmedi. Bu da onun şüphesini artırdı ve Mugîre'yi görevine geri gönderdi. Gece vakti bize döndü. Ben konağın damında koruma görevimi yapıyordum. Kapıyı çalınca kim olduğunu bilmiyorduk. Üzerine bir taş atmamızdan çekininceye ismini söyledi. Onun üzerine indim ve onu selamladım. O şu beyti terennüm etti:

Yolculuk beni heyecanlandırınca benim gibisinden kork ey Ümmü Amr!

"İbn Sümeyye'ye git ve onu yola çıkar. Sabah vakti köprünün ötesinde kendini bulsun." Bunun üzerine çıktık ve Ziyâd'a giderek onu alıp sabah olmadan köprünün arkasına attık.

***

Ömer bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Mesleme, Hüzelî ve başkaları bize şöyle anlattılar: Muâviye, Ziyâd'ı Basra, Horasan ve Sicistan valisi olarak atadı. Sonra Hint, Bahreyn ve Umân'ı da ona bağladı. Basra'ya 45 yılında rebîülâhirin sonunda veya cemâziyelevvelin başında intikal etti. Basra'da suç ve sapkınlık yaygın bir hâl almıştı. Başlarken Betrâ diye bilinen hutbesini irat etti. Başlarken hamd ile başlamadı. Bir rivayete göre de Allah'a hamdettikten sonra şöyle dedi:
[218] İkram ve ihsanından dolayı Allah'a hamdolsun. Nimetlerini artırmasını dileriz. Allah'ım bizi rızıklandırdığın gibi bize verdiğin nimetlerin şükrünü eda etmeyi de ilham et.

Daha sonra: Kara cehalet, kör dalalet ve fücur ehlini ebediyen yakacaktır. Sefihlerinizin işlediği ve akıllılarınızın işlemekten kaçınmadığı büyük günahlar... Küçükler bunun içinde gelişip yayılır. Büyükler de ondan kaçınmaz. Sanki Allah'ın ayetlerini işitmediniz, Allah'ın kitabını okumadınız ve O'nun fâni olmayan ebedî âlemde itaat ehline büyük sevap, günah sahiplerine de elim azap vadettiğini duymadınız. Âdeta dünyanın gözünü kör ettiği, şehvetlerin kulaklarını sağır ettiği, fâni dünyayı baki ahirete tercih eden insanlar gibisiniz. Sizler, sizden önce kimsenin ihlal etmediği İslami kuralları ihlal

ettiniz. Kurulan fuhuş yerleri, gasbedilen savunmasız kadınlar... Bunlar güpegündüz meydana geliyor. Bunları yapanlar az sayıda değil. İçinizde sapıkları gece seyretmekten ve gündüz baskın yapmaktan menedecek uyarıcılar yok muydu? Yakınlarınızı yaklaştırdınız ancak dini uzak tuttunuz. Mazeretiniz olmadığı hâlde bahane uyduruyorsunuz. İhtilas edenin suçunu örtbas ediyorsunuz. Her biriniz bir sefihi koruyup kolluyorsunuz. Ceza korkusu olmayan, çirkin fiile yatkındır ve [219] ahiret gününden ümitsizdir. Akıllı insanlar değilsiniz. Sefihlere uydunuz. Siz onların yanında durduğunuz için bu hâllerine devam ediyorlar. Böylece İslam'ın dokunulmazlarını çiğnediler ve arkanızdan şüpheli hâlleriyle töhmet mekânlarına yöneldiler. Bu yerleri yerle bir etmeden ve yakıp yıkmadan, yemek ve içmek bana haram olsun! Bu durum ancak daha önce ıslah edildiği yöntemle ıslah edilebilir. Zafiyete kaçmayan bir esneklik, zulüm ve şiddete dönüşmeyen bir kuvvet. Allah'a yemin ederim ki veliyi velisi olduğu kişiden, mukim olanı göç edenden, geleni sırtını dönüp gidenden, itaat edeni isyan edenden, sağlam olanı hastalıklı olandan sorumlu tutacağım. Öyle ki adam kardeşiyle karşılaştığında: "Ey Sa'd! Kurtul, zira Saîd helak oldu!" desin ya da istikametiniz düzelsin. Minberin yalanı meşhurdur. Yalan söylediğimi görürseniz bana isyan etmeniz size helal olsun! (Benim yalan söylediğimi duyarsanız beni tenkit edin ve başka yalanlarım da olduğunu bilin.) Kim gece vakti bir hırsızlığa maruz kalırsa götürülen malının kefili benim. Sakın gece vakti ortalıkta dolaşılmasın! Bana gece vakti ortalıkta gezen getirilirse mutlaka onun kanını akıtacağım. Size bu uyarı Kûfe'ye kadar duyurulup duyurulduğu bana tebliğ edilinceye kadar mühlet veriyorum. Cahiliye dava- [220] larından sakının! Buna davet edeni bulursam dilini keserim! Sizler daha önce olmayan suçlar ihdas ettiniz. Biz de her suç için cezalar ihdas ettik. Kim insanları suda boğarsa onu suda boğarım. Kim insanları yakarsa onu yakarız. Kim başkasının evini delerse onun kalbini delerim. Kim bir mezar kazarsa onu oraya canlı olarak gömerim. Öyleyse bana karşı elinizi ve dilinizi tutun, ben de size karşı elimi tutar ve eziyet etmekten

sakınırım. Kim ammenin üzerinde bulunduğu gidişata muhalif bir durum sergilerse muhakkak boynunu vururum!

Benimle bazı insanlar arasında bazı sorunlar vardı, onları göz ardı ettim ve ayağımın altına aldım. Kim iyiyse daha iyi olsun. Kim de kötüyse artık kötülükten kaçınsın. Bana olan kini sebebiyle verem olup ölüm derecesine varsa bana düşmanlığını açığa vurmadıkça onu ele vermem ve sırrını açığa vurmam. Kim düşmanlığını açığa vursa ona hiç mühlet vermem. İşlerinize yeniden başlayın ve nefislerinize karşı yardımcı olun. Gelişimize üzülen niceleri sevinecek, gelişimize sevinen niceleri de üzülecektir.

Ey insanlar! Biz idarecileriniz ve müdafileriniz olduk. Allah'ın bize verdiği yetkiyle sizi idare ediyor ve bize tevdi ettiğimiz feyle sizi müdafaa ediyoruz. İstediğimiz hususlarda bize itaat etmeniz sizin üzerinizde hakkımızdır. İdaremizde size adil davranmak sizin üzerimizdeki hakkınızdır. Bize olan sadakatinizle, adaletimizi feyimizi hak edin. Bilesiniz ki taksiratım olsa da üç şeyde taksiratım olmayacak. Gece vakti de olsa bana gelen hacet sahibini kabul etmekten imtina etmem. Hiç kimsenin rızık ve tahsisatını vaktinden sonrasına bırakmam. Askerleri uzun süre cephede, ailelerinden uzak tutmayacağım. Liderleriniz için hayır duasında bulunun. Zira onlar sizin yöneticileriniz, sizi tedip eden ve sığındığınız sığınağınızdırlar. Siz ıslah olursanız onlar da ıslah olur. Kalplerinizi
[221] onlara karşı öfkeyle doldurmayın ki öfkeniz şiddetlenmesin ve hüznünüz uzun zamana yayılmasın. Aksi takdirde arzunuza nail olamazsınız. Kaldı ki size icabet edilse sizin için kötü olur. Allah'tan dileğim odur ki herkesi herkese yardımcı olmasını takdir etmesidir. Size bir emir verirsem onu sühuletle yerine getirin. Allah'a yemin ederim ki aksi hâlde sizden çok sayıda kişinin hayatına son vereceğim! Her biriniz elimle hayatını kaybedenlerden olmaması için dikkatli olsun.

Bunun üzerine Abdullah b. el-Ethem kalktı. "Ey Emîr! Şahitlik ederim ki sana hikmet ve hakkı bâtıldan ayıran hitap etme kabiliyeti verilmiştir," dedi. Ziyâd: "Yalan söyledin. O vasıflar Allah'ın nebisi Davut'a (as.) aittir," dedi.

Ahnef şöyle dedi: "Ey Emîr! Konuştun ve güzel söyledin. Sena, imtihandan sonradır. Hamd da ihsandan sonra. Bizler imtihan edilmedikçe senada bulunmayız." Ziyâd: "Doğru söyledin," dedi.

Ebû Bilâl Mirdâs b. Udeyye fısıltı hâlinde şöyle diyordu: Allah söylediğinden farklı söyledi. Allah şöyle buyurdu: "*Ve ahdine vefa gösteren İbrahim'in (sahifelerinde bulunan şu gerçekler): Hiçbir günahkâr başkasının yükünü yüklenemez. Ve insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.*"[57] Ey Ziyâd! Allah senin tehdidine karşılık bize hayırlı bir vaatte bulunmuştur. Ziyâd şöyle dedi: "Öyle görünüyor ki senin ve adamlarının isteklerine karşı kan akıtmaktan başka bir yol bulamayız."

Ömer bana Hallâd b. Yezîd, bir ravi ve Şa'bî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Dinlediğim hatipler arasında ne kadar güzel konuşan birini dinlediysem muhakkak hata yapmasın diye susmasını istemişimdir. Ziyâd hariç. O konuşmasını uzattıkça daha güzel konuşuyordu.

Ömer bana Ali'den naklen Mesleme'nin şöyle dediğini anlattı: Ziyâd, emniyet kuvvetlerinin başına Abdullah b. Hısn'ı [222] getirdi. Talimatına ilişkin duyurunun Kûfe'ye tebliğ edilmesi ve tebligatına ilişkin haber Basra'ya ulaşana kadar insanlara mühlet verdi. Yatsıyı geciktirir ve en son kendisi namaz kılardı. Ondan sonra bir adama, Bakara suresiyle bir misli daha Kur'an'dan okuturdu. Sonra bir insanın Hureybe bölgesine varacak kadar bir sürenin geçmesini beklerdi. Akabinde güvenlik güçlerinin amirine gece göreve çıkmasını ve dışarıda gördüklerini öldürmesini emrederdi.[58] Ravi dedi: Güvenlik güçleri bir gece bir Arabı (bedeviyi) yakalayıp Ziyâd'a götür-

57 Necm, 53/37-39.

58 Anlaşılan Ziyâd göreve başlar başlamaz sıkıyönetim ilan etmiş ve örfi idareyle Irak'ı yönetmeye başlamıştır. "Betrâ" olarak adlandırılan konuşması, bizatihi bir örfi idare bildirgesidir ve İslam tarihinde bir ilktir. Bu istisnai yönetim biçiminde İslam'ın bilinen hükümleriyle bağdaşmayan kararlar vardır. Gecenin belli bir saatinden sonra sokağa çıkma yasağı uygulanmış ve bu yasağı ihlal edenler en ağır ceza olan ölüm cezasıyla cezalandırılmış ve bu hüküm resen infaz şeklinde icra edilmiştir. Yasak yaklaşık olarak güneş battıktan dört saat sonra yürürlüğe giriyordu (çev.).

müşler. Ona: "Çağrıyı duymadın mı?" diye sordu. Adam: "Hayır, vallahi süt devemi getirmiştim. Gece olunca da bir kenara götürüp kaldım ve sabahı beklemeye başladım. Valinin talimatından haberim yok," dedi. Ziyâd: "Vallahi doğru söylediğini sanıyorum. Ancak seni öldürmek bu milletin ıslahı için bir vesiledir," dedi ve emir vererek boynu vuruldu.

Ziyâd idareyi sıkı ve sert şekilde icra eden validir. Muâviye'nin hâkimiyetini pekiştirdi ve insanları itaate zorlayarak cezayı aşırı şekilde infaz etti. Bunun için de kılıcı kınından çıkardı ve zannı esas alarak şüpheyle hüküm verdi. İnsanlar onun yönetiminde ondan çok korktular. Ancak insanlar birbirlerinden emin oldular. Öyle ki bir erkek veya bir kadın yürürken bir şeyleri düşerse hiç kimse almaya yeltenmez ve sahibi gelip alırdı. Kadın evinin kapısını kilitlemeden gecelerdi. Benzeri görülmemiş bir yönetim tarzıyla insanları yönetti. Ondan önce hiç kimseye karşı bu kadar heybete düşmediler. İnsanlara bol bol verdi ve erzak şehri anlamında "Medînetü'r-Rızk"ı kurdu.

Ravi dedi: Ziyâd, Umeyr'in evinden çıkan gürültüyü duydu. "Bunlara ne oluyor?" dedi. Ona: "Nöbet tutuyor," dediler. Ziyâd: "Böyle yapmasın. Bir şeyleri çalınırsa veya İstahr'dan kazandıklarının kefili benim," dedi.

Ziyâd güvenlik güçlerinin mensuplarını dört bine çıkarmış ve başına Benî Ubeyd b. Sa'lebe'den İbn Hisn Kabristanının adıyla anılan Abdullah b. Hısn ile "Takü'l-Ca'd"in sahibi Ca'd
[223] b. Kays en-Nemerî'yi getirdi. Her ikisi de güvenlik güçlerinin başında bulunuyordu. Bir gün Ziyâd yürürken ikisi ellerinde harbeleri olduğu hâlde önünden gidiyorlardı. İkili kendi aralarında çekiştiler. Bunun üzerine Ziyâd: "Ey Ca'd! Harbeyi (görevini) bırak," dedi. Ca'd harbeyi (görevini) bıraktı. Ancak Ziyâd ölünceye kadar İbn Hısn görevini sürdürdü.

Rivayete göre Ziyâd fâsıkları takip etmekle Ca'd'ı görevlendirmişti. Ca'd bu tür suç işleyenleri takip ediyordu. Ziyâd'a: "Yollar emin değil," diye söylenince o: "Şehrin hakkından gelip onu ıslah edene kadar başka bir şeyle ilgili değilim. Eğer şe-

hirde başarısız olursam taşrada işler daha zordur," dedi. Ziyâd şehri zapturapt altına aldıktan sonra diğer yerleri de ele aldı ve hükmünü pekiştirdi. Ziyâd şöyle diyordu: "Benimle Horasan arasındaki yerlerde bir ip kaybolursa onu kimin aldığını bilirim!"

Basralılardan yaşını başını almış beş yüz kişiyi maiyetine aldı ve onlara üç yüz ila beş yüz dirhem arasında maaş verdi. Hârise b. Bedr el-Gudânî, Ziyâd hakkında şu manzumeyi dile getirmiştir:

Benden Ziyâd'a birileri haber versin ki o halifenin ne güzel kardeşidir ve ne güzel emîrdir.

Sen bir adalet imamısın ve insanların ona yöneldiği kişisin. Senin önüne meseleler gelince kararlı davranırsın

Allah'ın halifesi İbn Harb senin kardeşindir. Sen de onun vezirisin. Hem de ne güzel vezir!

Ondan arzu ettiğini alırsın ve muhiplerine kalbimizin sakladığını verirsin.

Allah'ın emriyle muzaffersin ve inayetine mazharsın. Reaya zulmetseler de sen zulmetmezsin.

Onların dünyevi isteklerine bol bol verirsin ve senin nezdinde onların bol azığı vardır.

Sen adil ve eşit taksim edersin. Ne zengin ne de fakir hiç kimsenin bir mazlumluk şikâyeti yoktur.

Sen dipdiri olarak kötü bir zamanda geldin. Hem de kötülükleri apaçık ve şerri yaygındı.

İnsanlar arzu ettiklerini paylaşıyor ve gönüllerinden geçenleri yapmaktan kaçınmıyorlardı.

Şehirlisi ve çöl ehli suç işlemekten korktular. Onlar bu hâl üzere [224] *yaşadılar veya çekip gittiler.*

Allah'ın kılıcı Ziyâd onlara hükmedince kaşlarının arası açık ve aydın yüzlü olarak hükmetti.

Güçlü kuvvetlidir. Gece ve gündüz hayatında aldanmaz. Sabırsız ve yaşı geçkin değildir.

Ömer b. Şebbe bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ziyâd bazı sahabeleri görevlendirmek su-

retiyle onlardan destek aldı. Bunlardan İmrân b. Husayn el-Huzâî'yi Basra kādılığına getirirken Hakem b. Amr el-Gıfârî, Semüre b. Cündeb, Enes b. Mâlik ve Abdurrahman b. Semüre'yi de Horasan bölgesindeki valiliklere atadı. Ancak İmrân istifa etti. Ziyâd onun istifasını kabul etti ve yerine Abdullah b. Fudâle el-Leysî'yi tayin etti. Arkasından bu göreve Zürâre b. Evfâ el-Hareşî'yi bu görevi getirdi. Bu zatın kız kardeşi Lübâbe, Ziyâd'ın eşiydi.

Rivayete göre Ziyâd harbeleriyle koruma görevi yapan muhafızlar arasında seyreden ilk validir. Muhafızlar ellerinde kısa demir çubuklar olduğu hâlde ona koruma görevi yaparlardı. Beş yüz kadar muhafız edinmişti. Onların başına Benî Sa'd'dan "Şeybân Kabristanı" sahibi Şeybân'ı getirmişti. Genellikle mescitten ayrılmazlardı.

Ömer bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ziyâd, Horasan'ı dört bölgeye ayırdı. Merv'e Umeyr b. el-Ahmer el-Yeşkerî'yi, Ebreşehr'e Huleyd b. Abdullah el-Hanefî'yi, Mervürrûz, Fâriyâb ve Tâlekān'a Kays b. el-Heysem'i ve Herat, Bâzgays, Kādis ve Bûşenc'e de Nâfi' b. Hâlid et-Tâhî'yi tayin etti.

Ömer bana Ali, Mesleme b. Muhârib ve Ezd'den yaşlı bir zat olan İbn Ebî Amr'dan şöyle dediğini anlattı: Ziyâd, Nâfi' b. Hâlid et-Tâhî'yi suçlayarak onu hapse attı ve ona yüz bin dirhemlik, bazılarına göre de sekiz yüz bin dirhemlik borç yazısı çıkardı. Aleyhinde bulunmasının sebebiyse ona bir masa göndermesiydi. Masanın ayakları kendindendi. Ancak Nâfi' ayaklardan birini aldı ve yerine altından bir ayak koydu ve masayı bütün işlerini ona yaptırdığı Zeyd adında bir kölesiyle Ziyâd'a gönderdi. Zeyd, Nâfi''in aleyhinde bulundu ve Ziyâd'a: "Nâfi'
[225] sana ihanet etti. Masanın ayaklarından birini aldı ve yerine altından bir ayak taktı," dedi. Bunun üzerine aralarında Seyf b. Vehb el-Ma'velî'nin de bulunduğu Ezd'in ileri gelenlerinden bir grup Ziyâd'a gittiler. Vehb eşraftandı, şair onun hakkında şöyle demiştir:

Kerem ve cömertlikte Seyf'e dayanabilirsin. Büyük işlerde de Sabre'ye itimat et.

Ziyâd'ın yanına girdiklerinde Ziyâd misvak kullanıyordu ve şu beyti dillendirdi:

Hatırla bir zamanlar atlarımızın sırtında dönemeçli yolda bize muhtaç olduğunda senin yanında durduk.

Ezdlilere gelince onlar şöyle diyorlar: Seyf b. Vehb Ebû Talha el-Ma'velî, Ziyâd'ın yanına girince yukarıdaki beyti dillendirdi. Ziyâd: "Doğrudur," dedi. Seyf bununla Ziyâd'a Sabra'nın onu himaye ettiği günleri hatırlattı. Bunun üzerine Ziyâd yazıyı getirtti ve misvakla onu sildi ve Nâfi''i hapisten çıkardı.

Ömer b. Şebbe bana Ali ve Mesleme'den şöyle anlattı: Ziyâd, Nâfi' b. Hâlid et-Tâhî, Huleyd b. Abdullah el-Hanefî ve Umeyr b. el-Ahmer el-Yeşkerî'yi görevden aldı ve Hakem b. Amr b. Mucedda' b. Hizyem b. el-Hâris b. Nuayle b. Müleyk'i tayin etti. Nuayle, Gıfâr b. Müleyk'in kardeşidir ve az oldukları için Gıfâr'a nispet edildiler.

Mesleme dedi: Ziyâd korumasına emir vererek Hakem'i davet etmesini istedi. –Hakem'den kastı Hakem b. Ebü'l-Âs es-Sekafî'ydi.– Koruma çıktı ve gözü Hakem b. Amr el-Gıfârî'ye ilişti. Onu alıp Ziyâd'a götürdü. Ziyâd: "Şerif ve Resulullah (sav.) ile arkadaşlığı olan bir insan," dedi ve Horasan valiliği için onun adına sözleşme akdini yazdı. Ona: "Aslında seni istememiştim. Ama Allah seni istedi," dedi.

Ömer bana Ali, Ebû Abdurrahman es-Sekafî ve Muhammed b. el-Fazl ve babası Fazl'dan naklen şöyle anlattı: Ziyâd Irak valisi olunca Hakem b. Amr el-Gıfârî'yi Horasan valisi olarak [226] atadı ve bölgedeki bazı kazaların başında bulunan bazı adamları maiyetine verdi. Bunlar Eslem b. Zür'a, Huleyd b. Abdullah el-Hanefî, Nâfi' b. Hâlid et-Tâhî, Rebîa b. Asel el-Yerbûî, Umeyr b. el-Ahmer el-Yeşkerî ve Hâtim b. Nu'mân el-Bâhilî'ydi. Hakem b. Amr öldü. Hakem Tohâristan üzerine bir sefer düzenlemiş ve büyük ganimetler elde etmişti. Yerine de Enes b. Ebî Ünâs b. Züneym'i bırakırken Ziyâd'a yazarak: "Ben onu Allah, Müslümanlar ve senin için tercih ettim," dedi. Bunun üzerine Ziyâd şöyle dedi: "Allah'ım! Ben onu Senin, Müslümanlar ve kendim için uygun görmüyorum," dedi ve Huleyd b. Abdullah el-Hanefî'ye yazarak onu Horasan valiliğine getirdi. Ardından

Rebî' b. Ziyâd el-Hârisî'yi yirmi beş bini Basra'dan, yirmi beş bini de Kûfe'den olmak üzere elli bin kişilik bir ordunun başında Horasan üzerine gönderdi. Basra askerlerinin başında Rebî', Kûfe askerlerinin başında da Abdullah b. Ebî Akîl vardı. Genel komutan ise Rebî' b. Ziyâd'dı.

***

Rivayete göre bu yıl hac emîrliği görevini Medine Valisi Mervân b. el-Hakem yaptı. Daha önce isimleri zikredilen valiler bu yılda da görevlerini icra etmeye devam ettiler. Mugîre b. Şu'be Kûfe valisi, Şüreyh Kûfe kādısı, Ziyâd da Basra valisi olarak görev yaptılar. Diğer valilerinse isimleri daha önce zikredilmişti.

***

Bu yılda Abdurrahman b. Hâlid kışı Rum diyarında geçirdi.

[227] **Hicretin 46. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu olaylardan biri de Mâlik b. Abdullah'ın Rum diyarında kışı geçirmesidir. Bir rivayete göre de bu zat Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'di. Bir rivayete göre de Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî'ydi.

***

Abdurrahman b. Hâlid'in Katli

Abdurrahman b. Hâlid'in Humus'a Gitmesi ve Vefat Etmesi

Bu yılda Abdurrahman b. Hâlid, Rum diyarından Humus'a geçmiştir. Rivayete göre İbn Esâl en-Nasrânî içeceğine zehir katmış ve Abdurrahman o içeceği içerek ölmüştür.

Buna dair rivayetler:

Buna dair sebepler sadedinde Ömer bana Ali ve Mesleme b. Muhârib'den naklen şöyle anlattı: Abdurrahman b. Hâlid'in şanı, Şam diyarında yücelmiş ve yüceldiğinden Şamlılar ona meyletmişlerdi. Zira babası Hâlid b. Velîd'in onlar üzerinde büyük etkisi vardı, Rum diyarında büyük ganimetler elde

eden, cengâver bir insandı. Hatta Muâviye, insanların ona olan meyillerinden dolayı kendi konumu için ondan endişe etmiş ve tedirgin olmuştur. Bu sebeple İbn Esâl'e emir vererek onu öldürmek için bir tuzak kurmasını emretti. Buna karşılık ömür boyu onu haraçtan muaf tutacağını ve Humus'un haracını toplama görevini kendisine vereceğini vadetti. Abdurrahman, Rum diyarından Humus'a dönünce İbn Esâl zehir karıştırdığı bir içeceği bazı köleleriyle ona gönderdi. Abdurrahman o içeceği içti ve Humus'ta öldü. Bunun üzerine Muâviye, İbn Esâl'e vaadini yerine getirdi, onu Humus'un haracından sorumlu tuttu ve kendisini haraçtan muaf tuttu.

Ravi dedi: Hâlid b. Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd, Medine'ye gitti. Bir gün Urve b. ez-Zübeyr'e selam verip yanında oturdu. Urve ona: "Kimsin?" diye sordu. Hâlid b. Abdurrahman: "Ben Hâlid b. Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'im," dedi. Urve ona: "İbn Esâl ne yaptı?" dedi. Bunun üzerine Hâlid yanından kalktı ve Humus'a gitmek üzere yola çıktı. Hâlid, İbn [228] Esâl'i takibe aldı, bir gün atına binip yola çıktığını görünce önünü kesti ve kılıçla ona vurarak onu öldürdü. Bunun üzerine o Muâviye'ye götürüldü. Muâviye onu birkaç gün hapiste tuttuktan sonra kısas uygulamayıp maktulün diyetini ödemeye mahkûm etti. Hâlid, Medine'ye döndü. Bir gün Urve'ye giderek ona selam verdi. Yine Urve ona: "İbn Esâl ne yaptı?" diye sordu. Hâlid: "Seni ondan kurtardım. Ancak sen bana söyle İbn Cürmüz ne yaptı?" diye sordu. Urve sustu. Hâlid b. Abdurrahman, İbn Esâl'i öldürünce şöyle dedi:

Ben Allah'ın kılıcının oğluyum, beni tanıyın. Benim elimde hasebim ve dinimden başka bir şey kalmadı.

Ve elimde ses çıkaran keskin kılıcım!

***

Sehm ve Hatîm'in Başkaldırmaları

Bu yılda Hatîm ve Sehm b. Gālib el-Hüceymî başkaldırıp tahkimi kabul edenleri tekfir ettiler. Bu olay şöyle cereyan etti: Ömer bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ziyâd işbaşına gelince Sehm b. Gālib el-Hüceymî ve Hatîm –Yezîd

b. Mâlik el-Bâhilî– korkuya kapıldılar. Bunun üzerine Sehm, Ahvaz'a gitti ve orada muhalefette bulunarak "Hüküm yalnız Allah'ındır," düsturunu dile getirdi. Arkasından döndü ve saklanarak aman talebinde bulundu. Ancak Ziyâd ona aman vermeyip onun peşini bırakmadı. Nihayetinde onu buldu ve öldürdükten sonra kapısında astı. Hatîm'e gelince Ziyâd onu Bahreyn'e sürdü. Arkasından da dönmesine izin verdi. Ona: "Şehrinde ikamet et," dedi. Müslim b. Amr'a da: "Ona kefil ol," dedi. Müslim kabul etmedi ama "Geceyi evinde geçirmezse sana haber vereceğim," dedi. Bir gün Müslim, Ziyâd'a geldiğinde ona: "Hatîm bu gece evinde yoktu," dedi. Bunun üzerine Ziyâd emir verdi ve Hatîm öldürülerek metruk bir yere atıldı.

Bu yılda hac emîrliği görevini Utbe b. Ebî Süfyân icra etti. Bir önceki yılın valileri bu yılda da görevlerini sürdürdüler.

[229] **Hicretin 47. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Mâlik b. Hübeyre Rum diyarında, Ebû Abdurrahman el-Kaynî de Antakya'da kışı geçirdi.

***

Abdullah b. Amr'ın Mısır Valiliğinden Azli ve İbn Hudeyc'in Vali Olması

Bu yılda Abdullah b. Amr b. el-Âs Mısır valiliğinden azledildi. Bu göreve Muâviye b. Hudeyc atandı. Vâkıdî'nin anlattığına göre Mağrib istikametinde ilerledi. Osman taraftarıydı. Abdurrahman b. Ebî Bekir, İskenderiye'den dönünce İbn Hudeyc'e: "Ey Muâviye! Yemin ederim ki Muâviye'den mükâfatını aldın. Mısır'a vali olmak için Muhammed b. Ebû Bekir'i öldürüp Mısır'a vali oldun," dedi. İbn Hudeyc: "Muhammed b. Ebû Bekir'i Osman'a yaptıklarından dolayı öldürdüm," dedi. Abdurrahman: "Osman'ın kanının davacısı olsaydın Muâviye'nin yaptığına ortak olmazdın. Zira Amr b. el-Âs'ın Eş'arî'ye yaptıklarını yaptıktan sonra insanlardan önce ortaya atılıp ona biat ettin."

***

el-Gavr Seferi

Bazı siyerciler şöyle demişlerdir: Bu yılda Ziyâd, Hakem b. Amr el-Gıfârî'yi Horasan'a vali olarak gönderdi. Hakem, Gavr ve Ferâvende dağlarına karşı sefer düzenledi ve kılıçla onlara boyun eğdirdi, kuvvet yoluyla orayı fethederek birçok ganimet ve esir ele geçirdi. Bu görüşe muhalefet edenlerin görüşüne inşallah daha sonra değineceğim.

Yukarıdaki görüşün sahibinin anlattığına göre Hakem b. Amr söz konusu seferinden döndü ve Merv'de öldü.

Bu yılda hac emîrliği görevini kimin ifa ettiği konusunda [230] ihtilaf edilmiştir. Vâkıdî der ki: Bu yılda hac emîrliği görevini Utbe b. Ebî Süfyân ifa etti. Başkaları ise bu yılda hac emîrliği görevini Anbese b. Ebî Süfyân'ın ifa ettiğini söyledi.

Bir önceki yılın vali ve amilleri bu yılda da aynı vilayetlerde görevlerini sürdürdüler.

Hicretin 48. Yılı [231]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Ebû Abdurrahman el-Kaynî kışı Antakya'da, Abdullah b. Kays el-Fezârî ise yazı sayfiyede geçirdi. Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî ise deniz seferini gerçekleştirdi. Ukbe b. Âmir el-Cühenî de Mısırlılarla birlikte deniz seferine çıktı. Medineliler de Münzir b. Züheyr komutasında sefere çıkmışlardı. Hepsinin genel komutanı Hâlid b. Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'di.

Bazı raviler şöyle dedi: Bu yılda Ziyâd, Gâlib b. Fedâle el-Leysî'yi Horasan'a gönderdi. Bu zat Resulullah'ın (sav.) sahabesidir.

Bu yılda hac emîrliği görevini bütün siyercilerin görüşüne göre Mervân b. el-Hakem icra etmiştir. Mervân aynı zamanda Muâviye tarafından azlini bekliyordu. Zira Muâviye aleyhine geçmiş ve daha önce ona hibe ettiği Fedek'i ondan geri almıştı.

Bir önceki yılın vali ve amilleri bu yılda da görevlerini sürdürdüler.

[232] **Hicretin 49. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî kışı Rum diyarında geçirdi.

Bu yılda Fedâle b. Ubeyd, Cerebbe seferini gerçekleştirdi. Kışı da Cerebbe'de geçirdi ve orayı fethetti, çok sayıda esir elde etti.

Yine bu yılda Abdullah b. Kurz el-Becelî yaz mevsiminde sefere çıktı.

Aynı yılda Yezîd b. Şecere er-Ruhâvî bir deniz gazası gerçekleştirdi ve kışı Şamlılarla geçirdi.

Ukbe b. Nâfi' bir deniz seferi gerçekleştirdi ve kışı Mısırlılarla geçirdi.

Yezîd b. Muâviye, Rumlara karşı bir sefer gerçekleştirdi ve Kostantiniye'ye kadar gitti. Maiyetinde İbn Abbâs, İbn Ömer, İbnü'z-Zübeyr ve Ebû Eyyûb el-Ensârî da vardı.

Bu yılın rebîülevvel ayında Muâviye, Mervân b. el-Hakem'i Medine valiliğinden azletti ve rebîülâhir ayında bu göreve Saîd b. el-Âs'ı atadı. Bir rivayete göre de bu atamayı rebîülevvel ayında gerçekleştirdi.

Mervân, Muâviye döneminde 8 yıl 2 ay boyunca Medine'de valilik görevini icra etti. Vâkıdî'nin rivayetine göre Mervân'ın valiliği döneminde Medine Kâdısı Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel'di. Saîd b. el-Âs vali olunca onu azletti ve bu göreve Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'ı atadı.

Rivayete göre bu yılda veba vuku buldu. Bunun üzerine Mugīre veba sebebiyle Kûfe'den kaçtı. Hastalık bitince ona: "Artık Kûfe'ye dönsen," diye söylediler. Mugīre de geri döndü. Ancak yine de hastalığa yakalandı ve hayatını kaybetti. Bir rivayete göre de Mugīre 50 yılında vefat etti. Muâviye, Kûfe'yi Ziyâd'a bağladı. Böylece Ziyâd, Kûfe ve Basra yönetiminden sorumlu olan ilk validir.

***

[233] Bu yılda hac emîrliği görevini Saîd b. el-Âs icra etti.

Bir önceki yılın vali ve amilleri bu yılda da görevlerini sürdürdüler. Kûfe valisi hariç. Zira Mugīre'nin vefat tarihinde ihtilaf vardır. Bazı siyerciler 49 yılında vefat ettiğini söylerken bazıları da 50 yılında vefat ettiğini söylemiştir.

Hicretin 50. Yılı [234]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Büsr b. Ertât ve Süfyân b. Avf el-Ezdî Rum diyarında gazaya çıktılar.

Bir rivayete göre de bu yılda Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî deniz seferi gerçekleştirdi.

***

Ziyâd Kûfe Valisi

Mugīre b. Şu'be'nin Vefatı ve Ziyâd'ın Kûfe Valiliği

Bu yılda –Vâkıdî ve Medâinî'ye göre– Mugīre b. Şu'be öldü. Muhammed b. Ömer dedi: Muhammed b. Ebî Mûsâ es-Sekafî babasından bana şöyle dediğini anlattı: Mugīre b. Şu'be uzun boylu bir adamdı ve bir gözü Yermük Savaşında kör olmuştu. 50 yılının Şaban ayında 70 yaşındayken vefat etti.

Hişâm b. Muhammed'den naklen bana Avâne'den şöyle anlatıldı: Mugīre 51 yılında vefat etti.

Bazı ravilere göre de 49 yılında vefat etmiştir.

Ömer b. Şebbe bana Ali b. Muhammed'den şöyle dediğini anlattı: Ziyâd 50 yılına kadar Basra ve ona bağlı olan yerlere bakıyordu. Mugīre b. Şu'be, Kûfe valisiyken öldü. Bunun üzerine Muâviye, Ziyâd'a yazarak onu Kûfe ve Basra'nın başına getirdi. (Ziyâd) Kûfe ve Basra'nın birlikte yönetimine bırakıldığı ilk validir. Ziyâd, Semüre b. Cündeb'i Basra'da vekil bırakıtı ve kendisi Kûfe'ye geçti. Altı ay Kûfe'de ve altı ay da Basra'da ikamet ediyordu.

Ömer bana Ali'den naklen Mesleme b. Muhârib'in şöyle dediğini anlattı: Mugīre vefat edince Irak, Ziyâd'ın yönetiminde birleştirildi. Bunun üzerine Kûfe'ye geldi ve minbere çıktı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Bu görev

[235] Basra'da bana tebliğ edildi. İstedim ki Basra'nın iki bin emniyet mensubuyla size geleyim. Ancak düşündüm ki siz hak ehlisiniz ve sizin hakka bağlılığınız uzun zaman bâtılı/kötülüğü bertaraf etmiştir. Bu sebeple yalnız ailemle size geldim. İnsanların düşürdükleri kıymetimi yücelten ve zayi ettikleri hakkımı koruyan Allah'a hamdolsun," dedi. Hutbesini bitirince minberde ona çakıl taşları atıldı. Ziyâd onlar duruncaya kadar oturmaya devam etti. Arkasından has adamlarını çağırdı ve onlara mescidin kapılarını tutmalarını emretti. Sonra "Her biriniz yanındakini alsın; ben yanımdakini bilmiyorum, demesin," dedi ve bir oturak getirilmesini istedi. Oturak mescidin kapısının önüne konuldu ve üzerine oturdu. İnsanları dörder grup hâlinde çağırdı ve kendisine: "Allah'a yemin ederiz ki sana çakıl taşı atmadık," şeklinde yemin etmelerini söyledi. Yemin edenleri serbest bıraktı. Yemin etmeyenleri alıkoydu. Bunların sayısı otuza kadar çıktı. Bazılarına göre de seksen kişiydiler. Ziyâd onların ellerini kesti.

Şa'bî dedi: Vallahi yalan söylediğine şahit olmadık ve hayır olsun şer olsun bize vadettiklerini gerçekleştirdi.

Ömer bana Ali'den naklen Seleme'nin şöyle dediğini anlattı: Şa'bî'nin şöyle dediği bana anlatıldı: Ziyâd'ın Kûfe'de öldürdüğü ilk şahıs, Evfâ b. Hısn idi. Kendisi hakkında bir şeyler konuştuğunu duydu. Bunun üzerine onun yanına gelmesini istedi. Ancak Evfâ kaçtı. Ziyâd, insanların önünden geçmelerini istedi. Evfâ geçince: "Bu kimdir?" dedi. "Evfâ b. Hısn et-Tâî," dediler. Ziyâd: "Eceli gelen adam kendi ayaklarıyla geldi," dedi. Evfâ ise şu beyitleri söyledi:

Ebû Mugîre, Ziyâd acele etmez. Oysa insanlar acelecidir.

Vallahi bil ki senden korktum. Tıpkı hafes (zararsız büyük) yılanın boa yılanının saldırısından korktuğu gibi. Ne olur, yeminime inan.

Memleket dar gelince geldim. Zira korkan için kaçacak bir yer kalmadı.

Ziyâd ona: "Osman hakkında ne düşünüyorsun?" dedi. Evfâ: "Resulullah'ın (sav.) kızının eşidir. Onun (hilafetini) inkâr etmiyorum. Bu konuda benim kendime mahsus görüşüm var," dedi.

Ziyâd: "Ya Muâviye hakkında ne dersin?" dedi. Evfâ: "Cömert [236] ve halîm bir insandır," dedi. Ziyâd: "Benim hakkımda ne diyorsun?" dedi. Evfâ: "Duydum ki Basra'da: 'Vallahi masumu suçludan, geleni sırtını dönüp gidenden sorumlu tutacağım,' demişsin," dedi. Ziyâd: "Evet, öyle dedim," diye cevap verdi. Evfâ: "Kör deve yürüyüşü gibi sağa sola yalpalamışsın," dedi. Ziyâd: "Azmettiren öldürenden daha masum değildir," dedi ve onu öldürdü. Bunun üzerine Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî şöyle dedi:

Evfâ b. Hısn dağcının av pilici olunca Allah çabasını boşa çıkardı.

Ecel ve talihsizlik onu yatağındaki aslanın ve kör bir yılanın önüne koydu.

Şa'bî dedi: Ziyâd, Kûfe'ye gelince Umâre b. Ukbe b. Ebî Muayt yanına geldi ve dedi ki: "Amr b. el-Hamık'ın yanında Ebû Turâb'ın[59] şiasından bazı insanlar toplanıyor," dedi. Amr b. Hureys ona: "Kesin olarak bilmediğin ve sonucunu tahmin edemediğin bir konuyu neden Emîr'e getiriyorsun?" dedi. Ziyâd: "İkiniz de hata ettiniz. Sen bu konuyu alenen benimle konuşuyorsun. Amr da seni konuşmaktan menetmeye kalkıyor. İkiniz, Amr b. el-Hamık'a gidin ve ona: 'Senin yanında toplanan bu zürafalar neyin nesidir? Kim seninle konuşmak istiyorsa veya sen birileriyle konuşmak istiyorsan mescitte konuşun,' diye söyleyin," dedi.

Şa'bî dedi: Bir rivayete göre de Amr b. el-Hamık'ı şikâyet eden ve onun hakkında: "Her iki şehri de ifsat etti," diyen Yezîd b. Ruveym'di. Amr b. Hureys: "Hiçbir zaman bugünkü kadar kendisine yararlı olana meyletmiş değildir," dedi. Bunun üzerine Ziyâd, Yezîd b. Ruveym'e: "Sen onun kanını heder ettin. Amr ise onun kanının akıtılmasını önledi. Bana olan nefreti sebebiyle bacağının iliğinin aktığını bilsem bile o bana isyan etmedikçe ona dokunmam," dedi.

Ziyâd, Kûfeliler tarafından çakıl taşlarıyla taşlanınca maksure edindi.

Ziyâd, Kûfe'ye geçince Semüre b. Cündeb'i Basra'da vekil bıraktı. Ömer bana İshâk b. İdrîs'ten naklen Muhammed b.

59 Bu ifadeyle Hz. Ali kastedilmektedir (çev.).

Süleym'in şöyle dediğini anlattı: Enes b. Sîrîn'e: "Semüre hiç
[237] kimseyi öldürdü mü?" diye sordum. O şöyle dedi: "Semüre b. Cündeb'in öldürdüklerinin sayımı yapılabilir mi? Ziyâd onu Basra'da vekili olarak bıraktı ve Kûfe'ye geldi. Sonra Basra'ya dönünce sekiz bin insanın canına kıydığını gördü." Ziyâd ona: "Masum birilerini öldürmekten korkmadın mı?" dedi. Semüre: "Eğer onların bir misli daha öldürseydim dahi korkmazdım," dedi veya benzer bir tabir kullandı.

Ömer bana Mûsâ b. İsmâil, Nûh b. Kays ve Eş'as el-Huddânî'den naklen Ebû Sevvâr el-Adevî'nin şöyle dediğini anlattı: Semüre benim kavmimden olan insanlardan, bir günde Kur'an'ı toplayan kırk yedi kişi öldürdü.

***

Ömer bana Ali b. Muhammed ve Ca'fer es-Sadefî'den naklen Avf'ın şöyle dediğini anlattı: Semüre Medine'den gelirken (kafilesi) Benî Esed mahallesinden geçiyordu, bir adam sokaktan onların önüne çıktı. Öndeki atlar ürktü. Bunun üzerine kafileden bir adam ona saldırdı ve mızrağı ağzına sapladı. Atlar yürüyüşlerine devam etti. Sonra Semüre oradan geçince adamı kan revan içinde gördü ve "Bu ne hâl?" diye sordu. Ona: "Emîrin öndeki süvarileri tarafından vuruldu," dediler. Semüre: "Atlarımıza binip çıktığımızı gördüğünüzde, mızraklarımızdan sakının," dedi.

***

Karîb ve Zahhâf'ın Başkaldırmaları

Ömer bana Züheyr b. Harb, Vehb b. Cerîr ve Gassân b. Mudar'dan naklen Saîd b. Zeyd'in şöyle dediğini anlattı: Karîb ve Zahhâf isyan ettiler. Bu sırada Ziyâd Kûfe'de Semüre de Basra'da görev yapıyordu. Gece vakti çıktılar ve Benî Yeşker'de konakladılar. Yetmiş kişiydiler. Ramazan ayıydı. Benî Dabîa'ya gittiklerinde yetmiş kişiydiler. Onlardan Hakkâk adında yaşlı bir zatın yanından geçtiler. Adam onları görünce onlara: "Hoş geldin ey Ebü'ş-Şa'sâ!" dedi. İbn Husayn (ve maiyetindekiler) adamı görünce onu öldürdüler ve Ezd kabilesinin mescit-

lerine dağıldılar. Onlardan bir grup Benî Ali Meydanına, bir [238] grup da Muâdil Mescidine gitti. Bunun üzerine Seyf b. Vehb bir grup adamıyla onlara karşı harekete geçerek karşısına çıkanları öldürdü. Karîb ve Zahhâf'a karşı da Benî Âli ve Benî Râsib'den bir grup genç harekete geçerek onlara ok attılar. Karîb: "İçinizde Abdullah b. Evs et-Tâhî var mı?" diye sordu. Nitekim daha önce ona karşı mücadele ederdi. "Evet," denildi. Karîb: "Öyleyse mübarezeye çıkın," dedi. Mübarezede Abdullah onu öldürdü ve kafasıyla geldi. Ziyâd, Kûfe'den geldiğinde Abdullah'ı azarladı. Sonra: "Ey Tâhiye topluluğu! Bu gruba karşı haklı olmasaydınız sizi hapse atacaktım," dedi. Karîb, İyâd kabilesinden, Zahhâf ise Tay kabilesindendi. İkisi teyze oğullarıydı. İkili, Nehrevân'dan sonra ilk isyan edenlerdi.

Gassân dedi: Saîd'in şöyle dediğini işittim: Ebû Bilâl şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki gökten yere çakılmam şu Karîb'in –Allah onu *karîb* (yakın) etmesin– yaptığını yapmaktan benim için daha sevimlidir.

Ömer bana Züheyr, Vehb ve babasından naklen şöyle anlattı: Karîb ve Zahhâf'tan sonra Ziyâd, Harûriyeye karşı tavrını sertleştirdi. Onları öldürdü ve Semüre'ye de onları öldürmesini emretti. Nitekim Ziyâd Kûfe'ye gittiğinde Semüre'yi Basra'da vekil olarak bırakıyordu. Bu sebeple Semüre onlardan çok sayıda adam öldürdü.

Ömer bana Ebû Ubeyde'den naklen şöyle anlattı: Bir gün Ziyâd minberde şöyle konuştu: "Ey Basralılar! Vallahi ya beni bunlardan kurtarırsınız ya da sizden başlayacağım. Vallahi onlardan tek bir adam kurtulursa bu sene tahsisatınızdan tek bir dirhem alamazsınız." Bunun üzerine insanlar harekete geçerek onları bertaraf ettiler.

***

Muâviye'nin Minberi Medine'den Nakletmek İstemesi

Muhammed b. Ömer şöyle dedi: Bu yılda Muâviye, Resulullah'ın (sav.) minberinin Şam'a taşınmasını emretti. Minber yerinden oynatılınca güneş tutuldu ve (karanlık basınca) yıldızlar gökyüzünde göründü. İnsanlar bu olayı önemsediler.

Muâviye de bunun üzerine: "Taşınmasını istemedim. Minberin ırza böceğinin tahribatına maruz kalmasından endişe ettim ve onu inceledim" dedi. Sonra onu o gün örtüyle kapladı.

[239] Muhammed b. Ömer'in anlattığına göre bu konuyu Şuayb b. Amr el-Emevî'den naklen Hâlid b. el-Kāsım da kendisine nakletmiştir.

Muhammed b. Ömer dedi: Yahyâ b. Saîd b. Dînâr babasından naklen bana şöyle anlattı: Muâviye şöyle dedi: "Düşündüm ki Resulullah'ın (sav.) asasının ve minberinin Medine'de kalmaması gerekir. Zira onlar Osman'ın katilleri ve düşmanlarıdır." Muâviye Medine'ye gelince asayı istedi. Asa, Sa'd el-Kuraz'ın yanındaydı. Bunun üzerine Ebû Hüreyre ve Câbir b. Abdullah yanına geldiler ve şöyle dediler: "Ey Müminlerin Emîri! Allah hakkı için bunu yapma. Zira bu uygun değil. Resulullah'ın (sav.) minberini kendisinin koyduğu yerinden alacaksın ve asasını Şam'a götüreceksin. Haydi mescidi naklet!" Bunun üzerine Muâviye (tepkilerden çekinerek) bundan vazgeçti ve minbere altı basamak ilave etti. Bugün minber sekiz basamaktır. Muâviye insanlardan da özür diledi.

Muhammed b. Ömer dedi: Süveyd b. Abdülazîz bana İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve, Ebân b. Sâlih ve Kabîsa b. Züeyb'den naklen şöyle dediğini anlattı: Abdülmelik, Peygamber'in minberini nakletmeyi düşündü. Kabîsa b. Züeyb ona şöyle dedi: "Allah hakkı için seni uyarıyorum. Sakın bunu yapma ve yerinden oynatma! Müminlerin Emîri Muâviye onu yerinden oynattı. Bunun üzerine güneş tutuldu. Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: «Minberimin üzerinde yalanla yemin eden, cehennemdeki yerine hazırlansın!» Medine'den çıkarırsan Medine'yle arasındaki ilişki koparılmış olur." Abdülmelik bundan vazgeçti ve bunu dile getirmekten kaçındı. Velîd halife olup da hacca gidince bu hususu düşündü ve "Bir sakıncası varsa bana söyleyin, bunu mutlaka yapacağım," dedi. Bunun üzerine Saîd b. el-Müseyyeb, Ömer b. Abdülazîz'e haber gönderdi ve dedi ki: "Adamına söyle, Allah'tan sakınsın ve Allah'ın gazabına maruz kalmasın!" Ömer b. Abdülazîz onunla konuşunca Velîd bundan vazgeçti ve bu konuyu dile getirmekten imtina

etti. Süleyman b. Abdülmelik hacca gidince Ömer b. Abdülazîz ona Velîd'in niyetini ve Saîd b. el-Müseyyeb'in kendisine ricasını haber verdi. Süleyman şöyle dedi: "Abdülmelik ve Velîd'in böyle anılmalarını istemezdim. Bu kibirdir. Bizim böyle bir şeye hakkımız yoktur. Dünyayı aldık ve elimizin altındadır. Şimdi de İslam'ın ziyaret edilen timsallerinden birine dokun- [240]
mamız ve onu yanımıza taşımamız uygun olmaz."

***

Bu yılda Muâviye b. Hudeyc Mısır valiliğinden azledildi ve Mısır ile İfrîkıye valiliğine Mesleme b. Muhalled getirildi. Muâviye Mesleme'yi Mısır ve İfrîkıye valiliğine getirmeden önce İfrîkıye'ye Ukbe b. Nâfi' el-Fihrî'yi göndermişti. Ukbe orayı fethetti ve Kayrevan askerî merkezinin planını çizdi. Muhammed b. Ömer'in anlattığına göre onun yeri yırtıcı hayvanların, yılanların ve diğer vahşi hayvanların bulunduğu, girilemeyen bir ormandı. Ukbe, Allah'a dua etti ve oradaki hayvanlar orayı terk etti. Hatta yırtıcı hayvanlar yavrularını taşıyarak ayrıldılar.

Muhammed b. Ömer dedi: Mûsâ b. Ali bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı: Ukbe b. Nâfi' şöyle seslendi:

Biz burada konaklayacağız. Siz mağlup olarak göçün!

Bunun üzerine inlerinden çıkıp kaçtılar.

Muhammed b. Ömer dedi: Mufaddal b. Fedâle bana Zeyd b. Ebî Habîb ve bir Mısırlı askerden naklen şöyle dediğini anlattı: Ukbe b. Nâfi' ile birlikte gittik. Ukbe bölgede askerî merkezin planlamasını ilk yapan, onu mesken olarak insanlara ikta eden ve içinde mescidini de bina eden kişidir. Ukbe azledilinceye kadar onunla birlikte kaldık. O hayırlı bir vali ve hayırlı bir komutandı.

Bu yılda –50 yılında– Muâviye, Muâviye b. Hudeyc'i Mısır valiliğinden ve Ukbe b. Nâfi''i İfrîkıye valiliğinden azletti. Mısır ve bütün Mağrib valiliğine Mesleme b. Muhalled'i getirdi. Mesleme, Mağrib'in tümü, Mısır, Berka, İfrîkıye ve Trablus bölgelerinin tümüne hükmeden ilk vali oldu. Mesleme, Ebü'l-Muhâcir adındaki kölesini İfrîkıye'ye atayarak Ukbe b.

Nâfi''i azletti ve diğer görevlerinden uzaklaştırdı. Muâviye ölünceye kadar Mesleme, Mısır ve Mağrib; Ebü'l-Muhâcir de onun İfrîkıye valisi olarak görevlerini sürdürdüler.

***

Bu yılda Ebû Mûsâ el-Eş'arî vefat etti. Bir rivayete göre de 52 yılında vefat etmiştir.

Bu yılda hac emîrliğini kimin yaptığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazılarına göre bizzat Muâviye bu görevi icra etti derken bazıları da oğlu Yezîd'in bu görevi ifa ettiğini söylemişlerdir. Bu yılda Medine valisi Saîd b. el-Âs; Basra, Kûfe,
[241] Meşrık, Sicistan, Fars diyarı, Sind ve Hint valisi de Ziyâd idi.

***

Ferezdak

Ferezdak'ın Ziyâd'dan Kaçması

Ziyâd bu yılda, Ferezdak'ı yakalamak istedi. Benî Nehşel ve Benî Fukaym onu şikâyet ettiler. Bunun üzerine Ziyâd'dan kaçtı ve Muâviye'nin Medine Valisi Saîd b. el-Âs'a sığındı ve onun himayesini talep etti. Saîd onu himaye etti.

Buna dair rivayetler:

Ömer b. Şebbe bana şöyle dedi: Ebû Ubeyde, Ebü'l-Hasan el-Medâinî ve başkaları bize şöyle anlattılar: Ferezdak, Benî Nehşel ve Benî Fukaym'ı hicvedince Ziyâd'ın takibatına maruz kaldı. Ebû Zeyd rivayetini anlatırken senedinde zikrettiğimden fazlasını zikretmedi. Muhammed b. Ali ise bana Muhammed b. Sa'd'dan naklen Ebû Ubeyde'nin şöyle dediğini anlattı: A'yen b. Lebeta b. el-Ferezdak bana şöyle dedi: Babam babasından naklen bana şöyle anlattı: Eşheb b. Rümeyle ve Baîs ile atıştığımızda onlara baskın geldim. Bunun üzerine Benî Nehşel ve Benî Fukaym beni Ziyâd'a şikâyet etti. Diğer bazı ravilerse şöyle demişlerdir: Yezîd b. Mes'ûd b. Hâlid b. Mâlik b. Rib'î b. Selmâ b. Cendel b. Nehşel de onu şikâyet etti. A'yen şöyle dedi: Ziyâd onu tanımadı. Ancak ona: "Parasını savuran ve elbisesini çıkarıp bırakan genç," deyince onu tanıdı.

Ebû Ubeyde dedi: A'yen b. Lebeta bana şöyle dedi: Babam bana babasından naklen şöyle anlattı: Babam beni, kendisine ait mal yüklenmiş develerle gönderdi. Yükümdeki eşyayı satacak ve karşılığında ailesine zahire ve giyecek satın alacaktım. Basra'ya vardım ve elimdeki malları sattım ve parasını elbisemin içine sakladım ve ona mukayyet oluyordum. Derken şeytan gibi bir adam karşıma çıktı ve bana: "Ona ne kadar da sıkı mukayyet oluyorsun!" dedi. Ona: "Bir mani mi var?" dedim. Adam: "Tanıdığım bir adam var. O senin yerinde olsaydı buna katlanamazdı," dedi. "O kimdir?" dedim. "Gālib b. Sa'saa," dedi. Ferezdak: Bunun üzerine Mirbedlileri çağırdım ve alın sizin olsun diyerek parayı onların üzerine serp- [242]
tim. Bir adam bana: "Ey İbn Gālib! Hırkanı çıkar at," dedi. Ben de hırkamı çıkarıp attım. Bir başka adam: "Elbiseni çıkar at," dedi. Onları da çıkarıp attım ve tek bir iç elbiseyle kaldım. Bir başka adam: "Onu da çıkar," dedi. "Onu da çıkarıp çıplak mı yürüyeceğim, ben deli değilim," dedim. Ziyâd olayı öğrenince Mirbed'e süvarilerini göndererek beni yakalayıp ona götürmelerini emretti. Derken Benî Hüceym'den bir atlı geldi ve bana: "Yakalanıyorsun! Kurtul," dedi ve beni arkasına alarak atını koşturdu ve uzaklaşarak kaybolduk. Süvariler vardıklarında onları atlatmış bulunuyorduk. Bunun üzerine Ziyâd, iki amcam Züheyl ve Zahhâf b. Sa'saa'yı benim yerime alıkoydu. İkisi de divanda kayıtlı olup ikişer bin maaş alıyorlardı. Her ikisi de Ziyâd'ın maiyetindeydiler. İkisini hapse attı. Onlara haber gönderdim ve "Dilerseniz size gelebilirim," dedim. Onlar: "Bize yaklaşma, Ziyâd bu! Umulur ki bize bir şey yapmaz. Zira bir suç işlemedik," dediler. Birkaç gün kaldıktan sonra onlar için Ziyâd'la konuşuldu. Ona: "İki yaşlı başlı adam. İtaat eden ve söz dinleyen insanlar. Bir günahları yok. Çölden gelen Arap bir gencin yaptıkları yüzünden neden alıkonuldular?" diye soruldu. Bunun üzerine Ziyâd onları serbest bıraktı. İkisi bana: "Söyle bakalım, baban erzak ve giyim olarak sana neleri satın almanı emretti?" dediler. Onlara söyledim. Onlar gidip satın aldılar. Onların satın aldıklarını aldım ve Gālib'e gittim. Ona gittiğimde olaydan haberdar olduğunu gördüm. Bana

durumu sordu. Ona olup biteni anlattım. O bana: "Sen böyle iyi şeyler yapabiliyor musun?" dedi ve saçımı okşadı. O henüz şiir söylemiyordu. Sonradan şiir söylemeye başladı. Ziyâd'ın hâlâ ona karşı bir kızgınlığı vardı.

Daha sonra Ahnef b. Kays ve Benî Rebîa b. Ka'b b. Sa'd'dan Câriye b. Kudâme, Cevn b. Katâde el-Absemî ve Benî Huvey b. Süfyân b. Mücâşi''den Hutât b. Yezîd Ebû Münâzil, Muâviye b. Ebî Süfyân'a gittiler. Her birine yüz bin dirhem verirken Hutât'a yetmiş bin dirhem verdi. Dönüş yolundayken birbirlerine ne kadar para aldıklarını sordular. Herkes aldıkları mükâfatları söyleyince Hutât yalnız kendisinin yetmiş bin aldığını öğrendi ve Muâviye'ye döndü. Muâviye ona: "Ey Ebû Münâzil seni geri döndüren sebep nedir?" dedi. Hutât: "Benî
[243] Temîm'e karşı beni rezil ettin! Benim nesebim sahih değil mi? Olgun yaşta biri değil miyim? Aşiretimde saygın ve itaat edilen bir insan değil miyim?" dedi. Muâviye: "Öylesin," dedi. Hutât: "O hâlde neden aralarında yalnız bana cimrilik ettin?" diye sordu. Muâviye: "Ben onlardan dinlerini satın aldım. Seni de dinin ve Osman b. Affân hakkındaki anlayışınla baş başa bıraktım," dedi. Nitekim Hutât, Osman taraftarıydı. Hutât: "Benden de dinimi satın al!" dedi. Bunun üzerine Muâviye onun mükâfatını diğerlerininki gibi tamamladı. Ancak Hutât verilen mükâfatı eleştirince Muâviye mükâfatını alıkoydu. Bunun üzerine Ferezdak bu konuda şöyle dedi:

Ey Muâviye! Baban ve amcam bir miras bıraktılar. Bu mirası akrabalar paylaştılar.

Hutât'ın mirasını ne hakla aldın. Harb'in mirası yerinde durmakta ve senin için akmakta.

Bu iş Cahiliye döneminde olsaydı kimin yardım eden akrabalarının daha az olduğunu anlayacaktın.

Bu durum bu dinden başka bir dinde olsaydı hakkımızı yemekten kaçınırdınız ya da su içen gibi boğazında sıkışır kalırdı.

Elimiz güçlü ve doluyken bu durum olsaydı darbeleri sende tesirini gösteren kılıç azimle iş görecekti.

–Muhammed b. Ali ise "elde genişlik" anlamında *"ve-fî'l-keffi mebsatun"* şeklinde ifade etmiştir.–

Ey Muâviye öyle bir şeye ram oldun ki önünde sert ve çekip cezbeden engeller var.

Senden başkası olsa onun birlikleri üzerime gelse de ona boyun eğmez ve insaflı davranmazdım.

Aile ve kavim olarak insanların en izzetlisi değil miyim? Zulme maruz kaldığında komşuyu en iyi koruyan değil miyim?

Peygamber ve Ehl-i beytinden sonra benim gibi güçlü bir kişi doğrulmamıştır.

Babam Benî Nâciye'den Gālib'dir ve Sa'saa'ya intisap edene denk olan kimse var mı?

Sağır dağların oğluyum çakıl taşları sayısınca. Toprağa kök salan ırkıma kim hesap sorabilir!

Ben toprağa gömüleni diriltenin oğluyum ve zamanın geçim yol- [244]
ları zora girince insanların kefiliydi.

Ey Muâviye! Nice atalarım vardır ki yüz akıdır ve yön değiştirdiğinde rüzgârla âdeta yarışırlar.

Evlatları onun mirasını nemalandırdılar. Abdi Şems'in evladı olan baban ona varlıkta ve cömertlikte yaklaşamazdı.

O cömertlik için kılıç gibi sallandığını görürsün. Kerem sahibidir ve bıyıkları çıkar çıkmaz şerefle buluşur.

O var olduğu günden beri Kılıcının askısı uzundu. Kusay ve Abdi Şems onun muhatabı değildi.

Bunun üzerine Muâviye yakınlarına otuz bin dirhemi iade etti. Bu durum Ziyâd'ı ona karşı öfkelendirdi. Nehşel ve Fukaym'ın onu Ziyad'a şikâyet etmeleri, ona olan kızgınlığını artırdı. Ziyâd onu yakalamak için emir verdi. Bunun üzerine Hutât, Îsâ b. Husayle b. Muatteb b. Nasr b. Hâlid el-Behzî'ye, ardından da Benî Süleymli bir zata ve Haccâc b. İlât b. Hâlid es-Sülemî'ye sığındı.

İbn Sa'd dedi: Ebû Ubeyde şöyle dedi: Ebû Mûsâ el-Fazl b. Mûsâ b. Husayle bana şöyle anlattı: Ziyâd, Ferezdak'ı kovunca amcam Îsâ b. Husayle'ye geldi ve dedi ki: "Ey Ebû Husayle! Bu adam beni tehdit etti. Benim dostlarım ve ümit beslediğim herkes beni gözden çıkardı. Sana, beni yanında saklaman için geldim." Îsâ b. Husayle: "Hoş geldin," dedi. Ferezdak üç gün amcamda kaldı. Sonra, "Öyle görünüyor ki Şam'a gideceğim,"

dedi. Amcam: "Sen bilirsin. Yanımda kalırsan senin için yerimiz geniştir. Yola çıkacaksan işte bu Erhabî deveyi sana verebilirim," dedi. Bunun üzerine gece olduktan sonra yola çıktı. Îsâ, meskûn yeri geçirmeleri ve yolcu etmeleri için onunla bazı adamlarını gönderdi. Sabahladığında üç günlük mesafe kat'etmişti. Bunun üzerine şu beyitleri söyledi:

İnsanlar beni himaye etmekten kaçınırken canının cinayetinde korkuya kapılmışken el-Behzî bana bu deveyi vererek yükümü taşımıştır.

Ey Îsâ! Kim ki misafirine ikram ederse senin misafirin ikram görmüş ve yemeklerini afiyetle yemiştir.

Bana: "Bil ki deven Erhabîdir ve senin için meşakkatli olan gece vaktinde yoluna devam edecektir," dedi.

Sabahladığımda ikamet yerim epey gerilerde kalmıştı. Hatta henüz karanlık tam olarak yıldızları bırakıp gitmemişti.

[245] *Kuyunun ehlinden meylederek bir erkek deve kuşu gibi âdeta gecenin karanlığıyla yarışmaktadır.*

Gözleri arasından rüzgârın esintisi ve sabahın aydınlığıyla onun ince ve uzun burnu görüldü.

Sanki burnu ve ağzı Dicle'de seyreden bir yelkendir.

Gariyyeyn bölgesini geçersen selamete vardın demektir. Arkamda kalan vadi ve dağ yollarını izlemekten imtina etti.

Başka bir şirinde de şöyle demiştir:

Kötü durumdayken Îsâ'nın yardımı imdadıma yetişti. Yardımcısı Îsâ olan yalnız değildir.

Bu uzun bir şiirdir.

Ravi dedi: Ziyâd, Ferezdak'ın çıktığını duyunca Benî Nevvele b. Fukaym'dan Ali b. Zehdem'i peşinden gönderdi.

A'yen dedi: Ali b. Zehdem onu, Benî Kays b. Sa'lebe'de İbnetü'l-Merrâr adıyla tanınan, görüşü engelleyen sık ağaçlı bir yerde ikamet eden Hristiyan bir kadının evinde yakalamak istedi. Ancak kadın onu evin yan tarafından gece vakti çıkardığından onu yakalayamadı. Bunun üzerine Ferezdak şu beyitleri dile getirdi.

İbnetü'l-Merrâr'a gittim. Sen aklını kaçırıp beni arıyordun. Oysa benim gibi olanlar düzlükte aranmaz.

Bizi bulmak istersen ormanlarda değil uçsuz bucaksız sahraları araman gerek.

Bir rivayete göre de bu kadın Rebîa bint el-Merrâr b. Selâme el-İclî'dir ve şair Ebü'n-Necm'in annesidir.

Ebû Ubeyde dedi: Misma' b. Abdülmelik şöyle dedi: Ferezdak, Revhâ'ya giderek Bekir b. Vâil'in yanında ikamet etti. Burada aman buldu ve onları şöyle methetti:

Nereye gidip ikamet ettiyse Bekir b. Vâil kabilesi gibisini bulamadı.

Onların zimmeti en temiz, en vefalı olandır ve dağların zirvesi kadar yücedir.

Beyitleri uzun bir kasidesinden alınmıştır. Başka kaside- [246]
lerle de onları övmüştür.

Ebû Ubeyde dedi: Ziyâd, Basra'ya gidince Ferezdak, Kûfe'ye giderdi. Ziyâd Kûfe'ye gidince Ferezdak Basra'ya giderdi. Nitekim Ziyâd, Basra'da altı ay, Kûfe'de de altı ay ikamet ederdi. Ziyâd, Ferezdak'ın bu hareketinden haberdar olunca Kûfe'deki amili Abdurrahman b. Ubeyd'e şöyle yazdı: "Ferezdak vahşi bir hayvandır ve ıssız yerlerde otlanmayı tercih eder. İnsanlarla karşılaşırsa onlardan ürker ve başka bir mekâna geçerek orada yer ve içer. Onu yakalayıncaya kadar onu takip et." Ferezdak dedi: Çok sıkı bir şekilde arandım. Bu yüzden beni barındıranlar beni yanlarından uzaklaştırmaya başladılar. Âdeta yeryüzü bana dar gelmeye başladı. Bir gün elbisemle başımı bağlamış vaziyette yol üzerindeyken beni arayan şahıs yanımdan geçti [ancak beni tanımadı]. Gece olunca Benî Dabbe'den dayılarıma gittim. Düğünleri vardı. Hiç yemek yememiştim. Onlara uğrayıp karnımı doyurayım, dedim. Orada otururken bir atın başıyla bir mızrağın ucu bahçe kapısından içeriye uzandığını ve (adamlarıyla) bize doğru geldiğini gördüm. Bunun üzerine (dayılarım adam görmeden) kamıştan yapılmış duvarı yerinden kaldırıp beni oradan çıkardıktan sonra duvarı tekrar yerine koydular ve adama, onu görmedik, dediler. Bir saat kadar aradılar ancak bulamayınca çıkıp gittiler. Sabah olunca gelip

bana dediler ki: "Hicaz bölgesine git ki Ziyâd sana ulaşamazsın. Dün akşam sana ulaşsaydı bizi helak edecektin." İki binek hayvanının parasını kendi aralarında topladılar ve Benî Teymullah b. Sa'lebe'den Mukāis ile konuştular. Adam tüccarlara yol gösteren bir kılavuzdu. Bânikyâ'ya gitmek üzere yola çıktık ve bazı konakların yanına vardık. Ancak bize kapı açılmadı. Bunun üzerine yükümüzü duvarın dibine koyduk. Mehtaplı bir geceydi. Adama: "Ey Mukāis! Ziyâd sabahleyin el-Atîk'e bir adam gönderirse bize ulaşabilir mi?" dedim. Mukāis: "Evet, bizi tarassut altına alabilirler," dedi. Geçmişte Acemlere ait bir hendek olan el-Atîk'e henüz ulaşmamıştık. Ona: "O takdirde Araplar ne der?" dedim. Mukāis: "Araplar: 'Ona bir gün bir gece mühlet ver, sonra onu al,' derler," dedi. Akabinde yola çıktık. Mukāis: "Vahşi hayvanlardan korkuyorum," dedi. Ben: "Vahşi hayvanlardan korunmak Ziyâd'dan daha kolaydır," dedim. Yolumuza devam ettik ve ne gördüysek geride bıraktık. Ancak bir hayvan bizi yakından takip etti ve bizden ayrılmadı. Mukāis'e: "Ey Mukāis!
[247] Bunu görüyor musun? Ondan başka neyle karşılaştıysak muhakkak onu geride bıraktık. Ancak bu geceden beri bizimle seyretmektedir," dedim. Mukāis: "Bu aslandır," dedi. Hayvan konuşmamızı anlamışçasına ilerledi ve yol üzerinde uzandı. Vaziyeti görünce indik ve develerimizin ön ayaklarını sağlamca bağladıktan sonra yayımı aldım. Mukāis: "Ey aslan, kimden kaçtığımızı bilir misin? Ziyâd'dan kaçtık," dedi. Bunun üzerine koştu ve kuyruğuyla yerden kaldırdığı tozla bizi ve develerimizi toz duman içinde bıraktı. "Ona bir ok atayım," dedim. Mukāis: "Onu tahrik etme. Sabah olunca gider," dedi. Gürleyip esmeye ve kükremeye başladı. Mukāis de ona kızıyordu. Sabaha kadar bu hâl sürdü. Sabahın ışıklarıyla birlikte ayrıldığını görünce Ferezdak şu beyitleri dillendirdi:

Bir gece nehirlerin civarında onunla karşılaşıncaya kadar kendimi korkak olarak bilmezdim.

Karşılaştığım bir aslandı. Pençeleri iri ve elleri bir eyer gibi olup uzun tırnaklıydı.

Onun kükreyişini işitince heyecanlanıp endişe ettim ve kendi kendime nereye kaçabilirim, dedim.

Ancak kendime hâkim oldum ve kendime sabırlı ol deyip o sıkıntıda izarımı bağladım.

Ey aslan! Sen Ziyâd'dan daha kolaysın. Yolları katederek yoluna devam et, dedim.

İbn Sa'd dedi: Ebû Ubeyde şöyle dedi: A'yen b. Lebeta bana babası ve Şebes b. Rib'î er-Riyâhî'den şöyle dediğini anlattı: Bu beyitleri Ziyâd'a okuyunca Ferezdak'a acımış gibi oldu ve: "Bana gelirse ona aman verecek ve ikramda bulunacağım," dedi. Ferezdak bunu duyunca şu manzumeyi dile getirdi:

Bu gönül şevkle bir hatırayı tezekkür etti. Uzun zaman unutmadığı şevki hatırlayıverdi.

Hiç unutmadığı Zamya"ı hatırladı. Ondan ayrılalı en az on yıl geçti.

Gavr Tihâme'de bittiği yerde taze misvak ağacında otlayan o ceylan,

O ince belli ve kara gözlü ceylan zayıf bildiği ve henüz yeni yürüyen yavrusuna yönelen,

Velvelan Vadisinde bir ağa düştü. Düşer düşmez de ondan kurtulmaya çalıştığını sandık.

Bu ceylan onunla karşılaştığım Zamya"dan daha güzel değildir. Hatta Zamya' beyaz ve şeffaf buluttan daha latiftir.

Onun etrafında onu koruyan ve bir kavmin düşmanı olan niceleri vardır ki kanımı adadılar.

Onlar Zamya"ın yanında beni tehdit ettiklerinde onun zoruna gider ve onlara, onun hakkında kötü söz söylemeyin diye söyler.

Ziyâd bana ihsanda bulunmak vaadiyle beni çağırdı. Ancak hasep ve nesep sahibi olan malın peşinden gitmez.

Ziyâd'ın yanında ihtiyaç sahibi çok kişi vardır. İsterse onlara ihsanda bulunsun.

Kapılarının önünde oturup dilenmektedirler. Onların içinde çokça isteyen dullar da vardır.

Onun ihsanının siyah bukağılar ve kamçılar olduğundan endişe edince,

İnce karınlı ve gece yürüyüşü ve ıssız çölleri katetmesi yüzünden âdeta hörgücü eriyen deveye sığındım ve yola koyuldum.

Geniş göğsünün ortasından ve güçlü kaburgalarının etrafından teneffüs etmektedir.

Gün ortasında bile sanki erkek deveyle tekebbür içinde yarışmaktadır.

Gece vakti bir uyku faslından sonra, zifiri karanlıkta ölülerin ruhlarının sesleri eşliğinde seyrine devam etmektedir.

Önüne zor veya ıssız bir arazi çıkarsa daracık ve tozlu dağ yollarını görürsün.

Boz çakıl taşları üzerinden süratle geçerler. Her bir tanesine basarken âdeta bir köz parçasını ezip geçmektedirler.

Nice kin besleyen düşmanı atlatıp geçti. Onun korkusu âdeta onun için bir köprü oldu.

İbn Ebî Süfyân'ın gazabına uğrayan ve onun nezdinde mazeret ve şefaatçisi olmayan onunla ıssız çölleri geçmektedir.

Ey iki arkadaşım acele etmemi istemeyin. Muhtemelen suya bağırtlak kuşundan önce varacağım.

Gece karanlığında iki dağın yanından geçerken uykusuzluktan sağa sola meyledip durmaktadır.

Uykusuzluk başına vurdu. Âdeta kafası yarılmış ve kulakları duymaz olmuştur.

Gece yürüyüşü ve karanlıkta seyretmek yüzünden âdeta her menzilde uykusuzluk ona şarap içirdi.

Onu çektik ve o hâlden kurtardık. Sabah aydınlığının çökmesiyle sarışın atların başında seyrettiği vehmine kapıldı.

[249] Ferezdak dedi: Yolumuza devam ettik ve nihayet Medine'ye vardık. Medine'nin valisi Saîd b. el-Âs b. Ümeyye'ydi. Bir cenazenin defin törenine iştirak ediyordu. Onu takip ettim ve defin işi devam ederken oturmakta olduğunu gördüm. Önünde durdum ve "Makamınız zimmetinde kan veya mal bulunmayan bir adamın sığınacağı makamdır!" dedim. Bana: "Zimmetinde bir kan veya mal yoksa sana aman verdim," dedi. Bana: "Kimsin?" dedi. "Hemmâm b. Gālib b. Sa'saa'yım. Emîri şiirimde methetmiş bulunuyorum. İzin verirse huzurunda okumak istiyorum," dedim. Vali: "Söyle bakalım," dedi. Şöyle dillendirdim:

Hörgücü büyük develer misali. Misafirler onlarla nimetlenirler. Çöktükleri mekânda da ağır dururlar.

Kasideyi sonuna kadar okudum. Bunun üzerine Mervan:

Oturuyorlar ve Saîd'i temaşa ediyorlar, diye söyledi.

"Ey Ebû Abdülmelik! Vallahi hep kaimsin!" dedim.

Ve sonuna kadar dile getirdim. Mervân şöyle dedi:

Oturmaktalar ve Saîd'i temaşa etmektedirler.

"Ey Ebû Abdülmelik! Vallahi hep kaimsin!" dedim

Ravi dedi: Ka'b b. Cuayl şöyle dedi: Vallahi bu gece gördüğüm rüyanın tezahürüdür! Saîd: "Ne gördün?" diye sordu. Ka'b b. Cuayl: Medine sokaklarından birinde yürüyordum. Derken bir delikte "İbn Kitre" (habis yılan) gördüm. Bana saldıracak gibi duruyordu. Ondan sakındım. O arada (şair) Hutay'e kalktı ve iki adamın arasından sıyrılarak bana geldi ve dedi ki: "Dilediğini söyle geçmiş olanlara yetiştin ve kalanlar da sana yetişmez." Sonra Ka'b, Saîd'e: "Vallahi şiir budur ve bugünden itibaren onunla meşgul olunmaz," dedi. Ferezdak: "Bazen Mekke'de bazen de Medine'de bulunuyorduk," dedi ve şu beyitleri dillendirdi:

Kim Ziyâd'a benden ulaştırmak üzere acil postayla mesaj götürecek?

Benim Saîd'e gittiğimi ve Saîd'in himaye ettiğine kimsenin dokunamayacağını bildirecek.

Kasvetli bir aslandan ona sığındım. Hem de aslanlar onun avına ilişmekten imtina ederler.

Dilersen Hristiyanlara, dilersen de Yahudilere intisap edeyim!

Dilersen de Fukaym'e intisap edeyim. Hatta maymunlar benim [250] *için münasip ben de onlar için münasibim.*

Bir rivayete göre de:

Yahudiler bana ben de onlara münasibim.

Bana en sevimsiz olan Benî Fukaym'dir. Ancak istediğin yere gelirim.

Başka bir şiirinde de şöyle demiştir:

Bana Ziyâd'dan bir tehdit geldi. Uykum kaçtı. Benim civarımda, sel sularının sürüklediği kumların sonu ve denizin bitişiğindeki araz vardır.

Gecemi Hayberiye hummasına yakalanmış hissi içinde geçirdim.

Kemiklerime kadar işlemiştir ya da yılanların zehri benim kemiklerime işledi.

Ey Ziyâd b. Harb benden vazgeçeceğini sanmıyorum. Keşke kin sahibinin burnunu kırsam, hiç zulmetmiş olmam.

Ravi dedi: Amr bana bu ifadeyi, "Kinle benim burnumu sürttün. Hem de zulmetmediğim hâlde" diye nakletti.

Benim bir kasidem Irak'a karşı gereken mücadeleyi verdi ve âdeta dağların zirvesini taşa tuttu.

Ravilerin diline hafif gelen bu kaside muhataplarına ağır gelmekte ve mevsimlerde dile getirilmektedir.

Bu şiir uzundur. Ziyâd ölünceye kadar Mekke ile Medine arasında gidip geliyorduk.

* * *

Bu yılda Hakem b. Amr el-Gıfârî, Eşel Dağı gazası dönüşünde Merv'de vefat etti.

***

Hakem b. Amr'ın Eşel Dağı Gazası ve Vefatı

Ömer b. Şebbe bana Hâtim b. Kabîsa ve Gālib b. Süleyman'dan naklen Abdurrahman b. Subh'un şöyle dediğini anlattı: Hakem b. Amr ile birlikte Horasan'daydım. Ziyâd, Amr'a:
[251] "Eşel Dağı halkının silahları birbirleriyle kenetlenerek pusu kurmuşlardır ve kap kacakları altındandır," diye yazdı. Bunun üzerine onlara karşı gazaya çıktılar ve onların ortasında kaldılar. Düşmanlar çevredeki yol ve dağlardaki geçiş güzergâhlarına çekildiler, ardından Hakem b. Amr'ı kuşattılar. Hakem vaziyeti idare etmekte âciz kaldı. Bu sebeple savaşın sevk ve idaresini Mühelleb'e bıraktı. Mühelleb sürekli planlar kurmaya çalıştı. Nihayetinde düşmanın büyüklerinden birini ele geçirdi. Ona: "Ya seni öldüreceğim ya da bizi bu boğazdan çıkarırsın," dedi. Adam ona şöyle dedi: "Bu yolların karşısındaki yolun yakınında ateş yak ve ağırlıklarını o tarafa yönlendir. Hasımlarınız o yoldan hareket edeceğinizi düşünerek güçlerini o tarafa yönlendirecek ve diğer yolları tahliye edecektir. O zaman yönünü başka bir istikamete çevir ve hızla hareket

et. O zaman sana yetişemeyecekler." Mühelleb ve askerleri bu planı uygulayarak kurtuldular ve büyük bir ganimet elde ettiler.

Ömer bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Eşel Dağı gazasından dönünce Hakem ordunun sevk ve idaresini Mühelleb'e verdi. Ordu daracık yollardan geçti. Bunun üzerine Türkler yollarını kestiler. Derken bu yollardan birinde bir adama rast geldiler. Şu iki beyti terennüm ediyordu:

Sabır ile teselli bul. Ceddin hakkı için geçmiş gecelerin sonunda Himâ'nın zirvesini göremeyeceksin.

Himâ'yı ve halkını çok hatırlamaktan ötürü kalbime kuşun kanadının tüyleri hasretle dokunur gibidir.

Adam Hakem'in yanına götürüldü. Hakem ona durumunu sordu. Adam: "Amcamın oğluyla ters düştüm ve başımı alıp çıktım, inişli çıkışlı bu yollarda şaşırıp kaldım. Sonunda da bu diyara sürüklendim," dedi. Bunun üzerine Hakem onu alıp Irak'a, Ziyâd'ın yanına götürdü.

Ravi dedi: Hakem yönünü değiştirerek Herat'a gitti ve oradan Merv'e döndü.

Ömer bana Hâtim b. Kabîsa, Gālib b. Süleyman ve Abdurrahman b. Subh'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Ziyâd, Hakem'e şöyle yazdı: "Vallahi sağ kalırsam senin kötü ve haksız kazançlarına el koyacağım!" Bu meselenin iç yüzü şöyledir: Ziyâd Hakem'in ele geçirdiği ganimetlerden haberdar olunca ona şöyle yazdı: "Müminlerin Emîri bana yazarak onun için altın, gümüş ve harika eserleri seçmemi istedi. Bunları ayırmadan hiçbir şeyi yerinden oynatma!"

Hakem ona şöyle yazdı: Mektubun ulaştı. Mektubunda di- [252]
yorsun ki: "Müminlerin Emîri bana yazarak onun için bütün altın, gümüş ve harika eserleri seçmemi ve bir şeye dokunmamamı istedi!" Vallahi Allah'ın kitabı Müminlerin Emîri'nin mektubundan önce gelmektedir. Vallahi yer ve gökler Allah'tan sakınan bir kula karşı bir olurlarsa Allah da o kul için bir çıkış yolu ihsan eder.

Sonra askerlere: "Sabah olunca ganimetlerinizi almaya gelin," dedi. İnsanlar sabah ganimet paylarını almaya gelince Hakem beşte biri ayırdıktan sonra ganimetleri onlara paylaştırdı ve şöyle dedi: "Allah'ım sana mülaki olmak benim için hayırlıysa beni yanına al," dedi. Nitekim Horasan'da Merv'de vefat etti.

Ömer, Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dedi: Hakem vefat edeceği zaman Enes b. Ebî Ünâs'i kendine halef olarak seçti. Bu olay 50 yılındaydı.

[253] **Hicretin 51. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılın olaylarından bazıları Fedâle b. Ubeyd'in Rum diyarında kışı geçirmesi, Büsr b. Ertât'ın yaz seferi ve Hucr b. Adî ile arkadaşlarının öldürülmesidir.

Hucr b. Adî

Hucr b. Adî ve Arkadaşlarının Öldürülmesinin Sebebi

Hişâm b. Muhammed, Ebû Mihnef, Mücâlid b. Saîd, Sak'ab b. Züheyr, Fudayl b. Hadîc ve Hüseyin b. Ukbe'den naklen şöyle anlattı: Bunlardan her biri bu hadisin bir kısmını nakletti. Bunları birleştirerek Hucr b. Adî el-Kindî ve arkadaşları hakkında şu sonuca ulaştık: Muâviye b. Ebî Süfyân 41 yılı Cemâziye ayında Kûfe'ye vali olarak tayin edince onu çağırdı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: Akıl sahibi uyarılırsa uyanır. Nitekim Mütelemmis şöyle demiş;

Akıl sahibi için de "asayla vurmak gerekmez."[60] *İnsan ancak bilmek için öğretilir.*

Hikmet ehline öğretmek gereksizdir. Sana birçok tavsiyede bulunmak istedim. Ancak senin basiretine güvenerek bu tavsiyeleri zikretmeye gerek görmüyorum. Beni memnun edecek, iktidarımı mesut kılacak ve benim raiyemin salahı-

60 Bu bir darbımeseldir. Rivayete göre kavminin büyüğü olan bir zat ihtiyarlayıp da hafızası zayıflayınca oğlu asayla kalkana vurarak onu uyarırmış. Bu darbımeselle akıllı adam için asayla uyarmanın lüzumsuz olduğu ifade edilir (çev.).

na vesile olacak bir anlayış ve basiretin olduğuna güvenim vardır. Ancak şu tavsiyeyi yapmadan geçemeyeceğim: Ali'ye sövmek ve onu kötülemekten, Osman'a da rahmet okumak ve onun için istiğfarda bulunmaktan geri durmayacaksın. Ali'nin taraftarlarını ayıplayacak ve uzak tutacaksın. Buna karşılık Osman'ın (ra.) taraftarlarını methedecek, onları kendine ya- [254]
kın tutacak ve onları dinleyeceksin.[61] Mugīre şöyle dedi: "Denedim ve denendim. Senden önce de başkasına valilik yaptım. Ancak birilerini itmek, yükseltmek veya alçaltmak benim yalnız bırakılıp yerilmeme yol açmadı. Sen de deneyeceksin ve belki övecek belki de yereceksin." Muâviye: "İnşallah öveceğiz," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Sak'ab b. Züheyr, Şa'bî'nin şöyle dediğini işittim dedi: Ondan sonra gelen hiçbir vali onun gibi olmadı. O kendinden önce gelen salih valiler safında oldu.

Mugīre, Kûfe'de, Muâviye'ye yedi yıl ve birkaç ay valilik yaptı. Onun sireti en güzel ve sulhu en çok seven kişiydi.[62] Ancak buna rağmen Ali'yi kötülemek ve bu işe dalmak, Osman'ın katillerini ayıplamak ve onlara lanet okumaktan vazgeçmezdi.[63] Buna mukabil Osman'a rahmet okur, onun için mağfiret diler ve adamlarını tezkiye ederdi. Hucr b. Adî bu lanet okuma ve kötüleme sözlerini duyunca: "Asıl Allah size lanet etsin ve sizi kötülesin," diyerek ayağa kalkar ve şöyle derdi: "Allah

61 Oysa Hz. Hasan ile varılan anlaşmada Hz. Ali'nin taraftarlarının tenkide ve haksızlığa maruz kalmayacaklarına dair bir taahhüt vardır. Yoksa bu tasarruf ve anlayışı da "içtihat farklılığı!" faraziyesi mübah kılmaktadır. Bu rivayetlerin sıhhat derecesi tartışıladursun Hz. Ali ve taraftarlarının Muâviye döneminden başlamak üzere Emevi döneminde (Ömer b. Abdülazîz dönemi hariç) cuma hutbelerinde lanetlendiği gerçeği inkâr edilemez (çev.).

62 O günün şartlarında bile sulh ve selamet içinde toplumu yönetme azim ve iradesini gösteren Hz. Ali'nin Mısır Valisi Kays b. Sa'd, Hz. Ömer ve Muâviye dönemlerinde valilik yapan Mugīre b. Şu'be gibi örnek valileri tarih bu meziyetleriyle yâd etmiştir. Bunlar kan akıtmadan birbirlerine diş bileyen sosyal grupları barış içinde yönetme becerisini gösteren örneklerdir (çev.).

63 Mugīre bu hususu Hz. Ali'nin taraftarlarına anlatırken bunları yapmaya mecbur tutulduklarını, hatta bu hususta onlardan istenenin asgarisiyle yetindiğini ifade ederek: "Ali'nin faziletini ve üstünlüğünü sizden iyi bilmeme rağmen bunları yapmak zorundayım. Aksi takdirde Muâviye'nin gazabına maruz kalacağım," demiştir (çev.).

buyurur ki: '*Adaletle hükmeden ve Allah için şahitlik edenler olun!*'[64] Ben şehadet ederim ki ayıpladığınız ve kötülediğiniz insanlar faziletleriyle anılmayı daha çok hak edenlerdir. Sizin tezkiye ettikleriniz ve övdükleriniz de ayıplanmaya daha çok müstahaktır." Mugīre ona: "Ey Hucr! Sultandan sakın! Onun gazap ve ezici gücünden sakın! Zira sultanın gazabı senin gibi çok kimseyi helak edebilir," derdi. Ancak yine de ona dokunmaz ve onu hoş görürdü.

Hep öyle davranıyordu. Valiliğinin son zamanlarında Mugīre kalktı ve her zaman söylediği cümleleri söyledi. Onun sözleri şöyle idi: "Allah'ım Osman b. Affân'a rahmet et, taksiratını bağışla ve güzel amellerinden dolayı onu mükâfatlandır. O kitabınla amel etti, Peygamber'in (sav.) sünnetine uydu, bizi birleştirdi, kanlarımızın akıtılmasına mani oldu ve mazlum olarak öldürüldü. Allah'ım onun yardımcılarına, dostlarına, muhiplerine ve kanının davasını güdenlere rahmet eyle!" Bunun üzerine Hucr b. Adî ayağa kalktı ve Mugīre'ye karşı şiddetli bir şekilde bağırdı. Mescidin içinde ve dışında herkes onun sesini duydu. Şöyle dedi: "İhtiyarlığından dolayı kime husumet beslediğinin farkında değilsin! Ey adam! Erzak ve atiyyelerimizi bize ver. Bunları bizden alıkoydun. Buna hakkın yok. Senden öncekiler bu haklara göz dikmezlerdi. Sen Müminlerin Emîri'ni kötüleme ve zalimleri methetme düşkünü oldun." Bunun üzerine insanların üçte ikisinden fazlası onunla kalktılar ve "Vallahi Hucr doğru ve iyi söyledi. Emir ver de erzak ve atiy-
[255] yelerimiz bize verilsin, senin bu sözlerinin bize bir faydası yok ve bize bir şey kazandırmaz," dediler ve benzer ifadeleri tekrarlayıp durdular. Mugīre minberden indi ve içeri girdi. Onun kavmi yanına girmek için izin istediler. Mugīre onlara izin verdi. Onlar: "Bu adamın böyle konuşmasına ve görevinde sana karşı cüret göstermesine neden izin veriyorsun? İki hususla kendi kendine zarar vermiş oluyorsun. Birincisi, gücünü ve otoriteni zaafa uğratmış oluyorsun. İkincisi, bu konu Muâviye'ye intikal ederse onu daha fazla kızdıracaktır," dediler. Onların içinde Hucr'un durumunu büyütmekte en sert

64 Nisâ, 4/135.

sözleri Abdullah b. Akîl es-Sekafî söylüyordu. Mugîre onlara şöyle dedi: "Aslında ben onu öldürmüş bulunuyorum. Benden sonra gelecek olan valiyi benim gibi sanacak ve bana yaptıklarının aynısını yapmaya kalkacak. O da hemen onu en kötü şekilde öldürecektir. Benim ecelim yaklaştı. Çalışma gücüm zaafa uğradı. Ben bu şehrin halkının hayırlı insanlarını öldüren ve kanlarını akıtan ilk kişi olmak istemiyorum. Onlar belki bununla mesut olacaklar ama ben bedbaht olacağım. Muâviye dünyada izzete nail olacak, Mugîre ise ahirette zillete maruz kalacaktır. Ben onların iyilerini kabul edecek kötülerini de affedecek, hilm ve akıl sahiplerini takdir edecek ve sefihlerine nasihatte bulunacağım. Ölüm beni onlardan ayırıncaya kadar öyle davranacağım. Benden sonra gelen valileri deneyecekler ve beni hayırla anacaklar."

Ebû Mihnef dedi: Osman b. Ukbe el-Kindî'nin şöyle dediğini işittim: Kabilenin yaşlı bir simasının bu rivayetlerle ilgili olarak şöyle dediğini işittim: Vallahi onları denedik ve Mugîre'yi en hayırlısı olarak gördük. Masumu en çok takdir eden ve taksiratı olanları en çok affeden, özür dileyenin özrünü en fazla kabul eden kişiydi.

Hişâm dedi: Avâne şöyle dedi: Mugîre 41 yılının Cemâziye ayında Kûfe'ye vali oldu ve 51 yılında vefat etti. Bunun üzerine Basra ve Kûfe, Ziyâd b. Ebî Süfyân'a bağlandı ve akabinde Ziyâd, Kûfe'ye giderek Emîrlik Konağına geçti. Sonra da minbere çıktı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Biz denedik ve denendik. İdare ettik ve idareciler bizi yönettiler. Bunun neticesinde anladık ki bu iş ancak başlangıçta düzeldiği gibi düzelebilir. Gizlisi açığına benzeyen yumuşak bir itaat, ehlinin gaibi de şahidi de aynı minval üzere olan, dilleri ve kalpleri bir olan insanlarla şu neticeye vardık: İnsanları ancak zafiyete dönüşmeyen bir yumuşaklık ve şiddete dönüşmeyen bir sertlik ıslah edebilir. Vallahi hakkınızda bir işi icra etmeye kalktığımda onu yol ve yöntemleri içinde uygularım. Hiçbir yalan, bir imamın Allah ve insanlar huzu- [256]
runda minber üzerinde söylediği yalandan büyük değildir." Sonra Osman'ı ve adamlarını yâd etti ve onları methetti. Onun

katillerini zikredip onlara lanet okudu. Bunun üzerine Hucr kalktı ve Mugīre'ye yaptığının aynısını yaptı. Ziyâd, Basra'ya dönmüş ve Amr b. Hureys, Kûfe'nin başına geçmişti. Basra'ya dönünce Ali'nin şiasının Hucr'un etrafında toplandığı, açıkça Muâviye'ye lanet okudukları, ondan berî olduklarını söyledikleri ve Amr b. Hureys'e çakıl taşları atarak taciz ettikleri haberi verildi. Bunun üzerine Kûfe'ye gitti ve Emîrlik Konağına geçti. Akabinde minbere çıktı. Üzerinde ipek bir kaftan, yeşil ipek bir elbise vardı. Saçını da ortadan bölmüştü. Hucr da etrafında kalabalık vaziyette adamları olduğu hâlde mescitte oturuyordu. Ziyâd Allah'a hamdüsenada bulundu ve şöyle dedi: "Zulüm ve dalaletin akıbeti vahimdir. Bunlar bir araya geldiler ve şımardılar. Benden emin oldular ve bundan dolayı bana cüret ettiler. Allah'a yemin ederim ki doğru yola girmezseniz sizi ilacınızla tedavi edeceğim." Sözlerine şöyle devam etti: Kûfe meydanını Hucr'dan korumaz ve onu sonrakiler için ibret olacak şekilde tenkil etmezsem bir şey değilim. Ey Hucr! Ananın vay hâline! "Akşam yemeğine giderken kurda rast geldin!" Ve şu beyti okudu:

Nusayha'ya haber ver: Onun develerinin çobanı akşam yemeğine giderken kurdun tuzağına düştü!

Avâne'nin dışındaki ravilerin Hucr'un durumu hakkındaki rivayetleri: Ali b. Hasan bana Müslim el-Cermî, Muhalled b. Hasan ve Hişâm'dan naklen Muhammed b. Sîrîn'in şöyle dediğini anlattı: Bir gün Ziyâd cuma hutbesini okudu ve hutbeyi uzatarak namazı geciktirdi. Bunun üzerine Hucr b. Adî ona: "Namaz!" diye seslendi. Ancak Ziyâd hutbeyi okumaya devam etti. Hucr yine: "Namaz!" dedi. Ancak Ziyâd yine devam etti. Hucr namaz vaktinin geçeceğini düşünerek elini bir avuç çakıl taşına vurarak namaz kılmak için kalktı. İnsanlar da onunla birlikte kalktılar. Ziyâd vaziyeti görünce minberden indi ve namazı kıldırdı. Namazı kıldırdıktan sonra da Hucr hakkında Muâviye'ye yazdı ve fazladan bazı şeyler de ilave etti.

Bunun üzerine Muâviye ona: "Hucr'u zincirlere vur ve bana getir," diye yazdı. Muâviye'nin mektubu ulaşınca Hucr'un kavmi onu savunmak istediler. Ancak o: "Hayır, dinleyecek ve ita-

at edeceğiz," dedi. Bunun üzerine zincirlere vurularak Muâvi- [257]
ye'ye götürüldü. Hucr: "Ey Müminlerin Emîri! Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun," dedi. Muâviye: "Müminlerin Emîri! Öyle mi? Vallahi seni affetmeyeceğim ve özür dilemeni istemeyeceğim. Onu çıkarın ve boynunu vurun!" dedi. Muâviye'nin yanından çıkarılınca: "Bırakın iki rekât namaz kılayım," dedi. Ona: "Kıl," dediler. Hucr iki rekât kıldı ancak uzatmadı ve şöyle dedi: "Benim hakkımda olduğumdan farklı düşünmeseydiniz namazı uzatmak isterdim. Kaldı ki daha önceki namazlarımda hayır yoksa bu iki rekâtta da yoktur." Yakınlarından hazır olanlara: "Demir bağları açmayın ve üzerimdeki kanı yıkamayın! Zira yarın mahşerde Muâviye'yle karşı karşıya geleceğiz," dedi. Akabinde boynu vuruldu.

Muhalled dedi: Hişâm şöyle anlattı: Muhammed b. Sîrîn'e şehidin yıkanması hakkında soru sorulduğunda, Hucr hakkındaki rivayeti anlatırdı.

Muhammed dedi: Müminlerin Annesi Âişe Muâviye'yle – Muhalled: Sanırım Mekke'de– karşılaştığında ona: "Hucr'u öldürdüğünde senin hilmin nerede kaldı?" dedi. Muâviye: "Ey Müminlerin Annesi, benim yanımda rüşt sahibi kimse yoktu," dedi.

İbn Sîrîn dedi: Bize anlatıldığına göre sözleri boğazında düğümlenirken şöyle diyordu: "Ey Hucr! Seninle olan hesap günüm uzun geçecek!"

Hişâm, Ebû Mihnef ve İsmâil b. Nuaym en-Nemerî'den naklen Hüseyin b. Abdullah el-Hemdânî'nin şöyle dediğini anlattı: Ziyâd'ın emniyet ekibinin içindeydim. Ziyâd: "Bazılarınız Hucr'a gidip onu davet etsin," dedi. Emniyet amiri Şeddâd b. el-Heysem el-Hilâlî bana: "Ona git ve onu davet et," dedi. Bunun üzerine ona gittim ve ona: "Emîr'in davetine icabet et," dedim. Onun adamları: "Ona söyle gelmeyecek," dediler. Döndüm ve durumu ona haber verdim. Bunun üzerine emniyet amirine emir vererek benimle adamlar göndermesini istedi. Amir benimle bir ekip gönderdi. Tekrar gittik ve ona: "Emire icabet et," dedik. Ancak adamları bize sövdüler ve kötü konuş-

tular. Döndük ve ona durumu bildirdik. Bunun üzerine Ziyâd, Kûfe'nin eşrafıyla görüştü ve onlara şöyle dedi: "Ey Kûfeliler! Bir elle yaralıyor, bir elle de tedavi ediyorsunuz. Beden olarak benimlesiniz ancak kalbiniz Hucr denen ve kimseyle müzakere etmeyen bu deli, bu ahmak adamladır. Siz benimlesiniz ancak kardeşleriniz, oğullarınız ve aşiretleriniz Hucr'dan yanadır. Bu sizin desiselerinizin ve oyunlarınızın sonucudur. Vallahi ya masum olduğunuzu bana göstereceksiniz ya da üzerinize bir kavimle gelecek ve onlarla yamukluğunuzu ve boynunuzun eğriliğini düzelteceğim!" Bunun üzerine Ziyâd'a yöneldiler: "Sana ve Müminlerin Emîri'ne itaatten başka bir görüşümüzün olmasından Allah'a sığınırız. Senin ve Müminlerin Emîri'nin rızasının olduğu yerdeyiz. Size itaatimizi, Hucr'a da muhalefetimizi gösterecek hususları bize emret," dediler. Ziyâd: "Her biriniz Hucr'un etrafında toplanan bu topluluğa yönelin ve orada bulunan kardeşini, oğlunu, akrabasını ve aşiretinden olup da kendisine itaat edeni çağıracak böylece gücünüzün yettiği kadar yanındakileri yanından ayıracaksınız," dedi. Bunu yaptılar ve Hucr b. Adî'nin yanındakilerin çoğunu yanından ayırdılar. Ziyâd, Hucr'un yanındakilerin çoğunun ondan ayrıldığını görünce güvenlik şefi Şeddâd b. el-Heysem el-Hilâlî'ye –ona Heysem b. Şeddâd da derler–: "Hucr'a git. Sana uyarsa onu bana getir. Aksi takdirde adamlarına emir ver gitsinler, çarşıdaki direkleri alıp gelsinler ve onlarla onların üzerine gidip onu bana getirsinler. Engel olanlara da vursunlar," dedi. Bunun üzerine el-Hilâlî, Hucr'a gitti ve ona: "Emire icabet et," dedi. Hucr'un adamları: "Asla! Gözünüz aydın olmayacak! Ona icabet etmeyeceğiz," dediler. Bunun üzerine Şeddâd adamlarına: "Çarşıdaki direklere yönelin," dedi. Adamlar gittiler ve direkleri söküp getirdiler. Bunun üzerine Benî Hind'den Umeyr b. Yezîd el-Kindî –Ebü'l-Amerrata– Hucr'a: "Adamların arasında benden başka kılıcı olan yok. Bu da seni koruyamaz," dedi. Hucr: "Öyleyse ne dersin?" dedi. Umeyr: "Buradan ayrıl ve yakınlarına git. Kavmin seni korusun," dedi. Ziyâd minberde kalktı ve onları izledi. Direklerle onları kuşattılar. Bu arada Hamrâ'dan Bekir

b. Ubeyd adında bir adam Amr b. el-Hamık'a bir direkle vurdu ve Amr yere yığıldı. Bunun üzerine Ezd kabilesinden Ebû Süfyân b. Uveymir ve Aclan b. Rebîa ona yöneldiler ve onu taşıyarak Ezd'den Ubeydullah b. Mâlik adında bir adamın evine taşıdılar ve onu orada sakladılar. Amr oradan çıkıncaya kadar orada izini kaybettirdi.

Ebû Mihnef dedi: Yûsuf b. Yezîd bana Abdullah b. Avf b. el-Ahmer'den naklen şöyle dediğini anlattı: Mus'ab'ın öldürülmesinden bir yıl önce Bâcumeyra gazasından dönünce gözüm benimle seyreden Hamrâ'dan bir adama ilişti. Vallahi onu Amr b. el-Hamık'ı vurduğu günden beri görmemiştim. Görsem de tanıyabileceğimi tahmin etmezdim. Onu görünce o kişi olduğunu hatırladım. Tam o sırada Kûfe'nin evleri bize görününce [259] "Sen Amr b. el-Hamık'ı vuran adam değil misin?" demeyi uygun görmedim. Zira inkâr edebilirdi. Ona: "Amr b. el-Hamık'ı mescitte direkle başına vurduğun günden beri ve bugüne kadar seni görmüş değilim. Seni görünce hemen tanıdım," dedim. Bana: "Gözlerini kaybetmeyesin. Ne keskin gözlerin var? O iş şeytanın işiydi. Onun salih bir kişi olduğunu öğrendim. Bu yüzden ona vurduğum için pişmanım. Allah'tan beni bağışlamasını dilerim," dedi. Ona: "Aklımdan geçiyor ki seninle ayrılmadan Amr b. el-Hamık'a vurduğun gibi ben de başına vurayım ya sen beni öldürürsün ya da ben seni öldüreyim," dedim. Adam Allah adına bana yalvardı ve ricada bulundu. Ancak ben vazgeçmedim ve İsbahan esirlerinden olan Reşîd ismindeki kölemi çağırdım. Yanında sert bir sopası vardı. Onu kendisinden aldım ve adama saldırdım. Adam bineğinin sırtından indi. Ayakları yere değer değmez ona yetiştim ve kafasına vurdum. Bunun üzerine adam yere yığıldı. Ben de onu bırakıp ayrıldım. Adam sonra iyileşmiş ve onunla iki kere daha karşılaştım. Her defasında bana: "Seninle aramızda Allah var," derdi. Ben de ona: "Seninle Amr b. el-Hamık arasında da Allah var," derdim.

***

Sonra Abdullah b. Avf rivayeti nakletmeye devam etti ve şöyle dedi: Adam Amr'a vurup o iki şahıs Amr'ı taşıyıp götü-

rünce Hucr'un adamları Kindelilerin kapılarına yöneldiler. Derken emniyette görev yapan Cüzâm'dan bir adam Abdullah b. Halîfe et-Tâî adında bir adama direkle vurup onu yere yıktı. Adam şu beyitleri terennüm ediyordu:

Benim dostum bilir ki savaş gününde benim grubum kaçarsa,

Ve iş başa düşünce düşmanlar az veya çok fark etmez ben etkili bir savaşçıyım.

Âiz b. Hamle et-Temîmî'nin eline vuruldu ve köpek dişi kırıldı. Bunun üzerine şöyle dedi:

Benim kolumun kemiğini ve köpek dişimi kırarsanız bende bir yiğit suratı vardır.

Ve arbede çıkaran cesur ve inatçının bazı vasıfları da vardır.

Sonra emniyetçilerden birinin elindeki direği aldı ve onunla vuruşarak Kindelilerin kapılarının hizasını geçinceye kadar Hucr ve adamlarını savundu. Hucr'un katırı duruyordu. Ebü'l-Amerrata katırını ona götürdü: "Vallahi kendini ölüme
[260] götürdüğün gibi bizi de kendinle helake götürüyorsun," dedi. Hucr ayağını üzengiye soktu ancak sıçrayamadı. Bunun üzerine Ebü'l-Amerrata binmesine yardımcı oldu. Kendisi de atına atladı. Henüz binmişti ki Yezîd b. Tarîf el-Müslî ona yetişti ve Ebü'l-Amerrata'nın uyluğuna değnekle vurdu. Ebü'l-Amerrata kılıcını çekti ve Yezîd'in kafasına vurdu. Adam yüzüstü yıkıldı. Ancak daha sonra iyileşti. Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî onun hakkında şu beyitleri dile getirdi:

Ey aşağılık oğlu aşağılık adam, sana ne oldu da zırhsız olarak cesur ve yiğit bir kahramanın üzerine gidiyorsun!

O kahraman ki korku zamanında zırhlıların kafasına kılıcı indirmekte mahirdir.

Sıffîn'de iki ordu karşı karşıya geldiğinde silahşor olduğunu gösteren büyüklerin oğlu olan büyüktür.

Ey arkası abraş olan ananın oğlu! O kahramanla vuruşmayı Hakîm'in evinde Zeyd ile vuruşman gibi mi sandın?

O kılıç darbesi Kûfe'de insanlar arasındaki ihtilaflarda kullanılan ilk kılıçtı. Hucr ve Ebü'l-Amerrata, Hucr'un evine gittiler. Burada Hucr'un çok sayıda adamı toplandı. Kays b. Feh-

dân el-Kindî de merkebine binerek Kinde meclislerine gitti. Orada şu beyitleri dillendiriyordu:

Ey Hucr'un kavmi! Savunun ve harekete geçin. Kardeşiniz için savaşın.

Sizden hiç kimse Hucr'u terk edip yalnız bırakmasın. İçinizde kılıç ve kalkanı maharetle kullanan yok mu?

Zırhlı süvariniz, piyadeniz ve kılıçla vuran ve geriletilemeyen savaşçılarınız yok mu?

Buna rağmen Hucr'a Kinde'den fazla giden olmadı. Ziyâd ise minberden şöyle seslendi: "Hemdân, Temîm, Hevâzin, Benî A'sur, Mezhic, Esed ve Gatafân, Kinde mahallesine kadar gidip Hucr'u bana getirsinler." Ziyâd Mudar'dan kimseyi göndermek istemedi. Zira Mudar ile Yemenliler arasında bir ihtilaf ve sürtüşmenin olmasını istemiyordu. İki taraf arasında hamiyet hisleri, ilişkilerini bozabilirdi. Şöyle dedi: "Temîm, Hevâzin, Benî A'sur, Esed ve Gatafân kalksınlar. Mezhic ve Hemdân ise [261] Kinde Kabristanına, oradan da Hucr'un evine giderek onu bana getirsinler. Diğer Yemenliler de Sâidiyyîn Kabristanına giderek adamlarıyla onu bana getirsinler." Bunun üzerine Ezd, Becîle, Has'am, Ensar, Huzâa ve Kudâa çıkarak Sâidiyyîn Kabristanına kadar gittiler. Hadramût, Yemenlilerle birlikte çıkmadı. Zira onların Kinde'yle yakın ilişkileri ve aralarında dava birliği vardı. Bu sebeple Hucr'u yakalamak için çıkmayı çirkin gördüler.

Ebû Mihnef dedi: Yahyâ b. Saîd b. Mihnef bana Muhammed b. Mihnef'ten naklen şöyle dediğini anlattı: Sâidiyyîn Kabristanında Yemenlilerle beraberdim. Hucr'un durumu hakkında istişarede bulunuyorlardı. Abdurrahman b. Mihnef onlara şöyle dedi: "Size bir görüş tavsiye edeceğim. Onu kabul ederseniz umarım ki suçlanmaktan ve günahtan kurtulursunuz. İşi Biraz ağırdan alın. Zira Hemdân ve Mezhic kabilelerinin gençlerinin sürati, sizi kavminizin, adamınız Hucr'a yaptığınızdan dolayı sizi ayıplamasından kurtaracaktır." Bunun üzerine bu görüşte karar kıldılar. Vallahi "lâ" diyecek kadar bir süre geçmeden Mezhic ve Hemdân'ın baskın yaptıkları ve Benî Cebe-

le'den[65] bulabildiklerinin hepsini alıkoydukları haberi bize ulaştı. Yemenliler âdeta mazeret beyanı için Kinde evleri muhitinde dolaştılar. Ziyâd bunu duyunca Mezhic ve Hemdân'ı övdü, diğer Yemenlileri yerdi. Öte yandan Hucr kendi evine vardığında, kavminden kendisine refakat edenlerin azlığını görünce Mezhic ve Hemdân'ın Kinde Kabristanı muhitinde, diğer Yemenlilerin de Sâidiyyîn Kabristanı tarafında toplandığını duyunca adamlarına: "Dağılın. Vallahi kavminizden size karşı harekete geçenlere karşı koyacak gücünüz yoktur.
[262] Sizi helake götürmek de istemiyorum," dedi. Maiyetindekiler dağılmak üzereydiler ki Mezhic ve Hemdân'ın ön süvarileri onlara yetiştiler. Bunun üzerine Umeyr b. Yezîd, Kays b. Yezîd, Ubeyde b. Amr el-Beddî, Abdurrahman b. Muhriz et-Tamahî ve Kays b. Şimr onlara yöneldiler ve onlarla vuruştular. Bir müddet vuruşarak onu savundularsa da yaralandılar. Kays b. Zeyd derdest edildi. Diğerleriyse kurtulmayı başardılar. Hicr adamlarına: "Dağılın, savaşmayın, ben bu sokakların arasından geçerek Benî Harb'e götüren yola çıkayım," dedi. Hucr bu şekilde seyrederek Benî Harb'den Süleym b. Yezîd'in evine vardı. Hucr eve girdi. Onu takip edenler de bu eve kadar geldiler. Süleym b. Yezîd kılıcını aldı ve dışarı çıkmak istedi. Bunun üzerine kızları ağlamaya başladı. Hucr ona: "Ne yapmak istiyorsun?" dedi. Süleym: "Vallahi onlara, senden vazgeçmelerini söylemek istiyorum. Yapmazlarsa bu kılıcımın kabzası dayandığı sürece onlarla vuruşarak seni korumaya çalışacağım," dedi. Hucr: "O takdirde kızlarına en kötü şeyi yapmış olursun," dedi. Süleym: "Vallahi onları besleyen ben değilim. Onları rızıklandıran ancak baki olan Allah'tır. Ayıplanmamak için her türlü fedakârlığı yaparım. Hayatta olduğum ve kılıcımı elimde tutabildiğim sürece evimden esir olarak çıkmayacaksın! Seni savunurken öldürülürsem o zaman bildiğini yap," dedi. Hucr: "Senin evinde tırmanıp oradan çıkacağım bir duvar ya da küçük bir kapı yok mu? Oradan çıkayım. Belki Allah beni ve seni selamete ulaştırır. Beni senin evinde bulamazlarsa sana zarar vermezler," dedi. Süleym: "İşte bu küçük kapıdan çıksan kav-

65 Bazı kaynaklarda " Benî Becîle" diye geçmektedir.

minden Benî Anber ve diğerlerinin evlerine kadar gidersin," dedi. Hucr çıktı ve Benî Zühl'den geçti. Ona: "Seni takip edenler geçti. Muhtemelen ileride bekliyorlar," dediler. Hucr: "Ben de onlardan kaçıyorum," dedi. Hucr buradan çıktı, onlardan bazı gençler de onunla yürüyerek ona yolu gösteriyor ve sokaklardan geçiriyorlardı. en-Neha''ın evlerine kadar gittiler. Hucr burada onlara: "Artık gidin, Allah sizde razı olsun," dedi. Gençler ayrıldılar. Hucr ise Eşter'in kardeşi Abdullah b. el-Hâris'in evine gitti. Eve girince Abdullah onun için yaygıları yaydı, sergileri serdi ve onu güler yüzle karşıladı. Derken gelip ona: "Emniyet adamları Neha' mahallesinde seni arıyor. Edmâ adında siyah bir kadın onlarla karşılaşınca onlara: 'Kimi arı- [263]
yorsunuz,' demiş. Onlar: 'Hucr'u arıyoruz,' demişler. Kadın: 'Şimdi onu Neha''da gördüm,' demiş. Bunun üzerine Neha''a doğru hareket etmişler." Hucr da tebdili heyetle gece vakti Abdullah'ın yanından çıktı. Abdullah b. el-Hâris de onunla binerek ona eşlik etti. İkili, Ezd semtinde Rebîa b. Nâcid el-Ezdî'nin evine vardılar. Burada bir gün bir gece kaldılar. Onlara ulaşmakta âciz kalınca Ziyâd, Muhammed b. el-Eş'as'ı davet etti. Ona: "Ey Ebû Meysâ! Vallahi ya bana Hucr'u getirirsin ya da senin bütün hurmalarını kesecek, bütün evlerini yıkacak ve seni parça parça edeceğim," dedi. Muhammed: "Bana mühlet ver onu arayıp bulayım," dedi. Ziyâd: "Sana üç gün mühlet veriyorum, aksi takdirde kendini helak olacaklar arasında say," dedi. Hapishaneye doğru çıkarıldı. Rengi atmıştı. Tartaklanarak götürüldü. Hucr b. Yezîd el-Kindî, Ziyâd'a: "Onu kefaletime tevdi edip serbest bırak, arkadaşını arasın. Serbest bırakılması hâlinde adamını bulma imkânı hapisteyken bulma imkânından daha fazladır." Ziyâd: "Ona kefil oluyor musun?" dedi. Adam: "Evet," dedi. Ziyâd: "Vallahi hâlen benim yanımda kıymetin varsa da elinden kaçarsa seni ölüme mahkûm edeceğim," dedi. Hucr b. Yezîd: "O kaçmaz," dedi. Bunun üzerine Ziyâd, Muhammed b. el-Eş'as'ı serbest bıraktı.

Arkasından Hucr b. Yezîd, Ziyâd'la Kays b. Yezîd hakkında konuştu. Esir olarak getirilmişti. Onlara: "Kays'a beis yoktur. Osman hakkındaki görüşünü biliriz. Sıffîn'de Müminlerin

Emîri'nin safında savaşmasını da biliriz," dedi. Bunun üzerine Kays getirildi. Ziyâd ona: "Hucr ile onun görüşünü benimsediğin için değil, hamiyet için savaştığını bilirim. Görüşünü ve yiğitliğini bildiğim için seni affediyorum. Ancak kardeşin Umeyr'i getirmezsen seni bırakmayacağım," dedi. Kays: "İnşallah onu sana getireceğim," dedi. Ziyâd: "Seninle birlikte ona kefil olacak bir kimse de getir," dedi. Kays: "İşte Hucr b. Yezîd benimle beraber ona kefil olur," dedi. Hucr b. Yezîd. "Evet, ona kefil olurum. Ancak kanı ve malı konusunda ona aman vermen şartıyla," dedi. Ziyâd: "Senin için ona aman verdim," dedi. İkili gittiler ve onu getirdiler. Yaralıydı. Ziyâd zincirlere vurulmasını emretti. Zincirlere vuruldu ve onu göbekleri hizasına kadar kaldırıp yere çaldılar. Sonra aynı hareketi tekrarladılar. Defalarca bu hareketi yaptılar. Hucr b. Yezîd, Ziyâd'a: "Allah razı olsun, ona kanı ve malı hususunda aman vermedin mi?" dedi. Ziyâd: "Evet, kanı ve malı hususunda ona aman verdim. Onun
[264] kanını akıtmayacağım. Malını da almayacağım," dedi. Hucr b. Yezîd: "Allah seni ıslah etsin. Adam ölüme götürülüyor," dedi. Hucr b. Yezîd ve Yemenlilerin yanında olanlar yanına gidip onunla konuştular. Ziyâd onlara: "Ona kefil oluyor musunuz? Bu adam ne zaman bir ihlalde bulunursa onu bana getirecek misiniz," dedi. Onlar: "Evet," dediler. Ziyâd: "el-Müsellâ'yı yaralamasının diyetini vereceğine kefil olur musunuz?" dedi. "Ona da kefiliz," dediler. Bunun üzerine onu serbest bıraktı.

Hucr b. Adî, Rebîa b. Nâcid el-Ezdî'nin evinde bir gün bir gece kaldıktan sonra İsbahanlı kölesi Reşîd'i Muhammed b. el-Eş'as'a şu mesajla gönderdi: "Bu inatçı zorbanın seni nasıl karşıladığını duydum. Onun yaptıkları seni ürkütmesin. Ben sana geleceğim. Kavminden bir grubu toplayıp ona git, bana aman vermesini ve hakkımda kararını vermesi için beni Muâviye'ye göndermesini iste."

Bunun üzerine İbn Eş'as, Hucr b. Yezîd, Cerîr b. Abdullah, Eşter'in kardeşi Abdullah b. el-Hâris'e gitti. Onlarla birlikte Ziyâd'a gittiler, ondan Hucr b. Adî'ye aman vermesini ve hakkında kararını vermesi için onu Muâviye'ye göndermesini istediler. Ziyâd taleplerini kabul etti. Bunun üzerine elçisini

ona gönderdiler ve talebinin kabul edildiğini bildirerek gelmesini istediler. Hucr geldi ve Ziyâd'ın yanına girdi. Ziyâd ona: "Ey Ebû Abdurrahman! Merhaba. Savaş günlerinde savaş! İnsanlar sulh yaptıkları hâlde yine savaş! "Berâkiş" sahiplerine karşı cürüm işledi!"[66] dedi. Hucr: "İtaatsizlik yapmadım ve cemaatten ayrılmadım. Biatime bağlıyım," dedi. Ziyâd: "Ey Hucr, Heyhat! Bir elle yaralıyor, bir elle de tedavi ediyorsun. Bir de elimize düşünce sana razı olmamızı istiyorsun. Vallahi asla!" dedi. Hucr: "Muâviye'ye gidip hakkımda kararını verinceye kadar bana aman vermedin mi?" dedi. Ziyâd: "Evet verdim. Onu hapishaneye götürün," dedi. Hucr, Ziyâd'ın yanından götürülünce Ziyâd: "Vallahi aman vermeseydim ruhunu teslim edinceye kadar buradan çıkamazdı," dedi.

Hişâm b. Urve dedi: Avâne bana şöyle anlattı: Ziyâd dedi ki: Vallahi şahdamarının kesilmesi için gayret göstereceğim.

Hişâm b. Muhammed Ebû Mihnef, Mücâlid b. Saîd, Şa'bî ve Zekeriyyâ b. Ebî Zâide'den naklen Ebû İshâk'tan şöyle anlattı: [265] Hucr, Ziyâd'ın yanından götürülünce yüksek sesle şöyle seslendi: "Allah'ım, ben biatime bağlıyım. Onu ihlal etmem ve ihlal etmeyi talep etmem. Allah ve insanlar duysun!" Üzerinde bir aba vardı. Hava soğuktu ve on gün hapiste bekletildi. Ziyâd ise Hucr'un arkadaşlarının yakalanması için çalışıyordu. Bunun üzerine Amr b. el-Hamık ve Rifâa b. Şeddâd yola çıkıp Medain'e gittiler. Oradan da Musul bölgesine geçtiler. Burada bir dağa çıkarak orada gizlendiler. Bölgenin amiline dağın eteğinde iki adamın saklandığı bilgisi iletildi. Hemdânlı olan ve adı Abdullah b. Ebî Beltaa olan amil, onların durumunu garipseyerek süvariler ve yerli halkla dağa gitti. Onlar saklandıkları yerden çıktılar. Amr b. el-Hamık hastaydı ve karnında su birikmişti. Bu sebeple de kendini savunabilecek durumda değildi. Rifâa b. Şeddâd ise –genç ve güçlüydü– asil atına bindi ve Amr'a: "Seni savunayım," dedi. Amr: "Bana bir yararı olmaz. Yapabilirsen kendini kurtar," dedi. Rufâa onlara doğru bir hamle yapınca ona bir çıkış yeri açtılar. Atı sıçrayarak

66 Bir darbımeseldir. Berâkiş bir dişi köpeğin sahiplerinin yerini hasımlarına bildirmesini ifade eden bir meseldir.

koştu. Süvariler onun peşine düştüler. Ancak iyi bir atıcı olan Rufâa, kendisine yaklaşan olunca ok atarak onu yaralar veya öldürürdü. Bunun üzerine ondan vazgeçtiler. Amr b. el-Hamık ise yakalandı. Ona kim olduğunu sordular. O: "Kendi hâlinde bırakırsanız sizin için daha hayırlı, onu öldürürseniz sizin için daha kötü olan bir insanım," dedi. Bunun üzerine İbn Ebî Beltaa onu Musul amili Abdurrahman b. Abdullah b. Osman es-Sekafî'ye gönderdi. Amil, Amr'ı görünce onu tanıdı. Muâviye'ye onun durumunu yazdı. Muâviye ona şöyle yazdı: "O, Osman'a üzerinde taşıdığı dokuz ok sapladığını iddia etmiştir. Ona haksızlık etmeyelim. Osman'a yaptığı gibi ona da dokuz ok sapla!" Bunun üzerine çıkarıldı ve ona dokuz ok saplandı. Amr birinci veya ikinci ok saplandığında can verdi.

[266] Ebû Mihnef dedi: Mücâlid bana Şa'bî ve Zekeriyyâ b. Ebî Zâide'den naklen Ebû İshâk'ın şöyle dediğini anlattı: Ziyâd, Hucr'un adamlarını yakalamak için birlik gönderdi. Onlar da kaçmaya çalışıyorlardı. Ziyâd onlardan ele geçirebildiklerini yakaladı. Ziyâd emniyet şefini –Şeddâd b. el-Heysem– Kabîsa b. Dubey'a b. Harmele el-Absî'nin üzerine gönderdi. Kabîsa kılıcını aldı ve kavmine çağrıda bulundu. Rib'î b. Hirâş b. Cahş el-Absî ve kavminden sınırlı sayıda insan çağrısına icabet etti. Kabîsa bunlarla birlikte savaşmak istedi. Emniyet şefi ona: "Senin kanın ve malın emniyettedir. Niçin kendini öldürüyorsun?" dedi. Adamları da ona: "Sana aman verilmişse neden kendini ve bizi öldürüyorsun?" dediler. Kabîsa: "Size yazıklar olsun! Fahişe çocuğu var ya onun eline düşsem ondan kurtulamam ve muhakkak beni öldürecektir," dedi. Onlar: "Hayır," dediler. Bunun üzerine elini onların eline verdiler. Onu Ziyâd'a götürdüler. Ziyâd'ın yanına varınca onlara: "Ey Abs kabilesi! Beni dinde mağlup mu edeceksiniz? Vallahi seni fitneleri aşılamak ve ümeraya karşı gelmekten meşgul edeceğim," dedi. Kabîsa: "Ben aman üzerine sana geldim," dedi. Ziyâd: "Onu hapse atın," dedi. Kays b. Abbâd eş-Şeybânî, Ziyâd'a gelince ona: "Bizden Benî Hemmâm'dan Sayfî b. Fesîl adında bir adam var, Hucr'un belli başlı adamlarındandır. İnsanların içinde sana en çok karşı olan kişidir," dedi. Ziyâd ona bir ekip

gönderdi. Onu getirdiler. Ziyâd ona: "Ey Allah'ın düşmanı! Ebû Turâb hakkında ne dersin?" dedi. Sayfî: Ebû Turâb'ı tanımıyorum," dedi. Ziyâd: "Onu ne iyi tanırsın?" dedi. Adam: "Hayır tanımıyorum," dedi. Ziyâd: "Ali b. Ebî Tâlib'i tanımaz mısın?" dedi. Adam: "Tanırım," dedi. Ziyâd: "Ebû Turâb odur," dedi. Adam: "Hayır, o Ebü'l-Hasan ve Ebü'l-Hüseyin'dir," dedi. Koruma amiri: "Emir sana Ebû Turâb diyor, sen hayır diyorsun," dedi. Sayfî: "Emir yalan söylerse benim onun gibi yalan söyleyip ona bâtılla şahitlik yapmamı mı istiyorsun?" dedi. Ziyâd: "Bunu da senin suçuna ilave ediyorum. Bana asayı getirin," dedi. Ona asayı getirdiler. Sayfî'ye: "Ali hakkında ne dersin?" dedi. Sayfî: "Allah'ın bu kulu hakkında söyleyeceğim, hayırlı bir sözdür," dedi. Ziyâd: "Yere yapışıncaya kadar onun omzu- [267]
na asayla vurun," dedi. Bunun üzerine yere yapışıp kalıncaya kadar darp edildi. Ziyâd: "Onu bırakın, yeter. Ali hakkında ne dersin?" dedi. Sayfî: "Vallahi usturayla beni dilim dilim kessen söylediğimden başka bir söz duymayacaksın," dedi. Ziyâd: "Ona lanet okuyacaksın ya da boynunu vuracağım," dedi. Sayfî: "Vallahi bu söz ağzımdan çıkmadan boynumu vuracaksın. Boynumu muhakkak vuracaksan ben Rabbime kavuşmaya razıyım. Sen de bedbaht olacaksın," dedi. Ziyâd: "Onu boynundan tutun, zincirlerle bağlayarak hapishaneye atın," dedi.

Ardından Ziyâd, Abdullah b. Halîfe et-Tâî'ye –o da Hucr ile birlikteydi ve Ziyâd'ın adamlarına karşı çetin bir şekilde savaştı– Bükeyr b. Humrân el-Ahmerî'yi –amillere bağlıydı– adamlarından bir grubun başında gönderdi. Ekip onu aramaya koyuldu ve onu Adî b. Hâtim'in mescidinde buldular. Onu oradan çıkarıp götürmek istediler. İzzetinefsine düşkün bir insandı. Onlara karşı koydu ve onlarla vuruştu. Onu yaraladılar ve taşa tuttular. Bunun üzerine kız kardeşi Meysâ: "Ey Tay! Lisanınız ve kılıcınız mesabesinde olan İbn Halîfe'yi teslim mi edeceksiniz," diye seslendi.

Ahmerî, kadının seslenişini duyunca Tay'ın toplanmasından ve öldürülmekten korkup kaçtı. Bunun üzerine Tay'dan bazı kadınlar çıktılar ve Abdullah b. Halîfe'yi bir eve aldılar. Ahmerî ise Ziyâd'a gitti ve ona: "Tay bana karşı çıktı. Onlara

gücüm yetmedi. Bu sebeple sana geldim," dedi. Bunun üzerine Ziyâd, Adî'ye –mescitteydi– bir adam gönderdi ve onu derdest etti. Ona: "Abdullah'ı bana getireceksin," dedi ve kendisini hapse attı. Adî: "Senin adamların onu öldürdükleri hâlde onu sana nasıl getireyim?" dedi. Ziyâd: "Onu getir de öldürmüş olduklarını göreyim," dedi. Adî bu kez de mazeret beyan ederek: "Nerede olduğunu ve ne yaptığını bilmiyorum," dedi. Ziyâd onu hapsetti. Ancak şehirdeki Yemenli, Rebîa veya Mudarlı herkes Adî için harekete geçti ve Ziyâd'a giderek onunla durumunu konuştular. Abdullah bulunduğu yerden çıkarıldı ve Buhter'de saklandı. Adî'ye: "İstersen gelip sana teslim olayım," dedi. Adî: "Vallahi iki ayağımın dibinde de olsan ayaklarımı kaldırıp seni ele vermem," dedi. Ziyâd, Adî'yi çağırdı ve ona: "Seni serbest bırakacağım. Ancak buna karşılık sen
[268] de onu Kûfe'den Cebeleyn'e süreceksin," dedi. Adî: "Tamam," dedi. Adî döndü ve Abdullah b. Halîfe'ye: "Kûfe'den çık. Onun öfkesi bitsin, inşallah senin için ondan ricada bulunacağım," dedi. Bunun üzerine Abdullah, Cebeleyn'e intikal etti.

Arkasından Kerîm b. Afîf el-Has'amî, Ziyâd'a getirildi. Ziyâd ona: "Adın nedir?" diye sordu. "Kerîm b. Afîf," dedi. Ziyâd: "Yazıklar olsun sana! Senin ve babanın adı ne güzeldir! Amelin ve görüşün ise ne kötüdür," dedi. Kerîm: "Vallahi sen yakın zamanda benim görüşüme muttali oldun," dedi. Ziyâd daha sonra adamlarını gönderdi ve Hucr'un on iki adamını yakalayıp hapse attı. Ardından da Erbâ'ın (dört büyük kabile) liderlerini davet etti. Onlara: "Hucr'un gördüğünüz suçları hakkında şahitlik yapın," dedi. O zaman Erbâ''ın liderleri şunlardı: Amr b. Hureys, şehrin dörtte birinin lideri konumundaydı. Hâlid b. Urfuta, Temîm ve Hemdân'ın dörtte birine hükmediyordu. Kays b. Velîd b. Abdi Şems b. Mugīre, Rebîa ve Kinde'nin dörtte birine, Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ da Mezhic ve Esed'e liderlik yapıyorlardı. Bu dört kişi; Hucr'un insanları topladığına, alenen Halife'ye sövdüğüne, insanları Müminlerin Emîri'ne karşı savaşmaya davet ettiğine, bu işin ancak Ebû Tâlib'in ailesiyle düzelebileceğine, şehirde harekete geçtiğine, Müminlerin Emîri'nin valisini şehirden çıkardığına, Ebû Turâb'ı (Hz. Ali)

savunup ona rahmet okuduğuna, onun düşmanlarından ve onunla savaşanlardan teberri ettiğine şahitlik ettiler. Ayrıca maiyetinde olan bu grubun da adamlarının elebaşları, onun görüşünü paylaştıkları ve emrinde olduklarını da ikrar ettiler. Akabinde Ziyâd, çıkarılmalarını emretti. Derken Kays b. Velîd yanına gelip: "Duyduğuma göre bunlar yola çıkarılırlarsa onlara müdahale edilecek," dedi. Bunun üzerine Ziyâd, Künâse mahallesine adam göndererek güçlü develer satın aldı ve sırtlarına mahfeler bağlandıktan sonra günün ilk demlerinde Rahbe'de bindirildiler. Akşam vakti olunca Ziyâd: "Dileyen çıkıp müdahale etsin," dedi. Ancak insanlardan hiç kimse buna tevessül etmedi. Ziyâd şahitlerin şehadetine baktı. "Bu şehadetin kesin bir hüküm ifade ettiğini düşünmüyorum. Şahitlerin dörtten fazla olmasını arzu ediyorum," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Hâris b. Husayre bana Ebü'l-Künûd'dan –Abdurrahman b. Ubeyd–, Abdurrahman b. Cündeb ve Süleyman b. Ebî Râşid'den naklen Ebü'l-Künûd'dan şahitlerin isimlerini nakletti:

Bismillahirrahmânirrahîm. Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ Allah [269]
için şahitlik eder ki: Hucr b. Adî itaati terk etti, cemaatten ayrıldı, Halife'ye lanet okudu, insanları savaşa ve fitneye davet etti, insanları toplayarak onları biati bozmaya, Müminlerin Emîri Muâviye'yi azletmeye çağırdı ve açıkça Allah'a küfretti.

Ziyâd şöyle dedi: "İşte bu şehadet örneğine göre şahitlik edin.[67] Vallahi ahmak hainin boyun damarını kesmeye gayret edeceğim." Bunun üzerine Erbâ''ın liderleri bu şehadet örneğine göre şahitlik yaptılar. Akabinde Ziyâd insanları çağırdı ve onlara: "Dört liderin şahitliği gibi şahitlik yapın," dedi. İnsanlar içinde önce İnâk b. Şürahbîl b. Ebî Dehm et-Teymî Teymullah b. Sa'lebe kalktı ve "Benim ismimi yazın," dedi. Ziyâd: "Kureyş'in isimlerinden başlayın, sonra İnâk'ı, ondan sonra da

67 Görülüyor ki şehadet maddesini kendileri hazırlıyor ve insanları buna göre şahitlik yapmaya zorluyorlar. Hatta Ziyâd bu şekilde şahitlik yapmayanları peşinen hain ilan ediyor ve onları infaz edeceğini söylüyor. Şehadet maddesinde yer alan " Allah'a açık bir şekilde küfretti!" ifadesi ise Hucr b. Adî hakkında büyük bir iftiradır ve onu mahkûm edenlerin iç yüzünü ortaya koyan bir belge niteliğindedir (çev.).

istikametini ve sadakatini bildiğimiz ve Müminlerin Emîri'nin öyle bildiği kişileri de şahitler arasına yazın," dedi. Şahitler: İshâk b. Talha b. Ubeydullah, Mûsâ b. Talha, İsmâil b. Talha b. Ubeydullah, Münzir b. ez-Zübeyr, Umâre b. Ukbe b. Ebî Muayt, Abdurrahman b. Hennâd, Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkās, Âmir b. Mes'ûd b. Ümeyye b. Halef, Muhriz b. Câriye b. Rebîa b. Abdüluzzâ b. Abdi Şems, Ubeydullah b. Muslim b. Şu'be el-Hadramî, İnâk b. Şürahbîl b. Ebî Dehm, Vâil b. Hucr el-Hadramî, Kesîr b. Şihâb b. Husayn el-Hârisî, Katan b. Abdullah b. Husayn, Serî b. Vakkās el-Hârisî –Ziyâd şehadetini gıyabında yazdı–, Sâib b. el-Akrâ es-Sekafî, Şebes b. Rib'î, Abdullah b. Ebî Akīl es-Sekafî, Maskale b. Hübeyre eş-Şeybânî, Ka'kâ' b. Şevr ez-Zühelî, Şeddâd b. Munzir b. el-Hâris b. Va'le ez-Zühelî –İbn Buzey'a diye biliniyordu. Baba adı zikredilmediği için Ziyâd: "Şahitler arasından ismi silinsin," dedi. Ona: "Haddayn'ın kardeşi ve Münzir'in oğludur," denildi. Ziyâd da: "Onu babasına nispet edin," dedi. Bunun üzerine babasına nispet edildi. Konu Şeddâd'a iletilince şöyle dedi: "Vay zaniyenin oğlunun (Ziyâd'ın) hâli-
[270] ne. Onun annesi, babasından daha meşhur değil mi? Vallahi o annesi Sümeyye'ye nispet ediliyor."– ve Haccâr b. Ebcer el-İclî. Rebîa, kendilerinden olup da şahitlik yapan bu şahıslara kızarak şöyle dediler: "Dostlarımıza ve müttefiklerimize karşı şahitlik yaptınız." Şahitler şöyle dediler: "Biz de insanlardanız. Onların kavminden de onlara karşı şahitlik yapan çok oldu. Amr b. Haccâc ez-Zübeydî, Lebîd b. Utârid et-Temîmî, Muhammed b. Umeyr b. Utârid et-Temîmî, Benî Sa'd'dan Süveyd b. Abdurrahman et-Temîmî, Esmâ b. Hârice el-Fezârî –kendi durumundan özür beyan ediyordu–, Şemir b. Zilcevşen el-Âmirî, Şeddâd b. el-Heysem el-Hilâlî, Mervân b. el-Heysem el-Hilâlî, Kureyş'in Âize kolundan Muhaffiz b. Sa'lebe, Heysem b. Esved en-Nehaî –onlara mazeret beyanında bulunuyordu–, Abdurrahman b. Kays el-Esedî, Hâris b. el-Ezma' el-Hemdânî el-Vâdiî, Şeddâd b. el-Ezma' el-Hemdânî el-Vâdiî, Kureyb b. Seleme b. Yezîd el-Cu'fî, Abdurrahman b. Ebî Sebre el-Cu'fî, Zahr b. Kays el-Cu'fî, Kudâme b. el-Aclân el-Ezdî, Azre b. Azre el-Ahmesî –Muhtâr b. Ebû Ubeyd ve Urve b. Mugīre b. Şu'be'yi de

şahitlik yapmaya çağırdıysa da kaçınarak imtina ettiler–, Amr b. Kays Zi'l-Lihye el-Vâdiî ve Hânî b. Ebî Hayye el-Vâdiî.

Hucr b. Adî aleyhine yetmiş kişi şahitlik yaptı. Ancak Ziyâd: "Dininde ve asaletinde salah ehli olarak bilinenlerin dışındakileri (şahitlikten) çıkarın," dedi. Böylece yukarıda zikredilenler kaldı. Abdullah b. Haccâc es-Sa'lebî'nin şahitliği çıkarıldı. Şahitlerin şehadeti bir sahifede yazıldı. Ziyâd bu sahifeyi Vâil b. Hucr el-Hadramî ve Kesîr b. Hişâm el-Hârisî'ye tevdi ederek onlara Hucr ve arkadaşlarını yola çıkarmalarını emretti. Ziyâd, Kādı Şüreyh b. el-Hâris ile Şüreyh b. Hânî el-Hârisî'yi de şahitler arasına yazdı. Ancak Şüreyh: "Onu bana sordu. Ben ona onun çok oruç tutan, gece ibadet eden bir insan olduğunu bildirdim," dedi. Şüreyh b. Hânî el-Hârisî: "Ben şahitlik yapmadım. Ancak beni de şahitler arasında yazdığını duyunca onu yalanladım ve eleştirdim," diyordu. Daha sonra Vâil b. Hucr ve Kesîr b. Şihâb geldiler. Hucr ve arkadaşları akşam vakti yola çıkarıldılar. Emniyet amiri de Kûfe'nin dışına kadar onlara refakat etti.

Arzem mıntıkasına gelince Kabîsa b. Dubey'a el-Absî bu yörede bulunan evine baktı. Kızları ona bakıyorlardı. Bunun üzerine Vâil ve Kesîr'e: "Bana izin verin aileme vasiyetimi yapayım," dedi. Ona izin verince gitti. Kızlarına yaklaşınca ağlamakta olduklarını gördü ve bir süre sessiz kaldıktan sonra onlara: "Susun," dedi. Kızlar susunca şöyle dedi: "Yüce Allah'tan sakının [271] ve sabredin. Rabbimden dilerim ki bu yolda iki güzelden birini bana ihsan etsin: Ya şehadet ki [bu benim için] saadettir ya da afiyet içinde size kavuşmak. Sizi rızıklandıran ve benim yerime geçiminizi tekeffül eden Allah'tır. O baki olandır. Dileğim odur ki O sizi muhafaza eder ve beni de sizin için korur." Sonra ayrıldı ve kavminin önünden geçti. Onlar da ona afiyet dileğinde bulunuyorlardı. Şöyle dedi: "Bana göre içinde bulunduğum durum kadar vahim olan, kavmimin helakidir. Zira bana yardımcı olmuyorlar." Nitekim onu kurtarmalarını ümit etmişti.

Ebû Mihnef dedi: Nadr b. Sâlih el-Absî bana Ubeydullah b. el-Hür el-Cu'fî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Vallahi Serî b. Ebî Vakkās'ın kapısının yanındaydım. Derken Hucr ve arka-

daşlarını götürdüler. Ben: "Keşke on adam olsa da bu insanları kurtarsam," dedim. Sonra "Keşke beş kişi olsa," dedim. Ravi dedi: Ubeydullah bu sözü söylerken âdeta yanıp tutuşuyordu. Şöyle dedi: Ancak insanlardan bana icabet eden olmadı. Onları götürdüler ve Gariyyîn mevkiine varınca Şüreyh b. Hânî elinde bir mektup olduğu hâlde onlara yetişti ve Kesîr'e: "Bu mektubumu Müminlerin Emîri'ne ulaştır," dedi. Kesîr: "İçinde ne var?" dedi. Şüreyh: "Sorma, bir talebim var," dedi. Ancak Kesîr mektubu almaktan imtina ederek: "Muhtemelen isteğini kabul etmez," dedi. Bu kez de mektubu Vâil b. Hucr'e götürdü. Vâil mektubu aldı. Ardından adamları götürdüler ve Merciazrâ'ya vardılar. Burası Dımaşk'tan on iki mil uzaktaydı.

***

Muâviye'ye Gönderilenlerin İsimleri

Hucr b. Adî el-Kindî, Benî Erkam'dan Erkam b. Abdullah el-Kindî, Şerîk b. Şeddâd el-Hadramî, Sayfî b. Fesîl, Kabîsa b. Dubey'a b. Harmele el-Absî, Benî Âmir b. Şehrân ve Kuhâfe'den Kerîm b. Afîf el-Has'amî, Âsım b. Avf el-Becelî, Verkā b. Sümey el-Becelî, Benî Hümeym'den Kidâm b. Hayyân el-Anezî ve Abdurrahman b. Hassân el-Anezî, Benî Minkar'dan Muhriz
[272] b. Şihâb et-Temîmî ve Benî Temîm'den Abdullah b. Haviyye es-Sa'dî. Onları Merciazrâ'ya götürdüler ve orada hapse attılar. Ziyâd onların ardından Âmir b. Esved el-İclî'nin maiyetinde iki adam daha gönderdi. Bunlar Benî Sa'd b. Bekir b. Hevâzin'den Utbe b. el-Ahnes ve Saîd b. Nemrân el-Hemdânî en-Nâitî'ydi. Bunlarla sayıları on dörde çıktı. Muâviye, Vâil b. Hucr ve Kesîr b. Şihâb'ı davet etti. Onları kabul etti ve mektuplarını açarak Şamlıların huzurunda okudu. Mektupta şunlar yazılmıştı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Ziyâd b. Ebî Süfyân'dan Allah'ın kulu ve Müminlerin Emîri Muâviye'ye. Allah Müminlerin Emîri'ne ihsanda bulundu ve ona düşmanını tuzağa düşürmeyi nasip ederek onu isyan edenlerin şerrinden kurtardı. Bu Turâbiyye ve Sebeiyye azgınları –ki başları Hucr b. Adî'dir– Müminlerin Emîri'ne muhalefet ettiler, Müslüman cemaatinden ayrılarak bize savaş açtılar. Allah bizi bunlara galip kıldı ve onlara karşı

bize güç ve imkân verdi. Şehrin hayırlı insanlarını, eşrafını, yaşlılarını ve dindarlarını çağırdım. Onlar bunlardan gördüklerini ve amellerine dair şahitlik yaptılar. Bu insanları Müminlerin Emîri'ne göndermiş bulunuyorum. Şehrin hayırlı insanlarının şehadetlerini mektubumun altına aldım.

Muâviye mektubu ve şahitlerin şehadetini okuyunca hazır bulunanlara: "Kavimlerinin onların aleyhinde yaptıkları şahitliği dinlediniz. Bu grup için ne dersiniz?" diye sordu. Yezîd b. Esed el-Becelî ona: "Onları Şam beldelerine yay oraların azgınları seni onlardan kurtarır," dedi.

Vâil b. Hucr [Şüreyh'in] mektubunu Muâviye'ye sundu. Muâviye mektubu okudu. Mektupta şunlar yazılıydı: Bismillahirrahmânirrahîm. Şüreyh b. Hânî'den Allah'ın kulu ve Müminlerin Emîri Muâviye'ye. Ziyâd'ın sana benim Hucr b. Adî aleyhinde şahitlik yaptığımı yazdığı haberini aldım. Onun hakkında benim şahitliğim şöyledir: "O namazı dosdoğru kılan, zekâtını veren, hac ve umre ibadetini yapan, daima marufu emreden ve münkeri nehyeden bir kişi olup kanı ve malı dokunulmazdır. Onu öldürmek veya serbest bırakmak senin takdirindedir." Muâviye onun mektubunu Vâil b. Hucr ve Kesîr'in huzurunda okudu. "Gördüğüm kadarıyla bu adam kendini sizin şahitliğinizden çıkarmıştır," dedi.

Muâviye, Hucr ve arkadaşlarını Merciazrâ bölgesinde hapse attı. Akabinde Ziyâd'a şöyle yazdı: Hucr ve adamları hakkında yazdıklarını ve senin bölgendeki insanların onların aleyhine yaptıkları şahitliği gördüm ve anladım. Bazen onları öldürmenin onları bırakmaktan daha iyi olduğunu bazen de [273] onları affetmenin öldürmekten daha iyi olduğunu düşünüyorum. Selamla.

Bunun üzerine Ziyâd, Muâviye'ye mektup yazdı ve Yezîd b. Huceyye b. Rebîa et-Teymî ile gönderdi. Mektubunu okudum. Hucr ve adamları hakkındaki kanaatini anladım. Onlar hakkında şüpheye düşmene şaşırdım. Oysa onları daha iyi bilenler, onların aleyhinde şahitlik yaptı. Bu vilayete ihtiyacın varsa Hucr ve adamlarını bana geri gönderme.

Yezîd b. Huceyye [Muâviye'ye] giderken Azrâ'da bulunan Hucr ve adamlarına uğradı ve onlara şöyle dedi: "Sizin berat edeceğinizi tahmin etmiyorum. Getirdiğim mektup sizin boğazlanmanızı öngörüyor. Sizin için yararlı olacağını düşündüğünüz bir şey varsa söyleyin onu ileteyim," dedi. Hucr: "Muâviye'ye söyle biz biatimizi bozmadık ve bozulmasını istemeyiz ve bozmayız. Bizim aleyhimizde şahitlik yapanlar, hasımlarımız ve şüpheli insanlardır." Yezîd mektubu Muâviye'ye takdim etti. Mektubu okudu. Yezîd ona Hucr'un sözlerini nakledince Muâviye: "Ziyâd bizim nezdimizde Hucr'dan daha doğrudur," dedi. Bunun üzerine Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem es-Sekafî –bir rivayete göre de Osman b. Umeyr es-Sekafî–: "Ayırmaya bak, ayırmaya!" dedi. Muâviye ona: "Islah için zahmete girme," dedi. Şamlılar çıktı ve Muâviye'yle Abdurrahman arasında geçen konuşmada ne demek istediklerini anlayamadılar. Nu'mân b. Beşîr'e giderek ona, İbn Ümmü'l-Hakem'in sözünü naklettiler. Nu'mân şöyle dedi: "Bu insanlar öldürülmüş sayılır." Âmir b. Esved el-İclî de Muâviye'ye gitmek ve ona Ziyâd'ın gönderdiği iki adamın durumunu bildirmek üzere gelmiş ve Azrâ bölgesine varmıştı. Azrâ'dan ayrılmak isteyince demir bağları içinde olduğu hâlde Âmir'e yönelerek: "Ey Âmir! Benî dinle. Muâviye'ye söyle, bizim kanlarımız ona haramdır. Bize aman verildi ve bunun üzerine onunla sulh yaptık. Allah'tan sakınsın ve durumumuzu düşünsün," dedi veya buna benzer sözler sarf etti. Hucr sözlerini tekrarlayınca Âmir: "Senin sözünü anladım. Çok tekrarladın," dedi. Hucr: "Ayıp bir şey duymadın, neden ters konuşuyorsun? Sen kayırılıyorsun ve sana ikramda bulunuluyor. Hucr ise derdest ediliyor ve öldürülüyor! Kelamımın hoşuna gitmemesini yadırgamıyorum! Sana bir şey söylemeyeceğim," dedi. Âmir mahcup olmuş gibi bir tavırla: "Hayır, vallahi sana karşı içimde bir garaz yoktur. Ona sözünü tebliğ edecek ve bu konuda gayret göstereceğim," dedi. Sanki kendisi söyleneni yapmış da öbür taraf bu maruzatı reddetmiş gibi konuşuyordu.

[274] Âmir, Muâviye'nin huzuruna çıktı. Ona iki adamın durumunu arz etti. Yezîd b. Esed el-Becelî de kalktı ve "Ey Müminlerin

Emîri! Amcamın iki oğlunu bana bağışla," dedi. Nitekim Cerîr b. Abdullah bu iki şahıs hakkında Muâviye'ye şöyle yazmıştı: "Benim kavmimden olan iki şahıs cemaat ehli olup güzel görüş sahibidir. Şüpheli bir şahıs Ziyâd'a onları kötülemiştir. Bunun üzerine onları Müminlerin Emîri'ne göndermiştir. Oysa her ikisi de İslam'a karşı herhangi bir suç işlememiş ve Halife'ye karşı gelmemişlerdir. Umarız ki bu hâlleri Müminlerin Emîri nezdinde onlara yarayacaktır." Yezîd onlardan bahsedince Muâviye, Cerîr'in mektubunu hatırladı. "Amcanın oğlu Cerîr onlar hakkında bana yazdı ve onları methetti. Cerîr sözü tasdik edilecek ve nasihati kabul edilecek bir insandır. Sen de amcanın iki oğlunu istedin. Onları sana bağışlıyorum," dedi. Vâil b. Hucr da Erkam için talepte bulundu. Muâviye onu ona bağışladı. Ebü'l-A'ver es-Sülemî de Utbe b. el-Ahnes'i istedi, onu da onun için bağışladı. Humre b. Mâlik el-Hemdânî, Saîd b. Nemrân el-Hemdânî'nin affedilmesini istedi, onu da onun için affetti. Habîb b. Mesleme de İbn Haviyye için Muâviye'yle konuştu ve onu da serbest bıraktı.

Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî kalktı ve Muâviye'ye: "Ey Müminlerin Emîri! Amcam oğlu Hucr'u benim için affet," dedi. Muâviye: "Amcan oğlu Hucr onların elebaşlarıdır. Onu serbest bırakırsam vilayetimi bozmasından endişe ediyorum. O zaman da seni ve adamlarını Irak'a, onlar üzerine göndermek zorunda kalacağız," dedi. Mâlik ona: "Vallahi bana adil davranmadın! Seninle birlikte amcam oğluna karşı savaştım. Sıffîn gibi bir savaş karşımıza çıktı orada da seni yalnız bırakmadım. Şimdi senin kefen ağır basıp topuğun yükselince ve karşıt badirelerden emin olunca amcam oğlunu senden istedim, üstten aldın ve bana yararı olmayan basit sözler sarf ettin ve karşıt badirelerden korktuğunu iddia ettin!" dedi ve ayrılarak evine gidip oturdu. Arkasından Muâviye, Benî Selâmân b. Sa'd'dan Hüdbe b. Feyyâd el-Kudâî, Husayn b. Abdullah el-Kilâbî ve Ebû Şerîf el-Beddî'yi Hucr ve adamlarına gönderdi. Akşam vakti onların yanına vardılar. Has'amî, A'ver'in gelmekte olduğunu görünce: "Yarımız öldürülecek, yarımız kurtulacaktır," dedi. Saîd b. Nemrân: "Allah'ım! Beni rızana nail olmuş

kurtulanlardan eyle," dedi. Abdurrahman Hassân el-Anezî: "Allah'ım beni onların aşağılamasıyla keremine ve rızana nail olanlardan eyle. Nice kereler kendimi öldürülmeye maruz bıraktıysam da Allah ancak kendi takdirini icra etti," dedi.

[275] Muâviye'nin elçileri onlara gelerek altı kişinin serbest bırakılacağı ve sekiz kişinin öldürüleceği kararını tebliğ etti. Elçiler onlara: "Bize verilen emirle size Ali'den teberri etmenizi ve ona lanet okumanızı teklif ediyoruz. Bu teklifi kabul ederseniz sizi serbest bırakacağız. Aksi takdirde sizi öldüreceğiz. Ayrıca Müminlerin Emîri: 'Hemşerilerinizin aleyhinizde şahitlik yapmaları sebebiyle kanlarınızı akıtmak bize helal oldu,' demiştir. Buna rağmen bu adamdan teberri ederseniz sizi affedecek ve serbest bırakacağız." Onlar: "Allah'ım! Bunu asla yapmayacağız," dediler. Bunun üzerine elçi mezarlarının hazırlanmasını emretti. Kabirler kazıldı ve kefenler getirildi. Onlar da gece boyunca namaz kıldılar. Sabah olunca onlara: "Gece boyunca namaz kıldığınızı ve güzel dualar yaptığınızı gördük. Osman hakkında ne diyorsunuz?" diye sordular. Onlar: "Yönetimde zulme tevessül eden ve hakla amel etmeyen ilk halifedir," dediler. Muâviye'nin adamları: "Müminlerin Emîri sizden daha iyi bilirdi. Bu adamdan teberri edecek misiniz?" diye sordular. Onlar: "Aksine o bizim velimizdir ve ondan teberri edenlerden teberri ederiz," dediler. Bunun üzerine onları öldürmek için her biri bir kişiyi aldı. Kabîsa b. Dubey'a, Ebû Şerîf el-Beddî'nin eline düştü. Kabîsa ona: "Kavimlerimiz arasında husumet yoktur. Bırak başkası beni öldürsün," dedi. Adam: "Rahmete nail olasın," dedi ve onun yerine el-Hadramî'yi öldürdü. Kabîsa b. Dubey'a'yı da Kudâî öldürdü.

Ravi dedi: Hucr onlara: "Bırakın abdest alayım," dedi. Ona: "Abdest alabilirsin," dediler. Abdest aldıktan sonra: "Bırakın iki rekât namaz kılayım. Vallahi ne kadar abdest aldıysam muhakkak iki rekât namaz kılmışımdır," dedi. Onlar: "Kılacaksan kıl," dediler. Hucr, namazını kıldı. "Daha önce bundan daha kısa bir namaz kılmadım. Ölümden çekindiğimi düşünmeseniz namazı uzatmak isterdim," dedi. Sonra son sözlerini söyledi: "Allah'ım! Ümmetimizi Sana şikâyet ediyoruz. Kûfeliler

aleyhimize şahitlik yaptı, Şamlılar da bizi öldürüyor. Vallahi beni bu şekilde öldürürseniz bu vadide öldürülen ilk savaşçıyım ve köpeklerinin ona karşı havladığı ilk Müslümanım." Akabinde el-A'ver Hüdbe b. Feyyâd kılıçla üzerine gidince tit- [276]
remeye başladı. Adam: "Hani ölümden korkmuyorum, demiştin. Adamından teberri et senden vazgeçeceğim," dedi. Hucr: "Gözümün önünde kazılmış bir kabir, açılmış bir kefen ve çekilmiş bir kılıç dururken nasıl korkmam! Vallahi ölümden korksam da Rabbi kızdıran bir söz söylemeyeceğim," dedi. Bunun üzerine el-A'ver onu öldürdü. Arkasından tek tek onları öldürdüler. Altı kişi öldürüldü ki Abdurrahman b. Hassân el-Anezî ve Kerîm b. Afîf el-Has'amî: "Bizi Müminlerin Emîri'ne gönderin bu adam hakkında onun söylediğini söyleyeceğiz," dediler. Muâviye'ye durumu haber verdiler. Muâviye: "Onları getirin," diye haber gönderdi.

İkili Muâviye'nin huzuruna girince Has'amî şöyle dedi: "Ey Muâviye! Allah, Allah! Sen de bu fâni dünyadan ebedî ahiret yurduna intikal edeceksin, bizi öldürmekle neyi murat ettiğin ve kanımızı niçin akıttığın sana sorulacaktır," dedi. Muâviye: "Ali hakkında ne diyorsun?" dedi. Has'amî: "Senin söylediğini söylüyorum," dedi. Muâviye: "Ali'nin onunla Allah'a boyun eğdiği dininden teberri edecek misin?" dedi. Has'amî sustu. Muâviye de karşılık vermek istemedi.

Benî Kuhâfe'den Şemir b. Abdullah kalktı ve şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Amcam oğlunu bana bağışla." Muâviye: "Onu sana bağışlıyorum. Ancak onu bir ay hapsedeceğim." Muâviye iki günde bir ona birilerini gönderiyor ve onunla konuşuyordu. Ona: "Senin gibi birisinin orada olmamasıyla Irak'a nefes aldırmak istiyorum," dedi. Şemir, Muâviye'yle bu konuda konuşmayı itiyat hâline getirmişti. Bunun üzerine ona: "Seni amcan oğluna bağışlıyoruz" dedi ve Has'amî'yi davet ederek kendisi başta kaldığı sürece Kûfe'ye girmemesi şartıyla serbest bıraktı. Ona: "Arap diyarından nereyi istiyorsan seni oraya göndereyim," dedi. Has'amî Musul'u tercih etti. Sürekli olarak "Muâviye ölse de şehrime gitsem," diyordu. Ancak kendisi Muâviye'den bir ay önce vefat etti.

Arkasından Abdurrahman el-Anezî geldi. Muâviye ona: "Ey Rebîa'nın[68] kardeşi! Ali hakkında ne diyorsun?" dedi. Abdurrahman: "Beni bırak. Sorma, bu senin için daha iyidir," dedi. Muâviye: "Vallahi soruma cevap vermeden senden vazgeçmeyeceğim," dedi. Abdurrahman: "Şehadet ederim ki o Allah'ı çok zikreden, hakkı emreden, adaleti ayakta tutan ve insanla-
[277] rı affedenlerdendi," dedi. Muâviye: "Osman hakkında ne dersin?" dedi. Abdurrahman: "O zulüm kapısını açan ve hakkın kapılarını sarsan ilk halifedir," dedi. Muâviye: "Kendini öldürmüş oldun," dedi. Abdurrahman: "Asıl ben seni öldürdüm, vadide de Rebîa yok," dedi. –Demek istiyor ki Şemir el-Has'amî, Kerîm b. Afîf el-Has'amî için konuştuğunda kavminden kendisi için Muâviye'yle konuşacak kimse bulunmuyordu.– Bunun üzerine Muâviye onu Ziyâd'a gönderdi ve ona şöyle yazdı: "Bu Anezî gönderdiklerinin en kötüsüdür. Ona hak ettiği cezayı ver ve en kötü şekilde öldür!" Adam Ziyâd'a götürülünce onu Kus en-Nâtıf'a gönderdi ve canlı olarak gömüldü.

Ravi dedi: Anezî ve Has'amî, Muâviye'ye götürülürken Anezî, Hucr'a: "Ey Hucr, Allah seni uzak etmesin. Ne güzel bir İslam kardeşiydin," dedi. Has'amî de şöyle dedi: "Uzak olmayasın ve kaybolmayasın. Sen iyiliği emrediyor ve kötülükten sakındırıyordun." İkili götürülünce Hucr bakışlarını onlardan ayırmadı ve şöyle dedi: "Eş ve dostun bağını koparmakta ölümün üstüne yoktur!" Hucr öldürüldükten birkaç gün sonra Utbe b. el-Ahnes ve Saîd b. Nemrân, Muâviye'ye götürüldüler. Muâviye onları serbest bıraktı.

***

Hucr'un (ra) Öldürülen Adamlarının İsimleri

Hucr b. Adî, Şerîk b. Şeddâd el-Hadramî, Sayfî b. Fesîl eş-Şeybânî, Kabîsa b. Dubey'a el-Absî, Muhriz b. Şihâb es-Sa'dî el-Minkarî, Kidâm b. Hayyân el-Anezî ve Abdurrahman b. Hassân el-Anezî. Abdurrahman, Ziyâd'a gönderildi. Ziyâd onu Kus en-Nâtıf'ta canlı olarak gömdü! Toplam yedi kişiydiler. Öldürüldükten sonra kefenlenip namazları kılındı.

68 Rebîa kabilesi kastedilmektedir. Bilindiği gibi Arapçada Rebîa'nın kardeşi sözü Rebîa kabilesi mensubu anlamındadır (çev.).

Ravi dedi: Rivayete göre Hasan, Hucr ve adamlarının öldürüldüklerini haber alınca: "Onların namazlarını kılıp onları kefenlediler ve kıbleye doğru defnettiler mi?" diye sordu. "Evet," dediler. Hasan: "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun onları ziyaret edin," dedi.

***

Kurtulanların İsimleri

Kerîm b. Afîf el-Has'amî, Abdullah b. Haviyye et-Temîmî, Âsım b. Avf el-Becelî, Erkam b. Abdullah el-Kindî, Benî Saîd [278] b. Bekir'den Utbe b. el-Ahnes ve Saîd b. Nemrân el-Hemdânî olmak üzere yedi kişidir.

***

Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî, Muâviye'nin Hucr'u bağışlama talebini reddetmesi üzerine Kinde, Sekûn ve çok sayıda Yemenliden oluşan kavminin huzurunda şöyle konuştu: "Vallahi Muâviye'nin bize olan ihtiyacı, bizim ona olan ihtiyacımızdan daha fazladır. Biz onun kavminde yerine alternatif bulabiliriz. Buna karşılık onun için bizim alternatifimiz yoktur. Haydi, bu adamı onların elinden kurtaralım."-Hucr ve arkadaşlarının Azrâ'da hâlâ hayatta olduklarından şüphe etmediklerinden yola koyuldular. Ancak yolda onları katledenlerle karşılaştılar. İşlerini bitirdikten sonra oradan ayrılmışlardı. Bunlar Mâlik b. Hübeyre'yi insanlar arasında görünce Hucr'u ve arkadaşlarını ellerinden kurtarmak için geldiklerini tahmin ettiler. Mâlik onlara: "Geridekiler nasıl?" diye sordu. Muâviye'nin adamları: "Onlar tövbe ettiler, Muâviye'ye gidip haber vereceğiz," dediler. Bunun üzerine Mâlik, Azrâ'ya doğru yürüyüşünü sürdürdü. Azrâ'dan gelen bazı adamlarla karşılaştı. Onlar kendisine Hucr ve arkadaşlarının öldürüldüklerini bildirdiler. Mâlik: "Adamları takip etmeliyim," dedi ve süvariler onların peşlerine düştüler. Ancak onlar kurtulmuş ve Muâviye'nin yanına varmışlardı. Muâviye'ye Mâlik ve maiyetindeki insanların Azrâ'ya intikalini ve amacını haber verdiler. Muâviye: "Sakin olun. O bir an için ateşi yükseldi ve kısa bir süre içinde ateşi sönecektir," dedi. Mâlik dönünce doğruca eve gitti, Muâviye'ye

gitmedi. Muâviye onu davet ettiyse de yanına gitmedi. Akşam olunca Muâviye ona yüz bin dirhem gönderdi ve ona şöyle dedi: "Müminlerin Emîri'nin amcan oğlu hakkındaki ricanı kabul etmemesi, sana ve senin kavmine olan merhametinden dolayıdır. Zira onlar sizi tekrar bir harbe sokabilirlerdi. Hucr b. Adî yaşasaydı korkarım ki seni ve kavmini onlara karşı çıkmaya mecbur bırakabilirdi. Böyle bir durum Müslümanlar için daha vahimdir." Bunun üzerine Mâlik paraları kabul etti ve hoşnut oldu. Ertesi sabah da kavminin kalabalık bir topluluğuyla Muâviye'ye gitti ve ondan razı oldu.

Ebû Mihnef dedi: Abdülmelik b. Nevfel b. Müsâhik bana şöyle anlattı: Âişe (ra.), Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm'ı Hucr ve adamları hakkında görüşmek üzere Muâviye'ye gön-
[279] derdi. Abdurrahman vardığında Muâviye onları öldürmüştü. Abdurrahman, Muâviye'ye: "Ebû Süfyân'ın hilmini nasıl kaybettin," dedi. Muâviye: "Kavmimin senin gibi halim insanları kaybolunca Sümeyye'nin oğlu bana yükledi de yükledi ve ben de yüklendim," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Abdülmelik b. Nevfel şöyle anlattı: Eğer şartlar bizi daha kötü duruma sevk etme ihtimali olmasaydı Hucr'un öldürülmesine karşı tavrımız farklı olacaktı. Vallahi ben onu hac ve umre ibadetine düşkün bir Müslüman olarak bilirim.

Ebû Mihnef dedi: Abdülmelik b. Nevfel bana Saîd el-Makberî'den naklen şöyle anlattı: Muâviye hac görevini ifa ettikten sonra Âişe'ye (ra.) uğradı. Girmek için izin istedi. Âişe (ra.) ona izin verdi. Oturunca ona: "Ey Muâviye! Seni öldürmek için birilerini içeride saklamamdan emin miydin?" dedi. Muâviye: "Emniyetli bir eve girdim," dedi. Âişe: "Ey Muâviye! Hucr ve adamlarını öldürürken Allah'tan korkmadın mı?" Muâviye: "Onları ben değil, onların aleyhinde şahitlik yapanlar öldürdüler," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Zekeriyyâ b. Ebî Zâide bana Ebû İshâk'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Kûfe'ye zilletin girmesi ilk olarak Hasan b. Ali'nin ölümü, Hucr b. Adî'nin öldürülmesi ve Ziyâd'ın Ebû Süfyân'ın oğlu olduğunu iddia etmesidir.

Ebû Mihnef dedi: Rivayet edildiğine göre Muâviye ölüm döşeğindeyken üç kere: "İbnü'l-Edber –yani Hucr– ile uzun bir hesap günüm olacaktır!" dedi.

Ebû Mihnef, Sak'ab b. Züheyr'den naklen Hasan'ın şöyle dediğini anlattı: Muâviye'de dört helak edici haslet vardı. Bunlardan yalnızca bir tanesi bile olsa helak edicidir. Sahabe ve fazilet ehli insanlar varken sefihleri bu ümmete musallat etmesi, istişarede bulunmadan zorla ve hileyle yönetmesi, kendinden sonra sarhoş ve şarapçı ve ipek elbise giyip tambur çalan oğlunu halife yapması, Ziyâd'ı kendi babasına nispet etmesi, oysa Peygamber (sav.) "Çocuk, doğuran kadının kocasına nispet edilir. Zani için de ceza vardır," buyurmuştur. Dördüncüsü de Hucr b. Adî'yi öldürmesi. Hucr'dan dolayı veyl ona! Veyl ona!

Hind bint Zeyd b. Mahreme el-Ensariyye –Ali'nin şiasın- [280]
dandı–Hucr'u anarken şu mersiyeyi dile getirmiştir:

Ey nurlu ay! Yükseldikçe yüksel ve yoluna devam eden Hucr'u iyi gör!

Muâviye b. Harb'e gidiyor. Onu emîrin telkinleriyle öldürecektir.

Hucr'dan sonra zorbalar daha da azdılar ve Havernak ve Sedîr köşkleriyle mesrur oldular.

Memleket onlarla öyle bir kuraklığa maruz kaldı ki âdeta hiç yağmur yağmamış bir diyar gibidir.

Ey Hucr b. Adî! Selamet ve sürur ile karşılaşasın.

Senin için Adî'yi helak eden akıbetten ve Dımaşk'ta kükreyen yaşlı adamdan korkuyorum.

Hayırlı insanları öldürmeyi kendisi için bir hak olarak görüyor ve ümmetinin en kötü insanı da onun veziridir.

Ah! Keşke Hucr kendi eceliyle ölseydi de deve gibi boğazlanmasaydı.

Ey Hucr! Sen öldüysen dünyadaki bütün liderler de öleceklerdir.

Kindeli bir şaire de Hucr'u anarken –bir rivayete göre de aynı şairenin beyitleridir– şu beyitleri dile getirmiştir:

Gözyaşlarım dinmeksizin dökülmekte, gözlerim sürekli ağlamaktadır.

Eğer onun üzerinde yay olsaydı A'ver ona karşı kılıç taşımazdı.

Bir şair de Benî Şeybân'dan Benî Hind'i, Sayfî b. Fesîl'i ihbar ettiği için Kays b. Abbâd'a karşı teşvik ederken şöyle demiştir:

İbn Fesîl, Benî Mürre'ye çağrıda bulundu. Zira eli kolu bağlı olarak kılıç darbesine maruz kaldı.

Onlarla karşılaştığında Benî Hind'i teşvik et, Gıyâs ve oğluna söyle konuşsunlar.

Ey Benî Hind! Sayfî'nin eşi nasıl ağladıysa Kuteyle de ağlasın ve matem tutsun!

Gıyâs b. İmrân b. Mürre b. el-Hâris b. Düb b. Mürre b. Züheyl b. Şeybân şerefli bir insandı. Kuteyle ise Kays b. Abbâd'ın
[281] kız kardeşidir. Kays b. Abbâd uzun yaşadı, İbn Eş'as ile birlikte muharebelerinde savaştı. Bir gün Havşeb, Haccâc b. Yûsuf'a: "Bizde bir adam var fitnecidir ve sultana karşı başkaldırır. Irak'ta ne kadar fitne varsa onda bir parmağı vardır. O aynı zamanda Turâbîdir ve Osman'a lanet okumaktadır. İbn Eş'as'la birlikte olmuş ve bütün muharebelerine katılmıştır. İnsanlar arasında fitneyi körüklüyor. Onlar helak olunca da gidip evinde oturuyor," dedi. Bunun üzerine Haccâc onu getirtti ve boynunu vurdu. Onun yakınları Havşeb'in yakınlarına: "Bizi ihbar ettiniz," dediler. Havşeb'in yakınları da onlara: "Siz de bizi ihbar ettiniz," dediler.

Ebû Mihnef dedi: Abdullah b. Halîfe et-Tâî, Hucr ile birlikte hareket etmişti. Bu sebeple Ziyâd onu yakalamak istemişti. Ancak Abdullah saklanmıştı. Bu sebeple Ziyâd onun üzerine emniyet mensuplarını gönderdi. O gün bunlar Hamrâlılardan idiler. Abdullah'ı derdest edince kız kardeşi Nevvâr çıkıp: "Ey Tay topluluğu! Mızrağınız ve lisanınız olan Abdullah b. Halîfe'yi nasıl teslim edersiniz?" dedi. Bunun üzerine Taylılar, emniyet mensuplarına saldırdılar ve onları darp ederek Abdullah b. Halîfe'yi ellerinden aldılar. Emniyet mensupları döndüler ve ona [Ziyâd'a] durumu haber verdiler. Ziyâd mescitte bulunan Adî b. Hâtim'e gitti ve ona: "Bana Abdullah b. Halîfe'yi getir," dedi. Adî: "Neyi var?" dedi. Ziyâd ona durumu anlattı. Adî: "Mahallede cereyan eden bir olay ve bu hususta bir malumatım yok," dedi. Ziyâd: "Vallahi onu bana getireceksin," dedi. Adî: "Hayır, vallahi getirmeyeceğim. Amcam oğlunu sana teslim edeceğim,

sen de onu öldüreceksin, öyle mi? Vallahi ayaklarımın dibinde dahi olsa ayaklarımı kıpırdatmayacağım," dedi. Bunun üzerine Ziyâd, Adî'nin hapse atılmasını emretti. Ancak Yemenli ve Rebîa'dan herkes Ziyâd'a gitti ve onunla konuşup ona: "Resulullah'ın (sav.) arkadaşı Adî'ye bunları yapmamalısın!" dediler. Ziyâd: "Onu şartlı tahliye edeceğim," dedi. "Şartın nedir?" dediler. Ziyâd: "Amcası oğlunu benden uzak tutsun ve görevim boyunca Kûfe'ye girmeyecek," dedi. Adî'ye gidip durum haber verildi. Adî: "Tamam," dedi ve Abdullah'a haber verdi ve "Ey kardeşimin oğlu! Bu adam inat ediyor ve görevi boyunca seni şehrine sokmamakta ısrar ediyor. Cebeleyn bölgesine git," dedi. Abdullah, Kûfe'den çıktı. Ancak Abdullah b. Halîfe sürgündeyken Adî'ye yazıyordu. Adî de ona ümit veriyordu. Bir keresinde ona şu manzumeyi yazdı:

Leylâ'yı ve gençliği hatırladım. Çocukluk dönemini hatırlamak hatırlayan için oldukça zordur.

Gençlik gitti de onun tazeliğini kaybettim. Sırtını dönüp gitti ve vecdi de alıp götürdü.

Artık gençlik hatıralarını bırak. O yok artık. Eserleri de yok. Çünkü [282] *ayrıldı ve verimini vermez oldu.*

Sen dostlara ağla! Hani onlar helak oldular ve ölüm yolundan başka bir dönüş yeri bulamadılar.

Onları ölüm çağırdı da ölüm günü gelince bil ki o artık ertelenmez.

Onlar benim şiam ve sığınağım idiler.

Onlardan sonra dünyayla avunmak veya uzun yaşamak gibi bir arzum ve hevesim kalmadı.

Söylüyorum: Vallahi ölüp de defnedilinceye kadar geceleri daima onları hatırlayacağım.

Azrâlılara kat kat fazlasıyla Allah'ın selamı olsun ve dağ bulutları rahmetle o beldeyi sulasın.

Hucr o diyarda Rabbinin rahmetiyle muamele görsün. Zira Hucr, Allah'ı razı etmiş ve sorumluluğunu ifa etmişti.

Ve yağmur daima Hucr'un kabri üzerine nazil olsun ve bu rahmet mahşer gününe kadar sürsün.

Ey Hucr! İkram için atları kim boğazlayacak, zulme meyleden savaşçı hükümdara kim karşı duracak?

Senden sonra takvayla hakkı kim haykıracak ve kim zulmü değiştirmeye cüret edecek?

Ne güzel bir İslam kardeşiydin sen. Ümit ederim ki ebediyetle ikram edilecek ve orada saadete nail olacaksın.

Sen savaşta kılıcın hakkını verirdin, marufu emreder ve münkerden sakındırırdın.

Ey Humeymli iki kardeş! Korundunuz ve salih amellere yöneltildiniz. Öyleyse size müjdeler olsun!

Ey Hindifli iki kardeş! Müjdeler olsun. Sizler selamlandınız ve müjdeleneceğiniz size bildirilmişti.

Ey Hadramût, Gālib ve Şeybânlı kardeşler! Hesap günü hesabınız kolay olsun!

[283] *Saadete nail oldunuz. Zira ölüm karşısında sizin kadar hücceti doğru ve güçlü kimse duymadım.*

Semada parlayan bir yıldız kaldıkça ve her iki vadide güvercinler öttükçe size ağlayacağım.

Ey Gavs b. Tay! Söyledim ve zulmetmedim. Sizden biri olarak sürgüne gönderilmekten hiç korkmamıştım.

Sizler rüştünüzü kaybettiniz. Neden kardeşiniz için savaşmadınız. Oysaki o beli bükülüp yıkılıncaya kadar şerefini korudu.

Beni salıverdiniz. Ancak teslimiyet içinde İyâd'a uzun yılların garibi olarak sürüldüm.

Baskınlarda sizin için benim gibi olan var mı? Savaş ortaya çıkınca sizin için benim gibi olan var mı?

Savaş ateşi tutuşunca ölümü hiçe sayarak savaşa koşanlar içinde benim gibi olan var mı?

İşte şimdi de benim evim Tay dağlarındadır ve buradan kovulmuş bulunuyorum. Rabbim dilerse bunu değiştirecektir.

Düşmanım beni hicret yerimden sürüp bana zulmetti. Ancak Allah'ın takdiri ve iradesine rıza gösterdim.

Bir cinayet işlemediğim hâlde benim kavmim benim kabilem değillermiş gibi beni teslim etti.

Eğer Tay dağlarında bulunsam ve orada uzun yıllar ikamete mahkum olsaydım,

Gurbete mahkûm edilmekten hiç korkmazdım. Allah bana husumetle muamele edenin cezasını versin.

Allah iki Hadramî'nin öldürülmesinden dolayı Vâil'in cezasını versin ve kavi bir mızrakla ölüme mülaki olsun.

Bize karşı hizipleşen ve yalan şahitliğinde bulunan insanlar helak olsun.

Kimse beni Gavs b. Tay'a nispet etmesin. Zira zaman onları bedbahtlığa mahkûm etti ve değiştirdi.

Onlara karşı savaşmadım ve Kûfe'de onları kedere sevk edecek şe- [284]
kilde ortalığı toz ve dumana vermedim.

Doğuya doğru yolculuğa çıksan Cedîle, Ma'n ve Buhter'e haber ver;

Nebhân'a ve Tay'a bağlı, nispeti belirsiz olan insanlarına da haber ver, ben ahlakı güzel biri değil miydim?

Uzeyb gününde önünüzden gittiğimi ve zamanın geriye gittiğini görmemek için ilerlediğimi hatırlamıyor musunuz?

Topluluk zırhsız savaşırken Mihrân'a nasıl saldırdığımı ve onların ölümü hiçe sayan cengâverlerini nasıl öldürdüğümü hatırlayın.

Celûlâ vakasında hiç kınanmadım. Nihavend ve Tüster zaferlerinde taksiratım olmadı.

Sıffîn'de su yolundaki çarpışmada cehdimi unutuyorsunuz. O gün savaşçıların mızrakları omuzlarımda parçalanmıştı.

Benden dolayı Allah, Adî b. Hâtim'e müstahakkını eksiksiz versin. Zira beni terk etti ve kaderimle baş başa bıraktı.

Ey Hâtim'in oğlu! Benim tereddütsüz edamı unuttun mu? O gün kavmin reislerini ortada bırakırken;

Ben seni savundum ve hasımların yenilgiye uğradılar. Ben en şiddetli ve sağlam hasımları oldum.

Bunun üzerine sırtlarını dönüp kaçtılar ve karşımda duramadılar. Âdeta kamışlıkta uyuşuk vaziyetteki aslanla karşılaşmış gibi kaçtılar.

Yakının korkuya kapıldığı, uzağın kaçtığı zaman ben size yardım ettim ve muzaffer oldum.

Bunun karşılığı hapiste tecrit edilmek ve zillete mahkûm olmak oldu.

Bana nice vaatlerin oldu. Ancak bir tilki oyunu gibi bana oyun oynadın.

Artık yaşlı develeri otlatmayı iş edindim, güttüklerimden geride kalanlara seslenerek onları topluyorum.

Sanki ben saldırmak üzere hiç ata binmedim, o cengâveri vücudundan kan damlaları damlarken yerde bırakmadım.

[285] *Namert geri çekilip sonra gevezelik ederken baskın yapan süvarilerin yolunu sanki kesmedim.*

Ebhere ve Sicâs'ın yukarısında seyreden bir çetenin izinde koşmakta acele etmedim.

Bağırtlak kuşu gibi suskunlara baskın yaparak ürkütmedim ve muzaffer olarak indim.

Kazvin'de ve Şervin'de ve bulunduğum Kündür muharebesinde mızrakla savaşan süvariler içinde benzerini görmedim.

Bunlar bir zamanlar vuku bulan ve güzellikleri benden geçen olaylardır. Bu güzelliklerim artık unutulmuştur.

Ben uzakta da olsam kavmim uzak olmasın. Ben onlar tarafından kaybedilmiş ve reddedilmiş biriyim.

Onlardan sonra dünyada hayır yoktur. Zira ben onlardan uzakta ve evde mahsur yaşamaktayım.

Abdullah, Ziyâd ölmeden Cebeleyn'de sürgünde öldü.

Ubeyde el-Kindî el-Beddî, Hucr'u terk ettiği için Muhammed b. el-Eş'as'ı şöyle kınamaktadır:

Amcanı teslim ettin, korktuğundan dolayı onun için savaşmadın. Sen olmasaydın ona yanaşılamazdı.

Muhammed Ehl-i beytinin gelen temsilcisini öldürdün ve onun kılıç ve zırhlarını gasbettin.

Esed'den olsaydın kerametimi bilecektin Hubâb'ın hanesini de benim için şefaatçi olarak bilecektin.

***

Rebî' b. Ziyâd Horasan Valisi

Bu yılda Ziyâd, Hakem b. Amr el-Gıfârî'nin ölmesi üzerine Rebî' b. Ziyâd el-Hârisî'yi Horasan'a emîr olarak gönderdi. Hakem ölmek üzereyken yerine Enes b. Ebî Ünâs'ı getirmişti. Enes, Hakem'in cenaze namazını kıldırmış ve onu Huleyd b. Abdullah el-Hanefî'nin kardeşi Hâlid b. Abdullah'ın evinde defnetmişti. Hakem bu hususu Ziyâd'a yazarak bildirmişti. Ziyâd, Enes'i azletti; onun yerine Huleyd b. Abdullah el-Hanefî'yi tayin etti.

Ömer bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini [286] anlattı: Ziyâd, Enes'i azledip yerine Huleyd b. Abdullah el-Hanefî'yi tayin edince Enes şöyle dedi:

Kim benden Ziyâd'a bu mektubu koşarak tebliğ edecek?

Beni azledip Huleyd'e mi yedireceksin? Hanîfe arzu ettiğini bulmuştur.

Yemâme'yi sürüp ekin. Sizin öncekileriniz ve sonrakileriniz köledir.

Ziyâd, Huleyd'i işbaşına getirdi ve bir ay sonra azlederek 51 yılının başında bu göreve Rebî' b. Ziyâd el-Hârisî'yi getirdi. İnsanlar ailelerini Horasan'a naklettiler ve orayı ikamet yeri edindiler. Ardından da Rebî''i azletti.

Ömer bana Ali'den naklen Mesleme b. Muhârib ve Abdurrahman b. Ebân el-Kureşî'nin şöyle dediklerini anlattı: Rebî', Horasan'a geldikten sonra Belh'i sulh yoluyla fethetti. Ahnef b. Kays onlarla sulh yaptıktan ve Kuhistan'ı kuvvet yoluyla fethettikten sonra ahalisi burayı kapatmışlardı. Bu bölgede Türkler de bulunuyordu. Rebî' onları bertaraf etti ve hezimete uğrattı. Onlardan geride kalan Neyzek Tarhân, Kuteybe b. Müslim tarafından kendi vilayetinde öldürüldü.

Ömer bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle anlattı: Rebî' gazaya çıkarak nehri geçti. Maiyetinde kölesi Ferrûh ve cariyesi Şerîfe de vardı. Ganimetler ele geçirdi ve selametle gazasını gerçekleştirdi. Daha önce Hakem b. Amr da nehri geçmişti ancak fetih müyesser olmamıştı.

Ömer bana Ali b. Muhammed'den şöyle dediğini anlattı: Nehirden su içen ilk Müslüman, Hakem'in kölesi oldu. Kalkanını batırarak su aldı ve içti. Sonra Hakem'e ikram etti. Hakem su içip abdest aldı ve nehrin öteki yakasında iki rekât namaz kıldı. Orada namaz kılan ilk Müslüman oldu ve ardından geri döndü.

***

Bu sene hac emiri olarak Yezîd b. Muâviye görev yaptı. Ahmed b. Sâbit bir ravi, İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den naklen buna dair rivayeti bana nakletti. Vâkıdî de aynı görüştedir.

Bu yılda Medine valiliğini Saîd b. el-Âs, Kûfe, Basra ve bütün Meşrık bölgesi valiliğini Ziyâd, Kûfe kādılığını Şüreyh, Basra kādılığını Umeyre b. Yesribî yaptı.

[287] **Hicretin 52. Yılı**

Vâkıdî'nin naklettiğine Süfyân b. Avf el-Ezdî, Rum diyarında gazaya çıkmış ve kışı orada geçirmiştir.

Başka ravilere göreyse bu yılda kışı Rum diyarında geçiren Büsr b. Ertât'tı ve Süfyân b. Avf el-Ezdî ise onun maiyetindeydi. Bu yılın yaz mevsiminde Muhammed b. Abdullah es-Sekafî gazaya çıkmıştır.

***

Ebû Ma'şer, Vâkıdî ve diğer ravilere göre bu yılda hac emîri olarak Saîd b. el-Âs görev yaptı.

Bir önceki yılda görev yapan valiler bu yılda da görevlerini sürdürdüler.

[288] **Hicretin 53. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılın olaylarından biri Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem'in kış mevsiminde Rum diyarına karşı sefere çıkması ve kışı burada geçirmesidir.

Yine bu yılda denizde bir ada olan Rodos fethedildi. Onu Cünâde b. Ebî Ümeyye el-Ezdî fethetti. Muhammed b. Ömer'in anlattığına göre Müslümanlar buraya indiler; toprağı işleyip ektiler, mal mülk edinerek hayvan yetiştirdiler. Gündüz hayvanlarını kaleden çıkarıp otlatır, akşam olunca da kaleye alırlardı. Ayrıca onların bekçileri vardı. Denizden gelen ve onlara tuzak kuranlara karşı onları uyarıyordu. Daima düşmanlarına karşı dikkatli davranıyorlardı. En çok Rumlara karşı tedbir alıyor ve denizde yollarını keserek gemilerini tahrip ediyorlardı. Muâviye de onlara erzak ve atiyyeler gönderiyordu. Düşman da onlardan korkuyordu. Muâviye ölünce Yezîd onları geri çekti.

***

Ziyâd'ın Ölümü

Bu yılda Ziyâd b. Sümeyye öldü. Ömer bana Züheyr, Vehîb, babası, Muhammed b. İshâk ve Muhammed b. ez-Zübeyr'den naklen Ziyâd'ın kölesi Fîl'in şöyle dediğini anlattı: Ziyâd beş yıl süreyle Irak'ta hüküm sürdü ve 53 yılında öldü.

Ömer bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle anlattı: Ziyâd, Irak'ta işbaşına geçtikten sonra beş yıl süreyle buraya hükmetti ve 53 yılı Ramazan'ında Kûfe'de öldü. O sırada Basra Valisi Semüre b. Cündeb idi ve Ziyâd'a bağlıydı.

***

Ziyâd b. Sümeyye'nin Ölümünün Sebebi

Abdullah b. Ahmed el-Mervezî bana babası ve Süleyman'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Abdullah b. Mübârek bana Abdullah b. Şevzeb ve Kesîr b. Ziyâd'dan şöyle naklet-
ti: Ziyâd, Muâviye'ye şöyle yazdı: "Sol elimle Irak'ı zapturapt [289]
altına aldım. Sağ elim boştur." Bunun üzerine Muâviye, Arud bölgesini (Yemâme ve çevresi) ona bağladı. Bu sebeple İbn Ömer ona beddua etti. Ardından vebaya yakalandı ve öldü. İbn Ömer ölümünü duyunca: "Ey İbn Sümeyye böylece gittin. Ne dünya sana kaldı ne de ahireti idrak ettin," dedi.

Ömer dedi: Ali bana şöyle anlattı: Ziyâd, Muâviye'ye şöyle yazdı: "Senin için Irak'ı sol elimle zapturapt altına aldım. Ancak sağ elim boştur." Bunun üzerine Muâviye onun elini Hicaz'la meşgul etti. Bu maksatla ona görevlendirme kararını yazarak Heysem b. Esved en-Nehaî ile ona gönderdi. Olay Hicazlılar tarafından duyulunca onlardan bir grup Abdullah b. Ömer'e gittiler ve ona durumu anlattılar. Abdullah onlara: "Ona beddua edin, Allah sizi ondan kurtarır," dedi ve kıbleye yöneldi, onlar da onunla yöneldiler. O beddua etti, onlar da beddua ettiler. Bunun üzerine Ziyâd'ın parmağında veba yarası çıktı. Bunun üzerine Kâdı Şüreyh'e haber göndererek: "Başıma geleni biliyorsun. Bana parmağımın kesilmesini söylediler. Bana ne tavsiye edersin?" diye sordu. Şüreyh ona: "Korkarım ki yara elinde ama elem kalbindedir. Ecel geldiyse

parmağı kesik hâlde Allah'a mülaki olmak istemediğin hâlde O'na mülaki olacaksın. Ya da ecelin gelmediyse kesik parmaklı yaşayacaksın. Bununla evlatlarını da mahcup edeceksin," dedi. Ziyâd parmağını kesmekten vazgeçti. Şüreyh çıkınca ona durumu sordular. Onlara, ona yaptığı tavsiyeyi anlattı. Onu ayıplayarak: "Neden ona kesmeyi tavsiye etmedin," dediler. O: "Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: «Müsteşar emindir,» dedi.

Abdullah b. Ahmed el-Mervezî bana babası ve Süleyman'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Abdullah şöyle dedi: Bir ravinin şöyle dediğini işittim: Ziyâd, Şüreyh'e yazarak kendi elinin kesilmesi konusunda istişare etti. Şüreyh ona: "Yapma, yaşayacak olsan çolak yaşayacaksın. Ölürsen nefsine karşı suç işlemiş olursun." Ziyâd: "Vebayla aynı yorgan içinde mi yaşayacağım," dedi ve elini kestirmeye karar verdi. Ancak ateşi ve kızdırılmış demirleri görünce korktu ve vazgeçti.

Ömer bana Abdülmelik b. Kureyb el-Asmaî ve İbn Ebî Ziyâd'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Ziyâd ölmek üzereyken oğlu ona: "Ey babam! Sana altmış kat kefen hazırladım," dedi. Ziyâd: "Ey oğlum! Babana öyle bir libas yaklaştı ki bahsettiğin libastan daha hayırlı bir libas veya süratli bir yok edil-
[290] meyle karşı karşıyadır," dedi. Akabinde öldü ve Kûfe'ye yakın Süveyye'de defnedildi. Bu sırada Yezîd, Hicaz'a vali olarak gitti. Bunun üzerine Miskîn b. Âmir b. Şüreyh b. Amr b. Udus b. Yezîd b. Abdullah b. Dârem şu beyitleri dile getirdi:

Ziyâd bize veda ettiği zaman gördüm ki Müslümanlardaki bolluk da gitti.

Ölünceye kadar Ziyâd'ı hicvetmeyen Ferezdak da Miskîn'e şöyle dedi:

Ey Miskîn! Allah seni ağlattı. Akan gözyaşların dalalet için süzülüp döküldü.

Meysân ailesinden kâfir bir adama ağladın. Öyle ki kendi devrinde bir Kisrâ veya bir Kayser gibiydi.

Onun ölüm haberi bana ulaştı. Bu beyaza baskın kırmızı renkteki ceylanın ölüm haberi değildir, dedim.

Miskîn ona şöyle karşılık verdi:

Ey her konuştuğumda veya insanlar arasında oturduğumda hep karşıma dikilen adam!

Bana amcam gibi bir amca, babam gibi bir baba veya dayım gibi sadık bir dayı göstertebilir misin?

Amr b. Amr ya da Zürâre gibi bir baba ya da Bişr gibi. Ki hepsiyle yokuşları tırmandım.

O benim için su gibi akan âdeta yüzer gibi seyreden, gece seyrinden sonra bile kuyruğunu kaldırarak koşan at gibi asil ve cömerttir.

Bu korunma ve savunma günleri için, öteki yolculuk için ve diğeri de göçmek içindir.

Ferezdak şöyle dedi:

Ziyâd'ın helak olduğunu görünce ona haber ver: Güvercin Harem'den uçarak gitti.

Uçtu ve güçlü kanatları onu daha ileriye taşıdı, nehir ve ormanlara sığındı.

Abdullah b. Ahmed bana babasından naklen Süleyman'ın şöyle dediğini anlattı: Abdullah bana Cerîr b. Hâzim'den naklen Cerîr b. Zeyd'in şöyle dediğini anlattı: Ziyâd'ı gördüm. Kırmızımtırak yüzlüydü ve sağ gözünde bir göz kırılması vardı. Sakalı hafifti. Üzerinde yamalı bir gömlek vardı. Bir katır üzerindeydi ve yularını bağlamıştı.

Rebî' b. Ziyâd el-Hârisî'nin Ölümü [291]

Bu yılda Rebî' b. Ziyâd el-Hârisî vefat etti. O Horasan amiliydi ve Ziyâd'a bağlı olarak görev yapıyordu.

Ölüm sebebi:

Ömer bana Ali b. Muhammed'in şöyle dediğini anlattı: Rebî' b. Ziyâd, 2 yıl birkaç ay süreyle Horasan'da valilik yaptı. O Ziyâd'la aynı yılda vefat etti. Onun oğlu Abdullah b. Rebî' yerine getirildi. Ancak iki ay sonra vefat etti. Onun tayin kararı ulaştığında Abdullah defnediliyordu. Abdullah kendi yerine Horasan amilliğine Huleyd b. Abdullah el-Hanefî'yi getirdi.

Ali dedi: Muhammed b. el-Fazl babasından naklen bana şöyle anlattı: Bana anlatıldığına göre Rebî' b. Ziyâd bir gün Horasan'da Hucr b. Adî'yi andı ve şöyle dedi: "Ondan sonra Arap-

larda hapsedilip infaz edilme usulü uygulandı. Eğer o zaman karşı çıksalardı hiç kimse bu şekilde öldürülmezdi. Ancak bu işe sessiz kalınca zillete düştüler." Bu sözlerini sarf ettikten bir hafta sonra cuma günü beyaz bir elbiseyle çıktı ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Ben bu hayattan usandım. Bir niyazda bulunacağım siz de âmin deyin," dedi. Namazdan sonra ellerini semaya doğru kaldırdı ve şöyle dedi: "Allah'ım Senin indinde benim için bir hayır varsa acilen beni yanına al! İnsanlar, âmin!" dediler. Akabinde çıktı ve henüz gözlerden kaybolmamıştı ki yere yığıldı. Bunun üzerine evine taşındı. Onun yerine geçen oğlu Abdullah da aynı günde vefat etti. Arkasından oğlu Abdullah'ı işbaşında bıraktı. Ancak o da öldü ve yerine Huleyd b. Abdullah el-Hanefî'yi getirdi. Ziyâd bu görevlendirmeyi onayladı. Ziyâd öldüğünde Huleyd, Horasan'ın başında bulunuyordu. Ziyâd ölmek üzereyken Kûfe'ye Abdullah b. Hâlid b. Üseyd'i, Basra'ya da Semüre b. Cündeb el-Fezârî'yi getirmişti.

Ömer b. Şebbe bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ziyâd öldüğünde Basra'nın başında Semüre b. Cündeb, Ziyâd'a bağlı olarak görev yapıyordu. Kûfe'nin başında da Abdullah b. Hâlid b. Üseyd'i bıraktı. Semüre, Basra'da on sekiz ay müddetle görev yaptı.

Ömer dedi: Ca'fer b. Süleyman ed-Dabaî'den naklen şöyle anlatıldı: Muâviye, Ziyâd'dan sonra Semüre'yi altı ay süreyle görevinde bıraktı ve sonra onu azletti. Semüre: "Allah Muâviye'ye lanet etsin. Muâviye'ye itaat ettiğim kadar Allah'a itaat etseydim bana hiç azap etmezdi," dedi.

[292] Ömer bana Mûsâ b. İsmâil ve Süleyman b. Müslim el-İclî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Babam şöyle dedi: Mescide uğramıştım. Bir adam geldi ve Semüre'ye zekâtını verdi. Sonra mescide girdi ve namaz kılmaya başladı. Derken bir adam geldi ve boynunu vurdu. Onun başı mescidin bir tarafında gövdesi de bir tarafındaydı. Ebû Bekre oradan geçince şöyle dedi: "*Arınan kurtulmuş ve Rabbinin adını anarak namaz kılan felaha ermiştir.*"[69] Babam şöyle dedi: Semüre çok şiddetli bir so-

69 A'lâ, 87/14-15.

ğuğun etkisiyle ve kötü bir şekilde öldü. Ben şahit oldum. Çok sayıda insan yanına getirildi. Onları sorguya çekti ve "Dinin nedir?" diye soruyordu. Adam: "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Tektir, ortağı yoktur ve şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve resulüdür ve Harûriyeden berîyim," demesine rağmen ortaya sürülüp boynu vuruluyordu. Bu gruptan yirmi küsur kişi bu şekilde öldürüldü.

***

Bu yılda hac emîrliği görevini Ebû Ma'şer, Vâkıdî ve diğerlerinin görüşüne göre Saîd b. el-Âs icra etmiştir.

Bu yılda Medine'de Saîd b. el-Âs, Ziyâd'ın ölümünden sonra Kûfe'de Abdullah b. Hâlid b. Üseyd, Ziyâd'ın ölümünden sonra Basra'da Semüre b. Cündeb ve Horasan'da Huleyd b. Abdullah el-Hanefî valilik görevinde bulunuyorlardı.

Hicretin 54. Yılı [293]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Muhammed b. Mâlik kış mevsimini Rum diyarında geçirdi. Ma'n b. Yezîd es-Sülemî ise yaz mevsiminde bu bölgede gazaya çıktı.

Vâkıdî'nin anlattığına göre bu yılda Cünâde b. Ebî Ümeyye, Kostantiniye'nin yakınında Ervâd diye bilinen bir adayı fethetti.

Muhammed b. Ömer'in anlattığına göre Müslümanlar uzun bir süre –rivayete göre yedi yıl– burada bulundular. Mücâhid b. Cebr de burada ikamet etmekteydi. Tubey' b. İmraeti Ka'b şöyle dedi: Bu basamağı (adaya geçmek için kullanılan kaide) görüyor musunuz? Bu yerinden sökülürse dönüşümüz başlayacak," dedi. Çok şiddetli bir kasırga koptu ve basamağı (kaide) söktü. Ardından da Muâviye'nin ölüm haberi geldi. Akabinde Yezîd'in dönmemizi emreden mektubu ulaştı. Bunun üzerine geri döndük. Ondan sonra da ada mamur olmadı ve harabe hâline geldi. Rumlar da emniyete kavuştular.

***

Mervân Medine Valisi

Saîd b. el-Âs'ın Medine Valiliğinden Azli ve Mervân'ın Valiliği

Bu yılda Muâviye, Saîd b. el-Âs'ı Medine valiliğinden azletti ve Mervân b. el-Hakem'i görevlendirdi.

Muâviye'nin Saîd'i azletmesi ve Mervân'ı görevlendirmesinin sebebi:

Ömer bana Ali b. Muhammed, Cüveyre b. Esmâ ve üstatlarından naklen şöyle anlattı: Muâviye, Mervân ile Saîd b. el-Âs'ın arasını bozacak işlere tevessül ediyordu. Bu sebeple Medine valisiyken Saîd b. el-Âs'a Mervân'ın evini yıkması için yazdı. Ancak Saîd onu yıkmadı. Muâviye tekrar ona yazarak yıkmasını emretti. Ancak yine yıkmayınca onu azletti ve yerine Mervân'ı tayin etti.

***

Muhammed b. Ömer ise şöyle dedi: Muâviye, Saîd b. el-Âs'a yazarak Mervân'ın bütün mallarına el koymasını ve onları sahipsiz arazi hükmüne tâbi tutmasını, Fedek emlakını da on-
[294] dan almasını –Muâviye burayı ona hibe etmişti– istedi. Ancak Saîd ona müracaat ederek adamın yakın akraba olduğunu hatırlattı. Muâviye ikinci kez Saîd'e yazdı ve Mervân'ın mallarını alıp sahipsiz arazi sınıfına katmasını emretti. Ancak Saîd emrini yerine getirmekten imtina etti ve iki mektubu Câriye'nin yanında sakladı. Saîd azledilip de Mervân vali olunca Muâviye, Mervân b. el-Hakem'e yazarak bu kez de onun Saîd'in Hicaz'daki mallarına el koymasını istedi. Mektubu da Mervân'ın oğlu Abdülmelik ile gönderdi. Mervân, Saîd'e: "Müminlerin Emîri'nin mektubu olmasaydı onu nazarıitibara almazdım," dedi. Bunun üzerine Saîd, Muâviye'nin kendisine yazdığı ve Mervân'ın mallarına el koymasını emrettiği iki mektubun getirilmesini istedi. Onları yanına alarak Mervân'a götürdü. Mervân: "Saîd akrabalık hukukunu bizden daha çok gözetmiştir," dedi ve Saîd'in mallarına el koymaktan imtina etti.

Saîd b. el-Âs, Muâviye'ye şöyle yazdı: "Muâviye'nin akraba olan bizlere yaptığı şaşırtıcıdır. Zira bizi birbirimize kin güt-

meye sevk etmek istemiştir. Oysa hoşlanmadığı yabancılara hilm, sabır ve afla muamele etmekteyken bizi birbirimizden koparmaya ve birbirimize karşı içimize haset ve kinle doldurmaktadır. Bu durum evlatlarımıza dahi sirayet etmektedir. Vallahi aynı babanın evlatları olmasak da mazlum Halife'ye yardım etmek konusunda söz birliğimizi gerçekleştirmek durumundaydık. Nitekim idrak ettiğimiz netice hayırlıdır." Bunun üzerine Muâviye, Saîd'e yazarak yaptıklarından sıyrılmaya çalıştı ve en güzel hâline döneceğini söyledi.

***

Şimdi söz sırası Ömer'in Ali b. Muhammed'den naklettiği rivayetinde. Ali b. Muhammed şöyle dedi: Mervân vali olunca Muâviye ona şöyle yazdı: "Saîd'in evini yık!" Bunun üzerine Mervân işçileri gönderdi ve yıktırmaya gitti. Saîd ona: "Ey Ebû Abdülmelik! Evimi yıkacak mısın?" dedi. Mervân: "Evet, Müminlerin Emîri bana yazdı. Benim evimi yıktırman için sana yazsaydı sen de yıktıracaktın," dedi. Saîd: "Ben yıkmazdım," dedi. Mervân: "Hayır, vallahi sana yazsaydı yıkacaktın," dedi. Saîd: "Hayır, ey Ebû Abdülmelik," dedi ve kölesine: "Git bana Muâviye'nin mektubunu getir," dedi. Köle, Mervân b. el-Hakem'in evininin yıkılmasını emreden mektubunu getirdi. Mervân: "Ey Ebû Osman! Sana evimin yıkılmasını emrettiği hâlde yıkmadın ve bana haber vermedin," dedi. Saîd: "Senin evini yıkmadım ve sana minnet etmedim. Muâviye bizi birbirimize [295] düşürmek istedi," dedi. Mervân: "Anam babam sana feda olsun! Vallahi senin malın bizden çok ve evlatların bizden daha fazla olmalıdır," dedi. Mervân döndü ve Saîd'in evini yıkmadı.

Ömer bana Ali'den naklen Muhammed b. Zekvân el-Kureşî'nin şöyle dediğini anlattı: Saîd b. el-Âs, Muâviye'nin yanına geldi. Muâviye ona: "Ey Ebû Osman! Ebû Abdülmelik nasıldır?" diye sordu. Saîd: "O senin verdiğin valilik görevini icra etmekte ve emirlerini yerine getirmektedir," dedi. Muâviye: "O ekmek sahibi gibidir. Pişme külfetinden kurtulunca onu yedi." Mervân: "Hayır, ey Müminlerin Emîri! O öyle bir kavimle yaşamaktadır ki onlar okların düşüşü gibidir. Biri lehine, biri

de aleyhinedir." Muâviye: "Seninle onun arasını uzaklaştıran nedir?" diye sordu. Saîd: "Şerefimi ona karşı sakınmam, onun da şerefini benden sakınmasıdır," dedi. Muâviye: "Onun senin üzerindeki hakkı nedir?" dedi. Saîd: "Huzurunda da gıyabında da onu sevindirmektir," dedi. Muâviye: "Ey Ebû Osman! Bizi bu kötü şeylerle baş başa bıraktın," dedi. Saîd: "Evet, ey Müminlerin Emîri! Ağır yükü taşıdım ve kararlı davrandım. Yakın durdum. Davet edersen icabet ederim, gidersen kaldırırım," dedi.

***

Bu yılda Muâviye, Semüre b. Cündeb'i Basra valiliğinden azledip yerine Abdullah b. Amr b. Gaylân'ı getirdi. Ömer bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Muâviye, Semüre'yi azletti ve yerine Abdullah b. Amr b. Gaylân'ı tayin etti ve onu altı ay bu görevde bıraktı. Abdullah emniyet kuvvetlerinin başına Abdullah b. Hısn'ı getirdi.

***

İbn Ziyâd Horasan Valisi

Muâviye'nin Ubeydullah b. Ziyâd'ı

Horasan Valiliğine Tayini

Bu yılda Muâviye, Ubeydullah b. Ziyâd'ı Horasan valiliğine getirdi.

Valiliğe atanmasının sebepleri:

Ömer bana Ali b. Muhammed'in şöyle dediğini anlattı: Mesleme b. Muhârib ve Muhammed b. Ebân el-Kureşî bize şöyle anlattılar: Ziyâd öldüğü zaman Ubeydullah, Muâviye'ye gitti. Muâviye ona: "Kardeşim kendi yerine kimi halef olarak bıraktı?" dedi. Ubeydullah: "Abdullah b. Hâlid b. Üseyd'i bıraktı," dedi. Muâviye: "Basra'ya kimi bıraktı?" dedi. Ubeydullah: "Semüre b. Cündeb el-Fezârî," dedi. Muâviye ona: "Baban seni görevlendirseydi ben de seni görevlendirirdim," dedi. Ubeydullah: "Allah hakkı için sana söylüyorum; senden sonra kimse bana: 'Baban veya amcan seni görevlendirselerdi biz de seni görevlendirirdik,' demesin," dedi.

Mesleme b. Muhârib ve Muhammed b. Ebân el-Kureşî şöyle dediler: Muâviye, Benî Harb'den bir kimseye valilik görevi vermek istediğinde onu Tâif'e tayin ederdi. İyi görev yaptığını görür de onu beğenirse Mekke'yi de ona bağlardı. Valilik görevinin hakkını verir de güzel bir edayla görevini icra ederse Medine'yi de ona bağlardı. Muâviye birini Tâif'e tayin ettiğinde onun için: "Henüz alfabededir," derlerdi. Mekke'ye tayin ederse onun için: "Kur'an'a geçti," derlerdi. Medine'ye de tayin ederse onun için: "O maharet safhasına geçti," derlerdi.

Mesleme ve Muhammed şöyle dediler: Ubeydullah, Muâviye'ye yukarıda geçen sözü söyleyince onu Horasan valiliğine tayin etti. Ona şöyle dedi: "Ben sana amillerime verdiğim ahdi verdim. Bundan başka yanımdaki özel konumun için de sana akrabalık vasiyetinde bulunacağım: Çok olan şeyi, az bir şey karşılığında satma. Kendi yaptıklarından ders al. Düşmanınla olan meselelerde vefayla yetin. Böylelikle yükünü hafiflettiğin gibi bizim de yükümüzü hafifletmiş olursun. Kapını insanlara aç ki onlar hakkında onlarla eşit bir bilgiye sahip olursun. Bir şeye azmedersen onu açığa vur ki insanlar ona sahip olmak için heveslenmesinler. Gücün yettiği hâlde hiçbir sorun sana çözülmemiş olarak dönmesin. Düşmanınla karşılaştığında seni yerin üstünde yenerlerse yerin altında da seni yenmesinler. Adamların senin teselline ihtiyaç duyarlarsa onları teselli et."

Ömer bana Ali'den naklen Ali b. Mücâhid ve İbn İshâk'tan şöyle dediğini anlattı: Muâviye, Abdullah b. Ziyâd'ı valilik görevine getirdi ve şöyle dedi:

Kesmeyen kılıcı alıkoy.

Ayrıca ona: Allah'tan sakın ve başka bir şeyi buna tercih etme. Zira Allah'tan sakınmanın karşılığı vardır. Irzını kirletmekten sakın. Ahdine vefa göster. Çok olan şeyi az şey mukabilinde satma. Bir şeye azmetmedikçe onu açığa vurma. Zira açığa vurursan o tekrar sana geri dönmez. Düşmanınla karşılaşırsan maiyetindekilerden daha fazla gayret göster. Allah'ın kitabına göre onların haklarını ver. Kimsenin hakkından başkasına tamah etmesine fırsat verme, kimseyi de hakkından [297] ümidini kesmesine sebep olma," dedikten sonra ona veda etti.

Ömer bana Ali'den naklen Mesleme'nin şöyle dediğini anlattı: Ubeydullah 53 yılının sonunda Horasan'a gitmek üzere Şam'dan yola çıktı. Henüz 25 yaşındaydı. Eslem b. Zür'a el-Kilâbî de Horasan'a geçti. Ubeydullah, Şam'dan yola çıkınca Ca'd b. Kays en-Nemerî de ona refakat etti, yol boyunca ona Ziyâd'ın mersiyesini okudu.

Ömer *Ahbâru ehli'l-Basra* adını verdiği kitabında da belirttiği gibi bana şöyle anlattı: Ebü'l-Hasan el-Medâinî bana şöyle dedi: Muâviye, Ubeydullah b. Ziyâd'a Horasan valiliği akdini yazdıktan sonra Şam'dan yola çıktı. Parlak yüzlü olan Ubeydullah'ın başında bir sarık vardı ve maiyetinde bulunan Ca'd b. Kays ona Ziyâd'ın mersiyesini okuyordu:

Beni kınayanı bırak kınasın. Bugünden önce benim nimetim kaybolup gitti.

O kerim insan o daimi gölgelik, o asil nimetler ve büyük sermaye, o büyük deve sürüsü gitti.

O uykudan sonra sabah otlaklara yayılan davarlar nerede? Keşke o asil atlar süvarilerinin maiyetinde olsa

Bugünden önce oruç ayının dördünde, günün bir saatinde bize zehir içirildi.

Mersiyenin bir bölümü de şöyledir:

Bir salı günüydü, geldi geçti. O gün vali ruhunu teslim etmiş ve göçmüştü.

Onurlu hayırlı ve kavi bir insanın ölümüydü. Bu hâdise Ca'd'ın gönlünü yaktı.

Ziyâd zirvesi zorlu olan bir dağ ve şehamet sahibiydi. Ona noksanlık izafe edilince rest çekerdi.

Vefat eden Ziyâd'ı Allah rahmetinden uzak etmesin.

O gün Ubeydullah sarığı başından düşünceye kadar ağladı. Ubeydullah, Horasan'a vardı ve ardından askerleriyle nehri geçerek develer üzerinden Buhara dağlarına kadar gitti. Ubeydullah askerleriyle Buhara dağlarına kadar giden ilk komutandı. Bu seferde Ramsin'i ve Beykent'in yarısını fethetti. Her iki yer de Buhara'ya bağlıdır. Bu seferde Buharalı esirler ele geçirdi.

Ali dedi: Hasan b. Reşîd bize amcasından naklen şöyle anlattı: Ubeydullah b. Ziyâd, Buhara'da Türklerle karşılaştı. Hü- [298]
kümdarlarının eşi Kabac Hatun da maiyetindeydi. Allah onları hezimete uğratınca kadın ayakkabılarının bir tekini giyip ötekini giyemeden kaçtı. Müslümanlar onu ele geçirdiler ve çoraba iki yüz bin dirhem değer biçildi.

Ravi dedi: Muhammed b. Hafs bana Ubeydullah b. Ziyâd b. Ma'mer'den naklen Ubâde b. Hısn'ın şöyle dediğini anlattı: Ubeydullah b. Ziyâd kadar savaşçı kimse görmedim. Horasan'da bir Türk ordusu bize karşı çıktı. Onu izledim. Düşmana saldırıp vuruyor ve kayboluncaya kadar saldırısına devam ediyor ve sancağını dalgalandırırken sancağından kan damlıyordu.

Ali dedi: Mesleme'nin bize anlattığına göre Ubeydullah b. Ziyâd'ın Basra'ya getirdiği Buhara esirlerinin sayısı iki bindi. Hepsi de iyi ok atan insanlardı.

Mesleme dedi: Ubeydullah b. Ziyâd döneminde Buhara'da Türklerin saldırısı Horasan saldırılarından biri olarak sayılır. Hüzelî bize şöyle anlattı: Horasan saldırıları beş tanedir. Dört tanesine Ahnef b. Kays katılmıştır. Birinde düşmanla Kuhistan ve Ebreşehr arasında karşılaşmıştır. Diğer üç karşılaşmaysa Mergâb'da vuku bulmuştur. Beşincisiyse Kârin'de vuku bulmuş, bu saldırıyı Abdullah b. Hâzim akamete uğratmıştır.

Ali dedi: Mesleme şöyle dedi: Ubeydullah b. Ziyâd, Horasan'da iki sene ikame etmiştir.

***

Bu sene hac emîrliği görevini Mervân b. el-Hakem icra etmiştir. Bu rivayeti bana Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etmiştir. Vâkıdî ve diğerleri de aynı görüştedir.

Bu yılda Medine'de Mervân b. el-Hakem, Kûfe'de Abdullah b. Hâlid b. Üseyd, bir rivayete göre de Dahhâk b. Kays, Basra'da da Abdullah b. Amr b. Gaylân valilik görevinde bulunmuşlardır.

[299] **Hicretin 55. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Vâkıdî'nin rivayetine göre Süfyân b. Avf el-Ezdî bu yıl kışı Rum diyarında geçirmiştir.

Bir rivayete göre de bu sene Rum diyarında kışı geçiren Amr b. Muhriz'dir.

Başka bir rivayete göre de Abdullah b. Kays el-Fezârî'dir.

Diğer bir rivayete göre de Mâlik b. Abdullah kışı Rum diyarında geçirdi.

Bu yılda Muâviye, Abdullah b. Amr b. Gaylân'ı Basra valiliğinden azletti ve yerine Ubeydullah b. Ziyâd'ı getirdi.

***

İbn Ziyâd Basra Valisi

Muâviye'nin Abdullah b. Amr b. Gaylân'ı Azletmesi ve Yerine Ubeydullah'ı Tayin Etmesinin Sebebi

Ömer bana Velîd b. Hişâm ve Ali b. Muhammed'den –rivayette ikilinin arasında kısmen ihtilaf vardır– naklen şöyle dediklerini anlattı: Abdullah b. Amr b. Gaylân, Basra minberinde konuşurken Benî Dabbe'den bir adam ona çakıl taşları attı. – Ömer: Ebü'l-Hasan'ın anlattığına göre bu şahıs Benî Dırâr'dan Cübeyr b. Dahhâk'tır.– Abdullah b. Amr adamın elinin kesilmesini emretti. Adamın eli kesildi. Bunun üzerine şöyle dedi:

Dinlemek ve itaat etmek Benî Temîm için daha hayırlı ve daha sağlıklıdır.

Olaydan sonra Benî Dabbe valiye gittiler ve ona: "Bizim adamımız ne yaptıysa kendi aleyhine yaptı. Ancak vali olarak da sen cezayı abarttın. Bu durum Müminlerin Emîri'ne intikal ederse korkarız ki hususi veya umumi bir cezayla bize kar-
[300] şılık verir. Vali uygun görürse bize bir yazı versin. Mektupta, adamın elini, şüphe üzerine ve vuzuha kavuşmayan bir sebeple kestiğini bildirsin. Bizden bir adam onu Müminlerin Emîri'ne götürsün," dediler. Vali Muâviye'ye yazdı ve onlara verdi. Onlar da mektubu yılbaşına kadar yanlarında tuttu-

lar. –Ebü'l-Hasan: Bu süre altı ayı geçmedi.– Mektup Muâviye'ye gönderildi ve Dabbîler de Muâviye'ye gittiler. Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Vali adamımızın elini zulmen kesti. İşte mektubu," dediler. Muâviye mektubu okuduktan sonra şöyle dedi: "Valilerimin kısas koyma yetkileri yoktur, bu doğru değildir. Ancak dilerseniz adamınıza diyet vereyim," dedi. Onlar: "Diyet ver," dediler. Bunun üzerine Muâviye diyeti beytülmâlden ödedi ve Abdullah'ı valilik görevinden aldı. Onlara: "Kimi tayin etmemi istersiniz?" dedi Onlar: "Müminlerin Emîri bizim için tercihte bulunsun," dediler. Muâviye Basralıların İbn Âmir hakkındaki kanaatlerini bildiği hâlde onlara: "İbn Âmir'i ister misiniz? Onun şerefli, iffetli ve temiz bir kişi olduğunu bilirsiniz," dedi. Onlar: "Müminlerin Emîri daha iyi bilir," dediler. Muâviye bu sözünü tekrar ve tekrar söyleyerek onları denemek istedi. Arkasından da onlara: "Size kardeşimin oğlu Ubeydullah b. Ziyâd'ı vali tayin ettim," dedi.

Ömer dedi: Ali b. Muhammed bana şöyle anlattı: Muâviye, Abdullah b. Amr'ı azletti ve onun yerine Ubeydullah b. Ziyâd'ı 55 yılında Basra valiliğine tayin etti. Ubeydullah da Eslem b. Zür'a'yı Horasan'a atadı. Ancak burada hiçbir fetih ve gazada bulunmadı. Emniyet kuvvetlerinin başına da Abdullah b. Hısn'ı getirdi. Yargının başına Zürâre b. Evfâ'yı getirdi. Ancak bir müddet sonra onu azletti ve yerine Uzeyne el-Abdî'yi tayin etti.

***

Bu yılda Muâviye, Abdullah b. Hâlid b. Üseyd'i Kûfe valiliğinden azletti, yerine Dahhâk b. Kays el-Fihrî'yi getirdi.

Bu yılda hac emîrliği görevini Mervân b. el-Hakem yaptı. Ahmed b. Sâbit bu rivayeti bana bir raviden naklen İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etti.

Hicretin 56. Yılı [301]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Cünâde b. Ebî Ümeyye bu yılda kış mevsiminde Rum diyarına gazaya çıktı. Bir rivayete göre de Abdurrahman b. Mes'ûd bu gazayı gerçekleştirdi.

Rivayete göre bu yılda Yezîd b. Şecere er-Ruhâvî denizde, İyâz b. el-Hâris de karada sefere çıktılar.

***

Ahmed b. Sâbit bana bir raviden naklen İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den anlattığına göre bu yılda hac emîrliği görevini Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân icra etmiştir. Bu yılın receb ayında da Muâviye umre yaptı.

***

Yezîd'i Veliahtlığı

Yezîd'e Veliaht Olarak Biat Edilmesi

Muâviye bu yılda insanları oğlu Yezîd'e biat etmeye çağırdı ve onu veliaht yaptı.

Bu olayın sebebi:

Hâris bana Ali b. Muhammed, Ebû İsmâil el-Hemdânî ve Ali b. Mücâhid'den naklen Şa'bî'nin şöyle dediğini anlattı: Mugîre, Muâviye'ye gitti ve zayıflığını ileri sürerek ondan kendisini görevden affetmesini talep etti. Muâviye onu görevden affetti ve Saîd b. el-Âs'ı atamak istedi. Haber Mugîre'nin kâtibine ulaşınca Saîd b. el-Âs'a gitti ve ona durumu haber verdi. Saîd'in yanında Kûfeli, Huzâa'dan Rebîa veya Rebî' adında bir şahıs oturuyordu. Bu adam Mugîre'ye gitti ve ona: "Gördüğüm kadarıyla Müminlerin Emîri seni terk etti. Kâtibin İbn Huneys'i Saîd b. el-Âs'ın yanında gördüm. Ona Müminlerin Emîri'nin onu Kûfe'ye tayin edeceğini söyledi," dedi. Mugîre: "Bu, A'şâ'nın şu beyitlerine benzer," dedi:

[302] *Sahibin ortada olmayınca başına kötü bir şey mi geldi. Umulur ki sahibin destekle sana döner.*

[Mugîre] "Yavaş ol! Yezîd'in yanına varacağım," dedi. Mugîre, Yezîd'in yanına gitti ve ona biat etmeyi teklif etti. Yezîd babasına gitti. Muâviye de Mugîre'yi tekrar Kûfe'ye iade edip Yezîd'e biat için çalışmasını emretti. Mugîre Kûfe'ye döndü. Kâtibi İbn Huneys ona geldi ve ona: "Vallahi seni kandırmadım ve sana ihanet etmedim. Senin valiliğinden hoşlanmamış da değilim. Ancak Saîd'in bana bir iyiliği dokunmuştu. İste-

dim ki bununla ona teşekkür edeyim," dedi. Mugīre beyanını kabul etti ve tekrar görevine iade etti. Mugīre, Yezîd'e biat için çalıştı ve bunun için Muâviye'ye bir heyet gönderdi.

Hâris bana Ali'den naklen Mesleme'nin şöyle dediğini anlattı: Muâviye, Yezîd'e biat almak istediğinde Ziyâd'a yazarak onunla istişare etti. Bunun üzerine Ziyâd, Ubeyd b. Ka'b en-Nümeyrî'ye haber göndererek şöyle dedi: "Her istişare edecek kimsenin güvendiği, her sırrın da tevdi edileceği biri vardır. İnsanlarda iki haslet peyda oldu: Sırrı ifşa etmek ve ehil olmayanlardan nasihat almak. Sır verilecek insanlar da ya sevap uman bir ahiret insanı ya da hasebini koruyan şeref ve akıl sahibi dünya ehli bir insandır. Seni her iki yönden denedim ve seni bu işe layık gördüm. Sana iletmek istediğim hususta yazmayı tehlikeli gördüm. Müminlerin Emîri bana yazarak Yezîd için biat almak istediğini söyledi. Ancak insanların nefretinden korkmakta ama aynı zamanda onların mutabakatını da ummaktadır. Bu hususta da bana danışmaktadır. İslam davası ve sorumluluğu büyüktür. Yezîd ise gevşek ve zayıf bir kimsedir. Ava olan düşkünlüğü de cabası. Bu sebeple benim yerime Müminlerin Emîri'ne git ve ona Yezîd'in uygunsuz davranışlarını hatırlat." Ubeyd b. Ka'b ona: "Acele etme. Umarım ki arzu ettiğine nail olursun. Sabırlı ol. Zira geç de olsa kişinin muradına ermesi acele ederek fırsatı kaçırmasından evladır." Ubeyd ona: "Başka bir yol olmaz mı?" dedi. Ziyâd: "Nedir o yol?" dedi. Ubeyd: "Muâviye'nin görüşünü sabote etme. Oğluna karşı da onu kızdırma. Ben gizlice Yezîd ile görüşeyim, Müminlerin Emîri'nin seninle görüşerek sana biat edilmesi hususunu görüştüğünü haber vereyim, ayrıca senin, insanların muhalefet etmesinden endişe ettiğini anlatayım. Senin, onun insanların hoşlanmadığı o davranışları terk etmesini istediğini söyleyeceğim. Böylece insanlara karşı Müminlerin Emîri'nin eli güçlenecek, sen de arzu ettiğini elde etmiş olacaksın. Böylelikle Yezîd'e nasihat etmiş ve Müminlerin Emîri'ni hoşnut etmiş olursun ve ümmetin muhalefetinden de kurtulmuş olursun." Ziyâd: "Taşı tam olarak gediğine koydun. Allah'ın bereketiyle yola çık. İsabet edersen arzu edileni

gerçekleştirmiş olursun. Neticeye ulaşmazsan kandırmamış olursun. Allah seni hatadan uzak tutsun. Böylece görüşünü beyan etmiş olursun. Allah da takdirini gerçekleştirmiş olur." Ubeyd, Yezîd'in yanına gitti ve bu hususları onunla konuştu. Ziyâd da Muâviye'ye yazarak teenniyle hareket etmesini ve acele etmemesini söyledi. Muâviye nasihatini kabul etti, Yezîd de kötü davranışlarının birçoğunu terk etti. Ardından Ubeyd, Ziyâd'a gitti. Ziyâd ona bir emlak ikta etti.

Hâris bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ziyâd ölünce Muaviye, ölüm olayı vuku bulursa yerine veliaht olarak Yezîd'in geçmesi hakkında bir mektup getirtti ve onu insanların huzurunda okudu. Beş kişi hariç insanlar Yezîd'e biat hususunda onun görüşü üzerinde karar kıldılar.

Ya'kūb b. İbrâhim bana İsmâil b. İbrâhim ve İbn Avn'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Bir adam Nahle'de bana şöyle dedi: İnsanlar Yezîd b. Muâviye'ye biat ettiler. Ancak Hüseyin b. Ali, İbn Ömer, İbnü'z-Zübeyr, Abdurrahman b. Ebî Bekir ve İbn Abbâs biat etmediler. Muâviye gelince Hüseyin'e haber göndererek onu davet etti. Ona: "Ey kardeşimin oğlu! İnsanlar bu işe karar verdiler. (Muhalefet eden) beş kişi kaldı. Onları sen yönlendiriyorsun. Ey kardeşimin oğlu! Neden ihtilafa tevessül ediyorsun?" dedi. Hüseyin: "Ben mi onları yönlendiriyorum?" dedi. Muâviye: "Evet, onları sen yönlendiriyorsun," dedi. Hüseyin: "Onlara haber gönder gelsinler. Eğer biat ederlerse ben de onlar gibi biat edeceğim. Aksi takdirde hiçbir konuda bana acele etmeyeceksin," dedi. Muâviye: "Yapacak mısın?" dedi. Hüseyin: "Evet," dedi. Muâviye ondan, konuştukları hakkında kimseye bilgi vermeyeceğine dair söz almaya çalıştı. Bu husus ona zor geldi. Ancak ona söz verdi. Hüseyin çıktı. İbnü'z-Zübeyr yolunda bir adam oturtmuştu.
[304] Adam Hüseyin'e: "Kardeşin İbnü'z-Zübeyr: 'Ne oldu?' diye soruyor," dedi ve ısrar edip durdu ve bir şeyler öğrendi.

Muâviye arkasından İbnü'z-Zübeyr'i çağırdı. Ona: "İnsanlar bu hususta karar kıldılar. Kureyş'ten beş kişi hariç. Bunları da sen yönlendiriyorsun. Ey kardeşimin oğlu! Neden ihtilafa

tevessül ediyorsun?" dedi. İbnü'z-Zübeyr: "Ben mi onları yönlendiriyorum?" dedi. Muâviye: "Evet, onları sen yönlendiriyorsun?" dedi. İbnü'z-Zübeyr: "Onları davet et. Biat ederlerse ben de onlardan biri olarak biat ederim," dedi. Muâviye: "Yapacak mısın?" dedi. İbnü'z-Zübeyr: "Evet," dedi. Konuşmaları hakkında kimseye bir şey söylemeyeceğine dair söz vermesini istedi. Ancak İbnü'z-Zübeyr: "Ey Müminlerin Emîri! Harem'deyiz. Allah adına söz vermek ağır bir şeydir," dedi ve söz vermekten imtina etti ve çıktı.

Muâviye ondan sonra İbn Ömer'i çağırdı ve onunla daha yumuşak bir üslupla konuşarak şöyle dedi: "Muhammed'in ümmetini benden sonra çobansız koyunlar gibi başsız bırakmaktan korkuyorum. İnsanlar bu işte karar kıldılar. Kureyş'ten beş kişi hariç. Onları sen yönlendiriyorsun. İhtilafa yönelmekten maksadın nedir?" İbn Ömer ona: "Dedikoduyu bitirecek, kanın akmasına mani olacak ve seni de emeline ulaştıracak bir şeye var mısın?" dedi. Muâviye: "İsterim," dedi. İbn Ömer: "Tahtını orta yere koyacaksın. Ben de gelip sana biat edeceğim. Ancak ümmetin bu konuda görüş birliği içinde olması şartıyla. Vallahi senden sonra ümmet Habeşli bir köle üzerinde karar kılsa ben de ümmetin kararına dâhil olacağım," dedi. Muâviye: "Yapacak mısın?" dedi. İbn Ömer: "Evet," dedi ve çıkıp evine gitti, kapısını kapattı. İnsanlar onunla görüşmek için yanına gitmeye çalıştılar ancak kimseye izin vermedi.

Muâviye ondan sonra Abdurrahman b. Ebû Bekir'i çağırdı. Ona: "Ey İbn Ebî Bekir! Hangi gerekçeyle bana muhalefet ediyorsun?" dedi. Abdurrahman: "Bunun bana daha hayırlı olduğunu ümit ettiğim için," dedi. Muâviye: "Vallahi seni öldürmeyi aklımdan geçirdim," dedi. Abdurrahman: "Böyle yapsaydın Allah sana dünyada lanet edecek, ahirette seni cehennem azabına duçar edecekti," dedi.

Ravi İbn Abbâs hakkında bir şey zikretmedi.

***

Saîd b. Osman Horasan Valisi

İbn Ziyâd'ın Horasan Valiliği'nden Azli ve Yerine Saîd b. Osman'ın Getirilmesi

Bu yılda Medine Valisi Mervân b. el-Hakem'di. Kûfe'de Dahhâk b. Kays, Basra'da Ubeydullah b. Ziyâd ve Horasan'da da Saîd b. Osman valilik yapıyorlardı.

[305] Saîd b. Osman'ın Horasan valisi olması: Ömer bana Ali'den naklen Muhammed b. Hafs'ın şöyle dediğini anlattı: Saîd b. Osman, Muâviye'den kendisini Horasan valisi olarak tayin etmesini istedi. Muâviye: "Horasan'da Ubeydullah b. Ziyâd görev yapmaktadır," dedi. Saîd: "Babam seni yetiştirdi, senin ihtiyaçlarını karşıladı. Onun sahip çıkmasıyla ulaşılamayan ve yaklaşılamayan bir seviyeye ulaştın. Ancak onun yaptıklarına teşekkür etmedin ve iyiliklerinin karşılığını vermedin, bu adamı –Yezîd b. Muâviye– önüme geçirdin ve onun için biat aldın. Vallahi ben ondan hayırlıyım, babam ve annem de onun babası ve annesinden hayırlıdır," dedi. Muâviye: "Babanın yaptıklarına gelince: Onların karşılığını vermek benim görevimdir. Bunlara bir şükran borcu olarak kanının davacısı oldum. Bunun neticesinde gerçekler su yüzüne çıktı. Bu konuda yaptıklarımdan dolayı da pişman değilim. Babanın onun babasından daha hayırlı olduğuna gelince: Vallahi baban benden hayırlıdır ve Allah'ın resulüne (sav.) daha yakındır. Annenin Yezîd'in annesinden daha hayırlı olmasına gelince: Annenin üstünlüğü inkâr edilemez. Zira Kureyşli bir kadın Kelbli bir kadından daha üstündür. Senin ondan üstün olmana gelince: Vallahi Gûta bölgesi senin gibi adamlarla dolsa onları Yezîd'e tercih etmem," dedi. Yezîd ona: "Ey Müminlerin Emîri! O amcan oğludur ve onun taleplerini değerlendirmen gerekir. Sana serzenişte bulundu. Onun serzenişlerini anlayışla karşılaman gerekir," dedi. Ravi dedi: Muâviye, Saîd b. Osman'a Horasan bölgesinin savaş işlerini verdi. İshâk b. Talha'ya da aynı bölgenin haraç işlerini tevdi etti. Nitekim İshâk, Muâviye'nin teyzesinin oğluydu. Onun annesi Ümmü Ebân bint Utbe b. Rebîa'ydı. Rey şehrine varınca orada vefat etti. Bunun üzerine

Muâviye, Saîd'e bölgenin savaş işleri yanında haraç işlerini de tevdi etti.

Ömer bana Ali'den naklen Mesleme'nin şöyle dediğini anlattı: Saîd, Horasan'a gitmek üzere yola çıktı. Onunla birlikte Evs Kasrı sahibi Evs b. Sa'lebe et-Temîmî, Talha b. Abdullah b. Halef el-Huzâî, Mühelleb b. Ebî Sufre ve Benî Amr b. Yerbû''dan Rebîa b. İsl de yola çıktılar. Araplardan bir topluluk Felc bölgesinde hacıların yolunu kesiyordu. Saîd'e: "Burada hacıların yolunu kesen ve yolda korku salan bir topluluk [306] var. Onları yanına alsan," denildi. Bunun üzerine Saîd, Benî Temîm'den aralarında Mâlik b. Reyb el-Mâzinî ve maiyetindeki grubu yanına alıp götürdü. Şair bu konuda şöyle dedi:

Allah seni Kasîm bölgesindeki tehlikeden ve asi Ebû Hardebe'den kurtardı.

Bohça ve heybeleri açan Guveys'ten de kurtardı. Mâlik'ten ve zehirli kılıcından da korudu.

Ali dedi: Mesleme şöyle anlattı: Saîd b. Osman geldi ve nehri geçerek Semerkand'a geçti. Bunun üzerine Suğdluların karşısına çıktılar. İki taraf karşı karşıya durarak vaziyet aldı ve bir gün akşama kadar bu vaziyette durdular. Sonra savaşmadan ayrılıp gittiler. Mâlik b. Reyb, Saîd'i hicvederek şöyle dedi:

Suğd günü korkudan ayakta titreyip duruyordun. Öyle ki Hristiyan olacağından korktum.

Osman'da bildiğim tek hata ondan sonra gelen neslinin sırtını dönerek kaçmasıdır.

Benî Harb olmasaydı kanlarınız heder olacaktı. Kiminiz abraş, kiminiz aciz ve kiminiz tek gözlüsünüz.

Ravi dedi: Ertesi gün Saîd b. Osman hasımlarına karşı çıktı ve onlarla savaşarak onları hezimete uğrattı. Onları şehirde mahsur bırakınca onunla sulh yaptılar ve büyüklerinin çocuklarından elli kişiyi teminat olarak rehine verdiler. Ardından nehri geçti ve Tirmiz'de konakladı. Ancak karşı tarafa vefa göstermeyip rehine çocukları yanına alarak Medine'ye geldi.

Ravi dedi: Saîd b. Osman, Horasan'a geldi. Burada Ubeydullah b. Ziyâd tarafından görevlendirilen Eslem b. Zür'a el-Kilâbî

görev yapıyordu. Eslem burada ikamet etmeye devam etti ve Ubeydullah b. Ziyâd ikinci kez görevlendirme yazısını yazdı. Ubeydullah'ın yazısı Eslem'e ulaşınca Saîd b. Osman gece vakti
[307] yola çıktı. Onun cariyesi düşük yaptı. Bu sebeple Saîd bunun karşılığında: "Benî Harb'den bir adam öldüreceğim," diyordu. Saîd, Muâviye'ye gitti ve Eslem'i şikâyet etti. Ancak Kays aşireti kızdı. Hemmâm b. Kabîsa en-Nemerî Muâviye'ye çıktı. Muâviye ona baktı ve gözlerinin kızarmış olduğunu görünce ona: "Ey Hemmâm! Gözlerin kızarmış," dedi. Hemmâm: "Sıffîn'de daha fazla kızarmışlardı," dedi. Bu, Muâviye'ye dokundu. Saîd durumu görünce Eslem'den vazgeçti. Eslem b. Zür'a da iki yıl süreyle Ubeydullah'a bağlı olarak Horasan'da valilik görevini icra etti.

[308] **Hicretin 57. Yılı**

Bu yılda Abdullah b. Kays kışı Rum diyarında geçirdi.

Vâkıdî'nin görüşüne göre bu yılda Mervân, Medine'deki görevinden alındı. Başkalarıysa Mervân bu yılda da Medine'deki görevinde kaldı, demişlerdir.

Vâkıdî dedi: Muâviye, Mervân'ı Medine'deki görevinden alınca onun yerine Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân'ı getirdi.

Ebû Ma'şer de Vâkıdî'yle aynı görüştedir. Ahmed b. Sâbit er-Râzî bir raviden naklen İshâk b. Îsâ ve Vâkıdî'den buna dair rivayeti bana nakletmiştir.

Bu yılda Kûfe'de Dahhâk b. Kays, Basra'da Ubeydullah b. Ziyâd ve Horasan'da Saîd b. Osman b. Affân valilik görevini icra etmişlerdir.

[309] **Hicretin 58. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Ebû Ma'şer'in görüşüne göre Muâviye bu yılın zilkade ayında Mervân'ı Medine valiliğinden azledip yerine Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân'ı tayin etti. Ahmed b. Sâbit bir raviden naklen İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den buna dair rivayeti bana nakletti.

Bu yılda Mâlik b. Abdullah el-Has'amî Rum diyarında gazaya çıktı.

Vâkıdî'ye göre bu yılda Yezîd b. Şecere bir deniz seferinde öldürüldü. Bir rivayete göre de öldürülen Amr b. Yezîd el-Cühenî'dir. Rum diyarında kışın gazaya çıkan da oydu. Bir rivayete göre de bu yılda deniz seferine çıkan Cünâde b. Ebî Ümeyye'ydi.

***

Bu sene hac emîrliği görevini Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân icra etti. Ahmed b. Sâbit buna dair rivayeti bana bir raviden naklen İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den nakletti. Vâkıdî ve başkaları da aynı görüştedir.

***

Dahhâk'ın Kûfe Valiliğinden Azli ve Onun Yerine Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem'in Atanması

Bu yılda Muâviye, Abdurrahman b. Abdullah b. Abdullah b. Osman b. Rebîa es-Sekafî'yi Kûfe'ye atadı. Bu zat Muâviye'nin kız kardeşi Ümmü'l-Hakem'in oğludur. Muâviye, Dahhâk b. Kays'ı Kûfe'deki görevinden almıştı. Bu görev yılında daha önce Mugīre b. Şu'be'nin onlara karşı zafer kazanarak hapse attığı ve Müstevrid b. Ullefe'ye biat eden Hâricî grup tahliye edildi. Mugīre ölünce hapisten çıktılar.

Hişâm b. Muhammed, Ebû Mihnef, Abdurrahman b. Cündeb ve Abdullah b. Ukbe el-Ganevî'den naklen şöyle anlattı: Hayyân b. Zabyân es-Sülemî adamlarını topladı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: Allah bize cihadı [310] emretti. Kimimiz ahdini yerine getirmiş, kimimiz de beklemektedir. Ahdini yerine getirenler hayırlı insanlardır ve faziletleriyle kurtuluşa ermişlerdir. Kim bizden aynı neticeyi bekliyorsa ahdini yerine getiren hayırlı selefimizdendir. Sizden kim Allah'ın rızasını ve sevabını murat ediyorsa bu kardeşlerinin ve dostlarının yolunu izlesin ki Allah dünya ve ahirette ecrini versin. Allah ihsanda bulunanlarla beraberdir.

Muâz b. Cüveyn et-Tâî şöyle dedi: "Ey İslam ehli! Vallahi zalimlere karşı cihadı ve zulmü inkâr etmeyi terk etmekle Allah indinde bir mazeretimizin olacağını bilsek cihadı terk

etmek bu yükü yüklenmekten bizim için daha kolay olurdu. Ancak kesin olarak biliyoruz ki böyle bir mazeretimiz yoktur. Allah zulmü ve haksızlığı inkâr etmek, bunları ortadan kaldırmak ve zalimlere karşı cihat etmek için bize kalpler ve kulaklar vermiştir." Akabinde ona: "Elini aç sana biat edelim," dediler. Muâz ve diğerleri Hayyân b. Zabyân'ın elini tutarak ona biat ettiler. Bu olay Abdurrahman b. Abdullah b. Osman es-Sekafî'nin valiliği döneminde oldu. Vali aynı zamanda Ümmü'l-Hakem'in oğludur. Onun emniyet amiri de Zâide b. Kudâme es-Sekafî'ydi.

Bu grup birkaç gün sonra Muâz b. Cüveyn b. Husayn'ın evinde toplandılar. Hayyân b. Zabyân onlara: "Ey Allah'ın kulları! Bana söyleyin nereye gidelim," dedi. Muâz ona: "Ben derim ki bizi Hulvân'a götür orada ikamet edelim. Zira orası dağla ova, Kûfe'yle sınır şehri –Rey kastedilmiştir– arasında kalan bir yerleşim merkezidir. Dileyen Kûfe ve Rey ile dağ ve Sevâdlılardan görüşümüzde olanlar bize iltihak edebilecekler," dedi. Hayyân ona: "İnsanlar senin etrafında toplanmadan, düşmanların senin işini bitirmek isteyecekler. Yemin ederim ki insanlarınızın size iltihak etmelerine fırsat vermeyecekler. Benim görüşüm odur ki sizinle birlikte Kûfe muhitinde ya da Sebaha ve Hîre taraflarına çıkalım ve Rabbimize kavuşuncaya kadar savaşalım. Vallahi bilirim ki yüz kişiden az olan sizler düşmanınızı yenemeyeceksiniz. Hatta onlara önemli bir zayiat da verdiremeyeceksiniz. Ancak Allah sizin ve O'nun düşmanlarına karşı cehdettiğinizi görürse bu sizin için bir mazerettir ve günahtan kurtulma vesilesidir," dedi. Onlar: "Senin görüşünü kabul ediyoruz," dediler. İtrîs b. Urkūb Ebû Süleyman eş-Şeybânî onlara: "Ben topluluğunuzun görüşünü doğru bulmuyorum. Başka bir yol belirleyin. Sanırım benim savaş bilgi ve kabiliyetimi ve hayat tecrübemi bilmiyor değilsiniz," dedi. Onlar: "Evet, öylesin. Sen ne düşünüyorsun?" dediler. O şöyle dedi: "İnsanların gözü önünde şehirden çıkmanızı uygun görmüyorum. Siz çokluk içinde bir azlıksınız. Vallahi en fazla yapacağınız şey, kendinizi onlara kurbanlık hayvan gibi sunmuş olacaksınız ve sizi bertaraf etmekle onları sevindire-

ceksiniz. Kavminize karşı başkaldıracaksanız bu bir mücadele tarzı değildir. Düşmanınıza zarar verecek oyun ve tuzaklar [311] düşünün," dedi. Onlar: "O zaman ne yapmalı?" dediler. İtrîs: "Muâz b. Cüveyn b. Husayn'ın söylediği yerleşim merkezine –Hulvân'a– gideceksiniz. Ya da bizi Aynüttemr'e götürün. Orada ikamet edelim. Kardeşlerimiz duyarlarsa onlar da her taraftan bize iltihak edecekler," dedi. Bunun üzerine Hayyân b. Zabyân ona şöyle dedi: "Vallahi sen ve arkadaşların bizi bu iki yere götürürseniz henüz orada konaklamadan şehrin süvarileri size yetişecekler. O takdirde nasıl sadra şifa bir muharebede bulunacaksınız? Vallahi sizin sayınız dünyada zalimlere karşı galebe çalacak nicelikte değildir. Öyleyse şehriniz muhitinde başkaldırın ve beklemeyin. Sizler bu cihatla cennete nail olmak istiyorsunuz. Bununla da kendinizi fitneden kurtarmış olursunuz." Onlar: "Başka bir yol yoksa sana muhalefet etmeyeceğiz. Dilediğin istikamette çık," dediler.

Hayyân b. Zabyân bir müddet bekledi ve İbn Ümmü'l-Hakem'in valiliğinin son yılında rebîülâhir ayının ilk gününde adamlarıyla bir araya geldiler. Onlara: "Ey kavmim! Allah sizi hayır üzere ve hayırlı bir iş için topladı. O'ndan başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki Müslüman olduktan sonra zalim günahkârlara karşı bu karşı çıkışımıza sevindiğim kadar hiçbir şeye sevinmedim. Vallahi bu isyanımızda şehit olmak yerine, her şeyiyle dünya benim olsun istemem. Ben düşündüm ki Cerîr'in evinin civarında huruç edelim ve "ahzâb" size karşı çıkarlarsa onlarla savaşalım," dedi. İtrîs b. Urkūb el-Bekrî: "Şehrin ortasında onlarla savaşmaya gelince, erkekler bizimle savaşacak, kadınlarla çocuklar ve cariyeler çıkıp bizi taşlayacaklar. Bu sebeple şehrin dışına çıkalım ve el-Cisr'de Zürâre mevkiinde yerleşelim," dedi. Zürâre daha sonra kurulduğundan bu mevkide az sayıda bazı meskenler vardı. Muâz b. Cüveyn et-Tâî ise şöyle dedi: "Hayır, bizi Bânikyâ'ya götürün. Düşmanınız süratle size yetişecek. Düşman gelince de sırtımızı evlere verip onları karşılayalım ve tek yönden savaşalım." Grup huruç etti. Onların üzerine asker gönderildi ve hepsi öldürüldü.

[312] Daha sonra Kûfeliler Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem'i kovdular. Hişâm b. Muhammed'den bana anlatıldığına göre Muâviye, İbn Ümmü'l-Hakem'i Kûfe'ye vali olarak tayin etti. Ancak onlara kötü davranınca onu kovdular. Bunun üzerine dayısı olan Muâviye'ye gitti. Muâviye ona: "Seni ondan daha iyi bir yere, Mısır'a tayin edeceğim," dedi.[70] Ravi dedi: Muâviye onu Mısır'a tayin etti. Adam Mısır'a gitmek için yola çıktı. Muâviye b. Hudeyc es-Sekûnî bu durumdan haberdar olunca yola çıkarak Mısır'dan iki merhale uzakta onu karşıladı ve ona: "Dayına git. Ömrüm hakkı için Kûfeli kardeşlerimize yaptığını bize yapamayacaksın," dedi.[71]

Ravi dedi: Bunun üzerine Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem Muâviye'ye döndü. Bir süre sonra Muâviye b. Hudeyc de Şam'a gitti. Adam geldiğinde onun için yolda karşılama merasimi yapılırdı. –Reyhan çadırı kurulurdu.– Muâviye b. Hudeyc, Muâviye'nin yanına girdi. Ümmü'l-Hakem de Muâviye'nin yanında oturuyordu. Ümmü'l-Hakem: "Ey Müminlerin Emîri! Bu adam kimdir?" dedi. Muâviye: "Saygın insan, Muâviye b. Hudeyc'dir," dedi. Ümmü'l-Hakem: "Hoş gelmedi! Uzaktan tanındığı gibi değil," dedi. Adam: "Ey Ümmü'l-Hakem sakin ol! Evlendin ancak ikram ehli olamadın. Doğurdun ama hayırlı evlat sahibi olamadın. İstedin ki fâsık oğlun bize vali olsun da bizi de Kûfeli kardeşlerimiz gibi yönetsin. Allah ona bu imkânı gösterecek değildi. Bize böyle davransaydı onu öyle dövecektik ki o dayakla başını eğecekti. Oturanın hoşuna gitmese de," dedi. Bunun üzerine Muâviye kız kardeşine dönüp: "Dur," dedi.

***

70 İslam'ın ilk döneminde bir valinin vilayetin halkı tarafından görevden uzaklaştırılması istisnai bir durum değildir. Hz. Ömer döneminden beri birçok vali, vilayet halkı tarafından uzaklaştırılmıştır. Genellikle halife nezdinde girişim yaparak görevden aldırmışlardır. Ancak bu örnekte halk doğrudan doğruya kendileri uzaklaştırmışlardır. Bu ne kadar manidar ise Muâviye'nin "Seni daha iyi bir yere vereceğim," demesi de manidar bir durumdur (çev.).

71 Bu örnek de olayın Kûfelilere mahsus bir istisna olmadığını göstermektedir. O dönemde Müslümanların sahip olduğu siyasi bilinç ve hukuk anlayışı seviyesi oldukça yüksektir (çev.).

Hâricî Mücadelesi

Urve b. Udeyye ve Diğer Bazı Hâricîlerin Öldürülmesi

Bu yılda Ubeydullah b. Ziyâd, Hâricîlere karşı tavrını sertleştirdi. Onlardan çok sayıda tutukluyu öldürttü. Bir topluluğu da savaşta öldürdü. Tutuklu olduğu hâlde öldürülenler arasında Ebû Bilâl Mirdâs b. Udeyye'nin kardeşi Urve b. Udeyye de vardı.

Bunların öldürülmesinin sebepleri:

Ömer bana Züheyr b. Harb, Vehb b. Cerîr, babası ve Îsâ b. Esed'den naklen şöyle anlattı: İbn Ziyâd at yarışını izlemeye çıktı. Oturmuş atların gelmesini beklerken insanlar toplanmaya başladı. İçlerinde Ebû Bilâl'in kardeşi Urve b. Udeyye de vardı. Urve, İbn Ziyâd'a yöneldi ve şöyle dedi: "Bizden önceki milletlerde beş (kötü) haslet vardı. O hasletler şimdi bizde mevcuttur. Ayet bunları şöyle ifade etmiştir: "*Siz her te-* [313] *peye bir eser bina edip durur musunuz? Ve ebedî kalacakmışsınız gibi birtakım sanayiler ediniyorsunuz ve tuttuğunuz vakit merhametsiz zorbalar gibi tutuyorsunuz.*"[72] İki haslet daha zikretti ancak Cerîr onları hatırlayamadı. Bunları söyleyince İbn Ziyâd, bunları söylemeye cüret ettiğine göre maiyetinde adamlarından bir grup olduğunu sandı ve orayı terk ederek atına bindi ve yarış sahasından ayrıldı. Urve'ye: "Sen ne yaptın? Bilesin ki o seni öldürecek," denildi. Bunun üzerine Urve ortalıktan kayboldu. İbn Ziyâd onu yakalatmaya çalıştı. Adam Kûfe'ye girince yakalandı ve İbn Ziyâd'a götürüldü. Bunun üzerine iki elini ve iki ayağını kestirdi. Sonra huzuruna getirtip: "Nasıl görüyorsun?" dedi. Urve: "Dünyamı tahrip ettiğin gibi ahiretini de tahrip ettin," dedi. Bunun üzerine onu öldürdü, kızını da öldürttü.[73]

72 Şu'arâ, 26/128-130.

73 Muâviye tarafından valilik görevi verilen İbn Ziyâd Kerbelâ olayının da elebaşıdır. Bunların hak ve adalet anlayışı tek kelimeyle bir faciadır. Adam bir ayetle nasihat –ki din nasihattir– ettiği için böyle bir vahşetle öldürülmüştür. Kimi eski ve yeni selefiler Hz. Hüseyin'in öldürülmesini ve Kerbelâ olayını bile savunmuşlardır. Oysa Hz. Ali'ye İbn Mülcem seni öldürecek dediklerinde henüz yapmadığı bir şey için onu cezalandıramam demiştir (çev.).

Mirdâs b. Udeyye ise Ahvaz'da başkaldırmıştır. İbn Ziyâd daha önce onu hapsetmişti. Ömer bana Hallâd b. Yezîd el-Bâhilî'den şöyle dediğini anlattı: İbn Ziyâd'ın –hapse attıkları insanlar arasında– Mirdâs b. Udeyye de vardı. Hapishane sorumlusu onun ibadetini ve cehdini görüyordu. Bu sebeple gece vakti onun dışarıya çıkmasına izin veriyordu. Sabah tanyeri ağarınca da hapse geri dönüyordu. Mirdâs'ın bir dostu İbn Ziyâd'la gece sohbetinde bulunuyordu. Bir gece İbn Ziyâd sabah olunca Hâricîleri öldüreceğini söylemiş. Bunun üzerine adam Mirdâs'ın evine gitti ve onlara: "Ebû Bilâl'e haber gönderin vasiyetini yapsın zira öldürülecek," diye söyledi. Mirdâs bu durumdan haberdar oldu. Hapishane sorumlusu da bunu duyunca Mirdâs haberdar olabilir ve geri dönmez korkusuyla çok kötü bir gece geçirdi. Her zaman döndüğü vakit girince Mirdâs geldi. Hapishane sorumlusu ona: "Emîr'in yapacaklarından haberdar oldun mu?" diye sordu. Mirdâs: "Evet," dedi. Sorumlu: "Buna rağmen geldin, öyle mi?" dedi. Mirdâs: "Evet. Yaptığın iyiliğe rağmen bir de benim yüzümden ceza mı alacaktın," dedi. Sabah olunca İbn Ziyâd hapishanedeki Hâricîleri öldürmeye başlayınca Mirdâs'ı da çağırdı. Bunun üzerine hapishane sorumlusu –İbn Ziyâd'ın sütkardeşiydi– kalktı ve İbn Ziyâd'ın ayağına kapanarak: "Bu adamı bana bağışla," dedi ve onun hikâyesini anlattı. İbn Ziyâd, Mirdâs'ı onun hatırına bağışladı ve serbest bıraktı.

Ömer bana Züheyr b. Harb, Vehb b. Cerîr ve Yûnus b.
[314] Ubeyd'den naklen şöyle dediğini anlattı: Mirdâs Ebû Bilâl –Benî Rebîa b. Hanzale'dendir– kırk adamla huruç ederek Ahvaz'a gitti. İbn Ziyâd, İbn Hısn et-Temîmî komutasında asker gönderdi. Mirdâs ve adamları İbn Hısn'ın birçok askerini öldürüp onu hezimete uğrattılar. Bunun üzerine Benî Teymullah b. Sa'lebe'den bir adam şu beyitleri söyledi:

Sizden iki bin mümin Âseke'de kırk bin kişiyi bertaraf edebiliyor.

Yalan söylüyorsunuz. Sizin anlattıklarınız doğru değildir. Asıl mümin olanlar Hâricîlerdir.

Bildiğiniz gibi onlar küçük bir grup olmalarına karşın kalabalık bir gruba galip geldiler.

Ömer dedi: Son beyit rivayette geçmemekte ve Hallâd b. Yezîd el-Bâhilî tarafından söylenmiştir.

***

Rivayete göre bu yılda Basra Kādısı Umeyre b. Yesribî ölmüş ve yerine Hişâm b. Hübeyre kādı olarak atanmıştır.

Bu yılda Kûfe'de Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem, bir rivayete göre de Dahhâk b. Kays vali olarak görev yapmıştır. Basra'da Ubeydullah b. Ziyâd bu görevde bulunmuştur. Kûfe kādısı ise Şüreyh'ti.

Bu yılda hac emîrliği görevini Velîd b. Utbe icra etmiştir. Ebû Ma'şer ve Vâkıdî bu görüştedirler.

Hicretin 59. Yılı [315]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Bu yılda Amr b. Mürre el-Cühenî kışı Rum diyarında gazada geçirdi. Vâkıdî dedi: Bu yılda herhangi bir deniz seferi olmadı. Diğer ravilerse bu yılda Cünâde b. Ebî Ümeyye deniz gazasına çıkmıştır, dediler.

Bu yılda Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem Kûfe valiliğinden azledilmiştir. Bu göreve Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî getirilmiştir. Daha önce İbn Ümmü'l-Hakem'in azlinin sebebini ele almıştık.

***

Abdurrahman b. Ziyâd Horasan Valisi

Muâviye'nin onu Horasan valisi yapmasının sebebi:

Hâris b. Muhammed bana Ali b. Muhammed'den naklen Ebû Amr'ın şöyle dediğini anlattı: Üstatlarımızın şöyle dediklerini işittim: Abdurrahman b. Ziyâd, Muâviye'ye gitti ve ona şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Bizim de hakkımız yok mu?" dedi. Muâviye: "Evet, var. Ancak Kûfe'de râşit ve Peygamber (sav.) ashabından olan Nu'mân, Basra ve Horasan'da Ubeydullah b. Ziyâd, Sicistan'da Abbâd b. Ziyâd görev yapıyor. Senin için uygun bir görev ancak kardeşin Ubeydullah'ın görevine seni ortak edebilirim," dedi. Abdurrahman: "Beni ona

ortak edebilirsin. Zira bölgesi geniştir ve ortaklığa müsaittir," dedi. Bunun üzerine onu Horasan'a vali olarak tayin etti.

Ali dedi: Ebû Hafs el-Ezdî, Ömer'den naklen şöyle anlattı: Kays b. el-Heysem es-Sülemî bize geldi. Onu Abdurrahman b.
[316] Ziyâd göndermişti. Kays, Eslem b. Zür'a'yı hapse attı. Arkasından Abdurrahman geldi ve Eslem b. Zür'a'dan [serbest bırakılma karşılığında] üç yüz bin dirhem para aldı.

Ravi dedi: Mus'ab b. Hayyân kardeşi Mukātil b. Hayyân'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Abdurrahman b. Ziyâd, Horasan'a Hüseyin'in (as.) öldürülmesinden sonra geldi. Cömert, hırslı, zayıf ve tek bir gazaya bile çıkmayan bir kişiydi. İki yıl Horasan'da kaldı.

Ali dedi: Avâne şöyle anlattı: Abdurrahman b. Ziyâd, Hüseyin'in (as.) öldürülmesinden sonra Horasan'dan dönmüş ve Yezîd'e gelmişti. Horasan'da Kays b. el-Heysem'i halef bırakmıştı.

Mesleme b. Muhârib ve Ebû Hafs bana şöyle anlattılar: Yezîd, Abdurrahman b. Ziyâd'a: "Horasan'dan ne kadar para getirdin?" dedi. Abdurrahman: "Yirmi milyon dirhem," dedi. Yezîd: "İstersen seni hesaba tâbi tutarak bu parayı senden alalım ve seni görevine iade edelim. İstersen de bunları sana bırakalım ve seni azledelim. Abdullah b. Ca'fer'e de beş yüz bin dirhem vereceksin," dedi. Abdurrahman: "Söylediğimi bana bırakacaksın ve başkasını oraya tayin edeceksin," dedi. Abdurrahman b. Ziyâd, Abdullah b. Ca'fer'e de bir milyon dirhem gönderdi. Ona: "Beş yüz bin Müminlerin Emîri'nden beş yüz bin dirhem de benden," dedi.

***

Ubeydullah b. Ziyâd'ın Muâviye'ye Gitmesi

Bu yılda Ubeydullah b. Ziyâd, Basra eşrafıyla birlikte Muâviye'yi ziyaret etti. [Muâviye] önce onu Basra valiliğinden azletti. Ancak tekrar onu atayarak görevlendirmesini yeniledi.

Bu görüşte olanlar:

Ömer bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ubeydullah b. Ziyâd Iraklılarla birlikte Muâviye'ye ziyarette bulundu.

Ubeydullah, Muâviye'ye: "Şereflerine ve konumlarına göre ziyaretçilerine izin ver," dedi. Muâviye izin verdi. Ahnef en son giren kişiydi. Ubeydullah nezdindeki konumu kötüydü. Muâviye [317] onu görünce ona ilgi gösterip yanında, tahtında oturttu. Sonra insanlar konuştular ve Ziyâd'ı methettiler. Ancak Ahnef sesini çıkarmadı. Bunun üzerine Muâviye ona: "Ey Ebû Bahr! Neden konuşmuyorsun?" dedi. Ahnef: "Konuşsam insanlara muhalefet etmiş olacağım," dedi. Bunun üzerine Muâviye: "Kalkabilirsiniz, Ziyâd'ı valiliğinizden azlettim. İstediğiniz birini söyleyin onu size tayin edeyim," dedi. Heyetten herkes Benî Ümeyye'den veya Şam eşrafından birine giderek onu tercih etti. Ahnef ise ikamet yerinde kaldı ve kimseye gitmedi. Ardından Muâviye onları çağırarak topladı. Muâviye onlara: "Kimi seçtiniz," dedi. Her biri bir isim söyledi. Ancak Ahnef yine suskundu. Muâviye ona: "Ey Ebû Bahr! Neden konuşmuyorsun?" dedi. Ahnef: "Eğer akrabalarından birini tayin edeceksen Ubeydullah'tan başkasını tercih etmeye gerek yoktur, ancak akrabalarından başkasını tayin edeceksen onu düşünebilirim," dedi. Muâviye: "Onu size iade ediyorum," dedi. Ona Ahnef'e iyi davranmasını söyledi ve kendisinden uzak tuttuğu için onu kınadı. Fitne yayılınca Ubeydullah'a en çok vefa gösteren kişi Ahnef oldu.

***

Yezîd b. Müferriğ el-Himyerî'nin Benî Ziyâd'ı Hicvetmesi

Bu yılda Yezîd b. Müferriğ el-Himyerî ile Abbâd b. Ziyâd arasında olanlar oldu ve Yezîd, Benî Ziyâd'ı hicvetti.

Bu hicvin sebebi:

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'dan bana anlatıldığına göre Yezîd b. Rebîa b. Müferriğ el-Himyerî, Sicistan'da Abbâd b. Ziyâd'ın maiyetindeydi. Türklerle savaşması onu Yezîd'e ilgi göstermekten alıkoydu. Yezîd onun geciktiğini düşündü. Bu sebeple de askerin binek hayvanlarının yemini teminde sıkıntı oldu. Bunun üzerine İbn Müferriğ şöyle dedi:

Keşke o sakallar ot oluverse de onu Müslümanların atlarına yem olarak versek!

Abbâd b. Ziyâd'ın sakalı büyüktü. Şairin şiirini Abbâd'a duyurdular ve "O seni kastetti," dediler. Bunun üzerine Abbâd onu yakalatmak istedi. Ancak İbn Müferriğ kaçtı ve birçok manzumeyle onu hicvetti. Bunlardan biri de şöyledir:

[318] *Muâviye b. Harb ölürse bardağının ıslah edilmiş çatlağının çatlayacağını müjdele.*

Şahitlik ederim ki annen Ebû Süfyân ile birlikte olmadı ve onun için örtüsünü çıkarmadı.

Ne var ki o işte bir iltibas vardı ve şiddetli bir korku ve ürkeklik bulunuyordu.

Şu beyitleri de dile getirdi:

Muâviye b. Harb'e Yemânî adamdan şu mesajı ilet:

Baban iffetli bir insandır dense öfkelenir de baban zina eden bir kişiydi denmesinden sevinç mi duyuyorsun.

Şahitlik ederim ki senin Ziyâd'la yakınlığın filin eşekle yakınlığı gibidir.

Ebû Zeyd bana şöyle anlattı: İbn Müferriğ, Abbâd'ı hicvedince ondan ayrıldı ve Basra'ya döndü. Ubeydullah da bu sırada Muâviye'nin misafiriydi. Abbâd, Ubeydullah'a yazarak İbn Müferriğ'in hicvinden bazı bölümleri ona bildirdi. Ubeydullah, şiiri okuyunca Muâviye'nin yanına gitti ve şiiri ona okudu. İbn Müferriğ'i öldürmek için ondan izin istedi. Ancak Muâviye izin vermedi ve ona: "Onu tedip et, ancak işi ölüme kadar götürme," dedi. İbn Müferriğ, Basra'ya vardı ve Ahnef b. Kays'tan kendisini korumasını istedi. Ahnef: "Biz İbn Sümeyye'ye karşı kimseyi korumayız. Ancak dilersen seni Benî Temîm şairlerine karşı korurum," dedi. İbn Müferriğ: "O konu benim umurumda değil," dedi ve Hâlid b. Abdullah'a gitti. Hâlid onu koruyacağını vadetti. Arkasından Ümeyye'ye gitti. O da ona vaatte bulundu. Ardından Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'e gitti. O da ona vaatte bulundu. Arkasından Münzir b. Cârûd'a gitti. Münzir onu himaye etti ve onu evine aldı. Bahriye bint el-Münzir, Ubeydullah'ın eşiydi. Ubeydullah, Basra'ya ulaşınca İbn Müferriğ'in Münzir'in yanında olduğunu haber verdiler. Münzir, Ubeydullah'a gitti ve selam verdi. Ubeydullah'ın emniyet men-

supları Münzir'in evine gittiler ve İbn Müferriğ'i aldılar. Münzir, Ubeydullah'ın yanında olduğu için haberi olmadı. Aniden İbn Müferriğ'in yanı başında olduğunu gördü. Münzir ayağa kalkıp: "Ey Emîr! Ben onu himayeme aldım," dedi. Ziyâd: "Ey Münzir! Vallahi o seni ve babanı methederken beni ve babamı hicvedecek. Sonra da sen onu bana karşı koruyacaksın öyle mi?" dedi. Ubeydullah emir vererek ona bir müshil içirildi ve üzerinde teğelti bulunan bir eşeğe bindirildi ve adam ishal olup elbisesini kirletti. Çarşıda dolaştırılırken Farslı bir adam [319] yanından geçerken: "Bu da ne?" diye sordu. İbn Müferriğ ne demek istediğini anladı ve şöyle dedi:

Sudur, nebizdir ve üzüm suyudur.

Sümeyye de namı meşhur bir kadındır.

Arkasında Münzir b. Cârûd'u da hicvetti:

Kureyş'i bırakıp onların himayesine gireceğime Muşakkarlı Abdülkays'a sığındım.

Onlar güya bizi korudalar. Ne var ki onların koruması Irak'ın hesapsız osuruğunun esip gürlemesinden başka bir şey değildi.

Cüzeyme'den koruyucum uyuyakaldı. Sığınanı ancak kolları sıvayan azim ehli koruyabilir.

Ubeydullah için de şöyle dedi:

Bana yaptıklarını su temizler. Lakin senin hakkındaki sözlerim kemiklerin çürüyene kadar kalıcıdır.

Arkasından Ubeydullah onu Sicistan'da bulunan Abbâd'a gönderdi. Bunun üzerine Şam'daki Yemenliler onun için Muâviye'yle görüştüler. Muâviye, Abbâd'a bir elçi gönderdi. Elçi onu alıp Muâviye'nin yanına getirdi.

Yolda gelirken şöyle dedi:

Ades! Artık Abbâd'ın emrinde değilsin. Arık kurtuldun ve sırtındaki adam da serbest kaldı.

Ömrüme yemin olsun o İmam seni ölüm uçurumundan kurtardı. O insanlar için sapasağlam bir iptir.

Bana olan iyiliğine şükranlarımı sunacağım. Nitekim iyilik yapan- [320]
lara gerçekten müteşekkirim.

Şair Muâviye'nin yanına girince ağladı ve şöyle dedi: "Bir suçum ve aykırı bir hareketim olmamasına rağmen hiçbir Müslümanın başına gelmeyenler benim başıma geldi." Muâviye ona şöyle dedi:

Muâviye b. Harb'e Yemenli adamdan bir mesaj ilet!

demedin mi? İbn Müferriğ: "Müminlerin Emîri'nin hakkını büyük kılana yemin olsun, ben bunu söylemedim," dedi. Muâviye:

Şehadet ederim ki anan Ebû Süfyân ile birlikte olmadı ve onun için örtüsünü açmadı!

gibi sözlerle birçok şiirinde İbn Ziyâd'ı hicvetmedin mi? Gidebilirsin senin suçlarını affettik. Bize karşı bunları söylemeseydin, bu olanlar olmayacaktı. Git ve istediğin yerde ikamet et," dedi. Bunun üzerine İbn Müferriğ, Musul'a gitti ve burada konakladı. Sonra Basra'ya intikal etti ve Ubeydullah'a gitti. Ubeydullah ona aman verdi.

Ebû Ubeyde ise İbn Müferriğ'in Musul'da ikameti hakkında Ebû Zeyd'in bana anlattığına göre şöyle dedi: Muâviye ona:

Muâviye b. Harb'e Yemenli bir adamdan bir mesaj ilet!

diye söylemedin mi," deyince şair yemin ederek bunu kendisinin değil Mervân'ın kardeşi Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem'in söylediğini ve Ziyâd'ı hicvetmek için kendisini bir vesile edindiğini söyledi. Nitekim daha önce de bu konuda kendisine serzenişte bulunmuştu. Muâviye, Abdurrahman'a kızdı, atiyyesinden mahrum bırakmak suretiyle ona zarar verdi. Bunun üzerine Muâviye'yle görüşüldü. Ancak Muâviye: "Ziyâd razı olmadıkça ben razı olmayacağım," dedi. Bu sebeple Abdurrahman Irak'a giderek Ubeydullah'ı ziyaret etti ve şöyle dedi:

Sen Harb sülalesinde bir "Ziyâde" de olsan bana kızımdan daha sevimlisin.

Seni kardeş, amca ve amca oğlu olarak görürken gıyabımda beni nasıl gördüğünü bilemem.

[321] Ubeydullah ona: "Seni kötü bir şair olarak görüyorum," dedi ve ondan hoşnut oldu. Muâviye, İbn Müferriğ'e şöyle demişti:

Şahitlik ederim ki annen Ebû Süfyân ile birlikte olmadı ve onun için örtüsünü çıkarmadı!

diyen sen değil misin? Bir daha bu söylemlere tevessül etme. Seni affettik." Bunun üzerine şair Musul'a giderek orada ikamet etti ve bir kadınla evlendi. Zifafa girdiği gecenin sabahında ava çıktı. Giderken eşeği üzerinde seyreden bir yağcı veya bir aktarla karşılaştı. İbn Müferriğ ona: "Nereden geliyorsun?" dedi. Adam: "Ahvaz'dan," dedi. İbn Müferriğ: "Mesrufân suyu ne hâlde?" dedi. Adam: "Olduğu gibi duruyor," dedi. Akabinde Basra'ya gitmek üzere yola çıktı. Ancak ailesine durumu haber vermedi. Basra'ya varınca Ubeydullah b. Ziyâd'a gitti. Ubeydullah ona aman verdi. Bir müddet yanında kaldıktan sonra Kirmân'a gitmek için ondan izin istedi. Ubeydullah ona izin verdi ve Kirmân'daki amiline yazarak ona ikramda bulunması için tavsiyede bulundu. Ubeydullah'ın Kirmân amili o sırada Şerîk b. el-A'ver el-Hârisî'ydi.

***

Bu yılda hac emîrliği görevini Osman b. Muhammed b. Ebî Süfyân yaptı. Buna dair rivayeti bana bir raviden naklen İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den Ahmed b. Sâbit rivayet etti. Vâkıdî ve diğerleri de aynı görüştedir.

Bu yılda Medine'de Utbe b. Ebî Süfyân ve Kûfe'de Nu'mân b. Beşîr vali olarak görev yaptılar. Kûfe'de kādı olarak Şüreyh görev yaptı. Basra valisi Ubeydullah b. Ziyâd'dı. Burada kādı olarak da Hişâm b. Hübeyre bulunuyordu. Horasan'da Abdurrahman b. Ziyâd, Sicistan'da Abbâd b. Ziyâd ve Kirmân'da Ubeydullah'a bağlı olarak Şerîk b. el-A'ver valilik görevinde bulundular.

Hicretin 60. Yılı [322]

Bu Yılda Gerçekleşen Olaylar

Vâkıdî'nin görüşüne göre bu yılda Mâlik b. Abdullah, Suriye gazasını gerçekleştirdi ve Cünâde b. Ebî Ümeyye, Rodos'a girerek buradaki şehri yıktı.

***

Yezîd'in Veliahtlığının İlanı

Muâviye'nin Oğlu Yezîd'i Veliaht Yapması

Bu yılda Muâviye, Ubeydullah b. Ziyâd'la gelen heyetten oğlu Yezîd için biat aldı. Hastalandığında da oğlu için kendilerinden biat almak istediği ancak biat etmeyen grupla ilgili vasiyette bulundu.

Bu konudaki vasiyeti hakkında Hişâm b. Muhammed, Ebû Mihnef'ten naklettiği rivayet şöyledir: Abdülmelik b. Nevfel b. Müsâhik b. Abdullah b. Mahreme bana şöyle anlattı: Muâviye ölmeden önce hasta yatağındayken oğlu Yezîd'i çağırdı ve şöyle dedi: "Ben seni sefere çıkmaktan, sağa sola gitmekten kurtardım, senin için yolu düzelttim ve hasımları yumuşattım ve Arapların boynunu eğdirdim. Senin için topunu birleştirdim ancak gerçekleşen bu durum karşısında Kureyş'ten dört kişi seninle çekişebilir. Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. ez-Zübeyr ve Abdurrahman b. Ebî Bekir. Abdullah b. Ömer'e gelince: O ibadete kendini vermiştir. Ondan başka biat etmeyen kalmazsa kendisi biat edecek. Hüseyin b. Ali ise Iraklılar onu rahat bırakmayarak meydana çıkaracaklar. Sana karşı huruç eder de ona karşı galip gelirsen onu affet. Zira onun önemli bir akrabalık bağı ve büyük bir hakkı vardır. Ebû Bekir'in oğluna gelince: O, arkadaşlarının bir şey yaptığını görünce onlar gibi yapar. Onun en önemli himmeti, kadınlar ve
[323] eğlencedir. Sana karşı aslan gibi çöken ve tilki gibi hile kuran, eline fırsat geçince de harekete geçen İbnü'z-Zübeyr'dir. O sana karşı harekete geçip de ona güç yetirirsen onu parçala!"

Hişâm dedi. Avâne şöyle dedi: Başka bir rivayet de şöyledir: Muâviye –60 yılında– ölmek üzereyken oğlu Yezîd hazır değildi. Bu nedenle emniyet kuvvetlerinin başında olan Dahhâk b. Kays el-Fihrî'yi ve Müslim b. Ukbe el-Mürrî'yi çağırdı ve vasiyetini onlara yaptı. Şöyle dedi: Vasiyetimi Yezîd'e tebliğ edin. Hicazlıları gözet. Zira onlar senin aslındır. Onlardan kim sana gelirse ona ikramda bulun ve senin gıyabında olanları da gözet. Iraklıları da gözet. Ne zaman senden valilerini değiştirmeni talep ederlerse taleplerini yerine getir. Bir valiyi

değiştirmek, yüz bin kılıcı yüzüne teşhir etmelerinden daha hayırlıdır. Şamlılara da bak. Onlar senin grubun ve heyben olsunlar. Düşmanından başına bir şey gelirse onların yardımını al. Düşmanını mağlup edince Şamlıları tekrar Şam'a iade et. Zira kendi yurtlarından başka bir yerde ikamet ederlerse kendi ahlaklarından başkasını benimseyecekler. Ben Kureyş namına üç kişiden korkuyorum: Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. ez-Zübeyr. İbn Ömer, kendini dine vermiştir. Sana karşı bir şeyler peşinde değildir. Hüseyin b. Ali ise hafif bir kişidir. Ümit ederim ki babasını öldüren ve kardeşini terk edenlerle Allah seni ondan kurtarsın. Ancak onun önemli bir akrabalığı ve büyük bir hakkı ve Muhammed'e (sav.) yakın akrabalığı vardır. Kanaatimce Iraklılar onu harekete geçirmeden durmayacaklar. Ona güç yetirirsen ona müsamaha göster. Ben olsam onu affederim. İbnü'z-Zübeyr'e gelince: O hilecidir ve keler gibidir. Sana karşı çıkarsa ona savaş ilanında bulun. Ancak senden sulh isterse onu kabul et ve elinden geldiği kadar kavminin kanını heder etme.

***

Muâviye b. Ebî Süfyân'ın Ölümü

Bu yılda Muâviye b. Ebî Süfyân, Dımaşk'ta öldü. Onun 60 yılının Receb ayında öldüğü hususunda ittifak olsa da tam olarak ölüm tarihi hakkında ihtilaf vardır. Hişâm b. Muhammed'e göre Muâviye 60 yılının Receb hilalinin görülmesinden sonra ölmüştür.

Vâkıdî ise receb ayının ortasında öldüğünü söylemiştir.

Hâris'in bana anlattığına göre Ali b. Muhammed şöyle dedi: Muâviye 60 yılının Receb ayının bitimine sekiz gün kala perşembe günü öldü.

***

Muâviye'nin Hilafet Süresi

Ahmed b. Sâbit er-Râzî, bana bir raviden naklen İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den şöyle dediğini anlattı: Ezruh'ta Muâviye'ye biat edildi. Hasan b. Ali 41 yılının Cemâziyelevvel ayın-

da Muâviye'ye biat etti. 60 yılının Receb ayında da vefat etti. Buna göre hilafet süresi 19 yıl 3 aydı.

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer, Yahyâ b. Saîd b. Dînâr es-Sa'dî ve babasından naklen şöyle dediklerini anlattı: Muâviye 60 yılının Receb ayının ortasında perşembe gecesi vefat etti. Hilafet süresi 19 yıl 3 ay 27 gündü.

Ömer bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Şamlılar 37 yılının Zilkade ayında ve iki hakemin ayrılmasından sonra Muâviye'ye hilafet için biat ettiler. Oysa daha önce Osman'ın kanını talep etmesi için biat etmişlerdi. Daha sonra Hasan b. Ali onunla sulh yaptı ve 41 yılının Rebîülevvel ayının bitimine beş gün kala idareyi ona teslim etti. Bunun üzerine bütün insanlar ona biat ettiler. Bu sebeple bu yıla "Cemaat yılı" adı verildi. Muâviye Dımaşk'ta 60 yılının Receb ayının bitimine sekiz gün kala perşembe günü öldü. Onun velayeti 19 yıl 3 ay 27 gün sürdü.

Ravi dedi: Rivayete göre Ali'nin (as.) ölümüyle Muâviye'nin ölümü arasında 19 yıl 10 ay 3 gün geçti.

[325] Hişâm b. Muhammed dedi: 41 bir yılının Cemâziyelevvel ayında Muâviye'ye biat edildi. Böylece 19 yıl 3 aydan birkaç gün eksik süreyle halifelik görevini yaptı ve 60 yılının Receb ayı başında öldü.

***

Muâviye'nin Kaç Yıl Yaşadığı

Kaç yıl yaşadığı hakkında ihtilaf vardır. Bazıları öldüğünde 75 yaşındaydı demişlerdir.

Bu görüşte olanlar:

Ömer bana Muhammed b. Yahyâ ve Hişâm b. Velîd'den şöyle dediğini anlattı: İbn Şihâb ez-Zührî şöyle dedi: Velîd bana halifelerin yaşını sordu. Ona Muâviye'nin 75 yaşındayken öldüğünü söyledim. O: "Doğrusu, iyi bir yaş," dedi.

Başka bazı raviler de 73 yaşında öldüğünü söylemişlerdir.

Bu görüşte olanlar:

Ömer bana Ahmed b. Züheyr'den naklen Ali b. Muhammed'in şöyle dediğini anlattı: Muâviye 73 yaşında öldü. Onun 80 yaşında öldüğü de söylenmektedir.

Bazıları da 78 yaşında öldüğünü söylemişlerdir.

Bu görüşte olanlar:

Hâris bana Muhammed b. Sa'd'dan naklen Muhammed b. Ömer, Yahyâ b. Saîd b. Dînâr ve babasından rivayetle şöyle dediğini anlattı: Muâviye 78 yaşında vefat etti.

Bazıları da 85 yaşında öldüğünü söylemişlerdir. Hişâm b. Muhammed'in babasından naklen böyle anlattığı bana rivayet edildi.

***

Ölümüne Sebep Olan Hastalığı [326]

Hâris bana Muhammed b. Sa'd, Ebû Ubeyde, Ebû Ya'kūb es-Sekafî ve Abdülmelik b. Umeyr'den naklen şöyle dediğini anlattı: Muâviye, ağırlaştığını ve insanlara ölümle karşı karşıya olduğunu söyledi ve ailesine: "Gözlerime sürme çekin ve başıma bolca yağ sürün," dedi. Onlar onun dediğini yaptılar, yüzünü yağla parlattılar. Sonra da oturması için yer hazırlandı. Oturunca: "Bana destek verin," dedi. Akabinde: "İnsanlara izin verin gelsinler ancak ayakta selam versinler ve oturmasınlar," dedi. İnsanlar tek tek girip selam vermeye başladılar. Onu gözleri sürmeli, saçı ve yüzü yağlanmış görünce insanlar, onun gitmekte olduğunu söylüyorlar. Ancak, herkesten daha sağlıklı görünüyor, dediler. İnsanlar selam verip ayrılınca Muâviye şöyle dedi:

Hasımlarım sevinmesinler diye celadet tasladım ve zamanın musibeti karşısında zayıflamadığımı gösterdim.

Ancak ölüm, pençesini kişiye geçirince hiçbir nazarlığın fayda etmediğini görürsün.

Ravi dedi: Muâviye kan tükürüyordu ve aynı gün öldü.

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed, İshâk b. Eyyûb ve Abdülmelik b. Mînâs el-Kelbî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Muâviye ölüm hastalığında, yatağında onu sağa sola çevi-

ren iki kızına: "Gençliğinden ihtiyarlığına kadar mal toplayan insan keşke ateşe atılmasa," diye söyledi ve şu beyti okudu:

Sizin için çabaladım ve yorucu bir çaba harcadım. Sizi sağa sola koşuşturmaktan ve yol yürümekten kurtardım.

Bir rivayette de "Sizi soyu sopu olan bir topluluktan kurtardım," diye geçmektedir.

Ahmed b. Züheyr bana Ali, Süleyman b. Eyyûb, Evzâî, Ali b. Mücâhid, Abdüla'lâ b. Meymûn ve babasından naklen şöy-
[327] le anlattı: Muâviye ölüm hastalığında şöyle dedi: "Resulullah (sav.) bana bir gömlek giydirmişti. Bir gün de tırnaklarını kesmişti de tırnaklarını bir şişede sakladım. Öldüğümde bana o gömleği giydirin ve o tırnakları ufaltıp toz hâline getirin ve gözlerime ve ağzıma koyun. Belki Allah onun bereketiyle bana rahmet eder." Sonra Eşheb b. Rümeyle en-Nehşelî'nin Kubâ''ı metheden şiirinden şu iki beyti dile getirdi:

Ben ölünce çok az şeyler hariç, cömertlik ve ikram insanlar arasında kesilecek.

Talep edenlerin elleri boş çevrilecek, din ve dünya işlerinde yeni bir muhalefete yönelecekler.

Bunun üzerine kızlarından biri veya bir başkası: "Hayır ey Müminlerin Emîri! Allah senden kötü şeyleri savacaktır," dedi. Muâviye ise şu beyti dile getirdi:

Ölüm pençesini kişiye geçirirse hiçbir nazarlığın fayda etmediğini görürsün!

Akabinde kendinden geçti. Bir müddet sonra da kendine geldi ve hazır bulunan yakınlarına şöyle dedi: "Allah'tan sakının. Zira Allah Kendisine sığınanı korur. Allah'tan sakınmayanın sığınağı olamaz." Akabinde ruhunu teslim etti.

Ahmed bize Ali, Muhammed b. el-Hakem ve bir zattan naklen şöyle anlattı: Muâviye ölmeden önce vasiyet ederek malının yarısının beytülmâle iade edilmesini istedi. Bununla geri kalanın kendisine helal olmasını murat etmiştir. Nitekim Ömer valilerinin mallarının yarısını onlardan alıyordu.

***

Muâviye'nin Namazını Kimin Kıldırdığı

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Dahhâk b. Kays el-Fihrî, Muâviye'nin namazını kıldırdı. Nitekim Muâviye öldüğünde Yezîd hazır değildi.

Hişâm b. Muhammed'den bana şöyle anlatıldı: Ebû Mihnef, Abdülmelik b. Nevfel b. Müsâhik b. Abdullah b. Mahreme'den naklen şöyle dediğini anlattı: Muâviye ölünce Dahhâk b. Kays, Muâviye'nin parlayan kefeni elinde olduğu hâlde minbere çıktı. [328] Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Muâviye Arapların direği ve onların gücüydü. Allah onunla fitneyi bertaraf etti, onu insanlara hâkim kıldı, ülkelerin fethini onun için müyesser kıldı. Bilesiniz ki o ölmüştür. İşte kefeni elimdedir. Bu kefenle onu tekfin edeceğiz ve defnedeceğiz. Onu ameliyle baş başa bırakacağız. Kıyamet gününe kadar berzahta bekleyecek. Sizden kim cenaze merasimine şahit olmak isterse öğle namazında hazır bulunsun." Dahhâk, Yezîd'e bir posta göndererek hasta olduğunu bildirdi. Yezîd duyunca şu mısraları dillendirdi:

Posta süratle bir mektup getirdi de gönül korkuyla atmaya başladı.

Ona: Veyl size mektubunuzda ne var diye sorduk. Halife hasta yatağında ağır hasta! dediler.

Yer âdeta sarsıldı veya az kalsın bizi sarsacaktı. Sanki kaidelerinden biri kopmuş gibiydi.

O hâlâ şerefle görevini ifa etmektedir. Ancak onun hâkimiyetinin son bulması an meselesidir.

Vardığımızda evin kapısını kapalı gördük. Remle'nin ağlama sesi kalbe korku saldı ve âdeta kalp parçalandı.

Ömer bana Ali, İshâk b. Huleyd ve Abbâd'ın kölesi Huleyd b. el-Aclân'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Muâviye öldüğünde Yezîd, Huvvârîn'deydi. Muâviye hastalanınca ona yazarak durumu bildirmişlerdi. Ancak geldiğinde defnedilmişti. Bunun üzerine kabrini ziyaret etti ve namaz kılarak ona dua etti. Akabinde: "Posta süratle bir mektup getirdi," diye başlayan şiiri okudu.

***

Muâviye'nin Nesebi ve Künyesi

Nesebi şöyledir: Muâviye b. Ebî Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye b. Abdi Şems b. Abdi Menâf b. Kusay b. Kilâb. Annesi Hind bint Utbe b. Rebîa b. Abdi Şems b. Abdi Menâf b. Kusay. Künyesi Ebû Abdurrrahman'dır.

[329] ### Eşleri ve Çocukları

Meysûn bint Bahdel b. Uneyf b. Velce b. Kunâfe b. Adî b. Züheyr b. el-Hârise Cenâb el-Kelbî. Yezîd'in annesidir. Ali dedi: Meysûn, Yezîd'in yanında Rabbü'l-Meşârık adındaki kızını doğurdu. Ancak henüz küçükken öldü. Nitekim Hişâm onu Muâviye'nin evlatları arasında zikretmemiştir.

Fâhite bint Karaza b. Abdi Amr b. Nevfel b. Abdi Menâf: Muâviye'ye Abdullah ve Abdurrahman adında iki erkek evlat dünyaya getirdi. Abdullah akli melekeleri tam yerinde değildi ve zayıf bir kişiliği vardı. Ebü'l-Hayr künyesiyle bilinirdi. Ahmed bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Abdullah b. Muâviye bir gün bir değirmencinin yanından geçerken değirmeni, boynuna zil astığı katıra bağladığını gördü. Ona: "Bu zilleri neden bu katırın boynuna asmışsın," dedi. Değirmenci: "Boynuna astım ki durduğunda değirmenin de durduğunu anlayayım," dedi. Abdullah: "Ya durduğu hâlde başını sallarsa değirmenin durduğunu nasıl anlayacaksın?" dedi. Değirmenci: "Bu katırım emîr gibi akıllı değil," dedi. Abdurrahman henüz küçükken öldü.

Nâile bint Umâre el-Kelbiyye: Ahmed bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Muâviye, Nâile'yle evlendiğinde Meysûn'a: "Git de amcanın kızına bak," dedi. Meysûn gitti ve ona baktı. Muâviye ona: "Baktın mı?" dedi. Meysûn: "Güzel ve mükemmeldir. Ancak göbeğinin altında siyah bir ben gördüm. Bu kocasının başının kucağına konulacağının işaretidir," dedi. Bunun üzerine Muâviye onu boşadı. Habîb b. Mesleme el-Fihrî onunla evlendi. Habîb'den sonra da Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî onunla evlendi, bir müddet sonra öldürülünce başı Nâile'nin kucağına konuldu.

Fâhite'nin kız kardeşi Ketve bint Karaza: Muâviye Kıbrıs seferinde onu yanında götürdü. Ketve orada hayatını kaybetti.

***

Bazı Meziyetleri ve Sireti

Ahmed b. Züheyr bana Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Muâviye'ye biat edilince emniyet kuvvetlerinin başına Kays b. Hamza el-Hemdânî'yi getirdi. Ancak daha sonra onu [330] azletti ve yerine Zümeyl b. Amr el-Uzrî'yi –es-Seksekî de denilir– getirdi. Onun kâtibi ve özel adamı Sercûn b. Mansûr er-Rûmî'ydi. Onun koruma şefi mevaliden el-Muhtâr adında bir adamdı. Bir rivayete göre adı Mâlik, künyesi Ebû Muhârik idi. Himyerlilerin kölesiydi. Muâviye koruma birimini ilk kuran kişidir. Onun perdedar başı, kölesi Sa'd'dı. Onun başyargıcı Fedâle b. Ubeyd el-Ensârî'ydi. Bu zat ölünce onun yerine Ebû İdrîs Âizullah b. Abdullah el-Havlânî'yi getirdi. Ahmed'in Ali'den naklettiği rivayet böyledir.

Ali'den başkalarıysa şöyle dediler: Mühür divanının başında Abdullah b. Mihsan el-Himyerî bulunuyordu. Mühür divanını ilk ihdas eden kişidir. Ravi dedi: Bunun sebebi şöyledir: Muâviye, Amr b. ez-Zübeyr'e yardım olarak ve borcunu ödemesi için yüz bin dirhem verilmesini emretti. Buna dair Irak Valisi Ziyâd b. Sümeyye'ye mektup yazdı. Ancak Amr mektubu açtı ve yüzü iki yüz yaptı. Ziyâd muhasebe kayıtlarını sununca Muâviye bunu reddetti; Amr'ı parayı iade etmekten sorumlu tuttu ve onu hapse attı. Bunun üzerine kardeşi Abdullah b. ez-Zübeyr parayı ödedi. Bu sebeple Muâviye, mühür divanını kurdu. Burada mektuplar mühürlenmeye başladı. Nitekim daha önce mektuplar mühürlenmiyordu.

Abdullah b. Ahmed b. Şebbeveyh bana babası, Süleyman, Abdullah b. Mübârek, İbn Ebî Zi'b ve Saîd el-Makberî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ömer b. el-Hattâb: "Sizde Muâviye olduğu hâlde, Kisrâ ve Kayser'den ve onların dehasından dem vuruyorsunuz," dedi.

Abdullah b. Ahmed bana şöyle anlattı: Babam bana Süleyman, Abdullah ve Füleyh'ten naklen şöyle anlattı: Bana

anlatıldığına göre Amr b. el-Âs maiyetinde Mısırlılardan bir heyet olduğu hâlde Muâviye'ye gitti. Amr maiyetindekilere: "İbn Hind'in yanına girdiğinizde ona emîrlik unvanıyla selam vermeyin. Zira bu sizi onun gözünde büyütecek. Onu yapabildiğiniz kadar küçümseyin," dedi. Heyet gelince Muâviye perdedarlarına: "İbn Nâbiğa'yı bilirim. Beni onların gözünde küçümsediğini görür gibiyim. Heyet içeri girdiği zaman ala-
[331] bildiğine onları ezin. Onlardan kim yanıma girerse kendinden bezmiş olsun," dedi. Muâviye'nin huzuruna ilk giren Mısırlılardan İbn Hayyât oldu. Adam ezilmişti. "Selamün aleyk yâ Resulellah!" dedi. Arkasından gelenler de aynı ifadeyi kullandılar. Heyet ayrılınca Amr onlara: "Lanet olsun size emîrlik unvanıyla ona selam vermeyin dedim. Siz peygamberlik unvanıyla selam verdiniz," dedi.

Ravi dedi: Bir gün Muâviye Harakani sarığını giydi ve gözlerine sürme çekti. Bunu yaptığı zaman insanların en güzellerinde oluyordu. Ravi Abdullah (rivayetin geri kalan kısmında) tereddüdü oldu veya onu işitmedi.

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed ve Ebû Muhammed el-Emevî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ömer b. el-Hattâb Şam'a gitti. Muâviye onu karşılama alayıyla karşıladı ve başka bir merasim alayıyla döndüğünü görünce Ömer ona: "Ey Muâviye! Bir karşılama alayıyla geliyor ve başka bir alayla dönüyorsun! Duyduğuma göre bir de evinde sabahlıyorsun ve işi olan insanlar senin kapında bekliyor!" dedi. Muâviye: "Ey Müminlerin Emîri! Düşman bizim bölgemize yakındır ve onların casusları vardır. İstedim ki İslam'ın izzet ve vakarı görülsün," dedi. Ömer: "Bu zeki bir adamın veya bir dehanın planıdır," dedi. Muâviye: "Ey Müminlerin Emîri! Bana dilediğini emret onda karar kılayım," dedi. Ömer: "Seni ayıpladığım bir konuda seninle her konuştuğumda hep beni tereddüde sevk ediyorsun. Sana emretsem mi yoksa sakındırsam mı bilemiyorum," dedi.

Abdullah b. Ahmed bana babası, Süleyman, Abdullah, Ma'mer ve Ca'fer b. Burkân'dan naklen şöyle anlattı: Mugîre, Muâviye'ye şöyle yazdı: Benim yaşım ilerledi, kemiklerim zayıfladı Kureyş bana kızmaya başladı. İstersen beni azlet.

Muâviye ona şöyle yazdı: Mektubunu aldım. Mektubunda yaşının ilerlediğini söylüyorsun. Yemin ederim ki ömrünü sen tükettin. Kureyş'in senden hoşlanmamaya başladığını söylüyorsun. Ömrüm hakkı için ne iyilik gördüysen onlardan gördün. Seni azletmemi istiyorsun. Seni azletmiş bulunuyorum. Eğer dileğinde doğruysan senin dileğini kabul etmiş bulunuyorum. Eğer beni kandırıyorsan ben de seni kandırmış bulunuyorum.

Ahmed bana Ali b. Muhammed'den naklen Ali b. Mücâ- [332]
hid'in şöyle dediğini anlattı: Emevi olan kişi, malında güzel tasarrufta bulunmuyor ve hilm sahibi değilse mensup olduğu aileye benzemiyor demektir. Hâşimî olan kişi de cömert ve kerem ehli değilse o da mensup olduğu aileye benzemiyor demektir. Sakın, Hâşimî olan kişinin lisanı, cömertliği ve cesareti senin önüne geçmesin.

Ahmed bana Ali, Avâne ve Hallâd b. Ayde'den naklen şöyle anlattı: Bir gün Muâviye yanında Ubeydullah b. Ebî Bekre ve oğlu Beşîr –bir rivayete göre de Beşîr'den başkası– olduğu hâlde sabah yemeğini yiyordu. Oğlu çok yiyordu. Bu durum Muâviye'nin dikkatini çekti. Ubeydullah b. Ebî Bekre bunun farkına vardı ve oğlunu kaş göz işaretiyle uyarmak istedi. Ancak bitirinceye kadar başını kaldırmadı. Çıkınca oğlunu yemek yeme tarzından dolayı ayıpladı. Arkasından tekrar Muâviye'ye gidince oğlunu yanına almadı. Muâviye: "Süratli yemek yiyen oğlun nerede," diye sordu. Ubeydullah: "Rahatsızlığı vardı," dedi. Muâviye: "Yemeğin onu hasta edeceğini biliyordum," dedi.

Ahmed bana Ali ve Cüveyriye b. Esmâ'dan şöyle dediğini anlattı: Ebû Mûsâ, Muâviye'nin yanına geldi. Ebû Mûsâ'nın üzerinde siyah bir aba vardı. Ebû Mûsâ: "Ey Allah'ın emini! Esenlikler diliyorum," dedi. Muâviye: "Aleyke's-Selam," dedi. Ebû Mûsâ çıkınca Muâviye: "İhtiyar kendisine görev vermem için geldi. Vallahi ona görev vermeyeceğim," dedi.

Abdullah b. Ahmed bana Ebû Sâlih Süleyman b. Sâlih, Abdullah b. Mübârek, Süleyman b. Mugîre ve Hamîd b. Hilâl'den

naklen Ebû Bürde'nin şöyle dediğini anlattı: Bir gün Muâviye'nin yanına gittim. Yarasından rahatsızlık duyuyordu. Bana: "Ey kardeşimin oğlu, gel de yarama bak!" dedi. Baktıktan sonra: "Yara iyileşmiş görünüyor. Endişe edilecek bir durum yok," dedim. Derken Yezîd içeri girdi. Muâviye: "Eğer işbaşına gelirsen bu insana iyi bak. Babası benim dostumdu. –Ya da benzer bir ifade kullandı.– Ancak savaş konusunda ondan farklı düşünüyordum," dedi.

Ahmed bana Ali, Şihâb b. Ubeydullah ve Yezîd b. Suveyd'den şöyle dediğini anlattı: Muâviye, yanına girmesi için Ahnef b. Kays'a izin vermişti. İzinde sıra gözetiliyordu. Arkasından Muhammed b. el-Eş'as girdi ve Muâviye'yle Ahnef arasında oturdu. Muâviye: Biz senden önce ona izin vermedik ki ondan sonra bir konumda olasın. Kendini aşağılanmış gibi hissediyorsun. Sizin idareniz bizim uhdemizde olduğu gibi size izin vermek de bizim uhdemizdedir. Sizden ne istiyorsak siz de
[333] onu bizden isteyin. Bu sizin için daha kalıcı bir durumdur.

Ahmed bana Ali'den naklen Sühaym b. Hafs'ın şöyle dediğini anlattı: Rebîa b. İsl el-Yerbûî, Muâviye'den kızını istedi. Muâviye: "Ona un çorbası içirin," dedi. Sonra ona: "Ey Rebîa! Sizin muhitte insanlar nasıldır?" dedi. Rebîa: "İnsanlar şu, şu fırkalara ayrılmış durumdadır," dedi. Muâviye: "Sen hangisindensin?" dedi. Rebîa: "Ben onların işlerine karışmıyorum," dedi. Muâviye: "Onların söylediğinden daha fazla olduklarını sanıyorum," dedi. Adam: "Ey Müminlerin Emîri! Evimi inşa edeceğim on iki bin direkle bana yardım et," dedi. Muâviye: "Senin evin nerededir?" dedi. Rebîa: "Basra'dadır. İkiye iki fersahtan fazla," dedi. Muâviye: "Evin mi Basra'dadır, yoksa Basra mı evindedir?" diye sordu. Bu kez de evlatlarından biri İbn Hübeyre'ye gitti ve "Allah, Müminlerin Emîri'nden razı olsun. Ben kavminin reisinin oğluyum ve babam Muâviye'den kızını istedi," dedi. İbn Hübeyre, Eslem b. Kuteybe'ye: "Bu adam ne diyor?" dedi. "Bu kavminin ahmağının oğludur," dedi. İbn Hübeyre: "Muâviye babanı evlendirdi mi?" diye sordu. Adam: "Hayır," dedi. İbn Hübeyre: "Babanın bir şey yapamadığını görüyorum," dedi.

Ahmed bana Ali'den naklen Ebû Muhammed b. Zekvân el-Kureyşî'nin şöyle dediğini anlattı: Ebû Süfyân'ın iki oğlu Utbe ve Anbese –Utbe'nin annesi Hind, Anbese'nin annesi İbnetü Ebî Uzeyhir ed-Devsî'ydi.– Muâviye, Anbese'ye kaba konuştu. Anbese: "Ey Müminlerin Emîri! Sen de mi?" dedi. Muâviye: "Ey Anbese! Utbe, Hind'in oğludur!" dedi. Bunun üzerine Anbese şöyle dedi:

Eskiden aramızda hayırlı ve yararlı bir alaka vardı. Ne var ki Hind aramızı açtı.

Hind beni doğurmadıysa da biz yiğit ve yakışıklı evlatlarıyla yücelen beyazın evlatlarıyız.

Onun babası her kışta misafir babasıdır ve cehtten zora giren zayıfların sığınağıdır.

Onun kazanları Tihâme ve Necid çöllerinden ürkenler için daima kuruludur.

Bunun üzerine Muâviye: "Bir daha sana bu sözü söylemeyeceğim," dedi.

Abdullah b. Ahmed bana şöyle dedi: Babam bana Süleyman, Abdullah ve Harmele b. İmrân'dan şöyle dediğini anlattı: Muâviye bir gece vakti geldi. Aynı gece Kayser ordusuyla [334] onun üzerine gelmekte olduğu, Nâtil b. Kays el-Cüzâmî'nin de Filistin'e musallat olduğu ve beytülmâlini ele geçirdiği, hapse attığı Mısırlıların hapisten kaçtığı, Ali b. Ebî Tâlib'in de ordusuyla ona karşı harekete geçtiği haberlerini aldı. Bunun üzerine müezzinine: "Bu saatte ezan oku," dedi. Gece yarısıydı. Amr b. el-Âs geldi ve "Beni niye çağırdın?" dedi. Muâviye: "Seni çağırmadım," dedi. Amr: "Bu saatte müezzin ancak benim için ezan okur," dedi. Muâviye: "Dört okla hedef alındım," dedi. Amr şöyle dedi: "Senin hapsinden kaçanlar kaçtılarsa da Allah'ın hapsindedir. Bunlar "Şurât"tır.[74] Bunlar sefere çıkacak durumda değildir. Sana kim bunlardan birini veya kellesini getirir ve ona diyetini verirsen sana getirileceklerdir. Kayser'e gelince: Onunla mütareke yap ve ona bir miktar para ve Mısır elbiselerinden ver. O buna razı olacak. Nâtil b. Kays

74 "Şurât" kendilerini Allah'a sattıklarını iddia eden bir Hâricî fırkasıdır (çev.).

ise ömrüme yemin olsun, o dini bir saikle çıkmamıştır. Onun gayesi elde ettiği şeylerden başkası değildir. Ona yaz ve ele geçirdiği malları ona bağışla. Onu ele geçirsen de geçirmesen de ona üzülme. Sen gücünü ve silahını amcanın oğlunun kanından sorumlu olan bu adama karşı seferber et." Ravi dedi: Ebrehe b. Sabbâh hariç bütün mahpuslar hapishaneden kaçmışlardı. Muâviye ona: "Sen neden adamlarınla kaçmadın," dedi. Ebrehe: "Ben Ali'ye olan buğzum, sana olan sevgim için çıkmış değilim. Ben buna güç yetiremedim," dedi. Bunun üzerine Muâviye onu da serbest bıraktı.

Abdullah bana babası, Süleyman, Abdullah b. Mübârek, Cerîr b. Hâzim, Muhammed b. ez-Zübeyr ve Benî Âli Bedr'den Abdullah b. Mes'ade b. Hakeme el-Fezârî'den nakle şöyle dediğini anlattı: Muâviye, Şam beldeleri arasında intikal ederken Şam diyarında bir menzilde konakladı. Yola nazır bir damda yaygılar serildi. Bana izin vererek yanda oturdum. Derken gruplar hâlinde develerin, yük hayvanlarının, cariyelerin ve atların geçişini izledik. Muâviye bana: "Ey İbn Mes'ade! Allah Ebû Bekir'e rahmet etsin. Ne o dünyayı istedi ne de dünya onu istedi. Ömer ise –ya da İbn Hanteme," dedi– dünya onu istedi ancak o dünyayı istemedi. Osman'a gelince: O dünyadan yararlandı dünya da ondan. Bize gelince biz dünyanın içinde yuvarlandık." Sonra dediğinden pişmanlık duymuş gibi şöyle dedi: "Vallahi bu, Allah'ın bize verdiği bir mülktür."

[335] Ahmed bana Ali b. Muhammed'den naklen Ali b. Ubeydullah'ın şöyle dediğini anlattı: Amr b. el-Âs, Muâviye'ye yazarak oğlu Abdullah b. Amr'a Mısır'dan verdiklerini onaylamasını istedi. Bunun üzerine Muâviye şöyle dedi: Ebû Abdullah yazmak istemiş de boş konuşmuş. Şahit olun ondan sonra yaşayacak olsam onun ahdini iptal edeceğim.

Ravi dedi: Amr b. el-Âs şöyle dedi: Muâviye ne zaman yaslanıp bacak bacak üstüne atıp gözlerini kısarak birine konuş dediyse o insana rahmet okumuşumdur.

Ahmed dedi: Ali b. Muhammed şöyle anlattı: Amr b. el-Âs, Muâviye'ye: "Ey Müminlerin Emîri! Sana en sadık insan ben

değil miyim?" dedi. Muâviye: "Sen ne elde ettiysen bununla elde ettin," dedi.

Ahmed, Ali'den naklen Cüveyriye b. Esmâ'dan şöyle anlattı: Büsr b. Ertât, Muâviye'nin yanında Ali'ye kem söz söyledi. Zeyd b. Ömer b. el-Hattâb da oradaydı. Zeyd asayla Büsr'ün kafasını yaraladı. Muâviye, Zeyd'e: "Yaşını başını almış bir Kureyşliye ve Şamlıların büyüklerinden bir adama vuruyorsun," dedi. Büsr'e de: "İnsanların gözü önünde dedesi Ali'ye sövüyorsun. İbnü'l-Fârûk'un buna müsamaha göstereceğini mi sanıyordun," dedi ve onları barıştırdı.

Ravi dedi: Muâviye şöyle dedi: Hiçbir suçun affımdan, hiçbir cehaletin hilmimden büyük olmasını istemem. Hiçbir kusur ve ayıbı örtmekten imtina etmeye, hiçbir kötülüğün ihsanıma galebe çalmasına razı olmam.

Ravi dedi: Muâviye şöyle demiştir: Şerefli insanın ziyneti iffetidir. Benim için en sevimli şey tenha bir yerde gözyaşı dökmektir." Amr b. el-Âs ise: "Benim için en sevimli şey, damat olarak bir Arap zevceyle gecelemektir," dedi. Amr b. el-Âs'ın kölesi Verdân ise: "Benim için ihvana ikramda bulunmaktan daha sevimli bir şey yoktur," dedi. Muâviye şöyle karşılık verdi: "Bu senden çok benim görevimdir," dedi. Verdân: "O zaman sevdiğin bu meziyetin gereğini yap," dedi.

Ahmed bana Ali, Muhammed b. İbrâhim ve babasından naklen şöyle dediğini anlattı: Muâviye'nin Medine Valisi Muâviye'ye bir posta göndermek istediği zaman tellalına emir vererek: "Kimin Müminlerin Emîri'ne bir arzusu varsa ona mektup yazsın," diye seslenmesini isterdi. Bir kere de Zir b. Hubeyş –ya da Eymen b. Hureym– incelik dolu bir mektup yazıp onu gidecek mektuplar arasına attı. Mektupta şu beyitler de vardı:

İnsanların evlatları çocuk sahibi olunca ve yaşlanmaktan kolları titremeye başlayınca

Hastalık nöbetleri tutunca artık hasat vakti gelmiş ekinler gibidir.

Mektuplar Muâviye'nin eline ulaşınca bu mektubu da oku- [336]
du ve "Bu mektup bana ölüm haberimi bildirdi," dedi.

Ravi dedi: Muâviye şöyle dedi: Benim için en zevkli şey, öfkemi içime atmamdır.

Ravi dedi: Muâviye, Abdurrahman b. el-Hakem b. Ebi'l-Âs'a şöyle dedi: Ey kardeşimin oğlu! Sen şiir söylüyorsun. Sakın aşk ve gazel konularını işleme ki iffetli kadını lekelemiş olursun. Sakın hicvetme ki onurlu insanın itibarını zedelemeyesin ve düşük insana da cüret vermeyesin. Methetmekten de sakın zira hayâsızın azığıdır. Ancak kavminin güzel meziyetleriyle iftihar edebilirsin. Kendini tezyin etmek ve başkasını eğitmek için meseller söyle.

Ahmed bana Ali'den naklen Hasan b. Hammâd'ın şöyle dediğini anlattı: Muâviye abaye giymiş es-Sümâ'ya baktı ve onu küçümsedi. Adam: "Ey Müminlerin Emîri, abaye seninle konuşmaz, içindeki seninle konuşur," dedi.

Ahmed bana Ali ve Süleyman'dan naklen Muâviye'nin şöyle dediğini anlattı: "İki adam vardır ki ölseler de ölmezler. Bir adam da vardır ki ölürse ölmüş olur. Ben ölürsem oğlum benim halefim olur. Saîd ölürse Amr onun halefi olur. Ama Abdullah b. Âmir ölürse (halefi olmadığından) ölmüş olur." Mervân bunu duyunca: "Oğlum Abdülmelik'ten söz etmedi mi?" dedi. "Hayır," denildi. Mervân: "İkisinin iki oğulları benim olsun istemem," dedi.

Ahmed bana Ali'den naklen Abdullah b. Sâlih'in şöyle dediğini anlattı: Bir adam Muâviye'ye: "Senin nezdinde insanların en sevimlisi kimdir?" diye sordu. Muâviye: "İnsanları bana en çok sevdirendir," dedi.

Muâviye şöyle demiştir: Akıl ve hilm insana verilen en üstün meziyetlerdir. Bu meziyetler sayesinde kendisine hatırlatıldığında hatırlar, kendisine verildiğinde şükreder, imtihan edildiğinde sabreder, öfkelendiğinde öfkesini içine atar, güçlü olduğunda affeder, kötülük yaptığında istiğfar eder ve vadettiği zaman vaadini yerine getirir.

Ahmed bana Ali, Abdullah, Hişâm b. Sa'd ve Abdülmelik b. Umeyr'den naklen şöyle dediğini anlattı: Bir adam Muâviye'ye galiz ifadeler kullandı ve bunu abarttı. Muâviye'ye:

"Buna müsamaha gösterecek misin?" denildi. Muâviye: "Mülkümüzle aramıza girmedikleri sürece insanlarla dilleri arasına girmem," dedi.

Ahmed bana Ali'den naklen Muhammed b. Âmir'in şöyle dediğini anlattı: Muâviye şarkılara düşkünlüğü sebebiyle Abdullah b. Ca'fer'i eleştirdi. Bunun üzerine Abdullah bir gün yanında Büdeyh olduğu hâlde Muâviye'nin yanına gitti. Muâviye bacak bacak üstüne atmış vaziyette oturuyordu. Abdullah, [337] Büdeyh'e: "Ey Büdeyh başla!" dedi. Büdeyh şarkı söylemeye başlayınca Muâviye ayağını oynatmaya başladı. Abdullah: "Ey Müminlerin Emîri! Bu ne," dedi. Muâviye: "Asil insan keyif ve neşe ehlidir," dedi.

Ravi dedi: Bir gün Abdullah b. Ca'fer yanında Sâib Hâsir –Benî Leys'in kölesi ve fücur ehli bir kişiydi– olduğu hâlde Muâviye'nin yanına geldi. Muâviye ona: "İhtiyaçlarını söyle," dedi. Bunun üzerine ihtiyaçlarını söyledi, ardından Sâib'in de ihtiyacını söyledi. Muâviye: "Bu adam da kimdir?" diye sordu. Abdullah onu tanıttı. Muâviye: "Onu içeriye al," dedi. Adam kapıdayken şu sözleri terennüm etmeye başladı:

Bu diyar kimindir, resimleri yalnız ve kimsesizdir. Ruhlar ve yağmur onunla oynayarak bu hâle soktu.

Sakinleri ondan ayrılalı sekiz on sene oldu,

Gerdanındaki safranla gerdanlığı ve göğsü parlamaktadır.

Muâviye: "Güzel söyledin," dedi ve ihtiyacını karşıladı.

Abdullah b. Ahmed bana babası, Süleyman, Abdullah, Ma'mer ve Hemmâm b. Münebbih'ten naklen şöyle dediğini anlattı: İbn Abbâs'ın şöyle dediğini işittim: "Mülkünde Muâviye kadar cömerdini henüz görmedim. O insanların uğradığı çok geniş ve verimli bir vadi gibiydi. Dar ve verimsiz yer gibi cimri bir insan –İbnü'z-Zübeyr'i kastetmiştir– değildi."

Abdullah bana babası; Süleyman, Abdullah, Süfyân b. Uyeyne, Mücâlid, Şa'bî ve Kabîsa b. Câbir el-Esedî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Kimlerle arkadaşlık yaptığımı haber vereyim mi? Ömer b. el-Hattâb'ın maiyetinde bulundum. Ondan daha iyi bir fakih ve daha iyi bir müzakereci görmedim. On-

dan sonra Talha b. Abdullah'ın maiyetinde bulundum. Onun kadar talep edilmeden cömertçe veren kimse görmedim. Arkasından Muâviye'nin yanında bulundum. Ancak onun kadar arkadaşlığı sevimli, içi dışı bir olan bir kimse görmedim. Eğer Mugîre kapılarından birinden ancak ihanetle çıkılabilen bir şehre alınsa yine de çıkabilirdi.

[338] **Yezîd b. Muâviye'nin Halife Olması**

Bu yılda Yezîd b. Muâviye'ye halife olarak biat edildi. Biat babası Muâviye'nin ölümü üzerine bazı ravilerin görüşüne göre recebin ortasında, bazılarına göre de recebin bitimine sekiz gün kala gerçekleşmiştir. Yezîd, Ubeydullah b. Ziyâd'ı Basra'da, Nu'mân b. Beşîr'i de Kûfe'de görevlerinde bırakmıştır.

Hişâm b. Muhammed, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle dedi: Yezîd receb ayı başında işbaşına geldiğinde Medine'de Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân, Kûfe'de Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî, Basra'da Ubeydullah b. Ziyâd, Mekke'de Amr b. Saîd b. el-Âs vali olarak görev yapıyorlardı. Yezîd işbaşına geldiğinde yegâne himmeti Muâviye'nin Yezîd'e biat talebini reddeden grubun biat etmesini sağlamakla, bunlarla ilgili sorunu sona erdirmekti. Bu sebeple Velîd'e şöyle yazdı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Müminlerin Emîri Yezîd'den Velîd b. Utbe'ye. Muâviye Allah'ın bir kulu olarak Allah kendisine ikramda bulunmuş ve onu halife kılarak yetki ve imkân vermiştir. Takdir edildiği kadar yaşadı ve eceliyle öldü. Allah ona rahmet etsin. O hayatında takdir edilmiş, hayırlı ve takva sahibi olarak ölmüştür. Selamla.

Yezîd, Velîd'e bir farenin kulağına benzer bir sahifede şöyle yazdı:

Hüseyin, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. ez-Zübeyr'in biat etmeleri için onları biatten sorumlu tut ve onlara hiç müsamaha gösterme! Selamla.

Velîd, Muâviye'nin ölüm haberini alınca korkunç derecede etkilendi, ona bu çok ağır geldi. Bu sebeple Mervân'a haber göndererek yanına gelmesini istedi. Nitekim Velîd, Medine'ye

geldiği zaman Mervân onun gelişine üzülmüştü. Velîd, bunun farkına varınca meclisinde ona sövdü. Mervân bunu haber alınca ondan uzak durdu ve onu terk etti. Mervân'ın bu tavrı, Muâviye'nin ölüm haberi Velîd'e gelinceye kadar sürdü. Muâviye'nin ölümünün Velîd'e ağır gelmesi ve malum gruptan biat almakla görevlendirilmesi üzerine Mervân'a sığındı ve onu davet etti. Velîd, Mervân'a Yezîd'in mektubunu okuyunca Mervân: "*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn,*" dedi ve ona rahmet okudu. Velîd durum hakkında onunla danışarak: "Sence nasıl yapa- [339]
lım?" dedi. Mervân: "Benim görüşüme göre şu saatte bu gruba haber gönder ve onları biate ve itaate davet et. Kabul ederlerse onların biatini kabul eder ve onlardan vazgeçersin. Aksi takdirde henüz onlar Muâviye'nin ölüm haberini duymadan onların boynunu vurursun. Zira bunlar Muâviye'nin öldüğünü duyarlarsa her biri bir taraftan başkaldıracak, muhalefete ve mücadeleye başlayacaklar ve herkes kendisine biat edilmesini isteyecek. İbn Ömer'e gelince, kanaatimce o savaş istemez ve emîrliğin kendisine bağışlanması durumu hariç işbaşına gelmeyi arzu etmez," dedi. Bunun üzerine Velîd henüz genç olan Abdullah b. Amr b. Osman'ı Hüseyin ve İbnü'z-Zübeyr'e göndererek makamına davet etti. Abdullah ikisini mescitte buldu. Ancak Abdullah, Velîd'in mesai saatleri içinde gelmemişti. Kendileri de bu saatte Velîd'e gitmezlerdi. Abdullah: "Emîr sizi davet ediyor, onun davetine icabet edin," dedi. İkili ona: "Git, birazdan geleceğiz," dediler. Sonra da birbirlerine baktılar ve Abdullah b. ez-Zübeyr, Hüseyin'e: "Sence mesai saati dışında bizi neden çağırdı?" diye sordu. Hüseyin: "Sanırım onların azgını ölmüştür. Bu nedenle de henüz ölüm haberini yaymadan bizden biat almak için bizi davet etmiştir," dedi. Abdullah b. ez-Zübeyr: "Benim de kanaatim odur. Peki, ne yapmayı düşünüyorsun?" dedi. Hüseyin: "Şimdi gençlerimi toplayacağım ve ona gideceğim. Kapının önüne gittiğimde gençleri kapının önünde bırakarak içeri gireceğim," dedi. İbnü'z-Zübeyr: "Yanına gittiğinde sana zarar vermesinden endişe ederim," dedi. Hüseyin: "Kendimi savunabilecek bir durumda gideceğim," dedi. Hüseyin kalktı, köleleriyle ailesini topladı ve Velîd'in kapısına kadar gitti. Adamlarına: "Ben içeri gireceğim. Sizi çağırırsam

veya onun sesinin yükseldiğini duyarsanız hepiniz bana gelin. Aksi takdirde ben çıkana kadar beni bekleyin," dedi. Hüseyin içeri girdi ve ona emîr unvanıyla selam verdi ve hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi: "Allah muhabbetinizi artırsın, sılayırahim kopukluktan iyidir," dedi. Ancak ikili bu konuda hiçbir şey demediler. Velîd ona mektubu okuyup Muâviye'nin öldüğünü haber verdi ve onu biat etmeye çağırdı. Hüseyin: "*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn.* Allah, Muâviye'ye rahmet etsin ve senin ecrini büyük kılsın. Biate gelince, benim gibi bir insan gizlice
[340] biat etmez. Sanırım sen de biati gizlice vermem ve insanların gözü önünde onu izhar etmeden yapmamı yeterli görmezsin," dedi. Velîd: "Evet," dedi. Hüseyin: "İnsanları biat etmeye davet ettiğin zaman bizi de davet edersin ve tek bir iş olur," dedi. Afiyeti seven bir kişi olan Velîd ona: "O zaman Bismillah deyip git ve insanlarla birlikte bize gel," dedi. Mervân: "Vallahi şimdi ayrılıp giderse bir daha onu getiremezsin, birbirinizden çok sayıda insan öldüreceksiniz. Adamı alıkoy ve biat etmeden yanından ayrılmasın. Aksi takdirde onun boynunu vur," dedi. Bunun üzerine Hüseyin yerinden fırladı ve "Ey İbnü'z-Zerkā! Sen mi beni öldüreceksin yoksa o mu öldürecek. Vallahi yalan söyledin ve günah işledin," dedi ve adamlarıyla birlikte çıkıp evine gitti. Mervân, Velîd'e: "Beni dinlemedin. Vallahi bir daha ona güç yetiremeyeceksin," dedi. Velîd: "Ey Mervân! Başkasını tevbih et. Bana dinimi mahvedecek olanı seçtin. Vallahi doğudan batıya kadar güneşin aydınlattığı bütün dünya karşılığında Hüseyin'i öldürmeyi arzu etmem. Süphanallah! Biat etmem dediği için Hüseyin'i nasıl öldürürüm. Vallahi Hüseyin'in kanına giren bir insanın kıyamet gününde terazisinin hayır kefesi çok hafif kalır," dedi. Mervân: "Öyle düşünüyorsan doğru yaptın," dedi. Ancak Velîd'in yaptığından memnun olmadı.

İbnü'z-Zübeyr'e gelince: Birazdan geleceğim demesine rağmen gidip evine kapandı. Velîd ona adam gönderdi. Ancak onun adamlarıyla birlikte olduğunu öğrendi. Bunun üzerine ona peş peşe adam gönderdi. Hüseyin: "Şimdilik dur. Ben düşüneyim sen de düşün," diyordu. İbnü'z-Zübeyr ise: "Acele etmeyin ben size geleceğim. Bana mühlet verin," dedi. Bunun üzerine o gün ve o günün akşamı her ikisini ısrarla talep etti-

ler. Hüseyin için ısrarları daha fazlaydı. Velîd, İbnü'z-Zübeyr'e bir kölesini gönderdi. Ona sövdüler ve ona: "Ey İbnü'l-Kâhiliye! Vallahi ya emîre gelirsin ya da seni öldürecek," diye seslendiler. Ancak o, gün boyu ve akşam vakti boyunca: "Şimdi geleceğim," diyerek onları oyaladı. Çok ısrar ettiklerindeyse: "Vallahi bu kadar adam gönderilmesi ve ısrar edilmesinden şüphelendim. Bana acele ettirmeyin. Ben emîre adam göndereceğim. Bana onun görüşünü ve emrini getirsin," dedi. Nitekim ona kardeşi Ca'fer b. ez-Zübeyr'i gönderdi. Ca'fer ona: "Allah senden razı olsun. Abdullah'tan vazgeç, onun üzerine çok adam göndererek onu korkuttun. O inşallah yarın sana gelecek. Adamlarına söyle bizden vazgeçsinler," dedi. Bunun üzerine Velîd adamlarına haber gönderdi ve oradan ayrılmalarını istedi. Abdullah b. Zübeyr kardeşi Ca'fer ile birlikte gece vakti Mekke'ye gitmek üzere Fur' yolunu izleyerek yola çıktılar. Yanlarında üçüncü bir [341] kişi yoktu ve takip edilmekten endişe ettiklerinden ana yoldan gitmekten kaçınarak yol aldılar. Sabah olunca Velîd ona adam gönderdi. Ancak onun çıktığını gördü. Mervân: "Vallahi Mekke'ye doğru hareket ettiyse peşinden adam gönder," dedi. Bunun üzerine Velîd, Benî Ümeyye kölelerinden bir süvarinin maiyetinde seksen süvari göndererek onu takip ettiler. Ancak bulamadılar ve geri döndüler. O gün Abdullah'ı bulmaya çalışarak Hüseyin'den sarfınazar ettiler. Akşam olunca Hüseyin'e haber gönderdiyse de Hüseyin: "Sabah olsun görürsünüz, biz de görürüz," dedi. Bunun üzerine o akşam ısrar etmeyerek ondan vazgeçtiler. Hüseyin de o gece yola çıktı. Pazar gecesiydi ve 60 yılının Receb ayının bitimine iki gün kalmıştı.

İbnü'z-Zübeyr'in Medine'den çıkışı, Hüseyin'in çıkışında bir gün önce Cumartesi gecesiydi ve Fur' güzergâhını takip etmişti. Abdullah b. ez-Zübeyr kardeşi Ca'fer ile yolda yürürken Sabire el-Hanzalî'nin şu beyti Ca'fer'in dilinden döküldü:

Annemin evlatları bir gün akşamlayacaklar ancak onlardan geride bir kişiden başka kalan olmayacak.

Abdullah: "Süphanallah! Ey kardeşim, ne demek istiyorsun?" dedi. Ca'fer: "Ey kardeşim! Vallahi senin hoş görmediğin bir niyetle söylemedim," dedi. Abdullah: "Ey kardeşim! Vallahi

bu beyti iraden dışında söylediysen bu benim için daha sevimsiz bir durumdur," dedi. Ravi dedi: Abdullah bu beyitten bir uğursuzluk hissetti.

Hüseyin'e gelince: O oğulları, kardeşinin oğulları ve ev halkının ekseriyetiyle Medine'den çıkmıştı. Ancak Muhammed b. el-Hanefiyye ona şöyle dedi: "Ey kardeşim! Sen benim için insanların en sevimlisi ve en azizisin. Sen benim için en çok samimi nasihatimi hak eden kişisin. Gücün yettiği kadar maiyetinle Yezîd b. Muâviye'den ve büyük şehirlerden uzakta dur. Sonra elçilerini insanlara gönder ve onları sana biat etmeye davet et. Eğer sana biat ederlerse Allah'a hamdedeceğim. Eğer başkası üzerinde karar kılarlarsa bundan dolayı dinen ve aklen eksilmeyeceksin. Senin mürüvvetin de üstünlüğün de zayi olmayacak. Korkarım ki bu şehirlerden birine girersen oradaki insan topluluğu kendi arasında ihtilafa düşecek ve bir grup senin yanında dururken bir grup da senin aleyhinde bulunarak kendi aralarında savaşacaklardır. O takdirde mızrakların ilk hedefi sen olacaksın ve bu ümmetin en hayırlı insanları baba ve anne olarak en çok kan kaybeden ve en zelil insanlar
[342] durumuna düşeceklerdir." Hüseyin ona: "Ey kardeşim! Ben gidiyorum," dedi. Muhammed: "Mekke'de konakla. Eğer huzur bulursan mesele yoktur. Orası sana uygun olmazsa çöle ve dağların tepelerine çıkarsın ve bir bölgeden bir bölgeye intikal ederek, insanların durumunun nasıl neticeleneceğini bekleyerek ona göre görüşünü belirlersin. Senin için en doğru görüş, meselelerle yüzleşmektir. Olaylara sırtını dönmekse seni daha müşkül bir duruma sokacaktır," dedi. Hüseyin: "Ey kardeşim! Nasihatte bulundun ve şefkat ettin. Dilerim ki, senin görüşün isabetli olsun ve muvaffakıyete vesile olsun," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Abdülmelik b. Nevfel b. Müsâhik bana Ebû Sa'd el-Makburî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Medine Mescidine girerken Hüseyin'in iki adam arasında yürürken kâh birine kâh ötekine dayanarak yürüdüğünü gördüm. İbn Müferriğ'in şu beyitlerini terennüm ediyordu:

Sabah aydınlığında baskın yaparak kimsenin sürüsünü ürkütmüş değilim. Yezîd, diye de davet edilmedim.

Bana mehabetle zulmedildiği gün ve ölüm peşimde beni gözetlerken bir kenara çekilmek zorunda kalacağım.

Ravi dedi: Bunun üzerine kendi kendime vallahi bu iki beyitle bir şeyleri murat ediyor olsa gerek, dedim.

Nitekim iki gün geçmişti ki Mekke'ye gittiğini duydum.

Arkasından Velîd, Abdullah b. Ömer'e haber göndererek: "Yezîd'e biat et," dedi. İbn Ömer: "İnsanlar biat ederse biat edeceğim," dedi. Bir adam ona: "Neden biat etmiyorsun? Yoksa insanlar ihtilaf etsin ve birbirleriyle savaşarak birbirlerini yok etsinler. Sonra da bitap düşünce 'Abdullah b. Ömer'e yönelin. Zira ondan başkası yok, desinler mi?" dedi. Abdullah: "Birbirleriyle savaşmalarını, ihtilafa düşmelerini, birbirlerini öldürmelerini istemiyorum. İnsanlar biat etse ve benden başka biat etmeyen kalmazsa o zaman biat edeceğim," dedi. Bunun üzerine ondan vazgeçtiler. Zira ondan korkmuyorlardı.

Ravi dedi: İbnü'z-Zübeyr, Mekke'ye vardı. Bu sırada Mek- [343]
ke Valisi Amr b. Saîd idi. Abdullah, Mekke'ye girince: "Ben bir mülteciyim," dedi. Onlarla birlikte namaz kılmaz ve onlarla ifâzada bulunmazdı. Adamlarıyla bir kenarda durur, daha sonra onlarla birlikte ifâzada bulunur ve onlara namaz kıldırırdı. Hüseyin, Mekke'ye yaklaşınca şöyle dedi: "*Oradan korku içinde ve etrafı gözetleyerek çıktı ve Rabbim beni zalimler güruhundan kurtar.*"[75] Mekke'ye girince de şöyle dedi: "*Medyen'e doğru yöneldiğinde umarım Rabbim beni doğru yola iletir.*"[76]

***

Amr b. Saîd Medine Valisi

Velîd'in Medine Valiliğinden Azli ve Yerine Amr b. Saîd'in Atanması

Bu yılda Yezîd, Velîd'i Medine valiliğinden azletti. Onu ramazan ayında azletti ve yerine Amr b. Saîd el-Eşdak'ı atadı.

Bu yılın ramazan ayında Saîd b. el-Âs Medine'ye geldi. Vâkıdî dedi: Muâviye'nin ölüm haberi Medine'ye ulaştığı ve

75 Kasas, 28/21.
76 Kasas, 28/22.

Yezîd için Velîd'e biat edildiği zaman İbn Ömer Medine'de değildi. İbnü'z-Zübeyr ve Hüseyin, Yezîd'e biat etmeye davet edildiler. Ancak biat etmekten kaçındılar ve bir gece vaktinde Mekke'ye gitmek üzere, Medine'den ayrıldılar. Mekke'den dönüş yolunda İbn Abbâs ve İbn Ömer onlarla karşılaştılar. "Onlara geride neler var?" diye sordular. Onlar: "Muâviye'nin ölümü ve Yezîd'e biat," dediler. İbn Ömer onlara: "Allah'tan sakının ve Müslümanların birliğini bozmayın," dedi. İbn Ömer ise Medine'ye vardıktan sonra birkaç gün vilayetlerden biat haberlerinin gelmesini bekledi. Haber gelince Velîd b. Utbe'ye biatini sundu. İbn Abbâs da biat etti.

***

Bu yılda Amr b. Saîd, Amr b. ez-Zübeyr'i kardeşi Abdullah b. ez-Zübeyr'e karşı savaşmak üzere onun üzerine gönderdi.

Buna dair rivayetler:

Muhammed b. Ömer şöyle anlattı: Amr b. Saîd b. el-Âs el-Eşdak, 60 yılının Ramazan ayında Medine'ye geldi. Medineliler onun yanına gittiler. Karşılarında yaşı ilerlemiş ve ağzı laf yapan bir kişiyle karşılaştılar.

[344] Muhammed b. Amr dedi: Hişâm b. Saîd bize Şeybe b. Nassâh'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Elçiler biat konusunda Yezîd ile İbnü'z-Zübeyr arasında mekik dokuyorlardı. Yezîd yemin ederek, boynunda bir tasma olduğu hâlde getirilmedikçe biatini kabul etmeyeceğini söyledi. Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî namaz kıldırmakla görevliydi. İbnü'z-Zübeyr onu bu görevden menetti. Bunun üzerine Yezîd, Amr b. Saîd'e yazarak İbnü'z-Zübeyr üzerine asker göndermesini istedi. Amr b. Saîd Medine valisi olunca emniyet kuvvetlerinin başına Amr b. ez-Zübeyr'i getirmişti. Zira onunla Abdullah arasındaki husumeti biliyordu. Amr, Medinelilerden bir grubu şiddetli bir şekilde dövdürdü.

Muhammed b. Ömer dedi: Şürahbîl b. Ebî Avn bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı: Amr, İbnü'z-Zübeyr'e sempati duyan herkesi darp etti. Bunlar arasında Münzir b.

ez-Zübeyr, oğlu Muhammed b. el-Münzir, Abdurrahman b. Esved b. Abdi Yagūs, Osman b. Abdullah b. Hakîm b. Hizâm, Hubeyb b. Abdullah b. ez-Zübeyr ve Muhammed b. Ammâr b. Yâsir vardı. Bunlardan kimisine kırk, kimisine elli, kimisine altmış kırbaç vurdu. Abdurrahman b. Osman ve Abdurrahman b. Amr b. Sehl bir grupla birlikte Amr'ın baskısından Mekke'ye kaçtılar. Amr b. Saîd, Amr b. ez-Zübeyr'e: "Senin kardeşinin üzerine kimi gönderelim," dedi. Amr: "Onun üzerine benden daha çok onu kırıp dökecek kimse gönderemezsin," dedi. Bunun üzerine divana onlarcası görevlendirildi. Medineli mevalilerinden çok sayıda kişi çıktı. Onunla birlikte yedi yüz kişinin başında Üneys b. Amr el-Eslemî de çıktı. Amr onu öncü olarak gönderdi. Kendisi de Curf'ta kamp kurdu. Bunun üzerine Mervân b. el-Hakem, Amr b. Saîd'e giderek ona: "Mekke'ye saldırma, Allah'tan sakın, Beyt'in hürmetini çiğneme! Abdullah b. ez-Zübeyr'den vazgeçin. Zira yaşı ilerlemiş bir insandır. İnatçı bir adamdır ve 60 küsur yaşlarındadır. Vallahi onu öldürmezseniz o ölecektir," dedi. Amr b. ez-Zübeyr: "Vallahi kimilerinin burnunu sürterek Kâbe'nin içinde de olsa onunla savaşacağız ve ona saldıracağız," dedi. Mervân: "Vallahi bu durum bana dokunuyor," dedi. Üneys b. Amr el-Eslemî, Zîtuvâ'ya kadar gitti ve orada konakladı. Amr b. ez-Zübeyr de Ebtah'ta konakladı. Amr b. ez-Zübeyr kardeşine haber göndererek: "Müminlerin Emîri'nin yeminine sadık kalarak görülmeyecek şekilde boynuna gümüşten bir kolye tak. İnsanlar birbirlerini vurmasın. Hürmeti olan bir beldedesin," dedi.

Abdullah ona: "Mescid-i Harâm'da seninle buluşuruz," dedi. İbnü'z-Zübeyr, Abdullah b. Safvân el-Cümahî'yi Zîtuvâ [345] tarafından Üneys b. Amr üzerine gönderdi. Mekke etrafında konaklayan bazı insanlar da Abdullah b. Safvân'a katılarak Üneys b. Amr ile savaştılar ve Üneys çok kötü hezimete uğrayarak adamları etrafından dağıldı. Bunun üzerine Alkame'nin evine sığındı. Ubeyde b. ez-Zübeyr ona geldi ve onu himayesine aldı. Akabinde İbnü'z-Zübeyr'e giderek: "Onu himayeme aldım," dedi. İbnü'z-Zübeyr: "Onu insanların hukukuna karşı mı koruyorsun? Bu doğru değil," dedi.

Muhammed b. Ömer dedi: Bu rivayeti Muhammed b. Ubeyd b. Umeyr'e anlattım. O şöyle dedi: Amr b. Dînâr bana şöyle anlattı: Yezîd b. Muâviye, Amr b. Saîd'e: "Amr b. ez-Zübeyr'i bir ordunun başına getir ve onu İbnü'z-Zübeyr'in üzerine gönder. Üneys b. Amr'ı da onunla birlikte gönder," diye yazdı. Amr b. ez-Zübeyr yola çıktı ve Safâ yanındaki evinde konakladı. Üneys b. Amr da Zîtuvâ'da konakladı. Amr b. ez-Zübeyr insanlara namaz kıldırıyordu. Abdullah b. ez-Zübeyr de ona uyuyordu. Ayrılınca da parmaklarını parmaklarına geçirirdi. Kureyş'ten Amr b. ez-Zübeyr'in yanına gelmeyen kalmamıştı. Ancak Abdullah b. Safvân oturdu. Bunun üzerine Amr b. ez-Zübeyr: "Neden Abdullah b. Safvân'ı görmüyorum? Vallahi onun üzerine gitsem Benî Cümah ve ona iltihak eden diğerlerinin az olduğunu anlayacaktır," dedi. Bu sözü Abdullah b. Safvân'a ulaşınca onu tahrik etti ve Abdullah b. ez-Zübeyr'e: "Görüyorum ki kardeşinin mevcudiyetinden memnunsun," dedi. Abdullah ona: "Ey Ebû Safvân! Ben mi onun mevcudiyetinden memnunum? Vallahi ona karşı zerrelerden bile yardım alabilirsem alacağım," dedi. İbn Safvân: "Ben Üneys b. Amr'ın hakkından gelebilirim. Sen de kardeşinin hakkından gel," dedi. İbnü'z-Zübeyr: "Tamam," dedi. Abdullah b. Safvân Zîtuvâ'da bulunan Üneys b. Amr ve maiyetindekiler üzerine gitti. Mekkelilerden çok sayıda adam ve onlara destek çıkanlarla birlikte Üneys ile karşılaştı. Abdullah b. Safvân, Üneys b. Amr'ı ve maiyetindekileri hezimete uğrattı, kaçanları öldürdüler, yaralılarına saldırdılar. Mus'ab b. Abdurrahman, Amr'a gitti ve adamları dağıldı. Kendisi de Amr b. ez-Zübeyr'e sığınarak canını kurtardı. Ubeyde b. ez-Zübeyr, Amr'a: "Gel ben seni himaye edeceğim," dedi. Abdullah b. ez-Zübeyr gelince ona: "Amr'ı himayeme aldım. Benim için ona aman ver," dedi. Ancak Abdullah ona aman vermekten imtina etti. Medine'de dövdüğü bütün insanlar mukabilinde onu dövdü ve Ârim Hapishanesine attı.

[346] Vâkıdî dedi: Amr b. ez-Zübeyr hakkındaki rivayetleri bize naklettiler. Hepsini kayda geçirdim.

Hâlid b. İlyâs bana Ebû Bekir b. Abdullah b. Ebü'l-Cehm'den şöyle dediğini anlattı: Amr b. Saîd 60 yılının Zilkade ayında

Medine'ye vali olarak gelince emniyet kuvvetlerinin başına Amr b. ez-Zübeyr'i getirdi. Ona şöyle dedi: "Müminlerin Emîri İbnü'z-Zübeyr'in biatini ancak boynunda tasma olduğu hâlde kabul edeceğine dair yemin etti. Bu sebeple Müminlerin Emîri'nin yeminine sadık kalsın. Bunun için de altın veya gümüşten ince bir tasmayı boynuna takacağım. Üzerine de bir aba giysin ki sesi duyulsa bile görünmesin." Şu beyitleri de okudu:

Onu al, bu aziz biri için bir tuzak değildir.

Ey Âmir! İnsanlar sana tuzak kurdular. Komşulardan senin için söz söyleyen yoktur.

Muhammed dedi: Riyâh b. Müslim bana babasından naklen şöyle dediğini anlattı: Amr b. Saîd, Abdullah b. ez-Zübeyr üzerine asker gönderince Ebû Şüreyh ona: Mekke'ye saldırma. Zira Resulullah'ın (sav.) şöyle dediğini işittim: «Allah bana yalnızca bir günün bir saatinde muharebe izni verdi. Ondan sonra da dokunulmazlık vasfı geri döndü.» Ancak Amr dinlemek istemedi ve "Ey ihtiyar! Mekke'nin hürmetini senden daha iyi biliriz," dedi. Amr, Amr b. ez-Zübeyr komutasında bir ordu gönderdi. Üneys b. Amr el-Eslemî ve Muhammed b. Abdullah b. el-Hâris b. Hişâm da onun maiyetinde bulunuyorlardı. İki bin civarındaydılar. Mekkeliler onlara karşı savaştılar. Üneys b. Amr ve Kalemmes'in kölesi Muhâcir'in de aralarında bulunduğu çok sayıda kişi öldürüldü. Amr'ın ordusu hezimete uğradı. Ubeyde b. ez-Zübeyr geldi ve kardeşi Amr'a: "Sen benim zimmetimdesin. Ben seni himaye edeceğim," dedi ve onu Abdullah'a götürdü. Huzuruna çıkınca ona: "Ey Habis! Bu yüzündeki kan da neyin nesi?" dedi. Amr şu beyitle karşılık verdi:

Yaralarımızdan akan kan geride kalanlar için değil ayaklarımız üzerine akmaktadır.

Abdullah, Amr'ı hapsetti ve Ubeyde'nin taahhüdünü nazarıitibara almadı. Ona: "Sana Allah'ın hükümlerini çiğneyen bu fâsık kişiyi himaye et dedim mi?" dedi. Arkasından Münzir ve oğlu hariç kırbaçladığı kişiler için ona kısas uyguladı. Münzir ve oğlu kısas istemediler. Amr kırbaçların tesiri altında ha- [347]
yatını kaybetti. Ravi dedi: Ârim Hapishanesi adını Zeyd Ârim

adında bir kölenin isminden almıştır. İbnü'z-Zübeyr kardeşi Amr'ı buraya hapsetti.

Vâkıdî dedi: Abdullah b. Yahyâ bize babasından naklen şöyle anlattı: Üneys b. Amr'ın emrinde iki bin asker vardı.

***

Bu yılda Kûfeliler Mekke'de bulunan Hüseyin'e (as.) elçiler göndererek Kûfe'ye gelmesi için davet ettiler. Bunun üzerine amcasının oğlu Müslim b. Akîl b. Ebî Tâlib'i onlara gönderdi.

***

Hüseyin Kûfe'ye Davet Ediliyor

Kûfelilerin Hüseyin'e (as.) Mektup Yazarak Onu Davet Etmeleri ve Müslim b. Akîl'in Durumu

Zekeriyyâ b. Yahyâ ed-Darîr bana Ahmed b. Cenâb el-Massîsî –Ebû Velîd künyesiyle bilinir–, Hâlid b. Yezîd b. Esed b. Abdullah el-Kasrî ve Ammâr ed-Dühnî'den şöyle dediğini anlattı: Ebû Ca'fer'e: "Hüseyin'in öldürülmesini kendim görmüşüm gibi bana anlat," dedim. Ebû Ca'fer şöyle anlattı: Muâviye öldüğünde Medine Valisi Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân'dı. Velîd, Hüseyin'e haber göndererek biat etmesini istedi. Hüseyin ona: "Bana mühlet ver ve sühulet göster," dedi. Velîd ona mühlet verdi. Bunun üzerine Hüseyin Mekke'ye gitti. Bunun üzerine Kûfeliler ve elçileri ona gelerek: "Ümidimizi sana bağladık. Hatta cuma namazını valiyle kılmıyoruz. Bize gel," dediler. Kûfe valisi Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî'ydi. Ravi dedi: Hüseyin amcasının oğlu Müslim b. Akîl'e haber göndererek şöyle dedi: "Kûfe'ye git ve bana yazılanları araştır. Eğer ciddiyseler onlara gidelim." Müslim yola çıktı ve Medine'ye ulaştı. Buradan iki rehber aldı. Onu çöl güzergâhından götürdüler. Ancak susuz kaldılar ve rehberlerden biri hayatını kaybetti. Müslim, Hüseyin'e yazarak bu görevden kendisini affetmesini istedi. Hüseyin ona: "Kûfe'ye git," dedi.

Müslim yola devam ederek Kûfe'ye gitti. Burada Kûfelilerden İbn Avsece adında bir adamın misafiri oldu. Kûfeliler ge-
[348] lişinden haberdar olunca ona gidip biat ettiler. On iki bin kişi

biat etti. Bunun üzerine Yezîd b. Muâviye'yi seven bir adam Nu'mân b. Beşîr'e yöneldi ve şöyle dedi: "Sen ya zayıfsın ya da bile bile zayıf davranıyorsun. Memlekette bozgunculuk yapılıyor." Nu'mân ona: "Allah'ın yolunda olup da zayıf olmak, güçlü olup da Allah'a isyan içinde olmaktan bana daha sevimlidir. Allah'ın örttüğü bir sırrı ben açığa vuracak değilim," dedi.

Adam Nu'mân'ın sözlerini mektupla Yezîd'e bildirdi. Yezîd, Sercûn adındaki kölesini çağırdı –ona danışırdı– durumu haber verdi. Sercûn: "Muâviye hayatta olsaydı sözünü dinleyecek miydin?" diye sordu. Yezîd: "Evet," dedi. Sercûn: "O zaman beni dinle. Kûfe için Ubeydullah b. Ziyâd'dan başkası olmaz. Kûfe'nin başına onu getir," dedi. Aslında Yezîd, Ubeydullah'a kızgındı ve onu Basra valiliğinden azletmek istiyordu. Ancak bu durum karşısında ona yazarak hoşnutluğunu bildirdi ve Basra ile birlikte Kûfe'yi de ona bağladığını bildirdi. Ayrıca ona Müslim b. Akîl'i yakalayıp öldürmesini emretti.

Ravi dedi: Ubeydullah Basralıların ileri gelenleriyle Kûfe'ye gitti. Yüzünü kapatmıştı. Kûfe meclislerinden hangisinin önünden geçse selam verirdi. Kûfeliler de onu Hüseyin b. Ali (as.) sanarak: "Aleyke's-selam ey Resulullah'ın kızının oğlu!" diyorlardı. Doğruca Emîrlik Konağına gitti. Kölesini çağırdı ve ona üç bin dirhem vererek dedi ki: "Kûfelilerin biat ettiği adamı sor, ona Humuslu olduğunu ve biat için geldiğini söyleyip bu parayı ona destek olarak ver." Adam yumuşak ve nazik bir üslupla davrandı. Ona biat işleriyle ilgilenen yaşlı bir Kûfeliyi işaret ettiler. Onunla buluştu ve arzusunu söyledi. Adam ona: "Buluşmamıza bir açıdan sevindim bir açıdan da endişeye kapıldım. Sevinmem Allah'ın seni hidayete erdirmesidir. Endişem ise bizim işlerin henüz rayına oturmamış olmasındandır," dedi. Akabinde adam onu Müslim'in yanına götürdü. Ona biat etti ve parayı verdikten sonra Ubeydullah'ın yanına dönüp durumu haber verdi.

Ubeydullah, Kûfe'ye gelince Müslim bulunduğu evi değiştirip Hânî b. Urve el-Murâdî'nin evine geçti. Müslim, Hüseyin b. Ali'ye (as.) mektup yazarak Kûfelilerden on iki bin kişinin biat ettiğini bildirdi ve gelmesini söyledi. Ubeydullah ise Kûfe'nin

ileri gelenlerine: "Bana gelenler arasında neden Hânî b. Urve'yi görmüyorum?" dedi. Muhammed b. el-Eş'as kavminden
[349] bazı adamlarla ona gitti. Evinin kapısında duruyordu. Ona: "Emîr senden bahsetti ve ona gitmekte geç kaldığını söyledi, ona git," dediler. Onu beklediler, onlarla birlikte bindi ve Ubeydullah'ın yanına gitti. Ubeydullah'ın yanında Kādı Şüreyh oturuyordu. Ubeydullah onu görünce Kādı Şüreyh'e: "Ayaklarıyla ölüme geldi," dedi. Hânî selam verince Ubeydullah ona: "Ey Hânî! Müslim nerede?" dedi. Hânî: "Bilmiyorum," dedi. Bunun üzerine Ubeydullah parayı götüren kölesini çağırdı. Adam gelince Hânî şaşakaldı ve "Allah, emîrin iyiliğini versin. Vallahi onu evime davet etmedim. O geldi ve kendini evime attı," dedi. Ubeydullah: "Onu bana getir," dedi. Hânî: "Vallahi ayaklarımın dibinde de olsa adım atmam," dedi. Ubeydullah: "Onu bana yaklaştırın," dedi. Hânî yanına götürüldü. Bunun üzerine Ubeydullah onun kaşına vurup onu yaraladı. Hânî bir korumanın kılıcını kapmak için davrandıysa da onu iterek engel oldular. Ubeydullah ona: "Allah kanını akıtmayı helal kıldı," dedi. Hânî konağın yanında hapsedildi.

***

Ebû Ca'fer'den başkası şöyle dedi: Hânî b. Urve'yi Ziyâd'a götüren Amr b. Haccâc ez-Zübeydî'ydi.

Bu konudaki rivayet:

Amr b. Ali bize Ebû Kuteybe, Yûnus b. Ebî İshâk ve Ayzâr b. Hureys'ten naklen Umâre b. Ukbe b. Ebî Muayt'ın şöyle dediğini anlattı: Kendisi İbn Ziyâd'ın meclisinde oturmuş ve şöyle konuşmuş: "Bugün birkaç yabani eşeği kovaladım ve onlardan bir tanesini ele geçirerek boğazladım." Amr b. Haccâc ez-Zübeydî ona: "Senin boğazladığın eşek şaşkın bir eşektir," dedi. Adam: "Bundan daha şaşırtıcı bir fıkrayı anlatayım mı? Kâfir bir adam Resulullah'a (sav.) götürülmüş. Resulullah (sav.) onun boynunun vurulmasını emretmiş. Adam: 'Ey Muhammed! Çocukların akıbeti ne olacak?' demiş. Resulullah: 'Ateş! Sen çocuklardansın ve sen ateşte olacaksın,' demiş." Bunun üzerine İbn Ziyâd güldü.

***

Şimdi söz Ammâr ed-Dühnî'nin rivayetine döndü. Onlar böyleyken haber Mezhic kabilesine ulaştı. Bunun üzerine ko- [350]
nağın kapısı önünde toplandılar. Ubeydullah gürültüyü duyunca: "Ne oluyor?" diye sordu. "Mezhic toplandı," dediler. Ubeydullah, Şüreyh'e: "Çık onlara: 'Onu sadece soruşturmak için hapsetti!' diye söyle," dedi. Ubeydullah, Şüreyh'in ne söyleyeceğini öğrenmek için bir kölesini de Şüreyh'in peşine taktı. Şüreyh, Hânî'nin yanından geçerken Hânî ona: "Ey Şüreyh! Allah'tan kork, beni öldürecek," dedi. Ancak Şüreyh konağın kapısında durdu ve topluluğa: "Endişe edilecek bir durum yoktur. Emîr sadece soruşturmak için onu hapsetti," dedi. İnsanlar: "Şüreyh doğru söyledi, adam için endişe edilecek bir şey yoktur," dediler. Bunun üzerine insanlar dağıldılar. Haber Müslim b. Akîl'e ulaşınca şiarını haykırdı. Bunun üzerine Kûfelilerden dört bin kişi etrafında toplandılar. Müslim, insanları savaş vaziyetine sokarak öncülerini, sağ ve sol kanatlarını düzene soktuktan sonra kendisi de merkezde yerini alarak Ubeydullah'ın üzerine gitti. Ubeydullah da Kûfe'nin ileri gelenlerini konakta toplamıştı. Müslim maiyetindeki insanlarla konağın kapısına kadar gidince Ubeydullah'ın yanındaki aşiret liderleri insanlara seslenerek onları vazgeçirmeye çalıştılar. Müslim'in adamları peyderpey ve gizlice dağılmaya başladılar. Akşama doğru yanında yalnızca beş yüz kişi kalmıştı. Karanlık çökünce de Müslim yalnız kalmıştı.

Müslim yalnız kaldığını görünce sokaklar arasında nereye gideceğini şaşırdı ve bir kapının önüne gitti. Bir kadın kapıya çıktı. Müslim ona: "Su ver," dedi. Kadın ona su verdi ve içeri girdi. Bir müddet bekledikten sonra tekrar çıktı, kadın onun kapının önünde olduğunu gördü. Ona: "Ey Allah'ın kulu, burada oturuşun bana garip geldi. Kalkar mısın?" dedi. O: "Ben Müslim b. Akîl'im, evinde kalacak yerim var mı?" dedi. Kadın: "Evet, içeri gir," dedi. Kadının oğlu, Muhammed b. el-Eş'as'ın kölesiydi. Oğlan ondan haberdar olunca Muhammed'e giderek ona haber verdi. Muhammed de gidip Ubeydullah'a durumu bildirdi. Ubeydullah, emniyet şefi Amr b. Hureys el-Mah-

zûmî'yi, yanında Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as olduğu hâlde Müslim'in üzerine gönderdi. Ev kuşatılıncaya kadar Müslim olup bitenlerden haberi yoktu. Müslim durumu fark edince evden çıktı ve kılıcıyla onlarla savaştı. Ancak Abdurrahman ona aman verince elini eline verdi ve Abdurrahman onu Ubeydullah'a götürüp teslim etti. Ubeydullah'ın emriyle konağın damına çıkarıldı ve boynu vuruldu. Sonra da cesedi konağın damından insanların önüne atıldı. Hânî de Künâse mevkiine götürülerek orada asıldı. Şair bu konuda şu beyitleri dile getirdi:

Hanım, ölüm hakkında bir fikrin yoksa cesetleri çarşıda sergilenen Hânî'nin ve Müslim'in cesetlerine bak!

[351] *İmamın başına gelenler onların da başına geldi. Onlar yolları yolcularının dilinde dolaşan hikâyelere konu oldular.*

Mezhic bir kan davası sebebiyle onu aradığı hâlde Esmâ emniyet içinde beygirlere mi binmektedir.

Ebû Mihnef'e gelince: O, Müslim b. Akîl'in hikâyesi ve Kûfe'ye intikali ve öldürülmesi hakkında Ammâr ed-Dihnî'nin Ebû Ca'fer'den naklettiği ve yukarıda zikrettiğimiz rivayetten daha doyurucu ve daha mükemmel bir rivayet nakletmiştir. Hişâm b. Muhammed'den naklen Ebû Mihnef, Abdurrahman b. Cündeb, Hüseyin'in zevcesi Ribâb bint İmruülkays el-Kelbiyye'nin kölesi Ukbe b. Sim'ân'dan –Hüseyin'in kölesiydi– naklen şöyle dedi: Medine'den ayrıldık ve ana yolu takip ettik. Ev halkı ona: "Sen de İbnü'z-Zübeyr gibi ana yoldan sapıp tali yoldan gitsen, senin peşine düşseler bile sana yetişmezler," dediler. Hüseyin: "Hayır, vallahi bu yoldan ayrılmayacağım. Nihayetinde Allah dilediğini gerçekleştirecektir," dedi. Ukbe dedi: Yolda Abdullah b. Mutî' ile karşılaştık. Hüseyin'e: "Kurban olayım, nereye gideceksin?" dedi. Hüseyin: "Şimdilik Mekke'ye gidiyorum. Ondan sonrası için istiharede bulunarak Rabbimin rızasını arayacağım," dedi. Adam: "Allah seni hayra yöneltsin. Canımız sana feda olsun. Mekke'ye gittikten sonra sakın Kûfe'ye yaklaşma. Zira orası uğursuz bir kenttir. Baban orada öldürüldü. Kardeşin orada yalnız bırakıldı ve suikasta uğrayarak az kalsın hayatını kaybediyordu. Sakın Harem'den

ayrılma. Sen Arapların efendisisin. Vallahi Hicazlılar hiç kimseyi sana denk tutmazlar. İnsanlar her taraftan sana yönelecekler. Amcam, dayım sana feda olsun! Harem'i bırakıp bir yere gitme. Vallahi helak olursan senden sonra köleleştirileceğiz," dedi.

Hüseyin Mekke'ye ulaştı ve burada konakladı. Mekkeliler ve Mekke'de bulunan umre ziyaretçileri onu ziyaret ettiler. İbnü'z-Zübeyr de Kâbe'den ayrılmıyordu. Gün boyunca burada namaz kılıyor ve Kâbe'yi tavaf ediyordu. Hüseyin'e uğrayanlar arasında o da vardı. Bazen iki gün arayla bazen de gün aşırı ona uğruyordu. İbnü'z-Zübeyr için en çok istiskal edilecek kişi olmasına rağmen ona fikrini açıklamaktan imtina etmiyordu. Zira Hüseyin Mekke'de olduğu sürece Hicazlıların kendisine biat etmeyeceğini, ona uymayacaklarını, Hüseyin'in onların gözünde kendisinden daha büyük olduğunu ve insanların itaatine aday olduğunu biliyordu.

Diğer yandan Muâviye'nin ölüm haberi Kûfe'ye ulaşınca Iraklılar Yezîd aleyhinde konuşmaya başladılar ve "Hüseyin ve İbnü'z-Zübeyr biatten imtina ederek Mekke'ye intikal ettiler," dediler. Bunun üzerine Nu'mân b. Beşîr'in valilik yaptığı Kûfeliler Hüseyin'e yazarak onu davet ettiler

Ebû Mihnef dedi: Haccâc b. Ali bana Muhammed b. Bişr [352]
el-Hemdânî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Şia olarak Süleyman b. Surad'ın evinde toplandık. Muâviye'nin ölümünden söz ettik ve bundan dolayı Allah'a hamdettik. Süleyman b. Surad bize: "Muâviye öldü. Hüseyin de onlara biat etmemek için direndi ve Mekke'ye gitti. Sizler onun ve babasının şiasısınız. Eğer gerçekten ona yardım edecek ve düşmanlarına karşı mücadele edecekseniz ona yazın. Yok, eğer korkudan ve başarısızlıktan çekiniyorsanız adamı kandırmayın," dedi. Onlar: "Hayır düşmanlarıyla savaşacak ve kendimizi onun için feda edeceğiz," dediler. Süleyman: "O zaman ona yazın," dedi. Şöyle yazdılar:

Bismillahirrahmânirrahîm. Hüseyin b. Ali'ye Süleyman b. Surad, Müseyyeb b. Necbe, Rifâa b. Şeddâd, Habîb b. Müzâ-

hir ve şiası olan Müslüman ve mümin Kûfelilerden! Selamün aleyk. Seninle O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a hamdederiz. Azgın ve inatçı düşmanını helak eden Allah'a hamdolsun. O bu ümmete musallat oldu, tehditle ve zorla mukadderatına hâkim oldu, feyini gasbetti ve O'nun rızası dışında ona hâkim oldu; hayırlı insanları öldürdü ve şirret olan insanları koruyup kolladı; Allah'ın malını azgınlar ve zenginler arasında dolaşan bir servete dönüştürdü. Semûd uzak olduğu gibi o da uzak olsun! Bizim başımızda gerçek imam yoktur. Gel, belki senin sayende Allah bizi hak yolunda birleştirir. Nu'mân b. Beşîr Valilik Konağında duruyor. Cumada ve bayramlarda onunla buluşmuyoruz. Senin geleceğini haber alsak Allah'ın izniyle onu kovacak ve Şam'a göndereceğiz. Selam ve Allah'ın rahmeti senin üzerinde olsun.

Ravi dedi: Ardından mektubu Abdullah b. Sebu' el-Hemdânî ve Abdullah b. Vâl ile gönderdik ve ivedi olarak götürmelerini söyledik. İki posta yola çıktılar ve süratle intikal ederek 20 Ramazan'da Mekke'ye ulaştılar. İki gün bekledikten sonra Kays b. Müshir es-Saydâvî ve Abdurrahman b. Abdullah b. el-Kedn el-Erhabî ve Umâre b. Ubeyd es-Selûlî'yi Hüseyin'e gönderdik. Üç yüz elli üç sayfa mektup götürdüler. Kimi sayfalar bir kişiye, kimi iki kişiye kimi de üç kişiye aitti.

[353] Arkasından iki gün daha bekledikten sonra elçi olarak Hüseyin'e Hânî b. Hânî es-Sebîî'yi bir mektupla gönderdik:

Bismillahirrahmânirrahîm. Hüseyin b. Ali'ye. Şiasından olan mümin ve Müslümanlardan. Buyur gel. İnsanlar seni bekliyor. Senden başka bir tercihleri yoktur. Acele, acele! Esenlikler diliyorum.

Şebes b. Rib'î, Haccâr b. Ebcer, Yezîd b. el-Hâris b. Yezîd b. Rüveym, Azre b. Kays, Amr b. Haccâc ez-Zübeydî ve Muhammed b. Umeyr et-Temîmî şöyle yazdılar: Çevre yeşerdi, meyveler olgunlaştı ve yeşil yeryüzünü kapladı. Dilersen hazır bekleyen askerlerinin başına geç. Sana selam olsun.

Elçiler Hüseyin'in yanında buluşuyorlardı. Mektupları okudu ve insanların durumunu elçilere soruyordu. Sonra mektup

yazdı ve mektubu ona son gelen elçiler Hânî b. Hânî es-Sebîî ve Saîd b. Abdullah el-Hanefî'yle gönderdi:

Bismillahirrahmânirrahîm. Hüseyin b. Ali'den mümin ve Müslümanlara! Hânî ve Saîd bana mektubunuzu getirdiler. İkili bana son gelen elçilerinizdi. Bütün anlattıklarınızı ve hepinizin sözlerini anladım. "İmamımız yok. Belki Allah senin sayende bizi hak ve hidayet üzere birleştirir," diyorsunuz. Size amcamın oğlunu, kardeşimi ve ev halkımdan güvendiğim insanı gönderdim. Ona sizin durumunuzu ve görüşünüzü bana yazmasını emrettim. Eğer bana yazdıkları, sizin çoğunluğunuz, fazilet ve akıl ehli insanlarınız elçilerinizin getirdikleriyle ve mektuplarınızda okuduğum ifadelerinizle mutabık olursa inşallah yakında size geleceğim. Ömrüm hakkı için İmam ancak kitap ile amel eden, adaleti esas alan, hakkı gözeten ve kendini Allah'a bağlayandır. Selamla.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Muhârik er-Râsibî şöyle anlattı: Şiadan bazı adamlar, Basra'da Abdülkays'tan Mâriye bint Sa'd –ya da Münkız– adında bir kadının evinde günlerce toplandılar. Kadın Şiiliği benimsemişti ve evi onlar için bir uğrak ve sohbet yeriydi. İbn Ziyâd, Hüseyin'in gelmekte olduğunu haber almıştı. Bunun üzerine Basra'daki amiline yazarak yollara gözetleyiciler koymasını ve kontrol altına almasını istedi.

Ravi dedi: Abdülkays'tan Yezîd b. Nübeyt çıkmaya karar [354]
verdi. Onun on oğlu vardı. Onlara: "Sizden kim benimle çıkacak?" dedi. Onlardan Abdullah ve Ubeydullah adındaki iki oğlunu yanına aldı. Adı geçen kadının evinde arkadaşlarına: "Ben çıkmaya karar verdim ve çıkacağım," dedi. Onlar: "Senin için İbn Ziyâd'ın adamlarından endişe ediyoruz," dediler. Adam: "Vallahi ikisinin ayakları yollarla birleşse beni takip edenlerin takibi bana hafif gelir," dedi.

Ravi dedi: Adam yola çıktı ve süratle yol alarak Ebtah'ta Hüseyin'in (as.) yanına vardı. Onun gelişi Hüseyin'e haber verilince onunla buluşmak için çıktı. Adam da Hüseyin'in ikamet yerine geldi. Ona: "Senin ikamet yerine gitti," dediler. Bunun üzerine adam Hüseyin'in arkasından gitti. Hüseyin

onu göremeyince ikamet yerinde oturdu ve onu beklemeye başladı. Basralı adam geldi ve Hüseyin'i ikamet yerinde oturmakta olduğunu görünce şöyle dedi: "*Allah'ın lütfu ve rahmetiyle sevinsinler.*"[77] Ardından selam vererek yanına oturdu. Ona geliş amacını haber verdi. Hüseyin ona hayır duasında bulundu. Adam Hüseyin'le birlikte hareket etti ve Irak'a geldiler. Onunla birlikte savaştı ve iki oğluyla beraber Hüseyin'le birlikte öldürüldüler. Yola çıkmadan önce Müslim b. Akîl'i çağırdı; Kays b. Müshir es-Saydâvî, Umâre b. Ubeyd es-Selûlî ve Abdurrahman b. Abdullah b. el-Kedn el-Erhabî'yi maiyetine vererek onları Irak'a gönderdi. Ona Allah'tan sakınmasını ve görevini gizlilik içinde yaparak sühuletle hareket etmesini emretti. İnsanları birlik ve ittifak hâlinde görürse bunu acilen kendisine bildirmesini istedi.

Müslim yola çıktı ve Medine'ye geçti. Burada Resulullah'ın (sav.) mescidinde namaz kıldı ve akrabalarından dilediği kimselere veda etti. Ayrıca iki yol rehberi tuttu. Bunlar yoldan saptılar ve yolu şaşırdılar. Çok susadılar. İki rehber: "Suya çıkan yol budur," dediler. Az kalsın susuzluktan öleceklerdi. Bunun üzerine Müslim, Batn Hubeyt Boğazı'nda Hüseyin'e bir mektup yazıp Kays b. Müshir es-Saydâvî'yle gönderdi.

Medine'den iki yol rehberiyle yola çıktık. Ancak yoldan saptılar ve yolumuzu kaybettik. Şiddetli bir susuzluğa maruz kaldık. Her iki rehber de öldü. Biz de yolumuza devam ettik ve suya ulaştık. Ancak ölmemize ramak kalmıştı. Su, Batn Hubeyt Boğazı diye bilinen bir yerdedir. Bu yolda bir uğursuzluk sezdim! Uygun görürsen beni bu görevden affet ve başkasını gönder. Selamla.

[355] Hüseyin ona şöyle yazdı: Korkarım ki seni gönderdiğim görevden istifa mektubunu yazman bir korku hâlinden başka bir şey değildir. Sana verdiğim görevi yerine getirmek için yoluna devam et. Selamla.

Müslim mektubu kendisine okuyana: "Kendim için bir korku içinde değilim," diyerek yoluna devam etti. Ardından

77 Yûnus, 10/58.

Tay'a ait bir suya uğradı. Burada onlara misafir oldu ve akabinde yoluna devam etti. Derken bir adamın av hayvanlarına ok atmakta olduğunu gördü. Ona yaklaşınca bir erkek ceylan vurup onu öldürdüğünü gördü. Müslim: "İnşallah düşmanlarımız öldürülecek," dedi. Arkasından yoluna devam etti ve Kûfe'ye ulaştı. Burada el-Muhtâr b. Ebî Ubeyd'in evinde kaldı. Hâlen bu ev Müslim b. el-Müseyyeb'in evi olarak bilinmektedir. Şia ona gidip gelmeye başladılar. Bir araya geldiklerinde onlara Hüseyin'in mektubunu okuyunca ağlamaya başladılar.

Bunun üzerine Âbis b. Ebî Şebîb eş-Şâkirî kalktı ve Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: Ben sana insanlardan bahsetmeyeceğim. Zira onların içindekileri bilemem. Seni onlarla kandırmayacağım. Vallahi ben sana kendimi nasıl hazırladığımı anlatayım. Vallahi davetinize icabet edeceğim, sizinle birlikte düşmanınıza karşı savaşacağım ve Allah'a kavuşuncaya kadar kılıcımla sizi savunacağım. Bunun karşılığı olarak da Allah'ın indindekinden başkasını istemiyorum.

Sonra Habîb b. Muzâhir el-Fak'asî kalttı ve şöyle dedi: Allah'ın rahmeti senin üzerinde olsun. İçindekileri veciz bir şekilde ifade ettin. O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki bende bu adamla aynı görüşteyim.

Arkasından Hanefî de aynı şeyi tekrarladı. Haccâc b. Ali, Muhammed b. Bişr'e: "Sen orada konuştun mu?" dedi. Muhammed: "Allah'ın arkadaşlarımı muzafferiyetle aziz kılmasını arzu ediyordum. Ancak öldürülmek istemiyordum, yalan söylemekten de nefret ediyordum," dedi.

Şiiler gidip gelince yeri bilinmiş oldu. Haber Nu'mân b. Beşîr'e ulaştı.

Ebû Mihnef dedi: Nümeyr b. Va'le bana Ebû Veddâk'ten naklen şöyle anlattı: Nu'mân b. Beşîr minbere çıktı ve bize hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Ey Allah'ın kulları! Allah'tan sakının. Fitne ve tefrikaya koşmayın. Zira fitne ve tefrikada erkekler öldürülür, kan akıtılır [356] ve mallar gasbedilir." O hilm ve ibadet ehliydi ve afiyeti severdi. O şöyle dedi: Bana savaş açmayana savaş açmam. Bana

saldırmayana saldırmam. Sizinle dövüşmem, size sataşmam, kimseyi töhmetle, zan ve iftirayla sorumlu tutmam. Ancak, bana karşı mukavemet ederseniz, biatinizi bozar ve imamınıza karşı hareket ederseniz, O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki sizden bana yardım eden olmasa da kabzasını tutabildiğim sürece kılıcımla size vuracağım. Dileğim odur ki hakkı bilenleriniz bâtıla yenik düşenlerden fazla olsun.

Benî Ümeyye'nin müttefiki Abdullah b. Müslim b. Saîd el-Hadramî kalktı ve ona şöyle dedi: "Gördüklerini ancak zulüm ıslah edebilir. Senin bu tavrın ve düşmanına karşı tutumun müstaz'afların tavrıdır." Nu'mân: "Allah'a asi olmak pahasına güçlü olmaktansa müstaz'af olup Allah'a itaat etmeyi tercih ederim," dedi ve minberden indi.

Abdullah b. Müslim çıkar çıkmaz Yezîd b. Muâviye'ye şöyle yazdı: "Müslim b. Akīl, Kûfe'ye geldi ve şia Hüseyin b. Ali adına ona biat ettiler. Senin Kûfe'ye ihtiyacın varsa orada senin emrini yerine getirecek ve düşmanına karşı davrandığın gibi davranacak güçlü bir adam gönder. Nu'mân b. Beşîr zayıf bir adamdır ya da zafiyet içinde görünmektedir." Böylece bu şahıs Yezîd'e [valiyi şikâyet etmek için] ilk yazan oldu.

Arkasından Umâre b. Ukbe ona benzer şekilde yazdı. Ardından Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkās da aynı şekilde yazdı.

Hişâm dedi: Avâne şöyle anlattı: Mektuplar iki gün arayla peş peşe Yezîd'e ulaşınca Yezîd, Muâviye'nin kölesi Sercûn'u yanına çağırdı ve ona: "Görüşün nedir? Hüseyin Kûfe'ye doğru yönelmiştir. Müslim b. Akīl de Kûfe'de Hüseyin için biat almaktadır. Bana gelen bilgilere göre Nu'mân b. Beşîr zayıftır ve kötü konuşmaktadır," dedi ve gelen mektupları ona okuttu. Ona: "Görüşün nedir? Kûfe'ye kimi tayin edeyim?" dedi. Yezîd, Ubeydullah b. Ziyâd'dan rahatsızdı. Sercûn: "Muâviye diriltilse onun görüşüne itibar eder misin?" dedi. Yezîd: "Evet," dedi. Bunun üzerine Sercûn, Muâviye'nin Ubeydullah'ın Kûfe valiliği kararını çıkarıp gösterdi ve "İşte Muâviye'nin görüşü. O ölmeden önce bu yazının icrasını emretmişti," dedi. Bunun

üzerine Yezîd onun görüşünü kabul etti ve iki şehri Ubeydullah'a bağladı ve Kûfe valiliği kararını da ona gönderdi.

Yezîd –maiyetinde bulunan– Müslim b. Amr el-Bâhilî'yi ça- [357]
ğırdı ve onu, Ubeydullah'ın atama ahdiyle Basra'ya gönderdi. Ayrıca ona Ubeydullah'a yazdığı mektubu da verdi. Mektubunda şöyle diyordu: Kûfelilerden benim şiam bana yazarak İbn Akîl'in Kûfe'de bulunduğunu ve Müslümanların gücünü bölmek için toplantılar yaptığını bildirdiler. Mektubumu okuduktan sonra Kûfe'ye git ve İbn Akîl'i boncuk arar gibi arayıp bul ve onu bağla, sonra öldür ya da onu oradan sür. Selamla.

Müslim b. Amr yola çıktı ve Basra'da Ubeydullah'ın yanına vardı. Bunun üzerine Ubeydullah ertesi gün Kûfe'ye gitmek için hazırlık yapılmasını emretti.

Hüseyin Basralılara da bir mektup yazmıştı. Hişâm dedi: Ebû Mihnef, Sak'ab b. Züheyr, Ebû Osman en-Nehdî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin, Süleyman adındaki köleleri vasıtasıyla Basra'daki Ahmâs kabilelerinin liderlerine ve eşrafa bir mektup gönderdi. Mâlik b. Misma' el-Bekrî, Ahnef b. Kays, Münzir b. Cârûd, Mes'ûd b. Amr, Kays b. el-Heysem ve Amr b. Ubeydullah b. Ma'mer'e yazdı ve mektubun bir nüshasını Basra eşrafına gönderdi. Mektup şöyledir: Allah, Muhammed'i (sav.) kullarına üstün kıldı, onu peygamberlik göreviyle onurlandırdı ve risaleti için seçti. Ardından da onu yanına aldı. O kullarına nasihat etti ve ona vahyedileni tebliğ etti. Biz onun dostları, vasileri, mirasçıları ve insanlar içinde onun makamını temsil etmeyi en çok hak edenlerdik. Ancak kavmimiz bu hakkı elimizden aldı. Biz yine de ayrılığı istemeyerek buna rıza gösterdik ve afiyeti tercih ettik. Oysa biz bu görevi üstlenenlerden daha çok hak ettiğimizi biliyoruz. Ancak onlar güzel ve yararlı işler yaparak yönetimlerinde hakkı esas aldılar. Allah onlara rahmet etsin, bize ve onlara mağfiret buyursun. Elçimi bu mektupla size gönderdim. Sizi Allah'ın kitabına ve Peygamber'in (sav.) sünnetine davet ediyorum. Zira sünnet öldürülmüş ve bid'at ihya edilmiştir. Benim sözümü dinler ve emrime uyarsanız size doğru yolu göstereceğim. Allah'ın selam ve rahmeti üzerinizde olsun.

Eşraftan kim bu mektubu okuduysa onu gizledi. Ancak Münzir b. Cârûd, mektubun Ubeydullah tarafından bir de-
[358] siseyle gönderilmiş olabileceğini iddia ederek Ubeydullah'ın Kûfe'ye gideceği günden önceki akşam vakti elçiyi ona [Ziyâd'a] götürdü ve mektubu ona okuttu. Ziyâd elçinin boynunu vurdurdu. Sonra Basra minberine çıktı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi:

Vallahi zor bana sökmez, gürültü beni korkutmaz. Bana düşmanlık edenleri şiddetle cezalandırırım. Benimle savaşan için zehirim. Hasmıma insaflı davranırım. Ey Basralılar! Müminlerin Emîri bana Kûfe valiliğini tevdi etti. Yarın sabah oraya intikal edeceğim. Halefim olarak Osman b. Ziyâd b. Ebî Süfyân'ı başınıza getirdim. Sakın muhalefet etmeyin ve yalan haber yaymaya tevessül etmeyin. O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki sizden bir kimsenin muhalefet ettiğini duyarsam onu öldüreceğim gibi onun büyüğünü de velisini de öldüreceğim, beni dinleyene kadar yakını uzaktan sorumlu tutacağım. Ta ki içinizde muhalif ve bölücü kalmasın. Ben Ziyâd'ın oğluyum. Çakıl taşlarına basanlar arasından ben ona benzerim. Ne dayı ne de amca oğlu benzerliği beni kendine benzetemedi.

Daha sonra Ubeydullah Basra'dan çıktı ve yerine kardeşi Osman b. Ziyâd'ı bıraktı. Sonra Kûfe'ye vardı. Müslim b. Amr el-Bâhilî, Şerîk b. el-A'ver el-Hârisî ve maiyetiyle aile efradı ona refakat ediyordu. Başında siyah bir sarık olduğu hâlde, yüzünü kapatarak Kûfe'ye girdi. İnsanlar Hüseyin'in geleceğini haber aldıklarından onu bekliyorlardı. Ubeydullah gelince gelenin Hüseyin olduğunu sandılar. Bir topluluğun yanından geçerken insanlar onu: "Merhaba ey Resulullah'ın evladı! Gelişin hayırlı olsun," diyerek selamlıyordu. Hüseyin'e (as.) olan bu alakaları onu üzmüştü. İnsanlar çok iltifat edince Müslim b. Amr: "Geride durun, bu emîr Ubeydullah b. Ziyâd'dır," dedi. Bineğinin sırtında ve maiyetinde on küsur adam olduğu hâlde şehre girmişti. Valilik Konağına girince insanlar gelenin Ubeydullah olduğunu anladılar ve çok üzüldüler. Ubeydullah da onların Hüseyin'e gösterdikleri alakadan dolayı çok üzüldü.

"Bunları gördüğümden farklı bir hâlde görmeyecek miyim?" dedi.

Hişâm dedi: Ebû Mihnef şöyle anlattı: Muallâ b. Küleyb bana Ebû Veddâk'ten naklen şöyle dediğini anlattı: İbn Ziyâd konağa geçince "Namaz toplayıcıdır," şiarıyla çağrı yapıldı. Bunun üzerine insanlar toplandı. İbn Ziyâd çıktı ve Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Müminlerin Emîri –Allah iyiliğini versin– beni vilayetinize ve bölgenize vali tayin etti. Bana mazlumunuza insaflı davranmamı, mahrumunuza hakkını vermemi, dinleyen ve itaat edeninize ihsanda bulunmamı, asinize ve şüphelinize de sert davranmamı emretti. Ben onun hakkınızdaki emrine uyacak ve ahdini [359] yerine getireceğim. Ben sizden iyilik ehli olanlar için hayırlı baba gibiyim. Ancak emrime muhalefet edene kılıcım ve kırbacımla muamele edeceğim. Öyleyse hayatınızı koruyun. Asıl olan tehdit değil icraattır." Sonra minberden indi.

İbn Ziyâd kabile reislerine ve insanlara sert muamelede bulundu. Onlara: "Bana aranızdaki yabancıları, Müminlerin Emîri'nin içinizdeki muarızlarını, Harûriye mensuplarını ve görüşleri muhalefet ve bölücülük olanları yazın. Bunları yazıp bize bildirenler masumdur. Kim de bize yazmazsa kabilesinden hiç kimsenin bize muhalefet etmeyeceğini, bize isyan etmeyeceklerini taahhüt etsin. Kim bunu yapmazsa zimmetimiz ondan berîdir, onun kanını akıtmak ve malını almak bize helaldir. Hangi kabile başkanı, kabilesinde Müminlerin Emîri'ne hasım olanı bilip de onu bize bildirmezse evinin kapısında asılacak ve o kabile atadan mahrum bırakılacak ve Umân ez-Zâre'de bir yere sürülecektir," dedi.

Îsâ b. Yezîd el-Kinânî ise Ömer b. Şebbe ve Hârûn b. Müslim'den naklen Ali b. Sâlih'in şöyle dediğini anlattı: Yezîd'in mektubu Ubeydullah b. Ziyâd'ın eline geçince aralarında Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel ve Ali'nin şiasından Şerîk b. el-A'ver'in de bulunduğu beş yüz kişiyi seçerek (Kûfe'ye hareket etti). Şerîk yolda yorgun düşen ilk kişiydi. Rivayete göre maiyetinde bir grup olduğu hâlde yorgun düştü. Arkasından

Abdullah b. el-Hâris bir grupla birlikte yorgun düştüler. Onlar, Ubeydullah'ın onlar için mola vermesini, böylece Hüseyin'in daha önce Kûfe'ye ulaşmasını ümit ediyorlardı. Ancak Ubeydullah yolda kalan hiç kimseye iltifat etmeyip yoluna devam etti. Kādisiye'ye varınca kölesi Mihrân da yorgunluktan düştü. Ubeydullah ona: "Ey Mihrân! Bu hâlde Valilik Konağını görünceye kadar dayanabilirsen sana yüz bin vereceğim," dedi. Mihrân: "Hayır; vallahi gücüm yetmez," dedi. Ubeydullah indi ve Yemen işi mukatta elbiseler çıkardı, başına Yemen işi bir sarık sararak bir kenarını yüzüne saldı. Sonra katırına bindi. Daha sonra indi ve yayan olarak tek başına yürüdü. İnsanların oturma mekânlarının yakınından geçerken insanlar onun Hüseyin olduğundan şüphe etmeyerek: "Merhaba ey Resulullah'ın evladı!" diye selamlıyorlardı. Ancak o, onlarla konuşmuyordu. İnsanlar evlerinden çıkıp onu izliyorlardı. Nu'mân b. Beşîr durumdan haberdar olunca has adamlarıyla içeriye kapandı. Ubeydullah yanına varınca Hüseyin olduğundan şüphe etmiyordu. İnsanlar da onunla birlikteydi ve tam bir hengâme vardı. Nu'mân onunla konuştu ve ona: "Allah için benden uzak
[360] dur. Ben emaneti sana teslim edecek değilim. Seni öldürmek gibi bir maksadım da yoktur," dedi. Ancak Ubeydullah ona cevap vermiyordu. Sonra yaklaştı ve başka bir adam da iki adam arasından sarktı ve onunla konuşmaya başladı. "Aç kapıyı, açamaz olasın! Senin gecen uzadı," dedi. Arkasında duran bir adam bu sözleri duyunca insanlara döndü ve onlara: "Ey insanlar! O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki bu şahıs İbn Mercâne'dir," dedi. Onlar: "Hayır, Hüseyin'dir," dediler. Nu'mân ona kapıyı açtı. İbn Ziyâd içeri girdi ve kapıyı insanların yüzüne kapattılar. İnsanlar dağıldı. Sabah olunca minbere çıktı ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Ben anladım ki Hüseyin'in düşmanları Hüseyin'in geleceğini ve memlekete musallat olacağını haber alınca benimle hareket ederek bana itaatini izhar ettiler. Vallahi dün çıkanlarınızdan hiçbir kimseyi tanımadım." Sonra minberden indi.

İbn Ziyâd'a, Müslim b. Akīl'in ondan bir gece önce geldiği ve Kûfe'de olduğu haber verildi. İbn Ziyâd, Benî Temîm'in

bir kölesini çağırarak ona para verdi. Ona: "Bu işte bir rol icra et ve onlara para ver. Hânî ve Müslim'e git, onu ziyaret et," dedi. Köle, Hânî'nin yanına gitti ve şia olduğunu ve yanında para olduğunu ifade etti. Şerîk b. el-A'ver'e gitti ve hasta olduğunu iddia ederek Hânî'ye: "Müslim'e söyle bana gelsin. Zira İbn Ziyâd bana geçmiş olsun ziyaretinde bulunacak," dedi. Müslim gelince Şerîk ona: "Sana imkân versem Ubeydullah'a kılıçla vuracak mısın?" dedi. Müslim: "Evet, vallahi vuracağım," dedi. Ubeydullah, Şerîk'e Hânî'nin evinde geçmiş olsun ziyaretinde bulundu. Şerîk, Müslim'e: "Bana su içirin dediğimi duyarsan hemen çık ve Ubeydullah'a bir darbe indir," demişti. Ubeydullah, Şerîk'in yatağı üzerinde oturdu. Mihrân ise yanı başında durdu. Şerîk: "Bana su verin," dedi. Bir cariye bir bardak suyla çıktı. Ancak Müslim'i görünce çekildi. Şerîk: "Yine bana su verin," dedi. Arkasından üçüncü kez: "Bana su verin, hayatıma da mal olsa bana su verin," dedi. Mihrân tuzağın farkına vardı ve Ubeydullah'a göz kırptı. Bunun üzerine Ubeydullah yerinden fırladı. Şerîk: "Ey Emîr! Vasiyetimi senin huzurunda yapmak istiyorum," dedi. Ubeydullah: "Sana döneceğim," dedi. Mihrân art arda Ubeydullah'ı uyarıp duruyordu. Ona: "Vallahi seni öldürmek istedi," dedi. Ubeydullah: "Şerîk'e değer vermem ve Hânî'nin evinde olmasına ve babamın ona iyiliği dokunmasına rağmen bu nasıl olur?" dedi. Ubeydullah dönünce Esmâ b. Hârice ve Muhammed b. el-Eş'as'a: "Hânî'yi bana getirin," dedi. Onlar: "Aman vermedikçe gelmez," dediler. Ubeydullah: "Onun amanla ne alakası var? Bir suç mu işledi? Gidin, gelmezse ona aman verin," dedi. İkili, Hânî'ye gittiler ve onu davet ettiler. Hânî: "Beni ele geçirirse öldürecek," dedi. Ancak ikili ısrar ederek onu götürdüler. Ubeydullah cuma hutbesini okuyordu. Hânî mescitte oturdu. Saçını taramış ve [361]
iki örgü yapmıştı. Ubeydullah namazı kıldırdıktan sonra: "Ey Hânî!" dedi. Hânî arkasından gitti. Ubeydullah: "Ey Hânî! Bilmez misin ki babam bu diyara geldiği zaman, baban ve Hucr hariç bütün şiayı bertaraf etti. Hucr'un akıbetini de bilirsin. Ayrıca o senin hukukunu da gözetmiş ve Kûfe Valisi'ne: 'Benim sana hacetim, Hânî'ye iyi bakmandır,' diye yazmıştır," dedi. Hânî: "Doğrudur," dedi. Ubeydullah: "İyiliğimin karşılı-

ğı beni öldürmek için evinde bir adamı saklaman mı oldu?" dedi. Hânî: "Yapmadım," dedi. Bunun üzerine Ubeydullah gönderdiği Temîmli casusu getirtti. Hânî onu görünce kendilerini ihbar edenin o olduğunu anladı. Hânî: "Ey Emîr! Sana verilen bilgi doğrudur. Bana olan iyiliğini zayi etmeyeceğim. Sen ve yakınların eminsiniz. Dilediğin yere gidebilirsin," dedi.

Ubeydullah bu sırada başını öne doğru eğdi. Mihrân da elinde bir değnek olduğu hâlde yanı başında duruyordu. "Bu ne zillet! Çulcu bir kul, emîr olarak sana aman veriyor!" Mihrân'a: "Onu al," dedi. Mihrân değneği bıraktı ve Hânî'nin iki örgüsünden tuttu ve yüzünü yukarıya kaldırdı. Ubeydullah değneği aldı, onunla Hânî'nin yüzüne vurdu. Değneğin ucundaki demir çıkıp duvara saplandı. Ubeydullah yüzüne vurmaya devam ederek burnunu kırdı ve alnını yardı. İnsanlar çığlığı duydu. Mezhic kabilesi olaydan haberdar olunca geldiler ve evin etrafını kuşattılar. Ubeydullah, Hânî'nin başka bir eve nakledilmesini emretti. Mezhicliler bağırıp çağırmaya devam ettiler. Bunun üzerine Ubeydullah, Mihrân'a emir vererek Kādı Şüreyh'i getirmesini istedi. Mihrân çıktı ve Şüreyh'i içeriye aldı. Korumalar da onunla birlikte girdiler. Hânî: "Ey Şüreyh! Bana nasıl davranıldığını görüyorsun," dedi. Şüreyh: "Görüyorum ki hayattasın," dedi. Hânî: "Evet, hâlimi görüyorsun ve buna rağmen yaşıyorum! Kavmime söyle buradan ayrılırlarsa beni öldürecek," dedi. Şüreyh, Ubeydullah'ın yanına gitti. "Adamın hayatta olduğunu gördüm, Ancak kötü darp izi ve yaraları vardı," dedi. Ubeydullah: "Vali'nin reayasını cezalandırmasını uygun görmüyor musun? Çık bu insanlara bir şeyler söyle," dedi ve bir adamına da onunla birlikte çıkmasını söyledi. Şüreyh onlara: "Bu ne ahmakça bir tavır! Adam hâlen yaşıyor. Onun valisidir, onu öldürmeyecek bir şekilde dövmüş! Gidin, kendinizi ve adamınızı kötü bir akıbete maruz bırakmayın." Bunun üzerine insanlar ayrıldılar.[78]

Hişâm, Ebû Mihnef ve Muallâ b. Küleyb'den naklen Ebû Veddâk'in şöyle dediğini zikretti: Şerîk b. el-A'ver, Hânî b. Urve

78 Vali, Kādı Şüreyh gibi bir kişiyi zulüm ve azgınlığına alet ediyor. Maalesef kādı da buna itiraz etmiyor (çev.).

el-Murâdî'nin misafiri oldu. Şerîk şiadandı ve Sıffîn Savaşına Ammâr'la birlikte katıldı.

Müslim b. Akīl, Ubeydullah'ın Kûfe'ye gelişini ve söylediği [362] sözleriyle kabile reislerini ve insanları nasıl tehdit ettiğini haber aldı. Bunun üzerine yeri bilindiği için Muhtâr'ın evinden ayrılarak, Hânî b. Urve el-Murâdî'nin evine gitti. Hânî onu görünce memnun olmadı ve şöyle dedi: Allah senden razı olsun, bana ağır bir yük yükledin. Evime girmeseydin, bana güvenmeseydin sana evimden çık demeyi arzu ederdim. Ne var ki senin hakkını ve aman talebini geri çevirmek bana zül geliyor. Benim gibi bir kişi ancak cehalet eseri olarak senin gibi birini reddedebilir. Girebilirsin.

Hânî onu evine aldı. Şia da Hânî b. Urve'nin evine gidip gelerek onu ziyaret ediyorlardı. İbn Ziyâd, Ma'kıl adındaki kölesini çağırdı ve ona üç bin dirhem para vererek: "Git, Müslim b. Akīl'i bul, onun adamları hakkında bize bilgi al ve bu üç bin dirhemi onlara ver ve onlara: "Düşmanınıza karşı savaşınızda size destek olsun," diye veriyorum de. Onlara onlardan olduğunu söyle. Parayı onlara verirsen sana güvenecekler, kendilerine ait hiçbir bilgiyi senden saklamayacaklar. Sabah ve akşam onlara uğra," dedi. Köle bu emri yerine getirdi. Önce büyük mescide gitti. Benî Sa'd b. Sa'lebe'den Müslim b. Avsece el-Esedî'yle buluştu. İnsanların kendi aralarında: "Bu adam Hüseyin için biat alıyor," diye konuştuklarını duydu. Köle oturdu ve namazını bitirmesini bekledi. Namazını bitirince ona: "Ey Allah'ın kulu! Ben Şamlılardanım ve Zülkelâ''ın kölesiyim. Allah Ehl-i beytin ve onları sevenlerin sevgisiyle bana ihsanda bulundu. Duydum ki onlardan bir zat Kûfe'ye gelmiş ve Resulullah'ın (sav.) kızının evladı için biat almaktadır. Onunla buluşmayı arzu ediyordum. Ancak beni onunla buluşturacak ve yerini bilen bir kimse bulamadım. Biraz önce mescitte otururken Müslümanlardan bir grubun senin için 'Bu adam Ehl-i beyt hakkında malumat sahibidir,' dediklerini işittim. Sana geldim ki bu malı teslim alasın ve kendisine biat etmem için beni bu zatla görüştüresin. Dilersen de onunla buluşmadan önce biatimi sen al," dedi. Adam: "Benimle gö-

rüştüğün için Allah'a hamdet. Zira sevdiğine nail olacaksın ve Allah seninle Peygamber'inin Ehl-i beytine yardım edecektir. Bu azgının satveti sebebiyle bu dava henüz gelişmeden beni tanıman beni üzmüştür."

Oradan ayrılmadan adamın biatini aldı ve sadakat göstere-
[363] ceğine, bu işi sır olarak saklayacağına dair ona ağır yeminler ettirdi. Köle ondan isteneni yaptı ve Müslim b. Avsece el-Esedî'yi hoşnut etti. Sonra ona: "Birkaç gün evime gel. Ben sana görüşmek istediğin zattan izin alacağım," dedi. Köle, insanlarla birlikte gidip gelmeye başladı. Müslim b. Avsece ona izin aldı. Bu arada Hânî b. Urve hastalandı. Ubeydullah ona geçmiş olsun ziyaretine geldi. Umâre b. Ubeyd es-Selûlî, Müslim b. Akīl'e: "Cemaatimiz ve planımız bu azgını öldürmekte kararlıdır. Allah sana fırsat verdi, onu öldür," dedi. Hânî: "Evimde öldürülmesini arzu etmiyorum," dedi. İbn Ziyâd çıktı. Bir hafta geçmeden Şerîk b. el-A'ver hastalandı. Şerîk, İbn Ziyâd ve emîrler tarafından takdir edilen bir insandı. Çok katı bir şiiydi. Ubeydullah ona: "Bu akşam ziyaretine geleceğim," diye haber gönderdi. Şerîk, Müslim'e: "Bu fücur ehli bu akşam bana geçmiş olsun ziyaretinde bulunacak. O oturunca çık ve onu öldür, Vilayet Konağında otur. Hiç kimse sana mani olmayacak. Hastalığımdan kurtulursam Basra'ya gidecek ve orayı senin için halledeceğim," dedi.

Akşam olunca Ubeydullah, Şerîk'e geçmiş olsun ziyaretine gitti. O gelmeden Müslim b. Akīl bu işi gerçekleştirmek için kalktı. Şerîk ona: "O oturunca fırsatı kaçırma," demişti. Ancak Hânî b. Urve kalktı ve "Evimde öldürülmesini istemiyorum," dedi ve bu işi çirkin karşılamış gibi davrandı. Akabinde Ubeydullah b. Ziyâd geldi ve oturdu. Şerîk'e ağrılarını, hastalığının ne zaman başladığını sordu. Onun soruları uzayınca ve Müslim'in çıkmadığını görünce şöyle dedi:

"Selmâ'yı selamlamak için neyi beklersiniz?

O hayatıma da mal olsa onu bana içirin." Şerîk bu sözü iki veya üç kere tekrarladı. Bunun üzerine Ubeydullah işin gerçeğini kavrayamayarak: "Acaba sayıklıyor mu?" dedi. Hânî:

"Evet, sabahın köründen bu saate kadar böyledir," dedi. Daha sonra İbn Ziyâd kalkıp gitti. Müslim de çıktı. Şerîk ona: "Seni onu öldürmekten alıkoyan ne?" dedi. Müslim: "İki şey. Birisi Hânî onun evinde öldürülmesini istemiyordu. İkincisi insanların Peygamber'den (sav.) naklettikleri hadistir: «İman gaddarlıkla öldürmeyi engellemiştir. Mümin gaddarlık yapmaz,» dedi. Hânî şöyle dedi: "Vallahi onu öldürseydin fâsık, facir, kâfir ve gaddar bir kişiyi öldürmüş olurdun. Ancak onun evimde öldürülmesini hoş bulmadım." Şerîk b. el-A'ver üç gün daha [364] yaşadıktan sonra öldü. İbn Ziyâd onun cenaze namazını kıldırdı. Ubeydullah, Müslim ve Hânî'yi öldürdükten sonra ona: "Hastayken Şerîk'ten duyduğun sözler, çıkıp seni öldürmesi için Müslim'i teşvik etmek için söylediği sözlerdi," diye haber verildi. Ubeydullah şöyle dedi: "Vallahi artık Iraklılardan hiç kimsenin cenaze namazını kıldırmayacağım. Vallahi Ziyâd'ın kabri onlarda olmasaydı Şerîk'in kabrini açacaktım."

Diğer yandan İbn Ziyâd'ın para vererek Müslim b. Akīl'e gönderdiği kölesi Ma'kıl, kendisini İbn Akīl ile görüştürmesi için Müslim b. Avsece'ye günlerce gidip geldi. Nihayet Şerîk'in ölümünden üç gün sonra onu İbn Akīl'le görüştürdü ve ona her şeyini anlattı. İbn Akīl onun biatini aldı ve Ebû Sümâme es-Sâidî'ye getirdiği parayı teslim almasını emretti. Nitekim bu zat gelen paraları ve yardımları teslim alıyor ve onlarla silah satın alıyordu. Zira bu işlerden anlıyordu ve Arap cengâverlerinden olup şianın önemli şahsiyetlerindendi. Artık Ma'kıl onlara gidip geliyordu, âdeta ilk giren ve son çıkandı. Onların haberlerini dinliyor ve sırlarına vâkıf oluyordu. Sonra da bu bilgileri İbn Ziyâd'ın kulağına fısıldıyordu. Ravi dedi: Hânî, sabah akşam İbn Ziyâd'a uğruyordu. Ancak Müslim evine geldikten sonra gidip gelmekten imtina etti ve hasta olduğunu ima etti. Bunun üzerine İbn Ziyâd yanında oturanlara: "Neden Hânî'yi görmüyorum?" dedi. Onlar: "Hastadır," dediler. İbn Ziyâd: "Haberim olsaydı ona geçmiş olsun, ziyaretinde bulunacaktım," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Mücâlid b. Saîd bana şöyle dedi: Ubeydullah, Muhammed b. el-Eş'as ve Esmâ b. Hârice'yi yanına davet etti.

Ebû Mihnef dedi: Hasan b. Ukbe el-Murâdî bana şöyle anlattı: İbn Ziyâd, adı geçen iki zatla Amr b. Haccâc ez-Zübeydî'yi de gönderdi.

Ebû Mihnef dedi: Nümeyr b. Va'le bana Ebû Veddâk'ten naklen şöyle anlattı: Rav'a bint Amr b. Haccâc, Hânî b. Urve'nin eşiydi. Yahyâ b. Hânî'nin annesiydi. İbn Ziyâd onlara: "İbn Hânî'nin bize gelmesine engel bir durum mu var?" dedi.
[365] Onlar: "Allah iyiliğini versin, bilemiyoruz. Ancak rahatsızdır," dediler. İbn Ziyâd: "Duyduğuma göre iyileşmiş ve evinin kapısı önünde oturuyormuş. Onunla görüşün ve ona söyleyin: Bu hususta ona düşen görevi ihmal etmesin. Onun gibi bir Arap eşrafının benim indimdeki itibarının bozulmasını istemem," dedi. Bunun üzerine adı geçen zevat bir akşam vakti Hânî'ye gittiler. Kapısının önünde oturuyordu. Ona: "Emîrle görüşmene bir engel mi var? Zira senden bahsetti, hasta olduğunu bilsem onu ziyaret ederdim," dedi. O: "Rahatsızlık mani oldu," dedi. Ona: "Her akşam kapının önünde oturduğunu duymuş. Geç kaldığını söyledi. Gecikmek ve ihmal etmek sultanın tahammül etmediği şeylerdir. Senden rica ediyoruz, bizimle gel gidelim," dediler. Bunun üzerine elbisesini istedi ve giyindi. Sonra katırının getirilmesini istedi ve binip gitti. Konağa yaklaşınca olup bitenleri hissetti. Hassân b. Esmâ b. Hârice'ye: "Ne dersin? Vallahi ben bu adamın durumundan korkuyorum," dedi. Hassân: "Ey amca! Vallahi senin için korkmuyorum. Kaldı ki suçun olmadığı hâlde neden kendini böyle bir duruma sokuyorsun," dedi. Rivayete göre Esmâ, Ubeydullah'ın kendisini niçin istediğini bilmiyordu. Muhammed b. el-Eş'as ise biliyordu. İbn Ziyâd'ın yanına girdiler Hânî de onlarla beraberdi. Hânî görününce Ubeydullah: "Şaşkını ayakları getirdi," dedi. O sırada İbn Ziyâd, Ümmü Nâfi' bint Umâre b. Ukbe ile evlenmişti. Hânî, İbn Ziyâd'a yaklaşınca yanında oturan Kādı Şüreyh'e döndü ve şu beyti okudu:

Ben ona yakın olmak isterken o beni öldürmek ister. Kim benim mazeretimi kabul edip de Murâdî'yi kınayacak.

İlk geldiğinde İbn Ziyâd ona ikramda bulunuyor ve nazik davranıyordu. Hânî ona: "Ey Emîr! Bunlar da ne oluyor?" dedi.

İbn Ziyâd: "Evet, ey Hânî b. Urve! Senin evinde Müminlerin Emîri'ne ve tüm Müslümanlara karşı olup biten tarassutlar da ne oluyor? Müslim b. Akīl'i getirip evinde misafir ettin ve onun için adam ve silah tedarik ettin. Zannettin ki bunlar gizli kalacak," dedi. Hânî: "Bunu yapmadım. Müslim de yanımda değildir," dedi. İbn Ziyâd: "Hayır, yaptın," dedi. Hânî: "Hayır, yapmadım," dedi. İbn Ziyâd: "Hayır, yaptın," dedi. Bu tartışma böyle uzayıp da Hânî onun iddiasını ret ve inkâr edince İbn Ziyâd, Ma'kıl adındaki casusunu çağırdı. Casus geldi ve huzurunda durdu. İbn Ziyâd ona: "Bunu tanıyor musun?" dedi. O: "Evet," dedi. Hânî o zaman bu kişinin onların casusu olduğunu ve haberlerini karşı tarafa bildirdiğini anladı, bir an için şaşa- [366]
kaldı. Ardından kendine geldi ve ona şöyle dedi: "Beni dinle ve sözlerimi tasdik et. Vallahi sana yalan söylemem. O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki onu evime davet etmedim, onun işleri hakkında bir bilgim yoktu. Onu kapımın önünde otururken gördüm. Bana misafirim olmak istediğini söyledi. Onu geri çevirmekten utandım, içimde bir sorumluluk hissine kapılarak evime aldım, onu misafir ettim. Sonra sana intikal eden durumlar oldu. İstersen sana emin olacağın sana zarar vermeyeceğime dair kesin bir taahhütte bulunayım. İstersen sana dönünceye kadar sana bir rehine vereyim. Ona gideyim ve evimden çıkmasını ve nereye gitmek isterse gitsin, diyeyim. Böylece onu zimmetimden ve himayemden çıkarayım." İbn Ziyâd: "Hayır, vallahi onu bana getirmeyinceye kadar yanımdan ayrılmayacaksın," dedi. Hânî: "Hayır, vallahi onu asla sana teslim etmeyeceğim. Sana misafirimi getireceğim, sen de onu öldüreceksin değil mi?" dedi. İbn Ziyâd: "Vallahi onu getireceksin," dedi. Hânî: "Hayır, vallahi onu getirmeyeceğim," dedi.

İkisi arasındaki tartışma uzayınca Kûfe'de ondan başka Basralı ve Şamlı bulunmayan Müslim b. Amr el-Bâhilî, Hânî'nin İbn Ziyâd'a karşı ısrarını ve Müslim'i ona teslim etmekte retçi tavrını görünce İbn Ziyâd'a: "Allah, emîrin iyiliğini versin! İzin ver de onunla ben konuşayım," dedi. Hânî'ye: "Kalk da şuraya gel konuşalım," dedi. Hânî kalktı ve İbn Ziyâd'ın biraz

uzağında baş başa görüştüler. İkisi, İbn Ziyâd'a biraz yakın ve onun görebileceği bir şekilde görüştüler. Öyle ki seslerini yükselttiklerinde seslerini duyabiliyordu, alçalttıklarında da duyamıyordu. Müslim ona: "Ey Hânî! Allah hakkı için senden rica ediyorum, kendini öldürüp de kavmini ve aşiretini belaya maruz bırakma. Vallahi seni öldürülmekten sakınıyorum." O [Müslim b. Amr el-Bâhilî], (Hânî'nin) aşiretinin Hânî için harekete geçeceğini düşündüğünden: "Bu adam bu insanların amcasının oğludur. Bu sebeple onu öldürmez ve ona zarar vermezler. Onu onlara teslim et. Bu senin için bir ayıp ve bir kusur değildir. Kaldı ki onu sultana teslim ediyorsun," dedi. Hânî: "Hayır vallahi bu benim için ayıp ve zillettir. Hayattayım ve sağlıklıyım, bileğim güçlüdür, yardımcılarım çoktur ve buna rağmen komşumu ve misafirimi teslim edeceğim, öyle mi? Vallahi tek başıma da olsam ve hiç yardımcım olmasa dahi onu teslim etmem ve ölene kadar onu savunurum," dedi. Müslim ona ricada bulundukça Hânî: "Vallahi onu ona asla teslim etmem," diyordu. İbn Ziyâd bu sözlerini duyunca: "Onu bana yaklaştırın," dedi. Hânî ona yaklaştırılınca ona: "Vallahi
[367] onu ya bana getirirsin ya da senin boynunu vuracağım," dedi.[79] Hânî: "O zaman evinin etrafında parlayan kılıçlar çoğalacak!" dedi. İbn Ziyâd: "Eyvahlar olsun sana! Beni kılıçlarla mı tehdit ediyorsun," dedi. Hânî, aşiretinin kendisini savunacağını zannediyordu. İbn Ziyâd: "Onu bana yaklaştırın," dedi. Onu yaklaştırınca değnekle yüzüne vurdu, burnuna, alnına ve yanaklarına vurmaya devam ederek burnunu kırdı, yanaklarının eti sakalına döküldü ve elbiseleri kana boyandı. Değnek kırılıncaya kadar vurmaya devam etti. Hânî eliyle korumalardan birinin kılıcının kabzasını tutup almaya çalıştı ancak, adam kılıcını elinden çekerek almasına mâni oldu. Ubeydullah: "Kavmin lideri Hârurî mi, ne? Kanını akıtmayı sen, yaptıklarınla helal kıldın. Seni öldürmek bize helal oldu. Onu alın ve konağın bir yerine atın ve onu bekleyecek bekçiler koyun,"

79 İbn Mülcem Hz. Ali'yi öldüreceğini insanlara açıkça söylemesine rağmen bu tehditleri Hz. Ali'ye bildirilince: "Beni öldürmeyeni öldüremem," deyip ona dokunmamış. Oysa Ziyâd ve oğlu Ubeydullah, öldürmeyi her çeşit suça uygulanabilecek bir ceza olarak görmüşlerdir (çev.).

dedi. Hânî'ye böyle yapıldı. Esmâ b. Hârice de kalkarak: "Adamı getirmemizi söyledin. Biz onu getirip huzuruna çıkarınca yüzünü parçaladın, kanını sakalı üzerine akıttın ve onu öldüreceğini söyledin," dedi. Ubeydullah ona: "Sen de mi?" dedi ve emir vererek çenesi yumruklandı, şiddetle tartaklandıktan sonra hapsedildi.

Muhammed b. el-Eş'as'a gelince: "Emîrin söyledikleri lehimize veya aleyhimizde olsun kabulümüzdür. Emîr tedip eder," dedi. Amr b. Haccâc, Hânî'nin öldürüldüğüne dair bir haber duyunca Mezhiclilerle geldi ve konağı kuşattı. Maiyetinde kalabalık bir topluluk vardı. Şöyle seslendi: "Ben Amr b. Haccâc'ım. İşte Mezhic'in cengâverleri ve ileri gelenleri. İsyan etmediler ve cemaatten ayrılmadılar. Buna rağmen adamlarının öldürüldüğünü haber aldılar. Bu kendileri için büyük bir meseledir." Bunun üzerine Ubeydullah'a: "Mezhic kapıya dayandı," dediler. O Kādı Şüreyh'e: "Git adamlarını gör, sonra da çık onlara sağ olduğunu ve öldürülmediğini, onu gözünle gördüğünü söyle," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Sak'ab b. Züheyr bana şöyle anlattı: Abdurrahman b. Şüreyh dedi ki: Şüreyh'in İsmâil b. Talha'ya şöyle dediğini işittim: Hânî'nin yanına uğradım. Beni görünce: "Allah'ım! Müslümanlara ne oldu? Aşiretim helak mı oldu? Din ehli nerede? Şehir halkı nerede? Birbirlerini kaybettiler. Beni düşmanları ve düşmanlarının oğluyla baş başa bırakıyorlar," [368] dedi. Kanı sakalı üzerinde akıyordu. Derken konağın kapısı önünde gürültüyü duydu. Ben çıktım o da peşimden bana şöyle seslendi: "Ey Şüreyh! Sanırım bu Mezhic'in ve Müslüman şiamın sesidir. On kişi gelse beni kurtarabilir." Şüreyh: Onlara seslenmek için çıktım. Ancak yanımda İbn Ziyâd'ın yakın korumalarından Humeyd b. Bükeyr el-Ahmerî vardı. İbn Ziyâd onu benimle gönderdi. Allah'a yemin ederim yanımda olmasaydı insanlara Hânî'nin söylediklerini iletecektim. Onlara: "Emîr sizin burada toplandığınızı ve adamınız için söylediklerinizi haber alınca bana emrederek adamınıza gidip onu görmemi istedi. Ona gittim ve onu gördüm. Sizinle görüşmemi ve size onun hayatta olduğunu, ölüm haberinin yanlış olduğunu

duyurmamı istedi," dedim. Amr ve adamları: "Allah'a hamdolsun öldürülmediyse mesele yoktur," deyip dağıldılar.

Ebû Mihnef dedi: Haccâc b. Ali bana Muhammed b. Bişr el-Hemdânî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ubeydullah, Hânî'yi darp edip hapse attıktan sonra insanların başkaldırmasından korktu. Bu sebeple de maiyetinde insanların ileri gelenleri ve korumalarıyla yakın adamları olduğu hâlde minbere çıkıp Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra dedi ki: Ey insanlar! Allah'a ve imamlarınıza itaat edin. İhtilafa ve tefrikaya düşmeyin. Aksi takdirde helak olursunuz, zillete düşersiniz, öldürülürsünüz, terk edilir ve mahrum edilirsiniz. Kardeşin sana gerçeği söyleyendir. Uyaran sorumluluğunu yerine getirmiştir.

Ravi dedi: Arkasından minberden inmek üzereyken gözetleyiciler Temmârîn tarafından gelip mescide koşarak girdiler: "İbn Akîl geldi! İbn Akîl geldi!" dediler. Bunun üzerine Ubeydullah süratle konağa geçti ve kapılarını kapattı.

Ebû Mihnef dedi: Yûsuf b. Yezîd bana Abdullah b. Hâzim'den naklen şöyle anlattı: Vallahi Hânî'nin durumunu öğrenmek için İbn Akîl tarafından Valilik Konağına gönderildim. Hânî darp edilip hapsedilince atıma binip Müslim b. Akîl'e ilk haberi götüren ben oldum. Murâdlı bazı kadınlar: "Bu ne kötü tökezlemedir! Bu ne kötü kayıptır!" diye feryat ediyorlardı. Müslim b. Akîl'e gittim ve haberi ilettim. O bana emrederek, adamlarına hazırlanmaları için seslenmemi istedi. Nitekim etrafındaki evleri adamlarıyla doldurmuş ve on sekiz bin kişi ona biat etmişlerdi. Çevresindeki evlerde dört bin kişi vardı. Bana: "*Yâ mansûr emit*!" parolasıyla seslen deyince "Yâ mansûr emit!" diyerek seslendim. Bunun üzerine Kûfeli-
[369] ler birbirlerine seslenerek Müslim b. Akîl'e geldiler. Müslim, Kinde ve Rebîa'dan oluşan birliğin başına Ubeydullah b. Amr b. Azîz el-Kindî'yi görevlendirdi ve ona: "Süvarilerin başında önümden git," dedi. Mezhic ve Esed'den oluşan birliğin başına Müslim b. Avsece el-Esedî'yi getirdi ve ona: "Piyadelerin başında bulunacaksın," dedi. Temîm ve Hemdân'dan oluşan

birliğin başına da Ebû Sümâme es-Sâidî'yi getirdi. Medinelilerden müteşekkil birliğin başına da Abbâs b. Ca'de'yi getirdi. Akabinde Valilik Konağı üzerine yürüdü. İbn Ziyâd olayı haber alınca konağa çekildi ve kapıları kapattı.

Ebû Mihnef dedi: Yûnus b. Ebî İshâk bana Abbâs el-Cedelî'den naklen şöyle dediğini anlattı: İbn Akīl ile dört bin kişi olarak çıktık. Ancak Valilik Konağına henüz varmadan bu sayı üç yüze düştü. Müslim, Murâd'dan olan adamlarıyla ilerleyerek konağı kuşattı. Bu arada insanlar bizim yanımıza gelip toplandılar. Vallahi kısa bir süre içinde cami ve çarşı dolmuştu. Bu dönüş akşama kadar sürdü. Bunun üzerine Ubeydullah sıkıntıya girdi. Onun en büyük derdi konağın kapısını elinde tutmaktı. Onun maiyetinde otuz kadar emniyet mensubuyla eşraftan ve ehlibeytinden ve kölelerinden oluşan yirmi kadar adam ve kölelerinden bir topluluk vardı. Eşraf da İbn Ziyâd'ın yanına, Dârürrûmiyyîn tarafındaki kapıdan geliyorlardı. Konakta İbn Ziyâd'ın maiyetinde olanlar da onları izliyor, onlara bakıyorlar, taşlamalarına ve sövmelerine maruz kalmamak için sakınıyorlardı. Nitekim Ubeydullah'a ve babasına kötü konuşmaktan geri durmuyorlardı. Öte yandan Ubeydullah, Kesîr b. Şihâb b. Husayn e-lHârisî'yi çağırdı ve ona emir vererek, Mezhic'den kendisine itaat edenlerle birlikte Kûfe'de dolaşarak insanların İbn Akīl'i terk etmeleri için çalışmalarını, onları savaştan korkutmasını ve sultanın cezası hususunda onları uyarmasını istedi. Aynı şekilde Muhammed b. el-Eş'as'a da emir vererek Kinde ve Hadramût'tan ona itaat edenlerle çıkmalarını, bir aman sancağı taşıyarak dönmek isteyenleri yanlarına çekmelerini istedi. Aynı emri Ka'kâ' b. Şevr ez-Zühelî, Şebes b. Rib'î et-Temîmî, Haccâr b. Ebcer el-İclî ve Şemir b. Zilcevşen el-Âmirî'ye de verdi. Yanındaki insanların azlığından endişe ederek kabilelerin diğer ileri gelenlerini yanında alıkoydu. Kesîr b. Şihâb çıktı ve insanları İbn Akīl'den ayırmak için çalıştı.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb el-Kelbî bana şöyle anlattı: Kesîr, Kelb'den Abdüla'lâ b. Yezîd adında bir adamla karşılaş- [370]
tı. Adam silahını kuşanmış olarak Benî Fityân'da İbn Akīl'e

gitmek istiyordu. Kesîr onu derdest edip İbn Ziyâd'a götürdü. Ona durumunu anlattı. Adam İbn Ziyâd'a: "Ben seni murat etmiştim," dedi. İbn Ziyâd: "İçinden bana böyle bir vaatte bulunmuştun, öyle mi?" dedi ve emir vererek hapse atılmasını istedi. Muhammed b. el-Eş'as da çıktı ve Benî Umâre tarafında durdu. Burada İbn Akîl'e gitmek üzere silahını kuşanmış Umâre b. Salhab el-Ezdî'yi derdest edip İbn Ziyâd'a gönderdi. İbn Ziyâd onu hapse attı. Bunun üzerine İbn Akîl mescitten Abdurrahman b. Şüreyh eş-Şibâmî'yi Muhammed b. el-Eş'as'a gönderdi. Muhammed b. el-Eş'as gelenlerin çokluğunu görünce bulunduğu yerden uzaklaşmaya başladı ve geriye çekildi. Ka'kâ' b. Şevr ez-Zühelî, Muhammed b. el-Eş'as'a: "İbn Akîl'in etrafından, İrâr'dan dolaştım. Sen onun durduğu mekândan geride dur," dedi. Bunun üzerine Muhammed, Dârürrûmiyyîn tarafından İbn Ziyâd'a ulaştı. Kesîr b. Şihâb, Muhammed ve Ka'kâ' kendilerine uyanlarla birlikte Ubeydullah'ın yanında toplanınca –bunlar İbn Ziyâd'ın sadık adamlarıydı– Kesîr ona: "Allah iyiliğini versin, konakta senin yanında eşraftan, korumalarından, ev halkından ve kölelerinden birçok insan var. Bizi hasımlarına karşı çıkar," dedi. Ancak Ubeydullah bundan kaçındı ve Şebes b. Rib'î'ye sancak vererek sahaya çıkardı. İnsanlar ise İbn Akîl tarafında durarak tekbir getiriyor ve akşama kadar dua sesleri duyuluyordu. Kararlı ve sert bir duruş sergiliyorlardı. Bunun üzerine Ubeydullah eşrafa haber göndererek onları topladı. Onlara şöyle dedi: "İnsanlara konaktan bakın ve itaate girecek olanlara ziyadesiyle ikram vaadinde bulunun, asileri de ceza ve mahrumiyetle tehdit edin. Ayrıca onları Şam'dan askerin yola çıktığını söyleyerek korkutun."

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid bana Abdullah b. Hâzim el-Kesîrî'den –Ezd kabilesinin Benî Kesîr kolundandır– naklen şöyle dediğini anlattı: Eşraf konaktan bize baktı. İlk konuşan Kesîr b. Şihâb'dı. Konuşmasını bitirince güneş batmak üzereydi. Şöyle dedi: "Ey insanlar! Ailelerinize dönün. Şerde acele etmeyin. Kendinizi ölümle karşı karşıya getirmeyin. Müminlerin Emîri'nin askerleri gelmek üzeredir. Emîr Allah'a söz vererek, eğer onunla savaşır da bu akşam ayrılıp

vazgeçmezseniz, zürriyetinizi tahsisattan mahrum bırakacak ve savaşçılarınızı karşılıksız olarak Şam diyarındaki gazalara çıkaracak. Hatta suçlunun yanında masumu, hazır olanın yanında gaib olanı da sorumlu tutacak ve masiyet ehlinden hiç [371] kimseyi, yaptığından dolayı cezasız bırakmayacaktır." Diğer eşraf da buna benzer konuşmalar yaptı. Bunların konuşmalarını duyunca insanlar dağılmaya ve ayrılmaya başladılar.

Ebû Mihnef dedi: Mücâlid b. Saîd bana şöyle anlattı: Kadınlar gelip oğluna veya kardeşine: "Ayrıl buradan bu insanlar senin yerine de savaşır," derdi. Adamlar gelip oğluna ya da kardeşine: "Yarın Şamlılar gelecek. Savaşı ve şerri ne edeceksin? Bırak ayrıl," der ve onu götürürdü. Bu şekilde dağıldılar ve parçalandılar. Akşam olduğunda [Muslim'in] yanında, mescitte otuz kişi kalmıştı. Akşam namazı kılındığında İbn Akîl'le birlikte yalnızca otuz kişi namaz kıldı. Akşamladığında yanında yalnız otuz kişi kaldığını görünce Kinde kabilesinin kapılarına doğru gitti. Oraya varıncaya kadar yanında on kişi kalmıştı. Girdiği kapıdan çıktığındaysa yanında hiç kimse kalmamıştı. Etrafına baktı ona yolu gösterecek, sığınacağı bir eve gitmesine yardımcı olacak, karşısına bir düşman çıkarsa ona teselli verecek kimse yoktu. Başıboş bir şekilde Kûfe sokaklarında kâh sağa kâh sola yönelerek nereye gideceğini bilmiyordu. Nihayet Kinde'nin Benî Cebele muhitine vardı. Burada biraz yürüdükten sonra Tav'a adında bir kadının kapısının önüne geldi. Kadın, Eş'as b. Kays'ın çocuğunun annesi ve cariyesiyken onu hürriyetine kavuşturdu. Sonra da Esîd el-Hadramî'yle evlendi. Kadın Esîd el-Hadramî'yle evliliğinde Bilâl adında bir oğlu oldu. Bilâl de insanlarla birlikte çıkmıştı. Annesi ayakta durmuş onu bekliyordu. Müslim kadına selam verdi. Kadın selamını aldı. Müslim ona: "Ey kadın! Bana su ver," dedi. Kadın içeri girip ona su getirdi. Kadın su kabını içeri götürünce Müslim durduğu yerde oturdu. Kadın çıkınca ona: "Ey Allah'ın kulu, Su içmedin mi?" dedi. Müslim: "Evet, içtim," dedi. Kadın: "O zaman ailene git," dedi. Ancak Müslim ona cevap vermedi. Kadın sözünü tekrarladıysa da Müslim sustu. Kadın bu kez ona: "Benim hakkımda Allah'tan sakın.

Süphanallah, ey Allah'ın kulu ailene git, Allah afiyet versin, kapımda oturmanın sana bir yararı yok ve senin için caiz de görmüyorum," dedi. Bunun üzerine kalktı ve şöyle dedi: "Ey kadın! Bu şehirde ne bir evim ne de aşiretim vardır. Bir iyilik yapmak ve sevap kazanmak ister misin? Belki bugünden sonra sana karşılığını vereceğim," dedi. Kadın: "Ey Allah'ın kulu ne demek istiyorsun?" dedi. Müslim: "Ben Müslim b. Akīl'im. Bu kavim beni kandırdı ve bana yalan söyledi," dedi. Kadın: "Sen Müslim misin?" dedi. Müslim: "Evet," dedi. Kadın: "Girebilirsin," dedi ve onu evinde bulunan müstakil bir kısma aldı ve ona yatak serdi. Ona akşam yemeğini ikram etmeyi teklif etti. Ancak yemek yemedi. Çok geçmeden kadının oğlu geldi. Oğlu, annesinin birçok kez içeri girip çıktığını görünce ona:
[372] "Vallahi akşamdan beri senin şu eve girip çıkman beni şüphelendirdi. Senin garip bir hâlin var," dedi. Kadın: "Oğulcuğum boş ver," dedi. O: "Vallahi bana söyleyeceksin," dedi. Kadın: "Oğulcuğum işine git ve bana bir şey sorma," dedi. Ancak oğlu ısrar edince kadın: "Sana anlatacağım şeyi sakın kimseye söyleme," dedi ve yemin etmesini söyledi. Adam yemin edince yatağında uzandı ve sesini çıkarmadı. Rivayete göre çocuk başıboş dolaşan avare bir kişiydi. Bazı rivayetlere göre de bazı arkadaşlarıyla içip kafayı bulan bir kimseydi. Uzun bir süre geçip de daha önce olduğu gibi İbn Akīl'in adamlarının sesini duymayınca İbn Ziyâd adamlarına: "Konaktan bakın onlardan kimseyi görecek misiniz?" dedi. Baktılar ancak kimseyi göremediler. İbn Ziyâd: "Bakın belki gölgeliklerin altındadırlar. Orada size pusu kurmuş olabilirler," dedi. Bunun üzerine mescidin sahasına baktılar ve ellerindeki meş'aleleri yere doğru tutarak gölgeliklerde kimsenin olup olmadığını kontrol ettiler. Ancak meş'aleler bazen aydınlatıp bazen de istedikleri gibi aydınlatmıyordu. Bu nedenle kamış demetleri ortasından iple bağlandıktan sonra oluşturulmuş kandiller tutuşturulup aşağıya, yere kadar indiriliyordu. Bu işi yakın orta, uzak ve minberin bulunduğu gölgelikleri kontrol etmek için yaptılar. Ancak bir şey bulamayınca İbn Ziyâd'a durumu haber verdiler. Bunun üzerine konaktan mescide açılan kapıyı açtı ve

konaktan mescide geçerek minbere çıktı. Adamları da onunla birlikte konaktan çıktı, onlara etrafında oturmalarını emretti. Yatsı olmak üzereydi. Amr b. Nâfi''ye emrederek: "Güvenlik güçleri, reisler ve savaşçılardan kim mescitte yatsıyı kılmazsa zimmetimiz ondan berîdir," diye seslenmesini istedi. Uzun bir süre geçmemişti ki mescit insanlarla doldu. Arkasından tellalına emir vererek kamet getirdi. Husayn b. Temîm ona: "İstersen namazı kıldırırsın, dilersen de başkası kıldırsın. Sen de konağa geçip orada kılarsın. Korkarım ki düşmanların sana suikast yaparlar," dedi. İbn Ziyâd ona: "Korumalarıma emir ver, benim arkamda dursunlar, sen de onların başında ol. Şimdi konağa geçmeyeceğim," dedi. İbn Ziyâd namazı kıldırdıktan sonra kalktı ve bir konuşma yaptı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Cahil ve sefil olan İbn Akīl'in sebep olduğu ihtilaf ve ayrılığı gördünüz. Onu evinde bulduğumuz kişiden Allah'ın zimmeti berîdir. Kim onu getirirse ona diyetini vereceğiz. Ey Allah'ın kulları Allah'tan sakının itaat ve biatinize bağlı kalın. Kendi aleyhinize olacak bir yola girmeyin. Ey Husayn b. Temîm! Kûfe sokaklarından birinin kapısı ses çıkarır veya bu adam çıkar da onu yakalayıp bana getir- [373]
mezsen anan seni kaybetsin. Sana Kûfelilerin evlerine tasallut yetkisi verdim. Sokak ağızlarına gözetleyiciler gönder. Bu adamı yakalayıp bana getirmek üzere yarın sabahtan itibaren evleri kontrol et ve aralarını gözetle." –Husayn, İbn Ziyâd'ın güvenlik güçlerinin başındaydı ve Benî Temîm'dendi– Sonra İbn Ziyâd minberden indi ve konağa girerek Amr b. Hureys'e sancak verip onu insanların başına getirdi. Sabahlayınca makamında oturdu ve insanlara huzuruna girmelerine izin verdi. Muhammed b. el-Eş'as gelince İbn Ziyâd ona: "Merhaba, ey kandırmayan ve itham edilmeyen!" dedi ve onu yanına oturttu. O yaşlı kadının oğlu Bilâl b. Esîd –annesi Müslim b. Akīl'i barındırdı– sabahlayınca Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as'a giderek Müslim b. Akīl'in yerini ihbar ederek annesi tarafından barındırıldığını söyledi. Abdurrahman, İbn Ziyâd'ın yanında bulunan babasıyla gizlice konuştu. İbn Ziyâd ona: "Sana ne söyledi," diye sordu. Muhammed: "İbn Akīl'in

evlerimizden birinde olduğunu haber verdi," dedi. İbn Ziyâd değnekle böğrünü dürterek: "Kalk git ve onu hemen bana getir," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Kudâme b. Saîd b. Zâide b. Kudâme es-Sekafî bana şöyle anlattı: İbn Eş'as, İbn Akīl'i getirmek için kalktığında İbn Ziyâd, mescitte insanların başında vekili olarak bulunan Amr b. Hureys'e haber göndererek, İbn Eş'as'a Kays'tan altmış veya yetmiş adam vermesini istedi. Kavminin onunla gitmesini istememesi, her kavmin İbn Akīl gibi bir adamın, yanlarında ele geçirilmesini arzu etmemesidir. Bunun üzerine Amr b. Hureys, Amr b. Ubeydullah b. Abbâs'ı altmış veya yetmiş Kayslıyla İbn Eş'as'ın emrine verdi. Bunlar İbn Akīl'in bulunduğu eve gittiler. İbn Akīl atların ayak sesleriyle adamların seslerini duyunca baskına maruz kaldığını anladı. Eve baskın yapılınca kılıcını eline aldı ve onlarla vuruşarak onları evden çıkardı. Onlar tekrar döndüler. Müslim yine onlara saldırdı ve Bükeyr b. Humrân el-Ahmerî'yle karşılıklı kılıçla vuruştular. Bükeyr, kılıçla Müslim'in yüzüne vurdu ve üst dudağını kesti. Kılıç alt dudağını yararak iki kesici dişini düşürdü. Müslim çok şiddetli karşı bir darbeyle, kılıcını Bükeyr'in başına indirdi, ikinci vuruşu omuzla boyun arasına indirdi ki darbe, az kalsın karın bölgesine kadar nüfuz edecekti. Hasımları bu vaziyeti görünce evin damından ona musallat olup taş
[374] ve ateşle tutuşturulmuş kamış huzmeleri attılar. Bu vaziyet karşısında sokağa çıktı ve kılıcıyla vuruşarak onlarla savaştı. Bunun üzerine Muhammed b. el-Eş'as ona yaklaştı ve ona: "Ey genç! Senin için aman vardır. Kendine kıyma," dedi. Ancak Müslim onlarla savaşmaya devam etti ve şöyle dedi:

Yemin ettim, ben ancak hür olarak ölürüm. Ölümü arzu edilmeyen bir fecaat de olsa.

Her insan mutlaka bir gün şerle karşılaşır ve soğuk olana sıcak ve acı olanı karıştırır.

Güneşin ışınlarına yönel ki huzura kavuşayım. Bana yalan söylenmesinden veya kandırılmaktan korkarım.

Muhammed b. el-Eş'as: "Hayır sana yalan söylenmeyecek ve kandırılmayacaksın. Bu insanlar amca oğullarındır. Seni öl-

dürmez ve seni darp etmezler," dedi. Müslim kendisine atılan taşlarla çok incinmiş ve bitap düşmüştü. Sırtını duvara dayadı. Muhammed b. el-Eş'as ona yanaşarak: "Senin için aman var," dedi. Müslim: "Benim için aman var mı?" dedi. Muhammed b. el-Eş'as: "Evet," dedi. Amr b. Ubeydullah b. Abbâs es-Sülemî hariç herkes ona: "Senin için aman vardır," dedi. Amr: "Ben bu işte yokum," dedi ve bir kenara çekildi.

İbn Akīl: "Bana aman vermezseniz elimi elinize vermem," dedi. Akabinde bir katır getirildi ve ona bindirildi. Sonra da etrafında toplandılar ve kılıcını boynundan aldılar. İşte o zaman ümidini kesti ve gözyaşları aktı: "Bu ihanetin ilk adımıdır," dedi. Kendisine: "Ümit ederim ki sana bir beis yoktur," dendi. Müslim: "Sadece bir ümit! Verdiğiniz aman nerede? *İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn,*" dedi ve ağladı. Amr b. Ubeydullah b. Abbâs ona: "Senin gibi bir dava peşinde olanın başına bu durum gelirse ağlamaz," dedi. Müslim dedi ki: "Vallahi kendim için ağlamıyorum, göz açıp kapamak kadar bir süre için bile olsa helak olmasını istemesem de öldürüleceğim için yakınmıyorum. Gelecek yakınlarım için ağlıyorum. Hüseyin ve ev halkı için ağlıyorum!" dedi. Sonra Muhammed b. el-Eş'as'a dönerek: "Ey Allah'ın kulu! Vallahi bana aman verilmesinde aciz kalacağını düşünüyorum. Bana başka bir iyilik yapabilir misin? Bir adam göndersen de benim adıma Hüseyin'e bir haber ulaştırsa. Sanırım bugün ya da yarın gelmek üzere o ve ev halkı yola çıkacaklar. Gördüğün bu feryadım bunun içindir. Ona [375] dersin ki: 'İbn Akīl beni gönderdi. O hâlen bu kavmin elinde esirdir. Gelmeni istemiyor. Zira gelirsen mutlaka öldürüleceksin.' Sonra ona şunu söylediğimi söyle: 'Ailenle geri dön, Kûfeliler seni kandırmasın. Zira babanın kavmiydiler ve baban ölmek veya öldürülmek suretiyle onlardan kurtulmayı diliyordu. Kûfeliler sana da bana da yalan söylediler. Yalancının görüşü olmaz." İbn Eş'as: "Vallahi bu söylediğini yapacağım ve İbn Ziyâd'a da sana aman verdiğimi söyleyeceğim," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Ca'fer b. Huzeyfe et-Tâî –Saîd b. Şeybân da rivayeti bilmektedir– bana şöyle anlattı: Muhammed b. el-Eş'as, Benî Mâlik b. Amr b. Sümâme'den İyâs b. el-Asl et-Tâî'yi

çağırdı. İyâs bir şairdi ve sık sık Muhammed b. el-Eş'as'ı ziyaret ederdi. Ona: "Hüseyin'le buluş ve ona şu mektubu ulaştır," dedi. Muhammed, İbn Akîl'in istediği ifadeleri yazdı. Muhammed ona: "İşte azığın ve levazımatın, bu da ailenin ihtiyaç duyduğu şeyler," dedi. İyâs: "Nereden binek bulacağım? Bineğim zayıftır," dedi. Muhammed: "İşte binek, bin ve git," dedi. Bunun üzerine İyâs yola çıktı ve dört gün sonra Zübâle'de onunla karşılaştı. İyâs durumu ona haber verip mektubu ona teslim etti. Hüseyin ona: "Takdir edilen vuku bulur. Hâlimizi ve ümmetimizin kötü durumunu Allah'a arz ediyoruz," dedi.

Daha önce Hânî b. Urve'nin evine intikal edip de on sekiz bin kişi ona biat edince Müslim b. Akîl, Hüseyin'e bir mektup yazmış ve onu Âbis b. Ebî Şebîb eş-Şâkirî'yle göndermişti: Kılavuz/lider yakınlarına yalan söylemez. Kûfelilerden on sekiz bin kişi bana biat etmiştir. Mektubum sana ulaşınca acilen gel. Zira bütün insanlar senden yanadır ve Muâviye'nin akrabaları lehine bir görüşleri ve meyilleri yoktur. Selamla.

Muhammed b. el-Eş'as, İbn Akîl'i Valilik Konağının kapısına kadar getirdi ve girmek için izin istedi. Ona izin verildi. Muhammed, Ubeydullah'a İbn Akîl'in durumunu ve Bükeyr'in ona vurmasını anlattı. Ubeydullah: "Uzak olsun!" dedi. Arkasından kendisinin ona aman verdiğini söyledi. Ubeydullah: "Sen ona nasıl aman verirsin? Seni ona aman vermen için mi gönderdim? Ben seni onu bana getirmen için gönderdim," dedi. Bunun üzerine Muhammed sustu. İbn Akîl, konağın kapısına getirildiğinde susamıştı. Girişte görüşme izni için bekleyen insanlar oturuyorlardı. Bunların içinde Umâre b. Ukbe b. Ebî Muayt, Amr b. Hureys, Müslim b. Amr ve Kesîr b. Şihâb da vardı.

Ebû Mihnef dedi: Kudâme b. Sa'd bana şöyle anlattı: Müs-
[376] lim b. Akîl konağın kapısına getirildiğinde kapı girişinde, içinde soğuk su bulunan büyük bir testi bulunuyordu. Müslim: "Bana bu testiden su verin," dedi. Müslim b. Amr ona: "Görüyor musun, bu testinin suyu ne kadar soğuktur? Vallahi bir damla bile su içmeyeceksin. Cehennemde sıcak su içersin,"

dedi. İbn Akîl ona: "Yazıklar olsun! Kimsin?" dedi. Müslim b. Amr: "Sen hakkı inkâr ederken hakkı ikrar eden; sen imamını kandırırken imamına sadakat gösteren; sen muhalefet edip isyan ederken dinleyen ve itaat eden bir insanın oğluyum. Ben Müslim b. Amr el-Bâhilî'yim," dedi. İbn Akîl: "Annen seni kaybetsin! Ne kadar katı ve kabasın! Kalbin ne kadar kasvetli, sen ne kadar kabasın! Ey İbn Bâhile! Ben değil asıl sen cehennemde sıcak suya ve ebediyen kalmaya mahkûmsun," dedi, sonra oturup sırtını duvara dayadı.

Ebû Mihnef dedi: Kudâme b. Sa'd bana şöyle anlattı: Amr b. Hureys, Süleyman adında bir genci gönderdi ve bir testi su getirerek ona içirdi.

Ebû Mihnef dedi: Saîd b. Müdrik b. Umâre bana şöyle anlattı: Umâre b. Ukbe, (su getirmesi için) Kays adında bir kölesini gönderdi. Kays üzerinde mendil bulunan bir testi su ve bir bardak getirdi. Bardağı doldurup ona verdi. Ancak o su içerken bardağa kan akıyordu. Üçüncü kez bardağı doldurup içmeye başlayınca iki kesici dişi bardağa düştü. Bunun üzerine Müslim: "Allah'a hamdolsun. Benim kısmetim ve rızkım olsaydı onu içebilecektim," dedi. Arkasından da İbn Ziyâd'ın yanına götürüldü. Müslim ona emîrlik unvanıyla selam vermedi. Koruma ona: "Emîr'e selam vermeyecek misin?" dedi. Müslim: "Beni öldürmek istiyorsa ona selam vermemin ne anlamı var? Beni öldürmek istemiyorsa ona daha çok selam vereceğim," dedi. İbn Ziyâd ona: "Ömrüm hakkı için öldürüleceksin," dedi. Müslim: "Öyle mi?" dedi. İbn Ziyâd: "Evet," dedi. Müslim: "O zaman bırak kavmime vasiyette bulunayım," dedi ve İbn Ziyâd'ın yanında oturanlara bir bakış attı. İçlerinde Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs da vardı. Ona: "Ey Ömer! Seninle akrabalığım var. Sana işim düştü. Bu işimi yerine getirmen gerekir, bu bir sırdır," dedi. Ancak Ömer b. Sa'd söylemesine izin vermedi. Ubeydullah ona: "Amcanın oğlunun işini görmekten imtina etme," dedi. Bunun üzerine Ömer kalktı ve İbn Ziyâd'ın da görebildiği şekilde yanında oturdu. Müslim ona: "Kûfelilere borcum var. Kûfe'ye geldiğimde ödünç almıştım. Yedi yüz dirhem. Bu borcumu öde. Cenazemi İbn Ziyâd'dan al ve beni defnet. Bir de Hüseyin'e haber gönder, geri dönmesini

söyle. Zira ben ona mektup yazarak insanların ondan yana ol-
[377] duklarını bildirmiştim. Onun yolda olduğunu sanıyorum," dedi. Ömer, İbn Ziyâd'a: "Bana ne dediğini bilir misin? O şöyle şöyle dedi," diye vasiyetini ifşa etti. İbn Ziyâd ona: "Emin kişi sana ihanet etmez. Ancak bazen haine emanet tevdi edilir. Malına gelince o senindir. Malını dilediğin şekilde harcamana mani olmayız. Hüseyin'e gelince o üzerimize gelmezse biz onun üzerine gitmeyiz. Üzerimize gelecek olursa ona karşı kayıtsız kalmayız. Müslim'in cenazesine gelince o konuda senin şefaatini kabul etmeyiz. O bunu hak etmiyor. Bize karşı mücadele etti, muhalefet etti ve bizim helak olmamız için gayret gösterdi." Bir rivayete göre de şöyle dedi: "Biz onu öldürdükten sonra cenazesi bizi ilgilendirmez." Arkasından İbn Akīl'e: "Ey İbn Akīl! Birlik hâlinde olan ve söz birliği eden insanları bölmek, söz birliğini bozmak ve onları birbirlerine karşı harekete geçirmek için geldin," dedi. Müslim: "Hayır ben gelmedim. Şehrin insanları, senin babanın onların hayırlı insanlarını öldürdüğünü, insanların kanını akıttığını, onlara Kisrâ ve Kayser gibi muamele ettiğini söylediler. Bu sebeple adaletle muamele etmek, insanları kitabın hükmüne davet etmek için geldik," dedi. İbn Ziyâd: "Ey fâsık adam, bu işlerle ne alakan var? Biz burada öyle davranırken sen de Medine'de şarap içiyordun," dedi. Müslim: "Ben şarap içiyordum, öyle mi? Vallahi Allah, senin doğru konuşmadığını, bilgi sahibi olmadan konuştuğunu, söylediğin vasıfta olmadığımı bilmektedir. Asıl şarap içmeye layık olan, Müslümanların kanını içen, Allah'ın haram kıldığı cana kıyan, kimsenin canına kıymayanın hayatına kasteden, haksız yere kan akıtan, öfke, düşmanlık ve suizanla cana kıyan ve hiçbir şey yapmamış gibi oynayıp eylenen kimsedir," dedi. İbn Ziyâd: "Ey fâsık adam! Allah'ın sana kısmet etmediği ve seni ona ehil görmediği şeylere hevesleniyorsun," dedi. Müslim: "Ey İbn Ziyâd! Bu işe kim ehildir?" diye sordu. İbn Ziyâd: "Müminlerin Emîri Yezîd," diye cevap verdi. Müslim: "Her hâl ve durum için Allah'a hamdolsun. Sizinle aramızda Allah'ın hükmüne rıza gösterdik," dedi. İbn Ziyâd: "Sanki bu işte bir hakkınız olduğunu sanıyorsun," dedi. Müslim: "Zan değil kesin bilgiyle bu sabittir," dedi. İbn Ziyâd: "Seni öyle bir

öldüreceğim ki Müslümanlar arasında henüz hiç kimse böyle öldürülmemiştir. Seni öldürmezsem Allah beni öldürsün," dedi. Müslim: "Sen İslam'da olmayan şeyleri ihdas ediyorsun. Kötü ve sıra dışı öldürme, öldürdüğün insanların vücutlarını tahrip etme, senin şanındandır ve çirkin siret ve çirkin galebe senin meziyetlerindir. Hiç kimse de bu vasıflara senden daha layık değildir," dedi. Bunun üzerine İbn Sümeyye ona dönerek Hüseyin'e, Ali'ye ve Akīl'e sövmeye başladı. Ancak Müslim ona cevap vermedi. İlim ehlinin anlattığına göre İbn Ziyâd emir vererek ona bir çömlekte su verildi ve sonra: "Bu çömlekte sana su içirmemiz, onunla içmenin bu kabı necis hâle getireceğindendir. [378] İçtikten sonra da seni öldüreceğiz. Bunun için sana bunda içirdik," dedi. Sonra şöyle dedi: "Onu konağın üzerine çıkarın ve boynunu vurun ve başını cesedine ilhak edin." Müslim: "Ey İbn Eş'as! Vallahi sen bana aman vermeseydin teslim olmayacaktım. Kılıcınla önümde dur. Zira senin zimmetin ihlal edilmiştir," dedi. İbn Ziyâd'a da: "Vallahi seninle akrabalığım olsaydı beni öldürmezdin," dedi. İbn Ziyâd: "İbn Akīl'in başına ve omzuna kılıçla vurduğu kişi nerede?" diye sordu. Bunun üzerine adam çağrıldı. İbn Ziyâd ona: "Konağın üstüne çık ve onun boynunu sen vur," dedi. İbn Akīl konağın üzerine çıkarılınca tekbir getirdi, istiğfarda bulundu ve meleklere ve peygamberlere salatüselam getirdi: "Allah'ım bizi kandıran, bize yalan söyleyen ve zillete düşüren bu kavimle aramızda hükmünü Sen ver," dedi. Konağın damında bugünkü "Kasaplar mevkii" tarafına nazır yerinde boynu vuruldu ve başı cesedine ilhak edildi.

Ebû Mihnef dedi: Sak'ab b. Züheyr bana Avn b. Ebî Cuhayfe'den naklen şöyle dediğini anlattı: Müslim'i öldüren Bükeyr b. Humrân el-Ahmerî inince İbn Ziyâd ona: "Onu öldürdün mü?" dedi. Bükeyr: "Evet," dedi. İbn Ziyâd: "Onu çıkardığınız zaman ne diyordu?" diye sordu. Bükeyr: "Tekbir getiriyor, Allah'ı tesbih ediyor ve istiğfarda bulunuyordu. Onu öldürmek için ona yaklaşınca 'Allah'ım, bize yalan söyleyen, bizi kandıran, bizi terk eden ve bizi öldüren bu kavimle aramızda hükmünü Sen ver,' dedi. Ben de ona: 'Bana yaklaş, sana kısasımı infaz imkânını veren Allah'a hamdolsun,' dedim. Ona başarı-

sız bir darbe indirince bana: 'Ey köle! Senin kanına karşılık beni tırmalıyor musun?' dedi." İbn Ziyâd: "Ölüm anında bile gurur!" dedi. Bükeyr: "İkinci darbeyle onu öldürdüm," dedi.

Ardından Muhammed b. el-Eş'as kalktı ve İbn Ziyâd'la Hânî b. Urve hakkında konuştu. Ona: "Hânî b. Urve'nin şehirdeki konumunu ve bu ailenin aşiretteki mevkiini biliyorsun. Onun kavmi, ben ve arkadaşımın onu sana getirip teslim ettiğimizi biliyor. Allah hakkı için onu bana bağışla. Zira kavmiyle husumet içinde olmak istemiyorum. Onlar şehrin en güçlü insanları ve Yemen'in saygın kavmidir," dedi.

Ravi dedi: İbn Ziyâd ona bu konuda vaatte bulunduysa da Müslim b. Akīl'in akıbetinden sonra fikrini değiştirdi ve vaadine sadık kalmadı.

Ravi dedi: İbn Ziyâd: "Müslim b. Akīl öldürülünce Hânî b. Urve'yi çarşıya çıkarıp boynunu vurun," diye emretti. Bunun
[379] üzerine Hânî çıkarıldı ve çarşıda hayvan pazarına götürüldü. Elleri bağlıydı. [İnsanları görünce şöyle seslendi:] "Ey benim Mezhic'im! Bugün benim Mezhic'im yoktur. Ey Mezhic'im! Benim Mezhic'im neden yok?" dedi. Ancak ona yardım edecek kimse olmadığını görünce ellerindeki bağı kopardıktan sonra: "Bir değnek, bir bıçak, bir taş veya bir kemik yok mu ki bu adam kendini savunsun," diye bağırdı.

Bunun üzerine üstüne atlayarak onu tekrar bağladılar. Ona: "Boynunu uzat," dediler. O: "Kendime karşı size yardımcı olmayacağım," dedi.

Ubeydullah b. Ziyâd'ın bir kölesi –Reşit adında bir Türk idi.– ona bir kılıç darbesi indirdi. Ancak kılıç tesir etmedi. Hânî: "Dönüş Allah'adır. Allah'ım rahmetini ve rızanı esirgeme," dedi. Cellat ikinci vuruşla onu öldürdü.

Ravi dedi: Abdurrahman b. Husayn el-Murâdî, Hazer'de Ubeydullah b. Ziyâd'la birlikteyken onu gördü. İnsanlar: "Bu adam Hânî b. Urve'nin katilidir," deyince İbn Husayn: "Onu ya öldüreceğim ya da öldürüleceğim. Onu öldürmezsem Allah beni öldürsün," dedi ve mızrakla ona saldırıp onu öldürdü.

Öte yandan Ubeydullah b. Ziyâd, Müslim b. Akîl ve Hânî b. Urve'yi öldürünce Kesîr b. Şihâb'ın Benî Fityân'da yakaladığı Abdüla'lâ el-Kelbî'nin getirilmesini istedi. Ona: "Bana anlat. Sen ne yapmak istemiştin?" dedi. Adam: "Allah iyiliğini versin. İnsanlar ne yapıyor diye bakmak için çıkmıştım. Kesîr b. Şihâb da beni alıp getirdi," dedi İbn Ziyâd: "Bunun için çıktıysan yemin et," dedi. Ancak adam yemin etmeyince Ubeydullah: "Onu Cebbânetü's-Sebîa'ya götürüp boynunu vurun," dedi. Bunun üzerine götürüldü ve boynu vuruldu.

Ravi dedi: Umâre b. Salhab el-Ezdî de –Müslim b. Akîl'e katılıp ona yardım etmek istemişti– çıkarıldı ve Ubeydullah'a götürüldü. Ona: "Kimlerdensin?" dedi. Umâre: "Ezd'denim," dedi. Ubeydullah: "Onu kavmine götürün," dedi. Bunun üzerine götürüldü ve orada boynu vuruldu.

Müslim b. Akîl ile Hânî b. Urve'nin öldürülmesiyle ilgili olarak Abdullah b. ez-Zübeyr el-Esedî –bir rivayete göre de Ferezdak– şöyle dedi:

Ey hanım! Ölümün ne olduğunu bilmiyorsan cesetleri çarşıda teşhir edilen Hânî ve İbn Akîl'e bak!

Bir kahraman ki yüzü kılıçla parçalanmışken diğeriyse yüksekler- [380]
den yere atılmıştır.

Emîrin emriyle başlarına gelenler yollarda seyreden yolcuların kıssaları oldular.

Bir ceset ki ölüm onun rengini değiştirdi. Akan kanlar da her taraftan her tarafa aktı.

Mezhic intikam için onu ararken Esmâ güzel seyreden ata emniyet içinde ve böbürlenerek binmekte midir?

Murâd onun etrafında dönmekte ve hepsi gözetleyerek sual etmektedir.

Eğer siz kardeşinizin öcünü almazsanız az bir ücrete razı olan namus yoksunu kadın gibi olursunuz.

Ebû Mihnef, Ebû Cenâb Yahyâ b. Ebî Hayye el-Kelbî'den naklen şöyle dedi: Ubeydullah b. Ziyâd, Müslim ve Hânî'yi öldürünce onların başlarını Hânî b. Ebî Hayye el-Vâdiî ve Zü-

beyr b. el-Ervah et-Temîmî ile Yezîd b. Muâviye'ye gönderdi.[80] Kâtibi Amr b. Nâfi''e emir vererek Müslim ve Hânî'nin durumlarını yazmasını istedi. Amr uzunca bir mektup yazdı. –Nitekim mektupları uzun yazan ilk kâtipti.– Ubeydullah mektubu görünce hoşuna gitmedi ve ona: "Bu ne uzun mektup ne lüzumsuz uzatmalar. Şöyle yaz," dedi:

Müminlerin Emîri'nin hakkını alan ve onu düşmanının külfet ve yükünden kurtaran Allah'a hamdolsun. Müminlerin Emîri'ne bildirmek isterim ki Müslim b. Akîl, Hânî b. Urve el-Murâdî'nin evine sığındı. Ben de ikisini casuslarla takip ettim ve gizlice onların yerine adamlar sızdırdım. Onlara tuzaklar kurarak, onları ortaya çıkardım. Allah onları ele geçirmemize imkân verdi. İkisini infaz ederek boyunlarını vurdum ve ikisinin başını Hânî b. Ebî Hayye el-Hemdânî ve Zübeyr b. el-Ervah et-Temîmî'yle sana gönderdim –her iki elçi itaat ehli olup sadık insanlardır–. Müminlerin Emîri onlara istediği soruyu sorabilir. Onlar bilgili, dürüst; kavrayış ve vera sahibidir. Selamla.

Yezîd ona şöyle yazdı: Sen arzu ettiğim gibi davranmışsın. Soğukkanlı ve yürekli bir insan olarak cesurca bir hamle yaptın. İşin hakkını verdin ve görevini tam olarak ifa ettin. Senin hakkındaki iyi kanaatimi ve görüşümü pekiştirdin. Her iki el-
[381] çini çağırdım ve onlara sorular sordum ve baş başa görüştüm. Onları zikrettiğin gibi görüş ve fazilet ehli olarak gördüm. Onlara iyi davran. Ayrıca Hüseyin b. Ali'nin Irak'a doğru yola çıktığı haberini aldım. Gözetleyicileri, muhafız ve nöbetçileri gerekli yerlere yerleştir. Şüphelilere karşı tedbirli ol ve töhmetleri nazarıitibara al. Ancak seninle savaşmadıkça kimseyi öldürme. Bütün olup bitenler hakkında bana yaz. Allah'ın selam ve rahmeti senin üzerinde olsun.

Ebû Mihnef dedi: Sak'ab b. Züheyr bana Avn b. Ebî Cuhayfe'den naklen şöyle dediğini anlattı: Müslim b. Akîl'in Kûfe'de-

80 Cesetlere yapılanlardan başka, başların bu şekilde bir intikam ve sevinç nişanesi olarak sultana hediye gibi sunulması, sadist bir hissiyatın ifadesinden başka bir şey değildir. Ne yaşayanlara ne de ölenlere insanca muamele yapılmamaktadır. Daha İslam'ın birinci neslinde ve ilk asrında İslam'a ve Müslümanlara musallat olan bu zihniyet ve bu musibet Müslümanlar için büyük bir talihsizliktir (çev.).

ki hurucu 8 Zilhicce 60 Salı günü gerçekleşti. Bir rivayete göre de 7 Zilhicce 60 Çarşamba günü vuku buldu. Yani Hüseyin'in Kûfe'ye gitmek üzere Mekke'den çıkışından bir gün sonra tahakkuk etmiştir. Hüseyin'in Medine'den Mekke'ye çıkışı, 60 yılının Receb ayının bitimine iki gün kala pazar günü vuku buldu. Mekke'ye girişiyse 3 Şaban 60 tarihinde oldu. O Mekke'ye 3 Şaban Cuma gecesi girdi ve şaban, ramazan, şevval ve zilkade aylarında Mekke'de kaldı. Daha sonra Mekke'den ayrılışı, 8 Zilhicce Salı günü –terviye gününde– gerçekleşti. Aynı günde Müslim b. Akîl, Kûfe'de huruç etti.

Hârûn b. Müslim, Ali b. Sâlih ve Îsâ b. Yezîd'den naklen şöyle anlattı: Muhtâr b. Ebî Ubeyd ve Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel, Müslim'le birlikte huruç etmişlerdi. Muhtâr yeşil, Abdullah ise kırmızı bir sancak ve kırmızı elbiselerle huruç etmişti. Muhtâr sancağını getirip Amr b. Hureys'in kapısının önünde dalgalandırıp şöyle demişti: "Ben Amr'a mani olmak için huruç ettim." İbn Eş'as, Ka'kâ' b. Şevr ve Şebes b. Rib'î, İbn Ziyâd'ın konağı üzerine yürüdüğü akşam Müslim b. Akîl ve adamlarıyla şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Şebes şöyle diyordu: "Geceyi bekleyin o zaman dağılacaklar." Ka'kâ': "Sen insanların önünü kapatmışsın. Onlara çıkış yolu aç ki çekilsinler," dedi. Ubeydullah; Muhtâr ve Abdullah b. el-Hâris'in yakalanmalarını emretti ve bunun için bir ödül koydu. İkili yakalanıp getirildi ve hapse atıldı.

***

Hüseyin'in Kûfe'ye Hareket Etmesi [382]

Bu yılda Hüseyin (as.) Kûfe'ye gitmek üzere Mekke'den yola çıktı.

Hişâm, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle dedi: Sak'ab b. Züheyr bana Ömer b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî'den şöyle dediğini anlattı: Iraklıların mektupları Hüseyin'e gelip de Irak'a gitmeye hazırlandığı sırada henüz Mekke'deyken ona gittim. Allah'a hamdüsenada bulundum ve şöyle dedim: "Ey amca oğlu! Sana bir iş için geldim. Daha doğrusu bir nasihattir. Sana nasihatte bulunmamı istersen

söyleyeyim. Aksi takdirde söylemek istediğimi söylemekten vazgeçeyim," dedim. Hüseyin: "Söyle. Vallahi sanıyorum ki sen kötü görüş sahibi değilsin, kötü iş ve eylemlere de meyilli değilsin," dedi. Ömer: Ona şöyle dedim: "Duyduğuma göre Irak'a gitmek istiyormuşsun. Bu gidiş kararın sebebiyle senin için endişeliyim. Sen valileri ve ümerası olan, onların emrinde beytülmâlleri bulunan bir diyara gidiyorsun. İnsanlar dinar ve dirhemin kulu ve kölesidir. Sana yardım edeceğini vadedenlerin sana karşı savaşmayacaklarından emin değilim. Hatta sana karşı maiyetinde savaşacakları kimseden seni daha çok seviyor olabilirler." dedi. Hüseyin: "Ey amca oğlu! Allah iyiliğini versin. Vallahi nasihatte bulunduğunu ve makul konuştuğunu kabul ediyorum. Takdir nasılsa o olacak. Senin görüşünü kabul etsem veya etmesem bu öyledir. Sen benim yanımda istişare edilecek, takdire şayan bir insansın ve en iyi nasihat ehlisin," dedi.

Ömer b. Abdurrahman dedi: Hüseyin'in yanından ayrıldım ve Hâris b. Hâlid b. el-Âs b. Hişâm'a uğradım. Bana: "Hüseyin'le karşılaştın mı?" diye sordu. Ona: "Evet," dedim. Bana: "Sana ne dedi?" diye sordu. Ona: "Şöyle şöyle dedim. O da böyle böyle dedi," diye söyledim. Hâris b. Hâlid bana: "Boz topraklı Merve hakkı için ona nasihat etmişsin. Kâbe hakkı için doğru olan senin görüşündür. Kabul etse de etmese de bu böyledir," dedi ve şu beyti dillendirdi:

Nice nasihati beklenen kişi vardır ki kandırır ve helak eder. Nasihatinden şüphe edilen niceleri de vardır ki gerçek nasihat ehlidir.

[383] Ebû Mihnef dedi: Hâris b. Ka'b el-Vâlibî bana Ukbe b. Sim'ân'dan naklen şöyle anlattı: Hüseyin, Kûfe'ye hareket etmeye karar verince Abdullah b. Abbâs ona geldi ve şöyle dedi: "Ey amca oğlu! İnsanlar senin Irak'a gideceğinin dedikodusunu yapıyor. Bana söyle ne yapmayı düşünüyorsun?" Hüseyin: "Ben önümüzdeki bir iki gün içinde inşallah gitmeye karar verdim," dedi. İbn Abbâs: "Ben senin için bundan Allah'a sığınırım. Allah seni esirgesin, bana söyler misin? Emîrlerini öldürmüş, beldelerini zapturapt altına almış, düşmanlarını sürmüş bir kavme mi gidiyorsun? Bunları yaptılarsa onlara

git. Ama emîrleri başlarında olduğu hem de kahredici bir şekilde başlarında bulunduğu, amilleri vergilerini topladığı hâlde seni davet ettilerse o zaman seni savaşa davet etmişler demektir. Sana yalan söylememeleri, seni kandırmamaları, sana muhalefet etmemeleri, seni terk etmemeleri hususunda emin değilim. Onlar seni harekete geçmeye davet ettikleri hâlde sana karşı herkesten daha sert davranabilirler," dedi. Hüseyin: "Allah'tan hayırlısını diliyorum. Ne olacağını göreceğim," dedi.

Ravi dedi: İbn Abbâs çıkınca İbnü'z-Zübeyr ona uğradı ve bir müddet onunla konuştu. Şöyle dedi: "Bilmiyorum, bu kavmi kendi hâllerinde bırakmamız, onları ve onlardan uzak durmamız neden? Hâlbuki biz Muhacirlerin oğullarıyız ve bu davanın sorumlularıyız. Bana söyler misin, ne yapmak istiyorsun?" dedi. Hüseyin: "Vallahi kendi kendime Kûfe'ye gitmeyi telkin ettim. Kûfe'deki şiam ve ehlinin eşrafı bana yazdılar. Allah'tan hayırlısını diliyorum," dedi. İbnü'z-Zübeyr ona: "Senin gibi orada şiam olsaydı gitmekten başka bir tercihim olmazdı," dedi. Ancak kendisinden şüphe etmemesi için şöyle dedi: "Hicaz'da ikamet edip de bu işe talip olsan sana muhalefet eden olmazdı." Ardından da kalkıp yanından ayrıldı. Hüseyin şöyle dedi: "Bu adam için dünyada en sevimli şey benim Hicaz'dan ayrılmamdır. Zira benimle bir arada olduğu zaman ona bir şey düşmeyeceğini, insanların onu bana tercih etmeyeceklerini biliyor. Bu nedenle benim çıkmamı ve burayı boşaltıp ona bırakmamı istedi."

Ravi dedi: Akşam ya da ertesi gün sabah olunca Hüseyin'e Abdullah b. Abbâs geldi. İbn Abbâs şöyle dedi: "Ey amca oğlu! Sabırlı olmaya çalışıyorum ancak sabırlı olamıyorum. Senin bu yolda helak olman ve kökten yok olmandan korkuyorum. Iraklılar gaddar bir kavimdir. Onlara yaklaşma. Bu diyarda ikamet et. Zira sen Hicazlıların efendisisin. Iraklılar iddia ettikleri gibi seni istiyorlarsa onlara yaz ve söyle, düşmanlarını sürsünler. Ondan sonra onlara git. Eğer mutlaka huruç edeceksen Yemen'e git. Zira orada kaleler, dağda geçitler ve yol- [384]
lar vardır. Orası uzun ve geniş bir memlekettir. Babanın orada

şiası vardır ve insanlardan uzaktasın. İnsanlara mektup yazar ve davetçilerini yayarsın. Umarım ki o şekilde arzu ettiğini afiyet içinde elde edebileceksin." Hüseyin ona: "Ey amca oğlu! Vallahi senin nasihat eden müşfik bir insan olduğunu biliyorum. Ancak ben gitme azim ve kararındayım," dedi. İbn Abbâs: "Eğer mutlaka gideceksen kadın ve çocuklarınla birlikte gitme. Vallahi korkarım ki Osman gibi kadın ve çocuklarının gözü önünde öldürüleceksin," dedi. Sonra şunları da söyledi: "Onu Hicaz ile baş başa bırakıp ayrılacağın için İbnü'z-Zübeyr'i sevindirdin. Zira senin olduğun yerde ona kimse bakmazdı. O'ndan başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki senin saçından ve kâkülünden tutup seninle kavga etsem ve insanlar başımıza toplanmak suretiyle bana uyacağını bilsem onu da yapardım." Ardından İbn Abbâs onun yanından ayrılıp İbnü'z-Zübeyr'e uğradı. Ona: "Ey İbnü'z-Zübeyr! Gözün aydın," dedi ve şu beyitleri söyledi:

Ey Kubbera! Ne güzel mümbit bir menzilin var. Muhit senin için tenhalaştı. Yumurtla ve ıslık çal.

Dilediğin kadar da yemini gagala.

İşte Hüseyin, Irak'a gidiyor. Sen de Hicaz'a sarıl.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb Yahyâ b. Ebî Hayye, Adî b. Harmele el-Esedî'den naklen Abdullah b. Süleym el-Esedî ve Müzerî b. el-Meşmail el-Esedî'nin şöyle dediklerini anlattı: Hac için Kûfe'den çıkıp Mekke'ye gitmiştik. Terviye gününde Harem'e girdiğimizde kuşluk vaktinde Hüseyin ve Abdullah b. ez-Zübeyr'in Hicr ile kapı arasında ayakta olduklarını gördük. Onlara yanaştık. İbnü'z-Zübeyr'in Hüseyin'e şöyle dediğini duyduk: "İkamet etmek istersen ikamet edersin ve bu görevi üstlenirsin. Biz de sana destek verip yardımda bulunur, nasihat eder ve biat ederiz." Hüseyin ona: "Babam bana bu beldede hürmetini çiğneyen bir koç vardır, diye söylemişti. Ben o koç olmak istemiyorum," dedi. İbnü'z-Zübeyr ona: "Dilersen ikamet et ve bu işi bana tevdi et. İnsanlar sana itaat edecek ve
[385] karşı gelmeyecekler," dedi. Hüseyin: "Bunu da istemiyorum," dedi. Sonra ikili duymayalım diye gizli konuşmaya başladılar ve aralarındaki fısıldaşma devam etti. Sonra insanlar öğle

vakti Mina'ya gitmek üzere hareket ettiler. Hüseyin ise tavaf etti, Safâ ve Merve arasında sa'y yaptı, sonra saçını kısaltarak ihramdan çıktı. Arkasından da Kûfe'ye hareket etti. Biz de Mina'ya gittik.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Saîd Akīsâ ve bazı arkadaşlarından şöyle rivayet edildi: Mekke'de ikisi yan yana dururlarken Abdullah b. ez-Zübeyr'in Hüseyin'e şöyle dediğini duydum: "Ey İbn Fâtıma! Bana kulak ver." Bunun üzerine Hüseyin ona kulak kabarttı. İbnü'z-Zübeyr ona gizli bir şey söyledi. Sonra Hüseyin bize dönerek: "İbnü'z-Zübeyr'in bana ne söylediğini bilir misiniz?" dedi. Biz: "Canımız sana feda olsun, hayır, bilmiyoruz," dedik. Hüseyin: "Bana, 'Mescid-i Harâm'da ikamet et, insanları senin etrafında toplayayım,' dedi. Vallahi Harem'in bir karış içinde öldürülmektense bir karış dışında öldürülmeyi tercih ederim. Vallahi deliğinde olan bir sürüngen de olsam beni çıkarıp bana yapmak istediklerini yapacaklar. Vallahi Yahudiler cumartesinin hürmetini çiğnedikleri gibi benim hürmetimi çiğneyecekler," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Hâris b. Ka'b el-Vâlibî bana Ukbe b. Sim'ân'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin Mekke'den yola çıkınca başlarında Yahyâ b. Saîd olduğu hâlde Amr b. Saîd b. el-Âs'ın adamları yolunu kesti. Ona: "Dön! Nereye gidiyorsun," dediler. Ancak Hüseyin onları dinlemedi ve iki taraf arasında itiş kakış oldu ve kırbaçlarla vuruştular. Hüseyin ve adamları ancak kuvvetle kendilerini savundular ve Hüseyin yoluna devam etti. Onlar ona: "Ey Hüseyin! Allah'tan korkmuyor musun? Cemaatten ayrılıyor ve bu ümmeti tefrikaya sürüklüyorsun!" diye seslendiler. Hüseyin ise şu ayeti bu olayla alakalı olarak okudu: "*Benim amelim bana, sizin ameliniz de size. Siz benim amelimden, ben de sizin amelinizden berîyim.*"[81]

Ravi dedi: Hüseyin, Ten'îm'den geçerken Yemen'den gelen bir kafileyle karşılaştı. Kafile, Yezîd'in Yemen Valisi Bahir b. Reysân el-Himyerî tarafından Yezîd b. Muâviye'ye gönderildi. Kafilenin yüklerinde elbise ve safran vardı. Hüseyin bu malla- [386]

81 Yûnus, 10/41.

rı aldı ve maiyetinde götürdü. Deve sahiplerine: "Sizi mecbur etmiyorum. Dileyen burada bizden ayrılabilir. Onlara katettikleri mesafenin ücretini vereceğiz," dedi. Onlardan ayrılanların hesabı yapıldı ve parası verildi. Onunla birlikte gidenlere de kira bedelini verdi ve onları giydirdi.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb, Adî b. Harmele'den naklen Abdullah b. Süleym ve Mezerî'nin şöyle dediklerini anlattı: Yolumuza devam ederek Sıfâh'a vardık. Burada şair Ferezdak b. Gālib ile karşılaştık. Ferezdak, Hüseyin'le yan yana durdular. Ferezdak, Hüseyin'e: "Allah sana istediğini versin ve emeline nail kılsın," dedi. Hüseyin ona: "Arkada bıraktığın insanlar hakkında bize bilgi ver," dedi. Ferezdak ona: "Bir bilenden sordun. İnsanların kalpleri seninle, kılıçlarıysa Benî Ümeyye iledir. Takdir semadan iner ve Allah dilediğini yapar," dedi. Hüseyin ona: "Doğru söyledin. Emir Allah'ındır ve Allah dilediğini yapar. Rabbimiz her gün farklı bir hâldedir. Takdir bizim arzu ettiğimiz istikamette gerçekleşirse O'na nimetlerinden dolayı şükrederiz. Şükrünü eda etmekte O'nun yardımını dileriz. Kader ümidin gerçekleşmesine mani olursa niyeti hak olan ve içi takvadan yana olan haddini aşmaz," dedikten sonra "Esenlikler diliyorum," diyerek bineğini sürdü ve ayrıldılar.

Hişâm dedi: Avâne b. el-Hakem, Lebeta b. Ferezdak b. Gālib'den naklen babasının şöyle dediğini anlattı: Annemi hacca götürdüm. Onun devesini sürüyordum. Hac günlerinde bizler Harem'e girince –60 yılında– Hüseyin b. Ali'yle Mekke'den çıkarken karşılaştık. Kılıçlarını ve kalkanlarını da yanına almıştı. "Bu kafile kime aittir," diye sordum. Hüseyin b. Ali'ye dediler. Bunun üzerine yanına gittim ve ona: "Anam babam sana feda olsun ey Allah'ı resulünün oğlu! Ne acelen vardı da haccı bırakıp ayrıldın," dedim. Hüseyin: "Acele etmeseydim beni alacaklardı," dedi. Bana: "Kimlerdensin?" dedi. Ona: "Irak'tan bir adam," dedim. Vallahi daha fazla ayrıntı istemedi ve bununla yetindi. Sonra bana: "Geride bıraktığın insanlardan haber ver," dedi. Ona: "Kalpler seninle, kılıçlar Benî Ümeyye iledir. Kader Allah'ın elindedir," dedim. Bana: "Doğru söyledin," dedi. Sonra ona adak ve hac menasiki hakkında sorular sor-

dum. Bana bu konuda bilgi verdi. Ferezdak dedi: "Dili ağırdı. [387] Bu durum Irak'ta maruz kaldığı ateşli bir hastalığın sonucuydu." Sonra devam ettim. Harem'de büyük bir çadırın kurulmuş olduğunu gördüm. Güzel görünümlüydü. Yanına varınca Abdullah b. Amr b. el-Âs'a ait olduğunu gördüm. Bana soru sordu. Ona Hüseyin'le karşılaştığımı söyledim. Bana: "Yazık sana, neden ona katılmadın? Vallahi hükümran olacak. Silah ne ona ne de adamlarına tesir edecek," dedi. Bunun üzerine ona katılmayı içimden geçirdim. Ancak peygamberlerin öldürülmesi aklıma gelince ona katılmaktan vazgeçtim. Akabinde Usfân'da yakınlarıma uğradım. Onların yanındayken Kûfe'den erzak getiren bir kafile geçti. Onların geçtiklerinden haberdar olunca onların peşine düştüm. Onlara yetişmekte zorlanınca sesimi duyuracak hâle geldiğimde haykırarak: "Hüseyin b. Ali ne yaptı?" diye seslendim. Bana: "Öldürüldü," diye cevap verdiler. Ferezdak: Bunun üzerine döndüm ve Abdullah b. Amr b. el-Âs'a lanet okudum. Aslında o zamanda bu tür kehanetlerde bulunuyor, gece gündüz böyle beklentilere giriyorlardı. Hatta Abdullah b. Amr: "Ağaç, hurma ağacı meyve vermeye başlamadan, çocuk baliğ olmadan bu dava zuhur edecek," diyordu. Ona: "O zaman seni Veht'ı satmaktan meneden nedir?" dedim. O bana: "Allah'ın laneti falana –Muâviye'yi kastetmiştir– ve sana da olsun," dedi. Ben de ona: "Allah'ın laneti senin üzerinde olsun," dedim. Bu kez bana daha çok lanet okudu. Onun maiyetinden yanında bana zarar verecek kimse yoktu. Beni tanımadan yanından ayrıldım. –Veht: Tâif'te Abdullah b. Amr'a ait bir bahçedir.– Muâviye bu bahçeyi satın almak için Abdullah ile pazarlık yapmış ve ona yüksek bir meblağ teklif etmişti. Ancak Abdullah bahçeyi satmaktan imtina etmişti. Öte yandan Hüseyin yolda hiçbir şeye takılmadan süratle yoluna devam etti ve Irak'a ulaştı.

Ebû Mihnef dedi: Hâris b. Ka'b el-Vâlibî bana Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib'den şöyle dediğini anlattı: Mekke'den çıktığımızda Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib, Hüseyin b. Ali'ye bir mektup yazıp iki oğlu Avn ve Muhammed'le yolladı. Şöyle yazdı: Allah hakkı için senden rica ediyorum. Bu mektubum eline

ulaşıp ona göz atınca çıkmayacaksın. Ben senin için, çıkacağın yolculuktan endişe ediyorum. Korkarım ki öldürüleceksin ve ev halkın kökten yok edilecektir. Öldürülürsen yeryüzünün
[388] nuru sönecek. Zira sen hidayet ehlinin bayrağı ve müminlerin ümidisin. Gitmekte acele etme. Ben mektubun izinde olacağım. Selamla.

Ravi dedi: Abdullah b. Ca'fer, Amr b. Saîd b. el-Âs'a gitti ve ona şöyle dedi: "Hüseyin'e bir mektup yaz ve mektupta ona aman ver, iyilik ve sılayırahim vaadinde bulunarak güven ver. Ona dönmesini söyle. Belki kalbi mutmain olur, geri döner," dedi. Amr b. Saîd ona: "Dilediğini yaz ve getir mühürleyeyim," dedi. Bunun üzerine Abdullah mektubu yazıp Amr b. Saîd'e götürdü. Ona: "Mektubu mühürle ve onu kardeşin Yahyâ b. Saîd ile gönder. Buna kalbi daha çok mutmain olacak, bu konuda ciddi olduğuna kanaat getirecektir," dedi. Amr, Abdullah'ın dediğini yaptı. Amr b. Saîd, Yezîd'in Mekke valisiydi. Yahyâ ve Abdullah b. Ca'fer ona yetiştiler ve Yahyâ mektubu ona okuttuktan sonra geri döndüler. İkili dediler ki: Bize mazeretini bildirdi ve şöyle dedi: "Ben rüyada Resulullah'ı (sav.) gördüm. Bana bir emir verildi. Lehimde de olsa aleyhimde de olsa bu emri yerine getirmek için gidiyorum." Ona: "Bu rüya nedir?" diye sormuşlar ancak o şöyle demiştir: "Onu kimseye anlatmadım ve Rabbime mülaki oluncaya kadar da anlatmayacağım."

Ravi dedi: Amr b. Saîd'in Hüseyin b. Ali'ye yazdığı mektup: Bismillahirrahmânirrahîm. Dilerim ki Allah seni helak edecek şeylerden uzak kılsın ve iyiliğe götürecek yolu göstersin. Irak'a gitmek üzere yola çıktığını haber aldım. Senin için ayrılıktan Allah'a sığınırım. Böyle bir durumda korkarım ki helak olacaksın. Sana Abdullah b. Ca'fer ve Yahyâ b. Saîd'i gönderdim. Onlarla birlikte bana gel. Senin için benim indimde aman, sılayırahim, iyilik ve güzel komşuluk vardır. Allah buna şahit, kefil, gözetici ve vekil olsun. Sana selam olsun.

Ravi dedi: Hüseyin ona şöyle yazdı: Allah'a davet eden, salih amel işleyen, ben Müslümanlardanım diyen, Allah'a ve Re-

sulü'ne karşı çıkmaz. Beni amana, hayra ve sılayırahime davet ettin. En hayırlı aman Allah'ın verdiği amandır. Dünyada Allah'tan korkmayana kıyamet gününde Allah aman vermez. Allah'tan dileğimiz bize dünyada O'ndan korkmayı nasip etmesidir. Bu, kıyamet gününde bize aman vermesini sağlayacak- [389]
tır. Mektubunla niyetin bana sılayırahim göstermek ve iyilik yapmaksa dünyada ve ahirette hayırlara nail olasın. Selamla.

***

Şimdi söz sırası Ammâr ed-Dühnî'nin Ebû Ca'fer'den naklettiği rivayettedir. Zekeriyyâ b. Yahyâ ed-Darîr bana Ahmed b. Cenâb el-Massîsî, Hâlid b. Yezîd b. Abdullah el-Kasr'dan naklen Ammâr ed-Dühnî'nin şöyle dediğini rivayet etti: Ebû Ca'fer'e: "Bana Hüseyin'in öldürülüşünü gözümle görmüş gibi anlat," dedim. Ebû Ca'fer şöyle dedi: Hüseyin b. Ali, Müslim b. Akīl'in ona yazdığı mektup üzerine yola çıktı ve Kādisiye'ye üç mil kala Hür b. Yezîd et-Temîmî onu karşıladı. Ona: "Nereye gitmek istiyorsun?" dedi. Hüseyin: "Bu şehre gitmek istiyorum," dedi. Hür: "Geri dön, zira arkamda senin için hayır ümit edecek bir şey bırakmadım," dedi. Hüseyin dönmek istediyse de maiyetinde bulunan Müslim b. Akīl'in kardeşleri: "Vallahi dönmeyeceğiz, ya kardeşimizin intikamını alacak ya da öldürüleceğiz," dediler. Bunun üzerine Hüseyin: "Bu tavrınızdan sonra hayatta hayır kalmadı," dedi ve yoluna devam etti. Bu kez Ubeydullah'ın süvarilerinin öncüleri onları karşıladılar. Bu durumu görünce Kerbelâ'ya doğru istikametini değiştirdi ve sırtını kamışlığa vererek tek yönden savaşmayı düşündü ve burada konaklayarak çadırlarını kurdu. Maiyetinde kırk beş atlı ve yüz yayan vardı. Ubeydullah, Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkās'ı Rey'e vali olarak tayin etmiş ve ona ahdini vererek: "Benim için bu adamın işini bitir," demişti. Ömer ona: "Beni bundan muaf tut," dediyse de Ubeydullah onu bu işten muaf tutmadı. Ömer ona: "Bana bu gece mühlet ver," dedi. Ubeydullah ona mühlet verdi. Ömer düşündü ve sabah olunca Ubeydullah'a giderek kendisine verdiği görevi kabul ettiğini bildirdi. Ömer b. Sa'd, Hüseyin'in üzerine gitti. Karşı karşıya gelince Hüseyin ona: "Sana üç teklifim var. Bunlardan birini seç. Bıra-

kın geldiğim yere döneyim. Ya da bırakın Yezîd'e gideyim ya da beni bırakın hudut bölgelerine gideyim," dedi. Ömer b. Sa'd bu teklifi kabul etti. Ancak Ubeydullah ona: "Hayır, elini elime vermeden olmaz," dedi. Hüseyin ona: "Hayır bu asla olmayacak," dedi. Bunun üzerine Ömer ona savaş açtı ve Hüseyin'in bütün adamları öldürüldü. İçlerinde ev halkından on küsur genç vardı. Hatta bir ok kucağındaki bebeğe isabet etti. Hüseyin bebeğin üzerindeki kanı siliyor ve şöyle diyordu: "Allah'ım bize yardım edeceklerini vadederek davet eden, ancak bizi öldüren bu kavimle aramızda hükmünü Sen ver!" Sonra Yemen işi kaftanının getirilmesini istedi. Onu yararak giydi ve kılıcını
[390] alarak çıktı. Öldürülünceye kadar savaştı. Allah'ın salatüselamı üzerinde olsun. Mezhic'den bir adam onu öldürdü ve başını gövdesinden ayırarak Ubeydullah'a götürdü ve şöyle dedi:

Benim deveme altın ve gümüş yükle! Zira hicaplı meliki öldürdüm!

Babası ve annesi insanların hayırlısı olan ve nesebi de en hayırlı olan kişiyi öldürdüm!

Ubeydullah katili, Hüseyin'in başıyla Yezîd'e gönderdi. Yezîd, yanında Ebû Berze el-Eslemî olduğu hâlde başı önüne koydu ve elindeki değnekle ağzını dürterek şöyle dedi:

Başları keserler ki sahipleri bizim nezdimizde azizdiler. Ancak onlar bize karşı zalim ve hayırsızdılar.

Ebû Berze ona: "Değneğini çek. Vallahi Resulullah'ın (sav.) onun ağzını öperken gördüm," dedi. Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkās, Hüseyin'in haremini ve aile fertlerini Ubeydullah'a gönderdi. Hüseyin'in ev halkından, kadınların dışında yalnızca bir çocuk kurtulmuştu. Zira hastaydı. Ubeydullah bu çocuğun da katledilmesini emretti. Ancak Zeyneb üzerine kapanarak: "Vallahi beni öldürmeden onu öldüremezsiniz," dedi. Ubeydullah, Zeyneb'e acıyarak onu öldürmekten vazgeçti.

Ali b. Hüseyin dedi: Onları yolculuğa hazırladı ve Yezîd'e gönderdi. Yezîd'in yanına varınca Şamlılardan huzurunda bulunanları topladı ve huzuruna alındılar. Onu bu zafer dolayısıyla tebrik ettiler. Onlardan mavi gözlü ve kırmızımtırak tenli bir adam onların içindeki bir kıza baktı ve Yezîd'e: "Ey Mümin-

lerin Emîri! Bana bu kızı bağışla," dedi. Zeyneb: "Ne sana ne de ona eyvallah. Bunun yaptığı Allah'ın dininden çıkmaktan başka bir şey değildir," dedi. Mavi gözlü adam talebini tekrarlayınca Yezîd ona: "Vazgeç bu işten," dedi. Sonra Yezîd onları ailesinin yanına aldı ve onları hazırlayıp Medine'ye gönderdi. Medine'ye girdiklerinde Benî Abdülmuttalib'den bir kadın saçını dağıtarak ve elbisesinin kollarını başının üzerine koyup ağlayarak onları karşıladı ve şu beyitleri dillendirdi:

Peygamber size: "Neler yaptınız, siz ümmetlerin sonuncusu olduğunuz hâlde?" diye sorunca ne diyeceksiniz?

Benim neslim, benim yakınlarım ve benim kaybımdan sonra kimisi esir düşerken kimisi öldürülmüş ve kanla boyanmıştır.

Size nasihat ettiğim hâlde bu benim cezam olmamalıydı. Benden sonra akrabalarıma böyle kötü davranmamalıydınız.

Hüseyin b. Nasr bana Ebû Rebîa, Ebû Avâne ve Husayn b. [391]
Abdurrahman'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin'den (as.) bize haber verildi... Muhammed b. Ammâr er-Râzî bize Saîd b. Süleyman, Abbâd b. Avvâm ve Husayn'dan naklen şöyle anlattı: Kûfeliler Hüseyin b. Ali'ye (as.): "Senin arkanda yüz bin kişi var," diye yazdılar. Bunun üzerine onlara Müslim b. Akîl'i gönderdi. Müslim, Kûfe'ye ulaştı ve Hânî b. Urve'nin evinde kaldı. İnsanlar etrafında toplandılar. İbn Ziyâd durumdan haberdar edildi. Hüseyin b. Nasr rivayetinde şu ilavede bulundu: İbn Ziyâd, Hânî'ye haber göndererek yanına gitmesini istedi. Hânî ona gitti. İbn Ziyâd ona: "Sana saygı duymadım mı? Sana ikramda bulunmadım mı? Sana gerektiği gibi muamelede bulunmadım mı?" diye sordu. Hânî: "Evet," dedi. İbn Ziyâd: "Bunun karşılığı ne olmalıdır?" dedi. Hânî: "Seni müdafaa etmemdir," dedi. İbn Ziyâd: "Beni savunman öyle mi?" dedi ve eline bir değnek alarak ona vurdu. Sonra bağlanmasını emretti ve boynu vuruldu. Müslim b. Akîl bunu haber alınca maiyetinde çok sayıda taraftarıyla huruç etti. İbn Ziyâd bunu duyunca Valilik Konağının kapılarının kapatılmasını emretti ve bir tellala: "Ey Allah'ın süvarileri atlarınıza binin," diye seslenmesini istedi. Ancak ona cevap veren olmayınca bir insan topluluğuyla karşı karşıya olduğunu düşündü.

Husayn dedi: Hilâl b. Yesâf bana şöyle anlattı: Onlarla o gece Ensar Mescidinin yanında, yolda karşılaştım. Yolda sağa veya sola saparlarken her defasında mutlaka onlardan otuz kişi veya kırk kişi ya da o civarda bir grup ayrılıyordu. Çarşıya ulaştılar. Karanlık bir geceydi. Sonra mescide girdiler. Bunun üzerine İbn Ziyâd'a: "Gördüğümüz kadarıyla fazla kimse yok ve kalabalık sesler de duymuyoruz," dediler. İbn Ziyâd mescidin damının sökülmesini istedi. Akabinde çatıyı oluşturan kamışların ateşe verilmesini emretti. Baktıklarında elli kişilik bir grup olduklarını gördüler. Bunun üzerine Müslim indi ve minbere çıktı. İnsanlara: "Dörder kişilik gruplara ayrılın," dedi. Her grup kendi liderine yöneldi. Bu arada bir topluluk da onlara karşı savaşmaya başladı. Müslim bu arada ağır yaralandı. Adamlarından bazıları da öldürüldü. Geri kalanlar da kaçtılar. Bunun üzerine Müslim, Kinde evlerinden birine girdi. Bir adam İbn Ziyâd'ın yanında otururken Muhammed b. el-Eş'as'a gitti ve gizlice ona: "Müslim falancanın evindedir," dedi. İbn Ziyâd ona: "Adam sana ne söyledi," diye sordu. Muhammed b. el-Eş'as ona: "Müslim falancanın evindedir," dedi. İbn Ziyâd iki adama: "Gidin onu getirin," dedi. İkili gittiler ve eve girdiler. Kadın ona ateş yakmıştı. O da üzerindeki kanla-
[392] rı temizliyordu. Ona: "Gel, emîr seni istiyor," dediler. Müslim: "Bana aman verin," dedi. Onlar: "Bizim bu konuda yetkimiz yok," dediler. Müslim onlarla birlikte İbn Ziyâd'a gitti. İbn Ziyâd onun bağlanmasını emretti. Ona: "Ey İbn Haliyye! –Ravi Hüseyin: Ey falancanın oğlu– geldin emîrliğimi elimden alacaksın, öyle mi?" dedi ve boynunun vurulmasını emretti.

Husayn dedi: Hilâl b. Yesâf bana şöyle anlattı: Arkasından İbn Ziyâd, Vâkısa ile Şam yolu arası ve Basra yoluna kadar yolların kontrol altına alınmasını, giriş ve çıkışa kapatılmalarını emretti. Hüseyin bundan habersiz bir şekilde geliyordu. Çöl Araplarıyla karşılaşınca onlara durumu sordu. Onlar: "Vallahi bilmiyoruz. Ancak ne girebiliyoruz ne de çıkabiliyoruz," dediler. Bunun üzerine Yezîd'e gitmek üzere Şam yoluna yöneldi. Ancak süvariler Kerbelâ'da ona yetiştiler. Hüseyin indi ve onlara Allah ve İslam adına ricada bulundu.

İbn Ziyâd onun üzerine Ömer b. Sa'd, Şemir b. Zilcevşen ve Husayn b. Temîm'i göndermişti. Hüseyin bu zevattan Allah ve İslam adına ricada bulunarak elini eline vermek üzere onu Müminlerin Emîri'ne göndermelerini istedi. Onlar: "Hayır, ancak İbn Ziyâd'ın hükmüne razı olacaksın," dediler. İbn Ziyâd ayrıca Hüseyin'in üzerine bir süvari birliğinin başında Hür b. Yezîd el-Hanzalî en-Nehşelî'yi de göndermişti. Hür, Hüseyin'in teklifini duyunca onlara: "Bunların teklifini kabul etmiyor musunuz? Vallahi bu teklifi size Türkler ve Deylemîler dahi yapsalar, bunu reddetmek size helal değildir," dedi. Ancak onlar İbn Ziyâd'ın hükmü dışında bir teklifi kabul etmediler. Bunun üzerine Hür atının istikametini değiştirerek Hüseyin ve adamlarına yöneldi. Hüseyin ve adamları kendileriyle savaşmak için geldiğini sandılar. Ancak onlara yaklaşınca kalkanını ters çevirdi ve onlara selam verdi. Akabinde İbn Ziyâd'ın askerlerine saldırdı ve onlardan iki kişiyi öldürdükten sonra öldürüldü. Allah ona rahmet etsin.

Rivayete göre Züheyr b. Kayn el-Becelî, hac yolunda Hüseyin'le karşılaşınca onunla geri döndü. Ayrıca İbn Ebî Bahriyye el-Murâdî, iki adam ve Amr b. Haccâc ile Ma'n es-Sülemî de Hüseyin'e katıldılar. Ravi Husayn dedi: Onları ben de bizzat gördüm.

Husayn dedi: Sa'd b. Ubeyde bana şöyle anlattı: Kûfelilerden yaşlı başlı bir grup adam gördüm. Bir tepe üzerinde durmuşlar: "Allah'ım yardımını indir," diyorlardı. Onlara: "Ey Allah'ın düşmanları, inip ona yardım etsenize!" dedim. Hüseyin, İbn Ziyâd'ın gönderdiği adamlarla konuşmak için onlara yöneldi. Ona baktım, üzerinde burûd kumaşından bir cübbe vardı. Onlarla konuştu. Yanlarından ayrılınca Benî Temîm'den Ömer et-Tahavî adında bir kişi ona bir ok attı. Baktım ki ok iki omzu arasında cübbede asılı kaldı. Onlar onun teklifini geri çevirince Hüseyin kendi safına döndü. Onlara baktım. Yaklaşık olarak yüz kişiydiler. Ali'nin öz evlatlarından beş kişi, Benî [393]
Hâşim'den on altı kişi, Benî Süleym'den onların müttefiki bir adam ve Benî Kinâne'den onların müttefiki olan bir adam ve İbn Amr b. Ziyâd onlardan bazılarıydı.

Ravi dedi: Sa'd b. Ubeyde bana şöyle anlattı: Ömer b. Sa'd ile serinlemek için suya girmiştik. Bir adam geldi ve ona gizli bir şeyler söyledi. Ona: "İbn Ziyâd sana Cüveyriye b. Bedr et-Temîmî'yi göndermiş ve bu insanlara karşı savaşmazsan senin boynunu vurmasını ona emretmiş," dedi. Bunun üzerine Ömer fırlayıp atına bindi ve zırhını isteyerek onu giydi. Ömer atı üzerinde insanları onların üzerine sevk etti ve onlarla savaştı. Hüseyin'in başı İbn Ziyâd'a götürüldü ve önüne konuldu. Elindeki değnekle başını dürtüyor ve şöyle diyordu: "Ebû Abdullah yaşlanmış." Ravi dedi: Onun eşleri, kızları ve yakınları getirildiler. İbn Ziyâd'ın yaptığı en iyi şey, onlara sakin bir yerde bir ev ve gerekli erzakı tahsis ederek iaşe ve giyecek vermek oldu. Abdullah b. Ca'fer'in –ya da İbn Ca'fer'in– iki oğlu kaçıp Tay'dan bir adamın evine sığındılar. Ancak adam onların boyunlarını vurdu ve başlarını götürüp İbn Ziyâd'ın önüne koydu. İbn Ziyâd onun boynunu vurmayı düşündü. Ancak emir vererek evini yıktırdı.

Ravi dedi: Muâviye b. Ebî Süfyân'ın bir kölesi bana şöyle anlattı: Hüseyin'in başı getirilip Yezîd'in önüne konulduğunda ağladığını ve "İbn Ziyâd'la akrabalığı olsaydı ona böyle davranmazdı," dediğini gördüm.

Husayn dedi: Hüseyin öldürülünce iki üç ay boyunca güneş doğduğu saatten gökyüzünde yükselinceye kadar duvarlara yansıyan ışık âdeta kan rengini andırıyordu.

Husayn dedi: A'lâ b. Ebî Âse bana şöyle anlattı: Re'sü'l-Câlût bana babasından naklen şöyle anlattı: Kerbelâ'dan her geçtiğimde bir an önce orayı terk etmek için bineğimi koşturarak sürerdim. Ona, neden diye sorduğumda şöyle dedi: Hep kendi aramızda Peygamber'in bir oğlunun orada öldürüleceğini konuşuyorduk. Bu sebeple oradan geçerken söz konusu kişi ben olmayayım diye süratle geçerdim. Hüseyin orada öldürülünce konuştuğumuz kişinin o olduğunu anladık ve ondan sonra oradan geçerken normal seyreder ve koşmazdım.

Hâris bana şöyle anlattı: İbn Sa'd bize Ali b. Muhammed'den
[394] naklen Ca'fer b. Süleyman ed-Dabaî'nin şöyle dediğini anlat-

tı: Vallahi içimdeki kanı çıkarmadan benden vazgeçmezler. Bunu yaptıkları zaman da Allah onların üzerine, onları hayız bezinden daha zelil kılacak kimseleri gönderecek. Arkasından Irak'a geldi ve aşure gönünde 61 yılında Ninevâ'da öldürüldü.

Hâris dedi: İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin b. Ali (as.) 61 yılının Safer ayında öldürüldü. Öldürüldüğünde 55 yaşındaydı.

Eflah b. Saîd bana İbn Ka'b el-Kurazi, Hâris, İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer ve Ebû Ma'şer'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin 10 Muharrem'de öldürüldü. Vâkıdî dedi: Bu daha sabittir.

Hâris dedi: İbn Sa'd şöyle anlattı: Muhammed b. Ömer bize Atâ b. Müslim, bir ravi, Âsım b. Ebi'n-Nücûd ve Zir b. Hubeyş'ten naklen şöyle dediğini anlattı: Bir direğe asılan ilk baş, Hüseyin'in (ra.) başı oldu. Allah'ın salatı onun ruhu üzerinde olsun.

Ebû Mihnef, Hişâm b. Velîd ve olaya şahit olandan naklen şöyle dedi: Hüseyin b. Ali, ailesi ve yakınlarıyla Mekke'den yola çıktı. Bu sırada Muhammed b. el-Hanefiyye Medine'deydi. Bir leğende abdest alırken olayı haber aldı ve ağladı. Hatta onun gözyaşlarının leğene düşerken çıkardığı sesi duydum.

Ebû Mihnef dedi: Yûnus b. Ebî İshâk es-Sebîî bana şöyle anlattı: Ubeydullah Hüseyin'in Mekke'den Kûfe'ye hareket ettiğini duyunca güvenlik güçlerinin başı Husayn b. Temîm'i gönderdi. Husayn, Kādisiye'de konakladı ve süvarileri Kādisiye-Haffân, Kādisiye-Kutkutâne ve La'la' kadar olan güzergâhlarda düzene koydu. Bunun üzerine görenler insanlar: "Bu, Hüseyin'dir, Irak'ı istiyor," dediler.

Ebû Mihnef dedi: Muhammed b. Kays bana şöyle anlattı: Hüseyin yoluna devam etti ve Batnü'r-Rumme'de Hâcir mevkiine varınca Kays b. Müshir es-Saydâvî'yi Kûfelilere gönderdi ve onlara şöyle yazdı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Hüseyin b. Ali'den mümin ve [395]
Müslüman kardeşlerine. Selamün aleyküm. O'ndan başka

ilah olmayan Allah'a hamdederim. Müslim b. Akîl'in mektubu bana ulaştı. Mektupta güzel görüşünüz hakkında bilgi vermekte ve çoğunuzun bize yardım etmek ve hakkımızı aramak üzere ittifak hâlinde olduğunuzu dile getirmektedir. Allah'tan dileğim bizim işlerimizi güzel kılmasıdır. Allah bundan dolayı sevabınızı büyük eylesin. 8 Zilhicce Salı günü –tevriye günü– size gelmek üzere Mekke'den yola çıktım. Elçim size gelince işinize sarılın ve ciddi bir gayrete girin. İnşallah bugünlerde size geleceğim. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi sizin üzerinizde olsun.

Müslim b. Akîl öldürülmeden yirmi yedi gün önce Hüseyin'e şöyle yazmıştı: Kılavuz yakınlarına yalan söylemez. Kûfeliler toptan seninledir. Mektubumu okuyunca gel. Selamla.

Ravi dedi: Bunun üzerine Hüseyin arkasına bakmadan çocukları ve kadınları yanına aldı ve yola çıktı. Kays b. Müshir es-Saydâvî de Hüseyin'in mektubunu Kûfe'ye götürdü. Kays, Kādisiye'ye varınca Husayn b. Temîm onu yakaladı ve Ubeydullah b. Ziyâd'a gönderdi. Ubeydullah ona: "Konağa çık ve yalancı oğlu yalancıya küfret," dedi. Kays çıktı ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Hüseyin b. Ali, Allah'ın hayırlı bir kulu olup Resulullah'ın kızı Fâtıma'nın oğludur. Ben de onun size gönderdiği elçisiyim. Hâcir mevkiinde ondan ayrıldım. Onun davetine icabet edin." Akabinde Ubeydullah b. Ziyâd'ı ve babasını lanetledi ve Ali b. Ebî Tâlib'e istiğfarda bulundu. Bunun üzerine Ubeydullah onun konağın üzerinden aşağıya atılmasını emretti. Kays konağın üzerinden aşağıya atıldı ve parçalanarak can verdi. Hüseyin ise Kûfe istikametinde yoluna devam ediyordu. Yolda Arap diyarının sularından birine ulaştı. Burada Abdullah b. Mutî' el-Adevî'yle karşılaştı. Bu mevkide konaklamıştı. Hüseyin'i görünce kalktı ve ona: "Ey Resulullah'ın evladı anam babam, sana feda olsun. Seni buralara getiren sebep nedir?" dedi. Ona omuz vererek bineğinden indirdi. Hüseyin ona: "Bildiğin gibi Muâviye öldü. Ardından Iraklılar bana yazarak beni davet ettiler," dedi. Abdullah b. Mutî' ona: "Allah adına sana hatırlatayım. İslam'ın hürmeti için sana hatırlatıyorum. İslam'ın hürmeti çiğnenmesin. Resulullah'ın (sav.)

hürmeti için sana ricada bulunuyorum. Allah adına Arapların hürmetini hatırlatıyorum. Vallahi Benî Ümeyye'nin elindekini talep edecek olsan seni öldürecekler. Seni öldürürlerse senden sonra hiç kimseden çekinmeyecek ve saygı duymayacaklar. Vallahi İslam'ın hürmeti çiğnenecek. Kureyş'in ve [396]
Arapların hürmeti çiğnenecek. Sakın yapma, Kûfe'ye gitme ve Benî Ümeyye ile karşı karşıya gelme," dedi. Ravi dedi: Ancak Hüseyin gitmekte ısrar etti ve yola devam ederek Zerved'in yukarısındaki suya ulaştı.

Ebû Mihnef dedi: Süddî bana Benî Fezâre'den bir adamdan naklen şöyle dediğini rivayet etti: Becîle kabilesine mensup Benî Amr b. Yeşker'den Züheyr b. Kayn'a Haccâc b. Yûsuf zamanında sonradan ikta edilen Temmârîn semtindeki Hâris b. Ebî Rebîa'nın evinde bulunuyorduk. Şamlılar buraya uğramazlardı. Biz burada saklanmıştık. Fezârî'ye: "Hüseyin b. Ali'yle yolculuğunuzu anlatır mısın?" dedim. Fezârî şöyle dedi: Züheyr b. Kayn el-Becelî'yle birlikteydik. Mekke'den yola çıkmış ve Hüseyin'le yolculuk yapıyorduk. Ancak aynı menzilde bulunmayı arzu etmiyorduk. Hüseyin yürümeye başladığı zaman Züheyr b. Kayn geride kalıyor, Hüseyin konakladığı zaman Züheyr ilerlemeye devam ediyordu. Ancak bir keresinde aynı yerde konaklamak zorunda kaldık. Hüseyin bir mekânda indi biz de bir mekânda indik. Oturmuş yemeğimizi yemeye başladık. Derken Hüseyin'in elçisi geldi ve selam vererek içeri girdi. "Ey Züheyr b. Kayn! Ebû Abdullah el-Hüseyin beni buraya seni davet etmek için gönderdi," dedi. Herkes, başının üzerinde kuşlar konmuş gibi elindekini bıraktı.

Ebû Mihnef dedi: Züheyr b. Kayn'ın eşi Delhem bint Amr bana şöyle anlattı: Züheyr'e: "Resulullah'ın (sav.) evladı sana davet gönderecek de ona gitmeyeceksin. Süphanallah! Ona gitsen de ne diyeceğini dinlesen sonra da ayrılıp dönsen," dedim. Bunun üzerine Züheyr b. Kayn ona gitti. Kısa bir müddet sonra yüzü aydınlanmış olduğu hâlde geri döndü, çadırıyla yol ağırlığı ve eşyasının hazırlanmasını ve Hüseyin'e takdim edilmesini emretti. Akabinde karısına: "Boşsun, ailene git. Zira esaret gibi bir akıbetle değil, hayırla karşılaşmanı istiyo-

rum," dedi. Sonra adamlarına: "Kim bana uymak isterse uyabilir. Aksi takdirde bu son ahittir. Size daha önce yaşadığım olayı anlatacağım: Belencer gazasını gerçekleştirdik. Allah bize fethi müyesser kıldı ve çok miktarda ganimet elde ettik. Selmân el-Bâhilî bize: 'Allah size fethi müyesser kıldığı ve ganimet elde ettiğiniz için sevindiniz mi?' diye sordu. Biz: 'Evet,' dedik. O bize şöyle dedi: 'Muhammed'in Ehl-i beytinin gençlerine yetişirseniz, onların safında savaştığınız için elde ettiği-
[397] niz ganimetlere sevincinizden daha çok sevinin. Bana gelince sizi Allah'a emanet ediyorum.' Vallahi en başta olmaya devam etti ve öldürüldü."

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb el-Kelbî bana Adî b. Harmele el-Esedî'den naklen Abdullah b. Süleym el-Esedî ve Müzerî b. el-Meşmail el-Esedî'nin şöyle dediklerini anlattı: Hac ibadetini ifa edince bizim yegâne himmetimiz, yolda Hüseyin'e ulaşmak ve durumunun ne olacağını görebilmekti. Yola çıktık ve develerimi hızlı seyrederek Zerved'de ona yetiştik. Ona yaklaştığımızda, Hüseyin'i görünce yoldan sapan Kûfeli bir adam gördük. Hüseyin onu görmek ister gibi durdu, sonra vazgeçerek yoluna devam etti. Biz de ona doğru seyretmeye devam ederken birbirimize: "O adama gidelim ve Kûfe hakkında bir haber varsa ondan öğrenelim," dedik. Adama gittik ve "Esenlikler diliyorum," dedik. O: "Aleyküm selam ve rahmetüllah," dedi. Ona: "Kimlerdensin?" dedik. O: "Esed'denim," dedi. Ona: "Biz de Esed'deniz, sen kimsin?" dedik. O: "Bükeyr b. Mesabe'yim," dedi. Biz de ona kimliğimizi söyledik. Akabinde ona: "Geride bıraktığın insanlar hakkında bilgi versen," dedik. O: "Evet, Kûfe'den çıktığımda Müslim b. Akīl ve Hânî b. Urve öldürülüp ayaklarından çarşıda sürüklendiler," dedi. Bunun üzerine yolumuza devam ettik ve Hüseyin'e yetiştik. Akşam vakti Sa'lebiye'de konaklayıncaya kadar onunla birlikte yolumuza devam ettik. Konaklayınca ona gittik ve selam verdik. Selamımızı alınca ona: "Allah rahmetini senden esirgemesin. Bir haber var. Dilersen onu gizli, dilersen de açık olarak sana iletelim," dedik. Hüseyin adamlarına bakarak: "Bunlardan bir şey sakladığım yok," dedi. Ona: "Dün akşam karşıdan gelen

yolcu var ya," dedik. Hüseyin: "Evet, ona soru sormak istemiştim," dedi. Biz: "Senin için ona sorduk ve soracağın şeyi öğrendik. O bizim Esed'dendir. Görüşü olan, dürüst, fazilet sahibi ve akıllı bir kimsedir. Bize anlattığına göre o Kûfe'den henüz çıkmak üzereyken Müslim b. Akīl ve Hânî b. Urve öldürülmüş hatta ayaklarından çekilerek çarşıda sürüklendiklerini gözleriyle görmüştür," dedik. Hüseyin: "*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn*! Allah ikisine de rahmet etsin," dedi ve bu ifadeyi birkaç kere tekrarladı. Ona: "Allah adına senden rica ediyoruz. Kendin ve ev halkın için buradan geri dön. Zira Kûfe'de senin yardımcın ve şian yoktur. Hatta korkarız ki onlar sana karşı olacaklar," dedik. Bunun üzerine: "Benî Akīl b. Ebî Tâlib ayaklandılar," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Ömer b. Hâlid bana Zeyd b. Ali b. Hüseyin'den naklen Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın şöyle dediğini anlattı: Benî Akīl: "Hayır, vallahi öcümüzü almadan ve kardeşimizin tattığını onlara tattırmadan bir yere gitmeyiz," dediler.

Ebû Mihnef, Ebû Cenâb el-Kelbî ve Adî b. Harmele'den [398]
naklen Abdullah b. Süleym el-Esedî ve Müzerî b. el-Meşmail el-Esedî'nin şöyle dediklerini anlattı: Hüseyin'in şöyle dediğini gördük: "Onlardan sonra hayatta hayır kalmadı." Bundan anladık ki Hüseyin, Kûfe'ye gitmeye kararlıdır. Ona: "Allah encamını hayreylesin," dedik. Hüseyin: "Allah'ın rahmeti üzerinizde olsun," dedi. Bazı adamları ona: "Vallahi sen Müslim gibi değilsin. Kûfe'ye gidecek olsan insanlar sana daha hızlı icabet edecekler," dediler. Sonra beklemeye başladık. Seher vakti girince gençlerine ve kölelerine: "Su alın bol olsun," dedi ve yola çıkarak Zübâle'ye kadar gittiler.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Ali el-Ensârî bana Bekir b. Mus'ab el-Müzenî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin suyun bulunduğu bir yere uğrayınca oradakiler muhakkak ona tâbi oluyorlardı. Zübâle'ye varınca sütkardeşi Abdullah b. Buktur'un öldürülmesi haberini aldı. Onu yolda Ubeydullah b. Ziyâd'a göndermişti ve başına gelenlerden habersizdi. Husayn

b. Temîm'in süvarileri Kādisiye'de onu yakaladı ve İbn Ziyâd'a gönderdi. İbn Ziyâd ona: "Konağın damına çık ve yalancı oğlu yalancıyı lanetle! Sonra da in ki senin hakkında hükmümü vereyim," dedi. Bunun üzerine konağın damına çıktı ve yukarıdan insanlara bakarak: "Ey insanlar! Ben Resulullah'ın kızı Fâtıma'nın oğlu Hüseyin'in elçisiyim. İbn Mercâne'ye, İbn Sümeyye ed-Daî'ye[82] karşı ona yardım etmeniz ve destek vermeniz için geldim," diye seslendi. Ubeydullah, emir vererek adam konağın üzerinden aşağıya atıldı ve kemikleri karıldı. Ancak ölmedi. Bunun üzerine Abdülmelik b. Umeyr adında bir adam gelip onu boğazladı. İnsanlar onu ayıplayınca: "Ben acılarından kurtulmasını istedim," dedi.

Hişâm dedi: Ebû Bekir b. Ayyâş bir raviden naklen bize şöyle anlattı: Vallahi onu boğazlayan Abdülmelik b. Umeyr değil, ona benzeyen uzun boylu ve kıvırcık saçlı bir adamdı. Haber, Zübâle'deyken Hüseyin'e ulaştı. Bunun üzerine mektubu insanlara okudu:

Bismillahirrahmânirrahîm. Bize feci bir haber geldi. Müslim b. Akīl, Hânî b. Urve ve Abdullah b. Buktur öldürüldüler.
[399] Şiamız bize ihanet etti. İçinizden ayrılmak isteyen ayrılsın. Onun için ahdimiz yoktur.

Ravi dedi: Bunun üzerine yanından ayrıldılar ve sağa sola dağılarak maiyetinde yalnızca onunla Medine'den gelenler kaldılar. Hüseyin [kimseyi aldatmamak için] bunu yaptı. Zira ona katılan Araplar, onun itaati kesin olarak tahakkuk eden bir diyara gittiğini sanıyorlardı. O onların nereye gideceklerini bilmeden kendisiyle birlikte hareket etmelerini istemiyordu. O biliyordu ki kendilerine gerçeği anlatacak olsa ona ancak yardım etmek ve onunla birlikte ölmek isteyenler refakat edebilirdi. [Nitekim de öyle oldu.] Seher vakti girince bol bol su aldılar ve yoluna devam ederek Batnü'l-Akabe'ye ulaştı ve burada konakladı.

82 Daî: Arapçada nesebi sahih olmayan veya babasından başkasına intisap eden anlamına gelmektedir. Burada kastedilen Irak Valisi Ubeydullah'ın babası Ziyâd'dır. Nitekim Muâviye, babası Ebû Süfyân'ın Ziyâd'ın annesiyle kurduğu ilişki sonucu onun baba bir kardeşi olduğunu ilan etti (çev.).

Ebû Mihnef dedi: Benî İkrime'den Levzân bana şöyle anlattı: Amcalarından biri Hüseyin'e (as.) nereye gitmek istediğini sordu. Hüseyin ona anlattı. Bunun üzerine adam ona: "Allah hakkı için senden rica ediyorum gitme. Vallahi sen mızrak ve kılıçlar üzerine gidiyorsun. Sana gitmen için haber gönderenler seni savaş külfetinden kurtarsalardı, işleri yoluna koyduktan sonra onlara gitseydin bu doğru olurdu. Ancak bu zikrettiğin şartlarda gitmeni ben uygun görmüyorum," dedi. Hüseyin ona: "Ey amca! Bu görüşün benim için bilinmeyen bir şey değildir. Ancak Allah dilediğini icra etmekte mağlup edilemez," dedi ve konakladığı yerden hareket etti.

***

Yezîd b. Muâviye bu yılda Velîd b. Utbe'yi Mekke valiliğinden azlederek Amr b. Saîd b. el-Âs'ı bu göreve getirdi. Bu görevlendirmeyi bu yılın ramazan ayında gerçekleştirdi. Bu sene hac emîrliği görevini Amr b. Saîd yaptı. Buna dair rivayeti Ahmed b. Sâbit bana bir raviden naklen İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den rivayet etmiştir.

Bu yılda Yezîd'in Mekke ve Medine Valisi Velîd b. Utbe'yi azlettikten sonra Amr b. Saîd oldu. Kûfe, Basra ve onlara tâbi olan yerlere Ubeydullah b. Ziyâd bakarken, Kûfe yargısına Şüreyh b. el-Hâris, Basra yargısına ise Hişâm b. Hübeyre bakıyorlardı.

Hicretin 61. Yılı [400]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Kerbelâ Olayı

Bu yılın olaylarından biri Hüseyin'in (ra.) öldürülmesidir. 10 Muharrem'de öldürüldü. Ahmed b. Sâbit bana bir raviden naklen İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den bu rivayeti nakletmiştir. Vâkıdî ve Hişâm b. el-Kelbî de aynı görüştedir. Hüseyin'in hikâyesinin başlangıcını ve Irak yolculuğunun 60 yılında cereyan eden kısmını zikrettik. Şimdi de 61 yılında olup bitenleri ve nasıl öldürüldüğünü anlatacağız.

Hişâm, Ebû Mihnef ve Ebû Cenâb'dan naklen Abdullah b. Süleym el-Esedî ve Müzerî b. el-Meşmail el-Esedî'nin şöyle

dedikleri anlatıldı: Hüseyin (as.) Şerâf'e kadar geldi. Seher vakti girince gençlerine emir vererek bol bol su aldılar. Akabinde buradan hareket ettiler. Günün ilk saatlerinden günün ortasına kadar yol aldılar. Bu sırada kafiledeki adamlardan biri: "Allahu Ekber!" diyerek tekbir getirdi. Hüseyin: "Neden tekbir getirdin?" dedi. Adam: "Hurma ağaçlarını gördüm," dedi. Esedli iki adam ona: "Bu yerde hiçbir zaman hurma ağacı görmedik," dediler. İki ravi: Hüseyin bize: "Sizce bu nedir?" dedi. "Bizce süvarilerdir," dedik. Hüseyin: "Vallahi bence de öyledir. Onları tek taraftan karşılarken sırtımızı vereceğimiz bir korunak yok mu?" dedi. Ona: "Vardır, işte Zû Husum yanı başında. Sola döner ve ona yönelirsin. Onlardan önce oraya varırsan dilediği gibi bir yerdir," dedik. Hüseyin sola yöneldi ve biz de onunla yöneldik. Derken süvarilerin süratle bize doğru geldiklerini gördük. Onların iyice yaklaştıklarını gördükten sonra yürümeye devam ettik. Yoldan saptığımızı görünce onlar da bize doğru yöneldiler. Mızrakları yusufçukları, sancaklarıysa kuşların kanatlarını andırıyordu. Biz daha önce Zû Husum'e vardık. Hüseyin bineğinden indi ve çadırların kurulmasını emretti. Karşı taraf da geldiler. Hür b. Yezîd el-Yerbûî'nin komutasında bin süvariydiler. Hür süvarileriyle birlikte geldi ve öğle sıcağında Hüseyin'in karşısında vaziyet aldı. Hüseyin ve adamları başlarında sarıklarıyla kılıçlarını
[401] kuşanmış vaziyetteydiler. Hüseyin gençlerine: "İnsanlara kanana kadar su verin. Atlara da azar azar su verin," dedi. Bunun üzerine gençleri önce atlara biraz su verdiler. Arkasından bazı gençler de kanana kadar insanlara su verdiler. Sonra çanakları ve tasları doldurdular ve atlara yaklaştırdılar. Üç, dört veya beş kere içine çektikten sonra önünden alınır, başka bir ata içirilirdi. Böylece bütün atlara su içirdiler.

Hişâm dedi: Lakīt bana Ali b. et-Taân el-Muhâribî'den naklen şöyle anlattı: Hür b. Yezîd'in maiyetinde bulunuyordum. Hür'ün adamları arasında en son gelen bendim. Hüseyin, atımla çok susadığımızı görünce bana: "Su taşıyan deveyi çöktür," dedi. –Ben *râviye* kelimesini deve değil su kırbası olarak anladım.– Bunun üzerine Hüseyin: "Yeğenim, deveyi

çöktür," dedi. Deveyi çöktürdüm. Bana: "Su iç," dedi. Su içmeye çalışırken kırbanın ağzından su kaçıyordu. Hüseyin bana: "Kırbanın ağzını kıvır," dedi. Ancak ne yapacağımı bilemeyince Hüseyin bizzat kalktı ve kırbanın ağzını kıvırdı. Su içtim ve atıma da içirdim. Hür b. Yezîd, Hüseyin'in üzerine Kādisiye'den geldi. Şöyle ki Ubeydullah b. Ziyâd, Hüseyin'in gelişini haber alınca güvenlik güçlerinin başında bulunan Husayn b. Temîm et-Temîmî'yi gönderdi ve ona Kādisiye'de konaklamasını, Kutkutâne ile Haffân arasındaki güzergâhta silahlı gruplar konuşlandırmasını emretti. Hür b. Yezîd'i bin kişilik bir öncü birlikle Hüseyin'i karşılamak üzere gönderdi. Hür öğle namazı vakti girinceye kadar Hüseyin'le karşı karşıya durmuş bulunuyordu. Hüseyin, Haccâc b. Mesrûk'a ezan okuması için emir verdi. Adam ezan okudu. Namaz için kamet sırası gelince Hüseyin üzerinde bir izar, üstünde bir rida ve ayaklarında pabuç olduğu hâlde namaz için çıktı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Allah'a mazeret beyan etmek ve size karşı sorumluluğumuzu yerine getirmek için gelmiş bulunuyoruz. Siz: 'Bize gel, zira imamımız yoktur. Umulur ki Allah seninle bizi hidayet üzere birleştirir,' diye mektuplarınız ve elçileriniz bana gelmeyinceye kadar gelmedim. Eğer sözünüze bağlı iseniz işte gelmiş bulunuyorum. Beni tatmin edecek taahhütlerde bulunursanız şehrinize geleyim. Aksi takdirde gelişimden hazzetmiyorsanız geldiğim yere döneyim." İnsanlar suskun kaldılar ve müezzine: "Kamet getir," dedi. Müezzin kamet getirince Hüseyin, Hür'e: "Adamlarına namaz kıldırmak istiyor musun?" dedi. Hür: "Hayır, sen [402]
kıldır biz de sana uyacağız," dedi. Hüseyin namazı kıldırdı ve çadırına girerek adamlarıyla görüştü. Hür ise yerine geçti ve kendisi için kurulan çadıra yerleşti. Arkadaşlarından bir grupla bir araya geldi. Akabinde saflarına geçerek safı yeniden kurdular ve herkes bineğinin yularını eline alarak gölgesinde oturdu. İkindi olunca Hüseyin yolculuk için hazırlık yapılmasını emretti. Ardından çıktı ve müezzinine emir vererek ikindi ezanını okudu. Ezandan sonra kamet getirdi ve namazı Hüseyin kıldırdı. Selam verdikten sonra karşı tarafın yanına gitti. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Ey

insanlar! Takvaya sarılır ve hakkı ehline teslim ederseniz Allah'ın rızasına nail olursunuz. Biz Ehl-i beyt olarak sizin veliyyülemriniz olmaya bu işi iddia eden, zulüm ve haksızlıkla sizi yöneten ve bu işin ehli olmayanlardan daha layığız. Ancak bizden hazzetmiyor, hakkımızı tanımıyor ve görüşünüz bana gelen mektuplarınızdakinden ve elçilerinizin naklettiğinden farklıysa ayrılıp gideceğim." Hür b. Yezîd: "Vallahi bahsettiğin bu mektuplar hakkında bizim bir bilgimiz yok," dedi. Hüseyin: "Ey Ukbe b. Sim'ân! Mektupların içinde bulunduğu iki heybeyi getir," dedi. Bunun üzerine iki heybe dolusu mektup çıkardı ve mektupları önlerinde yaydı. Hür: "Biz sana yazan bu insanlardan değiliz. Bize verilen emre göre seninle karşılaştığımızda senden ayrılmayacağız ve seni Ubeydullah b. Ziyâd'a götüreceğiz," dedi. Hüseyin ona: "Ölüm sana bundan daha yakındır," dedi ve adamlarına: "Kalkın ve binin," dedi. İnsanlar bindiler ve kadınlarının da binmelerini beklediler. Hüseyin adamlarına: "Haydi gidelim," dedi. Yola koyulunca ayrılmalarına izin vermediler. Hüseyin, Hür'e: "Anan seni kaybetsin! Ne istiyorsun?" dedi. Hür: "Vallahi senden başka, Araplardan kim olursa olsun senin bu durumunda olduğu gibi bana bu ifadeyi kullansa anasını bundan daha ağır ifadelerle zikredecektim. Senin ananı ancak en güzel şekilde anabilirim," dedi. Hüseyin ona: "Ne istiyorsun?" dedi. Hür: "Seni Ubeydullah b. Ziyâd'a götürmek istiyorum," dedi. Hüseyin: "Vallahi sana uymayacağım," dedi. Hür: "Vallahi seni bırakmayacağım," dedi. İkisi bu sözlerini üç kere tekrarladılar. Aralarındaki tartışma uzayınca Hür: "Ben seninle savaşmakla emredilmedim. Seni Kûfe'ye götürünceye kadar seni bırakmamakla emredildim. Gelmekten imtina ediyorsan seni ne Kûfe'ye götüren ne de
[403] Medine'ye döndüren bir yol izle. Bu, orta yollu bir çözümdür. Bu süre içinde ben Ubeydullah b. Ziyâd'a, sen de yazmak istersen Yezîd b. Muâviye'ye veya Ubeydullah b. Ziyâd'a yazarsın. Belki Allah beni senin meselene karışmama ve selametle işin içinden çıkmayı ihsan eder. Bu sebeple Uzeyb, Kādisiye güzergâhını takip et," dedi. Uzeyb'e kadar olan mesafe otuz sekiz mildir. Bunun üzerine Hüseyin adamlarıyla harekete geçti. Hür de onu takip etti.

Ebû Mihnef, Ukbe b. Ebî Ayzâr'dan naklen şöyle anlattı: Hüseyin arkadaşlarına ve Hür'ün adamlarına Bîda'da bir konuşma yaptı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: Ey insanlar! Resulullah (sav.) şöyle buyurdu: "Kim zalim ve Allah'ın hükümlerini çiğneyen, O'nun ahdini ihlal eden ve Resulullah'ın (sav.) sünnetini çiğneyerek Allah'ın kullarına haksız muamelede bulunan bir sultan görüp de eylemle ve sözle yaptıklarını değiştirmezse onu hak ettiği cezaya çarptırmak Allah'ın hakkıdır." Bilesiniz ki bu insanlar şeytana itaat ettiler ve Rahmana itaati terk ettiler. Fesat çıkardılar. Hududu ortadan kaldırdılar. Feyi tekellerine aldılar. Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram kıldılar. Ben bu işte başkasından daha çok hak sahibiyim. Mektuplarınız bana geldi ve biat ettiğinize dair elçileriniz geldi. Beni başkasına teslim etmeyeceğinize, terk etmeyeceğinize dair biatlerinizi bildiren elçileriniz geldiler. Biatinizi tamamlarsanız rüştünüzü bulursunuz. Ben Hüseyin b. Ali'yim ve Resulullah'ın (sav.) kızı Fâtıma'nın oğluyum. Sizinle birlikteyim. Yakınlarım sizin yakınlarınızla birlikte olacaklar. Ben sizin için bir örneğim. Kabul etmez ve ahdinizi ihlal ederek boynunuzdaki biatimi atarsanız ömrüm hakkı için bu sizin için garip bir durum değildir. Bunu babama, kardeşime ve amcamın oğlu Müslim b. Akîl'e yaptınız. Asıl kandırılmış kişi, size kanan kişidir. Şansınızı kaybettiniz ve kısmetinizi yitirdiniz. Kim ahdini bozarsa ancak kendi aleyhine bozar. Allah sizden müstağni kılacak. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinizde olsun.

Ukbe b. Ebî Ayzâr şöyle dedi: Hüseyin (as.) Zû Husum'da kalktı ve bir konuşma yaptı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: Tecelli eden durumu görüyorsunuz. Dünya değişmiş ve inkâra sapmıştır. Marufa yüz çevirmiş ve dünya oldukça acı bir tat vermeye başlamıştır. Dünyadan kala [404]
kala bir kapta arta kalan bir içimlik su gibi, zor elde edilen mera misali azcık bir yiyecek gibi bir şey kaldı. Görmez misiniz ki hakla amel edilmemekte ve bâtıldan sakınılmamaktadır. Mümin hakla Allah'a kavuşmayı arzu etmelidir. Ben ölümü ancak bir şehadet olarak görüyorum. Zalimlerle birlikte hayatı ise bir sıkıntı ve usanç olarak görüyorum.

Bunun üzerine Züheyr b. Kayn el-Becelî kalktı ve arkadaşlarına: "Siz mi konuşacaksınız yoksa ben mi konuşayım?" dedi. Onlar: "Sen konuş," dediler. Züheyr, Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: Ey Resulullah'ın evladı! Allah senin yolunu aydınlatsın. Senin sözlerini dinledik. Vallahi dünya hayatı ebedî olsa ve sana yardım edip destek olmanın bedeli bu hayata veda etmek olsa seninle birlikte hareket etmeyi, bu dünyada ikamet etmeye tercih edecektik.

Ravi dedi: Hüseyin ona dua edip hayır dileklerini iletti. Hür ise onu izliyordu. Ona: "Ey Hüseyin! Sana hatırlatıyorum, kendini düşün. Ben açık söyleyeyim, savaşırsan öldürüleceksin. Seninle savaşılırsa kanaatimce helak olacaksın," dedi. Hüseyin: Beni ölümle mi korkutuyorsun? Durum sizi beni öldürmeye kadar götürecek mi? Sana ne diyebilirim? Sana ancak Evslinin amcasının oğluna söylediğini söyleyebilirim. Hani Resulullah'a (sav.) yardım etmek isterken amcası oğluyla karşılaşmıştı. Ona: "Nereye gidiyorsun? Sen öldürüleceksin," deyince şu beyitleri dile getirmişti:

Yoluma devam edeceğim. Zira hakka niyet eder Müslüman olarak cihat ederse ölüm insan için ayıp değildir.

Salih insanlara canıyla destek verir de aklını yitirmiş ve insanları kandırıp zor kullanandan ilişkisini kesen için ölüm asla ayıp değildir.

Ravi dedi: Hür bu sözleri duyunca Hüseyin'den uzak durdu. O arkadaşlarıyla bir tarafta, Hür ve arkadaşları bir tarafta hareket ediyorlardı ve Uzeyb el-Hicânât'a vardılar. Burada Nu'mân'ın iyi cins beyaz develerinin otlakları vardı. Derken dört kişinin binekleri üzerinde gelmekte olduklarını gördüler. Yanlarında Nâfi' b. Hilâl'in Kâmil adlı atını da getirmişlerdi. Onların maiyetinde Tırimmâh b. Adî adındaki rehberleri de bulunuyordu ve atı üzerinde şu beyitleri dillendiriyordu:

[405] *Ey devem, sert telkinimden korkma! Tanyeri ağarmadan yola çık.*

Hayırlı biniciler ve hayırlı seferler olsun. En asil kişiyle buluşana dek

O onurludur, geniş gönül sahibidir ve Allah onu hayırlı bir iş için gönderdi.

Allah ona uzun ömürler ihsan eylesin.

Ravi dedi: Hüseyin'in yanına varınca bu beyitleri onun huzurunda dillendirdiler. Hüseyin: "Vallahi ümit ederim ki öldürülsek de zafere kavuşsak da Allah bizim için hayır dilemiştir," dedi. Hür b. Yezîd onlara doğru geldi ve "Kûfe'den gelen bu insanlar seninle gelmediler. Ben onları ya hapsedeceğim ya da geri göndereceğim," dedi. Hüseyin: "Kendimi korur gibi onları koruyacağım, onlar benim destekçilerim ve yardımcılarımdır. İbn Ziyâd'dan sana mektup gelinceye kadar herhangi bir şekilde bana dokunmayacağına dair söz vermiştin," dedi. Hür: "Evet. Ancak bunlar seninle gelmediler," dedi. Hüseyin: "Onlar adamlarımdır ve benimle gelenlerle aynı derecededirler. Bana verdiğin söze sadık kalacaksan mesele yok. Aksi takdirde seninle vuruşuruz," dedi. Bunun üzerine Hür onlardan vazgeçti. Hüseyin onlara: "Bana geride bıraktığınız insanların durumunu haber verin," dedi. Gelen dört kişilik gruptan biri olan Mücemmi' b. Abdullah el-Âizî şöyle dedi: "İnsanların eşrafı büyük rüşvet aldılar, keseleri doldurularak sevgileri kazanıldı, sadakatleri elde edildi. Onlar sana karşı tek grup oldular. Diğer insanlara gelince onların gönülleri senden yanadır. Ancak kılıçları yarın sana karşı çekilecek." Hüseyin: "Bana söyleyin benim elçim size geldi mi?" dedi. Onlar: "Kimdir o?" dediler. Hüseyin: "Kays b. Müshir es-Saydâvî," dedi. Onlar: "Evet, Onu Husayn b. Temîm derdest edip Ubeydullah b. Ziyâd'a gönderdi. Ubeydullah ona, seni ve babanı lanetlemesini söyledi. Ancak o sana ve babana salatüselam getirdi; İbn Ziyâd'a ve babasına lanet okudu, insanları sana yardım etmeye davet etti, senin geleceğini haber verdi. Bunun üzerine İbn Ziyâd emir vererek konağın damından aşağı atıldı," dediler. Hüseyin'in (as.) gözyaşları akmaya başladı ve şöyle dedi: "*Bir kısmı ömrünü ifa etmiş, bir kısmı beklemekte ve onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmemişlerdir.*"[83] Allah'ım bize ve onlara cenneti makam eyle, bizi ve onları rahmetinde ve sevabının hazinesini dilemekte bir araya getir.

Ebû Mihnef dedi: Benî Ma'n'dan Cemîl b. Mersed bana Tı- [406]
rimmâh b. Adî'den naklen şöyle anlattı: Kendisi Hüseyin'e ya-

83 Ahzâb, 33/23.

naşmış ve ona şöyle demiştir: "Vallahi bakıyorum, senin maiyetinde kimsenin olmadığını görüyorum. Sadece seni takip eden bu grup seninle savaşırlarsa bu iş için yeterlidir. Kaldı ki sana gelmeden bir gün önce Kûfe'nin dışında öyle bir topluluk gördüm ki daha önce bu kadar büyük bir topluluğu görmüş değilim. Onları sordum. Dediler ki bunlar bir hazırlık gösterisi için toplandılar. Ardından da Hüseyin'in üzerine gönderilecekler. Allah için sana yalvarıyorum. Yapabilirsen bunlara bir karış bile yaklaşma. Dilersen Allah'ın seni onunla koruyacağı bir memlekete git ve bir süre ne yapacağını düşünerek karar ver. Yürü, seni korunduğumuz Ecee adı verilen dağımıza götüreyim. Vallahi biz bu dağda, Gassân hükümdarlarından, Himyer'den, Nu'mân b. el-Münzir'den, siyahilerden ve kırmızımtırak tenlilerden korunduk. Vallahi orada hiç zillete maruz kalmadık. Seninle geleyim ve seni Kureyye'ye götüreyim. Sonra Ecee'de ve Selmâ'daki Taylılara haber verelim. Vallahi on gün geçmeden Taylılar süvari ve yaya olarak sana gelecekler. Dilediğin kadar bizde kalabilirsin. Sana karşı bir hareket olursa ben yirmi bin Taylının senin yanında kılıçlarıyla vuruşacaklarını taahhüt ederim. Vallahi onlar hayatta oldukları süre hiç kimse sana ulaşamayacaktır." Hüseyin ona: "Allah sana ve kavmine iyilik versin. Bu insanlarla aramızda söz teatisi oldu. Bu sebeple ayrılamıyoruz. Onlarla akıbetimizin ne olacağını bilemiyoruz," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Cemîl b. Mersed bana şöyle dedi: Tırimmâh b. Adî bana şöyle anlattı: Hüseyin'e veda ettim ve ona şöyle dedim: "Allah seni cinlerin ve insanların şerrinden korusun. Ben ailem için Kûfe'den erzak aldım. Nafakaları yanımdadır. Onu götürüp onlara teslim edeyim sonra da inşallah döneyim. Yetişirsem vallahi senin yardımcılarından olacağım." Hüseyin: "Eğer yapacaksan acele et. Allah'ın rahmeti senin üzerinde olsun," dedi. Bundan anladım ki o adamlara ihtiyaç duyduğu için bana acele et, dedi. Ailemin yanına varınca erzaklarını onlara bıraktım ve vasiyetimi yaptım. Onlar
[407] bana şöyle deyip durdular: "Sen daha önce hiç davranmadığın bir şekilde davranıyorsun." Bunun üzerine onlara ne yapmak

istediğimi haber verdim ve Benî Süal yolundan yola çıktım. Uzeyb el-Hicânât'a yaklaşınca Semâa b. Bedr ile karşılaştım. O bana Hüseyin'in ölüm haberini verdi. Ben de geri döndüm. Hüseyin (as.) yoluna devam etmiş, Benî Mukātil Konağına varmış ve burada konaklamıştı. Burada bir çadırın kurulduğunu gördü.

Ebû Mihnef dedi: Mücâlid b. Saîd bana Âmir eş-Şa'bî'den naklen şöyle anlattı: Hüseyin b. Ali (ra.): "Bu çadır kimindir?" diye sordu. Ona: "Ubeydullah b. el-Hür el-Cu'fî'nindir," denildi. Hüseyin: "Onu çağırın bana gelsin," deyince ona bir adam gitti. Davetçi yanına varınca ona: "Hüseyin b. Ali seni davet ediyor," dedi. Ubeydullah b. el-Hür: "*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn*! Vallahi Kûfe'den çıkmamın sebebi Kûfe'de olduğum hâlde Hüseyin'in Kûfe'ye gelmesini arzu etmeyişimdir. Vallahi onu görmek istemediğim gibi onun da beni görmesini istemiyorum," dedi. Davetçi Hüseyin'e geldi ve ona durumu haber verdi. Bunun üzerine Hüseyin ayakkabısını giydi ve ona gitti. Selam verdi ve oturdu. Onun kendisine katılmasını söyledi. İbnü'l-Hür daha önce sarf ettiği sözleri ona da tekrarladı. Hüseyin: "Bize yardım etmesen de Allah'tan sakın ve bize karşı savaşanlardan olma. Vallahi bizim çığlığımızı duyup da bize yardım etmeyen muhakkak helak olacaktır," dedi. İbnü'l-Hür: "İnşallah böyle bir şey olmayacak," dedi. Akabinde Hüseyin yanından ayrıldı ve ikamet yerine geçti.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb bana Ukbe b. Sim'ân'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Gecenin son demleri olunca Hüseyin bize emir vererek su almamızı istedi. Sonra bize hareket etmemizi emretti. Bunun üzerine hareket ettik. Benî Mukātil Konağından ayrılıp da bir müddet yürüdükten sonra Hüseyin uykuya daldı ve başı eğildi. Sonra uyandı ve "*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn*! Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur," dedi ve bunu iki veya üç kere tekrarladı. Oğlu Ali b. Hüseyin ona: "*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn*! Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur. Babacığım! Ruhum sana feda olsun. Neden hamdettin ve *İnnâ lillahi*... cümlesini söyledin," diye sordu. Hüseyin: "Oğulcuğum, bir an için uykuya daldım.

Rüyada atı üzerinde seyreden bir süvari gördüm. Adam: 'Bunlar seyrediyorlar, ölüm de onlara doğru seyrediyor,' dedi. An-
[408] ladım ki bu haber bizim ölüm haberimizdir," dedi. Ali ona: "Babacığım, Allah sana kötülük göstermesin. Biz hak üzere değil miyiz?" dedi. Hüseyin: "Kulların O'na döneceği Zata yemin olsun ki evet," dedi. Ali b. Hüseyin: "Babacığım! O zaman umurumuzda değildir. Zira hak üzere öleceğiz," dedi. Hüseyin: "Allah bir oğula babasından dolayı verdiği mükâfatın en hayırlısını sana ihsan etsin," dedi. Sabah olunca Hüseyin indi ve sabah namazını kıldırdı. Ardından arkadaşlarıyla yola koyuldu, onları hareket düzenine sokmaya çalışıyordu ki Hür b. Yezîd geldi ve onların yönünü değiştirmeye yeltendi. Hüseyin de ona engel oluyordu. Hür onları sert bir müdahaleyle Kûfe istikametine yöneltirken ona karşı koyup ilerliyorlardı. Karşılıklı olarak yürümeye devam ettiler ve Hüseyin'in konakladığı Ninevâ'ya ulaştılar. Derken asil bir at üzerinde zırhlı bir süvarinin yayını kuşanarak geldiği görüldü. Hepsi durup onu beklediler. Adam gelince Hür b. Yezîd ve adamlarına selam verdi ancak Hüseyin (as.) ve ashabına selam vermedi. Hür'e Ubeydullah'ın mektubunu verdi. Mektupta şunlar yazılıydı: Mektubum ve elçim sana gelince Hüseyin'i, su bulunmayan ve korunaklı olmayan boş bir yere sür ve orada alıkoy. Elçime emir vererek senden ayrılmamasını, ancak emrimi yerine getirdiğine dair haberle bana gelmesini söyledim. Selamla.

Ravi dedi: Hür mektubu okuyunca onlara: Bu mektup Emîr Ubeydullah b. Ziyâd'ın mektubudur. Bana, mektubun elime ulaştığı yerde sizi alıkoymamı emrediyor. Bu da onun elçisidir ve ona emir vererek onun emrini yerine getirinceye kadar benden ayrılmamasını istemiştir. Yezîd b. Ziyâd b. el-Muhâsir Ebü'ş-Şa'sâ el-Kindî el-Behdelî, Ubeydullah'ın elçisine baktı ve onu tanıdı. Ona: "Mâlik b. Nüseyr el-Beddî misin?" dedi. O: "Evet," dedi. Nitekim adam Kindeliydi. Yezîd ona: "Annen seni kaybetsin! Nasıl bir görevle geldin?" dedi. Adam: "Nasıl bir görev! Üslendiğim görevle imamıma itaat ettim ve biatimin gereğini yaptım," dedi. Ebü'ş-Şa'sâ ona şöyle dedi: "Rabbine karşı geldin ve imamına itaat ettin. Bununla kendini helak

ettin ve ateş ve rüsva ehli oldun. Allah şöyle buyurmuştur: '*Onları ateşe çağıran öncüler kıldık ve kıyamet günü onlar yardım görmeyeceklerdir.*'[84] O senin imamındır." Hür b. Yezîd, Hüseyin ve maiyetini su bulunmayan ve bir yerleşim yeri olmayan o mekânda inmeye zorladı. Ona: "Bırak şu köyde –yani Ninevâ– veya bu köyde –yani Gâdiriyye– veya şu köyde –yani [409] Şüfeyye– konaklayalım," dediler. Ancak Hür b. Yezîd: "Vallahi bunu yapamam, bu gelen adam casus olarak gönderildi," dedi. Bunun üzerine Züheyr b. Kayn, Hüseyin'e: "Ey Resulullah'ın evladı! Bunlarla savaşmak, sonra geleceklerle savaşmaktan daha kolaydır. Ömrüme yemin olsun ki ondan sonra karşı koyamayacağımız kuvvetle üzerimize gelecekler," dedi. Hüseyin: "Onlara karşı savaşı ilk başlatan ben olmam," dedi. Züheyr ona: "Bizi bu köye götür ve orada konakla. Orası korunaklıdır ve Fırat'ın kıyısındadır. Bizi engellemeye kalkarlarsa onlarla savaşırız. Zira bunlarla savaşmak, sonra geleceklerle savaşmaktan daha kolaydır," dedi. Hüseyin: "O hangi köydür?" dedi. Züheyr: "Akr köyüdür," dedi. Hüseyin: "Akr'dan Allah'a sığınırım," dedi.[85] Akabinde olduğu yerde konakladı. 2 Muharrem 61 Salı günüydü. Ertesi gün Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Kûfe'den dört bin askerle üzerlerine geldi. Aslında Ömer b. Sa'd, Hüseyin (as.) üzerine gelmeden Ubeydullah b. Ziyâd tarafından, Kûfelilerden oluşan dört bin kişilik bir birlikle Desteba üzerine gönderilmişti. Zira Deylemliler Desteba'ya saldırmış ve burayı ele geçirmişlerdi. İbn Ziyâd, Ömer'e Rey valiliği görevini vermeyi taahhüt etti ve sefere çıkmasını emretti.

Bunun üzerine Ömer çıktı ve Hammâm A'yen'de kamp kurdu. Hüseyin'in meselesi ortaya çıkıp da Kûfe'ye gelmek için yola çıkınca Ubeydullah, Ömer'i geri çağırdı ve ona: "Hüseyin'in üzerine git. Onun meselesini halledince görevine gidersin," dedi. Ömer: "Allah razı olsun, uygun görürsen beni bu işten muaf tut," dedi. Ubeydullah: "Olur, ancak valilik görevini bize iade et," dedi. Ubeydullah bunu söyleyince Ömer b. Sa'd:

84 Kasas, 28/41.

85 *Akr*: Arapçada boğazlamak ve kısırlık anlamına gelmektedir. Anlaşılan Hz. Hüseyin kelimenin kötü çağrışımlara sebep olduğu için bu tabiri kullanmış ve köye gitmekten imtina etmiştir (çev.).

"Bana bugün mühlet ver, düşüneyim," dedi. Ömer gitti ve has adamlarına danıştı. Kiminle istişare ettiyse onu bu işten sakındırdı. Derken kız kardeşinin oğlu Hamza b. Mugîre b. Şu'be gelince ona: "Ey dayı! Allah hakkı için senden rica ediyorum, sakın Hüseyin'in üzerine gidip de Rabbine karşı gelme ve akrabalık bağını kesme. Vallahi bütün dünyanın saltanatı senin olsa ve bunu bıraksan Hüseyin'in kanıyla Allah'a mülaki olmaktan daha hayırlıdır," dedi. Ömer ona: "İnşallah öyle yapacağım," dedi.

Hişâm dedi: Avâne b. el-Hakem bana Ammâr b. Abdullah b.
[410] Yesâr el-Cühenî'den naklen babasının şöyle dediğini anlattı: Hüseyin üzerine gitmek üzere görevlendirilen Ömer b. Sa'd'a uğradım. Bana dedi ki: "Emîr bana Hüseyin'in üzerine gitmemi emretti. Ancak bu görevi reddettim." Ona: "Allah seni hayra vesile kıldı. Allah senin yolunu aydınlatsın. Bu işten vazgeç. Yapma ve onun üzerine gitme," dedim. Ancak yanımdan ayrıldıktan sonra biri geldi ve Ömer b. Sa'd'ın Hüseyin'in üzerine gitmek üzere insanları sefere hazırlamakta olduğunu söyledi. Ona gittim. Oturuyordu. Beni görünce yüzünü çevirdi. Bundan onun Hüseyin'in üzerine gitmeye karar verdiğini anladım. Bunun üzerine yanından çıktım.

Ravi dedi: Ömer b. Sa'd, İbn Ziyâd'ın yanına gitti ve şöyle dedi: "Allah iyiliğini versin. Bu görevi uhdeme verdin ve bana ahit yazdın. İnsanlar da bundan haberdar oldu. Bu kararını icra edeceksen et. Hüseyin'in üzerine gidecek askerin başına da Kûfe eşrafından senin için savaşta benden daha iyi iş çıkaracak kimseler getir." Ona bazı isimleri söyledi. İbn Ziyâd ona: "Bana Kûfe'nin eşrafını anlatma. Kimi göndereyim diye de sana soracak değilim. Ya askerimizin başında gidersin ya da sana yazdığımız ahdi bize gönder," dedi. Ömer, İbn Ziyâd'ın kararlı olduğunu görünce: "Ben gideceğim," dedi. Ömer dört bin askerle yola çıktı ve Hüseyin'in Ninevâ'da konakladığının ertesi gününde aynı yere ulaştı.

Ravi dedi: Ömer b. Sa'd, Azre b. Kays el-Ahmesî'yi Hüseyin'e (as.) göndermek istedi. Ona: "Git, ona niçin geldiğini ve

ne istediğini sor," dedi. Ancak Azre, Hüseyin'e mektup yazanlar arasında bulunduğu için ona gitmekten utandı ve gitmek istemedi. Bunun üzerine ona mektup yazan diğer kişilere teklifte bulundu ancak hepsi bundan kaçındı ve gitmeyi hoş karşılamadı. Buna karşılık Kesîr b. Abdullah eş-Şa'bî –cesur ve silahşor bir kişiydi ve hiçbir şey ona geri adım attıramazdı– kalkıp: "Ona ben gideyim, dilersen onun işini bitireyim," dedi. Ömer b. Sa'd ona: "Onun işinin bitirilmesini istemiyorum. Ona, niçin geldiğini sor," dedi. Adam gitti. Ebû Sümâme es-Sâidî onu görünce Hüseyin'e: "Ey Ebû Abdullah Allah iyiliğini versin. Yeryüzünün en şirretlisi, kan dökmekte en pervasız olanı sana geldi," dedi. Ebû Sümâme kalktı ve adama: "Kılıcını bırak," dedi. Adam: "Hayır vallahi bırakmayacağım. Ben bir elçiyim. Beni dinlemek isterseniz size getirdiğim mesajı benden duyacaksınız. Dinlemek istemezseniz geri döneceğim," dedi. Ebû Sümâme ona: "Sen konuş ben de kılıcının kabzasından tutayım," dedi. Adam: "Hayır vallahi dokunmayacaksın," dedi. Ebû Sümâme: "Getirdiğin mesajı bana söyle ben senin yerine tebliğ edeyim, sen Hüseyin'e yaklaşma zira fücur ehli bir kimsesin," dedi. Bunun üzerine birbirlerine sövdüler ve adam geri dönüp Ömer b. Sa'd'a durumu haber verdi. Ömer bu kez de Kurre b. Kays el-Hanzalî'yi çağırdı ve şöyle [411]
dedi: "Ey Kurre! Hüseyin'le görüş ve ona, niçin geldiğini ve ne istediğini sor," dedi. Bunun üzerine Kurre b. Kays ona gitti. Hüseyin onu görünce: "Bu kişiyi tanıyor musunuz?" dedi. Habîb b. Müzâhir: "Evet, bu Temîm'in Hanzale kolundan olup kız kardeşimizin oğludur. Onu güzel görüşlü bir kimse olarak bilirdim. Böyle bir topluluğa katılmayacak bir şahsiyet olarak düşünüyordum," dedi. Adam geldi ve Hüseyin'e selam verip Ömer b. Sa'd'ın mesajını iletti. Hüseyin şöyle dedi: "Bu şehrinizin insanları bana yazarak gelmemi istediler. Beni istemiyorlarsa geri dönebilirim," dedi. Akabinde Habîb b. Müzâhir ona: "Ey Kurre b. Kays yazık sana! Nasıl zalim kavmin tarafına geçiyorsun? Bu adama yardım et. Zira onun ataları sayesinde Allah seni ve bizi onurlandırmıştır," dedi. Kurre: "Döneceğim ve adamıma mesajının cevabını götüreyim. Sonra da bu konu-

da kararımı vereyim," dedi. Ravi dedi: Kurre, Ömer b. Sa'd'a gitti ve ona durumu haber verdi. Ömer b. Sa'd şöyle dedi: "Dilerim ki Allah beni onunla savaşmaktan kurtarsın."

Hişâm dedi: Ebû Mihnef, Nadr b. Sâlih b. Habîb b. Züheyr el-Absî'den naklen Hassân b. Fâid b. Bükeyr el-Absî'nin şöyle dediğini anlattı: Şehadet ederim ki Ömer b. Sa'd'ın mektubu Ubeydullah b. Ziyâd'a ulaştığında ben de orada hazır bulunuyordum. Mektup şöyleydi:

"Bismillahirrahmânirrahîm. Hüseyin'in karşısında konaklar konaklamaz ona elçimi gönderdim. Ona niçin geldiğini ve ne istediğini sordum. O dedi ki: "Bu diyarın insanları bana yazdılar, elçileri bana gelerek gelmemi istediler. Bunun üzerine geldim. Beni hoş karşılamıyorlarsa veya elçilerinin getirdikleri mesajlardakinden farklı bir tutumları olmuşsa ben geri döneceğim." Mektup İbn Ziyâd'a okununca şu beyti dile getirdi:

Şimdi pençelerimize düşünce kurtulmayı mı umuyor. Oysa artık kurtulma zamanı değildir.

Ravi dedi Ubeydullah, Ömer b. Sa'd'a şöyle yazdı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Mektubunu aldım ve anlattıklarını anladım Hüseyin'e, teklif et. Kendisi ve adamları Yezîd b. Muâviye'ye biat etsinler. Biat ederlerse görüşümüzü ortaya koyacağız. Selamla.

[412] Mektup Ömer b. Sa'd'a ulaşınca şöyle dedi: İbn Ziyâd'ın afiyeti kabul etmeyeceğini tahmin etmiştim.

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid bana Humeyd b. Müslim el-Ezdî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ubeydullah b. Ziyâd'ın mektubu Ömer b. Sa'd'a ulaştı. Mektup şöyleydi: "Hüseyin ve adamlarının suya ulaşmalarına engel ol. Bir damla olsun tatmasınlar. Tıpkı takva sahibi, temiz insan ve mazlum Müminler Emîri Osman b. Affân'a yapıldığı gibi." Bunun üzerine Ömer b. Sa'd, Amr b. Haccâc'ı beş yüz kişilik bir süvari birliğinin başında gönderdi. Bunlar su yolunu tuttular ve Hüseyin'le adamlarının suya ulaşmalarına ve bir damla olsun

sudan almalarına engel oldular. Bu engelleme Hüseyin'in öldürülmesinden üç gün önce gerçekleşti. Ravi dedi: Abdullah b. Ebî Husayn el-Ezdî –Becîle'den sayılır– Hüseyin'e karşı durdu ve ona: "Ey Hüseyin! Suyu görüyor musun? Gök gibi masmavidir. Vallahi tek bir damlasını bile tatmayacak ve susuzluktan öleceksin!" dedi. Hüseyin: "Allah'ım susuzlukla onu öldür ve onu ebediyen bağışlama!" diye beddua etti. Humeyd b. Müslim dedi: Vallahi daha sonra hastalanınca ona geçmiş olsun ziyaretinde bulundum. O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki onu su içerken gördüm. Suya kanmak için çok içer ancak kanmazdı. Akabinde içtiği suyu kusardı. Ardından tekrar su içerdi ancak susuzluğunu gideremiyordu. Bu minval üzere devam etti ve ruhunu teslim etti. Ravi dedi: Hüseyin ve adamlarının susuzluğu şiddetlenince kardeşi Abbâs b. Ali b. Ebî Tâlib'i çağırdı, onu otuz kadar süvariyle birlikte yirmi kırbayla su almaya gönderdi. Grup ilerleyerek suya yaklaştı. Gece vaktiydi. Onların öncüsü ve sancaktarı Nâfi' b. Hilâl el-Cemelî'ydi. Amr b. Haccâc ez-Zübeydî: "Bu adam kimdir?" dedi. Bunun üzerine Abbâs getirildi. Amr: "Niçin geldin," dedi. Abbas: "Bizi menettiğiniz bu sudan içmek için geldik," dedi. Amr: "İçebilirsin, afiyet olsun," dedi. Abbâs: "Hayır, Hüseyin ve adamları susuzken vallahi tek bir damla bile içmem," dedi. Ona karşı çıktılar. Amr: "Bunlara su içirmek imkânsızdır. Burada konuşlandırılmamız onları sudan alıkoymamız içindir," dedi. Adamları ona yaklaşınca Abbâs yayalara: "Kırbalarınızı doldurun," dedi. Bunun üzerine harekete geçerek kırbalarını doldurdular. Amr b. Haccâc ve adamları da onlara karşı harekete geçtiler. Abbâs b. Ali ve Nâfi' b. Hilâl onlara karşı hamle yaparak onları durdular. Sonra yerlerine döndüler. Onlara: "Yerlerinize gidin," dediler. Ancak gitmeyip önlerinde durdular. Bunun üzerine Amr b. Haccâc ve adamları onlara [413]
yöneldiler, bir müddet aralarında kovalamaca yaşandı. Sonra Sudâ'dan bir adam, Amr b. Haccâc'ın adamları tarafından vuruldu. Onu da Nâfi' b. Hilâl vurdu. Önce hiçbir şey olmadığını düşündü. Ancak daha sonra yara açıldı ve onunla öldü. Hüseyin'in adamları kırbalarla onun huzuruna gittiler.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb bana Hânî b. Sübeyt el-Hadramî'den –Hüseyin'in öldürülmesi olayına şahit olmuştu– naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin (as.) Ömer b. Sa'd'a, Amr b. Karaza b. Ka'b el-Ensârî'yle: "Bu akşam çık, iki taraf arasında seninle görüşelim," diye haber gönderdi. Bunun üzerine Ömer b. Sa'd yirmi kadar süvariyle çıktı. Hüseyin de o kadar süvariyle çıktı. Bizler onların konuşmalarını duymamak için onlardan uzaklaştık. İkili konuştu ve konuşmaları uzadı. İkili adamlarıyla kamplarına dönünce gecenin bir kısmı geçmişti. İnsanlar ikilinin arasında geçen konuşmayı tahminlerde bulunarak dillerine doladılar. Diyorlardı ki: Hüseyin, Ömer b. Sa'd'a: "Benimle gel askerlerimizi bırakıp Yezîd b. Muâviye'ye gidelim," dedi. Ömer: "Evim yıkılacak," dedi. Hüseyin: "Ben evini kurarım," dedi. Ömer: "Benim arazim elimden alınacak," dedi. Hüseyin: "Hicaz'daki malımdan sana daha iyisini vereceğim," dedi. Ancak Ömer bunu hoş karşılamadı. İnsanlar bu konuları konuşup durdular. İnsanlar duymadan ve bilmeden bu konuları ve konuşmaları kendi aralarında dillendiriyorlardı.

Ebû Mihnef dedi: Mücâlid b. Saîd, Sak'ab b. Züheyr ve diğerlerinin bize naklettiği rivayetleri aynı zamanda muhaddisler tarafından da rivayet edilmiştir. Raviler şöyle dediler: Hüseyin şöyle dedi: "Benim size üç teklifim var: Ya geldiğim yere döneyim. Ya da elimi Yezîd b. Muâviye'nin eline vereyim, onunla aramızdaki mesele hakkında o görüşünü ortaya koyacaktır. Ya da beni istediğiniz bir sınır noktasına gönderin, ben de oranın bir unsuru olayım, onlarla aynı hak ve mükellefiyetlere sahip olayım."

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb ise bana Ukbe b. Sim'ân'dan şöyle dediğini anlattı: Hüseyin'in maiyetindeydim. Onunla birlikte Medine'den çıkıp Mekke'ye gittik. Ardından
[414] Mekke'den çıkıp Irak'a gittik. Hüseyin öldürülünceye kadar ondan ayrılmadım. Medine'de, Mekke'de, yolda ve Irak'ta ne söylediyse hepsini işittim. Vallahi insanların dilinde dolaşan; elini Yezîd b. Muâviye'nin eline vermesi veya onu sınır merkezlerinden birine göndermeleri ve sıradan biri olarak onlar-

la aynı hak ve mükellefiyetlere sahip olması gibi sözleri hiç zikretmedi. O şöyle dedi: "Bırakın geniş yeryüzünde başımı alıp gideyim, insanların akıbetinin ne olacağını görelim."

Ebû Mihnef dedi: Mücâlid b. Saîd el-Hemdânî ve Sak'ab b. Züheyr bana şöyle anlattılar: İkili –Hüseyin ve Ömer b. Sa'd– defalarca, üç veya dört kere görüştü. Ravi dedi: Ömer b. Sa'd, Ubeydullah b. Ziyâd'a şöyle yazdı: "Allah şer ve husumet ateşini söndürdü, söz birliğini sağladı ve ümmetin durumunu ıslah etti. Hüseyin bana taahhütte bulunarak geldiği yere döneceğini ya da Yezîd'e giderek elini onun eline koyacağını ve onunla arasındaki mesele hakkında hükmünü vereceğini söyledi. Bunda sizin için hoşnutluk ve ümmet için de maslahat vardır." Ubeydullah mektubu okuyunca: "Bu mektup emîrine sadık ve nasihat eden, kavmine şefkat gösteren bir adamın mektubudur. Evet, kabul ettim," dedi. Bunun üzerine Şemir b. Zilcevşen kalktı ve şöyle dedi: "Senin topraklarına girip senin yanı başında bulunduğu hâlde bu teklifini kabul ediyorsun. Vallahi elini senin eline koymadan, senin memleketinden ayrılırsa o senden daha güçlü ve daha izzetli olacaktır. Sen de zafiyet ve acizlik içinde hareket etmiş olacaksın. Ona bu payeyi verme. Zira bu senin için bir zafiyettir. O ve adamları senin hükmüne razı olsunlar. Sen cezalandırırsan bu senin yetkindedir. Affedersen de o senin hakkındır. Vallahi duyduğuma göre Hüseyin ve Ömer b. Sa'd iki askerî karargâh arasında oturuyor ve gece boyunca sohbet ediyorlar." İbn Ziyâd ona: "Ne güzel düşünüyorsun. Doğru görüş senindir," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid bana Humeyd b. Müslim'den şöyle dediğini anlattı: Ardından Ubeydullah b. Ziyâd, Şemir b. Zilcevşen'i çağırdı ve ona şöyle dedi: "Bu mektubu Ömer b. Sa'd'a götür. O, Hüseyin'e ve adamlarına benim hükmüme razı olmalarını söylesin. Kabul ederlerse onları bana selamet içinde göndersin. Kabul etmezlerse onlara savaş açsın. Ömer bu emre itaat ederse onu dinle ve ona itaat et. Aksi takdirde sen onlarla savaş, emîr sensin. Onlara saldır ve Hüseyin'in boynunu vur ve başını bana gönder."

[415] Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb el-Kelbî bana şöyle anlattı: Daha sonra Ubeydullah b. Ziyâd, Ömer b. Sa'd'a şöyle yazdı: Ben seni Hüseyin'in üzerine ona dokunmamak, onun işini süründemede bırakmak, ona selamet ve beka ümidini vermek, benim nezdimde onun için şefaatçi olmak için göndermedim... Bak, Hüseyin ve adamları hükmümüze razı olup teslim olurlarsa onları bana salimen gönder. Kabul etmezlerse onlara saldır ve onları öldürerek cesetlerini tahrip et. Zira onlar buna müstahaktır. Hüseyin öldürülünce atları göğsüne ve sırtına bastırarak onu ezin. Zira o bir asi, bir hasım, rabıtayı kesen, zalim bir kimsedir. Benim gayem ölümden sonra ona zarar vermek değildir. Ancak bu konuda verdiğim bir söz vardır ve bu sözü yerine getireceğim. Onun hakkındaki emrimizi yerine getirirsen dinleyen ve itaat eden bir kişi olarak seni mükâfatlandıracağız. Reddedersen amillik görevimizden ve askerimizden ayrıl, askeri Şemir b. Zilcevşen ile baş başa bırak. Zira bu konuda ona emirlerimizi bildirmiş bulunuyoruz. Selamla.

Ebû Mihnef, Hâris b. Hasîre ve Abdullah b. Şerîk el-Âmirî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Şemir b. Zilcevşen mektubu teslim alınca Abdullah b. Ebi'l-Mahal ile birlikte İbn Ziyâd'a gittiler. Abdullah b. Ebî Mahal'in halası Ümmü'l-Benîn bint Hizâm, Ali b. Ebî Tâlib'in zevcesiydi ve ondan Abbâs, Abdullah, Ca'fer ve Osman adında oğulları vardı. Abdullah b. Ebî Mahal b. Hizâm b. Hâlid b. Rebîa b. Vahîd b. Ka'b b. Âmir b. Kilâb, İbn Ziyâd'a: "Allah emirin iyiliğini versin kız kardeşimizin oğulları Hüseyin'le birliktedirler. Uygun görürsen onlara bir aman yaz," dedi. İbn Ziyâd: "Olur gözüm üstüne," dedi ve kâtibine emir vererek onlara bir amanname yazdı. Abdullah b. Ebi'l-Mahal bu mektubu Küzmân adındaki kölesiyle gönderdi. Küzmân varınca onları çağırdı ve onlara: "Bu amanı dayınız gönderdi," dedi. Gençler ona: "Dayımıza selam söyle ve ona de ki: Bizim sizin amanınıza ihtiyacımız yok. Allah'ın amanı İbn Sümeyye'nin amanından hayırlıdır," dediler. Akabinde Şemir b. Zilcevşen, Ubeydullah b. Ziyâd'ın Ömer b. Sa'd'a yazdığı mektubu getirdi. Mektubu ona teslim edince

Ömer mektubu okudu ve ona: "Veyl sana! Ne istiyorsun? Allah senin evini, barkını uzak etsin. Allah senin bana getirdiğin mesajı kötü etsin! Vallahi sanırım ki onu ona yazdıklarımı kabul etmekten sen caydırdın. Düzeleceğini ümit ettiğimiz işi sen bozdun. Vallahi Hüseyin teslim olmaz. İzzetinefsi olan bir insandır ve boyun eğmeyen bir ruha sahiptir," dedi. Şemir: "Bana söyle ne yapacaksın? Emîrinin emrini yerine getirip onun düşmanını öldürecek misin? Yapmayacaksan beni askerle baş başa bırak," dedi. Ömer: "Hayır sana ikram yoktur. [416] Bu işi ben üstleneceğim. Sen piyadelerin başına geç," dedi. Ömer, 9 Muharrem Perşembe gecesi Hüseyin'e karşı harekete geçti. Şemir de ilerleyerek Hüseyin'in adamlarının yanına kadar sokulup: "Kız kardeşimizin oğulları nerede?" diye sordu. Abbâs, Ca'fer ve Osman çıkıp ona: "Ne istiyorsun?" dediler. Şemir: "Ey kız kardeşimin oğulları siz emniyettesiniz," dedi. Gençler ona: "Allah sana ve senin amanına lanet etsin. Sen dayımız bize aman veriyorsun ama Resulullah'ın evladına aman vermiyorsun," dediler. Ardından Ömer b. Sa'd şöyle seslendi: "Ey Allah'ın süvarileri harekete geç, müjdeler olsun!" Ömer ikindi namazından sonra atına bindi ve süvarileriyle birlikte harekete geçti. Hüseyin çadırının önünde oturmuş, dizlerinin üzerine koyduğu kılıcına dayanmış, başını da dizlerine doğru eğmiş bulunuyordu. Kız kardeşi Zeyneb atılan narayı duyunca kardeşine doğru hareket ederek: "Ey kardeşim! Seslerin yaklaştığını duymuyor musun?" dedi. Hüseyin başını kaldırdı ve şöyle dedi: "Ben Resulullah'ı (sav.) rüyada gördüm. Bana, sen bize geleceksin," dedi. Bunun üzerine Zeyneb yanağına vurarak: "Veyl benim hâlime," dedi. Hüseyin: "Ey kız kardeşim! Veyl sana değildir. Sakin ol! Rahmân sana rahmet etsin," dedi. Abbâs b. Ali: "Ey kardeşim senin üzerine geliyorlar," dedi. Hüseyin ayağa kalktı: "Ey kardeşim sana feda olayım bin, git onlara: 'Size ne oluyor? Sizin için ortaya çıkan yeni bir durum mu var?' diye sor ve onlara gelişlerini sebebini sor," dedi. Abbâs içlerinde Züheyr b. Kayn ve Habîb b. Müzâhir'in de bulunduğu yirmi kadar süvariyle onlara kadar gitti ve onlara: "Sizin için ortaya çıkan yeni bir durum mu var? Ne istiyorsunuz?"

dedi. Dediler ki: "Emîrin emri geldi. Buna göre size teklifte bulunacağız ya onun hükmüne razı olacaksınız ya da size savaş açacağız." Abbâs: "O zaman acele etmeyin Ebû Abdullah'a gideyim ve ona konuyu arz edeyim," dedi. Bunun üzerine durdular: "Ona git ve durumu haber ver sonra da ne diyecekse gel bize haber ver," dediler. Abbâs süratle gitti ve durumu haber verdi. Abbâs'ın adamları karşı tarafla konuşmaya başladılar. Habîb b. Müzâhir, Züheyr b. Kayn'a: "İstersen onlarla konuş, istersen de ben konuşayım," dedi. Züheyr ona: "Sen başladın, konuşmaya devam et," dedi. Habîb b. Müzâhir ona: "Vallahi yarın Allah'ın huzuruna çıkacak bir kavim, O'nun peygamberinin zürriyetini, hısımlarını, Ehl-i beytini, bu şehrin seher vakti âbitlerini ve Allah'ı çokça zikredenleri öldüren bir ka-
[417] vim, Allah nezdinde ne kötü bir kavimdir," dedi. Azre b. Kays ona şöyle dedi: "Sen kendini alabildiğine tezkiye ediyorsun," dedi. Züheyr ona: "Ey Azre! Allah onu tezkiye etti ve hidayete erdirdi. Ey Azre Allah'tan sakın! Ben sana nasihat ediyorum. Allah adına sana sesleniyorum, sakın temiz insanları öldüren dalalet ehline yardımcı olma," dedi. Azre: "Ey Züheyr! Sen de biz de bu Ehl-i beytin şiası değildik, sen Osman taraftarıydın," dedi. Züheyr: "Sen benim onlardan olduğumu aleyhimde delil olarak ileri sürüyorsun. Vallahi ben ona hiçbir zaman mektup yazmadım ve elçi göndermedim, ona yardım vaadinde bulunmadım. Onunla beni yol buluşturdu. Onu görünce Resulullah'ı (sav.) hatırladım ve onun nezdinde olan konumunu düşündüm. Onun üzerine gidecek olan düşmanını ve grubunuzu düşününce ona yardım etmeyi, tarafında olmayı, kendimi onun için kalkan yapmayı, kaybettiğiniz Allah'ın ve Peygamber'inin hakkını korumayı kararlaştırdım," dedi. Ravi dedi: Abbâs b. Ali süratle giderek onların yanına vardı. Onlara: "Ey insanlar! Ebû Abdullah bu akşam bize mühlet vermenizi istiyor. Konuyu tekrar düşünecek. Zira bu teklif hakkında onunla aranızda bir müzakere yapılmış değil. Sabah olunca inşallah bir araya geleceğiz. Ya sizin teklifinizi kabul edip isteğinizi yerine getireceğiz ya da rıza göstermeyip reddedeceğiz," dedi. Aslında maksadı, o akşam onları saldırmaktan caydırarak işlerini gö-

rüp vasiyetini yapmaktı. Abbâs b. Ali bu talebi onlara iletince Ömer b. Sa'd: "Ey Şemir! Ne dersin?" dedi. Şemir: "Komutan sensin ve emir sendedir," dedi. Ömer: "Ben karar vermeyeyim," dedi ve insanlara yönelerek "Ne dersiniz?" diye sordu. Amr b. Haccâc b. Seleme ez-Zübeydî şöyle dedi: "Süphanallah! Vallahi Deylemlilerden bile olsalar ve senden bu talepte bulunsalardı onların talebine icabet etmen gerekirdi," dedi. Kays b. el-Eş'as da şöyle dedi: "Senden istediklerini kabul et. Ömrüme yemin ederim sabah erkenden savaşacaklardır." Ömer: "Bilsem ki savaşacaklar bu akşam vaktini geçirmeden onların işini bitirirdim," dedi. Ravi dedi: Abbâs b. Ali, Hüseyin'e gidip durumu arz edince ona: "Onlara git, yapabilirsen onları yarın sabaha ertele ve akşam vakti onları sav. Belki bu gece Rabbimiz için namaz kılar, O'na dua eder ve istiğfarda bulunuruz. O bilir ki O'na namaz kılmayı, dua etmeyi ve istiğfarda bulunmayı severim," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Hâris b. Hasîre bana Abdullah b. Şerîk el-Âmirî'den naklen Ali b. Hüseyin'in şöyle dediğini anlattı: [418] Ömer b. Sa'd tarafından bir elçi bize geldi. Sesinin duyulabileceği bir mesafede durdu ve şöyle dedi: "Size yarına kadar mühlet verdik. Teslim olursanız sizi Emîrimiz Ubeydullah b. Ziyâd'a göndereceğiz. Teslim olmaktan imtina ederseniz sizi bırakmayız."

Ebû Mihnef dedi: Abdullah b. Âsım el-Fâişî bana Dahhâk b. Abdullah el-Mişrakī'den –Hemdân'ın bir kolundan– naklen şöyle anlattı: Hüseyin b. Ali adamlarını topladı.

Ebû Mihnef dedi: Yine aynı konuda Hâris b. Hasîre bana Abdullah b. Şerîk el-Âmirî ve Ali b. Hüseyin'den naklen (Dahhâk ve Ali b. Hüseyin) şöyle rivayet ettiler: Hüseyin, Ömer b. Sa'd dönünce akşama doğru adamlarını topladı. Ali b. Hüseyin dedi: Hasta olduğum hâlde onu duymak için ona yaklaştım. Babamın adamlarına şöyle dediğini işittim: Yüce Allah'a en güzel şekilde sena ederim. Sevinç ve keder hâllerinde O'na hamdederim. Allah'ım bizi nübüvvetle müşerref kıldığın, Kur'an'ı öğrettiğin, dinde anlayış ve kavrayış ihsan ettiğin,

bize kulak, göz ve gönül verdiğin ve müşriklerden kılmadığın için Sana hamdolsun. Ben benim ashabımdan daha iyi ve daha hayırlı bir ashap, ev halkımdan daha hayırlı, akraba hukukunu daha iyi gözeten bir ev halkı bilmiyorum. Bana olan alakanız için Allah hepinize ihsanda bulunsun. Sanıyorum ki bu düşmanlarla karşılaşma günümüz yarındır. Bilesiniz ki ben sizin hakkınızda görüşümü belirledim. Hepinize hakkımı helal ediyorum. Gidebilirsiniz. Ben sizi zimmetime alamıyorum. Gecenin karanlığı sizi kaplamış bulunuyor, onu bir deve gibi kullanın.

Ebû Mihnef dedi: Abdullah b. Âsım el-Fâişî –Hemdân'ın bir kolundan– Dahhâk b. Abdullah el-Mişrakī'den şöyle dediğini anlattı: Mâlik b. en-Nadr el-Erhabî'yle Hüseyin'e uğradık. Ona selam verdik ve yanında oturduk. Selamımızı aldı ve bizi hoş karşıladı. Bize geliş sebebimizi sordu. Ona: "Sana selam vermek ve afiyet duasında bulunmak, seninle görüşmek ve insanların senin hakkında yaptıklarını haber vermek için geldik. Sana söylemeliyiz ki onlar sana savaş açmaya karar verdiler. Buna karşı ne yapacağına karar ver," dedik. Hüseyin (as.) şöyle dedi: "Allah bana yeter o ne güzel vekildir." Ravi dedi: Biz gereken hürmeti göstererek onu selamladık ve onun için Allah'a dua ettik. Hüseyin bize: "Bana yardım etmeniz için ne engel var?" diye sordu. Mâlik b. en-Nadr: "Borcum ve bakacak aile fertlerim var," dedi. Ben de: "Benim borcum ve bakılacak ailem var. Ancak bana hakkını helal eder ve kal dersen kalırım, savaşçı bulamayınca sana yararlı olabildiğim ve seni savunabildiğim kadarıyla senin için savaşır ve seni savunurum,"
[419] dedim. O bana: "Sana hakkımı helal ediyorum," dedi. Ben de onun yanında kaldım. Akşam olunca Hüseyin: "İşte gece sizi kuşatmış ve örtmüş bulunuyor. Onu bir deve gibi kullanın. Sizden her biriniz ev halkımdan bir kişinin elinden tutsun ve Allah bir çıkış kapısı ihsan edinceye kadar kırsalınıza ve şehirlerinize yayılın. Onlar sadece benim peşimdedir. Beni yakalarlarsa başkasını aramaktan vazgeçerler," dedi. Onun kardeşleri, oğulları ve kardeşinin oğulları ve Abdullah b. Ca'fer'in iki oğlu: "Senden sonra kalalım diye mi bunu yapalım? Allah

bize onu göstermesin," dediler. Önce Abbâs b. Ali böyle konuştu, ondan sonra da diğerleri aynı sözleri sarf ettiler. Hüseyin (as.): "Ey Akīl'in oğulları! Müslim'in öldürülmesi kâfidir. Gidebilirsiniz, ben size izin veriyorum," dedi. Onlar: "İnsanlar ne diyecekler? İnsanlar, büyüklerini ve liderlerini, en hayırlı olan amca oğullarını bırakıp gittiler. Hem de bir ok atmadan, mızrakla bir kez vurmadan ve bir kılıç sallamadan gittiler. Bunların ne yaptıklarını anlayamadık, diyeceklerdir. Hayır, vallahi seni bırakmayacağız. Canlarımızı, mallarımızı ve yakınlarımızı sana feda edeceğiz. Senin yanında savaşacağız ve senin varacağın yere varacağız. Allah senden sonraki hayatı kötü etsin," dediler.

Ebû Mihnef dedi: Abdullah b. Âsım bana Dahhâk b. Abdullah el-Mişrakī'den naklen şöyle dediğini anlattı: Müslim b. Avsece el-Esedî kalktı ve şöyle dedi: "Biz mi seni bırakacağız. Hem de senin hakkını ifa etmekte Allah'a karşı bir mazeret ortaya koymadan! Vallahi mızrağımı onların göğsünde kırmadan ve kılıcımın kabzasını elimle tutabildiğim sürece senden ayrılmayacağım. Hatta onlarla savaşmak için benim silahım olmasa da seni savunmak için onları taşlayacak ve seninle öleceğim." Saîd b. Abdullah el-Hanefî ise şöyle dedi: "Vallahi seni yalnız bırakmayacağız. Böylelikle Allah bilsin ki gıyabında Resulullah'ın (sav.) emanetini koruduk. Vallahi bilsem ki öldürüleceğim, sonra diriltileceğim, sonra diri diri yakılacağım, külüm rüzgâra karşı savurulacak yine de senden ayrılmayacağım. Bunu nasıl yapmam. Zira öldürülmek bir keredir, sonrası ebediyen bitmeyen bir onurdur."

Züheyr b. Kayn ise şöyle dedi: "Vallahi isterim ki öldürüleyim, sonra diriltileyim ve bin kere bu tekrarlansın, yeter ki bununla Allah seni ve ev halkından olan bu gençleri kurtar- [420]
sın." Sonra adamlarının çoğu buna benzer ifadeler kullanarak aynı tarz şeyler söylediler. Dediler ki: "Seni yalnız bırakmayacağız ve canlarımızı sana feda edeceğiz. Seni göğüslerimizle, alınlarımızla, ellerimizle savunacağız. Öldürülürsek sana karşı görevimizi ifa etmiş ve görevimizi yapmış olacağız."

Ebû Mihnef dedi: Hâris b. Ka'b ve Ebû Dahhâk, Ali b. Hüseyin b. Ali'den naklen şöyle dediğini anlattılar: Babamın öldürüldüğü sabahtan önceki akşamda oturuyordum. Halam Zeyneb de yanımdaydı, hasta olduğum için bana bakıyordu. Bu sırada babam, arkadaşlarıyla kendisine ait bir çadıra çekildi. Ebû Zer el-Gıfârî'nin kölesi Huveyye de yanındaydı ve onun kılıcının bakımını yapıyordu. Bu esnada babam şu beyitleri terennüm ediyordu.

Ey zaman! Of ne kötü arkadaşsın. Nicedir güneşin doğuyor ve batıyor.

Nice arkadaş, nice talip katledilir. Zaman ise başka bir alternatif kabul etmez.

Hâl ve maruzat celil olan Allah'adır. Her canlı bu yolu izleyecektir.

Ali b. Hüseyin dedi: Bu beyitleri iki veya üç kere tekrarlayınca onun ne söylediğini, ne demek istediğini ve muradını anladım. Hıçkırığım boğazımda düğümlendi, gözyaşlarımı tutarak sükûnetimi muhafaza ettim. Ancak duyduğumu duyan halam bir kadın olarak inceliği ve infiali sebebiyle kendine hâkim olamadı, ayaklanarak elbisesini çekiştirdi ve başı açık bir vaziyette Hüseyin'in yanına gitti. "Öleyim! Keşke ölüm beni hayattan koparsa! Bugün anam Fâtıma, babam Ali ve kardeşim Hasan öldüler! Ey mazinin halifesi ve kalanların sığınağı!" diye feryat etti. Hüseyin ona bakarak: "Ey kız kardeşim! Şeytan senin hilmini götürmesin," dedi. Zeyneb: "Ey Ebû Abdullah! Anam babam sana feda olsun. Ölümün üzerine gidiyorsun. Canım sana feda olsun," dedi. Hüseyin boğazına takılan kelimeleri telaffuz etmeye çalıştı, gözleri sulandı. Dedi ki: "Bağırtlak gece kendi hâlinde bırakılsa uyur," dedi. Zeyneb: "Vay benim hâlime! Ruhunu âdeta bizden koparıyorsun! Bu benim kalbimi daha çok yaralamakta ve ruhuma daha ağır gelmektedir," diyerek kendi yüzüne vurdu, elbisesinin yakasını yırttı ve kendinden geçti. Hüseyin kalkıp yüzüne su dökerek ona şöyle dedi: "Ey kız kardeşim! Allah'tan sakın ve Allah'ın rahmetiyle teselli bul. Bil ki yeryüzündeki insanların hepsi ölümlüdür.
[421] Sema ehli de kalıcı değildir. Allah'ın zatı hariç her şey fânidir. O kudretiyle yeryüzünü yaratmıştır. Mahlukatı ölümden

sonra dirilterek tekrar hayata döneceklerdir. O birdir ve yalnızdır. Babam benden hayırlıdır. Annem de benden hayırlıdır. Kardeşim de benden hayırlıdır. Benim için, onlar için ve her Müslüman için Resulullah bir örnektir." Ali b. Hüseyin dedi: Hüseyin, Zeyneb'i bu sözlerle teselli etti ve ona şöyle dedi: "Ey kız kardeşim! Sana yemin edeceğim. Ölürsem benim yeminime sadık kal. Benim için elbiseni yırtma, yüzünü benim için tırmalama. Vaveylayla ve helak kelimeleriyle beni anma." Sonra onu getirip yanımda oturttu ve adamlarının yanına gitti. Onlara çadırlarını birbirlerine yaklaştırmalarını ve çadırların iplerini birbirlerine geçirmelerini ve düşmanın geleceği yön hariç çadırlar arasında durmalarını emretti.

Ebû Mihnef, Abdullah b. Âsım'dan naklen Dahhâk b. Abdullah el-Mişrakī'nin şöyle dediğini anlattı: Hüseyin ve adamları akşamladılar ve gece boyunca namaz kıldılar, istiğfarda bulundular, dua ederek yalvarıp yakardılar. Karşı taraftan da bazı süvariler yanımızdan geçerek bizi gözetliyorlardı. Hüseyin şu ayetleri okuyordu: "*İnkâr edenler sanmasınlar ki kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır. Onlara ancak günahlarını artırmaları için fırsat veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır. Allah müminleri bulunduğunuz durumda bırakacak değildir, sonunda kötüyü iyiden ayıracaktır.*"[86] Bizi gözetleyen süvarilerden biri bu ayetleri duyunca: "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki iyiler biziz ve sizden ayrıldık," dedi. Ravi dedi: Onu tanıdım ve Büreyr b. Hudayr'a: "Onu tanıyor musun?" dedim. Büreyr: "Hayır," dedi. Ona: "Bu, Ebû Harb es-Sebîî Abdullah b. Şehr'dir –O, çok gülen ve güldüren, tembel ve iş yapmamakla ünlü, saldırgan ve şecaat arz eden bir kişidir. Saîd b. Kays muhtemelen onu bir cinayet sebebiyle hapse atmıştı–," dedim. Bunun üzerine Büreyr ona: "Ey fâsık! Allah seni mi iyiler sınıfına katacak?" dedi. Ebû Harb: "Sen kimsin?" dedi. Büreyr: "Ben Büreyr b. Hudayr'ım," dedi. Adam: "İnnâ lillah. Üzüldüm, vallahi öleceksin. Ey Büreyr! Öleceksin," dedi. Büreyr: "Ey Ebû Harb! Büyük günahlarından tövbe etmek istemez misin? Vallahi iyiler biziz ve habisler sizsiniz,"

86 Âl-i İmrân, 3/178-179.

dedi. Adam: "Ben de tasdik ederim," dedi. Ben ona: "Sana yazık değil mi? Bilmen sana fayda etmiyor mu?" dedim. Adam: "Kurban olayım, Anez b. Vâil'den Yezîd b. Azre el-Anezî'ye kim şarap arkadaşı olacak? İşte o benimle beraberdir," dedi. Büreyr ona: "Allah her hâlükârda senin anlayışını kötü etsin.
[422] Sen sefih bir kişisin," dedi. Ravi dedi: Bunun üzerine adam ayrıldı. Gece vakti bizi gözetleyen Azre b. Kays el-Ahmesî'ydi. Aynı zamanda karşı tarafın süvarilerinin başıydı. Ömer b. Sa'd cumartesi günü –bize cuma ve aşure günü olduğu da rivayet edildi– sabah namazını kıldıktan sonra emrindeki insanlarla çıktı.

Hüseyin de adamlarını seferber etti ve onlara sabah namazını kıldırdı. Onun maiyetinde otuz iki atlı ve kırk piyade vardı. Züheyr b. Kayn'ı adamlarının sağına, Habîb b. Müzâhir'i de sol tarafa verdi. Sancağını da kardeşi Abbâs b. Ali'ye verdi. Çadırları arkalarına aldılar. Odun ve kamış getirtti ve onu çadırların arkasına yığdırdı; saldırı bu taraftan olduğu takdirde odun ve kamış ateşe verilecekti. Odun ve kamışın yığıldığı yer, bir su mecrasını andırıyordu. Gece vakti orası kazıldı ve hendek gibi bir hat kurulmuş oldu. Odun ve kamış bu hendeğe yığıldı. Bize bu taraftan bir saldırı olursa burayı ateşe vereceğiz ve tek cephede savaşacağız diye düşündüler. Gerçekten de öyle yaptılar ve nispeten faydalı oldu.

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc el-Kindî bana Muhammed b. Bişr'den naklen Amr el-Hadramî'nin şöyle dediğini anlattı: Ömer b. Sa'd komutasındaki insanlarla Hüseyin'in üzerine gidince Medinelilerin başında Abdullah b. Züheyr b. Süleym el-Ezdî, Mezhic ve Esed'in başında Abdurrahman b. Ebî Sebre el-Cu'fî, Rebîa ve Kinde'nin başında Kays b. el-Eş'as b. Kays, Temîm ve Hemdân'ın başındaysa Hür b. Yezîd er-Riyâhî bulunuyordu. Hür b. Yezîd dışında bunların hepsi Hüseyin'in öldürülmesine şahit oldular. Hür ise saf değiştirerek Hüseyin'in tarafına geçti ve onunla birlikte öldürüldü. Ömer b. Sa'd, askerlerinin sağına Amr b. Haccâc ez-Zübeydî'yi, askerlerinin sol kanadına da Şemir b. Zilcevşen b. Şürahbîl b. el-A'ver b. Ömer b. Muâviye'yi –Dibâb b. Kilâb– getirdi. Süvari-

lerin başına Azre b. Kays el-Ahmesî'yi getirdi. Piyadelerin başına da Şebes b. Rib'î er-Reyyâhî'yi tayin etti. Sancağı da kölesi Züveyd'e verdi.

Ebû Mihnef dedi: Amr b. Mürre el-Cemelî bana Ebû Sâlih el-Hanefî ve Abdurrahman b. Abdurabbih el-Ensârî'nin köle- [423]
sinden naklen şöyle dediğini anlattı: Efendimle beraberdim. İnsanlar hazır olup da Hüseyin'in üzerine gidince Hüseyin bir çadır kurulmasının ve ardından da misk getirilip büyük bir kâse veya bir lengerde suyla karıştırılıp eritilmesini istedi. Sonra Hüseyin o çadıra girip bundan sürüdü. Efendim Abdurrahman b. Abdurabbih ve Büreyr b. Hudayr el-Hemdânî omuzları yapışık vaziyette çadırın kapısında bekliyorlardı. İkili, hangisi Hüseyin'den sonra o güzel kokudan sürünecek diye birbirlerini sıkıştırıyorlardı. Bu arada Büreyr, Abdurrahman ile şakalaşıyordu. Abdurrahman ona: "Bizi bırak vallahi bu saat bâtılın saati değildir," dedi Büreyr şöyle dedi: "Vallahi benim kavmim bilirler ki ne gençliğimde ne de yetişkinliğimde bâtılı sevmedim. Vallahi karşılaşacağımız durum hakkında sevinçliyim. Vallahi bizlerle huriler arasında süre, bunların kılıçlarıyla bize saldırmaya başlamalarına kadardır. Dilerim ki kılıçlarıyla bize saldırırlar." Hüseyin işini bitirince biz girdik ve o miskten süründük. Arkasından Hüseyin bineğine bindi ve mushafın getirilmesini söyledi. Mushafı önüne koydu. Adamları onun önünde şiddetli bir şekilde çarpıştılar. İnsanların yere yığıldıklarını görünce orayı bıraktım ve onları terk ettim.

Ebû Mihnef bazı adamlarından naklen Ebû Hâlid el-Kâhilî'nin şöyle dediğini anlattı: Sabah vakti süvariler Hüseyin'e karşı harekete geçince ellerini semaya kaldırarak şöyle dedi: Allah'ım her sıkıntıda Sana güvenirim. Her sıkıntı ve zorlukta Sen ümidimsin. Bana musallat olan her zorluğa karşı Sen benim için bir güven ve güç kaynağısın. Kalbin zaafa uğradığı, çıkış yolunun azaldığı, dostun dostunu terk ettiği ve düşmanın sevindiği nice üzüntü ve sıkıntıları başkasına değil Sana ümit bağlayarak Sana arz ettim, içimi Sana açtığımda Sen sıkıntılarımı giderdin ve kaldırdın. Sen her nimetin velisisin ve her güzelliğin sahibisin ve her rağbetin müntehasısın.

Ebû Mihnef dedi: Abdullah b. Âsım bana Dahhâk el-Mişrakī'den naklen şöyle dediğini anlattı: Bizim üzerimize geldiklerinde, bize arkadan saldırmamaları için yığdığımız ve tutuşturduğumuz odunların alevine bakarken onlardan biri mükemmel bir eda sergileyen atını koşturdu ve bizimle konuşmadan çadırlarımızın yanından geçti. Odunlara tutuşan ateşten başka bir şey görmeyince geri döndü ve alabildiğine yüksek sesle: "Ey Hüseyin! Kıyamet gününden önce dünyada
[424] ateşi yakmakta acele etmişsin," dedi. Hüseyin: "Bu kimdir? Sanki Şemir b. Zilcevşen'dir," dedi. Ona: "Evet, Allah senden razı olsun, ta kendisidir," dediler. Hüseyin: "Ey keçi çobanı olan ananın oğlu! Asıl sen cehennemin ateşine müstahaksın," dedi. Müslim b. Avsece ona: "Ey Resulullah'ın evladı! Kurban olayım, tam benim atış menzilimdedir. Benim attığım ok şaşmaz. Ona bir ok atayım mı? Zira o fâsık zorbaların büyüklerindendir," dedi. Hüseyin: "Hayır atma, savaşı başlatan taraf olmak istemiyorum," dedi. Hüseyin'in yanında "Lahık" adıyla bilinen bir atı vardı. Oğlu Ali b. Hüseyin'i sırtında taşımıştı. Karşı taraf ona yaklaşınca tekrar atını getirdi ve ona binerek alabildiğine yüksek bir sesle ve herkese duyuracak şekilde şöyle seslendi: "Ey insanlar! Sözümü dinleyin, acele etmeyin. Üzerimde olan hakkınız gereğince size nasihatte bulunayım ve size gelmem hakkında mazeretimi beyan edeyim. Mazeretimi kabul eder ve sözümü tasdik ederseniz bana insafla muamele ederseniz, bundan dolayı mesut olacaksınız ve bana saldırmak için haklı bir yol bulamayacaksınız. Mazeretimi kabul etmez ve insaflı davranmazsanız *'Ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınızı kararlaştırın. Sonra işiniz başınıza dert olmasın ve ondan sonra hükmünüzü bana uygulayın ve bana mühlet vermeyin.'*[87] *'Şüphesiz benim velim kitabı indiren ve salih insanları koruyup gözeten Allah'tır.'*"[88] Kız kardeşleri bu sözlerini duyunca çığlık attılar ve ağladılar. Kızları da ağladı, yüksek sesle ağlayınca kardeşi Abbâs b. Ali ve oğlu Ali'yi onlara gönderdi ve dedi ki: "Onları susturun. Ömrüm hakkı için çok ağlayacaklar." Onlar

87 Yûnus, 10/71.
88 A'râf, 7/196.

susunca Allah'a hamdüsenada bulundu ve hakkıyla O'nu zikretti. Sonra Muhammed'e salatüselam getirdi. Allah'ın meleklerine ve peygamberlere de selam getirdi. Bu fasılda ancak Allah'ın bildiği ve ifade edilemeyecek belagatte sözler sarf etti. Vallahi ondan önce ve ondan sonra mantığı ve belagati bu kadar kuvvetli bir hatip görmedim. Sonra şöyle dedi: "Soyuma bakın ben kimim? Sonra kendinize dönün ve bir öz eleştiride bulunun. Düşünün, beni öldürmek ve benim hürmetimi çiğnemek size helal olur mu? Ben Peygamberinizin kızının oğlu değil miyim? Ben Peygamberinizin vasisi ve amcasının oğlu değil miyim? O, Allah'a ilk iman eden ve Resulü'nün Rabbinden getirdiği vahyi ilk tasdik eden değil miydi? Şehitlerin büyüğü Hamza, babamın amcası değil miydi? Şehit Ca'fer-i Tay- [425]
yâr Zülcenâhayn benim amcam değil midir? Aranızda yaygın olarak dilden dile dolaşan Resulullah'ın (sav.) bana ve kardeşime söylediği «Bu ikisi cennet gençlerinin efendileridir,» sözünü duymadınız mı? Beni tasdik ederseniz –ki bu haktır.– Nitekim Allah'a yemin ederim ki bilerek ve isteyerek yalan söylemedim. Zira bu Allah'ın buğzuna vesiledir ve onu uydurana zarar verir. Beni yalanlıyorsanız, içinizde bilenlere sorarsanız size haber vereceklerdir. Câbir b. Abdullah el-Ensârî'ye, Ebû Saîd el-Hudrî'ye, Sehl b. Sa'd es-Sâidî'ye, Zeyd b. Erkam'a ve Enes b. Mâlik'e sorun. Onlar Resulullah'ın bu sözü, benim ve kardeşim için söylediğini size haber verecekler. Bu sizi kanımı akıtmaktan menedecek bir anlam ifade etmiyor mu?" Şemir b. Zilcevşen: "O ne dediğinin farkındaysa bir kenar (maksat) üzere Allah'a kulluk etmektedir. Bir yandan kulluk etmekte diğer yandan da ne dediğini bilmiyor," dedi. Habîb b. Müzâhir ona: "Vallahi onu yetmiş yönden ibadet eden bir kişi olarak görüyorum. Onun ne dediğini bilmemektesin. Allah senin kalbini mühürlemiştir," dedi. Hüseyin şöyle devam etti: "Bu sözlerde bir şüpheniz varsa benim Peygamberinizin kızının oğlu olduğumdan şüpheniz var mı? Vallahi doğuyla batı arasında sizin kavminizden veya başka bir kavimden biricik Peygamber torunu benim. Ben Peygamberinizin has oğluyum. Bana söyler misiniz, sizden birini mi öldürdüm, sizin malınızı mı

zimmetime geçirdim? Sizden birini mi yaraladım ki beni takip ediyorsunuz?" Ancak onunla konuşmamaya başladılar. Bunun üzerine şöyle seslendi: "Ey Şebes b. Rib'î! Ey Yezîd b. el-Hâris, ey Haccâr b. Ebcer, ey Kays b. el-Eş'as! Bana meyveler olgunlaştı; çevre, muhit yeşerdi, su yatakları doldu taştı. Sen hazır bekleyen askerlerinin başına geçmek üzere gel, demediniz mi?" Onlar: "Hayır yapmadık," dediler. Hüseyin: "Süphanallah! Vallahi yaptınız," dedi. Ardından şöyle dedi: "Ey insanlar! Beni istemiyorsanız bırakın ayrılayım ve emin bir yere gideyim." Kays b. el-Eş'as ona: "Amca oğullarının hükmüne razı olmaz mısın? Onlar senin hakkında ancak arzu ettiğin şekilde hüküm verirler ve onlardan sana kötülük gelmez," dedi. Hüseyin: "Sen kardeşinin kardeşisin. Benî Hâşim seni Müslim b. Akîl'in kanından fazlasıyla sorumlu tutmalarını ister misin? Hayır, vallahi zillet içinde onlara elimi vermem ve köleler gibi teslim olmam. Ey Allah'ın kulları! '*Ben, beni taşlamanızdan,*
[426] *benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a sığındım.*'[89] Hesap gününe inanmayan her mütekebbirden benim ve sizin Rabbinize sığınırım," dedi. Ravi dedi: Akabinde Hüseyin bineğini çöktürdü ve sırtından indi. Ukbe b. Sim'ân'a emir vererek onu bağlamasını söyledi. Bunun üzerine karşı taraf ona doğru saldırıya geçtiler.

Ebû Mihnef dedi: Ali b. Hanzale b. Es'ad eş-Şâmî bana Hüseyin'in öldürülmesine şahit olmuş kavminden Kesîr b. Abdullah eş-Şâmî adında bir raviden naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin'e doğru saldırıya geçtiğimizde Züheyr b. Kayn, kuyruğunun kılları bol bir at üzerinde zırhlı olarak bize karşı çıktı ve şöyle dedi: "Ey Kûfeliler! Sizi Allah'ın azabıyla uyarıyorum. Müslüman, Müslüman kardeşine nasihat etmekle mükelleftir. Şimdiye kadar sizinle kardeşiz. Aynı dine bağlı ve aynı milletteniz. Sizinle birbirimize karşı kılıca başvurmadığımız sürece bu böyledir ve nasihatı hak ediyorsunuz. Kılıca başvurduğumuz takdirde aramızdaki masumiyet hâli biter ve farklı milletler hâline geliriz. Allah bizi ve sizi Peygamberi Muhammed'in (sav.) zürriyetiyle imtihan etmektedir. Bi-

89 Duhân, 44/20.

zim ve sizin bu konuda nasıl davranacağımızı görmek için denemektedir. Biz sizi onlara yardım etmeye ve azgın adam Ubeydullah b. Ziyâd'ı terk etmeye davet ediyoruz. Zira onların hâkimiyetleri süresince yalnızca kötülük göreceksiniz. Onlar sizin gözlerinize mil çekecek, ellerinizi ve ayaklarınızı kesecek, vücutlarınızı tahrip edecek, sizi hurma ağaçlarına asacak, Hucr b. Adî ve arkadaşları gibi, Hânî b. Urve ve benzeri gibi fazilet sahibi insanlarınızı öldürecekler." Ravi dedi: Ancak Züheyr'e küfrettiler ve Ubeydullah'ı övdüler ve ona dua ederek: "Vallahi senin imamını ve adamlarını ya öldüreceğiz ya da yakalayıp Ubeydullah'a teslim edeceğiz," dediler. Züheyr onlara: "Ey Allah'ın kulları! Fâtıma'nın evladı, İbn Sümeyye'den sevgiyi ve yardımı daha çok hak etmektedir. Ona yardım etmeseniz bile onu öldürmenizden Allah'a sığınırım. Siz onu amcası oğlu Yezîd ile baş başa bırakın. Yemin ederim ki Hüseyin'i öldürmeseniz bile Yezîd yaptıklarınızdan razı olacaktır," dedi. Şemir b. Zilcevşen ona bir ok atarak: "Sus, Allah senin canını alsın! Çok konuşarak bizi usandırdın," dedi. Züheyr ona: "Ey ayaklarına işeyenin oğlu! Sana söylemiyorum, sen bir hayvansın. Vallahi Allah'ın kitabından iki ayeti doğru dürüst bildiğini sanmıyorum. Seni kıyamet günü rezillik ve elim bir azapla uyarıyorum," dedi. Şemir ona: "Allah kısa bir süre içinde seni ve adamını öldürecektir," dedi. Züheyr: "Beni ölümle mi korkutuyorsun? Vallahi onunla ölmek benim için [427] sizinle ebedî yaşamaktan daha sevimlidir," dedi ve insanlara yönelerek yüksek sesle şöyle seslendi: "Ey Allah'ın kulları! Bu kaba ve katı kalpli kişi ve benzerleri sizi dininizden saptırmasın. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in (sav.) zürriyetinin ve Ehl-i beytinin kanını akıtanlar ve onlara yardım eden ve ailelerini savunan kimseleri öldürenler onun şefaatine nail olamayacaklardır!" Bunun üzerine bir adam ona şöyle seslendi: "Ebû Abdullah sana diyor ki gel, ömrüm hakkı için Firavun ailesinden mümin olan kişi nasıl kavmine nasihat etmiş ve davetinde belagat sergilemişse sen de bunlara nasihat ettin ve beliğ bir davette bulundun. Ancak keşke nasihat ve tebliğ fayda verseydi."

Ebû Mihnef, Ebû Cenâb el-Kelbî'den naklen Adî b. Harmele'nin şöyle dediğini anlattı: Ömer b. Sa'd saldırıya geçince Hür b. Yezîd ona: "Allah seni ıslah etsin. Bu adamla savaşacak mısın?" dedi. Ömer: "Evet vallahi hem de başların kolaylıkla gövdeden düştüğü ve ellerin kesildiği bir savaş olacak!" dedi. Hür: "Size teklif ettiği üç seçenekten birine rıza göstermez misiniz?" dedi. Ömer: "Benim elimde olsaydı kabul ederdim. Ancak senin emîrin kabul etmedi," dedi. Ravi dedi: Hür yürüdü ve insanlara mesafeli durdu. Yanında kavminden Kurre b. Kays adında bir adam vardı. Ona: "Ey Kurre! Bugün atına su verdin mi?" dedi. Kurre: "Hayır," dedi. Hür: "Ona su vermek istemez misin?" dedi. Kurre: "Onun savaştan ayrılmak istediğini, onu bu vaziyette görmemi istemediğini, onun durumunu haber vermemden çekindiğini sandım. Ona: 'Su vermedim, gidip vereceğim,' dedim ve bulunduğu yerden ayrıldım. Vallahi bana gerçeği söyleseydi ben de onunla birlikte Hüseyin'in tarafına gidecektim," dedi. Muhâcir b. Evs adında kavminden bir adam ona: "Ey İbn Yezîd! Hamle mi yapmak istiyorsun?" dedi. Hür sustu ve onu bir titreme aldı. Adam ona: "Ey İbn Yezîd! Senin durumun şüphe uyandırıyor. Vallahi seni daha önce böyle bir hâlde görmüş değilim. Bana Kûfe'nin en cesur insanı kimdir, diye sorsalar senden başkasını söylemezdi. Ancak bu hâlin de neyin nesidir?" dedi. Hür: "Vallahi kendimi cennet ile cehennem arasında bir tercih yapmak hususunda muhayyer bırakıyorum. Ancak parçalansam ve yakılsam da cennetten başka hiçbir şeyi tercih etmiyorum," dedi ve atını sürerek Hüseyin'e (as.) katıldı. Ona: "Ey Resulullah'ın evladı! Allah beni sana feda etsin. Ben seni geri dönmekten alıko-
[428] yan, yolda seni izleyen ve seni burada ikamete zorlayan kişiyim. O'ndan başka ilah bulunmayan Allah'a yemin ederim ki bu kavmin senin tekliflerini reddedeceklerini ve seni bu duruma düşüreceklerini hiç sanmamıştım. Kendi kendime onların bazı emirlerine uymam önemli değil, dedim. Böylece onların emrinden çıkmadığımı görecekler ve Hüseyin'in onlara yaptığı teklifleri kabul edecekler, diye düşündüm. Vallahi tekliflerini kabul etmeyeceklerini bilseydim sana karşı böyle

davranmazdım. Şimdi sana geldim ve Rabbime tövbe ediyorum, canımı sana adayarak gönlünü almak ve seni teselli etmek için geldim. Senin önünde ölsem tövbem kabul olur mu?" dedi. Hüseyin: "Evet Allah tövbeni kabul eder ve seni bağışlar. Senin adın nedir?" dedi. "Adım Hür'dür," dedi. Hüseyin: "Sen inşallah annenin sana verdiği isim gibi dünyada da ahirette de hürsün. İn," dedi. Hür: "Ben senin için piyade olarak değil süvari olarak daha iyi savaşırım. Bir müddet atım üzerinde onlarla savaşayım sonra da atımdan ineceğim," dedi. Hüseyin: "Dilediğini yap, Allah sana rahmet etsin," dedi. Arkadaşlarının önüne geçti ve karşı tarafa: "Ey kavmim! Hüseyin'in size teklif ettiği bu tekliflerden birini kabul etmiyor musunuz? Böylece Allah sizi onunla savaşmaktan kurtaracak," dedi. Onlar: "İşte komutan Ömer b. Sa'd, onunla konuş," dediler. Hür onunla daha önce konuştuğu gibi, diğer arkadaşlarıyla konuştukları gibi konuştu. Ömer: "Bu teklifleri kabul etmek için gayret gösterdim," dedi. Hür: "Ey Kûfeliler ! Annenizi kaybedesiniz! Onu davet ettiniz. Size gelince onu teslim ettiniz. Kendinize onun uğruna feda edeceğinizi iddia ettiniz. Ancak onu öldürmek için onun üzerine gittiniz. Nefesini kestiniz, onu muhasara edip her yönden kuşattınız. Allah'ın geniş diyarında emin bir yere gitmesine ve ev halkını emniyete almasına mani oldunuz. O elinizde bir esir gibidir ve kendine yararı yoktur ve kendisine yönelen zararı defetmeye muktedir değildir. Onu, kadınlarını, çocuklarını ve arkadaşlarını Fırat'ın akan suyundan menettiniz. Oysa o sudan Yahudi, Mecusi ve Hristiyan yararlanmakta ve Sevâd bölgesinin domuzları ve köpekleri içinde ağnamaktadır. Hüseyin ve maiyetiyse susuzluktan ölmek üzereler. Muhammed'in halefi olan zürriyetine ne kötü muamele ettiniz. Hemen bugün, bu saatte tövbe etmez, üzerinde bulunduğunuz hâlden vazgeçmezseniz Allah susuzluk gününde susuzluğunuzu gidermesin," dedi. Bunun üzerine piyadeleri ona saldırdı ve onu ok yağmuruna tuttular. Bunun [429] üzerine yerinden ayrıldı ve Hüseyin'in önünde durdu.

Ebû Mihnef, Sak'ab b. Züheyr ve Süleyman b. Ebî Râşid'den naklen Humeyd b. Müslim'in şöyle dediğini anlattı: Ömer b.

Sa'd onlara doğru harekete geçti. "Ey Züveyd! sancağını yaklaştır," diye seslendi. Züveyd sancağını yaklaştırdı. Ömer okunu yaya koyarak attı ve "Şahit olun ilk oku ben attım," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Cenâb bana şöyle anlattı: İçimizde Benî Uleym'den Abdullah b. Umeyr adında bir adam vardı. Adam Kûfe'ye geldi ve Hemdân mahallesinin Bi'ru Ca'd mevkiinde bir ev edindi. Nemir b. Kāsıt'tan Ümmü Vehb bint Abd adında bir zevcesi vardı. Adam Nuhayle mevkiinde insanların Hüseyin'e karşı gönderilmek üzere hazırlanmakta olduklarını görünce bunlar hakkında sordu. Ona: "Bunlar Resulullah'ın kızı Fâtıma'nın oğlu Hüseyin üzerine gönderilecekler," diye söylendi. Adam: "Vallahi şirk ehline karşı cihat etmek için hırslı idim. Umarım ki Peygamberlerinin kızının evladına karşı savaşan bu kavme karşı cihat etmek, müşriklere karşı cihat etmekten daha az sevaplı olmasın," dedi ve karısının yanına giderek duyduklarını haber verip ne yapmak istediğini söyledi. Kadın: "İsabet etmişsin. Allah seni isabetli işlere muvaffak kılsın, işlerinde seni hidayete erdirsin. Çık ve beni de yanına al," dedi. Bunun üzerine adam zevcesini de yanına alarak gece vakti çıkıp Hüseyin'e gitti ve onlara katıldı. Ömer b. Sa'd, Hüseyin'e yaklaşıp da bir ok atınca insanlar karşılıklı olarak ok atmaya başladılar ve Ziyâd b. Ebî Süfyân'ın kölesi Yesâr ve Ubeydullah b. Ziyâd'ın kölesi Sâlim meydana çıkarak: "Bize karşı kim mübarezeye çıkacak," diye seslendiler. Habîb b. Müzâhir ve Büreyr b. Hudayr ortaya atıldılar. Hüseyin onlara: "Oturun," dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Umeyr el-Kelbî kalktı ve "Ey Ebû Abdullah! Bana izin ver bu iki kişiye karşı ben çıkayım," dedi. Hüseyin karşısında esmer tenli, uzun boylu, geniş omuzlu ve güçlü kollara sahip bu adama bakarak: "Akranlarının hakkından iyi gelen bir adam olduğunu sanıyorum. İstersen çık," dedi. Adam ikisine karşı çıktı. Ona: "Kimsin?" dediler. Adam kimliğini söyleyince ikili: "Biz seni tanımıyoruz. Bize karşı Züheyr b. Kayn veya Habîb b. Müzâhir ya da Büreyr b. Hudayr çıksınlar," dediler. Yesâr, Sâlim'in önünde mübareze için hazır bekliyordu. el-Kelbî ona: "Ey zaniyenin oğlu! Sen mübareze için adam mı seçiyorsun? Kim

sana karşı çıkarsa senden hayırlıdır," dedi ve ona saldırarak kılıcıyla vurdu ve etkisiz hâle getirdi. O hasmıyla meşgul olup [430] kılıcıyla ona vururken Sâlim üzerine gitti. "Köle seni yordu," diye bağırdı. Ancak onu umursamadı. Sâlim erken davranarak ona musallat oldu ve ona ilk darbeyi indirdi. el-Kelbî sol eliyle korunmak isterken Sâlim sol elinin parmaklarını kesti. Ancak el-Kelbî ona yöneldi, kılıcıyla vurarak işini bitirdi. el-Kelbî şu beyitleri dillendirerek arkadaşlarının yanına döndü:

Beni tanımıyorsanız ben el-Kelbî'nin oğluyum. Uleym'den olmak benim için yeter.

Ben şanlı bir adamım ve Bürdeliyim. Felaket zamanında da korkak ve düşük değilim.

Ey Ümmü Vehb, ben senin kocanım. Onlara kılıçla vurur, mızrağı bedenlerine geçiririm.

Bu Rabbine inanan bir adamın vuruşudur.

Bunun üzerine zevcesi Ümmü Vehb bir sırık aldı ve kocasının yanına giderek ona: "Anam babam sana kurban olsun. Güzel insanlar olan Muhammed'in zürriyeti için savaş," dedi. Adam onu kadınların yanına döndürmeye çalışınca kocasının elbisesini çekiştirerek ona: "Seninle ölmeden yanından ayrılmayacağım," dedi. Bunun üzerine Hüseyin ona seslenerek: "Allah sizi mükâfatlandırsın, ne iyi hane halkısınız. Allah senden razı olsun. Kadınların yanına git ve onlarla otur. Kadınlar savaşmakla mükellef değillerdir," dedi. Kadın kadınların yanına gitti. Ravi dedi: Karşı tarafın sağ kanat komutanı Amr b. Haccâc bir hamle yaptı. Hüseyin'e yaklaşınca dizüstü vaziyeti alarak mızrakları onlara karşı tuttular. Bunun üzerine süvarileri mızraklar üzerine gitmekten imtina etti ve geri dönmeye kalktılar. Bu kez de onları ok yağmuruna tuttular ve onların bir kısmını öldürüp bir kısmını da yaraladılar.

Ebû Mihnef dedi: Hüseyin Ebû Ca'fer bana şöyle anlattı: Arkasından Benî Temîm'den Abdullah b. Havze adında bir adam geldi ve Hüseyin'in önünde durarak: "Ey Hüseyin, ey Hüseyin!" diye seslendi. Hüseyin: "Ne istiyorsun?" dedi. Adam: "Seni ateşle uyarıyorum," dedi. Hüseyin: "Hayır, ben Rahîm

olan şefaati kabul eden ve itaat olunan bir Rabbin huzuruna gidiyorum. Bu da kim oluyor?" dedi. Arkadaşları: "Bu kişi İbn Havze'dir," dediler. Hüseyin: "Allah'ım onu ateşe sevk et," dedi.
[431] Bunun üzerine atı huysuzluk yaptı ve bir su mecrasına sürüklendi. İbn Havze baş aşağı düştü ve ayağı üzengide asılı kaldı. Başı yerdeki taşlara ve ağaçlara çarparak can verdi.

Ebû Mihnef dedi: Süveyd b. Hayye ise bana şöyle anlattı: Abdullah b. Havze atı düşünce sol ayağı üzengiye asılı kaldı, sağ ayağı da havada kaldı ve atı koşarak başı yerdeki taşlara ve ağaçlara çarparak can verdi.

Ebû Mihnef, Atâ b. es-Sâib, Abdülcebbâr b. Vâil el-Hadramî ve kardeşi Mesrûk b. Vâil'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin'in üzerine giden süvarilerin öncüleri arasında bulunuyordum. Kendi kendime öncüleri arasında olayım, belki Hüseyin'in başını ben keserim de Ubeydullah b. Ziyâd nezdinde iyi bir yerim olur, dedim. Hüseyin'in yanına varınca bizden İbn Havze adında bir adam ileriye atıldı ve "Hüseyin içinizde mi?" diye sordu. Hüseyin sustu. İkinci kere soruyu tekrarladı. Yine sustu. Üçüncüsündeyse Hüseyin ona: "Evet, işte Hüseyin. Ne istiyorsun?" dedi. Adam: "Ey Hüseyin! Seni ateşle uyarıyorum," dedi. Hüseyin: "Yalan söyledin. Aksine ben bağışlayıcı, şefaati kabul eden ve itaat olunan Rabbime kavuşacağım. Sen kimsin?" dedi. Adam: "İbn Havze," dedi. Bunun üzerine Hüseyin ellerini semaya kaldırdı. Hatta o kadar kaldırdı ki koltuk altlarının beyazlığını gördük. Sonra şöyle beddua etti: "Allah'ım, onu ateşe sevk et!" İbn Havze öfkelendi ve atıyla onun üzerine gitmek istedi. Ancak ikisi arasında bir su mecrası vardı. Ravi dedi: Ayağı üzengide takılı kaldı ve at koşarak onu düşürdü. Onun ayağı, bacağı ve uyluğu koptu. Diğer yanı ise üzengiye asılı kaldı. Mesrûk ise döndü ve atları arkasında bıraktı. Ravi dedi: Ona bunları sordum. Mesrûk: "Ben bu hane halkından sıra dışı şeyler gördüm. Onlara karşı asla savaşmayacağım," dedi. Ravi dedi: Akabinde savaş başladı.

Ebû Mihnef dedi: Yûsuf b. Zeyd bana Afîf b. Züheyr b. Ebî Ahnes'ten –Hüseyin'in öldürülmesine şahit olmuştu– şöyle

dediğini anlattı: Benî Umeyre b. Rebîa'dan ve Abdülkays'tan Benî Selîme'nin müttefiki Yezîd b. Ma'kıl çıktı ve "Ey Büreyr b. Hudayr! Allah'ın sana nasıl muamele yaptığını sanıyorsun?" dedi. Büreyr b. Hudayr: "Allah bana ihsanda bulundu, seni de [432] cezalandırdı," dedi. Yezîd b. Ma'kıl: "Yalan söyledin. Oysa daha önce yalancı değildin. Hatırlıyor musun seninle Benî Levzân'da birlikte yürüyorduk. Sen diyordun ki: Osman b. Affân kendi nefsi aleyhine haddi aşmıştı. Muâviye b. Ebî Süfyân dalalet içinde olan ve başkalarını da dalalete sevk eden bir kişidir. Hidayet ve hakkın imamı, Ali b. Ebî Tâlib'dir." dedi Büreyr ona: "Şehadet ederim ki bu benim görüşüm ve sözümdür," dedi. Yezîd b. Ma'kıl ona: "Şehadet ederim ki dalalettesin," dedi. Büreyr b. Hudayr ona: "Mübaheleye var mısın? Allah'a yalvaralım da yalancıya lanet etsin ve bâtıl üzere olanı öldürsün. Sonra da çık seninle vuruşalım," dedi. Bunun üzerine ikili çıktılar ve ellerini kaldırarak yalancıyı lanetlemesini ve bâtıl üzere olanı öldürmesini dileyerek Allah'a yalvardılar. Akabinde mübarezeye çıktılar. İkili karşılıklı olarak birbirlerine birer kılıç darbesi indirdiler. Yezîd b. Ma'kıl, Büreyr b. Hudayr'a bir darbe indirdi. Ancak hafif bir darbeydi ve Büreyr'e etki etmedi. Büreyr ise hasmına indirdiği kılıç darbesiyle miğferini kesti ve başını yararak beyne kadar indi. Adam yükseklerden düşmüş gibi yere düştü. İbn Hudayr, hasmının başına sıkışan kılıcını kurtarmaya çalışırken Radî b. Münkız el-Abdî ona saldırdı ve onu yakaladı. İkili bir müddet kapıştılar. Akabinde Büreyr onun göğsüne çöktü. Radî: "Müdafaa ve muharebe ehli nerede?" diye seslendi. Bunun üzerine Ka'b b. Câbir el-Ezdî üzerine gitti. Ben: "Bu adam kurra, mescitte bize Kur'an okutan Büreyr b. Hudayr'dır," dedim. Ancak ona saldırdı ve mızrağını sırtına sapladı. Mızrağın etkisini hissedince altındakine iyice çöktü ve yüzünü ısırarak burnunun bir kısmını kopardı. Ancak bu kez Ka'b b. Câbir mızrakla onu vurdu ve Radî'nin üzerinden düşürdü. Mızrağı sırtına alabildiğine batırmıştı. Arkasından da kılıcıyla ona vurmaya devam ederek öldürdü. Afîf: Yere yığılan el-Abdî'nin ayağa kalktığını ve kaftanını silkeleyerek tozdan temizlediğini ve "Ey Ezdli kardeş bana

ihsanda bulundun, senin iyiliğini hiç unutmayacağım," dedi. Affî'e: "Sen buna bizzat şahit oldun mu?" diye sordum. Adam: "Evet, gözümle gördüm ve kulağımla işittim," dedi.

Ka'b b. Câbir dönünce karısı –ya da kız kardeşi Nevvâr bint
[433] Câbir– ona: "Fâtıma'nın oğluna karşı hasımlarına yardım ettin ve kurranın büyüğünü öldürdün! Sen büyük bir vebal altındasın! Vallahi artık gönlümce seninle konuşmayacağım," dedi.

Ka'b b. Câbir ise şu beyitleri söyledi:

Ey kadın, ayıp ettin. Beni sor sana haber verecekler: Hüseyin olayının sabahında mızraklar düşmana yönelmişti.

Senin arzu etmediğinin âlâsını yaptım ve korku sabahında yaptıklarımda vefasız olmadım.

Üzerimde bir mızrak vardı, düğümleri ona ihanet etmedi. Keskin ve beyaz iki tarafı kesici bir kılıç vardı.

Onu bir topluluğa karşı kınından çektim. Onların dini benim dinim değildir. Ben İbn Harb'e razıyım.

Onların zamanında gözüm onlar gibisini görmedi. Daha önce ben henüz gencecik bir kişiyken de onlar gibisini görmedim.

Savaş esnasında onlar gibi kılıç sallayan kimse görmedim. Kim namusu koruyorsa savaşçı olmalıdır.

Mızrak ve kılıç darbelerine zırhsız olarak metanetle sabrettiler. Savaştılar da ancak savaşmaları fayda etmedi.

Ubeydullah ile karşılaştığın zaman ona haber ver. Ben halifeyi dinler ve itaat ederim.

Büreyr'i öldürdüm ve Ebû Münkız: "Vuruşanlar nerede?" diye feryat edince de ona iyilik yaptım.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb bana şöyle anlattı: Mus'ab b. ez-Zübeyr'in emîrliği döneminde onun şöyle dediğini gördüm: "Ya Rabbi! Biz vefa gösterdik. Bizi ihanet edenler gibi kılma." Babam ona: "O doğru yaptı ve vefa gösterdi ve iyilik yaptı. Ancak sen günah ve şer kazandın," dedi. Adam: "Hayır ben şer kazanmış değilim, ben hayır işledim," dedi.

Bazı rivayetlere göre Radî b. Münkız el-Abdî daha sonra Ka'b b. Câbir'e şöyle karşılık verdi:

Keşke Rabbim dileseydi ve onların savaşına şahit olmasaydım, İbn Câbir de bana o iyiliği yapmasaydı!

O gün utanç verici, yüz karası bir gündü. Oğullar bile akrabalarından sonra onunla ayıplanacaklar.

Keşke o öldürülmeden önce, Hüseyin'in öldürüldüğü günden önce, kabrimde defnedilmiş olsaydım.

Ravi dedi: Amr b. Karaza el-Ensârî, Hüseyin'i savunmak [434] için çıktı ve vuruşurken şöyle diyordu:

Ensarın birliği bilir ki ben namusu koruyacağım.

Geri dönmeyen bir delikanlının, kavmin sözcüsünün vuruşu. Benim canım ve hanem Hüseyin'i savunacağım.

Ebû Mihnef, Sâbit b. Hübeyre'den naklen şöyle anlattı: Hüseyin'in tarafında bulunan Amr b. Karaza b. Ka'b öldürüldü. Onun kardeşi Ali ise Ömer b. Sa'd tarafında idi. Ali b. Kurayza: "Ey Hüseyin! Ey yalancının oğlu yalancı! Kardeşimi saptırdın ve onu öldürttün," diye seslendi. Hüseyin: "Allah senin kardeşini saptırmadı. Allah onu hidayete yöneltti ve seni dalalete yöneltti," dedi. Adam: "Seni öldürmezsem Allah beni öldürsün," dedi ve saldırdı. Ancak Nâfi' b. Hilâl el-Murâdî önüne çıktı ve mızrakla onu vurup yere serdi. Ancak adamları onu kurtararak tedavi ettiler ve adam iyileşti.

Ebû Mihnef dedi: Nadr b. Sâlih Ebû Züheyr el-Absî bana şöyle anlattı: Hür b. Yezîd, Hüseyin'e iltihak edince Benî Temîm'in Benî Şakre kolundan –bunlara aynı zamanda Benü'l-Hâris b. Temîm de denilmektedir– Yezîd b. Süfyân adında bir adam: "Vallahi ayrıldığında Hür b. Yezîd'i görseydim ona mızrağı yetiştirirdim," dedi. İnsanlar birbirlerini kovalayıp vuruşurken Hür b. Yezîd de öne atılarak saldırıyor ve Antere'nin şu beytini dillendiriyordu:

Onlara atımın göğsünün köprücük kemikleri arasındaki çukurla ve göğsüyle saldırıp durdum ve âdeta kandan bir elbiseye büründü!

Hür b. Yezîd'in atının kulaklarıyla kaşına vurulmuş ve kanları akmaktaydı. Bunun üzerine Husayn b. Temîm –Ubeydullah'ın emniyet teşkilatının başındaydı.– Yezîd b. Süfyân'a:

"Karşılaşmak istediğin Hür b. Yezîd bu mu?" dedi. Yezîd: "Evet," dedi. Husayn önüne çıktı ve "Ey Hür b. Yezîd mübarezeye var mısın?" dedi. Hür: "Evet istiyorum," dedi. Husayn ona karşı çıktı. Ravi dedi: Ben bizzat Husayn'ın: "Vallahi onunla karşılaşacağım," dediğini duydum. Sanki ruhu elindeydi. An-
[435] cak Hür onu fazla bekletmeden işini bitiriverdi.

Hişâm b. Muhammed, Ebû Mihnef'ten naklen Yahyâ b. Hânî b. Urve'den şöyle anlattı: O gün Nâfi' b. Hilâl savaşıyor ve şöyle diyordu: "Ben Cemelî'yim, ben Ali'nin dinindenim."

Bunun üzerine Müzâhim b. Hureys adında bir adam mübareze için karşısına çıktı. "Ben Osman'ın dinindenim," dedi. Nâfi' b. Hilâl ona: "Sen ancak şeytanın dinindesin," dedi ve üzerine giderek onu öldürdü. Bu kez Amr b. Haccâc insanlara şöyle seslendi: "Ey ahmaklar! Kime karşı savaştığınızı biliyor musunuz? Bunlar şehrin silahşorlarıdır ve âdeta ölmek için savaşırlar. Sizden hiç kimse teke tek onlarla vuruşmasın. Onlar azdır, ancak az bir süre için ayakta kalabilirler. Vallahi taşlarla onların üzerine gitseniz bile onları bertaraf edersiniz." Ömer b. Sa'd: "Doğru söyledin, görüşün isabetlidir," dedi ve askerlerine emir göndererek, "Sizden hiçbir adam onlardan hiçbir adamla teke tek savaşmasın,' diye tembih etti.

Ebû Mihnef şöyle dedi: Hüseyin b. Ukbe el-Murâdî bana ez-Zübeydî'nin şöyle dediğini anlattı: Amr b. Haccâc, Hüseyin'in adamlarına yaklaşınca onun şöyle dediğini işittim: "Ey Kûfeliler, itaatinizi gösterin ve cemaatinize bağlı kalın. Dinden çıkan ve imama muhalefet edenleri öldürmekte tereddüt etmeyin." Hüseyin ona: "İnsanları bana karşı mı kışkırtıyorsun? Biz mi dinden çıktık, siz mi dinde sebat ettiniz? Vallahi ruhunuzu teslim edip bu ameliniz üzerine ölürseniz, kimin dinden çıktığını, kimin cehennem azabına müstahak olduğunu anlayacaksınız," dedi. Akabinde Amr b. Haccâc sağ kanadın başında olduğu hâlde Fırat tarafından Hüseyin'e karşı saldırıya geçti. Bu saldırı karşısında bir müddet sarsıldılar ve Hüseyin'in adamlarından Avsece el-Esedî öldürüldü. Amr ve askerleri savaş sahasından çekildiler. Toz dağılınca Avsece'nin yer-

de yatmakta olduğunu gördüler. Hüseyin yanına gitti. Ruhunu teslim etmesine ramak kalmıştı. Ona: "Ey Müslim b. Avsece! Rabbin sana rahmet etsin. Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var. Onlardan kimileri sözünü yerine getirerek o yolda canını vermiştir. Kimi de şehitliği beklemektedir. Onlar sözlerini değiştirmemişlerdir," dedi. Habîb b. Müzâhir de ona yaklaşarak: "Ey Müslim! Senin düşüşün bana ağır geldi. Müjdeler olsun cennet ehlisin," dedi. Müslim ona zayıf bir sesle cevap verdi: "Allah sana hayırlı müjdeler versin." Habîb ona: "Ben de peşinden geleceğimi bilmesem, se- [436]
nin için mühim olan konularda vasiyetini almak, akrabalık ve din bağları gereğince bu konularda senin hukukunu korumak isterdim," dedi. Müslim eliyle Hüseyin'i işaret ederek: "Sana vasiyetim bu insanın uğrunda ölmendir. Allah senden razı olsun," dedi. Habîb: "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun yapacağım," dedi. Çok geçmeden onların huzurunda ruhunu teslim etti. Bunun üzerine cariyesi: "Ey Avsece'm, ey efendim!" diye çığlık atınca Amr b. Haccâc'ın adamları birbirlerine seslenerek: "Müslim b. Avsece el-Esedî'yi öldürdük," dediler. Bunun üzerine Şebes yanındaki bazı arkadaşlarına şöyle dedi: "Anneleriniz sizleri kaybetsinler! Aslında kendi kendinizi öldürmüş bulunuyorsunuz, başkasına karşı kendinizi zillete mahkûm ediyorsunuz. Müslim b. Avsece gibi bir insanın öldürülmesine seviniyorsunuz. O'nun rızası için, Müslüman olduğum Zatın hakkı için, onun Müslümanlar içinde nice âlicenap tutum ve davranışına şahit oldum. Azerbaycan savaş meydanında Müslüman süvariler daha tam olarak yetişmeden altı müşriki bertaraf ettiğini gördüm. Onun gibisinin öldürülmesine mi seviniyorsunuz?"

Ravi dedi: Müslim b. Avsece'yi Müslim b. Abdullah ed-Dabâbî ve Abdurrahman b. Ebî Huşkâre el-Becelî'yi öldürmüştü. Diğer yandan sol kanadın başında bulunan Şemir b. Zilcevşen, Hüseyin'in sol kanattaki adamlarına karşı harekete geçti. Ancak ona karşı direndiler ve onlarla vuruştular. O da her taraftan Hüseyin'e ve adamlarına saldırdı. Bu arada el-Kelbî öldürüldü. İlk iki adamdan sonra iki adam daha öldürmüş ve

şiddetli bir muharebede bulunmuştu. Bunun üzerine Hânî b. Sübeyt el-Hadramî ve Bükeyr b. Hay et-Teymî –Teymullah b. Sa'lebe– ona saldırdılar ve onu öldürdüler. O, Hüseyin'in öldürülen ikinci adamıydı. Hüseyin'in adamları onlara karşı şiddetli bir muharebede bulundular ve süvarileri hamle üstüne hamle yaptılar. Topu topu otuz iki atlı idiler. Öyle ki Kûfelilerin atlılarına her saldırışlarında onları püskürtüyorlardı. Kûfe süvarilerinin başında bulunan Azre b. Kays her tarafta süvarilerinin püskürtüldüğünü görünce Ömer b. Sa'd'a, Abdurrahman b. Hısn'ı gönderdi ve şöyle dedi: "Bu küçük grup karşısında süvarilerimin karşılaştığı durumu görmez misin? Onların üzerine piyadeleri ve okçuları gönder." Bunun üzerine Ömer b. Sa'd, Şebes b. Rib'î'ye: "Sen gitmez misin?" dedi. Şebes: "Süphanallah! Mudar'ın ve bütün Kûfe'nin yaşlısına mı bu görevi tevdi ederek, onu okçularla gönderiyorsun. Bu görev için benden başka kimseyi bulamadın mı?" dedi. Ravi dedi: Onlar Şebes'in Hüseyin'e karşı savaşmaktan hoşlanmadığına
[437] şahit oldular. Ebû Züheyr el-Absî şöyle dedi: Mus'ab'ın emîrliği döneminde onun şöyle dediğini gördüm: "Allah bu şehrin halkına ebediyen iyilik vermeyecek, hayra ve rüşte muvaffak kılmayacaktır. Hayret etmiyor musunuz? Biz Ali b. Ebî Tâlib ve oğluyla birlikte beş sene Ebû Süfyân ailesiyle savaştık. Arkasından ise yeryüzünün en hayırlı insanı olan oğluna karşı Muâviye ailesiyle ve zaniye Sümeyye'nin oğluyla birlikte savaştık. Bir dalalet hem de nasıl bir dalalet!"

Ravi dedi: Ömer b. Sa'd, Husayn b. Temîm'i çağırdı ve atları zırhlı süvarilerle beş yüz kadar okçu gönderdi. Bunlar sahaya girdiler, Hüseyin ve adamlarına yaklaşınca onları ok yağmuruna tutarak atlarını öldürdüler. Hepsi piyade olarak kaldı.

Ebû Mihnef dedi: Nümeyr b. Va'le bana Eyyûb b. Mişrah el-Hayvânî'den şöyle anlattı: Eyyûb şöyle diyordu: Vallahi Hür b. Yezîd'in atını ben öldürdüm. Karnına bir ok attım. Bunun üzerine at titredi ve sarsılıp öne doğru yıkıldı. Hür bir aslan gibi sırtından atladı ve elinde kılıcı olduğu hâlde şöyle diyordu:

Atımı öldürürseniz ben Hür'üm. Kıllı aslandan daha cesurum.

Ravi dedi: Onun gibi bir müfteri görmedim. Kabilenin bazı yaşlıları ona: "Sen mi Hür b. Yezîd'i öldürdün?" dediler. Adam: "Hayır, vallahi ben onu öldürmedim, başkaları onu öldürdü. Onu öldürmeyi arzu etmem." dedi. Ebû Veddâk ona: "Neden?" diye sordu. Adam: "Salihlerden olduğunu iddia ettiler. Vallahi yaralama ve sadece orada bulunma günahıyla Allah'a mülaki olmak, onlardan birini öldürmek günahıyla mülaki olmaktan daha iyidir," dedi. Ebû Veddâk ona: "Ben senin onların hepsinin öldürülmesi günahıyla Allah'ın huzuruna çıkacağını görüyorum. Sen birine bir ok atsan o ok bir başkasına isabet edip ölümüne yol açsa ya da sadece birisine ok atsan veya bir savaşçı pozisyonunda dursan, onlara saldırsan, arkadaşlarını savaşmaya teşvik etsen, onlara katılımı sağlasan, sana saldırılsa ve cesaret gösterip kaçmak istemezsen, bir başka arkadaşın senden cesaret alıp senin gibi davranırsa, böylece bir diğeri ve başka biri senin gibi davransa bu adam ve arkadaşları (senin oradaki duruşundan dolayı) öldürülmüş olurlardı ve kanlarının akıtılmasında sen de ortak olurdun," dedi. Adam: "Ey Ebû Veddâk! Allah'ın rahmetinden ümidimizi kesiyorsun. Kıyamet günü hesabımızı sen görecek olursan ve bizi affedersen, Allah seni affetmesin!" dedi. Ebû Veddâk: "Sana söyleyeceklerim bundan ibarettir," dedi. Bu vuruşma gün ortasına kadar en şiddetli şekilde devam etti, çünkü onlara sa- [438]
dece bir yönden saldırabiliyorlardı. Zira onların çadırları bitişikti, kendileri de birbirlerine yakın mesafede savaşıyorlardı.

Ravi dedi: Ömer b. Sa'd vaziyeti görünce adamlarını gönderip sağdan ve soldan çadırları yıktırıp onları kuşatmaya yeltendi. Bunun üzerine Hüseyin'in adamları üçer ve dörder kişiden oluşan gruplar hâlinde çadırlar arasında dağılarak yıkma ve yağma işine kalkışan kişileri bertaraf etmeye, yakından okla vurmaya ve yaralamaya başladılar. Bunun üzerine Ömer b. Sa'd: "Çadırlara girip yıkmayı bırakın, onları ateşe verin," diye emretti. Bu kez ateş getirdiler ve çadırları yakmaya başladılar. Hüseyin: "Bırakın yaksınlar. Zira yakarlarsa o taraftan size saldıramayacaklar," dedi. Gerçekten de öyle oldu, tek taraftan saldırmaya devam ettiler. Bu arada el-Kelbî'nin karısı

çıktı, yürüyerek kocasının başı ucunda oturarak üzerinden toprağı silmeye çalıştı. "Cennetliksin seni tebrik ediyorum," dedi. Şemir, Rüstem adındaki köleye: "Sırıkla kafasına vur," dedi. Adam kafasına vurup yardı. Kadın olduğu yerde öldü. Şemir saldırdı ve Hüseyin'in çadırını mızrakla deldi ve "Ateş getirin bu çadırı içindekilerle yakayım," dedi. Bunun üzerine kadınlar çığlık atarak içinden çıktılar. Hüseyin ona: "Ey İbn Zilcevşen! Ateş istiyorsun ve evimi içindeki aile fertlerimle yakmak istiyorsun. Allah seni yaksın," diye seslendi.

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid bana Humeyd b. Müslim'den şöyle dediğini anlattı: Şemir b. Zilcevşen'e: "Süphanallah! Bu sana yakışmaz, iki hasletle kendi aleyhine çalışıyorsun. Allah'a mahsus bir azapla azap etmek istiyorsun, kadın ve çocukları öldürmek istiyorsun! Erkekleri öldürmekle emîrini hoşnut edebilirsin," dedim. Bana: "Sen kimsin?" dedi. Ona: "Sana kim olduğumu söylemeyeceğim," dedim. Ravi dedi: Beni tanısa sultan nezdinde bana zarar vermesinden korktum. Derken benden daha fazla sözünü dinleyeceği bir adam geldi. Şebes b. Rib'î ona: "Senin sözünden daha kötü bir söz, senin duruşundan daha kötü bir duruş görmedim. Kadınları korkutan mı oldun," deyince adamın utandığına şahit ol-
[439] dum. Ayrılmak istemişti ki Züheyr b. Kayn, on kadar adamıyla Şemir'e ve adamlarına saldırdılar ve onları püskürterek çadırlardan uzaklaştırdılar ve Şemir'in adamlarından Ebû Azze ed-Dabâbî'yi öldürdüler. Ancak onların üzerine yönelenler çoğaldı. Hüseyin'in adamlarından bir veya iki kişi öldürülünce dikkat çekerken öbür taraftan öldürülen ise hiç dikkat çekmezdi. Zira sayıları çoktu. Ebû Sümâme Abdullah es-Sâidî vaziyeti görünce Hüseyin'e: "Sana kurban olayım. Bunların sana yaklaştıklarını görüyorum. Vallahi ben öldürülmeden sen öldürülmeyeceksin. Vakti girmek üzere olan bu namazı kılmış olarak Rabbime mülaki olmak istiyorum," dedi. Bunun üzerine Hüseyin başını kaldırdı ve şöyle dedi: "Namazı hatırlattın. Allah seni namaz kılan ve Allah'ı ananlardan kılsın. Evet, namaz vaktinin başlangıcıdır. Onlara söyleyin dursunlar ki namazımızı kılalım." Husayn b. Temîm onlara: "Kabul olmaz,"

dedi. Habîb b. Müzâhir ona: "Resulullah'ın (sav.) Ehl-i beytinin namazı kabul olmaz, diyorsun. Ey eşek, senin namazın mı kabul olacak," dedi. Bunun üzerine Husayn b. Temîm onlara saldırdı. Habîb b. Müzâhir onu karşıladı, kılıçla atının yüzüne vurdu. At sıçrayınca Husayn yere yuvarlandı. Ancak adamları onu taşıyarak kurtardılar. Habîb şu beyitleri dillendiriyordu:

Yemin ederim ki sayımız sizin sayınız kadar veya yarınız kadar olsaydık fevç fevç kaçacaktınız!

Ne şirret bir kavimsiniz ne şirret bir aslınız var!

Ardından şu beyitleri de söyledi:

Ben Habîb'im, babam ise Müzâhir! Savaşın ve ateşi kızışan harbin silahşoruyum!

Siz sayıca çok ve savaş teçhizatı bakımından daha güçlüsünüz. Biz ise sabrımız ve vefamızla üstünüz.

Bizim delil ve hüccetimiz daha güçlü ve daha açık, gerçekten de sizden daha çok takva ehli ve gerekçemiz daha makbuldür.

Habîb çok şiddetli bir muharebede bulundu. Benî Temîm'in Benî Ukfân kolundan Bedîl b. Sureym adında bir adam ona saldırdı. Ancak Habîb kılıçla onun kafasına bir darbe indirerek işini bitirdi. Benî Temîm'den bir başka adam ona saldırdı [440] ve mızrakla onu vurdu ve yere yıkıldı. Kalkmaya yeltenince Husayn b. Temîm kılıçla kafasına vurdu ve yere düştü. Bunun üzerine Temîmli indi ve başını gövdesinden ayırdı. Husayn ona: "Başını bana ver, onu atın boynuna asayım ki insanlar benim de öldürülmesine katıldığımı görsün ve anlasınlar. Sonra onu al ve Ubeydullah b. Ziyâd'a götür. Ondan alacağın mükâfata ihtiyacım yok," dedi. Ancak adam kabul etmedi. Bunun üzerine bir grup aralarını buldular. Katil, Habîb'in başını Husayn'a teslim etti. Adam atının boynuna astı ve askerler arasında dolaştı ve gösteride bulundu. Daha sonra da onu Temîmli adama verdi. Kûfe'ye dönünce adam başı alıp atının boynuna astı ve İbn Ziyâd'ın konağına gitti. Burada maktulün oğlu Kāsım b. Habîb, babasının başını görünce adama refakat etti, konağa girince onunla giriyor, çıkınca da onunla çıkıyordu. Adam çocuktan şüphe edince ona: "Evladım sana ne olu-

yor ki beni böyle izliyorsun?" dedi. Çocuk: "Bir şey yok," dedi. Adam: "Evladım bir şey var bana söyle," dedi. Çocuk: "Senin yanındaki baş babamın başıdır. Bana verirsen onu defnedeceğim," dedi. Adam: "Evladım emîr defnedilmesine razı olmaz. Ben emîrin onun öldürülmesi karşılığında iyi bir mükâfat vermesini istiyorum," dedi. Çocuk: "Ama Allah onun karşılığında sana en kötü karşılığı verecektir. Vallahi sen, senden daha hayırlı bir insanı öldürmüşsün," dedi ve ağlamaya başladı. Çocuk büyüyünce onun en büyük derdi, adamın izini takip etmek, fırsatını bulup babası karşılığında onu öldürmekti. Mus'ab b. ez-Zübeyr, Irak valisi olunca Bâcumeyra'ya karşı bir sefer düzenledi. Genç, Mus'ab'ın askerî kampına girdi. Babasının katilini Mus'ab'ın büyük çadırında gördü. Bunun üzerine onu izlemeye başladı ve izini sürdü. Bir gün, gün ortasında uyurken ona musallat oldu ve kılıcıyla vurarak onu öldürdü.

Ebû Mihnef dedi: Muhammed b. Kays bana şöyle anlattı: Habîb b. Müzâhir öldürülünce Hüseyin âdeta yıkıldı ve şöyle dedi: "Kendimi ve ashabımın müdafilerini Allah için adıyorum," dedi. Bunun üzerine Hür şu beyitleri dillendirmeye başladı:

Yemin ettim, öldürmeden öldürülmeyeceğim ve düşmana saldırırken vurulacağım.

[441] *Onları keskin kılıçla vuracağım. Onlar karşısında korkmayacak ve geri dönmeyeceğim.*

Başka bir beyitte de şöyle diyordu:

Kılıçla vücutlarına vururum ve Mina'ya ve el-Hayfe'ye konuk olan en hayırlı insanı savunurum.

Hür ve Züheyr b. Kayn çetin bir şekilde savaştılar. Onlardan biri saldırıya geçip de yorulunca diğeri saldırır ve arkadaşını kurtarırdı. Bir müddet böyle savaştılar. Sonra bir piyade grubu Hür'e saldırdılar, böylece öldürüldü. Onun hasmı ve amcasının oğlu Ebû Sümâme es-Sâidî de öldürüldü. Ardından öğle namazını kıldılar. Hüseyin namazı korku namazı şekliyle [kısaltarak] onlara kıldırdı. Öğleden sonra tekrar savaşmaya devam ettiler. Vuruşma şiddetli geçiyordu. Hüseyin'in yanına

kadar ilerlediler. Hüseyin el-Hanefî'yi önüne geçirdi. Onların hedefi oldu, Hüseyin'in önündeydi, sağdan ve soldan okların hedefi oldu. Bu atışlar adam düşünceye kadar devam etti. Züheyr b. Kayn çok çetin bir şekilde savaşıyordu. Şöyle diyordu:

Ben Züheyr'im, ben İbn Kayn'ım, onları kılıçla Hüseyin'den savarım.

Züheyr, Hüseyin'in omzuna vurarak şöyle diyordu:

İlerle, ey hidayet ehli, ey hidayet yolunu gösteren. Bugün deden Peygamber ile karşılaşacaksın

Hasan, Ali el-Murtazâ ve zırhlı genç Zülcenâhayn ile buluşacaksın

Ve Allah'ın aslanı olan diri şehide kavuşacaksın.

Ravi dedi: Kesîr b. Abdullah eş-Şa'bî ve Muhâcir b. Evs ona saldırdılar ve onu öldürdüler. Nâfi' b. Hilâl el-Cemelî oklarının ucuna kendi adını yazmıştı ve bu şekilde oklarını alametli olarak atıyordu ve şöyle diyordu: "Ben Cemelî'yim, ben Ali'nin dinindeyim."

el-Cemelî, Ömer b. Sa'd'ın askerlerinden yaralılar hariç on iki kişiyi bertaraf etmişti. Ardından vuruldu ve iki kolu kırılarak esir alındı. Şemir onu aldı ve yanındaki arkadaşları Nâ- [442]
fi''i Ömer b. Sa'd'a götürdüler. Sa'd ona: "Ey Nâfi' yazık sana! Seni kendine böyle yapmaya sevk eden şey nedir?" dedi. Nâfi' kanlar sakalı üzerine akarken şöyle dedi:: "Rabbim niyetimi bilir. Vallahi yaraladıklarım hariç sizden on iki kişi öldürdüm. Gösterdiğim çaba için de kendimi suçlamıyorum. Benim kollarım sağlam kalsaydı beni esir alamazdınız." Şemir, Ömer b. Sa'd'a: "Allah iyiliğini versin, onu öldür," dedi. Ömer: "Onu sen getirdin. Dilersen onu öldür," dedi. Bunun üzerine Şemir kılıcını çekti. Nâfi' ona: "Vallahi Müslüman olsaydın kanlarımızla Allah'ın huzuruna gitmek sana ağır gelecekti. Allah'a şükür ki ölümümüzü yarattıklarının en şirret olanlarının eliyle gerçekleşmesini takdir buyurdu," dedi. Şemir onu öldürdü. Akabinde Şemir saldırdı ve şöyle diyordu:

Ey Allah'ın düşmanları, bırakın Şemir onlara vursun ve geri çekilmesin.

O sizin için sütleğen türünden bir ağaç, zehir ve acı darıdır.

Ravi dedi: Hüseyin'in adamları çok sayıda savaşçı tarafından saldırıya maruz kaldıklarını ne Hüseyin'i ne de kendilerini savunamayacaklarını görünce Hüseyin'in önünde öldürülmek için âdeta yarışa girdiler. Bu bağlamda Azre el-Gıfârî'nin iki oğlu Abdullah ve Abdurrahman, Hüseyin'e: "Ey Ebû Abdullah! Sana selam olsun. Düşman bizi sana yönelmeye sevk etti. İstedik ki senin önünde can verelim. Seni savunalım ve sana gelecek düşmana mani olalım," dediler. Hüseyin: "Hoş geldiniz, bana yaklaşın," dedi. İkili ona yaklaştı, oldukça yakın bir mesafeden savaşmaya devam ettiler. Onlardan biri şu beyitleri dillendiriyordu:

Benî Gıfâr anladı ve Benî Nezâr'dan sonra Hindif de anladı ve kavradı.

Fücur ehline vuracağız. Hem de keskin kılıçla vuracağız

Ey kavmim hür insanların evlatlarını Meşrifî kılıcıyla ve yağlanmış mızrakla savunun.

Ravi dedi: Ondan sonra Seyf b. el-Hâris b. Sürey' ve Mâlik b. Abd b. Serî' adında amca oğulları ve ana bir kardeşler olan
[443] iki genç Hüseyin'e geldiler, ağlayarak ona yaklaştılar. Hüseyin onlara: "Ey kardeşimin oğulları, neden ağlıyorsunuz? Dilerim ki gözünüz her an aydın olsun," dedi. Onlar: "Allah bizi sana kurban etsin. Vallahi kendimiz için değil, senin için ağlıyoruz. Kuşatıldığını ve seni savunamadığımızı görüyoruz," dediler. Hüseyin onlara: "Ey kardeşimin oğulları! Allah, bizzat geldiğiniz ve teselli verdiğiniz için takva sahiplerinin en güzel mükâfatıyla sizi mükâfatlandırsın," dedi. Ravi dedi: Arkasından Hanzale b. Es'ad eş-Şibâmî geldi ve Hüseyin'in önünde durdu ve şöyle seslendi: "*Ey kavmim! Ben üzerinize önceki toplulukların günü gibi bir günün gelmesinden korkuyorum. Nûh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi. Allah kullarına zulüm dileyecek değildir. Ey kavmim! Gerçekten sizin için o çağrışma ve feryat gününden korkuyorum. O gün arkanıza dönüp kaçacaksınız. Fakat sizi Allah'tan kurtaracak kimse yoktur. Allah kimi saptırırsa onu doğru yola iletecek de yoktur.*'[90] Ey kavmim! Hüseyin'i öldürürseniz Al-

90 Mü'min, 40/30-33.

lah bir azapla kökünüzü keser! '*İftira eden muhakkak perişan olur.*'[91] Hüseyin ona: "Ey İbn Es'ad! Onlar senin hak davetini reddedince, harekete geçerek senin ve arkadaşlarının kanını akıtmayı dileyince azabı hak ettiler. Şimdi senin salih mümin kardeşlerini öldürünce bu azabı daha çok hak ettiler," dedi. İbn Es'ad: "Doğru söyledin. Sana kurban olayım. Sen benden daha fakihsin ve daha yetkinsin. Ahirete gidip de kardeşlerimize iltihak etmeyelim mi?" dedi. Hüseyin: "Git, dünyadan ve içindekilerden daha hayırlı olana, fâni olmayan bir mülke git," dedi. Adam: "Ey Ebû Abdullah! Sana selam olsun. Allah'ın salatüselamı senin ve ev halkının üzerine olsun. Bizi ve seni cennetinde buluştursun," dedi. Hüseyin: "Âmin," dedi. Adam öne geçti öldürülünceye kadar savaştı.

Ravi dedi: Arkasında Câbirli iki kardeş öne geçtiler ve Hüseyin'e dönüp: "Ey Allah'ın resulünün evladı! Sana selam olsun," dediler. Hüseyin: "Allah'ın selamı ve rahmeti ikinizin üzerine olsun," diye karşılık verdi. İkili de öldürülünceye kadar savaştılar. Ardından Âbis b. Şebîb eş-Şâkirî yanında kölesi Şevzeb olduğu hâlde geldi. Âbis: "Ey Şevzeb! Ne yapmayı düşünüyorsun?" dedi. Şevzep: "Ne yapacağım! Seninle birlikte Resulullah'ın (sav.) kızının oğlunu savunmak için öldürülünceye kadar savaşacağım," dedi. Âbis: "Senden beklenen de odur. O zaman Hüseyin'in önüne geç ve diğer arkadaşlarının fedakârlığını Allah'a arz ettiği gibi senin fedakârlığını da Rabbine arz etsin, ben de seni Allah rızası için takdim edeyim. Şimdi senden başka bana daha yakın biri olsaydı onu Allah rızası [444] için öne geçirecektim. Zira bugün öyle bir gündür ki gücümüz yettiği kadar ecrimizi Allah'tan bekleyeceğiz. Zira bugünden sonra amel yoktur. Bundan sonra hesap verme dönemidir," dedi. Bunun üzerine Şevzeb öne geçti, Hüseyin'e selam verdi, öldürülünceye kadar savaştı. Akabinde Âbis b. Ebî Şebîb şöyle dedi: "Ey Ebû Abdullah! Vallahi yeryüzünde yakın olsun uzak olsun, benim nezdimde senden daha aziz ve senden daha sevimli bir kimse yoktur. Senin üzerindeki zulmü ve ölüm tehdidini canımdan daha aziz bir şeyle defetmem mümkün olsaydı

91 Tâhâ, 20/61.

onu yapardım. Ey Ebû Abdullah! Sana selam olsun. Allah'ın huzurunda şehadet ederim ki ben senin ve babanın hidayet yoluna bağlıyım." Kılıcını kaldırarak onların üzerine yürüdü. Çok geçmeden alnına bir kılıç darbesi isabet etti.

Ebû Mihnef dedi: Nümeyr b. Va'le bana Hemdân'ın Benî Abd kolundan, o güne şahit olan Rebî' b. Temîm adında bir şahıstan naklen şöyle dediğini anlattı: Onun gelmekte olduğunu görünce onu tanıdım. Zira gazalarda kendisini görüyordum. İnsanların en cesaretlisiydi. İnsanlara: "Bu saldıran aslandır. Bu İbn Ebî Şebîb'dir. Sizden hiç kimse karşısına çıkmasın," dedim. Âbis b. Ebî Şebîb: "Teke tek karşıma çıkacak kimse var mı?" diye seslendi. Ömer b. Sa'd: "Onu taşlayın ve vücudunu kırıp dökün," dedi. Bunun üzerine her taraftan taş yağmuruna tutuldu. Bu durumu görünce zırhını ve miğferini attı ve insanlara saldırdı. Vallahi onu iki yüz kadar kişiyi kovaladığını gördüm. Sonra onu her taraftan çembere aldılar ve öldürdüler. Onun başını teçhizatlı bazı adamların elinde gördüm. Her biri: "Onu ben öldürdüm," diyordu. Bunun üzerine Ömer b. Sa'd'a gittiler. Ömer: "Kavga etmeyin, bu adam tek bir mızrakla öldürülmüş değildir," dedi ve onları gönderdi.

Ebû Mihnef dedi: Abdullah b. Âsım bana Dahhâk b. Abdullah el-Mişrakī'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin'in adamlarının öldürüldüklerini ve sıranın ona ve ev halkına geldiğini ve yanında Süveyd b. Amr b. Ebî el-Mutâ' el-Has'amî ve Büşeyr b. Amr el-Hadramî'den başka kimse kalmadığını görünce Hüseyin'e: "Ey Resulullah'ın evladı seninle daha önce konuştuklarımızı bilirsin. Sana: 'Ortada senin için savaşan kimse gördüğüm sürece savaşacağım. Ancak savaşacak kimse görmezsem ayrılmama izin vereceksin,' demiştim. Sen de
[445] 'Olur,' demiştin," dedi. Hüseyin: "Doğru söyledin, ancak nasıl kurtulacaksın? Kurtulabilirsen hakkımı helal ediyorum," dedi. Bunun üzerine atıma doğru gittim. Daha önce arkadaşlarımızın atlarının öldürüldüğünü görünce onu çadırların arasında arkadaşlarıma ait bir haymenin içine aldıktan sonra yaya olarak onlarla birlikte savaşmaya başladım. Hüseyin'in önünde iki adam öldürmüş, üçüncü bir şahsın da elini kesmiştim. Hü-

seyin defalarca bana: "Elin kurumasın. Allah, Peygamber'inin Ehl-i beytine olan hizmetin için seni hayırla mükâfatlandırsın," dedi. Hüseyin bana izin verince atı haymeden çıkardım ve sırtına binip onu kırbaçladım. At şaha kalkınca onu adamların ortasına sürdüm. Yolumdan çekildiler, on beş kadar adam benim peşime düştü. Nihayet Fırat'ın kıyısına yakın bir köy olan Şüfeyye'ye vardım. Ancak onlar bana yetişince dönüp onlara yöneldim. Onların içinde bulunan Kesîr b. Abdullah eş-Şa'bî, Eyyûb b. Mişrah el-Hayvânî ve Kays b. Abdullah es-Sâidî beni tanıdı ve "Bu adam Dahhâk b. Abdullah el-Mişrakī'dir, amcamızın oğludur, Allah adına sizden rica ediyoruz ondan vazgeçin," dediler. Benî Temîm'den onlarla birlikte bulunan üç kişi: "Evet vallahi bu kardeşlerimiz ve dava arkadaşlarımızın davetine icabet edeceğiz, onların adamından vazgeçeceğiz," dediler. Ravi dedi: Temîmliler akrabalarımın talebini kabul edince öbürleri de benden vazgeçtiler ve Allah beni kurtardı.

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc el-Kindî bana şöyle anlattı: Yezîd b. Ziyâd, Ebü'ş-Şa'sâ el-Kindî olarak bilinir ve Benî Behdele'dendir. İyi ok atardı. Yezîd, Hüseyin'in önünde dizleri üzerine çökmüş ve yüz ok atmıştır. Bunlardan ancak beş tanesi hedefi şaşırmıştır. Her ok atışında: "Ben İbn Behdele'yim Arcele'nin silahşorlarından," derdi. Hüseyin de: "Allah'ım atışını rast getir ve onu cennetle mükâfatlandır," derdi. Hepsini atınca, kalktı ve "ancak beş tanesi isabet etmedi," dedi. Nitekim ilk öldürülenlerdendi. O şu beyitleri dillendiriyordu:

Ben Yezîd'im, babam ise Muhâsir'dir. Ormandaki aslandan daha cesurum.

Ey Rabbim! Ben Hüseyin'e yardım ediyorum. İbn Sa'd'ı ise terk etmiş ve onunla ilişkimi kesmişim.

Yezîd b. Ziyâd b. Muhasir, Ömer b. Sa'd ile birlikte Hüseyin'e karşı icra edilecek harekete katılmıştı. Ömer, Hüseyin'in [446] tekliflerini reddedince Hüseyin'e katıldı ve öldürülünceye kadar onun safında savaştı. Saydâvî, Ömer b. Hâlid, Câbir b. el-Hâris es-Selmânî, Ömer b. Hâlid'in kölesi Sa'd ve Mücemmi' b. Abdullah el-Âizî'ye gelince muharebenin başlangıcında savaştılar ve hasımlarına kılıçlarıyla saldırarak içlerine daldı-

lar. Bunun üzerine onları kuşatarak arkadaşlarıyla irtibatlarını kestiler. Abbâs b. Ali de bir hamle yaparak onları kurtardı ve geri geldiler. Yara bere içindeydiler. Ancak düşman onlara yaklaşınca tekrar kılıçlarına sarılarak harekete geçtiler ve muharebenin ilk zamanlarında aynı mekânda öldürüldüler.

Ebû Mihnef dedi: Züheyr b. Abdurrahman b. Züheyr el-Has'amî bana şöyle anlattı: Hüseyin'in adamlarından onunla birlikte hayatta kalan son adamı Süveyd b. Amr b. Ebî el-Mutâ' el-Has'amî'ydi. Ebû Tâlib'in evlatlarından ilk öldürülen ise Ali Ekber b. Hüseyin b. Ali'ydi. Onun annesi Leylâ bint Ebî Mürre b. Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'dir. Ali Ekber karşı tarafa saldırmaya başladı ve şu beyitleri dillendirdi:

Ben Ali b. Hüseyin b. Ali'yim. Kâbe'nin Rabbine yemin olsun biz Peygamber'e yakınız.

Allah'a yemin olsun nesebi babasına dayanmayanın oğlu bize hükmedemez.

Ali Ekber defalarca hamle yaptı. Mürre b. Münkız b. Nu'mân el-Abdî el-Leysî onu görünce: "Bu kişi yanımdan geçer ve bu hareketini tekrarlarsa onu babasından koparmazsam Arapların günahı boynumda olsun," dedi. Ali Ekber kılıcıyla saldırınca Mürre b. Münkız karşısına çıktı ve onu mızrakla vurup öldürdü. Bunun üzerine insanlar kılıçlarıyla ona saldırdılar ve vücudunu parçaladılar.

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid bana Humeyd b. Müslim el-Ezdî'den naklen şöyle dediğini anlattı: O gün Hüseyin'in şöyle dediğini kulağımla işittim: "Oğulcuğum, seni katleden bir kavmi Allah katletsin! Rahmân'a karşı ne kadar cüretkâr, Resulü'n hürmetini çiğnemekte ne kadar pervasızdırlar. Senden sonra dünya yok olsun!" Bu arada bir kadının hızla çıkıp geldiğini gördüm. Âdeta doğan bir güneş gibiydi. "Benim kardeşim! Benim kardeşimin oğlu!" diye sesleniyordu. Onun kim olduğunu sordum. Resulullah'ın kızı Fâtıma'nın
[447] kızı olduğunu söylediler. Geldi ve üzerine kapandı. Hüseyin yanına gitti ve elinden tutup onu çadıra götürdü, kendisi dönüp oğlunun yanına geldi. Gençleri de gelince onlara: "Karde-

şihizi taşıyın," dedi. Onu katledildiği yerden alarak savaştıkları büyük çadırın önüne götürdüler. Arkasından Amr b. Subeyh es-Sadâî, Abdullah b. Müslim b. Akīl'e bir ok fırlattı. Abdullah korunmak için avucunu alnına koydu ve iki elini hareket ettiremez oldu. Adam ona ikinci bir ok fırlattı ve kalbini parçaladı. Bunun üzerine her taraftan onların üzerine üşüştüler. Abdullah b. Kutbe et-Tâî en-Nebhânî, Avn b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'e saldırdı ve onu katletti. Âmir b. Nehşel et-Teymî de Muhammed b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib'e hücum ederek onu öldürdü. Osman b. Hâlid b. Üseyr el-Cühenî ve Bişr b. Sevt el-Hemdânî el-Kābidî, Abdurrahman b. Akīl b. Ebî Tâlib'e saldırdılar ve onu öldürdüler. Abdullah b. Azre el-Has'amî, Ca'fer b. Akīl b. Ebî Tâlib'e bir ok fırlatarak onu katletti.

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid bana Humeyd b. Müslim'den naklen şöyle dediğini anlattı: Karşımıza bir çocuk çıktı. Yüzü âdeta bir ay parçasıydı. Elinde kılıç, üzerinde bir gömlek ve bir izar vardı. Ayağında birisinin ipi kopmuş bir çift ayakkabı vardı. Sol ayakkabının ipi olduğu hâlâ aklımdadır. Amr b. Sa'd b. Nüfeyl el-Ezdî bana: "Vallahi buna saldıracağım," dedi. Ona: "Süphanallah! Ne istiyorsun? Etraflarında toplandıkları bu kadar maktulü yeterli görmüyor musun?" dedim. Adam: "Vallahi ona saldıracağım," dedi. Nitekim de saldırdı ve ilk anda kılıçla kafasına vurdu. Çocuk yüzüstü yere düşerken "Amcacığım!" diye bağırdı. Bunun üzerine Hüseyin bir şahin gibi bir bakış attı ve kızgın bir aslan gibi saldırarak Amr'a kılıçla bir darbe indirdi. Amr koluyla korunmak isteyince kolu dirsekten koptu. Bunun üzerine Amr bir çığlık atarak ortadan çekildi. Kûfeli süvariler Amr'ı Hüseyin'in elinden kurtarmak için hamle yaptılar. Ancak atlar hızını alamayarak Amr'ın üzerinden geçti, ayakları altında ezerek öldürdü. Toz ortalıktan çekilince Hüseyin'in çocuğun başında durduğunu ve çocuğun ayaklarıyla yeri deşmekte olduğunu gördüm. Hüseyin: "Seni öldüren ve kıyamet gününde senin için hasımları ceddin olan kavim uzak olsun! Vallahi onu çağırdığın hâlde amcanın sana icabet edememesi ya da icabet edip de seni kurtaramaması ona güç geldi. Bir ses ki hasmı çok yardımcı-

sı azdır," diyordu. Sonra onu taşıdı ve çocuğun ayakları yerde
[448] sürünüyordu. Hüseyin göğsünü onun göğsüne koydu. Kendi kendime acaba onu ne yapacak? diye merak ettim. Hüseyin onu götürdü, oğlu Ali b. Hüseyin'le ev halkından öldürülen diğer kişilerin cesetlerinin yanına koydu. Çocuğun kim olduğunu sordum. Onun Kāsım b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib olduğunu söylediler. Ravi dedi: Hüseyin gün boyu uzun bir müddet bekledi. Ne kadar onun üzerine bir adam gelse onu öldürmek istemedi ve bunun ağır günahına katlanamadı. Nihayet Benî Beddâ'dan Mâlik b. Nüseyr adında Kindeli bir adam Hüseyin'e geldi ve kılıçla başına vurdu. Hüseyin'in üzerinde külahlı bir aba vardı. Kılıç külahı kesti ve başına isabet ederek onu kanattı. Kan abayı ıslattı. Hüseyin ona: "Bu vuruşla yemeyesin ve içmeyesin. Allah seni zalimlerle haşir etsin!" dedi ve üzerindeki abayı çıkardı ve bir külah getirilmesini istedi. Külahı giydi ve üzerine bir sarık sardı. Yorgun ve bitkindi. Kindî geldi ve yün ve ipek karışımı kumaştan olan abayı aldı. Daha sonra bu elbiseyi eve götürdü, onu kandan temizlemek için yıkadı. Karısı Ümmü Abdullah bint Hür ve Hüseyin b. Hür el-Bediy ona: "Resulullah'ın (sav.) kızının özel eşyasını evime getiriyorsun? Onu bu evden çıkar," dedi. Onun arkadaşlarının anlattığına göre bu adam, ölünceye kadar yoksulluk ve mahrumiyet içinde yaşadı. Ravi dedi: Hüseyin oturunca bir çocuğu ona götürüldü. Hüseyin onu kucağına aldı. Rivayete göre bu çocuk Abdullah b. Hüseyin'di.

Ebû Mihnef dedi: Ukbe b. Beşîr el-Esedî şöyle anlattı: Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin bana dedi ki: "Ey Benî Esed! Sizin zimmetinizde kan hakkımız vardır," dedi. Ona: "Ey Ebû Ca'fer! Allah senin iyiliğini versin, bunda benim ne suçum var? Bu nasıl oldu?" dedim. Ebû Ca'fer dedi ki: "Hüseyin'e çocuğu götürüldü. Onu kucağına aldı. Benî Esed'den bir adam ona bir ok attı ve onu boğazladı. Hüseyin kanını iki avucuna doldurup yere döktü ve şöyle dedi: 'Allah'ım, bizi semadan gelen zaferden mahrum ettiysen bunu bizim için hayırlı kıl ve bu zalimlerden intikamımızı Sen al,'" dedi. Ravi dedi: Abdullah b. Ukbe el-Ganevî, Ebû Bekir b. Hüseyin b. Ali'ye bir ok

attı ve onu öldürdü. Bu konuda şair İbn Ebî Ukbe şu beyti dile getirdi:

Ganî'nin zimmetinde bir damla kanımız var. Esed'de de başka bir kan hakkımız var. O da hatırlanır ve unutulmaz.

Ravi dedi: Rivayete göre Abbâs b. Ali ana bir kardeşleri Abdullah, Ca'fer ve Osman'a: "Ey anamın oğulları! İleriye geçin ki [449] size vâris olayım. Zira sizin evlatlarınız yok," dedi. Bunun üzerine ileriye atıldılar ve öldürüldüler. Hânî b. Sübeyt el-Hadramî, Abdullah b. Ali b. Ebî Tâlib'e saldırdı ve onu öldürdü. Sonra Ca'fer b. Ali'ye saldırdı, onu da öldürerek başını alıp götürdü. Sonra Havelî b. Yezîd el-Asbuhî, Osman b. Ali b. Ebî Tâlib'e bir ok fırlattı. Akabinde Benî Ebân b. Dârim'den bir adam Muhammed b. Ali b. Ebî Tâlib'e bir ok attı ve onu öldürerek başını alıp götürdü.[92]

Hişâm dedi: Ebû Hüzeyl –es-Sekûnî– bana Hânî b. Sübeyt el-Hadramî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hâlid b. Abdullah döneminde onu Hadramîlerin meclisinde gördüm. Yaşlıydı. Şöyle dediğini işittim: Hüseyin'in katline şahit olanlardanım. Vallahi on süvariden oluşan ve her birimiz atının sırtında bulunan bir grubun içindeydim. Atlar hareket hâlinde ve dağılmış vaziyette bulunuyordu. Derken Hüseyin'in ev halkından bir çocuk çıktı. O, çadırlardan birinin direğine tutunmuştu. Üzerinde bir gömlek ve bir izar vardı. Korkulu bir hâldeydi. Sağa, sola bakıyordu. Kulaklarında iki inci vardı ve dönünce inciler sallanıyordu. Derken bir adam koştu, ona yaklaşınca atı üzerinden ona doğru eğildi ve kılıcıyla çocuğu kesti.

Hişâm dedi: es-Sekûnî dedi ki: Çocuğu öldüren Hânî b. Sübeyt'tir. Ayıplanınca kendisini gizledi.

92 İslam'ın doğuşu ve Arap Yarımadası'nda yayılmasında Resulullah'tan (sav.) sonra aslan payına sahip olan Ali'nin (ra.) başına gelenler bir yana, vefatından sonra ev halkına ve evlatlarına reva görülen bu vahşeti anlamak mümkün değildir. Bir Müslüman böyle vahşi, hatta vahşet sınırlarını bile aşan bir yöntemle Ali'nin ve Fâtıma'nın evlatlarına davranabilir mi? İşin en çarpık tarafı ise Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın oğlunun başında bulunduğu orduyu oluşturan Kûfeli savaşçıların önemli bir kısmının Ali'yi Kufe'ye davet edenlerden oluşmasıdır (çev.).

Hişâm dedi: Amr b. Şemir bana Câbir el-Cu'fî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin susamıştı. Susuzluğu had safhaya varınca su içmek için suya yaklaştı. Bunun üzerine Husayn b. Temîm ona bir ok attı. Ok Hüseyin'in ağzına isabet etti. Ağzından akan kanı eliyle alıp semaya atıyordu. Sonra Allah'a hamdüsenada bulundu ve ellerini açarak şöyle dua etti: "Allah'ım! Onları tek tek helak et ve onları dağıtarak yok et, yeryüzünde onlardan hiç kimseyi bırakma!"

Hişâm babası Muhammed b. Sâib ve Kāsım b. el-Asbuğ b. Nübâte'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin'i ordugâhında gören bir zat şöyle anlattı: Hüseyin'in askerleri bertaraf edilince Fırat'a gitmek için setten geçmeye yeltendi. Bunun üzerine Benî Ebân b. Dârim'den bir adam: "Suya varmasına engel
[450] olun. Şiası ona yetişmesin," dedi. Hüseyin atını vurarak sürdü. Ancak insanlar onun peşine düştüler ve Fırat'a ulaşmasına engel oldular. Hüseyin: "Allah'ım, onu susuz bırak," dedi. Bunun üzerine Ebânî ona bir ok fırlattı ve Hüseyin'in çenesine isabet ettirdi. Hüseyin oku çekti ve iki avucunu açarak avuçları kanla doldu. Hüseyin: "Allah'ım, Peygamber'inin kızının evladına yapılanları Sana şikâyet ediyorum," dedi. Vallahi çok geçmeden adam susuzluk şikâyetiyle rahatsızlandı ve suya kanmaz oldu.

Kāsım b. el-Asbuğ şöyle dedi: Ben de onu rahatlatmaya çalışanlar içindeydim. Su soğutuluyor ve içinde hurma suyu olduğu hâlde veriliyordu. Büyük bardaklarla süt içiriliyor, bir ev halkını doyuracak testilerden su içiriliyordu. Buna rağmen "Bana su verin susuzluk beni öldürdü," diyordu. Vallahi çok geçmeden karnı devenin karnı gibi yarıldı.

Ebû Mihnef naklettiği rivayette şöyle dedi: Şemir b. Zilcevşen maiyetinde Kûfeli piyadelerden oluşan on kişilik bir grupla Hüseyin'in aile efradının ve eşyalarının bulunduğu ikametgâhının karşısına geldi ve ona doğru yürüdü. Sonra ikametgâhıyla arasına girerek oraya ulaşmasına engel oldular. Bunun üzerine Hüseyin onlara: "Yazıklar olsun size! Eğer dininiz yoksa,[93] ahi-

93 Hz. Hüseyin çok haklı olarak bu vahşeti sergileyenlerin aslında İslam ve ahiret inancıyla sorunları olduğunu ifade etmektedir (çev.).

ret gününden korkunuz yoksa bile dünya işlerinizde hür olun ve hasep sahibi olun. Ev halkımı ve meskenimi, düşük ve cahillerinizden koruyun," dedi. İbn Zilcevşen: "Ey Fâtıma'nın oğlu! O hakkı sana verdik," dedi ve piyadeleriyle üzerine gitti. Bunların içinde Ebü'l-Cenûb –asıl adı Abdurrahman el-Cu'fî'dir–, Kaş'am b. Amr b. Yezîd el-Cu'fî, Sâlih b. Vehb el-Yezenî, Sinân b. Enes en-Nehaî ve Havelî b. Yezîd el-Asbuhî vardı. Şemir b. Zilcevşen onları Hüseyin'e karşı kışkırtmaya başladı, Ebü'l-Cenûb'un yanına uğradı. Nitekim adam tam teçhizatlıydı. Ona: "Hüseyin'e saldır," dedi. Ebü'l-Cenûb: "Neden sen saldırmıyorsun, bir engelin mi var?" dedi. Şemir: "Bana mı diyorsun?" dedi. Ebü'l-Cenûb: "Sen de bana mı diyorsun?" dedi ve ikili birbirlerine küfrettiler. Ebü'l-Cenûb –cesur bir adamdı– ona: "Vallahi içimden geliyor ki mızrağı senin gözüne sokayım!" dedi. Bunun üzerine Şemir ondan vazgeçti. "Vallahi yapabilirsem sana zarar vereceğim," dedi. Bu kez piyadeleriyle birlikte Hüseyin'in üzerine gitti. Hüseyin onlara karşı harekete geçince onlar geriye çekiliyorlardı. Ancak onu çepeçevre kuşattılar. Bu esnada ev halkından bir [451] çocuk Hüseyin'e doğru gitmeye başladı. Hüseyin'in kız kardeşi Zeyneb onu alıkoymak için tuttu. Hüseyin ona: "Onu alıkoy," dedi. Ancak çocuk imtina etti ve koşarak Hüseyin'in yanına gitti ve yanında durdu. Tam bu sırada Benî Teymullah b. Sa'lebe b. Ukâbe'den Bahr b. Ka'b b. Ubeydullah kılıcıyla Hüseyin'e doğru meylederek kılıcını ona salladı. Çocuk: "Ey habis ananın oğlu amcamı mı öldüreceksin," dedi ve eliyle onu engellemek istedi. Ancak kılıç elini kesti ve sadece deriyle asılı kaldı. Çocuk: "Ah anacığım!" diye çığlık attı. Hüseyin onu kucakladı ve ona şöyle söyledi: "Ey kardeşimin oğlu! Başına gelene karşı sabırlı ol ve Allah'tan hayrı dile. Allah seni salih atalarına kavuşturacak. Resulullah (sav.), Ali b. Ebî Tâlib, Hamza, Ca'fer ve Hasan b. Ali'ye kavuşacaksın. Onların hepsine salatüselam olsun."

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid bana Humeyd b. Müslim'den naklen şöyle dediğini anlattı: O gün Hüseyin'in onlara şöyle beddua ettiğini işittim: "Allah'ım onları semanın yağmurundan ve yeryüzünün bereketlerinden mahrum bırak. Allah'ım onları bir süreye kadar hayattan yararlandıra-

caksan eğer, onları bölük bölük parçala ve onları türlü türlü yollara düşür! Allah'ım, idarecilerini ebediyen onlardan hoşnut kılma! Zira bize destek olmak için bizi davet ettiler. Ancak bizim üzerimize geldiler ve bizi öldürdüler!" Hüseyin, piyade grubunu püskürtünceye kadar onlarla vuruştu. Ravi dedi: Hüseyin'in yanında üç veya dört kişi kalınca giymek için sık dokumalı kumaştan –vücudu göstermeyen sık dokumalı Yemen işi kumaştan– yapılmış donlar getirilmesini istedi. Hüseyin üzerindeki donun katiller tarafından alınmaması için onun bazı yerlerini yırttı. Arkadaşları ona: "Altına kısa bir don daha giysen," dediler. "O bir zillet giysisidir. Onu giymek bana yakışmaz," dedi. Ravi dedi: Ne var ki Hüseyin katledilince Bahr b. Ka'b o donu aldı ve Hüseyin'i çıplak bıraktı.

[452] Ebû Mihnef, Haccâc ve Abdullah b. Ammâr b. Abdi Yagûs el-Bârikī'den naklen şöyle anlattı: Abdullah b. Ammâr daha sonra Hüseyin'in katledilmesine şahit olduğu için ayıplanınca: "Benî Hâşim'e iyiliğim oldu," diye söyledi. "Onlara ne iyiliğin dokundu?" diye sorulunca şöyle dedi: "Mızrakla Hüseyin'in üzerine gittim. Yanına varınca dileseydim onu mızrakla vurabilirdim. Ancak vurmaktan kaçındım ve oradan ayrılarak uzak olmayan bir noktada durdum ve kendi kendime onu öldürüp de ne yapacağım. Zaten başkası öldürecek," dedim. Abdullah dedi: "Sağından ve solundan piyadeler ona saldırdılar. Bunun üzerine Hüseyin sağındakilere karşı bir hamle yaptı. Grup dağıldı. Sonra soldakilere saldırdı, onlar da dağıldılar. Üzerinde yün ve ipek karışımı kumaştan bir gömlek vardı ve sarığı başındaydı. Vallahi gücü kırılmış, evladı, ev halkı ve adamları katledildiği hâlde onun kadar sebat eden, daha yürekli, ileriye atılmakta ondan önce ve ondan sonra kendisinden daha cesur kimse görmedim. Nitekim saldırınca sağında ve solunda bulunan piyadeler tıpkı keçilerin kurttan kaçtığı gibi kaçıyorlardı. İşte bu hengâmede kız kardeşi Zeyneb bint Fâtıma küpeleri kulaklarıyla omuzları arasında gidip gelirken şöyle diyordu: "Keşke sema yere düşse!" Bu sırada Ömer b. Sa'd, Hüseyin'e yaklaşmıştı. Zeyneb: "Ey Ömer b. Sa'd! Ebû Abdullah öldürülürken sen seyirci mi kalacaksın?" dedi. Ravi

dedi: Ömer'in gözyaşlarının yanakları ve sakalı üzerine aktığını, yüzünü Zeyneb'den döndüğünü gördüm.

Ebû Mihnef dedi: Sak'ab b. Züheyr bana Humeyd b. Müslim'den naklen şöyle dediğini anlattı: Üzerinde yün ve ipek karışımı kumaştan bir cübbe vardı. Sarığı başındaydı. Saçı çivit otu boyasıyla boyanmıştı. Öldürülmeden önce yaya olarak bazen oktan korunarak, bazen hasmının açıklarından yararlanarak, bazen süvarilere saldırarak kahramanca savaşan bir cengâver olarak vuruşurken şöyle dediğini duydum: "Beni öldürmek için birbirinizi teşvik mi ediyorsunuz? Vallahi benden sonra hiçbir Allah'ın kulunu öldürmeniz, beni öldürmeniz kadar Allah'ın gazabına vesile olmayacak. Allah'a yemin ederim ki beni aşağıladığınız için Allah beni onurlandıracak, şuurunda olmadığınız şekilde sizden intikamımı alacaktır. Vallahi beni öldüreceğiniz için Allah sizi birbirinize musallat edecek ve kanlarınızı akıtacaktır. Bununla yetinmeyecek ve azabınızı kat kat artıracaktır." Ravi dedi: Hüseyin gün içinde uzun süre bu durumda kaldı. Aslında dileselerdi onu öldürebilirlerdi. Ancak onlar bu işi birbirlerine havale ediyorlardı ve herkes bu işi başkalarından bekliyorlardı. Bunun üzerine Şemir insanlara: "Yazıklar olsun size! Adamı ne diye bekletiyor- [453]
sunuz. Ananız sizi kaybetsin, onu öldürsenize!" diye seslendi. Bunun üzerine her taraftan ona saldırdılar. Onun sol koluna bir darbe indirildi. Onu Zür'a b. Şerîk et-Temîmî vurmuştu. Sonra omzuna bir darbe indirildi. Arkasından çekildiler. Hüseyin öne doğru düşecek gibi oldu. O bu durumdayken Sinân b. Enes b. Amr en-Nehaî ona saldırıp mızrak saplayarak onu yere düşürdü. Sonra Havelî b. Yezîd el-Asbuhî'ye: "Başını kes," dedi. Havelî buna yeltenince kendinde o gücü bulamayıp titremeye başladı. Sinân b. Enes ona: "Allah kollarını kırsın ve ellerini koparsın!" dedi ve kendisi inerek onun başını kesti ve gövdesinden ayırdı sonra onu Havelî b. Yezîd'e teslim etti. Ayrıca başka kılıç darbelerine de maruz kalmıştı.

Ebû Mihnef, Ca'fer b. Muhammed b. Ali'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin (as.) öldürülünce vücudunda otuz üç mızrak, otuz dört kılıç darbesi tespit edildi. Ravi dedi: Kim

Hüseyin'e yaklaşsa başını ele geçirmekte kendisini devre dışı bırakır endişesiyle Sinân b. Enes ona karşı harekete geçerek engellerdi. Nihayetinde Hüseyin'in başını kendisi aldı ve onu Havelî'ye teslim etti. Ravi dedi: Hüseyin'in üzerinde ne varsa yağmalandı. Donunu Bahr b. Ka'b, ipek ve yün karışımı kadife elbisesini Kays b. el-Eş'as, bu elbiseden dolayı daha sonra "Kadife Kays" diye adlandırılıyordu. Ayakkabılarını Benî Evd'den Esved adında bir şahıs, kılıcını Benî Nehşel b. Dârim'den bir adam aldı. Ancak sonradan Habîb b. Büdeyl'in akrabalarına geçti. Akabinde insanlar Yemen safranına, elbiselere ve develere yönelerek onları yağmaladılar. Ayrıca onlar Hüseyin'in eşlerine, ağırlıklarına ve eşyasına yöneldiler. Hatta kadınlar üzerlerindeki elbiseleri onlara kaptırmamak için mücadele etmek zorunda bırakılmış ve elbiseleri zorla onlardan alınmıştır.

Ebû Mihnef dedi: Züheyr b. Abdurrahman el-Has'amî bana şöyle anlattı: Süveyd b. Amr b. Ebî el-Mutâ' ağır yaralanmış ve öldürülenler arasında kalmıştı. Onların: "Hüseyin öldürüldü," dediklerini duydu. Bir ara kendine geldi. Kılıcı alınmış ancak üzerinde bir bıçak vardı. Adam bıçağıyla bir müddet onlarla vuruştuktan sonra öldürüldü. Onu Urve b. Bitâr et-Tağlibî ve Zeyd b. Rukâd el-Cenbî öldürdü. Böylece son öldürülen kişi [Süveyd b. Amr b. Ebî el-Mutâ'] oldu.

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid bana Humeyd b.
[454] Müslim'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ali Asgar b. Hüseyin b. Ali'nin yanına vardım. Hasta yatağında yatıyordu. Bir de ne göreyim, Şemir ve maiyetindeki bir grup piyade birbirlerine: "Bunu öldürmeyelim mi?" diyorlardı. Onlara: "Süphanallah! Çocukları da mı öldürelim? Bu bir çocuk!" dedim ve kim geldiyse onlara karşı onu savundum durdum. Sonra Ömer b. Sa'd geldi ve şöyle dedi: "Sakın bu kadınların evine kimse girmesin ve hiç kimse bu hasta çocuğa karışmasın. Kim onların eşyasından bir şey aldıysa onu onlara geri versin." Ravi dedi: Vallahi hiç kimse götürdüğünü geri vermedi. Ali b. Hüseyin bana: "Allah iyiliğini versin. Vallahi Allah senin sözlerinle bana yönelen şerri defetti," dedi. İnsanlar Sinân b. Enes'e: "Resulullah'ın

(sav.) kızı Fâtıma'nın oğlu Hüseyin b. Ali'yi, Arapların en tehlikelisini öldürdün. O bunların üzerine geldi, onların mülkünü ortadan kaldırmayı düşünüyordu. Ümeraya git ve mükâfatını iste. Beytülmâllerinin hepsini Hüseyin'in öldürülmesi karşılığında sana verseler azdır," dediler. Adam atına bindi ve çıktı. Cesur ve şair bir kişi olduğu kadar, deli dolu bir kişiydi. Gitti ve Ömer b. Sa'd'ın büyük çadırının kapısında durdu, en yüksek sesiyle şöyle seslendi:

Bineğime altın ve gümüş yükle. Zira korunan meliki ben öldürdüm.

Babası ve annesi insanların en hayırlısıdır. Nesebi de neseplerin en hayırlısıdır.

Ömer b. Sa'd şöyle dedi: "Deli olduğuna şahitlik ederim. Bir türlü kendine gelemedin. Onu bana getirin," dedi. Yanına alınınca ona değnekle vurdu ve "Ey deli, sen nasıl böyle konuşursun! Vallahi İbn Ziyâd seni duysaydı senin boynunu vururdu," dedi. Ravi dedi: Ömer b. Sa'd, Rebâb bint İmruülkays el-Kelbîyye'nin –Sükeyne bint Hüseyin'in annesidir.– kölesi Ukbe b. Sim'ân'ı aldı ve ona: "Sen nesin?" dedi. "Ben bir köleyim," dedi. Bunun üzerine onu serbest bıraktı. Böylece onların içinde sadece bu kişi kurtuldu. Ancak Murakki' b. Sümâme el-Esedî oklarını önüne dökmüş, dizleri üzerinde çömelerek savaşmıştı. Kavminden bir grup ona gelerek: "Bize gel sen emniyettesin," dediler. Bunun üzerine çıktı ve teslim oldu. Ömer b. Sa'd onları götürüp İbn Ziyâd'a teslim etti ve onun durumunu anlattı. İbn Ziyâd, Ukbe'yi ez-Zâre'ye sürdü. Ravi dedi: Daha sonra Ömer b. Sa'd: "Kim atıyla Hüseyin'in cesedi üzerinden geçmek ve atın ayaklarıyla üzerine basmak ister," dedi. Bunun üzerine aralarında İshâk b. Hayve el-Hadramî'nin –bu şahıs Hüseyin'i [455] elbisesini alan kişidir ve daha sonra abraş hastalığına yakalandı– ve Ahbeş b. Mersed b. Alkame'nin de bulunduğu on kişi bu işi kabul ederek Hüseyin'in cesedini atlarıyla çiğnediler ve göğüs ve sırtının kemiklerini kırdılar. Bana haber verildiğine göre Ahbeş b. Mersed'e bir müddet sonra bir muharebede ayakta dururken kim tarafından atıldığı anlaşılamayan bir ok isabet etti, kalbini parçaladı ve böylece öldü. Hüseyin'in (as.)

adamlarında yetmiş iki kişi katledildi. el-Gādiriyye köyünün Benî Esedli insanları Hüseyin ve adamlarının cenazelerini, öldürüldükten bir gün sonra defnettiler. Ömer b. Sa'd'ın adamlarından da yaralılar dışında seksen sekiz kişi öldürülmüştü. Bunların namazını Ömer b. Sa'd kıldırdı ve onları defnetti. Hüseyin öldürülünce aynı gün başı Havelî b. Yezîd ve Humeyd b. Müslim el-Ezdî ile Ubeydullah b. Ziyâd'a gönderildi. Havelî başı önce konağa götürdü. Ancak konağın kapısını kapalı görünce kendi evine götürerek onu bir çamaşır yıkama kabının altına sakladı. Onun iki karısı vardı. Biri Benî Esed'dendi. Diğeri ise Hadramîlerdendi ve adı Nevvâr bint Mâlik b. Akreb'di. O gece Hadramîye'nin sırasıydı.

Hişâm dedi: Babam bana Nevvâr bint Mâlik'ten nakle şöyle anlattı: Havelî, Hüseyin'in başını getirdi ve onu evde bir çamaşır yıkama kabının altına koydu ve sonra içeri girdi. Yatağa girince ona: "Ne haber, sende ne haberler var?" diye sordum. Adam: "Sana çağın zenginliğini getirdim, işte Hüseyin'in başı senin evinde," dedi. Ona: "Yazıklar olsun, sana! İnsanlar altın ve gümüş getirirken sen Resulullah'ın (sav.) oğlunun başını getirmişsin! Vallahi seninle aynı yastığa hiçbir zaman baş koymayacağım," dedim ve yataktan kalktım ve avluya çıktım. Kendisi de Esedli karısını çağırdı ve yanına aldı. Ben ise oturdum ve düşünmeye başladım. Vallahi semadan Hüseyin'in başının altında bulunduğu kaba bir nur sütununun indiğini ve nurun etrafında beyaz kuşların uçtuğunu gördüm. Ravi dedi: Adam sabah olunca başı Ubeydullah b. Ziyâd'a götürdü. Ömer b. Sa'd ise o gün ve ertesi gün yerinden ayrılmadı. Sonraki gündeyse Humeyd b. Bükeyr el-Ahmerî'ye emir vererek Kûfe'ye gitmek için seslenmesini istedi. Yanına Hüseyin'in kızlarını ve kız kardeşleriyle çocuklarını aldı. Ali b. Hüseyin hastaydı.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Züheyr el-Absî bana Kurre b. Kays et-Temîmî'den naklen şöyle dediğini anlattı:

[456] O kadınlar Hüseyin, Hüseyin'in yakınlarının ve evlatlarının cesetlerinin yanından geçerlerken onlara baktım. O gün o kadınlarda gördüğüm manzara kadar güzel bir manzara daha

görmüş değilim. Vallahi Yebrîn vahşi ineklerinden daha beyaz idiler. Ravi dedi: Hiç unutamam, Fâtıma'nın kızı ve Hüseyin'in kız kardeşi Zeyneb, Hüseyin'in cesedinin yanından geçerken şöyle yakardı: "Ey Muhammed'im! Ey Muhammed'im! Semanın meleklerinin salatüselamı senin üzerine olsun. İşte Hüseyin, çölde kanlar içinde, organları kesilmiş, ey Muhammed'im! Senin kızların esir bulunuyor, senin zürriyetin öldürülmüş ve saba rüzgârı onların üzerine toprağı savuruyor!" Vallahi bu yakarışıyla dost ve düşman herkesi ağlattı. Diğer maktullerin başları kesildi ve tam yetmiş iki baş; Şemir b. Zilcevşen, Kays b. el-Eş'as, Amr b. Haccâc ve Azre b. Kays'a teslim edildi. Onlar da bu başları götürüp Ubeydullah b. Ziyâd'a teslim ettiler.[94]

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid bana Humeyd b. Müslim'den nakle şöyle dediğini anlattı: Ömer b. Sa'd beni çağırdı ve beni ailesine göndererek onlara, Allah'ın onu muzaffer kıldığını, afiyette olduğunu onlara müjdelememi söyledi. Ben de ailesine gittim ve onlara bilgi verdim. Akabinde konağa gittim. İbn Ziyâd oturuyordu, Hüseyin'in başını getiren heyet de oraya varmıştı. Onları yanına aldı, insanların içeriye girmelerine izin verdi. Ben de içeri girdim. Hüseyin'in başı önünde bulunuyordu; elindeki değnekle bir müddet ön dişlerini karıştırdı. Zeyd b. Erkam onun değnekle Hüseyin'in dişlerini karıştırmaktan vazgeçmediğini görünce: "O değneği o iki kesici dişten kaldır. O'ndan başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki Resulullah'ın iki dudağının bu iki dudağı öptüğünü gördüm," diye söyledi ve kıyasıya ağlamaya başladı. İbn Ziyâd ona: "Allah seni ağlatsın. Vallahi bunamış ve aklını kaçırmış bir ihtiyar olmasaydın boynunu vuracaktım," dedi. Bunun üzerine Zeyd b. Erkam hemen kalktı ve orayı terk etti. Çıkınca insanların şöyle dediğine şahit oldum: "Vallahi Zeyd b. Erkam öyle sözler sarf etti ki İbn Ziyâd onları duysaydı onu öldürürdü." Onlara: "Ne dedi?" diye sordum. Onlar: "Zeyd yanımızdan geçerken: 'Bir köle bir

94 Şemir b. Zilcevşen Hâricî hareketinin bir unsuru olarak Hz. Ali'ye isyan ederek Nehrevân Savaşına katılmıştır. Bu şahıs bir sahabi oğludur, Ali'ye olan kini ve nefretiyle Emevilere katılmış ve Ehl-i beyte karşı adaveti Emevilerin adavetini geçmiştir. Kerbelâ'da Ehl-i beyte karşı gerçekleştirilen katliam ve vahşetin elebaşlarından biri ve en azgınıdır (çev.).

köleyi işbaşına getirdi ve insanları mülk edindi. Ey Araplar bugünden sonra sizler kölesiniz. Fâtıma'nın oğlunu öldürdünüz ve İbn Mercâne'yi başınıza getirdiniz. O sizin iyilerinizi öldürüyor ve şirret ehli olanları köleleştiriyor. Siz de zillete razı oldunuz. Zillete razı olanlar uzak olsun!' diyordu," dediler.

[457] Ravi dedi: Hüseyin'in başı, çocukları, kız kardeşleri ve zevceleri Ubeydullah b. Ziyâd'ın yanına götürüldüklerinde Zeyneb bint Fâtıma elbisesinin en mütevazı olanını giydi, tanınmaz bir hâle girdi ve âdeta kendi imajını değiştirdi. Zeyneb içeri girince oturdu. Ubeydullah: "Bu oturan kimdir?" dedi. Zeyneb karşılık vermedi. İbn Ziyâd sorusunu üç kere tekrarlasa da Zeyneb cevap vermedi. Bunun üzerine bazı cariyeleri: "Bu Zeyneb bint Fâtıma'dır," dediler. İbn Ziyâd: "Sizi rezil ve rüsva eden, sizi bertaraf eden ve iddialarınızı yalanlayan Allah'a hamdolsun," dedi. Zeyneb: "Bizi Muhammed (sav.) ile onurlandıran, tezkiye eden ve arındıran Allah'a hamdolsun. Hakikat senin dediğin gibi değildir. Rezil ve rüsva olan ancak fâsıklardır ve ancak fücur ehli olan yalanlanır," dedi. İbn Ziyâd: "Allah'ın senin ev halkının başına getirdiklerini nasıl görüyorsun?" dedi. Zeyneb: "Öldürülmeleri takdir edildi ve onlar da öldürülüp düşecekleri yere çıktılar. Allah seni ve onları bir araya getirecek ve O'nun huzurunda savunmanızı yapacak ve muhasebede bulunacaksınız," dedi. İbn Ziyâd çok sinirlendi ve âdeta küplere bindi. Bunun üzerine Amr b. Hureys: "Allah emîri ıslah etsin. Bu bir kadındır. Kadın sözlerinden dolayı sorumlu tutulur mu? O sözleri için sorumlu tutulmaz ve hatalarından dolayı kınanmaz," dedi. İbn Ziyâd, Zeyneb'e: "Allah, azgın adamın ve ev halkının asileri ve başkaldıranlarının başına gelenlerden dolayı içimi ferahlattı," dedi. Zeyneb ağladı ve şöyle dedi: "Evet, yiğidimi öldürdün, ev halkıma eziyet ettin, evlatlarımı öldürdün ve kökümü kestin. Eğer bunlar senin içini ferahlattıysa sevinebilirsin," dedi. İbn Ziyâd: "Bu bir cesarettir. Yemin ederim ki baban da yiğit ve şairdi," dedi. Zeyneb: "Bir kadının ne yiğitliği olacak? Bir kadın olarak benim meşgalem bundan farklıdır ve söylediğim sözler benim üfürdüğümdür," dedi.

Ebû Mihnef, Mücâlid b. Saîd'den naklen şöyle dedi: Ubeydullah b. Ziyâd, Ali b. Hüseyin'e baktı ve bir korumasına: "Bak bu kişi erkeklik çağını idrak etmiş mi?" dedi. Adam Ali'nin izarını kaldırdı ve "Evet, idrak etmiş," dedi. İbn Ziyâd: "Onu götürün ve boynunu vurun," dedi. Bunun üzerine Ali ona: "Bu kadınlarla bir akrabalığın varsa onlarla bir adam gönder ki onları himaye etsin," dedi. İbn Ziyâd ona: "Sen gel dedi," ve onu onlarla gönderdi.

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid ise bana Humeyd b. Müslim'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ali b. Hüseyin ona [458] getirildiği zaman İbn Ziyâd'ın yanındaydım. Ona: "Adın nedir?" dedi. Ali: "Adım Ali b. Hüseyin," dedi. İbn Ziyâd: "Allah Ali b. Hüseyin'i de öldürmedi mi?" dedi. Ali sustu. İbn Ziyâd ona: "Neden konuşmuyorsun?" dedi. Ali: "Benim Ali adında bir kardeşim daha vardı, onu insanlar öldürdü," dedi. İbn Ziyâd: "Onu Allah öldürdü," dedi. Ali sustu. İbn Ziyâd: "Neden konuşmuyorsun?" dedi. Ali: "*Allah, ölüm vakti gelince insanların ruhunu teslim alır.*"[95] "*Allah'ın izni olmadan hiçbir kimse ölmez,*"[96] dedi. İbn Ziyâd ona: "Vallahi sen de onlardansın. Bakın baliğ olmuş mu? Vallahi onun yetişkin bir erkek olduğunu sanıyorum," dedi. Bunun üzerine Mürrî b. Muâz el-Ahmerî onu kontrol etti ve "Evet, baliğ olmuştur," dedi. İbn Ziyâd: "Onu öldür," dedi. Ali b. Hüseyin: "Bu kadınların himayesini kime bırakacaksın?" dedi. Halası Zeyneb de ona sarıldı: "Ey İbn Ziyâd! Yeter artık kanlarımıza doymadın mı? Bizden kimi bıraktın?" dedi. Sonra Ali'nin boynuna sarılarak İbn Ziyâd'a: "Allah hakkı için sana söylüyorum. Allah'a inancın varsa onu öldüreceksen beni de onunla öldür," dedi. Ali de ona şöyle seslendi: "Ey İbn Ziyâd! Seninle bu kadınlar arasında bir akrabalık varsa onlarla takva sahibi bir insan gönder, onları bir Müslümana yaraşır şekilde sahip çıksın," dedi. İbn Ziyâd Zeyneb'e baktı, sonra insanlara baktı ve şöyle dedi: "Merhamet edene şaşarım. Vallahi sanırım ki onu öldürsem kendisini de onunla birlikte öldürmemi arzu etmektedir. Çocuğu bırakın. Kadınlarla gidebilirsin."

95 Zümer, 39/42.
96 Âl-i İmrân, 3/145.

Humeyd b. Müslim dedi: Ubeydullah ve insanlar konağa girince "Namaz toplayıcıdır" şiarıyla çağrıda bulunuldu. Bunun üzerine insanlar büyük mescitte toplandılar. İbn Ziyâd minbere çıktı ve şöyle konuştu: "Hakkı ve ehlini galip kılan, Müminlerin Emîri Yezîd b. Muâviye'yi ve hizbini muzaffer kılan; yalancının oğlu yalancı Hüseyin b. Ali'yi ve şiasını bertaraf eden Allah'a hamdolsun." İbn Ziyâd konuşmasını henüz tamamlamamıştı ki Benî Vâlibe'den ve Ali'nin şiasından Abdullah b. Afîf el-Ezdî el-Gāmidî ayağa fırladı. O Cemel Savaşında Ali'nin safında savaşırken sol gözünü kaybetmişti. Sıffîn Savaşında da başı ve kaşı kılıç darbesine maruz kaldığından diğer gözünü de kaybetmişti. O büyük mescitten ayrılmaz ve gece vaktine kadar burada namaz kılar, ondan sonra evine gi-
[459] derdi. İbn Ziyâd'ın sözlerini duyunca şöyle dedi: "Ey İbn Mercâne! Yalancı oğlu yalancı, sen ve babansın, seni vali yapan ve babasıdır. Peygamber'in oğullarını öldürüyorsunuz ve ondan sonra sıddık insanlar gibi konuşuyorsunuz." İbn Ziyâd: "Onu bana getirin," dedi. Bunun üzerine korumalar onun üzerine atıldılar ve onu aldılar. Adam Ezd'in "*Yâ mebrûr*" şiarıyla seslendi. Abdurrahman b. Mihnef el-Ezdî de mescitte oturuyordu. Ona: "Başkalarına yazık oldu. Kendini de kavmini de helak ettin," dedi. Ravi dedi: O sırada Kûfe'deki Ezdli savaşçılar yedi yüz kişiydiler. Bunun üzerine Ezd'den bir grup genç onu ellerinden alıp ailesine götürdü. İbn Ziyâd adam göndererek onu getirtti ve onu öldürdü. Sebha'da asılmasını emretti. Abdullah b. Afîf adı geçen yerde asıldı.

Ebû Mihnef dedi: Sonra Ubeydullah b. Ziyâd, Hüseyin'in başını bir ağaca asarak Kûfe'de dolaştırılmasını emretti. Arkasından Zahr b. Kays'ı çağırdı ve Hüseyin'le adamlarının başlarını onunla Yezîd b. Muâviye'ye gönderdi. Zahr'ın maiyetinde Ebû Bürde b. Avf el-Ezdî ve Târık b. Ebî Zabyân el-Ezdî bulunuyordu. Onlar yola çıktılar ve başları, Şam'da Yezîd b. Muâviye'ye götürdüler.

Hişâm dedi: Abdullah b. Yezîd b. Ravh b. Zinbâ' el-Cüzâmî bana babası ve Himyer'den Gāz b. Rebîa el-Cüreşî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Vallahi Dımaşk'ta Yezîd b. Muâviye'nin

yanında oturuyorduk. Derken Zahr b. Kays geldi ve Yezîd b. Muâviye'nin huzuruna vardı. Yezîd ona: "Neyin var? Geride neler var, senin yanında ne haberler var?" dedi. Zahr: "Ey Müminlerin Emîri! Müjdeler olsun! Allah'ın yardım ve zaferi gerçekleşti. Hüseyin, ev halkından on sekiz ve şiasından altmış kişiyle bize geldi. Onların üzerine gittik ve onlara teslim olmalarını, ya Emîr Ubeydullah b. Ziyâd'ın hükmüne razı olmalarını ya da savaşı göze almalarını söyledik. Onlar teslim olmayı değil savaşmayı tercih ettiler. Bunun üzerine güneşin doğmasıyla birlikte onların üzerine yürüdük ve onları çepeçevre kuşattık. Kılıçlar onların kellelerini almaya başlayınca kaçacak bir sığınakları kalmadı, güvercinlerin şahinlerden kaçtığı gibi tepeciklere ve çukurlara kaçtılar. Ey Müminlerin Emîri! Vallahi bir hayvanın [460] kesilmesi veya kaylule istirahati kadar bir süre içinde onların sonunu getirdik. Onların cesetleri şimdi çıplak vaziyette, elbiseleri kana bulanmış, yanakları toprağa karışmış, âdeta güneş onların cesetlerini eritmekte, rüzgâr toprağı onların üzerine savurmaktadır. Onların ziyaretçileri ıssız çölde, kartallar ve akbabalardır,"[97] dedi. Ravi dedi: Yezîd gözyaşlarını tutamadı ve şöyle dedi: "İbn Sümeyye'ye Allah lanet etsin. Hüseyin'i öldürmeden de ben sizin itaatinizden hoşnut olabilirdim. Vallahi ben olsaydım onu affederdim. Hüseyin'e Allah rahmet etsin." Adama da herhangi bir mükâfat vermedi.

Ravi dedi: Daha sonra İbn Ziyâd, Hüseyin'in ailesinin kadın ve çocuklarının yolculuğa hazırlanmalarını, Ali b. Hüseyin'in de ellerinin boynuna bağlanmasını emretti. Arkasından da onları Muhaffiz b. Sa'lebe el-Âizî –Kureyş Âizesi– ve Şemir b. Zilcevşen ile gönderdi. İkili onları Yezîd'e götürdüler. Ali b. Hüseyin yol boyunca onlarla tek bir kelime dahi konuşmadı. Yezîd'in kapısına varınca Muhaffiz b. Sa'lebe sesini yükselterek: "Muhaffiz b. Sa'lebe kötü ve asileri Müminlerin Emîri'ne getirdi," dedi. Yezîd b. Muâviye ona: "Muhaffiz'in annesinin doğurduğu daha kötü ve daha düşüktür," diye karşılık verdi.

97 Müslümanların içine düştüğü acıklı durum için bu tarihî vesika âdeta o günün saltanat sisteminin ne hâlde olduğunu göstermektedir. Artık zulüm ve azgınlığın bir sınırı yoktu (çev.).

Ebû Mihnef dedi: Sak'ab b. Züheyr bana Yezîd b. Muâviye'nin kölesi Kāsım b. Abdurrahman'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Başlar –Hüseyin'in, ev halkının ve arkadaşlarının başları– Yezîd'in önüne konulduklarında şu beyti okudu:

Bizim için aziz olan adamların başlarını gövdelerinden koparmışlar. Ancak onlar bize karşı daha asi ve daha zalimdiler.

Vallahi ey Hüseyin ben olsaydım seni öldürmezdim.[98]

Ebû Mihnef dedi: Ebû Ca'fer el-Absî bana Ebû Amâre el-Absî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Mervân b. el-Hakem'in kardeşi Yahyâ b. el-Hakem bu konuda şu beyitleri dillendirdi:

et-Taf (Kerbelâ) vakasında kesilen başlar köle olan ve nesebi sahih olmayan İbn Ziyâd'dan bize daha yakındır.

Sümeyye'nin nesli çakıl taşları kadar çoğalırken Resulullah'ın kızının nesli kalmadı.

[461] Ravi dedi: Bunun üzerine Yezîd eliyle Yahyâ b. el-Hakem'in göğsüne vurarak sus dedi.

Ravi dedi: Yezîd b. Muâviye makamında oturunca Şam'ın eşrafını kabul etti ve onları etrafında oturttu. Arkasından da Ali b. Hüseyin ile Hüseyin'in çocuklarının ve kadınlarının huzuruna getirilmesini istedi. Bunlar hazır bulunanların bakışları arasında Yezîd'in makamına götürüldüler. Yezîd, Ali b. Hüseyin'e: "Ey Ali! Baban benimle akrabalık bağını kesti, hakkımı bilmezden geldi ve iktidarım konusunda benimle çekişti. Bu sebeple Allah ona gördüğün gibi muamele etti," dedi. Ali şöyle cevap verdi: "*Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki Biz onu yaratmadan önce*

98 Her şey bittikten sonra Yezîd'in bu tür ifadeler kullanması onu temize çıkarmaz. Zira bu cinayeti gerçekleştirenlere of bile dememiş ve onlar zulümlerini devam ettirmişlerdir. Hz. Hasan'ın hilafeti Muâviye'ye bırakmasına rağmen cuma hutbelerinde resmî talimatla Hz. Ali'ye lanet okutması iyi niyetle bağdaşmaz. Hz. Ali'yi ve Ehl-i beyti sevenler Ali'ye ve Ehl-i beyte yapılan bu hakaretleri kahrolarak dinlemişler, Hucr b. Adî gibi buna tepki verenleri Muâviye öldürtmüştür. Hz. Âişe'nin buna dair tavrını ve söyledikleri daha önce zikredildi. Kaldı ki Yezîd Peygamber şehri Medine üzerine ordu göndermiş ve verdiği talimatla üç gün Medine'yi askerlerine mübah kılmıştır. Bu vakada küçümsenmeyecek kadar sahabi ve Müslüman katledilmiş, kadınlara tecavüz edilmiştir. Bunlar onların en ufak bir iyi niyete sahip olmadıklarını göstermektedir (çev.).

bir kitapta yazılmış olmasın."[99] Yezîd, oğlu Hâlid'e: "Ona cevap ver," dedi. Ancak Hâlid ne diyeceğini bilmiyordu. Bunun üzerine Yezîd şu ayeti okudu: "*Başınıza gelen herhangi bir musibet ancak ellerinizle işledikleriniz yüzündendir ve Allah çoğunu affeder.*"[100] Sonra onunla konuşmayı kesti. Arkasından kadınları ve çocukları huzuruna getirtti. Onlar Yezîd'in önünde oturtuldular. Yezîd çirkin bir manzara karşısında olduğunu görünce şöyle dedi: "Allah İbn Mercâne'yi kötü etsin! Sizinle bir akrabalığı ve yakınlığı olsaydı size böyle yapmaz ve sizi bu şekilde göndermezdi."

Ebû Mihnef, Hâris b. Ka'b ve Fâtıma bint Ali'den naklen şöyle dedi: Yezîd b. Muâviye'nin önünde oturtulduğumuzda bize şefkat gösterip bir şeyler ikram edilmesini emretti. Derken Şamlılardan kırmızımtırak yüzlü bir adam kalktı ve beni kastederek Yezîd'e: "Ey Müminlerin Emîri! Bana bu kızı bağışla," dedi. Parlak yüzlü bir kızdım. Bu durum karşısında korktum ve titremeye başladım. Bunun onlar için caiz olduğunu sandım ve kız kardeşim Zeyneb'in elbisesini tuttum. Kız kardeşim Zeyneb benden büyük ve daha akıllıydı ve bunun olmayacağını biliyordu. Ona: "Yalan söyledin ve çirkin bir talepte bulundun! Bu ne senin ne de onun hakkıdır," dedi. Yezîd bu sözlerden dolayı öfkelendi ve "Vallahi sen yalan söyledin, o benim hakkımdır. İstesem onu yaparım," dedi. Zeyneb: "Hayır vallahi Allah sana bu hakkı vermedi. Bunu ancak milletimizden çıkar ve dinimizden başka bir dine girersen buna yeltenebilirsin," dedi. Bunun üzerine Yezîd kızdı ve âdeta küplere bindi. "Bana böyle mi hitap edersin? Ancak senin baban ve [462] kardeşin dinden çıktılar," dedi. Zeyneb: "Allah'ın, babamın, kardeşimin ve dedemin diniyle sen, baban ve deden hidayeti buldunuz," dedi. Yezîd: "Ey Allah düşmanı kadın, yalan söyledin," dedi. Zeyneb: "Sen ancak tasallut eden bir emîrsin, zulümle söver ve gücünle kahredersin," dedi. Fâtıma bint Ali dedi: Adam mahcup olmuş gibi sustu. Arkasından Şamlı adam tekrar: "Ey Müminlerin Emîri! Bana bu kızı bağışla," deyince

99 Hadîd, 57/22.
100 Şûrâ, 42/30.

Yezîd: "Uzak ol! Allah senin canını alsın!" dedi. Arkasından Yezîd b. Muâviye: "Ey Nu'mân b. Beşîr! Onlar için gerekli hazırlığı yap ve onlarla birlikte Şamlılardan emin ve salih bir kişi gönder. Onun emrine atlar ve yardımcılar ver ki onları Medine'ye ulaştırsınlar," dedi. Arkasından da kadınların özel olarak ve yanlarında kardeşleri Ali b. Hüseyin de olduğu hâlde bir evde yalnız başlarına misafir edilmelerini istedi. Ravi dedi: Kadınlar çıktılar ve Yezîd'in evine girdiler. Muâviye'nin ailesinin bütün kadınları onları karşıladılar ve Hüseyin'e ağlayıp ağıt yaktılar. Bu yas üç gün sürdü. Yezîd, sabah ve akşam yemeklerine Ali b. Hüseyin'i hep sofrasına çağırdı. Bir gün onu çağırınca Hasan b. Ali'nin oğlu Ömer'i de çağırdı. Henüz küçük bir çocuktu. Ömer'e oğlu Hâlid'i göstererek: "Bu gençle dövüşür müsün?" dedi. Ömer: "Hayır. Ancak bana bir bıçak ona da bir bıçak ver, onunla öyle dövüşeyim," dedi. Yezîd ona sarıldı ve şöyle dedi: "Her şey aslına çeker. Yılan ancak yılan doğurur." Yola çıkmak istedikleri zaman Yezîd, Ali b. Hüseyin'i çağırdı ve dedi ki: "Allah İbn Mercâne'ye lanet etsin. Vallahi muhatabı ben olsaydım, benden ne isterse onu kendisine verir ve bütün gücümle hatta bazı evlatlarımın helaki pahasına da olsa onu ölüme karşı savunurdum. Ne var ki gördüğün gibi Allah takdirini icra etti. Bana bütün isteklerini yaz, karşılamaya hazırım." Yezîd ayrıca onları giydirdi ve elçisine onlara iyi bakmasını tavsiye etti. Görevli onları yola çıkardı. Gece seyrederlerken onlarla birlikte seyrederdi. Onlar önden gidiyor, o da onları yakından takip ediyordu. Onlar, onunla aralarını açmıyorlardı. Konakladıkları zaman da onları baş başa bırakıyor, onların etrafında nöbet tutuyorlardı. Konaklarken abdest almak isteyen veya tuvalet ihtiyaçlarını rahatça karşılamak için onlardan uzak duruyorlardı. Yol boyunca hep bu minval üzere hareket etti, daima ihtiyaçlarının olup olmadığını sorar ve Medine'ye varıncaya kadar onlara nezaketle muamelede bulundu.

Hâris b. Ka'b dedi: Fâtıma bint Ali bana dedi ki: Kız kardeşim Zeyneb'e: "Ey kız kardeşim! Bu Şamlı adam yolculukta bize iyi davrandı. Ne dersin ona bir jestte bulunsak mı?" de-

dim. Zeyneb: "Vallahi ziynet eşyamızdan başka ona verecek [463] bir şeyimiz yok. Ona ziynet eşyamızı verebiliriz," dedi. Bunun üzerine bilekliğimi ve bileziğimi çıkardım. Kız kardeşim de bilekliğini ve bileziğini çıkardı, bunları adama gönderdik. Ona mazeretimizi bildirerek: "Bu senin bize güzel eşlik etmenin hediyesidir," dedik. Adam: "Eğer yaptıklarım dünya için olsaydı sizin hediyeniz hatta daha az kıymetlisi beni hoşnut edebilirdi. Ancak yaptığımı Allah için ve Resulullah'ın (sav.) akrabası olduğunuz içindir," dedi.

Hişâm dedi: Avâne b. el-Hakem el-Kelbî ise şöyle dedi: Hüseyin öldürüldükten sonra, esirler ve eşyaları Kûfe'ye getirilip İbn Ziyâd'a teslim edildiler. Esirler hapisteyken hapishaneye bir taş atıldı. Taşa bir mektup bağlanmıştı. Mektupta şunlar yazılıydı: "Şu günde posta sizin durumunuzu anlatmak üzere Yezîd b. Muâviye'ye gönderildi. Posta şu kadar günde gidecek ve şu kadar günde geri dönecek. Tekbir sesini duyarsanız öldürüleceğinizi bilin. Tekbir sesini duymazsanız inşallah emniyettesiniz demektir." Postanın dönüşüne iki veya üç gün kala yine hapishaneye bir taş daha atıldı, taşa bir mektup ve bir ustura bağlanmıştı. Mektupta: "Vasiyetinizi yapın. Zira falanca günde postanın gelmesi bekleniyor," diye yazılıydı. Bir müddet sonra posta geldi. Ancak tekbir sesi duyulmadı. Mektupta: "Esirleri bana gönder," diye yazılıydı. Ravi dedi: Bunun üzerine Ubeydullah b. Ziyâd, Muhaffiz b. Sa'lebe ve Şemir b. Zilcevşen'i çağırdı ve onlara: "Hüseyin'in başı ve eşyayı Müminlerin Emîri Yezîd b. Muâviye'ye götürün," dedi. İkili yola çıktılar ve bir müddet sonra Yezîd'in yanına vardılar. Muhaffiz b. Sa'lebe yüksek sesle: "İnsanların en ahmağı ve en kötüsünün başını getirdik," dedi. Yezîd: "Muhaffiz'in annesinin doğurduğu daha ahmak ve daha kötüdür, ancak kesicidir ve zalimdir," dedi.

Ravi dedi: Yezîd, Hüseyin'in başına bakınca şu beyti dillendirdi:

Bizim nezdimizde aziz olan adamların başlarını kopardılar. Ancak onlar daha asi ve daha zalimdiler.

Sonra şöyle dedi: Hüseyin'in bu akıbete neden uğradığını bilir misiniz? Hüseyin dedi: "Babam Ali, onun babasından; annem Fâtıma, onun anasından; ceddim Resulullah, onun de-
[464] desinden; ben de ondan daha hayırlıyım, bu göreve daha layığım,' dedi. Onun, "Babam onun babasından hayırlıdır," sözüne gelince: Babam onun babasıyla mücadele etti ve insanlar kimin lehine hüküm verildiğini bilir. Onun, "Annem onun annesinden hayırlıdır," sözüne gelince: Ömrüm hakkı için Resulullah'ın kızı Fâtıma annemden hayırlıdır. Onun: "Dedem onun dedesinden hayırlıdır," sözüne gelince: Ömrüm hakkı için Allah'a ve ahiret gününe inanan her insan, içimizde Resulullah'ın bir dengi ve benzeri olduğunu ileri süremez. O anlayışının kurbanı oldu ve şu ayeti okumadı: "*De ki: Allah'ım mülk Senindir. Dilediğine mülkü verirsin ve dilediğinden mülkü alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini zelil kılarsın. Hayır Senin elindedir ve her şeye kadirsin.*'[101] Arkasından Hüseyin'in kadınları Yezîd'in makamına götürüldüler. Bunun üzerine Yezîd ailesinin kadınları, Muâviye'nin kızları ve akrabaları yüksek sesle ağlayıp feryat figan ettiler. Yezîd'in makamına götürülünce Fâtıma bint Hüseyin –Sükeyne'den büyüktü– şöyle dedi: "Ey Yezîd! Resulullah'ın kızları esir midir?" Yezîd: "Ey kardeşimin kızı! Ben bunu arzu etmezdim," dedi. Fâtıma: "Vallahi bir küpe bile bize bırakılmadı," dedi. Yezîd: "Ey kardeşimin kızı! Sana vereceklerim senden alınanlardan daha fazla olacak," dedi. Sonra çıkarıldılar ve Yezîd b. Muâviye'nin evine götürüldüler. Yezîd'in ailesinin bütün kadınları toplandılar matem tuttular. Yezîd bütün kadınlara haber göndererek onlara: "Sizden neler alındı?" diye sordurttu. Her kadın ne kadar olursa olsun, neyi iddia ettiyse Yezîd onları iki misliyle telafi etti. Sükeyne şöyle derdi: "Allah'a inanmayanlar arasında Yezîd b. Muâviye'den daha iyisini görmedim!" Arkasından diğer esirler yanına alındılar. İçlerinde Ali b. Hüseyin de vardı. Yezîd ona: "Eh! Ey Ali, ne diyeceksin?" dedi. Ali: "*Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki Biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a kolaydır. Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği*

101 Âl-i İmrân, 3/26.

nimetlerle şımarmayasınız. Allah kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez."[102] ayetini okudu. Arkasından Yezîd onu yolculuğa hazırladı ve Medine'ye gönderdi.

Hişâm, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle anlattı: Ebû Hamza [465] es-Sümâlî bana Abdullah es-Sümâlî'den naklen Kāsım b. Buhayt'ın şöyle dediğini anlattı: Kûfe heyeti Hüseyin'in başıyla Şam'a geldiklerinde Dımaşk Mescidine girdiler. Mervân b. el-Hakem: "Onlara ne yaptınız?" dedi. Onlar: "Onlardan on sekiz adam bize geldiler. Bizde onları tamamen bertaraf ettik. İşte başlar ve esirler!" Bunun üzerine kalkıp ayrıldı. Sonra kardeşi Yahyâ b. el-Hakem geldi ve onlara: "Ne yaptınız?" dedi. Ona da aynı şeyi söylediler. Yahyâ b. el-Hakem: "Kıyamet günü Muhammed'den mahrum olacaksınız. Hiçbir zaman sizinle birlikte olmayacağım!" diyerek kalktı ve ayrıldı. Ravi dedi: Hind b. Abdullah b. Âmir el-Küreyzi –Yezîd'in zevcesi– dolaşan haberleri duyunca elbisesini giydi ve Yezîd'e giderek: "Ey Müminlerin Emîri! Resulullah'ın (sav.) kızı Fâtıma'nın oğlu Hüseyin'in başı mı?" diye sordu. Yezîd: "Evet. Ona ağıt yak ve Resulullah'ın kızının oğlu ve Kureyş'in hasebi ve nesebi katıksız evladının matemini tut. İbn Ziyâd işi aceleye getirip onu öldürdü. Allah onu öldürsün," dedi. Sonra insanlara içeri girmeleri için izin verdi. Girdiklerinde baş, önündeydi ve elinde bir değnek vardı. Değneği Hüseyin'in ağzına sürüyordu ve şöyle dedi: "Bu başla bizim durumumuz Husayn b. el-Humâm el-Mürrî'nin şu beytinde ifade edildiği gibidir:

Bizim nezdimizde sevimli olan kimi adamların kellelerini keserler. Ancak onlar daha asi ve daha zalimdiler.

Ravi dedi: Bunun üzerine Resulullah'ın (sav.) ashabından Ebû Berze el-Eslemî adında bir zat: "Hüseyin'in ağzına değneğini mi sürüyorsun? Değneğini onun ağzına fütursuzca sürüp durdun. Resulullah'ın (sav.) o ağzı öptüğüne şahit olmuşumdur. Ey Yezîd kıyamet gününde İbn Ziyâd senin şefaatçin olarak onun ise şefaatçisi Muhammed (sav.) olarak gelecek," dedi ve kalkıp orayı terk etti.

102 Hadîd, 57/22-23.

Hişâm dedi: Avâne b. el-Hakem bana şöyle anlattı: İbn Ziyâd, Hüseyin'i öldürtüp de başı ona getirilince Abdülmelik b. el-Hâris es-Sülemî'yi çağırdı ve ona: "Medine'ye git ve Amr b. Saîd b. el-Âs'ın yanına var ve ona Hüseyin'in öldürüldüğünü müjdele," dedi. –Nitekim Amr b. Saîd o sırada Medine valisiydi.– Abdülmelik mazeretini ileri sürmek için gitti. An-
[466] cak Ubeydullah onu azarladı. –Nitekim Ubeydullah'ın ateşiyle ısınılmazdı.– Ona: "Medine'ye git. Haber senden önce oraya ulaşmasın," dedi ve ona bir miktar para vererek: "Bahane arama, senin bineğin yürümekten imtina etse dahi, başka bir binek satın al," dedi. Abdülmelik dedi: Medine'ye vardım. Kureyş'ten bir adamla karşılaştım. Adam bana: "Ne haber?" dedi. "Haber valide olacak," dedim. Adam: "*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn*, Hüseyin b. Ali öldürülmüştür," dedi. Akabinde Amr b. Sa'd'ın yanına vardım. Bana: "Sende ne haberler var?" dedi. Ben: "Emîr için sevindirici haber var. Hüseyin b. Ali öldürüldü," dedim. Amr bana: "Onun öldürüldüğünü ilan et," dedi. Hüseyin'in öldürüldüğünü seslenerek duyurdum. Vallahi Benî Hâşim kadınlarının Hüseyin üzerine evlerindeki feryat figanları gibisini daha önce hiç işitmedim. Amr b. Saîd güldü ve şu beyti dillendirdi:

Benî Ziyâd'ın kadınları öyle bir gürültü kopardılar ki, onların gürültüsü Erneb günündeki kadınlarımızın gürültüsü gibiydi.

Erneb günü, Zübeyd'in Abdi Müdân'dan Benü'l-Hâris b. Ka'b'ın bir kolu olan Benî Ziyâd'a karşı gerçekleştirdiği vakadır. Yukarıdaki beyit Amr b. Ma'dîkerib'e aittir. Sonra Amr b. Saîd: "Bu feryat figanlar Osman b. Affân'ın feryat figanına karşılıktır," dedi. Arkasından da minbere çıktı ve insanlara Hüseyin'in öldürülüşü hakkında konuştu.

Hişâm, Ebû Mihnef ve Süleyman b. Ebî Râşid'den naklen Abdurrahman b. Ubeyd Ebi'l-Künûd'un şöyle dediğini anlattı: Abdullah b. Ca'fer, iki oğlunun Hüseyin'le birlikte öldürüldüklerini haber alınca insanlar ona taziyede bulunuyorlardı. Bu sırada bir kölesi –sanırım bu köle Ebû Lislâs'tan başkası değildi– içeri girdi ve "Bunlar Hüseyin yüzünden başımıza gelenlerdir," dedi. Abdullah ayakkabısını ona fırlattı ve dedi ki:

"Ey sünnetsizin oğlu, Hüseyin hakkında mı bunları söylüyorsun? Vallahi olaya şahit olsam öldürülmeden onu terk etmek istemezdim. Vallahi o beni onlardan müstağni kıldı ve onların musibetini bana hafifletti. İki evladım, kardeşim ve amcam oğluyla birlikte ona destek verdiler, sabır ve sebat ederek öldürüldüler." Sonra oturanlara döndü ve şöyle dedi: "Hüseyin'in öldürülmesi vesilesiyle Allah'a hamdolsun. Ellerimle Hüseyin'e yardım etmediysem de iki evladım ona yardım ettiler." Medineliler Hüseyin'in öldürülüşünü haber alınca Akîl b. Ebî Tâlib'in kızı üstü başı açık vaziyette, yanında yakınları olan kadınlarla ve elbisesini çekiştirerek şöyle diyordu:

Peygamber size: "Siz son ümmet olduğunuz hâlde neler yaptınız?" [467] *dese ne cevap vereceksiniz?*

Ben gittikten sonra benim zürriyetimi ve Ehl-i beytimi ne yaptınız? Kimileri esir kimileri de kana boyanmış durumda.

Hişâm, Avâne'den naklen şöyle dedi: Hüseyin'i öldürdükten sonra Ubeydullah b. Ziyâd, Ömer b. Sa'd'a şöyle dedi: "Ey Ömer! Hüseyin'in öldürülmesi için sana yazdığım mektup nerede?" Ömer: "Emrini yerine getirdim ve mektup kayboldu," dedi. İbn Ziyâd: "Mektubu mutlaka getireceksin," dedi. Ömer: "Mektup kayboldu," dedi. İbn Ziyâd: "Vallahi onu getireceksin," dedi. Ömer: "Vallahi Kureyşli ihtiyar kadınlara bir mazeret beyanı olarak okunması için Medine'ye bırakıldı. Vallahi Hüseyin hakkında sana öyle bir nasihatte bulundum ki o nasihati babam Sa'd b. Ebî Vakkâs'a yapsaydım onun üzerimdeki hakkını ifa etmiş olurdum," dedi. Bunun üzerine Ubeydullah'ın kardeşi Osman b. Ziyâd: "Vallahi doğru söyledi. Keşke kıyamet gününe kadar Benî Ziyâd'dan her erkeğin boynunda bir huzme olsaydı da Hüseyin öldürülmeseydi," dedi. Ravi dedi: Vallahi İbn Ziyâd bu söze karşı bir şey söylemedi.

Hişâm dedi: Bazı dostlarımız bize Amr b. Ebî Mikdâm'dan naklen Amr b. İkrime'nin şöyle dediğini anlattı: Hüseyin'in öldürüldüğü sabah Medine'de bir kölemiz bize: Dün gece bir çağırıcının şöyle seslendiğini duydum:

Ey Hüseyin'i cehalet eseri olarak öldürenler size vaki olacak azap ve tenkili haber vereyim.

Bütün Sema ehli, peygamber, melek ve büyükler size beddua ederler.

İbn Dâvûd, Mûsâ ve İncil'in hamilinin diliyle lanetlenmiş bulunuyorsunuz.

Hişâm dedi: Ömer b. Hayzûm el-Kelbî babasından naklen bana, bu sesi duyduğunu anlattı.

***

Hüseyin'le Birlikte Benî Hâşim'den Öldürülenlerin İsimleri

Hüseyin'e Karşı Savaşan Her Kabileden Kaç Kişinin Öldürüldüğü

Hişâm dedi: Ebû Mihnef şöyle anlattı: Hüseyin b. Ali (as.)
[468] öldürülünce onunla birlikte ev halkından, taraftarları ve destekçilerinden öldürülenlerin başları Ubeydullah b. Ziyâd'a götürüldü. Kinde on üç baş götürdü. Onların reisi Kays b. el-Eş'as'tı. Hevâzin yirmi baş götürdü. Onların reisi Şemir b. Zilcevşen'di. Temîm on yedi baş, Benî Esed altı baş, Mezhic yedi baş ve diğerleri yedi baş götürdüler. Bunların toplamı yetmiş baştır.

Ravi dedi: Öldürülenler: Hüseyin –annesi Resulullah'ın kızı Fâtıma'dır– onu Sinân b. Enes en-Nehaî el-Asbahî öldürdü, başını da Havelî b. Yezîd getirdi. Abbâs b. Ali b. Ebî Tâlib –annesi Ümmü'l-Benîn bint Hizâm b. Hâlid b. Rebîa b. Vahîd'dir– onu Zeyd b. Rukâd el-Cenbî ve Hakîm b. Tufeyl es-Sinbisî öldürdüler. Ca'fer b. Ali b. Ebî Tâlib –annesi Ümmü'l-Benîn'dir–, Abdullah b. Ali b. Ebî Tâlib –onun da annesi Ümmü'l-Benîn'dir–, Osman b. Ali b. Ebî Tâlib –onun da annesi Ümmü'l-Benîn'dir– Havelî b. Yezîd ok atarak onu öldürdü. Muhammed b. Ali. b. Ebî Tâlib –annesi Ümmü Veled– onu Benî Ebân b. Dârim'den bir adam öldürdü. Ebû Bekir b. Ali b. Ebî Tâlib –annesi Leylâ bint Mes'ûd b. Hâlid b. Mâlik b. Rib'î b. Sulmâ b. Cendel b. Nehşel b. Dârim'dir– kim tarafından öldürüldüğü şüphelidir. Ali b. Hüseyin b. Ali –annesi Leylâ bint Ebî Mürre b. Urve b. Mes'ûd b. Muattib es-Sekafî'dir. Annesinin annesi Meymûne bint Ebû Süfyân b. Harb'dır– onu Mürre b.

Münkız b. Nu'mân el-Abdî öldürdü. Abdullah b. Hüseyin b. Ali –annesi Kelb kabilesinden Ribâb bint İmruülkays b. Adî b. Evs b. Câbir b. Ka'b b. Uleym'dir– onu Hânî b. Sübeyt el-Hadramî öldürdü. Yaşı küçük görüldüğü için Ali b. Hüseyin b. Ali öldürülmedi. Ebû Bekir b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib –annesi Ümmü Veled'dir –onu Abdullah b. Ukbe el-Ganevî öldürdü. Abdullah b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib –annesi Ümmü Veled'dir– onu Harmele b. el-Kâhin attığı bir okla öldürdü. Kāsım b. Hasan b. Ali –annesi Ümmü Veled'dir– onu Sa'd b. Amr b. Nufeyl el-Ezdî öldürdü. Avn b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib –annesi Benî [469] Fezâre kabilesinden Cümâne bint el-Müseyyeb b. Necbe b. Rebîa b. Reyyâh'tır– onu Abdullah b. Kutbe et-Tâî en-Nebhânî öldürdü. Muhammed b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib –annesi Bekir b. Vâil kabilesinden Havsâ bint Hasafe b. Sakīf b. Rebîa b. Âiz b. el-Hâris b. Teymullah b. Sa'lebe'dir– onu Âmir b. Nehşel et-Teymî öldürdü. Ca'fer b. Akīl b. Ebî Tâlib –annesi Ümmü'l-Benîn bint eş-Şakr b. el-Hidâb'dır– onu Bişr b. Havt el-Hemdânî öldürdü. Abdurrahman b. Akīl –annesi Ümmü Veled'dir– onu Osman b. Hâlid b. Esîr el-Cühenî öldürdü. Abdullah b. Akīl b. Ebî Tâlib –annesi Ümmü Veled'dir– onu Amr b. Subeyh es-Sadâî attığı bir okla öldürdü. Müslim b. Akīl b. Ebî Tâlib –annesi Ümmü Veled'dir, Kûfe'de doğdu–. Abdullah b. Müslim b. Akīl b. Ebî Tâlib –annesi Rukayye bint Ali b. Ebî Tâlib'dir, annesinin annesi Ümmü Veled'dir– onu Amr b. Subeyh es-Sadâî öldürdü. Bir rivayete göre de onu Esîd b. Mâlik ed-Hadramî öldürdü. Muhammed b. Ebî Saîd b. Akīl –annesi Ümmü Veled'dir– onu Lakīt b. Yâsir el-Cühenî öldürdü. Hasan b. Hasan b. Ali yaşı küçük görüldü –annesi Havle bint Manzûr b. Zebbân b. Seyyâr el-Fezârî'dir–. Ömer b. Hasan b. Ali de küçük görüldü ve öldürülmedi –annesi Ümmü Veled'dir–. Kölelerden öldürülenler: Hüseyin b. Ali'nin kölesi Süleyman –onu Süleyman b. Avf el-Hadramî öldürdü–, Hüseyin b. Ali'nin kölesi Müncih ve Hüseyin b. Ali'nin sütkardeşi Abdullah b. Buktur.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb el-Ezdî bana şöyle anlattı: Hüseyin'in öldürülmesinden sonra Ubeydullah b. Ziyâd'ın gözü Kûfe'nin eşrafını aradı. Ancak Ubeydullah

b. el-Hür'ü göremedi. Birkaç gün sonra gelince ona: "Ey İbnü'l-Hür! Nerede idin?" diye sordu. İbnü'l-Hür: "Hastaydım," dedi. İbn Ziyâd: "Kalp rahatsızlığı mı, yoksa beden rahatsızlığı mı?" dedi. İbnü'l-Hür: "Kalp rahatsızlığım olmadı. Beden rahatsızlığım vardı ve Allah bana afiyet ihsan etti," dedi. İbn Ziyâd: "Yalan söyledin. Sen düşmanımızla birlikteydin," dedi. İbnü'l-Hür: "Düşmanınla birlikte olsaydım beni bir yerde görenler olacaktı. Benim gibi birisinin yeri gizli olmaz," dedi. Ravi dedi: İbn Ziyâd, İbnü'l-Hür'ü unuttu. Bunun üzerine İb-
[470] nü'l-Hür çıktı ve atına bindi. İbn Ziyâd: "İbnü'l-Hür nerede?" dedi. Ona: "Biraz önce çıktı," dediler. İbn Ziyâd: "Onu hemen getirin," dedi. Bunun üzerine emniyet kuvvetleri gidip ona: "Emîr seni istiyor, ona icabet et," dediler. İbnü'l-Hür atını sürdü ve dedi ki: "Ona deyin ki: Vallahi hiçbir zaman isteyerek ona gitmeyeceğim," dedi. İbnü'l-Hür çıktı ve Ahmer b. Ziyâd et-Tâî'nin evine gitti, onun evinde adamlarıyla görüştükten sonra Kerbelâ'ya geçti. Burada Hüseyin ve maiyetindekilerin ölüm yerlerine baktı, arkadaşlarıyla onlara istiğfarda bulunduktan sonra yola çıktı ve Medain'e gitti. Bu konuda şu beyitleri dillendirdi:

Gaddar bir emîr, hem de tam gaddar bir emîr keşke şehit Fâtıma'nın oğluna karşı savaşsaydın!

Oysa ben ona yardım etmediğim için pişmanım. Nitekim doğru hareket etmeyen her insan pişman olur.

Ben onu himaye edenlerden olmadığım için daima hasret içinde yaşayacağım.

Allah ona yardım etmek için yardımlaşan o insanlara rahmet yağmurunu esirgemesin.

Onların kabirleri başında durdum ve muharebe sahalarını gördüm. Gözyaşları akarken neredeyse içim infilak ediyordu.

Ömrüm hakkı için savaşta ayan beyan idiler ve harbe süratle intikal eden hamiler ve cömert insanlardı.

Peygamber'in kızının oğluna yardım etmek üzere kılıçlarıyla aslanlar gibi birbirlerine güç verdiler.

Öldürülseler ki yeryüzünde her takva sahibi süratle o yola girmektedir.

Görenler onlardan daha üstününü görmedi. Onlar ki ölüm karşısında büyük insanlardı ve zirvelerdeki çiçeklerdi.

Onları zulmen öldüreceksin de sonra bizden sevgi bekleyeceksin! Bize uymayan bu oyundan vazgeç.

Ömrüm hakkı için bize rağmen onları öldürdünüz. Bizden nice erkek ve nice kadın size öfke duymaktadır.

Daima bir orduyla haktan meyleden o zalim güruha karşı hareket geçmeyi temenni ederim.

Bizden elinizi çekin. Aksi takdirde birliklerle Deylemlilerin saldırılarından daha şiddetli saldırılarla üzerinize geleceğim.

***

Mirdâs b. Amr b. Hudeyr'in Öldürülmesi

Bu yılda Ebû Bilâl Mirdâs b. Amr b. Hudeyr öldürüldü. Kendisi Rebîa b. Hanzale'dendir.

Öldürülmesinin sebebi: [471]

Ebû Ca'fer et-Taberî dedi: Daha önce bu kitapta Ebû Bilâl'in çıkışının sebebini ve Ubeydullah b. Ziyâd'ın Eslem b. Zür'a el-Kilâbî'yi iki bin kişiyle onun üzerine gönderdiğini ve Âseke'de iki tarafın karşılaştığını, Eslem ve ordusunun onun karşısında hezimete uğradığını anlatmıştık.

Mirdâs Ebû Bilâl'in, Eslem b. Zür'a'yı hezimete uğrattığı haberi Ubeydullah b. Ziyâd'a ulaşınca –Hişâm b. Muhammed, Ebû Mihnef ve Ebû Muhârik er-Râsibî'den bana anlatıldığına göre– onun üzerine, başlarında Abbâd b. el-Ahdar et-Temîmî'nin bulunduğu üç bin asker gönderdi. Abbâd onun peşine düştü ve onu Tevvec'de yakaladı ve ordusunu savaş düzenine soktu. Ebû Bilâl ve adamları saldırıya geçtiler ancak Abbâd ve askerleri sebat ettiler. Sonra Abbâd ve askerleri onlara yöneldiler. Ebû Bilâl ve adamları bir varlık gösteremediler. Bunun üzerine Ebû Bilâl askerlerine: "Sizden kim dünya için çıktıysa bırakıp gitsin. Kim ahiret için ve Rabbinin rızası gayesiyle çıktıysa o gayesini idrak etmiş demektir," dedi. Ardından şu ayeti okudu: "*Kim ahiret kazancını istiyorsa onun kazancını artırırız. Kim de dünya kârını istiyorsa ona da dünyadan bir*

şeyler veririz. Ancak onun ahirette bir nasibi olmaz."[103] Bunun üzerine Mirdâs ve askerleri tek bir kişi geri kalmadan meydana indiler ve hepsi öldürüldü. Abbâd b. el-Ahdar ve ordusu Basra'ya döndüler. Ubeyde b. Hilâl maiyetinde üç kişi olduğu hâlde geldi ve Abbâd b. el-Ahdar'ı gözetledi. Adam yanında küçük çocuğu olduğu hâlde Emîrlik Konağına gidiyordu. Ona: "Ey Allah'ın kulu! Dur sana bir soru soracağız," dediler. Adam durunca ona: "Dört kardeşiz, bir kardeşimiz öldürüldü. Ne düşünürsün?" dediler. Abbâd: "Emîrden yardım talep edin," dedi. Onlar: "Emîrden yardım talebinde bulunduk ancak icabet etmedi," dediler. Abbâd: "Onu öldürün. Allah onu kahretsin," dedi. Ancak adamlar adama Hâricîlerin şiarını haykırarak saldırdılar. Bunun üzerine adam çocuğunu bırakıp (kaçtı). Adamlar onun oğlunu öldürdüler.

***

Selm b. Ziyâd Horasan-Sicistan Valisi

Bu yılda Yezîd b. Muâviye, Selm b. Ziyâd'ı Sicistan ve Horasan valiliğine atadı.

Bu göreve getirilmesinin sebebi:

Ömer bana şöyle anlattı: Ali b. Muhammed bana Mesleme
[472] b. Muhârib b. Selm b. Ziyâd'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Selm b. Ziyâd yirmi dört yaşındayken Yezîd b. Muâviye'nin misafiri oldu. Yezîd ona: "Ey Ebû Harb! Sana iki kardeşin Abdurrahman ve Abbâd'ın görevlerini vereyim," dedi. Selm b. Ziyâd: "Müminlerin Emîri nasıl arzu ederse," dedi. Bunun üzerine Yezîd onu Horasan ve Sicistan valiliğine getirdi. Selm, Îsâ b. Şebîb'in dedesi Hâris b. Muâviye el-Hârisî'yi Şam'dan Horasan'a gönderdi. Selm de Basra'ya geçti ve hazırlığını yaparak Horasan'a hareket etti. Selm, Hâris b. Kays b. el-Heysem es-Sülemî'yi alıp hapse attı ve oğlu Şebîb'e de dayak atarak iç elbisesiyle yaşamaya mahkûm etti. Kardeşi Yezîd b. Ziyâd'ı da Sicistan'a gönderdi. Ubeydullah b. Ziyâd kendisinin dostu ve Selm'in kardeşi Abbâd'a yazarak Selm'in valilik görevine ge-

103 Şûrâ, 42/20.

tirildiğini haber verdi. Bunun üzerine Abbâd beytülmâldeki malları köleleri arasında taksim etti. Geride kalan mallar için de çağrıcısına emir vererek: "Kim borç para istiyorsa gelsin alsın," diye seslenmesini istedi ve gelen herkese borç para verdi. Akabinde Sicistan'dan ayrıldı. Abbâd, Cîreft'teyken Selm'in nerede olduğunu haber aldı. İkisi arasında bir dağ vardı. Bu sebeple ondan vazgeçti. Ancak o gece Abbâd'a bin kadar köle iltihak etti. Her birisinin maiyetinde en az bin adam vardı. Ravi dedi: Abbâd, Fars diyarına ve oradan da Yezîd'e gitti. Yezîd ona: "Malı ne yaptın?" dedi. Abbâd: "Hudut bölgesindeydim ve elde ettiğimi insanlara taksim ettim," dedi. Ravi dedi: Selm, Horasan'a hareket edince: İmrân b. el-Fasîl el-Bürcümî, Abdullah b. Hâzim es-Sülemî, Talha b. Abdullah b. Halef el-Huzâî, Mühelleb b. Ebî Sufre, Hanzale b. Arâde, Benî Rebîa b. Hanzale'den Ebû Huzzâbe el-Velîd b. Nehîk, Hüzeyl'in müttefiki Yahyâ b. Ya'mer el-Advânî ve Basra halkının eşraf ve silahşorlarından birçok insan da onunla birlikte hareket ettiler. Selm b. Ziyâd, Yezîd b. Muâviye'nin iki bin adam seçmesini öngören mektubunu Ubeydullah'a teslim etti. Başka ravilerse altı bin kişiyi seçmesini ön görüyordu. Ravi dedi: Bu sebeple Selm, ileri gelenleri ve silahşorları seçiyordu. Bazı insanlar da cihat etmeyi arzu ediyorlardı. Bu nedenle Selm'den kendilerini de götürmesini istediler. Selm'in bu insanlardan seçtiği ilk kişi Hanzale b. Arâde'ydi. Ubeydullah b. Ziyâd: "Onu bana bırak," dedi. Selm: "O, ikimiz arasında bir tercih yapsın. Dilerse seni dilerse de beni seçsin," dedi. Ancak Hanzale, Selm'i seçti. İnsanlar Selm ile konuşuyor, kendilerini yanına almasını istiyorlardı. Sıla b. Esyem el-Adevî, Divana uğrardı. Kâtip ona: "Ey Ebû Sahbâ! İsmini kaydedeyim mi? Zira bu bölgenin cihat ve fazileti vardır," dedi. Ancak o: "Allah'tan hayırlısını dileyeyim ve bakayım," diyordu. Adam bu şekilde bir savunma yapıyordu ve kayıt işleri [473] tamamlanınca eşi Muâze bint Abdullah el-Adeviyye ona: "Kendini yazdırmayacak mısın?" dedi. Sıla b. Esyem: "Bir bakayım," dedi. Sonra namaz kıldı ve istihareye yattı. Rüyasında bir zatın kendisine gelip: "Çık, kazanacaksın, kurtulacaksın ve muvaffakıyete kavuşacaksın," dediğini gördü. Bunun üzerine kâtibe

gitti ve ona: "Beni yaz," dedi. Kâtip: "Bu işi bitirdik, ancak seni bırakamam," dedi ve onu ve oğlunu yazdı. Selm yola çıktı, onu Yezîd b. Ziyâd'la birlikte Sicistan'a gönderdi.

Ravi dedi: Selm yola çıktı ve yanına Ümmü Muhammed bint Abdullah b. Osman b. Ebi'l-Âs es-Sekafî'yi de aldı. Ümmü Muhammed nehri geçen ilk Arap kadınıdır.

Ravi dedi: Mesleme b. Muhârib ve Ebû Hafs el-Ezdî, Osman b. Hafs el-Kirmânî'den naklen şöyle anlattılar: Horasan valileri gazaya çıkarlardı. Kış mevsimi gelince de Merv Şâhicân'a geri dönüyorlardı. Müslümanlar geri dönünce Horasan'ın reisleri Harezm civarındaki Horasan şehirlerinden birinde toplanıp kendi aralarında ahitleşerek birbirleriyle savaşmayacaklarına, birbirlerini tahrik etmeyeceklerine ve aralarında istişarede bulunacaklarına dair anlaşma yaparlardı. Müslümanlar emîrlerinden o şehre karşı gazaya çıkmalarını talep ederlerdi. Ancak emîrleri bu talebi reddederlerdi. Selm, Horasan'a gelince bir gazasında kışı gazaya çıktığı yerde geçirdi. Mühelleb ona ısrar ederek, kendisini o şehir üzerine göndermesini istedi. Selm onu altı bin askerle –bir rivayete göreyse dört bin askerle– gönderdi. Mühelleb onları muhasara edip onlardan kendisine boyun eğmelerini istedi. Onlar fidye vermek istediklerini bildirdiler. Mühelleb tekliflerini kabul etti. Onlar Mühelleb ile yirmi milyon dirhem karşılığında sulh yaptılar. Sulh antlaşmasına göre nakit yerine ayni eşya alacaklardı. Ancak bir hayvanı kıymetinin yarısına, binek hayvanını yarı fiyatına, *keymuhtu*[104] yarı fiyatına alırdı. Böylece aldığı haraç elli milyon civarındaydı. Mühelleb, Selm nezdinde itibar kazandı. Selm bu maldan istediğini seçti; malı Merv Merzübânı'yla Yezîd'e bir heyetle birlikte gönderdi.

Mesleme ve İshâk b. Eyyûb şöyle dediler: Selm, Semerkand gazasına zevcesi Ümmü Muhammed bint Abdullah ile birlikte çıktı. Bu gazada bir oğul dünyaya getirdi. Selm ona Suğda adını verdi.

104 *Keymuht* bir çeşit yemek. Aynı zamanda yemeğe lezzet katan katkılar anlamında da kullanılır (çev.).

Ali b. Muhammed dedi: Hasan b. Reşîd el-Cûzcânî, Huzâa'dan yaşlı bir zat ve onun babasından naklen dedesinin şöyle dediğini anlattı: Selm b. Ziyâd'la birlikte Harezm gaza- [474]
sına çıktım. Harezmliler onunla çok miktarda mal karşılığında sulh yaptılar. Selm akabinde Semerkand'a geçti ve Semerkandlılar da onunla sulh yaptılar. Karısı Ümmü Muhammed de onunla birlikteydi, bu gazada bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Ümmü Muhammed, Suğd liderinin eşine haber göndererek ondan ödünç ziynet eşyası istedi. Kadın ona tacını gönderdi. Ancak geri döndüler ve tacı da kendisiyle götürdü.

***

Bu yılda Yezîd, Amr b. Saîd'i Medine valiliğinden azletti ve yerine Velîd b. Utbe'yi tayin etti. Ahmed b. Sâbit bana kendisine nakleden bir raviden rivayetle İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den şöyle rivayet etti: Yezîd b. Muâviye, Amr b. Saîd'i zilhiccenin başında azletti ve Velîd b. Utbe'yi Medine valiliğine getirdi. Velîd, 61 ve 62 yıllarında hac emîrliği görevini iki kere yerine getirdi.

Bu yılda Basra ve Kûfe valiliği görevini Ubeydullah b. Ziyâd, bu yılın sonunda da Medine valiliği görevini Velîd b. Utbe, Horasan ve Sicistan valiliği görevini de Selm b. Ziyâd icra ediyorlardı. Basra yargısının başında Hişâm b. Hübeyre, Kûfe yargısının başında da Şüreyh vardı. Yine bu yılda İbnü'z-Zübeyr, Yezîd'e karşı muhalefetini ilan etti ve onu haletti ve kendisine biat edildi.

***

Velîd b. Utbe Medine Valisi

Yezîd'in Amr b. Saîd'i Medine Valiliğinden Azledip

Yerine Velîd b. Utbe'yi Tayin Etmesinin Sebebi

Bunun ve Abdullah b. ez-Zübeyr'in insanları kendisine biat etmeye davet etmesinin sebebi:

Hişâm'ın Ebû Mihnef, Abdülmelik b. Nevfel ve babasından naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin (as.) katledilince İbnü'z-Zübeyr Mekkelilere Hüseyin'in öldürülmesinin çok va-

him bir olay olduğunu, özelde Kûfelileri genelde de Iraklıları ayıpladı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra Muhammed'e (sav.) salatüselam getirdi ve şöyle dedi: "Iraklıların az bir kısmı hariç gaddardır ve fücur ehlidirler. Kûfeliler de Iraklıların en kötüleridir. Onlar kendisine yardım edeceklerini ve onu başlarına getireceklerini vadederek Hüseyin'i çağırdılar. O gidince ona karşı ayaklandılar ve ona: 'Ya elini elimize vereceksin ve biz de seni İbn Ziyâd b. Sümeyye'ye salimen göndereceğiz o da senin hakkında hükmünü verecek ya da savaşacaksın,' dediler. Hüseyin adamlarıyla küçük bir topluluk ol-
[475] duklarını ve karşılarında büyük bir topluluk olduğunu, Allah kimseye gaybı bilme imkânı vermediyse de öldürüleceğini biliyordu. Buna rağmen mertçe ölmeyi, zillet içinde yaşamaya tercih etti. Allah, Hüseyin'e rahmet etsin ve katilini rezil rüsva etsin! Ömrüm hakkı için mukadder olan vuku bulur. Allah bir şeyi dilerse o iş defedilemez. Hüseyin'den sonra hâlâ bu insanlarla huzur bulacak, onların sözünü tasdik edecek ve taahhütlerini kabul mü edeceğiz? Hayır, biz onları buna ehil görmüyoruz. Vallahi gece kıyamı uzun olan, gündüz çok oruç tutan, dininde ve faziletinde onlardan üstün olan, bulundukları makamı onlardan daha çok hak eden biri olarak öldürdüler. Vallahi o, Kur'an yerine şarkı dinlemeyi, Allah korkusundan ağlamak yerine deveye söylenen şarkıyı, oruç tutmak yerine haram içeceği, zikir halkalarında bulunmak yerine av peşinden koşmayı –bunlarla Yezîd'in yaşantısına telmih var– tercih etmezdi. Onlar mutlaka hüsrana uğrayacaklardır."

Bunun üzerine arkadaşları heyecanla ona: "Ey adam, biat talebini ilan et, zira Hüseyin'den sonra bu işte sana rakip olacak kimse kalmadı," dediler. Aslında insanlardan gizlice biat alırken Beyt'in mücaviri olduğu görüntüsünü veriyordu. Arkadaşlarına: "Acele etmeyin," dedi. Bu sırada Amr b. Saîd, Mekke valisiydi, İbnü'z-Zübeyr'e ve adamlarına karşı çok sert davranıyordu. Ama sertliğine rağmen vaziyeti idare ediyor ve yerine göre ahaliye yumuşak davranıyordu. Yezîd b. Muâviye, İbnü'z-Zübeyr'in Mekke'de taraftarlarını topladığına dair haberler alınca Allah'a söz vererek İbnü'z-Zübeyr'i zincire vu-

racağını söyledi. Bu maksatla gümüşten bir zincir gönderdi, posta Medine'de Mervân b. el-Hakem'e uğradı ve ona geliş sebebini anlattı ve yanındaki zinciri gösterdi. Mervân bunun üzerine şu beyti okudu:

Onu al; bu plan, izzet sahibi olanlar için uygun değildir. Zafiyet izafe edenler bunda söyleyecek söz bulurlar.

Posta yanından ayrıldı ve İbnü'z-Zübeyr'e gitti. Ona Mervân'a uğradığını ve Mervân'ın okuduğu beyti aktardı. İbnü'z-Zübeyr: "Vallahi o zafiyet izafe eden kişi olmayacağım," dedi ve o postayı nezaketle geri gönderdi.

İbnü'z-Zübeyr'in durumu Mekke'de güçlendi. Medineliler de onunla mektuplaştılar. İnsanlar: "Hüseyin (as.) helak olduktan sonra İbnü'z-Zübeyr'e rakip olacak kimse kalmadı," dediler.

Nûh b. Habîb el-Kūmisî bize Hişâm b. Yûsuf'tan naklen an- [476]
lattı: Abdullah b. Abdülkerim bize Abdullah b. Ca'fer el-Medînî'den naklen Hişâm b. Yûsuf'un –lafız Ubeydullah'a aittir– şöyle dediğini anlattı: Abdullah b. Mus'ab şöyle dedi: Mûsâ b. Ukbe bana İbn Şihâb'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Abdülazîz b. Mervân bana şöyle nakletti: Yezîd b. Muâviye, yemininin gereğini yapmak için İbn İdâh el-Eş'arî, Mes'ade ve arkadaşlarını, İbnü'z-Zübeyr'in elleri bir halkayla boynuna bağlanarak getirmek üzere gönderince, onlarla birlikte kâğıttan bir halka ve kumaştan bir dış elbise gönderdi. Babam beni ve kardeşimi de onlarla gönderdi ve şöyle dedi: Yezîd'in elçileri mesajını ona ilettikten sonra siz de müdahalede bulunun ve biriniz şu beyitleri dillendirsin:

Onu al, zira izzet sahibi için bir plan değildir. Bunun hakkında zillet içinde olan bir kişi için söyleyecek bir söz vardır.

Ey Âmir! Kavim senin için bir plan hazırladı. Bu durum komşularda iğle ip eğirmeye benzer.

Eğer kavme karşı samimiysen ona, kovayla git ve gel diye söyleyecekler.

Abdülazîz b. Mervân dedi: Elçiler ona mesajı ilettikten sonra sözle müdahalede bulunmak istedik. Kardeşim bana:

"Benim yerime de sen konuş," dedi. İbnü'z-Zübeyr benim sözlerimi işitince: "Ey Mervân'ın iki oğlu! Söylediklerinizi işittim, ne diyeceklerinizi biliyorum. Babanıza şu iki beyti dillendirdiğimi haber verin:

Ben kırılgan yerleri sert olan bir kökten geliyorum. Kamış ile uşer karşılaştıklarında,

Haktan başkasına boyun eğmem ve taş, çiğneyenin azı dişlerine yumuşamadıkça ondan dilemem.

Ravi dedi: Bilmem ki bu iki şiirden hangisi daha etkileyiciydi!

Abdullah rivayetinde şu ilaveyi yaptı: Ebû Ali'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu rivayet hakkında Mus'ab b. Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdullah b. ez-Zübeyr ile konuştum. O şöyle dedi: Onu ben de babamdan zikrettiğin şekilde işittim. Ancak senedini aklımda tutmadım.

Hişâm, Hâlid b. Saîd ve babası Saîd b. Amr b. Saîd'den naklen şöyle dedi: Amr b. Saîd insanların İbnü'z-Zübeyr'e meylettiklerini, yüzlerini ona çevirdiklerini görünce işlerin onun için yola girdiğini sandı ve Abdullah b. Amr b. el-Âs'a –sahabiydi ve babasıyla birlikte Mısır'da bulunmuş, burada Dan- [477] yal'ın Kitabı'nı okumuştu, Kureyş onu âlim biri olarak kabul ediyordu– haber göndererek ona: "Bana bu adam hakkında bilgi ver. Bu işinde başarılı olacak mı? Bir de benim adam hakkında ne düşünüyorsun? Onun sonu nasıl olacak?" diye sordu. Abdullah: "Senin adamın, işleri yoluna giren ve ölünceye kadar da yerinde kalan krallardan biridir," dedi. Bunun üzerine Abdullah b. ez-Zübeyr'e ve taraftarlarına karşı tavrını daha da sertleştirdi. Ancak yine de onları idare ediyor ve yumuşak davranıyordu.

Öte yandan Velîd b. Utbe ve Benî Ümeyye'den bazı kişiler Yezîd b. Muâviye'ye: "Amr b. Saîd dilese İbnü'z-Zübeyr'i alıp sana gönderebilir," dediler Bu sebeple Velîd b. Utbe'yi Hicaz'a vali olarak gönderdi ve Amr'ı azletti.

Yezîd'in Amr'ı azletmesi ve Velîd b. Utbe'yi onun yerine tayin etmesi bu yılda –61 yılında– oldu. Ebû Ca'fer dedi: Mu-

hammed b. Ömer'den bana nakledildiğine göre şöyle dedi: Yezîd, Amr b. Saîd'i zilhiccenin başında 61 yılında azletti ve yerine Velîd b. Utbe'yi tayin etti. Velîd, 61 yılının hac işlerini sevk ve idare etti. İbn Rebîa el-Âmirî'yi yargının başına geri getirdi.

Ahmed b. Sâbit bana İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den naklen şöyle dediğini anlattı: 61 yılında hac işlerini Velîd b. Utbe yönetti. Bu konuda siyerciler arasında ihtilaf yoktur.

Bu yılda Kûfe ile Basra'nın valisi Ubeydullah b. Ziyâd'dı. Kûfe'de yargının başında Şüreyh, Basra'daysa Hişâm b. Hübeyre görev yapıyorlardı. Horasan'da vali olarak Selm b. Ziyâd görev yapmaktaydı.

Hicretin 62. Yılı [478]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar Medine Heyetinin Yezîd b. Muâviye'ye Gitmesi

Heyetin Yezîd'e Gitmesinin Sebebi

Medinelilerin İsyanı

Lût b. Yahyâ'nın Abdülmelik b. Nevfel b. Müsâhik ve Abdullah b. Urve'den anlattığına göre, Yezîd b. Muâviye, Velîd b. Utbe'yi Hicaz'a vali olarak gönderip de Amr b. Saîd'i azledince Velîd Medine'ye geldi ve Amr'ın çok sayıdaki kölelerini hapse attı. Amr onlar için Velîd ile görüşse de onları serbest bırakmadı. Ona: "Ey Amr, telaşlanma," dedi. Kardeşi Ebân b. Saîd b. el-Âs: "Amr mı telaşlanıyor? Vallahi o ve siz kor ateşi elinize alırsanız siz ateşi elinizden atmadan o atmaz," dedi. Amr yola çıktı ve Medine'den iki günlük mesafede konakladı. Amr buradan üç yüz civarında olan hizmetçi ve kölelerine mektup yazdı: "Her birinize levazımatıyla bir deve ve bir heybe gönderiyorum. Develer çarşıda sizin için çöktürülecek. Elçim size gelince hapishanenin kapısını kırın, her biriniz kendi devenize binin ve bana gelin," dedi. Amr'ın elçisi geldi, develeri ve gerekli levazımatı satın alarak çarşıda çöktürdü. Arkasından da gidip kölelere durumu haber verdi. Bunun üzerine hapishanenin kapısını kırdılar, develere giderek onlara bindiler

ve yola çıktılar. Amr b. Saîd'in yanına vardıklarında Yezîd b. Muâviye'yle görüşüyordu. Yezîd'in yanına girince Yezîd onu iyi karşıladı ve kendine yaklaştırdı. Ancak bazı konularda taksiratı olduğunu ve İbnü'z-Zübeyr hakkında verdiği emirlerden ancak kendi istediği kadarını uyguladığını söyleyerek onu eleştirdi. Amr şöyle dedi: "Ey Müminlerin Emîri! Olaylara şahit olan, şahit olmayanın göremediğini görür. Mekke ve Medinelilerin çoğunluğu ona meyletmiş ve gönülleri ondan yanaydı ve ona rıza göstermişlerdi. Onlar gizli ve açık, birbirlerini bu işe davet etmişlerdi. Ona karşı harekete geçecek olsam karşı koyacak askerim yoktu. Kaldı ki o benden sakınıyor ve bana karşı temkinli hareket ediyordu. Ben de onu idare
[479] ediyor ve yumuşak davranıyordum ki planını keşfedeyim ve öylece ona karşı harekete geçeyim. Ayrıca onu sıkıştırıyor ve birçok şeyden menediyordum. Onu bunlardan menetmeseydim bu onun için bir yardım ve imkân sağlayacaktı. Mekke'de, Mekke'nin yollarında ve dağ geçitlerinde adamlar yerleştirdim. Bunlar yolları tutmuş ve gitmek isteyenlerin isimlerini, baba ismini ve nereli olduklarını, niçin geldiklerini, ne istediklerini yazarak bana bildiriyorlardı. Eğer bu şahıslar İbnü'z-Zübeyr'in adamları olsa ya da onun için geldiklerinden şüphe etsem onlara rağmen onları geri gönderiyordum. Şüpheli olmayanlaraysa yol veriyordum. Velîd'i göndermiş bulunuyorsun. Onun icraatı ve edası hakkında sana bilgi intikal edince sana olan sadakatimi ve senin emirlerine riayette gösterdiğim titizliği bileceksin. Allah senin işlerini müyesser kılsın ve düşmanlarını bertaraf etsin."

Yezîd ona: "Sen, senin aleyhinde söz nakledenlerden ve beni senin aleyhine karar vermeye sevk edenlerden daha sadıksın. Sana güveniyorum ve senin desteğini umuyorum. Seni çatlağı kapatmak, mühim işlerin altından kalkmak, büyük badireleri bertaraf etmek için yanımda tutacağım," dedi. Amr: "Ey Müminlerin Emîri! Senin iktidarını güçlendirmek, düşmanını zayıflatmak ve sana karşı çıkana sert davranmakta benden evla olanı bilmiyorum," dedi. Öte yandan Velîd b. Utbe, İbnü'z-Zübeyr'i izlemeye devam etti. Ancak onun sakınmakta

olduğunu ve temkinli hareket ettiğini gördü. Diğer yandan Yemâme'de Necde b. Âmir el-Hanefî, Hüseyin'in öldürülmesi karşısında başkaldırdı. İbnü'z-Zübeyr de harekete geçti. Velîd ifada tavafını Muarref'ten başlayarak gerçekleştiriyor ve umum insanlar da onunla birlikte tavaf ediyorlardı. Bu sırada hem İbnü'z-Zübeyr ve adamları hem de Necde ve adamları bekliyorlardı. Velîd'in arkasından İbnü'z-Zübeyr adamlarıyla, Necde de adamlarıyla tavaf ediyorlardı. Biri diğerine uymuyordu. Necde, İbnü'z-Zübeyr ile karşılaşınca ona fazlasıyla alaka gösteriyordu. Öyle ki insanlar ona biat edeceğini sandılar. İbnü'z-Zübeyr, Velîd b. Utbe hakkında hileye başvurdu. Bu çerçevede Yezîd b. Muâviye'ye: "Bize beceriksiz bir vali gönderdin. İyiye yönelmez ve hikmet sahibinin nasihatine itibar etmez. Bize yumuşak huylu, sühuletle muamele eden birini gönderseydin umarım ki zor meseleler kolaylaşır, dağılanlar toplanır. Bu hususu düşün. Zira bunda havasın ve avamın yararı vardır. Selamla."

Bunun üzerine Yezîd b. Muâviye, Velîd'e haber göndererek onu azletti ve yerine Osman b. Muhammed b. Ebî Süfyân'ı gönderdi. Ebû Mihnef, Abdülmelik b. Nevfel b. Müsâhik ve Benî Ümeyye'nin kölesi Hamîd b. Hamza'dan naklen şöyle dediğini anlattı: [Osman] tecrübesiz bir genç olarak geldi. Ha yat tecrübesi yoktu. Yaşı onu hayata dair bir birikime sahip [480] kılacak durumda değildi. Deneyimler onun şahsiyetini güçlendirmemişti. İşine ve görevine bakacak durumda değildi. Medine'den bir heyeti Yezîd'e gönderdi. Aralarında Abdullah b. Hanzale el-Gasîl el-Ensârî, Abdullah b. Ebî Amr b. Hafs b. Mugīre el-Mahzûmî, Münzir b. ez-Zübeyr ve Medine eşrafından birçok adam vardı. Heyet Yezîd'e gitti. Yezîd onlara ikram ve ihsanda bulundu ve hediyeler verdi. Sonra yanından ayrıldılar, Münzir hariç Medine'ye döndüler. Münzir, Basra'ya, Ubeydullah b. Ziyâd'ın yanına gitti. Yezîd ona yüz bin dirhem vermişti. Heyet üyeleri Medine'ye varınca Medineliler arasında açıkça Yezîd'e ve Utbe'ye küfredip şöyle dediler: "Dinsiz bir adamın yanından geliyoruz. O şarap içiyor ve tambur çalıyor, şarkıcı cariyeler onun yanında çalgı çalıyor ve köpeklerle oy-

nuyor, düşüklerle ve gençlerle gece sohbetleri yapıyor. Şahit olun biz onu halettik." İnsanlar da onlara uydular.

Lût b. Yahyâ şöyle dedi: Abdülmelik b. Nevfel b. Müsâhik bana şöyle anlattı: İnsanlar Abdullah b. Hanzale el-Gasîl'e giderek ona biat ettiler ve onu başlarına getirdiler.

Lût dedi: Yine Muhammed b. Abdülazîz b. Abdurrahman b. Avf bana şöyle anlattı: Münzir, Yezîd b. Muâviye'nin yanından ayrılıp Basra'ya Ubeydullah b. Ziyâd'a gitti. İbn Ziyâd ona ikramda bulundu ve güzelce misafir etti: Münzir, Ziyâd'ın dostuydu. Derken Yezîd b. Muâviye'nin mektubu İbn Ziyâd'a ulaştı. Nitekim Münzir'in arkadaşlarının Medine'de giriştikleri hareket hakkında Yezîd'e haber ulaşmıştı. Mektupta, onun hakkında: "Emrim sana gelinceye kadar Münzir b. ez-Zübeyr'i bağla ve yanında hapse at," diye emrediyordu. Ubeydullah bu durumdan hazzetmedi. Zira Münzir onun misafiriydi. Bunun üzerine onu çağırdı ve mektuptan haberdar ederek ona okuttu. Ona: "Sen Ziyâd'ın dostuydun ve benim de misafirimsin. Sana da ihsanda bulundum. Ben bu işi ihsanda bulunarak kapatmak istiyorum. İnsanlar yanımda toplanınca bana: 'İzin ver de memleketime gideyim,' de. Ben sana: 'Hayır kal, senin için indimde ikram, gönül rahatlığı ve tercihli muamele vardır,' diyeceğim, sen de: 'Benim mezram ve işim var, gitmek zorundayım bana izin ver,' dersin. Ben de o zaman sana izin vereceğim ve sen de ailene gideceksin," dedi.

İnsanlar İbn Ziyâd'ın yanında toplanınca, Münzir kalktı ve gitmek için izin istedi. İbn Ziyâd ona: "Hayır yanımda kal sana ikramda bulunayım, gönlüne göre ve özel bir şekilde misafir
[481] edeyim," dedi. Münzir: "Mezram ve işim var, mutlaka gitmem lazım," dedi. Bunun üzerine İbn Ziyâd ona izin verdi ve adam ayrılarak Hicaz'a gitti[105] ve Medinelileri Yezîd'e karşı tahrik edenler arasında yer aldı. Şöyle diyordu: "Vallahi Yezîd beni yüz bin dirhemle mükâfatlandırdı. Ancak bana iyilik yapma-

105 İbn Ziyâd, Yezîd'in emrini canı istediği zaman uygulamak için bir yolunu bulabiliyor. Oysa Hz. Hüseyin hakkındaki talimatı harfiyen ve en katı şekilde uygulamıştır. Bundan anlaşılıyor ki Ehl-i beyt ve Hz. Ali'nin ailesine karşı husumet birçoğunda had safhadaydı (çev.).

sı beni onun hakkında size bilgi vermekten ve gerçek hâlini anlatmaktan alıkoyamaz. Vallahi o şarap içer ve namazı terk edecek kadar sarhoş olur." Münzir heyetteki diğer arkadaşları gibi hatta daha fazla onun ayıp ve kusurlarını ortaya koydu. Saîd b. Amr, Kûfe'de Yezîd b. Muâviye, Münzir'in onun hakkında söylediklerini duyunca: "Allah'ım ona ikramda bulundum ve onu başkalarına tercih ettiğim hâlde yaptıklarını görüyorsun. Onu yalancı ve hukuku kesen biri olarak zikret," diye söylediğini anlatıyordu.

Ebû Mihnef dedi: Saîd b. Zeyd Ebü'l-Müsellim bana şöyle anlattı: Yezîd b. Muâviye, Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî'yi Medine'ye gönderdi ve ona: "İnsanları ve kavmini bu işten vazgeçir. Zira onlar bu işe girişmezlerse insanlar bana muhalefet etmeye cesaret edemezler. Orada aşiretimden de insanlar var. Onların da bu fitneye karışıp helak olmalarını istemiyorum," dedi.

Bunun üzerine Nu'mân b. Beşîr, Medine'de kavminin yanına gitti ve bütün insanları yanına davet etti. Onlara itaat etmelerini, cemaatten ayrılmamalarını söyleyip onları fitneden sakındırdı. Onlara: "Şamlılara güç yetiremezsiniz," dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Mutî' el-Adevî şöyle dedi: "Ey Nu'mân! Neden cemaatimizi dağıtmak ve Allah'ın bize nasip ettiği hayırlı durumu bozmaya yelteniyorsun?" Nu'mân: "Vallahi istediğin o karşılaşma vuku bulur da insanlar dizleri üzerine harekete geçerek kılıçla hasımlarının başlarına ve alınlarına vurmaya ve iki taraf arasında ölüm çarkı dönmeye başlarsa senin katırına binerek onun alnını kırbaçlayıp Mekke'ye kaçtığını ve sokaklarında, mescitlerinde ve evlerinin kapılarının önünde öldürülen bu zavallıları –yani Ensarı– bıraktığını görür gibiyim," dedi. Ancak insanlar onu dinlemediler. Bunun üzerine ayrılıp gitti. Vallahi onun dediği gibi de oldu.

***

Bu yılda hac işlerini Velîd b. Utbe sevk ve idare etti. Bu yılda Irak ve Horasan'da görev yapan valiler 61 yılında görev yapan valilerdi.

Rivayete göre Muhammed b. Abdullah b. Abbâs bu yılda doğmuştur.

[482] **Hicretin 63. Yılı**

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Harre Vakası

Medine ehlinin Yezîd b. Muâviye'nin valisi Osman b. Muhammed b. Ebî Süfyân'ı Medine'den çıkarmaları, Yezîd'i halettiklerini ilan etmeleri ve Medine'de bulunan Benî Ümeyye'yi muhasara etmeleri bu yılın olaylarındandır. Hişâm b. Muhammed, Ebû Mihnef, Abdülmelik b. Nevfel ve Habîb b. Kürre'den naklen şöyle dediğini anlattı: Medineliler Yezîd b. Muâviye'yi haledip de Abdullah b. Hanzale el-Gasîl'e biat edince Osman b. Muhammed b. Ebî Süfyân ve Medine'de bulunan Benî Ümeyye, köleleri ve onlarla aynı görüşte olan Kureyşlilere karşı harekete geçtiler. Onlar bin kişi civarındaydılar, toplu hâlde çıkıp Mervân b. el-Hakem'in evinde toplandılar. İnsanlar onları zayıf bir muhasaraya aldılar. Bunun üzerine Benî Ümeyye, Habîb b. Küre'yi çağırdı. Onu çağıran Mervân b. el-Hakem ve Amr b. Osman b. Affân'dı. Onların işlerini sevk ve idare eden Mervân'dı. Osman b. Muhammed b. Ebî Süfyân ise henüz genç ve tecrübesiz bir kişiydi. Abdülmelik b. Nevfel dedi: Habîb b. Küre bana şöyle anlattı: Mervân ile birlikteydim. O ve bir grup Emevi, Yezîd b. Muâviye'ye bir mektup yazdılar. Mektubu Abdülmelik b. Mervân aldı ve benimle birlikte Seniyyetü'l-Vedâ' mevkiine kadar geldi. Burada mektubu bana teslim etti ve: "Sana gidiş için on iki, dönüş için de on iki gün mühlet veriyorum. Yirmi dört gün sonra bu mekânda benimle buluşacaksın ve inşallah aynı saatte burada seni bekliyor olduğumu göreceksin," dedi. Mektup şöyleydi:

Bismillahirrahmânirrahîm. Mervân b. el-Hakem'in evinde muhasara edildik. Sudan mahrum edildik ve sert toprağa atıldık. İmdat! İmdat!

Habîb dedi: Mektubu alıp götürdüm ve Yezîd'in yanına vardım. Bir kürsü üzerinde oturuyor ve ayaklarındaki bir ağrı sebebiyle ayaklarını su dolu bir leğene koymuştu. Bir rivayete

göre bu ağrı gut hastalığından kaynaklanıyordu. Yezîd mektubu okudu ve bize anlatıldığına göre şu beyti dillendirdi:

Benim seciyemden olan yumuşak huyluluğumu değiştirdim ve [483]
kavmime karşı sert davranmayı yeğledim.

Sonra şöyle dedi: "Medine'de Benî Ümeyye'yle köleleri bin kişi kadar yok mudur?" dedi. "Vallahi daha fazladırlar," dedim. Yezîd: "Bunlar bir saat bile savaşamadılar mı?" dedi. Ona: "Ey Müminlerin Emîri! Bütün insanlar onlara karşı ittifak ettiler. Hepsine karşı çıkmaya güçleri yetmezdi," dedim. Bunun üzerine Amr b. Saîd'e haber göndererek yanına çağırdı. Ona mektubu okuttu ve durumu anlatarak onların üzerine gitmesini emretti. Amr ona: "O beldeleri senin için zapturapt altına almıştım ve işleri yerli yerine koymuştum. Şimdi mesele Kureyş'in kanlarının toprağa akıtılması meselesidir. Ben bu işin sorumluluğunu almak istemiyorum. Bu işi onlara benden daha uzak biri üstlenmelidir," dedi. Bunun üzerine beni o mektupla Müslim b. Ukbe el-Mürrî'ye gönderdi. Adam yaşlı, zayıf ve hastaydı. Ona mektubu verdim. Mektubu okudu ve durumu bana sordu. Ona durumu anlattım. Bana Yezîd'in söylediğinin aynısını söyledi: "Benî Ümeyye, köleleri ve destekçileriyle bin kişi yok mu?" Ben: "Evet o kadar varlar," dedim. O: "Bir saat savaşamadılar mı? Bunlar yardımı hak etmiyorlar. Gayret gösterip düşmanlarına karşı savaşsınlar ve iktidarlarının izzetini savunsunlar," dedi. Sonra Yezîd'e gitti ve ona: "Ey Müminlerin Emîri! Bunlara yardım etme. Bunlar zillet ehlidir. Onlar bir gün, bir günün bir kısmı veya bir saat bile savaşamadılar. Onları bırak kendileri zahmet edip düşmanlarına karşı savaşsınlar, iktidarlarının izzetini savunsunlar, onlardan kimin sana itaat etmek için savaştığı ve bu yolda sebat ettiği senin için ortaya çıksın," dedi. Yezîd: "Be adam! Onlardan sonra hayatın ne anlamı var! Çık ve bana durumunu haber ver, insanlarla yoluna devam et," dedi. Bunun üzerine tellalı çıktı ve şöyle seslendi: "Hicaz'ın üzerine gidin. Atiyyeleriniz tam olacak, her adam elden yüz dinar alacak." Bu çağrıya on iki bin kişi olumlu cevap verdi.

***

İbn Humeyd bize Cerîr ve Mugîre'den naklen şöyle anlattı: Yezîd, İbn Mercâne'ye: "İbnü'z-Zübeyr üzerine git," diye yaz-
[484] dı. İbn Mercâne: "İki işi bir fâsık için gerçekleştiremem. Hem Resulullah'ın (sav.) kızının oğlunu öldüreceğim hem de Beyt'e karşı savaşa gideyim. (Bu olmaz.)" dedi.

***

Şimdi de söz tekrar Habîb b. Kürre'nin rivayetine döndü. Habîb b. Kürre şöyle dedi: Abdülmelik b. Mervân ile aynı yerde, aynı saatte veya ondan kısa bir süre sonra buluşmak üzere geri döndüm. Onu ağacın altında oturmuş, yüzünü örtmüş bir vaziyette gördüm. Ona olanları haber verdim. Verdiğim bilgiye sevindi ve birlikte oradan ayrıldık. Nihayetinde Mervân'ın evine ulaştık. Evde Benî Ümeyye'den bir topluk vardı. Onlara getirdiğim bilgileri aktarınca Allah'a şükrettiler.

Abdullah b. Nevfel şöyle dedi. Habîb bana şöyle anlattı: Ona on günde ulaştım ve çok geçmeden Yezîd b. Muâviye'nin atları yerinde görüp onlara bakmak için çıktığını gördüm. Kılıcını kuşanmış ve Arap yayını omzuna asmış vaziyette şu beyitleri dile getirdiğini gördüm.

Gece ilerlerken ve ordu Vâdi'l-Kurâ'ya inerken Ebû Bekir'e tebliğ et.

Genç ve orta yaşlı olarak bu ordudan yirmi bin insan âdeta sarhoştur.

Yoksa bu topluluk uykusuzdur ve uykusu kaçırılmıştır. Ne hayret vericidir o mülhidin durumu!

Dinde kandırıcıdır ve akrabalık bağlarına kastetmektedir.

Abdülmelik b. Nevfel şöyle dedi: Ordu Yezîd'in yanından ayrılarak sefere çıktı. Başlarında Müslim b. Ukbe vardı. Yezîd ona: "Başına bir şey gelirse Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'yi halefin olarak ordunun başına getir. Ayrıca üç kere davet et. Sana icabet etmezlerse onlarla savaş. Eğer galip gelirsen üç gün şehri mübah kıl. Üç gün geçtikten sonra insanlara do-
[485] kunma. Ali b. Hüseyin'i gözet, ona dokunma, hayırla muamelede bulun, onu kendine yakın tut. Zira onların yaptığına katılmadı. Bana mektubu ulaştı." Ancak Ali, Yezîd'in Müslim

b. Ukbe'ye yaptığı tavsiyeden haberdar değildi. Nitekim Benî Ümeyye Şam'a doğru hareket ettiklerinde Ali b. Hüseyin, Mervân'ın eşyasını, karısını ve Âişe bint Osman b. Affân'ı –Ümmü Ebân b. Mervân'dır– evine almıştı.

***

Muhammed b. Saîd'den bana şöyle anlatıldı: Muhammed b. Ömer dedi ki: Medineliler Osman b. Muhammed'i şehirden çıkarınca Mervân b. el-Hakem yakınlarını yanında saklaması için İbn Ömer'le konuştu. Ancak İbn Ömer onların talebini reddetti. Sonra Mervân, Ali b. Hüseyin'le konuştu ve şöyle dedi: "Ey Ebü'l-Hasan! Yakınlarım var. Benim zevcelerim senin zevcelerinin yanında kalsınlar." Ravi dedi: Ali: "Olur," dedi. Bunun üzerine eşlerini Ali b. Hüseyin'e gönderdi. Ali de zevceleriyle Mervân'ın zevcelerini Yenbu''a götürdü. Mervân, Ali b. Hüseyin'e müteşekkirdi. İkili arasında eskiye dayanan bir dostluk vardı.

***

Şimdi söz, Ebû Mihnef'in Abdülmelik b. Nevfel'den naklettiği rivayete döndü. Abdülmelik b. Nevfel şöyle dedi: Müslim b. Ukbe ordusuyla yürüyüşünü sürdürdü. Medineliler bunu haber alınca Benî Ümeyye'yi Mervân'ın evinde muhasara ettiler. Onlara: "Sizi teslim alıp boyunlarınızı vurmayıncaya kadar ya da Allah adına bize söz vererek bize karşı bir gailede bulunmayacağınıza, bizim zaaf noktalarımızı karşı tarafa bildirmeyeceğinize, düşmanımıza yardım etmeyeceğinize dair taahhütte bulunacaksınız. O zaman biz de sizden vazgeçerek sizi Medine'den çıkaracağız," dediler. Allah adına taahhütte bulundular; onlara karşı bir gailede bulunmayacaklarını, onların zaaf noktalarını bildirmeyeceklerine dair söz verdiler. Bunun üzerine onları Medine'den çıkardılar. Benî Ümeyye ağırlıklarıyla Medine'den çıktı, yolda Müslim b. Ukbe ile Vâdi'l-Kurâ'da karşılaştılar. Âişe bint Osman b. Affân da Tâif'e gitmek üzere yola çıktı. Yolda Medine civarında kendisine ait mekânda ikamet eden ve Medine'de vuku bulan olaylara şahit olmak istemediği için uzlete çekilen Ali b. Hüseyin'e uğradı.

Ali ona: "Oğlum Abdullah'ı da yanına alarak Tâif'e götür," dedi. Ancak Âişe, Medinelilerin durumları bozuluncaya kadar orada kaldı.

Benî Ümeyye, Vâdi'l-Kurâ'da Müslim b. Ukbe ile buluşunca
[486] Müslim önce Ya'mer b. Osman b. Affân'ı çağırdı ve ona: "Arkada olup biteni bana haber ver ve ne yapmam gerektiğini söyle," dedi. Ya'mer: "Sana bilgi veremem, zira açıklarını bildirmemek ve düşmanlarına yardımcı olmamak üzere onlara söz verdik ve taahhütte bulunduk," dedi. Müslim onu azarladı. "Vallahi Osman'ın oğlu olmasaydın boynunu vuracaktım. Allah'a yemin ederim senden sonra hiçbir Kureyşliden bunu kabul etmeyeceğim," dedi. Ya'mer çıktı ve arkadaşlarına Müslim'den gördüğü muameleyi anlattı. Bunun üzerine Mervân b. el-Hakem oğlu Abdülmelik'e: "Benden önce sen gir, belki senin söylediklerinle yetinir ve bana bir şey sormaz," dedi. Abdülmelik girdi. Müslim: "Bu insanlar hakkında sende neler var bana anlat, ne düşünüyorsun," dedi. Abdülmelik: "Evet, benim görüşüm şöyle: Maiyetindekilerle Medine'ye kadar bu yolu izle. Medine'nin ilk hurmalıklarına vardığınızda hurma ağaçlarının gölgesinde konaklarsınız ve hurmanın suyundan alırsınız. Gece olunca nöbetçilerini askerler arasında yayarsın. Sabah vaktinde de insanlara sabah namazını kıldırırsın. Akabinde askeri yola çıkarır ve Medine'yi solda bırakarak Medine'nin etrafından dönüp doğu tarafındaki Harre mevkiinden onlara yönelirsiniz. Onlarla karşı karşıya geldiğinizde güneş doğmuş olacak. [Yapacağınız bu hamleyle] güneşi arkanıza almış olacaksınız, güneşin size bir zararı olmazken onların yüzüne vurarak sıcaklığı ve ışığıyla onları rahatsız edecektir. Onlar, doğuda durduğunuz için sizin miğfer, harbe, mızrak, kılıç, zırh ve yüzüklerinizin parıltısı onların gözlerini kamaştırırken onlar batınızda durdukları için onların silahlarının parıltısından etkilenmeyeceksiniz. Sonra Allah'tan yardım dileyerek onlarla savaşın. Allah seni muzaffer kılacaktır. Zira onlar imama muhalefet ettiler ve cemaatten ayrıldılar," dedi. Müslim ona: "Seni dünyaya getire babaya helal olsun! Seni dünyaya getirmiş de ne iyi etmiş. Seni iyi bir halef olarak

getirmiştir," dedi. Arkasından Mervân girdi. Ona: "Evet söyle," dedi. Mervân: "Abdülmelik sana geldi değil mi?" dedi. Müslim: "Evet, Abdülmelik hangisiydi? Kureyş erkeklerinden konuştuklarımın içinde onun benzerleri çok azdır," dedi. Mervân ona: "Abdülmelik ile görüştüysen benimle görüşmüşsün demektir," dedi. Müslim: "Evet," dedi ve bulunduğu yerden yola çıktı. İnsanlar da ona refakat ediyorlardı. Nihayet Abdülmelik'in söylediği yere indi ve onun tavsiye ettiği şekilde hareket etti. Ardından Harre'ye geçti ve burada konakladı. Müslim, Medine üzerine doğu tarafından yürüdü. Önce onlara davetini yaptı ve şöyle dedi: "Ey Medineliler! Müminlerin Emîri Yezîd [487] b. Muâviye: 'Siz bu davanın aslısınız ve sizin kanınızı akıtmak istemiyorum,' demektedir. Size üç gün mühlet veriyorum. Kim muhalefetten vazgeçer ve hakka dönerse onu kabul ederiz. Ben de ayrılıp Mekke'deki bu mülhidin üzerine gideceğim. Yok, davetimi reddederseniz sizin mazeretiniz kalmaz." Tarih 64 yılının Zilhicce ayını gösteriyordu. Kayıtlarımda tarih öyle olsa da yanlıştır. Zira Yezîd 64 yılının Rebîülevvel ayında helak olmuştur. Harre vakası ise 63 yılının Zilhicce ayının bitimine iki gün kala çarşamba günü vuku buldu.

Üç gün geçtikten sonra şöyle dedi: "Ey Medineliler! Üç gün geçmiş bulunuyor. Ne yapacaksınız? Savaşacak mısınız yoksa sulh mu yapacaksınız?" Onlar: "Savaşacağız," dediler. Müslim: "Yapmayın. İtaat edin ki gücümüzü, her taraftan dinden sapanları ve fâsıkları etrafında toplamış bu mülhide karşı kullanalım," dedi. Medineliler onlara: "Ey Allah düşmanları! Vallahi onların üzerine gitmek isterseniz sizinle savaşmadan bırakmazdık. Sizi bırakacağız da Allah'ın Evi üzerine gidecek, ehlini korkutacak ve orada hakkı ve mekânın hürmetini çiğneyeceksiniz. Hayır, vallahi sizi bırakmayacağız."

Medineliler Medine'nin bir tarafında bir hendek kazmışlar ve çok sayıda insan orada mevzilenmişti. Bunların başında Abdurrahman b. Avf ez-Zührî'nin amcası Abdurrahman b. Züheyr b. Abdi Avf vardı. Abdullah b. Mutî' de Medine'nin diğer bir grubunun başındaydı. Medine'nin diğer tarafında Ma'kıl b. Sinân el-Eşcaî vardı. Hepsinin başında da Abdullah b. Han-

zale el-Gasîl bulunuyordu. O sayıca en büyük gruba komuta ediyordu.

Hişâm şöyle dedi: Avâne b. el-Hakem el-Kelbî ise şöyle dedi: Abdullah b. Mutî', Kureyş'ten olan Medinelilerin başında bulunuyordu. Abdullah b. Hanzale el-Gasîl ise Ensarın başındaydı. Ma'kıl b. Sinân da Muhacirlerin başında bulunuyordu.

Hişâm, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle dediğini anlattı: Abdülmelik b. Nevfel şöyle dedi: Müslim b. Ukbe bütün maiyetin-
[488] dekilerle sebat etti. O Harre tarafından geldi ve Kûfe yolu üzerinde büyük çadırını kurdu. Akabinde süvarileri İbnü'l-Gasîl üzerine gönderdi. İbnü'l-Gasîl süvarilere karşı saldırıya geçti ve maiyetindekilerle onları geri püskürttü, Müslim b. Ukbe'ye kadar geriletti. Müslim b. Ukbe askerleriyle onlara karşı koydu, onlara karşı askere seslendi. Bunun üzerine asker hareket geçti ve şiddetli bir muharebede bulundular. Diğer yandan Fazl b. Abbâs b. Rebîa b. el-Hâris b. Abdülmuttalib, Abdullah b. Hanzale el-Gasîl'e gitti ve yirmi kadar atlıyla güzel ve şiddetli bir muharebede bulundu. Sonra Abdullah'a: "Atlılarına söyle gelsinler ve benimle birlikte hareket etsinler. Saldırıya geçtiğimde onlar da saldırsınlar. Vallahi Müslim'e ulaşıncaya kadar durmayacağım. Ya onu öldüreceğim ya da bu uğurda öldürüleceğim," dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Hanzale Ensardan Benî Abdüleşhel'den Abdullah b. Dahhâk'a: "Atlılara seslen Fazl b. Abbâs ile hareket etsinler," diye emretti. Abdullah b. Dahhâk atlılara seslenerek Fazl b. Abbâs'ın yanında toplanmasını sağladı. Atlılar toplanınca Fazl, Şamlılara karşı saldırıya geçti ve onları çekilmeye mecbur etti. Arkadaşlarına: "Bunların geri çekildiklerini ve zillete uğradıklarını görüyorsunuz. Şimdi bir kez daha saldırıya geçelim, canım size feda olsun! Vallahi onların komutanını görürsem ya onu öldüreceğim ya da ben öldürüleceğim. Bir saatlik sabır ebedî sevince sebep olabilir. Sabrımızın sonu zaferdir," dedi. Fazl ve arkadaşları saldırıya geçtiler. Süvariler Müslim b. Ukbe'yi, mızraklarını hasımlarına karşı yöneltmiş vaziyette ve dizleri üzerine durmuş beş yüz piyadeyle birlikte bırakıp çekildiler. Fazl durmaksızın sancağı taşıyanın üzerine gitti. Adamın ba-

şında miğfer vardı. Fazl kılıç darbesiyle miğferi yardı ve adamın kafasını böldü. Adam hayatını kaybederek yere yıkıldı. Fazl: "Al sana! Ben Abdülmuttalib'in oğluyum," dedi. O, Müslim'i öldürdüğünü sandığından: "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun, kavmin azgınını öldürdüm," demişti. Müslim: "Beceremedin," dedi. Öldürülen kişi onun kölesiydi, adı Rûmî olup cesur bir kişiydi. Müslim sancağı aldı ve "Ey Şamlılar! Dinini savunmak ve imamlarını aziz kılmak isteyen bir kavmin savaş tarzı böyle olmamalı. Bugünkü savaş tarzınızı Allah kahretsin! Bu tarz benim kalbimi ne kadar incitti, beni ne kadar öfkelendirdi! Vallahi atiyyenizden mahrum edileceksiniz, en uzak hudut merkezlerinde bekletileceksiniz. Bu sancakla birlikte saldırın. Eğer hoşnut edecek bir edayla savaşmazsanız Allah yüzünüzü hüzünlendirsin!" dedi. Müslim sancağıyla yürüdü ve piyadeler sancağın önünde saldırdılar. Fazl b. Abbâs öldürüldü. Öldürülünce Müslim'in çadırıyla arasında on arşın kadar mesafe vardı. Onunla birlikte Zeyd b. Abdurrahman b. [489] Avf, İbrâhim b. Nuaym el-Adevî ve birçok Medineli öldürüldü.

Hişâm, Avâne'den naklen şöyle dedi: Başka bir rivayette bize şöyle anlatıldı: Müslim b. Ukbe savaş gününde hastaydı. Kendisine bir kerevet ve bir kürsü getirilmesini ve iki saf arasına konulmasını istedi. Sonra: "Ey Şamlılar! Ya komutanınızı savunun ya da bırakın," dedi. Akabinde saldırıya geçtiler ve dört gruptan hangisine karşı koydularsa onları hezimete uğrattılar, kısa süren vuruşmalardan sonra hasımları geri çekiliyorlardı. Müslim, Abdullah b. Hanzale ile karşı karşıya geldi ve onunla şiddetli bir şekilde çarpıştı. Medinelilerden oluşan dört gruptan savaşçılar Abdullah b. Hanzale'nin etrafında toplandılar ve Şamlılarla şiddetli bir muharebeye tutuştular. Bunun üzerine Fazl b. Abbâs b. Rebîa ileri gelen bir grup silahşorla Müslim b. Ukbe'ye karşı bir saldırı gerçekleştirdi. Müslim ise hasta yatağındaydı. "Beni taşıyın ve safa götürün," dedi. Onu çadırının önünde safa aldılar. Fazl ve arkadaşları saldırdılar, Müslim'in yatağına kadar ilerlediler. Fazl kırmızımtırak tenliydi. Fazl kılıcını kaldırıp ona vurmak isteyince adamlarına seslenerek: "Kırmızı adam beni öldürecek! Ne-

redesiniz, ey asil annelerin oğulları? Onu mızraklarla vurun," diye seslendi. Bunun üzerine ona çullandılar ve yıkılıncaya kadar mızraklarla ona vurdular.

Hişâm, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle dediğini anlattı: Abdullah b. Münkız'ın bana anlattığına göre Müslim'in süvarileri ve adamları Fazl'dan sonra Abdullah b. Hanzale el-Gasîl'in üzerine yürüdüler. Ona yaklaştılar. Müslim b. Ukbe de atına bindi, Şamlılar arasında gidip gelerek onları teşvik ediyordu. Şöyle diyordu: "Ey Şamlılar! Hasep ve nesep olarak Arapların en üstünü değilsiniz. Sayıca da daha fazla değilsiniz. Memleketiniz de onların diyarından daha geniş değildir. Düşmanınıza karşı Allah'ın size zafer ihsan etmesi ve imamlarınız nezdinde güzel bir konuma sahip olmanız itaat ve istikametiniz sayesindedir. Araplardan bu kavim ve benzerleri hâllerini değiştirince Allah da onların içinde bulunduğu iyi hâli değiştirdi. Siz üzerinde bulunduğunuz itaate devam edin ki Allah en güzel zafere sizi nail kılsın." Sonra kendi yerine döndü ve süvarilere İbnü'l-Gasîl ile adamlarının üzerine gitmelerini emretti. Süvariler onlara saldırınca onlar da mızraklarıyla onlara yöneliyorlardı. Âdeta kılıçlar vurmakta nefret etmiş, kaçınmış ve işlemez olmuştu.
[490] Müslim b. Ukbe onlara: "Ey Şamlılar! Allah onları yerde [savaşmak konusunda] sizden daha layık kılmış değildir. Ey Husayn b. Nümeyr askerlerinle yere inin," dedi. Husayn, Humuslularla indi ve onların üzerine yürüdü. İbnü'l-Gasîl sancakları altında geldiklerini görünce adamlarına şöyle seslendi: "Düşmanlarınız sizin onlarla savaşmanız gereken tarzda savaşmaktadır. Ben bir saat içinde Allah sizlerle onlar arasında lehinize veya aleyhinize hükmünü vereceğine inanıyorum. Kaldı ki siz basiret ve Hicret yurdunun ehlisiniz. Vallahi, Müslümanların beldeleri içinde sizin kadar Allah'ın rızasına mazhar olan başka bir belde, Arap beldeleri içinde size karşı savaşan bu kavim kadar Allah'ın gazabına uğrayan başka bir kavim bilmiyorum. Her biriniz için mukadder bir ölüm şekli vardır. Ancak şehadetten üstün ve daha hayırlı bir ölüm yoktur. Allah şehadeti önünüze getirdi. Onu fırsat bilin. Vallahi her zaman bu fırsat elinize geçmez." Sonra sancağıyla birkaç adım ilerledi ve akabinde durdu.

İbn Nümeyr de sancağını getirdi ve yakın bir yerde durdu. Sonra Müslim b. Ukbe, Abdullah b. Udâh el-Eş'arî'ye emir vererek beş yüz okçuyla harekete geçmesini emretti. İbnü'l-Gasîl'e yaklaşınca onları ok yağmuruna tutmaya başladılar. İbnü'l-Gasîl: "Neden onlara hedef oluyorsunuz? Kim bir an önce cennete gitmek istiyorsa bu sancağı takip etsin," dedi. Bunun üzerine ölmek isteyen herkes onun peşinden gitti. O: "Rabbinize gideceksiniz. Vallahi bir saat içinde gözünüzün aydın olacağına inanıyorum." İki taraf birbirlerine karşı harekete geçtiler ve o devirde görülen en şiddetli muharebeye tutuştular. İbnü'l-Gasîl oğullarını birer birer önüne geçirdi ve hepsi de elleri arasında öldürüldü. O ise kılıcıyla vuruyor ve şöyle diyordu:

Fesat ve azgınlığı gaye edinip haktan ve hidayet ayetlerinden meyledenler uzak olsunlar.

Rahmân ancak asi olanları uzak etsin.

Abdullah b. Hanzale öldürüldü. Ana bir kardeşi Muhammed b. Kays b. Şemmâs da öldürüldü, ileriye atılarak: "Deylemliler yerine bunların beni öldürmesini tercih ederim," dedi. Öldürülünceye kadar vuruştu ve Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî de onunla öldürüldü. Mervân b. el-Hakem ya- [491]
nından geçti. Âdeta gümüşten sert ve büyük bir cisim idi. Ona: "Allah sana rahmet etsin. Nice sütunun yanında uzun kıyamlarla namaz kılarken seni gördüm," dedi.

Hişâm dedi: Avâne bana şöyle anlattı: Harre gününde insanlar Müslim b. Ukbe'yi bir kürsü üzerinde taşıyorlar ve bu vaziyette İbnü'l-Gasîl'le savaşıyor ve şu beyitleri dillendiriyordu:

Hâşim b. Harmele, Hebâteyn ve Ya'müleh günlerinde babasını ihya etti.

Bütün krallar onun nezdinde elenmiştir. Onun mızrağı da analara düşük yaptırır.

Hasmını bekletmeden bertaraf eder. Günahı olanı da günahı olmayanı da öldürür.

Hişâm, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle anlattı: O gün Muhammed b. Sa'd b. Ebî Vakkās da çıkıp savaştı. Medineliler hezi-

mete uğrayınca Şamlılara yöneldi ve kılıcıyla onlara vurmaya başladı. Ancak hezimet onu da buldu ve gidenlerin safına katıldı. Müslim, Medine'yi üç gün mübah kıldı. İnsanları öldürüyor ve mallarını yağmalıyorlardı. Bu durum Medine'deki sahabeyi korkuttu. Ebû Saîd el-Hudrî Medine'yi terk etti ve dağda bir mağaraya sığındı. Şamlılardan bir adam onu gördü, onu takip ederek mağarayı bastı.

Ebû Mihnef dedi: Hasan b. Atiye el-Avfî bana Ebû Saîd el-Hudrî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Şamlı kılıcıyla üzerime geldi. Ben de kılıcımı kınından çıkardım ve onu korkutmak ve beni bırakıp gitmesi için üzerine yürüdüm. Ancak üzerime gelmekten imtina etmedi. Bunun üzerine kılıcımı kınına geçirdim ve ona: "*Öldürmek için bana elini uzatsan bile ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım,*"[106] dedim. Bana: "Seni dünyaya getiren babaya helal olsun! Kimsin?" dedi. Ben: "Ebû Saîd el-Hudrî'yim," dedim. Bana: "Resulullah'ın sahabesi mi?" dedi. "Evet," dedim. Bunun üzerine benden vazgeçti ve ayrıldı.

Hişâm dedi: Avâne bana şöyle anlattı: Müslim b. Ukbe, Kubâ'da insanları biate davet etti. Bu arada Kureyş'ten Yezîd b.
[492] Abdullah b. Zem'a b. Esved b. Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ ve Muhammed b. Ebû Cehm b. Huzeyfe el-Adevî ve Ma'kıl b. Sinân el-Eşcaî için aman dilendi. Bunlar vakadan bir gün sonra Müslim'e götürüldüler. Ona: "Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünneti üzerine sana biat edelim," dediler. Müslim: "Hayır vallahi sizi affetmeyeceğim," dedi ve onların boyunlarını vurdurdu. Mervân ona: "Süphanallah! Kureyşli iki adam, aman almak için gelen iki adamı nasıl öldürüyorsun?" deyince değnekle böğrünü dürttü ve şöyle dedi: "Vallahi onların söylediğini sen de söylesen gök yüzünü bir parıltıdan ibare görecektin," dedi.

Hişâm dedi: Ebû Mihnef şöyle anlattı: Ma'kıl b. Sinân geldi ve insanlarla birlikte oturdu. Ona, içmesi için içecek bir şey getirilmesini istedi. Müslim ona: "Hangi içeceği tercih edersin?" dedi. Ma'kıl: "Bal şerbeti," dedi. Müslim: "Ona içirin,"

106 Mâide, 5/28.

dedi. Ma'kıl kanıncaya kadar içti. Müslim ona: "İçecek işini bitirdin mi?" dedi. Ma'kıl: "Evet," dedi. Müslim: "Vallahi bundan sonra hiç içmeyeceksin. Artık cehennemde kaynar su içersin. Müminlerin Emîri hakkındaki sözlerini hatırlıyor musun? Bir ay da gittim. Bir ay da döndüm ve elde sıfır olarak döndüm. Yezîd'i kastederek 'Allah'ım, sen değiştir,' dedin," diye söyledi ve boynunu vurdurdu.

Hişâm dedi: Avâne b. el-Hakem ise şöyle dedi: Müslim b. Ukbe, Amr b. Muhriz el-Eşcaî'yi göndererek Ma'kıl b. Sinân'ı yanına getirtti. Müslim ona: "Ey Ebû Muhammed! Hoş geldin. Susadığını görüyorum," dedi. Ma'kıl: "Evet," dedi. Müslim: "Getirdiğimiz kardan bala karıştırarak onun için bal şerbeti yapın," dedi. Nitekim Ma'kıl onun dostuydu. Karla balı karıştırdılar. Ma'kıl içince Müslim'e: "Allah sana cennetin içeceğinden içirsin," dedi. Müslim ona: "Vallahi, bundan sonra hiçbir meşrubat içmeyeceksin. Bundan sonra kaynar sudan içeceksin," dedi. Ma'kıl: "Allah ve akrabalık adına senden rica ediyorum," dedi. Müslim ona: "Yezîd'in yanından ayrıldığın gece Taberiye'de benimle görüşen sensin. Bir ay gittik ve Yezîd'in yanından elde sıfır olarak döndük. Medine'ye dönünce, 'Bu fâsıkı haledeceğiz ve Muhacirlerin evlatlarından bir adama biat edeceğiz,' dedin. Gatafân ve Eşcâ''ın hal ve hilafetle ne işi var? Ben herhangi bir savaşta seninle karşılaşsam boynunu vurabilirsem vuracağıma [493] dair yemin ettim!" dedi ve boynunun vurulmasını emretti.

Hişâm, Avâne'den naklen şöyle anlattı: Zeyd b. Vehb b. Zem'a getirildi. Müslim ona: "Biat et," dedi. O: "Ömer'in sünneti üzerine sana biat edeyim," dedi. Müslim: "Onu öldürün," dedi. Adam: "Biat edeyim," dedi. Müslim: "Hayır, vallahi senin tökezlemeni affetmeyeceğim," dedi. Mervân b. el-Hakem, Zeyd b. Zem'a'yla hısımlığı sebebiyle konuyu Müslim ile konuştu. Bunun üzerine Müslim'in emriyle boynu sıkılarak itildi. Ardından Müslim: "Yezîd b. Muâviye'ye köle olmak üzere biat edin," dedi ve Zeyd'in öldürülmesini emretti.

Hişâm dedi: Avâne, Ebû Mihnef'ten naklen Abdülmelik b. Nevfel b. Müsâhik'in şöyle dediğini anlattı: Sonra Mervân, Ali

b. Hüseyin'i getirdi. Nitekim Benî Ümeyye Medine'den sürülünce Ali, Mervân'ın eşyasını korudu ve zevcesini –Ümmü Ebân bint Osman b. Affân'dır– bir müddet evinde barındırdı ve akabinde Tâif'e gitti. Ali, oğlu Abdullah'ı onunla Tâif'e gönderdi. Mervân bundan dolayı Ali'ye teşekkür etti. Ali, Müslim'den aman dilemek için Mervân ile Abdülmelik arasında yürüyerek geldi ve Müslim'in meclisinde ikilinin arasında oturdu. Mervân, Müslim'den sakınmak gayesiyle kendisine bir içecek getirilmesini istedi. Mervân ondan az bir şey içti ve onu Ali'ye verdi. Ali onu eline alınca Müslim: "İçeceğimizden içme," dedi. Bunun üzerine eli titredi ve can güvenliğinin olmadığını hissetti. Bardağı da elinde tuttu. Onu ne içti ne de bıraktı. Müslim: "Benden aman almak için bu ikili arasında geldin. Vallahi senin kefilin bunlar olsaydı seni öldürecektim. Müminlerin Emîri senin için bana tavsiyede bulundu ve onunla yazıştığını bildirdi. Benim nezdimde sana yarayan budur. İstersen elindeki içeceği içersin. İstersen de başka bir içecek ikram edelim," dedi. Ali: "Elimdekini içmek istiyorum," dedi. Müslim: "O zaman iç," dedi. Arkasında da: "Gel şöyle otur," dedi. Ali onu yanında oturttu.

Hişâm dedi: Avâne b. el-Hakem şöyle anlattı: Ali b. Hüseyin, Müslim'e getirilince: "Bu kimdir?" dedi. Ona: "Ali b. Hüseyin'dir," dediler. Müslim ona: "Hoş geldin safalar getirdin," dedi ve onu tahtta yanında oturttu. Sonra "Müminlerin Emîri önceden senin hakkında bana tavsiyede bulundu ve bu kötü insanlar yüzünden sana ulaşmaktan ve sılanı gözetmekten
[494] onu alıkoyduklarını," söyledi. Müslim ona: "Muhtemelen yakınların korktular," dedi. Ali: "Evet, vallahi korktular," dedi. Müslim kendi bineğinin getirilmesini istedi ve eyeri üzerine konularak [Ali'yi] ona bindirdi ve evine geri gönderdi.

Hişâm dedi: Avâne şöyle anlattı: Amr b. Osman, Medine dışına çıkan Benî Ümeyye arasında bulunmuyordu. Amr, Müslim'e getirildi. Müslim: "Ey Şamlılar! Bu adamı tanıyor musunuz?" dedi. Onlar: "Hayır," dediler. Müslim: "Bu güzel bir adamın oğlu olan habis adamdır. Bu Müminlerin Emîri Osman b. Affân'ın oğlu Amr b. Osman'dır. Eh, ey Amr! 'Medineliler ga-

lip gelirse ben sizdenim,' diyorsun. 'Şamlılar galip gelirse ben Müminlerin Emîri Osman b. Affân'ın oğluyum,' dersin," dedi ve sakalının yolunması için emir verdi. Sonra: "Ey Şamlılar! Bunun annesi, domuzlan böceğini ağzına koyar: 'Ey Müminlerin Emîri! Bil bakalım ağzımda ne vardır?' diye sorardı. Oysa ağzında ona zarar veren ve ağır gelen bir şey vardı." Ancak yine de onu serbest bıraktı. Amr'ın annesi Devs'tendi.

***

Ebû Ca'fer et-Taberî dedi: Ahmed b. Sâbit bana kendisine rivayet edenden naklen İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den; Hâris de bana İbn Sa'd ve Muhammed b. Ömer'den şöyle anlattılar: Harre vakası, 63 yılında Zilhiccenin bitimine iki gün kala –bazılarına göre de üç gün kala– Çarşamba günü vuku buldu.

Bu yılda hac ibadetini Abdullah b. ez-Zübeyr sevk ve idare etti. Hâris bana İbn Sa'd, Muhammed b. Ömer, Abdullah b. Ca'fer ve İbn Avf'tan naklen şöyle dediğini anlattı: İbnü'z-Zübeyr 63 yılında hac işlerini yönetti. O zaman kendisi "el-Âiz"[107] lakabıyla anılırdı. İnsanlar emîrlik işlerinin "şûrâ" uhdesinde olduğu görüşündeydiler. Ravi dedi: Muharrem hilalinin görüldüğü gece evimizdeyken Misver b. Mahreme'nin kölesi Saîd bize geldi ve Müslim'in Medinelilerin başına getirdiklerini ve onların uğradığı zayiatı bize haber verdi. Vahim bir olaya maruz kaldılar. Bunun üzerine insanların haberi yaydıklarını, işi ciddiye aldıklarını ve hazırlık yaptıklarını gördüm. Zira onların üzerine de geleceğini biliyorlardı.

***

Harre vakası ve İbnü'l-Gasîl'in öldürülmesi hakkında Ebû [495]
Mihnef'in rivayetinden farklı bir rivayet vardır. Bu konudaki rivayet şöyledir: Ahmed b. Züheyr bana babası, Vehb b. Cerîr ve Cüveyriye bint Esmâ'dan şöyle dediğini anlattı: Medine'nin yaşlılarının şöyle anlattıklarını işittim: Muâviye ölmek üzerey-

107 "el-Âiz" sözlükte sığınan anlamındadır. Burada ise Kâbe'ye sığınan anlamında kullanılmıştır. Ayrıca bu kavram konusunda bazı hadisler de rivayet edilmiştir. Fetret devri ve bu devirde zuhur eden şahsiyet şeklinde de anlaşılmaktadır. İbnü'z-Zübeyr bu isimle anılmıştır (çev.).

ken Yezîd'i çağırdı ve ona: "Medinelilerle bir gün karşı karşıya geleceksin. Eğer muhalefet ederlerse onları Müslim b. Ukbe'yle vur. Zira sadık bir adam olduğunu bilirim," dedi. Muâviye ölünce Medine'den bir heyet Yezîd'e geldi. Yezîd'e giden heyette Abdullah b. Hanzale b. Ebî Âmir de vardı. Asil, faziletli, ileri gelen ve âbit bir kişiydi. Yanında sekiz oğlu da vardı. Yezîd ona yüz bin, oğullarından her birine de on bin dirhem verdi. Ayrıca onlara giyecek ve yüklü eşya da verdi. Abdullah, Medine'ye dönünce insanlar ona gittiler ve "Geride bıraktıkların nasıl?" diye sordular. Abdullah: "Size öyle bir adamın yanından geldim ki bu oğullarımdan başka hiç kimseyi bulamazsam da yalnız onlarla ona karşı cihat edeceğim," dedi. Onlar: "Duyduğumuza göre sana cömert davranmış, sana vermiş ve ikramda bulunmuştur," dediler. Abdullah: "Evet yaptı. Ancak güçlenmek için verdiklerini kabul ettim," dedi ve insanları ona karşı çıkmaya teşvik etti. İnsanlar ona biat ettiler. Haber Yezîd'e ulaştı. Bunun üzerine Yezîd, Müslim b. Ukbe'yi onların üzerine gönderdi. Medineliler de bir grup göndererek Medine ile Şam arasındaki bütün sulara birer tulum katran döktüler ve onlara zarar verdiler. Ancak Allah yağmur yağdırdı ve Medine'ye varıncaya kadar bir kova su almaya ihtiyaç duymadılar. Medineliler kalabalık gruplar hâlinde, görülmemiş bir şekilde onları karşılamaya çıktılar. Şamlılar onları görünce onlardan ürktüler ve onlarla savaşmak istemediler. Müslim'in şiddetli ağrıları vardı. İnsanlar onlara karşı savaşırken arkalarından, Medine merkezinden tekbir seslerini işittiler. Meğer Benî Hârise Şam ordusunu Medine'ye sokmuş; onlar da şehrin kenarında bulunuyorlardı. Medineliler hezimete uğradılar ve hendekteki can kaybı onun dışındakinden daha fazlaydı. Şamlılar Medine'ye girdiler. Medineliler hezimete uğradılar. Abdullah b. Hanzale oğullarından birine sırtını dayamış ve derin bir uykuya dalmıştı. Oğlu onu uyandırdı. Gözlerini açınca insanların yaptığını gördü ve büyük oğluna ilerlemesi için emir verdi, öldürülünceye kadar savaştı. Müslim b. Ukbe Medine'ye girdi ve insanları biate davet etti. Yapılan biate göre, insanlar Yezîd b. Muâviye'nin kölesi olacak, onların kanları ve mallarında istediği şekilde tasarruf edecekti.

Hicretin 64. Yılı [496]

Bu Yılda Vuku Bulan Olaylar

Ebû Ca'fer dedi: Bu olaylardan biri Şam ordusunun Abdullah b. ez-Zübeyr ve onun görüşünde olan ve Yezîd b. Muâviye'ye karşı tavır takınanlarla savaşmak için Mekke üzerine gitmesidir.

Müslim b. Ukbe, Medinelilerle olan savaşı bitirdikten, askerlerinin üç gün süreyle Medine'yi yağmalayıp talan ettikten sonra ordusuyla birlikte Mekke üzerine gitmek için yola çıktı. Nitekim Hişâm b. Muhammed de Ebû Mihnef'ten şöyle rivayet etti: Abdülmelik b. Nevfel bana şöyle anlattı: Müslim, İbnü'z-Zübeyr üzerine gitmek üzere ordusuyla Mekke yoluna çıktı. Ravh b. Zenbâ' el-Cüzâmî'yi de Medine'de bıraktı.

Vâkıdî ise şöyle dedi: Müslim, Medine'de Amr b. Mihrez el-Eşcaî'yi bıraktı. Bazılarına göre de Ravh b. Zinbâ' el-Cüzâmî'yi bıraktı.

***

İbn Zübeyr İsyanı

Müslim b. Ukbe'nin Ölmesi ve Kâbe'nin Mancınıkla Taşlanması ve Yakılması

Söz yine Ebû Mihnef'e döndü. Ravi dedi: Müslim, Müşellel'e –bir rivayete göre de Müşellel'in arka tarafına– varınca 64 yılının Muharrem ayı sonunda öldü. Ölmeden önce Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'yi çağırdı ve şöyle dedi: "Ey eşek semerinin oğlu! Bana kalsaydı seni bu ordunun başına getirmezdim. Ne var ki Müminlerin Emîri benden sonra sana bu görevi verdi. Onun emrini reddetmek mümkün değildir. Benden dört tavsiye al: Süratle intikal et. Savaşa bir an önce başla, haberleri yay ve Kureyş'in kulağına ulaşmasına imkân verme." Sonra öldü ve Müşellel'in arka tarafına gömüldü.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî dedi: Avâne şöyle anlattı: Müslim b. Ukbe, İbnü'z-Zübeyr üzerine gitmek için yola çıktı. Herşe Tepesine varınca öldü. Ölmeden önce komutanlara haber göndererek şöyle dedi: "Müminlerin Emîri bana tavsiyede

bulunarak ölecek olsam Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'yi başı-
[497] nıza getirmemi istedi. Vallahi elimde olsaydı bunu yapmazdım. Ancak ölmek üzereyken Müminlerin Emîri'nin emrine karşı gelmek istemem." Sonra Husayn b. Nümeyr'i çağırdı ve ona: "Ey eşeğin semerinin oğlu! Bak da tavsiyelerimi aklında tut: Haberleri yay. Kureyş'e asla kulak verme. Şamlıları düşmanları üzerine gitmekten alıkoyma, fâsık İbnü'z-Zübeyr'e karşı savaşı başlatmak için üç günden fazla bekleme," dedi. Sonra şöyle dedi: Allah'ım, *eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resuluh*, kelimeyi şehadetten sonra benim nezdimde Medinelileri öldürmekten daha sevimli ve ahiret için daha ümit verici bir amel işlemedim." Akabinde Mürre'ye: "Havrân'daki mezram Benî Mürre'ye sadakamdır. Falancanın, –evladının annesi olan cariyesini kastetmektedir– kapısını üzerine kapadığı şeyler onundur," dedi ve akabinde öldü.

Müslim öldükten sonra Husayn b. Nümeyr orduyla yola çıktı ve Mekke'ye ulaştı. Mekke ve Hicazlılar İbnü'z-Zübeyr'e biat etmişlerdi.

Hişâm dedi: Avâne şöyle anlattı: Müslim vasiyetten önce şöyle dedi: "Amcamın oğlu, evladımın anası olan bu cariyemin bana zehir içirdiğini iddia etmektedir. Ancak yalan söylüyor. Bu, aile olarak maruz kaldığımız bir karın hastalığıdır." Öte yandan bütün Medineliler İbnü'z-Zübeyr'e iltihak etmişti. Necde b. Âmir el-Hanefî de bir grup Hâricîyle Kâbe'yi savunmak için İbnü'z-Zübeyr'e geldiler. İbnü'z-Zübeyr kardeşi Münzir'e: "Bu işte bu kavmi defetmek için benden ve senden başkası yoktur," dedi. Kardeşi Münzir, Harre vakasına katılmış ve ardından da ona iltihak etmişti. Abdullah kardeşini adamlarıyla birlikte onlara karşı çıkardı ve bir müddet şiddetli bir şekilde savaştı. Ardından Şamlılardan bir adam onu vuruşmaya davet etti. Şamlı katırı üzerindeydi. Münzir onunla karşılaştı. İkili karşılıklı olarak birbirlerine birer kılıç darbesi indirdiler ve ikisi yere yıkılarak öldüler. Bunun üzerine Abdullah dizleri üzerine çöktü ve kardeşiyle mübarezeye çıkan adama beddua ederken şöyle dedi: "Allah'ım onu kökünden helak et ve onu muhkem

kılma." Arkasından Şamlılar onlara karşı çok şiddetli bir saldırı başlattılar. Abdullah'ın adamları geri çekildi. Onun katırı tökezleyince: "Kahrolasın!" dedi. Akabinde yere indi ve adamlarına: "Bana gelin," diye seslendi. Bunun üzerine Misver b. Mahreme b. Nevfel b. Ehyeb b. Abdi Menâf b. Zühre ve Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî yanına geldiler ve öldürülünceye kadar savaştılar. İbnü'z-Zübeyr ise sebat ederek gece vaktine kadar [498] onlarla vuruştu. Gece olunca Şamlılar onu bırakıp ayrıldılar. Buraya kadar olanlar birinci muhasarada olup bitenlerdi. Bundan sonra muharremin geri kalan günlerinde ve safer ayı boyunca onunla savaşmaya devam ettiler. Hatta rebîülevvel ayından üç gün geçince Kâbe'yi mancınıkla vurdular, ateşle yaktılar. Bunları yaparken şu beyti dillendiriyorlardı:

Bir mancınıktır bu. Ağzı köpüklenmiş koç yiğit gibi onunla bu mescidin ahşabını taşlarız.

Hişâm dedi: Ebû Avâne, Amr b. Havt es-Sedûsî şöyle diyordu:

Ümmü Ferve'nin (mancınık) onlara ne yaptığını nasıl görürsün. Onları Safâ ve Merve arasında vurmaktadır.

Ümmü Ferve ile mancınığı kastetmektedir.

Vâkıdî ise şöyle dedi: Müslim b. Ukbe, Müşellel'de defnedildikten sonra muharremin bitimine yedi gün kala Husayn b. Nümeyr yola çıktı ve muharremin bitimine dört gün kala Mekke'ye vardı. İbnü'z-Zübeyr'i altmış dört gün boyunca rebîülâhir ayı başında Yezîd b. Muâviye'nin ölüm haberi onlara ulaşıncaya kadar kuşatma altında tuttu.

***

Kâbe'nin Yakılması

Bu yılda Kâbe yakıldı.

Yakılmasının sebebi:

Muhammed b. Ömer dedi: Kâbe, 3 Rebîülevvel 64 Cumartesi günü, Yezîd b. Muâviye'nin ölümünden yirmi dokuz gün önce yakıldı. Yezîd'in ölüm haberi rebîülâhir ayı başında salı günü ulaştı.

Muhammed b. Ömer dedi: Riyâh b. Müslim bize babasından naklen şöyle anlattı: Kâbe'nin etrafında ateş yakıyorlardı. Rüzgârın etkisiyle bir kıvılcım Kâbe'nin örtüsünü tutuşturdu ve Beyt'in ahşabı yandı. Olay 3 Rebîülevvel Cumartesi günü vuku buldu.

Muhammed b. Ömer dedi: Abdullah b. Zeyd bana Urve b.
[499] Üzeyne'den naklen şöyle dediğini anlattı: Kâbe yandığı gün annemle Mekke'ye gitmiştik. Ateş ona sıçramıştı. Kâbe'nin üzerinde ipek örtüsü yoktu. Rükn kısmı simsiyahtı ve üç yerinde çatlaklar vardı. Kâbe'ye ne oldu diye sordum. Abdullah b. ez-Zübeyr'in adamlarından birini işaret ederek: "Bu adam sebep oldu. Mızrağının ucuyla ateşten bir köz aldı ve rüzgârın etkisiyle Kâbe'nin örtüsüne sıçradı ve Hacerülesved ile Rüknülyemânî arasındaki kısım yandı," dediler.

***

Yezîd b. Muâviye'nin Ölümü

Bu yılda Yezîd b. Muâviye helak oldu. Yezîd, Şam diyarındaki Humus'a bağlı Huvvârîn köyünde 14 Rebîülevvel 64 tarihinde, bazı ravilere göre göre 38 yaşında öldü.

Ömer b. Şebbe bana Muhammed b. Yahyâ, Hişâm b. Velîd el-Mahzûmî'den naklen şöyle anlattı: Zührî dedesine halifelerin yaşını yazdı. Bu çerçevede şöyle yazdı: Yezîd b. Muâviye 39 yaşında öldü. O 3 yıl 6 ay –bir rivayete göre de 3 yıl 8 ay– işbaşında kaldı.

Ahmed b. Sâbit bana kendisinden naklettiği bir raviden rivayetle İshâk b. Îsâ ve Ebû Ma'şer'den şöyle dediğini anlattı: Yezîd b. Muâviye, 14 Rebîülevvel Salı günü vefat etti. Onun halifeliği 3 yıl 7 ay 22 gün sürdü. Onun namazını oğlu Muâviye b. Yezîd kıldırdı.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî ise Yezîd'in yaşı hakkında Zührî'den farklı bir görüş ortaya koymuştur. Ondan bize rivayet edildiğine göre bu konuda şöyle demiştir: Ebû Hâlid Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân'ın yaşı 32 yıl birkaç ayken 64 yılının Receb ayında halife oldu. 2 yıl 8 ay işbaşında kaldı. 14 Rebîü-

levvel 63 yılında 35 yaşındayken öldü. Annesi Meysûn bint Bahdel b. Uneyf b. Velce b. Kunâfe b. Adî b. Züheyr b. Hârise el-Kelbî'dir. [500]

Çocukları

Muâviye b. Yezîd b. Muâviye: Künyesi Ebû Leylâ'dır. Şair onun hakkında şöyle demiştir:

Bir fitne görüyorum. Başlamak üzere olan bir fitne. Ebû Leylâ'dan sonra mülk galebe çalanın olacaktır.

Hâlid b. Yezîd –künyesi Ebû Hâşim'dir; rivayete göre kimyayla meşgul oldu– ve Ebû Süfyân: İkisinin annesi Ümmü Hâşim bint Ebî Hâşim b. Utbe b. Rebîa b. Abdi Şems'tir. Yezîd'den sonra Mervân onunla evlendi. Şair onun hakkında şöyle demiştir:

Ey Ümmü Hâlid! Nice çalışan vardır ki oturan için çalışmaktadır.

Abdullah b. Yezîd: Rivayete göre zamanındaki en iyi Arap ok atıcısıydı. Annesi Ümmü Külsûm bint Abdullah b. Âmir'dir. Üsvâr olarak da bilinir. Şair onun hakkında şöyle demiştir:

İnsanlar derler ki bütün Kureyş'in hayırlısı anıldığında o Üsvâr'dır.

Abdullah el-Asgar, Ömer, Ebû Bekir, Utbe, Harb, Abdurrahman Rebî' ve Muhammed; bazı "ümmüveledin" (cariye) oğullarıdır. [501]

Muâviye b. Yezîd'in Halife Olması

Bu yılda Muâviye b. Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân'a halife olarak Şam'da biat edildi. Abdullah b. ez-Zübeyr'e de Hicaz'da biat edildi.

Hişâm'ın Avâne'den naklettiğine göre Yezîd b. Muâviye ölünce Husayn b. Nümeyr ve Şamlılar kırk gün boyunca Abdullah b. ez-Zübeyr ve adamlarıyla savaşmaya devam ettiler, onları şiddetli bir muhasaraya tâbi tutup tazyik altına aldılar. Yezîd'in ölüm haberi Abdullah b. ez-Zübeyr ve adamlarına ulaşmasına rağmen Husayn b. Nümeyr ve adamlarına ulaşmadı.

İshâk b. Ebî İsrâîl bize Abdülazîz b. Hâlid b. Rüstem es-San'ânî Ebû Muhammed'den naklen Ziyâd b. Cîl'in şöyle de-

diğini anlattı: Husayn b. Nümeyr, İbnü'z-Zübeyr ile savaşırken Yezîd'in ölüm haberi geldi. İbnü'z-Zübeyr onlara: "Sizin azgınınız öldü. Sizden kim diğer insanlarla aynı duruma dâhil olmak isterse biat etsin. Kim de bunu kabul etmezse Şam'a dönsün," diye seslendi. Ancak ona karşı savaşmaya devam ettiler. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, Husayn b. Nümeyr'e: "Beri gel seninle konuşayım," dedi. Husayn ona yaklaştı ve İbnü'z-Zübeyr onunla konuştu. Bu sırada ikisinden birinin atı terslemeye başladı. Harem'in güvercinleri gelip tersteki taneleri toplamaya koyuldular. Husayn atını hareket etmekten alıkoydu. İbnü'z-Zübeyr ona: "Ne yapıyorsun?" dedi. Husayn: "Atımın Harem'in güvercinlerini öldürmesinden korkuyorum," dedi. İbnü'z-Zübeyr: "Bundan sakınıyorsun ama Müslümanları öldürmek istiyorsun," dedi. Husayn: "Beninle savaşmayacağım. Bize izin ver, tavaf edelim ve yanınızdan ayrılalım," dedi. Abdullah onlara izin verdi ve akabinde ayrılıp gittiler.

Avâne b. el-Hakem'e gelince: Hişâm'ın ondan naklettiğine göre şöyle dedi: Yezîd'in ölüm haberi İbnü'z-Zübeyr'e ulaşınca bundan haberdar olmayan ve kendisini muhasara edip tazyik altında tutan Şamlılara, kendisi ve Mekkeliler: "Neden savaşıyorsunuz? Sizin azgınınız helak oldu," diye seslenmeye başladılar. Ancak Şamlılar inanmadılar. Ne zaman ki Kûfelilerden Sâbit b. Kays b. el-Munka' en-Nehaî, Irak aşiret liderleriyle birlikte gelince onun dostu, hısmı ve Muâviye'nin yanında karşılaştığı Husayn b. Nümeyr'e uğradı. Nitekim ona kıymet
[502] veriyor, Müslümanlığını ve şerefini takdir ediyordu. Husayn ona haber hakkında sorunca adam, Yezîd'in öldüğünü haber verdi. Bunun üzerine Husayn, Abdullah b. ez-Zübeyr'e haber göndererek: "Bu akşam seninle el-Bathâ'da görüşelim," dedi. İkili görüştüler. Husayn ona: "Eğer bu adam ölmüşse insanlar içinde bu görevi en fazla hak eden sensin. Gel sana biat edelim ve benimle Şam'a gel. Benim emrimdeki bu asker Şam'ın ileri gelenleri ve silahşorlarıdır. Vallahi iki kişi sana muhalefet etmez. Sen de insanlara aman verecek ve seninle ve Harrelilerle aramızda akan bu kanı durduracaksın," dedi. Saîd b. Amr şöyle diyordu: Onu onların biatini kabul etmekten ve onlarla

Şam'a gitmekten meneden onun kötümserliğiydi. Zira Mekke ile Allah onu korumuştu. Bunun bir nedeni de Mervân'ın bu konudaki ciddiyetiydi. Vallahi Abdullah onlarla birlikte hareket edip de Şam'a girseydi onlardan iki kişi bile ona muhalefet etmeyecekti. Bazı Kureyşliler onun şöyle dediğini söylediler: "Ben onların kanını akıtacağım. Vallahi bire karşı onlardan on kişi öldürmeye bile razı olmam!" Husayn onunla gizli konuşurken o yüksek sesle konuşuyor ve "Hayır vallahi yapmayacağım," diyordu. Bunun üzerine Husayn b. Nümeyr ona: "Bundan sonra seni dâhi veya edip olarak sayanı Allah kötü etsin. Senin görüş sahibi olduğunu sanıyordum. Ben seninle gizli konuşuyorum sen yüksek sesle benimle konuşuyorsun. Seni halife olmaya davet ediyorum sen öldürmekle tehdit ediyorsun," dedi.

Sonra Husayn kalktı ve insanlara seslenerek Medine istikametinde yola çıktı. İbnü'z-Zübeyr yaptıklarına pişman oldu ve onlara haber göndererek: "Şam'a gitmeyi düşünmüyorum, Mekke'den çıkmak istemiyorum. Ancak Şam'da bana biat alın ben size aman verecek ve size adil davranacağım," dedi. Husayn ona: "Bizzat kendin gelmezsen bu aileden birçok kişi bu göreve talip olup insanlar onlara icabet ederlerse ben ne yapacağım?" dedi. Husayn askerleriyle Medine'ye doğru yoluna devam etti. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib onu karşıladı ve yanında yem ve arpa getirdi. Ali bineği üzerinden Husayn'a selam verdi. Ancak neredeyse Ali'ye yüzünü dönmeyecekti. [503] Husayn'ın asil bir atı vardı, onun yemi ve arpası bitmişti. Bu yüzden kızgındı ve kölesine küfrederek: "Hayvanımıza nasıl yem bulacağız?" diyordu. Ali b. Hüseyin: "İşte yanımızda yem var, hayvanına verebilirsin," dedi. Bu kez yüzünü Ali'ye döndü. Ali de yanındaki yemden ona verilmesini emretti. Medine ve Hicazlılar, Şamlılara karşı cesur davrandılar. Şamlılar ise çekingen ve zelil davrandılar. Öyle ki tek başına hareket eden olsa bineğinin yularından tutulur ve bineğinden indirilirdi. Bu sebeple karargâhlarında bir arada toplanırlar ve ayrılmazlardı. Benî Ümeyye onlara: "Bizi de Şam'a götürün ve bizi bırakmayın," dediler. Nitekim de onları aldılar ve götürdüler. Bu

ordu yoluna devam ederek Şam'a girdi. Yezîd de oğlu Muâviye'nin halife olması için vasiyet etti. Ancak Muâviye yalnızca 3 ay işbaşında kaldı ve öldü.

Avâne dedi: Yezîd b. Muâviye oğlu Muâviye'yi halef bıraktı. Ancak kırk gün kaldıktan sonra öldü.

Ömer bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Muâviye b. Yezîd halife olduğunda babasının valilerini Şam'da toplayıp kendisine biat edildi, işbaşına geçtikten kırk gün sonra öldü.

Muâviye b. Yezîd'in künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Aynı zamanda Ebû Leylâ olarak da bilinir. Annesi, Ümmü Hâşim bint Ebî Hâşim b. Utbe b. Rebîa'dır. Yaşı 13 yıl 18 günken vefat etti.

***

Bu yılda Basralılar kendi aralarında uzlaşıp imamlarını seçinceye kadar işlerini tedvir etmek üzere Ubeydullah b. Ziyâd'a biat ettiler. İbn Ziyâd, Kûfe'ye de bir elçi gönderip Basralılar gibi onların da biat etmelerini istedi. Ancak Kûfeliler bu talebi reddettiler, onun valisini çakıl taşlarıyla taşladılar. Bir müddet sonra Basralılar da ona karşı çıktılar ve Basra'da karışıklık çıktı. Bunun üzerine İbn Ziyâd Şam'a kaçtı.

[504] **Yezîd'in Ölümünden Sonra İbn Ziyâd ve Basralıların Durumu**

Ömer b. Şebbe bana Mûsâ b. İsmâil, Hammâd b. Seleme ve Ali b. Zeyd'den naklen Hasan'ın şöyle dediğini anlattı: Yezîd b. Muâviye öldüğü zaman Dahhâk b. Kays, Kays b. el-Heysem'e şöyle yazdı: Esenlikler diliyorum. Yezîd b. Muâviye öldü. Sizler bizim kardeşlerimizsiniz. Seçimimizi yapıncaya kadar bizim önümüze geçmeyin.

Ömer bana Züheyr b. Harb, Vehb b. Hammâd ve Muhammed b. Uyeyne'den naklen Şehrek'in şöyle dediğini anlattı: Yezîd b. Muâviye öldüğü zaman Ubeydullah b. Ziyâd'ın kalkıp konuştuğuna şahit oldum. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi:

Ey Basralılar! Benim aidiyetime bakarsanız babamın ikamet yeri ve benim doğup büyüdüğüm yerin aranızda olduğunu, evimin de sizde olduğunu görürsünüz. Başınıza getirildiğimde divanda kayıtlı savaşçılarınızın sayısı yetmiş binken şimdi seksen bindir. Amillerinizin divanlarındaysa doksan bin kayıtlı varken şimdi yüz kırk bin kayıtlı vardır. İçinizde size karşı suç işleyeceğinden korktuğum herkesi hapishanenize kapattım. Müminlerin Emîri Yezîd b. Muâviye ölmüştür. Şamlılar ihtilaf etmişlerdir. Bugün siz sayıca en fazla olanlarsınız. Sahanız daha geniş, siz daha zenginsiniz, memleketiniz daha büyüktür. Dininiz ve cemaatiniz için, kendiniz için razı olacağınız birini seçin. Sizin razı olacağınız kişiye ilk razı olan ve ona ilk tâbi olan ben olacağım. Şamlıların razı olduğuna siz de razı olursanız, siz de onlara katılmış olursunuz. Eğer razı olmazsanız talebiniz size verilinceye kadar kendi hâliniz üzerinde kalacaksınız. Sizin başka beldelere ihtiyacınız yoktur. İnsanlar sizden müstağni kalamazlar.

Bunun üzerine Basralıların hatipleri konuştular ve şöyle [505]
dediler: "Ey Emîr! Senin sözlerini işittik. Bu görev için senden daha kuvvetli kimse bilmiyoruz. Gel sana biat edelim." İbn Ziyâd: "Buna ihtiyacım yok. Kendiniz için birini seçin," dedi. Onlar kabul etmediler, o da onların isteklerini kabul etmedi. Ancak onlar taleplerini üç kere tekrarlayınca elini açtı ve onlar da ona biat ettiler. Biatten sonra ayrıldılar ve şöyle dediler: "İbn Mercâne sanmasın ki cemaat ve ayrılık konularında ona boyun eğeceğiz. Vallahi yalan söylüyor." Arkasından da ona karşı harekete geçtiler.

Ömer bana Züheyr ve Vehb'den şöyle dediğini anlattı: Esved b. Şeybân, Hâlid b. Sümeyr'den naklen şöyle anlattı: Şakīk b. Sevr, Mâlik b. Misma' ve Hudayn b. el-Münzir gece vakti Emîrlik Konağında bulunan Ubeydullah'a geldiler. Bunu mahallede Benî Sedûs'tan bir adam haber aldı. O adam şöyle dedi: Ben de Emîrlik Konağına gittim ve orada bekledim. Adamlar Ubeydullah ile birlikte gecenin geç bir saatine kadar kaldılar. Arkasından çıktılar, onlarla birlikte mal yüklü bir katır vardı. Adam dedi: Hudayn'ın yanına gittim ve ona: "Bana bu mal-

dan bir pay verilmesini emret," dedim. O bana: "Amca oğullarına gitmeye bak," dedi. Ben de Şakīk'a gittim ve "Bana bu maldan bir şeyler emret," dedim. Malın başında Eyyûb adında bir kölesi bulunuyordu. Ona: "Ey Eyyûb ona yüz dirhem ver," dedi. Ona: "Yüz dirhem mi? Vallahi onu kabul etmem," dedim. Adam bir müddet sustuktan sonra biraz yürüdü. Ben de ona doğru gittim ve ona: "Bana bu maldan bir şeyler emret," dedim. O: "Ey Eyyûb ona iki yüz dirhem ver," dedi. Ben: "Vallahi iki yüz dirhemi kabul etmem," dedim. Adam üç yüz dedi sonra dört yüze çıkardı. Tufâve'ye varınca ona: "Bana bir şey emret," dedim. Adam: "Yapmasam ne yapacaksın?" dedi. Dedim ki: "Gideceğim ve mahallenin ortasına varınca iki parmağımla kulaklarımı kapatacağım ve en yüksek sesle, ey Bekir b. Vâil! İşte Şakīk b. Sevr, Hudayn b. el-Münzir ve Mâlik b. Misma', İbn Ziyâd'a gittiler ve kanlarınız hakkında ihtilaf ettiler," diyeceğim. Adam: "Bu şahıs ne yapmak istiyor? Allah ona şöyle şöyle etsin," diye beddua etti. Ona: "Beş yüz dirhem ver," dedi. Parayı aldım ve sabah vakti Mâlik'e gittim. Vehb dedi: Mâlik'in
[506] ona ne kadar para verdiğini hatırlamıyorum. Adam: Sonra Hudayn'ı gördüm ve yanına vardım. Bana: "Amcan oğlu ne yaptın?" dedi. Ona anlattım ve "Bana bu maldan ver," dedim. Adam: "Biz bu malı aldık ve onu salimen getirdik. Hiç kimseden çekinmiyoruz," dedi ve bana bir şey vermedi.

Ebû Ca'fer dedi: Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ bana Yûnus b. Habîb el-Cermî'den naklen şöyle anlattı: İbn Ziyâd, Hüseyin b. Ali (as.) ve babasının oğullarını öldürüp onların başlarını Yezîd b. Muâviye'ye gönderince, önce öldürülmelerine sevindi ve onun nezdinde İbn Ziyâd'ın güzel bir konumu oldu. Ancak çok geçmeden Hüseyin'in öldürülmesine pişman oldu. Şöyle diyordu: Ne olurdu? Keşke eziyete katlansaydım, onu yanıma alsaydım ve istediklerini yerine getirseydim. Bu benim için bir nakısa ve iktidarım için bir zafiyet olsa da Resulullah'ın (sav.) hatırasını gözetmek, onun hukukunu ve akrabalığını gözetmek adına Hüseyin'e bunu yapmamalıydım. İbn Mercâne'ye Allah lanet etsin. Zira o, onu çıkardı ve onu zora soktu. Kaldı ki ona onu serbest bırakıp geri dönmesine

izin vermesini teklif etti; ancak İbn Ziyâd kabul etmedi. Sonra elini elime vermeyi ya da sınır boylarından birine gidip orada ecelini beklemeyi teklif etti. Ancak bunları da kabul etmeyip teklifini reddederek onu öldürdü. Onu öldürmekle Müslümanların benden nefret etmelerine sebep oldu, bana karşı gönüllerine düşmanlık tohumlarını ekti. Bunun sonucu hayırlı insan da kötü insan da benden nefret etti. Zira insanlar Hüseyin'i öldürmemi vahim bir olay olarak gördüler. İbn Mercâne ile ne işim var? Allah ona lanet etsin ve O'nun gazabına uğrasın.

Öte yandan İbn Ziyâd, Eyyûb b. Humrân adındaki kölesini Şam'a göndererek Yezîd hakkında kendisine bilgi getirmesini istedi. Bir gün Ubeydullah bineğine bindi ve çıktı. Kassâbîn Meydanındayken Eyyûb b. Humrân'ın döndüğünü gördü. Eyyûb yanına vardı ve ona gizlice Yezîd b. Muâviye'nin ölüm haberini verdi. Ubeydullah evine döndü ve Benî Sa'lebe b. Yerbû''dan Abdullah b. Hısn'a emir vererek insanların toplanması için seslenmesini istedi.

Ebû Ubeyde dedi: Umeyr b. Ma'n el-Kâtib ise bana şöyle anlattı: İbn Ziyâd, Humrân adındaki kölesini gönderdi. Ubeydullah Ziyâd'ın ana bir kardeş olan Abdullah b. Nâfi''e geçmiş olsun ziyaretinde bulundu. Sonra Nâfi''in avlusunda mescide açılan küçük bir kapıdan yürüyerek çıktı. Mescidin sahanındayken kölesi Humrân, akşam hava kararmışken yaklaştı. Nitekim Humrân, İbn Ziyâd'ın Muâviye'ye, ondan sonra da Yezîd'e gönderdiği elçisiydi. Ubeydullah onu görünce –henüz ona gitmemişti– "Ne haber?" dedi. Humrân: "İyi," dedi. İbn [507]
Ziyâd: "Geride ne var?" dedi. Humrân: "Sana yaklaşayım mı?" dedi. İbn Ziyâd: "Evet," dedi. Humrân ona gizlice Yezîd'in ölümünü ve Şam'daki ihtilafı haber verdi. Yezîd, 64 yılının Rebîülevvel ayının ortasında Perşembe günü ölmüştü. Ubeydullah hemen geldi ve bir tellala emir vererek insanların toplanması için seslenmesini istedi. İnsanlar toplanınca minbere çıktı ve Yezîd'in ölüm haberini duyurdu ve ölmeden önce İbn Ziyâd kendisinden korksun diye ona kastetmesinden dolayı Yezîd'in kusurlarına imada bulundu. Bunun üzerine Ahnef Ubeydul-

lah'a: "Yezîd'in boynumuzda bir biat hakkı vardı. Kaldı ki meselde 'dallı budaklı olandan sarfınazar et' diye bir söz var," dedi. Bunun üzerine ondan yüz çevirdi. Arkasından Ubeydullah, Şamlıların ihtilaflarına değindi ve ravi Ömer b. Şebbe'nin Züheyr b. Harb'den naklettiği rivayete benzer bir rivayet nakletti. Meşveret sonucu ve gönül rızasıyla ona biat ettiler, ifadesini zikretti. Sonra şöyle dedi: Ardından çıktılar ve ellerini evin kapısına ve duvarlarına sürerek biat izini sildiler. İbn Mercâne sandı ki ayrılık için idaremizi ona tevdi edeceğiz. Ravi dedi: Ubeydullah emîr olarak az bir müddet daha kaldı ve gücü zayıflamaya devam etti. Emir veriyordu ancak emri yerine getirilmiyordu. Görüş ileri sürüyordu ancak görüşüne itibar edilmiyordu. Suçlunun hapsedilmesini emrediyordu. Ancak onunla yardımcıları arasına giriliyordu.

Ebû Ubeyde dedi: Gaylân b. Muhammed'in Osman el-Bettî'den naklen şöyle anlattığını işittim: Abdurrahman b. Cevşen bana şöyle anlattı: Bir cenaze merasimine katıldım. Deve pazarından geçilirken boz renkli bir ata binmiş, silah kuşanmış ve elinde sancak bulunan bir adamla karşılaştık. "Ey insanlar bana gelin. Sizi kimsenin davet etmediği bir kişiye davet edeyim. Sizi Harem'in "Âiz"ine –yani Abdullah b. ez-Zübeyr'e– davet edeyim," diye çağırıyordu. Bunun üzerine bazı insanlar etrafında toplandılar ve ellerini ellerine çırptılar. Sonra yolumuza devam ettik ve cenaze namazını kıldık. Döndüğümüzde kalabalığının arttığını gördük. Sonra Kays b. el-Heysem b. Esmâ b. Salt es-Sülemî'nin eviyle Benî Temîm karşısındaki Hârisîlerin evi arasındaki yola yöneldi. Şöyle dedi: "Beni tanımak isteyen bilsin ki ben Seleme b. Züeyb'im. –Yani Seleme b. Züeyb b. Abdullah b. Muhakkim b. Zeyd b. Riyâh b. Yerbû' b. Hanzale– Ravi dedi: Abdurrahman b. Bekir ile meydanda
[508] karşılaştık. Ben döndükten sonra ona Seleme'nin durumunu haber verdim. Abdurrahman, Ubeydullah'a gitti ve ona benim anlattıklarımı haber verdi. Ubeydullah bana haber göndererek beni çağırdı. Ona gittim. Bana: "Ebû Bahr'ın senden naklettiği haber nedir?" diye sordu. Ben ona olayı başından sonuna kadar anlattım. Bunun üzerine insanların toplanması

için seslenilmesini emretti. İnsanlar toplanınca kendinin ve onların durumunu anlatmaya başladı. Onları rıza göstereceklerini bir emîr seçmeye davet ettiğini, kendisinin de ona biat edeceğini söylediğini, ancak kendilerinin ondan başka kimseyi kabul etmediklerini dile getirdi ve şöyle dedi: "Buna rağmen yanımdan çıkınca ellerinizi duvarlara ve avlunun kapısına sürerek bazı sözler sarf ettiğinizi duydum. Emir veriyorum ancak emrim yerine getirilmiyor. Görüşüme itibar edilmiyor, kabileler yardımcılarımla arama girerek taleplerim yerine getirilmiyor. Sonra şu Seleme b. Züeyb size karşı muhalefete davet ediyor, cemaatinizi dağıtmak istiyor ve birbirinizin alnına kılıçla vurmanızı istiyor," dedi. Bunun üzerine Ahnef Sahr b. Kays b. Muâviye b. Husayn b. Ubâde b. en-Nezzâl b. Mürre b. Ubeyd b. el-Hâris b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Zeydu Menât b. Temîm ve hazır bulunanların hepsi: "Seleme'yi sana getirelim," dediler. Seleme'ye gittiler bir de ne görsünler, onun etrafındakiler çoğalmış ve çatlak, birleştirmeye çalışana karşı büyümüştür. Seleme onlara karşı durdu. Vaziyeti görünce vazgeçtiler ve Ubeydullah'a gitmediler.

Ebû Ubeyde dedi: Birden fazla ravi bana Sebre b. Cârûd el-Hüzelî ve babası Cârûd'dan naklen şöyle dediğini anlattılar: Ubeydullah hutbesinde şöyle dedi: "Vallahi ipek elbise, Yemen işi hırkalar ve ince ve yumuşak elbiseler giydik. Rahata alıştık ve derilerimiz de rahatladı. Bunların arkasından artık neden demire dönelim? Ey Basralılar! Vallahi bir eşeğin kuyruğunu kesmek için toplansanız onu kesemezsiniz." Cârûd dedi: Vallahi ona bir oyuncak ok atılmadan kaçtı ve Mes'ûd'un yanında saklandı. Mes'ûd öldürülünce Şam'a kaçtı.[108]

Yûnus dedi: Ubeydullah bu konuşmayı yaparken ve Seleme başkaldırmadan önce beytülmâlde sekiz milyon veya ona yakın miktarda para vardı. Ali b. Muhammed ise: "On dokuz [509] milyon bulunuyordu," demiştir. İbn Ziyâd insanlara: "Bu sizin malınızdır. Atiyyelerinizi, kadın ve çocuklarınızın erzaklarını

108 Kuvvete hükmederken Hz. Hüseyin'i ve ev halkını öldürmekten imtina etmeyen ve bundan zevk alan bu kişi gücünü kaybedince ne kadar korkak olduğu ortaya çıktı (çev.).

alın," dedi ve kâtiplere emir vererek acil bir şekilde tahsilat işlerini ve isimlerin kayda geçirilmesini emretti. Hatta gece vakti onları divanda alıkoyan kişiler görevlendirdi ve mum ışığında bu işleri yapıyorlardı. Ancak insanlar yapacaklarını yapıp da İbn Ziyâd'a destek vermekten imtina edip Seleme de başkaldırınca bu işlerden sarfınazar etti, kaçınca bu malları da kaçırdı. Bu mallar bugüne kadar Benî Ziyâd'ın tasarrufundadır. Öyle ki onların düğünleri ve matemlerinin Kureyş'te de benzeri görülmemekte, gösterişte ve kılık kıyafette durumu onlardan daha iyi olan yoktur. Ubeydullah devletin hassa askerlerinin reislerini kendisiyle birlikte savaşmaya davet etti. Ancak onlar: "Komutanlarımız emir verirlerse seninle birlikte savaşırız," dediler. Bunun üzerine kardeşleri Ubeydullah'a: "Vallahi onun için savaşacağın bir halife yok. Halife olsa savaşırsın. Mağlup olsan ona sığınırsın veya ondan destek istersen sana destek verecektir. Biliyorsun ki savaş kazanmak el değiştiren bir durumdur. Bakarsın ki senin aleyhine dönmüştür. Bir de bu insanların içinde mallar edindik. Onlar galip gelirlerse bizi de mallarımızı da helak ederler. Böylece senden bir eser kalmamış olur," dediler. Ana baba bir kardeşi ve Mercâne'nin oğlu Abdullah ona: "Vallahi bu insanlarla savaşmaya yeltenirsen kılıcın ucunu karnımdan geçirip belimden çıkarırım," dedi. Ubeydullah vaziyeti görünce Hâris b. Kays b. Suhbân b. Avn b. İlâc b. Mâzin b. Esved b. Cehdam b. Cezîme b. Mâlik b. Fehm'e haber göndererek ona: "Ey Hâris! Babam bana, bir gün kaçmak zorunda kalırsam size sığınmamı tavsiye etmişti. Kendim de sizden başkasına sığınmayı arzu etmiyorum," dedi. Hâris ona: "Bildiğin gibi kavmim sana da babana da iyilik yaptı. Ancak bunun karşılığını ne onda ne de sende göremediler. Bizi sığınak olarak tercih edersen seni reddetmeyiz. Ancak gündüz seni çıkarsam nasıl yapacağımı bilemiyorum. Korkarım ki seni kavmimin yanına ulaştırmadan sen de ben de öldürüleceğiz. Bu nedenle senin yanında ikamet edeyim. Sonra karanlık basıp da ortalıkta gelen giden kalmayınca tanınmamak için arkamda binersin. Önce seni dayılarım Benî Nâciye'ye götüreyim,"
[510] dedi. Ubeydullah: "Güzel düşündün," dedi. Hâris bekledi. Ka-

ranlık basınca İbn Ziyâd'ı arkasına bindirdi. Malları da naklet-miş ve emniyet altına almıştı. Bu kez de İbn Ziyâd'ı insanların içinden geçerek götürdü. Zira gece vakti insanlar Harûriyenin saldırılarına karşı nöbet tutuyordu. Ubeydullah ikide bir: "Ne-redeyiz?" diye soruyordu. Hâris de ona bilgi veriyordu. Benî Süleym muhitindeyken: "Neredeyiz?" diye sordu. Hâris: "Benî Süleym'deyiz deyince İbn Ziyâd: "İnşallah selamete erdik," dedi. Sonra Benî Nâciye'ye vardıklarında: "Neredeyiz," diye sordu. Hâris: "Benî Nâciye'de" deyince: "İnşallah kurtulduk," dedi.[109] Benî Nâciye: "Kimsin?" diye sorunca: "Hâris b. Kays," dedi. Birbirlerine: "Kız kardeşimizin oğludur," dediler. Ancak onlardan biri Ubeydullah'ı tanıyınca: "İbn Mercâne mi?" dedi ve ona bir ok fırlattı. Ancak ok onun sarığına isabet etti. Hâris onu Cehâdım'deki evine götürmek için yoluna devam etti. Ar-dından Mes'ûd b. Amr b. Adî b. Muhârib b. Suneym b. Müleyh b. Şertân b. Ma'n b. Mâlik b. Fehm'e gitti. Ezd'den olan raviler ve Muhammed b. Ebî Uyeyne şöyle dediler: Mes'ûd onu görünce: "Ey Hâri! Gecenin kötü hâdiselerinden Allah'a sığınılır. Senin bu hareketinin şerrinden Allah'a sığınırız," dedi. Hâris: "Sana hayırla geldim. Biliyorsun ki senin kavmin Ziyâd'ı korumuşlar ve ona vefa göstermişlerdir. Bu hareket onlar için Araplar nez-dinde bir iftihar vesilesi oldu. Ubeydullah'a da gönül rızasıyla ve meşveret sonucu biat ettiniz. Daha önce de boynunuzda bir biat daha –cemaat biati– vardı," diye söyledi. Mes'ûd ona: "Ey Hâri! Ubeydullah için şehrimizin ahalisiyle düşman olmayı uy-gun görüyor musun? Kaldı ki babası yüzünden de zorluklara katlandık, bunun bir karşılığını da görmedik. Hatta bize te-şekkür bile edilmedi. Böyle bir görüşe sahip olacağını tahmin etmezdim," dedi. Hâris: "Onu emin bir şekilde gideceği yere kadar ulaştırdığın ve biatine vefa göstereceğin için kimse sana düşmanlık yapmaz," dedi.

Ebû Ca'fer dedi: Ömer ise bana Züheyr b. Harb, Vehb b. Cerîr, babası, Zübeyr b. Hırrît ve Ebû Lebîd el-Cehdamî'den naklen Hâris b. Kays'ın şöyle dediğini anlattı: Ubeydullah b. Ziyâd bana

109 İbn Ziyâd böylece dünyada lanetlenmiş ve İlahî adaletten kurtulamayarak işlediği cinayetlerin bedelini kanıyla ödemiştir (çev.).

kendisini korumamı istedi ve şöyle dedi: Vallahi senin kavminin içinde hakkımda kötü görüş sahibi olanlar olduğunu biliyorum. Onun için durdum ve gece vakti onu arkama bindirerek götürdüm. Benî Süleym muhitinden geçerken bana: "Bunlar
[511] kimdir?" diye sordu. Ona: "Benî Süleym," dedim. O: "İnşallah selamete vardık," dedi. Sonra Benî Nâciye semtinden geçtik. Silahları yanlarında olduğu hâlde oturuyorlardı. O sıralarda insanlar nöbet tutuyorlardı. Bana: "Kimsin?" dediler. Onlara: "Hâris b. Kays," diye cevap verdim. Bana: "Selametle git," dediler. Biz devam edince onlardan biri: "Bu arkasındaki İbn Mercâne'dir," dedi ve ona bir ok attı. Ok sarığa isabet etti. İbn Ziyâd: "Ey Ebû Muhammed bunlar kimdir?" dedi. Ona: "Senin, Kureyşlidir, dediğin insanlardır. Bunlar Benî Nâciye'dendirler," dedim. İbn Ziyâd: "İnşallah kurtulduk," dedi.[110] Sonra: "Ey Hâris! İyilik yaptın ve nazik davrandın. Sana bir tavsiyede bulunsam yapar mısın? Mes'ûd b. Amr'ın kavmi nezdindeki konumunu, şerefini, yaşını ve kavminin ona olan itaatini bilirsin. Beni onun evine götürür müsün? Onun evinde kalmak istiyorum. Zira onun evi Ezd'in ortasındadır. Böyle yapmazsan kavmin içinde çatlak çıkar," dedi. Ben: Olur dedim ve onu götürdüm. Aniden Mes'ûd'un yanına girdik. Oturuyordu ve bir kerpiç üzerinde tutuşturduğu ince bir ağaç çubukla evi aydınlatıyordu. Ayakkabısıyla uğraşıyordu. Birini çıkarmış, diğeri henüz ayağındaydı. Yüzümüze bakınca bizi tanıdı ve "Gece badirelerinden Allah'a sığınılırdı," dedi. Ben ona: "Senin evine girdikten sonra onu çıkaracak mısın?" dedim. Mes'ûd ona, Abdülgâfir b. Mes'ûd'un evinde kalmasını söyledi. Abdülgâfir'in eşi Hayre bint Hufâf b. Amr idi. Mes'ûd ise aynı gece atına bindi ve Hâris ile kavminden bir grubu da yanına aldıktan sonra Ezd'in meclislerine uğrayarak insanlara: "İbn Ziyâd kayıptır. Ona bulaşmayasınız. Bundan emin olmak istiyoruz," dediler. Bu sebeple silahlarını kuşanarak sabahladılar. İnsanlar İbn Ziyâd'ın ortalıktan kaybolduğunu görünce nereye gittiğini sordular. Birbirlerine: "O, Ezd'den başka bir yerde değildir," dediler.

110 Nâciye, kurtulan anlamındadır. İbn Ziyâd kelimenin anlamından hareketle kurtulacağını ümit etmiştir (çev.).

Vehb dedi: Ebû Bekir b. el-Fazl bize Kabîsa b. Mervân'dan naklen şöyle anlattı: "İnsanlar birbirlerine sizce nereye gitti?" dediler. Bunun üzerine Benî Ukayl'den yaşlı bir kadın: "Nereye gittiğini sanırsınız? Vallahi o babasının sazlığındadır," dedi.

Yezîd'in ölüm haberi İbn Ziyâd'a ulaştığında Basra beytülmâlinde on altı milyon dirhem vardı. İbn Ziyâd bir kısmını kardeşlerine dağıttı, geri kalanı da yanına aldı. O, Buhâriyye'yi ve Benî Ziyâd'ı yanında savaşmaya davet etmiş ancak onlar reddetmişlerdi.

Ömer bana Züheyr b. Harb, Esved b. Şeybân ve Abdullah b. Cerîr el-Mâzinî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Şakīk b. Sevr bana haber göndererek şöyle dedi: Bana anlatıldığına göre İbn Mencûf ve İbn Müsemmi' gece karanlığında Mes'ûd'un evine giderek İbn Ziyâd'ı eve döndürmek istiyorlar. Bununla da bu [512] iki grubu birbirine bağlayıp sizin kanınızı akıtmak ve kendilerini aziz kılmak istiyorlar. Bu sebeple düşündüm ki İbn Mencûf'a adam göndereyim ve onu sağlam bir şekilde bağlayıp yanından çıkarayım. "Mes'ûd'a git ve ona benden selam söyleyip de ki: 'İbn Mencûf ve İbn Müsemmi' şöyle şöyle yapıyorlar.' Bu iki adamı yanından çıkar," dedim. Ravi dedi. Nitekim Mes'ûd'un yanında Ziyâd'ın iki oğlu Ubeydullah ve Abdullah bulunuyorlardı. Mes'ûd'un yanına gittim. Ubeydullah ve Abdullah da yanında, biri sağında diğeri de solunda oturuyorlardı. Ona: "Ey Ebû Kays! Esenlikler diliyorum," dedim. Mes'ûd: "Aleyke's-selam," dedi. Ona: "Beni, Şakīk b. Sevr gönderdi. Sana selam söylüyor ve diyor ki: 'Bana anlatıldığına göre,' deyince: "Onları yanından çıkar," sözünü olduğu gibi bana iade etti. Vallahi bunu yaptım," dedi. Bunun üzerine Ubeydullah: "Ebû Sevr nasıl..." dedi ve onun künyesini unutmuştu. Nitekim onun künyesi Ebü'l-Fazl idi. Kardeşi Abdullah: "Vallahi yanınızdan çıkmayacağız. Bizi himayenize aldınız ve zimmet ahdinizi verdiniz. Öldürülünceye kadar yanınızdayız. Yanınızda öldürülsek kıyamete kadar bu ayıpla anılacaksınız," dedi.

Vehb dedi: Zübeyr b. Hırrît bize Ebû Lebîd'den naklen şöyle anlattı: Basralılar toplandılar ve Nu'mân b. Suhbân er-Râ-

sibî ile Mudar'dan bir adama yetki vererek kendilerine bir emîr seçmelerini istediler. Onlara: "Kime razı olursanız o bizce makbuldür," dediler. Ebû Lebîd dışındaki raviler, Mudarlı adam Kays b. el-Heysem es-Sülemî'ydi diyor. Ebû Lebîd: Mudarlı adamın görüşü Benî Ümeyye'den yanayken Nu'mân'ın görüşü ise Benî Hâşim'den yanaydı. Nu'mân: "Bu işe en layık olan kişi –Benî Ümeyye'den birini kastederek– falancadır," dedi. Mudarlı adam: "Görüşün bu mu?" dedi. Adam: "Evet," dedi. Mudarlı: "Bu işte sana tâbiyim ve razı olduğuna ben de razıyım," dedi. Arkasından insanların huzuruna çıktılar. Mudarlı adam: "Nu'mân'ın razı olduğuna ben de razıyım. İsmini zikredeceği kişiyi kabul ediyorum," dedi. Nu'mân'a: "Ne diyorsun?" dediler. Nu'mân: "Abdullah b. el-Hâris'ten –onun lakabı Bebbe'dir– başka bir tercihim yok," dedi. Mudarlı adam: "Bana söylediğin isim bu değildi," dedi. Nu'mân: "Hayır, ömrüm hakkı için buydu," dedi. Bunun üzerine insanlar Abdullah'a razı olarak ona biat ettiler.

Arkadaşlarımız dediler ki: Mudar, Abdurrahman b. Avf'ın kardeşinin oğlu Abbâs b. Esved b. Avf ez-Zührî'yi, Yemenliler ise Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel'i istediler. Bunun üzerine insanlar, Kays b. el-Heysem ile Nu'mân b. Suhbân er-Râsibî'yi
[513] hakem kabul ederek iki adayın durumunu karara bağlamalarını istediler. İkili, insanlar bir imam üzerinde karar kılıncaya kadar Mudar'dan Hâşimî olan adayı seçmekte uzlaştılar. Bu konuda şu beyit dile getirildi:

Azlettik ve göreve getirdik. Bekir b. Vâil ise husyelerini çekerek müttefikini istemektedir.

Basralılar Bebbe'yi Basra'nın başına getirince Himyân b. Adî es-Sedûsî'yi emniyet kuvvetlerinin başına getirdi.

Ebû Ca'fer dedi: Ebû Ubeyde –Muhammed b. Ali'nin bana İbn Sa'dân ve Ebû Ubeyde'den–; Mes'ûd, Ubeydullah b. Ziyâd ve kardeşine dair Vehb b. Cerîr'in rivayetinden farklı bir rivayet nakletmiştir. Ebû Ubeyde dedi: Mesleme b. Muhârib b. Selm b. Ziyâd ve Ziyâd ailesinden olayı idrak edenlerle kölelerinden olan diğer ravilerden –ki bunlar olayı daha iyi bilirler– naklen

bana şöyle anlattı: Hâris b. Kays, Mes'ûd ile konuşmadı. O Ubeydullah'a aman verdi ve yüz bin dirhemi taşıyarak Mes'ûd'un zevcesi ve amcasının kızı Ümmü Bestâm'a teslim etti. Ziyâd'ın iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah da onunla birlikteydiler. Hâris içeri girmek için ondan izin istedi. Kadın izin verdi. Hâris ona: "Sana bir işle geldim. Bu işle kadınlara lider olacaksın ve kavminin şerefini artıracak ve sana mahsus dünyalık servete hızlı bir şekilde nail olacaksın. İşte yüz bin dirhem parayı al ve Ubeydullah'ı evine kabul et," dedi. Kadın: "Korkarım ki Mes'ûd buna razı olmaz, onu kabul etmez," dedi. Hâris: "Ona elbiselerimden birini giydir ve onu evine al. Bizi de Mes'ûd ile baş başa bırak," dedi. Kadın parayı teslim aldı ve söylenenleri yaptı. Mes'ûd eve gelince ona durumu haber verdi. Bunun üzerine Mes'ûd saçından ve başından tutarak çekmeye başladı. Bunun üzerine Hâris ve Ubeydullah kadının odasından çıkıp Mes'ûd'a gittiler. Ubeydullah: "Amcanın kızı senin adına bana aman verdi. İşte elbisen de üzerimde. Yemeğin de karnımda. Evin de beni sarmaktadır," dedi. Hâris de ona şahitlik yaptı ve ikisi ondan nazikçe ricada bulundular. Neticede razı oldu.

Ebû Ubeyde dedi: Ubeydullah, Hâris'e de elli bin dirhem verdi. Mes'ûd öldürülünceye kadar Ubeydullah onun evinde kaldı. Ebû Ubeyde dedi: Yezîd b. Sümeyr el-Cermî bana Sevvâr b. Abdullah b. Saîd el-Cermî'den şöyle anlattı: Ubeydullah kaçınca Basralılar emîrsiz kaldılar ve kimi işbaşına getirecekleri hususunda ihtilaf ettiler. Sonra iki adamın hakemliğinde uzlaşarak onlardan bir seçim yapmalarını istediler. Kendileri de bu karara razı olacaklardı. Bunun için de Kays b. el-Heysem es-Sülemî ile Nu'mân b. Süfyân er-Râsibî –Râsib b. Cerm b. [514] Reyyân b. Hulvân b. İmrân b. el-Hâf b. Kudâa– üzerinde karar kıldılar. İkili Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel b. el-Hâris b. Abdülmuttalib –annesi Hind bint Ebî Süfyân b. Harb b. Ümeyye'dir– Bebbe lakabıyla tanınırdı. Onun dedesi Süleyman b. Abdullah b. el-Hâris'tir. Bir de Abdullah b. Esved ez-Zührî'nin adını telaffuz ettiler. Bu iki isim üzerinde mutabık kalınca Mirbed'de bir araya gelmek üzere sözleştiler. İnsanlara da bu iki isimden biri üzerinde anlaşacakları vaadinde bulundular.

Ravi dedi: İnsanlar hazır bulundular ve ben de onlarla birlikte Mirbed'in yukarısında hazır bulundum. Kays b. el-Heysem geldi. Arkasından Nu'mân geldi. Kays ve Nu'mân müzakerelerde bulundular. Nu'mân, Kays'a, gönlünün İbn Esved'den yana olduğunu söyledi. Sonra dedi ki: "İkimiz aynı anda konuşamayız," diyerek söz hakkının kendisinde olmasını istedi. Kays kabul etti ve birbirlerine güven verdiler. Nu'mân insanlardan söz alarak seçecekleri kişiyi kabul edeceklerine dair taahhütlerini aldı. Sonra Nu'mân, Abdullah b. Esved'e giderek elini tuttu ve ona birtakım şartlar koştu. İnsanlar ona biat edeceğini sandılar. Sonra yanından ayrıldı ve Abdullah b. el-Hâris'in elinden tuttu ve ona da birtakım şartlar koştu. Arkasından da Allah'a hamdüsenada bulundu, Peygamber'i (sav.) andı ve Ehl-i beytiyle akrabalarının hakkından söz etti. Şöyle dedi: "Ey insanlar! Peygamberinizin amca oğullarından olup annesi Hind bint Ebî Süfyân olan bir zata, bir muhalefetiniz, itirazınız olmasa gerektir. Eğer iktidar onlardaysa Abdullah da onların kız kardeşinin oğludur." Sonra eliyle onun eline çırptı ve "Bilesiniz ki ben onu sizin için seçtim ve ona razı oldum," dedi. İnsanlar: "Biz de razı olduk," diye seslendiler ve Abdullah'ı Emîrlik Konağına götürdüler. Abdullah 64 yılının Cemâziyelâhir ayının başında konakta ikamet etmeye başladı. Abdullah emniyet kuvvetlerinin başına Hemyân b. Adî es-Sedûsî'yi getirdi. Akabinde insanlara seslenerek biat için hazır olmalarını istedi. Bunun üzerine insanlar hazır oldular ve biat ettiler. Ferezdak biat edince şöyle dedi:

Nicelerine biat ettim ve biatime vefa gösterdim. Şimdi Bebbe'ye biat ettim ve pişman değilim.

Ebû Ubeyde dedi: Züheyr b. Hüneyd bana Amr b. Îsâ'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Mâlik b. Misma' el-Cahderî'nin evi el-Bâtıne'de Abdullah el-İsbahânî'nin Benî Cahder yolundaki evinin kapı komşusuydu, büyük mescidin yakınında bulunuyordu. Mâlik mescide gidiyordu. Bebbe'nin emîr olmasından kısa bir süre sonra bir gün mescitte otururken halkaya
[515] Abdullah b. Küreyz el-Kureşî'nin evlatlarından biri katıldı ve Bebbe'yle görüşmek istedi. Yanında Abdullah b. Hâzim'den

Herat'ta biatine ilişkin bir mektup vardı. Derken aralarında bir tartışma çıktı ve Kureşî, Mâlik'e karşı galiz ifadeler kullandı. Orada bulunan Mudar ve Rebîa'ya mensup kişiler hareketlendiler. Halkada bulunan Rebîalılar Mudarlılardan fazlaydı. Bunun üzerine bir adam: "Ey Temîm imdat!" diye seslendi. Kadının yanında bulunan Dabbe b. Ed'den bir grup sesi duyunca mescitteki emniyet kuvvetlerinin mızrak ve kalkanlarını aldılar ve Rebîalılara saldırarak onları püskürttüler. Haber Bekir b. Vâil'in reisi Şakīk b. Sevr es-Sedûsî'ye intikal edince mescide geldi ve "Nerede bir Mudarlı görürseniz onu öldürün," dedi. Bu haber Mâlik b. Misma''a intikal edince olay yerine geldi ve insanları teskin etmeye çalıştı. İnsanlar yatıştılar ve birbirlerine el kaldırmaktan imtina ettiler. Aradan bir ay veya daha az bir süre geçmişti ki Benî Yeşker'den bir adam mescitte Benî Dabbe'den bir adamla oturuyordu. Derken ikili, Bekrî'nin Kureşî'ye attığı tokadı konuştular. Yeşkerî bununla iftihar ederek: "Tokat karşılıksız kaldı," dedi. Bu, Dabbî'nin gururuna dokundu ve adamın boğazını sıktı. Akabinde cumada insanlar onu ağır şekilde dövdüler ve –Yeşkerî– ölü olarak ailesine taşındı. Bunun üzerine Bekir harekete geçti ve reisleri Eşyem b. Şakīk'a giderek ona: "Bizim önümüze düş gidelim," dediler. Eşyem: "Onlara elçi göndereyim. Eğer hakkımızı teslim etmezlerse onların üzerine gidelim," dedi. Ancak Bekir (Rebîa) bunu kabul etmediler ve Mâlik b. Misma''a gittiler. Nitekim Mâlik, Eşyem'den önce onların lideriyken Eşyem, Yezîd b. Muâviye'ye gitti. Yezîd, Ubeydullah b. Ziyâd'a: "Liderliği Eşyem'e verin," diye yazdı. Lehâzim olarak bilinen Benî Kays b. Sa'lebe ve müttefikleri Aneze, Şey' el-Lât ve bunların müttefikleri olan İcl dörtlüsüyle Zühel b. Şeybân ailesi ve müttefikleri Yeşker ve Zühel b. Sa'lebe ve müttefikleri Dubey'a b. Rebîa b. Nezzâr dörtlüsüyle ittifak hâlinde bu durumu kabul etmediler. Bu ittifak Cahiliye döneminde göçer kabileler arasında mevcuttu. Bekir kabilesinden Hanîfe, belde ve köylerde mukim oldukları için Cahiliye döneminde bu ittifaka girmemişlerdi. Adı geçen dört kabile müttefikleri İcl ile birlikte İslam'a girerek Lehâzim adını aldılar. Sonra Benî Hümeym'den İmrân

b. İsâm el-Anezî'nin girişimiyle uzlaştılar ve reisliği Eşyem'e verdiler. Bu son fitne ortaya çıkınca Bekir, Mâlik b. Misma''ın süratle harekete geçmesini istedi. Bunun üzerine tez davran-
[516] dı ve insanları toplayarak hazırlık yaptı. Ezd'den de daha önce Yezîd b. Muâviye üzerinde gerçekleştirdikleri aralarındaki ittifakı yenilemelerini istedi. Hârise b. Bedr bu konuda şu beyitleri dile getirdi:

Azlettik ve görevlendirdik. Bekir b. Vâil ise husyelerini çekerek kiminle ittifak kuracağını araştırmaktadır.

Hiçbir Bekrî yoktur ki geceleyip de sabahlayınca zillete mahkûm olduğunu görmemiş olsun.

Ravi dedi: Bekir ile Temîm'in birbirlerinden uzak durduklarına dair haber Mes'ûd'un evinde bulunan Ubeydullah'a ulaşınca Mes'ûd'a: "Mâlik ile görüş ve önceki ittifakı yenile," dedi. Mes'ûd, Mâlik ile buluştu. Ancak bu konuda tereddüt ettiler ve her iki taraftan buna itiraz edenler oldu. Bunun üzerine Ubeydullah, kardeşi Abdullah'ı Mes'ûd ile birlikte gönderdi ve çok miktarda para verdi. Hatta kendilerine biat etmeleri için iki yüz bin dirhem harcadı. Ubeydullah kardeşine: "Karşı taraftan Yemenliler için kesin söz al," dedi. İki taraf aralarındaki ittifakı yenilediler ve cemaat biatinde yazdıkları iki nüshadan oluşan ahitnameden başka bir taahhütname daha yazdılar ve Mes'ûd b. Amr'a bir taahhütname bıraktılar.

Ebû Ubeyde dedi: Mes'ûd'un evlatları bana şöyle anlattılar: Bu taahhütnamede adı ilk zikredilen Salt b. Hureys b. Câbir el-Hanefî'ydi. Ayrıca Salt b. Hureys'in yanında da bir taahhütname bıraktılar. Onda da ismi ilk geçen kişi Avz b. Süved'den İbn Recâ el-Avzî'ydi. Nitekim bunlar arasında daha önce de bir ittifak vardı.

Ebû Ubeyde dedi: Muhammed b. Hafs, Yûnus b. Habîb, Hübeyre b. Hudayr ve Züheyr b. Hüneyd şöyle dediler: Mudar, Basra'da Rebîa'dan fazlaydı. Ezd kabilesiyse kurulduğu zaman Basra'ya en son yerleşen kabileydi. Ömer b. el-Hattâb (ra.) Tenûh'tan olan Müslümanları Basra'da iskân etmişti. Ancak Ezd kabilesi ilkin Basra'ya intikal etmemişti. Onlar Muâ-

viye'nin hilafetinin sonu ve Yezîd b. Muâviye'nin hilafetinin başında Basra'ya yerleştiler. Ezd, Basra'ya yerleşince Benî Temîm, Ahnef'e: "Rebîa henüz davranmadan bunlarla dostluk kur," dediler. Ahnef: "Size gelirlerse onları kabul edin. Aksi takdire siz onlara gitmeyin. Zira onlara giderseniz onlara tâbi olacaksınız," dedi. Derken Mâlik b. Misma' onlara gitti. O sırada Ezd'in lideri Mes'ûd b. Amr el-Ma'nî'ydi. Mâlik onlara: "Cahiliye döneminde bizim Kinde ve Süal'den Tay b. Ed'den Benî Zühl b. Sa'lebe'yle olan ittifakımızı yenileyin," dedi. Ahnef: "Ezd'e giderlerse daima onların kuyruğu ve tâbileri ola- [517]
caklardır," dedi.

Ebû Ubeyde dedi: Hübeyre b. Hudayr bana İshâk b. Süveyd'den naklen şöyle dediğini anlattı: Bekir kabilesi, Mudar'a karşı Ezd'in yardımına çekilip de Cahiliye dönemindeki eski ittifakı yenileyip harekete geçmek isteyince Ezd: "Reis bizden olmadıkça sizinle birlikte hareket etmeyiz," dediler. Bunun üzerine Mes'ûd'u reis olarak seçtiler.

Ebû Ubeyde dedi: Mesleme b. Muhârib bana şöyle anlattı: Mes'ûd, Ubeydullah'a: "Bizimle gel ki seni Emîrlik Konağına geri götürelim," dedi. Ubeydullah: "Gelemem, sen git," dedi ve bineklerinin hazırlanmasını emretti. Bineklere eşyaları ve malı yüklendi. Kendisi de kıyafetini giydi ve yolculuğa hazırlandı. Ubeydullah için Mes'ûd'un kapısının önüne bir kürsü koydular, bunun üzerine oturdu. Mes'ûd harekete geçti. Ubeydullah bazı kölelerini de süvari olarak Mes'ûd ile birlikte gönderdi. Onlara: "Ne olacağını bilemem. Ne olacaksa bana haber getirin. Hayır olsun, şer olsun, ne olursa mutlaka bana haber getirin," dedi. Mes'ûd bir yoldan veya bir kabilenin bölgesinden geçse o kölelerden bazıları ona haber getiriyorlardı. Mes'ûd, Rebîa semtine varınca başlarında Mâlik b. Misma' bulunuyordu ve birlikte Mirbed yoluna yöneldiler. Akabinde Mes'ûd mescide girdi ve minbere çıktı. Bu sırada Abdullah b. el-Hâris, Emîrlik Konağında bulunuyordu. Ona: "Mes'ûd, Yemenliler ve Rebîa'yla birlikte harekete geçti. İnsanlar arasında kötülük çıkacak. Arayı bulsan ya da Benî Temîm'in başına geçip onların üzerine gitsen," dediler. Ab-

dullah: "Allah onları uzak etsin. Vallahi onları ıslah etmek için kendimi heba etmeyeceğim," dedi. Mes'ûd'un adamlarından biri şöyle diyordu:

Bebbe'ye kubbede oturan bir kızı nikâhlayacağım.

Oyuncak bebeğin saçını tarasın.

Bu, Ezd ve Rebîa'nın sözleridir. Mudar ise şöyle diyor: Abdullah'ın annesi Hind bint Ebî Süfyân o bebekken onu oynatıyor ve bu sözleri söylüyordu. Mes'ûd'un minbere çıkmasına hiç kimse mani olmayınca Mâlik b. Misma' birliğiyle ayrıldı ve Mirbed yolundan Cebbân'a çıktı, Benî Temîm mahallesindeki evlerin karşısından geçerek Cebbân tarafından Benî Adeviyye muhitine girdi; ed-Dabbî el-Yeşkerî'nin öldürülmesi ve İbn Hâzim'in Herat'ta Rebîa'yı hedef almasından dolayı içlerindeki öfkeyle onların evlerini yakmaya başladı. O bunu yaparken
[518] ona geldiler ve "Mes'ûd'u öldürdüler, Benî Temîm Mes'ûd'a karşı harekete geçti," diye haber verdiler. Bunun üzerine Mâlik döndü ve Mirbed yolunda Benî Kays Mescidinin yanındayken Mes'ûd'un öldürüldüğü haberi (te'yiden) kendisine bildirilince durdu.

Ebû Ubeyde dedi: Züheyr b. Hüneyd bana Dahhâk'tan –ya da Benî Abdullah b. Dârim'den Veddâh b. Hayseme– naklen Mâlik b. Dînâr'ın şöyle dediğini anlattı: Ahnef'e gözlemci olarak giden gençlerle birlikteydim. Ona gittim ve Benî Temîm de ona geldiler. Ona: "Mes'ûd, konağa girdi. Sen bizim büyüğümüzsün," dediler. Ahnef: "Ben büyüğünüz değilim. Şeytan büyüğünüzdür," dedi.

Hübeyre b. Hudayr bana şöyle anlattı: Gözlemcilerle birlikte Ahnef'in evine gittim. Ona: "Ey Ebû Bahr! Rebîa ve Ezd mescidin avlusuna girdiler," dediler. Ahnef: "Mescitteki hakları sizin haklarınızdan daha az değildir," dedi. Sonra bir grup daha geldi ve ona: "Konağa girdiler," dediler. Ahnef: "Konaktaki hakları sizin hakkınızdan daha az değildir," dedi. Bunun üzerine Seleme b. Züeyb süratle davrandı ve "Ey gençler! Bana gelin, bu adam korkaktır, onda hayır yoktur," dedi. Bunun üzerine Benî Temîm'in kurtları (biçare, yoksul insanları)

ona iltihak ettiler. Beş yüz kişi Mâh Efrîdûn ile birlikte onun emrine girdiler. Seleme onlara: "Nereye gideceksiniz?" dedi. Onlar: "Size geldik," dediler. Seleme: "İleri!" dedi.

Ebû Ubeyde dedi: Züheyr b. Hüneyd bana Ebû Neâme'den naklen Nâşib b. el-Hashâs ve Humeyd b. Hilâl'den naklen şöyle dediklerini anlattı: Ahnef'in mescidin muhitindeki evine geldik. Biz de gözlemleyenlerin içindeydik. Bir kadın ona geldi ve ona bir mangal getirdi. Ona: "Reisliği ne yapacaksın? Bununla ısın, sen ancak bir kadınsın," dedi. Ahnef ona: "O ancak kadının kıçına münasiptir," dedi. Sonra başkaları geldi ve "Uleyye bint Nâciye er-Reyâhî –Matar'ın kız kardeşi– bazılarına göre de İzzet bint el-Hür er-Reyâhiyye'nin halhalları ayaklarından gasbedildi," dediler.

Onun evi, Benî Temîm Meydanının bitişiğindeki abdest alma mekânının civarındaydı. Ardından: "Yeri senin yolunda olan boyacıyı öldürdüler," dediler. Sonra, mescidin kapısında duran kötürüm adamı öldürdüler," dediler. Arkasından: "Mâlik b. Misma', Benî Adeviyye yolunda Cebbân tarafına girdi ve evleri yaktı," dediler. Ahnef: "İspat edin. Bundan daha hafif suçlar bile onlarla savaşmayı meşru kılar," dedi. Bunun üzerine olaya şahit olanlar onun huzurunda şahitlik yaptılar. Ah- [519]
nef: "Abbâd geldi mi?" dedi. Bu zat Abbâd b. Husayn b. Yezîd b. Amr b. Evs b. Seyf b. Azm b. Hilleze b. Beyân b. Sa'd b. el-Hâris el-Habita b. Amr b. Temîm'dir. Ona: "Hayır, gelmedi," dediler. Sonra az bir süre bekledi ve "Abbâd geldi mi?" dedi. Ona: "Hayır," dediler. Ahnef: "Abs b. Talk b. Rebîa b. Âmir b. Bestâm b. el-Hakem b. Zâlim b. Sarîm b. el-Hâris b. Amr b. Ka'b b. Sa'd burada mı?" dedi. Ona: "Evet," dediler. Ahnef onu çağırdı ve başındaki sarığı aldı, çömelerek oturdu, onu bir mızrağın ucuna bağladıktan sonra ona verdi ve "Yürü," dedi. Adam ayrılınca Ahnef: "Allah'ım! Geçmişte mahcup etmediğin gibi bugün de mahcup etme," diye dua etti. İnsanlar: "Zebrâ coştu!" diye bağırdılar. Zebrâ, Ahnef'in cariyesi olup onunla Ahnef'i kastettiler. Abs gittikten sonra altmış süvariyle Abbâd geldi. İnsanlara: "Ne yaptılar," diye sordu. Ona: "Gittiler," dediler. Abbâd: "Onların başında kim var?" dedi. Ona: "Abs b. Talk es-

Sarîmî," dediler. Abbâd: "Abs'in sancağı altında mı olacağım?" dedi ve süvarileriyle geri döndü.

Züheyr bana Ebû Reyhâne el-Ureynî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Mes'ûd'un öldürüldüğü gün Zerd b. Abdullah es-Sa'dî'nin atının karnı altında koşuyordum ve bu vaziyette Şerîatü'l-Kadîm'e vardık.

İshâk b. Süveyd dedi: Benî Temîm geldiler. Yolların ağızlarına varınca durdular. Mâh Efrîdûn Farsça onlara: "Ey gençler size ne oluyor?" dedi. Onlar: "Bizi mızraklarla karşıladılar," dediler. Onlara Farsça: "Bir hamlede onlara beş ok atın," dedi. Okçular dört yüz kişiydiler. Bir defada onlara iki bin ok attılar ve onları yol ağızlarından uzaklaştırdılar. Ancak mescidin kapısında yerleştiler. Temîmliler onların üzerine gittiler. Kapılara dayanınca durdular. Yine Mâh Efrîdûn: "Size ne oluyor?" dedi. Onlar: "Mızraklarının uçlarını bize doğru tuttular," dediler. Mâh Efrîdûn: "Yine onlara ok atın," dedi. Bu kez de onlara iki bin ok attılar ve onları kapılardan uzaklaştırdılar ve mescide girdiler. Mes'ûd minberde konuşuyor ve insanları savaşmaya teşvik ediyordu. Öbür taraftaysa Benî Ka'b b. Amr b. Temîm'den Gatafân b. Enîf b. Yezîd b. Fehde –Cahiliye dönemin[520]de de silahşordu– savaşıyor, kavmini teşvik ediyor ve şu beyitleri dile getiriyordu:

Ey Benî Temîm! Bu olay anılacaktır. Mes'ûd bundan kurtulabilirse şöhret olacak.

Maksure tarafını tutun da onu kaçırmayın.

Beyitlerde Mes'ûd'un kaçırılmamasını tembih ediyor.

İshâk b. Yezîd dedi: Minberde insanları savaşmaya teşvik etmekte olan Mes'ûd'un üzerine gittiler ve onu indirip öldürdüler. 64 yılının Şevval ayının başıydı. Böylece ittifak hâlindeki Ezd ve Rebîa bir varlık gösteremediler ve hezimete uğradılar. Eşyem b. Şakīk da el-Maksûre Kapısından savuşarak kaçtı. Ancak savaşçılardan biri ona mızrakla yaraladıysa da kurtulabildi. Ferezdak bu konuda şöyle demiştir:

Eğer Eşyem mızraklarımızdan kurtulmasaydı veya ateşimiz yanarken kapıyı şaşırsaydı,

O takdirde onun bağırsakları ve ciğeri parçalanmış olarak Mes'ûd'un yol arkadaşı olacaktı!

Ebû Ubeyde dedi: Selâm b. Ebî Hayre bana anlattı. Aynı rivayeti Ebü'l-Hansâ Küseyb el-Anberî'nin de Yûnus halkasında anlattığını işittim. İkili şöyle dediler: Hasan b. Ebî Hasan'ın Emîr Mescidindeki meclisinde şöyle dediğini işittik: Ezd'in evlerini işaret ederek Mes'ûd buradan âdeta kuş sürüsü gibi bir toplulukla geldi. Üzerinde rengi siyaha değiştirilmiş sarı renkte ve ipek kumaştan bir kaftan vardı. İnsanları Sünnete davet ediyor ve fitneden sakındırıyor ve şöyle diyordu: "Bilesiniz ki kendinizi fitneden alıkoymanız Sünnetin gereğidir." Onlar: "Kamer! Kamer!" diye bağırıyorlardı. Ne var ki onların kameri (ay) bir saat geçmeden kamercik oldu. Nitekim Temîmliler geldiler ve onu minberden indirerek öldürdüler.

Sellâm rivayetinde şöyle dedi: Hasan, eliyle Benî Temîm'in evlerini işaret ederek: "İnsanlar buradan geldiler," dedi.

Ebû Ubeyde dedi: Mesleme b. Muhârib bana şöyle anlat- [521]
tı: Haberciler Ubeydullah'a geldiler ve "Mes'ûd minbere çıktı ve konağın yanından ona herhangi bir ok atılmadı," dediler. Bunun üzerine konağa gitmek üzere hazırlandı ve tam gidecekken haberciler geldiler ve Mes'ûd'un öldürüldüğünü söylediler. Bunun üzerine ayaklarını üzengiye geçirdi ve Şam'a kaçtı.[111] Bu, 64 yılının Şevval ayında oldu.

Ebû Ubeyde dedi: Revvâd el-Ka'bî bana şöyle anlattı: Mudar'dan bazı savaşçılar Mâlik b. Misma''ın üzerine yürüdüler ve onu evinde kuşattılar ve evi ateşe verdiler. Bu konuda Gatafân b. Enîf el-Ka'bî şu beyitte şöyle demiştir:

İbn Misma'da mahsur kaldı ve etrafında sığınacak ev ve konak aradı.

Sonra etrafını ateşe verdik.

111 Emevilerin ihmal etmediği şey insanları parayla satın almak olmuştur. Muâviye'den başlamak üzere bu işe sarıldılar ve beytülmâli bu alanda fütursuzca kullandılar. İbn Ziyâd Hz. Hüseyin'i öldürtmek için kabile liderlerini ve Hz. Hüseyin'i Irak'a davet eden bir kısım Şiayı bile parayla satın almış ve Hz. Hüseyin'i onlara öldürtmüştür. Bu bapta zikredildiği gibi Ezd kabilesinin lideri Mes'ûd'u beytülmâl parasıyla satın almış ve onu ölüme göndermiştir. Yani o gün için de sihirli değnek paradır ve Ehl-i beytin bazı taraftarları bile para karşılığında Ehl-i beyte karşı savaştırılmıştır (çev.).

Ubeydullah kaçınca onun peşine düştüler. Ancak onlardan kurtulabildi. Bunun üzerine ona ait bulabildikleri şeyleri yağmaladılar. Bu konuda Benî Sahr b. Minkar b. Ubeyd b. el-Hâris b. Amr b. Ka'b b. Sa'd'dan Vâfid b. Halîfe b. Esmâ şöyle demiştir:

Köpeği güçlü nice azgının tacı ve selebi (eşyası) bize geçti.

Bunlardan biri atlarına ve elbisesine el koyduğumuz ve yağmaladığımız Ubeydullah'tır.

Bizim süvarilerimizle onun süvarileri karşılaştıkları gün keşke kaçışı İbn Ziyâd'ı kurtarmasaydı.

Benî Adeviyye'den Cürhüm b. Abdullah b. Kays da Mes'ûd'un öldürülmesi hakkında uzun bir şiirinde şöyle dedi:

Mes'ûd b. Amr üzerimize geldiğinde sabah vakti keskin kılıçlarımızla onu karşıladık.

Emîr tayin etmeyi ümit etmişti ancak yere yıkıldı ve ona ölüm elbisesini giydirdik.

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr dedi: Ömer ise Ubeydullah'ın Şam'a kaçışı hakkında bana şöyle anlattı: Züheyr bana Vehb b. Cerîr b. Hâzim'den naklen Zübeyr b. Hırrît'in şöyle
[522] dediğini anlattı: Mes'ûd, Kurre b. Amr b. Kays komutasında Ezd'den yüz kişiyi İbn Ziyâd'a terfik ederek onu Şam'a gönderdi.

Ömer bana şöyle anlattı: Ebû Âsım en-Nebîl bize Amr b. ez-Zübeyr ve Hallâd b. Yezîd el-Bâhilî ve Velîd b. Hişâm, amcası, babası, Amr b. Hübeyre ve Yesâf b. Şüreyh el-Yeşkerî'den şöyle dediğini anlattı: (Aynı rivayeti bana Ali b. Muhammed de anlattı.) Bu rivayette ihtilaf ederek birbirlerinden farklı ilavelerde bulundular. Buna göre İbn Ziyâd, Basra'dan yola çıktı. Bir gün: "Deveyle yolculuk beni sıkmaya başladı. Bana tek tırnaklı bir binek hazırlayın," dedi. Bunun üzerine bir eşeğin sırtına bir kadife yaygı bıraktılar. İbn Ziyâd ona bindi. Ayakları az kalsın yere değecekti. Önümden gidiyordu. Bir ara uzunca bir süre sustu. Kendi kendime: 'Bu adam Irak Valisi Ubeydullah'tır. Bir eşek sırtında uyuya kaldı. Düşecek olsa sıkıntı ve mahcubiyet duyacak,' diye düşündüm. Sonra: "Eğer uykudaysa vallahi uykusunu böleceğim," dedim. Ona yaklaştım ve

"Uyuyor musun?" dedim. Bana: "Hayır," dedi. Ona: "O zaman neden sustun?" dedim. Bana: "Düşüncelere dalmıştım, dedi. Ona: "Neleri düşündüğünü sana söyleyeyim mi?" dedim. Bana: "Söyle, vallahi zekice düşünüp isabet edeceğini düşünmüyorum," dedi. Ona: "Kendi kendine, keşke Hüseyin'i öldürmeseydim, diyordun," dedim. O bana: "Başka ne düşünüyordum?" dedi. Ona: "Keşke öldürdüklerimi öldürmeseydim, diyordun," dedim. Ubeydullah: "Başka ne?" dedi. Ona: "Keşke el-Beyzâ'yı inşa etmeseydim, diyordun," dedim. O: "Başka ne düşünüyordum?" dedi. Ona: "Keşke dihkânları amil yapmasaydım, diyordun," dedim. O: "Başka neler?" dedi. Ona: "Keşke olduğumdan daha fazla cömert olsaydım, diyordun," dedim. İbn Ziyâd bana: "Vallahi isabet etmedin ve yanlıştan sakınmadın. Hüseyin'e gelince: O beni öldürmek için geldi. Beni öldüreceğine ben onu öldürdüm.[112] Beyzâ'ya gelince: Onu Abdullah b. Osman es-Sekafî'den satın aldım. Yezîd de bir milyon dirhem gönderdi. Ben de bu parayı ona harcadım. Kalsam ailemin olacak. Helak olsam da ona üzülmem. Zira zorla almamıştım. Dihkânları amil yapmama gelince: Abdurrahman b. Ebî Bekre ve Zâzân Ferrûh, Muâviye nezdinde beni çekiştirdiler. Hatta pirincin kepeğini bile zikretmişler, Irak'ın haracını yüz milyon olarak ifade etmişler. Bunun üzerine Muâviye beni, azletmekle bu haracı garanti etmek arasında muhayyer bıraktı. Ben azledilmek istemedim. Arap amil görevlendirdiğimde haracı [523] eksik verseydi onu cezalandır veya kavminin ileri gelenlerine veya aşiretine bu malı ödetip onlara zarar verecektim. Onu bıraksaydım da bile Allah'ın malını heder edecektim. Bu sebeple dihkânları haracı toplamakta sizden daha basiretli, emanete riayet etmekte sizden daha vefalı ve hakkı talep etmekte sizden mülayim buldum. Kaldı ki sizi onların üzerine emin olarak kıldım ki kimseye zulmetmesinler. Cömertlik konusundaki sözlerine gelince: Vallahi size cömertlik yapacağım malım yoktu. Dileseydim umuma ait maldan alıp bir kısmınıza verip bir kısmınıza vermeyebilirdim. O zaman bana 'Ne cömerttir!'

112 Oysa Hz. Hüseyin üç teklifte bulunmuştur. Bu tekliflerde savaşmak ve İbn Ziyâd'ı öldürmek diye bir husus söz konusu değildi (çev.).

diyeceklerdi. Oysa ben hepinize verdim. Bu benim nezdimde sizin için daha yararlıydı. Keşke öldürdüklerimi öldürmeseydim, sözüne gelince: İhlas kelimesinden sonra Allah'a en çok yaklaştıran amelim Hâricîleri öldürmemdir. Yine de neyi düşündüğümü sana söyleyeyim. Kendi kendime, 'Keşke Basralılarla savaşsaydım,' dedim. Zira hiçbir baskı altında kalmadan bana gönül rızasıyla biat ettiler. Vallahi bunu çok arzu ettim. Ancak Benî Ziyâd bana gelerek dediler ki: 'Onlarla savaştığın takdirde sana galip gelirlerse kökümüzü kazıyacaklar. Onlarla savaşmazsan bizden her birimiz dayılarının ve damatlarının yanında izini kaybettirebilir. Ben de onlara acıyarak savaşmadım. Yine kendi kendime, 'Keşke hapishanedekileri çıkarıp boyunlarını vursaydım.' Ancak bu iki fırsat kaçtıktan sonra da 'Keşke Şam'a vardığımda henüz hilafet meselesini halletmemiş olsalar,' diye düşünüyordum," dedi.

Bazı ravilere göre İbn Ziyâd, Şam'a vardığında henüz hilafet işini karara bağlayamamışlardı. İbn Ziyâd'ın yanında âdeta çocuk gibi davranıyorlardı. Bazı raviler de Şam'a vardığında bu meseleyi karara bağlamışlardı ancak İbn Ziyâd yaptıklarını bozdu, demişlerdir.

***

Bu yılda Kûfeliler Amr b. Hureys'i azlederek kovdular ve Âmir b. Mes'ûd üzerinde mutabık kaldılar.

Kûfelilerin Durumu

Kûfelilerin Amr b. Hureys'i Azletmeleri ve Âmir'i Yerine Getirmeleri

Ebû Ca'fer dedi: Heysem b. Adî şöyle anlattı: İbn Ayyâş bize
[524] şöyle dedi: Basra ve Kûfe'nin idaresi ilk olarak Ziyâd ve oğluna verildi. İkisi Hâricîlerden on üç bin kişi öldürdüler. Ubeydullah onlardan dört bin kişiyi hapse attı. Yezîd ölünce İbn Ziyâd kalktı ve bir konuşma yaptı. Şöyle dedi: "Kendisine itaat edilsin diye savaştığımız kişi ölmüştür. Bana emîrlik görevini tevdi ederseniz, feyinizi toplar ve düşmanınıza karşı savaşırım." Bu maksatla da Kûfelilere Mukātil b. Misma' ve Benî

Mâzin'den Saîd b. Karhâ'yı gönderdi. Kûfe'deki vekili Amr b. Hureys idi. Bunlar bu duyuruyu yaptılar. Bunun üzerine Yezîd b. Hureys b. Rüveym eş-Şeybânî kalktı: "Bizi İbn Sümeyye'den kurtaran Allah'a hamdolsun. Hayır, bunu kabul etmiyoruz," dedi. Amr b. Hureys emir verdi ve yakasından tutulup hapse götürüldü. Ancak Bekir kabilesi buna mani oldu. Yezîd korku içinde evine gitti. Muhammed b. el-Eş'as da ona haber göndererek: "Görüşünde kalmalısın," dedi. Ona destek için birçok kişi gitti. Amr minbere çıkınca da onu çakıl taşlarıyla taşladılar. Bunun üzerine evine gitti. İnsanlar da mescitte toplanarak: "İnsanlar halifelerini seçinceye kadar kendimize bir emîr seçelim," dediler. İnsanlar Ömer b. Sa'd üzerinde ittifak ettiler. Derken Hemdân kadınları Hüseyin için ağlayarak geldiler. Erkekleri de kılıçlarını kuşanarak gelmişler ve minberin etrafında gidip geliyorlardı. Muhammed b. el-Eş'as: "Şimdi düşündüğümüzden farklı bir durum ortaya çıktı," dedi. Nitekim Kinde, Ömer b. Sa'd'ı destekliyordu. Zira onun dayılarıydılar. Bu sebeple Âmir b. Mes'ûd üzerinde karar kıldılar. Durumu da İbnü'z-Zübeyr'e yazdılar. İbnü'z-Zübeyr yaptıklarını onayladı.

Avâne b. el-Hakem ise Hişâm'ın kendisinden naklettiğine göre şöyle demiştir: Basralılar Ubeydullah b. Ziyâd'a biat edince Kûfe'ye iki kişi gönderdi. Bunlar Amr b. Misma' ve Sa'd b. Karhâ et-Temîmî idi. Bunlar Kûfelilere Basralıların yaptığını bildirecek ve insanlar bir halife üzerinde uzlaşıncaya kadar onlardan Ubeydullah b. Ziyâd için biat isteyeceklerdi. Amr b. Hureys insanları topladı ve Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: Bu iki şahıs emîriniz tarafından size gönderildiler. Bunlar Allah'ın sizi söz birliğinde birleştireceği ve aranızı düzelteceği bir işe davet ediyorlar. Onları dinleyin ve onların davetini kabul edin. Onlar size yapacakları daveti iyi biliyorlar.

Ardından Amr b. Misma' kalktı ve Allah'a hamdüsenada bulundu. Sonra da Basralılardan bahsetti ve insanlar kimi halife seçecekleri konusunda uzlaşıncaya kadar Ubeydullah b. Ziyâd'ın emîrliği üzerinde mutabık kaldıklarını anlattık- [525]
tan sonra onlara: "Bu sebeple idari işlerimizi birleştirmek ve bizim ve sizin tek bir emîr tarafından yönetilmemiz için size

geldik," dedi. İbn Karhâ da kalktı ve arkadaşına benzer sözler sarf etti. Onların konuşmasından sonra Yezîd b. el-Hâris b. Yezîd eş-Şeybânî –İbn Rüveym– kalktı ve önde oturan insanlarla beraber onları çakıl taşlarıyla taşladılar. Daha sonra da diğer insanlar onlara çakıl taşları attı. Yezîd: "İbn Mercâne'ye mi biat edeceğiz? Asla!" dedi. Bu çıkış Yezîd'in şehirdeki itibarını artırdı ve konumunu yükseltti. Heyet ise Basra'ya döndü ve insanlar durumdan haberdar oldular. Basralılar: "Kûfeliler onu azlediyor, sizse onu başa getirip ona biat ediyorsunuz," dediler. Bunun üzerine insanlar İbn Ziyâd'a karşı harekete geçtiler. İbn Ziyâd'ın Ezdlere sığınması onun için bir utanç vesilesi oldu.

İnsanlar onunla karşı karşıya gelince İbn Ziyâd, Mes'ûd b. Amr el-Ezdî'den koruma istedi. Mes'ûd onu himaye etti ve savundu. Yezîd'in ölümünden sonra, doksan gün bekledikten sonra Şam'a gitti. Ezd ve Bekir b. Vâil kabileleri onunla birlikte adamlarını göndererek onu Şam'a ulaştırdılar. Şam'a gidince Mes'ûd b. Amr'ı Basra'da vekil olarak bıraktı. Ancak Benî Temîm ve Kays: "Cemaatimizden olmadığı sürece hiç kimseye razı olmayız, onaylamayız ve başa getirmeyiz," dediler. Mes'ûd: "Beni kendine halef olarak bıraktı. Bu iş için beni görevlendirdi. Bundan vazgeçmem," dedi ve kavmiyle çıkarak konağa geldi. Temîm ise Ahnef b. Kays'ın yanında toplandılar ve ona: "Ezd, mescide girdi." dediler. Ahnef: "Mescide girdiler de ne oldu? Mescit hem sizin hem de onlarındır, siz de mescide giriyorsunuz," dedi. Ona: "Mes'ûd konağa girdi ve minbere çıktı," dediler. Bu arada Ubeydullah b. Ziyâd, Şam'a gidince bazı Hâricîler harekete geçerek Nehrü'l-Esâvire'de toplanmışlardı. İnsanlar Ahnef'in onlara: "Konağa giren bu adam sizin de bizim de düşmanımızdır. Neden ondan başlamıyorsunuz?" diye söylediğini iddia ettiler. Bunun üzerine onlardan bir grup geldi ve mescide girdi. Bu sırada Mes'ûd minberdeydi ve biat için gelenlerin biatini kabul ediyordu. Derken Basra'ya gelip Müslüman olmuş ve Hâricîlere katılmış Fars ehlinden bir köylü ona bir ok attı ve kalbinden vurarak onu öldürdü. Sonra da dışarı çıktı. İnsanlar ise karıştılar ve "Mes'ûd b. Amr öldü-

rüldü, onu Hâricîler öldürdüler," dediler. Bunun üzerine Ezd çıktı ve o Hâricîlerin bir kısmını bertaraf ederken bir kısmını da Basra'dan çıkardılar. Arkasından da Mes'ûd'u defnettiler. Ancak bazı insanlar Ezd'e giderek: "Bilesiniz ki Benî Temîm, Mes'ûd b. Amr'ı kendilerinin öldürdüklerini iddia ediyorlar," dediler. Ezd adamlarını göndererek bu durumu sordular. Meğer Benî Temîm'den bazı insanlar bu iddiada bulunuyorlardı. Bunun üzerine Ezd toplandı ve başlarına Ziyâd b. Amr el-Atekî'yi getirdiler. Sonra da Benî Temîm'e yöneldiler. Kays da [526] Benî Temîm'le birlikte hareket etti. Mâlik b. Misma' ve Bekir b. Vâil de Ezd'le hareket ettiler ve Benî Temîm üzerine gittiler. Bunun üzerine Benî Temîm Ahnef'e giderek: "Bunlar üzerimize geliyorlar artık çık," dediler. Ahnef ise hâlâ ağır davranıyordu. Derken kavminden bir kadın ona bir mangal getirdi ve ona: "Ey Ahnef bunun üzerinde otur, [yani sen bir kadınsın]," dedi. Ahnef ona: "O ancak kıçına münasiptir," dedi. Oysa ondan daha önce böyle bir küfür duyulmamıştı ve hilmle tanınan bir kişiydi. Akabinde sancağının getirilmesini istedi ve şöyle dedi: "Allah'ım, bu sancağı muzaffer eyle, onu zelil kılma. Onun zaferi ise arkaya atılmaması ve ona galip gelinmemesidir. Allah'ım, kanlarımızı koru ve aramızı düzelt." Arkasından yürüyüşe geçti ve kardeşinin oğlu İyâs b. Muâviye'nin önünde yürüdü. Sonra iki taraf karşı karşıya geldiler ve çok şiddetli bir muharebeye tutuştular. İki taraftan çok sayıda kişi öldürüldü. Bunun üzerine Benî Temîm onlara: "Ey Ezd topluluğu! Kanımız ve kanınız konusunda Allah'tan sakınalım. Sizinle aramızda Kur'an ve Müslümanlardan dilediğiniz kimseler hakem olsun. Sizin reisinizi öldürdüğümüze dair aleyhimizde elinizde bir delil varsa bizden en iyi insanı seçin ve reisinize karşılık onu öldürün. Elinizde bir delil yoksa biz öldürmediğimize, öldürme emrini vermediğimize ve öldüreni bilmediğimize dair yemin edeceğiz. Buna razı değilseniz onun diyetini yüz bin dirhem olarak ödeyeceğiz," dediler. Bunun üzerine iki taraf sulh yaptılar. Ahnef, Mudar'ın ileri gelenleriyle Ziyâd b. Amr el-Atekî'ye gitti. Onara: "Ey Ezd topluluğu! Sizler komşularımızsınız, savaşta kardeşlerimizsiniz. Öfkenizin ateşini

söndürelim ve içinizdeki husumet duygusunu çekip çıkaralım diye evinize geldik. Karar ve hüküm sizindir. Mallarımızdan talebinizi söyleyin. Aramızı düzeltecekse bunun için vereceğimiz malları önemsemeyiz," dedi. Ezd: "Reisimizin diyetini on (kişilik) diyet olarak vereceksiniz," dediler. Ahnef: "Verdik gitti," dedi. Bunun üzerine insanlar barıştılar ve ayrıldılar. Heysem b. Esved bu konuda şöyle dedi:

Ölüm haberini veren Mes'ûd'u yüceltti de ona: "Ölüm habercisine cüret gösteren Yemenliye helal olsun," dedim.

Sekseni tamamladı ve ona güç yetiren olmadı. O bir yiğit ki davetçi onu hazırlananların başına davet eti.

Kurtuluş yolları kapanmış İbn Harb'i himaye etti ve yolunu alabildiğine genişletti.

Öyle ki yer ve yerin sahibi onu gözlerden sakladı. Oysa daha önce yardımcısı ve taraftarları vardı.

[527] Ubeydullah b. el-Hür ise şöyle dedi:

Ezd hakkında hep ümitvar idim. Ne var ki yüksek binası gibi davranmayıp taksiratta bulunduğunu gördüm.

Mes'ûd öldürülür de onun öcünü almazlar mı? Onların kılıçları âdeta orak gibidir.

Ezd'e zillet kazandıran bir aklın ne hayrı vardır? O akıl sebebiyle onların kabileleri meclislerde kötü anılır oldu.

Onlar saçı sakalı ağarmış yaşlılar gibidir. Sakallarıyla âdeta boynuna çıngırak takılmış tilkilerdir.

Basralılar bir halife seçinceye kadar kendi aralarından namaz kıldıracak bir emîr seçmek üzere toplandılar. Abdülmelik b. Abdullah b. Âmir'i bir ay boyunca bu vazifeyle görevlendirdiler. Arkasından Bebbe'yi –Abdullah b. el-Hâris b. Abdülmuttalib– seçtiler. İki ay boyunca onlara namaz kıldırdı. Ardından İbnü'z-Zübeyr tarafından görevlendirilen Amr b. Ubeydullah b. Ma'mer emîr olarak geldi. O da bir ay kaldıktan sonra Hâris b. Abdullah b. Ebî Rebîa el-Mahzûmî onun azil kararıyla geldi ve kendisi Basra'nın başına geçti. O, Kubâ' adıyla da bilinir.

Ebû Ca'fer dedi: Ömer b. Şebbe ise bana Abdülmelik b. Abdullah b. Âmir b. Küreyz, Bebbe, Mes'ûd'un durumu ve öldü-

rülmesi ve Ömer b. Ubeydullah hakkında Hişâm'ın Avâne'den naklettiği rivayetten farklı bir rivayet anlatmıştır. Ömer'in rivayeti şöyledir: Ali b. Muhammed bana Ebû Mukarrin Ubeydullah ed-Dühnî'den şöyle dediğini anlattı: İnsanlar Bebbe'ye biat edince Bebbe emniyet kuvvetlerinin başına Hemyân b. Adî'yi getirdi. Medine'den bir kişi Bebbe'ye geldi. Bebbe, Hemyân'a emir vererek onu yakınında bir yere yerleştirmesini istedi. Bunun üzerine Hemyân, Benî Süleym'de bulunan ve Ziyâd'ın kölesi Fîl'e ait olan bir eve gitti ve evi boşaltarak adamı orada yerleştirmek istedi. Nitekim adam kaçmış ve kapıları kilitlemişti. Ancak Benî Süleym, Hemyân'a engel oldular ve onunla vuruştular. Ayrıca Abdülmelik b. Abdullah b. Âmir b. Küreyz'den kendilerine yardım etmesi için imdat istediler. Bunun üzerine Buharalıları ve kölelerini silahlı olarak gönderdi. Hemyân'ı kovarak eve girmesine engel oldular. Abdülmelik ise sabah vakti Bebbe'ye selam vermek üzere Emîrlik Konağına gitti. Kapıda Benî Kays b. Sa'lebe'den bir adamla karşılaştı. Adam ona: "Dün bize karşı hasımlarımıza destek veren sensin!" dedi ve elini kaldırarak ona bir tokat attı. Buharalı adamlar da Kayslı adamın eline vurarak kestiler. Bir rivayete göre de Kayslı adam kurtuldu. İbn Âmir ise kızdı ve geri döndü. Mudar da onun için kızdılar ve toplandılar. Be- [528]
kir b. Vâil de Eşyem b. Şakīk b. Sevr'e giderek ondan yardım istediler. Eşyem yanında Mâlik b. Misma' olduğu hâlde mescide geldi ve minbere çıkarak: "Mudar'dan kimi bulursanız eşyasını gasbedin," dedi. Benî Misma' ise şöyle dediler: "O gün Mâlik iyilik namına ve Eşyem'i görüşünden caydırmak için silahsız olarak gelmişti. Sonra Bekir, Mudar'la çatışmaktan vazgeçerek ayrıldı. Ezd bunu fırsat bilip Bekir ile ittifak kurdular ve Mes'ûd ile birlikte büyük mescide gittiler. Temîm de Ahnef'e gittiler. Ahnef sarığını bir mızrağa bağlayarak Seleme b. Züeyb er-Reyâhî'ye teslim etti. Önünde okçular olduğu hâlde geldi ve mescide girdi. Bu esnada Mes'ûd konuşuyordu. Onu minberden indirip öldürdüler. Ezd ise onun Ezârika tarafından öldürüldüğünü söyledi. Bunun üzerine fitne çıktı. İki taraf arasında Ömer b. Abdullah b. Ma'mer ve Abdurrahman

b. el-Hâris b. Hişâm arabuluculuk yaptılar ve Mes'ûd için on (kişilik) diyet almaya razı oldu. Abdullah b. el-Hâris ise evine kapandı. O mütedeyyin bir kişiydi. O: "Kendimi bozmak pahasına insanları ıslah edecek değildim," dedi.

Ömer dedi: Ebü'l-Hasan şöyle anlattı: Basralılar İbnü'z-Zübeyr'e yazdılar. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr, Enes b. Mâlik'e yazarak insanlara namaz kıldırmasını emretti. Enes kırk gün boyunca insanlara namaz kıldırdı.

Ömer bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: İbnü'z-Zübeyr, Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî'ye yazarak, Basra valiliği görevini uhdesine verdi. Mektubu da ona gönderdi. Ancak umreye gitmekte olduğunu gördü. Bunun üzerine Ubeydullah'a yazarak insanlara namaz kıldırmasını emretti. Ubeydullah, Ömer umreden dönünceye kadar namazı kıldırdı.

Ömer bana Züheyr b. Harb ve Vehb b. Cerîr'den şöyle dediğini anlattı: Babam bana Muhammed b. ez-Zübeyr'in şöyle dediğini söyledi: İnsanlar Abdullah b. el-Hâris el-Hâşimî üzerinde anlaşmışlardı. Abdullah dört ay süreyle onları yönetti. Bu arada Nâfi' b. Ezrak, Ahvaz'a çıktı. İnsanlar Abdullah'a: "İnsanlar birbirlerini yediler. Kadın yolunda giderken alıkonuyor, hiç kimse onu koruyamıyor ve rezil ediliyor," dediler. Abdullah: "Ne istiyorsunuz?" diye sordu. Onlar: "Kılıcını eline alır ve suçlu insanların üzerine gidersin," dediler. Abdullah: "Kendimi bozarak insanları ıslah edecek değilim," dedi. Sonra: "Ey hizmetli, bana ayakkabımı getir," dedi ve ayakkabısını giyerek evine gitti. Bu kez de insanlar Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî'yi başa getirdiler. Babam Sa'b b. Zeyd'den
[529] naklen şöyle anlattı: Abdullah Basra valisiyken el-Cârif vebası vuku buldu. Abdullah'ın annesi bu veba sebebiyle öldü. Onun cenazesini kaldıracak kimse bulamadıkları için dört köylüye ücret ödeyerek cenazesini kabrine taşıdılar.

Ömer bana Ali b. Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Bebbe, Basra valisiyken beytülmâlden kırk bin dirhem almış ve onu bir adama emanet bırakmıştı. Ömer b. Ubeydul-

lah emîr olarak gelince Abdullah b. el-Hâris'i alıp hapse attı ve onun bir kölesine işkence yapmıştı. Ömer o parayı Abdullah'a ödetti.

Ömer bana Ali b. Muhammed, Kāflânî ve Yezîd b. Abdullah b. eş-Şihhîr'den naklen şöyle dediğini anlattı: Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel'e: "Bize vali olduğun zaman zimmetine para geçirdin. Ancak kan akıtmaktan sakındın," dedim. Abdullah: "Mali sorumluluk kan sorumluluğundan daha hafiftir," dedi.

***

Âmir b. Mes'ûd'un Kûfe Valiliği

Bu yılda Kûfeliler Âmir b. Mes'ûd'u vali olarak seçtiler. Hişâm b. Muhammed el-Kelbî, Avâne b. el-Hakem'den naklen şöyle anlattı: Kûfeliler Basralıların iki elçisini geri gönderince Kûfe'nin ileri gelenleri toplandılar ve Âmir b. Mes'ûd'un namazı kıldırması hususunda mutabakata vardılar. Kendisi Âmir b. Mes'ûd b. Halef el-Kureşî'dir. O, Abdullah b. Hemmâm'ın bir beytinde dile getirdiği bok böceğinin yuvarladığı yuvarlak gibidir:

Ona güç yetirirsen ellerini Zeyd'e bağla ve dulları bok böceğinin yuvarlağından şifaya kavuştur.

Bu görev kısa süreli olup insanlar halifelerini seçinceye kadardı. Yezîd b. Muâviye'nin ölümünden itibaren üç ay sürdü. Arkasından Abdullah b. Yezîd el-Ensârî el-Hatmî namaz kıldırma göreviyle, İbrâhim b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah haraç sorumlusu olarak geldiler. Böylece İbnü'z-Zübeyr [530] için Kûfe ve kıble tarafındaki Araplarla, Şam ve Ürdün hariç el-Cezîre, İbnü'z-Zübeyr'in hâkimiyeti altına girdi.

***

Mervân b. el-Hakem'in Halife Olması

Bu yılda Şam'da Mervân b. el-Hakem'e halife olarak biat edilmiştir.

Mervân'a biatin sebepleri:

Hâris bana İbn Sa'd'dan naklen Muhammed b. Ömer'in şöyle dediğini anlattı: Abdullah b. ez-Zübeyr'e biat edilince Medine

valiliğine Ubeyde b. ez-Zübeyr'i, Mısır valiliğine de Abdurrahman b. Cahdem el-Fihrî'yi tayin etti. Benî Ümeyye'yi ve Mervân'ı da Şam'a sürdü. O sırada Abdülmelik yirmi sekiz yaşındaydı. Husayn b. Nümeyr ve maiyetindekiler Şam'a gelince İbnü'z-Zübeyr'in onun yerine tayin ettiği valiyi ve kendisini biat etmeye davet ettiğini, ancak bunu kabul etmediğini haber verdi. Ona ve Benî Ümeyye'ye: "Sizin durumunuzu çok karışık görüyorum. Adam Şam'ınızda üzerinize gelmeden işlerinizi yoluna koyun. Aksi takdirde kör bir fitne olacak," dedi. Mervân'ın görüşü, İbnü'z-Zübeyr'e gidip biat etmesi şeklindeydi. Ancak bu arada Ubeydullah b. Ziyâd geldi ve Benî Ümeyye yanında toplandılar. Ubeydullah, Mervân'ın ne yapmak istediğini haber almıştı. Ona: "Yapmak istediğinden utandım. Sen Kureyş'in büyüğü ve liderisin bunu nasıl yaparsın?" dedi. Mervân: "Henüz bir şey olmadı," dedi ve Benî Ümeyye ile köleleri ona destek verdiler. Yemenliler de onun etrafında toplandılar. Mervân: "Henüz bir şey olmadı," diyerek harekete geçti ve maiyetindekilerle Dımaşk'a geldi. İnsanlar Muhammed'in ümmeti bir karar üzerinde mutabık kalıncaya kadar burada Dahhâk b. Kays'a namaz kıldırması ve kendilerini yönetmesi için biat etmişlerdi.

Avâne ise –Hişâm'ın kendisinden naklettiğine göre– Muâviye ve ondan sonra da oğlu Yezîd ölünce Muâviye b. Yezîd b. Muâviye –halife olduktan sonra– insanların toplanması için çağrıda bulunulmasını emretti. Bunun üzerine Şamlılar: "Namaz toplayıcıdır," nidasıyla toplandılar. Muâviye b. Yezîd Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Sizin işlerinizi yönetmeyi düşündüm. Ancak bu konuda zayıf kaldım.
[531] Bunun üzerine Ebû Bekir'in kendisine yönelip seçtiği Ömer b. el-Hattâb (Allah rahmet etsin) gibi bir adam düşündüm ancak böyle bir adam bulamadım. Sonra Ömer'in seçtiği altı kişilik Şûrâ Heyeti gibi bir heyet seçmeyi düşündüm ancak onları da bulamadım. Bu sebeple siz bu iş için istediğinizi seçebilirsiniz; seçmek öncelikle sizin hakkınızdır." Muâviye bu konuşmadan sonra evine kapandı ve ölünceye kadar bir daha görünmedi. Bunun üzerine bazı insanlar onun zehirlendiğini, bazıları da vurulduğunu söylemişlerdir.

***

Söz tekrar Avâne'nin rivayetine döndü. Sonra Ubeydullah b. Ziyâd, Dımaşk'a geldi. Bu sırada Dahhâk b. Kays el-Fihrî Şam'da işbaşındaydı. Bu arada Kınnesrîn'de Züfer b. el-Hâris el-Kilâbî harekete geçerek Abdullah b. ez-Zübeyr'e biat etti. Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî de Humus'ta İbnü'z-Zübeyr'e biat etti. Hassân b. Mâlik b. Bahdel el-Kelbî, Muâviye b. Ebî Süfyân'ın valisiydi. Ardından Yezîd b. Muâviye döneminde de bu görevi sürdürdü. Benî Ümeyye'den yanaydı. Filistinlilerin de lideriydi. Hassân b. Bahdel el-Kelbî, Ravh b. Zenbâ' el-Cüzâmî'yi yanına çağırdı ve ona: "Seni Filistin'e tayin ediyorum. Lahm ve Cüzâm kabileleri tarafından gir. Sen yalnız değilsin. Zira onlardansın ve seninle birlikte olan kavminle birlikte savaşacaksın," dedi. Hassân b. Mâlik, Ürdün'e geçti ve Ravh b. Zenbâ''ı Filistin'de bıraktı. Bunun üzerine Nâtil b. Kays, Ravh b. Zenbâ''a karşı harekete geçti ve Filistin'i ele geçirerek İbnü'z-Zübeyr'e biat etti. Öte yandan İbnü'z-Zübeyr Medine Valisi'ne yazarak Benî Ümeyye'yi Medine'den sürmesini istedi. Bunun üzerine aileleri ve kadınlarıyla Şam'a sürüldüler. Aralarında Mervân b. el-Hakem olduğu hâlde, Benî Ümeyye Şam'a vardılar. Bu sırada insanlar Şam diyarında iki gruba ayrılmışlardı. Ürdün'de Hassân b. Mâlik, Benî Ümeyye'den yanaydı ve insanları onlara davet ediyordu. Dahhâk b. Kays el-Fihrî ise Dımaşk'ta Abdullah b. ez-Zübeyr'den yanaydı ve ona davet ediyordu. Derken Hassân b. Mâlik, Ürdün'de kalktı ve insanlara: "Ey Ürdünlüler! İbnü'z-Zübeyr ve Harre ölüleri hakkında şehadetiniz nedir?" diye seslendi. Onlar: "İbnü'z-Zübeyr'in münafık olduğuna, Harre maktullerinin cehennemlik olduklarına şehadet ederiz," dediler. Hassân: "Ya Yezîd ve sizin Harre'de maktulleriniz hakkında ne dersiniz?" dedi. Onlar: "Yezîd'in hak üzere olduğuna ve maktullerimizin cennetlik olduklarına şehadet ederiz," dediler. Hassân: "Ben de derim ki Yezîd hayattayken haklı idiyse bugün de o ve taraftarları hak üzeredir. O gün İbnü'z-Zübeyr ve taraftarları bâtıl ehli idiyseler, bugün de o ve taraftarları bâtıl üzeredir," dedi. Onlar: "Doğru söyledin. Sana muhalefet eden ve İbnü'z-Zübeyr'e itaat edenlerle savaşmak [532]

üzere sana biat ediyoruz. Ancak bizi bu iki çocuktan –yani Zeyd'in iki oğlu Abdullah ve Hâlid– kurtaracaksın. Onlar henüz çocuktur. İnsanlar yaşlı başlı adamlarla gelirken bizim çocuklarla gitmemiz hoşumuza gitmez," dediler. Dahhâk b. Kays ise Dımaşk'ta İbnü'z-Zübeyr'den yanaydı. Ancak Benî Ümeyye'nin orada bulunması sebebiyle bu tarafgirliğini açığa vurmuyordu. Bu işi gizlice yapıyordu. Bu durum Hassân b. Mâlik b. Bahdel'e haber verildi. Bunun üzerine Dahhâk'a bir mektup yazdı. Mektupta Benî Ümeyye'nin hukukunu yüceltiyor, itaat ve cemaat hakkını dile getiriyor ve onların ona olan iyiliklerinden dem vuruyor ve onu onlara itaat etmeye davet ediyordu. İbnü'z-Zübeyr'den kötü şekilde bahsediyor, ona sövüyor, münafık olduğunu ve iki halifeyi halettiğini dile getiriyordu. Ondan, mektubunun insanların huzurunda okunmasını istiyordu. Nâğida adında Kelb'den bir adamı çağırdı ve mektubu Dahhâk b. Kays'a teslim etmek üzere ona verdi. Hassân mektubun bir nüshasını da elçiye verdi: "Dahhâk mektubumu insanların huzurunda okumadığı takdirde sen bu mektubu insanların huzurunda oku," dedi. Nâğida mektubu Dahhâk'a götürüp teslim etti. Benî Ümeyye'ye ait mektubu onlara verdi. Cuma günü olunca Dahhâk minbere çıktı. Nâğida da kalktı ve "Allah emirin iyiliğini versin," dedi. Dahhâk ona: "Otur," dedi. Adam oturdu. Sonra ikinci kez ayağa kalktı. Ancak Dahhâk: "Otur," dedi. Adam oturdu. Sonra üçüncü kez kalktı ve Dahhâk ona: "Otur," dedi. Nâğida onun mektubu okumayacağını görünce mektubun yanındaki nüshasını çıkardı ve insanlara okudu. Bunun üzerine Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân kalkıp Hassân'ı tasdik etti, İbnü'z-Zübeyr'i yalanlayıp ona sövdü. Ardından Yezîd b. Ebî Nims el-Gassânî kalkıp Hassân'a ve mektubuna destek vererek İbnü'z-Zübeyr'e sövdü. Sonra Süfyân b. Ebred el-Kelbî kalktı, Hassân'a ve mektubuna destek vererek İbnü'z-Zübeyr'e küfretti.

Arkasından Amr b. Yezîd el-Hakemî kalkıp Hassân'a küfrederek İbnü'z-Zübeyr'i övdü. Bunun üzerine insanlar hare-
[533] ketlendi. Dahhâk ise emir vererek Hassân'ın söylediklerini tasdik edip İbnü'z-Zübeyr'e küfreden Velîd b. Utbe ve Yezîd b.

Ebî Nims ve Süfyân b. Ebred'in hapse atılmalarını istedi. Bunun üzerine insanlar birbirlerine girdiler. Kelb kabilesi Amr b. Yezîd el-Hakemî'ye saldırdılar, onu döverek ateşe verdiler ve elbiselerini yırttılar.

Öte yandan Hâlid b. Zeyd b. Muâviye kalktı, Dahhâk minberde olduğu hâlde minberin ikinci basamağına çıktı ve eşsiz ve veciz bir konuşma yaparak insanları teskin etti. Akabinde Dahhâk indi ve cuma namazını kıldırdı. Namazdan sonra da eve gitti. Bu arada Kelb geldi ve Süfyân b. Ebred'i hapisten salıverdiler. Arkasından Gassân da geldi ve Yezîd b. Ebî Nims'i saldılar. Velîd b. Utbe: "Kelb'den veya Gassân'dan olsaydım ben de serbest bırakılacaktım," dedi.

Bunun üzerine Yezîd b. Muâviye'nin iki oğlu Hâlid ve Abdullah, Kelbli dayılarıyla gelip Velîd b. Utbe'yi hapisten çıkardılar. Şamlılar o güne "Ceyrûn el-Evvel" adını vermişlerdi. İnsanlar Dımaşk'ta ikamet ettiler. Dahhâk ise Dımaşk Mescidine giderek içinde oturdu ve Yezîd b. Muâviye'den bahsederek onu eleştirdi. Bunun üzerine insanlar kılıçlarını kuşanmış vaziyette, halkalar hâlinde otururken Kelb'den bir genç elindeki asayla Dahhâk'a vurunca mescitte birbirlerine girerek vuruştular. Kays, İbnü'z-Zübeyr için davette bulunup Dahhâk'a yardım etmeye çağırırken Kelb ise Benî Ümeyye için davette bulunuyor, Hâlid b. Yezîd için çalışıyorlar ve Yezîd için taassup gösteriyorlardı. Akabinde Dahhâk Emîrlik Konağına geçti. Sabah olunca sabah namazını kıldırmaya gitmedi. Askerlerden bir kısmı İbnü'z-Zübeyr'den yanayken bir kısmı Benî Ümeyye'den yanaydılar. Dahhâk, Benî Ümeyye'ye haber göndererek onları davet etti. Bunun üzerine sabah vakti Dahhâk'a gittiler. Dahhâk onlardan özür diledi; onların ona ve mevalilerine olan iyiliklerinden ve onların istemediği bir eylemde bulunmayacağından söz etti.

Dahhâk dedi: "Hassân'a siz yazın, biz de yazacağız. Ürdün'den yola çıksın ve Câbiye'ye gelsin. Biz de sizinle birlikte yola çıkalım ve orada onunla buluşalım. Sizden birine biat edelim," dedi. Benî Ümeyye bu teklife razı oldular. Akabinde

Hassân'a yazdılar. Dahhâk da ona yazdı. Sonra insanlar çıktılar ve Benî Ümeyye de çıktı. Sancaklar karşılandı ve Câbiye'ye gitmek üzere hareket edildi. Derken Sevr b. Ma'n b. Yezîd b. el-Ahnes es-Sülemî, Dahhâk'a geldi. Ona: "Bizi İbnü'z-Zübeyr'e itaat etmeye davet ettin. Biz de onun üzerine sana biat
[534] ettik. Şimdi de Kelb'den olan bu bedeviye gidecek ve onun yeğeni Hâlid b. Yezîd'i halife yapacaksın!" dedi. Dahhâk ona: "Ne düşünüyorsun?" dedi. Ma'n b. Yezîd: "Gizli olarak yaptığımızı açığa vuralım ve İbnü'z-Zübeyr'e itaat etmek için davet edelim ve bunun için savaşalım," dedi. Bunun üzerine Dahhâk, maiyetindeki insanlarla yönünü değiştirdi ve Mercirâhit'e doğru yöneldi ve orada konakladı.

Mercirâhit'te Dahhâk b. Kays ile Mervân arasında vuku bulan vaka hakkında ihtilaf edilmiştir. Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî şöyle demiştir: Mervân b. el-Hakem'e 65 yılının Muharrem ayında biat edilmiştir. Aslında Mervân, Şam'daydı ve içinden böyle bir düşünce geçmiyordu. Onu bu işe tamah ettiren Irak'tan gelen Ubeydullah b. Ziyâd'dı. İbn Ziyâd ona: "Sen Kureyş'in büyüğü ve liderisin. Oysa Dahhâk b. Kays senin başına geçiyor," dedi. İşte ne olduysa bundan sonra oldu. Bunun üzerine Mervân askerleriyle Dahhâk'ın üzerine gitti ve onları bertaraf etti. Nitekim Dahhâk, İbnü'z-Zübeyr'in itaatindeydi. Kays bu vakada eşi görülmemiş bir şekilde bertaraf edildi.

Muhammed b. Ömer dedi: İbn Ebi'z-Zinâd bana Hişâm b. Urve'den naklen şöyle dediğini anlattı: Mercirâhit gününde Abdullah b. ez-Zübeyr'e [insanları Dahhâk'a] davet etmesi sebebiyle öldürüldü. İtaati ve güzel görüşü hakkında Abdullah'a yazıldı.

Birden fazla ravinin rivayetine göre Mercirâhit vakası Dahhâk ile Mervân arasında 64 yılında vuku bulmuştur.

Muhammed b. Ömer, Mûsâ b. Ya'kūb ve Ebû Huveyris'ten naklen İbn Sa'd'dan bana şöyle anlatıldı: Ürdünlüler ve başkaları Mervân'a: "Sen yaşlı başlı bir adamsın. İbn Yezîd çocukken İbnü'z-Zübeyr yaşını başını almış bir kişidir. Demir ancak demirle dövülür. İbnü'z-Zübeyr ile bu çocuk vasıtasıyla müca-

dele etme. Bu adamla göğüs göğse sen vuruş. Elini aç biz de sana biat edeceğiz," dediler. Bunun üzerine Câbiye'de 3 Zilkade 64 Çarşamba günü ona biat ettiler.

Muhammed b. Ömer dedi: Mus'ab b. Sâbit bana Âmir b. Abdullah'tan naklen şöyle anlattı: Dahhâk, Mervân'a hilafet için biat edildiğini haber alınca İbnü'z-Zübeyr için maiyetindekilerden biat aldı. Arkasından da birbirleri üzerine gittiler ve [535] şiddetli bir muharebeye tutuştular. Dahhâk ve adamları muharebede bertaraf edildiler.

Muhammed b. Ömer dedi: İbn Ebi'z-Zinâd bana babasından şöyle anlattı: Abdurrahman b. Dahhâk Medine valisi olduğunda henüz gençti. Öte yandan Dahhâk b. Kays, Kays'ı ve başkalarını kendisi için biat etmeye davet etti ve hilafet için onlardan biat aldı. Bunun üzerine Züfer b. Akîl el-Fihrî ona: "Bizim de bildiğimiz ve işittiğimiz böyledir. Ancak Benî Zübeyr der ki: 'Dahhâk, Abdullah b. ez-Zübeyr için biat aldı ve ona itaat edilmesi için çıktı ve bu uğurda öldürüldü.' Vallahi söyledikleri bâtıldır. Başta Kureyş onu bu işe davet etti. Ancak onların talebini kabul etmedi ve sonunda istemeyerek bu işe girdi," dedi.

***

Dahhâk b. Kays ile Mervân b. el-Hakem Arasında Mercirâhit'te Vuku Bulan Vakayla 64 Yılında Meydana Gelen Önemli Olaylar

Ebû Ca'fer dedi: Nûh b. Habîb bize Hişâm b. Muhammed'den naklen Avâne b. el-Hakem el-Kelbî'nin şöyle dediğini anlattı: Dahhâk b. Kays, Câbiye'de Hassân b. Mâlik ile buluşmak üzere yolda giderken maiyetindekilerle istikametini değiştirdi ve Mercirâhit'e yönelerek orada konakladı. İbnü'z-Zübeyr'e biatini açığa vurdu ve Benî Ümeyye'yi haletti. Bunun üzerine Yemenli ve diğer Şamlıların çoğunluğu ona biat ettiler.

Avâne dedi: Benî Ümeyye ve onlara tâbi olanlarsa yollarına devam ederek Câbiye'de Hassân ile buluştular. Hassân kırk gün onlara namaz kıldırdı. Bu süre zarfında insanlar istişarede bulunuyorlardı. Dahhâk ise Humus Valisi Nu'mân b.

Beşîr'e, Kınnesrîn'in başında bulunan Züfer b. el-Hâris'e ve Filistin Valisi Nâtil b. Kays'a yazarak onlardan yardım istedi. Bunlar İbnü'z-Zübeyr'e itaat ediyorlardı. Nu'mân, Şürahbîl b. Zülkelâ''ı yardımına gönderdi. Züfer Kınnesrîn, Nâtil de Filistinlilerle ona destek verdiler. Askerler Merc'de Dahhâk'ın emri altında toplandılar.

Câbiye'de toplananlarsa farklı görüşlere sahip idiler. Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî, Benî Yezîd b. Muâviye'den yanaydı. Hilafetin onlarda olmasını istiyordu. Husayn b. Nümeyr es-
[536] Sekûnî ise hilafetin Mervân'a geçmesini arzu ediyordu. Mâlik b. Hübeyre, Husayn b. Nümeyr'e: "Gel de babası bizim evladımız, o da kız kardeşimizin oğlu olan şu çocuğa biat edelim. Onun babası nezdinde olan konumumuzu bilirsin. O da –Hâlid b. Zeyd– yarın bizi Arapların boyunları üzerinde taşıyacaktır," dedi. Husayn: "Hayır, Allah'a yemin ederim olmaz. Araplar bize yaşlı başlı bir adamı teklif ederken biz onlara bir çocuk teklif edemeyiz," dedi. Mâlik: "Henüz iş işten geçmiş değil ve son sözü söyleme vakti değil," dedi. "Ey! Ebû Süleyman sakin ol!" dediler. Mâlik ona: "Vallahi Mervân'ı ve ailesini halife yapsan senin kırbacını, ayakkabının kayışını ve gölgesinde gölgeleneceğin ağacın gölgesini senden kıskanacaklar. Mervân bir aşiret babası, bir aşiret kardeşi ve bir aşiret amcasıdır. Ona biat ederseniz onların kölesi olursunuz. Siz kız kardeşinizin oğlu Hâlid'e sarılın," dedi. Husayn: "Ben rüyada semaya asılı bir kandil gördüm. Kimin hilafette gözü varsa elini ona doğru uzattı. Ancak hiç kimse ona ulaşamadı. Mervân ise onu almaya yeltendi ve eline aldı. Vallahi onu halife yapacağız," dedi. Mâlik ona: "Ey Husayn! Şunu bil ki Mervân ve Mervân'ın müttefiklerine biat edeceksin. Biliyorsun ki Kays ile bir aile gibidirler," dedi. Mervân b. el-Hakem'e biat etmekte karar kıldıklarında Ravh b. Zenbâ' el-Cüzâmî kalktı ve Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Sizler Ömer b. el-Hattâb'ı, Resulullah (sav.) ile arkadaşlığını ve İslam'daki kıdemini bilirsiniz, o bildiğiniz gibidir. İbn Ömer ise zayıf bir kişidir. Zayıf olan kişi Muhammed'in ümmetine liderlik yapamaz. İnsanlar Abdullah b. ez-Zübeyr'den de bahseder-

ler ve onun için davette bulunurlar. O insanların düşündüğü gibi Resulullah'ın (sav.) havarisi Zübeyr'in oğludur. Annesi de Zâtü'n-Nitâkayn olarak bilinen Esmâ bint Ebû Bekir'dir. Zübeyr fazileti ve kıdemi bakımından bildiğiniz gibidir. Ancak İbnü'z-Zübeyr münafıktır; Yezîd ve oğlu Muâviye b. Yezîd'i haletmiş, kan akıtmış ve Müslümanların gücünü bölmüştür. Münafık olan kişi Muhammed'in (sav.) ümmetinin liderliğini yapamaz. Mervân b. el-Hakem ise ne zaman İslam'da bir çatlak ortaya çıktıysa o çatlağı kapatmaya çalışanlardan oldu. Evinde mahsur kaldığı gün Müminlerin Emîri Osman b. Affân için savaşmış ve Cemel vakasında Ali b. Ebî Tâlib'e karşı muharebeye katılmıştır. Bize göre insanlar büyüklere biat etmeli ve çocukları büyütmelidirler. –Büyükle Mervân'ı küçükle de [537]
Hâlid b. Yezîd'i kastetmiştir.–" İnsanlar Mervân'a biat üzerinde karar kıldılar. Ondan sonra Hâlid b. Yezîd'e ve arkasından Amr b. Saîd b. el-Âs'a biat edildi. Buna göre Amr b. Saîd b. el-Âs, Dımaşk valiliğine, Hâlid b. Yezîd de Humus valiliğine getirildi. Ravi dedi: Hassân b. Mâlik b. Bahdel, Hâlid b. Yezîd'i çağırıp ona şöyle dedi: "Ey kız kardeşimin oğlu! İnsanlar genç olduğun için senden sarfınazar ettiler. Vallahi ben bu görevin sende ve senin ailende olmasını istiyorum. Mervân'a da ancak sizin için biat ediyorum." Hâlid b. Yezîd ona: "Bize destek vermekte aciz kaldın," dedi. Hassân: "Hayır senin hakkında aciz kalmadım. Benim görüşüm senden yanadır," dedi. Arkasından Hassân, Mervân'ı çağırdı ve ona: "Ey Mervân! Vallahi insanların hepsi seni istiyor değildir," dedi. Mervân ona: "Allah onu bana vermek isterse O'nun kullarından hiç kimse beni ondan mahrum kılamaz. Onu bana vermek istemezse de hiç kimse onu bana veremez," dedi. Hassân ona: "Doğru söyledin," dedi ve pazartesi günü minbere çıkarak: "Ey insanlar! İnşallah perşembe günü halifemizi seçeceğiz," dedi. Perşembe günü Hassân, Mervân'a biat etti ve arkasından insanlar da ona biat ettiler. Akabinde Mervân insanlarla birlikte Câbiye'ye geçerek Kelb'den Ürdünlülerle birlikte Mercirâhit'ta Dahhâk'a karşı konakladı. es-Sekâsik, es-Sekûn ve Gassân da ona geldiler. Hassân b. Mâlik b. Bahdel de Ürdün'e döndü.

Onun –Mervân'ın– sağında Amr b. Saîd b. el-Âs, solundaysa Ubeydullah b. Ziyâd vardı. Dahhâk'ın sağında Ziyâd b. Amr b. Muâviye el-Ukaylî, solunda ise ismini aklımda tutamadığım başka bir kişi vardı. Öte yandan Yezîd b. Ebî Nims el-Gassânî, Dımaşk'ta saklanmış ve Câbiye'de bulunmamıştı. Mervân Mercirâhit'e geçince Yezîd b. Ebî Nims, Dımaşklılar ve köleleriyle ayaklanarak şehri ele geçirdi; Dahhâk'ın valisini şehirden çıkarıp hazineye ve beytülmâle el koydu; Mervân'a biat etti; ona mal, asker ve silah desteğinde bulundu. Böylece bu aşamada bu zafer Benî Ümeyye'nin ilk zaferidir. Ravi dedi: Dahhâk, Mervân'a karşı yirmi gün savaştı, sonra Mercliler hezimete uğradı. Ancak sonunda Dahhâk tarafı mağlup oldu, Dahhâk ve askerleri bertaraf edildi. O vakada Dahhâk'ın maiyetinde olan Şam eşrafından seksen kişi öldürüldü. Hepsi de beytülmâlden kadife kıyafet alırlardı. Kadife kıyafet alanlar aynı zamanda iki bin dirhem tahsisat alırlardı. Bu vakada Şamlılardan çok sayıda insan katledildi. Böylesine fazla can kaybı görülmemişti, bütün kabilelerden can kaybı vardı.
[538] Dahhâk ile birlikte Kelb kabilesinin Benî Uleym kolundan Mâlik b. Yezîd b. Mâlik b. Ka'b adında bir adamla Kudâa'nın sancaktarı –nitekim Kudâa da Şam'da yerleşmişti– öldürüldü. Bu zat Müdellec b. el-Mikdâm b. Zeml b. Amr b. Rebîa b. Amr el-Cüreşî'nin dedesiydi. Dahhâk'ı görüşünden caydıran Sevr b. Ma'n b. Yezîd es-Sülemî de öldürülenler arasındaydı. Ravi dedi: Dahhâk'ın kafasını Kelb'den bir adam getirdi. Rivayete göre Dahhâk'ın kafası getirilince Mervân rahatsız olmuş ve şöyle demiştir: Şimdi yaşım ilerleyip de kemiklerim zayıflayınca, az bir ömrüm kalınca askerî birliklerle geliyorum ve insanları birbirleriyle vuruşturuyorum!

Yine rivayet edilir ki o gün bir maktulün yanından geçerken şu beyti dillendirmiş:

Kureyş'in iki emîrinden hangisi galip gelirse gelsin kişilerin helaki onlara zarar verir.

Mervân insanları kendisine biat etmeye davet edip de ona biat edilince şu beyitleri dile getirmiştir:

Durumun âdeta bir yağmaya dönüştüğünü görünce Gassân ve Kelb kabilelerini onların üzerine gönderdim.

Sonra Seksekîleri kalabalık bir hâlde ve vuruşmaktan başka bir şeye razı olmayan Tay kabilelerine gönderdim.

Câriye ise takılarla ve yana meyilli şekilde yürürken Tenûhlu da kibirle ve zorlu olarak seyretmektedir.

Onlar mülkü ancak gasbederek alabilir. Kays yaklaşacak olursa uzak olsunlar, de.

Hişâm b. Muhammed dedi: Ebû Mihnef Yahyâ b. Lût bana şöyle dedi: Şamlılardan Benî Abdi Ved'den bir adam bana Dahhâk b. Kays'ın öldürülmesine şahit olan bir adamdan naklen şöyle dediğini anlattı: Kelb'den Zühne b. Abdullah adında bir adam yanımızdan geçti. Âdeta insanları biçiyordu. Kime vursa onu yere yıkıyor ve vurduklarını öldürüyordu. Ona bakakaldım, edasından ve insanları öldürmesinden hayret ederek izledim. Derken bir adam ona saldırdı. Ancak Zühne onu da öldürdü ve yanından ayrıldı. Maktulün yanına gittim ve ona baktım. Onun Dahhâk olduğunu gördüm. Onun başını alıp Mervân'a götürdüm. Bana: "Onu sen mi öldürdün?" dedi. Ona: "Hayır, onu Zühne b. Abdullah el-Kelbî öldürdü," dedim. Mervân ona doğruyu söylediğim ve gerçek dışı bir iddiada bulunmadığım için benim tavrımı takdir etti ve bana bir hediye verirken, Zühne'yi de mükâfatlandırdı.

Ebû Mihnef dedi: Abdülmelik b. Nevfel b. Müsâhik bana Ha- [539]
bîb b. Kürre'den naklen şöyle dediğini anlattı: O gün Mervân'ın sancağını ben taşıyordum. Mervân kılıcının kabzasıyla sırtımı dürtüyor ve şöyle diyordu: "Sancağınla onlara yaklaşsana. Onlar kılıçların hiddetini hissederlerse başın gövdeden, hayvan sürüsünün çobandan koptuğu gibi kopacaklar." Ravi dedi: Mervân'ın askerleri altı bin kişiydi. Süvarilerin başında Ubeydullah b. Ziyâd ve piyadelerin başında da Mâlik b. Hübeyre bulunuyordu. Abdülmelik b. Nevfel dedi: Rivayete göre o gün Bişr b. Mervân'ın elinde bir sancak vardı ve onunla savaşırken şöyle diyordu:

Reisin görevi saçı başı kana boyamaktır. Ya da o başı kırmaktır!

O gün Abdülazîz b. Mervân savaşta yere çalındı. O gün Mervân küçük bir grupla, elinde bir sancak bulunan ve Mervân'ı savunan bir adama rast geldi. Mervân ona: "Allah seni esirgesin. Keşke insanlara karışsan zira küçük bir grup içindesin," dedi. Adam: "Ey Müminlerin Emîri! Senin kendilerine katılmamızı emrettiğin insanlardan kat kat fazla olan melekler bizimledir," dedi. Bunun üzerine Mervân buna sevindi ve güldü. Sonra da etrafındaki insanlardan bir kısmını ona ilhak etti. Öte yandan Dahhâk tarafında savaşanlar hezimete uğrayarak kendi merkezlerine döndüler. Humuslular da Nu'mân b. Beşîr'in yönetimindeki Humus'a döndüler. Haber kendisine ulaşınca Nu'mân gece vaktinde maiyetinde Nâile bint Umâre el-Kelbiyye olduğu hâlde kaçtı. Yanında eşyası ve evladı da vardı. Ancak gece boyunca ne yapacağını şaşırdı. Sabah olunca Humuslular onun peşine düştüler. Onun peşine düşen Kilâilerden Amr b. el-Halî adında bir şahıstı ve onu öldürdü. Onun başını, eşi Nâile'yi ve evladını götürdü. Başını Nu'mân'ın kızı, sonradan Haccâc b. Yûsuf'la evlenen Ümmü Ebân'ın kucağına attı. Nâile: "Başı bana verin, bu ondan çok benim hakkımdır," dedi. Bunun üzerine başı Nâile'nin kucağına atıldı. Ardından onları ve başı Humus'a götürdüler. Kelb'den olan Humuslular gelip Nâile'yle evladını alıp götürdüler. Diğer yandan Züfer b. el-Hâris, Kınnesrîn'den kaçarak Karkisya'ya gitti. Karkisya'nın başında İyâz el-Cüreşî bulunu-
[540] yordu. Kendisi İbn Eslem b. Ka'b b. Mâlik b. Lügaz b. Esved b. Ka'b b. Hades b. Eslem'dir. Onu Karkisya'ya Yezîd b. Muâviye tayin etmişti. Ancak İyâz, Züfer'in Karkisya'ya girmesine müsaade etmedi. Züfer ona: "Sana söz veriyorum hamamına girdikten sonra Karkisya'dan çıkacağım. Sözümü yerine getirmesem eşim benden boş olsun ve kölelerim hür olsun," dedi. Ancak Züfer, Karkisya'ya girdikten sonra hamamına girmedi, Karkisya'da konaklayarak İyâz'ı oradan çıkardı. Züfer, Karkisya'da kaleye çekildi ve Kays da buraya döndü. Ravi dedi: Filistin Valisi Nâtil b. Kays el-Cüzâmî de kaçtı, Mekke'ye giderek İbnü'z-Zübeyr'e iltihak etti. Şamlılar ise Mervân'ın etrafında toplandılar onun için işi sağlam tuttular. Kendisi de Şam diyarı amillerini tayin etti.

Ebû Mihnef dedi: Benî Abdi Ved'den Şamlı bir adam –yani eş-Şerkī– bana şöyle anlattı: Mervân, Şam diyarının işlerini yoluna koyduktan sonra Mısır'a gitmek üzere yola çıktı ve Mısır'a vardı. Mısır'da vali olarak Abdurrahman b. Cehdem el-Kureşî bulunuyor ve insanları İbnü'z-Zübeyr'e davet ediyordu. Abdurrahman maiyetindeki Benî Fihr ile birlikte Mervân'ı karşılamaya çıktı. Mervân, Amr b. Saîd el-Eşdak'ı arkadan Mısır'a gönderdi. Amr, Mısır'a girdi ve minbere çıkarak insanlara hitap etti. Onlara: "Amr Mısır'a girdi," denilince geri döndüler. İnsanlar Mervân'a biat ettiler ve onu emîr olarak kabul ettiler. Bunun üzerine Dımaşk'a geri döndü. Dımaşk'a yaklaşınca İbnü'z-Zübeyr'in, kardeşi Mus'ab b. ez-Zübeyr'i Filistin tarafına gönderdiği haberini aldı. Mervân, Amr b. Saîd b. el-Âs'ı bir orduyla Mus'ab'ın üzerine gönderdi. Amr henüz Şam diyarına girmeden Mus'ab'ı karşıladı ve onunla savaşarak Mus'ab'ın adamlarını hezimete uğrattı. Onunla birlikte Benî Uzre'den ve Muhammed b. Hureys b. Süleym adında Benî Eşdak'ın dayısı olan bir şahıs vardı. Bu şahıs şöyle dedi: "Vallahi bir süvari ve piyade olarak Mus'ab gibi bir cengâver görmedim. Vallahi onu yolda arkadaşlarıyla seyrederken yaya olarak koştuğunu ve ayaklarının kanadığını gördüm." Ravi dedi: Mervân Dımaşk'a döndü ve istikrar içinde yaşamını sürdürdü. Ardından Amr b. Saîd de Dımaşk'a döndü.

Ravi dedi: Bir rivayete göre de Ubeydullah b. Ziyâd, Irak'tan Şam'a gelince Benî Ümeyye ile Tedmür'de karşılaştı. İbnü'z-Zübeyr onları Mekke, Medine ve bütün Hicaz'dan sürmüş, onlar da Tedmür'de konaklamışlardı. Dahhâk b. Kays'ı da Abdullah b. ez-Zübeyr'in valisi olarak Dımaşk'ta görevlendirmişlerdi. İbn Ziyâd Irak'tan geldiğinde Mervân, İbnü'z-Zübeyr'e gidip biat etmek ve Benî Ümeyye için ondan aman almak istiyordu. İbn Ziyâd ona: "Allah hakkı için bunu yapma. [541] Bu doğru bir görüş değildir. Sen Kureyş'in büyüğü olarak Ebû Hubeybe'ye gidip ona halife olarak nasıl biat edeceksin! Sen Tedmürlüleri davet et sana biat etsinler, sonra da onlarla birlikte Dahhâk'ın üzerine git ve onu Şam'dan çıkar," dedi. Amr b. Saîd b. el-Âs: "Vallahi Ubeydullah b. Ziyâd doğru söyledi.

Sonra sen Kureyş'in büyüğüsün. Sen bu işe diğer insanlardan daha layıksın. İnsanların gözü bu çocuğun –yani Hâlid b. Yezîd– üzerindedir. Onun annesiyle evlen ve onu himayene al," dedi. Mervân öyle yaptı ve Hâlid b. Zeyd'in annesi Fâhite bint Ebî Hâşim b. Utbe b. Rebîa b. Abdi Şems ile evlendi. Akabinde Benî Ümeyye'yi topladı ve onlardan biat aldı. Arkasından Tedmürlüler de ona biat ettiler. Bunun üzerine büyük bir topluluk hâlinde Dımaşk'ta bulunan Dahhâk b. Kays'ın üzerine gitti. Dahhâk, Benî Ümeyye'nin yaptıklarını ve üzerine gelmekte olduklarını duyunca aralarında Züfer b. el-Hâris'in de bulunduğu Dımaşklılardan ve başkalarından ona uyanlarla birlikte çıktı. İki taraf Mercirâhit'te karşılaştılar. Aralarında şiddetli bir muharebe oldu. Dahhâk b. Kays el-Fihrî ve adamlarının büyük kısmı öldürüldü, geri kalanlar da kaçarak dağıldılar. Züfer ve yanında Benî Süleym'den iki genç olduğu hâlde yöneldikleri istikamette kaçtılar. Ancak Mervân'ın süvarileri onları takip ediyordu. İki Süleymli genç, Mervân'ın atlılarının onlara yetişeceğinden endişe edince Züfer'e: "Ey adam! Kendini kurtar. Biz ikimiz nasılsa öldürüleceğiz!" dediler. Züfer onları bırakıp gitti ve Karkisya'ya ulaştı. Kays onun etrafında toplandı ve onu başa getirdiler. Züfer b. el-Hâris bu konuda şöyle demiştir:

Ey bayan! Bana silahımı göster. Zira savaşın devam edeceğini görüyorum.

Gaipten bana gelen haber, Mervân'ın bana kısas uygulayacağını veya beni susturacağını bildirmektedir.

Asil ve beyaz devede kurtuluş vardır. Özellikle onların yularını salsak.

Ortadan kaybolduysam da benim gaflete kapıldığımı sanmayın. Size gelecek olsam da buna sevinmeyin.

[542] *Bazen merada hayvan terslerinin karıştığı toprakta biter. Ancak insanın içindeki hüzün ve elem kalıcıdır.*

Kelb, mızraklarımızdan nasibini almadan ve Râhit'in maktullerinin öcü alınmadan kendi hâline mi bırakılacak?

Ömrüm hakkı için Râhit vakası Hassân için açık ve derin bir çatlak bırakmıştır.

Peş peşe giden İbn Amr ve İbn Ma'n'dan ve Hemmâm'ın öldürülmesinden sonra arzu ve hülyalar peşinde mi koşacağım?

Benim savaştan kaçışım ve iki yol arkadaşımı terk etmem ne kötüydü. Bundan önce bende böyle kötü bir davranış görülmemişti.

O akşam vaktinde bineğim dörtnala koşarken insanlar içinde benden yana olanı değil hep hasımlarımı görüyordum.

Yani geçirdiğim kötü bir gün benim bütün iyi günlerimi ve güzel edamı silip süpürecek mi?

Atlar mızrak darbeleriyle solumadan, kadınlarımız Kelb'in kadınlarından öç almadan sulh olmayacak.

Acaba benim baskınım Tenûh'u ve Tay kabilesini sadrımın şifasıyla isabet edecek mi?

Cevvâs b. Ka'tal ona şöyle cevap verdi:

Ömrüm hakkı için Râhit vakası Züfer'i kalıcı bir hastalığa müptela kıldı.

Bu hastalık kaburga kemikleri arasına sindi, iç organları arasında yerleşerek hekimleri aciz bıraktı.

İnsanları Süleym ve Âmir'in ölülerine ve Zübyân'a ağlatıyorsun ve ağlayanları da ağlatıyorsun.

Silah istedi ancak kıymetli kılıçlarla uzun mızrakları görünce vazgeçti.

Üzerinde ormandaki aslanlar gibi yiğit ve yardımsever gençlerdir. [543]
Vuruşmaya başladıkları zaman hep yüksekten vururlar.

Teymüllât b. Rüfeyde'den Ömer b. Mihlât el-Kelbî ona şöyle cevap verdi:

Züfer el-Kaysî kavminin bertaraf edilmesi dolayısıyla ağladı, hem de kurumayan gözyaşlarıyla.

Râhit'te öldürülenlere ağlatıyor. Ona ıssız çöllerin böcekleri ve baykuşları cevap vermiştir.

Kays kabilesinin hududunu Râhit'te çiğnedik de süratle kaçtı ve mahremleri mübah kılındı.

Susuz vaziyette ve gözyaşları dökülerek onları ağlatmakta ve Nizâr'a hayalleri dönsün diye ümit vermektedir.

Üzüntü ve hüzün içinde öl ya da zillet içinde ve sindirilmiş vaziyette yaşamını sürdür. Hem de sıkıntıları bitmeyen bir hasretle.

Kudâa etrafımda kılıç sallayarak hareket ederse onun büyükleri zorluklar karşısında gelişigüzel hareket eder.

Bana tuzak kuran kabilelerini ezip geçtim. Zorlu hâdiseler karşısında kim ona kastedebilir.

Yine Züfer b. el-Hâris şöyle dedi:

Allah'tan reva mı ki Bahdel ve İbn Bahdel yaşamını sürerken İbnü'z-Zübeyr öldürülsün.

Hayır, Allah'ın evine yemin ederim ki onu öldüremeyeceksiniz ve o günü göremeyeceksiniz.

Güneşin ilk doğduğu zamanki parıltısı gibi Meşrefî kılıçlarının parıltısı tepenizde henüz parlamadı.

[544] Mervân b. el-Hakem'in kardeşi Abdurrahman b. el-Hakem ona şöyle cevap verdi:

Kelb kabilesi mızraklarının himayesinde ayrılıp giderken Râhit vakasının ölülerini gömmeden ortalıkta mı bıraktı?

Allah Kays'ın, Kays Aylan'ın hasmı olsun. Zira o Müslümanların sınır merkezlerini göz ardı etti ve kaçıp gitti.

Rahat zamanda Kays ile öğünebilirsin. Ancak kılıçlar çekildiği zaman sakın kardeşi olma.

Ebû Ca'fer dedi: Husayn b. Nümeyr, Mervân'a biat edip de Mâlik b. Hübeyre'nin Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye biat etmesi yönündeki tavsiyesini reddedince, Mervân b. el-Hakem hâkimiyetini pekiştirince Husayn'ın Mervân'a şart koştuğu Kinde'yi Belkā bölgesinde iskân etmesi ve bölgeyi onlar için bir geçim kaynağı kılması talebini yerine getirdi. Diğer yandan Benî Hakem, Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye birtakım taahhütlerde bulunmuşlardı. Ancak Mervân hükmünü pekiştirdikten sonra, bir gün Mâlik b. Hübeyre'nin de bulunduğu meclisinde otururken şöyle dedi: "Aralarında sürme attarının da bulunduğu –Mâlik b. Hübeyre'yi kastetmiştir; nitekim o güzel koku sürünüyor ve gözlerine sürme çekiyordu.– bazı insanlar birtakım şartlardan dem vuruyorlar." Mâlik: "Henüz iş işten geçmedi," dedi Mervân: "Sakin ol ey Ebû Süleyman! Sana şaka yaptık," dedi. Mâlik: "Öyle olsun," diye karşılık verdi. Uveyc et-Tâî, Kelb kabilesini ve Humeyd b. Bahdel'i överek şöyle dedi:

Kavimler İbn Bahdel'in vuruşunun sesini bildiler. Eğer kalırsa bir daha onlara karşı o hamleyi tekrarlayacaktır.

Kavmin efendisinin evlatlarını ve kırdan gelenleri bir ay boyunca sevk ve idare eder ve durmak nedir bilmezler.

Bu, bunun yanındadır. Sonra ben insanlara karşı sayıları çok olan kavimleri harekete geçireceğim.

Eğer Müminlerin Emîri olmasaydı Kudâa kabilesi efendi, Kays de kölesi olacaktı.

***

Bu sene içinde Yezîd b. Muâviye'nin ölümünden sonra Horasan askerleri yeni halife seçilinceye kadar kendilerini sevk ve idare etmek üzere Selm b. Ziyâd'a biat ettiler.

***

Horasan'ın Durumu [545]

Abdullah b. Hâzim'in Fitnesi ve Selm b. Ziyâd'a Biat Edilmesi

Bu yılda Abdullah b. Hâzim'in fitnesi vuku buldu.

Buna dair rivayetler:

Ömer b. Şebbe bana Ali b. Muhammed'den naklen Mesleme b. Muhârib'in şöyle dediğini anlattı: Selm b. Ziyâd, Semerkand ve Harezm'de elde ettiği hediyeleri Abdullah b. Hâzim ile Yezîd b. Muâviye'ye gönderdi. Kendisi de Yezîd b. Muâviye ve Muâviye b. Yezîd dönemlerinde Horasan valisi olarak görev yaptı. Selm, Yezîd'in ölüm haberini aldı. Yezîd b. Ziyâd'ın da Sicistan'da katledildiği, Ubeyde b. Ziyâd'ın esir düştüğü haberini de aldı. Ancak bu haberleri sakladı. Bunun üzerine İbn Arâde şöyle dedi:

Ey kapılarını kapatan vali, büyük ve önemli olaylar vuku buldu.

Cünze'de ve Kâbul'de öldürülenler oldu. Yezîd'in saklanan ölümü de ortaya çıktı.

Ey Benî Ümeyye! Son kralınız bir ceset olarak Havvârîn'dedir.

Ölüm vakti geldiğinde yastığının yanında bir kadeh ve bir tulum olduğu hâlde burnu kanamıştır.

Bir de sarhoşluğuna ağlayan yay ile bazen oturan bazen de kalkan zilli bir tef.

Mesleme dedi: İbn Arâde'nin şiiri yayılınca Selm, Yezîd b. Muâviye'nin ve Muâviye b. Yezîd'in ölümünü açığa vurdu. İnsanlar halifelerini seçinceye kadar insanlara, gönül rızasıyla bir valiye biat etmeleri çağrısında bulundu. Bunun üzerine insanlar ona biat ettiler. Ancak iki ay bekledikten sonra biatlerini bozdular.

Ali b. Muhammed dedi: Horasan'dan yaşlı bir zat bize şöyle anlattı: Horasanlılar hiçbir valiyi Selm b. Ziyâd kadar sevmemişlerdir. Öyle ki Horasan'da valilik yaptığı yıllarda doğan yirmi binden fazla çocuğa Selm'e olan sevgileri sebebiyle Selm adını verdiler.

[546] Ravi dedi: Ebû Hafs el-Ezdî amcasından naklen bize şöyle anlattı: Horasan'da insanlar ihtilafa düşüp de Selm'in biatini bozduklarında, Selm Horasan'dan ayrıldı ve Mühelleb b. Ebî Sufre'yi yerine getirdi. Serahs'ta Benî Kays b. Sa'lebe'den Süleyman b. Mersed ile karşılaştı. Süleyman ona: "Horasan'da kimi vekil olarak bıraktın," dedi. Selm: "Mühelleb," dedi. Süleyman: "Nizâr'dan adam bulamadın mı ki Yemenli bir kişiye görevi tevdi ettin," dedi. Bunun üzerine onu Mervürrûz, Fâryâb, Tâlikān ve Cûzcân'a vali yaptı. Evs b. Sa'lebe b. Züfer'i de –Basra'da Evs Konağının sahibi– Herat valisi yaptı. Sonra yoluna devam etti. Nîsâbûr'a varınca Abdullah b. Hâzim ile karşılaştı. Ona: "Horasan'a kimi tayin ettin," dedi. Selm ona cevap verdi. Abdullah: "Mudar'ın içinde görev vereceğin kimse bulamadın ki Horasan'ı Bekir b. Vâil ile Mezûn –Umân– arasında taksim ettin! Bana Horasan valiliği için ahit yaz," dedi. Selm: "Ben Horasan valisi miyim?" dedi. Abdullah: "Bana ahit yaz. Bir yergiye maruz kalmayasın," dedi. Bunun üzerine Horasan valiliği için ona bir ahit yazdı. Ayrıca ona: "Bana yüz bin dirhem yardımda bulun," dedi. Selm ona yüz bin dirhem verilmesini emretti. Akabinde Merv'e geçti. Haber Mühelleb b. Ebî Sufre'ye ulaştı. Bunun üzerine ayrıldı ve yerine Benî Cüşem b. Sa'd b. Zeydi Menât b. Temîm'den bir adam bıraktı.

Ravi dedi: Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî bize babasından naklen şöyle anlattı: Selm b. Ziyâd'ın verdiği ahitle Abdullah b. Hâzim, Merv'e gidince el-Cüşemî ona engel oldu, ikili

arasında bir çekişme meydana geldi, el-Cüşemî atılan bir taşla alnından vuruldu. Sonra çatışmaya son verdiler; el-Cüşemî, İbn Hâzim'in Mervürrûz'a girmesine izin verdi. İbn Hâzim, Merve girdikten iki gün sonra el-Cüşemî öldü.

Ali b. Muhammed el-Medâinî dedi: Hasan b. Reşîd el-Cûzcânî babasından naklen bize şöyle anlattı: Yezîd b. Muâviye ve Muâviye b. Yezîd ölünce Horasanlılar valilerine karşı harekete geçerek onları yurtlarından çıkardılar. Her kavim bir bölgeye hâkim oldu ve fitne vuku buldu. İbn Hâzim Horasan'a hâkim oldu ve savaş çıktı.

Ebû Ca'fer dedi: Ebü'z-Zeyyâl, Züheyr b. Hüneyd, Ebû Neâme'den naklen bize şöyle anlattı: Abdullah b. Hâzim geldi ve Merv'i ele geçirdi. Sonra Süleyman b. Mersed üzerine gitti, Mervürrûz'da onunla karşılaşarak günlerce savaştılar ve Sü- [547]
leyman b. Mersed'i öldürdü. Arkasından Tâlikân'da bulunan Amr b. Mersed üzerine yedi yüz kişiyle gitti. Amr, Abdullah'ın kendisi üzerine geldiğini ve kardeşi Süleyman'ı öldürdüğünü haber aldı. Amr onunla karşılaşmak için çıktı. İkili bir nehir kenarında karşı karşıya geldiler. Ancak İbn Hâzim'in adamları henüz onun yanına varmamışlardı. İbn Hâzim maiyetindekilere inmelerini emretti. İnince Züheyr b. Züeyb el-Adevî'yi sordu. Henüz gelmediğini söylediler. O bu hâldeyken geldi ve ona: "İşte Züheyr, geldi," dediler. Abdullah ona: "İlerle," dedi. İki taraf karşılaştılar ve uzun bir süre vuruştular. Amr b. Mersed öldürüldü ve adamları hezimete uğradılar. Bunun üzerine Herat'ta Evs b. Sa'lebe'nin yanına sığındılar. Abdullah b. Hâzim ise Merv'e geri döndü.

Ravi dedi: Rivayete göre Amr b. Mersed'in öldürülmesi işini Züheyr b. Hayyân el-Adevî üstlenmişti. Nitekim şair şöyle demiştir:

Savaş günleri geçip gitti ancak hâlâ Amr b. Mersed'e karşılık Züheyr b. Hayyân el-Adevî'yi öldürmedin!

Ravi dedi: Ebü's-Serî el-Horasânî –Heratlılardandı– bize şöyle anlattı: Abdullah b. Hâzim, Benî Kays b. Sa'lebe'den Mersed'in iki oğlu Süleyman ve Amr'ı öldürüp Merv'e döndü. Bekir b. Vâil'den Mervürrûz'da bulunanlar da Herat'a kaçtılar.

Bekir b. Vâil'den olup da Horasan'ın diğer bölgelerinde bulunanlar da onlara iltihak ettiler. Böylelikle burada büyük bir topluluk hâline geldiler. Onların başında Evs b. Sa'lebe bulunuyordu. Ona: "İbn Hâzim üzerine gitmen ve Mudar'ı bütün Horasan'dan çıkarman şartıyla sana biat edeceğiz," dediler. Evs: "Bu bir zulümdür. Zulüm edenler ise perişan olurlar. Yerinizde duracaksınız. Eğer bu durumda İbn Hâzim sizden vazgeçerse –ki vazgeçeceğini sanmıyorum– buna razı olun ve onu kendi hâlinde bırakın," dedi. Benî Cahder'in mevalileri olan Benî Suheyb: "Hayır, vallahi Mersed'in iki oğlunu öldürdükleri hâlde Mudar ile aynı yurtta kalmaya razı olmayız. Eğer bu talebimizi kabul edersen mesele yoktur. Aksi takdirde senden başkasını emîr yaparız," dediler. Evs: "Ben sizden bir ferdim, dilediğinizi yapabilirsiniz," dedi. Bunun üzerine ona biat ettiler. İbn Hâzim, oğlu Mûsâ'yı yerinde vekil bırakarak onların üzerine gitti. Herat ile askerleri arasında yer alan bir vadide konakladı. Bunun üzerine Bekrîler Evs'e: "Çık ve şehrin dışında hendek kazarak mevzilen ve onlarla savaş. Şehir de arkamızda kalsın," dediler. Evs onlara şöyle dedi: "Şehirde kalın. Zira şehir korunaklıdır. İbn Hâzim'i bulunduğu yerde bırakın.
[548] Uzun süre orada beklerse usanacak ve isteklerinizi kabul edecektir. Savaşmak zorunda kalırsanız da savaşırsınız." Ancak Evs razı olmadılar ve şehrin dışında hendek kazarak savaştılar. İbn Hâzim bir yıl boyunca onlarla savaştı.

Ahnef b. el-Eşheb ed-Dabbî, bize Ebû Zeyyâl Züheyr b. Hüneyd'den naklen şöyle dedi: İbn Hâzim Herat üzerine yürüdü. Orada Bekir b. Vâil'den büyük bir topluluk vardı. Şehrin dışında bir hendek kazmış ve orada mevzilenmişlerdi. Horasan'ı ele geçirecek olurlarsa Mudar'ı Horasan'dan çıkarmaya azmetmişlerdi. İbn Hâzim onların üzerine geldi. Benî Zühl'den ve Benî Evs'ten Hilâl ed-Dabbî ona: "Sen kardeşlerinle savaşıyorsun. Aynı babanın evlatlarısınız. Vallahi onlara zarar verirsen onlardan sonra hayatın hayrını bulamayacaksın. Kaldı ki Mervürrûz'da onlardan öldürebildiğin kadar öldürdün. Şimdi onlara razı olacakları bir şeyler versen ya da bu durumu düzeltsen!" dedi. İbn Hâzim: "Vallahi Horasan'ı onlara bırakıp çıksam razı

olmazlar. Onlar sizi dünyadan çıkarabilselerdi çıkaracaklardı," dedi. Hilâl ed-Dabbî ona: "Hayır, vallahi onlardan özür dilemezsen seninle tek bir ok atmam ve Hındif'ten bana itaat edenlerden tek bir adam da onlara ok atmayacak," dedi. İbn Hâzim: "Sen benim elçim olarak onlara git ve onları razı et," dedi. Bunun üzerine Hilâl, Evs b. Sa'lebe'ye gitti ve Allah adına ve akrabalık namına ona seslendi ve şöyle dedi: "Allah adına sana söylüyorum Nizâr'ın kanını akıtma. Onları çarpıştırma." Evs ona: "Benî Suheyb ile görüştün mü?" dedi. Hilâl: "Hayır, vallahi görüşmedim," dedi. Evs: "Onlarla görüş," dedi. Hilâl çıktı ve Erkam b. Mutarrif el-Hanefî, Damdam b. Yezîd –ya da Abdullah b. Damdam b. Yezîd– el-Hanefî, Âsım b. Salt b. Hureys el-Hanefî ve Bekir b. Vâil'den bir grupla görüştü, Evs ile konuştuğu gibi onlarla konuştu. Onlar da: "Benî Suheyb ile görüştün mü?" dediler. Hilâl: "Allah, Benî Suheyb'in kıymetini nezdinizde yüceltmiştir. Hayır, görüşmedim," dedi. Onlar: "Git onlarla görüş," dediler. Bunun üzerine Benî Suheyb'e giderek onlarla konuştu. Benî Suheyb ona: "Elçi olmasaydın seni öldürecektik," dediler. O da onlara: "Hiçbir şey sizi razı etmez mi?" dedi. Onlar: "İki şeyden biriyle," dediler: "Ya Horasan'dan çıkacaksınız ve Mudar'a davet eden hiç kimse kalmayacak. Ya da kalırsanız bütün hayvanlarınızdan, silahlarınızdan, altın ve gümüşünüzden bizim için feragat edeceksiniz," dediler. Hilâl: "Bu iki şeyden başka bir şey olmaz mı?" dedi. Onlar: "Hayır," dediler. Hilâl: "*Hasbunâllahi ve ni'me'l-vekîl*," deyip İbn Hâzim'e döndü. İbn Hâzim ona: "Sende ne var?" dedi. Hilâl: "Kardeşlerimizin akrabalık bağını kestiklerini gördüm," dedi. İbn Hâzim: "Ben sana Allah, Peygamber'i Mudar'dan gönderdiği günden beri Rebîa'nın hâlâ Rabbine kızgın olduğunu söylemedim mi?" dedi.

Ebû Ca'fer dedi: Süleyman b. Mücâlid ed-Dabbî bize şöyle [549]
anlattı: Türkler Kasr İsfâd'a baskın yaptılar. Bu sırada İbn Hâzim Herat'taydı. Yanında bulunduğu ve ekseriyeti Ezd'den olan insanları muhasara altına aldılar. Türkler onları yendiler. Bunun üzerine çevrede bulunan Ezdlilere haber göndererek yardım etmelerini istediler. Ezdliler kendilerine yardım etmek için geldiler. Ancak Türkler onları hezimete uğrattı. Bunun üzeri-

ne İbn Hâzim'e durumu haber verdiler. İbn Hâzim, Züheyr b. Hayyân'ı Benî Temîm ile birlikte onlara gönderdi ve ona: "Sakın Türklerle mızrak savaşı yapma! Onları görür görmez onlara saldırın," dedi. Züheyr soğuk bir günde onlarla karşılaştı. Karşılaşınca onlara saldırdılar. Türkler sebat etmediler ve hezimete uğradılar. Onların peşine düştüler. Kovalama gecenin uzun bir süresi boyunca devam etti. Derken çölde bir konağa ulaştılar. Askerler konakladı, Züheyr ise bazı süvarilerle onları takip etmeye devam etti. Yolu iyi biliyordu. Gece yarısı olunca geri döndü. Ancak soğuğun etkisiyle mızrağı tutan eli donmuştu. Bunun üzerine kölesi Ka'b'ı çağırdı. Ka'b gelince onu içeri aldı. Onun için iç yağını ısıtıp elini yağladılar ve ateş yakarak yumuşamasını ve ısınmasını sağladılar. Ardından Herat'a döndü. Ka'b b. Ma'dân el-Eşkarî bu konuda şöyle dedi:

İmdat, buluttan çıkan bir şimşek gibi sana geldi. Onlar zırhlar ve miğferler içinde gelen Temîm'dir.

Köylü kılıklı olan insanları içlerine almaktan imtina ettiler. Bu sebeple karşılaşma gününde samimiyet ve asalet onları bir araya getirdi.

Onların rızıkları, memelerin güzelleştirdiği böğürleri büyük ve hörgüçleri iri develerin sütüdür.

Sâbit Kutne ise şöyle dedi:

İkamet yerinin darlığına karşı Benî Temîm'in süvarilerine nefsimi feda ettim.

Bâhilî Konağında savunanlar azalınca benim nasıl savunduğumu gördü.

Mızrağımı vururken onları kırıp, kesici kılıcımla onları defediyordum.

Yahmum adlı atla onların üzerine tekrar tekrar saldırırım. Tıpkı şarap meclisi arkadaşlarının tekrar tekrar içtikleri gibi.

Ortağı olmayan Allah'ın yardımı ve benim o cesur reisin tepesine vuruşum olmasaydı,

[550] *Benî Disâr'ın kadınları Türkler karşısında ölecek ya da hizmetçi konumuna düşeceklerdi.*

***

Ebû Ca'fer dedi: Ebü'l-Hasan el-Horasânî bana Ebû Hammâd es-Sülemî'nin şöyle dediğini anlattı: İbn Hâzim Herat'ta konaklayarak bir seneden fazla Evs b. Sa'lebe'yle savaştı. Bir gün adamlarına: "Bunlara karşı ikametimiz uzun sürdü. Gidin onlara: 'Ey Rebîa topluluğu! Hendeğinize sığınıp kaldınız. Horasan'dan bu hendekle mi yetindiniz,' diye seslenin," dedi. Bu sözle onları tahrik etti ve böylece savaşmak için birbirlerine seslendiler. Evs b. Sa'lebe adamlarına: "Hendeğinizde kalın ve eskisi gibi onlarla savaşın, toplu olarak çıkıp savaşmayın," dedi. Ancak onu dinlemediler ve onların karşısına çıktılar. İki taraf karşı karşıya geldi. İbn Hâzim askerlerine: "Bugünü sizin gününüz yapın. Zira bugün mülk, galip gelenin olacaktır. Öldürülürsem emîriniz Şemmâs b. Disâr el-Utâridî olsun. O da öldürülse Bükeyr b. Vişâh es-Sekafî emîriniz olsun," dedi.

Ali dedi: Ebû Zeyyâl Züheyr b. Hüneyd bize Ebû Neâme el-Adevî, Ubeyd b. Nakīd ve İyâs b. Züheyr b. Hayyân'dan naklen şöyle anlattı: Evs b. Sa'lebe'nin kaçtığı ve İbn Hâzim'in Bekir b. Vâil'e galip geldiği gün, iki taraf karşılaşınca askerlerine: "Atın sırtında sabit duramıyorum. Eyerin üzerine beni bağlayın. Bilin ki üzerimdeki silahlarla iki devenin kesimi kadar bir sürede öldürülmem. Size öldürüldüğümü söylerlerse inanmayın," dediler. İyâs b. Züheyr dedi: Benî Adî'nin sancağını babam taşıyordu. Ben de hazırlanmış bir ata binmiştim. İbn Hâzim bize: "Atlılarla karşılaşırsanız atları burunlarından vurun. Zira burnundan vurulan bir at muhakkak ya geri kaçar ya da sırtındakini yere atar," dedi. Benim atım silah seslerini duyunca sıçradı ve beni iki taraf arasında kalan bir vadiye götürdü. Bekir b. Vâil'den bir adam beni karşıladı. Onun atını burnundan vurdum. At sahibini yere serdi. Babam ise Benî Adî'yle saldırıya geçti. Benî Temîm de her taraftan onu izlediler. Bir müddet muharebe devam ettikten sonra Bekir b. Vâil hezimete uğradı ve hendeklerine kadar çekilip sağa sola ka- [551]
çıştılar. Bazıları da hendeğe düşerek feci bir şekilde can verdiler. Evs b. Sa'lebe yaralı olarak kaçtı. İbn Hâzim yemin ederek güneş batıncaya kadar getirilecek esirleri öldüreceğini söyledi. Son getirilen kişi Mahmiye adında Benî Hanîfe'den bir

adamdı. İbn Hâzim'e: "Güneş batmıştır," dediler. İbn Hâzim: "Onu öldürülenlere katın," dedi, o da öldürüldü.

Ravi dedi: Benî Sa'd b. Zeydi Menât'tan yaşlı bir zat bana şöyle anlattı: Evs b. Sa'lebe yaralı olarak Sicistan'a kaçtı. Oraya varınca veya yaklaşınca öldü.

İbn Mersed'in öldürülmesi ve Evs b. Sa'lebe'nin durumu hakkında Benî Rebîa b. Hanzale'den Mugīre b. Habnâ şöyle demiştir:

Horasan'da savaşta bütün öldürülenler, mahpuslar ve sürülenler sizlerdiniz.

İbn Hâzim hendekte sizi kuşattığı gün, hendeklerden başka bir makber bulamadınız.

İbn Mersed'i toz ve toprakta bırakıp kaçtığınız gibi Evs'i de yalnız başına bıraktınız da gideceği yere gitti.

Ravi dedi: Ebû Zeyyâl Züheyr b. Hüneyd bana annesi tarafından dedesinden naklen şöyle anlattı: O gün Bekir b. Vâil'den sekiz bin kişi öldürüldü.

Ravi dedi: Horasanlılardan Temîmli bir adam bize İbn Hâzim'in bir kölesinden naklen şöyle dediğini anlattı: İbn Hâzim, Evs b. Sa'lebe ve Bekir b. Vâil'le savaştı ve Herat'ı ele geçirdi. Evs ise kaçtı. İbn Hâzim, Herat'a amil olarak oğlu Muhammed'i tayin etti. Şemmâs b. Disâr el-Utâridî'yi de maiyetine verdi. Bükeyr b. Vişâh'ı da emniyet kuvvetlerinin başına getirdi. İkisine de: "Onu yetiştirin zira kız kardeşinizin oğludur," talimatını verdi. Nitekim annesi Safiyye, Benî Sa'd'dandı. Ona da: "Onlara muhalefet etme," dedi. Kendisi de Merv'e döndü.

***

Tevvabûn Hareketi

Hüseyin'in Kan Davası Talebiyle Şianın Harekete Geçmesi

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda Şia, Kûfe'de harekete geçti. 65 yılında Nuhayle'de toplanmayı ve Hüseyin b. Ali'nin kan davasını güderek Şamlıların üzerine gitmeyi kararlaştırdılar. Bu konuda da yazıştılar.

Bu işe kalkışmaya başlamaları: [552]

Hişâm b. Muhammed dedi: Ebû Mihnef bize Yûsuf b. Yezîd'den naklen Abdullah b. Avf b. el-Ahmer el-Ezdî'den şöyle dediğini anlattı: Hüseyin b. Ali öldürülüp de İbn Ziyâd, Nuhayle'den Kûfe'ye dönünce Şia birbirlerini eleştirmeye ve nedamet duymaya başladılar. Kendisine yardım etmek üzere Hüseyin'i davet edip sonra da ona icabet etmeyerek yanı başlarında öldürülmesine kayıtsız kalmalarının, onu yardımsız bırakmalarının büyük hata olduğunu idrak ettiler. Onların bu büyük ayıptan ve günahtan temizlenmelerinin ancak onu öldürenleri öldürmekle veya bu uğurda öldürülmekle mümkün olabileceğini gördüler. Bu maksatla Kûfe'de Şianın başı durumunda olan beş kişiye başvurdular: Bu zevat şunlardır: Süleyman b. Surad el-Huzâî: Bu zat Peygamber'in (sav.) sohbetinde bulunmuştur. Müseyyeb b. Necbe el-Fezârî: Ali'nin arkadaşı ve hayırlılarındandı. Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl el-Ezdî, Abdullah b. Vâl et-Teymî ve Rifâa b. Şeddâd el-Becelî.

Bu beş kişi Süleyman b. Surad'ın evinde toplanınca Müseyyeb b. Necbe ilk konuşmayı yaptı. Allah'a hamdüsenada bulundu ve Allah'ın peygamberine salatüselam getirdikten sonra şöyle dedi:

Ömrümüz uzadı ve türlü fitnelere maruz kaldık. Dileğimiz odur ki Rabbimiz bizi yarın kendilerine: "*Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmedi mi?*"[113] ayetinde buyurduğu kimselerden kılmasın. Müminlerin Emîri, Allah'ın âdemoğluna mühlet verdiği ömür süresi altmış yıldır. İçimizde bu yaşa baliğ olmayanımız yoktur. Bizler nefsimizi tezkiye etmeyi ve Şiayı övmeye düşkündük. Nihayet Allah bizim iyilerimizi imtihan etti ve Peygamberimizin (sav.) kızının oğluna karşı iki yerde yalan söylediğimizi gördü. Nitekim daha önce mektupları bize ulaşmış ve elçileri bize gelmişti. Bizi uyarmış, dönmek ve başlamak için [553] açık ve gizli olarak bizden yardım istedi. Ancak canımızla onu savunmaktan kaçındık ve yanı başımızda öldürüldü. Ne eli-

113 Fâtır, 35/37.

mizle ona yardım ettik ne de dillerimizle onun için mücadele ettik. Ona ne mallarımızla güç verdik ne de aşiretlerimizden ona yardım talebinde bulunduk. Rabbimize ve Peygamberimize mülaki olduğumuzda bu konuda bir mazeretimiz yoktur. Onun evladı ve sevgili torunu aramızda öldürüldü. O, onun zürriyeti ve sülalesiydi. Hayır, vallahi katilini ve katillerine arka çıkanları öldürmeden veya bu uğurda öldürülmeden mazeretiniz olmayacaktır. Umulur ki bunu gerçekleştirirsek Rabbimiz bizden razı olacaktır. Buna rağmen ben yine de O'na mülaki olduğumda cezasından azade olacağımdan emin değilim. Ey insanlar! Sizden birini başınıza getirin. Zira kendisine yöneleceğiniz bir emîriniz olmalıdır. Etrafında toplanacağınız bir sancağınız da olmalı. Benim söyleyeceklerim bundan ibarettir. Kendim için ve sizler için Allah'tan mağfiret dilerim.

Ravi dedi: Müseyyeb'den sonra sözü Rifâa b. Şeddâd aldı. Allah'a hamdüsenada bulunup Peygamber'e (sav.) salatüselam getirdikten sonra şöyle dedi: Allah seni sözün en doğrusuna hidayet etti ve işlerin en hayırlısına davet ettin. Allah'a hamdederek, O'na senada bulunarak, Peygamber'e salatüselam getirerek söze başladın. Arkasından da fâsıklara karşı cihat etmeye ve büyük günahtan tövbe etmeye davet ettin. Senin sözün dinlenmiş, davetine icabet edilmiş ve sözlerin kabul görmüştür. Dedin ki: "Kendisine yöneleceğiniz ve sancağının etrafında toplanacağınız sizden birini başınıza getirin." Biz de bu konuda seninle aynı görüşteyiz. Eğer o kişi sensen, biz sana razıyız. Sana sadakatimiz vardır ve cemaatimizde sana karşı muhabbet vardır. Ama arkadaşlarımızın görüşlerini paylaşırsan bu işin başına Şianın şeyhi, Resulullah'ın (sav.) arkadaşı, geçmişi ve kıdemi olan Süleyman b. Surad'ı getirelim. Hem o savaşma gücü, kapasitesi ve dindarlığıyla övgüye layık ve kararlılığına güven duyulan bir şahsiyettir. Benim sözlerim bundan ibarettir. Kendim için ve sizler içi Allah'tan mağfiret dilerim.

Ardından Abdullah b. Vâl ve Abdullah b. Sa'd konuştular. Her ikisi de Allah'a hamdüsenada bulundular. Sonra Rifâa b. Şeddâd'ın konuşmasına benzer şekilde konuştular. Müseyyeb b. Necbe'den faziletleriyle bahsettiler. Süleyman b. Surad'dan

bahsederken de onun geçmişinden övgüyle söz ettiler ve onu başa getirmekten hoşnut kalacaklarını söylediler. Müseyyeb b. Necbe: "İsabetle konuştunuz ve doğruya parmak bastınız. Ben de sizin gibi düşünüyorum. İşlerinizi Süleyman b. Surad'a tevdi edin," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid'e bu rivayeti an- [554]
lattım. O şöyle dedi: Humeyd b. Müslim bana şöyle dedi: Vallahi o gün Süleyman b. Surad'ı başlarına getirdiklerinde ben de hazırdım. O gün Şianın yüzün üzerinde silahşoru ve ileri gelenleri olarak onun evinde toplanmıştık.

Ravi dedi: Süleyman b. Surad konuştu ve bazı sözleri vurguladı. Hatta o sözleri her cumada vurgulamaya devam etti. Bu yüzden o sözleri ezberledim. Şöyle dedi: Allah'a hamdüsena ediyorum. Nimetleri ve imtihanından dolayı O'na hamdolsun. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun resulü olduğuna şehadet ederim. Vallahi korkarım ki hayatın sıkıntıya girdiği, musibetin büyüdüğü ve zulmün fazilet sahibi Şiileri etkisi altına aldığı bu devirde, sonumuz hayırlı olmayacaktır. Biz Peygamberimizin Ehl-i beytinin gelmesi için yüzümüzü onlara çeviriyor, onlara yardım etmeyi vadediyor ve gelmelerini teşvik ediyorduk. Ne zaman ki geldiler, acze düştük, gevşedik, vaadimizi yerine getirmedik, bekleyip izledik, ne olacağını beklemekle yetindik. Sonunda da Peygamberimizin evladı, onun zürriyeti, özü, kanının ve etinin bir parçası olan insan öldürüldü. O feryat ederek: "İmdat," dedi. Ancak imdadına cevap verilmedi. İnsaf talebinde bulunuyordu. Ancak talebi kabul edilmedi. Fâsıklar onu okların hedefi ve mızrakların avı yaptılar, hedeflerini şaşırmadılar. Sonra ona saldırdılar ve onun eşyasını ve elbisesini yağmaladılar. Ey insanlar! Harekete geçin, zira Rabbiniz kızmıştır. Kadınlarınıza ve evlatlarınıza Allah'ın rızasını kazanıncaya kadar dönmeyin. Vallahi onu öldürenlerle vuruşmadan veya onları bertaraf etmeden Allah'ın razı olacağını sanmıyorum. Sakın ölümden korkmayın. Allah'a yemin ederim ki ölümden korkan zillete duçar olmuştur. Kadîm İsrailoğulları gibi bir durumdasınız: "*Siz buzağıyı (ilah) edinmekle kendinize zulmettiniz. Onun için*

Yaratanınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün. Öyle yapmanız Yaratıcınızın katında sizin için daha hayırlıdır."[114] Onlar ne yaptılar, dizleri üzerine çöktüler, boyunlarını uzatarak hükme razı oldular. Zira onlar büyük günahtan kurtulmanın ancak ölüm fermanına sabır göstermekle mümkün olduğunu anladılar. Sizler onların davet edildikleri duruma davet edilseniz ne yaparsınız? Kılıçları bileyin, mızrakların uçlarını takın ve "*Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın!*"[115] Böylece davet edildiğiniz ve seferber edildiğiniz zaman icabet edeceksiniz.

[555] Ravi dedi: Hâlid b. Sa'd b. Nüfeyl kalktı ve şöyle konuştu: Vallahi kendimi öldürmekle günahımdan temizlenebileceğimi ve Rabbimin rızasına vesile olacağını bilsem, kendimi öldürürdüm. Ne var ki bu husus bizden önce bir kavme emredildi ve bize yasaklandı. Ben Allah'ı ve hazır bulunan Müslümanları şahit tutuyorum ki düşmana karşı savaşacağım, silahım dışında sahip olduğum her şeyi Müslümanlara vakfediyorum. Onları zalimlere karşı malımla takviye edeceğim.

Sonra Ebû Mu'temir Haneş b. Rebîa el-Kinânî şöyle dedi: Ben de aynısını yapmaya sizi şahit tutarım.

Süleyman b. Surad dedi ki: Kâfidir. Sizden kim bu türden yardımda bulunmak isterse malını Abdullah b. Vâl et-Teymî Teym Bekir b. Vâil'e getirsin. Mallarımızdan vermek istediğiniz yardımların tamamı toplanınca onunla Şianızdan yoksul ve ihtiyaç sahibi olanları teçhiz edelim."

Ebû Mihnef, Lût b. Yahyâ, Süleyman b. Ebî Râşid'den naklen Humeyd b. Müslim el-Ezdî'den şöyle anlattı: Hâlid b. Sa'd b. Nüfeyl: "Vallahi kendimi öldürmekle günahımdan temizlenebileceğimi ve Rabbimin rızasına vesile olacağını bilsem kendimi öldürürdüm. Ne var ki bu husus bizden önce bir kavme emredildi ve bize yasaklandı," dediği zaman Süleyman b. Surad ona: "Bu kardeşiniz yarın mızrakların ilk avı olacak," dedi. Akabinde malını Müslümanlara vakfedince Süleyman

114 Bakara, 2/54.
115 Enfâl, 8/60.

ona: "Müjdeler olsun! Kendileri için uhrevi mükâfatı hazırlayanların sevabı Allah indinde büyük olacaktır," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Husayn b. Yezîd b. Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl bana şöyle dedi: Süleyman b. Surad, Şianın başına getirildiği zaman Medain'de bulunan Huzeyfe b. el-Yemân'a bir mektup yazdı. Mektubu okudum ve hoşuma gitti. Mektubu ezberledim ve bir daha unutmadım. Mektup şöyledir:

Bismillahirrahmânirrahîm. Süleyman b. Surad'dan Huzeyfe b. el-Yemân ve maiyetinde bulunan müminlere! Selamün aleyküm. Dünya öyle bir yurttur ki marufu gitti ve münkeri kaldı. Akıl sahipleri için çirkin bir hâl aldı. Allah'ın hayırlı kulları süratle ondan intikal ettiler. Dünyanın kıymeti az ve kalıcı olmayan metaını vererek Allah indinde yok olmayan [556] kalıcı büyük sevabı aldılar. Kardeşlerinizden bazı dostlar ve Peygamberinizin Ehl-i beytinin Şiası karşı karşıya bulundukları musibet ve imtihan hakkında düşündüler. Peygamberlerinin kızının oğlu davet edildi, o davete icabet etti. Ancak o davet etti ama ona icabet edilmedi. Dönmek istedi ancak alıkonuldu. Aman diledi ancak amandan mahrum bırakıldı. İnsanları bırakmak istedi ama onlar onu bırakmadılar. Sonra zalimce, düşmanca ona saldırıp onu öldürdüler. Eşyasını ve elbisesini alıp onu çıplak bıraktılar. Hem de Allah'tan gafil bir şekilde ve Allah'ı tanımayarak bunları yaptılar. Onlar Allah'ın nazarıyla amel etmiyor ve Allah'a dönmenin hesabını yapmıyorlar. "*Zulmedenler yakında hangi akıbete uğrayacaklarını bileceklerdir.*"[116] Kardeşleriniz bu durumu düşününce, karşılaştıkları durumun akıbetini tedebbür edince o temiz ve hoş insanı kendi hâlinde bırakmak, onu teslim etmek, yardımsız bırakmak ve destek vermemekle büyük hata işlediklerini anladılar. Bu büyük günahtan temizlenmek ve ondan dolayı tövbe etmek ancak onu öldürenleri öldürmek veya bu uğurda ölünceye kadar onlarla savaşmakla mümkündür. Sizin kardeşleriniz bu işe azmettiler. Sizler de azmedin. Siz de hazırlayın ve hazırlanın. Kardeşleriniz için bir tarih belirledik,

116 Şu'arâ, 26/227.

vakti gelince bizimle buluşacaklardır. Belirlediğimiz tarih, 65 yılının Rebîülâhir ayının başlangıcıdır. Bizimle buluşacakları yer ise Nuhayle'dir. Siz bizim için hâlâ Şiamız ve kardeşlerimizsiniz. Bu sebeple sizi de Allah'ın kardeşleriniz için dilediği ve onların savunduğu ve tövbe etmeye azmettikleri bu davaya davet etmeyi düşündük. Sizler de fazilet ve sevaba talip olmaya ve günahlardan tövbe etmeye layıksınız. Bu, boyunların kesilmesi, evlatların öldürülmesi, malların harcanması ve aşiretlerin helak olması pahasına da olsa yapılacak işlerdir. Azrâlıların öldürülmesi onlara bir zarar vermedi. Aksine şimdi onlar Rablerinin katında diri olup rızıklanırlar. Onlar Allah'ın rızasını arayarak, şehit olarak Rablerine kavuştular. Allah da onlara sabır ehlinin ecrine nail kıldı. –Hucr ve arkadaşlarını kastetmektedir.– Elleri kolları bağlı olarak zulmen öldürülen, darağacına çekilen, vücutları tahrip edilen ve zulme uğrayan kardeşleriniz için hayır takdir edilmiş, hayatta olmadıkları için sizin günahlarınıza ortak olmamışlardır. Onlar Rablerine kavuştular. İnşallah Allah onlara hakkıyla mükâfatlarını vermiştir. Öyleyse sıkıntıda ve savaş anında sabırlı olun ve yakında tövbe edin. Vallahi sizler sevabını umarak sıkıntı karşısında sabırlı davranan kardeşleriniz kadar sabretmenin mükâfatını almaya layıksınız. Öldürülmek de olsa Allah'ın rızasını arayanlar gibi siz de onunla Allah'ın rızasını talep etme iradeniz vardır. Takva dünyada en üstün azıktır. Onun dışında her şey yok olmaya mahkûmdur. Kalpleriniz dünyadan uzak dursun. Arzu ve gayretiniz afiyet yurduna, Allah'ın düşmanlarına, sizin ve Peygamberinizin Ehl-i beytinin düşmanlarına
[557] karşı cihada dönük olsun. Ancak bu şekilde Rabbinize tövbe etmiş ve rağbet etmiş olarak mülaki olursunuz. Allah bizi ve sizi güzel bir hayata nail kılsın, bizi ve sizi ateşten korusun. Ölümümüzü O'nun yolunda ve kulları içinde en çok buğzettiği ve O'na karşı husumeti en şiddetli olan kulları eliyle olmasını nasip etsin. O her şeye kadirdir, dostları için eşyada tasarruf edendir. Esselamü aleyküm.

Ravi dedi: İbn Surad mektubu yazdı ve onu Sa'd b. Huzeyfe b. el-Yemân'la beraber Abdullah b. Mâlik et-Tâî'ye gönderdi.

Sa'd mektubu okuduktan sonra Medain'de bulunan Şiilere gönderdi. Nitekim bazı Kûfeliler, Medain'i beğendikleri için orada ikamet ediyorlar; atiyye ve erzaklar dağıtılırken Kûfe'ye gidip istihkaklarını aldıktan sonra Medain'e dönüyorlardı. Sa'd bu insanlara Süleyman b. Surad'ın mektubunu okudu. Akabinde Allah'a hamdüsenada bulundu ve şöyle dedi: "Sizler Hüseyin'e yardım etmek ve düşmanlarına karşı savaşmak hususunda ittifak etmiş ve buna azmetmiştiniz. Ancak aniden öldürüldüğü haberini aldınız. Allah güzel niyetiniz ve yardım kararınız ve azminiz dolayısıyla ecrinizi verecektir. Şimdi de kardeşleriniz size haber göndererek sizden yardım ve destek istemekte, sizi hakka çağırıp Allah'tan ümit ettiğiniz en büyük ecir ve sevaba davet etmektedir. Bu konuda görüşünüz nedir ve ne diyeceksiniz?" Hepsi: "Onlara icabet edecek ve onlarla birlikte savaşacağız. Bu konuda onlarla aynı görüşteyiz," dediler.

Abdullah b. el-Hanzal et-Tâî el-Hizmirî kalktı ve Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Bizler kardeşlerimizin davetine icabet ettik, onlarla aynı görüşteyiz. Beni, süvarilerle onlara gönder," dedi. Sa'd b. Huzeyfe el-Yemân ona: "Sakin ol ve acele etme. Düşmanla savaşmak için hazırlığınızı yapın. Sonra yola çıkarız, siz de çıkarsınız," dedi.

Sa'd b. Huzeyfe b. el-Yemân, Süleyman b. Surad'a bir mektup yazdı ve onu Abdullah b. Mâlik et-Tâî vasıtasıyla gönderdi:

Bismillahirrahmânirrahîm. Sa'd b. Huzeyfe b. el-Yemân ve maiyetindeki müminlerden Süleyman b. Surad'a. Selamün aleyküm. Senin mektubunu okuduk. Bizi davet ettiğin ve kardeşlerinin topluluğunun üzerinde ittifak ettikleri görüşü kavradık. Kendi payına düşenlerde doğruya yönelmiş ve hayra müyesser olmuşsun. Biz de bu hususta ciddiyiz ve gayret içindeyiz. Hazırlık yapmaktayız. Atlarımızın eyerlerini sırtlarına almış ve gemlerini takmış bulunuyoruz. Emir bekliyoruz ve çağırıcının sesine kulaklarımızı vermiş bulunuyoruz. Çağrı geldiği zaman geleceğiz ve başka bir yöne inşallah meyletmeyeceğiz. Selamla.

[558] Süleyman b. Surad mektubu okuyup onu arkadaşlarının huzurunda da sesli bir şekilde okuyunca bununla sevindiler.

Rivayet ettiklerine göre Süleyman b. Surad, Müsennâ b. Muharribe el-Abdî'ye de Sa'd b. Huzeyfe b. el-Yemân'e gönderdiği mektubun bir nüshasını yazıp Benî Sa'd'dan Zabyân b. Umâre vasıtasıyla gönderdi. Müsennâ ona şöyle yazdı: "Mektubunu okudum, onu kardeşlerine de okuttum. Onlar senin görüşünü beğendiler ve sana icabet ettiler. Bizler inşallah senin söylediğin tarihte ve mekânda sana mülaki olacağız. es-Selamü aleyk." Ayrıca mektubun sonunda şu beyitleri de yazdı:

Durumu iyi düşün. Sana haber vermek üzere akranlarını geride bırakan, gür bir sesle kişneyen, boyu uzun bir atla gelmiş gibiyim.

Bacakları ve sırtı uzun, heybetli ve gem damağını zorlayan müdavim bir at.

Kalbine korku girmeyen, harbin sıkıntılarına dayanan, bundan usanmayan her gençle;

Güvenilir ve çalışmaktan gayesi Allah olan, kılıcını maharetle kullanan ve günahkâr olmayan bir kardeştir.

Ebû Mihnef, Lût b. Yahyâ, Hâris b. Hasîre'den naklen Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl'in şöyle dediğini söyledi: Bu işe ilk başladıkları yıl, Hüseyin'in (ra.) öldürüldüğü yıl olan 61 senesiydi. Onlar savaş aletlerini toplamaya, savaşa hazırlanmaya, Şiayı ve başkalarını Hüseyin'in kanını dava edinmeye gizlice davet ediyorlardı. İnsanlar grup grup ve fert fert onlara icabet ediyorlardı.

Onların bu hazırlığı Yezîd b. Muâviye'nin 14 Rebîülevvel 64 Perşembe günü ölünceye kadar devam etti. Hüseyin'in öldürülmesiyle Yezîd'in ölümü arasında 3 yıl 2 ay 4 gün geçmişti. Yezîd öldüğünde Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd'dı. Basra'da ikamet ediyordu. Kûfe'deyse vekili Amr b. Hureys el-Mahzûmî'ydi. Süleyman'ın Şiadan arkadaşları ona gelerek: "Bu azgın öldü. Şu anda durumları zayıftır. Dilersen Amr b. Hureys'e karşı hareket geçelim ve onu Emîrlik Konağından çıkaralım ve Hüseyin'in kanını dava konusu yaparak bunu açığa vuralım, katillerinin peşine düşelim ve insanları hakları gasbedilmiş ve önleri ke-

silmiş bu Ehl-i beyte davet edelim," diye ısrar ettiler. Süleyman b. Surad onlara: "Sakin olun ve acele etmeyin. Sizin söylediklerinizi daha önce düşündüm, baktım ki Hüseyin'in katilleri Kûfe'nin eşrafı ve Arapların cengâverleridir. Onun kanından onlar sorumludur. Onlar sizin yapmak istediğinizden haberdar olsalar, kendilerinin bu işten sorumlu tutulduklarını bilirlerse size karşı daha sert davranacaklar. Sizden bana uyanlara baktım ve [559] anladım ki onlar huruç ederlerse öçlerini alamayacak ve gönül rahatlığına eremeyecekler, düşmanlarına zarar veremeyecekleri gibi düşmanları için bir kurbanlık durumunda kalacaklardır. Ancak davetçilerinizi şehrinize yayın, Şianızı ve başkalarını bu işe davet edin. Umarım ki bu azgın ve zalim adam ölmüşken insanlar Yezîd dönemine nazaran daha hızlı bir şekilde size icabet edeceklerdir," dedi. Adamları bunu kabul ettiler ve onlardan bir grup, davetçi olarak çıktı ve insanları bu işe davet ettiler. Yezîd b. Muâviye'nin ölümünden sonra gerçekleşen bu davete çok sayıda insan icabet etti, önceki dönemde icabet edenlere nazaran kat kat fazlaydı.

Hişâm dedi: Ebû Mihnef bize, Husayn b. Yezîd'den naklen Müzeyne'den bir ravinin şöyle dediğini anlattı: Bu ümmet içinde mantığı ve vaazı bakımından Ubeydullah b. Abdullah el-Mürrî'den daha beliğ bir kişi görmedim. Süleyman b. Surad zamanında Kûfelilerin davetçilerindendi. Onun etrafında bir topluluk bir araya gelip de onlara vazedince önce Allah'a hamdüsenayla başlar ve akabinde Allah'ın resulüne salatüselam getirir ve şöyle derdi: Allah, Muhammed'i (sav.) peygamberlik makamına seçti ve tam anlamıyla fazilete nail kıldı. Sizi de ona uymakla aziz kıldı, ona iman etmekle onurlandırdı. Onunla kanlarınızın akmasını engelledi ve korkulu yollarınızı emniyetli kıldı. "*Ateşten bir uçurumun kenarındaydınız da sizi oradan kurtardı. Allah böylece ayetlerini size açıklıyor ki hidayete eresiniz.*"[117] Rabbiniz öncekilerde ve sonrakilerde bu ümmette hakkı Peygamber'inin hakkından daha büyük bir kişi yarattı mı? Peygamberlerin veya başkalarının içinde, zürriyetinin hukuku bu ümmetin Resulü'nün zürriyetinin hukukun-

117 Âl-i İmrân, 3/103.

dan daha büyük olan kimse var mıdır? Hayır, vallahi yoktur ve hiçbir zaman da olmayacaktır. Ne kıymetli insanlarsınız? Görmediniz mi? Peygamberinizin kızının oğlunun başına gelenleri duydunuz. Onun hürmetini nasıl çiğnediklerini, yalnızlığını nasıl küçümsediklerini, onu kan revan içinde bıraktıklarını, onu yerde sürüklediklerini gördünüz. Onun hakkında ne Rablerini bildiler ne de Resulullah'ın (sav.) akrabası olmasına itibar ettiler. Onu oklar için hedef yaptılar. Onu kurbanlık gibi sırtlanlara terk ettiler. Onun gibisini gören var mı? Hüseyin b. Ali ne büyüktür! Onu nasıl terk ettiler? O bir sabır ve doğruluk insanıydı. Emanet, yiğitlik ve azim sahibiydi. İslam'a giren ilk kişinin oğluydu ve âlemlerin Rabbinin resulünün kızının evladıydı. Savunanı azdı. Etrafında çok düşmanı vardı. Dostları onu yalnız bıraktı. Onun katillerine eyvahlar olsun! Onu
[560] terk edenlere melamet olsun. Allah, katiline bir hüccet vermemiş, nasuh bir tövbe etmedikçe, katilleriyle savaşmadıkça onu terk edenlere de bir mazeret bırakmamıştır. Umulur ki Allah onun tövbesini kabul eder ve tökezlemesini affeder. Sizi Allah'ın kitabına ve Peygamber'inin sünnetine davet ediyoruz ve Ehl-i beytinin kanının davacısı olmanızı, ahdini bozanlarla yoldan sapanlara karşı savaşmanızı istiyoruz. Öldürülsek Allah'ın indindeki hayırlı insanlar için daha hayırlıdır. Galip gelirsek bu görevi Peygamberimizin Ehl-i beytine iade edeceğiz.

Ravi dedi: Süleyman b. Surad bu sözü her gün bize telkin ediyordu. Hatta hepimiz onu ezberledik. Yezîd b. Muâviye'nin ölmesinden sonra Amr b. Hureys'e karşı harekete geçtiler ve onu konaktan çıkardılar ve Âmir b. Mes'ûd b. Ümeyye b. Halef üzerinde anlaştılar. O "bok böceği yuvarlağı" diye bilinirdi. Nitekim İbn Hummâm es-Selûlî ona şöyle demiştir:

Onu ele geçirirsen Zeyd'i sıkı tut. Dul kadınları da bok böceği yuvarlağından afiyete kavuştur.

O âdeta bir başparmak gibi kısaydı. Zeyd onun kölesi ve hazinedarıydı. İnsanlara namaz kıldırırdı. İbnü'z-Zübeyr'e biat etti. Süleyman b. Surad'ın adamlarıysa şehirlerinin ehlinden Şii ve Şii olmayanları davet etmeye devam ediyorlardı. Bu yüzden onlara katılanlar çoğaldı. Yezîd'in ölümünden sonra

insanlar, öncesine göre daha hızlı şekilde davetlerine icabet ediyorlardı. Yezîd'in ölümü üzerinden altı ay geçince Muhtâr b. Ebî Ubeyd Kûfe'ye geldi. Gelişi ramazanın ortası cuma gününe rast geldi. Sonra Abdullah b. ez-Zübeyr, savaş ve hudutlar üzerinde yetkili emîr olarak Abdullah b. Yezîd el-Ensârî el-Hatmî'yi Kûfe'ye gönderdi. Onun maiyetinde yine İbnü'z-Zübeyr tarafından gönderilen İbrâhim b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah el-A'rec haraç sorumlusu olarak geldi. Abdullah b. Yezîd el-Ensârî'nin Kûfe'ye gelişi 64 yılının Ramazan ayının bitimine sekiz gün kala cuma gününe tesadüf etti.

Ravi dedi: Muhtâr, Abdullah b. Yezîd ve İbrâhim b. Muhammed'den sekiz gün önce Kûfe'ye gelmişti. Muhtâr, Kûfe'ye gelince Şianın ileri gelenleri ve belli başlıları Süleyman b. Surad'ın yanında toplanmışlardı. Muhtâr'ı, Süleyman'a denk görmüyorlardı. Muhtâr onları yanına davet edip Hüseyin'in kanını dava konusu yapmalarını isteyince Şia ona: "Şianın büyüğü Süleyman b. Surad'dır. Ona uydular ve etrafında toplandılar," diyor- [561]
lardı. Bu sefer de Muhtâr Şiaya: "Ben size Mehdi Muhammed b. Ali b. el-Hanefiyye'nin mutemet, emin ve seçilmiş bir veziri olarak geldim," demeye başladı. O, Şiaya bu tarzda telkinlerde bulunmaya devam etti, onlardan bir grup ona meyledip icabet ederek, onu tazim etti ve emrine amade oldu. Ancak yine de Şianın ekseriyeti Süleyman b. Surad'ın yanında yer alıyordu. Bu sebeple Süleyman, Muhtâr için en büyük sıkıntıydı.

Muhtâr adamlarına: "Bu adamın –yani Süleyman b. Surad– ne yapmak istediğini biliyor musunuz? O çıkıp kendini ve sizi öldürtmek istiyor. Onun bir savaş tecrübesi yok, bu işi bilmez," diyordu.

Ravi dedi: Yezîd b. el-Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî, Abdullah b. Yezîd el-Ensârî'ye giderek şöyle dedi: İnsanlar Şianın Süleyman b. Surad öncülüğünde sana karşı çıkacağını söylüyor. Onların bir kısmı Muhtâr ile hareket etmektedir. Bunlar diğer gruptan daha azdır. İnsanların anlattığına göre Muhtâr, Süleyman b. Surad'ın durumunun ne olacağını görmeden çıkmak istemiyor. Süleyman durumunu toparlamış görünüyor. Bugünlerde huruç edecektir. Uygun görürsen

emniyet kuvvetlerini, savaşçıları ve insanların ileri gelenlerini topla ve onlara karşı harekete geç. Biz de seninle olacağız. Evinin yanına intikal ettiğinde onu davet et. Sana icabet ederse mesele yoktur. Sana karşı savaşırsa sen de savaşırsın. O etrafına insanları toplamış ve hazırlık yapmıştır. Kendine güvenmektedir. Korkarım ki o önce saldırırsa veya onu kendi hâlinde bırakırsan sana karşı çıkacak ve gücünü pekiştirecek ve kontrol edilemeyecek hâle gelecektir.

Abdullah b. Yezîd: "Onlarla aramızda Allah var. Bize karşı savaşırlarsa onları öldüreceğiz. Bize ilişmezlerse onların üzerine gitmeyiz. Bana söyle bunlar ne diyorlar?" dedi. Yezîd b. el-Hâris: "Onlar Hüseyin b. Ali'nin kanının peşinde olduklarını söylüyorlar," dedi. Abdullah b. Yezîd: "Ben mi Hüseyin'i öldürdüm? Allah Hüseyin'i katledenlere lanet etsin!" dedi. Ravi dedi: Süleyman b. Surad ve adamları Kûfe'de harekete geçmek istiyorlardı. Bunun üzerine Abdullah b. Yezîd minbere çıktı ve insanlara hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra dedi ki: Bana intikal eden bilgilere göre bu şehrin ahalisinden bir topluluk bize karşı hareket edecekmiş. Bunun sebebini sordum. Bana denildi ki onlar Hüseyin b. Ali'nin kanını dava konusu yapmaktadırlar. Bu insanları Allah esirgesin. Vallahi
[562] bana yerleri haber verildi, onları alıkoymam tavsiye edildi. Bana: "Onlar harekete geçmeden sen harekete geç," denildi. Ancak ben bu tavsiyeleri reddettim ve dedim ki: "Benimle savaşmaya kalkışırlarsa onlara karşı savaşırım. Bana ilişmezlerse onların üzerine gitmem." Sonra bunlar neden benimle savaşsınlar? Vallahi Hüseyin'in katili ben değilim, onunla savaşanlardan da değilim. Aksine ben onun öldürülmesinden dolayı üzüldüm. Allah'ın rahmeti onun üzerinde olsun. Bu insanlar emniyettedir. Çıksınlar ve açıkça yayılsınlar ve Hüseyin'e karşı savaşanların üzerine gitsinler. Onlar kendileri üzerine gelmektedir. Ben de o katillere karşı onlara destek olacağım. İşte Hüseyin'in katili İbn Ziyâd, sizin hayırlı ve örnek insanlarınızı katletti. Şimdi de üzerinize gelmektedir. Menbiç Köprüsünden bir günlük mesafededir. Onunla savaşmak ve bunun için hazırlık yapmak, kendi aranızda savaşmanızdan,

birbirinizi öldürmenizden ve kanlarınızı akıtmanızdan daha iyidir. O takdirde yarın o düşman sizinle karşılaşınca zafiyet içinde olduğunuzu görecek, emeline nail olacaktır. Bilesiniz ki Allah'ın yarattıklarının en adisi olan bu insan, kendisi ve babası yedi yıl boyunca sizi yönettiler, iffet ve din ehli insanları öldürmekten hiç kaçınmadılar. İşte o insan sizi öldürdü ve sizin üzerinize gelmektedir. Öcünü almak istediğiniz insanın katili odur. Üzerinize gelmiş bulunmaktadır. Onu gücünüzle karşılayın ve savaşı sizin değil, onun aleyhine sonuçlandırın. Ben elimden geldiği kadar size samimiyetle yardımcı olacağım. Allah bizi söz birliğine muvaffak kılsın ve imamlarımızı ıslah etsin.

Bunun üzerine İbrâhim b. Muhammed b. Talha şöyle dedi: "Ey insanlar! Bu yağcı ve mütareke adamının sözleri sizi kılıç ve zulüm karşısında gaflete düşürmesin. Vallahi birileri bize karşı huruç ederse onu öldüreceğiz. Eğer bir topluluğun bize karşı başkaldırmak istediği bilgisini alırsak, onlar bize itaat edinceye, hakka boyun eğinceye kadar babayı oğlundan, evladı babasından, dostu dostundan, kavmin reisini kavminden sorumlu tutacağız." Müseyyeb b. Necbe yerinden fırladı ve sözünü keserek şöyle dedi: "Ey ahdini bozanların oğlu! Sen mi bizi kılıcın ve zulmünle tehdit ediyorsun? Vallahi bunu yapamayacak kadar zillet içindesin. Bize buğzettiğin için seni suçlamıyoruz. Biz senin babanı ve dedeni öldürdük. Dilerim ki bu şehrin ahalisinin arasından deden ve babandan sonra üçüncüsü olarak onlara katılmadan Allah seni onların arasından sağ çıkarmasın. Sana gelince ey emîr, isabetli sözler sarf ettin. Vallahi bu dava peşinde olan kişi seni samimi bulacak ve senin sözünü kabul edecektir."

İbrâhim b. Muhammed b. Talha dedi: Evet, vallahi öldürecek. Yağcılık yaptı ve ilanda bulundu. Sonra Abdullah b. Vâl [563]
et-Teymî kalktı ve ona: "Ey Benî Teym b. Mürre'nin kardeşi! Emîrimizle bizim aramızdaki meselelere neden itiraz edip karışıyorsun? Vallahi sen emîrimiz değilsin. Sen cizye ve haraç emîrisin. Sen haraç işine bak. Allah'a yemin ederim ki sen ahdini bozan ve ümmetin arasına fesat sokan baban ve deden

gibi bir fesatçısın. Nitekim yaptıkları onları buldu, kötülük çemberi başlarına geldi," dedi.

Daha sonra Müseyyeb b. Necbe ve Abdullah b. Vâl, Abdullah b. Yezîd'e şöyle dediler: "Ey Emîr! Senin görüşüne gelince: Umarız ki bu görüşünle amme nezdinde takdir edilirsin ve kastettiğin ve değindiğin hususlarda kabul görürsün." Bunun üzerine İbrâhim b. Muhammed'in amilleri ve maiyetindekilerden bir grup öfkelendiler ve onun için tartışıp karşılıklı olarak küfürlü sözler söylediler. İnsanlar da onlara küfredip onları bastırdılar.

Abdullah b. Yezîd bunları duyunca minberden indi ve evine gitti. İbrâhim b. Muhammed de giderken şöyle dedi: "Abdullah b. Yezîd, Kûfelilere yağcılık yaptı. Vallahi konuyu Abdullah b. ez-Zübeyr'e yazacağım," dedi. Bunun üzerine Şebes b. Rib'î et-Temîmî, Abdullah b. Yezîd'e gitti ve durumu ona haber verdi. Abdullah, Şebes b. Rib'î ve Yezîd b. el-Hâris b. Rüveym ile birlikte çıkarak İbrâhim b. Muhammed b. Talha'ya gitti. Ona: "Allah'a yemin ederek söylediğim sözlerle maksadım afiyette olmaktı ve arayı düzeltmekti. Yezîd b. el-Hâris bana geldi ve şöyle dedi. Ben de ihtilaf çıkmasın ve aradaki ülfet yok olmasın, bu insanlar kendi aralarında kavga etmesinler diye kalktım ve duyduğun o sözleri söyledim," dedi. Bunun üzerine İbrâhim b. Muhammed ona anlayış gösterdi ve yaptığı açıklamayı kabul etti.

Ravi dedi: Arkasından Süleyman b. Surad'ın adamları çıktılar; açıktan silah dağıttılar ve hazırlık yaptılar. Bunu da herkesin gözü önünde yaptılar. Hazırlıklarını, gerekli olan eşyalarını da saklamıyorlardı.

***

Hâricîler

Hâricîlerin Abdullah b. ez-Zübeyr'den Ayrılmaları

Bu yılda Abdullah b. ez-Zübeyr, Mekke'ye gelerek Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'ye karşı savaşında kendisine yardım eden Hâricîlerle ilişkisini kesti. Bunun üzerine Hâricîler Basra'ya geçtiler. Arkasından da dağılarak hiziplere ayrıldılar.

İbnü'z-Zübeyr'den ayrılmamalarıyla kendi aralarında ihti- [564]
laf etmelerinin sebepleri:

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den naklen Ebû Mihnef ve Lût b. Yahyâ'dan şöyle dediği anlatıldı: Ebû Muhârik er-Râsibî bana şöyle anlattı: İbn Ziyâd, Ebû Bilâl'in katledilmesi üzerine Hâricîlere yaptıklarından sonra –Nitekim daha önce de onlara karşı kayıtsız kalmıyor ve onları bertaraf ediyordu. Ancak Ebû Bilâl'in katledilmesinden sonra onların kökünü kazımaya, onları yok etmeye kendini vakfetmişti.– ve İbnü'z-Zübeyr Mekke'de huruç ettikten, Şamlıların onun üzerine gitmesinden sonra Hâricîler toplandılar ve karşılaştıkları durumu müzakere ettiler. Nâfi' b. Ezrak onlara şöyle dedi: "Allah size kitabı indirdi, cihadı farz kıldı, ayetlerini açık ve seçik bildirmekle sizi sorumlu tuttu. Zulüm ehli ve düşmanlar size kılıç çektiler. Şimdi de size karşı Mekke'de harekete geçen oldu. Birlikte çıkalım ve Mescid-i Harâm'a gidelim ve bu adamla görüşelim. Bizim görüşümüzdeyse onunla birlikte düşmana karşı savaşalım. Bizim görüşümüzde değilse gücümüz yettiği kadar Kâbe'yi savunalım. Sonra da durumumuza bakalım." Bunun üzerine çıktılar ve Abdullah b. ez-Zübeyr'e gittiler. Abdullah onların gelişine sevindi ve onlara, kendileriyle aynı görüşte olduğunu söyledi. Onlara hoşnutluğunu ifade etti, tereddüt etmeden ve araştırmadan onları kabul etti. Onlar da Yezîd b. Muâviye ölünceye kadar onunla birlikte savaştılar. Şamlılar da Mekke'den ayrıldılar. Hâricîler tekrar bir araya geldiler ve dediler ki: "Dün yaptıklarınız doğru ve isabetli değildir. Onunla birlikte savaştığınız bu insan, belki de sizinle aynı görüşte değildir. Nitekim daha önce bu adam babasıyla birlikte size karşı savaştı ve 'Osman için intikam!' diye sesleniyordu. Ona gidin ve Osman hakkında sorun. Eğer Osman'dan teberri ederse o zaman sizin dostunuzdur. Ondan teberri etmezse sizin düşmanınızdır." Bunun üzerine ona gittiler ve ona: "Ey insan! Biz seninle birlikte savaştık. Ancak senin bizden mi yoksa düşmanlarımızdan mı olduğunu araştırmadık. Bize Osman hakkında ne düşündüğünü haber ver," dediler. İbnü'z-Zübeyr baktı ve etrafındaki arkadaşlarının az olduğunu gördü. Onla-

ra: "Tam gidecekken geldiniz. Yarın akşam görüşelim ve size cevap vereyim," dedi. Adamlar ayrıldılar. İbnü'z-Zübeyr de adamlarına haber göndererek onlara: "Akşam hepiniz silahlarınızı kuşanarak bana gelin," dedi. Adamlar geldiler, Hâricîler de toplandılar. İbnü'z-Zübeyr silahlarını kuşanmış adamlarını
[565] iki sıra hâlinde etrafına almıştı. Onlardan bir grup da ellerinde çubuklar olduğu hâlde hemen yanı başında vaziyet almışlardı. Bunun üzerine İbnü'l-Ezrak adamlarına: "Adam sizin gailenizden korktu ve size karşı harekete geçmeye azmetmiştir, görmüyor musunuz?" dedi.

İbnü'l-Ezrak ona yaklaştı ve şöyle dedi: Ey İbnü'z-Zübeyr! Rabbin olan Allah'tan sakın ve müstebit haine buğzet. Dalaleti ilk ihdas edene, İslam'dan olmayan tatbikata yol açan ve kitabın hükümlerine muhalefet edene buğzet. Bunu yaparsan Rabbini hoşnut edecek ve kendini elim azaptan kurtarmış olacaksın. Aksi takdirde dünya malından paylarına düşenden faydalanan ve dünya hayatında güzel şeylerini harcayanlardan olursun.

Ey Ubeyde b. Hilâl! Bu insana ve maiyetindekilere bağlı bulunduğumuz ve insanları ona davet ettiğimiz davamızı anlat," dedi. Bunun üzerine Ubeyde ortaya atıldı.

Hişâm dedi: Ebû Mihnef şöyle dedi: Ebû Alkame el-Has'amî bana Has'am'dan Kabîsa b. Abdurrahman el-Kuhâfî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Vallahi Ubeyde b. Hilâl'in ortaya atılıp konuştuğuna şahit oldum. Ondan daha beliğ ve ondan daha isabetli konuşan kimse görmedim. O Hâricîler gibi düşünüyordu.

Ravi dedi: O uzun sözlerle anlatılacak önemli manaları az sözle ifade ederdi.

Ravi dedi: Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Allah, Muhammed'i (sav.) insanları Allah'a ibadet etmeye ve dinde samimi olmaya davet etmek için gönderdi. O bu davette bulundu ve Müslümanlar da ona icabet ettiler. Allah onu yanına alıncaya kadar Müslümanlar arasında Allah'ın kitabı ve emirleriyle amel etti. Ardından insanlar Ebû

Bekir'i halife seçtiler. Ebû Bekir de Ömer'i seçti. Her ikisi de kitap ve Resulullah'ın sünnetiyle amel ettiler. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun. Arkasından insanlar Osman b. Affân'ı halife seçtiler. O arazi hima etti ve akrabalarını kayırdı. Gençlere amillik görevi verdi. Değneği kaldırdı, kırbacı koydu. Kitabı yırttı ve Müslümanı tahkir etti. Zulme karşı çıkanlara [566] vurdu, Resulullah'ın kovduğunu barındırdı. Faziletiyle öncü olanlara dayak attı, onları sürerek mahrum bıraktı. Allah'ın Müslümanlara verdiği feyi alıp Kureyş fâsıklarına ve Arap eğlence insanlarına dağıttı. Bu sebeple kınayıcının kınamasına aldırmayan ve Allah'a itaat konusunda Rablerine söz veren Müslümanlardan bir topluluk üzerine gitti ve onu öldürdü. İşte biz bunların dostuyuz, İbn Affân ve dostlarından berîyiz. Ya sen ey İbnü'z-Zübeyr! Sen ne dersin?" Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr Allah'a hamdüsenada bulundu ve şöyle dedi: "Söylediklerinizi anladım. Peygamber (sav.) hakkında söylediklerini anladım. O anlattığın gibidir ve hatta anlattığından da üstündür. Ebû Bekir ve Ömer hakkında söylediklerini de anladım. Bu konuda da isabetle konuştun. Osman b. Affân (Allah rahmet etsin) hakkında da söylediklerini anladım. Ben biliyorum ki bugün Osman b. Affân'ı ve onun durumunu benden daha iyi bilen bir kimse yoktur. Malum topluluk onun üzerine geldikleri ve onu eleştirdikleri gün, onun yanındaydım. Hangi konuda onu eleştirdilerse onlara tatmin edici cevaplar verdi. Sonra tekrar bir mektup meselesiyle ona döndüler. Mektubun ona ait olduğunu, mektupta kendilerinin öldürülmelerini emrettiğini iddia ettiler. O da onlara: 'Mektubu ben yazmadım. Dilerseniz delilinizi getirin. Deliliniz yoksa ben yemin edeyim,' dedi. Vallahi delil getiremedikleri gibi yemin etmesini de istemediler, üzerine atılarak onu öldürdüler. Onunla ilgili ileri sürdüğün kusurları da dinledim. O öyle değildir. O her hayra ehil olan insandır. Ben sizi ve hazır bulunanları şahit tutarım ki ben dünyada ve ahirette Osman'ın dostuyum ve düşmanlarının düşmanıyım." Onlar: "Allah senden beri olsun ey Allah'ın düşmanı!" dediler. İbnü'z-Zübeyr: "Asıl Allah sizden berî olsun ey Allah'ın düşmanları!" dedi.

Bunun üzerine topluluk dağıldı. Bunlardan Nâfi' b. Ezrak el-Hanzalî, Benî Sarîm b. Mukāis'ten Abdullah b. Saffâr es-Sa'dî, yine Benî Sarîm b. Mukāis'ten Abdullah b. İbâz, Hanzale b. Beyhes, Benü'l-Mâhûz'dan Abdullah, Ubeydullah ve Zübeyr ve Benî Selît'ten İbn Yerbû' Basra'ya gittiler. Benî Zemmân b. Mâlik b. Sa'b b. Ali b. Mâlik b. Bekir b. Vâil'den Ebû Tâlût, Benî Kays b. Sa'lebe'den Abdullah b. Sevr Ebû Füdeyk ve Atiyye b. Esved el-Eşkerî, Yemâme'ye gittiler. Bunlar Yemâme'de Ebû Tâlût ile birlikte harekete geçtiler. Arkasından da İbn Âmir el-Hanefî'nin imdadına koştular. Basra grubuysa Basra'ya gel-
[567] diler, Ebû Bilâl'in görüşü hususunda ittifak içindeydiler.

Hişâm dedi: Ebû Mihnef Yahyâ b. Lût şöyle dedi: Ebû Müsennâ bana Basralı bir arkadaşından naklen şöyle anlattı: Hâricîler toplandılar. Onların avamları şöyle dediler: Bir kısmımız Allah yolunda huruç etsin. Zira arkadaşlarımızın hurucundan sonra bir fetret devri geçti. Âlimlerimiz yeryüzünde kandiller gibi insanları dine davet etsinler. Takva ve gayret ehli de çıksınlar, gerekirse Rablerine kavuşsunlar. Bunlar da şehit olarak Allah katında diri olarak rızıklansınlar.

Bunun için Nâfi' b. Ezrak sorumluluk aldı ve üç yüz kişiyle yola çıktı. Nitekim bu sırada insanlar Ubeydullah b. Ziyâd'a karşı harekete geçmişti. Aynı zamanda Hâricîler hapishanelerin kapılarını kırıp mahpuslarını saldılar. İnsanlar, Mes'ûd b. Amr'ın kanı sebebiyle Ezd ve Rebîa ile Benî Temîm ve Kays'ın çatışmasıyla meşgul bulunuyordu. Hâricîler insanların birbirleriyle çatışmakla meşgul olmalarını fırsat bilerek hazırlık yaptılar ve toparlandılar. Nâfi' b. Ezrak huruç edince ona uydular. Basralılar Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel b. el-Hâris b. Abdülmuttalib'in namazı kıldırması üzerinde mutabakata vardılar. İbn Ziyâd ise Şam'a kaçtı. Ezd ve Benî Temîm de sulh yaptılar. Bunun üzerine insanlar Hâricîlere karşı harekete geçtiler. Onların peşine düştüler ve onları korkuttular. Bunun üzerine onlardan geri kalanlar Basra'yı terk ederek İbnü'l-Ezrak'a iltihak ettiler. Basra'da az sayıda Hâricî kaldı. Bunlar o gün için ortaya çıkmak istememişlerdi. Bunların arasında Abdullah b. Saffâr, Abdullah b. İbâz ve onların görüşünde olanlar

vardı. Nâfi' b. Ezrak'ın görüşüne göre kendilerinden geride kalanlarla velayetlerinin bir hükmü ve geri kalanlar için bir kurtuluş yoktu. Adamlarına şöyle dedi: "Huruç etmekle Allah size ikramda bulunmuş ve başkasının göremediği hakikati size göstermiştir. Bilmez misiniz ki sizler Allah'ı, şeriatını ve emrini talep etmek için çıktınız. O'nun emri sizin için bir rehberdir. Kitap da sizin imamınızdır. Sizler onun sünnetlerine uyuyor ve izinden gidiyorsunuz." Onlar: "Evet," dediler. Onlara: "Sizin dostlarınız hakkındaki hükmünüz Peygamber'in (sav.) dostu hakkındaki hükmü gibidir. Yine düşmanınız hakkındaki hükmünüz, Peygamber'in (sav.) düşmanı hakkındaki hükmü gibidir," dedi. Onlar: "Evet," dediler. Sonra onlara şöyle dedi: "Bugün düşmanınız Allah'ın ve Peygamber'in düşmanıdır. O gün Peygamber'in düşmanı bugün Allah'ın ve sizin düşmanınızdır." Onlar: "Evet," dediler. Nâfi' b. Ezrak: "Allah şu ayeti indirmiştir: '*Allah ve Resulü'nden, kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklere bu bir ihtardır.*'[118] Başka bir ayette de şöyle bu- [568]
yurmuştur: '*İman etmedikçe müşrik kadınlarla evlenmeyin.*'[119] Allah onların velayetini ve aralarında ikamet etmeyi, şehadetlerini kabul etmeyi, kestiklerini yemeyi, din bilgisini onlardan almayı, onları nikâhlamayı ve onlarla miras ilişkilerini haram kılmıştır. Allah bu hususları bize bildirmekle hüccetini ortaya koymuştur. Bu dini, onlardan ayrıldığımız insanlara öğretmek ve Allah'ın indirdiklerini gizlememekle mükellefiz. Allah şöyle buyurmuştur: '*İndirdiğimiz açık delilleri ve kitapta insanlara apaçık gösterdiğimiz hidayet yolunu gizleyenlere hem Allah hem de bütün lanet ediciler lanet eder.*'[120] Nâfi' b. Ezrak'ın bu görüşlerini bütün arkadaşları kabul etmişlerdir.

Nâfi' şöyle yazdı: "Ubeydullah Nâfi' b. Ezrak'tan Abdullah b. Saffâr ve Abdullah b. İbâz ve onlarla birlikte olan insanlara! Allah'ın kullarından O'na itaat edenlere selam olsun." dedikten sonra mektubunda içinde bulundukları durumu anlatarak davetlerinin hususiyetlerini dile getirdi. Sonra mektubu mu-

118 Tevbe, 9/1.
119 Bakara, 2/221.
120 Bakara, 2/159.

hataplarına gönderdi. Mektup onlara ulaştırılınca Abdullah b. Saffâr onu okudu. Ancak insanlara okursa ihtilafa düşüp dağılmalarından korktuğu için onu gizleyerek onlara okumadı. Abdullah b. İbâz ona: "Allah iyiliğini versin, sana ne oldu? Yoksa kardeşlerimiz mi öldürüldü veya bazıları esir mi alındı?" dedi. Abdullah b. Saffâr mektubu ona verdi. Adam mektubu okuyunca, Nâfi' için: "Allah onu kahretsin! Nasıl böyle düşünmüştür? Bu insanlar müşrik olsalardı onun anlattıkları doğru ve isabetli olurdu. Onun sireti Peygamber'in (sav.) müşrikler hakkındaki sireti gibiydi. Ancak o yalan söyledi ve anlattıklarıyla bizim hakkımızda yalan söyledi. İnsanlar küfranı nimet içindedirler ve hükümleri uygulamamaktadırlar. Ancak şirkten berîdirler. Sadece kanlarını akıtmak bize helaldir. Mallarıysa bize haramdır," dedi. İbn Saffâr: "Allah senden berî olsun tefritte bulundun, İbnü'l-Ezrak'tan da berî olsun zira o da ifratta bulunmuştur. Allah ikinizden berî olsun," dedi. Diğer adam: "Allah hem senden hem de ondan berî olsun," dedi.

Bunun üzerine grup dağıldı ve İbnü'l-Ezrak'ın gücü ve top-
[569] luluğu arttı. Sonra Basra üzerine yürüdü ve köprüye yaklaştı. Abdullah b. el-Hâris Müslim b. Ubeys b. Küreyz b. Rebîa b. Habîb b. Abdi Şems b. Abdi Menâf'ı Basralılara gönderdi.

***

Muhtâr es-Sekafî

Muhtâr b. Ebî Ubeyd'in Kûfe'ye Gelişi

Ebû Ca'fer dedi: Muhtâr b. Ebî Ubeyd bu yılın ramazan ayının ortasında Kûfe'ye geldi.

Muhtâr'ın Kûfe'ye geliş sebebi:

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî dedi: Ebû Mihnef, Nadr b. Sâlih'ten naklen şöyle dedi: Şia Hasan b. Ali'nin Muzlim Sâbât'ta yaralandığı, Medain'den Ebyad'a taşındığı gün, tutumu sebebiyle Muhtâr'a küfrederek onu eleştirirdi. Hüseyin, zamanı gelince Müslim b. Akîl'i Kûfe'ye gönderdi. Müslim, Kûfe'de Muhtâr'ın evine misafir oldu. Bu ev hâlen Selm b. Müseyyeb'e aittir. Müslim'e biat eden Kûfeliler arasında Muhtâr

b. Ebî Ubeyd de vardı. Ona sadık kaldı ve kendisine itaat eden insanları da ona uymaya davet etti. İbn Akīl huruç edince Muhtâr, Hutarniye'de Lakfa adındaki köyünde bulunuyordu. İbn Akīl'in huruç ettiğine dair haber ona öğle vakti ulaştı. Nitekim İbn Akīl'in hurucu, adamlarıyla belirlediği bir zamanda olmamıştı. Zira kendisine "Hânî b. Urve el-Murâdî dövüldü ve hapsedildi," denilince (beklenmedik bir şekilde) huruç etti. Muhtâr da bazı köleleriyle Kûfe'ye geldi. Fîl Kapısına akşam vakti varmıştı. Ubeydullah b. Ziyâd ise Amr b. Hureys'e sancak bağlamış ve ona mescidin kapısında onlara karşı vaziyet almasını emretmişti. Muhtâr, Fîl Kapısında durunca Hânî b. Ebî Hayye el-Vâdiî yanına uğradı ve ona: "Neden burada durmuşsun? Ne insanlarla birliktesin ne de evindesin," dedi. Muhtâr: [570] "Hatanızın büyüklüğü karşısında tereddütte kaldım," dedi. Hânî: "Vallahi kendini ölüme götürüyorsun gibi geliyor bana," dedi. Sonra Amr b. Hureys'in yanına giderek Muhtâr'a söylediğini ve Muhtâr'ın cevabını ona aktardı.

Ebû Mihnef dedi: Nadr b. Sâlih bana Abdurrahman b. Ebî Umeyr es-Sekafî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hânî b. Ebî Hayye kendisine Muhtâr'ın sözlerini naklettiğinde Amr b. Hureys'in yanında oturuyordum. Amr bana: "Amcanın oğluna git ve ona adamının nerede olduğundan haberi olmadığını söyle de kendini suçlu duruma düşürmesin," dedi. Ona gitmek üzere kalkmıştım ki Zâide b. Kudâme b. Mes'ûd yerinden fırladı ve ona: "Kendisine aman vermen kaydıyla gelecek," dedi. Amr b. Hureys: "Benden taraf o aman üzeredir. Üstelik konu Ubeydullah b. Ziyâd'a iletilirse benim yanımda bulunduğuna şahitlik eder, onu en güzel şekilde savunurum," dedi. Zâide ona: "Böyle olursa inşallah hayırdan başka bir şey olmaz," dedi.

Abdurrahman dedi: Çıktım ve Zâide de bana refakat ederek Muhtâr'a gittik, ona İbn Ebî Hayye'nin sözleriyle Amr b. Hureys'in bize söylediklerini ona aktardık. Ona ricada bulunarak kendini suçlu duruma düşürmemesini söyledik. Bunun üzerine İbn Hureys'in yanına gitti. Ona selam verdi ve sabaha kadar sancağının altında oturdu. İnsanlar da Muhtâr'ın yaptıklarını ve durumunu kendi aralarında konuşuyorlardı. Umâ-

re b. Ukbe b. Ebî Muayt konuyu Ubeydullah b. Ziyâd'a haber verdi. Güneş gökyüzünde yükselince Ubeydullah b. Ziyâd'ın kapısı açıldı ve insanların onun yanına gitmelerine izin verildi. Girenler arasında Muhtâr da vardı. Ubeydullah onu çağırdı ve ona: "İbn Akîl'e yardım etmek için gruplarla birlikte gelmişsin," dedi. Muhtâr: "Hayır, yapmadım. Ben geldim ve Amr b. Hureys'in sancağı altında oturdum, gece boyunca sabaha kadar onunla birlikteydim," dedi. Amr da: "Doğru söyledi," dedi. Bunun üzerine Ziyâd değneği kaldırdı ve Muhtâr'ın yüzüne vurdu. Değnek Muhtâr'ın gözüne isabet etti ve gözünü yaraladı ve ona: "Bu sana layıktır! Vallahi Amr'ın şahitliği olmasaydı senin boynunu vuracaktım. Onu hapse atın," dedi. Onu hapse attılar ve Hüseyin öldürülünceye kadar hapiste kaldı. Muhtâr, Zâide b. Kudâme'ye haber göndererek Medine'de Abdullah b.
[571] Ömer'e gitmesini ve onun, Yezîd b. Muâviye'ye mektup yazarak kendisinin serbest bırakılması için Yezîd'in Ubeydullah b. Ziyâd'a talimat vermesini ve bunun için bir mektup yazmasını istedi. Zâide Abdullah b. Ömer'e gitmek üzere yola çıktı. Zâide, [Abdullah'ın] yanına vardı ve Muhtâr'ın mesajını kendisine tebliğ etti. Muhtâr'ın kız kardeşi Abdullah b. Ömer'in eşi Safiyye kardeşinin hapiste olduğunu anlayınca ağladı ve üzüldü. Abdullah b. Ömer durumunu görünce Yezîd b. Muâviye'ye mektup yazdı ve onu Zâide'ye teslim etti. Şöyle yazdı: Ubeydullah b. Ziyâd, Muhtâr'ı hapsetti. O benim kayınbiraderim. Esenliğe kavuşturulması ve durumunun düzeltilmesini arzu ediyorum. Uygun görürsen –Allah bize ve sana rahmet etsin– İbn Ziyâd'a yazarak ona kendisini tahliye etmesini emret. Selamla.

Zâide sefer develerine binerek yola çıktı ve mektubu Şam'da bulunan Yezîd'e teslim etti. Yezîd mektubu okuyunca güldü ve şöyle dedi: "Ebû Abdurrahman'ı şefaatçi yapıyor. O bu işin erbabıdır." Yezîd, İbn Ziyâd'a mektup yazdı ve şöyle dedi: Mektubumu okur okumaz Muhtâr b. Ebî Ubeyd'i serbest bırak. Esenlikler diliyorum.

Zâide mektubu İbn Ziyâd'a getirip teslim etti. Bunun üzerine İbn Ziyâd, Muhtâr'ı hapisten çıkardı ve ona: "Sana üç gün

mühlet veriyorum. Bu müddetten sonra seni Kûfe'de bulursam zimmetim senden berîdir," dedi. Bunun üzerine Muhtâr yola çıktı. Öte yandan İbn Ziyâd: "Vallahi Zâide, uzun süre hapiste bırakmak istediğim bir adamı Müminlerin Emîri'ne giderek tahliye etmem için bana mektup getirmek suretiyle buna cüret etmiştir. Onu bana getirin," dedi. Zâide aranırken İbn Ziyâd'ın kâtibi Amr b. Nâfi' Ebû Osman ona uğradı: "Canını kurtar, sana yaptığım bu iyiliğimi de unutma," dedi.

Ravi dedi: Zâide çıktı, o gün izini kaybettirdi. Akabinde kavminden bir grup insanla çıktı ve Ka'kâ' b. Şevr ez-Zühelî ve Müslim b. Amr el-Bâhilî'ye gitti. Bu iki zat İbn Ziyâd'dan ona aman aldılar.

Hişâm dedi: Ebû Mihnef şöyle dedi: Mühletin üçüncü gününde Muhtâr, Hicaz'a gitmek üzere yola çıktı. Ebû Mihnef dedi: Sak'ab b. Züheyr bana Sakîf'in kölesi İbnü'l-Irk'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Hicaz'dan geliyordum. Vâkısa'nın arkasında Besîta'ya vardığımda Muhtâr b. Ebî Ubeyd ile karşılaştım. İbn Ziyâd onu tahliye edince Kûfe'den çıkıp Hicaz'a gitmek istiyordu. Onunla karşılaşınca ona alaka gösterdim, kendisine yakın davrandım. Gözündeki darp izini görünce "*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn*!" dedim ve kendisine acıyarak: "Gözüne ne olmuş? Allah seni kötülükten kurtarsın," dedim. Muhtâr: "Za- [572]
niyenin oğlu bastonla gözüme vurdu ve bu hâle geldi," dedi. Ona: "Neden yaptı? Allah parmaklarını kurutsun!" dedim. Muhtâr: "Onun parmaklarını ve kollarının damarlarını kesmez ve organlarını parçalamazsam Allah canımı alsın!" dedi. Onun bu sözlerine hayret ettim ve ona: "Bunu nasıl biliyorsun? Allah seni esirgesin," dedim. Muhtâr bana: "Sana söylediklerimi unutma. Onun doğruluğunu göreceksin," dedi.

Ravi dedi: Sonra bana İbnü'z-Zübeyr hakkında soru sormaya başladı. Ona Kâbe'ye sığındığını söyledim. O: "Bu binanın Rabbine sığınırım. İnsanlar onun gizlice biat aldığını söylüyor. Bana göre güçlenir ve etrafında çok sayıda adam toplanırsa mutlaka muhalefetini açığa vuracaktır. Evet, bunda şüphe yoktur. O bugün Arapların adamıdır. O benim izimde hareket eder

ve sözümü dinlerse onu insanların şerrinden korurum. Yapmazsa vallahi ben hiçbir Araptan aşağı değilim. Ey İbnü'l-Irk! Fitne gürlemeye, şimşekleri çakmaya başlamış ve dirilerek yularını ayakları altına almıştır. Bu badireleri görür de bir yerde ortaya çıktığımı duyarsan de ki: 'Muhtâr, Müslüman gruplarıyla et-Taf'ta katledilen mazlum şehidin kan davasını güdüyor. O Müslümanların efendisi ve efendilerinin oğlu olan Hüseyin b. Ali idi.' Rabbine yemin ederim ki onun kanına karşılık Yahyâ b. Zekeriyyâ'nın (as.) kanı üzerine katledilen insanlar kadar kişi öldüreceğim!" dedi. Ona: "Süphanallah! Bu da önceki vaadin gibi acayip bir şeydir," dedim. O bana: "Sana söylediğim bu söz, gerçektir. Bunu unutma. İleride gerçekleştiğini göreceksin," dedi. Ardından bineğini sürdü ve yoluna devam etti. Bir süre ona refakat ettim ve selametle güzel sohbetle yoluna devam etmesini diledim. Sonra durdu ve yemin ederek bana yoluma devam etmemi istedi. Bunun üzerine elini tuttum ve ona veda ettim, onu selamladıktan sonra ayrıldım. Kendi kendime: "Bu insanın –yani Muhtâr– bana olacağını söylediği hususlar kendi kendine hayal ettiği şeyler midir? Vallahi Allah kimseye gaybı bilme meziyetini vermemiştir. Bu onun olmasını temenni ettiği şeyler olup bunların olacağını düşünmektedir," dedim. Ne var ki ben ölmeden olacağını söylediği şeylerin hepsinin gerçekleş-
[573] tiğini gördüm. Bu ister ona bildirilen bir bilginin sonucu olsun, onun gerçekliği ispatlanmıştır. İsterse kendi düşünce ve hayalinin sonucu olsun, artık vuku bulmuş bir gerçektir.

Ebû Mihnef dedi: Sak'ab b. Züheyr bana İbnü'l-Irk'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Bu rivayeti Haccâc b. Yûsuf'a anlattım. Adam güldü ve dedi ki: O şöyle de diyordu:

Kuyruğunu kaldırır ve helakini istemektedir.

Dicle'de veya etrafında...

Ona: "Sana göre bu onun kendi uydurması veya yalanları sonucu muydu, yoksa ona verilmiş bir ilim miydi?" dedim. Haccâc: "Vallahi bu sorduğun sorunun cevabını bilmiyorum. Ancak diyebilirim ki o dindar, savaşçı ve düşmanla amansız şekilde vuruşan bir kişiydi," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Benî Hazrec'den Ebû Seyf el-Ensârî bana Abbâs b. Sehl b. Sa'd'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Muhtâr, Mekke'ye Abdullah b. ez-Zübeyr'e geldi. Ben de yanında oturuyordum. Selam verdi. İbnü'z-Zübeyr selamına karşılık verdi ve ilgi göstererek güzel karşıladı. Sonra ona: "Ey Ebû İshâk! Bana Kûfe'deki insanların hâlinden bahset," dedi. Muhtâr: "Onlar göz önünde sultanlarının dostu, gizli olarak da onun düşmanıdırlar," dedi. İbnü'z-Zübeyr ona: "Bu, kötü kulların meziyetidir. Efendilerini görürlerse onlara hizmet eder, onlara itaat ederler. Ancak onlardan uzaklaşınca da onlara küfreder, onları lanetler," dedi. Ravi dedi: Bir saat kadar yanımızda oturdu. Bir ara İbnü'z-Zübeyr'e yöneldi ve onunla gizli konuşur gibi: "Ne bekliyorsun? Elini aç, sana biat edeyim. Sen de bize rıza göstereceğimiz şeyler ver. Hicazlılara da iyilik yap. Zira onların tümü seninledir," dedi. Sonra Muhtâr kalktı ve bir yıl boyunca görülmedi. Bir gün İbnü'z-Zübeyr'in yanında otururken bana: "Muhtâr b. Ebî Ubeyd'le ne zaman görüştün?" dedi. "Geçen sene onu senin yanında gördüğümden beri onunla bir görüşmem olmadı," dedim. Bana: "Sence nereye gitti? Mekke'de olsaydı ondan sonra görülecekti," dedi. Ben: "Onu senin yanında gördükten bir veya iki ay sonra Medine'ye gittim, orada birkaç ay kaldım. Sonra dönüp sana geldim, Tâif'ten bir grubun umre için geldiklerini işittim. Onlar [574] Muhtâr'ın Tâif'te kendilerine uğradığını ve kendisinin, 'gazap adamı ve zorbaların helak edicisi' olduğunu söylediğini ifade etmişler," dedim. İbnü'z-Zübeyr: "Allah onu kahretsin. O bir yalancı, kehanet taşlayıcısı hâline gelmiştir. Allah zorbaları helak edecekse onlardan biri de Muhtâr'dır," dedi. Vallahi konuşmamızı henüz bitirmiştik ki mescidin yanında bize göründü. İbnü'z-Zübeyr: "Hazır olmayandan bahset onu görürsün. Nereye gideceğini tahmin edersin?" dedi. Ben de: "Sanırım Kâbe'ye gidecek," dedim. Nitekim Kâbe'ye geldi ve Hicr'e yöneldi ve onun yanında oturdu. Derken Tâiflilerden ve Hicazlılardan oluşan bir grup yanından geçerken yanına oturdular. Bu arada ben de İbnü'z-Zübeyr'in yanına oturdum. İbnü'z-Zübeyr, Muhtâr'ın kendisine gelmekte geciktiğini görünce bana:

"Ne düşünüyorsun? Bize gelmeyecek mi?" dedi. Ona: "Bilmem, ben sana haberini getireceğim," dedim. İbnü'z-Zübeyr bu sözü beğenmiş gibi: "Dilediğin gibi olsun," dedi.

Ravi dedi: Kalktım ve mescitten çıkıyormuşum gibi davrandıktan sonra, ona dönüp yeni görüyormuş gibi baktım, ona yönelerek kendisine selam verdim. Sonra yanında oturdum ve elinden tuttum. Kendisine: "Neredeydin? Tâif'te miydin? Benden sonra nerelere gittin?" diye sordum. Bana: "Tâif'te ve başka yerlerdeydim," dedi ve işi müphem bıraktı. Akabinde yüzümü ona dönerek ona alçak sesle: "Senin gibi bir adam, şeref ehli ve Kureyş'ten olan üstelik Ensar ve Sakīf gibi ileri gelen Araplardan hiçbir aile ve kabile reisinin ve liderinin geride kalmayarak bu adama gelip biat etmişken hayret vericidir ki sen ona gelip biat etmedin, bu davadan nasibini almadın," dedim. Muhtâr: "Görmedin mi? Geçen sene ona geldim ve ona görüşümü söyledim. Ancak durumu hakkında ketum davrandı ve bana karşı müstağni davranınca istedim ki kendisine karşı ben de müstağni davranayım. Vallahi ona muhtaç olduğumdan çok o bana muhtaçtır," dedi. Ona: "Sen onunla mescitte, orta yerde konuştun. Oysa bu tür konuşmalar ancak perde arkasında ve kapalı kapılar ardında olmalıdır. İstersen bu gece seninle birlikte olduğum hâlde onunla görüş," dedim.
[575] O: "Olur, yatsı namazını kıldıktan sonra ona gidelim," dedi. Onunla Hicr'de buluşmak üzere anlaştık.

Ravi dedi: Onun yanından ayrıldım ve İbnü'z-Zübeyr'e giderek ona söylediklerimi ve onun bana söylediklerini aktardım. İbnü'z-Zübeyr buna sevindi. Yatsı namazını kılınca Hicr'de buluştuktan sonra İbnü'z-Zübeyr'in evine gittik. Girmek için izin istedik. Bize izin verdi. Onlara: "Sizi baş başa bırakayım," dedim. Ancak ikisi bana: "Senden saklanacak bir sırrımız yoktur," dediler. Bunun üzerine oturdum. İbnü'z-Zübeyr onunla tokalaştı ve onu güzel bir şekilde karşıladı, hâlini ve ev halkının durumunu sordu. Akabinde uzun olmayan bir süre için sustular.

Ben dinlerken Muhtâr konuşmasına başlarken Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra dedi ki: "Çok konuşmakta da

gereğinden az konuşmakta da hayır yoktur. Ben olmadan işler hakkında karar almaman, izin vereceklerinin başında olmam ve galip gelirsen en güzel görevi bana tevdi etmen kaydıyla sana biat etmeye geldim." İbnü'z-Zübeyr ona: "Allah'ın kitabı ve Peygamber'in (sav.) sünneti üzerine senin biatini alacağım," dedi. Muhtâr: "En kötü kölemin de biatini Allah'ın kitabı ve Peygamber'in (sav.) sünneti üzerine alacaksın. O zaman bu işte senden en uzak insandan farklı payım nedir? Hayır, vallahi söylediğim şartlar dışında asla sana biat etmeyeceğim," dedi.

Abbâs b. Sehl dedi: Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr'in kulağına: "Onun itaat ve bağlılığını satın al, sonra duruma bakarsın," diye fısıldadım. İbnü'z-Zübeyr ona: "İstediğini sana veriyorum," dedi ve elini uzatarak onun biatini aldı. Muhtâr, Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'nin Mekke üzerine geldiği birinci muhasaraya kadar İbnü'z-Zübeyr'in yanında durdu. O muharebede en güzel şekilde savaşanlardan oldu, en mükemmel edayı gösterdi. Münzir b. ez-Zübeyr, Misver b. Mahreme ve Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî öldürüldüklerinde Muhtâr: "Ey Müslümanlar bana gelin, bana gelin! Ben Ebû Ubeyd b. Mes'ûd'un oğluyum. Ben kaçanın değil, saldıranın oğluyum. Çekilenlerin değil, ileriye atılanların oğluyum. Ey dokunulmazları savunanlar! Ey öçlerini savunanlar!" diye sesleniyordu. Bunun üzerine insanlar heyecanlandı. Muhtâr güzel bir eda ortaya koydu ve güzel savaştı.

Bu muhasara boyunca Muhtâr, İbnü'z-Zübeyr ile birlikte [576]
kaldı. Kâbe yakıldığında –Nitekim 3 Rebîülevvel 64 Cumartesi günü yakıldı.– Muhtâr o gün maiyetinde bulunan yaklaşık üç yüz kişilik bir grupla en güzel şekilde, benzersiz bir muharebe çıkardı. O hareketsiz kalıncaya kadar savaşır sonra otururdu, adamları da onun etrafında bir çember oluştururlardı. İstirahat ettikten sonra tekrar yerinden fırlar ve savaşırdı. Şamlı bir grup üzerine gittiği zaman mutlaka onlarla vuruşur ve onları mağlup ederdi.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Yûsuf Muhammed b. Sâbit bana Abbâs b. Sehl b. Sa'd'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Kâbe'nin

yakıldığı gün Şamlılara karşı savaşta Abdullah b. Mutî', Muhtâr ve ben başı çekiyorduk. Ancak aramızda Muhtâr'dan daha iyi savaşan yoktu.

Ravi dedi: Muhtâr, Şamlılar Yezîd b. Muâviye'nin ölüm haberini almadan bir gün önce –yani 15 Rebîülâhir 64 Perşembe günü– çok şiddetli bir muharebede bulundu. Şamlılar o gün bize karşı muzaffer olacaklarını ümit ediyorlardı. Öyle ki Mekke'nin yollarını bize kapatmışlardı.

Ravi dedi: İbnü'z-Zübeyr çıkmış ve çok sayıda insan ölmek için ona biat etmişlerdi. Ben de yanımdaki bir grupla bir tarafta savaşırken Muhtâr da Yemâmeli bir toplulukla birlikte başka bir yerde savaşıyordu. Bunlar Hâricîydi ve Kâbe'yi savunmak için savaşıyorlardı. Abdullah b. Mutî' de başka bir tarafta savaşıyordu.

Bir ara Şamlılar bana saldırdılar, adamlarımla beni kıstırdılar. Bunun üzerine Muhtâr ve adamlarıyla aynı yerde toplandık. Ben ne yapsam Muhtâr da aynısını yapar, o da ne yaparsa ben de aynısını yapmaya gayret ederdim. Ondan daha çetin olanı görmedim. Biz savaşırken Şamlı süvari ve piyadeler bize saldırdılar. Muhtâr'la birlikte maiyetimizde yetmiş kadar savaşçı olduğu hâlde, bizi bir Mekkelinin evinin yanında mahsur bıraktılar. Muhtâr onlarla vuruşuyor ve şöyle diyordu:

Kaçan kişinin ruhu selamete ermesin!

Ravi dedi: Muhtâr meydana çıktı, ben de onunla çıktım. On-
[577] lara: "Sizden biri karşıma çıksın," dedim. Bunun üzerine bana karşı bir kişi, onun karşısına da bir kişi çıktı. Ben hasmımın üzerine gittim ve onu öldürdüm. Muhtâr da hasmının üzerine yürüdü ve onu öldürdü. Akabinde onlara saldırdık. Vallahi onlarla vuruştuk ve onları yollardan söküp attık. Sonra öldürdüğümüz iki kişinin cesetlerinin yanına döndük. Benim öldürdüğüm kişi oldukça kırmızımtırak tenliydi. Rum asıllı gibiydi. Muhtâr'ın öldürdüğü kişiyse siyahiydi. Muhtâr bana: "Bilir misin, vallahi öldürdüğümüz bu iki kişi köledir. Bu iki kişi bizi öldürselerdi aşiretlerimiz ve bize ümit bağlayanlar feci bir duruma maruz kalacaklardı. Bu iki kişi benim indimde

ancak iki köpeğe denktir. Artık bugünden sonra ancak tanıdığım insanlara karşı çıkacağım," dedi. Ben de ona: "Vallahi ben de tanımadığım bir kişiye karşı çıkmayacağım," dedim.

Muhtâr, Yezîd b. Muâviye ölünceye kadar İbnü'z-Zübeyr'in maiyetinde kaldı. Derken Mekke muhasarası bitti ve Şamlılar Şam'a geri döndüler. Kûfeliler de Yezîd'in ölümü üzerine, insanlar imamlarını seçinceye kadar namazı kıldırmak üzere Âmir b. Mes'ûd'u seçtiler. Ancak Âmir yalnızca bir ay bekledikten sonra kendisinin ve Kûfelilerin biatlerini İbnü'z-Zübeyr'e bildirdi. Muhtâr, Yezîd'in ölümünden sonra beş ay birkaç gün İbnü'z-Zübeyr ile birlikte kaldı.

Ebû Mihnef dedi: Abdülmelik b. Nevfel b. Müsâhik bana Saîd b. Amr b. Saîd b. el-Âs'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Vallahi Abdullah b. ez-Zübeyr ile birlikteydim ve onun yanında Abdullah b. Safvân b. Ümeyye b. Halef de vardı. Birlikte Kâbe'yi tavaf ediyorduk. Derken İbnü'z-Zübeyr'in gözü Muhtâr'a ilişti. Bunun üzerine İbn Safvân'a: "Ona bak. Vallahi o yırtıcı hayvanların kuşattığı bir kurttan daha endişeli bir hâl içindedir," dedi. Sonra gitti, biz de onunla birlikte gittik. Tavafımızı bitirip de iki rekât namaz kıldıktan sonra Muhtâr bize katıldı ve İbn Safvân'a: "İbnü'z-Zübeyr benim hakkımda ne dedi?" diye sordu. Ancak İbn Safvân ketum davrandı ve "Senin hakkında hayırdan başka bir şey söylemedi," dedi. Muhtâr: "Hayır, bu binanın Rabbine yemin olsun, ya benim izimde gidecek ya da ateşini yakacağım," dedi. Muhtâr beş ay İbnü'z-Zübeyr'in yanında ikamet ettikten sonra, ona amillik görevi vermediğini görünce Kûfe'den gelenlere, oradaki insanların durumunu soruyordu.

Ebû Mihnef dedi: Atiyye b. el-Hâris Ebû Revk el-Hemdânî bana şöyle anlattı: Hânî b. Ebî Hayye el-Vâdiî ramazan umresi için Mekke'ye gelmişti. Muhtâr ona hâl hatır sordu ve Kûfeli- [578]
lerin ahvali hakkında kendisinden bilgi istedi. Hânî ona: "Durumlarının iyi olduğunu, İbnü'z-Zübeyr'e itaatte uyum içinde olduklarını ancak hatırı sayılır çoğunlukta bir kitlenin bulunduğu ve bu kitleyi toparlayacak bir adamın bulunması hâlin-

de onlarla yeryüzünü bir müddet yiyebilecektir," dedi. Muhtâr ona: "Ben Ebû İshâk'ım. Ben onlar için varım. Ben onları hak üzere toplarım ve onlarla bâtılın süvarilerini nefyederim. Onlarla muannit zorbaları bertaraf ederim," dedi. Hânî b. Ebî Hayye ona: "Ey İbn Ebî Ubeyd! Sakın yapabilirsen dalalete sürükleme. Onların lideri senden başkası olsun. Zira fitnenin sahibi eceli en yakın olan ve ameli en kötü kişidir," dedi. Muhtâr ona: "Ben fitneye değil hidayet ve cemaate davet ediyorum," dedi ve yerinden fırlayarak bineğine binerek Kûfe'ye hareket etti. Kar'â'dayken Hemdân'dan Bint Mersed el-Kābidî'nin kardeşi Seleme b. Mersed'le karşılaştı. Bu zat Arapların en cesur insanlarından olup âbit bir kişiydi. İkili karşılaşınca tokalaştılar hâl hatır sordular. Muhtâr ona (niyeti hakkında) haber verdi. Sonra Seleme b. Mersed'e: "Bana Kûfeliler hakkında konuş," dedi. Seleme: "Onlar çobanı kaybolan bir davar sürüsü gibidir," dedi. Muhtâr b. Ebî Ubeyd: "Ben onları güzel güderim ve gayesine ulaşabilirim," dedi. Seleme ona: "Allah'tan sakın ve bil ki ölecek ve diriltileceksin. Sonra da hesap verecek, sorgulanacak ve hayırsa hayır, şerse şer olarak amelinin karşılığını göreceksin," dedi. Akabinde ayrıldılar. Muhtâr yoluna devam etti ve cuma günü Hîre Denizine (göl) vardı. Muhtâr burada suya girerek yıkandı, az da olsa koku sürüntü ve elbisesini giyerek sarığını başına koydu. Sonra kılıcını kuşandı. Ardından bineğine bindi ve es-Sekûn Mescidine ve Kinde Kabristanına uğradı. Yanından geçtiği meclislerdeki insanlara selam veriyor ve onlara: "Müjdeler olsun, zafer ve galibiyet yakındır. Arzu ettiğiniz şey size gelmiştir," diyordu. Sonra Benî Züheyl ve Benî Hucr mescitlerine uğradı. Ancak burada kimseyi bulamadı. Zira insanlar cumaya gitmişlerdi. Sonra Benî Beddâ'ya uğradı. Burada Kinde'den Ubeyde b. Amr el-Beddî'yi gördü. Ona selam verdi ve ona: "Sana zafer, kolaylık ve galibiyet müjdesini veriyorum. Sen Ebû Amr'sın ve güzel fikirlere sahipsin. Allah bu fikirlerin sebebiyle hatalarını affedecek ve günahlarını örtecektir," dedi. –Nitekim Ubeyde insanların en cesur ve en iyi şairlerindendi, Ali'yi (ra.) en çok seven kişiydi. Ancak
[579] şaraba dayanamıyordu.– Muhtâr ona bu sözleri söyleyince

Ubeyde ona: "Bize müjde verdin. Allah sana hayırlı müjdeler versin. Bize bir açıklama yapacak mısın?" dedi. Muhtâr: "Evet, bu gece ikamet yerimde bana gel," dedi ve gitti.

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc bana Ubeyde b. Amr'dan naklen şöyle dediğini anlattı: Muhtâr bana bu sözleri söyledikten sonra: "Benim ikamet yerime gel seninle buluşalım. Mescidinizin insanlarına da bu sözlerimi tebliğ et," dedikten sonra şöyle dedi: "Onlar ki Allah taati için onlardan ahitlerini almıştır. Buna göre ahitlerini bozanları öldürecekler, Peygamberlerinin evlatlarının kanını dava konusu yapacaklar. Allah da onları açık olan nura hidayet edecektir," dedi. Sonra gitmek isteyince bana: "Yol Benî Hind'e nasıl çıkar?" diye sordu. Ona: "Beni bekle sana göstereceğim," dedim. Atımın getirilmesini istedim. Atım eyeri sırtına konulmuş olarak getirildi. Atıma bindim ve onunla birlikte Benî Hind'e gittik. Muhtâr bana: "İsmâil b. Kesîr'in evini göster," dedi. Onunla birlikte İsmâil b. Kesîr'in evine gittik ve İsmâil b. Kesîr'i yanına getirdim. Ona selam verdi, güzel karşılayarak onunla tokalaştı ve müjde vererek dedi ki: "Bu gece kardeşinle ve Ebû Amr ile benim yanıma gelin. Size arzu ettiğiniz haberlerle geldim!" Sonra gitti, biz de onunla gittik. Cüheyne el-Bâtına Mescidine uğradıktan sonra Fîl Kapısına geçti. Burada devesini çöktürdü, mescide girdi. İnsanlar meraklı bakışlarla dikkatlerini ona çevirerek: "İşte Muhtâr geldi," dediler. Muhtâr mescidin direklerinden birinin yanında durdu, namaz vakti gelinceye kadar namaz kıldı. Sonra insanlarla birlikte namaz kıldı. Ardından başka bir direğin yanında oturdu ve cuma namazıyla ikindi namazı arasında namaz kıldı. Arkasından insanlarla birlikte ikindi namazını kıldı ve ayrıldı.

Ebû Mihnef dedi: Mücâlid b. Saîd bana Âmir eş-Şa'bî'den naklen şöyle anlattı: Muhtâr üzerinde yol elbisesi olduğu hâlde Hemdân halkasına uğradı ve onlara: "Müjdeler olsun. Ben size sevindirici haberlerle geldim," dedi ve yoluna devam ederek evine vardı. Bu ev Selm b. Müseyyeb'in evi olarak bilinirdi. Şia bu eve gidip gelir ve Muhtâr ile görüşürlerdi.

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc bana Ubeyd b. Amr ve Benî Hind'den İsmâil b. Kesîr'den naklen şöyle dediklerini anlattı: Bizimle sözleştiği gibi Muhtâr'a geceleyin gittik. Yanına varıp da oturduğumuzda insanların ahvali ve Şianın durumu hakkında birtakım sorular sordu. Ona Şianın Süleyman b. Surad el-Huzâî'nin etrafında toplandığını ve kısa bir müddet sonra huruç edeceğini söyledik. Bunun üzerine Muhtâr Allah'a hamdüsenada bulundu ve Peygamber'e salatüselam getirdikten sonra şöyle dedi:

[580] Vâsî'nin oğlu Mehdî Muhammed b. Ali beni size emin, vezir, seçilmiş ve emîr olarak gönderdi. Bana mülhitlerle savaşmamı, Ehl-i beytinin kanlarını dava konusu yapmamı ve zayıfları savunmamı emretti.

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc, Ubeyde b. Amr ve İsmâil b. Kesîr'den naklen şöyle dedi: Her ikisi de Allah'ın kulları içinde ona ilk icabet eden, elini tutan ve biat eden ilk insanlardı. Ravi dedi: Muhtâr, Süleyman b. Surad'ın yanında toplanan Şiaya haber yollayarak onlara: "Ben size veliyyülemir ve fazilet madeniyim ve vasinin vasisi ve hidayet imamı tarafından şifalı ve hakikati keşfeden bir emirle gönderildim. Düşmanların öldürülmesi ve nimetin tamamlanması emriyle gönderildim. Süleyman b. Surad (Allah bizi de onu da esirgesin), kurumuş, yaşlanmış ve çürüyüp zayıflamıştır. Tecrübe sahibi değildir ve savaş hakkında bilgisi yoktur. O sizi çıkaracak, kendini de sizi de öldürecektir. Ben, benim için hazırlanmış bir örnek ve beyan edilmiş bir emir üzere çalışacağım. Bunda dostunuzun izzeti, düşmanınızın bertaraf edilmesi ve sadrınızın şifası vardır. Öyleyse sözümü dinleyin ve emrime itaat edin. Size müjdeler olsun. Siz de birbirinizi müjdeleyin. Bütün emellerinizi gerçekleştirecek en hayırlı liderim." Ravi dedi: Muhtâr bu ve benzeri sözlerini sürekli söyledi durdu ve Şiilerin bir kısmının kalbini kazandı. Bunlar ona gidip geliyor, onu tazim ediyorlardı. Onun emrini bekliyorlardı. Oysa Şiilerin ve ileri gelenlerin ekseriyeti Süleyman b. Surad'ın maiyetindeydiler. O, Şianın büyüğü ve en yaşlısıydı. Ona kimseyi denk tutmuyorlardı. Ancak Muhtâr az da olsa onlardan bir grubu kendi

tarafına çekmişti. Bu sebeple Muhtâr için Süleyman b. Surad, Allah'ın kullarının en tahammül edilemeyeniydi. O gün Süleyman b. Surad için durum tamamlanmıştı ve huruç etmek istiyordu. Muhtâr ise Süleyman b. Surad'ın durumu tebeyyün etmeden ve Şiilerin kendi etrafında toplanması ümidiyle hareket etmek ve bir işe girişmek istemiyordu. Bu gerçekleşirse arzusuna nail olmak için daha güçlü olacaktı. Süleyman b. Surad huruç edip de el-Cezîre'ye doğru hareket edince Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkās, Şebes b. Rib'î ve Yezîd b. el-Hâris b. Rüveym, Abdullah b. Yezîd el-Hatmî ve İbrâhim b. Muhammed b. Talha'ya: "Muhtâr sizin için Süleyman b. Surad'dan daha [581] tehlikelidir. Süleyman düşmanlarınıza karşı huruç etti, onları sizin için zaafa uğratacaktır. Kaldı ki o sizin memleketinizden çıkıp gitti. Muhtâr ise şehrinizde size karşı harekete geçmek istiyor. Bu sebeple insanların durumu düzene girinceye kadar onun üzerine gidin ve onu demir bağlarla bağlayarak hapse atın," dediler. Bunun üzerine Yezîd b. el-Hâris ve İbrâhim b. Muhammed insanlarla birlikte onun üzerine gittiler. Muhtâr aniden kuşatıldı ve evinden alındı. Onların topluluğunu görünce onlara: "Ne istiyorsunuz? Ellerinizin yaptığı ne kötüdür!" dedi. İbrâhim b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah, Abdullah b. Yezîd'e: "Onun kollarını bağla ve yalın ayak yürüt," dedi. Abdullah b. Yezîd ona: "Süphanallah! Bize düşmanlığını izhar etmemiş ve bize savaş açmamış bir adamı yürütecek ve yalın ayak gezdirecek değilim. Biz onu zan üzere aldık," dedi. İbrâhim b. Muhammed ona: "Bırak bu senin işin değildir. Ey İbn Ebî Ubeyd! Sen ne yapıyorsun? Senin hakkında bize intikal eden bu bilgiler nedir?" dedi. Muhtâr: "Benim hakkımda sana gelen bilgiler doğru değildir. Senin baban ve dedenin yaptıkları gibi bir kandırmadan Allah'a sığınırım!" dedi.

Ravi dedi: Fudayl şöyle dedi: Vallahi evinden alındığına şahit oldum ve bu sözleri söylerken onu işittim. Ancak İbrâhim b. Muhammed'in onun sözlerini duyup duymadığını bilmiyorum. Ancak bu sözleri sarf ederken sustu. Sonra binmesi için siyah bir katır getirildi. İbrâhim, Abdullah b. Yezîd'e: "Onu bağlamayacak mısın?" dedi. Abdullah: "Bağ olarak hapis ona yeter," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Yahyâ b. Îsâ ise bana şöyle anlattı: Humeyd b. Müslim el-Ezdî'yle birlikte onu ziyaret etmek ve onunla ahitleşmek için yanına gittik. Ancak onun kelepçelendiğini gördüm. Onun şöyle dediğini işittim: "Denizlerin, hurma ağaçlarının, ıssız ve uçsuz çöllerin, meleklerin ve seçilmiş hayırlı insanların Rabbine yemin olsun, Ensardan oluşan ve mızraksız, tecrübesiz, silahsız ve şer ehli olmayan bir toplulukla, her zorbayı kıvrak mızrakla ve keskin kılıçla öldüreceğim. Böylece dinin direğini muhkem hâle getirip Müslüman
[582] topluluktaki çatlağı kapatınca, Müslümanların sadrındaki sıkıntı ve kederi giderince, Peygamberlerin intikamını alınca dünyanın yokluğuna aldırmayacak, geldiği zaman ölümü önemsemeyeceğim."

Ravi dedi: Hapisteyken ona gittiğimizde ve çıkıncaya kadar bu sözleri tekrar tekrar bize söylerdi. İbn Surad huruç ettikten sonra Muhtâr adamlarına şecaat arz ederdi.

***

Kâbe'nin Yıkılması

İbnü'z-Zübeyr'in Kâbe'yi Yıkması

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda İbnü'z-Zübeyr Kâbe'yi yıktı. Kâbe'nin duvarları mancınıklardan atılan taşlarla eğilmişti. Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin anlattığına göre İbrâhim b. Mûsâ ona İkrime b. Hâlid'den şöyle dediğini anlatmıştır: İbnü'z-Zübeyr, Kâbe'yi yerle aynı seviyeye getirmek suretiyle yıktı. Temellerini de kazarak Hicr'i ona dâhil etti. İnsanlar temelin etrafında tavaf ediyorlar, yerinde namaz kılıyorlardı. Hacerülesved'i de bir ipek kumaş parçası içinde bir sandığa aldı. Kâbe'nin ziynet eşyası, içinde bulunan güzel kokular, elbiseler kapıcılara verilerek Kâbe'nin deposuna konuldu. Kâbe inşaatı bitince o eşyayı geri aldı.

Muhammed b. Ömer dedi: Ma'kıl b. Abdullah bana Atâ'dan naklen şöyle dediğini anlattı: İbnü'z-Zübeyr'in (onarmak için) Kâbe'yi yıkarak yerle bir ettiğini gördüm.

***

Bu yılda hac emîrliği görevini Abdullah b. ez-Zübeyr yaptı.

Onun Medine'deki valisi kardeşi Ubeyde b. ez-Zübeyr, Kûfe valisi Abdullah b. Yezîd el-Hatmî, Kûfe kādısı Saîd b. Nimrân idi.

Şüreyh bu görevi icra etmeyeceğini söyledi. Ondan rivayet edildiğine göre: "Ben fitne içinde kādılık yapmam," demiştir.[121] Bu yılda Basra'da Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî valilik görevini icra ederken Hişâm b. Hübeyre kādılık görevini ifa etmiştir. Horasan valisi ise Abdullah b. Hâzim idi.

Hicretin 65. Yılı [583]

Bu Yılda Vuku Bulan Önemli Olaylar

Aynülverde Savaşı

Tevvâbîn hareketi ve onların Hüseyin b. Ali'nin kan davası talebiyle Ubeydullah b. Ziyâd'ın üzerine gitmeleri.

Hişâm dedi: Ebû Mihnef şöyle dedi: Ebû Yûsuf bana Abdullah b. Avf b. el-Ahmer'den naklen şöyle dediğini anlattı: Süleyman b. Surad huruç etmek istediğinde adamlarının ileri gelenlerine haber göndermesi üzerine 65 yılında kendisine geldiler. Rebîülâhir ayının hilali çıkınca adamlarının önde gelenleriyle yola çıktı. Nitekim bütün adamlarıyla aynı gece Nuhayle'deki kampta toplanmaları için sözleşmişti. Kendisi de çıktı ve kampa geldi. Maiyetinde adamlarının önde gelenleri olduğu hâlde kamptaki insanları denetledi. Ancak insanların sayısı onu tatmin etmedi. Bunun üzerine Hakîm b. Münkız el-Kindî'yi bir grup süvariyle Velîd b. Gusayn el-Kinânî'yi de bir grup atlının başında Kûfe'ye gönderdi. Onlara: "Gidin ve Kûfe'ye girdiğinizde: 'Hüseyin'in intikamını almak için imdat!' diye seslenin. Sonra büyük mescide gidin ve aynı nidayı seslendirin," dedi. İkili çıktılar ve "Hüseyin'in intikamını almak için imdat!" sözüyle ilk seslenenlerdi. Ravi dedi: Hakîm b. Münkız süvarileriyle ve Velîd b. Gusayn de atlılarıyla Kûfe'ye geldiler ve Benî Kesîr'e uğradılar. Bu sırada Benî Kesîr'den

121 Ama aynı zat Ubeydullah b. Ziyâd maiyetinde görev yapmaktan imtina etmemiştir. Hatta İbn Ziyâd'ın emirlerini itiraz etmeden yerine getirmiştir (çev.).

Abdullah b. Hâzim, yanında Benî Kesîr'den olan zevcesi Sehle b. Sebre b. Amr olduğu hâlde –güzel bir kadındı ve kocası onu çok severdi– "Hüseyin'in intikamını almak için imdat!" nidasını duyunca Şiadan ve onlara gidenlerden olmadığı gibi onların davetine icabet de etmediği hâlde ayağa kalktı, elbiselerini giyerek silahının getirilmesini ve atının sırtına eyerinin vurulmasını istedi. Karısı ona: "Sana ne oluyor, delirdin mi?" dedi. Adam: "Hayır vallahi delirmedim. Ancak Allah'a davet eden sesi duyunca ona icabet ettim. Ben ölünceye kadar bu adamın kanının davacısı olacağım veya benim hakkımda Allah istediği hükmünü verecektir," dedi. Kadın: "Bu oğulcuğunu kime bırakacaksın?" dedi. Adam: "Şeriki olmayan ve bir olan Allah'a!
[584] Allah'ım ailemi ve evladımı Sana emanet ediyorum. Allah'ım, beni onların başından eksik etme!" dedi. Onun oğlunun adı Azre idi. Abdullah b. Hâzim daha sonra Mus'ab b. ez-Zübeyr maiyetinde savaşırken öldürüldü. Adam çıktı ve Tevvâbîn'e katıldı. Karısı oturdu ve ona ağlamaya başladı. Onun kadın arkadaşları etrafında toplandılar. Ona niçin ağladığı sorulunca o: "Abdullah Şiilerle birlikte sefere çıktı," dedi. O gece süvariler Kûfe'de tur attılar ve karanlık bastıktan sonra mescide geldiler. Camide çok sayıda insan vardı ve namaz kılıyorlardı. Süvariler: "Hüseyin'in intikamını almak için imdat!" diye seslendiler. İçlerinde Ebû Azze el-Kābidî ve namaz kılmakta olan Kerib b. Nimrân da vardı. O da: "Hüseyin'in intikamını almak için imdat!" diye seslendi ve "İnsanlar nerede?" diye sordu. Kendisine: "Nuhayle'de," diye söylendi. Kerib çıktı, ailesine giderek silahını aldı ve atının getirilmesini istedi. Onun kızı Ruvâ' geldi. –Sübeyt b. Mersed el-Kābidî'nin zevcesiydi.– Babasına: "Babacığım hayırdır kılıcını kuşanıp zırhını giymişsin," dedi. Kerib: "Kızcağızım baban günahından Rabbine kaçıyor," dedi. Kız dövünüp ağlamaya başladı. Onun damatları ve amca oğulları da geldiler. Kerib onlara veda etti, yola çıkarak Tevvâbîn'e katıldı. Ravi dedi: "Süleyman b. Surad sabahladığında, kampa ilk girdiğinde kampta bulunanların sayısı kadar ilave bir kuvvet saflarına katıldı. Sonra kendisine biat edenlerin sayısını bilmek için kayıtlarının getirilmesini istedi. Kayıtlarda

kendisine biat edenlerin on altı bin kişi olduğunu gördü. Bunun üzerine: "Süphanallah! On altı bin kişiden yalnızca dört bin kişi bize katılmıştır," dedi.

Ebû Mihnef, Atiyye b. el-Hâris'ten naklen Humeyd b. Müslim'in şöyle dediğini nakletti: Süleyman b. Surad'a: "Muhtâr insanları sana katılmaktan alıkoyuyor. Üç gün önce yanındaydım. Onun adamlarından bir grubun, 'Sayımız iki bin oldu,' dediklerini işittim," dediler. Süleyman: "Kabul edelim ki bu doğrudur. O zaman on bin kişi bizden geride kaldı. Bunlar mümin insanlar değiller mi? Allah'tan korkmuyorlar mı? Allah'ı zikretmiyorlar mı? Bize cihat edeceklerine, yardım edeceklerine dair verdikleri ahit ve misakı hatırlamıyorlar mı?" dedi: Süleyman üç gün daha bekledi, güvendiği adamlarını göndererek geride kalanlara Allah'ı ve taahhütlerini hatırlattı. Bunun üzerine bin kişi daha çıkıp kendilerine katıldı. Bunu gören Müseyyeb b. Necebe kalktı ve Süleyman'a şöyle dedi: [585]
"Allah seni esirgesin. Gönüllü olmayanın sana bir faydası yoktur. İyi niyetle çıkanlar ancak seninle birlikte savaşır. Artık kimseyi beklemeyelim. Kendi işine süratle bak." Süleyman: "Vallahi güzel söyledin," dedi ve ayağa kalkıp Arabî yayına dayanarak şöyle konuştu: "Ey insanlar! Kim Allah'ın rızasını murat ederek ve ahiret sevabını umarak çıktıysa o bizdendir ve biz de ondanız. Diri veya ölü olarak Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun. Kim de dünyayı ve dünya menfaatini murat ettiyse bilsin ki biz istifade edeceğimiz bir fey veya ganimet getirmeyeceğiz. Bizim gayemiz âlemlerin Rabbi olan Allah'ın rızasıdır. Bizim altınımız, gümüşümüz, kumaşımız ve ipeğimiz yoktur. Omuzlarımızdaki kılıçlarımız, ellerimizdeki mızraklarımız ve düşmanlarımızla karşılaşmamızda ihtiyacımıza yetecek kadar zahiremiz dışında bir şeyimiz yoktur. Bundan başka emeli olan bize refakat etmesin."

Ardından Suhayr b. Huzeyfe b. Hilâl b. Mâlik el-Müzenî kalktı ve şöyle dedi: "Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki gayesi ve niyeti dünya olanın arkadaşlığının bize hayrı yoktur. Ey insanlar! Bizi (evlerimizden yola) çıkaran, günahlarımızdan tövbe etmek ve Peygamberimizin evla-

dının kanını talep etmektir. Bizim dinar ve dirhemimiz yoktur. Biz kılıçlarımız ve mızraklarımızla ortaya atıldık." Bunun üzerine insanlar her taraftan: "Biz dünyayı istemeyiz ve onun için çıkmadık," diye seslendiler.

Ebû Mihnef İsmâil b. Yezîd el-Ezdî'den naklen Serî b. Ka'b el-Ezdî'nin şöyle dediğini nakletti: Kendisini yolcu etmek için arkadaşımız Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl'e gittik. Abdullah kalktı, bizde onunla birlikte kalktık ve Süleyman'a gitti. Biz de onunla gittik. Süleyman yola çıkmak üzereydi. Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl ona Ubeydullah b. Ziyâd'ın üzerine gitmeyi tavsiye etti. Süleyman ve önde gelen adamları: "Doğrusu Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl'in görüşüdür. Büyüğümüzün katili ve bize kasteden Ubeydullah b. Ziyâd'ın üzerine gitmemiz en doğrusudur," dediler. Abdullah b. Sa'd yanında ileri gelen arkadaşları olduğu
[586] hâlde Süleyman'a şöyle dedi: "Bir fikrim var. Doğruysa Allah'ın takdiri sonucudur. Doğru değilse o bana aittir. Ben doğru veya yanlış kendim için ve sizler için nasihat etmekten kaçınmayacağım. Biz Hüseyin'in kanını talep etmek için huruç ettik. Ancak Hüseyin'in katillerinin tümü Kûfe'dedir. Bunlar Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Erbâ''ın reisleri ve kabilelerin eşrafıdır. Öç ve düşman buradayken nereye gideceğiz?" Süleyman b. Surad: "O zaman görüşünüz nedir?" dedi. Hazır bulunanlar: "Vallahi bir fikir ortaya attı. Aslında doğru söyledi. Vallahi biz Şam'a doğru gidecek olsak İbn Ziyâd'dan başka bir katil bulamayız. Aslında peşine düşüp aradıklarımız bu şehirdedir," dediler. Süleyman b. Surad şöyle dedi: "Ben sizinle aynı görüşte değilim. Sizin büyüğünüzü öldüren ve onun için askeri seferber eden ve hakkında hükmümü vermem için, 'O teslim olmadan onun için aman yoktur,' diyen bu fâsıkın oğlu fâsık İbn Mercâne Ubeydullah b. Ziyâd'dır. Allah'ın adıyla düşmanınız üzerine gidin! Allah sizi ona karşı muzaffer ederse umarız ki ondan sonrakiler daha kolay bertaraf edilir ve şehrinizdekiler selamet ve afiyet içinde size boyun eğerler. O zaman Hüseyin'in kanını akıtmakta ortak olan kişilerin durumuna bakar ve zulme vesile olmadan onları bertaraf edersiniz. Eğer şehit olursanız ancak ahdini bozanlarla savaşmış olursunuz

ve Allah katındaki ecir, hayırlı ve sadık insanlar için daha hayırlıdır. Ben isterim ki hiddetinizi ve gücünüzü önce baş zalim ve muhil karşısında kullanın. Vallahi yarın şehrinizdeki insanlarla savaşırsanız bazı insanlar kardeşleri, babaları veya samimi dostları veya öldürülmesini istemediği kişi öldürülünce bundan rahatsızlık duyacaktır. Bu sebeple Allah'tan hayırlısını dileyin ve harekete geçin." Bunun üzerine insanlar yola çıkmaya hazırlandılar. Bu arada Abdullah b. Yezîd ve İbrâhim b. Muhammed b. Talha, İbn Surad ve adamlarının huruç ettikleri haberini aldılar. İkili durumu düşündüler ve onlara gidip dönmelerini ve birlikte hareket edilmesini istemeyi düşündüler. Eğer çıkmakta ısrar ederlerse onlara bir süre beklemelerini, bir ordu hazırlayarak birlikte daha kesif ve daha hiddetli bir şekilde düşmana karşı savaşmayı teklif etmeyi kararlaştırdılar. Bu maksatla Abdullah b. Yezîd ve İbrâhim b. Muhammed b. Talha, Süveyd b. Abdurrahman'ı Süleyman b. Surad'a gönderdiler. Süveyd, Süleyman'a şöyle dedi: Abdullah ve İbrâhim [587] derler ki: "Şimdi sana bir iş için gelmek istiyoruz. Umarız ki bizim için ve senin için bunda hayır vardır." Süleyman ona: "Onlara söyle bize gelsinler," dedi. Süleyman, Rifâa b. Şeddâd el-Becelî'ye: "Kalk ve insanları güzelce seferber et. Zira bu iki adam şöyle şöyle haber göndermişler," diye söyledi. Ardından askerlerinin başındakileri çağırdı. Onlar gelip etrafında oturdular. Bir saat kadar geçtikten sonra Abdullah b. Yezîd, Kûfe eşrafı, emniyet kuvvetleri ve çok sayıda savaşçıyla birlikte geldi. İbrâhim b. Muhammed de bir grup adamıyla birlikte geldi. Abdullah b. Yezîd, Hüseyin'in kanının akmasında parmağı olan ne kadar tanınan kişi varsa ona saldırabilirler endişesiyle ona: "Bana eşlik etme," dedi. Öte yandan Ömer b. Sa'd, Süleyman b. Surad'ın Nuhayle'de kamp kurduğu günlerde kendi evinde saldırıya uğraması, ona öfkelenmeleri ve gafil avlanıp öldürülmesi ihtimali karşısında Emîrlik Konağında Abdullah b. Yezîd'le birlikte geceliyordu. Abdullah b. Yezîd: "Ey Amr b. Hureys! Gecikirsem insanlara öğle namazını kıldır," dedi. Abdullah b. Yezîd ve İbrâhim b. Muhammed, Süleyman b. Surad'ın yanına varınca onun yanına girdiler. Abdullah

b. Yezîd Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona ihanet etmez, onu kandırmaz. Sizler kardeşlerimiz ve hemşerilerimizsiniz. Allah'ın yarattığı insanlar içinde en çok sevdiklerimiz, bu şehrin insanlarıdır. Kendiniz hakkında bizi incitmeyin ve bize karşı görüşünüzde müstebit olmayın. Cemaatimizden çıkarak sayımızı azaltmayın. Bizimle birlikte olun ki işimiz kolaylaşsın ve hazırlıklı olalım. Düşmanımızın üzerimize geldiğini ve memleketimize yaklaştığını haber alırsak toplu olarak ve hep birlikte onlara karşı çıkar ve onlarla savaşırız." Ardından İbrâhim b. Muhammed konuştu ve benzer şeyler söyledi. Ardından Süleyman b. Surad Allah'a hamdüsenada bulundu ve şöyle dedi: "Biliyorum ki samimi olarak nasihatte bulundunuz ve meşverette gayret ettiniz. Biz Allah'la birlikteyiz ve O'nun için varız. Bir gaye için çıktık. Allah'tan rüşt üzere olmayı ve daha doğru yolda olmayı dileriz ve Allah dilerse çıkacağız." Abdullah b. Yezîd şöyle dedi: "O zaman bir müddet daha ikamet edin ki sizinle birlikte kalabalık bir ordu hazırlayalım ve düşmanınıza karşı birlikte ve daha kesif bir şekilde çıkalım." Süleyman: "Siz gidin biz de kendi aramızda bir durum değerlendirmesi yapalım. İnşallah görüşümüz size gelecektir," dedi.

[588] Ebû Mihnef, Abdülcebbâr'dan –İbn Abbâs el-Hemdânî– naklen Avn b. Ebî Cuhayfe es-Süvâî'nin şöyle dediğini naklet-ti: Sonra Abdullah b. Yezîd ve İbrâhim b. Muhammed, Süleyman'a kendileriyle birlikte ikamet etmesini, sonra da Şamlıların ordusuna karşı birlikte hareket etmeyi, buna karşılık Cûhâ haracını kendisine ve adamlarına tahsis etmeyi arz ettiler. Süleyman onlara: "Biz dünyalık için huruç etmedik," dedi. İkilinin bu girişimde bulunmalarının sebebi Ubeydullah b. Ziyâd'ın Irak üzerine yürümekte olduğuna dair aldıkları haberlerdi. Abdullah b. Yezîd ve İbrâhim b. Muhammed, Kûfe'ye döndüler. Süleyman b. Surad ve adamlarıysa sefere çıkmaya ve Ubeydullah b. Ziyâd'la karşılaşmayı kararlaştırdılar. Bir de baktılar ki Basra ve Medain Şiası anlaştıkları miatta kendilerine iltihak etmediler. Bunun üzerine Süleyman'ın bazı adamları onları suçlayınca Süleyman şöyle dedi: "Onları suçlamayın,

sizin hareket vaktiniz ve durumunuzdan haberdar olurlarsa onların süratle size iltihak edeceklerini düşünüyorum. Onların geri kalmalarının sebebi bence azıklarının azlığı ve savaş silah ve teçhizatlarının yetersizliğidir. Bir müddet bekleyin ki işleri müyesser olsun ve hazırlıklarını yaparak, güçlerini toplayarak size iltihak etsinler. Onlar süratle sizin izinizi takip edecekler." Ardından Süleyman kalktı ve insanlara hitap etti. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi:

Ey insanlar! Allah niyetinizi ve ne için çıktığınızı bilmektedir. Dünyanın tüccarları olduğu gibi ahiretin de tüccarları vardır. Ahiretin tüccarı, ahiret için çabalamakta ve onun için kendini amade kılmaktadır. Onu para karşılığında satmaz ve daima bu yolda kıyam eder, oturur, rükû eder ve secde eder. Altın ve gümüş talebi yoktur. Dünyalık ve lezzet peşinde değildir. Dünya tüccarıysa onun üzerine abanmış, onda otlamakta, ondan başka bir seçeneğe itibar etmemektedir. Bu yolunuzda gece namazını uzatın ve her anda Allah'ı çokça anın ve Allah'a her vesileyle gücünüz yettiği kadar yakın olmaya çalışın. Düşmanla ve ahdini bozan bu zalimle karşılaşıncaya kadar bunlara devam edin. Karşılaştığınızda da ona karşı cihat edin. Rabbinize vesile ararsanız, sevabı en büyük amel cihat ve namazdır. Cihat amelin zirvesidir. Allah bizi ve sizi salih, mücahit ve sabreden kullarından eylesin. Bu gece bu menzilimizden henüz ortalık aydınlanmadan sabaha doğru inşallah hareket edeceğiz.

Süleyman 65 yılının Rebîülâhir ayının beşinde gece vakti sefere çıktı.

Ravi dedi: Süleyman ve adamları Nuhayle'den ayrılınca [589] Hakîm b. Münkız'a emir vererek insanlara: "Sakın sizden hiç kimse Deyrüla'ver'e varmadan gecelemesin," diye çağrıda bulunmasını istedi. İnsanlar Deyrüla'ver'de geceledîler. Birçok kişi Süleyman'dan geri kaldılar. Ondan sonra yoluna devam etti ve Aksâs'ta, yani Fırat kıyısındaki Aksâs Mâlik'te konakladı. Burada insanları denetledi ve bin kadar fire verildiğini gördü. İbn Surad dedi ki: "Sizden ayrılanların içinizde kalmalarını arzu et-

mem. Eğer sizinle birlikte çıksalardı sizin helakinizi artıracaklardı. Allah onların çıkışlarını istemedi ve onları geri bıraktı, bu fazileti size has kıldı. O hâlde Rabbinize hamdedin." Ardından bu menzilden de gece vakti ayrıldı ve sabah vakti Hüseyin'in kabrine ulaştılar. Burada bir gün bir gece kalarak ona dua ettiler, onun için istiğfarda bulundular. Kabrin yanına vardıklarında hep bir ağızdan çığlık attılar ve ağladılar. O gün kadar çok kişinin ağladığı, başka bir gün görülmemişti.

Ebû Mihnef dedi: Abdurrahman b. Cündeb, Abdurrahman b. Gaziyye'den naklen şöyle dediğini anlattı: Hüseyin'in (as.) kabrine ulaştığımızda insanlar hep birlikte ağlamaya başladılar ve insanların çoğunun: "Keşke onunla birlikte ölseydik," dediklerine şahit oldum. Süleyman şöyle dua etti: "Allah'ım! Hüseyin'e rahmet et. O şehit oğlu şehittir. Mehdi oğlu mehdidir ve sıddık oğlu sıddıktır. Allah'ım! Sen şahit ol, biz onların dinine bağlı ve onların yolundayız. Onların katillerinin düşmanları, onları sevenlerin dostuyuz." Sonra ayrıldı ve konakladı, adamları da konakladılar.

Ebû Mihnef dedi: A'meş bize Seleme b. Küheyl'den naklen Ebû Sâdık'ın şöyle dediğini anlattı: Süleyman b. Surad ve adamları Hüseyin'in kabrine vardıklarında hep bir ağızdan şöyle seslendiler: "Allah'ım! Peygamberimizin kızının oğlunu terk ettik. Geçmiş günahlarımızı bağışla ve tövbemizi kabul et. Sen tövbeleri kabul edensin ve Rahîmsin. Hüseyin'e, şüheda ve sıddık olan adamlarına rahmet et. Ya Rab! Şahit ol, biz onların uğruna öldükleri yoldayız. Bizi bağışlamaz ve bize rahmet etmezsen hüsrana uğrayanlardan oluruz." Hüseyin'in kabri yanında bir gün bir gece kaldılar, onun için dua ettiler
[590] ve ağlayıp yakardılar. O gün sürekli ona ve ashabına rahmet okudular. Ertesi gün sabah namazını kabrinin yanında kıldılar. Bu durum onların gazap ve öfkelerini artırdı. Akabinde bineklerine bindiler. Süleyman insanlara yola devam etmelerini emretti. Yola çıkan herkes kabre uğrar ve kabrin başında durup ona rahmet okur, mağfiret dilerdi. Vallahi insanlar kabrin başında öyle bir izdihama yol açtılar ki Hacerülesved'in üzerindeki izdihamdan daha fazlaydı.

Süleyman b. Surad kabrin başında durdu, ona rahmet okuyan ve dua eden herkese Müseyyeb b. Necbe'yle birlikte: "Allah sizden razı olsun, kardeşlerinize yetişin," diye tembih ediyorlardı. Bu hâl üzere devam etti. Otuz kadar adamı kalınca kabrin etrafında toplandılar ve şöyle dediler: Dileseydi Hüseyin'le birlikte bize şehadeti nasip edebilecek Allah'a hamdolsun. Allah'ım bizi onunla birlikte şehadetten mahrum ettiysen de ondan sonra bizi şehadetten mahrum etme.

Abdullah b. Vâl şöyle dedi: "Vallahi inanıyorum ki kıyamet gününde Allah katında Muhammed'in (sav.) ümmeti içinde vesile olarak en faziletli olanlar Hüseyin, babası ve kardeşidir. Bu zatlar hakkında bu ümmetin başına gelenlere hayret etmediniz mi? Bunların ikisi öldürüldü ve üçüncüsü de az kalsın öldürülüyordu." Müseyyeb b. Necbe de şöyle dedi: "Ben onların katillerinden ve o katillerin görüşünde olanlardan berîyim. Onların düşmanıyım ve onlarla savaşırım!" İşin başını çekenlerin hepsi güzel sözler sarf ettiler. Müsennâ b. Muharribe de ileri gelenlerden biriydi. Onun diğerleri gibi konuştuğuna şahit olmamam beni üzdü. Ancak çok geçmeden diğerlerinin sözlerinden daha az değerde olmayan sözler sarf etti. Şöyle dedi: "Allah bu zikrettiğiniz insanları Peygamber ile olan yakınlıkları sebebiyle onları Peygamber'den sonra gelenlerden üstün kılmıştır. Onları öldüren kavmin düşmanlarıyız ve onlardan berîyiz. Onları öldürenleri bertaraf etmek için evimizi, barkımızı, yakınlarımızı ve mallarımızı bırakıp çıktık. Vallahi, güneşin battığı son güne kadar da olsa veya dünyanın sonunda da olsa onları bertaraf etmeye talip olmamız ve bu meziyete nail olmamız bizim için bir görevdir. Bu karşılığı cennet olan şehadettir." Ona: "Doğru söyledin, isabet ettin ve muvaffak oldun," dedik.

Ravi dedi: Sonra Süleyman b. Surad, Hüseyin'in kabrinin yanından hareket etti, biz de ona refakat ettik. Hassâsa güzergâhını takip ettik ve Enbâr üzerinden, arkasından Sudûd ve akabinde Kayyâre üzerinden devam ettik.

Ebû Mihnef Hâris b. Hasîre ve başkasından naklen şöyle anlattı: Süleyman öncü birliğinin başına Küreyb b. Yezîd [591]
el-Himyerî'yi getirdi.

Ebû Mihnef, Husayn b. Yezîd'den naklen Serî b. Ka'b'ın şöyle dediğini anlattı: Onları yolcu etmek için mahallenin insanlarıyla çıktık. Hüseyin'in kabrinin yanına varınca, Süleyman b. Surad ve arkadaşları kabrin yanından ayrılıp da yola devam edince Abdullah b. Avf b. el-Ahmer öncü olarak önlerine düştü. Kuyruğunun kılları kesilmiş koyu kahverengi, yapılı ve hareketli bir ata binmişti. Abdullah şu beyitleri dile getiriyordu:

Binekler kuyruklarını havaya kaldırarak ve gruplar hâlinde biz kahramanları taşıyordu.

O zalim, gaddar ve dalalet ehli katillerle karşılaşmak istiyoruz.

Yakınları, malları ve utangaç beyazları ve zifaf odalarını terk ederek çıktık.

Bununla nimet ve bol ihsan sahibinin rızasını kazanmak gayemizdir.

Ebû Mihnef, Sa'd b. Mücâhid et-Tâî'den naklen Muhill b. Halîfe et-Tâî'nin şöyle dediğini anlattı: Abdullah b. Yezîd, Süleyman b. Surad'a mektup yazdı. Sanırım şöyle dedi: Mektubu benimle gönderdi. Kayyâre'de Süleyman'a yetiştim. Adamlarının hazır bulunmasını istedi. Kendilerini geçtiğini sanıyordu. Kendisi durdu ve insanlara da işaret ederek durmalarını istedi. Onlar da durdular. Onlara mektubu okuttu. Mektupta şunlar yazlıydı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Abdullah b. Yezîd'den Süleyman b. Surad ve maiyetindeki Müslümanlara! Selamün aleyküm. Bu mektubum iyi dinleyen bir nasihat ehlinin mektubudur. Nice nasihat ehli vardır ki [doğruyu söylediği hâlde] kandırdığı sanılmakta, nasihati istenen ve sevilen niceleri de vardır ki kandırmaktadır. Bana haber verildiğine göre sizler az bir sayıyla çok sayıdaki topluluk üzerine gitmek istiyorsunuz. Kim dağları mevkiinden nakletmek isterse kazmaları körelir, akıl ve fiiliyle yergiye muhatap olur. Ey kavmimiz! Memleketinizin insanlarına karşı düşmanınızın iştahını artırmayın. Hepiniz hayırlı insanlarsınız. Düşmanınız size zarar verirse şehrinizin büyükleri olduğunuzu bilecek ve geride kalanlara
[592] karşı iştahı kabaracaktır. "*Ey kavmimiz! Onlar size galip gelirlerse ya sizi taşlayarak öldürürler ya da kendi dinlerine döndü-*

rürler. O zaman da ebediyen iflah olmazsınız."[122] Ey kavmim! Bugün el birliği yapmamız lazım. Bizim ve sizin düşmanınız aynıdır. Söz birliği yaparsak düşmanımıza galip geliriz. İhtilaf etsek muhaliflerimiz karşısında gücümüz zaafa uğrar. Ey kavmim! Benim nasihatimi bir kandırmaca olarak görmeyin ve emrime muhalefet etmeyin. Mektubum size okununca geri dönün. Allah sizi itaatine yöneltsin ve O'na karşı gelmekten korusun. Selamla.

Ravi dedi: Mektup İbn Surad'a ve adamlarına okununca insanlara: "Ne düşünüyorsunuz?" dedi. Onlar: "Sen ne düşünüyorsun? Biz şehrimizde ve ailelerimizle birlikteyken onlara ve size, bunu reddettiğimizi ifade etmiştik. Şimdi sefere çıktık ve kendimizi cihat için hazırlamışken ve düşmanımızın topraklarına yaklaşmışken bu görüş bir anlam ifade etmez." Sonra ona: "Sen bize görüşünü söyle," dediler. Süleyman: "Benim görüşüm şudur: Vallahi hiçbir zaman 'iki güzelden biri'ne yani şehadet ve zafere bu kadar yakın olmadınız. Allah'ın sizi üzerinde birleştirdiği haktan ve aradığınız faziletten dönüş yapmanızı hiç tasvip etmiyorum. Biz ve bu insanlar farklı düşünüyoruz. Bunlar galip gelirlerse bizi İbnü'z-Zübeyr ile birlikte cihada davet edecekler. İbnü'z-Zübeyr ile birlikte cihat etmek, bana göre bir dalalettir. Biz galip gelirsek bu hakkı ehline iade edeceğiz. Ölürsek de niyetimiz üzere ve günahlarımızdan tövbe etmiş olarak öleceğiz. Bizim bir tarzımız var, İbnü'z-Zübeyr'in bir tarzı vardır. Biz ve onlar Kinâneli şairin dediği gibiyiz:

Görüyorum ki, benim yapımdan farklı bir yapın var. Öyleyse kınamaktan imtina et. Zira değiştirildin ve şeklin de farklılaştı.

Bunun üzerine insanlar onunla birlikte seferlerine devam ettiler ve Hît'te konakladılar. Süleyman şöyle yazdı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Emîr Abdullah b. Zeyd'e, Süleyman b. Surad ve maiyetindeki müminlerden. Selamün aleyküm. Mektubunu okuduk ve niyetini idrak ettik. Vallahi ne güzel vali, ne güzel emîr, ne güzel aşiret kardeşisin! Vallahi

122 Kehf, 18/20.

gıyabında güvendiğimiz, nasihatini istediğimiz, her durumda övgüye layık gördüğümüz kişisin. Allah'ın kitabında şöyle buyurduğunu işittik: "*Allah cennet karşılığında müminlerin canını ve malını satın aldı. Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve öldürülürler. Bu, Allah'ın, Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da üstlendiği gerçek bir sözdür! Kim Allah'tan daha çok sözünde durabilir? O hâlde O'nunla yaptığınız bu alışverişinizden ötürü sevinin. Gerçekten bu, büyük başarıdır. Tövbe edenler, ibadet edenler, hamdedenler, seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten menedenler ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar... İşte o müminleri müjdele.*"[123] Bu topluluk
[593] biatleriyle sevinip mesrur oldular ve büyük günahlarından tövbe ettiler. Onlar Allah'a yöneldiler ve ona tevekkül ettiler ve kaza ve kaderine razı oldular. "*Rabbimiz Sana tevekkül ettik, Sana döndük ve dönüş ancak Sanadır.*"[124]

Bu mektup eline ulaşınca şöyle dedi: Bu topluluk ölüm üzerine gidiyor. Allah'a yemin ederim ki onurlu Müslümanlar olarak öldürülecekler. Onların Rabbine yemin ederim ki onları öldürecek olan düşmanlarının gücü artacak ve can kayıpları fazla olacaktır.

Ebû Mihnef dedi: Yûsuf b. Yezîd bana Abdullah b. Avf b. el-Ahmer, Abdurrahman b. Cündeb ve Abdurrahman b. Gaziyye'den naklen her iki ravinin şöyle dediklerini anlattı: Hît'ten çıktık ve Karkisya'ya ulaştık. Karkisya'ya yaklaştığımızda Süleyman b. Surad durdu ve bizi güzel bir şekilde seferber etti, Karkisya'nın yanından geçerek ona yakın bir yerde konakladık. Karkisya'nın başında Züfer b. el-Hâris el-Kilâbî bulunuyordu. Tevvâbîn ordusundan korunmak için kaleye çekilmiş ve onlara karşı harekete geçmemişti. Süleyman, Müseyyeb b. Necbe'yi ona gönderdi ve şöyle dedi: "Amcan oğluna git ve ona söyle, bizim için pazar kursun. Bizim ona bir kastımız yoktur. Bizim hedefimiz ahdini bozanlardır." Müseyyeb b. Necbe çıkıp Karkisya'nın kapısına kadar gitti. Onlara: "Kapıyı açın, kimden korunuyorsunuz?" dedi. Onlar: "Kimsin?" dediler. O:

123 Tevbe, 9/111-112.
124 Mümtehine, 60/4.

"Müseyyeb b. Necbe," dedi. Bunun üzerine Hüzeyl b. Züfer babasına gitti ve şöyle dedi: "Şekli şemaili düzgün bir adam seninle görüşmek istiyor. Ona kim olduğunu sorduk. Adam, Müseyyeb b. Necbe olduğunu, söyledi." –Hüzeyl: O zaman insanları pek tanımaz ve Müseyyeb'in de kim olduğunu bilmezdim.– Babam bana: "Ey oğulcuğum! Bu adamın kim olduğunu bilmiyor musun? Bu adam Mudar el-Hamrâ'nın tümünün en iyi silahşorudur. Onların eşrafından on kişi zikredilse bu on kişinin arasındadır. Ayrıca âbit ve dindar bir kişidir. Ona izin ver gelsin," dedi. Ona izin verdim. Babam onu yanında oturttu. Ona sorular sordu ve nezaketle hitap etti. Müseyyeb b. Necbe şöyle dedi: "Kime karşı korunuyorsun? Vallahi size bir kastımız yoktur. Senden tek isteğimiz bu zalim ve ahdi bozan kavme karşı bize yardımcı olmandır. Bizim için pazar kur. Sizin muhitinizde bir veya bir günün bir kısmı kadar duracağız." Züfer b. el-Hâris ona şöyle dedi: "Bu şehrin kapılarını, bizi mi yoksa başkalarını mı kastediyorsunuz, diye öğrenmek için kapattık. Vallahi bir hileye maruz kalmazsak insanlarla ilgili bir sıkıntımız yoktur. Sizinle savaşmak zorunda kalmayı da arzu etmiyoruz. Kaldı ki hakkınızda bize ulaşan bilgi, sizin salih, [594] güzel ve temiz bir siret ehli olduğunuz yönündedir."

Akabinde Züfer oğlunu çağırdı ve onlar için bir pazar kurulmasını emretti. Müseyyeb için bin dirhem ve bir at verilmesini söyledi. Müseyyeb ona: "Paraya gelince buna ihtiyacım yok ve bunun için de çıkmadık. Ancak atı kabul edeceğim. Bir ihtimal atım aksayabilir, o zaman buna ihtiyacım olacak," dedi. Müseyyeb atı aldı ve arkadaşlarının yanına gitti. Onlar için pazar kuruldu ve ihtiyaçlarını satın aldılar. Pazarın kurulması ve çok miktarda yem ve yiyeceklerin satışa arz edilmesinden sonra Züfer b. el-Hâris, Müseyyeb b. Necbe'ye kesimlik olarak yirmi deve gönderdi. Süleyman b. Surad'a da o kadar gönderdi. Ayrıca Züfer oğluna ordudaki ileri gelenlerin kimler olduğunu öğrenmesini istemişti. Ona Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl, Abdullah b. Vâl ve Rifâa b. Şeddâd'ın isimleriyle Erbâ''ın emîrleri zikredildi. Züfer bu üç isme de onar deve gönderdi. Çok miktarda yem ve yiyecek de ikram etti. Ayrıca

asker için çok sayıda yaban eşeği ve arpa gönderdi. Züfer'in hizmetçileri askerlere: "Bu yaban eşeklerinden istediğiniz kadar kesebilirsiniz. Bu arpadan da istediğiniz kadar taşıyabilirsiniz. Bu da undur, ondan ihtiyacınızı alabilirsiniz," dediler. Ordu o gün bol miktarda ihtiyaçlarını aldılar ve kurulan pazardan bir şey alma ihtiyacı duymadılar. Et, un ve arpadan yeteri kadar ihtiyaçlarını karşıladılar. İnsanlar pazardan ancak elbise ve kamçı gibi şeyler satın aldılar. Ertesi gün yola çıktılar. Züfer onlara: "Size gelecek ve sizi yolcu edeceğim," diye haber gönderdi. Züfer gelince güzel bir düzen üzere seferber edildiklerini gördü. Bir müddet onlarla yürüdü ve Süleyman'a şöyle dedi: "Beş komutan gönderildi. Bunlar Rakka'dan yola çıkmışlardır. Onlar Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî, Şürahbîl b. Zülkelâ', Edhem b. Muhriz el-Bâhilî, Ebû Mâlik b. Edhem, Rebîa b. Muhârik el-Ganevî ve Cebele b. Abdullah el-Has'amî'dir. Bunlar diken ve ağaç sayısınca, çok sayıdaki güçle üzerinize gelmektedirler. Allah'a yemin ederim ki heyeti ve teçhizatıyla, her hayra yatkınlığıyla maiyetindeki insanlar gibisini görmedim. Ancak aldığım habere göre sayılamayacak kadar büyük bir ordu üzerinize gelmektedir." Süleyman b. Surad ona: "Allah'a tevekkül ettik. Mütevekkil insanlar O'na tevekkül etmelidir," dedi. Züfer: "Size sunabileceğim bir hizmet var mı? Belki Allah bizim ve sizin için hayra vesile kılar. İsterseniz şehrimizin kapılarını sizin için açarız, şehre girersiniz biz ve siz tek el ve tek bir hâl üzere oluruz. Dilerseniz de şehrimizin kapısı civarında konaklarsınız. Biz de çıkar yanınızda konuşlanırız.
[595] Bu düşman gelirse de birlikte savaşırız," dedi. Süleyman, Züfer'e: "Bizim hemşerilerimiz de senin gibi yardım teklifinde bulundular, zikrettiğin sözlerin benzerini söylediler. Ayrıldıktan sonra da bize bu hususta mektup yazdılar. Ancak bunu uygun görmedik. Bunu yapamayacağız," dedi. Züfer: "Benim tavsiyemi düşünün ve kabul ederek öylece hareket edin. Ben de onlara düşmanlık besliyorum ve devranın onların aleyhine dönmesini Allah'tan diliyorum. Sizi seviyorum ve Allah sizi afiyetle kuşatsın istiyorum. Onlar Rakka'dan ayrılmışlar. Siz de acele edin, onlardan önce Aynülverde'ye varın ve

şehri arkanıza alacak şekilde konuşlanın. Belde, su ve maddi şeyler elinizin altında olur. Şehrimizle şehriniz arasındaki saha sizin için emniyettedir. Vallahi atlarım, adamlarım kadar olsaydı size destek verecektim. Hemen menzilleri aşıp Aynülverde ulaşın. Onlar piyade yürüyüşüyle geliyor. Sizlerse süvari olarak gidiyorsunuz. Vallahi bu atlar kadar asil olanı çok az gördüm. Bugünden savaşa hazırlıklı olun. Umarım ki onlardan önce oraya varırsınız. Onlardan önce Aynülverde'ye varırsanız sakın açık sahada onlarla ok atışarak, mızrakla vuruşarak savaşmayın. Onlar sayı olarak çoktur. Zira sizi kuşatabilirler. Onlarla ok atışması ve mızrak vuruşması yapacak sayıda değilsiniz. Onların hedefi olursanız sizi çabucak bertaraf edebilirler. Onlarla karşılaştığınızda saf hâlinde vaziyet almayın. Zira piyadelerinizin olmadığını görüyorum. Hepiniz süvarisiniz. Onlarsa piyade ve süvariler olarak sizinle karşılaşacaklar. Süvariler piyadelerini, piyadeler de süvarilerini himaye eder. Sizin süvarilerinizi himaye edecek piyadeleriniz yoktur. Müfreze ve küçük birlikler hâlinde onlarla karşılaşın. Bu birlikleri onların sağ ve sol kanatlarına yayın. Her birliğin yanında bir birlik daha bulunsun. Bunlardan birine saldırırlarsa ikinci birlik yaya olarak harekete geçsin, piyade ve süvariler saldırıya uğrayan birliğe nefes aldırsın. Bir birlik gerektiği zaman süvari olarak, gerektiği zaman da piyade olarak mücadele versin. Saf vaziyetindeyken saldırıya maruz kalır ve safı savunmaya çalışırsanız, saf bozguna uğrayacak ve peşinden hezimet gelecektir," dedi. Sonra durdu ve onları uğurladı. Allah'tan onların yanında olmasını ve kendilerine yardımcı olmasını diledi. İnsanlar onu överek ve ona dua ederek karşılık verdiler. Süleyman b. Surad ona: "Sen ne güzel ev sahipliği yaptın. Misafirlere ikramda bulundun ve güzel bir ev sahipliği yaptın. Tavsiyede samimi davrandın," dedi. Ordu ciddiyetle yürüyüşünü sürdürdü. Her iki merhaleyi bir merhale gibi aştılar. Ravi dedi: Şehirleri geçtik ve Sââ'ya ulaştık. Süleyman [596] burada askerleri Züfer'in tavsiye ettiği şekilde, birlikler hâlinde seferber etti ve yürüyüşünü sürdürerek Aynülverde'ye ulaştı, şehrin batısında konakladı. Böylece Şamlılardan önce

varmış ve kamp kurarak beş gün ikamet etmiş ve bir yere gitmemiştir. Bu sayede istirahat ettiler ve mutmain olup atlarını dinlendirdiler.

Hişâm dedi: Ebû Mihnef, Atiyye b. el-Hâris'ten naklen Abdullah b. Gāziyye'nin şöyle dediğini anlattı: Şamlılar askerleriyle yol alıyorlardı ve Aynülverde'ye bir gün bir gecelik mesafede bulunuyorlardı. Abdullah b. Gāziyye der ki: Süleyman kalktı ve bize hitap etti. Allah'a hamdetti ve uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasında semadan, arzdan, dağlardan, denizlerden ve içlerinde bulunan ayetlerden söz etti. Allah'ın nimetlerini dile getirdi. Sonra dünyadan bahsetti ve ona rağbet edilmemesini söyledi. Ahiretten de bahsetti ve ona teşvik etti. Bu konular hakkında sayamayacağım örnekler ve aklımda tutamayacağım hususlar zikretti. Sonra şöyle dedi: "Allah, gece ve gündüz üzerine gitmekte kararlı olduğunuz düşmanınızı önünüze getirmiştir. Nasuh tövbeyi izhar etmek isteyerek Allah'ın huzuruna özrü kabul edilmiş olarak gitmeyi murat ediyorsunuz. İşte onlar size geldiler. Aslında siz onların yurdunda, muhitinde, onlara geldiniz. Onlarla karşılaştığınızda onlarla hakça savaşın ve sabredin. Allah sabredenleri sever. Hiç kimse kaçarak onlara sırtını dönmesin. Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme veya diğer bölüğe ulaşıp mevzi tutma dışında kimse onlara arkasını dönmesin. Kaçanı öldürmeyin. Yaralıya saldırmayın. Bir kişiyi esir aldıktan sonra sizinle savaşmadıkça veya et-Taf'ta öldürülen kardeşlerimizin katili değilse dinimizden olan esiri öldürmeyin. Müminlerin Emîri Ali b. Ebî Tâlib'in bu dinin mensupları hakkındaki uygulaması böyleydi." Süleyman sonra şöyle dedi: "Ben öldürülürsem insanların emîri Müseyyeb b. Necbe olsun. Müseyyeb öldürülürse Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl insanların emîri olsun. Abdullah b. Sa'd öldürülürse insanların emîri Abdullah b. Vâl olsun. Abdullah b. Vâl öldürülürse insanların emîri Rifâa b. Şeddâd olsun. Allah'a olan ahdine sadık olana Allah rahmet etsin." Akabinde Müseyyeb b. Necbe'yi dört yüz süvariyle gönderdi ve ona: "Git ve onların ilk askerleriyle karşılaştığında onlara baskın yap. Arzu ettiğin neticeyi alırsan mesele yoktur. Aksi

takdirde adamlarınla bana döneceksin. Sakın (çarpışmak için) inme ve mümkün olduğunca adamlarının inmesine veya ondan sonra gelenlerle karşılaşmalarına izin verme," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Babamı bana Humeyd b. Müslim'in şöy- [597]
le dediğini anlattı: Müseyyeb b. Necbe'nin söz konusu süvari birliğindeydim. Günümüzün sonuyla gecenin tümü boyunca seyrettik. Seher vaktinin sonuna doğru (dinlenmek için) indik ve atlarımızın yem torbalarını boyunlarına astık, yemlerini yiyecek kadar hafif bir uykuya daldıktan sonra tekrar atlarımıza bindik. Hava aydınlanınca (namaz için) indik ve namazımızı kıldık, akabinde Müseyyeb atına bindi, biz de bindik. Müseyyeb, Ebû Cüveyriye el-Abdî b. el-Ahmer'i yüz kişiyle, Abdullah b. Avf b. el-Ahmer'i de yüz yirmi kişiyle, Haneş b. Rebîa Ebû Mu'temir el-Kinânî'yi de aynı sayıdaki kişilerle gönderdi, kendi grubu da yüz kişi olarak kaldı. Onlara: "Bakın, ilk karşılaştığınız kişiyi alın ve bana getirin," dedi. İlk rast geldiğimiz kişi bir bedeviydi. Birkaç yaban eşeğini kovalıyor ve şöyle diyordu:

Ey malım arkadaşlarıma doğru kaçma. Otlamaya bak, zira sürün emniyettedir.

Ravi dedi: Abdullah b. Avf b. el-Ahmer şöyle diyordu: Arabın birinin şöyle dediğini duydum: "Ey Humeyd b. Müslim! Kâbe'nin Rabbine yemin olsun, müjdeler olsun!" İbn Avf b. el-Ahmer ona: "Ey Arabî! Kimlerdensin?" dedi. Adam: "Benî Tağlib'denim," dedi. Adam: "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun, inşallah galip geleceksiniz," dedi. Müseyyeb b. Necbe bize ulaşınca ona Arabînin sözünü naklettik ve onu yanına götürdük. Müseyyeb b. Necbe: "Müjdeler olsun ve ey Humeyd b. Müslim, demene sevindim. Ben de sevineceğiniz şeylerle karşılaşmanızı dilerim. Durumunuzdan dolayı hamdetmeniz ve düşmanınızdan selamette kalmanız sizi sevindirmiştir. Bu güzel bir faldır," dedi. Sonra Arabîye: "Bizimle bu gelen kavmin bize en yakın grubu arasında ne kadar bir mesafe var?" diye sordu. Arabî: "Onların size en yakın askerleri İbn Zülkelâ''ın askerleridir. İbn Zülkelâ' ile Husayn arasında ihtilaf vardı. Husayn komutanın kendisi olduğunu iddia ederken İbn Zülkelâ': 'Ba-

şıma komutan tayin edilmiş olamazsın,' diyordu ve bu konuda Ubeydullah b. Ziyâd'a mektup yazdılar. Şimdi onun emrini beklemektedirler. İbn Zülkelâ' sizden bir mil kadar bir mesafededir," dedi. Bunun üzerine adamı bıraktık ve süratle onlara doğru hareket ettik. Vallahi onlar farkında olmadan onları gördük ve aniden onlara baskın yaptık. Vallahi çok direnemediler, hezimete uğradılar. Onlardan bazı adamları bertaraf
[598] ettik ve birçoğunu da yaraladık. Onların bazı hayvanlarını da telef ettik. Bunun üzerine konakladıkları yeri terk ettiler, orayı bize bıraktılar. Alabileceğimiz şeyleri aldık ve Müseyyeb: "Dönelim galip geldiniz, ganimet elde ettiniz ve selamette kaldınız. Artık ayrılın," diye seslenince ayrıldık ve Süleyman'ın yanına döndük.

Haber Ubeydullah b. Ziyâd'a ulaşınca süratle Husayn b. Nümeyr'i on iki bin askerle üzerimize gönderdi. Cemâziyelevvel ayının bitimine sekiz gün kala çarşamba günü onlara karşı harekete geçtik. Süleyman b. Surad sağına Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl'i, soluna da Müseyyeb b. Necbe'yi aldı. Kendisi de merkezde durdu. Husayn b. Nümeyr de bize karşı vaziyet alarak sağına Cebele b. Abdullah'ı, soluna da Rebîa b. Muhârik el-Ganevî'yi almak suretiyle ordusunu seferber etmişti. Arkasından bize karşı saldırıya geçtiler. Bize yaklaşınca bizi Abdülmelik b. Mervân'a itaat etmeye, onun emîrliğinde cemaate davet ettiler. Biz de kardeşlerimizden öldürdüğü kişilere karşılık kendisini öldürmek için onlardan Ubeydullah b. Ziyâd'ı bize teslim etmelerini, Abdülmelik b. Mervân'ı haletmelerini, İbnü'z-Zübeyr'in memleketimizdeki yakınlarının çıkarılmalarını ve bu işi Peygamberimizin Ehl-i beytine iade etmemize imkân verilmesini istedik. Ancak onlar talebimizi biz de onların talebini reddettik.

Humeyd b. Müslim dedi: Bizim sağ kanadımız onların sol kanadına saldırdı ve onları hezimete uğrattı. Süleyman da merkeze karşı saldırıya geçti ve onları hezimete uğratarak karargâhlarına kadar onları püskürttük. Gece vakti bizi birbirimizden ayırıncaya kadar üstünlük bizde kaldı. Onları karargâhlarında mahsur bırakarak ayrıldık. Ertesi sabah İbn

Zülkelâ' sekiz bin askerle onlara katıldı. Ubeydullah b. Ziyâd onu takviye olarak göndermiş ve ona küfürler savurarak: "Cahilce davrandın. Askerlerini ve merkezlerini kaybediyorsun! İnsanların başında bulunan Husayn b. Nümeyr'e git," demiş. Bunun üzerine İbn Zülkelâ' geldi ve sabah vakti onlar bize, biz de onlara saldırdık. Onlarla ne gençlerin ne de yaşlıların benzerini görmedikleri şiddette ve gün boyunca savaştık. Namaz dışında hiçbir şey bizi savaştan alıkoymuyordu. Akşam olunca birbirimizden ayrıldık. Onlar bizden biz de onlardan çok sayıda kişiyi yaraladık. İçimizde üç kıssacı vardı. Bunlar Rifâa b. Şeddâd el-Becelî, Suhayr b. Huzeyfe b. Hilâl b. Mâlik el-Mürrî ve Ebû Cüveyriye el-Abdî idiler. Rifâa sağ kanatta anlatır ve durmadan askeri teşvik ederdi. Ebû Cüveyriye de ikinci günün sabahında yaralandı ve kampta kaldı. Suhayr ise gece boyunca aramızda dolaşarak: "Ey Allah'ın kulları Allah'ın [599] ikramı ve rızasıyla size müjdeler olsun! Vallahi sevgililere kavuşmak, cennete girmek ve dünyanın sıkıntı ve ezasından kurtulmak için, kötülüğü emreden bu nefisten ayrılmaktan başka çaresi olmayanın, ondan ayrılmakta cömert davranması ve Rabbine kavuşmakta mesrur olması gerekir," diye teşvik ederdi. Sabaha kadar böyle bekledik. İbn Nümeyr ve Edhem b. Muhriz el-Bâhilî on bin civarındaki askerle sabah vakti bize karşı harekete geçtiler. Savaşın üçüncü günüydü. Günlerden cumaydı. Kuşluk vaktine kadar süren şiddetli bir muharebede bulunduk. Arkasından Şamlılar daha kalabalık bir şekilde saldırmaya, her taraftan üzerimize gelmeye başladılar. Süleyman b. Surad askerlerinin karşı karşıya kaldıkları durumu görünce atından indi ve şöyle seslendi: "Ey Allah'ın kulları! Kim acilen Rabbine kavuşmak, tövbe etmek ve ahde vefa göstermek isterse beri gelsin." Sonra kılıcının kınını kırdı. Çok sayıda insan da onunla birlikte atlarından inerek kılıçlarının kınlarını kırdılar ve onunla birlikte yürüdüler. Onların süvarileri de onlara katılarak piyadelerle iç içe geçtiler. Süvariler, süvarilere saldırdılar ve onlar sebat etmediler. Onlarla vuruşmaya devam ettiler, Şamlı çok sayıda kişiyi bertaraf ettiler ve çok sayıda kişiyi yaraladılar. Husayn b. Nümeyr onların sabrı-

nı ve çetin muharebelerini görünce okçuları harekete geçirdi ve onları oklara hedef yaptı. Süvari ve piyadeler de onları her taraftan kuşattılar. Süleyman b. Surad öldürüldü. Yezîd b. Husayn ona bir ok attı. Yere düştüyse de ayağa fırladı ancak bir daha düştü. Süleyman öldürülünce Müseyyeb b. Necbe sancağı aldı ve Süleyman'a şöyle dedi: "Ey kardeşim! Allah sana rahmet etsin. Doğru oldun ve görevini ifa ettin. Şimdi biz bu görevi ifa edeceğiz." Sonra sancağı aldı ve saldırıya geçti. Bir saat kadar savaştıktan sonra döndü. Sonra tekrar saldırdı ve vuruştu. Sonra döndü. Bu hareketini defalarca yaptıktan sonra öldürüldü. Allah kendisine rahmet etsin.

Ebû Mihnef dedi: Ferve b. Lakīt bize Müseyyeb b. Necbe el-Fezârî'nin bir kölesinden naklen şöyle anlattı: Ferve, onunla Medain'de karşılaştık. Şebîb b. Yezîd el-Hâricî ile birlikteydi. Kendi aramızda sohbet ettik ve Aynülverdeliler hakkında konuştuk.

Hişâm, Ebû Mihnef'ten naklen şöyle dediğini anlattı: Bu yaşlı zat Müseyyeb b. Necbe hakkında bize şöyle dedi: Vallahi ondan daha şecaat sahibi bir kimse görmedim. Onun içinde olduğu gruptan da daha cesur olanı görmedim. Aynülverde gününde çok çetin bir muharebe çıkardığını gördüm. Orada
[600] onun ortaya koyduğu edayı hiç kimsenin ortaya koyamayacağı ve onlara verdirdiği zayiatı hiç kimsenin verdiremeyeceğine inandım. Birçok hasmını öldürdü. Düşmanla savaşırken öldürülmeden önce şöyle dediğini işittim:

Saç örgüleri meyilli, göğüsleri belirgin olan anlamıştır ki,

Korku ve muharebe gününde avının üzerine atılan yeleli aslandan daha cesurum.

Rakiplerini kesen ve gücünden korkulan biriyim.

Ebû Mihnef dedi: Babam ve dayım bana Humeyd b. Müslim ve Abdullah b. Gāziyye'den; Yûsuf b. Yezîd de bana Abdullah b. Avf'tan naklen şöyle anlattılar: Müseyyeb b. Necbe öldürülünce Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl sancağı devraldı. Sonra Allah rahmet etsin şöyle dedi: "İki kardeşim şehit oldu. '*Onlardan kimi bu yolda canını vermiştir. Kimi de şehitliği beklemektedir.*

Onlar hiçbir şekilde sözlerini değiştirmemişlerdir.'[125]" dedi. Abdullah b. Sa'd maiyetinde olan Ezdlilerle birlikte ileriye atıldı. Maiyetindekiler tarafından etrafı kuşatıldı. Biz bu durumdayken üç süvari geldi. Bunlar Abdullah b. el-Hadil et-Tâî, Kesîr b. Amr el-Müzennî ve Su'r b. Ebî Su'r el-Hanefî idiler. Bunlar Sa'd b. Huzeyfe b. el-Yemân maiyetinde Medain'den çıkan yüz yetmiş kişinin içinde bulunuyorlardı. Sa'd çıktığı gün onları, tırnakları kesilmiş ve ince karınlı atlar üzerinde peşimizden yola çıkardı. Onlara: "Menzilleri hızlıca katedin ve kardeşlerimize ulaşarak onlara iltihak etmek üzere çıktığımızı müjdeleyin ki maneviyatları yükselsin. Ayrıca onlara Basralıların da gelmekte olduklarını haber verin," dedi. Nitekim Basralılar Müsennâ b. Muharribe el-Abdî komutasında, üç yüz kişi olarak yola çıkmışlardı. Müsennâ, Sa'd b. Huzeyfe'nin yola çıkmasından beş gün sonra gelip Behüresîr'de konaklamıştı. Sa'd b. Huzeyfe henüz Medain'den çıkmadan Müsennâ'nın Basra'dan çıkacağını haber almıştı. Bu üç şahıs gelince bize: "Müjde! Basra ve Medain'den kardeşleriniz size gelmektedirler," dediler. Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl: "Bari biz ölmeden gelseler," dedi. Ravi dedi: Bize baktılar ve kardeşlerinin öldürüldüğünü ve yaralılarımızı görünce ağladılar, başınıza neler gelmiştir. *İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn*! dediler. Ravi dedi: Gördükleri manzara onların gözlerini rahatsız etti. Bunun üzerine Ab- [601]
dullah b. Nüfeyl: Biz bunun için çıktık. Sonra vuruştuk ve bir saat kadar geçen hareketlenmeden sonra el-Müzenî öldürüldü, el-Hanefî yaralanarak öldürülenler arasında düştü. Sonra yaralı olarak alındı ve kurtuldu. et-Tâî de yaralandı ve burnu kesildi. Ancak çok çetin şekilde savaştı. O, şair bir silahşordu. Şöyle diyordu:

O uzun boylu ve yürüyüşü ağır olan bilir ki ben zayıf ve korkak değilim.

Hiçbir zaman korkak ve yolundan sapan da olmadım.

Ravi dedi: Rebîa b. Muhârik bize amansız bir saldırıda bulundu ve Abdullah b. Sa'd b. Nüfeyl ile karşılıklı olarak birbirlerine birer kılıç darbesi indirdiler. Ancak ikisinin de kılı-

125 Ahzâb, 33/23.

cı etkili olamadı. Bunun üzerine kapıştılar ve yere düştüler. Sonra ayağa kalktılar ve tekrar vuruştular. Bu sırada Rebîa b. Muhârik'ın kardeşinin oğlu, Abdullah b. Sa'd'a saldırdı ve iki köprücük kemiği arasındaki çukura mızrağı saplayarak onu öldürdü. Bunun üzerine Abdullah b. Avf b. el-Ahmer, Rebîa b. Muhârik'a saldırdı ve ona bir darbe indirerek yere düşürdü. Ancak darbesi öldürücü olmadığından ayağa kalktı. Abdullah tekrar ona saldırdı. Ancak Rebîa'nın adamları ona vurdular ve yere düşürdüler. Ancak arkadaşları onu kurtardılar. Bu arada Hâlid b. Sa'd b. Nüfeyl: "Bana kardeşimin katilini gösterin," dedi. Ona Rebîa b. Muhârik'ın kardeşinin oğlunu gösterdik. Hâlid onun tepesine bir kılıç darbesi indirdi. Adam da onu yakaladı ve yere düştü. Bunun üzerine onun adamları saldırdılar, biz de saldırdık. Ancak onlar bizden fazlaydı, adamlarını kurtardılar, bizim adamımızı öldürdüler. Bu yüzden sancak da sahipsiz kaldı. Komutanlarımız öldürüldükten sonra Abdullah b. Vâl'e seslendik. Bir de baktık ki bir grup tarafından kuşatılmış. Bunun üzerine Rifâa b. Şeddâd imdadına gitti ve onları etrafından püskürttü. Abdullah sancağı almaya davrandı. Ancak Abdullah b. Hâzim el-Kesîrî onu taşımıştı. İbn Hâzim, İbn Vâl'e: "Sancağını al," dedi. Abdullah b. Vâl: "Sen benim yerime taşı, Allah seni esirgesin, benim durumum da seninki gibidir," dedi. İbn Hâzim: "Sancağını al, ben cihat etmek istiyorum," dedi. İbn Vâl: "Bu durumda da senin ecrin ve cihadın söz konusudur," dedi. Bunun üzerine ona: "Ey Ebû Azze! Emîrine itaat et, Allah seni esirgesin!" dedik. İbn Hâzim kısa bir süre sancağı taşıdıktan sonra Abdullah b. Vâl onu elinden aldı.

Ebû Mihnef dedi: Ebü's-Salt et-Teymî el-A'ver şöyle dedi:
[602] O gün onun maiyetinde bulunmuş, mahallenin bir ihtiyarı şöyle anlattı: İbn Vâl bize şöyle seslendi: "Kim sonu ölüm olmayan bir hayatı, nihayeti zahmetli olmayan bir rahatlığı, nihayetinde hüzün olmayan bir sevinç hâlini arzu ediyor ve cennete kavuşmak istiyorsa, bu ahdini bozanlara karşı savaşmak suretiyle Rabbine yaklaşsın." İkindi vaktiydi. O saldırdı ve biz de saldırdık, onlardan bazı kişileri öldürerek uzun bir müddet onları püskürtmeye devam ettik. Ancak daha sonra

her taraftan bizim üzerimize geldiler ve bizi kuşatarak eski yerimize kadar bizi geri püskürttüler. Ancak bu kez bulunduğumuz yere sadece bir taraftan saldırabiliyorlardı. Akşama doğru bize karşı savaşta sorumluluğu Edhem b. Muhriz el-Bâhilî aldı. Bize süvari ve piyadeleriyle saldırdı, Abdullah b. Vâl et-Teymî de öldürüldü.

Ebû Mihnef, Ferve b. Lakīt'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Haccâc b. Yûsuf'un emîrliği döneminde Edhem b. Muhriz el-Bâhilî'nin bazı Şamlılara şöyle anlattığına şahit oldum: Iraklı komutanlardan biri üzerine gittim. Abdullah b. Vâl diye bir adam. "*Sakın Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma. Onlar diridir ve Rablerinin katında rızıklanırlar....*"[126] diye başlayan bağlamdaki üç ayeti okuyordu. Adamın bu hâli beni öfkelendirdi. Kendi kendime: "Bunlar bizi şirk ehli derecesinde görüyor. Kendilerinden öldürdüklerimizi şehit görüyorlar," diye düşündüm. Onun üzerine gittim ve sol elini vurarak kestim. Sonra biraz çekildim ve ona: "Sanırım şimdi ailenin içinde olmayı arzu ediyorsun," dedim. O: "Ne kötü düşünüyorsun! Vallahi istemem ki kesilen elimin yerine senin elin olsun. Ancak elimin kesilmesinden dolayı alacağım sevap kadar bana sevabı olması hariç," dedi. Ben ona: "Neden?" diye sordum. O da bana: "Allah sana günahını yüklesin ve bana ecrini versin," diye cevap verdi. Yine beni öfkelendirdi. Bunun üzerine süvarilerimi ve piyadelerimi topladım, ona ve adamlarına saldırdık. Üzerine gittim ve onu, vurarak öldürdüm. O sonuna kadar üzerime geliyordu. Daha sonra onun Irak fakihlerinden olduğunu, çok namaz kılıp oruç tuttuğunu ve insanlara fetva verdiğini söylediler.

Ebû Mihnef dedi: Sika bir ravi bana Humeyd b. Müslim ve Abdullah b. Gāziyye'den naklen şöyle anlattı: Abdullah b. [603]
Vâl öldürülünce baktık ki Abdullah b. Hâzim de onun yanında öldürülmüş olarak yatmaktadır. Biz komutanlık için Rifâa b. Şeddâd el-Becelî'yi uygun görüyorduk. Benî Kinâne'den Velîd b. Gadîn adında bir adam ona: "Sancağını al," dedi. Rifâa:

126 Âl-i İmrân, 3/169-170.

"Geri dönelim. Belki Allah onlar için kötü bir günde bizi bir araya getirir," dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Avf b. el-Ahmer ona yöneldi ve şöyle dedi: "Bizi öldürdün. Vallahi ayrılırsan arkamıza düşecekler ve daha bir fersah gitmeden son ferdimize kadar yok olacağız. Bizden birkaç kişi kurtulsa da bedeviler ve köylüler onları yakalayacak ve düşmanlarımıza yakın olmak için, onlara teslim edecekler ve esir olarak öldürüleceklerdir. Allah adına sana söylüyorum. Sakın böyle yapma. İşte güneş batmak ve gece karanlığı bizi kuşatmak üzeredir. Atlarımızın sırtında onlarla savaşalım. Şimdi mukavemet edebiliriz. Karanlık bastıktan sonra, gecenin ilk saatinde, atlarımıza binip onlarla seyrederiz ve gece boyunca sabaha kadar seyrimizi sürdürür, teenniyle hareket ederiz. Böylece insanlar yaralılarını taşıyabilecekler ve arkadaşlarını bekleyebilecekler. İnsanlar onar, yirmişer kişilik gruplar hâlinde hareket edebilecek, gitmeleri gereken istikameti takip edebilecek ve birbirlerini izleyebileceklerdir. Oysa senin söylediğin gibi hareket edilse anne evladını bulamayacak, insan yönünü tespit edemeyecek, nerede düşebileceğini, nereye gideceğini bilemeyecektir. Sabah olmadan kimimiz öldürülmüş, kimimiz de esir düşmüş olacak." Rifâa b. Şeddâd ona: "Çok güzel düşünüyorsun," dedi ve Kinâneliye: "Sancağı taşıyacak mısın, yoksa ben mi alayım?" dedi. Kinâneli ona: "Ben senin gibi arzulara sahip değilim. Ben Rabbime ve kardeşlerime kavuşmak ve dünyadan ayrılıp ahirete gitmek istiyorum. Sense dünyanın süs ve güzelliğini istiyorsun, dünyadan ayrılmaktan hoşlanmıyorsun. Vallahi aklını başına toplamanı arzu ediyorum," diyerek sancağı ona [Rifâa] verdi ve kendisi öne atılarak gitti. İbn Ahmer ona: "Allah seni esirgesin bizimle birlikte bir müddet savaş ve kendini tehlikeye atma," diyerek ricada bulundu ve onu alıkoydu. Bu sırada Şamlılar birbirlerine: "Allah onları helak etti. Onların üzerine gidin ve gece olmadan işlerini bitirin," dediler. Şamlılar saldırmaya başladılar. Ancak sert bir direnişle karşılaştılar. Karşılarında cengâver süvariler vardı. Aralarında aşağılık adam yoktu. Onları kızdırıp sıkıntıya sokamıyorlardı ki onları etkisizleştirsinler. Yatsıya kadar

onlarla çetin bir muharebede bulundular. Kinâneli adam ise akşamdan önce öldürüldü. Abdullah b. Azîz el-Kindî ve yanında küçük oğlu Muhammed olduğu hâlde çıktı ve "Ey Şamlılar! İçinizde Kinde'den olan yok mu?" diye sordu. Bazı adamlar: "Evet, biz Kindeliyiz," dediler. Onlara: "Kardeşiniz burada- [604]
dır, onu Kûfe'deki kavminize gönderin. Ben Abdullah b. Azîz el-Kindî'yim," dedi. Onlar: "Sen amca oğlusun. Sen emniyettesin," dediler. Abdullah b. Azîz: "Vallahi memleketimizin nuru, yeryüzünün dayanağı ve Allah'ı zikretmenin örnek insanları olan kardeşlerimizin öldürülmesi olayına göz yumuyor değilim," dedi. Bunun üzerine oğlu, babasının arkasından ağlamaya başladı. Babası: "Oğulcuğum, Rabbime itaatten sonra benim için en aziz kişi sensin," dedi. Şamlılar oğlunun onun arkasından ağlayıp sızladığını görünce ona seslendiler. Ona ve oğluna üzüldüler ve ikisine acıyıp ağladılar. Ardından adam kavminin onun için çıktıkları yerden ayrıldı ve akşam vakti onların safına saldırarak öldürülünceye kadar savaştı.

Ebû Mihnef dedi: Fudayl b. Hadîc bana Müslim b. Zahr el-Havlânî'den naklen şöyle anlattı: Küreyb b. Zeyd el-Himyerî, maiyetinde en az yüz kişilik bir grup olduğu hâlde onların üzerine yürüdü. Elinde alaca bir sancak vardı. Rifâa'nın akşam vakti yapmak istediği işten bahsetmişlerdi. Himyerî kalktı, etrafına Himyer ve Hemdân'dan adamlar toplayıp şöyle dedi: "Ey Allah'ın kulları! Rabbinize yürüyün. Vallahi yeryüzünde Allah'ın rızasının ve O'na tövbe etmenin bir dengi yoktur. Duyduğuma göre sizden bir grup tekrar geldikleri dünyaya dönmek istiyor. Eğer dünyalarına dayanacak olurlarsa tekrar günahlarına dönecekler. Bana gelince vallahi kardeşlerimin gittiği yere gidinceye kadar bu düşmana sırtımı dönmeyeceğim. Yanındakiler: "Biz de senin görüşündeyiz," dediler. Himyerî sancağını taşıyarak gitti ve düşmana yaklaştı. İbn Zülkelâ': "Vallahi bu sancağın Himyer veya Hemdân'a ait olduğunu düşünüyorum," dedi ve onlara yaklaşarak kimlerden olduklarını sordu. Ona aidiyetlerini haber verdiler. İbn Zülkelâ' onlara: "Emniyettesiniz," dedi. Komutanları ona: "Biz dünyada emniyetteydik. Ahiret emniyetini temin etmek

için çıktık," dedi ve öldürülünceye kadar savaştılar. Suhayr b. Huzeyfe b. Hilâl b. Mâlik el-Müzenî, Müzeyne'den otuz kişiyle düşman üzerine yürüdü. Onlara: "Allah yolunda ölümden korkmayın. Zira ölüm önünüze çıkacak. Allah'a kavuşmak için ayrıldığınız dünyaya tekrar dönmeyin. Zira o sizin için kalıcı değildir. Rağbet ettiğiniz Allah'ın sevabından kaçmayın. Allah'ın katındaki sizin için daha hayırlıdır," dedi. Akabinde düşman üzerine gittiler ve öldürülünceye kadar savaştılar. Akşam olunca Şamlılar karargâhlarına çekilince yaralananlara
[605] baktı, yalnız başına kendine bakamayan yaralıları kavminden olan insanlara tevdi ettikten sonra gece boyunca insanlarla birlikte yol aldı ve Tüneynir'e kadar gitti. Sonra Habur'u geçti ve köprüleri kesti. Yoluna devam etti ve geçtiği bütün köprüleri kesti. Husayn b. Nümeyr sabahlayınca adamlarını onlara gönderdi. Ancak gittiklerini gördü, kimseyi onların peşinden göndermedi. Süratle yol alıyordu. Rifâa, insanları korumak üzere Ebû Cüveyriye el-Abdî'yi yetmiş süvariyle birlikte artçı olarak bıraktı ve yükü düşmüş kimseye rast geldiklerinde ona yardım ederlerdi. Düşmüş bir eşyaya rast geldiklerinde onu alır ve sahibini tanıyıncaya kadar onu muhafaza ederlerdi. Bu eşya aranınca veya takip edilince sahibine onu haber verirlerdi. Bu hâl üzere yollarına devam ederek Karkisya'ya karadan ulaştılar. Züfer önceki seferlerinde olduğu gibi onlara yiyecek ve hayvanlarına yem gönderdi. Yaralıları için hekimlerini yolladı. Onlara: "İstediğiniz kadar bizde konaklayabilirsiniz. Sizin için ikramda bulunacak ve destek olacağız," dedi. Bunun üzerine orada üç gün konakladılar ve ardından Züfer her birine ihtiyaç duyduğu yem ve yiyecek desteğinde bulundu. Bu arada Sa'd b. Huzeyfe b. el-Yemân, Hît'e geldi. Burada çöl Arapları ona insanların başına gelenleri haber verdiler. Sa'd ayrıldı, Müsennâ b. Muharribe el-Abdî'yle Sandûdâ'da karşılaştı ve ona durumu haber verdi, burada konakladılar. Bir müddet sonra onlara, Rifâa'nın gelmek üzere olduğu haber verildi. Köye yaklaşınca onu karşılamaya çıktılar. Burada insanlar selamlaştılar ve karşılıklı ağladılar ve öldürülen kardeşlerini andılar. Burada bir gün bir gece konakladıktan

sonra Medainliler Medain'e, Kûfeliler Kûfe'ye ve Basralılar da Basra'ya intikal ettiler. Muhtâr da bu sırada hapiste yatıyordu.

Hişâm dedi: Ebû Mihnef, Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir'den naklen Edhem b. Muhriz el-Bâhilî'den şöyle anlattı: Edhem, Abdülmelik b. Mervân'a zafer müjdesini verdi. Bunun üzerine Abdülmelik minbere çıktı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Allah Iraklıların başlarından fitnenin aşılayıcısı ve dalaletin başı Süleyman b. Surad'ı helak etmiştir. Bilesiniz ki kılıçlar Müseyyeb b. Necbe'yi parçaladı. Yine Allah onlardan dalalet ehli olan ve insanları dalalete sevk eden iki önemli başı da öldürdü. Bunlar Ezd'den Abdullah b. Sa'd ile Bekir b. Vâil'den Abdullah b. Vâl'dir. Bu isimlerden sonra savunma yapacak ve kendini koruyabilecek kimse kalmadı."

Hişâm dedi: Ebû Mihnef'ten şöyle anlatıldı: Muhtâr on beş gün bekledikten sonra adamlarına: "Bu gaziniz için on günden fazla ve bir aydan az gün sayın. Sonra size şaşırtıcı bir [606] haber gelecek. Kuvvetli ve parçalayıcı bir vuruş, çok fazla sayıda öldürme ve toprağa gömme işi. Buna kim var? Ben buna varım. Size yalan söylemiyorum, ben buna varım."

Ebû Mihnef dedi: Husayn b. Yezîd bize Ebân b. Velîd'den naklen şöyle dediğini anlattı: Muhtâr hapisteyken Aynülverde'den dönünce Rifâa b. Şeddâd'a şöyle yazdı: Ey gittiklerinde Allah'ın büyük sevabına nail olan, geri döndüklerinde O'nun rızasını kazanan topluluk! Hoş geldiniz. Allah'ın kurduğu binaya yemin olsun sizden kim bir adım attıysa bu onun için dünya mülkünden daha değerlidir. Süleyman görevini ifa etti ve Allah onun ruhunu teslim aldı; peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salih insanların ruhlarına ilhak etti. O, kendisiyle yardıma mazhar olacağınız kişi değildi. Emre muhatap olan emîr benim. Güvenilir emin benim. Ben askerin emîri, zorbaların katiliyim. Din düşmanlarından intikam alan ve öçleri alan benim. Hazırlayın ve hazırlanın, müjdeleyin ve sevinin. Sizi Allah'ın kitabına ve Peygamber'in (sav.) sünnetine davet ediyorum. Sizi Ehl-i beytin kanını talep etmeye, zayıfları savunmaya ve ahdini bozanlara karşı cihada davet ediyorum. Selamla.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Züheyr el-Absî bana şöyle anlattı: İnsanlar Muhtâr'ın bu teşebbüsü hakkında konuştular. Abdullah b. Yezîd ve İbrâhim b. Muhammed olayı haber aldılar. Bunun üzerine insanlarla birlikte çıktılar ve Muhtâr'a giderek onu hapisten aldılar.

Ebû Mihnef dedi: Süleyman b. Ebî Râşid bana Humeyd b. Müslim'den naklen şöyle dediğini anlattı: Dönmek için hazırlık yaptığımızda Abdullah b. Gāziyye öldürülenlerin başında durdu ve "Allah size rahmet etsin. Doğru yaptınız ve sabrettiniz. Bizse yalan söyledik ve kaçtık," dedi. Sonra gece boyunca yol alıp da sabahladığımızda Abdullah b. Gāziyye yirmi kadar kişiyle düşman üzerine gitmek ve ölmek pahasına da olsa onlarla savaşmak istediler. Bunun üzerine Rifâa, Abdullah b. Avf b. el-Ahmer ve bir grup insan onlara gittiler ve dediler ki: "Allah için sizden rica ediyoruz, bizim sayımızı daha fazla azaltmayın, daha çok bozguna sebep olmayın. Sizin gibi iyi niyetli insanlar aramızda varken hâlâ iyi bir durumdayız." Onları ıs-
[607] rarla ikna etmeye çalışarak geri döndürdüler. Ancak Ubeyde b. Süfyân adında Müzeyne'den bir adam grupla birlikte döndüyse de insanları atlatarak düşman üzerine gitti ve onlara ulaşınca kılıcıyla onlara saldırdı ve öldürülünceye kadar onlarla savaştı.

Ebû Mihnef dedi: Husayn b. Yezîd el-Ezdî bana Humeyd b. Müslim el-Ezdî'den naklen şöyle dediğini anlattı: O Müzeyneli adam benim dostumdu. Gitmek istediğinde Allah adına ona ricada bulunarak gitmemesini söyledim. Bana: "Benden dünyevi herhangi bir istekte bulunsaydın o isteğini yerine getirmek senin hakkın ve benim de görevim olurdu. Ancak hakkında bana ricada bulunduğun şey, Allah için yapmayı düşündüğüm bir şeydir," dedi ve ayrılarak düşman üzerine gitti ve öldürüldü. Vallahi benim en büyük arzum, düşmanla karşılaştığında neler yaptığını bana anlatacak bir insanla karşılaşmaktı. Nihayet Mekke'de Abdülmelik b. Cüz b. el-Hidricân el-Ezdî'yle karşılaştım. Onunla o savaş günü hakkında sohbet ettik. Şöyle dedi: "Aynülverde gününde Kûfelilerin bertaraf edilmesinden sonra beni en çok şaşırtan olay, bir adamın kılıcıyla bana sal-

dırması oldu. Ona doğru yöneldik. Yanına vardığımda vurulduğunu ve şöyle dediğini gördüm:

Allah'tan Allah'a sığınıyorum. Allah'ım Senin rızanı arz ediyorum.

Ona: "Kimlerden oluyorsun?" diye sorduk. O: "Benî Âdem'den," dedi. Ona tekrar: "Kimlerdensin?" diye sorunca adam: "Ey Beytülharâm'ı tahrip edenler! Ne sizi tanımak ne de beni tanımanızı istiyorum," dedi. Bunun üzerine Benî Hiyâr'dan Süleyman b. Amr b. Muhsın el-Ezdî onunla karşılaştı. Nitekim Süleyman en güçlü insanlardandı. Her ikisi birbirlerini oldukça zorladılar. Bunun üzerine her taraftan ona saldırdılar ve onu öldürdüler. Vallahi ondan daha güçlü çok az kimse gördüm. Bana durumu anlatılınca, nitekim onun durumunu merak ediyordum, gözyaşlarım aktı. Adam bana: "Akrabalığınız var mı?" dedi. Ona: "Hayır, o Mudar'dandı. Benim sevdiğim bir kardeşimdi," dedim. Adam bana: "Allah gözyaşlarını akıtmasın. Mudar'dan dalalet üzere öldürülen bir adam için mi ağlıyorsun?" dedi. Ona: "Hayır, vallahi o dalalet üzere ölmedi. O Rabbinden bir hidayet ve açık bir bilgi üzere öldü," dedim. Adam: "Allah seni onunla haşretsin," dedi. Ben de: "Âmin, Allah seni de Husayn b. Nümeyr ile haşretsin ve Allah onun için gözyaşlarını akıtmasın," dedim ve ayağa kalktım, o da kalktı.

Bu konuda söylenen şiirlerden biri de A'şa Hemdân olarak tanınan şairin kasidesidir. Bu kaside o zaman "Mükettemât" diye bilinen şiirlerden olup gizli tutulurdu.

Ey Ümmü Gālib senin hayalin bana musallat oldu. Çekingen bir [608]
sevgili olarak sana selam olsun.

Sen hâlâ benim için bir hüzünsün, ben de yorucu ayrılığından dolayı maruz kaldığım bu hüznün hedefiyim.

Unutursam da senin kuşluk vaktinde genç ve güzel beyazlarla bize dönüşünü hiç unutmam.

Bize ince yapılı, ince belli olarak ve güzel kemeriyle göründü.

Onun kadınlardan ayrı bir yeri vardır. Güzeldir, naziktir ve âdeta kuşluk vakti bulutlar arasından gülümsemektedir.

Bulutlar onu kaplayınca bir kaşı görünürken diğer kaşını gizledi.

O benim için bir aşktır, bir hasrettir, bir dilek ve ümittir.

Allah gençliği ve hatıralarını uzak etmesin. Yetişkin ve göğüsleri kabarık kızların samimi aşklarını uzak etmesin.

Serzenişlerimiz benim sevdiğimin ağzının balını artırmakta ve yakın sevgiliye bir şerbet gibi içirmektedir.

Ben onları unutmadığım gibi o asil ve mütevazı insanın makamatını ve cömertliğini unutamam.

Takvaya ve Allah'a sadakatle tevessül etti. Kazanan için en büyük kazanç Allah'tan sakınmaktır.

Dünyadan el etek çekti, onu terk etti, ona karışmadı. Yüce makam sahibi Allah'a tövbe etti.

Evet dünyayı terk etti. "Onu bırakıp attım. Hayatım boyunca da ona dönmeyeceğim," dedi.

Ben insanların kaybetmekten korktukları ve elde etmek için çaba harcadıklarını gerçekten arzu etmiyorum.

Onu birlikler hâlinde İbn Ziyâd üzerine gitmek üzere Seviyye'ye yönlendirdi.

Takva ve akıl sahibi insanlarla birliktedir. Onlar cesur, mert ve necip insanlardır.

Onlar giderken kimisi zaten takva sahibiydi. Kimileri dün yaptıklarından dolayı tövbe etmiştir.

[609] *Aynülverde'de karşı tarafın ordusuyla tayin edici bir karşılaşmada bulundular ve beyaz kılıçlarla hasımlarını bertaraf ettiler.*

Elleri parçalayan Yemeni kılıçlarla saldırdılar. Bazen de asil ve binicisine yakın duran yapılı atlarla hamle yaparlardı.

Ancak arkasından deniz dalgaları gibi her taraftan saldıran bir Şam takviye birliği geldi.

Çok geçmeden komutanları bertaraf edildi ve geride gruplar hâlindeki askerler kurtulabildi.

Sabır ve sebat ehli yere yıkılmış, doğu ve güney rüzgârlarının esintisine maruz vaziyette terk edildiler.

Huzâalı reisin cansız bedeni de yere yıkılmış vaziyetteydi. Sanki hiç savaşmamış gibiydi.

Benî Şemh'in başı da Benî Şenue'nin silahşoru ve birliklerin rehberi et-Teymî de öldürülenler arasındaydı.

Amr b. Bişr, Velîd, Hâlid, Zeyd b. Bekir ve Huleys b. Gâlib de öldürülmüşlerdi.

Hemdanlı her cesaret timsali kişi saldırınca geri dönmez ve güzel neticeler elde ederdi.

Bütün aşiretlerin şerefin zirvesine çıkmış hasep sahibi liderleri de vurulmuşlardı.

Darbeleri kafaları yaran vuruştan ve isabetli mızrak vuruşlarından başka hiçbir şeyi kabul etmediler.

Saîd, Âmir'i bertaraf ettiği gün Dürna'da hasmına saldıran aslandan daha cesurdur.

Ey Irak'ın ve Irak halkının en hayırlı ordusu! Yağmur dolu siyah bulutlar size içirsin.

Kılıçlar ayak bileklerini ve bacakları ortaya çıkarınca silahşorlarımız ve hamilerimiz uzak kalmasın.

Öldürülürlerse öldürülmek en şerefli ölümdür. Nitekim herkes bir ölüm vakasıyla karşılaşacaktır.

Onlar bir topluluğu harekete geçirip vurucu aslanlar gibi başkaldırmayı meşrulaştırmadan öldürülmediler.

Süleyman b. Surad ve Tevvâbîn'den maiyetinde olanlar Aynülverde'de rebîülâhir ayında öldürüldüler.

Mervân'ın Veliaht Tayini [610]

Mervân'ın İki Oğlu Abdülmelik ve Abdülazîz'e Biat Edilmesi

Bu yılda Mervân b. el-Hakem Şamlılara emir vererek kendinden sorası için iki oğlu Abdülmelik ve Abdülazîz'e biat etmelerini istedi ve her ikisini veliaht yaptı.

Mervân'ın iki oğluna biat almasının sebepleri:

Hişâm, Avâne'den naklen şöyle dedi: Amr b. Saîd b. el-Âs el-Eşdak, kardeşi Abdullah b. ez-Zübeyr tarafından Filistin'e gönderilen Mus'ab b. ez-Zübeyr'i yenilgiye uğratıp Mervân'a geri dönmüştü. Mervân ise bütün Şam'ı ve Mısır'ı hâkimiyeti altına almıştı. Öte yandan Mervân, Amr'ın: "Mervân'dan sonra bu iş bana aittir. Nitekim Mervân bunu bana vadetmişti," dediğini duydu. Bu sebeple Mervân, Hassân b. Mâlik'i davet etti ve kendinden sonra oğlu için biat almak istediğini söyledi. Ayrıca ona, Amr b. Saîd'in söylediklerini de aktardı. Hassân ona: "Amr meselesini senin için ben hallederim," dedi. Akşam in-

sanlar Mervân'ın yanında toplanınca İbn Bahdel kalktı ve şöyle dedi: "Duyduğumuza göre bazı insanlar birtakım hayal ve temennilere kapılmışlar. Kalkın; Abdülmelik ve Abdülazîz'e biat edin." Bunun üzerine insanlar kalktılar ve son fertlerine kadar biat ettiler.

***

Mervân b. el-Hakem'in Ölümü

Bu yılda Mervân b. el-Hakem ramazan ayı sonunda Dımaşk'ta öldü.

Ölümünün sebebi:

Hâris bana şöyle anlattı: İbn Sa'd bize Muhammed b. Ömer ve Mûsâ b. Ya'kūb'dan naklen Ebü'l-Huveyris'in şöyle dediğini anlattı: Muâviye b. Yezîd Ebû Leylâ ölmek üzereyken veliaht bırakmayı reddetti. Hassân b. Mâlik b. Bahdel hilafetin Muâviye b. Yezîd'den sonra kardeşi Hâlid'e bırakılmasını istiyordu. Hâlid'in yaşı küçüktü. Hassân, Yezîd'in dayısıydı. Mervân'a biat etti ancak ondan sonra hilafetin Hâlid'e geçmesini istiyordu. Mervân'a Şamlılarla birlikte biat ettiğinde ona, Hâlid'in şanını küçültmek için annesiyle evlen denildi. –Hâlid'in anne-
[611] si Ümmü Hâlid bint Ebî Hâşim b. Utbe'dir.– Böylelikle hilafet iddiasında bulunamayacak. Bunun üzerine Mervân onunla evlendi. Bir gün Hâlid, Mervân'ın yanına gitti. Yanında kalabalık bir topluluk oturuyordu. Hâlid iki saf arasından geçerken Mervân: "Vallahi bildiğim kadarıyla o bir ahmaktır! Ey arkası taze annenin oğlu, –onu Şamlıların gözünden düşürmek için ona hakaret ediyordu– gel," dedi. Hâlid annesine gitti ve meseleyi ona anlattı. Annesi ona: "Bana bu konudan bahsettiğini bilmesin. [Sana ne söylerse söylesin] sen konuşma, ben onun hakkından gelirim," dedi. Mervân yanına girince ona: "Hâlid benim hakkımda sana bir şey söyledi mi?" diye sordu. Ümmü Hâlid: "Hâlid mi senin hakkında konuşacak? Hâlid senin hakkında bir şey söylemeyecek kadar sana büyük saygısı vardır," dedi. Mervân ona inandı. Sonra kadın birkaç gün bekledikten sonra Mervân onun yanında yattı, uykudayken Ümmü Hâlid yastıkla ağzını kapatarak onu öldürdü.

Ebû Ca'fer dedi: Mervân ramazan ayında Dımaşk'ta öldürüldü. Vâkıdî'ye göre 63 yaşında öldü. Hişâm b. Muhammed el-Kelbî ise öldüğünde 61 yaşındaydı demiştir. Bir rivayete göre de 71 yaşındaydı. Başka bir rivayete göre de 81 yaşındaydı. Nesebi şöyledir: Mervân b. el-Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye b. Abdi Şems'tir. Annesi Âmine bint Alkame b. Safvân b. Ümeyye el-Kinânî'dir. Halife olduktan sonra dokuz ay yaşamıştır. Bir rivayete göre de halife olduktan sonra 9 ay 27 gün yaşamıştır. Ölmeden önce iki orduyu sefere çıkarmıştı. Birini Medine üzerine, Ubeydullah b. Ziyâd komutasındaki orduyu da Irak üzerine gönderdi. Ubeydullah b. Ziyâd sefere çıktı ve el-Cezîre'ye varınca Mervân'ın ölüm haberini aldı. Kûfelilerden Tevvâbîn, Hüseyin'in kan davası talebiyle onun üzerine gittiler. Onların durumunu daha önce zikrettik. Onun öldürülünceye kadar olan durumunu zikredeceğiz.

***

Hubeyş b. Dülce'nin Öldürülmesi

Bu yılda Hubeyş b. Dülce öldürüldü. Hişâm'ın Avâne'den naklettiğine göre Hubeyş, Medine üzerine gitti. O sırada Medine'nin başında Abdurrahman b. Avf'ın kardeşinin oğlu Câbir [612] b. Esved b. Avf vardı. Vali, Abdullah b. ez-Zübeyr tarafından atanmıştı. Câbir b. Hubeyş kaçtı. Diğer yandan Hâris b. Ebî Rebîa –Ömer b. Ebî Rebîa'nın kardeşi– Basra'dan bir ordu gönderdi. Hâris, İbnü'z-Zübeyr tarafından Basra'ya atanmıştı. Hâris'in Hubeyş ile savaşmak üzere gönderdiği ordunun başında Huneyf b. es-Secf et-Temîmî vardı. Hubeyş durumu öğrenince Medine'den onların üzerine gitti. Ayrıca Abdullah b. ez-Zübeyr, Abbâs b. Sehl b. Sa'd el-Ensârî'yi Medine'ye gönderdi, ona Hubeyş b. Dülce'nin peşine düşmesini ve İbnü'z-Zübeyr'e destek vermek için Huneyf'in komutasında Basra'dan gelen orduyla buluşmasını emretti. Abbâs süratle onların peşine düştü ve Rebeze'de onlara yetişti. İbn Dülce'nin adamları kendisine: "Onlarla savaşmakta acele etme," dedilerse de o: "Onların kavutlarından yemedikçe inmeyeceğim," dedi. Bu sırada atanı meçhul bir ok ona isabet etti ve onu öldürdü. Onunla

birlikte Münzir b. Kays el-Cüzâmî ile Ebû Süfyân'ın kölesi Ebû Attâb da öldürüldü. O gün onunla birlikte Yûsuf b. el-Hakem ve Haccâc b. Yûsuf da vardı. İkili aynı deve üzerinde kaçarak kurtulabildiler. Onlardan beş yüz kadar kişi Medine sığınağında korunmaya çalıştılar. Abbâs onlara: "Benim hükmüm üzere inin," dedi. Onun hükmü üzerine sığınaktan inince onların boyunlarını vurdu. Hubeyş'in kaçkın askerleri Şam'a döndüler.

Ahmed b. Züheyr bana Ali b. Muhammed'in şöyle dediğini anlattı: Rebeze'de Hubeyş b. Dülce'yi öldüren Yezîd b. Siyâh el-Esvârî'ydi. Attığı bir okla onu öldürdü. Medine'ye girdiklerinde Yezîd b. Siyâh üzerinde beyaz bir elbise olduğu hâlde boz bir beygir üzerinde durdu. İnsanların ona dokunmaları ve üzerine güzel koku dökmeleri yüzünden elbisesinin kardığını gördüm.

***

Cârif Tâûnu

et-Tâûn el-Cârif'in Vuku Bulması

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda Basra'da et-Tâûn el-Cârif[127] olarak adlandırılan veba vuku buldu. Basra halkından çok sayıda insan bu hastalıkla can verdi.

Ömer b. Şebbe bana Züheyr b. Harb, Vehb b. Cerîr ve babasından naklen Mus'ab b. Zeyd'den şöyle anlattı: el-Cârif vuku
[613] bulduğunda Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer, Basra valisiydi. Annesi bu hastalık sonucu hayatını kaybetti. Ubeydullah vali olduğu hâlde annesinin cenazesini kaldıracak kimse bulamadı. Bu yüzden dört köylü ücret karşılığında cenazesini kabrine taşıdılar.

Nâfi' b. Ezrak'ın Öldürülmesi

ve Hâricîlerin Durumunun Ön Plana Çıkması

Bu yılda Hâricîlerin gücü Basra'da arttı. Yine bu yılda Nâfi' b. Ezrak öldürüldü.

Nâfi''in öldürülmesi:

127 el-Cârif, silip süpüren anlamındadır (çev.).

Ömer b. Şebbe bana Züheyr b. Harb, Vehb b. Cerîr, babası ve Muhammed b. ez-Zübeyr'den naklen şöyle anlattı: Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer kardeşi Osman b. Ubeydullah'ı, bir orduyla Nâfi' b. Ezrak üzerine gönderdi. Onlarla Dolab'da karşılaştı. Osman öldürüldü ve ordusu hezimete uğradı.

Ömer dedi: Züheyr Vehb, Muhammed b. Ebî Uyeyne ve Sebre b. Nahf'tan naklen şöyle anlattı: Ubeydullah b. Ma'mer kardeşi Osman'ı İbnü'l-Ezrak üzerine gönderdi. Osman'ın ordusu yenildi, kendisi de öldürüldü. Vehb dedi: Babam bize şöyle anlattı: Basralılar Hârise b. Bedr komutasında bir ordu gönderdiler. Hâricîlerle karşılaşınca adamlarına şöyle dedi:

Kernebi ve Dolab köyleri istikametinde seyredin ve dilediğiniz yere gidin.

Ömer bize Züheyr ve Vehb'den naklen, Vehb'in babası ve Muhammed b. Ebî Uyeyne'nin şöyle dediklerini anlattı: Muâviye b. Kurre bize şöyle dedi: İbn Ubeys komutasında çıktık, onlarla karşılaştık. İbnü'l-Ezrak ve Mâhûz'un iki veya üç oğlu öldürüldüler. İbn Ubeys de öldürüldü.

Ebû Ca'fer dedi: Hişâm b. Muhammed ise Ebû Mihnef'ten naklen Ebû Muhârik er-Râsibî'nin İbnü'l-Ezrak ve Benî Mâhûz hakkındaki rivayetlerinde Ömer'in Züheyr b. Harb ve Vehb b. Cerîr'den naklettiğinden farklı bir rivayette bulundu. Ona göre, Mes'ûd b. Amr'ın öldürülmesi yüzünden Basralıların Ezd, Rebîa ve Temîm kabileleri arasındaki ihtilaftan dolayı Basralıların meşguliyeti sebebiyle Nâfi' b. Ezrak güçlendi ve etrafındaki kalabalıklar arttı. Bunun üzerine Basra üzerine geldi ve köprüye kadar dayandı. Abdullah b. el-Hâris, Müslim b. Âbis b. Kureyz b. Rebîa b. Habîb b. Abdi Şems b. Abdi [614] Menâf komutasında Basralıları üzerine gönderdi. Müslim b. Âbis karşısına çıktı, etrafını kuşatarak onu geriye püskürttü, Basra bölgesinden çıkararak Ahvaz bölgesinde Dolab diye bilinen beldeye kadar sürdü. Burada iki taraf birbirlerine karşı hazırlandılar ve karşılıklı olarak birbirlerine saldırdılar. Müslim b. Âbis sağına Haccâc b. Bâb el-Himyerî'yi, soluna da Bedr et-Temîmî el-Gudânî'yi getirdi. İbnü'l-Ezrak ise sağına

Ubeyde b. Hilâl el-Yeşkerî'yi, soluna da Zübeyr b. el-Mâhûz et-Temîmî'yi getirdi. İki taraf muharebeye tutuşarak vuruştular. Çok çetin bir muharebe cereyan etti. Basra ordusunun komutanı Müslim b. Âbis öldürüldü. Hâricîlerin başı Nâfi' b. Ezrak da öldürüldü. Bunun üzerine Basralılar başlarına Haccâc b. Bâb el-Himyerî'yi, Ezârika ise Abdullah b. el-Mâhûz'u getirdiler. İki taraf tekrar savaşmaya başladılar ve kıyasıya vuruştular. Bu kez de Basra ordusu komutanı Haccâc b. Bâb el-Himyerî ile Ezârikanın başı Abdullah b. el-Mâhûz öldürüldüler. Ardından Basralılar Rebîa el-Eczem et-Temîm'i başa getirirken Hâricîler Ubeydullah b. el-Mâhûz'u başa getirdiler. İki taraf tekrar savaştılar. Muharebe akşama kadar sürdü. Artık ikrah etmişler ve savaşmaktan usanmışlardı. Karşılıklı olarak ara vermiş ve savaşı durdurmuşlardı ki Hâricîlere takviye bir birlik yetişti. Savaşa katılmadığı için capcanlı olan bu birlik Abdülkays tarafından Basra ordusuna saldırdı. Basra ordusu yenilgiye uğradı ancak komutan Rebîa el-Eczem savaşmaya devam etti ve öldürüldü. Bu kez Hârise b. Bedr, Basra ordusunun sancağını devraldı ve bir müddet savaştıysa da askerler muharebeden çekildiler. Ancak Rebîa ondan sonra da sabır ve hamiyet ehli olanlarla birlikte muharebeye devam etti. Arkasından da ordusunu Ahvaz'da bir mevkie intikal ettirdi. Hâricîlerden bir şair bu konuya dair şöyle dedi:

Ey ciğerim, acıkmaktan ve susamaktan değil, Ümmü'l-Hakem'in sevgisinden yanmaktadır.

Dolab muharebesinde beni izleseydi korkak olmayan kişinin savaştaki vuruşmasının nasıl olduğunu görecekti.

[615] *Bekir b. Vâil o sabah sulara gömüldü ve atların istikametini Temîm'e doğru çevirdik.*

İlk önce Abdülkays'a haddini bildirdik. Ezd'in büyükleri de su yüzüne çıkarak zillete duçar oldu.

Olay Basralılar tarafından duyulunca onları ürküttü ve endişeye sevk etti. İbnü'z-Zübeyr, Hâris b. Abdullah b. Ebî Rebîa el-Kureşî'yi bölgeye gönderdi. Hâris b. Abdullah, Abdullah b. el-Hâris'i azletti. Hâricîler ise Basra'ya doğru harekete geçtiler. Mühelleb b. Ebî Sufre de insanların bu durumu karşısın-

da Abdullah b. ez-Zübeyr tarafından Horasan'a görev ahdiyle gönderildi. Ahnef, Hâris b. Rebîa'ya ve insanlara: "Vallahi bu işin üstesinden ancak Mühelleb b. Ebî Sufre gelebilir," dedi. Bunun üzerine ahalinin eşrafı çıktılar ve onunla konuşarak Hâricîlerle savaşma sorumluluğunu üstlenmesini istediler. Mühelleb onlara: "Yapamam, zira üzerimde Horasan'a atandığıma dair Müminlerin Emîri'nin ahdi vardır. Onun emir ve ahdinden sarfınazar edemem," dedi. İbn Ebî Rebîa onu çağırdı ve konuyu onunla görüştü. Mühelleb ona da aynı şeyi söyledi. Bunun üzerine İbn Ebî Rebîa ve Basralılar, İbnü'z-Zübeyr adına aşağıdaki yazıyı yazmayı kararlaştırdılar:

Bismillahirrahmânirrahîm. Abdullah b. ez-Zübeyr'den Mühelleb b. Ebî Sufre'ye! Esenlikler diliyorum. Seninle birlikte O'ndan başka ilah olmayan Allah'a hamdederim. Hâris b. Abdullah bana yazarak asi Ezârikanın çok sayıda Müslüman [616] askeri ve ileri gelenleri bertaraf ettiklerini ve Basra'ya doğru harekete geçtiklerini bildirdi. Seni Horasan'a göndermiş ve sana bir ahit yazmıştım. Hâris Hâricîlerin bu durumunu bildirince, senin onlara karşı savaş sorumluluğunu üstlenmeni uygun gördüm. Dilerim ki bu görevin uğurlu olsun ve şehrinin insanları için mübarek olsun. Onların üzerine istikamet üzere git ve senin de düşmanların olan Allah düşmanlarıyla savaş, kendi hakkını ve şehrinin insanlarının hukukunu savun. Kaldı ki bizim hâkimiyetimizde bulunan Horasan olsun başka yer olsun inşallah hiçbiri senden esirgenmeyecektir. Allah'ın selam ve rahmeti senin üzerinde olsun.

Mektup getirilip ona verildi. Mektubu okuyunca dedi ki: "Vallahi elde ettiklerimi bana bırakmaz, yanımdakileri takviye etmek için beytülmâlden destek vermez, insanların silahşorları ve ileri gelenlerinden istediğimi seçme imkânı vermezseniz onların üzerine gitmem." Bütün Basralılar: "Tamam," dediler. Mühelleb: "O zaman Ahmas[128] ile ilgili bana bir taahhütname yazın," dedi. Mâlik b. Misma' ve Bekir b. Vâil'den bir grup hariç bu talebini de kayda geçirdiler. Mühelleb bu duruma

128 Ahmas, beş büyük kabile için kullanılan bir tabir olduğu gibi beşli ordu sistemi manasına da gelmektedir (çev.).

içerledi. Bunun üzerine Ahnef ve Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân ve Basra eşrafı ona: "Basralılar bütün istediklerini verdikleri hâlde Mâlik b. Misma' ve ona uyanları vermemesi sana dokunmaması lazım. Mâlik insanların oluşturduğu cemaate muhalefet ederse ne yazar. Ey adam, toparlan işinde azimli ol ve düşmanın üzerine git," dediler. Mühelleb kabul etti ve ahmas (beş grubun) komutanlarını görevlendirdi. Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân'ı, Bekir b. Vâil birliğine, Harîş b. Hilâl es-Sa'dî'yi Benî Temîm'in birliğine görevlendirdi. Hâricîler geldiler ve küçük köprüye dayandılar. Başlarında Ubeydullah b. el-Mâhûz vardı. Mühelleb onlara karşı insanların eşrafı, silahşorları ve ileri gelenleriyle birlikte çıktı. Köprüde onların önünü kesti ve köprünün ötesine püskürttü. Böylece ilk işi Basralıları onlardan korumak oldu. Zira az kalsın şehre giriyorlardı. Bunun üzerine büyük köprüye çıktılar. Mühelleb bu kez onlara karşı insanları seferber ederek süvari ve piyadelerle onların üzerine gitti. Hâricîler, Mühelleb'in onlara yaklaştığını görünce bir merhale daha geriye çekildiler. Mühelleb merhale
[617] merhale onları püskürtüp geriletti. Bu kez de Ahvaz'da Sellâ ve Sellebrâ diye adlandırılan bir mevkie dayandılar ve burada konakladılar. Hârise b. Bedr el-Gudânî, Mühelleb'in Ezârikaya karşı görevlendirildiğini duyunca yanındakilere şöyle dedi:

Kernebi'ye ve Dolab'a yönelin ve dilediğiniz yere gidin.

Zira Mühelleb'e görev verilmiştir.

Hârise b. Bedr el-Gudânî'nin maiyetinde olanlar Basra'ya doğru geldiler. Ancak Hâris b. Abdullah b. Ebî Rebîa onları Mühelleb'e gönderdi. Mühelleb, Hâricîler karşısında konaklayınca hendekler kazdırdı, gözetleme noktaları oluşturdu, casusları aralarında yaydı ve nöbetçiler dikti. Askerler ise saf vaziyetlerini, insanlar sancak ve Ahmas birlik düzenlerini muhafaza ediyorlardı. Hendeklerin giriş yerleri üzerinde de sorumlu nöbetçiler vardı. Hâricîler gece vakti ani baskın yapmak istediği zaman muhkem bir düzenle karşılaşıyor ve geri dönüyorlardı. Bu yüzden kendilerine karşı savaşan hiçbir insan onlar için Mühelleb kadar güçlü olmadı ve onun kadar onları öfkelendirmedi.

Ebû Mihnef dedi: Yûsuf b. Yezîd bana Abdullah b. Avf b. el-Ahmer'den naklen şöyle anlattı: Söz konusu Hâricî grubun içinde bulunmuş bir adam kendisine şöyle anlattı: Hâricîler Ubeyde b. Hilâl ve Zübeyr b. el-Mâhûz'u gece vakti iki büyük süvari birliğiyle Mühelleb'in kampına baskına gönderdiler. Zübeyr sağ, Ubeyde ise sol tarafından onların üzerine geldiler. Tekbir getirerek adamlarına seslendiler. Ancak askerlerin seferberlik hâlleri üzerinde olduklarını, saflarındaki vaziyetlerini muhafaza ettiklerini, dikkatli ve hızlı olduklarını gördüler. Böylelikle onları gafil avlayıp zarar veremediler. Geri dönmek üzere ayrıldıklarında Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân onlara şu beyitle seslendi:

Bizi vakur ve yiğit olarak buldunuz. Kaçkın, zayıf ve düşük kişiler değil.

Heyhat! Çağrıldığımız zaman geliriz. Ey ateş ehli! Yarın sabah erkenden ona gidin. Zira o sığınağınız ve barınağınızdır.

Onlar ise: "Ey fâsık! Ateş ancak senin ve senin gibi olanlar için saklanır. O kâfirler için hazırlanmıştır ve sen de onlardansın," dediler. Ubeydullah: "Duyuyor musunuz? Eğer sen cennete girersen bütün kölelerim hür olsun. Siz cennete girerse- [618]
niz, Sefevan ile Horasan topraklarının en uzak köşesine kadar anasını, kızını ve kız kardeşini nikâhlayan bir Mecusi kaldıysa o da girecektir," dedi. Ubeyde ona: "Sus ey fâsık! Sen zorba ve muannit kişinin kulu, zalim kâfirin yardımcısısın," dedi. İbn Zabyân ona: "Ey fâsık, sen sus. Sen muttaki müminin düşmanı ve kovulmuş şeytanın yardımcısısın," dedi. İnsanlar İbn Zabyân'a: "Ey İbn Zabyân! Allah seni muvaffak etsin. Vallahi fâsıka onun diliyle cevap verdin ve doğru söyledin," dediler. Sabah olunca Mühelleb onları seferber edildikleri durum üzerine ahmas[129] (beşli ordu) düzenine göre harekete geçirdi. Ezd ve Temîm ordunun sağ kanadını, Bekir b. Vâil ve Abdülkays de sol kanadı, Hicazlılar ise merkez birliğini oluşturuyordu.

Hâricîler ise sağda Ubeyde b. Hilâl el-Yeşkerî, solda Zübeyr b. el-Mâhûz olmak üzere meydana çıktılar. Silah ve teçhizat

129 Ordunun öncü, orta, sağ ve sol kanatlar ve artçılar olmak üzere beş grup hâlindeki ordu düzenidir.

olarak daha iyi bir durumdaydılar. Atları daha iyi, zırhları Basralılardan daha fazlaydı. Zira onlar toprağı işleyip suladılar, mahsulünü aldılar ve Kirmân'dan Ahvaz'a kadar olan arazinin mahsulünü yediler. Onların başlarında, göğüslerine kadar sarkan miğferler vardı. Onların üzerindeki zırhlar yere kadar sarkıyordu. Demirden dokunmuş bacak zırhlarını demir halkalarla bellerine bağlıyorlardı.

İki taraf karşılaşıp kıyasıya savaştılar. Gün boyunca bir kısmı sabır ve sebat etti. Sonra Hâricîler genel ve amansız bir saldırı gerçekleştirdiler. Bu saldırı karşısında insanlar yerlerinden koptular ve süratle çekildiler. Âdeta ana evladına dönüp bakmıyordu. Hezimetin haberi Basra'ya ulaştı. İnsanlar esarete maruz kalmaktan endişe ettiler. Ancak Mühelleb süratle kaçanların kaçış yolları civarında yüksek bir yere intikal etti.

Mühelleb insanlara: "Ey Allah'ın kulları bana gelin," diye seslendi. Bunun üzerine kavminden bir grup yanına döndüler. Umân birliği de onun yanına intikal etti. Böylelikle etrafında üç bin savaşçı toplanmış oldu. Mühelleb toplananlara baktı ve vaziyetten memnun kaldı. Allah'a hamdüsenada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Bazen Allah büyük bir topluluğu kendi kaderine terk eder ve onlar hezimete uğrarlar. Bazen de küçük bir topluluğa yardım eder ve onlar galip gelirler. Ömrüm hakkı için az değilsiniz. Ben topluluğunuzdan memnunum. Siz sabır ehlisiniz ve şehrin silahşorlarısınız. Kaçanlardan hiçbirinin sizinle birlikte olmasını istemiyorum. Zira olsalar sizi helake
[619] götürürler. Her birinizin yanına on taş almasını emrediyorum. Sonra hep birlikte onların üzerine gidelim. Onlar şimdi kendilerinden emin bulunuyorlar. Onların süvarileri kaçan kardeşlerinizin peşine düştüler. Vallahi umarım ki onların süvarileri henüz dönmeden onların kampına gireceksiniz ve onların komutanını öldüreceksiniz." Askerleri emrine uydular ve onlarla birlikte Hâricîler üzerine geri gittiler. Hâricîler ansızın Mühelleb'in askerleriyle kamplarının yanı başında onları vurmakta olduğunu gördüler. Sonra Ubeydullah b. el-Mâhûz ve adamlarına yöneldiler. Tam teçhizatlı ve zırhlı olarak bulunuyorlardı. Mühelleb'in adamlarından her biri, karşı taraftan bir adama

yönelerek onun yüzünü hedef alarak ona taş atıyor; taşlarla onu bastırdıktan sonra mızrak veya kılıçla ona vuruyordu. Bir saat kadar süren vuruşmadan sonra Ubeydullah b. el-Mâhûz öldürüldü. Allah onun adamlarının yüzüne vurdu. Akabinde Mühelleb kamplarını ele geçirdi ve içindekileri aldı. Ezârikayı feci şekilde bertaraf etti. Kaçan Basra askerlerinin peşine düşen süvariler dönmeye başladılar. Mühelleb onların yollarına süvari ve piyadeleri yerleştirdi. Bunlar onları yakalayıp öldürdüler. Geri kalanlar da geri dönüp kaçtılar. Bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da öfkeli ve mağlup olarak hezimete uğrayarak Kirmân ve İsfahan tarafına çekildiler. Mühelleb ise Ahvaz'da ikamet etti. O gün hakkında Saletân el-Abdî şöyle demiştir:

Sillî ve Sillebrâ'da o asil gençler yıkılıp öldü ve yanaklarının altına yastık konulmadı.

Hâricîler ayrılıp gittiler. Etrafında beş veya altı kişinin oturduğu ateşin başında şimdi tek bir kişi oturuyordu. Zira çoğu kaçmış ve sayıları azalmıştı. Bu arada onlara Bahreyn'den bir takviye geldi ve Kirmân ve İsbahan tarafına geçtiler. Mühelleb, Ahvaz'da konakladı ve Mus'ab, Basra'ya gelinceye ve Hâris b. Abdullah b. Ebî Rebîa'yı azledinceye kadar burada kaldı.

Mühelleb, Ezârikayı mağlup edince şöyle yazdı:

Bismillahirrahmânirrahîm. Emir Hâris b. Abdullah'a Mühelleb b. Ebî Sufre'den! Esenlikler diliyorum. O'ndan başka ilah olmayan Allah'a hamdederim. Müminlerin Emîri'ni muzaffer kılan ve fâsıkları hezimete uğratan ve onları gazabına uğratan ve onları öldürdükçe öldüren ve onları dağıtan Allah'a hamdolsun. Emîre haber ver. Biz Ezârika ile Ahvaz'ın Sillâ ve Sillebrâ [620] diye bilinen bir bölgesinde karşılaştık. Karşılıklı olarak vuruştuk. Gün boyunca kıyasıya savaştık. Sonra Ezârikanın birlikleri birleşerek Müslümanlara karşı taarruza geçtiler ve onları yenilgiye uğrattılar. Bu muharebe faslı Müslümanları defedecek bir hamle olduğundan endişe etmiştim. Bu durumu görünce yüksek bir yere çıktım ve özelikle aşiretimi ve genelde Müslümanları yanıma çağırdım. Bunun üzerine Allah'ın rızasını canları mukabilinde satan bir topluluk etrafımda toplandılar.

Onlar, din, sabır, doğruluk ve vefa ehliydiler. Onlarla birlikte Hâricîlerin karargâhı üzerine yürüdük. Onların topluluğu ve kuvvetleri oradaydı. Orada etrafında ileri gelenleri ve kanaat ehlinin bulunduğu komutanları da vardı. Bir müddet ok atışması ve mızrak muharebesi yaptık. Akabinde iki taraf kılıç muharebesine girişti. Günün içinde bir müddet de yerde ve yüz yüze vuruşarak geçti. Arkasından Allah müminlere zafer ihsan etti ve kâfirlerin yüzünü vurdu. Onların zorbası da maiyetinde hamileri ve kanaat ehli olduğu hâlde sahaya indi. Ancak Allah onları muharebede öldürdü. Sonra süvariler dağılan askerlerinin peşine düştüler, onlar da yollarda, su birikintilerinde ve köylerde öldürüldüler. Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur. Allah'ın selam ve rahmeti senin üzerinde olsun.

Mektup Hâris b. Abdullah b. Ebî Rebîa'ya ulaşınca onu İbnü'z-Zübeyr'e gönderdi ve Mekke'de insanların huzurunda okundu.

Hâris b. Ebî Rebîa, Mühelleb'e şöyle yazdı:

Mektubun bana ulaştı. Mektubunda Allah'ın sana ve Müslümanlara ihsan ettiği zaferden bahsetmişsin. Ey Ezd'in kardeşi sana mübarek olsun. Senin için bunda dünyanın şerefi, ahiretin sevabı ve ikramı vardır. Allah'ın selam ve rahmeti senin üzerinde olsun.

Mühelleb mektubunu okuyunca güldü ve "Ne sanıyorsunuz, o beni ancak Ezd'in kardeşi olarak bilmektedir. Mekkeliler gerçekten bedevidirler," dedi.

Ebû Mihnef dedi: Ebû Muhârik er-Râsibî bana şöyle anlattı: Ebû Alkame el-Yahmedî, Sillâ ve Sillebrâ gününde eşsiz
[621] bir muharebede bulundu ve Ezd'in gençlerine ve Yahmed'in delikanlılarına, günün bir saatinde: "Kellelerinizi bize emanet edin," diye sesleniyordu. Bunun üzerine onların bir kısmı karşı tarafa hücum ediyor, vuruştuktan sonra geri döndüklerinde gülerek: "Ey Ebû Alkame! Tencereler ödünç verilir," diyorlardı. Mühelleb, muzaffer olan Ebû Alkame'nin üstün edasını görünce onu yüz bin dirhemle ödüllendirdi.

Rivayete göre Basralılar Mühelleb'den önce Ahnef'ten Ezârikayla savaşmasını istediler. Ancak Ahnef onlara Mühelleb'i tavsiye etti. "O, onlarla savaşta benden güçlüdür," dedi. Mühelleb Basralıların buna dair taleplerini kabul edince Basralılara, ele geçireceği toprakların üç yıl süreyle kendisine ve kendisiyle birlikte savaşan kavmiyle, diğer savaşçılara tahsis edilmesini ve kendisine katılmaktan geri duranlara bundan bir şey verilmemesini şart koştu. Basralılar bu şartı kabul ettiler. Mühelleb bu mutabakatı bir yazıyla kayıt altına aldı. Ayrıca buna dair bir heyeti İbnü'z-Zübeyr'e gönderdiler.

İbnü'z-Zübeyr, Mühelleb'in söz konusu şartlarını onayladı. Mühelleb'in şartları kabul edilince oğlu Habîb'i altı yüz süvariyle Amr el-Kanâ üzerine gönderdi. Amr maiyetindeki altı yüz kişiyle küçük köprünün arkasında bulunuyordu. Mühelleb küçük köprünün bağlanmasını emretti. Habîb köprüyü geçerek Amr ve maiyetindekilerin üzerine gitti. Onlarla savaştı ve onları köprünün yanından uzaklaştırdı. Bunun neticesinde kaçtılar ve Fırat tarafına geçtiler. Mühelleb kavminden kendisiyle birlikte hareket edenlerle beraber hazırlık yaptı. On iki bin kişiydiler. Diğer insanlardan da yetmiş adam vardı. Mühelleb harekete geçerek büyük köprünün yanında konakladı. Amr el-Kanâ altı yüz kişiyle karşısında konuşlanmıştı. Mühelleb, Mugîre b. el-Mühelleb'i süvariler ve piyadelerle onların üzerine gönderdi. Piyadeler ok atışlarıyla onları yenilgiye uğrattılar. Arkasından süvariler peşlerine düştüler. Bu arada Mühelleb köprünün bağlanmasını emretti. Köprü kurulunca Mühelleb ve adamları köprüyü geçtiler. Bunun üzerine Amr el-Kanâ, Meftah'ta bulunan İbn Mâhûz'a ve adamlarına katıldı. Onlara durumu haber verdiler. Bunun üzerine harekete geçtiler ve Ahvaz'a varmadan sekiz fersah mesafede konakladılar. Mühelleb ise yılın sonuna kadar burada ikamet etti, Dicle havzası beldelerinin vergisini toplattı ve askerlerini besledi. Basralılar durumdan haberdar olunca Mühelleb'e takviye gönderdiler. Mühelleb onları divana kaydetti ve maaşlarını verdi, sayı olarak otuz bini buldu.

Ebû Ca'fer dedi: İşte bu ravilere göre Ezârikanın hezimete uğradıkları vaka budur. Bunun neticesinde de Basra bölgesin-

[622] den ve Ahvaz'dan ayrılarak 66 yılında İsbahan ve Kirmân tarafına çekildiler. Rivayete göre üç bin kişi olarak Ahvaz'dan ayrıldılar. Mühelleb ile aralarında vuku bulan ve Sillâ ve Sillebrâ'da cereyan eden muharebede onlardan yedi bin kişi öldürüldü.

***

Ebû Ca'fer dedi: Bu yıl içinde Mervân b. el-Hakem ölmeden ve Mısır seferine çıkmadan evvel oğlu Muhammed'i el-Cezîre'ye gönderdi.

***

Bu yılda Abdullah b. ez-Zübeyr, Abdullah b. Yezîd'i Kûfe valiliğinden azletti, yerine Abdullah b. Mutî''i getirdi. Kardeşi Ubeyde'yi de Medine valiliğinden azlederek yerine kardeşi Mus'ab b. ez-Zübeyr'i getirdi. Vâkıdî'ye göre kardeşi Ubeyde'yi azletmesinin sebebi, onun insanlara hitap ederken onlara: "Gördünüz mü? Kıymeti beş yüz dirhem olan bir deve için bir kavmin başına neler getirildi!" diye söylemesidir. Bunun üzerine ona "Deveye kıymet biçen" adı takıldı. Konuyu duyunca İbnü'z-Zübeyr: "Bu bir tekellüftür," dedi.

***

Kâbe'nin İnşası

Abdullah b. ez-Zübeyr'in Kâbe'yi Yeniden İnşa Etmesi

Bu yılda Abdullah b. ez-Zübeyr Kâbe'yi yeniden inşa etti ve Hicr'i ona dâhil etti.

İshâk b. Ebî İsrâîl bize Abdülazîz b. Hâlid b. Rüstem es-San'ânî, Ebû Muhammed'den naklen şöyle dediğini anlattı: Ziyâd b. Cîl bana şöyle nakletti: İbnü'z-Zübeyr galip geldiği gün kendisi Mekke'de bulunuyordu ve İbnü'z-Zübeyr'in şöyle dediğini duydum: Annem Esmâ bint Ebû Bekir bana şöyle anlattı: Resulullah (sav.) Âişe'ye şöyle dedi: «Kavminin küfürden ayrılışları henüz yeni olmasaydı Kâbe'yi İbrahim'in koyduğu esasa göre yeniden bina edecektim ve Hicr'den Kâbe'ye ilavede bulunacaktım.» İbnü'z-Zübeyr Hicr'in kazılmasını emretti. Deve gibi (büyük) temellere rastlandı. Ondan bir kayayı oynatınca parladı. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr: "Onu bu temel

üzere bina edin," dedi. Böylece İbnü'z-Zübeyr, Kâbe'yi inşa etti ve biri giriş, biri de çıkış için olmak üzere iki kapı bıraktı.

***

Ebû Ca'fer dedi: Bu yılda hac emîrliği görevini Abdullah b. ez-Zübeyr icra etti. Bu yılın sonunda Kûfe'de Abdullah b. Mutî' valilik görevinde bulunuyordu. Basra'da Hâris b. Abdullah b. Ebî Rebîa el-Mazûmî valilik görevini icra ediyordu. O el-Kubâ' [623] adıyla da biliniyordu. Basra'da Hişâm b. Hübeyre kādılık yapıyordu. Horasan valisi ise Abdullah b. Hâzim idi.

***

Horasan İsyanı

Benî Temîm'in Horasan'da

Abdullah b. Hâzim'e Başkaldırması

Bu yılda Horasan'da bulunan Benî Temîm, Abdullah b. Hâzim'e muhalefet etti ve bunun sonucu aralarında savaş çıktı.

Bu savaşın sebepleri:

Rivayet edildiğine göre bunun sebebi Benî Temîm'den Horasan'da bulunanlar, Rebîa'ya karşı Abdullah b. Hâzim'e yardım ettiler. Ona, Evs b. Sa'lebe'ye karşı savaşında, onlardan bir kısmının öldürmesinde ve onlara karşı zafer kazanarak Horasan'ı tamamen ele geçirmesinde yardım ettiler. Ancak Horasan tamamen onun eline geçince onlarla arasına mesafe koydu ve onlardan yüz çevirdi. Abdullah b. Hâzim, Herat'ı da oğlu Muhammed'e bağlamış ve onu oraya vali yapmıştı. Bükeyr b. Vişâh'ı da emniyet kuvvetlerinin başına getirdi. Şemmâs b. Disâr el-Utâridî'yi de onun emrine verdi. Oğlu Muhammed'in annesi Safiyye, Benî Temîm'dendi. İbn Hâzim Benî Temîm'den yüz çevirince Herat'ta bulunan oğlunun yanına geldiler. Bunun üzerine İbn Hâzim, Bükeyr ve Şemmâs'a yazarak Benî Temîm'i Herat'a girmekten menetmelerini istedi. Şemmâs b. Disâr bu emri kabul etmedi. Bükeyr ise Herat'a girmelerine mani oldu.

Ali b. Muhammed, Züheyr b. Hüneyd'den naklen şöyle anlattı: Bükeyr b. Vişâh, Benî Temîm'i Herat'a girmekten menedince Herat'ın beldelerinde ikamet ettiler. Şemmâs b. Disâr da onlara

katıldı. Bükeyr, Şemmâs'a: "Sana otuz bin ve Benî Temîm'den her bir adama bin dirhem vereyim de Herat'ı tahliye etsinler," diye haber gönderdi. Ancak Benî Temîm bu teklifi reddetti, şehre girerek Muhammed b. Abdullah b. Hâzim'i öldürdüler.

Ali dedi: Hasan b. Reşîd bize Muhammed b. Azîz el-Kindî'den naklen şöyle dediğini anlattı: Muhammed b. Abdullah b. Hâzim, Herat'ta ava çıkmıştı. Muhammed, Benî Temîm'i Herat'a girmekten menetmişti. Onu takip ettiler ve onu derdest ederek bağladılar. Gece boyunca içtiler ve onlardan kim işeme ihtiyacı duyarsa gider onun üzerine işerdi. Şemmâs b. Disâr onlara: "Bu derecede ona hakaret edecekseniz kırbaçla öldürdüğü iki adamınıza karşılık onu öldürün," dedi. Nitekim kısa bir süre önce
[624] Benî Temîm'den iki adamı yakalamış ve onları kırbaçlayarak öldürmüştü. Bunun üzerine onu öldürdüler. Onların yaşlılarından öldürülmesine şahit olanların anlattığına göre, Ceyhân b. Meşcaa ed-Dabbî onlara onu öldürmemelerini söylemiş ve üzerine kapanarak engel olmak istemiş. İbn Hâzim bundan dolayı ona teşekkür etmiş ve Fertena gününde onu öldürmekten kaçınmıştır. Ravi dedi: Âmir b. Ebî Ömer'in anlattığına göre Benî Temîm'in bazı ihtiyarlarından şöyle dediklerini işitmiştir: Muhammed b. Abdullah b. Hâzim'i katledenler Benî Mâlik b. Sa'd'dan iki şahıstır. Birinin adı Acele diğerinin adı da Küseyb idi. İbn Hâzim: "Küseyb, kavmi için ne kötü bir kazanç kesbetti. Acele de kavmini acilen şerre sürükledi," dedi.

Ali dedi: Ebû Zeyyâl, Züheyr b. Hüneyd el-Adevî bize şöyle anlattı: Benî Temîm, Muhammed b. Abdullah b. Hâzim'i öldürünce Merv'e gittiler. Bunun üzerine Bükeyr b. Vişâh onların peşine düştü. Benî Utârid'den Şümeyh adında bir adama rastladı ve onu öldürdü. Şemmâs ve adamları da Merv'e intikal ettiler. Benî Sa'd'a: "Öcünüzü almış olduk. Merv'de öldürülen Cüşmî'ye karşılık Muhammed b. Abdullah b. Hâzim'i öldürdük," dediler. Bunun üzerine İbn Hâzim'e karşı savaşmak için ittifak ettiler ve Harîş b. Hilâl el-Kurey'î'yi başlarına getirdiler.

Ravi dedi: Ebû Fevâris bana Tufeyl b. Mirdâs'tan naklen şöyle dediğini anlattı: Benî Temîm'in büyük ekseriyeti Abdullah b. Hâzim'e karşı savaşmaya karar verdiler. Harîş'in mai-

yetinde ender silahşorlar vardı. Her biri bir birliğe bedeldi. Bunlar Şemmâs b. Disâr, Bahîr b. Verkā es-Sureymî, Şu'be b. Zahîr en-Nehşelî, Verd b. el-Felak el-Anberî, Haccâc b. Nâşib el-Adevî –çok mahir bir okçuydu– ve Âsım b. Habîb el-Adevî idiler. Harîş b. Hilâl, Abdullah b. Hâzim'e karşı iki yıl savaştı.

Ravi dedi: Aralarındaki savaş ve husumet uzayınca usandılar. Bunun üzerine Harîş çıktı ve İbn Hâzim'e seslendi. İbn Hâzim çıkınca Harîş ona: "Aramızdaki savaş uzadı. Neden kavmimi ve kavmini öldürüp duruyorsun? Benim karşıma çık ve hangimiz hasmını öldürürse memleket onun olsun," dedi. İbn Hâzim: "İnsaflı bir teklifte bulundun," dedi ve karşısına çıktı. İkili birbirlerine iki koç gibi saldırdılar. İkisi de dilediği neticeyi alamadılar. [625] Harîş, İbn Hâzim'in başına ansızın bir darbe indirdi ve başının derisi yüzülerek yüzüne sarktı. Harîş'in de iki üzengisi koptu ve kılıcını çekti. Bunun üzerine İbn Hâzim atının boynuna sarılarak adamlarının yanına döndü. Aldığı darbe başını acıtmıştı. Bu karşılaşmadan sonra üç gün beklediler. İki taraf da savaştan usanmışlardı. Benî Temîm üç gruba ayrıldı. Bahîr b. Verkā bir grupla Ebreşehr'e giderken Şemmâs b. Disâr el-Utâridî başka bir tarafa yöneldi. Bir rivayete göre de Sicistan'a gitti. Osman b. Bişr b. el-Muhtefiz, Fertena'ya gitti, burada bir konakta ikamet etti. Harîş ise Mervürrûz tarafına gitti. İbn Hâzim de onun peşinden gitti. Orada bulunan Melhame –ya da Kasrü'l-Melhame– adlı köyde ona yetişti. Harîş'in maiyetinde yalnızca on iki adam vardı. Zira askerleri dağılmışlardı. Bir harabede bulunuyorlardı. Yanındaki mızrak ve kalkanları dikmişti.

Ali b. Muhammed dedi: İbn Hâzim yanına vardı. Adamlarıyla onun üzerine yürüdü. İbn Hâzim'in güçlü bir kölesi vardı. Harîş'e saldırdı ve ona bir darbe indirdi ancak bir netice elde edemedi. Benî Dabbe'den bir adam Harîş'e: "Kölenin yaptıklarını görmüyor musun?" dedi. Harîş: "Çok zırhlıdır. Kılıcım zırhına işlemez. Bana hünnap ağacından ağır bir odun bul," dedi. –Bir rivayete göre de konaktan almıştı– adam ona odunu verdi. Harîş odunla İbn Hâzim'in kölesine saldırdı ve ona bir darbe indirdi. Adam baygın bir hâlde yere yıkıldı. Sonra İbn Hâzim'e döndü ve şöyle dedi: "Benden ne istiyorsun? Oysa

ben memleketi sana bıraktım." Abdullah b. Hâzim: "Sen bir daha döneceksin," dedi. Harîş: "Hayır dönmeyeceğim," dedi. Abdullah b. Hâzim bir daha Horasan'a dönmemesi ve kendisiyle bir daha savaşmaması şartıyla Harîş ile sulh yaptı. İbn Hâzim ona kırk bin dirhem yardımda bulundu. Harîş ona konağın kapısını açtı. İbn Hâzim içeriye girdi ve Harîş'e yardım ederek borcunu kapatmayı vadetti. Uzun süre sohbet ettiler. Bu sırada Abdullah b. Hâzim'in, Harîş'in darbesiyle yaralanan başındaki pamuk uçtu. Harîş kalktı, pamuğu alarak tekrar başındaki yaraya yapıştırdı. İbn Hâzim ona: "Ey İbn Kudâme! Bugünkü dokunuşun dünkü dokunuşundan daha yumuşak," dedi. Harîş: "Allah'tan bağışlamasını dilerken senden de özür dilerim. Her iki üzengim kopmasaydı kılıcım senin dişlerine kadar nüfuz edecekti," dedi. İbn Hâzim güldü ve ayrıldı. Benî
[626] Temîm topluluğu dağıldı. Benî Temîm'in bir şairi şöyle dedi:

Harîş gibi sabırlı olsaydınız ve tuz konağında en iyi silahşor olsaydınız,

O takdirde İbn Hâzim'e yüksek yerlerde yapılan kanlı mücadelelerin evhamını uzun zaman yaşatacaktınız.

Ravi dedi: Züheyr b. Züeyb el-Adevî'nin kardeşi Eş'as b. Züeyb söz konusu savaşta öldürülmüştü. Kardeşi Züheyr ölümüne ramak kala ona: "Sana kim vurdu?" dedi. Adam: "Bilmiyorum. Ancak bana vuran sarı bir beygir üzerindeydi," dedi. Bunun üzerine Züheyr sarı beygirli kimi görürse muhakkak ona saldırırdı. Kimini öldürürken kimileri de kaçardı. Bu yüzden karşı tarafın askerleri sarı beygirlere binmekten sakınırlardı. Sarı beygirler askerî kampta atıl vaziyetteydi, onlara hiç kimse binmiyordu. Harîş, İbn Hâzim'le olan savaşı hakkında şöyle dedi:

Gece karanlığında ve seher vaktinde mızrakları taşımaktan dolayı sağ elimin bileği yerinden çıktı.

İki yıl boyunca hiçbir menzilde gözlerime uyku girmedi. Benim avucum da taşın üzerinde benim yastığım idi.

Gözler uykuya dalınca da elbisem demir ve zırhım tıpkıdır. genç ve güçlü erkek aslan gibi güçlüyüm.

BEŞİNCİ CİLDİN SONU

Dizin

A

Abbâd 335, 501, 503, 553
Abbâd b. el-Ahdar 501, 502
Abbâd b. Husayn b. Yezîd 553
Abbâd b. Ziyâd 331, 333, 334, 337
Abbâs b. Ali 437, 441, 442, 443, 445, 448, 450, 474, 477, 498
Abbâs b. Sehl 613, 615, 655
Abbâs b. Şerîk el-Absî 97
Abdullah b. Abbâs 20, 22, 61, 75, 83, 88, 104, 122, 139, 149, 153, 158, 173, 176, 404, 405
Abdullah b. Abdülmedân 48, 156
Abdullah b. Afîf 488
Abdullah b. Ahmed 54, 63, 150, 176, 178, 180, 235, 305, 306, 307, 345, 346, 347, 349, 353
Abdullah b. Ali b. Ebî Tâlib 477, 498
Abdullah b. Âmir 25, 177, 187, 188, 189, 212, 229, 230, 231, 352
Abdullah b. Ammâr 480
Abdullah b. Amr 43, 47, 198, 316, 350, 409
Abdullah b. Amr b. el-Âs 183, 246, 409, 508
Abdullah b. Amr b. Gaylân 235, 312, 315, 316
Abdullah b. Âsım 70, 443, 444, 445, 447, 450, 472
Abdullah b. Avf 93, 275, 642
Abdullah b. Avf b. el-Ahmer 275, 589, 623, 632, 634, 639, 644, 646, 650, 661
Abdullah b. Buktur 421, 422, 499
Abdullah b. Büdeyl 22, 23, 28, 29, 30, 181, 182
Abdullah b. Ca'fer 69, 167, 177, 182, 332, 353, 410, 416, 444, 496, 527
Abdullah b. Ebî Akīl 244, 286
Abdullah b. Ebî Amr b. Hafs 511
Abdullah b. Ebî Beltaa 281
Abdullah b. Ebî Husayn el-Ezdî 437
Abdullah b. Ebi'l-Mahal 440
Abdullah b. Ebî Muâviye 150
Abdullah b. Ebî Şeyh 231, 232
Abdullah b. el-Hâris 212, 218, 221, 279, 280, 378, 403, 546, 551, 564, 565, 657, 658
Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel 189, 248, 377, 403, 546, 547, 565, 606
Abdullah b. Esved 547, 548
Abdullah b. Evs et-Tâhî 253
Abdullah b. ez-Zübeyr 64, 76, 338, 339, 345, 354, 355, 357, 360, 361, 362, 363, 401, 406, 407, 505, 508, 527, 529, 532, 533, 534, 540, 565, 567, 570, 571, 572, 577, 599, 602, 603, 613, 617, 623, 653, 655, 659, 666, 667
Abdullah b. Fukaym 119, 127, 138
Abdullah b. Gāziyye 638, 642, 645, 650
Abdullah b. Habbâb 91, 92
Abdullah b. Haccâc 34, 287
Abdullah b. Hâlid b. Üseyd 308, 309, 312, 315, 317
Abdullah b. Halîfe 15, 276, 277, 283, 284, 298, 299
Abdullah b. Hanzale 511, 512, 514, 519, 520, 521, 522, 523, 528
Abdullah b. Havze 457, 458
Abdullah b. Hâzim 196, 315, 388, 548, 581, 582, 583, 623, 624, 645, 667, 668, 669, 670
Abdullah b. Hemmâm 251, 276, 565
Abdullah b. Hısn 239, 240, 312, 317, 539
Abdullah b. Hüseyin 476, 499
Abdullah b. İbâz 606, 607, 608
Abdullah b. Kays 60, 61, 247, 316, 324
Abdullah b. Kutbe et-Tâî en-Nebhânî 475, 499
Abdullah b. Mâlik et-Tâî 594, 595
Abdullah b. Mes'ade 151, 152, 350
Abdullah b. Meymûn 71, 103
Abdullah b. Mutî' 368, 418, 513, 519, 520, 616, 666, 667

Abdullah b. Mübârek 305, 345, 347, 350
Abdullah b. Müslim 374, 475, 499
Abdullah b. Ömer 64, 65, 76, 77, 305, 338, 339, 354, 359, 610
Abdullah b. Rezîn 159, 160
Abdullah b. Sa'd 589, 590, 596, 626, 635, 638, 640, 642, 643, 644, 649
Abdullah b. Saffâr 606, 607, 608
Abdullah b. Safvân 361, 362, 617
Abdullah b. Süleym 406, 408, 420, 421
Abdullah b. Şecere es-Sülemî 94, 98
Abdullah b. Şerîk el-Âmirî 440, 443
Abdullah b. Tufeyl 36, 61
Abdullah b. Ukbe 208, 212, 216, 217, 222, 224, 225, 325, 476, 499
Abdullah b. Vâl 131, 132, 370, 589, 590, 592, 601, 602, 631, 635, 638, 644, 645, 649
Abdullah b. Vehb 83, 84, 85, 86, 87, 96, 98, 148, 203
Abdullah b. Yezîd 533, 600, 602, 621, 627, 628, 632, 650, 666
Abdullah b. Yezîd el-Ensârî 565, 599
Abdullah b. Zeyd 532, 633
Abdurrahman b. Abdullah b. el-Kedn el-Erhabî 370, 372
Abdurrahman b. Akîl 475, 499
Abdurrahman b. Avf 546, 655
Abdurrahman b. Cündeb 17, 21, 22, 55, 58, 67, 74, 100, 101, 148, 208, 216, 217, 222, 224, 285, 325, 368, 431, 438, 460, 499, 630, 634
Abdurrahman b. Ebî Amre 23, 321
Abdurrahman b. Ebî Bekir 116, 246, 320, 338
Abdurrahman b. Ebî Bekre 194, 557
Abdurrahman b. Ebî Sebre 286, 448
Abdurrahman b. el-Hakem 352, 580
Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm 76, 296, 563
Abdurrahman b. Gaziyye 630, 634
Abdurrahman b. Hâlid 80, 244
Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd 33, 109, 230, 244, 245
Abdurrahman b. Hassân el-Anezî 288, 293, 294
Abdurrahman b. Mihnef 277, 488
Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as 224, 368, 393
Abdurrahman b. Muhriz 37, 278
Abdurrahman b. Semüre 177, 242
Abdurrahman b. Subh 266, 267
Abdurrahman b. Şebîb 121, 152
Abdurrahman b. Şüreyh 121, 387, 390
Abdurrahman b. Ubeyd 13, 93, 158, 261, 285, 496
Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem 290, 304, 325, 328, 331, 336
Abdurrahman b. Yezîd 70, 649
Abdurrahman b. Ziyâd 331, 332, 337
Abdurrahman b. Züheyr b. Abdi Avf 519
Abdurrahman el-Anezî 292, 294
Abdülazîz b. Hâlid b. Rüstem 533, 666
Abdülazîz b. Mervân 507, 576
Abdülkays 42, 91, 141, 159, 201, 202, 204, 233, 335, 371, 459, 658, 661
Abdülmelik 254, 265
Abdülmelik b. Abdullah b. Âmir 562, 563
Abdülmelik b. Abdullah es-Sekafî 194, 282, 326
Abdülmelik b. Ebî Hurre 44, 81, 83, 98
Abdülmelik b. Mervân 516, 640, 649
Abdülmelik b. Nevfel 296, 338, 343, 358, 505, 509, 511, 512, 514, 516, 517, 520, 525, 529, 575, 617
Abdülmelik b. Umeyr 341, 352, 422
Âbis b. Ebî Şebîb 373, 396, 471, 472
Âd 140, 470
Adî b. Harmele 406, 408, 420, 421, 454
Adî b. Hâtim 11, 15, 16, 89, 99, 100, 206, 283, 298, 301
Ahmâs 159, 160, 375
Ahmed b. Cenâb el-Massîsî 364, 411
Ahmed b. Sâbit 149, 153, 160, 171, 188, 198, 303, 315, 317, 318, 324, 325, 337, 339, 423, 505, 509, 527, 532
Ahmed b. Züheyr 185, 186, 234, 341, 342, 343, 345, 346, 527, 656

Ahnef 58, 59, 60, 125, 159, 239, 333, 551, 552, 553, 560, 561, 562, 563, 659, 665
Ahnef b. Kays 62, 88, 258, 303, 315, 334, 348, 375, 560
Ahvaz 136, 137, 138, 140, 246, 330, 337, 564, 657, 658, 660, 662, 663, 665, 666
Ahvaz Çarşısı 196
Âişe 117, 168, 169, 203, 273, 296, 490, 517, 518, 666
Âiz b. Hamle et-Temîmî 97, 276
Akīl b. Ebî Tâlib 399, 497
Akk 31, 37
Akr köyü 433
A'lâ b. Ebî Âse 416
Ali 11, 12, 13, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 25, 26, 31, 40, 43, 48, 50, 51, 52, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 81, 82, 87, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 101, 102, 103, 106, 119, 121, 123, 125, 128, 130, 131, 136, 138, 140, 148, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 167, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 184, 187, 188, 190, 196, 207, 209, 210, 212, 292, 294, 340, 399, 446, 589, 618
Ali b. et-Taân el-Muhâribî 424
Ali b. Hanzale b. Es'ad eş-Şâmî 452
Ali b. Hasan 142, 272
Ali b. Hüseyin 412, 431, 432, 443, 446, 447, 450, 476, 482, 484, 487, 489, 490, 492, 494, 516, 517, 525, 526, 535
Ali b. Kesî 154
Ali b. Kurayza 461
Ali b. Muhammed 71, 103, 123, 149, 160, 180, 183, 184, 185, 188, 189, 229, 234, 241, 249, 252, 267, 268, 303, 305, 307, 310, 311, 312, 316, 317, 318, 331, 339, 341, 343, 344, 346, 347, 350, 416, 502, 505, 536, 541, 556, 563, 564, 565, 581, 582, 583, 656, 667, 669
Ali b. Mücâhid 137, 154, 313, 318, 342, 347
Ali b. Ömer 170
Ali b. Sâlih 377, 403
A'meş 46, 630
Âmir b. Esved el-İclî 288, 290
Âmir b. Mes'ûd 286, 558, 559, 565, 598, 617
Âmir b. Nehşel et-Teymî 475, 499
Âmir eş-Şa'bî 431, 619
Ammâr 12, 18, 19, 22, 34, 44, 45, 46, 47, 48, 107, 364, 367, 381, 411
Ammâr b. Abdullah b. Yesâr 434
Ammâr ed-Dihnî 142, 368
Amr 79, 80, 105, 114, 117, 118, 282
Amr b. Amr 35, 307
Amr b. Bekir 161, 168
Amr b. el-Âs 13, 17, 18, 19, 46, 47, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 73, 75, 76, 77, 78, 109, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 161, 168, 179, 181, 183, 198, 246, 346, 349, 350, 351
Amr b. el-Hamık 197, 251, 275, 281, 282
Amr b. ez-Zübeyr 345, 360, 361, 362, 363, 556
Amr b. Haccâc 286, 366, 370, 384, 387, 415, 436, 437, 443, 448, 457, 462, 463, 485
Amr b. Hureys 251, 272, 284, 367, 393, 394, 396, 397, 403, 486, 558, 559, 596, 598, 609, 610
Amr b. Karaza 438, 461
Amr b. Nâfi' 393, 402, 611
Amr b. Osman 514, 526
Amr b. Sa'd 475, 496
Amr b. Saîd 359, 360, 361, 362, 363, 410, 423, 496, 505, 506, 508, 509, 510, 515, 577, 653
Amr b. Saîd b. el-Âs 354, 360, 407, 410, 423, 496, 573, 574, 577, 653
Amr b. Saîd el-Eşdak 359, 577
Amr b. Subeyh es-Sadâî 475
Amr b. Şüceyre 71, 103
Amr b. Ubeydullah b. Abbâs 394, 395
Amr b. Ubeydullah b. Ma'mer 375, 562
Amr b. Yesribî 188, 189
Amr b. Yezîd el-Hakemî 568, 569
Anbese b. Ebî Süfyân 188, 198, 247

Antakya 246, 247
Arafat 178, 232
Araplar 307, 522, 565
Ârim Hapishanesi 362, 363
Âseke 330, 501
Âsım b. Avf el-Becelî 288, 295
Atâ b. Müslim 46, 417
Atiyye b. el-Hâris 617, 625, 638
Avâne 53, 150, 155, 182, 249, 271, 272, 281, 332, 338, 347, 374, 497, 521, 523, 524, 525, 526, 529, 533, 536, 563, 566, 567, 571, 653, 655
A'ver 67, 291, 293
Avn b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib 475, 499
Avn b. Ebî Cuhayfe 80, 399, 402, 628
A'yen b. Dubey'a 123, 125
A'yen b. Lebeta 256, 257, 263
Aynülverde 636, 637, 638, 642, 649, 650, 653
Aynülverdeliler 642
Aynüttemr 149, 150, 172, 327
Azerbaycan 147, 176, 463
Azrâ 290, 295, 594
Azre b. Azre el-Ahmesî 286
Azre b. Kays 370, 434, 435, 442, 448, 449, 464, 485

B

Bâcumeyra 224, 275, 468
Bâhilî Konağı 586
Bahir b. Reysân el-Himyerî 407
Bahîr b. Verkā 669
Bahr b. Ka'b 479, 480, 482
Bahreyn 173, 236, 246, 663
Bahriye bint el-Münzir 334
Bânikyâ 262, 327
Basra 13, 18, 22, 40, 43, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 104, 122, 123, 124, 126, 127, 131, 136, 137, 138, 146, 149, 153, 154, 158, 160, 173, 183, 184, 185, 187, 188, 189, 194, 196, 217, 218, 219, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 239, 242, 244, 248, 249, 250, 251, 252, 256, 257, 261, 271, 272, 304, 305, 308, 309, 312, 315, 316, 317, 322, 324, 331, 332, 334, 336, 337, 348, 354, 365, 371, 375, 376, 382, 414, 423, 502, 503, 505, 509, 511, 512, 536, 545, 546, 550, 551, 556, 560, 561, 562, 564, 582, 596, 602, 606, 608, 623, 628, 643, 649, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 662, 663, 665, 667
Basra Hâricîleri 86, 97
Basralılar 559, 649, 658, 659, 665
Bebbe 546, 547, 548, 552, 562, 563, 564
Becîle 21, 32, 277, 278, 419, 437
Behüresîr 208, 213, 223, 643
Bekir 42, 75, 159, 550, 563
Bekir b. Ubeyd 274
Bekir b. Vâil 40, 41, 42, 43, 124, 131, 261, 499, 538, 546, 549, 550, 560, 561, 563, 582, 583, 584, 585, 587, 588, 649, 659, 660, 661
Bekir kabilesi 549, 551, 559
Belkā 119, 580
Bendenîceyn 39, 96
Benî Abdi Ved 575, 577
Benî Abdülmuttalib 20, 413
Benî Adeviyye 552, 553, 556
Benî Adî 15, 587
Benî Âmir b. Lüey 155, 168
Benî Beddâ 476, 618
Benî Cahder 548, 584
Benî Cebele 277, 391
Benî Dabbe 261, 316, 549, 669
Benî Ebân b. Dârim 477, 478, 498
Benî Erkam 288
Benî Esed 476, 484, 498
Benî Eşdak 577
Benî Evd 62, 482
Benî Fezâre 150, 419, 499
Benî Fityân 389, 401
Benî Fukaym 256, 259
Benî Gıfâr 470
Benî Hakem 580
Benî Hanîfe 587
Benî Harb 278, 323, 324
Benî Hârise 528
Benî Hâşim 59, 174, 415, 452, 480, 496, 546
Benî Hazrec 613
Benî Hemmâm 282
Benî Hilâl b. Âmir 159

Benî Hind 274, 298, 619, 620
Benî Hiyâr 651
Benî Hizmer 15, 16
Benî Hümeym 288, 549
Benî İkrime 423
Benî Kays b. Sa'lebe 260, 549, 563, 583, 606
Benî Kesîr 390, 623
Benî Kinâne 415, 645
Benî Mürre 298, 530
Benî Nâciye 127, 137, 140, 141, 142, 145, 148, 542, 543, 544
Benî Nehşel 256, 259
Benî Rebîa b. Hanzale 330, 503, 588
Benî Rebîa b. Ka'b b. Sa'd 258
Benî Sa'd 90, 103, 242, 286, 588, 596, 668
Benî Sedûs 99, 537
Benî Selâmân b. Sa'd 291
Benî Selîme 156, 459
Benî Suheyb 584, 585
Benî Süal yolu 431
Benî Süleym 259, 415, 543, 544, 563, 578
Benî Tağlib 172, 639
Benî Tağlib Hristiyanları 147
Benî Temîm 62, 63, 124, 125, 126, 145, 159, 160, 196, 230, 258, 288, 316, 323, 334, 378, 393, 415, 457, 461, 467, 473, 540, 551, 552, 554, 555, 560, 561, 586, 587, 606, 660, 667, 668, 669, 670
Benî Teymullah b. Sa'lebe 262, 330, 479
Benî Ümeyye 26, 124, 333, 357, 374, 408, 419, 508, 511, 515, 516, 517, 526, 535, 546, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 574, 577, 578, 581
Benî Yeşker 229, 252, 549
Benî Ziyâd 183, 184, 496, 497, 542, 545, 558
Benî Zühl 37, 279, 584
Bişr b. İsmet 35, 36
Buhara 314, 315
Buhâriyye 545
Buhter 301
Burak b. Abdullah 161, 167
Bükeyr b. Humrân el-Ahmerî 394, 399, 400
Bükeyr b. Vişâh 587, 588, 667, 668
Büreyr b. Hudayr 447, 449, 456, 459
Büsr 155, 156, 157, 184, 187
Büsr b. Ebî Ertât 109, 155, 156, 173, 174, 183, 184, 185, 193, 198, 230, 249, 268, 304, 351
Büşeyr b. Amr el-Hadramî 472

C
Câbir 71, 103
Câbir b. Abdullah 156, 254, 451
Câbir b. el-Hâris es-Selmânî 473
Câbiye 569, 570, 571, 572, 573, 574
Ca'd b. Kays 240, 314
Ca'de b. Hübeyre 71, 104, 163
Ca'fer b. Ali 477, 498
Ca'fer b. Huzeyfe 15, 37, 192, 199, 395
Ca'fer b. Muhammed 170, 481
Cahiliye 549, 551
Cârif vebası 564
Câriye 126, 157, 310
Câriye b. Kudâme 88, 126, 154, 157, 258
Caystar 106, 107
Cebbân 552, 553
Cebele b. Abdullah 636, 640
Cebele b. Mesrûk 117
Cebeleyn 16, 284, 299, 302
Cebrail 175
Cebr b. Nevf Ebü'l-Veddâk 87
Celûlâ 15, 301
Cemaat Mescidi 170, 190, 208
Cemel Savaşı 11, 17, 86, 124, 127, 203, 207, 488, 573
Cemîl b. Mersed 429, 430
Cercerâyâ 133, 191, 212, 213, 218, 221
Cerebbe seferi 248
Cerîr b. Abdullah 280, 291
Cerîr b. Hâzim 307, 350
Cerîr b. Mâlik b. Züheyr b. Cezîme 189
Cerîr b. Zeyd 307
Ceyhân b. Meşcaa ed-Dabbî 668
Cezîre 106, 565, 621, 655, 666
cizye 73, 145, 159, 601
Cûhâ 85, 212, 628
Curf 361
Cünâde b. Ebî Ümeyye 304, 309, 317, 325, 331, 337

Cündeb b. Abdullah 63, 164
Cündeb b. Züheyr 34
Cürhük b. Abdullah b. Kays 556
Cüveyriye 54, 347, 351, 416, 527
Cüzâm 276, 567

D
Dahhâk 160, 552, 569, 570, 571, 572, 573, 576
Dahhâk b. Kays 18, 55, 80, 109, 152, 315, 317, 322, 324, 325, 331, 338, 343, 536, 566, 567, 568, 570, 571, 575, 577, 578
Dahhâk el-Mişrakī 443, 444, 445, 447, 450, 472, 473
Dârâ Becerd 178, 182
Dârürrûmiyyîn 389, 390
Deylemliler 415, 443, 523
Deyr Ebû Mûsâ 93, 130, 131, 132
Dımaşk 288, 297, 340, 488, 566, 567, 568, 569, 573, 574, 577, 578, 654, 655
Dımaşk Mescidi 495, 569
Dicle 85, 153, 191, 209, 212, 213, 223, 612, 665
Dicle Nehri 222
Dolab 657, 658, 660
Dubey'a b. Rebîa b. Nezzâr 549
Dûmetülcendel 63, 64, 75, 78

E
Ebrehe 350
Ebrehe b. Sabbâh 77, 350
Ebreşehr 71, 104, 242, 315, 669
Ebtah 361, 371
Ebû Abdurrahman el-İsbahânî 196, 232
Ebû Abdurrahman el-Kaynî 246, 247
Ebû Abdurrahman es-Sekafî 229, 243
Ebû Âsım 175, 556
Ebû Avâne 413, 531
Ebû Bekir 14, 64, 78, 86, 91, 112, 209, 338, 350, 516, 566, 604, 605
Ebû Bekir b. Abdullah 171, 362
Ebû Bekir b. Ali 172, 498
Ebû Bekre 184, 185, 186, 187, 308
Ebû Berze el-Eslemî 412, 495
Ebû Bilâl 62, 253, 330, 501, 603, 606
Ebû Bilâl Mirdâs b. Udeyye 239, 329
Ebû Bürde 348
Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ 284, 285
Ebû Ca'fer 48, 103, 171, 364, 366, 368, 411, 476, 508, 529, 538, 543, 546, 558, 562, 571, 580, 583, 585, 587, 588, 622, 655, 656, 665, 667
Ebû Ca'fer et-Taberî 501, 527
Ebû Cenâb 62, 72, 97, 408, 423, 438, 456
Ebû Cenâb el-Kelbî 29, 53, 58, 61, 71, 77, 78, 389, 420, 421, 440, 454
Ebû Cenâb Yahyâ b. Ebî Hayye 401, 406
Ebû Cüveyriye 639, 641, 648
Ebû Esved ed-Düelî 153, 169, 173
Ebû Eyyûb 96, 97, 155, 174, 248
Ebû Hafs el-Ezdî 332, 582
Ebû Hüreyre 157, 254
Ebû İshâk 157, 170, 234, 281, 282, 296
Ebû Küreyb 82, 83
Ebû Lebîd 543, 545, 546
Ebû Ma'şer 149, 153, 160, 171, 188, 198, 303, 304, 309, 315, 317, 318, 324, 325, 331, 337, 339, 417, 423, 505, 509, 527, 532
Ebû Meryem 102, 103
Ebû Mes'ûd 44, 104
Ebû Mihnef 11, 13, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 87, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 105, 107, 108, 114, 118, 119, 123, 127, 131, 132, 137, 138, 142, 143, 146, 148, 158, 189, 191, 196, 199, 203, 206, 207, 208, 212, 213, 216, 217, 218, 221, 222, 224, 226, 229, 271, 273, 275, 277, 281, 285, 287, 296, 297, 298, 325, 338, 343, 354, 358, 368, 369, 371, 373, 375, 377, 380, 383, 384, 387, 388, 389, 390, 391, 394, 395, 396, 397, 399, 401, 402, 403, 404, 406, 407, 408, 409, 417, 419, 420, 421, 423, 427, 430, 431, 436, 438, 439,

440, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 460, 461, 462, 464, 466, 468, 472, 473, 474, 475, 476, 478, 479, 480, 481, 482, 484, 485, 487, 488, 490, 491, 495, 496, 498, 499, 501, 505, 511, 513, 514, 517, 520, 522, 523, 524, 525, 527, 529, 575, 576, 577, 589, 592, 593, 596, 597, 603, 604, 606, 607, 608, 609, 611, 612, 613, 615, 617, 619, 620, 622, 623, 625, 626, 628, 630, 631, 632, 634, 638, 639, 642, 644, 645, 647, 649, 650, 657, 661, 664
Ebû Muhârik 345, 371, 501, 603, 657, 664
Ebû Mukarrin Ubeydullah ed-Dühnî 563
Ebû Mûsâ 58, 59, 65, 75, 77, 78, 79, 80, 83, 86, 156, 347
Ebû Mûsâ el-Eş'arî 57, 58, 60, 64, 76, 256
Ebû Mûsâ el-Fazl b. Mûsâ b. Husayle 259
Ebû Neâme 123, 553, 583, 587
Ebû Revk el-Hemdânî 24, 617
Ebû Sâdık 17, 630
Ebû Saîd el-Hudrî 451, 524
Ebû Saîd el-Ukaylî 131, 132, 137
Ebû Seleme 48, 95, 156, 248
Ebû Süfyân 233, 275, 276, 296, 334, 336, 337, 349, 422, 464, 533, 656
Ebû Sümâme 383, 389, 435, 466, 468
Ebû Şeddâd 32, 33
Ebû Şerîf el-Beddî 291, 292
Ebû Turâb 251, 283, 284
Ebû Ubeyde 159, 160, 253, 256, 257, 259, 261, 263, 333, 336, 341, 539, 540, 541, 546, 547, 548, 550, 551, 552, 553, 555
Ebû Veddâk 373, 377, 380, 384, 465
Ebû Zeyd 62, 159, 170, 171, 188, 256, 334
Ebû Zeyyâl 584, 587, 588, 668
Ebû Züheyr el-Absî 464, 484, 650
Ebü'l-Amerrata 37, 274, 276
Ebü'l-A'ver 18, 47, 51, 61, 80, 109, 117, 291
Ebü'l-Esved 86, 88, 89, 104, 158
Ebü'l-Fazl 145, 545
Ebü'l-Hasan 137, 153, 154, 160, 170, 171, 193, 194, 231, 232, 316, 564
Ebü'l-Hasan el-Medâinî 256, 314
Ebü'r-Revvâğ 213, 214, 215, 216, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 228
Ebü's-Salt el-A'ver 38, 40, 90, 131, 132, 137, 146, 644
Ebü'ş-Şa'sâ 252, 473
Ebü'z-Zeyyâl 123, 583
Edhem b. Muhriz el-Bâhilî 35, 636, 641, 645, 649
Ehl-i beyt 182, 203, 259, 302, 381, 420, 426, 442, 453, 490, 497, 548, 591, 593, 594, 597, 598, 620, 640, 649
Emîrlik Konağı 71, 170, 365, 502, 551, 563, 569, 627
Enbâr 93, 151, 631
Enes b. Ebî Ünâs 243, 268, 302
Enes b. Mâlik 95, 242, 451, 564
Ensar 22, 31, 67, 277, 461, 513, 520, 614, 622
Erbâ' 284, 285, 626, 635
Esed 277, 284, 302, 388, 420, 448
Esîd b. Mâlik ed-Hadramî 499
Esîd el-Hadramî 391
Eslem b. Kuteybe 348
Eslem b. Zür'a 229, 243, 314, 317, 323, 324, 332, 501
Esmâ b. Hârice 286, 379, 383, 387
Esmâ bint Ebû Bekir 573, 666
Esved 105, 482
Esved b. Kays 52, 97, 99, 100, 203, 206
Esved b. Şeybân 537, 545
Esved b. Yezîd 96, 99, 100
Eş'arî 31, 246
Eş'as 58, 62, 147
Eş'as b. Kays 57, 59, 61, 62, 92, 100, 391
Eşcâ' 162, 183, 525
Eşel Dağı gazası 266, 267
Eşheb b. Rümeyle 256, 342
Eşter 18, 20, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 66, 80, 106, 107, 108, 279, 280

Eşyem b. Şakīk 549, 550, 554, 563
Evfâ b. Hısn 250, 251
Evs b. Sa'lebe 583, 584, 585, 587, 588, 667
Eyyûb b. Mişrah el-Hayvânî 464, 473
Ezârika 563, 658, 659, 660, 663, 665
Ezd 33, 124, 125, 127, 159, 242, 252, 277, 390, 401, 488, 543, 544, 550, 551, 552, 554, 560, 561, 562, 563, 606, 649, 657, 661, 664
Ezd kabilesi 21, 275, 550, 643
Ezruh 64, 75, 118, 181, 339

F

Fars diyarı 138, 141, 154, 155, 173, 184, 185, 187, 193, 194, 195, 196, 197, 230, 256, 503
Fâtıma 171, 173, 407, 418, 422, 427, 446, 453, 456, 460, 474, 477, 479, 483, 485, 486, 491, 492, 494, 495, 498, 500
Fazl b. Abbâs 520, 521
Fedâle b. Ubeyd 248, 249, 268, 345
Fedek 247, 310
Ferezdak 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 306, 307, 401, 408, 409, 548, 554
Fertena 668, 669
Ferve b. Lakīt 642, 645
Ferve b. Nevfel el-Eşcaî 39, 96, 182
fey 83
Fırat 93, 433, 455, 462, 473, 478, 629, 665
Fırat Nehri 67
Filistin 112, 119, 349, 567, 572, 576, 577, 653
Fîl Kapısı 609, 619
Fudayl b. Hadîc 18, 26, 29, 37, 55, 66, 107, 123, 448, 619, 620, 647

G

Gādiriyye 433, 484
Gālib b. Fedâle el-Leysî 247
Gālib b. Sa'saa 257
Gālib b. Süleyman 266, 267
Gariyyîn 288
Gassân 49, 51, 253, 569, 573, 575
Gassân b. Mudar 252
Gatafân 277, 525
Gatafân b. Enîf 554, 555
Gavr 247
Gavs b. Tay 300, 301
Gaylân b. Muhammed 540
Gāz b. Rebîa el-Cüreşî 488
Gıfâr 243
Gıfâr b. Müleyk 243
Gıyâs b. İmrân b. Mürre b. el-Hâris 298
Gıyâs b. Lekīt el-Bekrî 43
Gûta 322
Guveys 323

H

Habîb b. Kürre 514, 516, 575
Habîb b. Mesleme 13, 18, 20, 23, 25, 55, 61, 66, 109, 291, 344
Habîb b. Müzâhir 369, 373, 435, 441, 442, 448, 451, 456, 463, 467, 468
Habîb b. Şihâb eş-Şâmî 188
Haccâc b. Ali 369, 373, 388
Haccâc b. Bâb el-Himyerî 657, 658
Haccâc b. Gaziyye 50, 121
Haccâc b. İlât b. Hâlid es-Sülemî 259
Haccâc b. Mesrûk 425
Haccâc b. Nâşib el-Adevî 669
Haccâc b. Yûsuf 189, 298, 419, 576, 612, 645, 656
Haccâr 200, 201
Haccâr b. Ebcer 164, 200, 201, 286, 370, 389, 452
Hacerülesved 532, 622, 630
Hadramî 17
Hadramîler 484
Hadramût 43, 163, 199, 277, 300, 389
Haffân 417, 425
Hakem 267, 303
Hakem b. Amr 243, 247, 266, 303
Hakem b. Amr el-Gıfârî 242, 243, 247, 266, 302
Hakîm b. Münkız 623, 629
Hâlid b. Abdullah 302, 334, 477
Hâlid b. Abdurrahman 245, 247
Hâlid b. el-Âs b. Hişâm 230
Hâlid b. Ma'dân 139, 219
Hâlid b. Muammer 39, 40, 41
Hâlid b. Sa'd b. Nüfeyl 592, 644

Hâlid b. Velîd 172, 244
Hâlid b. Yezîd 533, 569, 570, 573, 578, 580
Hallâd b. Yezîd 239, 330, 331, 556
Hamrâ 274, 275
Hamza 451, 479
Hamza b. Mâlik 37, 38, 61, 109
Hamza b. Mugīre b. Şu'be 434
Hamza b. Sinân 84, 96, 97
Hânî 379, 384, 386, 387, 388, 401
Hânî b. Ebî Hayye 287, 401, 402, 609, 617, 618
Hânî b. Hânî es-Sebîî 370, 371
Hânî b. Hattâb el-Erhabî 43, 98
Hânî b. Sübeyt 438, 464, 477, 499
Hânî b. Urve 365, 366, 380, 381, 382, 384, 385, 396, 400, 401, 402, 413, 420, 421, 422, 453, 609
haraç 154, 173
haraç ehli 106, 138
Harem 368, 406, 408, 409, 534, 540
Harezm 504,505, 581
Hârice b. Huzâfe 168
Hâricî 55, 57, 91, 99, 141, 325, 349, 485, 530, 606, 616, 661
Hâricîler 71, 72, 73, 75, 80, 83, 85, 86, 87, 90, 91, 93, 96, 97, 99, 100, 102, 103, 141, 182, 183, 189, 191, 192, 199, 200, 201, 205, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 221, 222, 224, 225, 227, 329, 330, 386, 558, 560, 561, 602, 603, 604, 606, 656, 657, 658, 660, 661, 662, 663, 664
Hâris 170, 171, 172, 173, 319, 320, 339, 416, 527, 565, 654
Hâris b. Abdullah b. Ebî Rebîa 562, 658, 660, 663, 664, 667
Hâris b. Abdullah el-Ezdî 231, 234, 235
Hâris b. Ebî Rebîa 419, 655, 664
Hâris b. Hasîre 33, 34, 93, 440, 443, 596, 631
Hâris b. Ka'b 138, 142, 143, 446, 491, 492
Hâris b. Ka'b el-Vâlibî 404, 407, 409
Hâris b. Kays 543, 544, 547
Hârise b. Bedr 196, 241, 550, 657, 658, 660
Harîş 660, 668, 669, 670
Harre 519, 567
Harre vakası 519, 527, 530
Hârûn b. Müslim 377, 403
Harûrâ 71, 83, 102
Harûriye 64, 90, 215, 253, 309, 377, 543
Harûriye Hâricîleri 182
Has'am 21, 86, 119, 277, 604
Has'amî 291, 293
Hasan 26, 59, 69, 80, 158, 160, 164, 165, 167, 171, 173, 175, 176, 177, 179, 181, 185, 195, 295, 446, 469
Hasan b. Ali 43, 157, 169, 176, 178, 179, 180, 183, 187, 296, 339, 340, 479, 492, 608
Hasan b. Reşîd 315, 505, 583, 668
Hassân 569, 573, 578
Hassân b. Mâlik 567, 568, 571, 573, 653, 654
Hâşim 49, 50
Hâşim b. Utbe 18, 46, 48, 49, 123, 533
Hâtim b. Kabîsa 266, 267
Havelî b. Yezîd 477, 479, 481, 484, 498
Havle bint Ca'fer 19, 172
Havrân 119, 530
Havşeb 50, 298
Hayyân 190, 191
Hayyân b. Hevze 39, 53
Hayyân b. Zabyân 189, 190, 192, 193, 199, 325, 326, 327
Hemdân 27, 31, 41, 43, 48, 98, 163, 174, 219, 277, 278, 284, 388, 443, 444, 448, 456, 472, 559, 618, 619, 647
Hemyân b. Adî 548, 563
Herat 242, 267, 549, 552, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 667, 668
Herîr gecesi 53
Hevâzin 67, 87, 277, 498
Heysem b. Adî 558
Heysem b. Esved 286, 305, 562
Heysem b. Şeddâd 274
Hındif 585
Hibbân b. Mûsâ 187
Hicaz 40, 151, 155, 262, 305, 306, 310, 405, 406, 438, 508, 509, 512, 515, 533, 577, 611

Hicazlılar 369, 405, 661
Hicr 613, 614, 622, 666
Hilâl ed-Dabbî 584, 585
Himyer 42, 488, 647
Himyer en-Nâitî 29
Himyerî 647
Himyer kabilesi 40
Hind 147, 148, 349
Hind bint Ebî Süfyân 547, 548, 552
Hind bint Utbe b. Rebîa 344
Hind bint Zeyd b. Mahreme 297
Hindif 470
Hint 236, 256
Hirbeta 105
Hîre 120, 199, 201, 326, 618
Hirrît 127, 128, 129, 133, 134, 135, 139, 140, 141, 143, 144
Hişâm 48, 53, 119, 170, 199, 203, 271, 272, 273, 338, 375, 377, 380, 403, 408, 424, 434, 436, 477, 478, 488, 493, 496, 497, 498, 508, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 531, 533, 534, 559, 563, 597, 604, 638, 642, 653, 655
Hişâm b. Hübeyre 331, 337, 423, 505, 509, 623, 667
Hişâm b. Muhammed 11, 119, 127, 172, 189, 198, 249, 281, 325, 328, 338, 339, 340, 341, 343, 354, 368, 462, 501, 514, 529, 532, 565, 571, 575, 589, 603, 608, 655, 657
Hişâm b. Urve 281, 570
Hişâm b. Velîd 340, 417, 532
Hît 67, 150, 151, 633, 634, 648
Hizmer 15, 16
Horasan 71, 72, 104, 149, 187, 188, 189, 229, 230, 231, 232, 236, 241, 242, 243, 244, 247, 266, 268, 302, 303, 307, 308, 309, 312, 313, 314, 315, 317, 322, 323, 324, 331, 332, 337, 502, 503, 504, 505, 509, 513, 581, 582, 583, 584, 585, 587, 588, 623, 659, 661, 667, 670
Horasanlılar 583, 588
Hristiyan 141, 143, 144, 163, 323, 455
Hubeyş b. Dülce 655, 656
Hucr 272, 273, 274, 276, 277, 278, 279, 282, 283, 284, 290, 292, 295, 296, 298, 299, 302, 379, 594
Hucr b. Adî 16, 61, 89, 152, 197, 268, 272, 274, 280, 285, 287, 288, 289, 294, 296, 297, 307, 453, 490
Hucr b. Yezîd 279, 280
Hudayn 44, 124
Hudayn b. el-Münzir 39, 40, 124, 537, 538
Hudeybiye günü 59
Huleyd b. Abdullah el-Hanefî 242, 243, 302, 303, 307, 308, 309
Huleyd b. el-Aclân 343
Huleyd b. Kurre el-Yerbûî 71, 104, 149
Hulvân 147, 148, 195, 326, 327
Humeyd b. Bahdel 580
Humeyd b. Bükeyr el-Ahmerî 387, 484
Humeyd b. Hilâl 91, 553
Humeyd b. Müslim 63, 436, 437, 439, 455, 466, 474, 475, 479, 481, 482, 484, 487, 488, 591, 592, 622, 625, 639, 640, 642, 645, 650
Humrân b. Ebân 183, 184
Humre b. Mâlik el-Hemdânî 291
Humus 244, 245, 365, 532, 567, 573, 576
Humuslular 522
Huneyf b. es-Secf et-Temîmî 655
Hureybe 239
Hurkus 80, 81, 84, 85, 96, 98
Hurkus b. Züheyr es-Sa'dî 80, 96
Husayn 413, 414, 415, 416
Husayn b. Abdullah el-Kilâbî 291
Husayn b. Abdurrahman 413
Husayn b. el-Humâm el-Mürrî 495
Husayn b. Nümeyr 516, 522, 529, 530, 531, 533, 534, 535, 566, 572, 580, 602, 615, 636, 640, 641, 648, 651
Husayn b. Temîm 393, 415, 417, 418, 421, 425, 429, 464, 466, 467, 478
Husayn b. Yezîd 597, 632, 649, 650
Husayre b. Abdullah 212, 218, 221, 226
Hutât 125, 258, 259
Huveyye 446
Huvvârîn 343, 532
Huzâa 31, 277, 505
Huzeyfe 44, 45

Hübeyre b. Hudayr 550, 551, 552
Hüdbe b. Feyyâd 291, 293
Hür 428, 429
Hür b. Yezîd 424, 425, 426, 429, 432, 433, 448, 454, 461, 462, 464, 465
Hüseyin 26, 69, 80, 165, 167, 171, 173, 177, 181, 320, 332, 354, 355, 356, 357, 358, 364, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 378, 381, 395, 396, 397, 399, 403, 404, 405, 407, 409, 410, 413, 415, 416, 417, 419, 420, 421, 423, 425, 428, 429, 434, 435, 443, 448, 449, 455, 456, 461, 462, 463, 468, 478, 479, 480, 483, 488, 489, 505, 506, 507, 511, 539, 595, 596, 597, 599, 600, 608, 610, 623, 624, 630
Hüseyin b. Abdullah el-Hemdânî 273
Hüseyin b. Ali 320, 338, 339, 365, 369, 370, 371, 374, 402, 408, 409, 410, 411, 413, 417, 418, 419, 427, 431, 443, 474, 483, 488, 496, 498, 538, 588, 589, 598, 600, 612, 623
Hüseyin b. Hür el-Bediy 476
Hüseyin b. Nasr 413
Hüseyin b. Ukbe el-Murâdî 462
Hüseyin Ebû Ca'fer 457
Hüseyin'in kabri 630, 631, 632
Hüseyin'in kanı 356, 434, 596, 599, 626, 627
Hüzelî 236, 315
Hüzeyl b. Züfer 635

I-İ

Irak 18, 21, 22, 26, 40, 41, 54, 107, 147, 151, 157, 158, 178, 232, 239, 243, 249, 267, 291, 293, 298, 305, 335, 336, 345, 372, 402, 403, 404, 406, 408, 409, 410, 417, 422, 423, 438, 468, 513, 534, 555, 556, 557, 570, 577, 596, 628, 645, 655
Îsâ b. Husayle 259, 260
Îsâ b. Yezîd 377, 403
İbn Abbâs 20, 41, 53, 58, 72, 73, 74, 76, 79, 80, 86, 88, 122, 123, 136, 138, 146, 153, 154, 158, 159, 160, 172, 187, 248, 320, 321, 353, 360, 404, 405, 406, 628
İbn Abdurrahman el-Harrânî 176
İbn Affân 11, 45, 49, 55, 56, 147, 605
İbn Ahmer 646
İbn Akîl 375, 383, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 609, 610
İbn Âmir 180, 188, 189, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 317, 563, 606
İbn Amr b. Ziyâd 415
İbn Arâde 581, 582
İbn Avf 527, 639
İbn Avn 320
İbn Avsece 364
İbn Ayyâş 558
İbn Bahdel 580, 581, 654
İbn Behdele 473
İbn Büdeyl 23, 25, 30, 50, 181
İbn Câbir 461
İbn Cümhân 29, 30
İbn Cüreyc 153
İbn Cürmüz 245
İbn Decâce 231
İbn Ebî Amr 242
İbn Ebî Bahriyye el-Murâdî 415
İbn Ebî Beltaa 282
İbn Ebî Hayye 609
İbn Ebî Meyyâs el-Murâdî 169
İbn Ebî Muayt 51, 55
İbn Ebî Müleyke 153
İbn Ebî Râfi' 174
İbn Ebî Rebîa 659
İbn Ebî Serh 55
İbn Ebî Şebîb 472
İbn Ebî Ubeyd 618, 621
İbn Ebî Ukbe 477
İbn Ebî Zi'b 174, 345
İbn Ebî Ziyâd 306
İbn Ebi'z-Zinâd 570, 571
İbn Ebzâ 149
İbn Esâl 244, 245
İbn Eslem b. Ka'b b. Mâlik 576
İbn Eş'as 280, 298, 394, 395, 399, 403
İbnetü Ebî Uzeyhir ed-Devsî 349
İbnetü'l-Merrâr 260
İbn Fulân el-Erhabî 150
İbn Gâlib 257
İbn Habbâb 92

İbn Hadramî 123
İbn Halîfe 15, 283
İbn Hanbel 53
İbn Hânî 384
İbn Haviyye 291
İbn Havze 458
İbn Hayyât 346
İbn Hâzim 196, 197, 229, 230, 552, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 644, 667, 668, 669, 670
İbn Hısn et-Temîmî 330
İbn Hisn Kabristanı 240
İbn Hudeyc 116, 246
İbn Humeyd 516
İbn Hummâm es-Selûlî 598
İbn Huneys 318
İbn Husayn 252
İbn Hübeyre 348
İbn İdâh el-Eş'arî 507
İbn İdrîs 82, 83
İbn İshâk 313
İbn İtnâbe 31
İbn Mahdûc 204, 205
İbn Mâhûz 665
İbn Mencûf 545
İbn Mercâne 378, 422, 486, 488, 491, 492, 516, 537, 538, 539, 540, 543, 544, 560, 626
İbn Mersed 588
İbn Mes'ade 151, 152, 350
İbn Misma' 555
İbn Mudâhim el-Kelbî 105
İbn Müferriğ 333, 334, 335, 336, 337, 358
İbn Mülcem 161, 162, 163, 164, 167, 169, 170, 190, 329, 386
İbn Müsemmi' 545
İbn Nâbiğa 51, 59, 346
İbn Nümeyr 523
İbn Ömer 66, 77, 79, 248, 305, 320, 321, 339, 355, 359, 360, 517, 572
İbn Rebîa el-Âmirî 509
İbn Recâ el-Avzî 550
İbn Sa'd 153, 160, 170, 171, 172, 173, 259, 263, 416, 417, 473, 527, 565, 570, 654
İbn Sa'dân 546
İbn Safvân 617
İbn Sinân el-Fezârî 175
İbn Sîrîn 273
İbn Surad 594, 622, 627, 629, 633
İbn Sümeyye 45, 233, 236, 305, 334, 399, 422, 440, 453, 489, 559
İbn Şihâb 66, 340, 507
İbn Ubeys 657
İbnü'l-Akadiyye 36
İbnü'l-Âs 113
İbnü'l-Ezrak 604, 606, 608, 657
İbnü'l-Gasîl 520, 522, 523, 527
İbnü'l-Hadramî 124, 125, 126, 138, 154
İbnü'l-Hür 431, 500
İbnü'l-Irk 611, 612
İbnü'l-Kevvâ 74, 102, 197, 231, 232
İbnü'l-Müccâa 160
İbn Ümmü'l-Hakem 290, 327, 328, 331
İbnü'n-Nâbiğa 119
İbnü'z-Zübeyr 77, 248, 320, 321, 338, 339, 353, 355, 356, 357, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 368, 369, 405, 406, 407, 505, 506, 507, 508, 510, 511, 516, 527, 529, 530, 531, 534, 535, 559, 562, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 576, 577, 580, 598, 599, 603, 604, 605, 611, 613, 614, 615, 616, 617, 622, 633, 640, 655, 658, 659, 664, 665, 666, 667
İbn Vâl 133, 134
İbn Vehb 84
İbn Yerbû' 606
İbn Zabyân 661
İbn Zilcevşen 466, 479
İbn Zilmirbâ' 15
İbn Ziyâd 329, 330, 336, 366, 371, 377, 378, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 389, 390, 392, 393, 395, 397, 398, 399, 400, 403, 413, 414, 415, 416, 422, 429, 433, 434, 436, 467, 483, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 493, 495, 496, 506, 512, 537, 538, 539, 541, 542, 543, 544, 545, 556, 558, 560, 577, 589, 600, 603, 606, 611, 626
İbn Zülkelâ' 18, 20, 639, 640, 641, 647

İbrahim 117
İbrâhim b. Eşter 55
İbrâhim b. Muhammed 565, 599, 601, 602, 621, 627, 628, 650
İbrâhim b. Mûsâ 622
İbrâhim b. Nuaym el-Adevî 521
İcl 549
İfrîkıye 255, 256
İkrime b. Hâlid 622
İmaret Konağı 537
İmrân b. el-Fasîl el-Bürcümî 503
İmrân b. Hudeyr 100
İmrân b. Husayn el-Huzâî 242
İmrân b. İsâm el-Anezî 549
İnâk b. Şürahbîl b. Ebî Dehm 285, 286
İrâr 390
İrem 140
İsbahan 73, 663, 666
İshâk b. Abdullah b. Ebî Ferve 171, 254
İshâk b. Ebî İsrâîl 533, 666
İshâk b. Eyyûb 341, 504
İshâk b. Hayve 483
İshâk b. Huleyd 343
İshâk b. Îsâ 149, 153, 160, 171, 188, 198, 303, 315, 317, 318, 324, 325, 337, 339, 423, 505, 509, 527, 532
İshâk b. İdrîs 251
İshâk b. Süveyd 551, 554
İshâk b. Talha 286, 322
İshâk b. Yezîd 554
İskenderiye 246
İsmâil 91
İsmâil b. İbrâhim 320
İsmâil b. Kesîr 619, 620
İsmâil b. Mûsâ el-Fezârî 174
İsmâil b. Nuaym en-Nemerî 273
İsmâil b. Râşid 161, 176, 178
İsmâil b. Semî' el-Hanefî 82
İsmâil b. Talha 286, 387
İsmâil b. Yezîd 17, 63, 626
İstahr 154, 155, 184, 195, 240
İstahr Çölü 155
İtrîs b. Urkūb 326, 327
İyâd 300
İyâd kabilesi 253
İyâs b. Muâviye 561
İyâs b. Züheyr 587
İyâz b. el-Hâris 318
İyâz el-Cüreşî 576
İzzet bint el-Hür er-Reyâhiyye 553

K

Kabac Hatun 315
Ka'b b. Câbir 459, 460
Ka'b b. Cuayl 21, 28, 43, 265
Ka'b b. Fukaym 138, 140
Ka'b b. Ma'dân el-Eşkarî 586
Kâbe 26, 116, 295, 361, 369, 404, 447, 463, 474, 521, 527, 530, 531, 532, 603, 611, 613, 615, 616, 617, 622, 639, 666, 667
Kabîsa b. Câbir 353
Kabîsa b. Dubey'a 97, 282, 287, 288, 292, 294
Kabîsa b. ed-Demmûn 199, 206, 207
Kabîsa b. Mervân 545
Kabîsa b. Züeyb 254
Kādis 242
Kādisiye 15, 182, 378, 411, 417, 418, 422, 425, 426
Kāflânî 565
Ka'kâ' b. Kays et-Tâî 86
Ka'kâ' b. Şevr 286, 389, 390, 403, 611
Kalûs 28
Kar'â 618
Karaza b. Ka'b el-Ensârî 131
Karîb 252, 253
Kārin 315
Karkisya 235, 576, 578, 634, 648
Kāsım b. Abdurrahman 117, 490
Kāsım b. Buhayt 495
Kāsım b. el-Asbuğ 478
Kāsım b. Habîb 467
Kāsım b. Hasan b. Ali 476, 499
Kāsım b. Muhammed b. Ebî Bekir 117
Kāsım b. Velîd 82
Kasîm 323
Kasr İsfâd 585
Kassâbîn Meydanı 539
Kaş'am b. Amr b. Yezîd el-Cu'fî 479
Katâmi 162, 169
Katâmi bint eş-Şicne 161
Katan b. Abdullah b. Husayn 286
Katan b. Abdullah el-Hârisî 235
Kayrevan 255

Kays 159, 164, 229, 235, 324, 394, 561, 571, 572, 578, 579, 580, 606
Kays Aylan 580
Kays b. Abbâd 282, 298
Kays b. Abdullah es-Sâidî 473
Kays b. Ebî Hâzim 33
Kays b. el-Eş'as 443, 448, 452, 482, 485, 498
Kays b. el-Heysem 188, 189, 229, 230, 232, 242, 332, 375, 536, 540, 546, 547, 548
Kays b. Fehdân 37, 276
Kays b. Hamza el-Hemdânî 345
Kays b. Kurre 36
Kays b. Mekşûh b. Hilâl 32
Kays b. Muâviye 98
Kays b. Müshir es-Saydâvî 370, 372, 417, 418, 429
Kays b. Sa'd 18, 20, 22, 93, 94, 96, 104, 105, 106, 118, 176, 177, 180, 181, 269
Kays b. Velîd 284, 285
Kays b. Yezîd 37, 278, 279
Kays b. Zeyd 278
Kayser 306, 345, 349, 398
Kayyâre 631, 632
Kazvin 302
Kelb 173, 389, 568, 569, 570, 573, 575, 576, 578, 579, 580
Kelb kabilesi 199, 580
Kerbelâ 159, 171, 329, 411, 414, 416, 485, 490, 500
Kerh 85
Kerib b. Nimrân 624
Kerîm b. Afîf el-Has'amî 284, 288, 293, 294, 295
Kernebi 657, 660
Kesîr 288, 289
Kesîr b. Abdullah eş-Şa'bî 435, 469, 473
Kesîr b. Abdullah eş-Şâmî 452
Kesîr b. Amr el-Müzennî 643
Kesîr b. Behz el-Hadramî 82
Kesîr b. Hişâm el-Hârisî 287
Kesîr b. Şihâb 286, 287, 288, 389, 390, 396, 401
Kesîr b. Ziyâd 305
Ketve bint Karaza 345
Keysân 26
Kıble ehli 138, 145
Kıbrıs seferi 345
Kınnesrîn 567, 572, 576
Kidâm b. Hayyân el-Anezî 288, 294
Kilâb 98
Kilâiler 576
Kinâne 115, 116
Kinâne b. Bişr 114, 115, 116, 117, 118
Kinde 163, 277, 284, 295, 388, 389, 391, 414, 448, 551, 559, 580, 618, 647
Kinde Kabristanı 277, 278, 618
Kindeliler 31, 276
Kirmân 154, 155, 337, 662, 663, 666
Kisrâ 88, 208, 306, 345, 398
Kisrâ Ânûşirvân 155
Kostantiniye 198, 248, 309
Kubâ' 342, 667
Kudâa 277, 574, 580, 581
Kudâme b. el-Aclân 69, 223, 286
Kudâme b. Sa'd 396, 397
Kûfe 13, 18, 22, 36, 40, 43, 67, 69, 71, 72, 83, 86, 90, 96, 99, 100, 102, 103, 104, 120, 124, 127, 131, 136, 137, 141, 149, 151, 154, 155, 156, 157, 160, 161, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 187, 189, 191, 197, 201, 208, 218, 221, 223, 225, 229, 230, 232, 234, 235, 237, 239, 244, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 256, 261, 271, 272, 274, 275, 276, 284, 287, 293, 296, 299, 301, 304, 305, 306, 308, 309, 315, 317, 318, 322, 324, 325, 326, 328, 329, 331, 337, 354, 364, 365, 367, 368, 369, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 381, 385, 389, 391, 393, 397, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 409, 413, 417, 418, 419, 420, 421, 423, 426, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 454, 456, 464, 467, 484, 488, 493, 495, 499, 505, 509, 513, 520, 536, 558, 559, 565, 588, 589, 595, 596, 597, 599, 600, 608, 609, 611, 613, 617, 618, 623, 624, 626, 627, 628, 647, 649, 666, 667
Kûfeliler 597, 602, 608, 649, 650

Kuhistan 303, 315
Kureyb b. Seleme b. Yezîd 286
Kureyş 76, 77, 169, 233, 285, 286, 320, 321, 335, 338, 339, 346, 347, 362, 419, 489, 495, 496, 508, 515, 519, 520, 524, 529, 530, 533, 542, 566, 570, 571, 574, 577, 578, 605, 614
Kureyşliler 109
Kureyye 430
Kurre b. Kays 435, 454, 484
Kûsâ 212, 225
Kusem b. Abbâs 104, 149, 153, 174
Kus en-Nâtıf 294
Kuteybe b. Müslim 303
Kuteyle 298
Kutkutâne 152, 417, 425
Künâse 368
Künâse mahallesi 285
Kündür muharebesi 302
Küreyb b. Şüreyh 27
Küreyb b. Yezîd el-Himyerî 631
Küreyb b. Zeyd 28, 647
Kürtler 139, 184, 220

L

Lahm 21, 567
Lakfa 609
Lakît 424, 499
La'la' 417
Lân gazası 189
Lebeta b. Ferezdak b. Gālib 408
Lebîd b. Utârid et-Temîmî 286
Lehâzim 549
Levzân 423
Leylâ 299
Leylâ bint Ebî Mürre b. Urve b. Mes'ûd 474, 498
Leylâ bint Mes'ûd b. Hâlid 171, 498
Leys 104
Leys b. Ebî Süleym 83
Lût b. Yahyâ 509, 512, 592, 596, 603
Lübâbe 242
Lüey b. Gālib 168

M

Ma'bed b. Hâlid el-Cedelî 235
Mağrib 246, 255
Mâhbehzâzân 195, 197
Mâh Efrîdûn 553, 554
Mahmiye 587
Mâhûz 657
Ma'kıl 138, 140, 141, 143, 144, 145, 202, 207, 208, 213, 215, 216, 219, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 228
Ma'kıl b. Abdullah 622
Ma'kıl b. Kays 62, 89, 96, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 202, 206, 207, 208, 211, 212, 213, 215, 216, 219, 222, 224, 225, 226, 227
Ma'kıl b. Sinân 519, 520, 524, 525
Mâlik b. Abdullah 244, 316, 324, 337
Mâlik b. A'yen 20, 22, 23, 26, 31, 45, 51, 94
Mâlik b. el-Hâris 27, 106, 107
Mâlik b. Hübeyre 244, 246, 247, 248, 291, 295, 572, 575, 580
Mâlik b. Ka'b 61, 120, 121, 147, 149
Mâlik b. Ka'b el-Hemdânî 61, 120
Mâlik b. Misma' 124, 537, 538, 549, 550, 551, 552, 553, 555, 561, 563, 659, 660
Mâlik b. Misma' el-Bekrî 375
Mâlik b. Misma' el-Cahderî 548
Mâlik b. Nüseyr 432, 476
Ma'n b. Yezîd 13, 75, 570
Ma'n es-Sülemî 309, 415
Maskale 142, 145, 146, 147, 148, 286
Mecusi 455
Medain 15, 44, 84, 85, 90, 93, 96, 99, 151, 176, 177, 195, 208, 213, 221, 222, 223, 226, 281, 500, 593, 595, 608, 628, 642, 643, 649
Medainliler 649
Medine 105, 151, 155, 156, 157, 174, 180, 181, 185, 189, 193, 198, 230, 245, 248, 254, 264, 265, 309, 313, 315, 323, 324, 337, 354, 357, 358, 360, 364, 372, 398, 403, 413, 417, 422, 423, 438, 492, 495, 496, 497, 507, 509, 511, 513, 514, 515, 519, 524, 527, 535, 563, 567, 577, 610, 613, 623, 655
Meftah 665
Mekke 80, 86, 104, 149, 151, 153, 156, 157, 158, 160, 168, 174, 189,

193, 230, 232, 265, 273, 313, 354, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 364, 368, 369, 370, 403, 406, 407, 408, 409, 410, 417, 418, 419, 423, 438, 506, 507, 510, 513, 519, 529, 530, 531, 532, 535, 576, 577, 602, 603, 613, 615, 616, 617, 650, 664, 666
Melhame 669
Menbiç Köprüsü 600
Merciazrâ 288, 289
Mercirâhit 570, 571, 573, 574, 578
Merv 242, 247, 267, 268, 582, 583, 588, 668
Mervân 105, 124, 189, 230, 234, 247, 248, 265, 310, 311, 315, 317, 322, 324, 336, 352, 354, 355, 356, 357, 361, 490, 507, 508, 514, 516, 517, 518, 519, 524, 525, 526, 533, 565, 566, 567, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 580, 640, 653, 654, 655, 666
Mervân b. el-Hakem 189, 198, 230, 244, 247, 248, 310, 311, 315, 317, 322, 361, 490, 495, 507, 514, 517, 518, 523, 525, 565, 567, 570, 572, 573, 580, 653, 654, 655, 666
Mervân b. el-Heysem el-Hilâlî 286
Merve 404, 407, 531
Mervürrûz 242, 582, 583, 584, 669
Mescid-i Harâm 361, 407, 603
Mesennât 117, 118
Meskin 176, 182
Mesleme 236, 239, 243, 314, 315, 319, 323, 504, 582
Mesleme b. Muhalled 110, 111, 255
Mesleme b. Muhârib 184, 193, 195, 231, 242, 244, 249, 303, 312, 313, 332, 502, 504, 546, 551, 555, 581
Mes'ûd 547, 550, 551, 552, 554, 555, 562
Mes'ûd b. Amr 375, 544, 550, 551, 556, 560, 606, 657
Meysûn bint Bahdel b. Uneyf b. Velce 344, 533
Mezâr 133, 136, 172, 212, 213
Mezhic 27, 31, 41, 107, 277, 278, 284, 367, 380, 387, 388, 389, 400, 401, 412, 448, 498
Mısır 45, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 149, 151, 168, 183, 198, 246, 255, 256, 328, 349, 350, 508, 566, 577, 653, 666
Mihnef b. Süleym 33, 150
Mihrân 301, 378, 379, 380
Mina 407, 468
Mincâb b. Râşid 139, 143, 144, 196
Mirbed 257, 547, 548, 551, 552
Mirdâs Ebû Bilâl 330, 501
Mirkāl 46, 48, 50, 123
Mis'ar b. Fedekî 18, 55, 58, 62, 86
Miskîn b. Âmir b. Üneyf 216, 226, 228
Misver b. Mahreme 527, 531, 615
Muallâ b. Küleyb 87, 377, 380
Muâviye 11, 12, 13, 14, 17, 18, 21, 23, 25, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 43, 47, 48, 51, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 142, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 167, 168, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 240, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 269, 270, 271, 272, 273, 280, 281, 282, 285, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 303, 304, 305, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 328, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 358, 359, 360, 364, 365, 369, 374, 396, 409, 418, 422, 436, 438, 464, 489, 490, 492, 494, 502, 512, 527, 528, 532, 533, 534, 536, 537, 538, 539, 551, 555, 557, 561, 566, 569, 572, 574, 654
Muâviye b. Harb 169, 297, 334, 336

Muâviye b. Hudeyc 105, 110, 111, 115, 116, 117, 118, 246, 255, 328
Muâviye b. Kurre 657
Muâviye b. Yezîd 532, 533, 536, 566, 573, 581, 582, 583, 654
Muâz b. Cüveyn 192, 193, 199, 205, 325, 326, 327
Muâze bint Abdullah el-Adeviyye 503
Mucir 181
Mudar 26, 219, 277, 464, 546, 549, 550, 551, 552, 555, 561, 563, 582, 584, 585, 651
Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî 582
Mugīre 64, 178, 195, 196, 197, 199, 201, 202, 205, 206, 207, 208, 235, 236, 248, 249, 270, 272, 318, 346, 354
Mugīre b. Şu'be 64, 76, 178, 181, 183, 189, 191, 192, 194, 195, 199, 206, 207, 212, 225, 230, 235, 244, 249, 269, 286, 325
Muhacir 405, 520, 525
Muhâcir b. Evs 454, 469
Muhaffiz b. Sa'lebe 286, 489, 493
Muhakkime Hâricîleri 81
Muhammed b. Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib 475, 499
Muhammed b. Ali 69, 171, 172, 173, 256, 258, 476, 477, 498, 546, 599, 600, 620
Muhammed b. Amr 170, 360
Muhammed b. Bişr 369, 388, 448
Muhammed b. Ebân el-Kureşî 312, 313
Muhammed b. Ebî Huzeyfe 118, 119
Muhammed b. Ebî Uyeyne 543, 657
Muhammed b. Ebû Bekir 104, 105, 106, 107, 108, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 246
Muhammed b. el-Eş'as 279, 280, 302, 348, 366, 367, 379, 383, 384, 387, 389, 390, 393, 394, 395, 396, 400, 414, 559
Muhammed b. el-Fazl 189, 243, 307
Muhammed b. ez-Zübeyr 305, 350, 564
Muhammed b. Hafs 315, 322, 550
Muhammed b. İshâk 52, 77, 305
Muhammed b. Kays 417, 468
Muhammed b. Ömer 153, 170, 171, 172, 249, 253, 254, 255, 304, 309, 310, 340, 341, 360, 362, 417, 508, 517, 527, 531, 532, 565, 570, 571, 622, 654
Muhammed b. Sa'd 256, 340, 341
Muhammed b. Sîrîn 272, 273
Muhammed b. Yahyâ 340, 532
Muhammed b. Yûsuf b. Sâbit el-Ensârî 114
Muhammed el-Asgar 172
Muhammed el-Evsat 172
Muhammed el-Hanefiyye 164, 165, 170, 172, 173, 358, 417
Muhill b. Halîfe 11, 13, 99, 192, 199, 632
Muhriz b. Şihâb 90, 215, 216, 288
Muhriz b. Şihâb et-Temîmî 90, 288
Muhtâr 85, 172, 177, 286, 345, 373, 381, 403, 599, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 625, 649, 650
Muhtâr b. Ebî Ubeyd 85, 172, 177, 286, 373, 403, 599, 608, 610, 611, 613, 618
Mukātil b. Hayyân 229, 332
Murâd 168, 190, 389, 401
Mûsâ b. Abdurrahman 46, 176, 178
Mus'ab b. Abdullah 169, 508
Mus'ab b. Abdurrahman 362, 531, 615
Mus'ab b. ez-Zübeyr 55, 190, 224, 460, 468, 577, 624, 653, 666
Mûsâ b. İsmâil 252, 308, 536
Mûsâ b. Ya'kūb 570, 654
Musul 281, 293, 336, 337
Mücâlid 75, 187, 281, 282, 353, 383, 391, 431, 438, 439, 487, 619
Mücemmi' b. Abdullah el-Âizî 429, 473
Müdrik b. Reyyân 129, 140
Mühelleb 266, 267, 504, 659, 660, 662, 664
Mühelleb b. Ebî Sufre 323, 503, 582, 658, 663

Münzir b. Cârûd 334, 335, 375, 376
Münzir b. ez-Zübeyr 286, 360, 511, 512, 615
Mürre b. Münkız 206, 474, 498
Mürtet 144, 145, 203
Müsellâ 280
Müsennâ b. Muharribe 596, 631, 643, 648
Müseyyeb b. Necbe 151, 369, 589, 590, 591, 601, 602, 625, 631, 634, 635, 638, 639, 640, 642, 649
müsle 167
Müslim 365, 372, 379, 385, 391, 398
Müslim b. Abdullah 35, 463
Müslim b. Âbis 657
Müslim b. Akîl 364, 365, 367, 368, 372, 374, 378, 381, 382, 383, 385, 388, 392, 393, 396, 400, 401, 402, 403, 411, 413, 418, 420, 421, 422, 427, 452, 499, 608
Müslim b. Amr 246, 375, 376, 385, 396, 397, 611
Müslim b. Avsece 381, 382, 383, 388, 445, 450, 463
Müslim b. el-Müseyyeb 373
Müslim b. Ukbe 338, 515, 516, 517, 518, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 528, 529, 531
Müslim b. Zahr el-Havlânî 647
Müstenîr b. Hâlid 38
Müstevrid 191, 192, 193, 198, 199, 200, 204, 205, 208, 209, 210, 211, 212, 215, 216, 218, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 325
Müstevrid b. Ullefe 191, 192, 198, 199, 200, 208, 209, 210, 221
Müşellel 529, 531
Müzâhim b. Hureys 462
Müzerî b. el-Meşmail el-Esedî 406, 420, 421, 423
Müzeyne 597, 648, 650

N

Nâcî 136, 137
Nâciye 174, 175
Nadr b. Sâlih 190, 191, 207, 287, 436, 461, 608, 609
Nâfi' 77, 103, 124, 243
Nâfi' b. Ezrak 564, 603, 606, 607, 656, 657, 658
Nâfi' b. Hâlid et-Tâhî 242, 243
Nâfi' b. Hilâl 428, 437, 462
Nâfi' b. Hilâl el-Cemelî 437, 469
Nâile bint Umâre el-Kelbiyye 344, 576
Nâtil b. Kays 349, 567, 572, 576
Nâtil, Osman'ın kölesi 12
Necde b. Âmir el-Hanefî 511, 530
Neha' 39, 55, 279
Nehr 82, 86, 87, 91, 92, 94
Nehrevân 85, 93, 100, 102, 103, 127, 161, 162, 183, 189, 191, 192, 201, 203, 253, 485
Nehrevân Köprüsü 84
Nehrevân Savaşı 86, 161, 183, 199, 485
Nehr günü 17, 82
Nemir 33, 34
Nemir b. Kāsıt 43, 456
Niffer 131, 132, 133
Nihavend 15, 301
Ninevâ 417, 432, 433, 434
Nîsâbûr 71, 104, 582
Nizâr 582, 585
Nuaym 102, 147
Nuhayle 15, 67, 82, 87, 88, 89, 100, 151, 456, 588, 589, 594, 623, 624, 627, 629
Nu'mân b. Beşîr 149, 150, 290, 331, 337, 344, 354, 364, 365, 369, 370, 373, 374, 378, 492, 513, 567, 571, 576
Nu'mân b. Suhbân 144, 545
Nümeyr b. Va'le 51, 63, 100, 373, 384, 464, 472

O-Ö

Osman 14, 26, 76, 91, 113, 114, 116, 117, 125, 141, 155, 157, 198, 207, 209, 210, 246, 250, 254, 271, 279, 282, 292, 298, 323, 350, 406, 603, 605
Osman b. Abdullah b. Hakîm b. Hizâm 361
Osman b. Abdurrahman 175, 177, 178
Osman b. Abdülhamîd 176

Osman b. Affân 13, 33, 41, 46, 49, 79, 206, 258, 436, 459, 496, 517, 526, 527, 573, 605
Osman b. Ali b. Ebî Tâlib 477, 498
Osman b. Muhammed b. Ebî Süfyân 337, 511, 514
Osman b. Ziyâd 376, 497
Osman'ın kanı 45, 77, 106, 246, 340
Osman taraftarı 246, 258, 442
Osman taraftarları 109, 112, 125
Ömer 14, 64, 78, 86, 91, 94, 193, 209, 269, 342, 350, 605
Ömer b. Abdurrahman 403, 404
Ömer b. Abdülazîz 254, 255
Ömer b. el-Hattâb 77, 198, 345, 353, 550, 566, 572
Ömer b. Hâlid 421, 473
Ömer b. Sa'd 76, 397, 411, 412, 415, 416, 433, 434, 435, 436, 438, 439, 440, 441, 443, 448, 454, 455, 456, 461, 462, 464, 465, 469, 472, 473, 480, 482, 483, 484, 485, 497, 559, 621, 626, 627
Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkās 286, 374
Ömer b. Şebbe 123, 137, 158, 183, 187, 197, 231, 233, 241, 243, 249, 256, 266, 308, 377, 532, 536, 540, 562, 581, 656, 657
Ömer b. Ubeydullah 334, 563, 564

R

Radî b. Münkız el-Abdî 459, 460
Râmahürmüz dağları 139
Ramsin 314
Ravh b. Zenbâ' 529, 567, 572
Raviye günü 15
Rebeze 655, 656
Rebî' 318
Rebîa 26, 39, 40, 41, 42, 43, 48, 124, 212, 219, 284, 286, 294, 299, 318, 448, 549, 550, 551, 552, 554, 585, 606, 657, 667
Rebîa b. Asel el-Yerbûî 243
Rebîa b. Hanzale 501
Rebîa bint el-Merrâr b. Selâme el-İclî 261
Rebîa b. İsl 323, 348
Rebîa b. Mâlik b. Vehbîl 39
Rebîa b. Muhârik 636, 640, 643, 644
Rebîa b. Nâcid el-Ezdî 279, 280
Rebîa b. Şeddâd el-Has'amî 86
Rebîa el-Eczem et-Temîm 658
Rebî' b. Temîm 472
Rebî' b. Ziyâd 244, 302, 303, 307
Remle 343
Remle el-Kübrâ 173
Resulullah 15, 45, 46, 47, 50, 59, 60, 76, 78, 86, 91, 95, 135, 156, 166, 167, 171, 172, 175, 177, 187, 243, 247, 250, 253, 254, 299, 306, 342, 363, 365, 366, 372, 376, 378, 381, 410, 412, 418, 419, 427, 428, 433, 441, 442, 445, 447, 450, 451, 454, 456, 467, 471, 472, 476, 477, 479, 482, 484, 485, 490, 493, 494, 495, 498, 516, 524, 538, 572, 573, 590, 598, 605, 666
Re'sü'l-Câlût 416
Reşîd 275, 280
Revhâ 261
Revvâd el-Ka'bî 555
Rey 73, 190, 191, 199, 322, 326, 411
Reyyân b. Sabre b. Hevze 98
Ribâb bint İmruülkays b. Adî b. Evs 499
Ribâb bint İmruülkays el-Kelbiyye 368
Rib'î b. Hirâş b. Cahş el-Absî 282
Rifâa 647, 648, 650
Rifâa b. Şeddâd 281, 369, 589, 590, 627, 635, 638, 641, 644, 645, 646, 649
Riyâh b. Müslim 532
Rodos 304, 337
Rukayye bint Ali 172, 499
Rumâhs b. Mansûr 144
Rum diyarı 198, 230, 244, 245, 246, 248, 249, 268, 304, 309, 316, 317, 324, 331
Rumlar 198, 304, 309
Rüknülyemânî 532

S-Ş

Sâbât 85, 222, 223, 226
Sabat Köprüsü 223
Sa'b b. Zeyd 564
Sabire b. Şeymân 124, 125, 159

Sâbit b. Hübeyre 461
Sa'd 38, 75
Sa'd b. Huzeyfe 594, 595, 596, 643, 648
Sa'd b. Mes'ûd 85, 90, 93, 177
Sa'd b. Ubeyde 415, 416
Sa'd Ebü'l-Mücâhid 11, 632, 633
Safâ 362, 407, 531
Safiyye 588, 610, 667
Saîd b. Abdullah el-Hanefî 371, 445
Saîd b. Amr 37, 513, 534
Saîd b. Amr b. Saîd 508, 617
Saîd b. el-Âs 25, 248, 256, 264, 304, 309, 310, 311, 318, 359
Saîd b. el-Müseyyeb 254, 255
Saîd b. Kays 151, 447
Saîd b. Kays el-Hemdânî 61, 89
Saîd b. Nemrân 288, 291, 294, 295
Saîd b. Osman 322, 323, 324
Saîd b. Zeyd 252, 513
Saîd el-Makberî 296, 345
Sâidiyyîn Kabristanı 277, 278
Sak'ab b. Züheyr 44, 221, 297, 375, 387, 399, 402, 403, 438, 439, 455, 481, 490, 611, 612
Sakîf 186, 199, 232, 611, 614
Sa'lebiye 152, 420
Sâlim b. Rebîa 86, 190, 207
Salt b. Hureys 550
Sandûdâ 67, 648
Sarât 206, 208
Sa'saa b. Sûhân 64, 202, 203, 204, 206
Sayfî b. Fesîl 90, 282, 288, 294, 298
Sebaha 326
Sebeiyye 211, 288
Sehl b. Huneyf 18, 25, 104, 138, 154, 174
Sehm b. Gâlib el-Hüceymî 188, 245
Sekâsik 573
Sekûn 295, 573
Selâm b. Ebî Hayre 555
Seleme 250, 542
Seleme b. Küheyl 82, 630
Seleme b. Osman 154, 187, 196
Seleme b. Züeyb 540, 541, 552, 563
Sellâ 660
Sellebrâ 660
Selm 503, 504, 582
Selmâ 430
Selmân el-Bâhilî 235, 420
Selm b. Müseyyeb 608, 619
Selm b. Ziyâd 502, 503, 505, 509, 581, 582
Semâa b. Bedr 431
Semerkand 323, 505, 581
Semerkand gazası 504
Semûd 130, 370, 470
Semüre 252, 253, 308
Semüre b. Cündeb 242, 249, 251, 252, 305, 308, 312
Seniyyetü'l-Vedâ' mevkii 514
Serahs 582
Sercûn 345, 365, 374
Sercûn b. Mansûr er-Rûmî 345
Serî b. Ebî Vakkâs 287
Serî b. Ka'b 626, 632
Sevr b. Ma'n b. Yezîd b. el-Ahnes 570
Sevr b. Ma'n b. Yezîd es-Sülemî 574
Sevvâr b. Abdullah b. Saîd el-Cermî 547
Seyf b. el-Hâris b. Sürey' 470
Seyf b. Vehb 242, 243, 253
Sıfâh 408
Sıffîn 15, 17, 32, 35, 36, 37, 43, 46, 52, 54, 62, 63, 67, 70, 71, 74, 76, 82, 89, 93, 103, 104, 106, 107, 108, 141, 276, 279, 291, 301, 324
Sıffîn günü 23, 34, 37, 38, 42, 45
Sıffîn Savaşı 11, 64, 76, 86, 381, 488
Sıla b. Esyem 503
Sıla b. Züheyr en-Nehdî 35
Sicistan 78, 187, 188, 230, 236, 256, 331, 333, 335, 337, 502, 503, 504, 505, 581, 588, 669
Sicistan gazası 78
Sillâ 663, 664, 666
Sillebrâ 663, 664, 666
Simâk 208, 209, 210, 222, 223, 224
Sinân b. Enes 479, 481, 482, 498
Sudûd 631
Suğd 505
Suğda 504
Suğd günü 323
Suğdlular 323
Suhayr b. Huzeyfe b. Hilâl 625, 641, 648
Sûrâ 208, 212

Süfyân b. Avf 150, 249, 304, 316
Süfyân b. Ebred 568, 569
Süleyman b. Ebî Râşid 13, 158, 285, 390, 436, 439, 455, 466, 474, 475, 479, 482, 485, 487, 496, 591, 592, 650
Süleyman b. el-Fazl 180
Süleyman b. Erkam 193, 197
Süleyman b. Surad 197, 369, 589, 590, 591, 592, 593, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 602, 620, 621, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 640, 641, 642, 649, 653
Süleyman b. Sümâme el-Hanefî 98
Süleyman b. Yûnus b. Yezîd 63
Süleyman el-Hadramî 48
Süleym b. Mahdûc 201, 203, 204
Süleym b. Yezîd 278
Sümeyr b. el-Hâris el-İclî 42
Sümeyr b. Şüreyh 28
Sümeyye 12, 47, 233, 286, 296, 335, 464, 490
Sünbîl 126
Süveyd 135
Süveyd b. Abdurrahman 286, 627
Süveyd b. Abdülazîz 117, 254
Süveyd b. Amr b. Ebî el-Mutâ' 472, 474, 482
Süveyd b. Hayye 39, 458
Şa'bî 51, 63, 75, 103, 137, 154, 187, 239, 250, 251, 281, 282, 318, 353
Şâhî köyü 93
Şakīk 538
Şakīk b. Sevr 40, 43, 163, 537, 538, 545, 549
Şam 18, 21, 22, 23, 30, 32, 36, 37, 41, 52, 53, 54, 70, 87, 100, 104, 109, 113, 115, 120, 121, 125, 147, 149, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 178, 182, 196, 229, 234, 244, 253, 254, 259, 289, 314, 328, 333, 335, 339, 346, 350, 370, 390, 391, 414, 488, 490, 495, 502, 517, 528, 529, 532, 533, 534, 535, 536, 539, 541, 555, 556, 558, 560, 565, 566, 567, 570, 574, 576, 577, 606, 610, 617, 626, 653, 656
Şam Ezdîleri 34
Şamlılar 412, 491, 492, 520, 575, 603, 616, 637, 641, 645, 646, 648, 653
Şebes 463
Şebes b. Rib'î 11, 71, 96, 102, 197, 263, 286, 370, 389, 390, 403, 449, 452, 464, 466, 602, 621
Şebîb 163
Şebîb b. Becre 162
Şebîb b. Yezîd el-Hâricî 642
Şeddâd 274
Şeddâd b. el-Ezma' el-Hemdânî 286
Şeddâd b. el-Heysem 273, 274, 282, 286
Şekīk b. Sevr 40, 549
Şemir 293, 469, 481, 482
Şemir b. Abdullah 293
Şemir b. Zilcevşen 35, 286, 389, 415, 439, 440, 448, 450, 451, 453, 463, 466, 478, 479, 485, 489, 493
Şemir el-Has'amî 294
Şemmâs 668
Şemmâs b. Disâr 587, 588, 667, 668, 669
Şemmer b. Ca'vane el-Kilâbî 199
Şerâf 424
Şerîatü'l-Kadîm 554
Şerîk 170, 220, 377, 383
Şerîk b. el-A'ver 126, 212, 218, 219, 221, 337, 376, 377, 379, 380, 382, 383
Şerîk b. Nemle el-Muhâribî 225
Şerîk b. Şeddâd el-Hadramî 288, 294
Şervin 302
Şevzeb 471
Şeybân 242, 300
Şeybân Kabristanı 242
Şeybe b. Nassâh 360
Şeybe b. Osman 153
Şia 191, 589
Şi'be b. el-Kil'am 197
Şihâb b. Ubeydullah 348
Şuayb b. Amr el-Emevî 254
Şuayb b. Nuaym 39
Şu'be b. Zahîr en-Nehşelî 669
şûrâ 135
şûrâ heyeti 76, 566
Şurtatü'l-Hamîs 176, 180

Şüfeyye 433, 473
Şürahbîl b. Ebî Avn 360
Şürahbîl b. es-Simt 13, 109
Şürahbîl b. Şüreyh 27
Şürahbîl b. Zülkelâ' 572, 636
Şüreyh 78, 98, 230, 244, 288, 289, 304, 305, 306, 331, 337, 366, 367, 380, 384, 387, 505, 509, 623
Şüreyh b. el-Hâris 287, 423
Şüreyh b. Evfâ 84, 85, 96, 97, 98
Şüreyh b. Hânî 75, 78, 80, 287, 288, 289

T
Taberiye 525
Taf 172, 638
Taff 159, 612
tahkim 75, 80, 81, 83, 86, 92, 94, 95, 103, 106, 114, 128, 155, 156, 181, 245
Tâif 104, 172, 174, 181, 313, 409, 517, 518, 526, 613, 614
Talha b. Abdullah 323, 354, 503
Tâlikān 582, 583
Tarafe b. Adî b. Hâtim et-Tâî 85
Târık b. Ebî Zabyân el-Ezdî 488
Tav'a 391
Tay 92, 183, 283, 301, 373, 416, 575
Tay b. Ed 551
Tay kabilesi 37, 253, 579
Tay Selâmân 67
Tedmür 152, 577
Tedmürlüler 578
Telîd b. Zeyd b. Râşid el-Fâişî 213
Temîm 75, 125, 219, 277, 284, 388, 448, 498, 550, 563, 657, 661
Temmâm b. Abbâs 104
Temmârîn 388, 419
Tenûh 550, 579
Tevvâbîn 623, 624, 634, 653
Teym er-Ribâb 161, 162, 192, 201
Teymullah b. Nemir 43
Teymullah b. Sa'lebe 464
Teymüllât b. Rüfeyde 579
Tırimmâh b. Adî 428, 429, 430
Tihâme 349
Tirmâh b. Hakîm 86
Tirmiz 323
Tohâristan 229, 243
Trablus 255
Tubey' b. İmraeti Ka'b 309
Tufâve 538
Tufeyl b. Mirdâs 668
Turâbiyye 288
Tüneynir 648
Türkler 267, 303, 315, 333, 400, 415, 585, 586
Tüster 15, 301

U-Ü
Ubâde b. Hısn 315
Ubâde b. Kurs el-Leysî 188
Ubey b. Kays 39
Ubey b. Umâre el-Absî 189
Ubeyd b. Amr 620
Ubeyd b. Ka'b 319
Ubeyd b. Nakīd 587
Ubeyd b. Sabbâh 46
Ubeyde 661
Ubeyde b. Amr 278, 618, 619, 620
Ubeyde b. ez-Zübeyr 361, 362, 363, 566, 623
Ubeyde b. Hilâl 604, 658, 661
Ubeyde b. Süfyân 650
Ubeyde b. Ziyâd 581
Ubeyde el-Kindî el-Beddî 302
Ubeydullah 50, 312, 314, 333, 335, 336, 365, 367, 375, 376, 378, 379, 380, 382, 383, 386, 388, 389, 390, 396, 397, 401, 402, 403, 411, 412, 432, 433, 453, 496, 503, 539, 540, 541, 542, 543, 550, 551, 555, 556, 558, 566
Ubeydullah b. Abbâs 104, 149, 153, 156, 160, 173, 180, 184
Ubeydullah b. Abdullah el-Mürrî 597
Ubeydullah b. Ali 172
Ubeydullah b. Amr b. Azîz el-Kindî 388
Ubeydullah b. Ebî Bekre 347
Ubeydullah b. el-Hür 287, 431, 499, 562
Ubeydullah b. el-Mâhûz 658, 660, 662, 663
Ubeydullah b. Mâlik 275
Ubeydullah b. Ma'mer 564, 623, 657
Ubeydullah b. Mûsâ 102

Ubeydullah b. Muslim b. Şu'be 286
Ubeydullah b. Ömer 19, 41, 42, 43, 46
Ubeydullah b. Ziyâd 315, 316, 317, 322, 323, 324, 329, 331, 332, 337, 338, 354, 365, 374, 376, 377, 382, 400, 401, 418, 421, 423, 425, 426, 429, 432, 433, 436, 439, 440, 443, 453, 456, 458, 467, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 493, 497, 498, 499, 501, 502, 503, 505, 509, 511, 512, 536, 543, 549, 559, 560, 566, 567, 570, 574, 575, 577, 596, 606, 609, 610, 626, 628, 640, 641, 655
Ubeydullah b. Ziyâd b. Ma'mer 315
Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân 660, 661
Ukbe b. Âmir el-Cühenî 247
Ukbe b. Amr 104
Ukbe b. Nâfi' 248, 255
Ukbe b. Sim'ân 368, 404, 407, 426, 431, 438, 452, 483
Umân 236, 582, 662
Umâre b. Rebîa 53, 61, 71, 72
Umâre b. Rebîa el-Cermî 53, 61
Umâre b. Salhab el-Ezdî 390, 401
Umâre b. Ubeyd es-Selûlî 370, 372, 382
Umâre b. Ukbe 251, 286, 366, 374, 396, 397, 609
Umeyr 217, 280
Umeyr b. Ebî Eşae 217
Umeyr b. el-Ahmer el-Yeşkerî 242, 243
Umeyr b. Yezîd 274, 278
Umeyre b. Yesribî 188, 304, 331
Urve b. Udeyye 62, 329
Utbe b. Ebî Süfyân 61, 178, 188, 246, 247, 337
Utbe b. el-Ahnes 88, 288, 291, 294, 295
Uzeyb 38, 301, 426
Uzeyb el-Hicânât 428, 431
Uzeyne el-Abdî 317
Ümâme 172
Ümâme bint Ebi'l-Âs b. er-Rebî' 172
Ümeyye 334
Ümmü Abdullah bint Hür 476
Ümmü Bestâm 547
Ümmü Ebân 576
Ümmü Ebân bint Osman b. Affân 526
Ümmü Ebân bint Utbe b. Rebîa 322
Ümmü Ebân b. Mervân 517
Ümmü Eyyûb bint Umâre b. Ukbe 197
Ümmü Ferve 531
Ümmü Habîbe 62, 77
Ümmü Habîbe bint Ebî Süfyân 62
Ümmü Habîbe bint Rebîa b. Büceyr 172
Ümmü Hâlid bint Ebî Hâşim b. Utbe 654
Ümmü Hânî 173
Ümmü Hânî bint Ebî Tâlib 104
Ümmü Hâşim bint Ebî Hâşim b. Utbe 533, 536
Ümmü Külsûm 164
Ümmü Külsûm bint Abdullah b. Âmir 533
Ümmü Külsûm el-Kübrâ 171
Ümmü'l-Benîn 498, 499
Ümmü'l-Benîn bint Hizâm 171, 498
Ümmü'l-Hakem 232, 325, 326, 328, 658
Ümmü Nâfi' bint Umâre b. Ukbe 384
Ümmü Saîd bint Urve b. Mes'ûd 173
Ümmü Seleme 156, 173
Ümmü Sinân es-Saydâviyye 92
Ümmü Vehb 456, 457
Ümmü Veled 498, 499
Üneys b. Amr 361, 362, 363, 364
Ürdün 565, 567, 569

V

Vâdi'l-Kurâ 516, 517, 518
Vâfid b. Bekir 135
Vâfid b. Halîfe b. Esmâ 556
Vâil b. Hucr 235, 286, 287, 288, 289, 291
Vâkıdî 75, 80, 117, 118, 153, 160, 172, 173, 181, 188, 193, 198, 246, 247, 248, 249, 303, 304, 309, 315, 316, 324, 325, 331, 337, 339, 359, 362, 364, 417, 423, 529, 531, 570, 622, 655, 666
Vâkısa 414, 611
Valilik Konağı 370, 376, 378, 388, 389, 396, 413

Veddâh b. Hayseme 552
Vehb 253
Vehb b. Cerîr 252, 329, 330, 527, 543, 546, 556, 564, 656, 657
Vehb b. Hammâd 536
Vehb b. Küreyb 28
Vehb b. Mes'ûd 157
Vehîb 305
Vehîb b. Ebî Eşae 226
Veht 409
Velîd 254, 357, 509
Velîd b. Gusayn 623
Velîd b. Hişâm 316, 556
Velîd b. Sâlih 46
Velîd b. Ukbe 20, 51
Velîd b. Utbe 318, 324, 325, 331, 354, 360, 364, 423, 505, 508, 509, 510, 511, 513, 568, 569
Verdân 54, 162, 163, 351
Verd b. el-Felak el-Anberî 669
vergi 71, 195, 405
Verkā b. Sümey el-Becelî 61, 288
Verrâd 208
Vilayet Konağı 382

Y
Yahudi 455
Yahudiler 407
Yahyâ b. el-Hakem 490, 495
Yahyâ b. Hânî 384, 462
Yahyâ b. Saîd 407, 410
Yahyâ b. Saîd b. Dînâr 254, 340, 341
Ya'kūb b. İbrâhim 320
Yemâme 303, 305, 511, 606
Yemen 104, 149, 156, 193, 400, 407
Yemenliler 219, 277, 546, 550, 551, 566
Yenbu' 172, 517
Yermük Savaşı 249
Yezîd 511, 516, 610
Yezîd b. Abdullah b. eş-Şihhîr 565
Yezîd b. Abdullah b. Zem'a 524
Yezîd b. Adî b. Osman 174
Yezîd b. Alkame 42
Yezîd b. Âsım el-Muhâribî 81, 82
Yezîd b. Azre el-Anezî 448
Yezîd b. Ebî Nims 568, 569, 574
Yezîd b. el-Hâris 452, 600, 602, 621
Yezîd b. el-Hâris b. Rüveym 370, 599, 602, 621
Yezîd b. el-Hâris b. Yezîd eş-Şeybânî 560
Yezîd b. Esed el-Becelî 289, 290
Yezîd b. Hânî 56
Yezîd b. Huceyye 290
Yezîd b. Huceyye b. Rebîa 289
Yezîd b. Huceyye et-Teymî 61
Yezîd b. Hureys b. Rüveym 559
Yezîd b. Husayn 642
Yezîd b. Hür el-Absî 61
Yezîd b. Kays 11, 12, 28, 73, 96, 97
Yezîd b. Ma'kıl 459
Yezîd b. Mâlik el-Bâhilî 245
Yezîd b. Mes'ûd b. Hâlid b. Mâlik 256
Yezîd b. Muâviye 18, 233, 248, 256, 303, 309, 320, 322, 332, 354, 358, 362, 365, 374, 402, 407, 412, 416, 423, 426, 436, 438, 453, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 516, 525, 528, 529, 531, 532, 533, 536, 537, 538, 539, 549, 550, 551, 565, 567, 569, 576, 581, 582, 583, 596, 597, 598, 603, 610, 616, 617
Yezîd b. Muğaffîl 136, 139, 144
Yezîd b. Müferriğ el-Himyerî 333
Yezîd b. Nübeyt 371
Yezîd b. Rebîa b. Müferriğ el-Himyerî 333
Yezîd b. Ruveym 251
Yezîd b. Siyâh el-Esvârî 656
Yezîd b. Suveyd 348
Yezîd b. Süfyân 461
Yezîd b. Sümeyr el-Cermî 547
Yezîd b. Şecere 153, 248, 318, 325
Yezîd b. Tarîf el-Müslî 276
Yezîd b. Tufeyl 36
Yezîd b. Zabyân el-Hemdânî 105
Yezîd b. Zeyd el-Erhabî 24
Yezîd b. Ziyâd 432, 473, 502, 504, 581
Yezîd el-Bâhilî 188, 231
Yûnus 104, 541
Yûnus b. Abdüla'lâ 174
Yûnus b. Ebî İshâk 366, 389, 417
Yûnus b. Habîb 538, 550

Yûnus b. Ubeyd 330
Yûsuf b. el-Hakem 656
Yûsuf b. Yezîd 93, 275, 388, 589, 634, 642, 661
Yûsuf b. Zeyd 458
Yûşa' b. Nûn 175

Z
Zabyân b. Umâre 126, 596
Zahhâf 252, 253
Zahhâf b. Sa'saa 257
Zahr b. Kays 286, 488, 489
Zâide 611
Zâide b. Kudâme 610
Zâide b. Kudâme b. Mes'ûd 609
Zâide b. Kudâme es-Sekafî 326
Zâre 483
Zâzân Ferrûh 131, 557
Zebrâ 553
Zekeriyyâ b. Ebî Zâide 282, 296
Zekeriyyâ b. Yahyâ ed-Darîr 364, 411
Zerd b. Abdullah es-Sa'dî 554
Zerved 419, 420
Zeyd 276
Zeyd Ârim 363
Zeyd b. Abdurrahman b. Avf 521
Zeyd b. Ali b. Hüseyin 421
Zeyd b. Bedr el-Abdî 42
Zeyd b. Cebele 188
Zeyd b. Ebî Habîb 255
Zeyd b. Erkam 451, 485
Zeyd b. Husayn 55, 57, 84, 85, 87, 96, 97, 148, 192
Zeyd b. Ömer b. el-Hattâb 351
Zeyd b. Rukâd el-Cenbî 482, 498
Zeyd b. Vehb 20, 22, 23, 26, 31, 45, 51, 94, 100, 525
Zeyd b. Zem'a 525
Zeyneb 412, 441, 446, 479, 485, 486, 487, 491, 492
Zeyneb bint Ebû Seleme 169
Zeyneb bint Fâtıma 480, 486
Zeyneb el-Kübrâ 171
Ziml b. Amr el-Uzrî 61
zimmet ehli 138, 145
zimmî 92, 132
Zir b. Hubeyş 351, 417
Zîtuvâ 361, 362
Ziyâd 19, 28, 124, 125, 126, 127, 154, 155, 182, 184, 185, 186, 194, 195, 196, 231, 235, 240, 241, 242, 247, 249, 250, 251, 253, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 266, 272, 274, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 298, 299, 302, 305, 308, 319, 543
Ziyâd b. Abdullah 155, 157, 177
Ziyâd b. Amr b. Muâviye el-Ukaylî 574
Ziyâd b. Amr el-Atekî 561
Ziyâd b. Cîl 533, 666
Ziyâd b. Ebîh 153
Ziyâd b. Ebî Süfyân 271, 288
Ziyâd b. en-Nadr 19, 28, 72, 73, 75
Ziyâd b. Hasafe 11, 12, 13, 40, 42, 89, 90, 98, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137
Ziyâd b. Sâlih 189
Ziyâd b. Sümeyye 233, 305, 345
Ziyâd el-Bekkâî 182
Ziyâd Kalesi 155, 187
Zû Husum 424, 427
Zübâle 396, 421, 422
Zübeyd 496
Zübeydî 462
Zübeyr 127, 203
Zübeyr b. el-Ervah et-Temîmî 401, 402
Zübeyr b. el-Mâhûz 658, 661
Zübeyr b. Hırrît 543, 545, 556
Zübyân 579
Züfer 576, 579, 636, 637, 648
Züfer b. Akîl el-Fihrî 571
Züfer b. el-Hâris 567, 572, 576, 578, 580, 634, 635
Züfer el-Kaysî 579
Zühel b. el-Hâris 145, 146
Zühel b. Sa'lebe 549
Zühel b. Şeybân 549
Züheyr 253, 305, 419, 453, 554, 556, 586
Züheyr b. Abdurrahman 474, 482
Züheyr b. Harb 252, 329, 330, 536, 540, 543, 545, 564, 656, 657
Züheyr b. Hayyân 583, 586
Züheyr b. Hüneyd 548, 550, 552, 553, 583, 584, 587, 667, 668

Züheyr b. Kayn 415, 419, 428, 433, 441, 442, 445, 448, 452, 456, 466, 468, 469
Züheyr b. Züeyb el-Adevî 583, 670
Züheyr Vehb 657
Zühne b. Abdullah 575
Zührî 48, 63, 64, 104, 176, 178, 180, 532, 546
Zülkelâ' 41, 42, 50, 381
Zülvişâh 43
Zümeyl b. Amr el-Uzrî 345
Zür'a b. Burc 80, 81
Zür'a b. Şerîk et-Temîmî 481
Zürâre 242, 307, 317, 327
Zü's-Südeyye 98
Züveyd 449

İBN CERÎR ET-TABERÎ

Târihu't-Taberî -5-

Savaş ganimetleri Celûlâ'dan Ömer'e getirilince deriden olan torbaları açtı. İçindeki yakut, zümrüt ve mücevheratı görünce ağladı. Bunun üzerine Abdurrahman ona: "Ey Müminlerin Emîri! Neden ağlıyorsun? Vallahi bu durum şükretmeyi gerektirir," dedi. Ömer: "Vallahi onun için ağlamıyorum. Allah'a yemin ederim ki Allah kime bu serveti ihsan ettiyse birbirlerine haset ettiler ve birbirlerinden nefret ettiler. Birbirlerine haset edince de kendi aralarında kavgaya tutuşurlar!" dedi.

Osman (ra.) üç gün defnedilmeden ortada bırakılmıştır. Sonra defnedileceği duyulunca ellerinde taşlar olduğu hâlde bazı insanlar yolda beklediler. Az sayıdaki yakınları cenazesini kaldırdılar. Onu Haşşe Kevkeb diye bilinen bir bahçeye götürüyorlardı. Yahudiler ölülerini buraya defnediyorlardı. Cenazesi kaldırıldığında söz konusu grup cenazeyi taşladılar ve onu yere atmaya çalıştılar.

Ali şöyle dedi: "Sakın kimsenin meskenine girmeyin. Herhangi bir kadını incitmeyin. Onlar sizin dokunulmazlarınıza sövseler, amirlerinize ve salih insanlarınıza hakaret etseler de. Zira onlar zayıftırlar. Hatta müşrik oldukları hâlde onları incitmekten kaçınmamız bize emrediliyordu. Erkek, kadına mukabelede bulunur ve onu dövmeye yeltenirse ondan sonra evladı bile bu ayıpla yaşamak zorunda kalır. Sakın birisinin bir kadını incittiğini duymayayım! Aksi takdirde ceza olarak ona insanların şirretlilerini musallat ederim."

ANKARA OKULU YAYINLARI